Jelenkor

ELBESZÉLÉS:

BORSOS JÓZSEF
CALVINO, ITALO
SIMON EMIL
ORDAS IVÁN
SIMON EMIL
THIERY ÁRPÁD

VERS:

BERTÓK LÁSZLÓ
BÓDÁS JÁNOS
DUDÁS KÁLMÁN
KISS TAMÁS
MARSALL LÁSZLÓ
PÁKOLITZ ISTVÁN
SIMONYI IMRE
STETKA ÉVA
WEÖRES SÁNDOR

TANULMÁNY:

SZÁSZ IMRE

CIKK:

ANGYAL ENDRE
FÁBIÁN ISTVÁN
FUTAKY HAJNA
PAL JÓZSEF
PÁLDY RÓBERT
SZÜLLŐSY KÁLMÁN
TERSÁNSZKY J. JENŐ

ÉS MÁSOK ÍRÁSAI

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Jelenkor

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

IV. évfolyam, 1. szám 1961. február

Szerkeszti:

Borsos József, Csorba Győző, Kolta Ferenc, Tüskés Tibor (mb. főszerkesztő)

A szerkesztő bizottság tagjai:

Bárdosi Németh János, Bertha Bulcsú, Gyenis József, Katona Ferenc, Örsi Ferenc, Pákolitz István, Pál József, Sarkadiné Hárs Éva, Thiery Árpád és Pörös Imre (műszaki szerkesztő).

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók: 24. Telefon: 13-05.
Szerkesztőségi órák kedden és pénteken 17—19 óráig.
Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Pákolitz István: De profundis (vers) — — — — — — — — — — — — 3
Bertók László: Sárga őszi vers — — — — — — — — — — — — 8
Simon Emil: Viaskodás (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 9
Weöres Sándor versei — — — — — — — — — — — — — — 17
Simonyi Imre: Pár pohár rizling egy régi bormérésben (vers) — — — — — 19
Lakatos Kálmán: Nálatok (vers) — — — — — — — — — — — — 21
Borsos József: Szimat (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 22
Kárpáty Csilla: Nyárutó (vers) — — — — — — — — — — — — 26
Dudás Kálmán: Mentelemért a vád (vers) — — — — — — — — — — 27
Török Zsófi: Két gyermekvers — — — — — — — — — — — — 30
Kiss Tamás versei — — — — — — — — — — — — — — 31
Szász Imre: Ernest Hemingway (tanulmány) — — — — — — — — — — 32
Marsall László: Elhagyott világok (vers) — — — — — — — — — — 45
Ordas Iván: Urak és basaparasztok (elbeszélés) — — — — — — — — 52
Nyerges András: Falu (vers) — — — — — — — — — — — — 55
Bódás János versei — — — — — — — — — — — — — — 56
Karay Lajos: Az elveszett kismacska (vers) — — — — — — — — — 57
Thiery Árpád: Két nagy szem áll az égen (elbeszélés) — — — — — — — 58
Két belga költő. *Stetka Éva* fordítása — — — — — — — — — — — — 68
Italo Calvino: A mérgezett házinyúl (elbeszélés) *Telegdi Polgár István* fordítása 72

FIATALOK

Németh Ferenc: Jeltelen kövek (vers) — — — — — — — — — — — 78
Búzás Huba: Nézz a Séd vizére (vers) — — — — — — — — — — — 80
Sobor Antal: A fák nem harcolnak (elbeszélés) — — — — — — — — 81
Farkas László: Braulio Cuervo Rodrigez (vers) — — — — — — — — 84
Szilágyi Ferenc versei — — — — — — — — — — — — — — — 85
Szabó Éva versei — — — — — — — — — — — — — — — 86

DOKUMENTUM

Dévényi Iván: Egry József néhány levele — — — — — — — — — — — 87
Szíj Rezső: Rippl-Rónai két levele — — — — — — — — — — — 91

SZELJEGYZET

Tersánszky J. Jenő: Egy könyvbírálat margójára — — — — — — — — 93
Werner István: Egy hiányzó filmről — — — — — — — — — — — 93
Simon Zoltán: 100 regény, sok kifogás — — — — — — — — — — 94
Futaky Hajna: Egy előadás tanulságai — — — — — — — — — — 95

SZEMLE

Pál József: Szabó Lőrinc összegyűjtött versei — — — — — — — — — 97
Szöllősy Kálmán: Kende Sándor: Közel a mennybolt — — — — — — — 100
Bőgel József: Tóth Endre: Az elszálló ifjúsághoz — — — — — — — — 102
Arató Károly: Orbán Ottó: Fekete ünnep — — — — — — — — — — 104
Angyal Endre: Mednyánszky László naplója — — — — — — — — — 106
Páldy Róbert: Két dunántúli monográfia — — — — — — — — — — 107
Fábián István: A XVI. század újjászületése — — — — — — — — — 109

KÉPEK

A címlapon:
Horváth Ferenc rajza

A belső rajzok:
Diskay Lenke és *Simon Béla* munkái

A műmellékleten:
Márffy Ödön: Önarckép
Martyn Ferenc: Kakasok
Egry József: Táj
Egry József 1950-ben
(Foto: *Sarkadiné Hárs Éva*)

Évi előfizetés díja: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft.
Csekkszámla: OTP 349—803. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető minden postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József Nádor tér 1.). Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

Pákolitz István

De profundis

1.

A mélységből kiáltozom neved,
Uram, hallgasd meg esdeklő beszédem;
kiáltásom jusson szined elébe,
könyörgésem szavára hajtsd füled;
ha számbavetted mind a vétkeink,
ki az-vajon, ki még elődbe állhat
s kinél vagyon föloldozó bocsánat?
tebenned bízom törvényed szerint;
a poklon is szemed uralkodik,
s hajnalsugártól késő alkonyig
nyugodt neved visszhangja zeng szivemben;
kinek kezében bő az irgalom,
a szögesdrótövezte udvaron
megőrzöl, míg a fegyver őriz engem?

2.

Megőrzöl, míg a fegyver őriz engem?
ki — ősi áldozatra szánt barom —
a máglyafüst ízét az ajkamon
ízlelhetem, és szűkölő szívemben
a félelem ringatja már a tébolyt:
halálon innét s túl az életen
csak szám vagyok, ki most következem,
s nem mennydörög tiltó szavad: elég volt!
Az állat akkor támad, hogyha éhes;
az ember-alja: beteg szenvedély
nyügében gyilkol, s míg az ördögé lesz,
önistenítő, gőgös szíve-telve
emberfölötti emberről beszél,
s szivembe döf a gúny: Jedem das Seine.

3.

Szivembe döf a gúny: Jedem das Seine —
Igazság, jaj, mit nyomsz a mérlegen,
ha nincs szavam, botom, se fegyverem
és senki sincs, ki értem harcra kelne?
Jedem das Seine! Szegény lányomat
szemem láttára . . .Ó, segíts, te szent ég!
a rablók földúlták a szentek szentjét,
de mégis engem sújt a kárhozat!
A csökkentett kenyéradag keményen
kioktat: meg nem érdemelt nagy érdem,
hogy élhetem e torzó életet;
itéletem parázsló láza-kínja
— Jedem das Seine — homlokomra írja:
se meghalnom, se élnem nem lehet.

4.

Se meghalnom, se élnem nem lehet:
a Feldwebel — kevés a kín, a börtön —
határt nem ismer már, hogy meggyötörjön;
a vérmocsokba hullt kisértetek
kifosztott-pőre, sajgó árvasága
pokol-gyönyör-szomjának teljesebb;
a meztelenre levetkőztetett
leányokat kiaggatják a fára;
parancsolt-nászra nem hajló, szemérem-
gyalázta testükön füttyel vezényelt
ostorcsapások véres fürtje nő;
az asszony-éh-gyötörte foglyok ezre
parancsra nézi s fölsóhajt remegve:
az egyenlőtlen harcra nincs erő.

5.

Az egyenlőtlen harcra nincs erő
s a győzelmét kiélheti a gyáva;
a szellem és a szépség tiszta lángja
fojtó sötétben eltemetkező
lidércként bújva pislog itt a vak-
iszonyba dermedt fenyveserdő-aljba,
szikráiból pipára gyújt a bamba
keretlegény; közös tőről fakad
valódi és a törpe óriás,
az emberség s a szomjas gyilkolás,
magasság fénye és a mély homálya;
ha fegyveré a szó, az értelem
lebéklyózva nyüszít reménytelen,
s az életem csak életemnek árnya.

6.

Az életem csak életemnek árnya;
csillagkioltó, szürke éjeken
kiver a lázborzolta félelem:
a hangfogó-álcájú muzsikába
ütések tompa püffenése szabvány
szerint zuhog; utolsó vészjelet
kopognak még a koppanó fejek
a tébolyult jaj távírószalagján;
az álom kék vizéből fölmered
a rémülettől kifordult szemek
fehéren égő, kérdő, néma gyásza;
te látod ezt a véres orgiát,
mely bosszúért az égre fölkiált:
emlékezzél szivünk gyalázatára!

7.

Emlékezzél szivünk gyalázatára,
tekintsd, Uram, mi történik velünk;
szuronnyal fekszünk, bottal ébredünk,
s a testünk szétszórt szénaként kiszárad;
a harag vesszejétől földreverten
keservesebb a keserű falat,
kivérzett számban inyemhez tapad
a szomjúságtól lázban égő nyelvem;
a gőgösöknek törd le büszke szarvát,
s ragadj fegyvert, a vesztemet akarják,
te légy a váram és védelmezőm;
lehullt Sion szüzének minden éke,
ne hagyj az ellenség gonosz kezébe',
elpusztul itt a múlt, jelen, jövő.

8.

Elpusztul itt a múlt, jelen, jövő,
perelj Uram a perlekedő sátán-
sereggel, és a gonoszságuk láttán
ítélj szivem szerint, mert vakmerőn
előszámlálták minden csontomat,
sorsot vetettek véres köntösömre,
s ha rám borul örök nyugalmam csöndje,
dicséreted nem zenghetem soha;
hajam szálánál több az ellenem,
és hal helyett kigyót adnak nekem,
gyülölködő szemük parázsa éget;
torkom kiszáradt, és a hasztalan
kiáltozásban elcsuklik szavam,
halált lehelve tántorog az élet.

9.

Halált lehelve tántorog az élet,
s ijesztő-sűrün ritkuló sorok
közén újabb hiéna vicsorog:
vorwärts auf! jüdische Schweine, gehet!
ki elhurcolt és száz halállal büntet,
szekér elé fog, mint igáslovat
— a pattogó vezényszó hasogat —
és hallani akarja énekünket;
singende Pferde! s zúg a hangzavar,
hulláma sodró, mély örvényt kavar
s röhög az őr a tréfás térzenére!
a külön-kínnak eggyéötvözött
zsoltára száll a barakkok között:
az emberség, ha volt még, semmivé lett.

10.

Az emberség, ha volt még, semmivé lett,
de meg se mozdul bosszuló karod
a választottadért, ki farkasok
vermébe hulltam, és hiába kérlek:
kergesd meg őket bosszúálló Isten,
törd össze íjuk, rontsd el fegyverük,
kilőtt nyiluk fordítsad ellenük;
bosszuld meg őket, hogy tizediziglen
vakuljon meg gonosz szemük világa,
a házuk dőljön romba, és a párna
hová fejük lehajtják, kő legyen;
pusztítsd el őket, hogy napod ne lássák!
imé, fölöttem eltörték a pálcát,
vagy fegyver öl meg, vagy a félelem.

11.

Vagy fegyver öl meg, vagy a félelem,
mely, mint a pók az áldozatra várva,
hálót feszít és láthatatlan szála
keríti, fonja, fojtja életem;
csikland a füttyös szellő friss ize,
az április zizgő zenéjét hallom;
csillag biceg, a kotló-barna alkony
tollába búvó sárga kiscsibe:
tavasz! menyasszonylázban gyúlt öröm
az almafán; de itt, e zord körön
belül még fű se nő; a cölöpfára
repült rigó torkán szorul a dal,
a láger óriási ravatal — —
de mégse húnyhat konok hitem lángja!

12.

De mégse húnyhat konok hitem lángja,
holott, Uram, nem küldöd a vigaszt
s szerelmedből — erőm fogytán — kihagysz,
ködökbe bújsz előlem, nem találllak;
tebenned bíztam eleitől fogva,
forrásod űzött vadként szomjazom,
lehettél volna pajzsos oltalom,
igazság és erősségemnek tornya;
szemem-s szivemből most veszítlek el:
kesernyés hús-búz-felhőket lehet
az ember-hasábbal fűlt pokol szája!
s mert nem akarsz, vagy nem tudsz óvni engem,
a Szabadítót ünnepli a lelkem
szabadulásom ünnepére várva!

13.

Szabadulásom ünnepére várva
reményem újra hajt; e zaklatott
s halálba húzó éjek, nappalok
hullámain oldódik már a bánat:
a vágyó szívbe rejtett rádióból
hirek zümmögnek; enyhül tán a kín,
sereg nyüzsög a tenger partjain ...
s Kelet felöl piros zászlókra csókol
a szél ... — Szivem, kit a gyehenna lángja
megégetett, de nem gyötört halálra,
vigyázz a jó hirekre szüntelen!
Ne sejtse árgus szem se, hogy a porban,
a titkolt öröm kínjától bomoltan,
szabad jövőbe zengem énekem!

14.

Szabad jövőbe zengem énekem,
halléluja, szabad leszek majd újra!
Pokolsötétből fényes napra bújva
többé ne tudjam, mi a félelem!
Ki gúnyolódott könnyeken, jajon,
övé legyen, mit nékem szánt, az „érdem",
nyugtot ne leljen sem földön, sem égen,
a gyilkosnak ne légyen irgalom!
s az Übermensch örök gyalázatára
legyen mementó itt e pokol-tárna:
az ember ilyen mélyre süllyedett ...
Szabadulásom, élet hírhozója!
behúnyt szemekkel látom lobogódat
s a mélységből kiáltozom neved!

Mesterszonett

A mélységből kiáltozom neved,
megőrzöl, míg a fegyver őriz engem?
szivembe döf a gúny: Jedem das Seine,
se meghalnom, se élnem nem lehet;
az egyenlőtlen harcra nincs erő;
az életem csak életemnek árnya;
emlékezzél szivünk gyalázatára,
elpusztul itt a múlt, jelen, jövő;
halált lehelve tántorog az élet,
az emberség, ha volt még, semmivé lett,
vagy fegyver öl meg, vagy a félelem;
de mégse húnyhat konok hitem lángja
s szabadulásom ünnepére várva
szabad jövőbe zengem énekem!

Bertók László

Sárga őszi vers

Ezek a szalmafényű,
tört szárú délutánok
úgy borulnak a tájra,
mint nagy sárga virágok.

Magházaik kinyíló
zsúfoltságából sárga
kukorica tömődik
szekerek derekába.

Sárga a dűlőútra
hintázó falevél is,
égő krumpliszár sárga
bokrába fúj a szél is.

A nap egy óceánba
hajított sárgadinnye.
Arany mosoly gyűrűzik
öcsém égszín szemére.

Szedtem egy kosár almát,
most itt ülök és nézem,
hogyan osztozik bőre
a sárga mindenségen.

És hallgatom apámat,
ki talpig aranyporban
megáll, s azon törődik,
hogy ősszel mennyi gond van.

Simon Emil

Viaskodás

1.

Megforgatta a kulcsot a zárban, könnyű, halk nesz hallatszott.

— Sándor beolajozta a zárat — gondolta. — Igen, őneki ez kell: simán, csendben történjék minden. Ellentétben a dolgok természetével.

Az előszobában levette a kabátját, felakasztotta a fogasra. Majd a fürdőszobába ment, megmosakodott, átöltözött. A férjével a szobában találkozott.

— Jóestét — köszönt Erzsi. Gyorsan és röviden mondta ki a szót.

— Jóestét — felete vissza Sándor. Ágyban feküdt, nagy barna kezét a paplanra kirakta.

Ezután sokáig nem beszéltek, kerülték a súrlódást. Pedig ma enyhültebb hangulatban voltak mind a ketten.

Erzsi elrendezte a szobát, azután azt kérdezte:

— Vacsoráztál?

— Ettem.

Erzsi tudta, hogy nem evett. Ha ő nem tálalt elébe, nem keresett magának ennivalót. De azt nem mondta soha, hogy éhes.

— Hozok be valamit. Bár én is ettem, de hozok valamit.

Amikor így beszélt, mindig csodára gondolt. Arra, hogy egyikük bátran kimondja: ostobaság, amit teszünk! Azután megöleli Sándor, a nagy kezével és ujjászületnek.

Most is megállt és várt, mielőtt a konyhába ment volna. De a csoda most is elmaradt. Nem is a jószándék hiányzott belőlük, csak éppen álmosak voltak és szégyelltek valami rendkívülit tenni. Ahogy az ajtóban állt, háta mögül hallotta a férje hangját.

— Elfelejtettél valamit?

— Nem — mondta erélyesen. — Én nem!

Sándor egyedül maradt, meglepetésre gondolt, amit Erzsinek szerezhetne, születésnapjára. Nem rajongott a rendtől eltérő ötletekért, de tudta, hogy ki kell találnia valamit, ha Erzsit meg akarja tartani. Úgy gondolta, legjobb, ha ma este közömbös lesz, ezzel elkerüli, hogy harag legyen közöttük. A meglepetéssel pedig megszerzi a békességet.

Erzsi visszajött, fehér tányéron puha szelet kenyereket hozott és taréjosra sütött rántottát. Sándor felült az ágyban, megvárta, amíg Erzsi elébe teszi az ennivalót. Akkor nekilátott. Erzsi csak csipegetett, Sándort figyelte.

— Milyen kár, hogy nincs valami gyógyszer, amivel az ember természetét meg lehetne változtatni — gondolta. — Maradhatna minden más változatlanul. Sajnos, szeretem én is a kényelmet.

— Jó — mondta Sándor a rántottára.

— Örülök.

— Holnap délelőttös leszel?

— Igen, de nem tudom, mikor végzek. Két súlyos műtétünk lesz.

— Háromig csak szabadulsz?

— Lehet.

Erzsit élénkké tette a kíváncsiság: miért érdeklődik a férje? De nem kérdezte meg. Lássa Sándor, hogy csak valami nem mindennapi, megrázó élmény melegítheti meg őt.

Megették a vacsorát, ebben a megszokott hangulatban. S ez nem rontotta számukra az étel ízét sem.

Erzsi kivitte még az edényeket, fogat mosott, azután lefeküdt a másik ágyba. Sándor eloltotta a villanyt. A redőny résein beszűrődött az utcai lámpa fénye. Nyitott szemmel feküdtek, apró mozdulataik elárulták, hogy még ébren vannak.

— Alszol? — kérdezte Erzsi.

— Igen, azt hiszem, rövidesen aludni fogok.

Erzsiben néhány pillanatra fellobbant valami vágy, de Sándor hangjára megdermedt.

— Azt hittem, hogy most idejössz hozzám és...

— Hogy jutott eszedbe? — kérdezte meglepődött hangon Sándor.

— Szükségem lett volna rád — mondta kis csend után Erzsi. — Sajnos, amíg bonyolító gondolkozásoddal az okát kerested, el is múlt. Vedd úgy, mintha semmit sem szóltam volna.

— Nem értjük egymást. Az a baj — mondta ijedten Sándor.

Erzsi nem felelt. Először alvást színlelt, azután valóban elaludt.

— Holnap majd minden rendbejön — gondolta Sándor.

2.

Elment a sebészetre, ahol Erzsi ápolónő volt. Terebélyes virágcsokrot tartott a kezében, meg egy finoman csomagolt dobozt. A folyosón, ahol várt, száraz meleg volt. Megízzadt. Fehérbe öltözött emberek jártak-keltek mellette, köpenyük zsebébe süllyesztették a kezüket, nagy csomó kulcsot csörgettek. Régen vár már, amikor egyikük megállt és megszólította.

— Várni tetszik valakit? — kérdezte feleslegesen.

— Igen.

— Beteget?

— Nem. A feleségemet.

— Itt dolgozik?

— Ápolónő.

— Kérem. Szólhatok neki. Szabad tudnom a nevét?

— Kőváriné.

— Sajnos, így nem ismerem. A keresztnevét tessék.

— Erzsi. Magas, szőke.

— Tudom már! Ma éppen műtétes nap van. Beszólok neki.

Haragudott magára, hogy így elmondta ennek az idegennek, kire vár. Azt kellett volna válaszolnia: egy nővérre várok, köszönöm, már üzentem érte. Erzsi

most majd jóelőre fel fog készülni a találkozásra, éppen a meglepetés hatása marad el.

Ügyetlenségét annak tulajdonította, hogy feltűnően idegen volt ebben a környezetben, és hogy attól félt, hogy Erzsivel nem is találkozik, mert egy másik folyosón távozik.

Akit látott, mindenki otthonosan mozgott, egyedül ő állt sután, félszegen. Sohasem járt még itt.

— Ez is helytelen — gondolta.

Jött végre Erzsi, puhán lépkedett. Ezt sem vette eddig észre, a járásában látható harmóniát. Tiszta arcáról azonban hiányzott a mosoly.

— Te itt? — kérdezte. — Tudod, mit mondott az a doktor, akivel üzentél? — „Erzsike, egy csokor virág, egy doboz bonbon, meg egy rosszul operált madárijesztő várja odalent." — Pedig tudta, hogy a férjem vagy, mégis ezt mondta.

— Megfojtom — mondta Sándor. Erzsi kezébe nyomta a csokrot, meg a dobozt. Széles kézfejét megkönnyebülten tornáztatta. — Mondd hát hol van? Megfojtom!

— Hagyd már — mondta Erzsi kicsit enyhültebben. — Ez a te bajod: vagy ölni akarsz, vagy megalázkodni. Egyenletesebb forma sikerültebb lenne.

Sándor mélyet sóhajtott.

— Neked csak jót akartam. De hát vagy én vagyok ügyetlen, vagy te akarsz taszítani, minden áron. Máskülönben ezt a születésnapodra hoztam.

— Kedves — mondta Erzsi. — Csak most már menjünk innen.

Szótlanul mentek, kiértek az utcára.

— Mit szóltál volna akkor — kérdezte hirtelen Sándor — ha más férfi hozta volna ezt az ajándékot?

— Úgy gondolod: ha mi ketten soha nem ismertük volna egymást?

— Nem, nem! Hanem úgy, hogy a feleségem vagy.

— Nem fordulhatott volna elő. Eddig!

— Erzsi! — kezdte Sándor — kell, hogy legyen valakid. Minden asszonynak van valakije.

— Hát te?

— Én? Én csak teher vagyok számodra.

— Idegesek vagyunk — mondta Erzsi.

— Ne beszélj másról! Kell, hogy legyen!

— Ó, de határozott vagy.

— Igen! Jól meggondoltam mindent.

— És? Nem akarsz megfojtani?

— Ez az, amit mondtál: előtted megalázkodom.

Mentek tovább, egyenletes lépésekkel. Sándort elhagyta a nyugalma, ingerülten szólt.

— Mondj már valamit!

— Szerezz egy taxit és menjünk haza mielőbb.

3.

Órákkal később a szobájukban ültek már, mindegyikük a megszokott helyén. Erzsi ölében felbontva feküdt az ajándékba kapott doboz.

— Jó ez a bonbon — mondta őszintén. — Olykor rájövök, hogy kiválasztott ízlésed van.

— Nem én választottam — mondta Sándor.

— Elrontottad az illúziómat. Pedig így, ilyen képzelődésekkel kezdődhetnék újra a szerelem.

— Semmi szükség a képzelődésre.

— Fejezzük be. Jó? — mondta Erzsi.

— Annak se sok értelme van — mondta Sándor, kis gondolkozás után. — Magunkban úgyis folytatjuk. Te én helyettem válaszolsz, én meg tehelyetted beszélek. Meghamisítjuk a valóságot, tulajdonképpen.

— Mi a szándékod akkor? — kérdezte idegesen Erzsi. — Mert én még a magam szándékát sem tudom. Őszintén mondom, hogy nem.

— Bevallom neked, hogy sokáig készülődtem erre a mai napra. Meglepetésnek szántam. Azt hittem, rendkívülinek fogod találni, ha felkereslek a kórházban.

— Ne haragudjál, de ahogy ott álltál azzal a virággal, meg a dobozzal! Mintha egy szülőanyához jöttél volna.

— Sejtettem, hogy körülbelül így végződik. Azért kérdeztem, mit szóltál volna, ha más férfi hozza? Most hát megismétlem a kérdést. A büszkeségedre hivatkozom: kicsinyességre vall kitérni valami elől, ami hirtelen bonyolultnak tűnik előttünk.

— Jól van, válaszolok. Beláthatod azonban, tévesen feltételezted a büszkeséget. Mire is lennék büszke? Ilyesmit akkor érez egy asszony, ha jó házasságot kötött. Vagy ha szeretője van, akiről nem tud a férje. Ezek a feltételek hiányoznak.

— És?

— Elképzelhető viszont, hogy más férfi nem ilyen öncélúan hozta volna.

— Nézd, Erzsi, én még abba is beleegyezem, hogy alakíts. Azt is elismerem, hogy ez eredményre vezetne. Ha nem látnám mindenütt az elhibázott szándékot. Ez pedig éppen úgy terád is vonatkozik, mint ahogy énrám.

— Ebben igazad van. Nem is tudom, lehetnek-e rokonszenves szándékaink.

4.

Ritkaság volt ez is, hogy ilyen hosszan elbeszélgettek. Utána jöttek rá, hogy nem azt mondták, amire magukban készültek. Tudomásul vették azonban, hogy a döntésnek most már el kell érkeznie. Ám ez következményekkel jár, később a kezdeményezőt terhelni fogja a lelkiismereti felelősség. Ezért hallgattak mindketten. Óvatosabbak is lettek, kerülték a szóváltásra alkalmat adó mondanivalókat.

Sándor több figyelmet fordított más nőkre. A kolléganőin kezdte: találgatta, melyik lenne engedelmes asszony. Olyan engedelmességre gondolt, mint ahogy a fa ága engedelmeskedik a viharos szélnek. Magát gondolta viharnak.

Nem úgy képzelődött erről, hogy ha majd Erzsitől elválik. Inkább így: mi lett volna, ha nem Erzsit, hanem ezt, vagy azt az asszonyt veszi feleségül. Ez a játék nem csak megnyugtatta, de el is szórakoztatta.

Erzsi azonban egyre nyugtalanabb lett. Megalázottnak érezte magát, olyan események bekövetkezését sejtette, amiről később nem szívesen adna számot.

Lehet, hogy ez a hangulata mások számára is észrevehető volt. Mindenesetre ezzel magyarázta, hogy a főműtős, valahányszor találkoztak, hosszan nézte őt. Majdnem mindig cigaretta volt a szájában. Amikor Erzsit meglátta, kivette szájából a cigarettát és elnyomta, olyan erővel, hogy belefehéredett az

ujja. Szenvedélyes mozdulat volt ez, Erzsi asszonyi ösztönével megérezte, hogy a férfi így akarja tudomására adni érzéseit.

A hónap harmadik hetében együtt voltak ügyeletesek. A folyosó padján ültek, kék lámpák világítottak a csendes sötétben.

— Olvasta A vörös liliomot? — kérdezte a férfi.

— Régebben — válaszolta Erzsi.

— De azért emlékszik még?

— Valamennyire igen.

— Szeretnék megismerkedni egy olyan asszonnyal, mint amilyen Martin Teréz volt.

— Nincs nyugtom, amióta elolvastam ezt a könyvet.

— Nem vagyok regényes — mondta Erzsi — sohasem gondoltam még arra, hogy megelevenedjék, amit olvastam.

— Egy idő óta úgy érzem, megtaláltam Terézt. Maga! Maga lehetne az én Terézem.

— Ha jól emlékszem, Jaque szobrász volt. Így hát hiába lennék én Teréz — mondta hűvös hangon Erzsi és felállt a padról. De nem ment el.

A férfi kicsinyesnek érezte ezt a védekezést, bár szellemesnek tartotta.

— A lényegre, úgy látom nem emlékszik. A lényeg a szerelem volt. Heves, hús-vér szelerelem. Mint ahogy én gondolok magára.

Ha most otthagyja a férfit, vagy bezárkózik a férjét megbecsülő asszony erejével, vagy megsértődik a férfi nyílt beszédétől, mint érzékeny asszony — nyom nélkül elmúlt volna ez a beszélgetés.

Ám ő egyiket sem tette. Kis ideig meredten állt, végiggondolt sokféle lehetőséget, majd hirtelen eszébe jutott, amit a férje mondott az ajándékról, meg a más férfiről. Végül döntött.

— Asszony vagyok — gondolta határozottan — jogom van egy férfihez, aki boldoggá tesz. Bárki legyen az.

És visszaült a padra, esetlenül, összekulcsolt kezét ölébe tette. Ahogy a férfi ránézett, ijedt, szorongó kislányt látott a kék világításban.

— Nem, maga még nem Teréz — mondta csalódottan. Felállt a padról és elment, görnyedten, lassú lépésekkel.

5.

Néhány nap múlva úgy gondolta, hogy mindezt Sándornak is el kell mondania. Sértettnek érezte magát, mert éppen kiszolgáltatottságában hagyta ott a férfi. Másra nem is gondolt, csak erre a sértésre.

Megvárta, amíg vasárnap lesz. Akkor nyugalomban lesznek otthon, jól megfontolhatja, mit, hogyan mondjon. Addig készülhet is.

A hátralévő napokban csendes, visszahúzódó volt; Sándor nem ismerte ezt az alakját, félt megkeresni az okot, inkább ugyanúgy csendben maradt ő is. Ez azt jelentette, hogy csak a legszükségesebbeket beszélték.

— Van tiszta inged?

— Köszönöm, van.

— Főzhetek holnap tésztát?

— Megeszem.

Ilyen, s hasonló közömbös mondatok között múltak el a hét köznapjai.

De még szombaton délután a főműtős lejött hozzá. Amikor Erzsi meglátta, azt gondolta:

— Jobb is, hogy most jön. Legalább egyben elmondhatok mindent Sándornak. Jövő héttől úgy is elmúlik minden.

De mint asszony, nem érzett örömet a férfi látására.

— Meggondolta magát? — kérdezte a férfi. Megint szenvedélyesen szorította a cigarettát.

— Volt arról szó, hogy gondolkoznom kell valamin?

— Hát ezt most mire véljem? A magam ügyetlenségének, vagy a maga mesterkélt ártatlanságának?

Sürgetően nézett az asszonyra.

— Megbánná később, ha most nem a saját véleményével felelne — mondta Erzsi.

— Én csak egyre akarom emlékeztetni, amit mondtam: A vörös liliomra.

— Ezen valóban elgondolkoztam — mondta Erzsi. — Nem találtam magamban semmi hasonlót.

A férfi a fejét csóválta.

— Megkavart maga engem. — Kicsit hallgatott, majd azt mondta még: — Van valami titka, én tudom. Csak éppen nem találtam meg. De nem nyugszom, amíg ki nem bogozom.

6.

Vasárnap reggel, az első ébredés ismerkedő hangulatában, rámosolygott Sándorra.

— Képzeld el, megjött a férfi, akit emlegettél.

— Melyik? — kérdezte Sándor, még álmosan.

— Aki később ajándékot hozott volna, amit így, meg így fogadtam volna, mint nem a férjem ajándékát.

— Ugratsz?

— Nem én. És hiába nézel hitetlenül, igazat beszélek, később is látni fogod, hogy nem kitalálás, amit mondok. Mert most mindent el fogok mesélni.

Sándor hiába próbált közömbösen hallgatni, melegség öntötte el, felkönyökölt az ágyon.

— Hát már ezt is megértük? — kérdezte összehúzott szemmel.

— Mit? — nézett rá Erzsi. — Ne a lehetőségeken tünődj, hanem a valóságon. Egyébként nem tartasz csábítható asszonynak? Tetszetősnek sem?

— De, de! Csinos vagy és — — — nagyon szép formás a melled. Különösen az. Azonkívül van benned bizonyos harmónia.

— Erre pedig vágynak a férfiak.

— Valóban — helyeselt Sándor. — Aki nem lehetett szobrász, vagy költő, az asszonyokban keresi a harmóniát.

— Milyen értelmesen el lehet veled beszélgetni — mondta őszinte lelkesedéssel Erzsi.

Sándor zavarba jött.

— Volt ez a néhány gondolatom, de most már kimerültem. — Visszafeküdt, de éberen figyelt minden szóra.

— Szóval, ahol abbahagytuk — folytatta Erzsi — a főműtős volt az a férfi. Megnyerő jelenség, sok asszony megvalósultnak érezné álmát, ha szerelmet vallana nekik. Mint ahogy nekem tette.

— Jól tudsz előadni — mondta Sándor.

— Színésznőnek is készültem. Csak ezt még nem mondtam neked. Úgy sem érdekelt volna.

— És a műtősnek?

— Neki sem mondtam, bár neki elmondhattam volna.

— Annyira érdeklődött irántad?

— Nagyon. Azzal kezdte, hogy szeretné, ha azonos lennék A vörös liliom hősnőjével. Ő meg a szobrász akart lenni, természetesen.

— Emlékszem erre a könyvre — mondta Sándor. — Annak idején, amikor olvastam, nem hittem, hogy léteznek ezek az emberek. Most már elhiszem.

— Valami olyasmit mondtam erre, hogy nem vagyok regényes, még kevésbé hősnő. És, hogy ő sem azonos a szobrásszal. De ő várta ezt a visszautasítást, minden asszony ilyesfélét mond először. Ez sablón.

— Valóban, a legfontosabbnak hitt emberi kapcsolatok ilyen sablonok köré formálódtak.

— Bennem is támadt olyan gondolat, hogy most, íme, még a boldogságot is elérhetem. Ha rövid időre is. Bár ilyenkor általában kikapcsolja az ember az időt. Ez is sablon, de élő emberi vágy is. Jobban mondva asszonyi. Te pedig nem törődtél azzal, hogy bennem is megvan ez a vágy.

— Tudom, azt gondolod erre — folytatta Erzsi — amit ilyenkor a férfiak általában gondolnak: mi kell még? Megvan a kenyerem, fedél van felettem, nem ázom meg, ha esik. Egyéb dolgaimban is rendelkezésemre áll a férj. Elvégre mindez kötelessége.

— A kötelességek között is tesz különbséget az ember — mondta Sándor.

— Nehéz különbséget tenni, mindenesetre. Most már nem akarok sokáig beszélni erről, elég az hozzá, hogy más az, ha odajön hozzám egy férfi és összehasonlít egy regény hősnőjével.

— Ez is kötelesség. Önmaga vágyai iránt. Nem?

Erzsi elgondolkozott.

— Látod, ebben igazad lehet. Adott pillanatban azonban nem ez jut eszembe.

— Eltértünk a mondanivalótól. Így sohasem fogom megtudni, hogyan végződött a kaland.

— Azt hiszem nincs vége még. Előjáték volt.

— Igen? És te most mire gondolsz? Folytatni akarod? Mi volt akkor a célod azzal, hogy elmeséled?

— Engem is kötnek a kötelességek. Ez végül is megakadályoz abban, hogy folytassam. De ha már elmeséltem, szeretném hallani a véleményedet.

— Egyelőre fenn kell tartanunk a házasságot. Az sem megy olyan könnyen, hogy más férfi akaratának akarsz engedelmeskedni. Ahhoz az is kell, hogy a korábbi életed nyomait eltüntesd. Ami pedig a boldogság-keresésedet illeti — hát ez hangulat kérdése. A boldogságot végül abban is megtalálhatod, hogy a napokat egymás után végigéled.

Betűzött rájuk a nap, sápadtak voltak és tanácstalanok. Úgy érezték, hogy hirtelen összekapkodott mondataikban saját maguktól is idegen énjük tükröződött. Ezért nem is tudták később felidézni, miről is volt szó.

7.

Tél lett nemsokára, reggelre vastagon állt a hó és még mindig esett. Sándor az ágyon feltérdelve figyelt kifelé, Erzsi is a hóesést leste, kerekre nyílt szemmel.

Egyszercsak azt kérdezte Sándor.

— A szánkó a padláson van?

— Úhüm — mondta Erzsi. Felragyogott az arca.

— Ha van kedved, elmehetnénk.

— Hahó! Hahó! — ugrott fel Erzsi és megölelte Sándort örömében.

Sándor lefejtette magáról az asszony karját.

— Sose adj a váratlan örömökből fakadó érzéseidre. De a váratlan szomorúságra se.

Erzsi nem törődött ezzel a megjegyzéssel, öltözködni kezdett.

Déltájban már a hegyoldalban jártak, mélyen befúródó nyomot hagytak a hóban. Mögöttük, mint a nyugalom, fehéren és puhán szállt lefelé a lejtő.

Erzsi fordult meg először, lélegzetét is megakasztotta a látvány, a széles lejtő, a sima hó, a fátyolos napsütésben halvány szikrázás. Mélyen lent egy integető fa emelkedett, mintha utánuk kiáltó ember lett volna.

— Nézd csak, Sándor — szólította aztán a férjét.

A férfi előbbre volt már, nagyokat szuszogva tört felfelé, húzta maga után a szánkót. Erzsi szavára megfordult.

— Szép — mondta röviden.

— Nem csak szép, de csábító. Lesiklás ezen a lejtőn, útközben elfelejted, hogy megállás is van. Tisztító lesiklás.

— Üljünk fel?

— Persze! — lelkesedett Erzsi belepirosodva. — Száguldás! ez az, ami még nem volt a mi házasságunkban. Hátha, hátha most megváltozik minden!

Felültek. Erzsi előre kérezkedett, Sándor mögé ült, átfogta az asszony derekát. Lábukkal lökték magukat, aztán egyszerre elindultak lefelé, s elzúgott mellettük a szél.

Valóban új érzés volt. Nem szóltak, nem is gondolkoztak szavakon. Ahogy a cipőjük sarka a hó színére ért, puha por csapódott fel mögöttük.

De a terepet nem ismerték, s hirtelen a hóból kiálló kövek közé kerültek. Erzsi felkiáltott, félre akarta kormányozni a szánkót. Ehelyett azonban nekiütődtek egy sziklának, a szánkó felborult. Erzsi rábukott egy kőre, Sándor hanyattvágódott, lábfeje egy hasadékba szorult.

Csak egy rövid kiáltás hallatszott, azután ugyanolyan csendes lett a lejtő, mint azelőtt.

8.

Hosszú hetek múlva engedték ki Erzsit a kórházból, amikorra már a sebhelyek letisztultak az arcáról. Belülről azonban nem volt tökéletes a gyógyulás. Gyakran érzett a fejében szúró fájdalmakat, azonkívül bágyadt és erőtlen lett. Furcsa módon, a fájdalmak ellenére, valami félénk mosoly ült ki az arcára, s hozzánőtt, mint a tagjai. Elgondolkozó, csendet teremtő mosoly volt. Az orvosok bíztak a gyógyulásban, azt remélték, hogy a mindennapi környezetbe visszatérés megváltoztatja állapotát.

Sándor lábtörésből gyógyult fel, járása bicegő lett, emiatt szégyellte magát, s zárkózottabbá vált.

Egymással szelídek lettek. Erzsi mosolygott, Sándor békésen hallgatott, s lopva arra gondolt, hogy ez a megnyugvás érlelni kezdi majd a gyógyulást.

Esténként egymásba karolva hosszú sétákat tettek, s olykor, ha elfeledkeztek magukról, megsajnálták őket a szembejövők.

Weöres Sándor versei

Contraposto

Folyón át indul nagy sereg,
medret szárító tűzlovakkal,
fölöttük pára-köpenyeg,
ahol eltűnnek fém-sisakkal;

holt-ágon pákász énekel,
bár e bajban ezer alakja
s millió lépte menetel,
ugyanaz ő, mint az ükapja;

míg őrzi a láng-méneket
a lúdbőrző emlékezet,
e jámbor pákászt rég feledték;

de ott jár, ingovány felett,
ahol a hajnalok s az esték
vígan áztatják ingüket.

Psyché

A víg városból meredély ölébe,
mélyebb törésbe menekülni vágyva,
hol egy-remény lobog, a szív halála:
elém jő sorsom menyasszonyi képe.

Mint tűzköntös borítja pőresége,
hajlásain csillagok illanása,
tánc és zengés valahány mozdulása,
nagy rózsák fonódnak lehelletébe.

Csóknál közelebb világol ez álom,
ámít tán, nem tudom, mért nem maradtam
hab és iszap közt a vizes világon?

Állok az elperzselő zuhatagban
szinte megcsalva és zavarodottan:
a várt gödör helyett ez a halálom?

Hszi-Csün hercegnő

„Férjhez adott idegenbe
a törvény, az apa.
Várt rám, messzi, más ég alatt
a vu-szun nép ura.
Most hajlékom kerek sátor,
cserzett bőr a fala.
Nyers hús itt az asszony étke,
lótej az itala.
Mindig visszaszáll az álmom —
jaj, életem baja!
Bár lehetnék sárga daru,
repülhetnék haza."

Hszi-Csün (i. e. 105 körül)

Ahol a csontokon áttüzelő zafir
háborgat holtakat, hogy kondában röfögve
szürcsölni keljenek, sörtéiken zefir
rózsaszín fésűje, mint anyjuk könyörögve:

itt gyötri Han szépét kancatej és kefir,
nyersbőr-sátor alá hazájából örökre
kivetve pusztai hőségbe, míg Ophir
elmerül feketébb, csillagosabb körökbe.

Lám, égi kézben is kockajáték pörög;
de az eltört tükör épségben jut a sírba,
mint tó színe, mikor nem tépik ördögök.

Lelkét hazafelé a sárga daru hívja,
testével pusztai durva mén dübörög,
és minden sors repedt disznó-csülökre írva.

Simonyi Imre

Pár pohár rizling egy régi bormérésben

(Néhai T. J. színművész emlékezetére)

... utoljára még Krudyról beszéltünk

meg arról hogy a rizling általában
úgy harmadfél négyesztendős korában
éli legduhajabb legénykorát

s hogy kalapot nem visel okos ember
sértődések elkerülése végett
— Bartók rég halott —
hát ki előtt emelné meg

s hogy meglehetősen elgondolkoztató
az emberi tehetség természete:
a rögtön-mérgező mérgeket már felfedeztük
ám a rögtön-gyógyító gyógymódokat még nem

s hogy vajon a gazember tudja-e hogy gazember
akár kasszafúró akár messiás

(és érdekes — hogy közös ismerősünk
ott Tolcsván az a veresbajszú pincemester)

a pubertás pedig pontosan a bölcsőben kezdődik
s még a koporsó fedelét is lerugja
nyolcvanadik évünkkel egyetemben
— ebben megegyeztünk —

s különös: — a harmadik pohár után már sejti az ember
hogy a szerelem mindig magánügy
egy ember ügye
azé aki szeret

bűn pedig csak a hazugság a gyávaság az árulás:
felebarátod feleségét ha megkívánod
vagy ő a bűnös vagy ő sem

s ezenkívül ne lopj, ne ölj — rendben van —
nadehát teljesen rokontalanul mégsem élhet az ember

„de aztán színházról egy szót sem" —
„de aztán irodalomról egy szót sem" —
— dehát x színház már rég nem színház
— dehát z író sosem volt író
tehát: színházról meg irodalomról egy szót sem beszéltünk

csak arról hogy okos fejjel nehéz boldogan megöregedni

meg arról hogy a legszebb magyar szó
talán mégis csak az hogy szerető

meg arról hogy mégis csak rettenetes — Pirandelló
csupán egy komédiáslányról jut olykor eszembe
aki hat szerepből egyet játszott a színpadon s az idegeimben

meg arról hogy a hurkot a gyilkosnak és a hősnek
ugyanabból a kenderből fonják
ám mi lesz ha egy napon a gyilkosok
ki-kérik ezt maguknak

meg arról hogy az újság szívhasgatón írja:
egy disszidensnek se éjjele se nappala
a honvágytól
ám furcsa — de akkora honvágy is akadt
amitől az ember egyszerűen itthon maradt

s hogy negyven felé már illő a legvégső dolgokról gondolkodni:
úgymint Jäger tanár úr találmányáról
a lakbérhátralékról
a szeptembervégi falevelekről
valamint anyai nagyapámról
aki bölcsen nyilatkozott egy görbelábú asszonyságról:
ágyban nem kell gyalogolni
s hogy nincs annál iszonyúbb hogy anyáink
tulajdonképpen nem minket szeretnek — akik vagyunk —
hanem a fiaikat — hivatalból

jónak lenni pedig csak előre megfontolt szándékkal
folytatólagosan és többrendben lehetséges
(amiként gyilkoltak a kopaszra beretvált fegyencek)

és aztán: — bármibe is kerül —
hazádnak hazádnak rendületlenül

s aztán: — a pohár alján
a lélek mélyén
a nehezülő nyelvek hegyén
— staccatóban —
ilyen kategóriák:
emberség tisztesség becsület...

s erről vagy másról
eszünkbe jutott vajon
mit csinálhat most Németh László

s mint végső felismerés
csurran az üvegből a maradék:
tisztességes ember nem gondol asszonyra
és nem olvassa a hadvezérek emlékiratait
halála órájában

s végül fokozás:
— fokozása ennek annak —
nagy nagyobb legnagyobb...

hát így alakult
hogy bár sok mindenről beszéltünk
erről meg arról
Gorkij színészéről meg Willy Lohmannról
(s hogy iható volt ez a bor)
de elmenőben — ahogy már mondtam —
már megint valamit Krudyról...

Lakatos Kálmán

Nálatok

A félelmes magányú réti héja
míg vaskos kérdőjelként tovalebben,
egy vén akácnak a bodzás ligetben
billegve ing-leng lombtalan taréja,
ahonnan indult, s meg-megállva rója
előttünk útját, közelíthetetlen;
zokognom kellene, vagy tán nevetnem,
hisz én is ilyen ős gyanúk tudója
voltam, keresve itt-ott percnyi nyugtot.
Ha olykor körötökben megpihentem,
s a párás élet gőze rám suhintott,
az otthon íze nyügözött le menten;
s jövőm alapját mérve önfeledten,
bennem a bús tornyú magány megingott.

Borsos József

Szimat

A gyorsvonat étkezőkocsija úgy dajkált bennünket, mint odakint a szél a kukorica bugáját.

Vártam.

Válogattam a zajból a kések, villák koccanását. Lehúnytam a szemem. A hangok felerősödtek. De mi volt mindez az illathoz képest. A konyha felé szimatoltam, s a nyelvem hegyén előre dédelgettem a fínom ízt.

A rántott májra vártam.

Körülnéztem, mert úgy éreztem, mindenki engem figyel. Hogyne, hisz tudják, mit rendeltem. Hiába suttogtam, a pincér hangosan ismételte. Nem a máj aggasztott, hanem a kristályvíz, amit végigüvöltött a kocsin. Mi jogon rendelek én ásványvizet? Se vékonydongájú nem vagyok, se keserűképű, hogy gyomorbajos lehetnék. Tiszta ügy, bárki láthatja rajtam: nincs pénzem.

Végre jött a pincér.

Alig hajoltam azonban a tányér fölé, súlyos kéz csapott a vállamra. Villámat, késemet az asztalra ejtettem.

— Ni, csak ni, hisz ez meg a Jocó!

A kéz igen szőrös volt. Ezt akkor láttam, amikor félretolta a tányéromat. Felpillantottam. Egyik volt katonatársam állt előttem, vigyorogva.

— Áááá, nahát...! — és kutattam a neve után. Eszembe jutottak a sorakozók: hányszor kellett miatta álldogálnunk a tűző napon, a hidegben, és egyszer — jól emlékszem — a zuhogó esőben. Akkor meg is akartuk verni. Láttam, amint pihenő végeztével gombolja a nadrágját az erdőszélen, és derékszíjával a nyakában rohan a század után; láttam kimenőn, amikor disznóságokat sugdos a lányok fülébe; és láttam a zászlóalj elé kiállítva, mert megette a társa csomagját, belelőtt a kis felcser lábába és a szakadékba hajtott két lovat. Szinte tapintottam őt a múltban, de a nevét képtelen voltam előkotorni. Igaz, egyelőre nem is kellett, mert elémvonszolta útitársát, egy rendkívül fehérbőrű nőt.

— A menyasszonyom.

A nő mosolya világított. Hideg, fényes mosolya volt.

— Napsütötte hómező, — mondtam, vagy csak gondoltam, már nem tudom.

— A század kedvence, — mutatott be a bajtárs. — Öregem, hát ez nagyszerű! — és lapáttenyerével paskolta a hátam. — Mit szólsz hozzá, hogy így

összetalálkoztunk? Remek fiú ám, — magyarázta újra a nőnek, — mindig olyan jópofa volt, olyan szellemes, hogy ha szólt, dőltünk a nevetéstől.

Rámkacsintott, biztatott a szemével, hogy csak bátran, szóljak valamit, valami jót, szellemeset, ne hozzak szégyent mindkettőnkre.

— Hogy vagy? — mondtam.

A hómező még fehérebb lett. Riadtan láttam, hogy máris kiábrándult belőlem.

— Mi van veled, hol dolgozol? — kérdeztem tovább.

— Hol dolgozom, hol nem dolgozom, — felelte. Láthatóan örült annak, amit mondott, és sajnált érte, hogy nem én mondtam. — Öregem, hát te élsz, ez pompás! — kiáltott fel hirtelen és most ököllel csapott rám.

— Hogy, hogy élek? Miért ne élnék? — húzogattam sajgó vállam.

— Hát, csak úgy mondtam, mert ugye azóta sok víz lefolyt a Dunán, sokan disszidáltak, a Kertész tizedes is, meg mit tudom én.

Aha, látom már honnan fúj a szél. Szimatol. És újra én kérdeztem:

— Aztán mondd csak, hát te hol voltál a k k o r?

Rögtön éreztem, hogy butaságot csináltam. Mit lehet ilyen kérdésre felelni? És én mit felelnék, ha megkérdezné, m i k o r?

Kár volt izgulnom, mert bajtársam elnéző volt, kisegített; úgy elengedte füle mellett a szót, mint csökönyös katonaló az újonc szavát.

— Mert tudod, Gyöngy, — így szólította a nőt, — olyanokat csinált, hogy az ember megdöglött a röhögéstől. Egyszer is az őrmesterünk, az Ökrös, az a vadállat elordítja magát: „feküdj!" Jocó épp egy tócsa előtt állt, hát belehasalt. Emlékszel? Aztán menetelés, nóta. Persze Jocóval nem lehetett kiszúrni, átvert mindenkit. Hetekig pihent utána tüdőgyulladással.

Míg beszélt, alattomban visszahúztam a tányéromat. A rántott máj ekkor már hideg volt. Vendégem velem szemben, a nő szorosan mellettem. No, ez szép kis helyzet. Bajtársam a kezem szorongatta.

— Örülsz, mi? Tudod, Gyöngy, Jocó, mindig ilyen volt. Csak hallgatott, hallgatott, aztán kirukkolt a nagyágyúval. Majd meglátod, milyen jót fogsz nevetni. Egyszer is ugyanígy volt: csak hallgat, hallgat, aztán megszólal... haha... hogy azt mondja... épp sorakoztunk a díszteremben... azt mondja, hogy neki ki kell menni... No, mit szólsz hozzá? Jó, mi? A díszteremben, amikor már az őrnagy is bent volt.

Közben úgy látszik kigondolta az iménti kérdésemre a választ, mert újra megfogta a kezem és így váltott át a nagy nevetésből.

— Tudod, hogy engem a k k o r meglőttek?

— Kik?

— Kik? Nem is gondolnád. Ők. — mondta fontoskodó hangsúllyal.

— Aha, értem, — bólintottam, pedig dehogy is értettem.

— Hogy jönnek ahhoz, hogy belémlőnek. Ők, énbelém, mint a kutyába.

— Hol? — kérdeztem, hogy tovább billentsem az ügyet.

— A bal karomon.

— Hol történt, úgy értem.

— A Széna téren, — mondta és rámnézett, hosszan kutatva. — Az ördög vigye el őket! No, de hagyjuk az egészet, elmúlt. — Nagyot nevetett. — Legalább van egy barométerem. Mert jelzi az időváltozást.

Csak tudnám, kikre gondol. Bizonyos akartam lenni, tovább kérdeztem.

— Aztán mondd csak, a z az idő, hogy tetszett neked?

— Melyik idő?

— Melyik idő? Hát a z az idő, ötvenhat.

Újra hátbaveregetett és vidáman felkiáltott.

— Hát erre gondoltál? Az más, az egészen más. Miért nem kezdted rögtön ezzel? Hogy te erre gondoltál! Nahát, ki hitte volna! Persze, most már értem az egészet. Mert van ilyen idő is, meg olyan idő is, igaz? Ravasz vagy öregem, ravasz. Eljöhetnél a szakmába, nagy sikered lenne.

Síkos, mint a hal. Megkérdeztem, mivel foglalkozik.

— Ezzel is, azzal is, — forgatta a tenyerét. — Adok-veszek, ahogy jön. Főként használtat. Nem rossz szakma ez, tudod, csak érteni kell hozzá. Tiszta lélektan öregem. Ott állsz, előtted a pofa a kacatjával, ránézel, de nem ám úgy akárhogy, hanem úgy, hogy süllyedjen el a szégyentől, restellje, hogy pénzt mert kérni, hogy odament; már menekülne, de nem tud. Két ujjad közt fogod a portékát, messze tartod magadtól, enyhe undorral, így ni!... Szóval, ahogy mondtam, lélektan öregem, tiszta lélektan. Ezt én mondom neked, érted?

— Értem, — bólogattam, és most már csakugyan értettem, Tehát maszek vagy.

— Nézd kérlek, valamiből meg kell élni.

— Kaparj Kurta, neked is jut! — nevettem. Ez nagyon tetszett neki. Gyalázkodni kezdett. Megvagy, gondoltam, kibújt a szeg a zsákból. Csakhamar észrevettem azonban, hogy ebben a halandzsa beszédben most óvatosabb, mint valaha. Bárhogy figyeltem, nem tudtam kihámozni, hogy a rendszert szídja-e, vagy az embereket, és egyáltalán, hogy szídja-e a rendszert, vagy dícséri. Én meg játszogattam közben: „rideg barom, bamba barom, mama majom, apa majom, rideg barom, bamba barom, mama majom, apa majom..."

A napfényes hómező meg világított. Nem is olyan csúnya nő.

— És te mit csinálsz, hol dolgozol? — kérdezte volt katonatársam.

Megmondtam. A közléstől felszaladt a szemöldöke, aztán megcirógatta, megveregette a menyasszonya kezefejét.

— Hát, így vagyunk öregem, élünk, éldegélünk. Csak ne legyen semmi baj, ne legyen háború...

Közbeszóltam:

— Azért nyugodtan beszélhetsz, mert például, ha én nem szeretném a rendszert és...

— Mi az, hogy nem szereted a rendszert? Hogy mondhatsz ilyent!

— Ezt csak példának mondtam.

— Jó, jó, értem, — és kacsintott hozzá — persze, hogy értem. Én ne érteném?

Legyintettem, mire röhögni kezdett.

— No, ne ijedj meg, persze, hogy példának mondtad. Értem, példának. Jó, nagyon jó, remek, kitűnő. De te még példának se mondhatod, akinek ilyen állása van. Ezt jegyezd meg jól magadnak, mert ezt én mondom neked, én, a bajtársad, a barátod. Mert én aztán megmondom az igazat, ha tetszik, ha nem. Emlékszel, katonáéknál is mindig megmondtam, mert én megmondom a véleményem, ha az atyaúristen előtt állok is, meg én. Most is megmondom, őszintén, ha neked nem is tetszik, megmondom, hogy azért jól csinálja ez a munkás-paraszt kormány. Öregem, ahogy ezek megoldották a problémát, az nem mindennapi. Az zseniális! Most is bizonyos vagyok benne, hogy megoldják a mezőgaz-

daság szocializálását. Úgy ahogy megmondták... De látom, neked mégiscsak más a véleményed. — Szóhoz se juthattam, egyre hangosabban beszélt. Szimatot kapott. — Ami itt megy ebben az országban, az csodálatos. Magyarország most éli első igazán hősi korszakát. — És mos már a biztos talajról támadott. — Tudod Gyöngy, ez a Jocó mindig ilyen fickó volt, mindenről be tudta bizonyítani az ellenkezőjét. Esküszöm, most is azon töri a fejét, hogy megcáfoljon, hogy bebizonyítsa: rosszul megy a sora, hogy baj van a rendszerrel, hogy ez, hogy az...

Hallgattam a „hogy"-okat és néztem őt. Most kövér és undok volt, mint az ázott cigarettavég. Közben mosolyognom kellett, mert arra gondoltam, a víz hogyan pereghet a hasán, amikor kilép a Balatonból.

Később a politikai szónoklásról áttért az utazásra, aztán szabadkozott, hogy ő nem iszik, nem kér semmit, legfeljebb, ha nagyon ragaszkodom hozzá, egy üveg Zsiráf-sört. Egyáltalán nem ragaszkodtam semmihez, mégis előkerült a sör, sőt a hölgynek is egy féldeci. Így mondta: „a hölgynek fél konyakot!"

— Szóval maszek vagy...

— Ahogy vesszük, kérlek, — vágott a szavamba. — Tulajdonképpen csak voltam, csak voltam, kérlek. Most elsejétől munkaközösségben dolgozunk. Ez a fejlődés útja.

A könyökét figyeltem, a céklám felett. Kicsit meg kellene löknöm. Felvettem az asztalról a kést és azzal játszogattam.

— Fogadni mernék, megint töröd a fejed valamiben, — mondta. — Figyelj Gyöngy, most következik amit vártam, amit előre megjósoltam. Meglátod, ilyen jót nem röhögtél. Csak bátran, ki vele! Figyelj csak, figyelj!

A nő figyelt is. Az arca megmerevedett. Havas rét, vékony jégkéreggel. Ez a nő félelmetes!

— Nem olyan, mint a disznóölő, — mondtam. — Nem hegyes. — És óvatosan arrébb toltam a céklás tányéromat.

— Na, mit szólsz hozzá Gyöngy? Ugye megmondtam! Neki most a disznóölés jut eszébe. Épp a disznóölés. Óriási, or-r-r-ri-á-si! Remek pofa vagy öregem.

Rohamokban nevet. Időnként csukott szájjal pukkadozik, próbálja visszatartani a röhögést, de újra és újra kitör belőle. Elnevetem magam. Saját hangom megijeszt, restellem. Nagy ürességet érzek. Az utasok figyelnek. Mindenki minket figyel.

— Ez az! — röhög. — Jópofa, mi? Nézd!

A hómezőn szikrázik a nap. Hideg van, fázom. Ez a cékla milyen vörös! Ő, meg beszél, röhög, beszél, röhög és beszél...

Az ablak üvegéhez kis bogárka tapad, a szél le akarja sodorni... Ha nem hallgat el, leszúrom... Szemben a másik asztalnál egy szikár öreg ül. Úgy eszik, hogy amikor a villára szúrja a falatot, már előre kitátja a száját, nyújtja a nyelvét. Kissé reszket a feje... „Igen is, egy ásványvizet." Arra nézek és mosolyogva intek a fejemmel.

— Erről jut eszembe, — folytatja rötyögve, — hogy vannak olyan közveszélyes őrültek, akik látszólag nyugodtan beszélgetnek, közben azon törik a fejüket, hogy beledöfik a kést a másikba. Bele kérlek, a másikba, az ártatlanba, aki nem is sejt semmit. Hallottam egy esetet, amikor az őrült a torkát vágta át valakinek. — Közelebb hajol és úgy suttogja: — A torkát kérlek, a gé-gé-jét.

Ásítottam. Eszembe jutott, hogy az erős figyeléstől is ásíthat az ember, de aztán mégsem szóltam.

— Ez az! — csattan a hangja. — Ez az! Nézd, most nézd! Isteni vagy öregem, hogy milyen jól csinálod!

— Mit?

— Mit? Ezt. — és kezével elvereget egy ásítást. — Isteni! Ha-ha-ha, bruha-ha-ha...!

Döbbenten néztem. Röhög, annyira röhög, úgy röhög, hogy könnyezik.

A nő hangtalanul nevet. Mintha hólabdával gurigáznának a hómezőn. Szörnyen buta lehet. Most csak őt nézem. Megtörli a szemét, göcög kicsit, — most hallatja a hangját először, — göcög, majd — belöki a féldecit.

Én meg fricskázni kezdtem a terítőről a morzsákat.

Vendégem ekkor váratlanul felugrik, köszön, megköszöni a vendéglátást. Legközelebb majd visszafizeti. És mi az, hogy nem számít? Igen is, hogy számít, nem fogadhatja el ingyen, én se lopom a pénzt. Találkozzunk csak újra, majd megmutatja mi az a magyaros vendéglátás.

— Ni, csak, ni! — hallom elforduló hangját. — Hisz ez meg a Kocsis Ferkó! Nahát, ez isteni! Gyere, Gyöngy, ismerkedjetek meg! Szevasz öregem, kösz!

Ottmaradtam. Lefricskáztam a terítőről az utolsó morzsát is, és lehúnytam a szemem. Ez a pondró hogy csodálkozna, ha egyszer csakugyan leszúrnák. A sörösüveg címkéjén a zsiráf nyaka megnyúlt, előrehajolt, ki az ablakon, egészen a mozdonyig és megemelte a mozdonyvezető sapkáját.

Gondolatban megszámoltam a pénzem, számot vetettem a nálam lévő igazolványokkal és szóltam:

— Fizetek.

Kárpáty Csilla

Nyárutó

Bizsergetőn fürészt a napfény,
nyaldossa lábamat, ledér hab,
szelíd homok szitál be lanyhán:
reámtapadt e végtelen perc.

Gyümölcsök édes íze csorran
ínyemre, mint a csókod, aztán
arcom redőit sírva rejtem
a nyár leperzselt köntösébe.

Dudás Kálmán

*Mentelemért a vád**

CSÖND ÉS KÉZFOGÁS

Panaszkodol,
föltártad titkodat
s most vád, mosoly,
kaján csönd, csíny fogad...

Gyanútlanul
ne érhessen viszontvád:
bizalmamul
a csókot sem bízom rád.

Meddig vajon?
Ha tudnám is, tagadnám.
Nem tudhatom...
ha egyszer úgy fakad rám

a vallomás
profán forrása, hogy
egy kézfogás
is mindent eldadog.

ÓVATLAN PÁRBESZÉD

— A csönd vagyok:
sóvár és tiszta mély.
És hallgatok,
hogy hangoddal kitölts.
— A föld vagyok,
dajkáló televény:
hogy zamatod
belőlem gyűjtsd, gyümölcs.
— Sugár vagyok,
csak érted rezdülő:
hogy alakod
kibontsd s bennem füröszd.

— Gyöngy tó vagyok,
vágyadtól mélyülő:
rámbonthatod
szemedbe meggyűlő
varázslatod,
partomra ért ünő.
— A láng vagyok,
csókodra lobbanó:
nem nyughatok,
a titkod vallató.
— Szikrád vagyok
és lobogás leszek,
ha gyúlhatok,
csóvás gyönyör: veled!

PILLANAT, HAJÓN

Fukar szeszélytől igazán szép,
ölünkbe hullatott ajándék:
két hetet ád, hogy veled töltsem
tömény magányban és örömben,
együtt osztozva közös részen —
eképp tünődtem, amint néztem,
termeted fénybe szőtt varázsa

* Részletek egy hosszabb versciklusból.

miként vetűl a parti fákra,
mig ringva siklik a fedélzet
s az alkonyati gőzös orrán
a szél, a szobrásszá igézett,
mintázza tested szép szoborrá...

És tűnt nyarak derűje leng el
szememben: hegyvidék és tenger,
sok ég és fény, sok csók és illat:
emlékek csobbanása ringat,
a végtelen vizeket rója
az ifjúság bolond hajója.

Majd hirtelen kikérni részed,
mosolyod mosolyomba téved
s kezed, gyöngéden mint az alvót,
megérint. És én visszahajlok...
„Hol jártál? Messze? Szép volt?" — vallat
szemed. És moccan a sugallat,
a szánalomé, s én átölellek,
tükrözöm fényét szép szemednek,
gyönyörködöm, bűnbánó, szótlan.
Csak nézlek, rámsugárzó békém,
kar és szem két-egy vallomásba forrtan.
E pillanat, a holnap érvén,
némán is vallva vall helyettem:
karodban biztos révre leltem
s nincs tenger, melyre elcserélném!

VISSZAHOZHATATLAN

Tested a játék áramába szépül:
ideg és ér hevűl, hogy vezetékül
röpítse át a vak szideritásba —
lüktet a láz, az egybekapcsoló,
zizzen a szikrás fürtjeid varázsa
s a lélekzeten csók a hangfogó.

A lobogás, a szerelem cselédje,
a gyönyörnek oly étkül visz elébe,
hogy mámor szomja kéjjé teljesedjen
s a bódulat sistergő illatát
vonagló sejtek sikolyába leljem
még mielőtt a csöndnek visszaád...

*

Hullámvölgy mélyén kagylós csöndje benned
a csókutáni lanyha szerelemnek.
A test zilált szép tájain csupán
a kizajlott vágy emléke mereng
a hangulat elomló ritmusán
mig ajkadat is ellepi a csend.

A villamosság fürtödön is túlhalt.
Pihen a vér parázna dallama.
A csend idézi még az elcsitult dalt,
amint a teljesülés mozzanatban
mintha az árulásra vallana:
a dal egyszeri, s visszahozhatatlan!

ZÁTONYTALAN

Sodorjon hát a nélküled-
világ hinárja! Közönyöd
zátonytalan. És számkivet.

A kötést — évekig kötött —
gyáva gyanúval oldatod.
Tetőzd! teljen a balgaság!
Savat a sebre! Szép dacod
ép szálait is marja át
a szövedéknek!

Így a jobb,
mintsem a csók kárhozatát
szomjúhozni, mont színvakok
a színt.

Inkább a nélküled-
világ hinárját, mint kegyed,
ha íly közönyre bízhatott.

Török Zsófi: Két gyermekvers

Esőben

Esik az eső,
ázik az erdő,
hízik a forrás.
Nagyszemű, csuklyás
lányka kezében
szép, csíkos ernyő.

Jó öreg néne,
lassú a lépte.
Jaj, csupa víz már!
Lányka dehogy vár!
És az esernyőt
adja kezébe!

Kisfiú régen
ázik a téren.
Szánja a sorsát
lányka, — s a csuklyát
szöszke hajára
ráteszi szépen.

S így a leányka
otthonig ázna,
ám jön a szellő,
elfut a felhő,
s nap puha csókját
küldi le rája!

Őszi mese

Őszi szél fúj lombot lombra,
Összehordja nagy halomra.
Kisgyerek
Arra megy,
Benne vígan hempereg.

Bukfencet vet, lába égnek,
Fittyet hány az ősz lehének!
Úgy szalad,
Úgy kacag,
Mint a fürj a fák alatt.

Jaj, de szíve félve rebben,
Mert a holt lomb légbe lebben,
Gőgteli
Szél veri,
Más vidékre kergeti.

És a pőre rögre bújva
Megremegve újra-újra:
Kis nyuszi!
Nem sunyi —
El se merne ugrani!

Kisfiúcska, jaj be szánja:
—Oh, te kedves, oh, te árva!
Mit tegyek
Most veled,
Cseppnyi, rémült nyúlgyerek?

Zsebredugjam, elcipeljem?
Sűrű rácsú ólba rejtsem?
Sír szegény
Nyúl legény...
Fuss mamádhoz! — Légy serény!

Tegnap én is arra jártam,
Tapsi pajtit megtaláltam:
Arra túl
Jár a nyúl,
Anyja mellett meglapul.

Kiss Tamás versei

Mi mondja azt

Mi mondja azt szivemben: messzi vagy!
Hisz földbe tettünk, ide. Két kezem
dobott rögött utánad. Rémület
kongó szavával szólt fel a nagy ür.
Mi sugja azt, hogy: vagy, és messzi vagy?
Tul e körön, Galactikák ködén,
sugáron ülsz, a Cassiopeia ormán
vigyázod a messzünen suhogó
idők kilengő hét állatkörét,
miként ha pásztor bot felett figyel.
Nem hiszek én jósoknak, mágusoknak,
a tér rettent s a szám izgat csupán:
mért hull a lét planéta-távolokra?
s miért van kettő, mikor több az egy?

Vigasz

Ha bánt valami — istenem — miért
ne mennél őszi fákhoz vigaszért?
Ha nyugtalankodsz. Oktalan! De hát
nézd mily nyugodtak odafenn a fák!
Hogy engedik, hogy lombjukat erős,
tele marokkal tépje le az ősz.
Kifosztva nékik vigaszul elég
csupasz ágak fölött a szürke ég...
Engedik, hogy — ha jönnek a derek,
derek mohán a baltás emberek,
ág reccsen, varjú a tarlóra száll —
apróra vágja őket a Halál.

Szász Imre

Ernest Hemingway

Kaland és legenda

„Hemingway az elpusztíthatatlan", hirdeti egy puhakötésű, olcsókiadású *Afrikai vadásznapló* (Green Hills of Afrika) hátlapja. Teste tele van hegekkel, háborús sebesülések és balesetek emlékeivel. Talán nincs is olyan testrésze, amely sebek nyomát ne viselné, talpától a feje bubjáig. „Bármit csinál", írta róla ifjúkori pártfogója, Gertrude Stein, „vagy betörik a feje, vagy a keze, lába törik el." Egy kalandos, látványos élet testi nyomai ezek a sérülések. Kamaszkorában boxolni tanul, betörik az orrát és tönkreteszik fél szemét. Két évig csavarog, azután jelentkezik az első világháborús olasz hadseregbe. Fossaltánál kapja a legsúlyosabb sebeket egy mozsárágyútól a fején és a térdén. Nem rajta múlik, hogy később nem éri találat, csupán többrendbéli autóbaleset, repülőszerencsétlenség. A világháború után haditudósító a görög—török háborúban; majd Párizsba megy (itt kezd kialakulni írói egyénisége), s innen jár le Spanyolországba, bikaviadalokra, mint a *feriák* buzgó, hozzáértő és szigorú kritikusa. A harmincas éveket az afrikai nagyvad-vadászat és a nagytengeri horgászat ugyancsak nem veszélytelen mesterségének szenteli és Miss Stein megállapítása itt sem veszít érvényéből. Amikor kitör a spanyol polgárháború, saját költségén mentőautókat visz a köztársaságiaknak, haditudósító Madridban, beszédekkel buzdítja amerikai írótársait, hogy szálljanak szembe a fasiszta veszéllyel. Utána Kínából haditudósít. A második világháborúban saját hajójával cirkál a kubai vizeken, német tengeralattjárókra vadászik, és nem is haszontalanul; a St. Lô-i áttörés után haditudósító Franciaországban az amerikai Első Hadseregnél. A haditudósítókra vonatkozó genfi megállapodással mit sem törődve, hatvan mérföldet a hadsereg előtt üti fel „főhadiszállását" s géppisztollyal, övében kézigránátokkal irányítja „csapatainak" hadműveleteit. Ő az, aki Párizs felszabadítása előtt kipuhatolja a befészkelt németek helyét s átdja a térképet a felszabadító hadsereget irányító Leclercnek; mintegy kétszáz főnyi, főként francia ellenállókból verbuvált személyes hadserege, amely jobban fel van szerelve munícióval és itallal, mint egy hadosztály, immár a Diadalívnél csetepatézik, mikor Leclerc még csak a Szajna déli partján áll. S e hadseregnek jutott a dicsőség, hogy felszabadítsa a Ritz Hotelt, amely alkalomból az ajtóban álló őr így köszöntötte a megérkező riportert: „Papa jó hotelt foglalt el. Sok pia a pincében. Menjen fel gyorsan". (Még ez a rövidmondatos stílus sem véletlen. Azt mesélik, hogy a „Hemingway-hadtest" tagjai a maguk anyanyelvén úgy igyekeztek beszélni, mint „Papa", olyan pózokat vettek fel, mint ő — akiről nem tudták, hogy egyik legnagyobb élő író: álruhás tábornoknak hitték.)

Ma Kubában él, Havanna közelében. A kubaiak állítólag nagyon szeretik, s ha valami idegen belép egyik törzsbárjába, a pincér megkérdi „Papát ismeri?" Igenlő

válasz esetén a vendég dupla adag italt kap. Újságjaink tudósításai szerint erősen rokonszenvezett a kubaiak forradalmával és jó viszonyban van Fidel Castróval (úgy is, mint tengeri horgásszal.) Regényt is készül írni a forradalomról.

Ezek az életrajz látványos, bár éppenséggel nem lényegtelen adatai. Azok, amelyek kialakították a hősi Hemingway, a talpig-férfi Hemingway, a rokonszenves, bátor és jovális Hemingway legendáját. — Ez a legenda persze nem megalapozatlan s azok, akik amerikai módra erőszakkal igyekeztek ezt a legendát eloszlatni, néha örülhettek, ha kisebb veréssel megúszták. Ez a halász, vadász, boxoló, hadakozó, matadorkodó Hemingway a nyugati, főként az amerikai újságírás csemegéje. Több cikk jelenik meg róla, mint a „nagy négy" másik három tagjáról, Steinbeckről, Faulknerről, Don Passosról együttvéve. Látjuk a fényképét, amint egy oroszlán fölé hajol, vagy puskával a kezében repülővadra vadászik; látjuk kövéren, kezén boxkesztyűvel, szőrös, öreg mellikasával egy szorító kötelének támaszkodva; térdigérő, bő, szoknyaszerű rövidnadrágban egy madridi szállodában, kezében afrikai hajítódárda; az aréna nézőterén (egy másik páholyban Cocteau), amint Antonio Ordonez (fia annak a régi Ordoneznek, akit a *Halál délután*-ban (Death in the Afternoon), ebben az érdekes, pimasz bikaviadal-Baedekkerben úgy leszólt, s akiről ma azt mondja, hogy a barátja volt), neki nyújtja át tisztelete jeléül matador-kalapját, vagy spanyol eleganciával, imponálóan és fiatalon neki ajánlja fel a megölendő bikát. Az újságok megírják, hogy *A folyón át a fák közé* filmjogáért Hollywood negyedmillió dollárt kínált s ő nem fogadta el az ajánlatot; hogy a *Gyilkosok* című novellája filmdíjáért 125 ezer dollárt, egy kétezer szavas tudósításáért az utolsó *jeriák*ról 32 000 dollárt kapott. Megírják, mit mond, mit iszik, mit fogott és mit lőtt. Néha megírják azt is, hogyan dolgozik, mit ír — bár erről nem szeret beszélni, — mi a véleménye az írói hivatásról, más írókról. Elvégre is a jelenkor egyik legnagyobb — s legjobban kereső írójáról van szó.

A legendát ő maga is táplálja. Férfias pózaival, részben megjátszott antiintellektualizmusával, komisz és kegyetlen irodalmi deklarációival, hányavetiségével, nehezen titkolt hiúságával és zabolátlan ambícióival. A fényképek, ezek a puskás, horgászbotos, tábori látcsöves szenzációk néha inkább egy sportemberhez vagy kalandorhoz illenének, nem a huszadik század egyik nagy írójához; ő azonban, úgy látszik, éppenséggel nem tiltakozik ellenük. Nem egy vita folyt arról, hogy Hemingway igazában olyan bátor-e, amilyennek mutatja magát, vagy éppen ellenkezőleg: gyáva; holott bátorságát eléggé bizonyítja az életrajz, s a félelemről, arról a félelemről, amit Nick Adams érez roham előtt, amikor felszíjazza az állát, hogy ne vacogjon a foga, arról a rettegésről, amely nem hagy elaludni évekkel később sem — emberien és fájdalmasan vallanak a művek. Az írás fontosabb, mint a nyilatkozatok.

Pedig alighanem a nyilatkozatok gyűjtöttek a fejére annyi haragot. Az amerikai irodalmárokat bosszantják Hemingway európai sikerei. Igazságtalannak érzik a méltánylást, vagy legalábbis „vieux jeux"-nek a szerzőt. Időről időre felhangzik körülötte a csatazaj, s a túlzó hívekkel szemben, akik azt hirdetik, hogy nemcsak a század, hanem az egész irodalomtörténet legnagyobb regényírója, józan vagy személyi indulatoktól fűtött kritikák próbálják őt a „helyére tenni". S ő mindig visszaüt. Visszaüt az újságokban, a könyveiben; ellenfelei kénytelen-kelletlen tisztelettel beszélnek írói rangjáról, ő azonban semmit sem tud mentségükre felhozni. S ez nagy előny. De nyilatkozik, fölényes mellékmondatokban, elevenekről és holtakról egyaránt. Főként két könyvében, az *Afrikai vadásznapló*-ban és a *Halál délután*-ban. Az ítélkezésnek a kiindulópontja többnyire a nyers féfiasság és az antiintellektualizmus. Gide siránkozó vénasszony, Heinrich Mann elolvashatatlan, Melville csupa bombaszt, némi igazságmaggal. S megkapja a magáét Huxley, Thomas Wolfe, Proust, Racine és mások is.

Ezekben a véleményekben néha van igazság, gyakrabban azonban nincs. A kurta jellemzések lehetnek figyelemreméltóak, a rangsorolás azonban szinte kivétel nélkül igazságtalan. Egy írónak természetesen joga van másokról, előkről és klasszikusokról ítéletet, még igazságtalan ítéletet is mondania. Némely esetben csak e tévedésekkel tudja a maga szándékait, ars poeticáját megfogalmazni, önmagát elkülöníteni, szán-

dékait és látásmódját tisztázni. Elég talán itt Móricz Zsigmond Arany János cikkére és Shakespeare tanulmányaira gondolnunk. Ezek az ítélkezések, ha nem is a tárgyalt írót, de az ítélkezőt segítenek megérteni. Így van ez Hemingwaynél is. Részben A másik rész azonban nem árulkodik másról, mint fölényességről, vagy legalábbis meggondolatlanságról és iszonyú versengő ambícióiról. Ha összeállítanánk az elismert és el nem ismert szerzők listáját, legfeljebb körmönfont okoskodással találnánk meg benne azt az esztétikai szemléletet, amí egy ars poeticára enged következtetni. Mi hozza közös nevezőre például Thomas Mannt, Joyce-ot, Mark Twaint, Tolsztojt, Turgenyevet, Shakespeare-t, Flaubert-t, Kiplinget és Csehovot, azokat a szerzőket, akiket nagyra tart? (Egyik nyilatkozata még Marryat kapitánynak is helyet szorít e nagy nevek sorában.) Az írással foglalkozó megjegyzéseinek egyrésze azonban határozott esztétikai körvonalakat sejtet, s Hemingway, ha mestersége művelőit nem is mindig tiszteli, a mesterségét nagyon fontosnak, nehéznek és felelősségteljesnek tartja. Ennek az esztétikának tartóoszlopai az egyszerűség, a pontos, megbízható tudás és leírás, a valóságigény. Emlegetni azonban nem ezeket, hanem antiintellektualizmusát szokták, megint csak inkább a korábbi nyilatkozatok, mint a későbbi művek alapján. A póz itt is túlnőtt a lényegen. Hemingway büszkén bevallja, hogy sportmagazinok légióját járatja, de szemérmesen titkolja, hogy állandó olvasója filozófiai folyóiratoknak is. A boxolókról és toterókról sokkal többet beszél, mint arról, hogy állandóan olvas, jól ismeri és szereti a festészetet s néhány nyelv területén vagy a természetrajz némely ágában szakembernek is becsületére váló ismeretekkel rendelkezik. Mindez nem illene bele a szerepbe, inkább hallgat hát róla. S a maga szempontjából talán igaza is van. Egy író működését rendszerint jobban megvilágítja a botrány és a feltűnés reflektorsugara, mint a „midnight oil", az elmélyültség mécsesének „éjféli olaja". Ámbár Hemingway mellesleg és szemérmesen ezt is égeti.

Hozzánk azonban e gyanus csatáknak még a fegyverzaja is alig hallatszik el. Kívülesvén e viták hatósugarán, keveset tudunk a néha nem jelentéktelen mellékkörülményekről, s magukat a műveket nézzük, elfogultság nélkül, vagy csak annyi elfogultsággal, amennyit egy nemzeti kultúra idegen életművek elfogadásánál vagy visszautasításánál mintegy szervileg tanúsít. Hemingway életművének megítélésében mi már kissé a tisztábban látó utókor vagyunk: olyan utókor, amely fel tudja mérni egy író jelentőségét, de nagyságát, rangját, helyét pontosan még nem szabhatja meg. Ahhoz nemcsak távolság kell, hanem évek is, nemcsak a tér szigetelő légrétege, hanem az időé is.

Az erőszak világa

Több irodalomtörténész észrevette már, hogy az amerikai irodalom voltaképpen nem derűs, nem olyan, amilyet analógiák alapján az ember egy fiatal és nagy nemzettől várna, amely fél évszázaddal ezelőtt még elöl járt a társadalmi fejlődésben. Cooper ugyan még optimista, bár az erőszak motívuma az ő írásaiból sem hiányzik; de Cooper ma már legfeljebb ifjúsági regénynek átdolgozva olvasható. Melville már komoly és tragikus, és Mark Twain látszólagos derűje se tévesszen meg bennünket: a humor kifejezési forma és nem világkép. Világirodalmi hatása azonban a „nagy barbároknak", Hemingwaynak, Faulknernek és drámaíró társaiknak van. Elsősorban kíméletlen látásmódjukkal. A derűt valahogy állandóbbnak, felfedezettebbnek, kevésbé elemezendőnek látják, mint a kínt, készebbnek és felszínibbnek s inkább az ismeretlent, a mélyben rejlő szorongást keresik. „Egy nagy író leglényegesebb adománya a szimat, amellyel felfedezi a bűzt. Ez az író radarja és ennek minden nagy író birtokában volt", — mondja Hemingway. S neki és társainak kétségkívül ez az alapvető magatartása — de hogy nem ez a magatartás teljessége, hogy a pokol mennyország nélkül nem elviselhető egy életen át, hogy minden író megtalálhatja a maga világképében — és a valóságban — a szebb, emelkedettebb, tisztább mondanivalót, arra éppen *Az öreg halász és a tenger* a példa — más világnézetű író munká-

ját nem is említve. Persze, ezt a mély, igaz és szép mondanivalót megtalálni semmivel sem könnyebb, mint a mély és igaz tragédiát: sőt, az érzelmesség buktatóin keresztül talán még nehezebb eljutni hozzá. Hemingway három évtizedes írói munka után érte el.

Kevés író van, akinek pályaképe ennyire egységes, alapélménye, az élmények változatossága mellett is, ennyire egy-hatású — legalább is írói pályafutásának első felében. Az alapélmény: ember és világ összeütközése, amelyből mindig az ember kerül ki sebzetten, sérülten, vagy lelkében, vagy testében is. A világ brutalitása, az erőszakos halál vagy a finomabb, halkabb fájdalmak majdnem egyenrangúak abban a döbbenetben, mely a rájukeszmélést kíséri, már a gyerekkortól fogva. A hősök nagyrésze, kisebb-nagyobb változtatásokkal elmondhatná ugyanazt, amit Henry hadnagy gondol a szorongató, nagy háborúellenes regény, a *Búcsú a fegyverektől* végén: „Az ember belecsöppen az életbe. Megmondják neki a szabályokat, de az első alkalommal, ha valami hibán rajtakapják, végeznek vele. Vagy megfertőzik szifilisszel, mint Rinaldit. De a végén végeznek vele. Ezzel számolni kell. Várj sorodra. Előbb vagy utóbb meghalsz te is." Azt, hogy ki végez az emberrel, Hemingway nem mondja meg, — vagy feleslegesnek tartja megmondani. A lét és a világ végez vele; — a lét azzal, hogy meg kell halni, azzal, hogy a felnőttévállás keserű ráeszmélés is az emberi tettek, szándékok kereszteződésére, a magánélet és a lélek fájó meglepetéseire; a világ az erőszakos halállal, a gyilkolással. Ez utóbbi, az okok és okozatok összefüggése nélkül nagyon elvont és időtlen lenne — s az okokról Hemingway nem beszél. Mégsem időtlen, mert az események, az emberek, a látásmód, az életérzés egy konkrét koré s egy konkrét, bár meg nem nevezett társadalomé, amely háborúzik, megengedi a gyilkosságot, a csalást és elkerülhetetlenné teszi a csalódást. Ha Frederic Henry megfogalmazását nézzük, valami névtelen erő lappang a többesszám harmadik személyű igék mögött: az eseményekben azonban ez a névtelen erő mindig nagyon valóságosan jelenik meg; ágyúgolyó, szifilisz, vagy orgyilkosok képében. Az igazságtalanság felismerése teszi az embert íróvá, mondja Hemingway egy francia újságírónak, s ez a megfogalmazás nem mond keveset, sem mint ars poetica, sem mint írói felelősségvállalás. És nem mond keveset az első Hemingway novellaskötet címe sem: *A mi időnkben.*

Ez a novellaskötet tulajdonképpen kulcsa Hemingway életművének — vagy legnagyobb részének. Az első novellában, az Indián táborban a gyermek Nick Adams a hajnali csónakuton, mikor hazafelé jönnek apjával az indiánoktól, egy császármetszéses szülés és az indián apa öngyilkossága után, úgy érzi, ő sosem fog meghalni. Többé nem fogja ezt érezni. Ez első találkozása a halállal. Így találkozik azután apja gyávaságával, az első szakítás keserűségével, a háborúval, a házasság bomlásával. S Nick Adams a későbbi novellaskötetekben is felbukkan. Találkozik csavargásai során a végzetszerű, elkerülhetetlen halállal, amelynek az ember csak megadhatja magát, de nem futhat el előle *(Gyilkosok)*, a megcsalt kamaszszerelem felületes, de mellbevágó döbbenetével *(Tíz indián)*, az alvilág groteszk és szomorú sóvárgásával *(A világ világossága)*, a háború, a fejseb okozta tudatszóródás rémületével. A Nick Adams novellák valóságos fejlődésregénnyé állnának össze, ha egymás mellé tennénk őket. Hemingway azonban nem rakta egymás mellé őket soha. Némelyik novella későbbi megírását nyilván a téma lassúbb érlelődése magyarázza: némelyiknél, például az *Apák és fiúk*nál tudhatjuk, hogy az égető élmény csak évek múlva hűlt le megírhatóvá. Ő maga is, alakjai is, mint például Robert Jordan, beszélnek ilyen megírhatatlanul fájó képekről s beszélnek arról is, hogy ezeket mégis ki kell írniuk magukból, ha valamiképpen szabadulni akarnak tőlük, le akarnak számolni velük. (Egy újságíró egyszer megkérdezte Hemingwayt, ki a pszichológus-kezelőorvosa. Az írógépem, felelte Hemingway).

Mert az egész életmű önéletrajzi. Adatszerűen természetesen nem minden mozzanatában az (bár itt-ott, főként a novellákban még adatszerűen is felfedezhető az életrajz), de az alaphelyzet, az érzés, a kiindulópont önéletrajzi. A Hemingway hősök mindig annyi idősek, mint az író, ott járnak, azzal foglalkoznak, az történik velük, ami alkotójukkal, s nem sok az olyan novella, amelyekben a mű és író viszonya csu-

pán a jelenlét, a megfigyelés és a megfigyelt esemény hordozta mondanivaló kapcsolatára korlátozódik. Ilyen például *A legyőzhetetlen*, ez a bikaviador novella, vagy az *Otvenezer dollár:* ezeknél az élményt Hemingway, a bikaviadalok és boxmeccsek lelkes nézője élte át s a személyességet a mondanivaló jelzi; itt nem ő az írás szereplője (ámbár az előbbinek tárgyi emlékét megtaláljuk a *Halál délután*ban, s az alakok jórésze élő személy s a saját nevén szerepel). Mindez az alkotás-lélektan különössége volna csupán, figyelemreméltó érdekesség, ha nem jelentene a Hemingway-i prózában, sőt az egész modern irodalomban egy sajátos szemléletű írói magatartást.

Ebben a magatartásban a prózai ihlet nagyon hasonlóvá válik a lírai ihlethez: a hős, tehát a kor, a társadalom problémáinak kifejezője és prototípusa maga az író, éppúgy, mint ahogy a versek hőse s egy egyetemes tapasztalat kifejezője a költő. Ez az önéletrajziság természetesen korábban is felbukkan az irodalomban, hisz az élmény, a tapasztalás nagyrészt személyes, és személyesek, tehát önéletrajziak az érzések is. De a régebbi íróknál ez burkoltabb, szemérmesebb és sohasem növekszik írói magatartássá és elvvé.

E lírai önvállalás magva kétségkívül az „epikai hitel" új felfogása: vannak írók, akik ezzel szeretnék a prózát a már-már tudományos megbizhatóság s ugyanakkor a lírai „negyedik dimenzió" felé fejleszteni, ezzel szeretnék kikerülni a csalást, önámítást, a konvenciók csapdáit. Az emberi lélek mérésére nem szolgálnak műszerek, s az író, ha tehetsége van, őszinte és kíméletlen magával s a környezetével szemben, így fedezheti fel legmegbizhatóbban, mi is történik valójában benne és vele. Mechanikai műszerek híján mintegy ő válik műszerévé az emberi önismeretnek. Igazi író ezt csak akkor vállalhatja, ha tudja, hogy egyéni élményei általános érvényűek — bizonyos határokon belül — éppúgy, mint a lírikus egyéni élményei.

Ugyanakkor ez a magatartás, kivételes helyzetektől eltekintve, lemond a társadalom átfogó ábrázolásáról: egyetemességre elsősorban nem az átérzett tárggyal, hanem az ábrázolás szuggesztivitásával törekszik. Ilyenformán sok esetben akarva is, akaratlanul is, kimaradnak az életműből a nagy aktuális társadalmi kérdések. Az író nem hisz abban, hogy létezik az egész emberiségnek feltett egyetlen nagy kérdés — vagy túlsok ilyen nagy kérdést lát. (Részben talán erre a magatartásra vezethető vissza a kisprózai műfajok mai térhódítása). Hemingway nagy kérdései az egyes embernek valóban nagy kérdései; mert a szerelem és halál, vagy az ember legyőzhetetlenségének érzése *Az öreg halász és a tenger*-ben, minden korban új és új megfogalmazást, új értelmet és érzelmi telítettséget kap. A legjelentősebb Hemingway-művek egyrésze azonban abból született, hogy az egyéni létnek ezek a kérdései beleolvadnak a társadalom nagy kérdéseibe s egyiket a másik nélkül feltenni nem is lehet; ilyen kérdés az első világháborúban a *Búcsú a fegyverektől*, s a fasizmus elleni harcban a spanyol polgárháború idején, az *Akiért a harang szól*. Azt talán felesleges hangsúlyozni, hogy az önéletrajzi magatartást Hemingway ezekben a regényekben sem adta fel, de az egyetemesség igénye itt már nem csupán egy nagy író szuggesztív erejéből táplálkozik, hanem az ábrázolt valóság társadalmi jelentőségéből is.

Mint már említettük, a Hemingway-életmű legfőbb vonásait már az első novellás kötetben megtaláljuk. Nick Adams az első Hemingway-hős — és bárhogy nevezzék is később, tulajdonképpen nem változik, nem fejlődik, csak idősebb lesz, tapasztaltabb. Csupán két Hemingway-hős változásának vagyunk szemtanúi: Francis Macombernek sikerül legyőznie gyávaságát a támadó kafferbivallyal szemben, és Henry hadnagy megköti a maga különbékéjét. De jellemük, gondolkodásmódjuk, magatartásuk voltaképpen e változás ellenére is a régi marad. Legalábbis az életmű fordulópontjáig, amelyet írásban *A Kilimandzsáró hava*, eseményben a spanyol polgárháború jelez. De erről majd később. Sőt, az egyik novellában benne van mindaz, vagy majdnem mindaz, ami a Hemingway-hősöket érdekli, amivel idejüket töltik. A *Háromnapos szélvész* kamasz Nick Adamsa megkóstolja az italt, sportról, irodalomról, horgászatról beszél, vadászni indul és szíve mélyéig fáj az ellökött szerelem.

Nick e kötetben nem találkozik a háborúval. Mint már említettük, később, mikor az író szembe tud nézni emlékeivel, vagy meg tudja írni őket, ez az űr is kitöltődik. De az élmény, nyersen, már ebben a kötetben is felfedezhető. Az egyes elbe-

széléseket kis képek vezetik be, kis képek, amelyek látszólag semmi összefüggésben nincsenek a novellákkal, valójában azonban kiegészítik és folytatják a novellák önéletrajzi élménysorozatát. Ezekben a képekben mindenütt az erőszakos halál kísért, háború, akasztás, kivégzés a falnál, bikaviadalok. Különösen két kép jelentős a későbbi művek ismeretében: az egyik a rettegés képe Fossaltában, ágyútűzben, a jézusomcsakinnensegíts-ki kétségbeesett fohászáé, a másik a sebesült Nick Adamsé, aki ezt mondja Rinaldinek: „Különbékét kötünk. Többé nem vagyunk hazafiak." (Rinaldinak hívják majd a katonaorvost, Frederic Henry barátját az első nagy műben, a *Búcsú a fegyverektől* c. regényben. A szorongató kép ott teljesedik ki művészi mondanivalóvá.)

Mert az *A mi időnkben* megjelenésekor nem hozott sikert, noha néhány elbeszélését ma is nagyra tartjuk. Talán nem volt elég vonzó az egyszerű forma, a háború utáni csalódott, keserű fiatalság, az „elveszett nemzedék" nem fedezte fel magát benne, mert az élet és a művészet szélesebb mozdulataihoz szokott. Annál inkább felfedezte magát a *Fiestában*. Párizs, Spanyolország, bikaviadalok. Egy háborútjárt férfi, aki ott szerzett impotenciája miatt nem tud lefeküdni a szerelmével; egy nimfomániás nő, ital, szeretkezések, vad reménytelenség és menekülés. A kor, talán kissé büszkén is, mert a léha felelőtlenségnek is megvan a maga dicsfénye, s a „nagy élet után sóvárogva" vagy a maga fájdalmára ismerve, tetszéssel fogadta a regényt. Pedig csak egy kísérőjelenség képe. A kiváltó jelenséggel, a háborúval a következő regény számol le, s ha egy negyedszázad dönthet a maradandó irodalmi értékekről, akkor a *Búcsú a fegyverektől* ma már klasszikus műnek látszik. Nick Adams Henry hadnagy néven elmondja a maga háborúját és békéjét, és küzdelmét a halállal. A regény első, nagyobbik fele voltaképpen benne rejlik abban a kis pillanatképben, amely *A mi időnkben* egyik elbeszélését vezeti be. Henry hadnagy rádöbben, hogy a háború, amelybe önként jelentkezett, nem az ő háborúja; nincs köze hozzá, éppúgy, mint azoknak a sofőröknek, akikkel sebesülése előtt együtt vacsorázik s akik azt mondják: „Mindenki útálja ezt a háborút. Minden országban egy osztály uralkodik. Ennek köszönhetjük a háborút." Frederic Henry azonban nem ilyen meggondolásokból köti meg a maga különbékéjét. Benne az egyes ember számol le magányosan a háborúval. Sebesülése és a Catherine Barkley iránti szerelem felteszi neki az élet és halál kérdését, s amikor a csendőrök kiemelik a menekülők tömegéből, mert a korlátolt és háborúban sosem járt fanatikus fiatal tisztecskék agyon akarják többedmagával lövetni, felszabadul az adott szó becsületbeli elkötelezettsége alól. „Nem volt semmi kifogásom az olaszok ellen, de végeztem velük. Sok-sok szerencsét kívánok nekik, mert vannak közöttük jók és bátrak és rendesek és világosfejűek. De most már egyék meg ők, amit főztek, semmi közöm többé az egészhez." Az egyes ember fellázad a háború ellen és fellázad a halál, az erőszakos, korai, biológiailag igazságtalan halál ellen. Bujkálás a halál elől: ez a regény második része, a szép szerelem és a svájci boldog idill, míg végül a halál utoléri Henry hadnagyot Catherineben és újszülött fiában.

Menekülés, értelem

A mi időnkben a hős életrajzi pályáján s a bevezető pillanatképek vad villanásán kívül még egy jelentős, szerkezetileg is hangsúlyos mozzanatra hívja fel a figyelmünket: a kötet befejezésére, a *Nagy, kétszívű folyóra*. Nick a háború után elmegy egyedül pisztrángozni. Magány, csend, a horgászat gyönyörűsége, a zsákmányszerzés, az élet legegyszerűbb konfliktusa ember és természet között, de nem harc a természet ellen: kiismerhető, ősi, nyílt világ, amelyben az erőszak és a pusztulás is természetes, nem végzetszerű, nem bűnhődés valami kikerülhetetlen bűnért, amely voltaképp nem is bűn. Ahogy Hemingway kitűnő monográfusa, Philip Young megjegyzi, Nick itt, a folyónál, mintegy lemossa magáról a gyötrelmeket, a fossaltai gránátrobbanásnak, az indián öngyilkosságának, a szmirnai kikötő vizében vergődő, eltörtlábú öszvéreknek emlékét, a világ brutalitását. Nick elérkezett a Hemingway hősök egyik menedékéhez, a természethez, amelybe nem szemlélődése, hanem zsákmányszerző tevékenysége folytán olvad bele, mert csakis így lehet. A természettel soha-

sem a gyönyörködés teremt igazi kapcsolatot, hanem az, ha az ember belekapcsolódik az életközösségbe: ez pontosabb, igazabb gondolatokra, megfigyelésekre kényszeríti, mert megfigyelések nélkül a leszűkített életközösségen belül megbukna.

Ez a menedék éppúgy illik Hemingway hőseihez, mint írójukhoz, akit amugyis mint a férfiasság (vagy ha úgy tetszik, az ösztönösség) modern íróistenét szokták emlegetni. Mit is tehetne a nagy barbár, ha éppen nincs háború, vagy kalandos, fegyveres csempészés, minhogy nagyvadra vadászik, marlinokkal, vagy szerényebb körülmények közt pisztrángokkal csatázik, esetleg ott ül az aréna nézőterének első sorában, nézi a bikaviadalt, mellette egy üveg szesz, melyet jó meginni és kiürítve néha arra is jó, hogy hozzávágjuk a matadorhoz, ha az gyávának vagy stílustalannak bizonyult! Ez azonban túlzott leegyszerűsítése volna, s mint minden túlzott egyszerűsítés, igaz is, meg nem is: fontos a kaland és fontos a menedék is, de mindez más mondanivalót is rejt az erőszakon, és az erőszaktól való menekülésen kívül.

Az első és leglényegesebb az, amelyről a *Nagy, kétszívű folyó* kapcsán már beszéltünk: a vágy világos, áttekinthető, egyszerű világkép után. Ha e mindig kalandot kereső írónál, aki témáiban is mindig a rendkívülit, a kalandot keresi, nem vakmerőség a klasszicitás nyugalmáról beszélni, nála ez a témakör közeledne, minden erőszaktevésével és mozgalmasságával e nyugalom felé. Az efféle törekvés és vágy mindig több, általánosabb érvényű voltaképpeni témájánál. Ilyen jelentőséget kap a *Nagy, kétszívű folyó* a novellaskötet szerkezetében s ez tisztul és gazdagodik egyszerű és sokértelmű remekművé *Az öreg halász és a tenger*-ben — magába olvasztva csaknem mindent, ami Hemingwaynek fontos.

Ez a nyugalom persze nem zárja ki az ölést, a halál fogalmát, még akkor sem, ha e halál nem emberek, hanem állatok halála. Némiképpen disszonánsnak tűnik, ha egy író, aki művei nagyrészében az erőszakos halál gondolatával küzd, aki társadalma vétkei közül legsúlyosabbnak a brutalitást és az ölést tartja, egy másfajta ölést szegez szembe vele. Igaz, ez az ölés ősi, természetes, egykorú az emberrel, nem gyilkosság, mint az imperialista háborúk, vagy a kapitalista társadalom emberölése, és gyanús széplélek-finomkodás volna szót vesztegetni rá, ha nem volna olyan szembeszökő a kontraszt. Magyarázatot nem nagyon találok rá, s az, amit a pszichológia találna, aligha értetné meg jobban a műveket. Az természetesen nem szorul magyarázatra, hogy a horgászat, vadászat, bikaviadal sűrűn felbukkan ebben az önéletrajzi fogantatású műben, hiszen az első kettő Hemingwaynek gyerekkori szenvedélye s az utóbbinak is korán lelkes híve lett. A kontraszt mondanivalója, filozófiája nem világos, ha csak ki nem elégít bennünket az, amit maga Hemingway mond erről: „Nagyon kevés megállapításunk van az ölés igazi öröméről. Egyik nagy gyönyörűsége, az esztétikain kívül, amilyen a röpülővad lövése, amilyen a nehéz vad-becserkészés... a halál elleni lázadás érzése, amit a halál osztogatása kelt. Ha az ember elfogadja a halál uralmát, akkor a ne ölj könnyen és természetesen megtartható parancsolat. De ha az ember még lázad a halál ellen, akkor gyönyörűsége telik benne, hogy magáévá tegye az isteni tulajdonságok egyikét — a halál kiszabását." Önelemzésnek ezt elfogadhatjuk ugyan, de mint mondanivalót nehezen fedezzük fel az írásokban — ami viszont némiképpen érvényessége ellen szól. És Santiago, aki pedig megöli a nagy halat, nem öl nagyobb örömmel, mint ami mesterségéhez tartozik, sőt inkább részvét fogja el; de Santiago már nem lázad a halál ellen, mert többet jelent neki az élet és az élet munkája.

Az elkerülhetetlen halállal mást aztán sokáig nem is nagyon tudnak szembeszegezni a Hemingway hősök, mint a bátorságot. A jó halál, a méltóságteljes, nyugodt halál: ez alakjainak végső nagy próbája. Így meghalni csak az tud, aki bátor, akiben van valami mély, ösztönös bölcsesség, s kinek kitöltötte valami az életét. Így hal meg Catherine Barcley, a gyávából férfivé bátorodott Francis Macomber, s így halnak meg a spanyol partizánok, El Sordo, Anselmo, vagy az akkurátus Fernando. És így hal meg Robert Jordan, aki megtalálta élete nagy szerelmét, s aki meg van győződve róla, hogy az emberiség ügye évekre a fasiszták elleni harc sikerétől függ.

A bátorság és a helytállás azonban Hemingwaynél nem csak a halál előtt vizsgázik. Morális jelentősége akkora, hogy a helyzet súlyától értelmétől és jelentőségétől függetlenül önmaga céljává és igazolójává válik. Ez a bátorság a boxoló Jacké, aki

az ötvenezer dollár érdekében kibírja a szörnyű mélyütést; Manuelé, a matadoré, aki legyengülten, öregen, szánalomraméltóan újra és újra felkel a porondról, ahova a bika lökte, mert győzni akar; a hamiskártyásé, akit egyik áldozata meglőtt s most zokszó nélkül viseli kínjait a kórházban; ez a bátorság szállja meg hirtelen az oroszlántól gyáván megfutamodó Francis Macombert a bivallyal szemben, s ettől lesz „rövid" élete „boldog". Ez a bátorság természetesen sosem motiválatlan: pénz, pálya, asszony, önérzet eléggé motiválják, hogy hitele legyen. Annyira azonban nem, hogy értelme is legyen, hogy arányban álljon a vállalt veszéllyel. A Hemingway-i erkölcs-kódex nem a helyzeten méri le a bátorság értelmét, az egész embert, hanem a bátorságon, mint önmagáért való erkölcsi magatartáson, férfimagatartáson. Tartalmat és értelmet ez az ideál igazán csak az *Akiért a harang szól* hőseiben kap, bár még ott is kísért a bátorság fogalma, mint önmagáért való mérce; az öreg halász azonban, a Hemingway-i ideálok összefogója és kiteljesítője, már az ember legyőzhetetlenségéért, az élet alkotásáért áll helyt, teli tartalommal és mély jelentéssel.

A szerelem az egyetlen, amit az öreg Santiago nem hordoz a Hemingwayi-ideálok közül. Ez a szerelem-ideál aligha önéletrajzi. Az önéletrajzi férfi-nő viszony keserű: a *Hódolat Svájcnak* nehezen elviselt válása; a *Tenger-változás* kegyetlen perverziója; s talán nincs híjával az önéletrajzi elemnek a két nagyszerű afrikai novella, a *Francis Macomber* és *A Kilimandzsáró hava* kegyetlenül megrajzolt asszonyalakja sem. Ez azonban nem szerelem s főként nem ideál, hanem a világ sebző fegyvereinek egyike. A szerelem és ideál három regény nőalakja: a *Búcsú a fegyverektől* Catherine Barcklek-je, az *Akiért a harang szól* Mariája, s a *Folyón át* Renatája. Ők az ideál, a szerelem, „szövetségesek a halál ellen", ahogy Robert Jordan érzi, mikor Maria mellett alszik a hálózsákban a váratlanul jött májusi havon. E három nőalak voltaképpen egy, s amíg Frederic Henry Cantwell ezredessé öregedett, e szerelem-ideál megőrizte örök ifjúságát. E nőalak a férfi kiegészítője, társa, segítője; s a szerelem, amely egyszerű és természetes, mint az emberi élet legnagyobb dolgai, amelyben nincs semmi a nemek ellentétének keserűségéből, csak a teljes összhang boldogsága, amely tiszta erotikájával válik teljessé és költőivé, valóban mintegy ellenpontja a halálnak, talán azáltal, hogy éppoly ősi, mint amaz, s benne van az élet és a halál fogalma egyszerre. Értelme és jelentősége azonban mindegyik műben más e nagy egymásratalálásnak. Henry hadnagynak a szerelem különbéke, menekülés a halál elől a szerelem öntörvényűnek látszó világába; Robert Jordan számára Mariával teljesedik ki, válik mindent átfogóvá a harc az emberiség ügyéért s naggyá az áldozat, a halál; az öreg és beteg Cantwell ezredesnek pedig Renata segít elbúcsúzni az élettől. Az ábránd nem változik de jelentőségének és szerepének változása jelzi az írói világkép kitágulását.

E Hemingway-i ideálok nem az intellektus ideáljai; Hemingwayt általában mint antiintellektuális írót tartják számon, sőt, mint olyan írót, akinek hősei óvakodnak gondolkodni, ivásba, bikaviadalokba, szeretkezésekbe menekülnek. Ez is, mint annyi más, a korai Hemingway-művekből kiinduló általánosítás, örökletes ítélet, amely nem változott meg akkor sem, mikor a művek megváltoztak. Egy egyszerűsítés, főleg az ilyen leegyszerűsítést kínáló életműnél, rendszerint akkor is tovább él, ha már nem fejezi ki egészen az igazságot.

Az író antiintellektualizmusa és az alakok ösztönössége természetesen egymást kiegészítő jelenségek — ha mindkét meghatározás helytálló. Az ösztönéletbe, szeretkezésbe, ivásba való menekülés rendkívül szembetűnő a *Fiesta* szereplőinél, s van az italnak ilyen bújtató, menekítő szerepe a *Búcsú a fegyverektől* hőseinél is. A későbbi művekben azonban a szeretkezés, az állati szeretkezés témája egyre ritkább, epizódikusabb, s a testi kapcsolat már az igazi szerelem beteljesülése. Láttuk ezt a regények nagy szerelmeinél, s láthatjuk a novellákban is. Inni ugyan a Hemingway hősök mindig és mindenütt isznak később is, általában csak könyvekből ismert kitűnő borokat és töményszeszeket, Afrika vadászterületein éppúgy, mint a spanyol hegyekben, floridai kocsmákban, vagy előkelő velencei bárokban — nemhiába önéletrajzi jellegű az életmű, a szeretkezés és ital dekadens jelentősége, az ösztönökbe menekülés azonban már nem jellemző a későbbi művekre. Az alkohol nem „felejtető" már

de inni önmagáért is jó, s az ital a Hemingway hősöknek immár nem az életformájához, hanem az életrendjéhez tartozik. Későbbi ösztönösségük azonban — mert szórakozásaik és mániáik „férfias" primitívsége rokon az ösztönösséggel — inkább annak az egyszerűség-vágynak a kifejezője, amiről a *Nagy, kétszívű folyó* kapcsán már beszéltünk.

A dekadens ösztönösség természetesen a hősök és az író antiintellektuális magatartásának kifejeződése. A háború után, az eszmék és „az érzelmek zűrzavarában", annyi rettenetes tapasztalat, vér, és halál után az értelem mintha megszűnt volna a világot magyarázni és irányítani, mintha a halál kétvállra fektette volna. A későbbiek során ez a magatartás megváltozik; nem a cselekmény jellegének változásával, hanem az életérzésével. S ez az antiintellektualizmus már mást jelent, inkább irodalmi visszahatást és igazabb a mondanivalója, olyannyira, hogy az antiintellektualizmus szó nem is fedi a fogalmat.

Nem mintha Hemingway hősei intellektuállissá válnának, vagy az intellektus problémáival küszködnének a későbbiekben. De jellegük inkább nem-értelmi, mint értelemellenes. Aldous Huxleyval vitatkozva írja Hemingway a következőket: „Ha azok az emberek, akiket az író alkot, valóban régi mesterektől, zenéről, modern festészetről, irodalomról vagy tudományról beszélnek, akkor beszélniük kell erről a regényben is. Ha nem beszélnek e tárgyakról s az író beszélteti őket, akkor csaló s ha ő maga beszél róluk, hogy megmutassa, mennyit tud, akkor felvág. Akármilyen jó mondata vagy hasonlata legyen is, ha belerakja oda, ahol nincs rá feltétlenül szükség, s nem helyettesíthető, akkor önzésből elrontja a munkáját. A próza építészet, nem belső dekoráció, s a barokk elmúlt. Ha egy író intellektuális tűnődéseit, amiket olcsón adna el esszének, mesterségesen konstruált jellemek szájába adja, mivel a regényalakok többet jövedelmeznek, akkor ez lehet jó gazdálkodás, de nem lesz irodalom." S ebben igen sok igazság van, különösen, ha a XX. század prózájának vértelen esszéizálódására gondolunk. E nagy amerikai „barbár" nemzedéknek, a létrehozott műveken kívül legfőbb érdeme az, hogy szűntelenül az életet akarja ábrázolni a maga valóságában, s az epikai hitel és a valóság nyers igényével mintegy kiegészíti a másik irányzat íróit; s talán ez a nemzedék is segít létrehozni a jelen vagy közeljövő irodalmát, amelynek sem az intellektuális mondanivaló nem absztrakció, sem az élet tényei nem idegenek. Hemingway egyike azoknak, akik korunkban a regényesség régi rangját, a cselekményt, mozgást, izgalmat visszahozzák számüzetéséből, ahová a finnyásság szorította.

A későbbi Hemingway alakok már nemcsak nem fordulnak el az értelemtől, hanem értelmi ítéleteket is hoznak, s ez az ítélet mindig az író ítélete. Ezek az ítéletek gyakran világnézetiek. Létrehozásukban valószínűleg több szerepe volt a közvetlen tapasztalásnak, az „igazságtalanság érzetének", mint a filozófus értelemnek, de az írói megismerésnek és felismerésnek a tapasztalás a fő útja. Hemingway egyike azoknak az amerikai íróknak, akik legkorábban írtak a fasizmus ellen. Persze, eleinte ezek a nyilatkozatok nagyon Hemingway-ízűek. Íme egyik (két madridi arénaszolgáról beszél): „Ha egyszer eljön az az idő, amikor az ember néhány napig bárkit lelőhet, akit akar, azt hiszem, mielőbb elindulnék, hogy elejtsek különböző rendőröket, olasz politikusokat, kormányhivatalnokokat, massachusetti bírákat és ifjúságom egypár társát, lelövöm ezt a kettőt." Jellegzetes Hemingway-i bravado: irónia, nagyotmondás és őszinte érzés. Hogy miért antifasiszta ő és az alakjai, arról nem beszél. *Tudja*, hogy a fasizmussal szembe kell szállni. E meggyőződés létrejöttében talán egy mozzanatot elárul a *Che ti dice la patria?* ez a riportszerű olaszországi novella. Cantwell ezredes sem mondja meg, miért volt fontos végezni Olaszországban a fasizmussal, arról viszont beszél, hogy Spanyolországban is kellene valamit tenni ellene. A hemingway hősök kész jellemmel, kész nézetekkel lépnek a regénybe, s így is halnak meg a végén: nézeteiket nem indokolják, és nem vitatkoznak rajtuk. Legtöbbet Robert Jordan mond erről a kérdésről, de ő sem nézetei kialakulását fejtegeti, hanem tartalmát és jelentőségét. Így a Hemingway-alakok nézetei rendkívül szuggesztívvé, már-már magyarázatra sem szoruló alapigazsággá válnak, de az elmaradt magyarázat néha mintha inkább az elmaradt végső tisztázás volna. Egy öreg ezredes elismerheti Rommel tábornoki képességeit, de meggyőződéses antifasiszta létére aligha nyilatkozhat úgy

Hitler egyik tábornokáról, ahogy ezt Richard Cantwell teszi. Az írói empírizmusnak, bármennyire megbízhatónak látszik is, megvannak a maga buktatói.

Egyébként ez az empírizmus jellemző a hősök gondolkodására is. Közkeletűvé vált az a megállapítás, hogy a Hemingway-alakok nem gondolkodnak, menekülnek a gondolattól. „En nem arra születtem, hogy gondolkodjak," mondja Henry hadnagy, amikor különbékéjét megköti. Ez a megállapítás is csak a korai művekre, a *Fiestá*-ra, és a háborús írásokra áll. A későbbi regényalakok, Robert Jordan, Cantwell ezredes, Santiago gondolkodnak s nem is keveset. Az *Akiért a harang szól* tele van Jordan belső monológjaival s ezek nagyrésze gondolati. Santiago pedig többek között az író egyik legjelentősebb megállapítását mondja el a tengeren, elhagyatva, ereje végén: „Az ember nem arra született, hogy legyőzzék." Ez a gondolatiság azonban mindig empírikus: a látott, közvetlenül átélt eseményekből indul ki, nem elemzi hosszasan őket, de néhány vonásukat már-már axiomatikusan általánosítja. Halál, szerelem, bátorság, a harc a jó ügyért — e sajátos Hemingway-i kérdések töltik el az alakok, elsősorban a legnagyobb ívelésű, legátfogóbb mondanivalójú regény, az *Akiért a harang szól* alakjainak értelmét. Nemcsak Jordanét, hanem a babonás, okos Pilarét, sőt más mellékalakokét is. Nem intellektualitás ez, de már nem fosztja meg az embert emberi létének egyik alapvető sajátosságától, a gondolkodástól. Az embernek már nem kell eltakarnia arcát, szemét, hogy élni tudjon. Nem a világ lett jobb, hanem az ember erősebb.

„Az írástudók felelőssége"

Az életmű tartalmának és mondanivalójának változásairól már eddig is esett szó. Furcsa módon e változás igényét két bosszus, veszekedő, fölényes és elégedetlen riportkönyv, a *Halál délután* és az *Afrikai vadásznapló* jelenti be. Az egyik a bikaviadaloktól, a másik a kuduvadászattól szökell el valami ars poetica felé. Ez teszi érdekessé őket. Kvalitásukat, ha van, a leírás szuggesztivitása és megbízhatósága adja meg. A szépprózai fordulópont, amint ezt Young s utána mások is megállapították, *A Kilimandzsáró hava* című elbeszélés, amely egyszerre jelzi a halhatatlanságra való törekvést s az elégedetlenséget a korábbi alkotásokkal, vagy legalább a megújulás vágyát. (Ez a gyönyörű novella másképp is jelentős: végső mondanivalóját csak Hemingwaynél szokatlan szimbolikus eszközökkel tudja kifejezni, — s a következő mű amelynek szimbolikus értelme van, *Az öreg halász és a tenger*, de ebben a szimbólum már a valóságból sugárzik, a misztika segítsége nélkül.) E keserű és szigorú írói önvizsgálatban éppúgy vád az írás elszalasztott lehetősége, a gazdagokkal való együttélés, mint a túlsok ivással szétrombolt tehetség. A visszapillantás azonban, bármily kíméletlen is, még nem a jövendő. Ezt a jövendőt, a változást a külvilág, pontosabban a spanyol polgárháború adta meg, bár a lélek készenlétét nemcsak az önmagával való szembenézés, hanem az utolsó novellaskötet (*A győztesek nem nyernek semmit*) néhány részvéttel teli elbeszélés is jelezte (*Tiszta, világos hely, A világ világossága, Egy napi várakozás*).

Egy félbehagyott írása maradt otthon, mikor elutazott Spanyolországba. Eleinte novellának készült, később merőben megváltozott a koncepciója s regény lett belőle: a *Gazdagok és szegények*. Már a címe is elárulja, hogy Hemingwaynél szokatlan témáról van szó, társadalmi ellentétről, amelyben egy gazdag ember jóvoltából elszegényedett és csempészésre kényszerült Harry Morgan volna hivatva képviselni a szegénységet éppúgy, mint az önmagát igazoló, legyőzhetetlen bátorságot, Hemingway egyik fő erkölcsi parancsát. A regény mondanivalója a spanyol polgárháború után alakul át radikálissá — s ez, mint az átalakulás jele, nagyon fontos, de nem eredményezett jó regényt, mert a régi és új koncepció még nem fért össze. Mintha kissé ponyva, kissé önkarikatúra volna a *Gazdagok és szegények*, a reális részletek nem tudnak reális egésszé összenőni. Van azonban egy mondat benne, amely tovább világít: „Igy vagy úgy — egy embernek önmagában semmi esélye sincs."

Mintha erre a mondatra visszhangozna az *Akiért a harang szól* mottója: „Senki sem külön sziget; minden ember egy rész a kontinensből, a szárazföld egy darabja;

ha egy göröngyöt mos el a tenger, Európa lesz kevesebb, éppúgy mintha egy hegyfokot mosna el, vagy barátaid házát, vagy a te birtokod; minden halállal én leszek kevesebb, mert egy vagyok az emberiséggel; ezért hát sose kérdezd, kiért szól a harang: érted szól." E Donne idézet szinte önmagában is eleget mond a bekövetkezett világnézeti fejlődésről. A főhős jelleme változatlan, a szerelem, bátorság, ital szentháromsága most sem hiányzik; de felelősségérzete, helye a világban egészen más, s ettől más lesz jellemének fénytörése is. Élete fölé nemcsak a spanyol ég borul, amelyet Hemingway annyira szeret az olasz és kubai s az őszi michigani éggel együtt, hanem az egész emberiség tág ege.

Robert Jordan, amerikai spanyol nyelvtanár, önkéntes a köztársaságiak oldalán parancsot kap, hogy robbantson fel egy hidat a fasiszta vonalak mögött. Jordan a hegyekben élő partizánok segítségével veszi igénybe. Három napig él köztük, készülődik a feladatra — s e három nap a regény, Hemingwaynek ha nem is a leghibátlanabb, de a legnagyobbszándékú és ívelésű regénye. E három nap alatt Jordan megtalálja élete nagy szerelmét Mariában s halálát a híd felrobbantása után.

Jordan úgy látja, hogy a parancs, amit kapott, nem jó parancs. Nem jó a végrehajtójának, mert iszonyú kockázatos, veszélyes, és talán lényegében nem jó, mert az egész készülő támadás nem jó. De elkergeti magától a gondolatot, nem engedi elgyávítani magát saját ítéletétől, elgyengíteni a szerelemtől. „Nem lehet így gondolkodni, mondta magának... Sem te, sem az öregember nem számítotok. Kötelességtek eszközei vagytok. Vannak szükséges parancsok, amelyekben nem te vagy hibás s itt van a híd s ez a híd lehet az a pont, amelyen megfordulhat az emberi nem jövője. Mint ahogy bármin megfordulhat, ami ebben a háborúban történik." A Hemingway-i bátorság öncélú erkölcsi törvénye itt értelmet kap s mindjárt a legnagyobbat: az emberiség ügyét. S ez a nemes bátorság nemcsak Jordant tölti el, hanem a mellékfigurák nagyrészét is. Van köztük anarchista és vallásos ember, van, aki szeret ölni, van aki szeretné elkerülni az ölést; mindegyik másképp képzeli el a jövendőt, Fernando például úgy, hogy a győzelem után mindenki „Don", „úr" lesz; de egyik sem tudja másképp elképzelni, csak a köztársaságiak győzelmével, s ezért egyszerűen, pátosz és gesztusok nélkül hajlandó odaadni az életét. Ők Hemingway legszebb, legegyéniebben ábrázolt mellékalakjai: a spanyol nép. El Sordo, a süket, öreg partizánvezér, aki halálának végső egyszerűségében és hősiességében fölébe emelkedik minden Hemingway-i halálnak; Pilar, a bölcs, babonás, mindenttudó hatalmas asszony, az író leggazdagabban ábrázolt alakjainak egyike, aki a lélek meglepetéseivel is szolgál; a kedves, megbizhatatlan és teljesen erkölcstelen Raffael; a mocskosszájú Augustino, aki éppoly tiszta ember, mint a meggyalázott Maria; a korlátoltan méltóságteljes Fernando; a gyávává silányodott, okos Pablo, aki végül mégis megembereli magát: egy nép szabadságharcának eleven emlékművei. Nem idealizáltak; ha Hemingway valamire nem hajlamos, hát az idealizálásra nem. Emberek. Emberek, akik rettenetesen kegyetlenek tudnak lenni, de kegyetlenségük az elemi méltányos igazságérzet féktelensége. „Tudom, hogy mi is szörnyűségeket csináltunk velük", gondolja Jordan, miután Maria elmondja meggyaláztatása történetét. „De azért, mert tanulatlanok voltunk, s nem tudtuk, mi a helyes. Ők azonban eltökélten és tervszerűen csinálták. Ők, akik műveltségük utolsó virágai." Csak ebben a világban lehet hiteles, sőt nagyjelentőségű Maria szép naivitása: „Szeretném méhemben hordani fiadat és lányodat. És hogyan lehetne jobbá tenni a világot, ha nincsenek gyermekeink, akik a fasiszták ellen harcolnak?" S Maria csak azért tudja otthagyni a lábatörött Jordant, mert úgy érzi, őt is viszi magával és magában. Robert Jordan pedig gyötrelmes kínok közepette megfordul, hogy ne kelljen magát agyonlőnie, hanem harcban öljék meg. Méltó halál az ügyhöz s a Hemingway hőshöz.

Jordan, az író nézeteinek képviselője, nem kommunista, hanem antifasiszta, mint maga mondja. Ez jelzi a regény ideológiájának szemhatárát. Megjelenésekor, 1940-ben azonban éppen ez a magatartás adta meg a könyv aktuális jelentőségét, az irodalmi jelentőséggel együtt. Korunk egyik legnagyobb élő írója emelte fel szavát a fasizmus ellen. Mégis: félreérthetetlen mondanivalója s jelentősége ellenére is érték támadások a baloldal részéről, legalábbis részleteiben, főként a madridi főhadiszállás légkörének, egyik-másik alakjának indulatos és fölényes ábrázolása miatt. Ma már azon-

ban ezek a részek, ha nem is elhanyagolandók, vesztettek élükből, s a könyv lényege, a nép ábrázolása adja meg értékítéletünk alapját. (Érdekes volna egy irodalomtörténeti részlet-tanulmány olyan szerző tollából, aki jól ismeri a spanyol szabadságharc részleteit. Ilyen tanulmány fényt vetne arra, hogy ezekből az epés epizódokból mennyi irandó Hemingway ideológiai számlájára, mennyi a „frontharcos" magatartására, amely mindig hajlamos lenézni a hátországot, mennyi bennük az író indulatos és fölényes ítélkezése; és mivel a nevek mögött gyakran feltehetőleg élő személyek húzódnak meg, s Hemingway rendkívül pontosan igyekszik visszaadni a látott valóság felületét, nincs-e egy-egy ítéletében igaza, mint például Massard esetében, akit általában a Francia Kommunista Pártből azóta kizárt Martynak tartanak.)

A halál végzetszerűségével azonban még Robert Jordan sem tud megküzdeni. Pilar „látja" tenyerében a halált, még mielőtt a végzetet szolgáló kis események sorozata megkezdődne. Ezek az események nem a drámai hős hibái és botlásai, amelyek szükségszerűen a pusztulás felé visznek, hanem a végzet epizódjai. Leesik a hó, s így a fasiszták nyomon tudják követni El Sordot, a legfőbb szövetségest; Jordan nem mehet ki maga figyelni az utat, mert más fontos dolga van, az öreg Anselmo pedig nem ismeri fel a vezérkari Rolls Royce-ról, hogy a fasiszták már értesültek a készülő rajtaütésről; Jordan az utolsó pillanatban még így is jelenteni tudja tábornokának, hogy tervüket elárulták, de küldöncét a korlátolt, gyanakvó inkvizitor, Massard feltartja, s a jelentés már későn érkezik. A Hemingway-hős még nem tud fölébe kerekedni a végzetszerű halálnak, de már nem szenved teljes vereséget tőle, mint annakidején Frederic Henry.

A regényt tíz évi hallgatás követte, majd, váratlanul, ismét egy regénnyé dúzzasztott novella, egy sietős búcsú az élettől, mert a vérmérgezés, amely elviszi *A Kilimandzsáró hava* hősét, a novella alkotóját is ugyanezzel a sorssal fenyegette. A regény címe a delirizáló Jackson tábornok utolsó mondata: *A folyón át a fák közé;* a styxi rév s a halál erdei magánya és sötétsége. Nick Adams, Frederick Henry, Robert Jordan megöregedve, Cantwell ezredes néven búcsúzik az élettől — s vele búcsúzik az író, aki önéletrajzi alakjaiban talán még soha nem volt ennyire önéletrajzi — éppen csak egyenruhát öltött. Az élet emlékei összegyűlnek körülötte, s rajtuk kívül nem is maradt más, csak néhány jó étel és ital öröme, s egy szép szerelem, a Renatáé, akivel eljátsszák utolsó színjátékukat az életnek, mert mindketten tudják, hogy az ezredes meg fog halni. Ezzel a valóban elkerülhetetlen, szívbaj okozta halállal szembenézve azonban most először nem úgy hal meg a hős, hogy a világ öli meg, vagy a végzet jelentkezik hatalmas apró esemény képében. Szorongató búcsú után fájó, szomorú halál, de nincs benne több igazságtalanság, mint minden emberi halálban; az, hogy az életet végül itt kell hagyni. A regény azonban gondolatilag, érzelmileg szétesett, éppúgy nem sikerült, mint az a másik regény, amely ugyancsak novellából dúzzadt regénnyé s ugyancsak a világkép átalakulásáról adott hírt, de szintén tisztázatlanul még: a *Gazdagok és szegények.* (Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy volt, aki az író legnagyobb művének tartotta, például Tennessee Williams.)

A világkép változása azután itt is létrehozza a nagy művet, talán a legnagyobbat, amit Hemingway valaha írt. Santiago, az öreg halász, aki nyolcvannégy napon át nem fogott semmit, a nyolcvanötödiken megakaszt egy óriási marlint. Három napig küszködik vele a tengeren, egyedül, öregen, fáradtan, de az öregkor bölcs erőbeosztásával s az emberi nagyság makacsságával. A cápák azonban megfosztják zsákmányától, nem visz vissza mást a kikötőbe, csak a nagy hal szép, csupasz csontvázát. A balsors látszólag fölébe kerekedett az embernek. Mégis, amikor Santiago nagyon fáradtan elalszik, az ifjúkorában látott oroszlánok játszanak álmában a tengerparton. A boldog emlék és a megelégedettség álmát alussza, mert nem az eredmény a fontos, hanem a vállalkozás, és nem a siker igazolja az embert, hanem az a tudat, hogy mindent elkövetett, amit elkövethetett a rámért feladat teljesítéséért. Még akkor is a megelégedettség álmát alhatja, ha a buta turisták félreismerik a vállalkozás rom-tanúját, a csontvázat, mert ott van a gyerek, aki tőle tanult, s ezután vele fog ismét halászni, ott van a többi halász, s ott vannak az ifjúkor játszó oroszlánjai az álombeli parton. Santiago már nem azért öl, mert az ölés öröme lázadás a halál ellen, hanem kötelességből, helytállásból, hivatásból, mert ez

az a mű, melyet öregségére meg kell akotnia; de testvére a hal éppúgy, mint a nap és a csillagok és az emberek. Santiagonak nem kell már lázadnia a halál ellen, mert nincs végzet, amely *most* kényszerítené meghalni. Vele talált helyet az ember a világban.

Santiago, a havannai öreg halász, akit valaha, ifjúkorában El Campeonnak, a bajnoknak neveztek, csakugyan „nem akármilyen öreg ember". Bár a kisregény minden részletében a realitás szigorú határain belül marad, mondanivalója mégis félreérthetetlenül szimbolikus és sokrétű. Mottónak az itt is, másutt is sokszor idézett mondatot viselhetné: „Az ember nem arra született, hogy legyőzzék." E szimbolikus jelentőség nem öntudatlanul sugárzik a kisregényből, mint némely ösztönös nagy remekműből, amely írója szándékától függetlenül önálló életté nő. Hemingway tudta, milyen nagy mondanivalót hordoz e vékony könyv. Íme egy rejtett, stiláris példa: „Ay", mondta Santiago, mikor meglátta a két közeledő cápát. „Spanyolul mondta ezt az *„ay"*-t, de nem lehet lefordítani semmilyen nyelvre. Talán csak egy akkora sóhajtás az egész, amilyen akaratlanul is kiszalad az ember száján, ha éppen azt érzi, hogy a szögek átfúródnak a két tenyerén és belemennek a fába." Ha az a meghatározatlan és meghatározhatatlan negyedik dimenzió, amiről Hemingway egy helyen beszél, csakugyan elérhető a prózával, itt jutott hozzá legközelebb. Santiago ladikja mögött az égaljig nyúlik el az óceán.

Simon Béla: Cigánylány (Szénrajz)

Marsall László

Elhagyott világok

Hogy honnan jöttem nem tudom, s mi végre
s hogy társa voltam-e a kerti hársnak,
mely születésemkor lobbant virágra.
Hogy honnan jöttem nem tudom, de lettem
mozgó anyagból élő Görcsbe rántva,
mint a Nap, mely ott égett felettem,
(hogy honnan jött, nem tudom, s mi végre)
s mint e rim, e rimtelen szonettben
véletlenül vagyok, vagy holmi törvény,
szándék, vagy cél tesz naponta tisztába,
nem tudom, de lettem: a világgal
határos, határral világos, ágy, hová
a tájak forró emlékként születnek,
— hogy honnan jöttem nem tudom, de lettem.

Hogy honnan jöttem nem tudom, de lettem
és a Közösnek őrzöm legendáját,
hol muskátlik zöld bokrai fakadnak,
s lángjuk öntözi az Élet Fáját,
megláttam egy világ verandáját.
És zizegtem a sárgamintás pamlag
sarkában, vagy a szárnyamat emeltem
— mindegy, hogy kerti hárs voltam, vagy gerle —
bőröm bizsergett, helyemet nem leltem:
álomban uszó indigó-szín ágyást
kerülgettem palántát csipegetve,
majd jóllakottan szárny-homályba rejtve
fejemet, elgyürtem a langyos vánkost,
kertet, palántát, vágyat veszni hagyva.

Hogy honnan jöttem, nem kérdeztem akkor,
az álmom voltam, majd az álmom álma:
egy bodzaágon csipkés katedrális,
körüldonogva csikos angyaloktól.
Csodás szerkezet, vagy mi voltam akkor,
mint élő isten olyan lehetetlen,
szivemmel egy, a szivveréssel páros,
(hullámán ringva minden egyremegy).
Hogy honnan jöttem nem kérdeztem akkor,
s hogy vagyok-e, vagy hogy idő van-e,
s tér, mely mindentől úgy kerithet el,
hogy minden más és minden távolabb...
Csodás szerkezet voltam; álmom álma,
más-más indáknak közös folyondára.

Mikor hintámba lengést tudtam lopni,
mikor bögrémbe teljes ürességet,
Bidaka szállt le gazdag országomra,
játszótársam, a hároméves angyal;
fején a szőke haj-korong, kezében
Fehér Hattyú, egy patika cégére,
(a patikát a Körös mellett látni)
s hol jobbra tért az ut, a rőt salak,
az aranyeső bokrai alatt,
ott, e g y kőre ültünk mind a ketten,
s egymás kezét is addig fogtuk ott,
mig benépesült a föld, a földünk:
hullámzottak a különös hadak,
s az isteneik fejeket arattak.

És jött Masi, egy lilaakác-indán
a padlásablakból siklott a földre,
párás reggel kigyózöld ruhában
és jött Maön, sötét ikertestvére,
a Körösparti ritka nádasokból
kósza vizek hozták agyag-csónakban
s felhők ügettek aamu-niu hátán
egy tüzvészben égő kontinensre.
Benépesült a föld, a földünk,
hogy honnan jöttek nem kérdeztem akkor,
de bugócsigaként egy tarka csillag,
óriás pörgettyü, forgott fenn az égen,
neve Báma — oly mindegy — a magunk
hatalma rejlett mindenegyes névben.

Hogy honnan jöttem nem tudom, s mi végre,
de az időre tanított a m a n a p,
(a lélek füstölt, szörnyü szárazsága
végigsöpört egy pillanat alatt),
hogy honnan jöttem nem tudom, s mi végre,
de az időre tanított a m a n a p,
(világok máltak élő mész-esőben
s a képzeletre pattant a lakat),
hogy honnan jöttem nem tudom, s mi végre,
de az időre tanitott a m a n a p,
mikor a Parázs rokona meglátott
— piros virág, h o m á l y o s ö n t u d a t —
és meggyujtott egy pillanat alatt,
hogy üvöltöttem: Én! én! én! én! én!

Akkor: homokot szórtam Bidaka szemébe,
az arca szürke, az enyém világos,
Akkor: elkezdett ketyegni egy óra,
mint részeg pulzus virradat előtt,

Akkor: a földre zuhantam s a föld
nem volt sehol, csak én magam az ürben,
Akkor: hogy honnan jöttem, azt kérdeztem,
hogy honnan jöttem, honnan és mi végre,
Akkor: fütyülni kezdtem a sötétben,
s ráncolt homlokkal tiszteltem apámat,
Akkor: megtudtam más országba térek,
s hogy csont is van a mély gödrök aljában,
Akkor: nem láttam felszállni a füstben
senkit, s üvöltöttem: én! én! én! én!

Elvégeztetett. Imé a nyálas
Ut, az érdes, a taplóbőrü ut,
az ut, imé az ut, balpartján
a félelemnek, s jobbpartján a vágynak,
imé az ut: hazug csuszások oly kürtőbe
előre fejjel, hol minden gyomor
kiönti mocskos tartalmát a kőre
s a vér is tüzre-vizre hullik szét,
majd kétes égbe elszánt repülés,
különc muzsákkal különc küzködés
és kapaszkodás olyan koronába,
melynek hat ága fény, hat ága trágya
és arctalan fej van a közepén.
Imé az Ut:

...az e s t, mikor a vánkos
lánnyá vált és birtokolni kezdett
és foggal téptem alaktalan ajkát
(a Fehér Hattyut élve fojtogattam)
és testemről a verejték patakzott,
ikertestvére könnynek, vizeletnek,
s az ablakhoz rohantam erdőt látni,
mégis a lenti mélyet méregettem,
de gyáván pillantottam vissza, hátra,
a meztelenül fénylő gordonkára,
fekete dallam fortyogott ölében,
és megverten lehervadtam az ágyra,
— fuldokló álom: a konyhába repültem
és zakatolt a gáz a gázórában.

A r e g g e l — csipetnyi bicskát élesített,
hogy szutykos kézzel padomat faragjam —
általam szült lázadozó verset:
„Torkon ragadlak mocskoslábu város,
hogy kidülled fényes kirakat-szemed,
tócsádnak partja, mint a szád oly sáros,
mellyel a zörgő levelet elnyeled"
— s vesztett világom hangtalan keresett
és keresett a mellékutcán délben

és hangtalan e verssorok mögött,
de le se köptem, a hajamat néztem,
két kosszarvu hullámot félóráig
és könyvcimeket: „A vonal", „Antidühring",
az esőcsepp-mázgás kirakatban.

Majd más goromba stáció, hol kérdés
kérdés hátán hever — szemétkupac —
s a felelet a vágyakhoz hasonló
és minden szóban önérdek motoszkál,
így hazug mind, csak a magvat jelentő
„önérdek" szó az egyetlen, a tiszta. —
Mégis különös kórus zengett néha
a hus pilléreiből ima helyett:
„Állatember, te hazudsz össze-vissza,
a m a n a p óta hazudsz össze-vissza."
És ekkor elszántságtól átitatva,
s reménytől, olyan vezetőre leltem,
ki, ugy hittem, a szive szerint alszik,
s a csont hangjára ébred reggelente.

Lépcsős padsorban, fenn a C-teremben
ültem, s figyeltem csontnál tisztább hangra:
„a egyeneshez rajta kivül fekvő
B pontból egy és csak egy másik olyan
huzható evvel párhuzamosan."
Ezt megtagadva abszolut világot
épithetünk, s én éppen erre vágytam,
ám ész alatti kusza alvilágban
és nem észben kaptam tiszta rendet,
e geometriánál is tisztábbat,
mert kaptam, s adtam egyszerre szerelmet:
a pad alatti testszagu homályban,
(hol nem tudtam, hogy Fehér Hattyu uszik),
magához vonta kezemet egy társam.

Hogy honnan jöttem, nem kérdeztem akkor,
az álmom voltam, majd az álmom álma:
egy bodzaágon csipkés katedrális,
körüldonogva csikos angyaloktól.
Csodás szerkezet, vagy mi voltam akkor,
mint élő isten olyan lehetetlen,
szivével egy, a szivveréssel páros,
(hullámán ringva minden egyremegy).
És minden dolog három arcot öltött:
saját arcán az Övé átderengett
és e mögött a Foghatatlan Távol,
hol örök forrás könnyei peregnek:
tehát minden teli, s mégis lakatlan,
— vesztett világom lépcsein bolyongtam.

Ám két lény, kiben félöntudat lángol,
idegenitő, egyszinü virág.
nem lel kegyelmet másban önmagától,
se mástól önmagában, igy a rendje:
feldulni azt, mit szük köre határol.
S az érzékek mig jóllakásig teltek,
a támadt ürben pocsékul-szikáran
ölre megy két ellenséges váz,
e küzdelmet Stanzáimban megirtam:
„csőrt kér a sziv, a gerinc nem vigyáz,
egy edény zár be, melyhez nincs közöd . . .”
(egy edény, melynek falát szétrepesztve
fogoly vagy ujból, foglya önmagadnak)
„. . . s egy iker-testü állat leigáz.”

Hogy honnan jöttem nem tudom, de lettem,
s az imént még egy mással eggyélettem:
kettőből egy, a világgal határos,
külön-külön két határral világos,
mert idegenitő félvirág
virult bennünk és nem közös utra
taszitott, lenni egymással határos,
s hogy miért lettünk e g y, s miért e végre,
a különlétből közös görcsbe rántva,
nem tudom és hogy miért oldattunk
két más életbe, mint közös halálba,
nem tudom, s külön meghalni hányszor
kell, nem tudom, s ujjászületni ujra
oly létbe, mely csak e g y m á s t nem határol.

Igy szóltam akkor, foglya önmagamnak,
hajnalán egy uj tapasztalásnak,
bár éjjel volt s én szénporos ruhában
egy vagon mélyén küzdöttem a szénnel,
fáradt izmokkal és egyszál lapáttal,
szemtől-szemben e szinte őselemmel,
egyszál szerszámmal és fáradt izmokkal,
mint Hemingway halásza és a Tenger
És mellettem a szenesvagonokban,
fáradt izmokkal és egyszál lapáttal,
emberek, kik izzadnak és esznek
s a munkahely-ágy-tányér háromszögében
kerengnek csucstól-csucsig ébren, alva,
s el nem hagyják, ha egy-egy pillanatra.

E pár emlék, s a hólyagot virágzó
tenyér mögött, a kézfogás mögött,
a gondolat mögött, mi összevonja
akarva, nem akarva mind a hármat,

megláttam e társadalmi rendszert
(az egyensúlyszerv késő unokája),
melynek törvénye közös a világgal,
s közösse cél: a szükségletekért
a képességet kívánni cserébe,
mely felváltva von ma munkapadba,
ágyba, munkapadba, újra ágyba,
s mert javadra van, hát irgalmatlan,
hogy felfüzhessen önnön fonalára,
— s a célért minden léptünket vigyázza.

Vlagyimir Iljics, te hatalmas angyal,
müvedről beszéltem, ámde hozzád
szólok most, mig a kinti hüvös hajnal
s a tarkótól átforrósodó párna
ellentétét az álom egybeoldja
és homályos urnájába zárja,
Vlagyimir Iljics, fundamentumod nagy
magasságot sejtet, mégis én a
mélybe vájok mindenféle szerrel,
a lélek-menti forró ásatagba,
hogy megtaláljam anyaszült meztelen
a Közöset, a tisztát, melyet régen
jelként láttam egy patika-cégéren,
s amelyre magad odakint törekszel.

És megindultam kőpatakok habján,
szikár mederben és Vasárnap délben,
tanulgatva nyers gyökérré lenni,
e hús-vér testben hársfagyökérképpen
létezni és bolyongtam árva parton,
a kőlépcsőt egy eb szemével nézve,
majd illatárban jeleket bogoztam,
lefordítva ösztönök nyelvére,
hogy önmagamból mássá semmisülve
átlépjek az önérdek határán,
s az emberen is túl — a szívben, vérben —
a hársfa-nővér álmára hangolva,
az eb-fivér szimatában lapulva,
tágabb testvériségemet megéljem.

S ezt rögziteni, akkor elsüllyedve
a szavak öt értékü rétegébe,
egy tiszta metrum hullámán hevertem,
mint rész zenéje, s mint e zene része,
majd alaktalan hangulatok alján,
hol testetlenül futnak az emlékek,
hogy irányt vonjak, rajzoltam magamnak
ábrákkal telt szimbólum-térképet,
s e szövevénynek néhány csomópontja,

hol, úgy véltem, a jelek lelke-szála
egybefut: a magvat magyarázza.
De minden lény épp elkerülte mását,
mert míg e térkép az önkényt mintázza,
nem leli a tárgyak valóságát.

Hogy honnan jöttem nem tudom, de lettem
és a közösnek őrzöm legendáját,
hitem, hogy e közösből születtem,
a közös adta lényegem mintáját,
s hogy lényegem majd versben megszülessen,
(versben, melynek én adom mintáját)
kell, hogy versem a közöst mintázza,
a közöst, mint a mintának mintáját.
E születésnél majd, mint felesleges
közbülső e viszonyból kilépek,
hogy közvetlenül leljen a medrére
törvény és tárgy, fogalom és álom,
s e születést, e tökéletes létet
jelképezze képletes halálom.

*

Hogy honnan jöttem nem tudom, de lettem
és a Közösnek őrzöm legendáját,
önnön romomból talán kivetkezve,
ez új nap huszonötödik óráján,
mely belül nő, a végső egyensúly, s az
új aranykor szoborszerű képe
fogad: smaragdzöld falu Labirintus
csendje és temérdek tekervénye
és fodortalan áttetsző vizén a
Fehér Hattyut elevenen látom, —
percek lelket rázó dördülése, —
a szív kezet nyújt és a benső pusztán,
a só-marta tájon áthaladva
ím elhagyom rég összedőlt világom.

Személyes hadiállapotunk csak akkor kezdődött, amikor bejelentettem neki, hogy a malmot államosították. Először nem értette a szót.

— Államosították? — nézett rám — Mi az?

— Elvették, mama! Elvették!

— És kifizették?

— Csudát! Nem adtak érte egy vasat sem.

Ez a szívéig hatolt.

— Te jóságos ég! — eresztette le maga mellé a mosogatólével teli vödröt — Semmid sem maradt? Akkor most ki tart el majd benneteket?

Vállat vontam:

— Majd maguk!

Ezt komolyan gondoltam. A malom államosítása letaglózott ugyan, de egy percig sem hittem, hogy minden elveszett. Hiszen ott van még mögöttünk Zsuzsi várható öröksége, hatvan hold a legjobb patakmenti földekből. Majd csak beállok az apósom mellé és amit idáig egyedül csinált, most üzletelünk ketten. A Vénasszony azonban egy percig sem gondolt erre a vigasztalásra. Leplezetlenül és nyomban keseregni kezdett:

— Még, hogy mi! No hiszen, szegény lányom, megvert minket az Isten! Egy nincstelen vő, aki az apósa nyakán akar élősködni... — és így tovább, ebben a hangnemben vagy negyed óra hosszat.

Szerencséje volt. Engem még aznap este letartóztattak valutaüzérkedésért és feketézésért. Ezzel egy időre megkíméltem a Bodó vagyont attól, hogy egy nincstelen vőt kelljen eltartaniok. Mire pedig visszatértem, már nem volt Bodó vagyon.

Komédiába illő, de így van. Ez az öt hold, amin gürcölök, a lovak, a szekér, a ház, a konyha, még a vályú is itt alattam, mind Dömötör vagyon, a Vénasszony hozománya. A föld használata fejében mi ketten Zsuzsival holtig eltartjuk őt, de ez csak szóbeli megállapodás volt. A tulajdonjogról nem mondott le, szerződést nem kötöttünk, írás nincs. („Csak nem kételkedsz az édesanyám szavában?" — meresztette rám könnyben úszó szemeit Zsuzsi és belőlem, ördög tudja miért, csakugyan kitört valami elfelejtett ludovikás jómodor: — nem kételkedtem az anyósom szavában.) Amit pedig ez a gyatra, trágyáért síró öt hold hoz, az az adóhátralékok törlesztése és a rendes adó kifizetése után csak nyomorra elegendő egy olyan embernek, aki mint én, tudja mi az igazi jómód. Most hát együtt nyomorgunk, de a Vénasszony tulajdonán, az ő kegyelméből.

Igényeimet már rég alább adtam. Italból megelégszem a féldeci keverttel. Kedvenc ételem a ludaskása és egy jobb étterem asztalán az evőeszköz légiók csillogása bizonyára zavarba hozna. Régen elmúlt az az idő, amikor Mirjamot, Extrát vagy éppen finom egyiptomi cigarettákat szívtam. Dózniban őrzött, magam nyálazta papírból sodort, finánclábas, durva, nagyszálú dohány foglalta el a helyüket. Tulajdonképpen ócskább, mint a békebeli bagó. Néhanapján, amikor az állatorvossal vagy a pappal váltok egy-két szót, már keresgélnem kell az alkalmas kifejezéseket. Óvatosan formálom a mondatokat, nehogy beszélgetésem szégyent hozzon az egykori művelt társalgóra. És a nők!... Néhány egyértelmű évődő szó minden tudományom.

És mindennek mi az oka?

Ezek itt, ni! Ezek körülöttem, a Bodók, Dömék, az egész sóhajtozó, károgó, más jövőt váró, fejkendős rokonság. Ezek hálóznak be, ezek kötnek magukhoz, ezekkel vert egy akolba a sors, ezekkel robotolok, ezek miatt megyek tönkre! A sár, a por, a falu, a trágyaszag, a szántás, a kapálás, a Vénasszony és Zsuzsi,

fülledt gyűlölet és ostoba nagyravágyás: — ezek gyűrtek le, ezek húztak a sárba és igen, ők az okai, hogy ez a sár már a lábamra is tapad, magához vonz és nem enged.

Mit lehet itt tenni?

Lám, a Vénasszony máris gondoskodik róla odabenn: Alighanem meglátta a cigarettám világító parazsát a sötétben és nem bírja elviselni, hogy munkátlanul tudjon. Nincs borzasztóbb érzés, mint az, hogy a vő tétlen! Egy pillanatra elereszti azt az infernóbéli kavarót, odahagyja a fortyogó üstöt és két üres vödröt lódít ki az ajtón.

Egy néma ujjmutatás a vödrökre. Ez nekem szól.

Vízre van szükségük. A szilvalekvár főzés ismeretlen istene szomjúhozik és inni kíván.

Cigarettám maradványa hulló csillagként, sercegve ível lefelé egy kútmenti víztócsába.

Szöszmötölök egy darabig a kút kerekével, csörgetem a felhúzó láncot, nehogy azt higgye, minden parancsa tüstént teljesül. Aztán megtöltöm a vödröket és ahogy illik, engedelmesen beviszem a vizet.

Nyerges András

Falu

Két fatörzs közt minden reggel
megszületik a nyár s a kócos,
gyerekek futva itt dobognak
uszni a uszni a uszni a tóhoz
s megszületik az aranyszőrű
harangkongás is jámborabban
nem ballagna e bimbamoknál
egy falka nyalka göndör angyal

A lányok karcsúak akár a
kukorica s az isten sápad
ha káromkodni hallja őket
De álmukban a széllel szállnak
éjjel a hold traktorkerék itt
hajnalig a felhőket huzza
s fénylik sok csillag az ég hüvös
tenyerében akár a buza

Bódás János versei

Erős legény volt

Óriás volt. A két térde, mint két hegy.
Közéjük vont, — bámész kisgyereket —.
Cigarettát sodort roppant kezével,
arcából két derüs szem nevetett.

Úgy néztem rá, akár egy félistenre,
ki egy rántással hegyeket ledönthet.
Leseperte térdéről a dohányport,
rágyújtott, nevett, s mint pelyhet, fölvett,

földobott a nyakára, a fejére,
vitt, mint a szél, csiklandott a belem,
átvitt a sáron, játszott velem, pedig
olyan volt, akár egy fejedelem.

Így nézem s látom ezt a Kort is, mint őt,
ámuló szemmel: az eget veri
feje, s a zengő elemekkel megbír
az ökle, — de szeme víg, gyermeki.

Roppant kezével, mint a cigarettát,
sodor, gyúr embert, földet és eget
új világgá — S ki kihull ellenállva,
azt a térdéről lesepri, lerázza,
mint a dohányport, mint a szemetet.

Te így képzeled?

Benned az önzés piszkos férge rág,
s azt kívánod: teérted
bármi áron pusztuljon a világ!
Jöjjön az atombomba,
öljön ki minden népet,
és döntse mindazt romba,
ami nem kedves néked.

S míg dúl a halál, te úgy képzeled:
téged kímél, — de világrészeket
elpusztít, minden életet kiölve . . .

S te meg nézed, ablakba könyökölve?

Karay Lajos

Az elveszett kismacska

Pénteken este már sehol se volt.
Talán a hold,
az ég ezüstöszőrű szép cicája
láthatta utoljára,
míg ágak közt csillagra egerészett
s félszemmel a kertbe lenézett.

Ott futhatott, a hontalan, deres
októberéjben, mozgó csöppnyi pont, —
s seregnyi táncoló, bolond
zörgő fehér-fekete lomb,
nyáréjek emlék-pajtásai
hívták magukhoz játszani.

Kedvenc ága kerek diót
dobott eléje, kergetni-jót,
de benn az árnyban várt, lapult
valami Rossz: rejtették torzra-nyúlt
karmosujjú cserjék, gonosz fák,
— s a dió fű közé gurult,
hogy holnap reggel eltapossák
a hívogatók, keresők,
s a gazdátlan, kóbor esők..

S az éjen át egy vén fotel
ébren virrasztott idebent.
Fázni kezdett a langyuló
tejecske, lassan összement
a pléhtányérban, s reggelig
csendebb lett az egykori csend.
A porolatlan asztalon
pár összerágcsált kiflivég
maradt csak, s négy-öt pracli-nyom;
s az ablakban, fedő alatt
egy tízdekás, rezgő máj-darab
hiába várta végzetét,
a tágranyílt szemű, sötét
bundás, falánk kis állatot. —

A jéghártyás, vad hajnalok
cserjéi égretárt, halott
kezekkel úgy állnak ma ott
a kertben, mint ártatlanok.

De fönn az égbolt társtalan
ezüst cicája megfagyott...

Thiery Árpád

Két nagy szem áll az égen

(A házigazda)

Kántor Gyura a folyótól néhány kilométerre a tanyája előtt ácsorog. A borostás arc a langyos szélbe feszül, a kéz szórakozottan az eperfa leveleit tépi, a száj körül gonoszkodó, csufondáros mosoly rebben, tekintete beszorul a hosszú, szertelenül nőtt szemöldök alá.

A kötélen szamárbőrt lenget a szél.

Kántor Gyura a távoli falut nézi, amely innen a dombról olyan, mintha a lábai előtt feküdne.

— Külön világ — dünnyögi, és bosszankodva a kommunista agitátorra gondol, aki a vasárnapi gyűlésen külön világként elválasztotta tőle a falut.

Már nem fogadják be.

Gyűlöli a falut. Akik még köszönnek neki, azok is csak kalapot biccentve, és sietve kotródnak a közeléből. A gyűléseken vérszopónak mondják, és emlegetik, hogy inkább a kutyáinak lökte a szalonnát.

Tavalyelőtt, a negyvenhetes választások idején a városi szónok mondta, hogy elérkezett az idő, amikor az ilyen kántorgyurák szavát le kell törni.

— Amíg Kossuth nótákat énekelnek, — mondogatta a plébánosnak — addig nincsen baj.

Ritkán jár a faluba. Templomba se, a magafajta gazdákkal is csak futólag beszél, ha találkozik velük.

Apja drótostót volt egy nyitrai faluban. Anyja belehalt a szülésbe. A szegény, özvegyen maradt tót egy ideig magánosan vesződött, egy reggelre megunta. A lábast telefőzte krumplival, szerszámait a hátára akasztotta, a gyereket a karjába. Elindult le a hegyről. Fazekat foltozott, fát vágott, zsákot hordott, lábait a kutyák szaggatták, s ha két falu között ballagott, csendesen sirdogált.

Így érkezett a faluba. Ruha alig akadt a testén, tetvek csípték, és haját reggelente deresre meszelte a dér. Amikor a falu első házához ért, arra gondolt, hogy örökre ittmarad, vagy elpusztul.

Elpusztult.

Egyik reggel, amikor a kút előtt abban az évben először fagyott be a tócsa — a kisfiú egyedül ébredt az istállóban. Kapálózott, sírt, nyöszörgött a szalmában. Így találtak rá a házbeliek.

A drótostót elment, soha többé nem jött vissza. Néhány napig a csendőrök is keresték.

A gyerek a falura maradt.

A fiú hol ennél, hol annál nevelkedett. Nevét nem tudták: a falu adott neki. Az akkori jegyző árvaházba akarta küldeni, a falu nem engedte. A vita esztendőkön át tartott, s közben a kisfiúból szép szál, izmos legény lett.

A kupecnél dolgozott, s húszéves korában megnősült. Nem Lelkes Julcsát vette feleségül, hanem a negyven hold földet, s mellé a szokatlan hozományt: a szerelemgyereket.

Kántor Gyura tisztességben túlélte a háborút is.

Bízott az erejében. Ideges rettegéssel őrizte a negyven hold fekete rögöt, és negyvenötben éjszakánként élesrefent fejszével állt a földje szélén.

Kántor Gyura most ott ácsorog az eperfa mellett, s elgondolkozva simogatja a szamárbőrt.

— Olyan ez, mint a szép lány fara... — dörmögi és derüsen fürdeti arcát a szélben.

*

(Az első vendég.)

Antal Ambrus, a szódás.

A paróchia kertje mellett van a háza. A templomkert kerítése mellett áll, csak hosszúkás, tükörfényes fejebúbja látszik a szöges drótok között. A kezében kapa, s arra vár, hogy a véletlen ismerőst űzzön az utcába.

Szomorúan sóhajt.

A harangozó lába alatt nyikorog a kiszáradt falépcső, amint a toronyba kapaszkodik.

— Megint harangoznak... — mérgelődik a szódás.

Mindenkivel elégedetlen. Szidja a szomszédokat, mert Antal Ambrust sűrűn mosdatják a szájukban, szidja a papot, mert már kora hajnalban harangoztat, pedig a szódás legszívesebben akkor alszik, és szidja a világot — mert van.

Családja nincs. Két fia a Don-kanyarban halt meg, feleségét a bánat vitte el. A szódásüzem berendezését a fájdalmas tivornyák.

Házvezetőnője van és erre büszke, mert csak a bárónak meg a jegyzőnek volt hajdanában. Évente teherbe ejti. Néhány rosszindulatú utcabeli elhiresztelte, hogy a szódásnak a faluban három törvénytelen gyereke van, de gyerektartást senki nem követel tőle.

Antal Ambrus csak mosolyog, ha ilyen szóbeszédet hall.

Belenőtt a faluba és mégis kívül van, mint vizespoháron a virágfestés.

A szódás halkan krákog, a kapát bosszúsan a betonkerítéshez kocogtatja. Az utca kihalt. A nap a diófa ágai közé emelkedik.

Hosszú, lassú unalommal szuszog, és derekán megigazítja a széles vászonövet, amely mint az abroncs — a hordónyi pocakot öleli.

A keze elzsibbad a kocogtatásban, majd imbolyogva, fejét előreszegve az árnyékos verandára ballag.

*

(A második vendég.)

Kerekes Péter jegyző.

Egyedül ül a községháza irodájában. Arca fakó és mozdulatlan. Az utcáról hallatszik a félrevert harang kongása, s a jegyző összerezzen.

Menni kellene. Rohanni, ki a gátra, sovány mellével az áradó haboknak dőlni, visszaverni mindent. Az embereket. Az unalmat. A félelmet is.

A lábait mintha a padlóhoz szögezték volna. Nem mozdul. Arca beleolvad a fülledt, olajszagú irodába, a kopott bútorokba. Csak a harangszó él, és bajusza helyén a vékony, vörös csík. A sebhely.

Talán még megmenthetné ezt az íróasztalt. Mást már nem. Nem érdemes. Ha a folyó habjai átdőlnek a gáton, akkor a hullámok a cellaajtóig ringatják. Ha nem, akkor kihűl a világból. Megfagy. Mindegy. Nem érdemes.

Kerekes a háború előtt, amint a jegyzői illendőség megkövetelte — jóhírű szoknyavadász volt.

Most mindent a háborútól számít. Ha azt kérdezik tőle, hogy mikor végezte az iskoláit, azt feleli: a háború előtt. Ha azt mondják neki, hogy az idegességtől sűrűn rebben a szemhéja, a válasz: a háború óta.

Tizenhat hónapig volt a fronton, az első vonalban. Amikor visszajött, azt hitték, hogy az apja jött helyette. Megöregedett, szótlan, emberkerülő lett. Az irodában alig hallották a szavát, s ha kérdezték — többnyire csak bólintott, vagy a vállát rándította. Amióta híre jár, hogy tanácsokat választanak, az aktákat is csak két ujjal érinti.

Értelmes ember. Magános, mint a száradó fa a pusztában, és kétségbeejtő társtalanságát néha a közeli városka örömlányainál pótolja.

Dermesztő, gondolatot bénító titkai vannak. Mind sűrűbben ácsorog a családi örökségként hagyott tükör előtt, s tekintetét üresen, tébolyultan önmagába mélyeszti. Ilyenkor a szeme megüvegesedik, arcbőre ijesztően a csontjaira feszül, s elsápad. Kihull belőle az erő, moccanni se tud. Feje körül gránátok robbanása csattog, agyába fülsiketítő lárma szorul, s arcára megölt, idegen katonák vére fröccsen.

Három hónap óta — negyvenkét esztendejével — előre köszön a fiatal hivatalsegédnek.

A harangszó elnémul, csak a falak és a bútorok zúgnak. Kerekes kinéz az utcára. Néptelen a falu.

— Jó lenne berugni... — sóhajt bánatosan, s egy aktát két ujjával finoman összecsíptetve az asztal sarkára libbent.

*

(A harmadik vendég.)

Lajoska Pál fűszeres.

— Mit akarsz öcskös?

— Tóthné, ezt a kendőt vegye. Ilyent csak békében csináltak.

— Bátyám! A pipa bizalmi cikk. Rám nyugodtan hallgathat.

Mint a szöcske, pattog a pult mögött, s egyszerre háromfelé beszél. Fáradhatatlan. Házicipőjében polctól polcig suhan, fél kézzel szórja a pultra az árut, másik kezével a pénzt a fiókba. Egyik szeme a pénzes fiókon, másik a vevők kezén.

Mindent lát.

— Maga nincs a töltésnél? — kérdi az asszony gyanutlanul.

Lajoska meghökken, az udvarias mosoly egy pillanatig az arcára fagy, majd váratlanul rávágja.

— Majd estére... hehehe... majd estére, mert ugye a vevőkre is kell valakinek gondolni... az emberekre... hehehehe — s amíg nevet, kihúzza az asszony kezéből a kendőt.

Az övé az egyetlen bolt a faluban.

Mindig mosolyog, üzleten töri a fejét. Az emberek szeretik, mert mindenkinek ért a nyelvén.

Többen állítják — általában a második liter kortyolgatása közben —, hogy Suhajda kupecot negyvennégyben az országút mellett, miközben nyugatra szökött, Lajoska rabolta ki. Suhajda az autó kerekei alatt meghalt. Tanú nem volt. S ha Lajoska hallja a kósza, borgőzös pletykát, csak mosolyog. Elnézően, szájbiggyesztve, kamaszos udvariassággal.

Ócska ruhákban jár. Bakancsa talpát a csizmadia már nem vállalja el javításra.

Apró, gonosz villámlású szemei mélyen a homloka alatt ülnek, s amikor a szemöldökét összerántja, szinte nem is látszanak.

A három vevő már a néptelen utcán rugja a port. Az asszony fején az új kendő, a bácsika agyarán új pipa lóg, s a gyerek egy marék cukorral nyargal a hűvös oldalon.

Lajoska beletúr a kasszába. Nem számolja a pénzt, csak a kezével akarja érezni. Görbült ujjai között zizegve gyűrődnek a bankók, s arra gondol, hogy meg kellene valakit kérdezni: mi van a vízzel, mert vésztjóslóan sír a harang.

Ujjaival mintha érezné a százforintosokon Kossuth Lajos körszakállát.

Tenni kellene valamit, csak a harang ne zúgna. Igaza van Ambrus bátyónak, hogy az a plébános a harangokkal akar a menyországba jutni.

Az órájára néz.

Féltizenegy.

*

(A szamárvacsora.)

Kántor Gyura óvatosan, szelíd mozdulatokkal simogatja a szamárbőrt.

Kezét a szívére szorítja, és az orra fájdalmas fintorba rezdül.

— Ez az átkozott nyilalás — morog, és a szamárbőrre köp.

Ajkai hangtalanul mozognak, mintha beszélne valakivel. Halkan nyöszörög. A fa mögül előkotorja a favágó tőkét, és a szamárbőr alá ül.

A falu felől harangszó-foszlányokat hoz a szél, s az áradó folyó, mintha a domb alatt morajlana.

Az ázott gátak között lomhán folyik a víz. A habok válla a gátakhoz feszül, a víz állathullákat, kidöntött fákat, szekrényt és ágyat sodor. A nyurga gátakon két falu néz egymással farkasszemet. A sóvár tekintetek szinte áttörik a túlsó part gátjait, s képzeletükben a megáradt folyó nehézkes, iszapos rohammal a másik falu tornyai alá gördül.

Kántor Gyura a szamárbőr alatt ül.

Megint a szívéhez kap és rémülten megfogózkodik a tőkében. Mellébe markol az öregség.

Ellöki magát a tuskótól, a száradó bőr megreccsen a feje fölött.

— Te, Julcsa! — kiált a konyhába.

— Mi az?

— A szamár egyik combját külön főzd meg nekem... pörköltnek!

Még imbolyog a szívszúrástól, de a konyhába tántorog.

Az asszony a tűzhely körül szorgoskodik, homlokáról sűrűn törli az izzadtságot.

A férfi maga alá húz egy széket.

— Hallottad, mit mondtam?

— Hallottam. Enne meg a fene a szamaraddal együtt — mondja dühödt sóhajjal —, de a vendégeidet is! Tudd meg, hogy a moslékos vödörben főzöm a szamaradat! Én nem szennyezem be az edényeimet... Ha neked jó a döglött szamár, akkor nem számít, ha moslékos vödörben főzöm is... — A félszemével látja, hogy a férfi megmozdul a széken, mintha neki akarna ugrani. — Miért? Mit pukkadolozol? Gyerekkorodban talán megvertek, ha nem porcelánból ettél?

— Jó, jó, csak főzz. Az a te dolgod — dörmögi a férfi, és mosolyog. Megszokta már az asszony zsémbelését.

Noteszt, ceruzát szed elő a zsebéből. A papírra hosszú, szarkalábos betűket firkál, a széleit gondosan kicifrázza. Néha az asszonyra pislog. A ceruza végét a fogai közé fogja, és elgondolkozva nézi az asszony lábaszárát.

Kántor Gyura nagyétkű ember. Nem egyszer kilónyi szalonnát és egy házicipót megeszik reggelire. Az evés szenvedélye, mint dohányosnak a cigaretta vagy iszákosnak a fröccs. Mindegy, hogy mit eszik, csak rágható és nyelhető legyen.

A konyhában sistereg az étel, az asszony türelmetlenül csapkodja a fedőket.

Kántor Gyura felesége csúnya. Lapos orra alatt bajusz feketéllik, egyikmásik szála az ajkai közé lóg. Pofacsontján sárga gumók ülnek, tekintete hideg és vizenyős. Teste száraz és sovány, mint a szőlőkaró. A háború alatt nyavalya ütött a derekába az ijedtségtől, azóta nem tud lehajolni.

Apjához nem jár, rokonait gyűlöli, az embereket utálja. A templomnál a falu koldusát kikerüli, ha Lajoska a boltban tíz fillérrel többet számol, botrányt csap, és rendőrséggel fenyegetőzik.

A tanya és az irigység szívja belőle az életet.

Ha esős az idő, a konyhaablak mellé ül, ahonnan a néhány fehér sírkővel pislákoló temetőre lát. Ott fekszik a gyerek. Ha a nagy szoba ablakához telepedik, akkor a folyóparti fűzfák árnyékában a Sárközi birtokot látja. Húsz évig erre a hatvan holdra fájt a szíve, s egy hosszú, esős délutánon kiszámította, mennyi tejet kellene eladni, hogy a birtokot megvehesse.

A tűzhely fogantyújára támaszkodik.

— Ráfizettem — morogja a férfi, s várja, hogy az asszony megszólaljon.

— Mire már megint?

— A szamárra.

— Miért?

— Eladhattam volna... jó pénzért — sóhajt a férfi.

— A döglött szamarat? — nevet gúnyosan az asszony, s a kendő alól kihulló hajfürtöket türelmetlenül visszagyűri.

— Dehogy a döglöttet... ha élne.

— Mit akarsz? Még így is nyerünk. Adtál érte egy fillért is? Az a nyomorult alighanem örült, hogy túladott rajta ingyen... Lehet, hogy lopta.

Az asszony arcvonásai megenyhülnek, és tekintete mint a hűvös felhő, végigsimít a férfin. Kántor Gyura mellé ül. Karját átveti a vállán, s a papírra néz.

— Mit firkáltál ide?... Na látod! A bőrért adnak száz forintot. A húsát meg feleteted estére az éhenkórászokkal... hogy a fene enne meg benneteket rakásra! — s felugrik, mert az egyik fedőt megbillentette a gőz, és csörömpölve a tűzhelyre csúszott.

— Ne okvetetlenkedj annyit — mérgelődik a férfi és a teleírt noteszlapot gyors mozdulattal összegyűri, mintha szégyellné a szarkalábos betűket.

— Kit hívtál meg estére? — kérdezi az asszony.

— Kerekest, Lajoskát, Antalt.

— Azt az ájtatos Antalt, aki a templom mögött lakik?

— Azt.

— Pedig azzal azelőtt szóba se álltál.

— Most más világ van.

— Lassan már az alvégieket is idegyűjtöd — mondja bánatosan az asszony, és sóhajt.

Kántor Gyura tenyerével indulatosan a levegőbe csap.

— Ehhez te nem értesz! Nekünk most össze kell fogni!

— Kiknek?

— Akiknek van valamijük.

— Miért, tán Kerekesnek van? — s az asszony előrelép.

A férfi csüggedten sóhajt.

— Esze, az igen.

— Csak te ne ártsd magadat semmibe! A törvény az törvény. Most más, mint azelőtt.

— Hogy engem vérszopónak nevezzenek? Ki tűri el? — csattan Kántor Gyura hangja, és az orra mellett megrándul a bőr.

— Bánom én, ha belepusztultok is a döglött szamárba — legyint az asszony, de az irigység görcsösen belemarkol, s a párolgó fedők fölé sziszegi: — Díszes társaság...

*

A díszes társaság este Kántor Gyuráék nagy szobájában ül.

Az ágyakat a fal mellé tolták, a padlóról felszedték a rongyból szőtt színes szőnyegeket. A fehér abrosszal terített asztalon a szamárpörkölt párolog, és edeskés gőze a vendégek orrát csiklandozza.

Kántor Gyura illedelmesen feláll, fontoskodva a torkát köszörüli. Szuszogva végigméri a vendégeket.

— Kedves barátaim! Együnk!

Kántor Gyura a merítőkanalat az asztalfőn ülő Antal szódás kezébe dugja. A szódás nem szól, de hálás fény csillog a szemében, és szinültig tölti a tányérját. A kanál kézről kézre jár. Kerekes gyanúsan nézi a pörköltet. Nem tetszik neki, hogy cseréptányérból esznek, de ő is szed.

A negyedik falat után Lajoska két harapás között megtöri a szuszogó csendet.

— Gyura bácsi, milyen hús ez?

A gazda torkában megakad a falat, s dühösen a fűszeresre pislog.

— Marha.

Esznek. Kitartóan, csökönyösen, megfeledkezve faluról, az áradó folyóról.

Antal Ambrus az asztalfőn ül. Pocakját az asztal szélének támasztja. Mellette jobbról Kerekes. Szikár alakja, mint az íj megfeszített húrja, az asztal fölé hajol. A szódás másik oldalán Kántor Gyura falatozik. Mellette Lajoska a kanál fölött figyeli a többieket; ki mennyit eszik.

Bölcs beosztással esznek, hogy minél több férjen a gyomorba.

A szódás a jó evés reményében jött. Kerekest a vacsora csak azért érdekli, mert evés után inni szoktak. Fáradt. Délután a rendőrség telefonon a börtönt emlegette, mert nem tudott elég szekeret szerezni a rőzsekévék szállítására.

Lajoska üzletet szimatol. Ha mást nem, megveszi Kántor Gyura valamelyik házőrző kutyáját, mert az övé a télen elpusztult. Ivás közben olcsóbb az alku.

A szamár húsa ízlik a vendégeknek.

Szájukról el-elcsöppen a zsíros lé, s ha a nyelvükkel nem érik el, kezükkel maszatolják szét.

Az első tányér ételt a második követi.

A szódás tekintete vadul villan, ha valaki egy-egy szebb, kövérebb húst kihalász a villája elől. Lajoska menetközben éles cuppantásokkal szívja ki fogai közül a szamárhús szálkáit.

Kántor Gyura nyugodt és mosolyog. Gépiesen rakja szájába a falatokat. Egyet-kettőt rág, azután lenyeli. Végtelen nyugalommal, szenvedély nélkül. Rendszerint utolsónak szed, s ha a szódás villogó tekintete felfedez a tálban egy jó falatot, Gyura udvariasan a másik villája alá kotorja.

Lassan kiürül az edény. Az asszony elhordja a mosatlant, és bort tesz az asztalra. Apró habokkal gyöngyöző kadarka.

A szamárhúsra könnyen csúszik az ital.

— Jó vacsora volt — nyalogatja Lajoska a szája szélét, s újabb bókkal akarja elismerését kifejezni, amikor Kántor Gyura felesége a szobába lép.

Az asszony sápadt. Csendesen beteszi maga mögött az ajtót, s szótlanul megáll. Szája idegesen rándul, merev, görcsös pillantásokkal méregeti a borozgató férfiakat.

Lajoska után Kántor Gyura is észreveszi. Homlokán bosszusan megreszket a bőr. Nem szereti ilyenkor maga körül az asszonyt.

— Mi baj?

— Azt hiszem, a víz... — mondja az asszony rekedten, és az ajtónak támaszkodik. — Kinn voltam az istállóban. A faluban félreverik a harangot... A gátat szakítja... Jó lenne, ha maguk is mennének — nyöszörög, és szeméből a hidegséget kioltja a félelem.

— Hová mennénk??? — horkan fel Kántor Gyura, s féloldalt fordul a széken. Kezében borospohár, földre löttyen az ital.

— A gátra... Vagy legalább a faluba szétnézni...

Bambán, értelmetlenül bámulják az asszonyt.

Lajoska ha tágranyitja a szemét, két asszonyt lát.

Kántor Gyura egyetlen kortyintással lehajtja a bort.

— Én nem megyek! — robban nyersen a hangja és a poharat az asztalra gurítja. — Ide nem jön a víz, mert a tanya dombon van. Amióta világ a világ, itt víz még nem volt.

Kerekes kényelmetlenül megmozdul a széken.

— Én megyek — mondja csendesen. — Engemet azóta a rendőrök keresnek — s tekintetét bánatosan végighordozza a többieken.

— Micsoda???

Kántor Gyura megemelkedik a széken.

— Hogy magát keresik?... Keressék! Tegye be ide valaki a lábát!... Próbálja meg!

— Majd meg is kérdik, hogy beengedjük-e őket... hehehe — nevet csufondárosan a fűszeres.

— Hova menne? — mordul Kántor Gyura a jegyzőre.

— A faluba.

— Megbolondult? Kinek mentené a falut? Azoknak, akik elveszik tőlünk?

— Nem jön ide a víz!... Nem jön ide a víz!... hehehe — hahotázik Lajoska és az arcát a mennyezetre fordítja, úgy kacag.

— De a detektív, az jöhet. Délután is nálam járt.

Kerekes a kalapja után nyúl.

A többiek felugrálnak. A szódás a jegyző mellé lép és hatalmas kezét a vállára fekteti. A jegyző megroggyan alatta.

— Maradjon csak nyugodtan — mondja a szódás. — Ne menjen sehová jegyző úr. Maga már hiába megy... Késő... Ezt én mondom, a szódás.

A padlóra néz. Összeolvadnak előtte a tárgyak, s bizonytalanul nyögi.

— Majd kimentjük... Úgyis késő. Majd mondunk valamit. Beteg volt... vagy...

— Ha mégis inkább mennének — szól az asszony bátortalanul — ki tudja, még baj is lehet belőle.

— Baj? — s Kántor Gyura felugrik. — Lehet annál nagyobb baj, mint ami most van?... Mit védjek a víz elől? Kiét?

Az asszonyhoz lép.

— Ha ma nem a víz, akkor holnap az állam. Érted?... Annak védjem? Annak csurogjon a verejtékem?... Te meg a dolgod után nézz. Ha kedved tartja, hallgasd reggelig a harangot, de ide ma este be ne tedd még egyszer a lábad... Érted? — s mintha önmagának mondaná, halkan hozzáfűzi — Mert ehhez te nem értesz... Vagy mi, vagy ők... Na menj!

Az asszony fejét lehajtva, csalódottan kilép az ajtón. A szemében gyűlölet és megvetés. Irigyli a férfiakat.

Kerekes feje zúg. Vállán a szódás keze. A többiek megvetően nézik. Tehetetlenül a székre csuklik. Nem látja, hogy ki tölt a poharába, de a torkában érzi a fanyar italt.

— Esetleg imádkozhatunk — töri meg később a szódás a csendet.

Lajoska elvigyorodik.

— Attól ugyan vissza is szalad a víz.

A szódás a fűszeresre kapja a tekintetét.

— És ha nem? Számít az? Szódagyáram már nincs. Vigyen a víz mindent, amit akar. Akár engemet is. Vigyen!!!

A szódás két kézzel markolja az asztal szélét, mintha fel akarná dönteni.

— Vigyen a víz engemet is! Az állam megérti, hogy ötvenötéves fejjel semmim sincs? Se szódagyár, se asszony, se gyerek... A víz hogyan értené?

Csüggedten lecsuklik a feje, alig hallhatóan nyöszörög.

— Vigyen a víz engemet is, ha tetszik neki...

A feszültség lassan felenged. Egyszerre nyúlnak a borospoharak után. Az ital csobogása elnyomja a harangszót.

— Nekünk már úgy sincs itt sok keresnivalónk — legyint a jegyző. — Vigye hát a víz... Az íróasztalt is. Másnak a földet, meg a szatócsboltot.

A többiek válaszolnának, de már unják a harangszót, az áradást, a beszédet. Lajoska fejében felködlik, hogy a jegyző szatócsboltot mondott, de már azzal se törődik.

Kántor Gyura utálja a vendégeket. Vigyorog a gondolatra, hogy döglött szamarat vacsoráztak. Titokban mindegyikben ellenséget lát.

A hangulat visszabillen, a részeg vendégek hangos röhögéssel összeborulnak.

Kántor Gyura nevet a leghangosabban. Elmúlt éjfél. Kitámolyog a szobából. Az asszony lefeküdt a másik szobában. Fejére húzta a takarót, hogy ne hallja a dorbézolást.

Kerekes ébren van.

Az ital neki ártott meg legkevésbé. Összeszorított fogakkal, görnyedt háttal ül, és várja a rendőröket. Karcsú, csontos öklével az asztalra üt, ha a többiek elbóbiskolnak. A kabátját leöntötték borral.

Ködös gondolataiban felrémlik a háború. Tekintetében égő házak szikrái pattognak, és rémült arcok rohannak a szemébe. Az arcokon iszonyat és halálfélelem vonaglik, és sárga, halott kezek szorítják a homlokát.

A részeg jegyző szemében az irtózat, a rettegés könnye csillog, homlokán a szundikáló Lajoska tenyere pihen.

A szódás alszik.

Duzzadt, kékes ajkából vékonyan szivárog a vér. Egyik kezében görcsösen poharat markol.

A szódás álmokat sző.

Hosszú, égigérő aranylétrán mászik. Körülötte vele emelkednek a fák és a házak. A levegőben égő hordók görögnek, valahonnan a felhők közül szájába csorog a bor.

Lajoska ébred.

Bakancsait leveti és a fűzőkkel összeköti. A nyakába akasztja, és óbégatva sétál az asztal körül Kezébe vesz egy poharat, a maradék bort a szódás szájába önti. Néha talpával az asztalba rug, egyszer véletlenül a szódást találja el.

A maradék bort kannába töltögeti. Hazaviszi a feleségének. Néhányszor még körbesétál, majd egy székbe rogy.

Hajnalodik. A nagy szoba csendes. A három vendég összerogyva hever az asztal körül.

A részeg társaságból először a fűszeres ébred. Csodálkozva körülnéz, kedvetlenül töröli szeméből az álmot.

A többiek még alszanak. A fűszeres felhúzza dagadt, összerugdalt lábaira a bakancsot.

Felébredtek. Aki nem a fűszeres csattogására, azt ő rázza fel.

Sápadtak. Összeszedelőzködnek.

A jegyző savanyú képpel a kilincset markolja. Ruhája büdös és ragad a maszattól.

— Indulunk — mondja és a többiekre néz.

— Várjatok öcséim! — int a szódás és az arcát nyomkodja.

Lajoska imbolygó léptekkel a jegyző mellé áll. Karjára fűzve a kanna az összeöntözgetett borral.

A fűszeres ásít.

— Mehetünk, de Gyura bácsitól el kellene búcsúzni.

— Hol van?... Csak nem keresgéljük? — mordul rá Kerekes. Kinyitja az ajtót, megcsapja a tavaszi hajnal. Bánja, hogy eljött a vacsorára.

— Hol van az öreg? — s Lajoska már botorkál a másik szoba felé.

A szódás utánanyúl és visszarántja. A fűszeres a nagy lendülettől a falnak zuhan, s a feje tompán koppan.

— Hagyd. A felesége mellett alszik. Csak nem illetlenkedünk. Hazatalálunk magunk is.

A szódás hangja rekedten recseg a hajnali csendben.

Kitapogatóznak az ajtón. Egyik ajtófélfától a másikig dőlnek. Minden mozdulatuk bizonytalan.

Antal Ambrus a derekát nyomkodja és fájdalmasan szisszent, ha a füléhez nyúl.

A fészerhez érnek.

Lajoska elől megy, és hirtelen megtorpan.

Kántor Gyura a földön fekszik. Szeme üresen az égre néz, mellette eldőlt a kormos bográcsa. Kenyérmorzsa, lerágott csontok, a bográcsaljában fagyott pörkölt. A házigazda az égre néz, mintha a gyűrött bárányfelhőket számolná. Szája félig nyitva. A kutyák szűkölve csörgetik a láncot.

Lajoskáék földbegyökerezett lábakkal állnak.

A szódás keresztet vet, és megborzong a háta.

A fűszeres hitetlenül lehajol, megfogja Kántor Gyura kezét, aztán undorodva elejti. A kéz, hideg, és puffan a földön.

Óvatosan, reszketve elindulnak haza.

A két konok falu még ott áll a gátakon. Álmosan, nyirkosan. A veszély elmúlt, és az emberek tekintete mintha a göndör felhők szélén ülne.

Kerekes látja is, ha felnéz, hogy két nagy szem áll az égen, és borzong a háta.

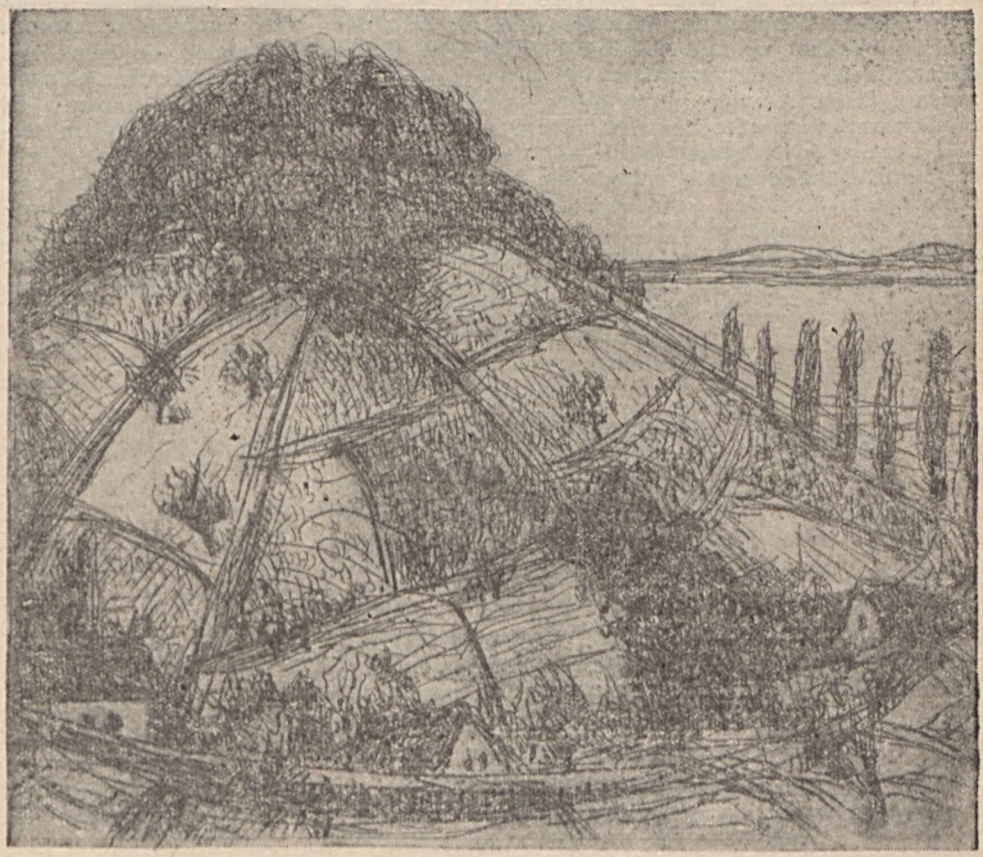

Diskay Lenke: Szigliget, Királynő szoknyája (rézkarc)

Két belga költő

Stetka Éva fordítása

Két belga költő verseiből mutatunk be néhányat az olvasóknak. *Geo Liebbrecht* hangvételében az egyik legmodernebb belga, holott az idősebb generációhoz tartozik. Verseiben a két háborút megélt s a harmadiktól rettegő, sok szenvedést, nagy magányt, különös sejtelmeket, izgatottságot hordozó ember humanizmusa szólal meg. Versei látomások a halálról, amelyet túlfűtött aszkétikus izgatottsággal idéz, éppen ezzel fejezve ki — a költészet ösztönös dialektikájával — az élet szépségét, a való világ tiszta csodáját, az életért való rettegést. Költészete tiltakozás a halál, a háború s némileg a szenvedés ellen is.

Yvonne Sterk a fiatal nemzedékhez tartozik. Verseit viharos gyermek- s ifjúkor érlelte, Wilrijkben született 1920. december másodikán, s Belgium egyik kis városában, Eidenben élt 1945-ig. A vidéki környezet, a természet közelsége átáramlott verseibe. A másik döntő élmény a Résistance, az ellenállási mozgalom. Yvonne Sterk öt évig harcolt fegyverrel a kezében az Ellenállási Front csapatában a német megszállók ellen. Jelenleg Bruxelles-ben él, a *Jalons* c. folyóirat — a belga fiatalok szépirodalmi folyóiratának a szerkesztője, a Belga—Magyar Társaság titkára.

Költészetére egyformán jellemző a gyermekes, szenzuális érzékenység és az intellektuális keménység. Nem kísérletezett tudatosan soha izmusokkal, divatos költői iskolákkal, spontán dallamokban áradnak életérzései, spontán, de lehalkított dallamokban, egy kert, egy virág, egy gyümölcs, egy vidéki cirkusz látványa gyöngéd zenékre ihleti. A világ látványaiban, az érzékelés mélyén föltündöklik benne az intellektus. Yvonne Sterk emberi szépségek, emberi fájdalmak, emberi értékek költője, nemcsak a természeté (almafáké, madaraké). A természet különben szenzuálisan és szimbóliumrendként is, valóságosan és vonatkoztatva jelenik meg egyszerre, egy funkcióval a verseiben. Ez különbözteti meg a szimbolistáktól. Képei tisztább, humánusabb világ óhaját sejdítik. Ez az, amiért életével is küzd. Különben figyelemreméltóak epigrammasztikus fordulatai, csattanói, áradó verseinek nagyon is zárt szerkezete van. Méltán nyerte el a két legjelentősebb belga költői díjat még negyven éves kora előtt, a „Prix Max Rose"-t és a „Prix Frans Wever"-t.

S. É.

Geo Liebbrecht versei

A TANYA

La ferme

Csönd honolt a tárt-nyílt tanyán,
átléptem a zöld kapuján.
Estét áhított az udvar,
hosszú falak, ereszaljjal,
hová begyűjtik a szelet,
üres volt az emlékezet.
Égnek állt a szekér rudja,
az idő szétmállasztotta,
s a kévékbe rozsda fogott,
a pázsiton rothadozott.

Öregasszony kályha mellett,
hol gramineák telelnek
még az istállóra gondolt,
s székén bóbiskolva várta,
békén, hogy a gyümölcsösön átjön
háborúban elesett gazdája.

KÖR

La ronde

Ez az utolsó tánc, a végső,
a kulcs utolszor most forog.
Mit akartunk a létezéstől?
Bezárták mind az ablakot.
Kik megjárták a háborút, s kik
ízlelték, hogy a béke jó,
a földbe tértek, s nincs más nékik,
csak egy kis zúg a földgolyó.
Eljött a nagy utazás napja,
honnan meg nem tér senki se.
Poggyászaid mind összeraktad
ember! Lobbanj ki fény, vele!

MADARAK

Oiseaux

Madarakkal labdáztunk ketten,
felhő uszkált ujjunk között,
s a víz sejtelmes, mérhetetlen
üzenete a partra jött.
Szárnyát kibontó, nagy sirály,
rejtett vitorla éjszakánkban,
s az égről megtért a vitorlás
emlékként, bennünk, hajnaltájban.

Yvonne Sterk versei

BÚCSÚ

L' été ouvre ses mains...

A nyár kinyitja már ujjait, mint az asszony,
Ki szomorú s egész nap simítja a haját.
Nyárfám alá ülök, nincs, ki velem virrasszon,
Egy búcsúba szövi az eső morajját.

A fűre hull az este, a fűre hull a nyár is,
Vizes ruháiban vacog törékenyen.
De érzem, megmarad a füvek illatában
Az eső lassú tánca, zárt ajtós életem.

ALMAFÁK

Les pommiers

Ó, a gyümölcsös illata! Az élet!
Nagyapám, látlak téged, nagyapám, hallak is.
Rég volt. Imádkozom? Tehozzád így beszélek,
Gyermekkorom, hazám, te vagy világom is.

És alma, mennyi alma! A zöld fák mosolyát
A gyümölcsösön át lestem, vagy mire vártam?
Szerettem már az őszt, a földnek illatát
Kóstolta a gyümölcsben fanyarra szomjas szájam.

Nagyapa, hangodban indultak utazások,
Veled eveztem én, kapaszkodtam kezedbe,
És mikor a szemem egy szebbik partra látott
Almafákat talált ott, rálelt a tieidre.

Szeptember küszöbén ülök a sápadt napban,
Ki tudná elrabolni lélek, a boldogságod?
Almafa, szép idő! Ott élünk ágaidban
És súlyos a gyümölcs, mint szívünkön az álmok.

BOLDOGSÁG

Un bonheur

Honnan jöttél boldogságom,
Új boldogság, fényes álom,
Vadbolond ló boldogságom...
Elengedtem kantárszáram.

Csillagos a ló sörénye,
Csókjaimat rejtem oda.
Új facipő! Öröm mélye
Ez a vágta, ez a csoda!

Átszelnek engem a tájak
S emelnek az ég peremén
Csillanó, nagy boronákat,
Viharzik már bennem a fény.

A HANG

La voix

Valaki hívott ma este engem,
Aki szomorú és szegény.
Üldögél, vár a végtelenben,
Ahol tán nincs is már a lét.

De én hallom mégis e hangot,
Átszeli lassan a szelet.
Remeg az estbe hulló alkony,
Ez a hang bennem reszketett.

Ez az esztelen fájdalommal
Teli visszatért vallomás.
Oly, távoli, mint messzi évszak,
Miattam mondja panaszát.

Könnyekből formált szavak árnya,
Mentaillatú szavak is.
Valaki meghal ott, halála
Elér lassan a szívemig.

Italo Calvino

A mérgezett házinyúl

Amikor elérkezik a kórházból való távozás napja, az ember már korareggel értesül erről; ha pedig már meg is gyógyult, föl-alá bóklászik az ágysorok között, próbálgatja s újra megtalálja künti léptei ütemét, fütyörészik, úgy viselkedik a betegekkel, mint aki egészséges, — nem azért, hogy irigységet keltsen, csak a bátorítás okából. Kibámul az ablakon, megpillantja a napot — vagy a ködöt, ha köd van —, hallja a város zajait: minden más, mint még tegnap, s azelőtt, amikor reggelenként, rácsos kórházi ágyában ébredve, beáradt hozzá e hang s e fény — egy elérhetetlen világ hangja, fénye. Most megint övé a künti világ: gyógyultan fölismeri s természetesnek, megszokottnak látja; és hirtelen újra érzi a kórház szagát.

Ekként szimatolt s bóklászott egy reggel Marcovaldo is immár gyógyultan, várva, hogy beírjanak egyet s mást a betegsegélyző könyvecskéjébe. Az orvos elvette tőle a cédulákat, majd így szólt: — Várjon itt! — azzal otthagyta, egyedül, a laboratóriumában. Marcovaldo elnézte az olyannyira gyűlölt fehér zománcos bútorokat, a félelmetes anyagokkal teli kémcsöveket, s igyekezett örülni, lelkendezni a gondalatra, hogy mindezt itthagyja; — ámde amit várt, a boldogságérzet csak nem jött, nem sikerült magában fölszítania. Tán mert eszébe jutott, hogy visszamegy az üzembe s cipelheti újra a ládákat, vagy arra gondolt, mi mindent művelhettek csemetéi, míg ő a kórházban feküdt; de leginkább a köd lehetett e boldogság akadálya — a künti köd, mely azt az érzést sugallta, hogy ki kell menni az űrbe, fel kell szivódni a nedves semmibe. Ide-oda nézdelődött hát, miközben olyasféle homályos kényszerképzete támadt, hogy van itt valami, amit meg kell szeretnie...; de bárhová esett tekintete, mindegyre csak kényelmetlen, gyötrő dolgokat látott.

Ekkor történt, hogy megpillantott egy ketrecbe zárt házinyulat. Fehér nyúl volt, a szőre hosszú, puha, selymes, az orra rózsaszínű kis háromszög, piros szemében rémület, csaknem szőrtelen füle hátracsapva. Nem volt épp kövér, de összekuporodott, gömbölyded teste szinte kinyomta a ketrecet, a rácsok közül enyhén remegő szőrpamacsok buggyantak elő. A ketrec mellett, az asztalon némi maradék fű s egy sárgarépa. Marcovaldo arra gondolt, milyen boldogtalan lehet ez az állat: bezárva, beszorítva, előtte a sárgarépa, s nem eheti. Kinyitotta a ketrec ajtaját. A nyúl nem moccant, ott kuporgott továbbra is, csak pofácskáját mozgatta, egészen könnyedén: úgy tett, mintha rágcsálna, csak hogy valami életjelet adjon. Marcovaldo fogta a répát és az orra alá tartotta, majd lassan el-

Márffy Ödön: Önarckép (Modern Magyar Képtár, Pécs)

Martyn Ferenc: Kakasok (Vázlat)

húzta, hogy ekként kicsalogassa a kis állatot. Az követte is az eledelt, óvatosan beleharapott, majd buzgón rágcsálni kezdte Marvocaldo kezéből. A munkás megsimogatta a hátát, közben meg is tapogatta, vajon kövér-e. Soványnak találta; csupa csont volt a bőre alatt. Ez, no meg ahogyan a répát húzkodta, arra vallott, hogy elég szűken tarthatták. „Ha enyém volna — gondolta Marcovaldo — addig tömném, míg olyan nem lenne, mint a duda!" Szerelmetes szemmel nézegette, az állattenyésztő gazda szemével, akiben békésen egyesül a gondozottja iránt érzett szeretet a sült pecsenye látomásával. Lám, minekutána annyi és annyi napon át feküdt ebben a nyomorult kórházban, most, hogy mehet, egy baráti lényt fedezett fel, mely tartalmat adhatott volna olyannyira üres óráinak, kitölthette volna gondolatait. És itt kell hagynia, hogy visszatérjen a ködös városba, ahol az ember nem találkozik nyulakkal.

Már alig volt a répából; Marcovaldo karjába vette a kis állatot, körbejárta vele a helyiséget, további eledelt keresve. Odatolta orrát az íróasztalon álló muskátlis cseréphez, — nem kellett. Ebben a pillanatban felhangzottak a folyosón az orvos léptei! Mármost hogyan magyarázza meg neki, miért tartja karjában a nyulat? A munkazubbonya volt rajta, — gyorsan alája gyömöszölte az állatot, jó szorosra gombolta a derekát, majd, hogy az orvos ne lássa a gyomra fölött mocorgó daganatot, hátracsúsztatta, púpnak. A nyúl megijedt, jól viselkedett hát, nyugton maradt. Marcovaldo átvette az iratait, visszacsúsztatta gyomra fölé a nyulat, mivelhogy a távozáshoz meg kellett fordulnia. És ekképpen zubbonya alatt az állatkával, elhagyta a kórházat, s a munkahelyére sietett.

— No, meggyógyultál végre?! — fogadta a művezető, amikor beállított a gyárba. — Mi történt veled?... a melled?... — s Marcovaldo duzzadó keblére mutatott.

— Meleg borogatás a görcs ellen!

Ebben a pillanatban a nyúl megrándult. Marcovaldo ugrott egyet, mint valami epilepsziás.

— Mi esett beléd? — kérdezte a művezető.

— Semmi... csuklom... — válaszolta Marcovaldo és a hátára tolta a nyulat.

— Úgy látom, még kissé rossz bőrben vagy.

A nyúl elkezdett fölfelé kapaszkodni a hátán, mire Marcovaldo megrázta vállát, hogy az állat visszacsússzék.

— Ráz a hideg. Eridj haza, maradj otthon még egy napot. Holnapra aztán meggyógyulj!...

Házuk elé érve fülönfogta a nyulat, s úgy vonult be otthonába, mint afféle szerencsés vadász.

— Apa! Apa! — lelkendeztek a gyerekek, miközben eléfutottak — Hol szerezted? Nekünk adod? Ugye nekünk hoztad ajándékba...? S már szedték is volna ki a kezéből.

— Megjöttél? — szólt a felesége s pillantásából Marcovaldo megértette, hogy betegsége csupán arra volt jó, hogy azalatt újabb okokat gyűjtsön a neheztelésre és ellenségeskedésre. — És mit akarsz evvel a döggel? Csupa kosz.

Marcovaldo helyet csinált az asztalon és a közepére rakta a nyulat; az meglapult, mintha csak el akarna tünni, levegővé akarna válni.

— Jaj annak, aki hozzányúl! — mondta Marcovaldo. — Ez a mi házinyulunk, karácsonyra szépen meghízik.

— Vajon fel tud állni? — érdeklődött Michelino, a legkisebb fiú, és megpróbálta a két hátsó lábára állítani. — Hím vagy nőstény? — kérdezte.

Marcovaldo eddig nem gondolt arra, hogy nőstény is lehet. Rögtön új terv fogant agyában: ha nőstény, úgy hímet kell neki szerezni, hogy apró nyuszik szülessenek, — egész tenyészetet lehetne ekképpen létrehozni. Máris semmibe foszlottak lakása nedves falai, zöldellő mező közepén a gazdaság képe tűnt fel lelki szemei előtt...

Hím volt. Ámde a tenyészet eszméje immár befészkelte magát Marcovaldo agyába. Igen, hím, de gyönyörűséges hím! Feleséget lehet neki szerezni, s majd megosztozhatnak az újszülött nyuszikon...

— Aztán mit adunk neki zabálni?... hisz magunknak se jut!... — mondta az asszony élesen.

— Bízd csak rám... — nyugtatta Marcovaldo.

Az üzemben reggelenként az volt a dolga, hogy az igazgatóság irodáiból kivitte az udvarra a zöld szobanövényeket, megöntözte, majd visszavitte őket. Másnap, hogy bement, e növények mindegyikéről letépett egy-egy levelet: szép nagy levelek voltak, az egyik oldaluk fényes, a másik fénytelen; — be a zubbony alá! Elment előtte egy tisztviselőnő, kezében kis csokor virágot szorongatott. Ettől megkérdezte: — A vőlegényétől kapta? És nekem nem ad egy szálat?... — s már vándorolt a zubbony alá az a virágszál is. Egy fiú körtét hámozott. — Add ide a héját... — Itt egy levél, ott egy kis gyümölcshéj, amott egy lehullott virágszirom... buzgón gyűjtögetett, s remélte: majd csak jóllakik valahogy az a kis állat.

Egyszercsak jönnek érte — a műhelyfőnök hivatja. „Vajon észrevették, hogy leszaggattam a leveleket?..." — villant át Marcovaldo agyán; megszokta, hogy mindig bűnösnek érezze magát.

A kórházi orvos volt a műhelyfőnök szobájában, továbbá két vöröskeresztes ápoló és egy rendőr.

— Idehallgass — mondta az orvos —, eltűnt egy nyúl a laboratóriumból. Ha tudsz valamit róla, ne okoskodj, ne köntörfalazz... a saját érdekedben ne! Irtózatos, pusztító betegség csíráit oltottuk belé, s most elterjesztheti az egész városban. Azt nem kérdezem, hogy ettél-e belőle, mert ha ettél volna, már nem élnél.

Odakinn vöröskeresztes autó várakozott; szaporán beugráltak s szűntelen szirénázás közepette robogtak végig az utakon, — haza, Marcovaldo otthona felé. A kocsi útvonalán árva levelek, gyümölcshéj-darabok, virágszirmok hevertek: Marcovaldo hullajtotta ki őket, szomorúan, a kis ablakon.

Aznap reggel Marcovaldo felesége igazán nem tudott már mit tenni a lábasba. A nyúlra nézett, a fehér házinyúlra, melyet férje előző nap hozott haza, s mely most papírforgáccsal teli rögtönzött ketrecben gubbasztott. „Kapóra jött éppen!" — gondolta. — Pénz nincs, a havibér mind elment orvosságra, a betegsegélyző meg nem fizet; és hitel sincs már sehol. Még hogy tenyészet! és hogy várjak, majd karácsonykor tepsibe rakhatom! Fölfordulunk az éhségtől s még hizlaljunk fel egy nyulat!"

— Isolina — szólt oda lányának —, te már eladósorba való lány vagy; meg kell tanulnod, hogy készül a nyúlpecsenye. Öld le s nyúzd meg, a többit majd mondom, hogyan csináld.

Isolina elmerült a képeslap olvasásban, egy ézelmes novellánál tartott éppen. — Nem... — morogta —, öld le és nyúzd meg csak magad, aztán majd nézem, hogyan sütöd.

— Az ám! — így az anyja. — Nekem nincs szívem megölni. De tudom, hogy

mi sem könnyebb: megfogod a fülénél fogva s nagyot ütsz a tarkójára. A nyúzással majd csak elboldogulunk...

— Verd ki a fejedből! — mondta a lány, anélkül, hogy felpillantott volna a lapból. — Én ugyan nem ütök egy élő nyúl tarkójára. És meg se nyúzom, eszem ágában sincs!

A három fiú tágra meresztett szemmel hallgatta ezt a párbeszédet.

Anyjuk rövid ideig gondolkozott, rájuknézett, majd megszólalt:

— Gyerekek...

Mintha csak összebeszéltek volna, egyszerre hátatfordítottak s kisomfordáltak a szobából.

— Várjatok, gyerekek! — szólt utánuk az anyjuk — Azt akartam mondani, nincs-e kedvetek sétálni egyet a nyuszival? Egy szép szalagot kötünk a nyakába, úgy vihetitek...

A gyerekek megálltak s a szemébe néztek.

— Sétálni?... Hova? — kérdezte Michelino.

— Hát... sétálni. Aztán fölkeresitek Diomira nénit, odaadjátok neki a nyulat, s szépen megkéritek, legyen szíves, ölje le és nyúzza meg... hisz olyan derék asszony.

Jól fogta meg a dolgot. Tudvalevő: a gyerekeket lenyűgözi, ami legjobban kedvükre van, mással meg már nem törődnek. Találtak egy lila szalagot s póráz gyanánt rákötötték az állatka nyakára; ezt aztán egymás kezéből kapkodták, úgy húzták, rángigálták maguk után a csökönyösen ellenálló s félig megfojtott nyulat.

— Mondjátok meg Diomira néninek — kiáltott utánuk az anyjuk —, hogy ha megteszi, megtarthatja magának az egyik combot! Nem... mondjátok inkább: a fejét! Egyszóval, majd amit akar.

Alighogy elmentek a gyerekek, betegápolók, orvosok és rendőrök szállták meg a lakást. Marcovaldo is velük volt; halottnak látszott inkább, mint elevennek. — Itt van a kórházból elhozott nyúl? Mutassák gyorsan! Hová tették? De hozzá ne nyúljanak!... szörnyű betegséggel van beoltva! — Marcovaldo a ketrechez vezette őket, ám az üres volt. — Már megették? — Nem, nem! — Akkor hát hol van? — Diomira asszonyságnál! — Az üldözők folytatták a vadászatot.

Bekopogtak Diomira asszonyhoz. — Nyúl? Miféle nyúl? Bolondok maguk? — Látván, hogy lakását elárasztja a sok fehérköpenyes meg egyenruhás idegen, az öregasszonyt majdhogynem megütötte a guta. Marcovaldo nyuláról semmit se tudott.

A három kisfiú meg akarta menteni a nyuszit; úgy gondolták hát, elviszik valami biztos helyre, ott játszanak vele egy kicsit, aztán szabadon engedik; ezért elhatározták: nem állnak meg Diomira néni emeletén, hanem továbbmennek, föl az egyik tetőteraszra. Anyjuknak majd azt mondják, hogy a nyúl elszakította a pórázt és megszökött. De állat még nem termett kevésbé szökésre, mint ez. Kínszenvedés volt vele a lépcsőt járni. Minden lépcsőfoknál ijedten kuporodott össze. Végül is karjukba vették, úgy vitték föl.

A teraszon azt akarták, hogy fusson egy kicsit — nem futott. Megpróbálták kitenni a párkányra: kíváncsiak voltak, vajon mászkál-e rajta, mint a macskák — ámde úgy tetszett, szédül, tériszonya van. Megpróbálták fölrakni egy televíziós antennára: vajon fönn tud-e maradni? Nem. Leesett. A gyerekek most

már únták, elszakították hát a pórázát, és a terasz egyik sarkában, ott, ahol szélesen kitárulkozott a rézsutos és szögletes tetők sokasága, szabadon engedték, majd pedig elmentek.

Most, hogy egyedül maradt, a nyúl végre megmozdult. Néhány lépést előremerészkedett, körülnézett, irányt változtatott, megfordult, majd apró, suta ugrásokkal elkezdett föl-le sétálni a tetőteraszokon. Fogságban született — szabadságvágyának nem volt széles látóhatára, nem ismert más jót az életben, mint egy kicsit félelem nélkül élni. Most hát mozgolódhatott, anélkül, hogy bármitől kellett volna tartania, — tán úgy, mint még soha. A hely szokatlan volt; dehát arról, mi szokott s mi szokatlan, eddigi élete során nem alkothatott magának tiszta fogalmat; amióta pedig úgy érezte, hogy valami furcsa, titokzatos kór rágja a bensejét, mind kevésbé érdekelte a világ. Egy kicsit sétifikált hát a tetőkön; a macskák, látván suta kis ugrásait, nem tudták, ki lehet, s borzolt szőrrel, ijedten hőköltek vissza.

Ezenközben a nyúl ide-oda bóklászása nem maradt észrevétlen a padlásszobák lakói előtt. Salátalevelek jelentek meg az ablakpárkányokon, küszöbökön, míg odabent, a függönyök mögül kandi szemek lestek kifelé; volt, aki körtecsutkát dobott a tetőcserepekre, köréje meg hurkot vont, madzagból; mások útjelző barázdát szórtak sárgarépa darabkákból, mely a tetőpárkánytól lakószobájukig vezetett. S efféle jelszavak röpködtek a fent lakó családok körében: Nyúlpecsenye mártással... Becsinált nyúl... Nyúlpörkölt...

Az állat észrevette ezt a sürgés-forgást, az eledelek e néma kínálgatását. S noha éhes volt, nem evett; nem bízott a kínálókban. Tudta: valahányszor valami sötét és fájdalmas dolog következik: tűt szúrnak a húsába, vagy műtőkéssel vágnak belé, betuszkolják egy ketrecbe, vagy szalagot kötnek a nyakába s úgy ráncigálják... S e szerencsétlenségek emléke elvegyült azzal a rosszal, amit magában érzett, testének, szerveinek lassú romlásával — a halál előérzetével. S az éhséggel. De mintha tudta volna, hogy mind e kínok közül csupán az éhség enyhíthető, s fölismerte volna, hogy e kétes indulatú, megbízhatatlan emberi lények — a kegyetlen szenvedéseken kívül — valamiféle védettséget, otthonos érzést is adhatnak, amire mégiscsak szükség van... Elhatározta, hogy megadja magát, hogy részt vesz az emberek játékában — aztán történjék, aminek történnie kell. Így hát elkezdte majszolni a répadarabkákat, követve a csíkot, mely, tudta jól, megint csak rabbá s vértanúvá teszi majd, de amelyen tán utoljára ízlelgetheti a kertek finom föld-zamatát. Íme, közeledik már a padlásszoba ablakához... íme, mindjárt kinyúl egy kéz, hogy megragadja... De nem. Ehelyett hirtelen becsukódik az ablak s őt kint hagyják. Ez különös, ilyet még nem tapasztalt: egy csapda, mely nem akar csappanni. A nyúl megfordult, kereste a fondorlat többi jelét, hogy kiválaszthassa, melyiknek adja meg magát. Ám a salátaleveleket gyorsan besöpörték, a hurkokat eldobálták, a kikönyöklő emberek eltűntek, bezárták, elreteszelték az ablakokat, ajtókat, a teraszok elnéptelenedtek.

Az történt, hogy egy rendőrségi autó keresztül-kasul rohangált a városon, hangosbeszélője pedig a következőket kiabálta világgá: — Figyelem! Figyelem! Eltűnt egy szörnyű métellyel beoltott fehér, hosszúszőrű házinyúl! A húsa mérgező, és puszta érintése is fertőző-veszélyes! Aki meglátja, azonnal értesítse a legközelebbi rendőrőrsöt, kórházat, vagy tűzoltóságot!

Rémület szállt a tetőkre. Az emberek lesben álltak, s aki megpillantotta a lomha kis ugrásokkal tetőről tetőre kóborló nyulat, tüstént fellármázta a többit, s máris eltűntek valamennyien, mintha sáskajárás elől menekülnének.

A nyúl üggyel-bajjal egyensúlyozott a párkányokon; a magány, mely épp akkor lepte meg, amikor fölfedezte az ember közelltének szükségességét, most még fenyegetőbbnek, elviselhetetlenebbnek rémlett.

Közben Clorindo könyvelő, aki öreg, tapasztalt vadász volt, sörétre töltötte puskáját, s lesben állt az egyik kémény mögött. Amint megpillantotta a nyúl ködből előbukkanó fehéres körvonalait, lőtt; ám a szórás valamivel odább, a tetőcserepeket érte. A nyúl hallotta a körülötte visszhangzó dördülést; egy sörét át is lyukasztotta egyik fülét. Megértette: ez hadüzenet; az emberekkel való minden kapcsolatnak immár vége. Valamiféle megvetést érzett, megvetette azt, ami süket közönynek és zord hálátlanságnak rémlett. Eltökélte: véget vet az egésznek. Egy bádoglemezzel borított tetőrész rézsut ereszkedett lefelé — le az űrbe, az opálos, ködös semmibe. A nyúl ráállt a lemezre, mind a négy lábával, először óvatosan, majd teljesen elereszkedve magát. S ekképpen csúszott lefelé, tönkretéve, romlástól körülkerítve — csúszott le a halálba. A peremen az ereszcsatorna egy pillanatra föltartóztatta; aztán lefordult...

Hogy rögtön egy kesztyűs kézben találja magát. Az egyik tűzoltó fogta fel, aki tolólétrán mászott a tetőre. Az állati méltóság e legvégső gesztusában is megakadályozott nyulat a mentőkocsiba rakták, s az máris szágudott a kórház felé. Ott volt a kocsiban Marcovaldo is, feleségével s gyermekeivel együtt; megfigyelés és egy sor próbaoltás végett őket is magukkal vitték.

TELEGDI POLGÁR ISTVÁN fordítása.

Németh Ferenc

Jeltelen kövek

Fű nől, lomb fakad, gyümölcs megérik,
levél lehull a barna avarba.
Tavasszal szétfutnak a vadvizek,
ökrök ballagnak őszi port kavarva,
a Sárvíz fölött elhúznak a vadludak
s a tél a földeket messze betakarja.
Merre jártok jó lovak, csengettyűs szánok,
Pista bátyám, János merre jártok?
Utatok befutta a hó, ti jeltelen kövek,
kihűlő emlékek, nyomotokon varju károg.

Nyoma tünt útnak
Ezüst színe ősznek
Vadludak húznak
Évek kergetőznek

Régi legények, ti bálványderekúak,
kalaptokon a pántlika kivirágzott.
Fekete haj csapzott homlokotokba,
nagy szemetekben rőt alkotnyvilág lángolt.
Tükrös csizmájú legények, villanó bicskájúak,
összefonódzó karokkal vágtatók,
szikrázó fehér ingek alatt piros pipacsok nyíltak.
Nyomotokban zörgő kövesút, nótaszó lobog
s kurjantások pántlikás üvegekről, kis katonák.
Belevágtattok a vadvizekbe vessző utakba.
Nyomotokban fű nől, gyümölcsöt szüretelnek.
Utatok befutta a hó a messzi mezőkön
Oroszország hatalmas földjén, kihűlő emlékek
a brjanszki erdő alján, a Don-kanyarba tünték,
Oroszország végtelen mezőin nyomotokon varju károg.

Hó hull Száll a szán
Temető alszik csendesen
Deres tajték vaszablán
Varju ül a köveken

Sztyeppék. Fűvek. Fekete föld. Alusznak a legények.
Aluszik sok magyar fiú. Mellükön pipacsok nyíltak.
Alusznak a rossebbakák, alusznak a szegények,
baranyai bicskás, tolnai tarisznyás keményderekú legények.
Pista bátyám, János aluszik, íme visszatértek
s alusznak Oroszország nagy földedben a halottak,
a népvándorlás útjain szép-ükapáikkal találkoztak.
Elhagyták a pántlikás kalapot, tükrös fekete csizmát,
zsebkendő sarkába kötött pengőik mind elitták,
elveszítették a villanó bicskát, szemük alkonyi fényét,
kisimult fekete hajuk, csapzott szöghajuk kisimították,
összefogódzó karjaik egyszer elereszteték egymást,
csontjaik megpihentek, akárcsak otthon az országutak mellett
s kilobbant kurjantásaik a sztyeppén szétlebegtek.

Fű Fű Suhog a fű
Lent a sztyeppe temető
Fent az ég a szemfedő
Víz Víz Locsog a folyó
Lenn suhannak a halak
Fenn fekete madarak

Ó égigterülő sztyeppék! Ez lett hát végül a hazátok.
Ez a föld osztatott ki néktek. Fölöttetek fű nől, varjú károg.
Fölöttetek menyecske lépdel s azóta született legények,
s ti megálltatok az időben, soha meg nem öregedtek.
Ti fiatalöregek, nótaszóval elszálló szegények,
a félszer alatt korhadó kapanyeleken kezetek nyoma fénylett,
a szarufák közt rozsdásodó kaszákon kaszakövetek nyoma fénylett
mert kapanyél helyett puska tusát adták tenyeretekbe,
kaszák éle helyett szuronyokat adtak aratni tinéktek,
nem szórhattátok a termő magokat, magtalan ólmot szórtatok,
mert fegyvert fogattak veletek ti fegyver által elveszítettek,
kik szemetekben a Sárvíz-menti mezőkkel búsan meneteltek.
Árvalányhaj lengett sapkátokon, mikor elindult a vonat,
s céltábla lett a rozmaringszál zubbonyotokon ti holtak.
Pedig ha kedvetekre verhettétek volna, akit kedvetekre verni kellett,
hej ti Rákóczi kurucai, talpasok, Kossuth honvédei, legények,
ti hősnek elveszettek, nem lettetek volna ilyen hősihalottak,
de lettetek volna hősei ősök csatáinak s eljövendő napoknak,
lettetek volna szerelmes lányok férje, szabad fiúk apái, boldogság katonái,
nyílt volna előttetek hímes virágok mezeje s győzelmek dáliái.

Elfáradtak szegény fiúk
Be nagyon elálmosodtak
Álmaikból lengő vetések
Jó fűvek kalászosodnak

Ó bátyáim, unokatestvéreim, véreim, ti hiába halottak,
Oroszország végtelen mezőin, susogó nyárfák alján aludjatok csak.

Szép álmokat tinéktek, a nagy föld békességében derűs álmokat,
őrködjék álmaitokon, aki él, ha ti már nem élhettek békés napokat.
őrizze a földműves csontjaitok, fölé szelíd magokat vessen,
őrizze az asszony, méhének gyümölcse gondtalan békébe nevessen,
őrizze a kovács, a fémekből ne verjen fegyvereket,
őrizzék a mai legények, ne a fegyverek nyelvén énekeljenek.
S ti jeltelen kövek, véreim, ti elfecsérelt szegény legények,
őrizze emléketek az élők életét Oroszország messzi mezőin
s a Sárvíz-menti halmokon, réteken, aranyló szőlőhegyeken,
a vadvizeken, meg a kis falukon átfutó kövesutakon,
hol ökrök ballagnak s ti mentek velük őszi port kavarva,
míg jeltelen testeitekre levelek hullnak az őszi avarba.
Érik nekünk a gyümölcs, nem kóstolhatjátok már ti szegények,
béke legyen már veletek s velünk békés nyáresti fények.

Búzás Huba

Nézz a Séd vizére

Nézz a Séd vizére kedvesem
hűvös hajnalban, délben, estelen,
mikor lassan a föld az égre nő
és egyre kékebb lesz a levegő,
tekints a Séd vizére néha, itt,
mikor az ég egy felhőt lehajít
s fehérre mossa már a víz, a hab
és túl, a fák között lemegy a nap,
ekkor szoknyádat húzd fel kedvesem
és gázolj át a fodros vizeken,
felhőkön lépkedj, hozd el a napot,
vagy tán az első esti csillagot,
no húzd fel már szoknyádat, kedvesem,
öröm lenne, bizony, e perc nekem!

Sobor Antal

A fák nem harcolnak

Nagyobbra sikerült huppanás volt, mint ahogy gondolta. Mint a kő, lelapult a gödör fenekén, arcát a sáros földbe nyomta. Lélekzetét visszatartotta. Dübörgő szívdobogása ellen nem tehetett semmit. Várt.

Semmi.

Megúszta. Lassan mozdult, csak éppenhogy megemelte fejét, aztán egyenként tagjait. Kézfejével letörölte izzadt, csatakos arcát, lelökte a sisak peremére ragadt sarat. Aprókat köpött. Térde, könyöke talán vérzik is. Mindegy, sikerült. Ideért. Tudta, hogy mit kellene majd tenni, de hogy valójában mi lesz, ezt nem tudta biztosan.

Az ember nyolcszáz méteres laposkúszás után igazán nem tudhatja, hogyan ér egy gödör fenekére. Különösen, ha nyolcszáz méter minden sarát hozza. Sár, sár mindenütt. Az ember egy idő után maga is sár lesz.

Ovatosan az órájára pillantott. Tizenegy óra. Tizenegy óra húszkor meg kell indítania az akciót.

Felpillantott. Az éjszaka világos, nyugodt és csendes volt. Jobbról lapos, enyhe hajlat. Sima, sehol egy fedezék. Balról gyér erdő, fiatal fákkal. A fák sudáran merednek az égre. Szinte csodálkozva bámulta rendíthetetlen nyugalmukat, amint nyílegyenesen, magasan nyujtóznak. Az ember mindenhol fedezéket keres. A fák csak állnak egykedvűen. A fák nem harcolnak.

És szemben a part. A sötét, meredek homokpart, tetején a bozót. Valahol ott fönt a bozótban van a géppuskafészek.

Ott fönt már ők vannak. Valószínűtlenül közel és kiismerhetetlenül távol.

Csak most kezdett tapogatni a puskája után. Vigyázva féloldalt fordult, felkönyökölt. A puska a lábánál lapult, magához húzta.

A gödör szélét nézte. Sáros. Kissé előre kell majd araszolnia, ha lőni akar.

Izgalom fogta el. Szentigaz, hogy a huszonhét hónap alatt még ilyen nyomorult helyzetben nem volt. Lőni kell majd. Innen lőni, ebből a málló falu sáros gödörből.

— Nem a lövés, a torkolattűz a lényeg!

Igen, a torkolattűz a lényeg. Ezt kellett megjegyeznie. Csak el kell sütni a puskáját többször, sokszor, lehetőleg helyváltoztatással, mintha többen lőnének. A part felé kell lőni, lényeg az, hogy ott fönt jól lássák a torkolattüzet.

— Nem a lövés, a torkolattűz a lényeg! — magyarázta Kemenes, Kemenesnek meg az az istentelen hangú német százados, aki úgy beszélte az anyanyelvét, mintha máris géppuska ropogna.

Értette ő, nagyon is értette ezt az átkozott dolgot. De értették a többiek is. Amikor elndult némán, meredt szemekkel néztek utána.

Milyen régen volt, amikor eljött, mintha napok teltek volna el. Pedig dél-

után indult, alig néhány órája. Az erdőben kellett bevárni az estét. És aztán a sötétben tovább... A kis Szabó sűrűn pislogott utána. Aztán leszegte a fejét. Tudták, mindannyian, hogy mi a parancs.

— Kitörni, kitörni... — hajtogatta a géppuskahangú német tiszt szakadatlanul. A homokpart alatti sík lapály felé sejtette a kitörési lehetőséget. Ott, ahol a magas part bozótjában a géppuska van. A biztos halál. A géppuska kulcsa a terepnek, onnon be lehet lőni a lapos mezőt. Ha nincs a géppuska — magyarázta Kemenes zászlósnak, — megmenekültünk, kitörünk.

Igen. Megmenekülni. De vajon, ki menekülhet, ha van menekvés? A németek a csonka, tizenkét emberből álló magyar szakaszra bízzák a part felőli áttörést. Ha sikerül, nyomukba jönnek, ha nem...

— Egy ember az éjszaka magára vonja és leköti a géppuska tüzét. A torkolattüzek beszélnek. Innen is, onnan is. A mi aknavetőink bemérik a géppuskafészket és végeznek vele. Akkor aztán, maguk előre!

— Jawohl! Jawohl, Herr Hauptmann! — jegyezte meg időnként Kemenes zászlós.

— Mi fedezzük magukat, legyen egészen nyugodt. Bízzék bennünk! Átkozott helyzetben vagyunk, de mindenkinek tudnia kell, hogy nincs még vége!

— Jawohl, Herr Hauptmann! — ordította Kemenes, mert a végére a Hauptmann is felemelte a hangját.

Az emberek maguk elé bámultak a sárba vagy a bakancsukra, amely négy napja nem került le a lábukról. Az isten tudja, mire gondolhattak ebben a délutáni szürkületben. Talán semmire, talán arra, hogy egy ugrás innen a falujuk, az otthonuk. A tehenet ilyenkor már etetni kell, az asszony fejéshez készül, a kut lánca csörög, a gyerek vizet húz...

Itthon vannak. Huszonhét hónapi pokol után itthon. De ennyire távol még sohase voltak...

Újra hasrafeküdt a gödörben. Nagy vágy fogta el, hogy rágyújtson. De nem lehet. Valahol el kellett volna dobni azt a nedves félcigarettát, hogy ne is érezze itt magánál.

Az erdő felől apró neszek szüródnek. Állatok — gondolta. A tavaszi éjszaka a háborúban is rejtelmes zajokkal telik meg. Az erdő tavaszra készül, a fák is ezért nyújtóznak. Még jó is, hogy nem az erdő felől próbálkoznak. Kemenes délelőtt jelentette a Hauptmannak, hogy az erdőn túlról, messziről páncélosok zaja hallatszik. Nyomulnak előre. Csak az isten a megmondhatója, hol áll a front.

A felhőrongyok közül megvillant a hold. Önkéntelenül lejjebb húzódott. Órájára nézett. Negyed tizenkettő. Tíz perc múlva meg kell kezdeni a tüzelést.

— Nem a lövés, a torkolattűz a lényeg! A torkolattűz!

Vajon, mi lesz?

Egyedül van. Kemenes őt jelölte ki. Már a bevonuláskor hosszan bámultak egymás szemébe. És a huszonhét hónap alatt Kemenes szakadatlanul nézte. Érezte ennek az embernek a tekintetét még a hátában is.

Most hát ide küldte. Tudta, hogy miért.

Mi lesz az első lövés után? Tud-e még lőni, vagy... A gödör omlatag fala fröcsögni fog, szeme-szája sárral lesz tele, a rohamsisakon pattognak a göröngyök, és alatta egészen úgy hallatszik minden, mintha egy dőlő, omló, visszhangzó pincében lenne...

Karját előre nyújtotta, a gödör málló mellvédjét tapogatta. Keze nyúlós sárban vájkált.

Nem mert mozdulni. Tudta, hogy fentről kirajzolódnak az alakok. Kirajzo-

lódik majd a tizenegy alak is. Tizenegy sötét alak, tizenegy célpont. Vajon, meddig lesz meg a világos háttérben a tizenegy célpont?

De miért, miért gondol erre? Hiszen átmennek. Legalábbis itt átmennek. Hisz az ő feladata, hogy felfedje a géppuskát az aknavetők előtt. Csak lőni kell. Néhány lövést kell leadni, a géppuska akkor odafent megszólal. A torkolattüzek beszélnek. A német aknavetők bemérik a géppuskát és végeznek vele. És akkor ők tizenegyen átmennek.

Hogy hova mennek, mindegy. Megszokták már, hogy mindig a közvetlen kelepcéből kell szabadulni. Aztán mindegy. De van-e most már menekvés? Ki hiszi el, hogy van olyan gyűrű, amelyből ki lehet törni. És ha ki lehet is, ott van egy nagyobb gyűrű. A kis Szabó vajon milyen gyűrűből akar szabadulni? Semmilyen gyűrűből! Egyszerűen haza akar menni. És ahogy mondta egyik este, beülni egy dézsa meleg vízbe, és egy fakéssel levakargatni a testéről ezt a rátapadt, véres, sáros rongyot. Aztán elfelejteni az egészet.

És vele mi lesz?

Mi lesz? Most hasított bele igazán a gondolat. Eddig szinte ideje sem volt gondolkozni rajta. A sárral küzdött, míg ideért ebbe a gödörbe. Tudta, hogy körülötte sokan fekszenek így. Idejöttek a homokpart elé tegnap, tegnapelőtt. Egyenesen a géppuska torkába. Azóta itt fekszenek ugyanúgy, mint ő. Csak ők már nem mozognak.

Az óra tizenegy óra húsz percet mutat. Még öt perc. Öt perc múlva lőni kell.

Lőni. És tizenegy ember átmegy a homokpart alatt, hogy valahol a következő homokpartnál összerogyjon, mint egy halom zsák. És a tizenkettedik itt marad.

Nem. Nem, ebből elég volt. Neki is joga van a közvetlen kelepcéből szabadulni. Neki is joga van hazamenni. Tanító volt egy somogyi faluban. Vissza kell menni. Eddig nem bízott benne. Itthon van, a Dunántúlon van. Igaz, egy gödörben. De itt vannak mellette a fák, a tavaszra készülő fák ...

Még két perc.

Most fogalmazta meg magában először egészen pontosan, hogy nem fog lőni.

Nem lepte meg a gondolat. Tulajdonképpen, mikor elindult sem volt egészen biztos benne, hogy lőni fog, de nem gondolt rá határozottan. Csak jött. Vagy inkább mászott.

Egy gödör fenekén azonban sok mindenre gondolhat az ember.

Tizenegy óra huszonöt.

Most fel kellene emelni a puskát és lassan lenyomni a billentyűt ... Aztán ... Huszonhat ... huszonhét ... huszonnyolc ...

Már nem várják ott hátul a lövéseket. A Hauptmann és Kemenes nem tudja mire vélni a dolgot.

De Szabóék ... Szabóék értik. Megértették. Az utóbbi hónapokban nagyon összekovácsolódtak. Ismerik egymást. Talán, mióta itthon vannak.

Felpillantott. Egészen világos az éjszaka. Nem fognak indulni, és nem valószínű, hogy Kemenes újra küld valakit. Ha mégis, annál jobb. Csak Szabóék közül jöhet.

Megvárja a hajnalt. Most már korán hajnalodik. Van nála egy levél. Még hazulról kapta. Két hónapja itt hordja a zubbonya felső zsebében. Jó hosszú levél, sűrűn teleírt négy oldal. De azért fehér. Távolról fehér, ha majd meglobogtatja.

Örült, hogy ebben a sártengerben, a maga mocskos, sáros holmija között akadt egy tiszta, fehér valami ...

Farkas László

Braulio Cuervo Rodrigez

A disznótoros vacsorán velünk volt
Braulio Cuervo Rodrigez,
Spanyol barátunk. Amikor gyanútlan
A kolbászhoz nyúlt, vártuk: most mi lesz?!...
A paprikától kicsordult a könnye,
Hispániában nem ismert ilyet.
A másodszori kínálást köszönte,
És jóízűen velünk nevetett.
Exotikum volt mindnyájunk szemében,
Szavára lestünk. „Igazi spanyol!..."
A gyerekkora ott telt Madrid táján,
A Jaram partján játszott valahol.
S most itt él nálunk. Meséli, a nők itt
Körülrajongják. Nagy szenzáció,
Ha nevét hallják bemutatkozáskor.
„Mondja még egyszer:... Hogy?... Külföldi?... Ó!...
Spanyol?... Ne mondja!..." S aztán hamarosan
Jön rá a sablon, hogy „őrült spanyol".
Ismeri, várja, tudja már, hogy ez jön,
Mosolyog csöndben, és egy szót se szól.
Hispániára gondol, ahol apját
Megölték. Utnakindult a család.
Francia földön és Hollandiában
Végezte el az alsó iskolát.
És jönni kellett onnan is. Ma Pesten
Egy gyárban mérnök. Töri a magyart.
Elgondolkodva felel, hogyha kérdik,
Mit vétett apja, mit tett, mit akart.
„Mit akart?... Békét. Én is akarok,
Hogy béke lenni... Majd visszamegyek
Egyszer még én is haza, Spanyolország.
Jó volt ott lenni boldog kisgyerek..."
...Ültünk soká a fehér asztal mellett,
S már másképp néztünk rá, mint azelőtt.
Megmerevült a nevetés a szánkon,
A múltba néztünk, s hívtuk a jövőt.
S teli pohárral ittunk a jövőre,
Mikor egészen béke lesz,
S a Jaram partján sétálhat nyugodtan
Braulio Cuervo Rodrigez.

Szilágyi Ferenc versei

Kőfaragók

Öten nekifeszülnek
a dacoló anyagnak:
tömeg a tömeg ellen,
hogy izom és szív legyőzze
súrlódás, tömeg és súly
konok összefogását.
— Mint bolygó testét tartó
vonzás, súlyos erő,
úgy tartják a kőtömböt,
s mint egy isten szavára
— rajta! — lendítnek egyet.
S vasgörgőin megindul,
mint meteor egy ujjnyit,
egy arasznyit a célhoz:
hogy verejtékcseppeknek
nehéz szivárványában,
bronz arcok izzásában
föllendüljön az égig —

s a lengő épületnek
homlokán büszke ékszer
legyen; szent jelvény:
híred
s nagyságodat dícsérni

emberi, hősi Munka!

Alkony

Az Alkony sorba leszedi
— lánykéz a száradó ruhát —
a színeket — —
fönn szikrát szór már
nagy ívben sötét vasalója —

s lebbennek fenn holdfényes felhők —
ünneplője halk fodrai

Tavi zöld

Egy-két eső befonta náddal,
arannyal a vizet —
a reggel ezüst párájában
álmodik a tavaszi kert —
meggyfák fehér vitorlájában
feszülnek a könnyű szelek —
az aranyeső horgászbotján
kis ezüst fények lengenek

hálóit emeli a reggel:
a bokrok közén fény remeg —
fickándoznak a friss virágok:
pirosló szárnyú keszegek —

Kiált a szél —
piros bólyáját
vonja egyre feljebb a Nap —

a kert vad zöld hullámain
tajtékos szirmok torlanak —

Szabó Éva versei

Álomkockák

Nyitva volt az ablakom
Felhő volt a paplanom
Csillagokból volt gomb rajta
Holdsugárral odavarrva
Csillagcsoda szétgurult
Felhőn át a földre hullt
Egyik volt a szerelem
Azóta is keresem

Alkonyat pávatánccal

Szivárványos pávafarkon
kertek alatt már az alkony.

Tánctoppantó sárga lába
térdig jár a holdvilágba.

Ringó rengő farkatolla
kék párát hullat a tóra.

Csípője hullámzó bokra
puhán lebben a habokra.

S érett sárga csillagokat
szór a táj fölé e tánc.

Egry József néhány levele*

1951. június 19-én, tíz esztendővel ezelőtt halt meg Badacsonytomajon Egry József festőművész, akinek kristálytiszta, átszellemült művészete a gazdag huszadik századi magyar piktúra egyik legnagyobb büszkesége. A mester sírjánál a barát és küzdőtárs, Bernáth Aurél joggal mondhatta, hogy az utókor „Egry József művészetének eredményeit, annak hitelességét és szépségét nem fogja megtagadni, hanem besorozza azoknak a nagy eredményeknek a sorába, amelyek a magyar kultúrát teszik." (Szabad Művészet, 1951. július, 298. old.)

Halála 10. évfordulója alkalmából Egry József néhány levelét publikáljuk. Meg kell jegyeznünk azt, hogy Egry nem volt élvezetes s „jósvádájú" levélíró, nem tartozott azok közé a művészek közé, akik ügyesen bánnak az írótollal. Tudta ezt magáról Egry József is, — Gegesi Kiss Pálhoz írott egyik levelében a következőket mondja: „Örülök, ha képben ki tudom fejezni a lényeget, nemhogy írásban, szavakban." („Az új magyar művészet önarcképe", Európai Iskola kiadása, Bp., é. n., 18. old.) Egry levelei mégis nagyon érdekesek, mert bevilágítanak ennek a világ zajától elvonult, szemérmes-szerény, nagy művésznek küzdelmes életébe, s megismertetnek a művészetről vallott mély gondolataival. Leveleire is áll az, amit Bernáth Aurél már említett sírbeszédében így fogalmazott meg: „Hiteles volt minden gesztusa, minden ecsetvonását közvetlen szívéből írta ki."

A közölt levelek és levelezőlapok közül az első három dr. Zombori (korábban Weber) Miklóshoz íródott. Zombori 1945 előtt székesfővárosi tisztviselő, a felszabadulás után a Kodály és Kassák vezetése alatt működő Magyar Művészeti Tanács előadója volt. Sok prominens művészhez, íróhoz fűzték baráti kapcsolatok, így Dési-Huberhez, Szőnyihez, Kállai Ernőhöz, Barcsayhoz. Finom kis műgyűjteménye is volt, Kmetty, Ferenczy Béni, Gadányi és más kiváló modern magyar mesterek munkáiból.

* * *

Az első levél a 30-as évek végéről való. Címzése: „*Nagyságos Dr. Wéber Miklós úr, Budapest, Ráday utca 4, Népjóléti Hivatal.*" A levélboríték hátlapján: „*Egry József Badacsony Zala m.*" (Itt jegyezzük meg, hogy *valamennyi* általunk közölt Egry-levél, ill. lap feladói jelzése ugyanez.)

Kedves Doktor Úr — ne nehezteljen ha hirtelenében mingyárt [!] soraim elején azzal a kéréssel fordulok Önhöz, tekintettel nehéz körülményeimre, jelenleg égető fizetni valóimra, hogy legyen oly szíves és küldjön 40 p-t a birtokában lévő festményemért. Úgy reméllem [!], nem terhelem túlságosan ezzel a baráti ár formával, ami nekem most hirtelenében — mint sajnos minden fillér — nagy szolgálatot tesz.

* Örülnénk, ha e publikációt — a művészettörténeti kutatómunka megkönnyítése érdekében — más Egry-dokumentumok közzététele is követné. *(A Szerk.)*

Hogy van egyebekben? Mi több ügyünk-bajunk elintézése végett még egy-két hetet itt töltünk Badacsonyban.
Minden szíves figyelmét előre is köszönve őszinte tisztelő híve

Badacsony 939. IX. 25. Zala m.
Egry József

(A levélhez mellékelve fennmaradt a kért 40 pengő elküldését igazoló feladóvevény. A levél érdekes dokumentum a művészek két háború közöti szociális helyzetéről. Amikor Egry 40 pengőért egyik festményét (nem rajzát!) eladta, 56 esztendős, ismertnevű művész volt, akiről már önálló monográfia is megjelent, és sok folyóirat-tanulmány.)

*

A következő levelezőlap már a felszabadulás után íródott. Címzés: „*Dr. Wéber Zombori Miklós úrnak, Budapest, Szent István tér 15. M. Művészeti Tanács.*"

Kedves Barátom, a visszaküldött rajzokat a 100 Ft-tal együtt köszönettel megkaptam. Csak azt nem értem, miféle számolócédulákra sokszorosították a rajzot? Egyebekben örömmel látom, hogy a képzőművészetek körül sok szép eredményes munkálkodással tevékenykedtek és lehet remény a további legjobbakra. Ha a mai nehéz körülményeink egy kicsit javul [!] és egészségem engedi, felnézek Pestre, — akkor remélem találkozunk és élőszóval többet — —
Mégegyszer köszönve figyelmetek és a legjobbakat kívánva
őszinte tisztelő híved
Egry József
Badacsony 947 III. 11.

(1946/47-ben a Művészeti Tanács ízléses számolócédulákat hozott forgalomba, Rippl-Rónai, Márffy, Egry, Szalay Lajos s mások egy-egy szép grafikájának reprodukciójával. Több vendéglőben s cukrászdában egy ideig ezek az artisztikus számolócédulák voltak használatban. — A szövegből kitűnik, hogy Egry rokonszenvvel figyelte a felszabadulás utáni évek magyar művészeti életét.)

*

A következő levelezőlap címzése: „*Dr. Zombori Miklós úrnak, Budapest, VII. Madách Imre tér 4. Művészeti Tanács.*" (A téves címzést a posta áthúzta, a Madách tér fölé írva: Szt. István tér 15.)

Kedves Barátom, szíves soraidra válaszolva, bocsáss meg, hogy a sok mindenre kiterjedő figyelmedre, kérdésedre ideges türelmetlenségem folytán ezúttal képtelen vagyok érdemlegesen válaszolni. Az elmúlt 2 év alatt alig tudtam munkáimmal foglalkozni és csak 1—2 kisebb nagyobb képet készítettem. Az idei telünk is rémes volt. Sajnos, most is sok gond, baj nyomja életünket. Pestre, ahogy a körülmények engedik, pár napra fölutazom s akkor élőszóval többet. Erről jut eszembe, az utazásra szeretnék a M. Művészeti Tanácstól valami személy igazolvány félét és hálás lennék ha lennétek szívesek küldeni — mégpedik [!]: Egry József, született: Zalaújlak 1883. március 15. Anyám neve: Höcs Katalin, apám neve: Egry József. Nem tudom, mi kell még az ilyesmihez...? Majd itt a községházán is kérek valami ilyen félét ha utazom. Most csak ennyit K. Barátom. Mégegyszer köszönve minden szíves figyelmed és a legjobbakat kívánva ölel

Egry József
Badacsony 947. IV. 9.

Ha az igazolványhoz fénykép kell, kérlek, Rónai Dénestől légy szíves kérni vagy Pécsitől.

Egry József: Táj (Modern Magyar Képtár, Pécs)

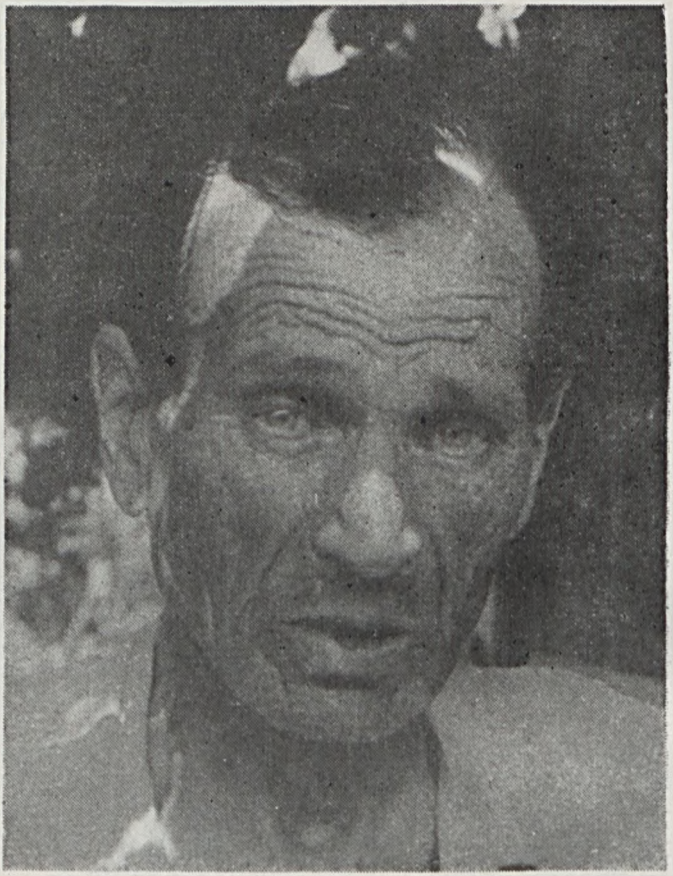

Egry József 1950-ben (Szalai Zoltán felvétele)

(Rónai Dénes az elmúlt évtizedek kiváló fotografusa volt, Székely Aladár-szerű nagykultúrájú egyéniség, írók, művészek — közöttük Gulácsy Lajos — jóbarátja, mecénása. Pécsi József — akiről Pátzay Pál egyik legszebb plakettjét mintázta — ugyancsak a két háború közötti időszak élvonalbeli fotoművésze volt).

* * *

A következő levelek, ill. lapok címzettje Szalai Zoltán festőművész, a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnázium jelenlegi tanára. Mesterének tekintette Egryt, akit sokszor felkeresett Tomajon. Szalai Zoltán 1948-ban született kisfiának keresztapaságát Egry örömmel elvállalta. Szalai Egry 21 hozzáirott lapját és egy levelét őrzi. Az ő szíves hozzájárulásával közöljük két lap szövegét. Mindkettő címzése: *„Szalai Zoltán festőm. tanár úrnak Nyergesújfalu."*

Kedves Barátom,

szíves soraidnak örültem. Nagyon köszönöm a fölajánlott szíves szolgálatkészséged.

Mindenesetre, ha a közeli napokban, hazajönnél és Szücshöz benéznél, egy kis csomag féle lenne részemre nála. Ugyan már írtam neki, hogy ezt a csomagot küldje postán. Különben a jövő hó elején magam is készülök föl Pestre. Valószinűleg, Borsos Miklóséknál szállok meg egy-kettő napra (XI. Bartók Béla út 16.)

Örömmel veszem soraidból, hogy kedvvel dolgozol. Bizony a művészet, munka mindég a leghálásabb még akkor is, ha talán nem is találkozik kellő méltányolással. Persze, hogy sokat kell dolgozni, kínlódni, hogy eredmény legyen. Azonban a legnagyobb áldozat amit a művészetért hozunk, nem érhet föl azzal a kis örömmel ami a nyomában kel. Magunkról ezúttal nem tudok az ösmerteken kívül újabb valamit jelezni. Mintha egy kicsit javulna a helyzet itt is. Csak még a közelgő tél okoz némi gondot. Na de hát, reméljük a legjobbakat. Mégegyszer köszönve minden szíves figyelmed és kívánunk mindenben jókat és ölel

Egry József
Badacsony 946. IX. 24.

(A lap második bekezdése Egrynek a művészetről vallott emelkedett szemléletét tartalmazza. — Az említett Szücs Józsefről egy korábbi lapon — 1946. március 29-én — ezt írta Egry Szalaynak: *„ügyeim, bajaim intézi és egyébként is igen kedves, művészeteket istápoló barátom."* Szücs az 1945/46-os inflációs, élelmiszerben szegény időkben, nem egyszer küldött Szalai útján vagy postán étolajat, zsiradékot, cigarettát Egryéknak. — A lapon említett Borsos Miklós: nagy szobrászművészünk. 1945 végén és 1946 elején kelt lapokból kitűnik, hogy Borsosék is küldtek étolajat, babot, élelmiszerféléket Tomajra az idős házaspárnak.)

*

Kedves Barátom,

szíves soraid véve sajnáljuk, hogy az idei karácsonyt nem a közelünkben tölthetted. Na meg, hogy valami esetleges Szücs féle csomagot sem várhattunk lejöveteleddel. Sajnálom, hogy a hidegtől Te is szenvedsz akárcsak mi, a többi, más nem kívánatosakról nem is szólva. A kezem, most is úgy fázik, dacára, hogy a fűtött kályha mellett ülök, hogy alig tudok írni. Gerlőteinek írtam ama általad említettekre nézve. Nem tudom, mi van Gerlőteivel, hogy eddig nem válaszolt. Valami nincs nála rendben. Valószínű állása körül. Majd elválik. A lényeg az, hogy akárhogy is van, ne veszítsd el a munkakedved, mert csak a munkaeredmény jogosít igényekre. Különösen a művészetekben, ahol nagyon sokat kell adnunk, hogy kaphassunk valamit. A pesti kiállításokról másoktól is kapok vegyes értékelésű értesítéseket, és örömmel látom, hogy az ambíció, törek-

vés a legküzdelmesebb körülmények közt is él és a legjobbakra biztató. Most már csak az a fontos, hogy ezen a hideg, gondterhes télen átvergődjünk és egészséggel bírjuk. Most csak ennyit k. Barátom.

Köszönve figyelmed és a legjobb Karácsonyt és újévet kívánva

ölel Egry József

Badacsony, 946. XI. (vagy XII.) 21

(Dr. Gerlőtei Jenő, Egry ismerőse, a debreceni egyetem magántanára volt. Verhaeren-ről és Paul Valéry-ről jelent meg egy-egy kötete, képzőművészeti tárgyú eszszéket is írt. — *„A lényeg az..."* kezdetű mondat és a következő az állhatatos művészeti tevékenységet tanácsolja, némi fanyar rezignációval, a fiatal pályatársnak.)

*

1949. máj. 21-i lapján Egry gratulál Szalainak, aki elküldte az egyik elismerő kritikát a mesternek. *„...Tudvalevő, a piktúra teljes odaadást és egész életet kíván. Ami pedig a kritikákat illeti, sajnos a jó, illetve dicsérő kritika a fejlődésben lévőknek sokszor többet árt, mint használ."* 1949. június 7-i lapján ezeket írja fiatal barátjának: *„Ne feledd, a művészet csak akkor hálás, ha nem boldogulni, hanem magasztosulni akarnak általa."* Egy 1949. szeptemberében írott lapon a következőket mondja: *„A művészetet nem kell félteni: annak gyökerei a legtisztább emberiekből táplálkozik [!] és gyümölcse nem terem megrendelésre, követelésre. Tehát dolgozz tiszta meggyőződésed szerint és ne essél a mai sokak bizonytalanságába."* Három hónappal halála előtt, 1951. március 10-én bizakodó hangon ír önmagáról: *„Más egyebekben köszönöm az egészségem iránti érdeklődésed, hál Isten valamelyest javult. Az életjáradékom felemelték és pontosan kapom. Most már csak az a kívánságom, hogy mielőbb jőjjenek a meleg szép tavaszi napok és munkáimmal foglalkozhassam."*

*

1956. júliusában az egyik folyóiratban — Egry József halála ötödik évfordulója alkalmából — Szalainak tanulmánya jelent meg, amelyet elküldött Egry József özvegyének, aki 1956. július 28-án igen érdekes levélben köszönte meg az írást:

Kedves Zoltán,

Minden sorából érződik, hogy Jóskát nagyon szerette és értékelte, hiszen igazán nem tudni sokszor, hogy mint ember, vagy mint művész volt-e kivételesebb. — Mint művész minden esetre egyedül áll s vele együtt elmúlt az a csodálatos szemlélete és megérzése a Balatonnak. — Boldog vagyok hogy némileg hozzájárulhattam hogy idejének legnagyobb részét ott tölthette. — Mikor megismerkedtem 1916-ban mindjárt megéreztem nagy tehetségét de viszont azt is — hogy az adott körülmények között, majdnem társtalanul a pesti Dzsungelben, mindig kávéházban ülve elkallódik, nem fejlődik ez a kivételes tehetség. — Képzelheti milyen nehéz volt a csendes vidék felé fordítani figyelmét, de képei mutatják, hogy ez teljes mértékben sikerült. Sajnos, különösen (azt hiszem, a 20-as évek derekán, Fónagy —?— rendezte) a Belvedere kiállítás képeiről, bár mind el lett adva, nem tudtuk, Jóska sem, hogy ki vette meg. Legszebb dolgai Csehszombathy főorvos, Radnai Béla, néhai Fruchter Lajos, Gegesi Kiss Pálnál vannak. — Pécsett is van sok képe orvosoknál. Sajnos nem tartotta elég fontosnak, hogy jegyezze az eladásokat, pedig ugye ma ez nagyon érdekes volna. — Mindenesetre szép gondolat halálának 10 éves fordulójáról a megemlékezés — ide tartozna egy méltó, szép síremlék, mit saját erőmből nem tudnék megvalósítani.

A „Napba néző" ember képét szeretném bronz domborműben a síremlékbe illeszteni. Nagyon jó volna kedves Zoltán, ha alkalmilag felkeresne, olyan sok apróság van, mit megbeszélhetnénk, s amit így írásban nehéz elintézni.

Tehát a viszontlátásig szeretet

Egry Józsefné

Közli: DÉVÉNYI IVÁN

Rippl-Rónai József két levele

A Kner-kiadóról szóló könyvem készülése közben bukkantam rá Rippl-Rónai két levelére, melyet a neves gyomai kiadóhoz, Kner Izidorhoz intézett. A nyomdát a román imperialista csapatok igen rossz állapotban hagyták vissza 1920 nyarán, Kner Izidor és fia, Imre azonban rövid idő alatt újra régi színvonalára állította s megkezdték a könyvkiadást is. Erre a hírre írók és művészek jelentkeznek, köztük Rippl-Rónai is. Egy album kiadásáról folyik a levelezés, s az alábbi két levél közlését nemcsak az indokolja, hogy belőlük a kiadó értékes munkájának elismerése csendül ki egy olyan művész tollából, akit mint festőművészt és iparművészt bizonyos értelemben hasonló művészi törekvések vezettek, mint Kneréket is, hanem magára Rippl-Rónaira jellemző egyéb adalék is. Az első levelet Budapestről küldi Gyomára:

I. Kelenhegyi út 12—14.
1921. febr.28

Éppen egy hónap óta akarok írni, válaszolni! Megköszönni a szép könyveket, a beígért finom italt és egy albumszerű dolog esetleges kiadását.

Mindenről fogunk beszélni, (én is azt hittem mindig, hogy Kagál lesz a legalkalmasabb hely) de ajánlanám — már a rajz miatt is — hogy találkozzunk nálam egyik de. 11 órakor, ha bejön Gyomáról.

Nem értek a pakoláshoz, nem szeretek a postára menni, de azt sem szeretném, hogy túlságos nyúlékony legyen a mi esetünk. Végezzünk. Üssük nyélbe a kiadandó rajzkönyvet — úgy érzem, hogy most nem idegenkednek az ilyesmitől az emberek.

Úgy emlékszem, hogy valami felette jó füstölt sonkáról és más effajtákról is esett szó — ezekért is cserélnék egy rajzot. Kedves Barátom, Kner Izidor, üdvözlöm szeretettel és meleg köszöntéssel:

Rippl-Rónai József

Kagálnak a humorista Csicseri-Bors (Ágai Adolf) kávéházi asztaltársaságát nevezték. Ide járt Kner Izidor és Rippl-Rónai is.

*

A másik levelet egy hónappal később Kaposvárról küldi, a Róma-villából:

Kaposvár, Somogy, Róma villa,
26/III.

Sajnálom, hogy akkor nem voltam otthon — egészen kivételesen — legalább az ígért rajzot átadhattam volna. Köszönöm a finom italt, ami egy szép költeménnyel is felér.

Kedves Barátom! A másik dolgot, ahogy ajánlja, nem lehet megoldani abban a formában. Ha törik, ha szakad, el kell jönnie hozzám, ha máskor nem, úgy a Kagál este után. Így is lesz, mert dolgaimra nagyon kényes vagyok, egy könnyen (!) nem adom ki kezeim közül még a Herkó Péternek (!) sem. Nagyon kényes portékák, többnyire pasztellképek, amelyek a lelkemből fakadtak. Értékesek nekem. Önnek, Szívem, látni kell az egész anyagot (most a kiadandó albumra gondolok.) Nagyon meggondolva, jól kiválasztva, még jobban megbe-

szélve fogjuk napfényre hozni az újszülöttet. Nekem lelki szükség egy új kiadás. Az, hogy erre ráadjam a fejem, szükséges az az érzés, hogy azt éppen az ön híres nyomdája csinálja, különben nem is gondoltam már ilyenre. Így még lehetséges.

A bizományba teendő képek elárusítása egyelőre nem aktuális, mert etekintetben meg van kötve a kezem. Különben a sonkás cserét a fenti időben megcsináljuk. Hive, tisztelője

Rippl-Rónai J.

[Beszúrás a margón:]

Ha felmegyek, életjelt adok magamról

A tervezett újszülöttből, azaz albumból nem lett semmi, talán túl nagy feladat is lett volna ekkor még a romjaiból éledő nyomdának, mindjárt ily igényes művel kezdeni, amit a színes pasztellek jelentettek volna. Sajnos, a későbbi években sem került sor a kapcsolat felvételére a kitűnő művész és a művészi könyvek mestere között.

Közli: SZÍJ REZSŐ

SZÉLJEGYZET

EGY KÖNYVBÍRÁLAT MARGÓJÁRA

Amilyennek én valaha a műbírálatnak sarkalatos elveit megismertem és alkalmaztam, közöttük az volt a legfőbb: elsőrendű tehetség írásáról nem jut eszedbe más szerző munkája, csakis ő maga, és a körüle zajló élet. Másodrendű tehetség lehet a nyomdaiparnak meg egyéb intézménynek értékes, de irodalmilag nem számottevő, amellett kérész-életű.

A mai magyar alanyi költészet túl termékeny. Sok becses alkotása mellett képtelenül sok a közepesen jó vers, mondhatnám futószalagon gyártott, átlagosan nem rossz költemény. Ennek hatása, sajnos, bizonyos csüggedés, unalom, elteltség a műfajjal szemben.

Ritka az olyan verseskötet, mint amilyen ez a Vihar Béláé. Dícséretét könnyen, egyszerű bővített mondatokba lehet foglalni. Elüt az átlagtól. Hangja egyéni, tartalma változatos. Ezért miért ne lehetne így mondani: olyan érdekfeszítő, hogy nem elteltség támad az olvasójában a műfajjal szemben, hanem buzdulás, egyáltalán a *költemény* élvezésére. Semmi becsvágy, semmi erőlködés nincs ezekben a versekben azt illetőleg, hogy a mai életszemlélet szokványos kérdéseit, mint sohsem hallott újat és mindenhatóat árassza a lelkekre. De ennek a kötetnek néhány költeményét, ha akarod, ha nem, megjegyzed, magaddal hordod. A költő szelleme nyűgöz és foglalkoztat, noha modora szerény, olyanféle mintha a régmúlt költői nyelvével és tematikájával akarna rokonságot tartani, nem a ma dívóval.

Két olyan költemény van Vihar Béla kis könyvében, amit irodalmunk bármelyik remekével össze lehet vetni, mint vele egyenrangút. Az egyik: *Az isten halála.* Ez a vers megrendít, megráz, beléd idegződik, ahogy csak nagy mesterek írásától kapod ezt. De talán még ezt a költeményt is túlszárnyalja a: *Látsz-e a halálból?* című. Ebben a „túlvilág"-nak, a megmosolygott, kétségbeesés szülte mesének új értelmezését nyújtja a költő, amint lelkében édesanyja emlékét hordja... Ez a vers szinte kényszerít rá, hogy újra és újra belemélyedj!

Egyébiránt nem vagyok nagyon egyedül erről a verskönyvről való vélekedésemmel. Nagyonis elsőrendű kartársaim kritikái értenek egyet velem. Ha ezenkívül néhány gáncsoló és lekicsinylő szó is hangzott Vihar műve ellen, ezek csak önmagukat nevettetik ki.

Tersánszky J. Jenő

EGY HIÁNYZÓ FILMRŐL

Filmgyártásunk a felszabadulás után jó ideig egy helyben topogott, majd a kezdeti bizonytalankodás után határozottabban új életünk ábrázolása felé fordult. Csakhogy a kivitel minősége évekig messze a jószándék mögött maradt, a sematizmus gyengéi hol halványan, hol rikítóan megmutatkoztak az új alkotásokon. Az élet lehiggadásával, a keretek megszilárdulásával filmjeink is lassanként megjavultak. Ha ebben a neorealista, életközelséget kereső külföldi filmgyártás eredményei szerepet játszottak is, az nem von le semmit abból a nagy haladásból, amit egyes utóbbi, kitűnő alkotások elértek. A Szakadékra, a Körhintára gondolunk, melyek már magas művészi fokon,

szinte maradéktalanul oldották meg feladatukat. A szocialista realizmus azonban nem állhatott meg az agrár átalakulás kérdéseinél. A gyárak élete is vászonra került, de itt még olyan nagyigényű képet nem tudtunk teremteni, mint pl. a Talpalatnyi föld. A műhely valóságos élete és filmábrázolása között még mindig feltöltetlen az űr. A termelés csak mennyiségileg fejlődött. Minőségileg az elmúlt években csekély a javulás, a jobb képeken is rajta vannak a sematizmus kisebb-nagyobb rozsdafoltjai. Még mindig nem tudjuk megvalósítani József Attila tanítását: „Az igazat mondd, ne csak a valódit!"

Részben ezért történhetett, hogy erősebben a szépirodalom rezervoárjába nyúlt filmgyártásunk. Nem kifogásoljuk, kimeríthetetlen és művelésre nagyon is érdemes kincses bányája a filmnek a regény. Csak azt találjuk különösnek, hogy a legnagyobb lehetőséghez mind a mai napig nem nyúltak. Nem sorolhatjuk itt fel, amit már megvalósítottak, sem amit elsősorban érdemes volna, csak egyetlenegyre utalunk, Madách: Az ember tragédiájára. Szinte érthetetlen, hogy irodalmunk tán legnagyobb fajsúlyú alkotásának megfilmesítését tudtunkkal eddig még csak tervbe sem vette senki. A Tragédia rendkívüli irodalmi értékeit itt méltatni fölösleges volna. Csak annyit jegyzünk meg, hogyha Paulay Ede 1883-i, akkor egyenesen vakmerő vállalkozása, mellyel a Nemzeti Színházban színrehozta, az akkori kezdetleges technikai eszközök mellett is sikerült, vajon micsoda óriási lehetőséget rejteget a mű egy mai tehetséges filmrendező számára?! Micsoda forgatókönyvet lehetne írni egy olyan cselekménysorozatról, amely tömören az egész emberi történelmet felöleli? Az egyes színek önmagukban is az érdekes feladatok egész halmazát kínálják, hát még az egész mű egységes keretbe foglalása micsoda gigantikus és csábító feladat! Ha ezt a művet jól visszük filmre, filmgyártásunk olyan világsikert arathat, mint még soha. Az sem mellékes, hogy irodalmi rangunkat mennyire emelné, mert sajnos, a Tragédiát a külföld kevéssé ismeri. Játszották ugyan már, leginkább német színpadokon, de mit jelent az a film nemzetközi nyelvéhez képest? A Tragédia pályafutását napjainkig sok viszontagság és az ellentétes értékelések egész sora kísérte. De nem lehet kétséges, hogy irodalmunk egyik legidőtállóbb értéke. Mai életünk ábrázolásának nem lehet kárára, ha ezt a régi adósságot lerójuk. Filmgyártásunk nem találhatna ennél ígéretesebb és magasabbrendű feladatot.

Werner István

100 REGÉNY, SOK KIFOGÁS

A kultúra terjesztéséért folytatott harcunk újabb fegyverrel dicsekedhet, bár kérdés, hogy az interkontinentális rakéták korszakában lehet-e igazán büszkélkedni egy olyan ósdi fegyverrel, mint a *puska?!*

Igaz, a kiadó nem annak szánta a gyűjteményt, szándéka nemes és dícséretre méltó, ámde vállalkozását nem igen koronázza siker; a kimustrált fegyver nem talál biztosan célba. A széles olvasó közönség lenne a cél? Szerintük igen, szerintünk nem! Hiszen ők elsősorban a cselekményért, az izgalmas, lebilincselő — mert váratlan fordulatokat tartalmazó — meséért olvasnak. Ha most ezt röviden megkapják, eltűnik az ismeretlenség varázsa, az érdeklődés lelohad. Ugyan kinek lesz kedve — mondjuk — a *Tom Jones* igen frappáns ismertetése után nekivágni a két vaskos kötetnek, ha már úgyis tudja, hogy mi lesz a főhőssel? Vagy ki az, aki úgy képzeli, hogy *Az eltűnt idő nyomában* sovány cselekménye e regényóriás elolvasására ingerli a „nyájas olvasót"?

De fogjuk a „fegyvert" a kiművelt ínyenc irodalmárra, hátha eredményesebb lesz próbálkozásunk. Hasztalan! Hiszen ezt az olvasó típust nem a cselekmény érdekli elsősorban, olvasási ingerét sokkal jobban felkelti egy ügyesen kiválasztott részlet, vagy egy pár oldalas esszé, mely a regény eszmeiségét boncolgatja.

Ha oda sem lő, ide sem lő ez az új gyártmányú kultúr-puska, mire lehet egyáltalán használni? Arra, amire a neve is utal. Ó, Kiadó, a lusta diákok és egyetemisták hálaimája száll feléd. De örömmel veszik — vásárolják — kiadványodat azok a

sznobok is, akik azt hiszik, hogy az irodalmi műveltség Parnasszusára valami könnyű és rövid út is vezet, melynek íme, kezükben a beadekkere.

Ez a fegyver nagyon kétélű s nem tudhatjuk, hogy ártani vagy használni fog-e többet. A kritikusi rosszmájúság persze az előbbire szavaz, mint ahogy a kiválasztott művek mellett sem tud szó nélkül elmenni.

A világirodalomnak van száz (vagy még több) *híres*, de nincs ennyi *nagy* regénye. Ha a *hírességet* (a kiadások, fordítások, olvasók számát) vették figyelembe — amire a *Quo vadis* és a *Három testőr* példája utal — hogy maradhatott ki Graves, Mereskovszkij, Wilde, Wells, Remarque, a *Kaméliás hölgy*, a *Tamás bátya kunyhója* vagy a *Fáraó*? Ha meg — erre viszont a bevezető utal — az irodalomtörténeti jelentőséget, a szerkesztés tökéletességét, a stílus újszerűségét és nagyságát tartották szem előtt, hol maradt Rabelaire, Voltaire, De Coster, Joyce, Powys vagy Camus és Moravia?

Miután ennyi rosszat elmondtunk, nem szabad azt sem elhallgatni, hogy e kifogások ellenére is élvezetes volt forgatni ezt a kötetet. Élvezetes és hangulatkeltő *azok számára, akik már olvasták* az idézett műveket. Egyik-másik összefoglalás — *Tom Jones, Üldözött vad, A Vatikán titkai* — igen ügyesen kelti fel a regény emlékét, néhol még a stílus hangulatából is átmentve valamit. Olyan érzés ez, mintha valami kedves baráttal találkoznánk újra, vagy még inkább mintha hírt hallanánk róla. De vajon mit jelent azok számára, akik nem ismerik barátainkat? Szimpátiát nem kelthet egy ismeretlenről szerzett hír, csak a személyes találkozás!

Simon Zoltán

EGY ELŐADÁS TANULSÁGAI

A pécsi Nevelők Háza irodalmi színpada azok közé a művészeti csoportok közé tartozik, melyekre joggal büszke a város közönsége. Sok helyi, sőt országos siker van a háta mögött, s ma már úgyszólván elképzelhetetlen Pécsett olyan nívós irodalmi est, melyen az irodalmi színpad tagjai ne lépnének fel. Tegyük hozzá: mindig sikerrel, mindig bizonyságát adva kulturált, ízléses versmondásuknak, művészi fejlődésüknek. Működésük jelentőségét igazolja néhány kiragadott számadat: 1960 második felében huszonegy alkalommal léptek fel, ebből kilenc olyan irodalmi műsor volt, melyet kifejezetten munkásközönség számára rendeztek.

Az irodalmi színpad tehetséges, rokonszenves gárdája értékes művészi „múlttal" érkezett el múlt évi utolsó produkciójához, bemutatták *Bornemisza Péter Elektra* drámáját Pécsett, majd Komlón. Az előadás értékelése helyett inkább tanulságairól, és az ezekből levonható következtetésekről szeretnék elmondani néhány gondolatot.

Az előadás megszólaltatott egy négyszázesztendős, Shakespeare előtt írott, nagyértékű magyar drámát, melynek történelmi és irodalomtörténeti értéke felbecsülhetetlen. A magyar irodalom egyik legértékesebb gyöngyszemét emelte ki irodalomtörténeti kincstárunk poros zugából s nyújtotta át — gondosan fényesítve — a hallgatóknak. A vállalkozás szépsége, merészsége, a művészi munka tiszteletet parancsoló őszintesége egyhangú elismerést váltott ki. Az irodalmi színpad megtette a magáét. Mégis, mi volt az oka, hogy — bevallottan vagy anélkül — minden jelenvoltban maradt valamelyes hiányérzet? Vajon nem vállalkozott az irodalmi színpad ezúttal erejét és hivatását meghaladó feladatra? Egyáltalán feladatuk lehet színházszerű előadás megtartása?

Talán már a kérdések iránya is mutatja, hogy a kérdező válasza, valahogy így hangoznék: — Nagyon jó, hogy Pécsett megszólalt Bornemisza Péter tüzes-rebellis drámája, az a tömör, gyönyörűen kifejező magyar nyelv, mely az évszázadokon át eltiportak, de meg nem alkuvók örökségét közvetíti hozzánk. Ebben a városban annyi a diák, aki az iskolában tanul Bornemisza művéről, milyen remek lehetőség, ha hallhatja is, láthatja is! Viszont mennyivel teljesebb lett volna az élmény, ha olyan előadásban láthatták volna, mely a rendes színházi előadásokkal összehasonlítva nem minősül műkedvelő színvonalúnak (ha abban mindjárt a legmagasabbnak is!), hol nem szélesül sokszor szakadék az írott mű és a színészi tolmácsolás között!

A színház természetesen nem engedheti meg magának azt, hogy ehhez hasonló drámai ritkaságokat, egy-két előadás kedvéért bemutasson. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy az irodalmi színpad sem oldhat meg teljes értékűen ilyen, feladatkörébe nem is tartozó vállalkozást. Nyugodjunk meg ebben, s a jövőben ne is kívánjunk látni hasonlókat? Ez aligha volna helyes.

A megoldást — szerény javaslatom szerint — az jelenthetné, ha sikerülne létrehozni Pécsett a színház keretein belül amolyan helyi Ódry színpadot, melyen stúdió-előadások során mutatnák be a színház művészei azokat a műveket, melyeknek egy-egy előadása iradalomtörténetileg, pedagógiailag, vagy kísérleti szempontból indokolt. Évi két-három ilyen bemutató talán nem jelentene túlterhelést, és nyilván érdekes művészi feladatokat nyújthatna a színház közismerten kitűnő, fiatal művészei és rendezői számára. Aligha szorul további bizonyításra, hogy így mennyit nyerne a közönség, az immár tekintélyes számú irodalmi érdeklődésű dolgozóréteg.

Ha a javaslatot az illetékesek vitára érdemesnek találják, bizonyára adódni fog a kivitel módja is, és ezzel Pécs rohamosan fejlődő kulturális élete egy jelentős értékkel gazdagodnék.

Az irodalmi színpadot pedig várja az előadói pódium, az irodalmi estek közönsége, melynek annyi szép élményt szereztek már.

Futaky Hajna

Szabó Lőrinc összegyűjtött versei

Egyetlen levelet őrzök tőle. Még 1949 októberéből.

Van ebben a levélben egy fél mondat, mellyel nemcsak tanácsot adott az éppen hogy elindult embernek, hanem akarva-akaratlan néhány szóban összefoglalta saját törekvéseit is:

„... csak maradj hű magadhoz, csak írj valóságos érzéseket és igaz gondolatokat, pontosan, tömören, reálisan (a maga hihetetlen gazdagságában és titokzatosságában értelmezve ezt a realizmust)."

Milyen volt az út, melyet bejárt s a magasságok, melyeket birtokba vett e „fegyverekkel"? Hogy jutott el a *Mondják, hogy szép* gúnyoros, kedves fintorától az 1953-ban született *Ficseri-füsti*-hez, költészetének eme remekbeszabott darabjához? Életműve, összegyűjtött verseinek kötete kezünkben van. Csak faggatnunk kell. Elárulja alkotóját.

A *Föld, erdő, isten* 1922. keltezésű, a *Kalibán* 1923., a *Fény, fény, fény* 1925., *A Sátán műremekei* 1926. Az ellenforradalom terrorjának, a bethleni konszolidációnak és az újjászervezett párt Horthy-fasizmus elleni harcának éveiben vagyunk. S a vidékről Pestre került, az „Isten mezejéről" jövő fiatal költő hangjában már jóval több van, mint a világvárosnak kijáró csodálat. Már lát és érez. Érzi — azt hiszem, nyugodtan mondhatjuk: a saját bőrén! — a huszas évek elejének valóságát:

a forgalom, az üzlet, a szürke kín,
a magát őrlő emberi kín,

a pénz...

(Hajnal a nagyvárosban.)

És röglön utána a *Meghalni ilyen fiatalon ege*:

fiatal szemmel nézni, hogy
festik át az igaz eget,
hogy pusztulunk rakásra és
hogy híznak, híznak a síberek.

Majd *A szörnyeteg városa:*

s éljük mind, ami volt,
s folytatjuk a rablást, szégyeneket,
üzletet, alkoholt,

gyilkos kést, járványt, pénzek és
párzások piszkait,
a kihasznált nyomort...

és befejezésül

építs új várost és idézd
az új istent, aki
jön és vihara csákányaival
a múltat szétveri!

Lázadás ez? Mindenképpen az, mégpedig akkor, amikor a csendőrszurony a kor iszonyú jelképe lesz. József Attila ugyanezekben az években írja a *Nem én kiáltok* című kötet verseit. Nem véletlen, hogy a „külvárosok költőjét" emlegetem most. De míg belőle forradalmár lesz, Szabó Lőrinc csak lázadó marad, aki végül korától megcsömörlik, s hiába szomjúsága a még meg nem hódított új után, az élet részleteinek és a belső világnak feltárása, birtokbavétele, egyre szomjasabb marad. Szinte önkínzás már, amit csinál: testi és lelki kínját varriálja különböző hangokon; így jut el végül *A bolong igazságá*-ig. De még tart a nagy felismerés: „Nézz szét: valaki kilopja / szemedet a homlokod alól / friss vágyaidat hintója elé / fogja paripának, meleg szívedet / feltalpalja a cipője alá / s nyomorodból arany palotát / épít magának — —". *A Sátán műremekei*-t újra és újra átolvasva, fülembe dobol intelme: ...„csak írj valóságos érzéseket és igaz gondolatokat". *A Sátán műremekei*-nek igazsága nemcsak Szabó Lőrincé. De azé is, aki *A Bazilikában zúg a harang* két vitatkozója mellé oda áll harmadiknak, aki „munkás lehetett, vagy munkanélküli". S realizmusa? — Vegyük csak sorra néhány verscímet: *Negyedóra Isten és Hivatal közt, Operába indul az autó, Nincs pénz és enni kell, Játszópajtások, Grand Hotel Miramonti, Töprengés egy körúti padon, Bérletjegy a MÁV vonalaira.* S a versek indítását: A *Játszópajtások* például azzal kezdődik, hogy „A finomlelkű hölgy csaknem sírvafakadt, / látván, hogy a / bádogbélelte társzekér / cigarettázó kocsisa / mily unottan zötyögteti / a leütött / kis borjut végig az utcán," / — vagy „Operába indul az autó, / s mintha a puha nagyúri szalon / gördülne vele," — s lehetne sorolni tovább. Frissen, feszélyezetlenül adja vissza mindazt, amit érzékei szállítanak. S annyira hűen tükröződnek az élmények, hogy a „gyönyörű reggel" valóban az is volt.

Fentebb már említettem *A bolond igazsága* című versét. Már túl volt a *Te meg a világ* (1932) közel száz intellektuális fűtöttségű versén, amikor megírta. A „Mérget, revolvert, gyorsvonat elé!" hang megcsillapodott, de ugyanakkor nemesedett is e kötetben. „Soha a magyar gondolati líra addig ilyen csúcsokra nem jutott" — írja Illyés Gyula. Őszinteségéből mit sem veszít lírája, s akár az ősfenyők gyantája a rovart, megőrizte számunkra a harmincas évek Szabó Lőrincének szemlélődését, kétségbeeséseit. Már nem szólít fel, nem hív tettre: a „gyorsvonat elé!", hanem a magára maradt ember bölcsességével megállapít:

Forgunk, mint műhelyben a g'pek,
mint malomban a kő kopunk,
s jön végül, bármibe fogunk,
jön a revolver, Duna, méreg.
(Célok és hasznok között)

E hangváltás készülődés lenne Dsié Jü igazságára? Lehet. Valahogy annak érzem. Mert a mondanivaló ott még mindig ugyanaz: a kétségbeesés — csak a hangszerelés más, misztikus, Budha, Jang Dsu, Szun Vu Kung, Dsuang Dszi társaságában. A vers egyszerűen, sallangmentesen indul, mint a legtöbb, s a párbeszédben jönnek az ellentétek, míg végül az egész szoba hirdeti Dsié Jü igazát:

orditva, hogy pfuj erő! pfuj tehetség!
és boldog a silányság és betegség

Mert az erősnek, tehetségesnek, szépnek mi jöhet? „jön a revolver, Duna, méreg" vagy a belenyugvás, hogy silánynak érdemes lenni. Ezzel a versével fejeződik be

tulajdonképpen az a témakör, amit a *Kalibán*-ban kezdett el. Tizenegy év múlott el, mert 1934-ben vagyunk, a *Különbéke* idején.

Valamit azonban már jóval korábban megtanult. Azt, hogy nem a „költői" képek, jelzők, hasonlatok teszik a verset verssé, hanem a belső drámai feszítettség. Ha összeszámolnánk a kötetben előforduló jelzőket, azt hiszem, arra a megállapításra jutnánk, hogy költőink közül ő a legszegényebb, legpuritánabb használatukban. S micsoda rímek: névelőt csendít össze szóvéggel, *a-éjszaka* vagy névelőt névelővel, *a-a*. Mégcsak véletlenül sem fordul elő nála, hogy a ritmus ihlete vinné előbbre a sorokat. Nincs „üresjárat". A tartalom nem engedi, mert maradéktalanul, minden félreértés nélkül, pontosan akarja velünk tudatni érzéseit, gondolatait. — ...„Írj pontosan, tömören"... adta a tanácsot.

Örökös vergődése és keresése, bizonyos fokú elszigeteltsége, a világtól való elszakadása a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején veszélyes utakra viszik. Nacionalista eszmék áramkörébe kerül. Rokonszenvező verseket is ír. S aki valamikor az ellenforradalmi világ ellen lázadt, most a történelem megítélésében súlyosan téved.

Két nagy mű következik még, a *Tücsökzene* és *A huszonhatodik év* Az első ötös jambusok és valamennyi vers tizennyolcsoros. A második százhúsz szonett. S a második mű az első vívmányának továbbfejlesztése: *Rajzok egy élet tájairól* a tücskök monoton, örök-egyforma hangján és a legmélyebb emberi fájdalom szonettekbe vésve.

Hogy mi tulajdonképpen a *Tücsökzene*, ő maga adja meg a választ:

.....s évek, negyvenöt,
lobognak körül, s mindegyik mögött
ott a többi, ott cirpel, ami csak
enyém volt .....
.....
.....
mind, ami voltam, pénz és szerelem
és halálvágy, és ami sohasem,
az is, kétely, játék és képzelet,
a zűrzavar, amit most rendezek,
hogy értsem magam s hogy megértsetek:
.....

(Táj épül, omlik)

E „rendezés" minden apró kis részletre kiterjed. *Etelka néni*, a szülők, ismerősök, nap- és holdfény, fák, madarak, szerelmek, *Porcelánkutya*, az emlékek színes sokaságát felvonultatja elénk. De csak mozgat, s nem tud feloldódni.

Csak *A huszonhatodik év* mélyen emberi fájdalmában. Az, aki annyiszor pőrére vetkőztette érzéseit előttünk, most sem tud mást adni: csak fájdalmát mutatja fel. S a *Piros kis húsborlang a szád* költője épp azzal lesz most megrendítő, hogy el meri mondani testiségét gyászában is.

Hang suttog: „Bűnben s ezen a napon
lettem, huszonöt éve, az övé.
Ez még átsajog. Hogy fejjám fölé
hajlik-e néha, nem látom-tudom."

(Kár volt, vagy megérte?)

Akár a rögök egyhangú dübörgése a koporsón, úgy hat most az egymásutáni szonettek fegyelme.

Nehéz a tévedést beismerni. Neki sem sikerült. Bár lehet, hogy az a kör húzta vissza, amely épp különállásának, sértődöttségének örvendezett. De az is, amely

elfelejtette *A Sátán műremekei* Szabó Lőrincét. Az *Országos eső*-ben, de különösen a *Ficseri-füsti*-ben érezni, hogy mozdulni akar:

Fecske, te ficseri, füsti fecske,
futár az egek meg a konyha között,
ki a tárt ajtón ki-beszökve-repesve
szemünket a tiszta azurba kötöd,
mi csalt ide, tavalyi
tanyádra, ficseri,
villafarkú, dalröpke vándor,
a nagy vizek és hegyek felett
Magyarországra Afrikából:
micsoda hűség, mily szeretet?

De ez csak szándék marad.

„... csak maradj hű magadhoz, csak írj valóságos érzéseket és igaz gondolatokat, pontosan, tömören, reálisan" — írta még 1949-ben tanácsul.

Úgy érzem, ezt elfogadhatjuk örökségül.

PÁL JÓZSEF

Kende Sándor: Közel a mennybolt

(Jelenkor)

Nem ez az első regénye Kende Sándornak, mégis van benne valami első regényszerű, annak minden erényével és néhány hibájával.

Érdekes témát ölel fel ez a közepes terjedelmű írás. Weisskopf Csaba, jellegzetesen pesti polgárember, felnő a Horthy-rendszer éveiben, szenvedő részvevője lesz a második világháború előtti és alatti eseményeknek, átéli ezeknek az éveknek szorongásait, bajait, ennek a vajudó századnak minden válságát. Nem válik acélos keménnyé, nem törik össze, nem lesz lázadó, és nem ő irányítja az események menetét, hanem — ahogy a regény mondja egy helyen —, minden csak történik vele.

Van ebben az alakban valami alapvetően reménytelen. Az események átsuhannak rajta, és nem hagynak más nyomot benne, mint hogy mindinkább védtelenné válik. Barátok, szerelem, családás sohasem ölik ki belőle a jószándékot, de annyi erőt sem adnak neki, hogy valamit tegyen, vagy új fordulatot adjon életének. Amikor cselekedni kezd, mindig valami baj éri. Szerencsétlen keze van, mondanánk rá, ha ennyivel megelégednénk.

Mondhatnánk azt is, hogy magyar Oblomov, de ez sem igaz. Oblomov álomvilágban él, a számára lehetséges egyetlen boldog világban, ahol nem kell tennie semmit. Nincs igazi lelkiismeretfurdalása, mert minden jobb számára a tevékenységnél. Kende regényének hőse modern ember, kinek állandóan az az életérzése, hogy elmulaszt valamit. Tehetséges, tenni szeretne valamit és ha nem tesz, az bántja; de ha tesz, akkor megrémül a kiszámíthatatlanságtól. Otthontalan, sőt otthon teremtésére képtelen ember, aki egy nyüzsgő, bomló és egyszerre épülő században sem ide, sem oda nem tartozik; már nem elég neki a tétlenség, de cselekvésre képtelen; vagy ha mégis nekirugaszkodik, nem lesz belőle semmi.

Ha kutatjuk, miért ilyen, egy okra bukkanunk, arra, hogy az idegei miatt védtelen. Pillanatok alatt minden érzést magáévá tud tenni, mindennek meglátja a másik oldalát, és ráadásul — mint akinél az ingerküszöb is alacsonyabb, mint másnál, — olyan semmiségekre is fokozottan reagál, amelyek naponta megesnek mindenkivel és kézlegyintéssel elintézhetők. Tehetetlen, mert mindent megért, és tehetetlen,

mert nem tud átlépni olyan érzések és események fölött, amelyeket észre sem kellene venni.

Betegesen érzékeny, akit végül valódi sérelmek is érnek. Bár ezek a sérelmek játszva elháríthatók volnának, ha volna némi ereje hozzá. Hiába segít neki barátja, felesége; amikor már magának kellene tenni valamit, bénává válik.

Elveszti állását, felesége otthagyja, egyik-másik barátjában is csalódik. Pedig ezek a gyerekkori barátságok nála nem csupán kellemesen felidézhető gyerekkori emlék-sorozatból állnak, hanem egy irreális Alan Fournier: Elveszett birtokához hasonló nosztalgikus vágyódásból. Ez nem a gyerekkor visszfénye, hanem egy, ma is a gyerekkorban élő, és onnan a mába csak véletlenül s többnyire kelletlenül visszatért, tévedésből nagyranőtt ember világa. Ezek a barátok valami mitikus fényt kapnak, az elvesztett paradicsomot jelentik számára.

Ez az ember az 1956-os októberi események előtt szabályos útlevéllel meglátogatja Párizsban élő anyját. Közben idehaza elszabadul a pokol. Az eseményekről ott kinn hall. Már nem sok köti az itthoni világhoz, és ott kinn van kissé démoni, önmagához is kegyetlen, magányos, keserű anyja. Ez az asszony örökösen ugyanazt a sértődést érzi a világ ellen, mint ami a fiát is eltölti. Minden vágya, hogy megnyerje azt a csatát, amelyet egyszer már elvesztett, hogy fia az övé maradjon testestől-lelkestől, feleségestől. Ez az önmagát is kínzó asszony szerencsétlen zsarnok, aki a legtöbb rosszat saját magának köszönhet. Nincs benne melegség, megalkuvóképesség, csak kötelesség és a puritánok embertelen szeretete. Ez a sokkal erősebb akaratú, egészen másfajta ember magához láncolja fiát, még második házasságáról is gondoskodni akar, és kivirul abban, hogy ha sérülten is, akarattalanul is — hisz éppen így szereti — visszakapja.

A fiú egyelőre Párizsban marad. De ugyanezzel az erővel menne is, ha meglökné valaki. Pedig érzi — hisz ez a regénynek legfontosabb gondolata — hogy jobb lenne visszajönni, mert a kinti, párizsi világhoz nincs és már sohase lesz köze. Ez a magános és elviselhetetlenül magáramaradt ember tudja, érzi, hogy a mi új társadalmunkban eltöltött tizenöt év minden pórusába beitta magát, és még egyszer a régi nyelven nem beszélhetne, mert úgysem értené meg senki. Hosszú hetek beszélgetése után jön rá erre, mikor anyjának gyerekként gyónja meg sérelmeit, és az abból semmit sem ért. Más szemüveg volt rajta, amellyel ennek az új életnek színei nem láthatók, vagy csak torzítva.

Mégis marad, mert nagyobb benne a tehetetlenségi nyomaték, és itthon amúgy sincs keresnivalója. Kiégett házasság, reménytelen, megalázó, képességeinél alacsonyabbrendű állás; elveszett barátok és kilátástalanság várja, vagy legalábbis ezt hiszi.

És ekkor jönnek az októberi események. Egyik barátja, akihez szintén ez a nem e világból való gyermekkori nosztalgia fűzi, tárgyalásra hívja a másik barát ellen, aki könyörtelen érvényesülési vágyában tragédiák okozójává válik, és akinek végül is valamilyen közvetett úton saját szerencsétlenségét is köszönheti. Ekkor, az otthoni hírek, és egy felzaklató levél hatására megváltozik. Ez az a lökés, ami kell ahhoz, hogy először lázadjon föl saját tehetetlensége ellen. És hiába a közben megtalált fiú birtokában kivirult anyjának minden kétségbeesett ereje és görcsös ragaszkodása, ha ez még az anyja pusztulását is jelentené, mennie kell. Mennie kell vissza, haza, az egyetlen helyre, ahol élnie lehet. Hazaindul, hogy kiperelje azt az igazságot, amit részben saját gyöngesége miatt, de elorozták tőle, és megy vissza harcolni is, ha kell, azért az új életért, amit csak ott kinn tanult meg becsülni.

A regényben a főhősön kívül még sok élesen és jól megrajzolt alak él. Miklós bácsi, a megkeseredett orvos; az anya, a maga nyomasztó alakjával; az idegenbeszakadt építészmérnök, a barátok, a feleség sokszor csak néhány vonással, de jól jellemzett figura. A *Közel a mennybolt* izgalmas, érdekes, jól szerkesztett, olvasmányos könyv. Persze fogyatékosságai is vannak.

Ez elsősorban a főhős alakjában mutatkozik meg. Ez az alak több szubjektív élményanyagot hordoz, mint amennyire a hitelesség érdekében szükség lenne. Az író túlságosan is belülről né-

zi. Nagyon sok kedves, személyes élmény tapad hozzá, és így nincs meg eléggé az írói kontroll. Ami az írónak — mert ez az alak jóismerőse — a múlt emlékei miatt motivált, az az olvasónak kevésbé. Így fordul elő, hogy a főhős az író minden jószándéka ellenére sem válik az olvasó előtt rokonszenvessé. — Úgy kell neked — gondolja az olvasó. — Miért vagy ilyen élhetetlen! Hiába is fordulsz vissza, nem hisszük el neked, hogy te valamit kiperelsz. Te úgysem változol meg! Hazahozott egy hősi elszánás, de épp oly élhetetlen leszel, mint eddig! Sajnáljuk, de nem vagy igazán hős, nem vagy igazán jó sem, gonosz sem, te csak egyszerűen balek vagy. Akár ott is maradhattál volna! Ugyanaz leszel te ötvenhat után is, mint előtte! — Így beszél az olvasó a főhőshöz, és ez baj. A poko! útjai jószándékkal vannak kikövezve, és az író nem hiteti el velünk, hogy hősének ennél többre telik. Így — őszintén szólva — sokkal jobban érdekel bennünket, hogy mi lesz a volt feleségével, a barátjával, Pistával.

Ismerem Kende Sándor régi könyveit is. Hosszú uton jutott el idáig, ahonnan már csak feljebb vezet az út. A Közel a mennyboltnak vannak hibái; de az, ami jó benne: — az olvasmányossága, alakjainak biztos és színes rajza, atmoszférateremtő ereje, szerkesztőkészsége — biztosíték arra, hogy még sokat, még ennél is többet és jobbat várhatunk Kende Sándortól.

SZÖLLŐSY KÁLMÁN

Tóth Endre: Az elszálló ifjúsághoz

(Magvető)

Régóta ismerem mint embert, egy időben mint tisztviselő-társat is. Sokszor feltűnt, magával ragadott nyers igazmondása, gerincessége. Ál-pátosz, köpönyegforgatás, olcsó lelkesedés ismeretlen fogalmak voltak előtte, szikár, kesernyés embersége előtt gyakran meghátráltak a túlzók, az őt nem egy esetben méltatlanul háttérbe szorítók is.

Mint ahogy már annyian megírták róla, a debreceni szegénység dobta fel, hogy néhány középiskolai év elvégzése után hosszú-hosszú évek fizikai és szellemi ínségmunkája várjon rá. Kezdettől fogva felfelé, a költészet, az irodalom világába vágyott, de ezeket az elképzeléseket a kor vastörvényei összetörték. Tóth Endre a múltban ott maradt a „gyár előtt": „A gyár előtt állok újra, de bemennem már nem szabad" — írja 1943-ban *A gyár előtt* című költeményében. Elszakadt a munkások, a nép világától, de nem fogadja be a munkások, a nép feletti világ sem: „De láttam: a kínai falnál is sokkal magasabb az a gát, mellyel az ember az embertől elsáncolja szent önmagát." Nem hagyta magát legyűrni, hanem kiépítette a maga külön költői világát. Hagyományként ott lebegett előtte Csokonai európai és magyar gyökerű embersége, Fazekas népszeretete, tárgyias lírája, apróságokat, finomságokat észrevevő és megéneklő költészete, hivalkodás nélküli nép- és közösség-szeretete, szolgálata. A régi debreceni irodalom e két óriása ihlette már a múltban is az olyan egyszerű népszeretettől áthatott vers megírására, mint az 1943-ban alkotott *Szegények és magyarok:* „Jönnek egyre, szakadatlan, nyár hevében, téli fagyban. Szegények és magyarok... Vad puszta lesz Magyarország, ha e népet eltiporják, s míg ő izzad, más henyél." (Jellemző az ellenforradalmi korszak irodalmi viszonyaira, cenzurájára, hogy a költemény nem jelenhetett meg a felszabadulás előtt, jóegynéhány társával együtt, s így került most a jelenlegi kötet *Ráadás* című fejezetébe.) Példaképként állott még előtte Arany vívódó, puritán, kesernyés egyénisége, szemérmessége, fegyelmezettsége, s ezért kap mind máig oly kevés helyet a költő életművében a szerelmi költészet, a szenvedély költészete. Csak hűvös objektivitással izzik fel itt-ott egy-egy versben a belső világ, a szenvedély világa, mint például az 1958-ban írt *Negyvenéves férfiak*ban: „Mozgásuk lassul már, hajuk fakul, s emléke-

zetük is kihagy, de vágyódnak olthatatlanul a negyvenéves férfiak." Ifjú költő korában személyes kapcsolatban állt az újabb debreceni irodalom örökösen vívódó, harcoló, magányos óriásával, Oláh Gáborral, akinek utolsó időszakában naplóját is vezette, de sikerült elkerülnie — minden tisztelet mellett — Oláh szinte önemésztő alkotási szenvedélyét, szakadatlan és sokszor indokolatlan tüzét, pátoszát. A magányosságban, vívódásban, belső harcban persze példakép maradt számára a poros és kisvárosi debreceni Kar utca vergődő író-gigásza, szenvedése, azonban háborgása „emberibb", puritánabb, és éppen ezért kevésbé anakronisztikus is. Ezt például a 43-ban írt *Ép úgy látom* című vers is tanúsítja, mely különben Tóth Endre lírájának egyik legnagyobb hitelű és ihletésű alkotása: „Minden eszményem meggyalázva, elmerült már a vérbe-sárba. Az idegszálak oly kuszáltak, szívemben vad zűrzavar támadt s nem teremt már harmóniát sem az idő, sem a világ."

E vallomása nyomán előttünk áll a költő a maga tiszta, magányos, kesernyés és hallatlanul etikus szemléletével. E képet még csak aláhúzzák, élesebbé teszik az életmű eddigi állomásai, az oly jellemző címet viselő kötetek: *Egyedül a tömegben* (1936), *Örökké viharban* (1941), *Se kint, se bent* (1944) és a felszabadulás utáni egyetlen kötet a most megjelent könyvön kívül, az 1955-ben kiadott *A forrás dala*, melyben újból hitvallást tesz a nemes célokat szolgáló, tiszta, erkölcsi területen a maximumot adó költészet elve mellett: „Forrás leszek megint, tiszta, megújul, ki vizem issza... Oh szomjazó emberiség, keresd meg az élet vizét!"

Életútjával, életszemléletével szoros kapcsolatban áll gondolati lírája, mely ebben a legújabb kötetben is mind menynyiségileg, mind pedig művészileg a legjelentősebb helyet foglalja el. Ars poeticáját hirdeti például a 47-ben írt *Kifakadás:* „...zsarnokot tollammal sohasem dícsértem... más népet fajáért sohase gyűlöltem... népemet szerettem s okkal ostoroztam... Hitem a szívemben, nem a számon hordtam. Igazság, teérted be sokat lakoltam..." Etikus és szociális ez az ars poetica, ilyen értelemben nem is különbözik a nagy debreceni vagy kortárs magyar költők költészetről alkotott felfogásától. Tóth Endrénél a nép, a társadalom szolgálatának gondolatához azonban legtöbbször hozzákapcsolódik valami dacos kiállás, szembenállás is: „Lábam a földön jár, szemem a csillagon, Akit megszerettem, soha el nem hagyom. Szeretem, ki harcát életre-halálra a félvilág ellen egyedül is állja." *(Két tűz között).* Hasonló gondolatot fejez ki, csak a képszerű ábrázolás hűvösebb, a költőre annyira jellemző objektívebb szemlélet keretei között a *Jegenyefa* vagy a *Kút a pusztán:* „Deres-havas a határ, kinn a mezőn ki se jár. Csak az árva csordakút mutatja, hogy hol az út." A társadalom, a nép szolgálata s a magányos, szenvedélyes elkülönülés amolyan strázsa-állás a vártán: ez a költő feladata Tóth Endre szerint, s ahogy a kötet mutatja, e felfogása nem változott meg a mai napig sem. Nem hivalkodó vagy patétikus szerepvállalás, „csakazértis" prófétáskodás ez, inkább puritán szemléletével, életfelfogásával van összefüggésben. Csak az sajnálatos, hogy ez a küzdelmes életút s küzdelmes, előrehaladó korunk nem olvasztotta fel e rokonszenves költő-ideál jégpáncélját, nem lazította fel egy pillanatra sem a vártán-állás kemény tartását...

Tóth Endre politikai költészete minden harsányságot, erőltetettséget nélkülöz. Tudja, hogy honnan jött, s az is világos előtte, hogy származása kötelez: „Hiába csalt fényes, szebb út a világban: a Rigó utcát én sohase feledtem" — vallja meg hűségét a városszéli utca földmunkásai iránt *(Rigó utca).* Elítéli az ellenforradalmi korszak társadalmi igazságtalanságait, s rámutat arra, hogy Horthy Magyarországa hárommillió koldus országa. Világosan látja, hogy új világ épül a mai Magyarországon a régi romjai felett, s föltétlen hittel küldi nemes rohamra az ifjúságot: „Jöjj, ifjúság, te drága, elszánt, diadalmas, friss hadsereg, és teremtsd újjá a világot a régi romjai felett." *(Jöjj, ifjúság!)* Hisz az emberi értelem győzelmében, s bátran vallja, hogy: „Szabadság, Szépség, Haladás, Szeretet, Igazság, Emberség, Egyenlőség, Megújhodás: ti vagytok a mi isteneink. Vezessetek hát s óvjatok, amíg meghódítjuk rendre mind a többi bolygó csillagot." *(Új kor, új élet.)* Még arra is akad példa költészetében, hogy milyen is az igazi békeharcos költészet, amelyből hiányoznak az erőltetett

szempontok, patétikus kifejezések és lélek nélküli mondatok, de ott van az emberiségért és családjáért aggódó költő tiszta, egyszerű és emberi szellemisége: „De nem bocsáthatom meg soha, hogy eltűnt gyermekem mosolya, mert ágyúkat küldtek ellene..." *(Nem bocsáthatom meg.)* Politikai költeményei közé sorolhatók kitűnő szatirikus versei is, melyekből félreérthetetlenül kicsendül, hogy Tóth Endre mennyire végsőkig etikus alkat; a politikai problémákat is legtöbbször erkölcsi oldalról fogja meg. Ide tartozik a nagyszerű, antiklerikális *Vasárnaptól vasárnapig*, a szektás magatartást gúnyoló *Egy irodalompártolónak*, az ellenforradalom után megzavarodott értelmiségieket csúfoló *Egy huszonnyolcéves Matuzsálemhez* s a köpönyegforgatást ostorozó *A fregoli-ember* című.

Sajátságos, hogy a fehéren izzó, keserűnyés szemléleten alapuló gondolati líra s a politikai költészet mellett alig vall valamit önmagáról Tóth Endre. *(Keserű őszi dal, Perceg a szú, Tünemény a városban)*, s a magáról írt versek ritkán hagynak mélyebb nyomot az olvasóban. Mintha a magány, a dacos szembenállás bűvös köréből még mindig nem sikerülne teljesen kitörnie. Kevés tájábrázoló költeménye közül pompás ritmusával, villódzó, eleven szemléletével, szimbolikus valóság-megjelenítésével *A debreceni zsibvásár* emelkedik ki. A kötet legértékesebb darabjai közé tartoznak még azok az alkotások, amelyekben a költő nagyszerű intuitív erővel képzeli bele magát nagy alkotók remekműveibe, életművébe, hangulatába: Csokonairól, Munkácsy Mihály képeiről, Gulyás Pálról, Holló László debreceni festőről, Sibeliusról szólnak e versek, tanúságot téve alkotójuk finomságokat, mélységeket észrevevő lelkületéről.

Rokonszenves lelkialkat és magatartás, kissé zárt és „feltörés előtt álló" belső világ, fehéren izzó gondolati líra jellemző Tóth Endrére. Hisszük, hogy további köteteiben még szélesebbre tárul és mai szemléletűvé tágul világa.

BŐGEL JÓZSEF

Orbán Ottó: Fekete ünnep

(Magvető)

Ahogy visszaemlékezem, egy gyorsléptű fiatalember jön elő az eszpresszó füstös homályából. Vajszínű kabát van rajta, fürkésző tekintettel pillant végig a törzsvendégeken, láthatóan keres valakit, majd, mivel nem találja, sebesen indul az ajtó felé, kilép az utcára és elmerül benne. Csikos gyapjúsála pár pillanatig ott lebeg szememben.

Ez volt első találkozásom ennek a kötetnek a költőjével. Akkor még nem láttam mögötte a második világháború kínzóinak és megkínzottainak „fekete hadosztályát", a gyötrő szenvedést és tüzes ölelését, a lélek fekete ünnepeit. Nem sejtettem még akkor, hogy ez a fiatalember pontos és fehér látomásokat őriz magában és hogy igazi „poète voyant". Egy divatosan öltözködő pesti fiatalemberrel találkoztam csak.

De e sima felszín alatt visszhangzó tárnák és morajló mélységek rejlenek. Nem lehet feledni az igazságtalanságot és a véres tetteket, a gyerek nem tudja ezeket soha sem feledni! S ha ebből a gyerekből aztán még költő is lesz, annak szemében ezek az emlékek megnőnek, folyton a múltra emlékeztetőn ragyognak és előbb-utóbb versekben csapódnak ki. Ami az emlékekben enyhe fény, az a versekben izzás lesz, átvilágítja és megmelegíti a verssorokat, míg a költemény megkapja szükséges hőfokát. A költő leszámol az emlékekkel, megírja az utóiratot a szenvedéshez:

én élek és fogalmazok!
így válik értelemmé
és megváltássá bennem —
és benned védelemmé,

amit éltem s ami már kerek látomás:
drótkerítés, áram, bomba és rom-fal
s egy földrésznyi huzat, mely vitte az apám
szívemmel, otthonommal.

(Félúton)

Az apa meggyilkolása, a KZ-lágerek szörnyű levegője, az 1944-es év és a jelenből a gyötrelmes múltba való visszatekintés, valamint ennek a múltnak a lemérése: ezek a témái az első ciklusnak. De aki sokat átélt és sokat tanult, rendet tud teremteni a nyomasztó emlékek között, mindent a maga helyes arányában lát, nem túlozza el és nem csökkenti le:

Én boldog így vagyok. Oszthatatlanul és [egészen.
Se kín, se öröm, csak a bizonyosság leng [át, hogy bevégzem
megkezdett sorsunkat, mint falba ajtót
szememmel nyílást vágok az évbe. Vagyok.
[Fejet se hajtok.
(Tünődő nyár)

A másik vers, mintha csak felelne az előbbire:

Várok. Míg fut az év, ne szólj, hisz úgyis [félreintlek,
figyelek még, az ugrásra kész kő szemem-[be néz,
megértem gyötrelmes törvényeinket
s mint élet a halálban úgy vagyok egész.
(Utóirat a szenvedéshez)

A szerelem sokféle motívuma csendül fel a versekből: az egyszerű pasztellképtől (*Lány az utcán*) az extázison át (*Szemek, A végső gát*) egészen a kegyetlen, megsemmisítő ítéletig (*Egyszerű átok*) és a boldog megadásig (*Nyár, villám*). A szín tarka és élénk. A *Levél Nyugatra* rövid, tömör végkövetkeztetése, a *Fekete hadosztály* megrázó történelmi freskója, az *Óda egy Van Gogh-képhez* mély filozófiába hajló illusztrációja és *A megérkezett* hatalmas, zárt kompozíciója változatossá és egyben harmonikussá teszik a kötetet. Mint kikiáltót (nemes értelemben) képzelem el a szerzőt, aki különféle varázslatokat szikráztat és röppent fel az ámuló szemek előtt.

Ami elsőre megragadja az olvasót, az a csillogó technika, a telitalálat-képek és metafórák. Íze és zamata van ezeknek a képeknek, merészek és újak. Sokat tanult a költő a mai nyugati költőktől, Weörestől és Pilinszkytől. Modern képalkotás, modern líra ez. Szinte nem is tudja ennek a rövid ismertetésnek írója, honnan idézzen, mert bárhol csapja fel a könyvet, bármelyik versnél, folyton ragyogó képekre bukkan.

én többre vágytam: mint a hibátlan testű [lovak
teljes fehér harapással füvet és csókokat.
(Egyszerű átok)

Bölcs pad fölött egy madár ül a fán
s kiáltoz a halálnak
torkából az ezüstös cérnák
láthatatlan távoli tűkbe szállnak.
(Kék csend)

A kép, a fogás sohasem öncélú. Az intellektualizmus mindig helyes arányban van jelen a versekben. Ez másik erőssége a tehetséges fiatal költőnek. Tud bánni a modern költészet izgalmas eszközeivel. Gondolok itt a *Katonák, 1944* és a *Fekete hadosztály* című versekre. Mintha film peregne: nagy kavargás a szem előtt, hangokat, zajokat, beszédtöredékeket hall a fül, minden látomásszerű és igaz. Csiszolt és kimunkált technika és módszer ez.

Egyet hiányolok csak: a mának, a jelennek konkrétabban, kézzel foghatóbban kellene megnyilatkoznia a kötetben, körülbelül olyan mértékben, mint amilyen erővel a fájdalmas múlt van a versekbe szorítva. A következő kötet, reméljük, meghozza ezt.

Kétségtelen, hogy a fiatalok között előkelő helyet vívott ki magának ezzel a könyvvel Orbán Ottó, és ahogy a tünődő nyártól eljutott a kibomló nyárig, úgy villan fel és rajzolódik ki markáns vonásokkal a megérkezett ember arca. Így kíséri el a költő verseit, bocsátja útjukra őket, miközben még egyszer számba veszi mindet és visszapillant rájuk. Szépen felépített, arányos; egységes egész érzetét kelti a vékony kis könyv. Vannak vezérszólamai, melléktémái, mint egy zeneműnek, de mindenképpen továbbrezeg az olvasóban. Fiatal költő első kötete, s aki olvasta, megjegyzi nevét, újabbat vár tőle, hogy még több szépséggel lepje és ajándékozza meg.

ARATÓ KÁROLY

Mednyánszky László naplója

(Képzőművészeti Alap)

Érdekes emberi, művészi és művelődéstörténeti dokumentum jelent meg nemrég: Mednyánszky Lászlónak, a századforduló nagy festőjének naplója, azok a jegyzetek, amelyeket a művész a maga különleges modorában, görög betűkkel, magyar vagy német nyelven írt be kis füzetkéibe, 1892 és 1917 közt. Brestyánszky Ilona gondozta a kiadást, ő is írt hozzá igen tanulságos előszót. Legérdekesebb azonban maga a — sajnos csak szemelvényesen — közölt szöveg.

„Naplóról" sokszor csak átvitt értelemben beszélhetünk Mednyánszkynál. Persze, gyakran előfordul, hogy egy-egy napjának eseményeit vázolja röviden, de legalább ugyanolyan gyakoriak esztétikai vagy bölcseleti elmélkedéseinek, töprengéseinek leírásai. Ami e reflexiók eszmei tartalmát illeti, megállapíthatjuk, hogy az arisztokrata Mednyánszky báró merészen átlépte osztályának korlátait, s a konvenciókkal bátran szakítva, „alámerült" a csavargók, a szegény emberek, az élet kitaszítottjainak világába. Vonzották őt „a rakodó part félelmetesen festői, félelmetesen megvilágított alakjai, amelyeken kiütközik a nyomorúság és a szenvedés" (1893.) A „millennium" idején írja ezt, s szinte már a „rakodó part kövén ülő" József Attilát idézi! Az arisztokrata rokonság és a finnyás „közvélemény" természetesen csóválta fejét. Mednyánszkynak, a művésznek zsenialítása azonban erősebbnek bizonyult az előítéleteknél: alkotásainak nagysága, emberségének mélysége előtt még a kissé sznob Ferenczy Károlynak, az „úriember" szerepét élvezettel játszó festőnek is elismeréssel kellett meghajolnia.

Merész elemzések, újszerű meglátások egész sorát idézhetnők Mednyánszky naplóiból. Nem egy részlete arról tanúskodik, hogy már a XIX. század végén megsejtette az elkövetkezendő háborúkat és forradalmakat. 1898. február 20-án, Pesten kelt bejegyzésében pedig Ady Endre meglátásához jut el: „Szlovákoknak, magyarnak, svábnak, zsidónak: közös a nyomorúsága". Érdekes az is, hogy a sovinizmus és nagyhatalmi ábrándok korában mennyire mentesíteni tudta magát a nacionalista illúzióktól. Mednyánszky magyar ember és művész volt, de szeretettel és érdeklődéssel fordult a szláv világ felé is. A Kárpátok lengyel—szlovák határvidéke, az Adria délszlávok lakta partjai kedvelt céljai voltak utazgatásainak, kóborlásainak: Krakkót oly jól ismerte, mint Cetinjét. Nagyon szerette Tolsztoj alkotásait — főleg a *Szevasztopol*-t — s lelkesedéssel töltötte el az 1903 novemberében látott orosz képzőművészeti kiállítás. „Az orosz képek gyönyörűek" — írja ekkor naplójába. Dalmácia mind emberi, mind művészi szempontból igen közel állt hozzá. Milyen kitűnően jellemzi például az adriai horvátokat: „A parton tanyázó emberek brutálisak, telve erővel és energiával. Jóindulattól sugároznak. Nehezen megközelíthetőek, de ha egyszer megértésre találnak, akkor már meg is barátkoztak velünk" (1901. május 27.) — Elmondhatjuk: 1900 körül kevés magyar író, művész ismerte annyira a környező szláv népek életét, mint Mednyánszky.

Azonban remekül ismerte a kor európai művészi törekvéseit is. Szinte meglepő, mekkora figyelemmel kísérte korának művészetét. 1909. június 12-én, egy bécsi tárlatlátogatása után például Van Gogh, Denis, Vuillard, Corinth neveit jegyzi fel, tehát a modern francia és német művészet kiemelkedő alkotóit. Maga is ezt vallja 1911-ben: „A modern életet kell visszaadni, nagy és festői ellentéteivel". S ő, aki festői pályáját a kései realizmus és az érett impresszionizmus körében kezdte, 1910 körül eljut az expresszionizmusig. 1911. december 6-án ezt jegyzi naplójába Bécsben: „Azon bizonyos általános idegenkedést a fotografikus realizmustól, melynek nyoma mindenütt érezhető, én is osztom. Azon sokszor érdekesen egyéni törekvést, a formák és színek egyszerűsítése által egyéni stílust keresni, én is szükségesnek érzem."

Ne felejtsük el: a német nyelvterületen München és Drezda mellett éppen Bécs volt 1910 körül egyik központja az expresszionizmus művészi és irodalmi törekvéseinek. Érthető, hogy a Bécsbe mindig

vissza-visszatérő magyar művész is belekerült ennek a maga korában haladó, új irányt adó áramlatnak a sodrába. Már az expresszionizmus „O Mensch"-pátosza is felcsendül jegyzeteiben, a kassáki „végtelenbe derülő ember": „Ott kezdődik a magasabb élet, ahol az ember csak másokért él, mert akkor élete kiterjed, kiszélesedik, sokakban él, a nagy kozmikus élet részese lesz és többé nem kell az önmaga földi jövőjével törődnie. Belenyugszik mindenbe, de kötelességét mindvégig teljesíti." (1912. február 22.)

Mint emberi dokumentum és mint irodalmi alkotás egyaránt érdekes könyv Mednyánszky naplója. Stílusa ugyan, akárcsak a kortárs Rippl-Rónaié, néha kissé idegenszerű: ez egyrészt intellektuális divat volt a századfordulón, másrészt a művész arisztokrata származásával és hosszas külföldi tartózkodásával magyarázható. Azonban ezeket a korlátokat is le tudja rázni, s ilyenkor remek, valósággal költői mondatokat ír le: „Rozsdaszínű az elátkozott kastély, mint egy keselyű, mintha temérdek áldozat vére festette volna ilyenre. Rozsdaszínű az erdő, rozsdaszínűek a hajszoltak árnyai és rozsdaszínűek a rohanó felhők." (1898). Festő szeme látta, de író vetette papírra ezeket a szavakat!

Mednyánszky egyéniségének, korának, saját emberi és művészi helyzetének képét gazdagítja a napló közreadott szövege. Azt sajnálhatjuk csupán, hogy a válogatás eléggé hézagos, s nyilván az *ad usum delphini* elve alapján készült. Pedig amikor Wolfgang Köppen vagy Alberto Moravia regényei megjelenhetnek, Mednyánszkyval szemben sem volna szabad a prüdéria mércéjét alkalmazni! A Kurdy Bálintra vonatkozó — legtöbbször igen költői és igazán diszkréten megfogalmazott — szövegeket a kiadás csak nagyon hiányosan s mintegy némi „szégyenkezéssel" közli.

Hiányoljuk Mednyánszky lengyel és délszláv útjainak részletesebb adatait is. Fontos lett volna azokat a nyilván szintén fennmaradt naplójegyzeteket is bővebben közölni, amelyek a művészt a szláv világ közepette mutatják be. Igen, Párizs és Bécs sokat jelentett számára, de Krakkó és Cetinje, a Boka Kotorska és a lengyel Kárpátok ugyancsak! Nagy kár, hogy az ezt illusztráló részleteket olyan hézagosan közölték. Művészettörténetírásunk különben sem szentel még mindig elég figyelmet régebbi és újabb művészetünk szláv kapcsolatainak. Amikor tehát még egyszer megdícsérjük Brestyánszky Ilona szerkesztői és kiadói munkásságát, akkor egyúttal azt a reményünket is kifejezzük, hogy a talán nem nagyon távoli jövőben alkalmunk lesz a Mednyánszky-naplók teljes, csonkítatlan szövegét is olvasnunk.

ANGYAL ENDRE

Két dunántúli monográfia

Szántó Imre: Egy dunántúli falu (Alsópáhok története) Tankönyvkiadó.
Szíj Rezső: Várpalota. (Fejezetek a város történetéből). Gondolat Kiadó.

A szocialista társadalom alapjainak lerakása közben nélkülözhetetlen az építés tervezését és irányítását végző helyi és országos vezetők számára az adott közösség társadalmi útjának áttekintése, a fejlődés eredményeinek számbavétele. A szocialista építés irányítójának ugyanis nemcsak a társadalom fejlődésének általános törvényszerűségeit kell ismernie, hanem e törvényszerűségek érvényesülését is az adott közösségekben. Az egyremásra születő monográfiák ezért jövőt építő jelentőségűek, ha szerzőik valóban értékes művet alkotnak. A vezetők szükségletén túl indokolja a monográfiák megalkotását és széleskörű terjesztését a szocialista nevelés igénye is. Nemcsak azért, mert a szülőföldismeret iskolában tanított tantárgy, hanem mert a szülőföld szeretetével kezdődik a szocialista hazaszeretet és a nemzetközi szolidaritás érzésének kialakulása. Helyesen állapítja

meg Szántó Imre könyve előszavában: a jó monográfia azon munkálkodik, hogy s szülőföld és a nép szeretete a szocialista hazafiság színvonalára emelkedjék. Ezért kapnak jelentőséget a szocialista építésben, az iskolai nevelésben és az iskolánkívüli népművelésben a monográfiák.

Példamutató ebből a szempontból *Szántó Imrének* Alsópáhok történetét feldolgozó munkája. A könyv bemutatja egy dunántúli jobbágyközösség történelmi útját a feudalizmus kezdeteitől a szocializmus küszöbéig. Jelzi a közösség alkotó munkájának eredményeit, a nagy társadalmi-gazdasági erők hatását, s mindezt úgy, hogy az élet konkrét helyi tényeinek részletes ismertetése közben pillanatra sem téveszti szem elől a nagy egészbe való beilleszkedés igényét. Szántó Imre könyve kandidátusi értekezés, a történettudomány legkorszerűbb eredményeit és módszereit alkalmazza: széleskörű adatgyűjtést, a források anyagában való elmélyülést, a marxista történetszemlélet következetes alkalmazását és az ebből következő biztos ítéletet.

A szélesebb társadalomrajz célkitűzése sokszor teszi szükségessé a szűkebb falukeret átlépését, ezért a mű Alsópáhok történetén kívül a szomszédos községek társadalmi életének rajzát, az Alsó-Zalamellék társadalomrajzát is adja az egyes korokban. Ezen túl az egész dunántúli parasztság életét is közelről és jól megismeri az, aki áttanulmányozza a könyvet. Hogyan élt a nép a török háborúk éveiben, milyen sorsra jutott a dunántúli parasztság a Rákóczi szabadságharc alatt, mit jelentett a szabadságharc leverése után a Habsburg gyarmatosítás és a feudális restauráció, mit jelentett e korokban a parasztnak a robot, háziadó, hadiadó, beszállásolás, milyen volt az úrbéri rendezés idején egy falu pontos társadalmi tagozódása, hogyan állott a kapitalista fejlődést megelőző időben a termelő erők, termelési viszonyok fejlődése, mik voltak a soha nem szűnő osztályharc eseményei, indítékai, következményei a faluban, hogyan jelentkezik mindez sokszor egyes családok életéig lenyúlva: mindenre világos, nyílt feleletet ad a könyv. Azt is megállapítja, hogy az 1945-ös sorsforduló, a felszabadulás mellett milyen jelentősége van 1959 novemberének, amikor az egész parasztság a közös mezőgazdálkodás útjára lépett a községben.

Szántó Imre könyve módszereiben rendkívül tanulságos mintaként szolgálhat kutatóinknak, akik községük monográfiájának megalkotásán munkálkodnak.

*

Bizonyos mértékig más igénnyel, más módszerekkel készült *Szij Rezső* könyve Várpalotáról. Az alcím azt jelzi, hogy nem ad teljes történeti monográfiát a városról. Valóban, annál részben kevesebbet, részben többet nyújt. Az egyes korokról nem kapunk teljes társadalomrajzot, de változatossá teszi könyvét irodalmi eszközök alkalmazásával és — különösen az Új Várpalota ábrázolásánál — széleskörűen használja a szociográfia lehetőségeit. Egyik jelentősége könyvének, hogy a monografikus és a szociográfikus módszert kombinálva alkalmazza, s ezzel sikeres eredményekre jut. Eszközeiben a Horthy-korszak nagyhatású irodalmi igényű szociográfiáinak folytatója, tartalmában a szocialista építés eredményeinek megmutatója. Egyik új, szocialista városunk múltjának és megrekedésének képei után napjainkban kibontakozó hallatlan fejlődését, mondhatni felvirágzását teszi mondanivalója középpontjába. A szénbányászat fejlődése szemléletesen, jól megírt fejezet, mindenütt igényes a kultúrtörténeti részek kimunkálása. Különösen magasszínvonalú az új városkép elemzése és értékelése. Adatismerete, adatbiztonsága lenyűgöző, ítélkező biztonsága különösen az esztétikai vonatkozásoknál imponáló. Helyesen domborítja ki a lényeget a műemlékvédelem részletes, szakszerű fejezete. Olyan fejezetei, mint az életszínvonal alakulása, az új társadalom — közösségi ember, a két világ mérlege — úttörő jelentőségűek, izgalmasak és alapvetően pozitívek. Néha azonban felvesz bizonyos védekező álláspontot s feleslegesen indokolja, hogy miért értékeli ilyen pozitívan az eredményeket. Ez abból adódik, hogy könyvét nem elsősorban a szakemberek, hanem a széles olvasóréteget számára írta, akik között szép számmal vannak társadalmi szemléletükben elmaradottak is, s Szij Rezső hivatásának érzi a jószándékú, elmaradt olvasók téves nézeteivel való vitát. Könyvének szép nyel-

vezete, eleven, szemléletes stílusa olvasmányossá teszik a művet. Nagyon érdekes és úttörő jelentőségű a bányászhagyományokból bemutatott csokor.

Műve fontos eredmény a szocialista társadalomrajz hazai kialakításának útján. Jobban kell azonban alkalmazkodni a haladó társadalmi rétegek igényéhez, következetesebbé kell tenni a marxista társadalomfelfogás alkalmazását. A közösségi ember megmutatásánál fel kellett volna mutatnia például a munkásosztály új típusait, bátrabban megmutatni a szocialista típusú új vezetők és munkások portréit. Több figyelmet kellett volna szentelnie az emberen belül folyó tartalmi változásnak.

Kezdetén vagyunk a szocialista monografia-írásnak. A két ismertetett mű ezért úttörő jelentőségű. Tudomásunk van róla, hogy nem marad el a folytatás, várjuk ezért a további eredményeket.

PÁLDY RÓBERT

A XVI. század újjászületése

Történészeink és nyelvészeink nem ok nélkül foglalkoznak egyre tüzetesebben a XVI. századdal, az irodalomtörténeti kutatás is indokoltan fordul a mozgalmas és érdekes korszakhoz: a későbbi fejlődés csírái ezekben az években bontakoznak ki. Engels Frigyes megjelölte a humanizmus nagy jelentőségét, s ez a megállapítás a magyar fejlődésre is vonatkozik.

Különösen két író vonzotta az utóbbi másfél évtizedben a kutatókat, a század vitathatatlanul két legérdekesebb egyénisége: Bornemisza Péter és Balassi Bálint. Bornemisza irodalmunkban a modern ember egyik első képviselője — lélekelemző szenvedélye, egyéniségének tárulkozása, sőt a mai ember szorongása, embertársainak és az életnek kiábrándult szemlélete miatt. Az már csak érdekesség, korából kinőtt emberségének következménye, hogy irodalomtörténetünk első botrányának középpontjává válik; az első magyar, akit könyve miatt üldöznek.

Ezt az üldözött és tanulságos könyvet, az *„Ördögi kísértetek"*-et csak mostanában, 1955-ben adták ki, majdnem négy évszázaddal első megjelenése után (1578). Eddig merész hangját, őszinte társadalombírálatát nem bírta volna ki az uralkodó közízlés. Eckhardt Sándor, XVI. századi irodalmunk egyik legalaposabb szakértője gondozta a kiadást. Nemcsak a szöveg megállapításában mintaszerű, hanem a nagy prédikátor forrásainak kutatásában is új eredményeket ért el, s életrajzi adatainak tisztázásához is hozzájárult.

Ugyancsak 1955-ben jelent meg a *Magyar Könyvtár* kissé ötletszerűen szerkesztett sorozatában — mint jó ötlet — Nemeskürty István jegyzeteivel és szerkesztésével a *„Bornemisza Péter: Válogatott írások"* c. kötet, amely összes versein és Elektra-átdolgozásán kívül postilláiból (prédikációiból) is bőven közöl részleteket mai helyesírásra átírva, tehát a nagyközönség számára hozzáférhetőbben. Az *Ördögi kísértetek* érdekesebb részletei is helyet kapnak a kötetben. A válogatás sok szempontú, és hű képet ad a nagy íróról, jegyzeteiben azonban kelleténél takarékosabb.

Nemeskürty István nagy monográfiát is írt Bornemiszáról (Irodalomtörténeti Könyvtár 4. szám. 1959.). Schulek Tibor gondosan és a tárgy szeretetével megírt úttörő könyve után húsz évvel nem anynyira új adatokkal, inkább az ismert tények világosabb rendezésével és frissebb szempontokkal közelíti meg az érdekes embert és írót (Schulek könyvében az egyháztörténeti vonatkozások néha háttérbe szorították az irodalmi szempontot). Felhasználja Koltay-Kastner Jenő és Eckhardt Sándor újabb eredményeit, gyakran eredeti gondolatokat is vet fel, különösen Bornemisza forrásainak feltárásában és a kortárs írókkal való összehasonlításában. Általában jellemzi a könyvet a szerző rokonszenves becsületessége és jóindulata, de a szabatos fogalmazásban és az igazi elmélyülésben ingadozó óvatossága is. Például nem meri használni a „barokk" jelzőt, amikor a fólio-

postillák megváltozott stílusáról beszél (353—67. lap). Leírja a „korszellem" szót, a „levegőben volt" világosnak nem nagyon nevezhető közhelyet, átveszi Eckhardt Sándor lektori véleményéből a cicerói stílusra utalást, de nem önt tiszta vizet a pohárba. Eckhardt pallérozott stílusérzékkel keresgél Ciceró körül, de Nemeskürty nem fejti ki, hogy az ítélőszék elé állított és otthonából kiüldözött Bornemiszának aligha jutott ideje Cicero olyan alapos tanulmányozására, hogy stílusát átalakíthatta. Ellenben alighanem alaposan átolvasta Telegdi Miklós püspök vitairatát, amelyben többekközt az *Ördögi kísértetek* miatt leckézteti veszedelmes szomszédját. Néhány lappal előbb Nemeskürty is megállapítja, hogy Telegdi körmondatos, humanista stílusban ír, rámutathatna tehát itt is, hogy valószínűleg megismétlődik az irodalomtörténetből jól ismert fordulat: ellenfelétől tanul az író, tehát a megváltozott, körmondatos, választékosabb stílus sejthető forrása a humanista, már-már barokkba hajló ízlésű ellenfél. A téma és a szerző megérdemelné, hogy alaposabban foglalkozzunk a könyv többi részletével is, folyóiratunkba azonban nem illik a szakmai részletekbe vesző bírálat.

A Bornemisza iránti érdeklődésről tanúskodik, hogy hamarosan Nemeskürty könyve után egy ugyanakkora terjedelmű kötet (553 lap) jelent meg, amely antik vonatkozásaival foglalkozik (Borzsák István: *Az antikvitás XVI. századi képe* 1960.). A sokat ígérő címet az utána vetett két szó *(Bornemisza-tanulmányok)* megszorítja ugyan, könyve végén (526. és 527. lap) mégis azt hangsúlyozza a szerző, hogy a nagy prédikátor műveiből teljesen megismerhetjük az antikvitás XVI. századi képét. Nem értem, hogyan feledkezhetett meg Balassi lényegében eltérő állásfoglalásáról, akinek műveiben az ókori műveltség arra is szolgál, hogy a szerelem jogosultságát igazolja, tehát a Bornemisza által is képviselt prédikátori antikvitás-szemlélettel határozottan szembefordul, valamint a széphistóriákból miért csak azokat a részleteket szemelgeti, amelyek Bornemisza könyveiben is szerepeltek? Akad közöttük olyan merész témájú is, hogy az *Ördögi kísértetek* szerzője heves megbotránkozással emlegetné. A közismert *Lucretia-ének*-en és Enyedi György *Gismunda és Gisquardus*-án kívül (ezek csak humanista történetek, nem igazi antik témák, noha a szerelem jogait emlegetik) hadd emlékeztessek Szakmári Fabricius István antik szerzőt átdolgozó *„Historia ex Parthenii Nicensis de amatoriis affectionibus collecta"* (1577) című énekére, amelyet a versfők szerint akkor szerzett, amikor „de amore impudico cogitabat" (szemérmetlen szerelemről gondolkodott), vagy a Czegei Névtelen *„Effectus amoris"*-ára, amelynek tanulsága is hirdeti antik történelemből vett és merészen leírt szerelmi jelenetein kívül, hogy

„Istennek is törvénye ellen vagyon,
Egymástól szeretőket hogy elválasszon
Ember, kiket Isten egyben szerzett..."

Ez bizony nem „alkalmi bővülés", hanem „alapjaiban más attitüd felfedése."

A nagy tudású szerző jó filológusra valló gondossággal szedegeti össze Bornemisza műveinek antik vonatkozásait. Értékes eredményekre jut (pl. bebizonyítja, hogy az *Elektrá*-t görög eredetiből dolgozta át az író, nem pedig latinból), több szövegrész és szó értelmezését helyesbíti, s néha szinte mellékesen találóan jellemez (pl. 529. lapon Bornemisza stílusát), de itt-ott, nemcsak az említett példában könnyedén intéz el problémákat.

A század nagy lírikusa, Balassi Bálint az újabban megelevenedett érdeklődés másik célpontja. Összes műveinek kritikai kiadása jelent meg először Eckhardt Sándor gondozásában (Összes versei: 1951, prózai művei: 1955.). A kiadás filológiai alapossága miatt is kiválik (a szöveg lelkiismeretes rekontsrukcióján kívül az eddigi forráskutatás eredményeit is feldolgozza a verseket kísérő jegyzetekben), de legjobban a versek időrendjének megállapításával segítette a későbbi kutatást. Lehet, sőt valószínű, hogy Eckhardt Sándor sokszor szellemesen megszerkesztett kronológiáját itt-ott módosítják, akik nagy katonaköltőnkkel foglalkoznak majd, de bizonyos, hogy általában végleges eredményre jutott.

Az érdeklődés — ahogy történni szokott — felidézte a véletlen segítségét. Stoll Béla felfedezett öt Balassi-versrészletet, a költő saját kézírásában, ame-

lyek közül kettő eddig ismeretlen volt. Majd Eckhardt Sándor közölt új, a költő életét megvilágító adatokat (*Új fejezetek Balassi Bálint viharos életéből* 1957.), különösen a botrányait követő pörök iratait. Nemsokára megtalálták Balassi eddig csak töredékesen ismert pásztorjátékát. A lelet azért is értékes, mert eléggé szegényes régi drámairodalmunkat gazdagítja, továbbá mert a lírikus mellett megismerhetjük a művészi magyar próza művelőjét, különösen azonban a „*Szép magyar komédia*" teljesen eredeti ajánlása és prológusa termékenyítheti meg a kutatást. Az ajánlásból kiderül, hogy Erdély számára írta Balassi vígjátékát, tehát kortárs erősíti meg azt a határozottan ki nem fejezett véleményt, hogy XVI. századi irodalmunk igazi gócpontja — legalább a korszak végén — a kis magyar fejedelemség. A prológus a költő tudatos humanizmusáról tanúskodik, hisz részletesen — antik példákra is hivatkozva — bizonygatja a szerelmi költészet és a szerelem jogosultságát. Az értékes kéziratot Fanchali Jób-kódexnek nevezték el (Misianik-Eckhardt-Klaniczay: *Balassi Bálint szép magyar komédiája. A Fanchali Jób-kódex magyar és szlovák verssi*, 1959.). 1960-ban a pásztorjáték újabb kiadása jelent meg, amelyben Eckhardt [illegible]dor mai helyesírással és a hiányokat [illegible]zítve közölte a szöveget.

[illegible]dex legnagyobb részének írója, [illegible] János a Thurzó-család írástu[illegible]bere, deákja lehetett, aki aligha[illegible] is adott elő énekeket, tehát u[illegible]ttató szerepet is játszhatott a [illegible]ázban. Ennek nem mond ellene ne[illegible]ge és esetleges vagyonkája. A fennma[illegible]dt kódex műsorfüzetnek látszik, amelybe az énekes deák feljegyezte a közönsége által kedvelt széphistóriákat és énekeket. Közli a kiadvány rövidebb feljegyzett énekei közül a legérdekesebbet, a Klaniczay Tibor által elemzett, eddig ismeretlen *Pajkos ének*-et, amely nemcsak rokonítható az úgynevezett hegedős énekekkel, hanem maga is az. Erre mutat műfaja (líra és epika vegyítése), a szöveg több zavaros részlete és magát gúnyoló, hányiveti modora. Ezzel ötre emelkedik ismeretes hegedős énekeink száma. Értékét növeli korai keletkezése (Klaniczay Tibor 1545—50 közötti évekre gondol, de azt hiszem, helyesebb: 1539—50); csak a *Szendrői hegedős ének* öregebb.

Nagy részben XVI. századi anyagot közöl az utóbbi évek egyik legszebben kiállított könyve: a *Régi Magyar Drámai Emlékek* két album alakú kötete. (Sajtó alá rendezte Kardos Tibor és Dömötör Tekla, 1960.) Alszeghy Zsolt tizenöt drámai emléket ismertető régebbi antológiája (1914) bizony szerényen háttérbe szorul a majdnem félszáz (49) szöveget felölelő új gyűjtemény mellett. E nagyarányú szaporodás négy okkal magyarázható: 1) Több új emléket fedeztek fel az utóbbi évek folyamán, mint például Balassi pásztorjátékát, amelynek immár harmadik kiadását kapjuk az első kötetben. 2) Szerepelnek az első kötetben a latin nyelvű emlékek is, mint pl. Bartholomeus Frankofordinus Pannonius két komédiája, amelyek a régi szűkebb körű szemlélet szerint nem tartoztak a magyar irodalomba. Sajnos azonban ezt az elvet csak a középkori és humanista anyag feldolgozásában érvényesíti a gyűjtemény. A XVII. századi kibontakozó latin iskoladráma létezését és hatását a bevezetés megemlíti, de a játékoknak még címét sem sorolja fel, pedig nem ártott volna rövid ismertetésük, ha közlésükről technikai és egyéb okok miatt le kellett mondani. 3) A középkorban az egyházi szertartásokból újrakeletkező dráma csíráit is összegyűjtögeti, mint a *Csillagjáték*ot (Tractus Stellae) vagy a dramatizált predikációkat. 4) Különös szorgalommal és lendülettel kutatja át kódexirodalmunkat és a XVI. századi epikát (sőt a bevezetésben a geszta-irodalmat is), és megkeresi azokat a részleteket, amelyek feltehetően drámai játékok emlékét őrzik. Ezek a „felfedezések" idéznek majd fel valószínűleg nagyobb vitát, mert bizony szokatlan, hogy drámát lássunk az ó-magyar Mária Siralomban, Beöthy Zsolt kedvelt Halálhimnuszában, Benczédi Székely István vagy Heltai Gáspár egy-egy fordulatosabb prózai részletében.

A szövegeket bőséges bevezetés (237 lap) előzi meg — szinte a magyar dráma fejlődését ismertető könyv —, amelyben Kardos Tibor beszámol kutatásairól és kifejti felfogását. Ezzel indokolja is a gyűjtemény szerkesztési elveit.

Dömötör Tekla okos, mértéktartó értekezését elcsúfítja, hogy valóságos gyűjteményt közöl a mai hírlapi stílus lomposságaiból, amelyben az „akadályát képezheti" (199. l.) után szépen felsorakozik a „tűnik", az „erőteljes" (199. l.) a „keresztül" (219. l. Kétszer egymás után két sorban) és a „közvetítik a falu *felé*" (208. l.).

A közölt emlékek filológiai gondozása mintaszerű, sőt példamutató. Lehetőleg a legrégibb és legmegbízhatóbb szöveget adják ki újra. Ha változtatnak (pl. központozást), a jegyzetekben megemlítik. Megkönnyíti a kutató munkáját, hogy a jegyzetek nem a kötet végén, hanem mindjárt a kiválasztott mű után következnek, és az adatok állandó rendbe sorakoznak. A szövegre vonatkozó bevezető felvilágosítás után a lelőhely (a kódex vagy kötet) pontos leírása következik. A közlésmód ismertetése után elmondják, amit a mű történetéről és jellegéről tudni kell. A bibliográfiában külön csoportosítják az eddigi kiadásokat, a méltatásokat és esetleg a külföldi vonatkozásokat. Végül a megértést elősegítő (szövegkritikai, nyelvi, tárgyi) jegyzetek zárják a sok munkát, gondot összefoglaló kutatói apparátust, amely a jövő munkát bizonyára hathatósan elősegíti majd.

Az ismertetést nem szabad befejeznünk a jól megválasztott, szép és új illusztrációs anyag, valamint a gondos, ízléses nyomdai — különösen tördelő — munka dícsérete nélkül.

FÁBIÁN ISTVÁN

Felelős kiadó: Takács Gyula

60-7767 Pécsi Szikra Nyomda F. v.: Melles Rezső

8,— Ft

MAGYAR ÍRÓK
ÚJ MŰVEI
A
MAGYAR ÍRÓK KÖNYVESBOLTJÁBAN
(PÉCS, KOSSUTH LAJOS U. 5.)

Vers:

BARDOSI NÉMETH JÁNOS:	*Carmina Hungarica*
DEMÉNY OTTÓ:	*A legszebb kor*
GARAI GÁBOR:	*Emberi szertartás*
KALÁSZ MÁRTON:	*Ünnep előtt*
MEZEI ANDRÁS:	*Torlódó idő*
PÁL JÓZSEF:	*Mézpergetés*
TAKÁTS GYULA:	*Virágok virága*
TIMÁR GYÖRGY:	*Iszonyat naptára*
ZSIGMOND EDE:	*Elszántan és szeliden*

Próza:

BERNÁTH AURÉL:	*Utak Pannóniából*
BÓKA LÁSZLÓ:	*Alázatosan jelentem*
ERDÓDY JÁNOS:	*Aretino Velencében*
FÁBRY ZOLTÁN:	*Palackposta*
HUSZTY TAMÁS:	*Akinek padba vésték a szívét*
KASSÁK LAJOS:	*Misilló királysága*
KENDE SÁNDOR:	*Közel a mennybolt*
KOMLÓS ALADÁR:	*A líra műhelyében*
MARTON BÉLA:	*Utazás a Vénuszra*
NAGY SÁNDOR:	*A szabadulás napja*
RUFFY PÉTER:	*Varsói hajnal*
SINKA ISTVÁN:	*Eltűnik a Hóri domb*
SÓTÉR ISTVÁN:	*Édenkert*
SZÁNTÓ TIBOR:	*Valamelyik parancsolat*
TAKÁCS TIBOR:	*Móra igazgató úr*

Új kiadások:

GYÖRY DEZSŐ:	*Viharvirág*
ILLÉS BÉLA:	*Kárpáti rapszódia*
TERSÁNSZKY J. JENŐ:	*Kakuk Marci*

Jelenkor

ELBESZÉLÉS:

ALBERT GÁBOR
HAVAS GÁBOR
HERNÁDI GYULA
TATAY SÁNDOR

VERS:

BEDE ANNA
BIHARI SÁNDOR
CSANÁDI IMRE
CSÁNYI LÁSZLÓ
CSORBA GYŐZŐ
FODOR ANDRÁS
GALAMBOSI LÁSZLÓ
JANKOVICH FERENC
RÓNAY GYÖRGY
VÁRKONYI NAGY BÉLA

CIKK:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
KOLTA FERENC
NEMES ISTVÁN
SERES JÓZSEF
SZŐLLŐSY KÁLMÁN
TÜSKÉS TIBOR
VAJKAI AURÉL
VÁRKONYI NÁNDOR
ÉS MÁSOK ÍRÁSAI

KÉP:

DERKOVITS GYULA
KERNSTOK KÁROLY
LANTOS FERENC
SCHÖNBERGER ARMAND

IV. 2.

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Jelenkor

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

IV. évfolyam, 2. szám 1961. április

Szerkeszti:

Borsos József, Csorba Győző, Kolta Ferenc, Tüskés Tibor (főszerkesztő)

A szerkesztő bizottság tagjai:

Bárdosi Németh János, Bertha Bulcsu, Gyenis József, Katona Ferenc, Örsi Ferenc, Pákolitz István, Pál József, Sarkadiné Hárs Éva, Thiery Árpád

és Pörös Imre (műszaki szerkesztő).

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók: 24. Telefon: 13-05.
Szerkesztőségi órák kedden és pénteken 17—19 óráig.
Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Tatay Sándor: Tudós a ködben (elbeszélés) — — — — — — — — — — 115
Várkonyi Nagy Béla: R. L. Stevenson sírjánál (vers) — — — — — — — — 126
Galambosi László: A boronák hullámzó rácsain (vers) — — — — — — — — 130
Havas Gábor: Múzsa kerestetik (elbeszélés) — — — — — — — — — — 131
Jankovich Ferenc versei — — — — — — — — — — — — — — — 135
Gulyás János: Nyárvégi történet (elbeszélés) — — — — — — — — — 137
Rónay György versei — — — — — — — — — — — — — — — 141
Csányi László versei — — — — — — — — — — — — — — — 144
Albert Gábor: A bazáros (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 146
Fodor András versei — — — — — — — — — — — — — — — 150
Bihari Sándor: Ember és táj farsangja (vers) — — — — — — — — — 152
Mészáros Ferenc: Benéz a kakas (elbeszélés) — — — — — — — — — 153
Csanádi Imre versei — — — — — — — — — — — — — — — 159
Bede Anna versei — — — — — — — — — — — — — — — 160
Petrarca versei. *Csorba Győző* fordítása — — — — — — — — — — 162
Hernádi Gyula: Egymásra fényképezett egek (elbeszélés) — — — — — — 165
Galambosi László: Gyász (vers) — — — — — — — — — — — — — 168

FIATALOK

Lukács Miklós versei — — — — — — — — — — — — — — — 169
Antalfy István: Libasoron (vers) — — — — — — — — — — — — — 169
Csongor Rózsa: Éjjeli műszak (elbeszélés) — — — — — — — — — — 170
Debreceni Klára: Szabadság (vers) — — — — — — — — — — — — 175
Láng Mária: Emlék (vers) — — — — — — — — — — — — — — 175

DOKUMENTUM

Várkonyi Nándor: Egy dunántúli versantológia és egyéb ügyek — — — — 176

HAGYOMÁNY

Szász István: Bartók a „kultúra ellen" — — — — — — — — — — 184

JEGYZET

Seres József: Krúdy stílusának zeneisége — — — — — — — — — 191
Szöllősy Kálmán: A „Szerelmem, Hirosima" ürügyén — — — — — — 196
Tüskés Tibor: A költészet „haszna" — — — — — — — — — — 199

SZEMLE

Bárdosi Németh János: Jankovich Ferenc: Napravárók — — — — — 203
Szeghalmi Elemér: Takáts Gyula: Virágok virága — — — — — — — 205
Lakatos Kálmán: Ténagy Sándor: Jámbor lázadás — — — — — — 207
Nemes István: Forgács László: Ünnep után — — — — — — — — 209
Vajkai Aurél: Dömötör Sándor: Őrség — — — — — — — — — 212
Kolta Ferenc: Az Akadémiai Kiadó újabb irodalomtörténeti kiadványairól — — 213

KÉPEK

A címlaprajz és a belső rajzok
Lantos Ferenc munkái

A műmellékleten:

Derkovits Gyula: Kaszáló
Derkovits Gyula: Anyák
Kernstok Károly: Tanulmány
Schönberger Armand: Csendélet
(Foto: *Sarkadiné Hárs Éva)*

Évi előfizetés díja: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft.
Csekkszámla: OTP 349—803. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető minden postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest V., József Nádor tér 1.). Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068. Küzeleti előfizetési csekkszámla száma: 61 060, vagy átutalás az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlám.

61-1009 Pécsi Szikra Nyomda F. k.: Takács Gyula

Tatay Sándor

Tudós a ködben

Ahogy az erőteljes fűtés, de méginkább a felforrósult testek melege kiáradt a tárt ajtón, kint a köd egy pillanat alatt cseppfolyóssá vált és az akadémikus arcába finom eső szitált.

A professzort a ködben támadt fekete kavargásban sorra követte a felesége, a lánya, a kisebbik fia, aztán a rokonok, akik illendőségből a kocsiig kísérték, még a nagyapa is. És ennek az öregembernek a kivételével valamennyien gőzölögtek, mint heves vágtában áthevült paripák, mert mind részt vettek a táncban. Ez akkor látszott, amikor az udvari lámpát felgyújtották. A kocsi lejjebb állt a diófa alatt és az egyetlen villanykörte fényére csupán a krómozott részei csillantak meg, egyébként elveszett a ködben. Csak mikor odaértek hozzá, akkor látták, hogy a karosszériát egészen elborította a fa ágairól lehulló zuzmara. A professzor ezt nem engedte letörölni, nehogy a finom jégkristályok megkarcolják a fényezést. Csak az ablakokról dörzsölte le erőteljes munkával a jégréteget, aztán járatni kezdte a motort.

Akik az éjszaka folyamán kint jártak, hírét vették az egyre sűrűsödő ködnek, de az akadémikus mindezt csak kedves fondorlatnak vette, hogy marasztalhassák reggelig. Parancsot adott családjának az indulásra. Ezt az elhatározását mostmár nem akarta visszavonni, pedig tudta, hogy rendkívül kínos útja lesz...

— Maradjatok — igyekezett a háziasszony túlkiabálni a motor berregését —, ilyen időben Esztergomtól Pestig elvergődni lehetetlen. Valóságos istenkísértés!...

Istenkísértés! Valamelyik diákkori háziasszonyának volt ez a szavajárása és kellemetlen emlékeket ébresztett benne. Elbúcsúzott, beült a kocsiba. Mellette foglalt helyet a tizenhárom éves fia, hátul pedig a két nő.

Az útjuk egyideig felfelé vitt kertes házak között. A tudós csak a legnagyobb óvatossággal tudta úgy vezetni kocsiját a rossz látási viszonyok között, hogy a kihajoló bokrok ne karcolják végig. Szerencsére ahogy felfelé haladtak, a köd egyre ritkult. Egy kápolna tornya mellett néhány pillanatra áttetszett a hold is.

— Erről a dombról lőtték egyszer hosszú időn keresztül a törökök Esztergom várát. Valóságos tűzokádó hegy volt ez akkor — mondta az akadémikus. Hátul erre megmozdult a két nő, kitekintettek az ablakon, aztán visszahanyat-

lottak az ülésre. A lassú felfelé kapaszkodásban átmelegedett a kocsi és ez nekik jó volt.

Előttük felmagaslott a bazilika nagy fekete tömege. Túl azon, megintcsak dombok oldalában fények látszottak. De lent a város minden fényével együtt a ködbe veszett.

— Azok a fények ott már Csehszlovákiában vannak, ugye, apu!

— Igen — mondta az apa. De csak ennyit, mert azon töprengett, hogy az utat nyilván eltévesztette. Erről azonban szólni nem akart, nehogy a két nő aggságoskodását felébressze. Találomra balra fordult, hogy belemerüljön az alattuk terpeszkedő ködbe.

Az iskolában azt tanultuk, hogy Csehszlovákiának sokkal fejlettebb ipara van, mint hazánknak. Igaz az, apu?...

— Amit az iskolában tanultok mind igaz! Milyen ostoba kérdés ez?...

A tudóst azonban nem az ipar izgatta. Az ő munkaterülete a mezőgazdaság volt... Az az igazság, hogy a mezőgazdaságuk is fejlettebb. És ami a legfőbb, jobban élnek ott a termelőszövetkezeti parasztok. Különös, hogy ebben az ipari országban a parasztok élnek legjobban... Legalábbis ez volt a tudós személyes tapasztalata legutóbbi ottlétekor.

— És talán fáj neked, hogy a cseheknek egy kicsit jobban megy? Minden szocialista állam sikere a mi sikerünk. Ezt is tanultad az iskolában, nem?

— De igen.

A professzor mindig könnyedén mondott ilyenféle téziseket a fiának. De most rendkívül felizgatott kedélyállapotban volt, az éjszakázástól is, melyet nem könyvek és jegyzetek mellett töltött és a rettegéstől is, hogy mennyire sűrűsödik meg előtte a köd. Azt sem tudta igazában, jó úton jár-e.

— Jegyezd meg: a szocializmus építésének távlataiban teljesen mindegy, hogy egy bizonyos siker a mienk, a cseheké, a románoké. — Ezt mondta még, aztán rendkívüli kényszert érzett, hogy lelke mélyére tekintsen. A professzort gyerekkorában arra tanították, hogy a cseheket gyűlölni kell. Ez a gyűlölet egy időben szent volt előtte, mint minden, amire tanították, mert nem volt kétkedő természetű gyermek. Egyetlen dolog kivételével nem kétkedett semmiben, hanem arra törekedett, hogy mindent, amit tanulással a magáévá tehet, tegyen a magáévá. Vasszorgalmú diák volt és vasszorgalmú ember lett. Bátran tekinthetett a lelke mélyébe, azok a gyalázatos dolgok eltűntek belőle. Nem csodaképpen, hanem a logikus gondolkodás eredményeként. Az évek új és új igazságokat hoznak, a professzor egynek sem hódolt be, hanem mindegyiket elsajátította törhetetlen szorgalmával.

„Azok az igazságok, amiket ezeknek a gyerekeknek tanítunk, bizonyára érvényesek lesznek halálukig és még tovább is. Nem minden nemzedéknek kell összetörettetni, hogy korának emberévé váljék."

Csikorgás, erőteljes zökkenés. A két nő előre zúdult.

— Megőrültél!? — kiáltott a feleség, pedig nem történt semmi, csak a ködből hirtelen előtántorgó alak miatt fékezni kellett.

„Megőrültél!" A professzor nemzetközi tekintélyre tett szert. Főképpen a vegyszeres gyomirtás területén végzett kutatásaival. Akadémikus, Kossuth-díjas. Az asszonynak ez mind nem számít, úgy hangzik ajkán ez a szó, mintha a cselédjére kiáltana. Már tudniillik ha manapság volna olyan alkalmazott, akire így lehetne ráordítani. Persze mindenütt nem állhat egyformán helyt az ember mégolyan vasszorgalommal sem.

„A családi életünk irányítását nem tartom kézben kellő eréllyel, ez kétségtelen. Igen, kicsúszott a gyeplő a kezemből. Mikor?.... Talán még a legelső években, amikor a céljaim elérése végett alig elviselhető nyomorba vittem a feleségemet... Vagy — isten ments — talán a tekintélyem rovására ment, hogy elveimet néhányszor változtattam és nem törődtem vele, hogy Anna felismerje belső fejlődésem vaslogikáját?"

Már jó néhány másodperce elhangzott az asszony otromba kiáltása, amikor a lány édesdeden felnyögött:

— Ne veszekedjetek...

Aztán olyanfajta fészkelődést lehetett hallani, mint mikor ezen ismert szavai után másik oldalára fordul az ágyban.

— Aludjatok már!

A fiú erre hangosan felnevetett.

— Hallgass, az utat nézd inkább! Ostoba kölyök! — A professzor végre felháborodásához méltó szavakat talált.

Éktelen zötyögős utcán haladtak, a kocsi rugói fel-feljajdultak. Fogalma sem volt, hol járnak, de érezte, hogy a bazilika a jobb keze felől magasodik az égnek, hihetetlenül hosszú oszopaival, óriási kupolájával, lenyűgöző tágas tereivel. És alatta a pincéjében, de még mindig magasan a város felett a főpapok koporsóinak számlálatlan serege.

Az az egy dolog, amiben a professzor már kora ifjúságától fogva kételkedett, az Isten léte volt. Ki tudja, mi oltotta bele ezt a kétkedést, talán ellensúlyozásául minden más tekintélyhez való hűségének, melyet ifjúságában legfőbb erényének tartottak. Ezt a kétkedését hosszú ideig kellett titokban tartania. Aztán jóval később, mikor szívós, törhetetlen munkával sikerült odáig jutnia, hogy magát materialistának mondhatta, a lelki élet különös törvényei szerint ez a ballaszt viszájára fordulva súlyosodott rá könyörtelenül... A dialektikus materializmus módszereinek kitűnő ismerőjévé vált. Élt ezzel munkásságának minden területén. De ha valaki megkérdezte volna tőle, hisze-e isten nemlétezésében, teljes őszinteséggel csak ennyit felelhetett volna rá: „Tudom, hogy nincs, de nemlétezésében nem hiszek, ahogy nem hittem a létezésében sem."

„A hitében bizonytalan ember még lehetett Istennek hűséges szolgája. Ennyi kétkedéssel én is lehetek teljes értékű híve az új világrendnek." — Ezzel szokta megnyugtatni magát időnkint, de ez nem a megnyugvás órája volt. Ebben a pillanatban már tudta, hogy az éjszakából hátralévő órák ezer életveszélyt tartogatnak számára és a családja számára. Tudta és sem vissza nem fordult, sem meg nem állt, hogy dideregve kivárják a hajnalt.

— Balra! — kiáltott éles hangon a fiú.

— Tudom, fogd be a szád! — mordult rá és balra fordult a gyermek utasítása szerint, mert sem emlékezete, sem megérzése nem mutatott neki más utat.

Valóban a városból kivezető széles, kockaköves úton voltak. A neoncsövek egyenletes fénye most egy darabig irányt mutatott neki.

Az apa és fiú hangos szóváltására felébert a lány és álmosan, kicsit nyafogva szólt.

— Nem bírom a neonfényt. Unalmas, rideg, elvesztik miatta a városok a jellegüket.

Éppen ez kellett még az ideges professzornak.

— Ugyan, menj az ostoba szenvelgéseddel! A magadfajta sznobok közt süsd el az ilyen bűbájos megjegyzéseket. El fogják hinni, hogy ábrándos lélek vagy.

Mért nem mondod, hogy unod a napot az égen! Bár neonfény vezetne Pestig, majd meglátod, mit ér a reflektor, ha kiértünk a városból...

„De minek is magyarázom. Fogalmuk sincs a veszélyről, aminek elébe nézünk. Nem, ezeknek sejtelmük sem volt soha, sem a belső gyötrődéseimről, sem a rám leselkedő veszedelemekről és buktatókról, melyeken át kellett vergődnöm, hogy a kenyerüket megkereshessem."

Megtermett szőke nő volt a professzor lánya és annak ellenére, hogy szőke volt és hatalmas, háremnőnek öltözött, úgy jelent meg a házibálon. Alig találtak megfelelő nagyságú török ruhát. A rózsaszín selyem feszült az idomain. A hangulatvilágításban úgy látszott, mintha nem volna rajta más, csak az araszny élénkzöld bugyi és az aranyozott melltartó és a tüll. Valamennyi között a legvadabbul táncolt. A professzor úgy vélte, ez is része volt elkeseredett harcának, mellyel a korai elhízás ellen küzdött. A vége felé nem volt a testén egy tenyérnyi száraz, a zöld és a rózsaszín selyem egy csurom víz volt rajta, még a tüll is nedvesen tapadt. Mikor átöltözött, a fürdőszobában valóban úgy kellett a frotil törölközőkkel lecsutakolni, mint a habzó paripát. A két asszonynak, az anyának és a háziasszonynak a szíve kimerült ebben a munkában, különösen mivel ők maguk is megfáradtak a táncban.

Másodéves jogász volt a lány. Egész életében kitűnő tanuló volt, mehetett volna érdemlegesebb pályára is, akár a nehéz-, akár a könnyűiparban, vagy ott a mezőgazdaság, a tudományos kutató munka még milliom lehetőséggel kecsegtető területe. De nem, ő jogász akart lenni.

„Egyre több nő özönlik a jogi pályára. Helyes-e, vagy ostobaság rájuk bízni az igazságszolgáltatást? Mi lesz ebből?... Ez a lány mindenesetre olyan vasszorgalommal veti magát a jogi tudományokba, ami a kémia, vagy a biológia területén tiszteletre méltó volna. De a római jogban?... Vették-e valaha férfiak ilyen komolyan a jogi tanulmányokat?"

A professzor elképzelte lányát Justicia alakjában, kezében a kétkarú mérleggel és jóleső mosoly húzott át az ajkán. A városon kívül ritkás villanykörték mutatták az utat Dorog felé, még mindig nem kellett reflektort használnia, egy kicsikét jobbak is lettek a látási viszonyok, a repülőtérről áramló gyenge szél fel-fellebbentette a ködfátyolt. Mintha az iménti goromba szavaiért elégtételt akart volna adni a lányának:

— Szép voltál! A többiek is szépek voltak.

A fiú megint nevetni kezdett.

— Mit nevetsz olyan dolgon, amit nem értesz, szamár.

Vasúti átjáró, kettős kanyar, megint vasút. Ezt a gyerek mind előre bemondta. Aztán behatolt a kocsiba a bányaváros bűze. A következő kanyar után égő vörös lett előttük a köd. Majd baloldalt egy nyitott falú épületben magas lángok lobogtak. Ha nem ismerték volna a karbidgyárnak ezt a részlegét, rémület fogta volna el őket, hogy tűz ütött ki a telepen. De a nagy ködben most félelmesebb volt ez is, mint máskor.

— Akár a pokol — mondta a professzor.

— Mint egy tűzhányó — kiáltott a gyermek.

— Előbb jutunk a csillagokba! Igaz, apu?

Meg kellett állni, mert a főútvonalhoz értek. A hirtelen fékezésben a motor is lefulladt. A mozdulatlanság most az asszonyt ébresztette fel.

— Bécs 190 kilométer — sóhajtott. — Drága Bécs!

A professzor megrémült, hogy most megint előjönnek a leánykori emlékek. A Ring, a Heldenplatz, a Schönbrunn, Grintzing, a valcerok, a ribizlibor, a fil-

léres vonatok Magyaróvárról, a Prater a szellemvasúttal, ahol a zsebóráját ellopták, a nagybácsi, aki házmester volt a Margareten-strasse 115-ben. Tán még a szerelmes séták is Baden-Badenben üres zsebbel, aminek ez a házasság lett a vége.

— Drága Bécs! Bécsnek mindig több szerencséje volt, mint nekünk, az igaz, eddig! De mostmár aztán nem! Az igaz, hogy ötvenhatban, mikor hajókiránduláson ott jártál, több volt az autójuk, a narancsuk, a datolyájuk, és fényesebb volt, mint Budapest. Fényesebb volt és gazdagabb. Jó, elismerem. Azóta változott a helyzet, és várd ki a végét. Ha egyszer meglesz az európai egység...

— Miféle egység? — Vágott közbe lelkendezve az asszony.

— Eh, akármiféle! Valamilyen egység egyszer csak lesz! És ebben az egységben végre egyszer mi leszünk előnyben.

— Gondolod?

— Gondolom hát! Persze, hogy gondolom. Most gyere te is azzal, hogy Ausztriának több szarvasmarhája van, mint nekünk! De, mondom, várd ki a végét. Gazdagok leszünk azon a napon és a jövő társadalmi rendszere nekünk már rég a sajátunk lesz.

— De, kedvesem — tiltakozott az asszony —, én egy szót sem szóltam szarvasmarhákról. Én csak azt akartam mondani, hogy ez a 190 kilométer nem olyan sok, és mért nem mehetünk néha Bécsbe operába.

— Operába! Ez az, látod ez az, hogy ennyi idő után mindig más malomban őrlünk.

— Ideges vagy, szívem — mondta az asszony és hátradült.

Természetesen ideges volt, mert ekkor már Dorog fényeit is elhagyták és hiába próbálkozott akár a reflektorral, akár a tompított fénnyel, a sugarak tejfehér sűrűségbe vesztek. Azért ekkor még ki lehetett venni jobboldalt az útszéli árok sötét vonalát. Ehhez tartott tágra nyílt pupillákkal figyelve. Így aztán haladt is, de hogy mennyit és milyen sebességgel, azt nem tudta, mert arra sem volt ideje, hogy egy pillantást vessen a sebességmérőre. Mikor mégis megpróbálta, egy hajszál mentette, hogy az árokba nem csúszott. Ahol megállt, egy útjelző tábla magasodott elébe. Kiküldte a gyereket, hogy zseblámpával nézze meg a feliratot.

— Kesztölc 2 kilométer! — kiáltott a fiú.

Különös, többször járt erre, de ez a felirat elkerülte a figyelmét. „Kesztölc! Honnan ismerős ennek a falunak a neve?"

— Anna! Hallod, Anna, innen küldte utolsó üzenetét a fiad, mielőtt elment.

— Bizony, szegényem! — ébredezett az asszony.

A professzor beindította a motort és ismét belehatolt a ködbe.

— Eh, mit szegény! Nagy szamár, ostoba. Fiatal embernek elmenni innen, ahol tálcán kínálják neki a legkitűnőbb munkalehetőségeket, alig hogy kibújik az iskola padjából. Mikor volt ez? Volt ez az én időmben? Emlékezz vissza!

— Megél ottkinn is, jól tudod, hogy megél.

— Megél, persze, hogy megél, sőt idővel még vagyont is szerezhet. De mi az, ami lelkesítse? Mi az, amiért érdemes neki élni? Jegyezd meg magadnak, a fiad számára többé semmi más lehetőség nincs, mint hogy hajszolja a pénzt, vagy még annyi sem, csak hogy gürcöl a kenyeréért. S ha neki ez elég, ekkor nem az én gyermekem. Anna! Nekem többet ne mutasd a levelét. Az sem érdekel, hol van, merre jár. A számomra meghalt!

— Balra, apa, balra! — kiáltott a gyermek.

— Számomra csak akkor támad fel, ha újra átlépi az ország határát. Csak

én tudom, ti nem tudhatjátok, mit ártott nekem a buta cselekedetével. Ezt is kibírtam, ezzel is megküzdöttem, de most itt kijelentem, hogy számomra meghalt, de módjában van, hogy feltámadjon. Írd meg neki, hogy az apja életét majdnem tönkretette, hogy ha nem vagyok elég kemény, tönkreteszi az egész családot. Ezt még megírhatod neki. Én nem tartom hősnek, gyáva kutyának tartom, ezt is megírhatod.

Az asszony rémülten hajolt előre.

— Mi van veled, fiam? Hiszen ez őrület. Alig ittál valamit. Mégis megártott? Igaz, nem szoktad.

— Nem ártott meg semmi — kiáltott a professzor hirtelen balra kapva a kormányt, mert megint egészen az árok szélére jutott —, csak egynémely igazságot meg akarok mondani. Ki tudja, meddig él az ember. Ha például most egy pillanatra felmondanák az idegeim a szolgálatot, valamennyien itt pusztulhatnánk.

A lány váratlanul megragadta a vállát és felsikoltott.

— Apu, állj meg!

— Nyugodj meg lányom, mindig mindenütt megálltam a helyem, ahogy az emberileg lehetséges volt. Semmi okotok a bizalmatlanságra.

— Nem, nem, apa, csak úgy érzem, az idegeid... Olyan szokatlanul beszélsz. Tudod, mennyire szeretlek.

Megsimogatta az apja haját, mely nedves volt a verejtéktől.

A köd ismét ritkult. Egy mozdony tüzet okádva pontosan feléjük tartott, de aztán hirtelen elkanyarodott az út mentén futó sineken. Arrább látták a mészégető kemencék fényét, aztán áthaladtak Leányváron.

— Itt van valahol az a rét, ahol tavasszal annyi gólyahír szokott virítani — szólt a lány —, ugye megállsz, ha akkor erre jövünk.

— Megállok én, meg bizony, kislányom. És ha akarod, a nyáron elviszlek magammal sokfelé, amerre járok az országban. Gyönyörű dolgokat látsz. Hálisten az idén befejeződik ez a hercehurca és közös gazdálkodásban lesz lényegében az egész ország. Mert az ám a szép, az óriási táblák egyben.

Ahogy kapaszkodtak fel a Pilis meredekén, a köd egyre ritkult, végül eltűnt egészen, a hold világított a bokros-erdős tájra. És hozzá milyen fényesen, ezüstösen világított. A kocsi nekilendülve, búgva kapaszkodott felfelé.

— Most vesszük igazában birtokunkba az országot — lelkesült a professzor —, mi tudósok vesszük birtokunkba. Nincs többé, ami alkotó munkánknak határt szegjen, sem kicsinyes önérdek, sem ostoba maradiság. Micsoda erők, óriási erők rejtőznek a földben s mi felszabadítjuk a titkok mélyére hatolva... A versenyt az iparral kezdtük, mert azzal kellett, de a győzelmet csakis ezzel, a mezőgazdasággal koronázhatjuk be.

A professzor, ha kellemes körülmények között vezette a kocsiját, gyakran dudorászni szokott. Ezúttal Ozmin áriáját kezdte, ezt azért szerette, mert mély hangja volt. Később a lány kezdett egy divatos dalba és a professzor ebben is követte. A fiú pedig fütyült hozzá, majd ujjaival a műszenfalon dobolt. Így érkeztek el az út legmagasabb pontjához. Itt a reflektor egy pillanatra megvilágította a szovjet tábor takaros, díszes bejáratát.

— Tudjátok, manapság a világ minden részén hajlamosak egyes kisállamok úgy viselkedni, mintha katonai hatalmat jelentenének, és ehhez mérik a belpolitikájukat is, vagyishogy eszerint hatalmaskodnak a határaikon belül, sőt olyanok is vannak, amelyek gyarmatokon. Holott a saját függetlenségük sem függ régóta a katonai erényeiktől. Más az, ami manapság egy kis nemzetet életben

tart. A mi helyzetünk mostmár más, mint egyes fészkelődő kisállamoké. És méginkább más lesz majd a ti számatokra. Nekik még számolni kell a rájuk zúduló kisebbségérzettel, az én alkotó munkám előtt már rettentő tág terek nyílnak hasonló körülmények között élő hasonló emberek felé akár a Csendes óceánig. Ne mondjatok le, bolondok lennétek, ha lemondanátok avult illúziókért e mérhetetlen lehetőségekről. A bátyátok jelenleg cigarettaautomaták kezelésével foglalkozik. Ha jól megy, néhány év múlva neki magának lesznek ilyen automatái. De mi ez ahhoz képest, ami rátok vár, ha van fületek meghallani az idők szavát.

Ismét felébredt az anya és az ő kérésére álltak meg, ami indokolt is volt, mert ki szeszes italt, ki meg csak szörpöket, de valamennyien sok folyadékot fogyasztottak ezen az éjszakán.

Csak mikor leoltván a reflektorokat kiléptek a kocsiból, csak akkor látták igazában, micsoda ragyogó holdfényes tájon vannak. A köd az éjszaka folyamán nyilván itt is átvonult, mert a fák és cserjék fehérbe öltöztek, és ettől még világosabb lett az éjszaka. Az asszonyok beljebb törtettek a bokrok mögé, de a két férfi csak az autó két végére állt.

— Apu — szólt közben a gyermek —, igaz lehet az, hogy a kesztölciek ötvenhatban, mikor a zri volt, két tankot állítottak a falu két végére, kinyilatkoztatták semlegességüket és követeket küldtek az ENSZ-be?

— Lehetséges fiam, többek között ez is lehetséges, és talán ha nem úgy fordult a dolog, ahogy fordulnia kellett, akkor ma Kesztölc önálló köztársaság és esetleg az ENSZ tagja. Amilyen bolond a világ, ilyesmi is lehetséges. De azért ne légy szamár, és ne nevezd zri-nek a nemzeti tragédiánkat.

Innentől kezdve lefelé siklott a kocsi. A professzor, amennyiben ez lehetséges volt az elég éleskanyarokban, neki is engedte. Már úgy volt, hogy ismét énekelni kezdenek, amikor egyszer csak egészen hirtelen ismét ködben találták magukat. Rálépett a fékre és mostmár megint csak tapogatózva haladhattak tovább.

— Te, kislányom — szólt a tudós —, már többször akartam tőled kérdezni. De kérlek őszintén felelj. Hiszel te istenben?

A felelet késett, végre két ásítás között szólalt meg a lány vontatottan.

— Nem tudom, még nem is gondolkodtam rajta.

Mindent várt, csak ezt nem. Döbbenten hallgatott. A lány annyira nem vette semmibe az apa kérdését, hogy röviddel utána hátra hajtotta a fejét és elaludt. Ebben a helyzetben nehézzé, szaggatottá vált a lélegzete. Ebből a kapkodó, néha felhangosodó lélegzetből nyilvánvalóvá vált a professzor előtt, hogy alszik. Ugyanekkor érezte, hogy a fiú is a vállára dül. Óvatosan kezelte a sebességváltót, hogy fel ne ébressze. De mikor Piliscsaba lámpái megint egy kicsit beláthatóbbá tették az útját, hátraszólt a feleségének.

— Anna, ébren vagy?...

— Hogyne kedvesem — riadt fel az asszony —, hogy aludhatnék, mikor látom a kínszenvedésedet ezen a szerencsétlen úton.

Előre hajolt annyira, hogy mohair sapkája csiklondozta a professzor nyakát.

— Hát mit szólsz ehhez, Anna?

— Mihez?

— Hát, hogy ez a lány nem gondolkodott még raja, hisz-e istenben?

— Micsoda?

— Szóval aludtál.

— Dehogy aludtam, kedves, hisz ez borzasztó.

— Mi borzasztó?

— Hát hogy nem hisz.

— Nem azt mondtam, hogy nem hisz, hanem hogy nem gondolkodott rajta.

Kiérkeztek a faluból, nem volt több útszéli villanylámpa, a reflektorok fénye tejfehér falba ütközött. Egy gyalogosnál lassúbb tempóban haladt a kocsi, a professzor homloka kiverejtékezett, de azért felnevetett.

— Titokban hittanra járattad, bérmálkozott, az anyád azóta is hurcolja a templomba és ez még nem gondolkozott rajta, hogy van-e isten? Kolosszális!

— Nem, ez lehetetlen... ez lehetetlen — hajtogatta az asszony.

— Ezeknél minden lehetséges. Boldog nemzedék! A fél ifjúságomat keresztül nyögtem, kínlódtam ezzel, hogy van-e isten s még most is, most is kísért, ez pedig egyszerűen nem gondolkodott rajta.

A ködben nem lehetett látni semmit, csak valahogy az ösztöneire bízta magát és mégis haladt... Ha elereszthette volna a kormányt, rémülten a fejéhez kapott volna.

— Vagy lehetséges, hogy csak én vagyok ilyen ütődött?! Mondd Anna, de őszintén mondd, te gondolkodtál ezen?...

— Micsoda kérdés! Én tán nem vagyok ember? Milyen sértő és gyalázatos kérdés.

— Bocsáss meg...

Nem folytathatta, minden figyelmét az útra kellett összpontosítani. Hiába volt, semmit, de semmit nem látott.

— A kutya mindenit! Hát megvakulok! Megvakulok!...

— Állj meg, szívem, állj meg, inkább megvárjuk a reggelt.

Eloltotta a lámpákat. Első pillanatokban vaksötét, aztán nyilván a hold távolról áttetsző fényénél alig észrevehetően kibontakoztak az útszéli fák koronái. Jobbra-balra forgatta a szemét és csigalassúsággal bár, de újra haladt. Csak szaggatottan tudott beszélni, mert gyakran annyira meg kellett erőltetni a figyelmét, hogy a mondata közepén megakadt.

— Anna! Figyelted te ezeknek a fiataloknak a mulatságát? Egész szelíden kezdődött. Álarcukban és jelmezeikben belibegtek, vagy berobbantak, mindegyik a stílusa szerint, körülcsodázták, megkacagták egymást. Akkor mindjárt ettek, gyorsan, izgatott sietséggel ettek elég keveset. Sokkal bőségesebben ittak rá. Igaz, hogy leginkább csak szörpöket. Mondom, mindent olyan sietséggel csináltak, mintha valaki űzte volna őket. Némelyek még le sem nyelték az utolsó kortyokat, már megindították a magnetofont. Mindjárt az elején swinggel kezdték, aztán hamarosan jött a bugi-vugi. Ettől fogva nem is táncoltak mást, szüntelen csak ezt. Ha lassúbb zene következett a szalagon, tovább pörgették, vagy visszatekerték. Konokul ragaszkodtak ehhez és eszeveszetten járták. Csak vártam, mikor merülnek ki. Jó hosszú idő múlva kezdett csak gyöngyözni a homlokuk. Akkor leszedték az álarcukat. Nem valami szertartás, vagy külön mulatság közben. Egyenkint elhajították sietve, mint fölösleges terhet. Majd a melegebb felső ruhadarabokat dobták le magukról, de ezt is szinte csak tánc közben, míg a párjuk ugrált körülöttük. És ekkor a táncuk még vadabb iramot vett. Közben a legtöbben el is szakadtak a zene ritmusától. Nem, nem a zene, a vérük egyre hevesebb lüktetése diktálta nekik a bolondul felgyorsult tempót. Vízfoltok jelentek meg a ruhájukon. Elébb a hónuk alatt, aztán a hátukon, a mellükön. Hihetetlenül sokáig bírták. Erősebb zihálásukat csak éjfél felé hallottam. Akkor már nem álltak meg arra a kis időre sem, amíg egyikük a magnetofonhoz szaladt és szalagot cserélt kapkodva, de azért bűvészi ügyességgel.

Addig is táncoltak zene nélkül és semmivel sem lassúbban. A szívük dobolt hozzá, szinte hallottam. A négerek szenvedélyes vergődése jutott eszembe. Minden esetre sokkal inkább rituális cselekedet volt ez már, mint tánc. Valamilyen kielégülés őrült kergetése. Később az arcokról patakzani kezdett a veríték. Láttad. Úgy, ahogy mondom, patakzott, hullott a padlóra, nedves nyomokat hagyott ott. Tudtam, hogy rövidesen el kell érkezni annak a pillanatnak. És igazam volt. Figyelted?...

— Hagyd abba! — sziszegte a fülébe az asszony. — Nem is tudhatod biztosan, alszik-e ez a lány. Szentisten, mi van veled máma?

A professzor úgy látta, határozottan úgy látta, egy emberi alak áll előtte, bár a normálisnál jóval magasabb s szélesebb is. Hirtelen jobbra kapta a kormányt. A kocsi zökkent néhányat. Puhán csúsztak a lefékezett kerekek, aztán megállt. Felvillantotta a reflektort, de csak sűrű fehérség magasodott előtte. Kilépett a kocsiból, előre ment, de egy lépéssel sem hagyhatta el a kocsi orrát, egész testével, a homlokával is sima, hideg keménységbe ütközött. Tenyerével végig tapogatott rajta. A fogásából úgy érezte, simítatlan beton. Egészen magasra nyúlva felért a tetejéig. Kísértetiesnek találta az egészet. Nem törődve vele, hogy megsérti a krómozást, fellépett a lökhárítóra. Benyúlt a betonfal fölött. Tujafa zuzmarás levelét tapintotta. Megismerte húsos fogásáról, de azért a biztonság kedvéért leszakította, oda tartotta egészen a lámpa üvegéhez.

— Temető — mondta —, az angol temetőnél vagyunk.

Nem törődött vele, hogy a felesége a zárt kocsiban hallja-e a hangját és nem gondolta végig, mi történhetett volna, ha a terep egy kicsit sikosabb, vagy a kocsiban nagyobb a lendület. Leült a sárhányóra és cigarettára gyújtott.

— Nem tudom, amerikaiak vannak-e ebben a temetőben, vagy csupán angolok. De ha csak angolok, akkor is elég messze jöttek meghalni. Azt hiszem, legtöbbnyire pilóták voltak, akik lezuhantak az ország különböző részein, aztán a háború után ide összehordták őket. Ez minden esetre szép dolog. Én tudok egynek a haláláról, Anna! Emlékszel azokra a repülőgépekre, amelyek talán ezres csoportokban szálltak az ország felett, hogy bombaszőnyeggel terítsenek be egy-egy gyárvárost, de néha teljesen érhetetlenül békés lakónegyedeket is. Azt hiszem, moszkitóknak hívták azokat a kétszárnyú vadászgépeket, amelyek a bombázókat kísérték. Valahol a Balaton környékén történt. Egy ilyen moszkitó elvált a kötelektől, ördög tudja mért, alacsonyra szállt és géppuskázni kezdett egy csorda legelésző marhát. Egy nagyon öreg ember, egy gyermek és egy pulikutya őrizte a gulyát. Néhány marha elesett, oldalt fekve rugdalózott és holtan rogyott össze a gyermek. Emlékezhetsz arra is, hogy a német vadászok csak távolról merték követni ezeket a kötelékeket és ha valamilyen okból lemaradt egy gép, azt támadták meg. Mint a szélvész, őrült üvöltéssel termett ott két Messerschmith. Neked is lehetett ilyen látványban részed. Tudod, milyen pokoli zajjal jár három vadászgép harca és milyen döbbenetes látvány. Néhány perc múlva a Moszkitó kigyulladt, vastag fekete füstcsíkot húzott a Balaton felé, aztán ebből a füstcsíkból kivált a szélben himbálózó terhével egy ejtőernyő. Még elég nagy magasságban elszállt a megtizedelt gulya fölött. Akkor az öreg-ember égre emelte ökleit, aztán mint az ámokfutó megindult arra, amerre a szél vitte a szerencsétlenül járt pilótát. Nem számíthatott rá, hogy még kilométereket kell szaladnia, de összeszedte minden maradék erejét. Útközben egy gőzölgő trágyahalomból vasvillát rántott ki és ezzel a szennyes szerszámmal szúrta keresztül a pilóta mellét, akkor, amikor az magát megadva magasra tartotta két kezét. Igen, ez a katona mindenre számíthatott, csak arra nem, hogy

vasvillával szúrják át a szívét... Természetesen a felszabadult ország elégtételt szolgáltatott ezért a lovagiatlan cselekedetért, a vénember börtönben halt meg. No, de mit ér egy vén tehénpásztor élete a daliás fiatal angolához képest? Semmit, ugye, Anna, semmit!

Az asszony nem hallotta, vagy legalábbis nem értett egy szót sem a férje hosszú monológjából. Azt sem tudta, hogy a temető betonfala mellett vesztegelnek, arról sem volt fogalma, hogy az imént közvetlen a katasztrófa előtt álltak. Most azonban össze kellett szednie magát és kilépni a kocsiból, hogy segítsen az urának visszavergődnie az országútra. A zseblámpát tartotta a kezében, úgy mutatta az utat, amíg a kocsi hátramenetben a kettős huppanón át visszazökkent a sima betonra. De a köd olyan sűrű volt, hogy nem tehettek mást, az autó előtt kellett ballagnia, úgy haladhattak kimért lépésben. Alakjának a körvonalait látta csak a professzor maga előtt. Csupán a kucsma alakú sapka alól kibúvó haja villant meg néha ezüstösen, míg fázósan, egészen a gallérjába nem húzta a nyakát. Ettől kicsit előre is görnyedt. „Olyanok vagyunk, mint egy öreg szántóvető házaspár — gondolta a tudós — ballag ő a járom előtt, csak a zörgő, nehéz ökörlánc hiányzik a kezéből."

— De most végre már tudják, mit jelent az, védtelenül kiszolgáltatva lenni rettenetes tömegpusztító fegyvereknek — szólt, mikor a fiát mozdulni hallotta. — Nemrégiben azt mondta nekem egy angol kollégám, hogy nekünk jó, mert felettünk legfeljebb csak átrepülnek a következő világháború rakétái, amely háborútól az isten mentsen meg, de ők feltétlen célponttá válnak.

Nem számított rá, hogy a gyermek figyelemmel kísérheti gondolatmenetét s most megdöbbent a szavaira.

— De apa, hiszen azt mondtad, hogy résztvettek a felszabadításunkban s most így beszélsz róluk?

— Résztvettek, természetesen, ez igaz, de azóta sokminden történt. A főhiba persze Amerikában! Azok annyira megmámorosodtak a győzelemtől, hogy tizenöt évig katonák kezében hagyták a hatalmat. Meg aztán öreg is már ez az Eisenhower. Az öreg emberek nagyon veszélyesek a politikában. Nemcsak azért, mert túl merészek, mivelhogy már alig van veszteni valójuk, de sok egyéb okból is, amit majd ha nagyobb leszel, rendre elmagyarázok. Ne hagyd elfelejtenem, igen fontos dolog.

— De szerencsére ennek nemsokára vége lesz. Az amerikai nép végre többségében észretért. Egyelőre nem kell róla beszélni, de én ebben a fiatal Kennedyben hiszek. Meglátod, mit jelent ez az egész világnak. Mert elég volt-e, hogy a szovjet politika néhány éve megújult, ha az amerikai merev, vén csont maradt.

Vagy másfél kilométernyi gyaloglás után az asszony elfáradt. Ismét megálltak. A professzor is kiszállt a kocsiból és a motorháznak támaszkodva mindketten cigarettára gyújtottak. Szorosan egymáshoz huzódtak, ami régóta nem volt szokásaik között. Holt fáradtak voltak, és ebben és az egymásrautaltságukban eloszlott az az ideges légkör, ami együttlétüket mostanában, különösen a nagyobbik fiúk távozása óta körülfogta.

— Egészen ősz lennél már, Anna — mondta a professzor —, ha ezüstre nem festették volna a hajadat. Mégis szép vagy. Elnéztelek az éjszaka, tündököltél a fiatalok között is.

Megsimogatta a felesége kezét.

— Anna, hívd haza a fiadat. Ne szűnj meg könyörögni neki leveleidben és hatni rá minden lehető eszközzel. Ha mégegyszer itt lenne mellettem, időm

és erőm felét áldoznám rá, hogy nagyszerű embert neveljek belőle. Ilyen nagy erőfeszítéssel még nem lenne késő. Talán jóvá tehetném életem legnagyobb mulasztását. Ha pedig semmiképpen sem jön, hát tanuljon legalább tovább, mint annyian mások. Velünk szemben elkövetett bűneiket tegyék jóvá valamennyire azok ott kinn azáltal, hogy tanítsák a gyerekeinket. Így aztán kincset hozhatnak, ha hazajönnek. Mert hogy a legtöbben hazajönnek egyszer, abban hiszek. Olyan országot építünk, amely hazakövetelí őket meglásd, már azt legalábbis, aki érdemes lesz rá. Százezer világot járt ember özönlik majd haza a földkerekség minden részéről és azok az esztendők történelmünk nagy esztendői lesznek.

A hold leszállt már, az imént sűrű feketeség vette őket körül, de most egyszerre szürkülni kezdett ismét és újra előmerültek sejtelmesen az útszéli fák koronái.

— Ez már talán a hajnal! — az asszony fázósan megrázkódott.

Nem kellett már sokat haladniok, a főváros lámpái elég elszórtan bár, de elébük nyújtóztak az út baloldalán.

— Azt hiszem, rövidesen párttag leszek, Anna — szólt a professzor.

Az asszony hosszas sóhajtás után válaszolt.

— Ezt már többször hallottam tőled, fiam. Bizonyára jobb lett volna, ha ez rég megtörténik, de most sem hiszek benne.

— Így lesz. Mély megtiszteltetésnek veszem, hogy módomban van azután, amit a fiam cselekedett velem. Hidd el, nem kis dolog volt eddig eljutni.

— Gratulálhatok, ha ez neked jól esik.

— Ne légy rideg és könyörtelen, Anna. A legkomolyabb problémáimat mindig ridegen és könyörtelenül fogadod. Inkább egy kérdésemre felelj. Lehetséges, hogy akik párttagok, azok mind bizonyosak az isten nemlétezésében?

— Tudtam!... Nos, nem a nagy problémáiddal kapcsolatban vagyok rideg. Az örökös habozásod tesz idegessé. És ilyen gyerekségeken!... Hogy megvígasztaljalak, én ismertem olyan papot, aki töredelmesen megvallotta nekem, hogy nem bizonyos az isten létezésében. És ettől még lehetett kitűnő, közkedvelt hirdetője Krisztus történetének és az apsotolok cselekedeteinek.

— Ez nem vigasz és nem is feleltél egyenesen, Anna.

— Nos, bizonyára vannak olyanok, akik éppen azért lettek kommunisták, mert természetüknél fogva istentagadók, vagyis a materializmus a vérükben van. De nem ez a fontos, annyi bizonyos, hogy egy igazi kommunista nem tölti idejét azzal, hogy isten létéről, vagy nemlétéről morfondírozzon. Még ha filozófus lennél, vagy költő! De a te korodban és a te munkaterületeden?...

Óbudán, mintha mégegyszer vissza akart volna térni az éjszaka, fekete lett körülöttük a köd, mert rengeteg füstöt, kormot hozott magával a város felől. De a Vörösvári út végén már keskeny fényes csík jelent meg alatta, a keleti szél láthatóan sodorta el mellettük a ködtömeget s mire az Árpád hídra értek, mögöttük hagyták az éjszakával együtt.

Itt a hídon a hirtelen támadt fényre felébredtek a gyermekeik. Ahogy hátratekintettek, különös jelenségnek lehettek szemtanúi. A sötét tömeg ezekben a pillanatokban vált rozsdabarnára, mert a nap felbukkant és a széllel együtt most a vörös hajnali sugarak is üdözőbe vették.

A professzor szembe találta magát ezekkel a lapos sugarakkal. Angyalföld szeszélyesen felmagasodó blokjait, kéményeit szivárványos glória vette körül, mikor pedig a híd margitszigeti íveihez értek, oldalról száz, meg száz nap sugárzott feléje a Rákospatak-menti magas házsor ablakairól.

Várkonyi Nagy Béla

*R. L. Stevenson sírjánál**

Under the wide and starry sky
Dig the grave and let me lie,
Glad did I live and gladly die
And I laid me down with a will.

This be the verse you grave for me:
Here he lies where he longed to be,
Home is the sailor, home from sea,
And the hunter home from the hill.
R. L. Stevenson

1. TUSITALA

Ó, Tusitala! (Szép történetek
Mesemondója) — így neveztek el
A hálás barnabőrű kanakák —
Feljöttem hozzád a Vaea-hegy
Meredek kaptatóján, — itt pihensz,
S érzem az öröklét leheletét,
A csendet, mely puhán szívembe hull;
Másfélezer láb tisztult légköre
Locsolja zaklatott idegzetem:
Nem! nem! itt fönn, e csendbe-szőtt platón,
Magányod sírkertjében, ebben a
Mindentől végképp elvonatkozott
És minden titkot megfejtő örök
Álomvilágban többé nincsenek
Profán viták, hatalmi rendszerek,
Halál szelébe torkolt zátonyok!
S nincs roncs tüdő, agyvérzés, hirtelen
Megszakadt életmű!... Csupán a csend
Suhog fölötted, mint időtelen
Varázsló, s egybefonja békítőn
Sírod fölött a messzi skót hegyek
Zöld lankáit Samoa égmagas
Ormaival. Benned az Óvilág
És Óceánia találkozott:
Scott mesemondó égi mosolya
S a déli égöv tündér-öblei!
A rád-leső halál árulkodó
Lázfoltjaival megnyúlt arcodon,
S a hullámsírba vágyva hagytad el

* Az „Ének az óceánról" című versciklusból.

Angol hazád ködtornyos partjait,
Hogy itt a tékozló életöröm
S örök tavasz mosolygó tájain
Még egyszer fellobogjon benned a
Teremtő láz!... El kellett mondanod,
Hogy az a tiszta szívből fakadó
Vendégbarátság, az a mindig más
És más formába öntött vonzalom:
A szeretet, mellyel e „primitív"
Szigetlakók becézték életed,
Öröktől fogva egy volt a belőled
Sugárzó szerelemmel, azzal a
Jövőbe mutató okos, nemes
Megértéssel, mely nem a pofacsont,
A ferde s egyenes-vágású szem,
S a megkülönböztető tetszínek
Szerint, hanem a mindig s mindenütt
Jelenvaló emberség oszthatatlan
Szavával írja új törvényeit.

2. „A FOOTNOTE TO HISTORY"

Most, hogy kis barna társnőmmel, aki
Feljött velem e meredek úton,
Pár szál virágot tépünk, lángvörös
Hibiszkuszt, hangák zöldjét, s csendesen
Letesszük itt a testhosszra-szabott
Kő-katafalkra, arra gondolok,
Hogy fehérbőrűek és színesek,
Bennünk jelképesen is egybeforrt
Kegyeletét rójuk le most neked.
És sorra vesszük elszállt életed
Szívünkben fénylő állomásait:
Mi volt benned nagyobb, elbűvölő,
Gazdag mesélő kedved vagy ama
Heves s egész világot átfogó
Tiltakozás, mely leplezetlenül
Feltárta s vádpontokba szedte a
Gyarmattartó hatalmak bűneit?! —
Hogy prüszköltek a fölfuvalkodott
Tengernagyok, kormányzók, konzulok,
A német és a britt prüdéria!
Berzenkedett a sok-sok tettenért!
Sietve jött az elkobzó parancs: —
Egy költő s ó! egy britt alattvaló
A gyámkodók, a teljhatalmúak
Ember-gyalázó túlkapásait
Leckézteti! A bárányбőrbe bújt
Színlelt humánum hitvány tetteit! —

Felhorkant szerte Óceánia!
Ocsúdni kezdtek mindenütt a bús,
Pórázon-rángatott szigetlakók!
Fehér fajunk nép-irtó szégyenét
Kiáltottad világgá!... Betegen, —
Roncsolt tüdővel és üszkösödő
Lábon topogva egyetlen nemes
Vágy sarkalta szíved: — segíteni!
Megrendítő, de szép találkozás!
Példa, mely mindörökre élni fog:
Egy keszeg jövevény, kit a halál
Dermesztő hangja szólít napra-nap,
Oltalmazó karjával átölel
Egy pusztulásra szánt szigetvilágot!

3. ÉLETÖSZTÖNBŐL FAKADÓ KEGYELET

A komoran lelkembe suhanó
Sejtelmek közepette hirtelen
Öröm szalad szívemre. Nézem a
Csupa-szív barna lánykát: csokrokat
Kötöznek fürgén-mozgó ujjai;
Aztán sorjában elrendezgeti
A másoktól-hozott virágokat,
Gyomlál, egyenget, díszít, mintha csak
Egy jó rokon sírjára hajlana;
Szinte becézi, símogatja a
Fehér és skarlátvörös szirmokat.
Felállok. Én is segítek neki.
Kezünk egymáshoz ér a sír fölött.
Rámnéz. Mosolyba fonja lelkemet:
— Ne légy oly szótlan! — mondja — Az imént
Szomorú voltál! Láttam arcodon
A benned fészkelődő gondokat!
Nem, nem halunk ki! Ó, ne félj! Ne hidd!
Stevenson virraszt itt a táj fölött!
Az ő emléke intelem nekünk!
Nézd! nézd! a tegnapi virágokat!
Naponta jönnek! Él a kegyelet!
A főnökök hozták fel vállukon
Koporsóját s azóta szent e hely: —
Tabu! E hegyre nem léphet vadász,
Házat sem épithet az idegen,
S nem irthat erdőt!... Csak a madarak
Fészkelnek itt, dalukkal fürdetik
A csendet, mely a sír fölé borul. —
És nézd a kőkeményre-taposott
Meredek ösvényt! Ünnepnapokon
Csoportosan jönnek a kanakák!

Közeli és távoli szigetek
Hálás lakói! Mindig van virág
Tusitala s hűséges hitvese,
Közös sírján!... Én erre építek!
E soha el nem múló szeretet
Az életösztön biztató jele:
Nem halhat ki a nép, melynek szívében
Ily egyértelmű hálából fakadnak
A kegyelet szerény virágai!

4. VAILIMA

Vailimában (öt patak vidéke)
Épült a házad („Bölcsességnek háza"),
Az útat Apiából (három mérföld)
A főnökök követték a vadonba,
Ugyanazok a hűséges barátok,
Kik később egyszer vállaikra vették
Koporsód terhét, s vittek föl a hegyre.
Még áll a ház, s nem rossz — iróniának:
Kormányzósági kastély lett belőle!
A „hála útján" most autók suhannak,
Luxuskocsik törvényhozó urakkal;
Megilletődve állok itt a parkban,
Amelynek bokrait te nyesegetted,
Várjuk, hogy múzeumnak meghagyott
Egyik szobádat megnyissák előttünk, —
A többiekben akták halmozódnak
A polcokon gyámsági ügyletekkel,
Volt főnökökről szóló hétpecsétes
Hatalmi titkok, — iktatott legendák!
Az udvaron egy szálas barnabőrű
Altisztnek-látszó férfi elmeséli,
Hogy hányszor építették át a házat
A célszerűség elveit követve; —
Nem, nem! A kormányzóval semmi dolgunk!
Nem kérünk tőle audienciát sem!
Stevenson úrhoz jöttünk vendégségbe!
És búcsúzóul most csak annyit mondunk:
A költő házának boldog lakói,
Az ittlevők, s kik még utánuk jönnek,
A jólét fülledt légkörébe dőlve
Gondoljanak üres percükben itt-ott
A kastély régen porladó urára,
Ki megtervezte és felépítette:
Ott fekszik fönn ezer méter magasban,
A csillagokból néz Vailimára;
Szép könyvei itt állnak hosszú sorban
A múzeummá átvedlett szobában,

Nem árt, ha néha olvasgatnak bennük,
S a nyíltszívű intelmeken okulva,
Az ő megértő, tisztult szellemében
Kormányozzák e jámbor-lelkű népet!

5. AZ ÖNMAGÁNAK ÍRT SÍRVERS

A kéklő csillagfényes ég alatt
Ássátok meg fekhelyként síromat;
Szerettem élni s vígan búcsúzom,
Meghaltam: ez volt végakaratom.

E verset véssétek a sírkövemre:
Ki ide vágyott, itt van eltemetve;
A vadász hazatért a rengetegből,
S a tengerész a végtelen vizekről.

Galambosi László

A boronák hullámzó rácsain

A boronák hullámzó rácsain
kidugja törékeny fejét a rög,
a lovak szőke patája körül
a hajnal jácint-fénye hömpölyög.

Apám csizmáján harmat-bogarak
futkosnak fürgén, amint hajladoz,
csattog a szó, villámát elnyeli
a kétoldalt hintázó sűrű rozs.

Akácsorok feszülnek hallgatag
a halványlila mezsgye-gátakon,
gerlék bontják ki zászlós szárnyukat
a gallyakból rótt keskeny ablakon.

Mint puha kendők szállnak boldogan
a bárányfelhők fészkei fölött,
tollukra hull a mennybolt éneke,
alul vidáman omlik szét a rög.

Havas Gábor

Múzsa kerestetik

Elköltözöm.

Elhatározásom szilárd, végleges. Nem azért írom meg Neked, Lajos bátyám, hogy lebeszélj róla. Inkább meg szeretném magyarázni. Tudom, hogy Te nem helyesled, hiszen szerencsének tartottad, hogy kezdő író létemre a lakótelep közepébe, ott is a szoba-konyhás lakásokból álló és szinte kizárólag munkásoklakta M épületbe kerültem. Ott teleszívod majd magad a munkásélet hétköznapjaival — mondottad annakidején nekem — és nem kell verejtékezve futkosnod a témák után.

Ennek négy esztendeje. Szó se róla, azóta megteltem a munkásélet hétköznapjaival, torkig vagyok velük. Minden hangosabb szó, minden erősebb köhintés áthallatszik a falakon, napjaink építészetének dicsőségére, a folyosói közélet pedig a konyhán keresztül hömpölyög be a magánéletembe. Lehet így alkotni, írni? Az alkotáshoz csönd kell, elmélyült gondolkodás. Még a legszegényebb írónak is megvolt a maga padlásvacka, ahová elhúzódott a világ zaja elől.

Tudom, Lajos bácsi, az általánosságok nem győznek meg Téged. Konkrét leszek. Leírom a tegnap délutánomat, úgy, ahogy volt.

Néhány hete egy kisregényen dolgozom. Szeretnék benne egy pozitív figurát megmintázni, pontosabban: egy hajlamai szerint nem kollektív embernek a pozitívvá válását bemutatni. Hálás téma, ugye? Az hamarosan világossá vált előttem, hogy egy ember megváltoztatásához rendkívüli külső hatások szükségesek; így jutottam el az árvízhez. A veszély óráról-órára való fokozódása, e tízezreket mozgósító harc az elemek megfékezésére, a félrevert harangok, a katonaság bevetése, a veszélybe kerültek rémülete — ez mind-mind olyan tényező, mely méltán válthatja ki egy eddig tompa emberből a helytállás hősiességét.

Az eleje kész. Leírtam a riasztást, hősömet kivittem a tett színhelyére és közben ismertettem osztályhelyzetét és családi körülményeit. Mit tagadjam, az indítás tetszik nekem, mindig újra meg újra elolvasom. A töltésen azonban váratlanul elakadtam. Nekem nyilvánvalóan egyéni kiállásra, egyéni hőstettre van szükségem, ez a gátmagasítás pedig jellegzetesen kollektív munka, ahol nem az egyes ember száz vagy kétszáz talicska földje, hanem a sokezer ember együttes erőfeszítése a nagyszerű cselekedet. Mit kezdjek én itt a figurámmal?

Törtem a fejem, járkáltam fel és alá, visszaültem a füzetem mellé és igyekeztem magam teljesen beleélni az árvizes rohamalakulatok hangulatába. Éjszaka volt, lobogtak a fáklyák, a katonaság fényszórókkal világította meg a töl-

tést, dömperek csörömpöltek hosszú sorban, időnként batyúkkal rakott szekereken menekülők vonultak át a színen. És ekkor a konyhába berobban a feleségemhez Simkóné:

— Hallotta mi történt? Bojár Imre összeégett. Rettenetes az a gyár, minden évben megköveteli a maga áldozatát.

— Csak nem halt meg?

— Azóta már talán nem is él. De jobb is lenne neki, higyje el. Micsoda pokoli kín lehet minden perc, hiszen az égési sebnél nincs fájdalmasabb a világon. A múlt héten is, tudja, a sütőm nem záródik könnyen, aztán...

— És az édesanyja tudja már?

— Tudja hát. Most rohant el a városi kórházba.

— Hát az Imrét kórházba vitték?

— Nem mondtam? Csupa géz meg vatta közé fektették a mentők, azt se tudták, hol nyúljanak hozzá. Megyek, hátha a Havelkáné még nem hallotta...

Ez az Imre a házba való gyerek. Most ugyan már nem lakik itt, de innen ment el, mikor házasodott, és a kicsi babával gyakran járnak vissza Bojár nénihez, aki egyébként a mi folyosónk végiben lakik. Nesze neked, árvíz! Hol is tartottam? Igen. Éjszaka van és valami nagy veszedelmet kell elhárítani. Mondjuk, egyik helyen szivárog a gát...

Most Laci rontott rám, szomszéd és kártyapartner.

— Hallottad már annak a szerencsétlen Bojár Imrének a balesetét?

— Igen, hallottam a szerencsétlen Bojár Imre balesetét.

— Miért vagy ilyen kimért? Valami bajod van?

— Nem, semmi. — És egy elfojtott sóhajjal becsuktam a füzetemet. Laci aztán részletesen elmesélte, mi történt. Imre karbantartó a gyárban: egy nagy nyomás alatt álló csővezetéken akart igazítani valamit. Még nem derítették ki pontosan, hogyan is történt, elég az hozzá, hogy egy ujjnyi résen át utat talált a gőz és 200 fokos forró lehelletével összeégette a nyomorultat.

Mikor aztán a szomszéd magamra hagyott és kezdtem ismét beleringatni magam az árvizes éjszaka hangulatába, a túloldali szomszédéknál tört ki a vihar. Elővettem a naptáramat: persze, mára volt aktuális. Ezek ugyanis szabályszerűen minden ötödik napon kapnak hajba, s mindig ugyanazon: hogy a férfi kissé spiccesen jön haza. A menetrendjük a következő. Átkozott veszekedés. Aztán első nap: kibékülés. Második és harmadik nap: szentabékét játszanak, mozi, cukrászda, ésatöbbi. Negyedik nap: a férfi később jön haza, a vulkán kitörésre készül. Ötödik nap: a türelem húrja elpattan, ömlik a láva, tüzes kőbombák zuhognak, vége a világnak. Csak tudnék könyvtárban vagy kávéházban dolgozni, úgy elmennék hazulról, mint a nyúl.

Részletezzem még? Igen, részletezem, hadd lássad elhatározásom indokoltságát.

Ültem a papír előtt és el-elkalandoztak a gondolataim. Érdemes írni? Tulajdonképpen az egyén és a társadalom minden érdekes témáját megírták már előttünk. Az életnek alig tucat alapmotívuma van: szeretet, szerelem, féltés, bosszú, halál és így tovább; a legnagyobbak már mindezt maradandó remekművekben örökítették meg. A variációk persze lehetnek érdekesek, no de az alapvető variációk száma se végtelen, Minél több ún. nagy könyvet olvasok, annál világosabban látom, hogy minden eredeti, igazi témát megírtak már előttünk. Hej, haj. No mindegy, azért csak próbálkozzunk, próbálkozzunk. Itt van az én pozitív hősöm...

— Itthon van az ura? — esett be akkor a konyhába a hatodik szomszédunk.

— Itthon volna, csak dolgozik. Nem szereti, ha ilyenkor zavarják.

— Hát akkor nem zavarom, majd elmondja neki később. Hallotta már...?

— Egy kicsit halkabban!

És halkabban beszéltek, vinné el az ördög. Mert a hangos beszédre még valahogy lehet nem odafigyelni, de amikor suttogást hall az ember, akarva-akaratlan fülel, hogy minél többet értsen belőle. Nekem is megállt a toll a kezemben. Hallottam feleségem sopánkodását és a látogató csöndes hangját. Bojár élet és halál között lebeg. Bőrének kisebb felülete maradt ép, mint amennyi szükséges az életbenmaradáshoz. Most a gyári megafonba tízpercenként bemondják, hogy jelentkezőket kérnek, akik az Imre életének megmentéséért hajlandók feláldozni bőrük egyrészét.

— És volt jelentkező? — kérdezte feleségem izgatottan.

— Aligha. Gondolja csak meg: elevenen megnyúzzák az embert. Micsoda kín az! És a seb gyógyulása hónapokig tart, ha ugyan egyáltalán begyógyul. De ha mindezt ki is állja az ember, egy életen át viselheti a nyomait. Strandon... Na jó, mondjuk, hogy az illető nem jár strandra. De még az élete párja előtt is másképp áll törülközőnyi forradással a testén. Pedig fiatalokat keresnek ám, akiknek friss, életerős a bőrük meg a szervezetük...

Aztán asszonyom is elvonult szomszédolni. Végre, most nyugodtan dolgozhatok. Hiába, már nem sikerült visszazökkennem. Nekem is pont jókor jött ez a baleset-história, most egy álló hónapig másról se fogok hallani, csak erről. No de nézzük csak, miből élünk. Ha az én pozitív hősöm leleplezne például egy népellenes elemet, valakit, aki át akarja szakítani a gátat... Igen, igen, ez nem lenne rossz! De miféle alak legyen az, aki át akarja vágni a töltést? Mondjuk egy sokévi börtönbüntetésből szabadult sötét egyén, az elmúlt világnak egy letűnt nagysága, aki gyűlöli ezt az egész rendszert. Már éppen kitisztulás előtt állt az egész gondolatsor, amikor hazajött a párom. Egyenest be a szobába.

— Ne haragudj, de ez biztosan téged is érdekel. A Bojár-fiú...

— Dolgozom, kedves, dolgozom!

— Azt gondoltam, hogy kivételesen... De ha nem akarod...

— Maradj csak, maradj. Most már úgyis mindegy. — Becsuktam a füzetet, rácsavartam a kupakot a tollra. No mi van? Mesélj!

— Tudod, itt lakik ez a Majláth-gyerek az emeleten. Az az Imrének köszönheti az életét. Nem emlékszel? Annakidején, amikor az alállomást építették, ez a Majláth egy vascsővel nekiment a nagyfeszültségű vezetéknek. Az Imre úgy húzta el onnét és kezdte rajta a mesterséges légzést, amit aztán a mentők több mint egy óráig folytattak, sikeresen. No, ezt a Majláth-gyereket addig kérdezte-kérdezgette a felesége, hogy nem megy-e jelentkezni az Imre segítségére, míg félórával ezelőtt összeszedte magát és elindult. Az egész ház fellélegzett: végre, Imre meg van mentve. És nagyszerűen jött ki a lépés, ugye? Ahogy az a nagykönyvben meg van írva: jótett helyébe jót várj. S mit gondolsz, hová ment az a fiú? Most jött valaki az italboltból, az mesélte. Ott ül a Majláth-gyerek, dadog meg sír, szidja magát, már három deci pálinka benne van. Micsoda hitvány példája a gyávaságnak! Te mondd, ezt az egész szomorú Bojár esetet nem lehetne megírni?

Jót akart szegénykém, de már nagyon bosszús voltam, bizony őt is megszidtam:

— Jaj, csak ne tanácsolnál még te is az embernek! Mi vagyok én, újságíró? Egy balesetről lehet könnyeztetően megható riportot írni, de a regény meg a novella az más. Mi nem az életet írjuk le, úgy ahogy van, nekünk annál többet

kell adnunk, valamit, ami előremutat, nyílt vagy legalábbis sejtető összefüggését a dolgoknak, amire az egyszerű emberek maguktól nem jönnek rá.

És megpróbáltam neki megmagyarázni, nem először és nem utoljára, az írói feladat magasztosságát.

Végül megint egyedül ülhettem a füzetemmel. Bedugtam a fülemet, hogy ne zavarjon semmiféle külső hatás. Hiába. Írói fantáziám elémvarázsolta és tisztán hallottam a gyári megafon újból és újból ismétlődő felhívását: — Figyelem, figyelem! Egyik dolgozótársunk súlyos égési sebeket szenvedett, élete veszélyben forog. Huszonnégy órán belül bőrátültetést kell végrehajtani. Elsősorban fiatalok sürgős jelentkezését...

Odavágtam az asztalra a tollam, hogy csak úgy nyekkent. Hát itt már akkor sincs csönd, ha csönd van? Az ember sehogysem menekülhet ki ebből a szoros világból? Így képtelenség írni! Egyideig még járkáltam fel és alá, aztán fogtam magam és elmentem hazulról.

Az utca — na végre! — szokott képét mutatta. Büszke fiatal mamák gyerekkocsit tóltak, párok andalogtak, asszonyok dagadt hálókban vitték fel a vacsorának valót. Nem kellene kisétálnom a városi kórház felé? Eh — hessentettem el a gondolatot — még mindig ez a Bojár-ügy! — Vagy talán benéznék a kocsmába, hogyan temeti italba a becsületét az a Majláth? — Inkább a kiserdőbe mentem, bosszankodva, hogy örökösen másutt jár az eszem, mint a saját írásomon. Mi is van azzal a negatív szabotőrrel? Eh, fabatkát sem ér: papírízű és sematikus. Nekem a helytállást kell formába öntenem, egy leleplezés kevés ehhez. Mi lenne, ha egy aládúcolt, megerősített gátszakasznál odaállna az ereszkedő cölöpök alá és emberfeletti erőfeszítéssel...

A kiserdő közeledő pirosléces padján lány és fiú ült szorosan egymás mellett, kéz a tenyérben. Idill — gondoltam magamban és elmosolyodtam. Amint közelebb értem, megcsapott a fiú hangja:

— ...Két méterre volt tőle, különben vége van. A forró gőz átitatta a ruháját és így ez még azután is égette, amikor már ájultan a földön hevert. Egy ideig nem is tudták megközelíteni...

Ez már sok volt. Hazavágtattam. Még szerencse, hogy az asszony uborkasalátát készített a pörkölt és galuska mellé, ez az együttes némileg megvigasztalt az elpocsékolt napért. Egyébként azt is közölte vacsora közben, hogy Bojár nénit semmiféle rábeszéléssel sem tudták hazaküldeni a kórházból, ahol már meg is kezdődött a bőrátültetés nagy műtétje. Alighanem reggelig tart.

— No látod! — mondtam a páromnak. — Minden rendbejön, a saláta pedig egyenesen kitűnő.

Mit írjak még, Lajos bátyám? Ezzel ki volt végezve a tegnapi nap. Azt mondhatod erre, hogy nem minden nap történik efféle, ez csak kivétel volt. Hát igaz, efféle valóban nem történik gyakran, de hidd el, minden napra kijut valami. Jancsi otthagyja a Terkát, Feri megveri az édesanyját, a Havelkáék ruháját ellopják a szárítóból, a Laci háromezer forint újítási pénzt kap, alig van nap, hogy ilyen vagy olyan szenzáció miatt ne nyüzsögne a ház, mint a megbolygatott méhkas.

Így nem lehet élni, így nem lehet alkotni. Azért írom meg, hogy belásd: nem a proliházból való menekülés az én innen való elköltözésem oka, hanem az írói hivatás szeretete. Egyébként örömmel venném, ha megírnád: jónak tartod-e a kisregényben azt, hogy a főhős vállával tartja a ledőlni készülő cölöpöket?

Utóirat: Sose tudom, mi az az apróság, ami Téged érdekel. Ezért még megírom, hogy Bojár Imre megmentésére százkilencen jelentkeztek.

Jankovich Ferenc versei

A vén porhintő

Szépek az embertesti kertek:
hasadt virágok s bimbós-berkek,
szemek színes szászfélesége
s a szem-mögötti messzesége.
S szomorú, hogy múlandón nőlnek
emlein a csalárd Időnek —
mely, mintha volna gonosz szerzet:
nem bánja, mit szór el, mit szerzett...

Csak tékozol, s úgy néz fel, mintha
nem is tudni, kire kacsintna:
és vénségét sem véve észre,
e vén szajha, tükörbe nézne:
ember-nyarakban, tavaszokban —
és valamit figyelne ottan.

Nem sziklákkal és nem szelekkel
és nem háborgó tengerekkel
méri magát az Idő — Méri:
akikben vissza lehet térni:
emberszemeknek mély tavával,
emberfüleknek barlangjával,
emberujjaknak a nyomával
s emberszívek porzó-porával.

Emberkínok őt nem érdeklik.
Meggyúr vagy kérgesít mindenkit...
Méri hűlt testek halmazával,
emberefejek piramisával.
Megholt költők kórus-dalával,
nyögők s kiáltozók szavával.
Lába minden láb, mely van és volt.
Keze minden kéz, élő és holt.
Szeme minden szem, mely lát s látott
Így lépdeli át a világot.

Csak jajgatunk belé, mi kertek:
rajtunk tipor, villámmal kerget.
Amikor néki tetszik, megszed!
S csak hinti magát a világgal,
letört hiteknek hímporával;
neki szabad, kezében lattal:
babrálni minden szívvel, lanttal,
virágérzéssel, gondolattal! —
Vén porhintő, a szelet nézi:
s hogy mit szór, mit őriz — nem érzi...!

Megy a malom

Megy a malom, mit őrlessünk benne?
Tiszta búzát... Úgy-e, hogy elkelne?
Piros szeműt, konkolytalant, molnár!
S jó lesz, ha a búzával ne csalnál...

Egy szem búza, egy szem ocsú...? Két szem:
de a lisztje nem olyan lesz, mégsem.
Tegyünk hozzá kukoricát s árpát? —
Bolond malom, mind összedarálnád.

Egy kis követ ne őrlessünk benne?
Ki tudja meg? Mintha búza lenne...
Nyerünk tőle lisztet, hófehéret —
Ő dolga, ki megeszi kenyérnek...

Macskaméz

Jártam olykor a fellegekben
s még azon túl is, az egekben...
Nemcsak, hogy képzeletem szárnya,
felvitt gépszárnyak tudománya.

S lélek fényén, értelem éjén:
jártam pokoli bányák mélyén...
S a földön élek... Ennyi útban
mi az, amit eddig megtudtam?

Hogy sűrű földön s híg egekben:
semmi, semmisem értelmetlen.
Se jó, se rossz, se kín, se kény. —
A bűn értelme az erény.

Bár a föld s virága sebekben:
így erősül a törzs, hegekben...
Még kínunk se több a világon,
mint a kis macskaméz a fákon.

Nagybetűkkel

Ha nincs eléd Eged,
de marad még Szeged:
hát verd be a Szeget,
verd át a Szívemet.
Az mind hamis Reménység,
ó, te koporsós Népség,
te rothatag-szemű Mélység —
soha nem lesz Eged.

Gulyás János

Nyárvégi történet

Nemsokára este van. Öregasszony halad el házunk előtt a fák mellett. Fekete fejkendős feje eltakarja egy pillanatra a napot. Megáll, tovább ballag. Újra látható az égen az izzó ólomgolyó. Apró, átlátszó legyek tömege táncol. Malac röfög. Aztán mintha elolvadt volna a golyó, fehér lángoló tócsában szétfolyik az ég alján. Csillagok támadnak az égen. Ugyanolyan színűek, mint előbb a nap. Ólomtörmelék. Nézem ezt az egyszerű titkot és nem értem.

Napok óta álmosít és szédít az idő. Fehérre mosott vászon, suhog, csattog az ég — szél fúj és az a kis aranysárga fény, ami a fehér felhőréteg mögül néha kicsordul, szétfreccsen a fehér falakon táncoló árnyékok között és eltűnik mindjárt. Az sem melegít, csak világít. Ülök a szobában és várom, hogy kék legyen az ég. Fehér és szürke minden.

Előttem nagy vizes üvegben anyám kivett fogsora nevet rám. Itt szokta tartani, nem szereti. Az ínye ennek is rózsaszín. Kint az utcán a szürke, meleg porban nagy kövér macskák osonnak lustán. Délután van. Végleg elálmosított a lassú szél.

Most már csak az estét várom. Abban reménykedem. Holnap búcsú lesz és előtte való este kint a határban, a kápolnánál, ahol valamikor nyáron hó esett, énekelni szoktak az öregasszonyok. Ki akarok menni. Emlékszem egy estére, mikor boldog voltam ott.

De még nincs este. Kinézek az utcára. Kis görbelábú, nagyon szép arcú, fiatal szőke lány siet fekete cipőben az állomás felé. Tizennégyéves lehet. Más vidékről került erre. Menekült. Napok óta itt szaladgál az utcában, a vasútállomás felé, várja azt a fiút, akit szeret. Elnézem, amíg látom. Hátul idegesen rángatja kis sárga kabátját és siet. Arca várakozásba szédült és kínlódó. Az ablak fehér függönye előtt fehér káposztalepkék lebegnek. Augusztus van. Felállok.

Az udvaron Péter kerül elém, a szomszéd fia. Szeméről orrára lóg a napszemüveg. Emögül néz elő. Egyik szemét félig behúnyja, piros vízipuskával csirkére céloz. Tízéves lehet. Arca fölényes, magabiztos és könyörtelen. Mindenre elszánt. Kissé lenézi a csirkét, amire céloz, de a vérszomj és a számonkérés sem marad le róla. Úgy látszik, erre is szüksége van, hogy elégedett és boldog legyen. A piros puskából kifröccsen a víz, a csirke arrébb ugrik, Péter kiszalad az utcára. Benne van még a düh és a harc mámora, egy gyereket kezd verni az utcán nagy hangosan. Nálánál kisebb. Péter úgy látszik gyáva. Szereti kínozni a gyöngébbeket, de néha kedves is hozzájuk és simogatja is őket. Ilyenkor

elfeledkezik arról, hogy ő az erősebb. Végeredményben nem elveszett ember. Utána lépek, hogy közbeszóljak az utcai eseménynek és a kerítés mögött meglátom újra, még egy pillanatra az eltűnő lány sárga kabátját.

Öregember nyitja ki az udvarajtót, mielőtt én kinyitnám. A földünket dolgozza felibe. Nemsokára megy is. Féloldalt, de inkább alulról néz rám és kérdezget. Több foga már hiányzik. Mosolyog mindég, mikor velem beszél. Akármit felelek a kérdésére, mindég mosolyog. Az a meggyőződése, hogy tudok mindent, mert városi vagyok, de hogy én úgysem mondom meg az igazat. Azért velem szívesen beszél. Kérdezi, hogy mikör jön már az ellenség. Mondom, hogy nem tudom. Mosolyog. Indulna, de elkezdenek harangozni. Nem indul. A régi öregek ilyenek. Nem indulnak el harangszóban. Végül úgy indul el, váratlanul, hogy én még szólnék hozzá, de már nem figyel rám. Mintha elfeledkezett volna rólam. Szeretem az ilyen búcsúzkodást.

Végre itt az este. Holdfényben úsznak a sötétségből kimeredt szalmakazaltetők. Lent az udvar hűvös. Sár és erős violaillat. Anyám megöntözte őket, fogatlan szájával sűrűn motyogott hozzá. Elröpültek a kút széléről az utolsó nagy, kövér, fehér galambok is és elnyugodtak. Napokig féltem, hogy a macska meg fogja enni a fiaikat, most keltették őket. Már mindenhol apró puha csontok ropogását hallottam. Végre tegnap éjjel megették. Anyám is megnyugodott. Mondogatta, hogy így szokott történni mindig. Álltam a kút mellett és néztem az estét, a sárgán csillogó szalmatetőket, lassan, már csak a kút dohos szagát lehetett érezni.

Az út a kápolna felé nem hosszú. Az egész falu valahogy kisebb most, mint abban az évben, aminek az emlékeiben reménykedem. Mégis elég nagy, mikor elhiszem, hogy itt boldog lehetnék. Mert még mindig gondolok rá, mikor lépegetek ki a porban a kápolna felé. Állandóan változik a táj nagysága, hosszúságban is és mélységben is. A jegenyefák az út mellett határozottan megnőttek. És a patak töltésén is az út, tetszik. Világos és vékony a széles töltésen és meszszirevívőnek látszik. A víz mélyen csillog a nagy mederben. Sötétség mindenfelé. Csak a távoli tanyák fehér falai világítanak elő néha, ha a hold előkerül. Millió kukoricaszár zúg, csapódik, súrlódik egymáshoz. Fúj a szél, és a patak vize mégegyszer megcsillan lent a mélyben, mikor megállok fölötte a nagy kőhidon. A hold hol eltűnik, hol megint előkerül. Pillanatonként változik a táj.

Már másokat is látok. Az úton apró termetű vékony öregasszonyok ballagnak. Nem nagyobbak egy méternél. Ők is a kápolna felé mennek. Érdekes, hogy milyen kicsik ezek az öregasszonyok. Az ének messziről sóhajt, majd elhallgat. Illik a feketéhez. Csak az előénekes hangja vékony. A kápolna előtt állok. Hátra megyek a kápolna mögé és a dombról nézem a tájat, majd az ajtóhoz állok újra. Szilvamag alakú aranysárga gyertyafények lobognak a hosszú, nyers, fehérszínű rudak végén, a falak is fehérek. Szép tiszta minden. Mindenki meghajol és énekel, órákon át. Kint már hideg van. Később észreveszem őt is, a kis sárgakabátos lányt, aki odahaza a ház előtt az utcában szaladgál. Néha felém néz, és ilyenkor hosszan figyeljük egymást. Az öregasszonyok énekelnek, a gyertyák fényei sárgán remegnek. Néha hátrafelé is figyelek. Komoly, lassúmozgású emberek beszélik, hogy milyen volt eddig a betakarított termés. Még egy órát vártam, hallgattam és néztem én is, ha a lány hátranézett.

Másnap megismétlődött mindez napsütésben. Meleg volt nagyon. A fehéringes fiatal pap hosszan beszélt és végén már törölgette a homlokát egy nagy kockás zsebkendővel. A parasztok némán állták körül. Később megint énekeltek

az öregasszonyok. Aztán a körmenet hosszan kígyózva elindult a dombról a száraz úton befelé a falu felé. Harangoztak állandóan.

Én egy másik ösvényen mentem. Izzasztó, csípős melegben, a fák között. Többen jöttek velem. Először egy feketeruhás lányt figyeltem. Nagyfogú, előreugró, duzzadtszájú lány volt, hátrasimuló rövid homlokkal és vékony szemnyílással. Ő is sűrűn nézett hátra és mikor észrevette, hogy figyelem, nagyobb ívben kezdett mozogni a csípője ide-oda, előre-hátra, ahogy lustán, hosszú léptekkel haladt előttem. Magas, szép alakja volt. Az utat kezdtem nézni, hogy ne zavarjon. Láttam, hogy az út porában lépéseim nyomán hogyan csapódnak szét a por apró füstcsomói és azon gondolkoztam, hogy a múltba sem lehet menekülni.

Mikor felnéztem, már a kis sárgakabátos lány ment előttem. Néha hátranézett és ilyenkor hosszan kezdtük figyelni egymást megint. Még harangoztak és nagyon melegem volt. Elkábított a nyár, annyira, hogy már a hangok hullámai is csak úgy remegtek körülöttem, mint a fénynek, a víznek és a levegőnek a hullámai. Némán, csillogva; hosszan, táguló gyűrűkben, néha mozdulatlanul. Nem hallottam semmit. Időnként egymásra néztünk, a lány meg én, és ilyenkor hosszan így maradtunk.

Este lementem a kocsmába, mert ideges voltam nagyon. Anyám sírt és rettegett, és utazni is kellett volna már. A kocsmában ott volt a kis sárgakabátos lány. Hosszú fiúval táncolt. A falu tele volt frontról jött katonákkal. A lány őket kérdezgette, hogy nem látták-e azt, akit szeret. Meleg volt itt is, folyt a sör, izzadt mindenki. A katonák harmonikát húztak és nevettek. Hosszú, hegyes, vagy széles lapos fehér fogaik voltak, akár a tangóharmonika-billentyük. Fehér volt nagyon a foguk, úgy látszik, mindegyik használt fogkefét. Tiszták és részegek voltak. Táncoltunk és a lövések moraja mind közelebb jött hozzánk. Már csúszkáltunk a fáradtságtól az olajos padlón, de még mindig táncoltunk.

Végül én vettem ki a katonák kezéből a lányt. Ott állt a kocsma mögött a sötétben, riadtan, gyűrögette a kis sárga kabátját. Öten állták körül. Ott állt megadón, szolgálatkészen, annak a fiúnak a nevét mondogatta, aki után annyit kérdezgetett. A körülállók a nagy fekete eperfák között csak nevettek rajta és feléje nyúltak az árnyékban. Már le is hajtotta engedelmesen kis szőke fejét, és egy hosszú fehér kéz elindult a szoknyája alá, mikor kivettem a kezükből.

Utána sokat sétált velem az összeszűkülő fekete fák sorai között. A hold felettünk lebegett, mint egy mészfehér tojás. Elmesélt mindent, ami eddig történt vele. Nem sok minden történt, inkább hallgattunk. Arról beszélt legtöbbet, hogy ő mennyire szereti azt a fiút, hogy ő az életét is odaadná érte, ha tudná biztosan, hogy a fiú életben marad. Többször meg is álltunk és egymásra néztünk és ilyenkor hosszan így maradtunk.

Azt hiszem boldog volt, mikor a száját megcsókoltam. Figyeltem erősen. A hold világított.

Nem tudtam sokáig vele maradni. Nyugtalan lettem én is és remegtem. Mikor hazamentem, még sokáig álltam az udvaron, míg végül egy fazék hideg aludtejet húztam ki a kútból, hogy megegyem. Tényleg jó hideg volt. Azt ettem a meleg alvadt fekete éjszakában, aztán néztem, hogy a tej fényesen, vastagon, fehéren csillog a fazék alján és darabosan törik, ahogy eszem. Hosszú, hideg volt az éjszaka, lassan telt, de a végén megnyugtatott. Csak a kezem remegett nekem is.

Aztán menekülnöm kellett. Ő kísért ki a vonathoz szomorúan. A fiú még mindig nem jött, én utaztam.

Még a vonatból kinézve is hosszan elgondolkoztam. A vasút mellett, az árok fenekén, a kiégett száraz füvek között elszórt fehér margaréták bólogattak kis sárga fejükkel az erős fényben és az enyhe szélben. Lángolt a nap. Aztán az egyik falunál ezek is elmaradtak. Az árok mélyén döglött ló, szentantalszobor és kidőlt villanyoszlopok hevertek a kövek között. Aztán az árok is elmaradt. Már messziről láttam csak a fiatal jegenyék hosszú sorát. vékony derekukon a fattyúhajtásokat, végükön a koronát. Az ég ezüstösen égő tócsáin remegtek tapogatózva a kifordult vizeszöld levelek. Messziről úgy látszottak, mintha kétszer is elkezdték volna a befejezését.

Később hallottam, hogy másnap körülfogták a falut és felgyújtották. Utcai harcok voltak. Meghalt.

Háborús évek jártak akkor. Nem sokat adhatott neki az élet. Azokkal lehetett boldog csak, akik körülötte voltak.

Háború van — gondoltam magamban én is akkor. Utaztam vissza azokhoz, akiket szeretek.

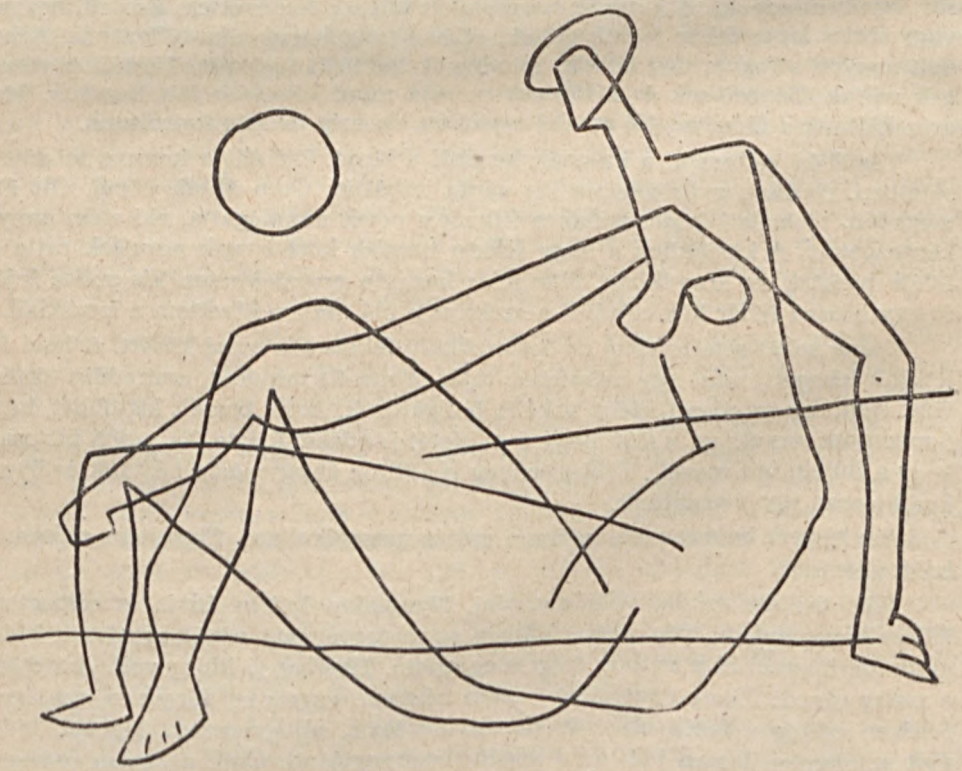

Rónay György versei

Szárszó

Végignézek a vidéken:
újra látlak, Balaton!
Bárányfelhő száll az égen,
árnyék suhan a tavon:
éppen úgy, mint hajdanában,
mikor még az ifjúság
csillámló, dús aranyában
állt előttem a világ.
Azokról a tűnt nyarakról
lepergett már az aranypor,
s odaát a Bakonyon
kékellik már alkonyom.

Partomon már nő az árnyék,
delelőmön túl vagyok.
Hanem ez a napsugár még
gazdag fénnyel mosolyog,
s ahogy nézem ezt a tájat,
nemcsak múló egy nyaram:
minden elmúlt messzi nyárnak
ragyogása benne van.
Mert bár sorsunk verse mintha
habra, szélre volna írva:
bennünk, mint egy ősi kő,
mégis őrzi az Idő.

Én is, mennyi régi csontot
őrzök s mennyi réteget:
az egymásra rárakódott
emlékeket s éveket!
Ez a táj meg mintha lelkem
képe-mása volna csak:
benne élve-temetetten
pihennek a holt nyarak.
Elég néha egy-egy régi
szint vagy nevet felidézni,
s máris veti tetszhalál-
burkát egy-egy régi nyár.

Így, ha minden áldott évben
elhoz erre vonatom,
s megpillantom lenn a mélyben
csilló kéked, Balaton,
párás fényed látva hányszor
eszembejut sok vidám
vakációm: a diákkor
örömei Aligán!
— Lapda döndül, és a tónak
tükrén szinte száll a csónak,
s zene is zeng: vígan áll
a hajdani Anna-bál...

Hát a régi délutánok!
Magasan a part felett,
míg alant a tó sugárzott,
bújtam kedves könyvemet:
hexaméter-szárnyon úszott
végtelenbe a világ,
majd egy gerle hangja búgott
Kosztolányin, Adyn át;
rímek csattogtak felettem,
s szinte faltam, úgy szerettem
Kisfaludyt, a Regék
kandallótűz-énekét.

Szántód! éltem a te réved
partjain is valaha.
Átitatja azt az évet
Csokonai dallama.
Gráciámmal őt idéztem,
míg a kákasátorok
hives árnyú édenében
mulattak az ámorok.
Esténkint a síma vízre
annyi csillag szállt le: szinte
égben éltünk — egeken
vitt szárnyunk, a szerelem.

Te jöttél utána sorra,
s neved hallva, szép Szepezd,
emlékekbe balzsamozva
két nyaram is élni kezd.
Mintha toszkán tájon élnék,
úgy éreztem néha itt,
látva tó s ég tiszta kékjét
s a domb ciprus-bokrait.
De mikor a Bakony zúgni
kezdett, hangja mintha Krúdy
regényeiből, az Á l-
P e t ő f i ből szállna bár.

Itt ütöttem végre, Szárszó,
tanyát partod enyhelyén.
Jegenyéid messze látszó
csúcsa úgy intett felém,
mint tengeren elveszőnek
a nyugodt rév fárosza.
Megtaláltam kikötőmet.
Bár ne hagynám el soha!
Itt hágott az égtetőre
férfi-napom delelőre.
Mikor leszáll majd a nap,
érjen itt az alkonyat.

Nyári alkony! Hányszor néztem,
ülve egy-egy fűz alatt,
a partmenti rekettyésen
átragyogó sugarat!
Itt kémleltem messze széjjel
sióháti fák alól,
s itt fedezett hűvösével
a Keleti Villasor,
ahol a szegény Atilla
tejescsuprát vitte sírva
légi-rácsú Héttorony
kék árnyában a havon.

S Ady Endre utca! Hányszor
s mily örömmel róttalak!
Sárgarigós lombsikátor,
tárd fölébem árnyadat!
Kertünk kedves almafái,
teremjetek gazdagon!
Lágyan ringasd puha nyári
álmainkat, Balaton!
Napsütésben légy te párna
fejem alatt, parti káka,
s te legyezgesd arcomat,
fűborzoló fuvalat...

...Délután van életemben,
mélyül már a fenti kék;
de csak annál fényesebben
áll alatta a vidék:
kincse beért, bora csordul,
terhes fáin minden ág,
ege lassan őszbe fordul,
mégsem adja meg magát:
a te napod süt sugárzó
tűzzel bennem egyre, Szárszó,
s le szívemben ez a nyár
nem áldozik soha már.

Egy rétre Szárszón

Látod, ott a fákon túlról az a rét
milyen üde-zölden integet feléd?
Hát a méntaillat hűsét érzed-e?
Az a rét a béke boldog szigete.

Vagy egy furcsa ékszer. A tükre smaragd,
körötte a nyárfák: ezüst foglalat,
peremét meg dúsan gyöngyözte tele
rubint csillagokkal a bíborhere.

Hellasz idejében ilyen helyeken
tartott földi nászt az isten-szerelem:
bikából Zeusz lett, szűzből szerető.
Mögöttük a lombból faun lesett elő.

Hellasz napja elmúlt. Nem maradt egyéb,
mint a füst, amellyel Trója tüze ég.
Xanthuszok medrében vérrel fut az ár...
De nézd, ez a rét míly mosolyogva vár!

Dőlj a fűbe! Vár a gyep ágya puhán.
Légy e liget Pánja, egy percre csupán,
s nyújtózz egy nagyot, míg vigan hinti rád
Olimpusza kékjét a vasfűvirág.

Gémek Szárszón

Kiröpültek a nád közül
és úsztak az eleven égen.
Árnyékuk suhant a tavon,
két sötétszürke folt a kékben.

Kis fodrot sem vetett a víz,
ahogy egy hal villant utánuk.
Csőrük átfúrta a napot,
s a hegy mögött eltűnt az árnyuk.

Valahonnét bölömbika
búgása törte meg a csöndet.
Aztán megint a némaság.
A nap lement. S egyszerre ősz lett.

Csányi László versei

Két szekszárdi tollrajz

TÉLEN

Ködben hajózunk és a köd felett
egy láthatatlan varjúraj lebeg.

Mint mesebeli ködsüveg a város,
mert a január ködöt s havazást hoz,

csak a fák az elhagyot ligetben,
mint a kések, égre szegezetten,

hogy a madár is borzongva s riadtan
megremeg és halni készül lassan,

mert a köd, mint háló fogja testét,
ketreccé szűkült a kék végtelenség,

s e görbült térből út más nem vezet,
s tudja, hogy egyre reménytelenebb.

NYÁRON

Előbb opálos színben égett,
aztán a vidék arany fény lett,

s csak ez kellett, csak ennyi kellett,
a fény törte meg a lágy csendet,

és szétporlott a hegygerincen,
árjában fürdött, úszott minden,

a hegy, az út, a fák, a bokrok,
a virág szirma égre bomlott

s ennyi szépségtől ittasodva,
mintha csak erre lenne gondja

repült a fénylő áradatban,
magasan, egyre magasabban.

Elégia

T. L. emlékére, akit 1944 telén meggyilkoltak

A tájon varjak szállnak át,
szél rázza a fák ág-bogát,

a tintás égre rőt köd ül,
zúdul a szél a hegy mögül,

csontig hat az iszonyú fagy,
a fák kitárják águkat,

a havas táj most végtelen,
s az útmenti fa védtelen,

mint egy ember. Csak áll maga,
szegény fa, sovány, árva fa,

mint egy ember... Ó, tudom én,
kilencszáznegyvennégy telén

ott mellettem sovány keze
így kapdosott a semmibe,

teste meggörbedt s fénytelen
szemében hunyt az értelem.

Ó, valahol csak lenne még
szegénynek végső menedék,

hogy hazaérne valaha
s ne lepné be a tél hava,

várná kenyér és puha ágy,
de karja, e két holt fa-ág

lengett a szélben.
Mint a kés
vágott belénk a szenvedés,

s rongyos ruhája szövete
a vérétől lett fekete.

*

(Zsidó volt, bajtárs. Egy-testvér velem.
Ne feledjétek ti sem.
Úgy legyen!)

Albert Gábor

A bazáros

A parasztok feketeruhás gyászkeretéből a füstön is keresztülvilágít a bazáros világosbarna kabátja. A fal mellett ül és gyűrűjével az üres üveget kocogtatja. Alig serkenő, ritkás bajuszán végighúzza a kezét és feláll. Nehéz bakancsában ügyetlenül kerülgeti az asztalokat, valószínűtlenül vékony nyaka felett a sűrű levegőben szinte lebeg apró feje. A söntéspultra könyököl és könnyedén a kocsmáros vállára teszi kezét.

— Még két litert, Marci bácsi, a jobbikból.

A nagyterem ajtajából vaskos izzadtságszag csap elő, a lampionok vörösremart szemmel kóválygognak a magasban. Visszaül a helyére, hátát nekiveti a falnak. Keskeny vállát puffadtra dagasztották a pullóverek, kabátjából pókhálóvékony, hosszú ujjak bújnak elő. Gyűrűs kezével szórakozottan dobol az asztalon, talpát bizsergeti az egésznapi álldogálás.

— Maguk nem is tudják, hogy mi az igazi élet — mondja csak úgy maga elé.

A kártyások hosszan gusztálják a lapjukat, aztán hirtelen lecsapják az asztalra, s szótlanul tolják a tizest a bankos elé.

— Maga talán tudja? — löki a bazáros elé egyik paraszt a szót.

— Én tudom.

A bor aranylón kotyog a poharakba, a nagyterem ajtaján fiatal párok gomolyodnak a pulthoz. A legények fizetnek, hátranyújtják a mögöttük álló lánynak a málnaszörpöt.

— Én tudom — mondja hangosabban a bazáros, és várja, hogy kérdezzenek valamit. A parasztok lehajtják fejüket — olyan mintha bólintanának — és hallgatnak.

Az udvarra vezető keskeny folyosón három legény rohan ki.

— A patócsiak megint verekednek — biccent arra az egyik — nem férnek a bőrükbe... minden búcsúnál hetvenkednek.

Az asztalok közé szorult kis helyet is elfoglalják a zsebkendőjükkel legyezkedő, kipirultarcú lányok. Az utcai ajtó nyikorogva lebegteti meg a füstfüggönyt, az őszi nyirkos levegő a lábak közé kúszik.

— Aztán milyen az igazi élet? — veti oda a szembenülő ҳoros szájszéllel.

A bazáros ránéz, cigarettáját fáradt mozdulattal a bádoghamútartónak támasztja.

— Hogy milyen? — a pántlikába fodrozó füstöt nézi elmerülten. — Hát nem ilyen, mint itt... — Újra töltenek, de csak a bazáros iszik, belsőzsebéből előhúzza zsebkendőjét, megtörli a száját. — ... nem ilyen, mint itt...

Nem felelnek rá semmit, fehér ingük nyakig begombolva, homlokukra fehér csíkot húzott a kalap széle. Ha beszélni akar, majd csak beszél, miért ült volna ide közéjük. Könyökükre támaszkodva nézik az asztal repedéseit, meg a bazáros bibircsókos képét, és isszák borát.

A bazáros maga elé mereng, még nem volt elég a bor. A szájáról még nem pattogott le az a fáradt, kelletlen mosoly, ahogy a portékáit szokta kínálgatni a ponyva alól.

— Mit gondolnak, hány éves vagyok?

— Maga? — kérdi vissza az egyik, s a fejét is alig emeli fel. — Maga?... hát lehet olyan harmincöt... harminchat... úgy nézem...

— Harmincöt?... — keseredik el a bazáros. — Ha tudni akarják, most decemberben leszek huszonhét — az asztalra hajol és csillognak apró egérszemei. — Nem így néztem én ki régen. Ez a két évi ide-oda utazgatás kiszopja az emberből a vért... Nem így képzeltem én el.... Tudják maguk azt, hogy milyen szép dolog egy fényképezőgép?... Halkan csattan a zár... kérem, egy kicsit fordítsa el a fejét... nem úgy... majd megigazítom... A legelegánsabb hölgyike is hagyja, hogy gyöngéden megfogjam az arcát, és a gép úgy kattan, mint a leheletfinom csók... aztán az előhívás... sikerült-e a kép?... az elsötétített műteremben vegyszerekben fürdetni a lemezeket... — lassan és átszellemülten beszél. — Maguk azt el sem tudják képzelni... az az igazi élet!... — megvetően lebiggyeszti a száját. — Nem pedig ezeket a csiri-csáré holmikat kínálgatni, nyáron porban, ősszel meg toporogva a hideg sárban... Utálom ezeket a vacakokat, értitek, utálom! — ismétli meg újra.

— De azért tizenöt forintot kér egy olyan ceruzáért is.

A bazáros sértetten kapja fel a fejét.

— Tizenöt forintot!? El tudja maga azt képzelni, hogy mennyit kell utána szaladgálnom! Meg az utazás. Örüljenek, hogy nem adom húszért... Az se lenne sok... Meg, hogy egyáltalán akad olyan marha, aki elhozza ide, ebbe a koszos faluba. Egy búcsúba ha el tudok adni hármat-négyet, már jó, és benne fekszik a pénzem... Még azt az ötforintnyi nyereséget is irígylik az embertől... úgy őrzik azt a pénzt, mint az üdvösségüket... sajnálják még azt is, amit megesznek — tüzeli magát a bazáros — ... ha magának kell, hát itt van, vigye az enyémet, ... itt van, vigye...

Bűszülten rántja elő a zsebéből, csapja az asztalra. A másik felveszi, nézegeti, aztán a zsebében kotorász.

— Magának ez tíz forintjában van, ha jól értettem?

— Jól értette... jól értette, de magának ingyen adom, hogy ne panaszkodjon. — Oda se néz, az öklire támaszkodik, gyűrűjét idegesen verdesi a fogához.

— Ha magának annyiban van, én szívesen megtérítem — egy tízforintost rak a bazáros elé. Az csak az ökle mellől lepillant, és hirtelenében nem tudja, mit kellene csinálnia. Belesápad, csak a bibircsókjai tüzelnek.

— Micsoda!? — markolja meg a pénzt — Micsoda? Kell is nekem a maga pénze! Ptüj! Ptüj! — köp a tizesre — Látja! — újra meg újra ráköp, és levágja az asztalra.

A többiek nevetnek, a bazáros dühösen bámul maga elé, s megelégedetten hajtja fel a bort.

A ceruza még ott fekszik az asztalon, a tizes után egy göcsörtös kéz nyúl ki, a nyálat komótosan a nadrágjába törli, és visszacsúsztatja a pénztárcájába.

— Ha magának nem kell, én nem bánom — és a ceruzát is a zsebébe csúsztatja. — Jó lesz a kisunokámnak.

A zene tisztára söpri a söntést, csak az asztalnál ülők maradnak benn, meg egy nekikeseredett legény támasztja a pultot; egyik öklét a zsebébe gyűri, a másikban poharat szorongat.

— Marci bácsi, még egy litert — harsogja el a fejek fölött a bazáros.

Ha annyira akar, hát hadd fizessen. A kocsmáros is feléjük vág a szemével, ahogy leteszi eléjük az üveget.

— Maguk még inni se tudnak — ingerkedik a bazáros.

Azok nemtörődöm arccal isznak.

— Meglehet.

— Csak enni tudnak,.. zabálni...

— Enni eszünk.

A bazárost bosszantja ez a nyugalom. Valami olyat szeretne mondani, ami dühbe hozza ezeket a lassú, ökörtürelmű parasztokat.

— Igazi nőt még talán sose ölelgettek, olyan kemény, almamellű városi lányt!

A parasztok a pohár fenekére bámulnak, meg se rezzennek. A bazáros homlokára apró gyöngyök ülnek ki, sörtés hajtöve is csillog.

— Nem ilyen cigányéletre születtem és... mindig csak utazni, bolhapiszkos ágyakban henteregni... Tudjátok, hogy ki vagyok én?

Felhajt újra egy pohár bort, s már tölti is a másikat.

— Tudják?

A szomszéd asztalnál a bankos kivágja a huszonegyet. A legények gombócragyűrt zsebkendővel törülgetik tánc közben is a nyakukat.

— Tudják? — düli neki mellel az asztalnak és rekedten suttogja bele a poharába — Újságíró... értik?... Újságíró vagyok... újságíró... újságíró... — mindig hangosabban mondja, a torkából keserűen bukik föl a nevetés. — Újságíró vagyok... én mondom, pedig már két éve kirúgtak... és mégis azt mondom... van papírom is róla... — eszelős nevetése köhögésbe fullad.

— Nem hiszik talán? — mered meg hirtelen, s forgatni kezdi pálcavékony nyakát — Nem hiszik?

— Aztán mit írt? — bök felé az egyik, de a bazáros nem hallotta meg.

— Újságírót csináltak belőlem... a faterom, mert neki is büdös volt mindig a munka, jobban ízlett neki aranyszalagos kalapban szalutálni a vendégeknek — kilötyögtette a bort, ahogy sorra töltött a poharakba — pedig micsoda fényképeket csináltam én otthon! Olyat még maguk nem is láttak! Levelezőlap nagyságú csókolózó párokat, de nem ilyet, amit a trafikokban árulnak... De a faterom azt mondta, hogy belőled úr lesz az anyád istenit... neked egyetemre kell menned... hát én mentem, mert nekem is tetszett... még pénzt is kaptam érte, ösztöndíjat... fizettek is, aztán csak dumálnom kellett érte,... úgy bizony elvtársacskáim — egy kortyra nyeli le a bort — négy évig dumáltam és kaptam a pénzt... csak azt kellett mondanom, hogy az apám így proletár, az apám úgy proletár, aztán minden jól ment... az volt a jó élet... — A feje a mellére esett és vadul verte a szomszédja vállát. — Úgy bizony jó pajtásom, négy évig... négy kerek esztendeig... — mondta vagy tízszer.

— Mondja annak, aki elhiszi — és lefogta a kapálódzó karját.

— Nem hiszed el? — bámult az arcába a bazáros — te nem hiszed el... hazudok talán neked... neked?! — szabad kezével az üveg nyaka után nyúlt, önteni kezdte. A bor az asztalról az ölébe csorgott. — Öntsetek — szitkozódott dühösen — nem látjátok, hogy inni akarok — és belekönyökölt a tócsába. Ahogy ivott, a szája szögletéről visszacsöpögött a bor. Hátravágta magát a széken és részeg megvetéssel söpört végig a tekintete. Kihúzta magát és nyitott tenyérrel a mellére vágott.

— Ha akarjátok tudni, én mindig jó káder voltam... nem olyan nyomorult szövetkezeti paraszt, mint ti... proletár voltam — és már ököllel verte a mellét — proletár, koszos proletár — az asztal szélébe markolt, a vállát előre engedte.

A három paraszt zárkózot arccal hallgatott, csak a torkukat reszelték néha. Részeg, mit kötözködjenek vele. A bazáros meg inogva a széken, beesett mellel öntötte a szavakat.

— ... diákkoromban nagyító készüléket vettem magamnak... az apámtól csaltam ki a pénzt... mindig fényképeztem... magam hívtam elő... olyat még sosem láttatok... kemény másolás, lágy másolás... minek is magyarázom? pedig nincs annál, élvezetesebb, de a fater azt mondta, hogy marhaság... egyetemre kellett mennem... írnom kellett... rólatok írtam akkor is, a parasztokról... — gyűrűs kezében elrongyolódott újságlapokat lebegtetett — Rólatok írtam... egy hónapra falura küldtek tanulmányozni a parasztkérdést, meg hogy szabaduljanak tőlem... és ötvenhat után kirúgtak... azt mondták, hogy sose tudtam írni, azt mondták a gyalázatosak, pedig oklevelem van róla... és most itt árulom a trampli parasztlányoknak a vacak brossot, a pléh hajcsatot... — epekeserűen fordultak ki szájából a szavak — sose lesz már belőlem ember, sose lesz... akkor a fater, most meg az asszony hajt a lóvé után, nekik mindig pénz kell... pénz... sose lesz belőlem... — Két kezét az asztalnak feszítette, próbált felállni, de csak a szék csúszott hátrébb. Tehetetlenül erőlködött, imbolyogva zöttyent vissza a székre.

— Utálom az apámat, utálom az egész világot — gyűlölettel gurgulázta a hangokat — utálom...

A nagyterem újra öntötte magából az embereket, tarkaruhás lányokat, főttarcú legényeket.

— Mindenkit utálok... — emelte fel madárfejét a bazáros — csak titeket szeretlek...

— Nyughasson már — csitította a szomszédja.

— Csak titeket szeretlek — borult a vállára, pókkezével átölelte a nyakát. A paraszt undorodva lökte vissza.

— Maradjon békén! Elég volt már ebből a nyavalygásból! — förmedt rá.

A bazáros összeborzongott, mind két kezét a melléhez szorította és kaszálva vágta szét a levegőbe.

— Micsoda?! Micsoda! — A lámpa felé fordította fejét és cérnavékony, sírós hangon kiáltott fel. Szinte énekelte: — Látjátok! Így beszél velem... így beszél velem... — előrebukott az asztalra, arca a bortócsába esett. A szavak a kemény asztallapra gurultak — így beszél velem... én egyetemet végeztem...

Az egyik odaszólt a kocsmárosnak:

— Marci, vidd el ezt a... vigécet. Még összepiszkol itt mindent.

Két karjánál fogva vezették ki, az arcáról kövér csöppekben hullott az olajos padlóra a bor.

Fodor András versei

Kezdeni újra

Mikor már majdnem elnémul a dal,
olyan keserves kezdeni újra.
Jobb volna élni egykedvü-szerényen,
gondok kegyelmén megigazulva.
Jobb volna békén hallgatni a sorsot,
míg égi-földi ritmusa dadog;
elnézni szélfújt nappalok füzérén
a nyíló tájat, gyúló csillagot.

Viselem én a köznapok igáját,
elhordom érted, testvér-sokaság.
Veled tolongok minden reggel, este,
hű fáradságod rajtam suhog át.
S már nem hívom a magány segedelmét,
a sóvárgások kínja lecsitul,
osztozkodom a gyengék örömében
alázat nélkül, fájdalmatlanul.

Hisz nagyobb terhet vállaltam magamra,
mikor a társak igaza között
lettem futár, ki konok inga módra
teret időt hitével összeköt:
mint kerékpáros postásfiú éjjel,
a hír parancsát surrogva viszem,
aranypecsét a mellemen a lámpa,
kerek sugárként üzen a szívem.

Begyógyul mind a fájdalom, az orvul
elárult hűség vad sebe.
Ó, hadd cikázzam köztetek örökké,
nem fáradnék el bízni sohase.
Mégis, csalás a vállalt hit, a jóság,
nem védenek meg mások gondjai,
önámítás az emberek szerelme,
ha nem tudok magamról vallani.

Cimboraként utazni

Szeretek így utazni felelőtlenül,
cimboraként utazni, szabadon.
Éjfél után egy városban leszállni,
sohase látott pályaudvaron.
Üveges, kongó állomásból
kilépni, míg az utca szögletén
két oszloplábú, sárga gömbedényben
halkan pattog a fény.

Senki se tudja mit is akarunk itt,
senki se tudja mért jöttünk ide.
Ha kirekeszt a zárt kapuk tilalma,
majd befogad az éjszaka öle.
Szorongás nélkül, könnyedén
megyünk az árnyak tömbjei alatt,
hullatják ránk a csillagálmú csendet
az égbenőtt falak.

Üres a járda. Mögöttünk a léptek
egymásba botló visszhangja dadog,
de bennünk forr a hetyke csakazértis,
vidám szavakba torlódva zubog,
mintha az ablakok mögött
álomba bénult fürge emberek
helyett mi ketten játszanánk tovább
a pezsgő életet.

Majd elénk jön a cél, majd megtaláljuk,
most így a jobb, ha nincs, ha rejtve van.
Jó így a titkot egymás közt megosztva
bolyongni, meg-megállni gondtalan, —
s bolondosan, mint két gyerek
körülhordozni, látni, élni még,
az ismeretlen éjnek fölmutatni
a kaland örömét.

Béke

Egyszercsak belekavarodtam
az ismeretlen éjszakába.
De már szalad elém az út,
mely elvezet haza.
Meleg nyugalmat ír fölém
a sárga hold két karcsú ága,
csitul a hökkent félelem
kilódult ritmusa.

A rácsok, lépcsők menti lombok
csoszogva, rebbegve kisérnek.
Már leszakadt az ősz, de most
nem érzem bánatát.
Olajszin házfalak között
jön tántorogva három részeg:
idegen dalból mosolyog
az egyszivü világ.

Bihari Sándor

Ember és táj farsangja

Ezt a földet varázslás érte. Sötét fenyők
mellett szökőkút sírdogál. Lombja buggyan a bükknek,
Hallhatatlan zene szól, illeszt földtől az égig
a nap időt szólító hegedüket.

Technika és természet harmóniáját megérzi,
ki elfekszik betonmedencék barázdás vizeiben.
A lélek csomóit derűbe oldja ez a fürdő,
vele a jövő valami szépet üzen.

Éhes a nyugalomra, idegek lármáját hagyja
vigan elcsitulni a nagyszerűségre-változásban,
kikapcsolja a testet gondok hálózatából,
áll az ember a tájjal eggyé-váltan.

Szárát futtatja a vízben, bukkan a napra
a tavirózsa, a tó fordított mennyezetében ég.
Merenghet a csoda előtt, kinek ujjaival
hálózott tanyákig villanyvezeték.

Sugárban fürdik, ki utazott egy országon át
emlékeivel, az unokák révedező nagyapja,
hogy itt magát az elemek boldogításának,
mint régen szerelemnek, odaadja.

Elaludt fürdőző asszony a délben ez a föld,
mámorosan tükröződik élők kamasz-szemeiben, —
oly kiszolgáltatott s oly zárt is, titkát örökre
s teljesen nem fedheti fel senki sem.

Csak igézetten hordja formáit, rejtett tüzét,
vidulása már a szomorúságba belehajlik,
mert ha kitárulkozik a lélek, mint ez a nyár
s a szerelem, tündöklik és viharzik.

Lerakódik a bajok korállja, ki is szépül,
s mint az embrió, a gondolat érik tudattalan.
Lebegnek csak a dolgok, nem ütődik a lélek,
lubickol a valóság lágy formáiban.

Kiválik a fáradtság s mint a békanyál-moszat,
elsodródik, elfelejti az idő is salakját,
míg a nyugalom csend-verete majd szorítás lesz,
mert csak a kötelesség a szabadság.

Én tudom ezt, ki napokat számlálatlan élek
az ember és a táj farsangjában hétköznaposan,
s példaként is talán, mert ott munkál a költő,
hol a szárnyas léleknek ünnepe van.

Mészáros Ferenc

Benéz a kakas

A nedves vályogfal nyomasztóan dohos szaga ülte meg a szobát. Hatan ülték körül a bicegő asztalt. Mindegyikük előtt tányér, középen piros zománcú lábosban paprikától pirosló, illatos zsírban sült kolbász és húsdarabok úszkáltak.

— Vegyenek már! Úgy, mint otthon! — bíztatta őket a háziasszony, aszott ajkát beszívta fogatlan inye közé és bátorítóan mosolygott.

— Van ám még a kamrában, ne féljenek, nem fogy el...

A hat férfi úgy vizsgálgatta üres tányérját, mintha összebeszéltek volna. Végre egyikük, zömök, de soványarcú parasztember, megszólalt.

— Csakugyan. Együnk is már egy kicsit, hogy ihassunk rá.

— Szedjen már Balog elvtárs — szólt egy másik —, maga itt a legidősebb.

Balog felkapta fejét, mint akit álmában riasztanak meg, körülnézett, és amikor a kényszeredett arcokon végigjártatta a szemét, megértette, hogy mind azon töri a fejét, amin ő eddig. Kiegyenesítette a derekát és elnevette magát.

— Nemcsak a legidősebb, a legéhesebb is, igaz, Bebők elvtárs?

— Ha te mondod... — nevetett vissza Bebők és a többiek is megcsörgették késüket, villájukat a tányéron, kenyér után nyúltak, téptek a puha beléből és szájukba tömték előlegnek. Rövidesen minden tányéron sülthús, meg kolbász puposodott, körülötte, mintha vére lenne, a vastagon folyó paprikás zsír.

— Főztem volna kedveskéim tésztát vagy krumplit is — szabadkozott a háziasszony —, de hát nem tudtam, hogy jönnek, azért csináltam így sebtiben.

— Nagyon jó ez így Rozál néni, higgye el, ennél jobb nem kell a férfigyomornak — vígasztalta Balog, és nagy darab sültkolbászt tüntetett el elégedett mormogással.

Rozál néni, mint az árnyék, kisurrant. Még az ajtónyítást, csukást sem lehetett hallani.

— Városi ember ritkán jut ilyenhez, Rozál néni — dícsérte tovább Kiss, aki háttal ült neki. De aztán megfordult, hogy szembe mondhassa dícséretét a háziasszonynak, s észrevette, hogy eltűnt.

— No — lepődött meg —, hova tűnt Rozál néni?

— Biztosan borért... — vélekedett Bebők.

— Hát... — mondta a zömök, soványarcú is — persze, hogy borért. Rozál néni tudja, mi kell az ilyen ételre.

Szorgalmasan tisztogatták a tányérokat. Kiss az ablak felé nézett és megáll a villa a kezében. Kakasfejet látott az ablakban. Lángvörös taréja, mint a tűzoltósisak dísze, büszkén ágaskodott. Kíváncsian nézett be kerek szemével,

és mintha észrevette volna, hogy Kiss nézi, furcsán hunyorított, alulról felfelé. Aztán megbillentette a fejét, mintha héját látna az égen, s újra visszabillent, szembenézett Kissel. Csőrét kinyitotta, mintha mondani akarna valamit, és még hegyes kis nyelvét is látni lehetett.

Kiss a szájához vitte a villát, de még mindig a kakast nézte. Az megint hunyorított hártyás szemhéjjával, majd hirtelen lekapta a fejét, s eltűnt. Pillanat múltán behallatszott a kotyogása, amint a tyúkokat hívta maga köré.

— No, ez most elpletykálja, hogy mit látott — gondolta Kiss és elmosolyodott.

Balog, aki szemben ült vele, ránézett és kérdőn felhúzta a szemöldökét.

— Egy kakas — felelt a szótlan kérdésre Kiss — benézett az ablakon.

Mind az ablak felé fordultak hirtelen, aztán újra a tányér fölé hajoltak.

— Mifelénk — mondta komótosan a zömök soványarcú —, a mi falunkban ha valaki nagyon szegény volt, arra volt szokás azt mondani, hogy még a kakas is benéz az ablakán.

— Tényleg benézett — ismételte Kiss. — Szép, nagy, vörös taraja volt.

— Akkor az a Gyuri — mondta teleszájjal Bebők. — A Rozál néni kedvence.

Hangtalanul fekete árnyék lebbent a szobába. Rozál néni volt, fonott üveggel a kezében.

— Egy kis borocska kedveskéim — mondta, s fogatlan szája minden szónál csámcsogott egyet. — Hoztam egy keveset, ha meg nem vetik.

— Miért vetnénk meg Rozál néni? — nevetett Balog — Pláne, ha jó...

— Hát nem éppen püspöki misebor — szabódott Rozál néni —, de zsíros étel után megteszi...

Poharakat keresgélt a régi szekrényben, de csak két borosat talált. Vizespohárral, kocsmából valamikor emlékül elhozott söröspohárral, meg csorba bögrével azért csak kiegészült a létszám.

— Nem voltam felkészülve, kedveskéim — szégyenkedett Rozál néni —, nekünk meg így is jó...

Töltött mindenkinek a vörösborból, s a lábos mellé állította a fonott üveget. Kocintottak.

— Egészségükre! — mondta Kiss és átnézett a poháron az ablak felé.

— Egészségünkre — mondták a többiek is.

— Isten, isten... — kocintott tréfás kacsintással Bebők.

— Nini, te klerikális — tréfált vissza Balog.

Jókedvük kerekedett, pedig még jóformán csak megszagolták a bort. De a gyomrukat kellemesen töltötte meg a sülthús és az illatos zsírba mártogatott puhabélű kenyér.

— No, akkor hát pihenünk egyet és folytatjuk — mondta Balog.

— Előbb iszunk egyet — emelte fel bögréjét Bebők.

Kiss kiitta a borát, aztán rátette a tenyerét a pohár szájára.

— Köszönöm, én többet nem iszom.

— No, ne izéljen már Kiss elvtárs — szólt rá Bebők —, hiszen még el sem kezdtük.

— Igaz, de délután még szükségünk lesz a józan fejre.

— No, no, persze, igazad van Kiss elvtárs — mondta Balog. — De hát délelőtt is milyen józanul beszéltünk Kárász Dénessel, aztán mi haszna volt?

— A fene a vén betyárját! — fakadt ki Bebők.

— Az csak a magáét nézi — szólt közbe Rozál néni is, — az csak egyedül akar gazdálkodni, nem a többivel.

— Az se volt egyenes dolog, azzal a szétiratással... — szólalt meg az asztal végén egyikük, aki eddig szótlanul evett és ivott.

— Minek kellett neki a városi vejére iratni a földet? — folytatta. — Én azt mondom, abban is csak svindli volt.

Fiatal ember volt a beszélő, de sötét bőrét már keskeny ráncok barázdálták. Falubeli volt, innen került a gépállomásra, s a gépállomás küldte most el, hogy segítsen a szervezésben. A többiek hallgattak, hát tovább folytatta:

— Csak jönnek, jönnek a gépek az állomásra, aztán tessék kapacitástervet csinálni, hogy hogyan lesznek kihasználva. Olyan lánctalpasaink vannak, hogy a hegyet elhúzzák. Méteres barázdát húznak harmadik sebességgel. Aztán ott rozsdásodhatnak, mert némelyik parasztnak nem kell a jó. Tálcán visszük neki: „Nesze, a tied, urasan élsz ezután, a gép dolgozik, te meg csak nézed..." Az meg csak a fejét rázza, bután, mintha kígyót látna. Nem és nem. Ki kéne tömni őket és múzeumba tenni. Spirituszba ezeket a csudabogarakat...

— Miért paktálunk le már a kulákokkal is? — csúszott elő simán a kérdés az asztal túlsó végéről. — Mire jó az, hogy most már ezeket a kizsákmányolókat is agitáljuk: „Méltóztassék belépni mihozzánk, itt is lehet tovább gazdagodni."

— Nem úgy van az — csóválta a fejét Balog — nem úgy van az...

— Hát hogyan? — horkant fel Rozál néni. — Nekünk talán nincs szemünk? Látjuk mink, hogy mi van.

— Hát mi van Rozál néni? — kérdezte Kiss. Most szinte elemében érezte magát, hogy kezdtek fortyogni az indulatok. Szerette az ilyen paprikán vitákat, az üzemben is örült, ha odacsapkodhatott az asztalra valamiért.

— Mi? Maga is tudja. Az van, hogy mindig is a nagygazdák voltak az urak. Akinek pénze volt, mindene volt. És most is ezek akarnak uraskodni. Kéretik magukat, mint a menyasszonyok. Rosszabbak ezek a városi rossz nőknél is. Addig kéretik magukat, míg egyszercsak ott ülnek megint a nyakunkon, benn a téeszben, a vezetőségben, aztán dirigálnak, mi meg dolgozunk...

— Ez az — szólalt meg a sima hang az asztalnál. — Ez a kizsákmányolók mentalitása. Lenin is azt mondta mindig, hogy ki kell irtani ezeket a kizsákmányolókat, nem egyezkedni velük, mert rosszabbak a piócánál.

Keszeg kis emberke volt, amíg beszélt, a poharat forgatta sovány ujjai között, azt nézegette. A járási szövetkezeti központból jött, s most, miközben beszélt, arra gondolt, hogy ez a zsíros étel, meg a pocsék bor megint tönkreteszi a gyomrát, odahaza ihatja majd nyakló nélkül a keserűvizet.

— No, no — szólt közbe Balog —, nincs egészen igaza Rozál néni. Abba maguknak van legjobban beleszólásuk, hogy kik kerülnek a vezetőségbe. Maguk választják meg, nem mi. Ami meg Kárász Dénest illeti, maga is tudja, hogy nem kizsákmányoló az.

— Az? — nevetett Bebők. — Hiszen őt zsákmányolják ki, nem ő mást. A veje, meg a lánya visz el mindent, amit összezsugorgat az öreg.

— Az csak álcázás — mondta a simahangú járási ember. — Most nem merik nyíltan csinálni. De spekulációval, meg minden... szóval most sem lettek ezek jobbak.

— ...hogy nekem van beleszólásom... — sértődött meg Rozál néni. — Hát ki vagyok én? Szegény öregasszony vagyok én már... a fogaim is elhagytak

már, nem szégyenlem, vén lettem. De mi az igazság? Hát kinek csinálja a párt a téeszt, ha nem a szegényeknek?

— Nem szabad összekeverni a dolgokat — emelte fel a mutatóujját oktatólag Kiss. — A párt nem csinálja meg a parasztok helyett a téeszt. Maguknak kell megcsinálni és olyan lesz, amilyenre csinálják. Nahát...

A pohara után nyúlt, mert a vita közben már el is felejtette, hogy nem akart inni, s valaki teletöltötte. Ahogy emelte a poharat, kissé magasabbra a kelleténél, s pillanatra feltartva a levegőbe, mintegy felhívásként, szeme megint az ablakra tévedt, s a kakas ismét ott állt, szinte embermódra hallgatózott, kissé nyitott csőrében le-fel járt a hegyes nyelve.

— Furcsa — gondolta —, mintha kíváncsi lenne, miről beszélünk. Talán még közbe is szólna, ha tudna beszélni. Biztosan Rozál néninek adna igazat, hiszen az a gazdája. Vagy talán mégsem. Talán önálló véleménye lenne. Ámbár neki mindegy lehet, hogy egyénileg vagy téeszben dirigálja a tyúkokat, más dolga úgysincs.

— Igyunk — mondta hangosan, s a többiek szótfogadtak. Rozál néni kisomfordált, valami tennivalója akadt a malacok körül, a gyomorbajos járási ember aprót kortyintott és fintorgott hozzá, a traktoros a teli bögre felét egy nyeléssel lecsúsztata, Balog ádámcsutkája tempósan mozgott, a sóványarcú, zömök paraszt egykedvűen, elgondolkodva szopogatta a bort, Bebők pedig a féligtöltött söröspoharat emelte szájához, a pohár karimája fölött fürge szeme körbejárt, s Kiss elmeredését észrevéve igyekezett kiszámítani az irányt, ahova néz. Lekoccantotta a poharat maga elé.

— Hess onnan Gyurka! — kiáltott rá a kakasra.

A kakas azonban rá sem hederített. Hártyás szemhéjával szinte gúnyosan hunyorított, s csak a taréját rezzentette meg kissé.

A többiek is mind odanéztek.

— Ne, te Gyurka — szólt oda Balog. — Talán megúntad a tyúkjaidat?

— Ihatnál? — nyújtotta felé a traktoros a bögrét.

— Énnekem volt egyszer egy kakasom — mondta komolyan és megfontoltan a zömök sóványarcú. — Egy nagy kendermagos kakas, olyan cifra vörös tollak voltak a nyakán, a taréja, mint a tenyerem. Azt én beidomítottam, a kezemből evett, de ha idegen jött, menten nekiment, csőrrel, sarkantyúval. Ekkora sarkantyúja volt, mint a kisujjam és hegyes, mint a bicska...

A járási ember fáradtan nézett végig rajtuk.

— Ezekkel vitatkozzon az ember komoly elvi kérdésekről — gondolta. — Hiszen egy vacak kakasért elfelejtenek ezek osztályharcot, meg mindent... Mint a gyerekek...

A kakas csak nézett kerek, piros, kifejezéstelen szemével és időnként hunyorított.

Kissnek a két pohár bortól furcsa gondolatai támadtak.

— Talán több eszük van az állatoknak, mint az ember gondolná. Ez is csak néz, mintha értené, mit mondunk és talán érti is. Az ilyen vénasszonyokat, mint Rozál néni, valaha boszorkányoknak tartották és azt mondták, tudnak az állatok nyelvén. Hátha, mikor akar valamit, Rozál néni is Gyuritól kér tanácsot. Volt egy ilyen mese a kiskakasról...

Nem jutott eszébe, hogyan szólt a mese. A többiek is elfordultak a kakastól és a cigarettafüsttől mind sűrűbb dohos levegőben széttöredezett a beszéd.

— A lánctalp az igazi — mondta a traktoros lelkesen. — Az nem nyomja úgy meg a földet, mint a kerék. Az bírja a sarat.

— Azért a Zetor is ügyes — vitatta a zömök.

— Könnyű munkára — emelte fel ujját a traktoros. — Gyorsan forgolódni, vontatni, vetőgépet húzni, tarlóhántásra... arra igen...

— A villányi az igazi vörös — vélekedett Bebők.

— Én a fehérből a rizlinget szeretem — mondta Balog.

Kiss újra az ablakra pillantott. A kakas már eltűnt. Egy darabig a beszélgetést figyelte, de nem sikerült összeraknia az elkapott mondatfoszlányok mozaikját. Eszébe jutott, hogy kamasz fia most ér haza az iskolából. Ha ugyan hazament. Mert újabban mindenféle dolgai vannak, amikről nem számol be. Gyűlés, megbeszélés, társadalmi munka, mifene... Talán már lányok után is jár. Mostanában könnyen sértődik, visszamorog, mindennel elégedetlen. Meg kéne nyakalni. De mit ér az? Különben is hogy neveljem, mikor sohasem vagyok otthon? De majdcsak végére érünk ennek a téesz-szervezésnek, majd akkor...

Ez a „majd akkor..." tizenöt éve kíséri. Negyvenötben úgy gondolta, hogy majd ha vége a földosztásnak... Negyvenhatban, no majd, ha sikerül megszüntetni az inflációt... Ötvenben, csak menjen rendben ez az első éve az ötéves tervnek, majd akkor... És mindig: „majd akkor..." De nem bánta. Pedig mi haszna, ha itt, Hatfán tsz-község lesz? Megy tovább másik faluba. Az itteniek majd elfelejtik, miért is emlékeznének rá. Némelyek egy darabig még haragszanak is. Mint bizonyosan Kárász Dénes is...

— Mi legyen most már Kárász Dénessel? — mondta ki hangosan.

— Az, a nyavalya törje ki — csatlakozott a traktoros. — Mi legyen vele?

— Meg kell törni a makacsságát — mondta a járási ember. — Csak elállja a többiek útját. Esetleg adóval...

— Az törvénytelen lenne — figyelmeztette Balog. — Inkább azt mondom, újra el kell menni hozzá, aztán újra, meg újra, egyszer csak sikerül belátásra bírni.

— Azért lehetne törvényesen is adóztatni — vélte a zömök —, mondjuk, ha együvé számítjuk az egész földet, mivel amúgyis az öreg műveli egyedül...

— Csakhogy nem élnek együtt. Nem megy...

— Úgy gondolom — töprengett — Kiss —, nem adóztatni kellene, nem is a nyakára járni. Én azt mondanám, tegyünk úgy, mintha nem érdekelne bennünket. Kerüljük el. Ha véletlenül találkoznánk vele, akkor se beszéljünk a téeszről neki. Hadd lássa, megy az nélküle is.

— De hiszen éppen az a baj — mondta Bebők —, hogy nem megy.

— De menni fog.

— Én mégis azt mondom — szólalt meg újra a járási ember —, bízzuk a dolgot a tanácselnökre. Keressen valami jogcímet, aztán adóztassa meg, hogy belegebedjen, akkor majd rájön, hogy egyénileg nem boldogulhat.

Észrevétlenül surrant be Rozál néni.

— Hát maguk mindig csak vitatkoznak? Igyanak is már kicsit.

— Hol a maga pohara, Rozál néni?

— Nincs nekem kedveskéim, sose ittam én a bort.

— Csak a pálinkát, ugye, Rozál néni?

— Ugyan, mit is gondol — pironkodott az öregasszony. — Csak nagy alkalomkor, lakzin egy kicsit, máskor sose.

— Hát ez nem elég nagy alkalom, Rozál néni? Ennyi elvtárs itt egy rakáson, és új élet kezdődik az egész faluban...

A járási ember savanyúan mosolygott. Ezek mindenből csak viccet csinálnak. Ezért megy olyan lassan minden. Harc... harc... Keményen megfogni a dolgot, letörni az ellenállást. Az kellene.

— No, Rozál néni — nyújtotta bögréjét a traktoros. — Nem pállott a szám, igazán, csak egy kortyot a munkánk sikerére.

— Arra, hát arra... — motyogott szégyenlősen az öregasszony és belenyalintott a bögrébe, aztán megtörölte a szélét, ahol a szája érte, a köténye csücskébe.

— Ez az utolsó pohár, aztán megyünk — mondta Balog.

— Jó — mondta Kiss. — És Kárász Dénes?

— Egyelőre hagyjuk — mondta a traktoros.

— Amíg okosabbat ki nem sütünk — toldotta meg a zömök és körülnézett, hogy hová is tette a kalapját.

— Azért az elnökkel beszélünk — mondta a járási ember, de a hangja most már nem volt olyan sima, inkább kicsit érdes.

— Egymagában úgysem maradhat meg magnak — mosolygott magabiztosan Bebők.

— Hát akkor indulhatunk — állt fel Kiss.

Szedelőzködtek és indultak. Kiss még egyszer visszasandított az ablakra. Valami okból szerette volna ott látni a tűzpiros tarajú kakast, amint furcsamódon, talán biztatóan hunyorít hártyás szemhéjával. De csak hetyke kotyogását hallotta, amint a tyúkjait kínálta valamivel.

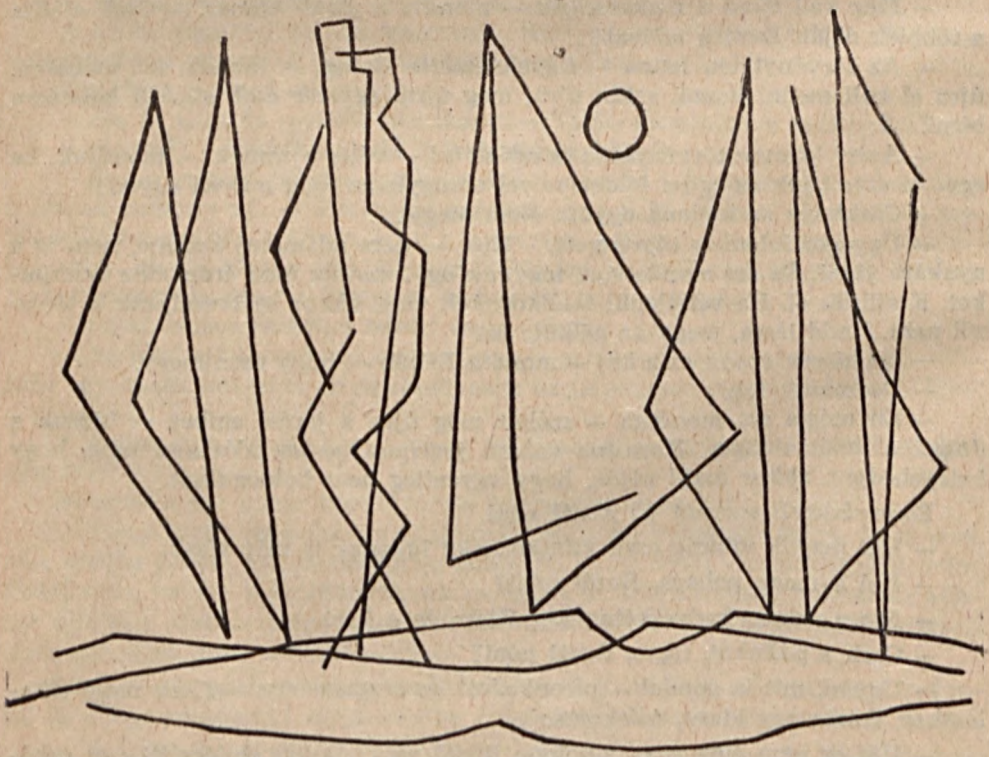

Csanádi Imre versei

Benedek napján

Dűl a márciusi hó,
mondja mégis a rigó —
gülürű-girí,
gülürű-girí.

Felőle hisz havazhat,
harsonáz a tavasznak —
gülürű-girí,
gülürű-girí.

Ha fehér is a tető,
pár kell néki, szerető —
gülürű-girí,
gülürű-girí.

Egy kis fekete tojó,
iramodó, lapuló —
gülürű-girí,
gülürű-girí.

A szerelem meg a nap
hajtja lánggal a havat —
gülürű-girí,
gülürű-girí.

Tavaszt hoz a tetőkre,
fekete szeretőkre —
gülürű-girí,
gülürű-girí.

Esküvő emléke

Öregapám, öregapám —
iratok mutatják:
Így farsangtájt lakta egykor
lakodalma napját.

Múlott annak szép ideje,
bőven fél-évszázad:
zaj verte föl a pátkai
kék-falábos házat.

Elképzelem fiatalnak:
neki muzsikálnak,
lépked haza bokrétásan,
vág arcot mokányat;

esküvőről asszonyt vezet,
asszony kezét fogja —
öreganyám koszorúsan
tipeg pironkodva.

Havon-fagyon násznép velük,
bujkáló verőfény —
sok gyerökhő sok könyeret
kívángat a vőfény.

Lett öt lányuk, két szép fiuk,
bánatra-örömre:
messzi csatán veszett János,
fiat nemzett Imre. —

Öregapám, öregapám,
kis mérges vasember,
évek óta földben fekszik,
komázik a csenddel.

Ősztövérré aszalódott
friss élete-társa,
ráncok sása közül csillog
vadvíz-mosolygása.

Én, tünődő unokájuk,
helyettük idézem
lagzijukat, — égi játék,
arra jó: enyésszen.

Szorongás

Fölzendültetek ellenem
szolgáim, szerveim,
vesztemre törtök, hűtlenek,
szorul a gyűrű, könyörtelen.

Kínok keserű kalandjaira,
vérivó kések alá
tuszkol a Konspiráció,
szűkölnek gyáva ösztöneim.

Fonnyadt indákon túlért gyümölcs,
himbál-recseg szegény szivem,
viharok rázzák — bírhatja-e még?
korszerűtlen gép, zörög-zihál,
pang az üzem, fenyeget a csőd.

Bénán fuldoklik bal karom,
fojtogatja zsiborgás;
csupasz idegek csalánvackán,
fetrengek tűlepedőn.

Éjnek idején ágyam mellé
otromba véreb telepedik,
emberi néven Szorongás —
Alattomos dög, leránt utóbb.

Bede Anna versei

Feladatunk

Egy az igazság.
Nem olyan, mint a márvány hószínű tömbje,
melyről a szobrász
biztos kézzel veri le azt, ami többlet
álmai testén.
S nem olyan, mint a jószagú erdőn meglapuló kis
vajszínű gomba,
melynek keresésére magunk kerekedünk fel
hajnali órán.
Nem szöveg, melyhez dallamot írunk,
szárnyrabocsátva
a tudatunk mélyén zengedező sok
dal közül egyet.

Olyan az igazság, mint eladó lány,
bálba igyekvő,
kire szomszédasszonyok: mi, habkezű költők,
fátylat akasztunk,
ékszert kapcsolunk, illatot öntünk,
hogy legyen az bár
aminek a természet gyúrta, lehelte,
gömbölyítette,
mégis más, mert szebb, libegősebb,
szemnek üdítőbb,
hogy mind aki nézi, jóleső meglepetéssel
úgy mosolyogjon
mintha ma látná először — pedig szinte naponta
látja, — s akadjon
egy ifjú tán, ki kereső szemét rajtafelejtse, s megbabonázva
menjen utána.

Találkozunk

Ha felhasítod e tilalmas vers szomorú borítékját,
elbocsátó, szigorú, megfáradt, fájva-vonagló ujjaid
találkoznak velem;
ha felgyújtod, lángbaborítva az otthonodat, mely az enyém is,
s nekilendülsz a ködös útnak, hogy örökre magadba csatangolj,
találkozol velem;
ha újult akarattal követ kőre dobálsz, s meredek tetőt raksz falaidra
és kiírod: tilos a bemenet, s leheversz szobád néma zugában,
találkozol velem;
engem látsz pilláid lebukó napsugarában, ha utat, ha nyarat idézel,
engem hívsz fogaid bástyái mögül, cigarettafüsttel enyhítve az ajkam ízét,
hiába szabadulsz;
értem nyúlsz, ha könyvért nyúlsz, vagy párnáért, vagy borért vidítónak,
engem kívánsz, ha szomjas vagy, ha éhes, ha álmatlan, ha lázas,
hiába nem akarsz;
ha rámzárod ajtóm, s megtámasztod tilalom-tömbökkel,
ha kitaszítsz a tömegbe, a magányba, fénybe, halálba,
találkozom veled;
ha eloltod két szemem és értelmem fényét,
ha megkötöd lábam, ha kettévágod szívem,
találkozom veled;
lekuporodom ablakod alá a kőre, alázatosan mosolyogva,
ledőlök vonatod elé a sínre, türelmesen várva hogy
megölj, vagy fölemelj;
minden sebedért két sebet vágok a magam testén-lelkén,
minden sebemért kétszer borulok, ifjúságom szigorú-titkú bálványa, elébed,
hogy áldjam szép neved.

Petrarca versei

Csorba Győző fordítása

CXXIX.

Gondolatok s hegyek közé visz Ámor;
Hiszen ha lábom járt ösvényre téved,
Békém komor békétlenségbe fordul.
Hol ér oson, magános parti tájon,
S hol ormok közt árnyas völgyecske mélyed,
Hajszolt szívemre megnyugvás csak ott hull;
Kacag vagy könnye csordul,
Reménykedik, fél — mint szerelme készti:
S arcom, mely hű tükörként vall felőle;
Dúltan s engesztelődve
Gyors változását változón idézi;
Azt mondaná, kinek nem új e látvány:
Egy-láng ez és nem tudja, hányadán áll.

Hegycsúcsokon, vad rengetegbe bújva
Nyugszom meg kissé: mindenik lakott hely
Halálos ellensége lett szememnek.
Rágondolok léptekint újra s újra,
Hölgyemre, hogy, mely érte szaggatott fel,
Kínomból hányszor formált játszi kedvet,
S ily mézédes keservet
Nincs bennem elcserélni semmi szándék,
S szólok magamhoz: „Ámor sorsod őre
Lesz tán egy jobb időre,
S — öngyűlölő — más megszeret talán még."
Így kószálok s fel-felsóhajtva kérdem:
Valóra válik? és mikor? s miképpen?

Hol domb vagy nyúlt fenyő teríti árnyát,
Megállok ott, s a szomszéd szirt falára
Ráfestem bájos arcát képzeletben.
Aztán magamba nézek: fojtva jár át
A meghatottság. „Mit nyertél, te árva,
És mit vesztettél?" — suttogom rekedten.
Mégis: letéphetetlen
Csüggök, bolond, a vágyrajzolta képen,
Magam felejtem, s elbűvöl varázsa,
S megnyugtat öncsalása
Lelkemnek, mert elhozta őt elébem.
S úgy elkápráztat pompás látomásom,
Hogy szédülésem tartósnak kívánom.

* A fordítások az Európa Kiadónál megjelenő Petrarca-kötetből valók.

Sokszor jelent meg (elhinné-e bárki?)
Zöld rét ölén s hol tükröt tart a csermely,
Ezüst felhőn, bükk-lombok sátorában,
Oly csábosan, hogy fényében megállni
Nem tudna Léda lánya sem sikerrel,
Miként halványabb csillag napsugárban,
Minél nagyobb magányban,
Minél sűrűbb vadon mélyén kerengek,
Ábrándozásom annál szebbre festi.
S midőn köddé ijeszti
A nyers való, ott helyben dermedek meg,
Élő kövön nehéz, élettelen kő,
Emberszobor: síró, író, merengő.

Mit szomszéd csúcsok árnya el nem érhet,
Társ nélkül ég felé törő oromra
Serkenti lábam forró gerjedelmem;
Felmérem ott, mivel sújtott az élet,
S a kín felhője szívemről foszolva
Bőséges könnyekké gyűlik szememben;
Mily tér rekeszt el engem
Szép arcától? — töprengek és csodálom,
Mert mindig itt van s mégis messze, messze;
S kérdem magamba lesve:
„Jaj, mit teszel? Talán egy más határon
Ő szintén távollétedet siratja."
S e gondolat nyugalmam visszaadja.

Az Alpok láncain túl,
Hol tündöklőbb az égbolt és vidámabb,
Ott látsz viszont, Dal, csillogón szökellő
Pataknál, hol a szellő
Friss-zöld babérfák illatával árad:
Ott él szívem s ki elragadta tőlem,
Itt puszta kép maradt csupán belőlem.

XLVIII.

Ha tűz tüzet nem oltott még ki eddig,
S folyóvizet sem szárított ki zápor,
S két egynemű nől egy a másikától,
Sőt láng ellentétek közt is szülemlik;

Ki által egy lélek két testbe rejlik,
Te, gondolataink vezére, Ámor,
Mért hűtöd őt le — furcsán — mámorából,
Bár szenvedélye szüntelen növekszik.

Talán miként a Nilus vízesése
Süketté tesz mindenkit közelében,
S elkáprázik, ki szembenéz a nappal:

A vágyat is mértéktelen hevében
Lankasztja végül gát-nem-ismerése,
S késik, ki túl-túl sarkantyúzva nyargal.

CCXXXVI.

Hibázom, Ámor, és látom hibámat,
De mint ki ég, s keblét a tűz kikezdte,
A szenvedés, fájdalom kétszerezve,
Értelmemnek már-már létére támad.

Fékezni szoktam én a kerge vágyat,
Hogy a derűs-szép arcot ne ijessze.
Kihullt a fék kezemből: nem megy ez se;
Vakmerővé tett a hiú kivánat.

Ha lelkem a szokásosnál merészebb,
Csak ösztökéd s bújtó tüzed hatása:
Kísértsem bármily zord úton a célt meg.

S még főbb oka hölgyem fenkölt varázsa.
Érezze hát legalább, amit érzek,
És vétkeim magának megbocsássa.

CCLIV.

Csak leskelek, de édes és imádott
Ellenségemről nem jön hír sehonnan;
Mit gondoljak? magamnak mint okoljam?
Remény sarkall s bénító gyávaság fog.

Hogy szép volt, az már oly soknak megártott:
Ez mindnél szebb, ártatlanabb azonban:
Tán Isten — hogy ne sinylődjék a porban —
Csillagnak szánja ezt a tisztaságot,

Sőt napnak. És ha így van, itt a vége
Kis békéimnek, hosszú kínjaimnak:
Az életemnek. Zord válás, mivégre

Hoztál ki poklából fájdalmaimnak?
Elmúlt immár sorsom rövid meséje,
S delelő éveim lealkonyulnak.

Hernádi Gyula

Egymásra fényképezett egek

A híd fekete pillérei a vízbe húzódnak, a szél elfogja és a folyóra erősíti az ég sárga, részeg vonalait.

Nem szólok, hallgatunk.

Nem szállunk buszra.

A híd felett megállnak a felhők, árnyékuk rásiklik lépésünkre, szögletesen, lengő ajtókkal, mint nyitott, keskeny bútorok. A szél lassú, áthúzódik a bolond alagútakon és kiabál.

A túlsó parton sovány, zöld hintalovak tartják a fákat, s a kövek semminek sem örülnek, a kövek nem tudják, hogy vannak.

— Igen, azt mondtam, az etikának még nincs Einsteinje. Elnagyoltak, egysíkúak a fogalmaink, olyanok, mint a klasszikus fizika tételei, csak közepes nagyságrendre érvényesek. Az atomkicsi és csillagnagy világnak más törvényei vannak. Szeretsz, Mária?

— Nagyon.

— Miért szeretsz?

— Nem tudom. Csak érzem, meg kell köszönnöm neked ezt az estét. A kezedet, a hangodat, ezt az érzékeny, bonyolult örömöt. Egyszer gyerekkoromban, álmomban óriási kék réten játszottam; a rét szélén fehér volt a fű, s a fehér fű mögött világoskék, apró templomok álltak. Hiába próbáltam, nem tudtam eljutni a templomokig. Mikor veled vagyok, elindulnak felém a templomok. Jönnek sűrű kis tornyukkal, meszelt, kegyelemszínű hajójukkal, bátortalan vonalak mentén, imbolyogva, képtelen bolyongással, mint a csecsemők.

— Tudod, milyen szép, amit mondtál?

— Tőled tanultam, ha szép.

— Kis csacsim. Szeretsz?

— Nagyon.

— Úgy érzem most magam, mint amikor körhintán ül az ember, és a kosár már majdnem vízszintesen repül; elakad az ember lélegzete, nem érez semmit, csak van, mint a tárgyak, de ugyanakkor tudja is, hogy úgy létezik csak, mint a tárgyak... és nagyon boldog.

Átérünk a hídon. Elindulunk a parton; kék emeletek alatt járunk, figyelmes bársonyon, alig emelkedik alánk az út, a hold apró hullám a folyón.

Hallgatunk.

Miért jössz mellettem ilyen csendesen, ilyen megfojtott mozdulatokkal Mária. Nézd, milyen szép a város. Megoldódtak a láthatatlan csomók, és a folyó olyan ismeretlenül szép, mint a kezed. Homályos, hosszú vonások vannak a tenyereden, nem ismerem a jövődet, a kis borítékokat, melyekben elviszel a világnak, anyádnak, gyerekeidnek, a füveknek, a fáknak. Szeretlek, Mária. Nem vagyok istenfélő, mert nem tudom, van-e isten, de tudom, a parancsolatok fölött, kis kék templomokba ágyazva jössz felém, és belőlem nem indulhatsz tovább; már nem lehetsz nélkülem. Ha el is felejtesz, mindig ott leszek fehér folyosóidon, betemetett, keskeny árokként, s az árokban apró, faragott képek kuporognak, várják, hogy kiássad őket, mikor a hold már csak fekete vonás lesz, és a tehetetlen égre durva, nagy szöveteket dobál a szél.

— Szeretsz, Mária?
— Nagyon.
— Mondd sokszor.
— Nagyon, nagyon, nagyon szeretlek...
— Mindig?
— Mindig.
— Ha meghalok, akkor is?
— Nem halhatsz meg.
— De ha mégis.
— Akkor én is meghalok.
— És a gyerekeid?
— Ne gyötörj. Nem tudok nélküled élni.
— Elfelejtesz.
— Nem akarok nélküled élni.
— Élned kell nélkülem is.
— Nem halhatsz meg.
— Meghalok.
— Nem halhatsz meg.
— Fázol?
— Nem.
— Hideg a kezed. Gyere, elkísérlek. Felszállunk a harminckettesre.
— Még ne menjünk.
— Menjünk. Haza kell menned, megfázol. Remegsz.
— Még ne...
— Ezért külön szeretlek. Menjünk még egy megállót gyalog, aztán felszállunk, jó?
— Menjünk.

A levegő tele van fáradt mozgással. A boldog gyökerek ereim mentén kúsznak, levisznek a földbe, álomban támolygok.

Jó veled lenni, Mária. Fogni a kezedet, simogatni a hajadat. Szeretlek. Még tartjuk az időt, nem engedjük el magunktól. A világ több, mint amennyit látunk belőle. Én többet akarok a világból, mint amennyit ígér. Hallgatunk, mint a folyó partján a kékessárga fal. Mária, én jobb vagyok melletted, mint amilyen voltam. Nem vagyok durva a feleségemhez, nem költöm el a pénzemet, a gyereknek mindennap csokoládét viszek, nem káromkodom. És mégis... Mi lesz velünk Mária? Így nem lehet élni; hazugságban, szégyenben. Találj ki valamit, te mindent tudsz. Találj ki valamit, hogy el lehessen viselni ezt a zenét, ezt a csendet.

Gyere, nézd, már jön is a busz.
Fázol, hideg nagyon a kezed, gyere.
Vigyázz, meg ne csússzál, két hete is majdnem eltörött a lábad.
Látod, már fenn is vagyunk.

Mi történt veled? Mint akinek eltörött az arca, és emeli a kezét, hogy összefogja a cserepeket. Nem nézel rám, csak botorkálsz előre az ülések között, tehetetlenül, kezeddel aprókat intesz jobbra balra.

Halkan mondom:

— Kérek egy átszállót, meg egy vonalat... nem... nem... csak egy átszállót...

Hol vagy Mária? Kire mosolyogsz? Ki ez a magas, fekete ember? Megcsókol, nevetve mondasz neki valamit. Nem értem, mit mondasz, messze vagy.

Egyszer megmutattad a férjed fényképét.

Megálló, leszállok.

A jegy olyan fehér, mint a kezem. Iszapos, beteg szikla alatt van a megálló. A környék meleg, izzadt, puha.

Fúj a szél. Fázom. Meztelen vagyok.

Galambosi László

Gyász

A felhők fehér kristálykosarukból
virágukat szomorúan szórják,
a szelek lassan öles vállaikra
emelik a Tél nagy koporsóját.

Riadtan néznek vackuk ablakából
a pókhálóba öltözött kaszák,
a ponyvák sötét köntösükbe vonják
a vörös-szemű néma taligát.

Az ember áll a dermedt pusztaságon,
a varjak szárnya sapkájához ér,
előtte zúg a gyász, de izma mélyén
nyújtózik már az ébredő kenyér.

A sír mögül a Napot látja kúszni,
— elhordja majd a hullámzó havat —
és látja már a levelek hintáin
a szirmok fölé lengő madarat.

Lukács Miklós versei

Bányászok

Szikla mélybe szállnak napra-nap,
kobakos fekete ördögök,
homlokukhoz csapzott haj tapad,
vállukról a szénpor füstölög.
Most ott mennek a hegyoldalon,
ők adják a gyárak kenyerét,
kazángőzt, — nékik köszönd dalom
a Fényt! — téli szobák melegét.

— Kisfalu hunyorog a völgyben,
szállnak jó vacsora-illatok,
mennek pipázva alvó csöndben,
bányászlámpák fönn a csillagok.

Ősz

A hegyek sörénye, — nézd, — sárgul már,
a völgyben dévaj szelek cibálják.
kókadt kertek rozsdavert lombsátrát,
kormos ég alól megszökött a nyár, —
hol vadlúdcsapat gigál, az úton
hosszúszőrű bivalyok cammognak
vadrétek szagával, — karéj-holdnak
rőt fénye hunyorgál korcs szarvukon.
Kócos szél suhint, vacogva hallgatod
koccantják ablakod konok gallyak
s míg válladra hull könnyű paplanod,
elmerül a hold ezüstben úszó
bárkája, — — valahol, cserjék alatt
Ősz csöndjébe újul a tücsökszó.

Antalfy István

Libasoron

Mennek, tipegve, kényelmesen, lassan,
egymásután, a poros úton át,
s mintha nem lenne semi a világon
rajtuk kívül, — csak ők, a kislibák.

Körül se néznek, a szabályt se tudják,
mennek az ösztön titkos vonalán,
mi hívja őket? Hűvös, friss patakvíz,
vagy porlepett fű, csípős, jó csalán?

Megyek mögöttük, vélük, libasorban,
amint a tegnapok, s a holnapok,
ők elérik a patak friss vizét, s én
az idefénylő, messzi csillagot!

Csongor Rózsa

Éjjeli műszak

Csütörtök van már, majdnem hét vége. Még holnap bejövünk, aztán befejezzük az átkozott éjjeles hetet. Most csak öt napot dolgozunk, azelőtt be kellett jönni vasárnap virradóra is. A szombat éjjelt órabérben számolják el. Béresné azt mondja, nem kell úgy hasra esni, nem olyan nagy áldozat ez a demokráciától. Nem szeretem Béresnét. Örökké ellenkezik. Bosszantja az embereket, s mindenkivel összevész.

Az utolsó pillanatban bélyegzek, aztán Kalmár bácsi bezárja a szekrényt. A kerékpár megőrzőnél balra fordulok, félszemmel látom, hogy az éjjeles villanyszerelőt most engedte be Kalmár bácsi a kapun. A villanyszerelő vitatkozik, azt mondja, hogy a gyári óra rosszul jár, nincs még tíz óra. Kalmár bácsi alacsony és kövér, a hórihorgas Beke a portás feje fölött gesztikulál. Ködös, őszies idő van.

Meggyorsítom a lépteimet, a váltásra szeretnék a műhelyben lenni. Sebes Ilonka a gépnél szokott megvárni akkor is, ha kések. Majdnem szaladva megyek az udvaron. A gyárudvar hosszú és keskeny, alig látni az eget. Öt percig is eltart, amíg az ember végigmegy rajta. Csönd van, csak a gépek monoton zúgása hallatszik. Odabenn a műhelyben most váltanak.

Máris álmos vagyok, alig tudom a szemem nyitva tartani. A hét végére egyáltalán nem tudok aludni. Nem bírom az éjszakázást. Faragó főművezető évek óta éjszakázik. Azt mondja, neki teljesen mindegy, mikor alussza át a maga tíz óráját. Mikor belépek a fonoda ajtaján, megcsap a párás, bolyhos levegő. A meleg még jobban elbágyaszt.

Ilonkát az öltözőben találom. Azt mondja, ne siessek, a gépen minden rendben van. Lassan öltözködöm. Ólomsúlyt érzek a karjaimban, amikor felemelem, hogy bekössem a fejem. Bosszantó: napok óta haza akarom vinni a kendőt, hogy kimossam, de reggel soha nem jut az eszembe. Ma alig aludtam két órát. Tanultam. Hogyan is jutna időm a kendőmosásra? Anyám azt mondja, bolond vagyok, semmi értelme az erőlködésnek. Kovács Éva is alig keres valamivel többet, pedig nem gépen dolgozik. Júniusban fejezte be a technikumot. — Azért a pár forintért nem érdemes tanulni — mondta este is, amikor panaszkodtam, hogy fáradt vagyok. Ez még csak a kezdet. Még a felvételin sem mondták ki, hogy „megfelel". Jövő héten megyek. Anyám nem érti meg, hogy nemcsak a pénzért tanul az ember. Ilonka ideköszön az ajtóból. Még mindig készülődöm, pedig már alig vannak az öltözőben. „Rendes lány" — gondolom. Kár érte, hogy nem ment férjhez. Tavaly volt neki egy fiúja, a Bodnár Imre. De itt hagyta. Ilonka egészen beteg volt az eset után, sírva fogadta meg itt az öltözőben, hogy soha többet nem néz férfiakra. Rosszul teszi, mondtuk neki. Nem lehet általánosítani. Sok rendes férfi lehet azért a világon.

Lassan megyek a gépemhez, mintha nem is műszakba mennék. Az egész gép begubózott, az egyik oldal végig leszakadt. Egy pillanat alatt magamhoz térek, a fáradtságom is elmúlik. Nem volt helyes, hogy Ilonka itthagyta. Intek a tizenötös fonónak, hogy jöjjön segíteni. A tizennyolcas még nem jött ki a gépjéhez, bizonyára az udvaron dohányzik.

— Uuuuuu — kiáltok egy hosszút. Így szoktunk jelt adni egymásnak. A nagy zajban ezt jól lehet hallani. A fonók azt hiszik, ég a ház. Kétségbeesett mozdulatokkal hívom őket a gépek közé.

— Segítsenek — mondom a brigádvezetőnek. Mögötte jönnek a leszedő lányok, mint kotlós után a csirkék. Egy mozdulattal a gépek közé int a brigádvezető. A lányok már értik. Ellepik a gépemet. Tíz perc múlva minden tiszta és nincs sehol egy gubó.

— Rohadt egy szál ez — mondom a brigádvezetőnek.

— Nem elég nedves a levegő. A délutánosok is mondták. Minden gépen szakad.

— Szólni kellene — adom a tanácsot, de a brigádvezető csak mosolyog. Jobban tudja ezt ő, mint én.

— Dolgozhatnak az éjjel — int fejével a lányok felé. Aztán nem is néz rám és elmegy. A lányok rendetlen libasorban mennek utána, leszedés lesz a tizes gépen. Magamra maradok a gépemmel. Anyám szegény nem tudja megérteni a mai fiatalokat. Haragszik azért is, mert opera-bérletet vettem. Azt mondja, járjak moziba, színház előadás is van a telepen minden héten. Ő még moziba sem járt, amikor annyi idős volt. Kényelmesen járok a gépem körül. Ma éjszaka nem fogok leülni, a folyamatos munka a legbiztosabb. Megnézem az órát, ott függ a műhely bejárata fölött. Érdekes, már napok óta éppen negyed tizenkettőkor pillantok rá. Az első óra szinte észrevétlenül elröppen. Tizenkettő után mintha ólomlábakon járna az idő. Lassan és alattomosan lopakodik szemembe az álmosság. Az agyam még tisztán működik. Hány nap is van még hátra a felvételig? — Te jóisten — mondom hangosan és éber leszek. „Három nap". Megszoktam azt is, hogy a gépek között hangosan beszélhetek. Énekelni is szoktam, nem hallja senki.

Tehát három nap. Pénteken aludni kéne, akkor kettő és fél. Erőlködöm, hogy elképzeljem a felvételit. Eredménytelenül. Azt sem tudom elképezlni, hogy megfelelek. Tíz évvel ezelőtt végeztem az általánost. Fizikai gyengeség kerít hatalmába.

Ilonka azt mondta, hordott előfonalat. Hordott a fenét. A túloldal végig fogy. Örülök, hogy most valami egészen más foglalkoztat. Majdnem vidám leszek, amikor meglátom a hüvelyek csupasz feketeségét. A segédművezető ténfereg erre és sejtelmesen mosolyog. Régen észrevettem, hogy szívesen jár a gépemhez. Pedig családja van. Azt is tudhatná, hogy János meg én...

— Hogy van? — gesztikulál felém. Nekem nincs kedvem tréfálni. Nem nagyon szívelem ezt az embert. A vékony bajusz az orra alatt ellenszenves. Olyan mint egy amerikai filmszínész. Persze csak a bajusza.

— Hagyjon élni, nem érek rá — kiabálok neki, de tudom, hogy nem érti. A kiáltozástól csökken bennem a feszültség. Ha most segítene... Elnézném azt a kis szőrcsomót az orra alatt. Benyúlok egy orsó alá, s véletlenül belekapok a szaladó zsinórba. A pergő orsó megégeti a kezemet. Ez kellett még. Fél óra múlva hólyag lesz az ujjamon. Puff, most elszakadt egy zsinór. Elvesztem a fejemet, s nem tudom mihez nyúljak előbb.

Ördög bújjék az egészbe — mondom hangosan. Elmegyek előfonalért. Menekülök az egész zavaros helyzet elől, s újra a felvételire gondolok. Végeredményben nekem most ez a legfontosabb. Jó volna tudni, mi szerint tanuljak. A segédművezető most fog érettségizni, adott nekem tankönyveket. Helyesírást kellene tanulni, számtant, fizikát, történelmet. Lehetetlenség mindezzel megbirkózni.

A segédművezető hordja nekem a fonalat. Rámosolygok és intek neki, hogy „nagyon helyes".

— Mindjárt abzug lesz — mondom Mátrai Juliának. A gépemen segít. Egészen fiatal, néhány hete van nálunk. „Júlia" — finom neve van. Érettségizett lány. Nem vették fel az egyetemre. Egy évig az üzemben fog dolgozni.

— Tudjuk — felel a szemével. Ügyesen dolgozik. Szép bőre van. Azt mondják a legszebb lány a gyárban. Nekem a tizenkettes gépen dolgozó délutános fonó jobban tetszik. A férfiak mindég mást gondolnak.

Leszedünk, aztán ráeresztünk. Én elengedem magam. Most nemcsak én vagyok a gépen. Felkötés után szállingóznak a lányok a nyolcasra. Megszűnik bennem a nagy akarás, amely az előbb olyan sok erőt adott. Leülök. Tudom, hogy nem helyes, mert rámtör az álmosság. A gépem végében van egy hulladék láda. Napok óta nem hordták el belőle a vattát. Elvetem magam a puha anyagban. „Száraz a levegő" — gondolom. Csavarja az orromat a vattapihe. Jó lenne elaludni itt, meleg és lágy körülöttem minden. „A felvételi" — nyílal a tudatomba, mint a sajduló fogfájás. Érzem számban az ízt, amelyet a görcsös tanulás idején szoktam érezni. A fáradtság és az akarás furcsa keveréke borul rám. Menekülni szeretnék. Jánosra gondolok, s mintha a reménytelen sötétségben hirtelen kisütött volna a nap. Nem vagyok egyedül. János tudja, mennyire gyötör a félelem a felvételi miatt. „János" — gondolom és megszépül minden bánatom. Felállok és elindulok a gépek közé. Most csak rá gondolok. Úgy érzem, mintha itt lenne mellettem. A kölnijét is érzem, amelyet borotválkozás után szokott használni. A szemem félig húnyva van, csak homályosan látok. János egyszer azt mondta, azért szeretem őt, mert csinos. Élénken tiltakoztam. Este otthon eszembe jutott. Ha csúnya volna, tetszene-e? Rossz szokásom van, otthon este mindent felidézek, ami napközben történik velem. Nem, nem azért szeretem, mert csinos, hanem azért, mert olyan, amilyen. Akkor délutános voltam.

Felnézek az órára. Rossz, hogy annyira a szemem előtt van. Folyton az időt nézem, szinte percenként. „Két óra múlt öt perccel." A reggel hat óra most felmérhetetlen messzeségben lebeg előttem. Ismét leülök a gép végén, előveszem a számtan könyvet. Tudom, hogy nem jutok sokra, öt percenként fel kell ugranom a géphez. Elhoztam a könyvet, mert megnyugtat ha velem van. Az egyenleteket nem értem. Fölállok a vattacsomóról, bágyaszt a melege. Megállok a gépem végéhez dőlve. Ha jól mennek a gépek, a fonók a gépek végében szoktak beszélgetni, enni, vagy átlapozzák az újságot. Úgy helyezkedem el, hogy lássanak. Belenézek a könyvbe, de sandítok fölfelé. Azt szeretném, ha a fonók látnák, milyen szorgalmas vagyok. Lerázom magamról a fáradtságot. „Meg fogok felelni azon a felvételin..." gondolom. Erősen akarom, hogy megfeleljek. Érzem, hogy figyelnek a fonók. Ha elvégeztem a technikumot, egyetemre megyek. Ha azt is elvégeztem...

Nem jut semmi az eszembe, mit tehetek akkor. Az is kérdés, János mit szól majd, ha évszámra tanulok. Most persze biztat. De akkor? Annyi mostanában a válás. Anyám azt mondja, régen nem így volt.

A művezető jön oda hozzám. Megáll mellettem. Nézem az arcát. Formátlan, nagy feje van. A szeme félig van nyitva.

— Miért nem csináltatja meg a gépszíjat?

— Négykor abzugom lesz, megcsináltatom. Nem találom a szíjgyártót.

— Nem igaz. Nem is kereste. Már délután el volt szakadva.

— Akkor miért nem csináltatta meg a délutános?

— Ne beszéljen vissza! Van szíve így hagyni?

Sarkon fordul és elmegy. Disznóság. Tudja, hogy délután el volt szakadva, s engem von felelősségre. Nézem a pergő orsókat. A torkomat elönti a meleg. Tíz óta egyfolytában dolgozom ezzel a rossz fonállal. A keresztül-kasul szaladó zsinórok forgásától émelyegni kezd a gyomrom. Elkapom a szemem az orsókról, és a gépek tetejét nézem. Ott nyugalom van. Szerencsétlennek érzem magam. Belülről zokogok. Hát érdemes? Kínlódom éjjel, gyötröm magam nappal. Gyönge leszek és sajnálom magam. Nem érdemeltem meg. „Hát lehet így tanulni?" — kérdezem magamtól. Gyorsan ver a szívem és kipréselek egy könnyet a szememből. Jobb lenne, ha tudnék sírni. Eszembe jut, hogy a Kossuth utcában lakott egy tanár. Száraz arcú, szenvtelen ember volt. Ilyennek képzelem a felvételiztető embert. Igaza van anyámnak. Érdemes tanulni? „És ha nem mennék el a felvételire?" Úgy kapom el a gondolatot, mint a fuldokló a szalmaszálat. Érzem, hogy nem teljes meggyőződésem a visszavonulás. De minden fojtogat: a művezető igazságtalansága, az álmosság és a felvételi. Bemegyek a gépek közé szálakat kötözni s a mozgás kissé feloldja keserű gondolataimat.

A segédművezető megy el a gépem előtt. Összenézünk. Mosolyogva áll meg a motor mellett. Nem tolakodó a mosolya. Hinni kezdem, csak képzelődés volt, hogy velem kedvesebb, mint mással. Szeretném elmondani neki, Kassai igazságtalan viselkedését. Fáradt vagyok a hangos beszédhez.

— Szóljon a Fodornak. Mindjárt leállok — megyek utána. Igyekszem mosolyogni. A segédművezetővel szemben bűntudatot érzek.

— Mikor lesz még az — mondja és elkísér a gépemhez.

— Négy körül. Negyed ötkor. — Rám néz, s én erőltetett mosollyal az arcomon, visszamegyek a gépek közé. Három óra múlt öt perccel.

Öt percenként nézem az órát. Nem múlik az idő. Enni sem tudok ma. Anyám mindjárt megijed. — Vékony az arcod — mondta az este. Meg tudnám fogni a hangját, olyan élénken hallom.

Nehezek a mozdulataim. „Nem fogok elmenni" — gondolom. Miért ne tehetném meg? De mit fog szólni a párttitkár, aki véleményezett? Külön foglalkozott az ügyemmel. Mit szól az igazgató, akinek már januárban eldicsekedtem a vállati bálon, hogy technikumba megyek? A KISZ-titkár, a segédművezető? Hát ha nem bírom, akkor nem bírom. Nem kívánhatnak tőlem lehetetlent. „Nem megyek el," — gondolom újra. Egészen felvidít a kerek kis mondat. Derékban meghajolva kötöm a szálakat. Felpillantok. A művezető mereven néz. Ha leállok, majd megkeresem a szíjgyártót. Hiába bámul...

A művezető ellép a gépemtől, de sokáig lebeg előttem a fáradságtól megmerevedet arca. Sajnálom, mert látom, hogy álmos.

A fáradtság úgy tör rám, mint a felhőszakadás: nem lehet ellene védekezni. Aprókat lépek, érzem, hogy a lábam sebesen mozog. A hólyag már megnőtt a bal mutató ujjamon. A gép elején járok, a gépszíj csattogva forog. Most élesen hallom, hogy az összeeresztésnél meg van lazulva. Bántja a fülemet. Végeredményben a művezető dolga, hogy minden rendben menjen. Csak a leszedésig kibírja az a szíj! Megint az órát nézem. Minden homályos. Türelmetlen leszek. Milyen régen néztem az órát! Akkor öt perc múlva lett volna négy. Csak tíz perc múlott el?

Lehúnyom a szemem. Húznak a szempilláim, egészen a földig. Piros, majd fekete karikák lebegnek a szemem előtt. Mintha zuhannék, de a kezem fürgén kötözi a szálakat. Érdekes akár csukott szemmel is dolgozhatnék. Az előfonalat is be tudnám rakni. A kezemmel kitapintom a kis árkot, amelyben forognak a

hüvelyek. Anyám azt mondta az este, mondjam meg annak a Jánosnak, nyilatkozzék, mit akar. „Annak a Jánosnak". Mert nem szereti, ha cél nélkül jár hozzánk. Nevetséges. Hát lehet cél nélkül csinálni valamit? Egyébként is nagykorú vagyok. Anyám nem tudja megszokni, hogy felnőttem. Cél nélkül élni, olyan, mint a halál. Mindenki él valamiért...

Alig vonszolom a lábamat. Mintha súlyokat erősítettek volna rá. A gép végén a megszokott mozdulattal hajítom a hulladékot a ládába. Ki kellene állni az udvarra. A levegő felfrissítene. Ez az idő a legrosszabb, ötig. Öt után már nem vagyok álmos. Vánszorgok az orsóknál, meglátom a számtan könyvet. Kiszedem és elrakom a táskámba. Mintha mindez nem velem, hanem valaki mással történt volna. A fleyerek idegesítő csattogása visszatérít a valóságba. Olyasmit érzek, hogy nagyképűség volt elővenni azt a számtan könyvet. „Mit kell kérkedni a tanulással?"

János ma este várni fog a gyárnál. Most nem lelkesít ez sem. Mintha megszakadt volna bennem valami. Mintha rendetlenség lenne a gépemen. Vagy mintha a szekrényem tartalmát kiszórtam volna a szoba közepére, s ott hagytam volna... Nyugtalanság költözik belém. Kiszárad a szám. Inni kellene, mindjárt nem lennék álmos sem. A számban megdagad valami, a torkom egészen száraz. Félig lehúnyt szemmel botorkálok a gépek között. Aludni kellene nappal, akkor...

Iskolapadokat látok. Fehér ruhában állok a katedra előtt. Micsoda marhaság — tér vissza hozzám a valóság. Soha életemben nem volt fehér ruhám. A művezető arcát látom, amikor fölnézek.

— Ha abzúgja lesz, csináltassa meg a gépszíjat. — Megfordul és kimegy a gépek közül. A motornál sokáig ácsorog. Érdekes, semmit nem érzek iránta. Természetes, hogy megcsináltatom a gépszíjat. De azért nem kellett volna az előbb akkora felhajtást csinálni.

„Arra a felvételire el kell mennem". Mintha belülről parancsolnék magamnak. Csodálkozom és mosolygok. Mintha két akaratom lenne. Az egyik helyesel, a másik ellenkezik. „Elmegyek. Nem megyek el." Csak nem fogok gyerekeskedni? Természetes, hogy elmegyek! Micsoda szamárság. Kerekre nyitom a szemem. Mekkora ügyet csinálok az egészből! Én vagyok az egyetlen a gyárban, aki tanul? És az igazgató?

Negyvenöt éves és most jár a közgazdaságira. És a többi? Gyorsan kezdek járkálni a gép körül, rendbehozom, hogy ha jönnek a leszedők, elmehessek a szíjgyártóért. Végeredményben három nap, nagy idő.

Kiállok a motorhoz és kiáltok. Élesen magas a hangom, csodálkozom rajta. Fodor már idenéz. Mutogatok neki, hogy mindjárt leállok. Már jönnek is. A lányok fején pirosan virítanak a kendők, mint nyári mezőben a pipacs. Mire visszaérek a szíjgyártótól, már áll a gépem. Fürgén mozgok a lányok közt. Fodor és a segédművezető állnak a motor mellett, és a szíjgyártóval összemosolyognak. A lányokat nézik, róluk beszélnek. Mindhárman a Júlia felé pislognak. A derékban meghajolt lányok felett megnézem az órát. Fél öt. Mindjárt hajnalodik. Nyugalmat érzek, hűvös, színtelen és józan nyugalmat.

Debreceni Klára

Szabadság

Ne mondd, hogy ismersz. Mit tudsz rólam?
Ismered tán a nevemet,
ismered léptem zenéjét,
ismered néhány versemet.
Mindez kevés! Tagadd, felejtsd el
ruháim színét, arcomat,
Tanulj meg elúszni a mélyben,
tanuld a titkos hangokat.

Szabad vagyok, ne kérd hát számon
a reflexeimet.
Determinál a sors, de másképp,
mint ahogy azt te sejtheted.
Önként vállaltam a rabságot,
habár szabad vagyok ma is,
olyan szabad, hogy tisztán értem,
amit megérthet, aki itt,
ezen a földön és a létben
teremtve bontja szárnyait.

Szeretnélek megkérni, várd meg,
míg egyszer fölmagasodom,
amikor végre eljut hozzád
távolból intő szózatom.
Nem én leszek, csak hangomon át
vallja ki titkát az idő.
Hozzád vágyom. Ha most itt volnál,
nem lennék ilyen szenvedő.
Akkor hagynám, hogy kályha mellett,
parázsló tűznél nézd a fákat.
Sárguló aranyágai
neked teremnének csodákat.

Láng Mária

Emlék

A híd mellettünk — nézted-e? —
A part ölébe besimult,
A lámpaoszlop fényjele
Mint kósza csillag, vízrehullt.

S míg szorgalmasan törte lenn
A szűk meder a halk habot,
A kis, kopasz tér hirtelen
Felélénkült és jelt adott.

Előbb nyújtózott jó nagyot,
Majd összébbvonta széleit,
A salak egyet ropogott,
Egy hinta meglengett kicsit —

A tavasz ujja volt e gyors
Felvillanás, az életé?
Vagy éppen akkor vont a sors
Mágikus kört kettőnk köré? . . .

Várkonyi Nándor

Egy dunántúli versantológia és egyéb ügyek

(PÁVEL ÁGOSTON LEVELEI)

Dr. Pável Ágoston (1886—1946) Szombathelyt volt tanár, emellett lapszerkesztő, könyvtárigazgató, etnográfus, költő, író, műfordító és műgyűjtő, röviden: tevékeny kultúrember. Megindította és szerkesztette a *Vasi Szemle* c. folyóiratot (később *Dunántúli Szemle* címmel, 1934—1945), s ebben irodalom, művészet, történelem, tárgyi néprajz, folklór, régészet egyaránt helyet talált. Szlovén származása révén kitűnően ismerte népe irodalmát, regényeket, verseket fordított magyarra, de a jugoszláv (krajnai) lapokba is dolgozott, s ott elismeréssel tartották számon munkásságát. Saját verseiből három kötetet adott ki. Tizenöt éve halt meg, városa megbecsüli emlékét, a Kultúrpalota utcáját róla nevezte el. Méltónak és időszerűnek érzem, hogy ehelyütt is megemlékezzünk róla. Pécshez az fűzi, hogy az itteni folyóiratban ismertette a szlovén népköltészet és szépirodalom magyar tárgyú anyagát, amelyről addig sejtelmünk sem volt.

1939-ben nagy dologba fogott: dunántúli versantológiát akart kiadni, azaz bemutatni egy országrész élő lírikusait, méltatásokkal, életrajzi és könyvészeti adatokkal, mintegy maradandó képbe rögzíteni a költészet illanó, mozgékony életének egy pillanatát. Az antológia ugyan reménytelen műfaj, soha semmiféle igényt sem elégíthet ki teljesen, legfeljebb azokét, akik belekerültek, de azt is vajmi ritkán, és minél szélesebb kereteket választ, értéke kényszerűen annál ingadozóbb. De Pável, az Ady-nemzedék jellemző lelkesedésével az irodalom iránt, meg se látta a veszedelmeket, felvonultatta az istenfiak és leányok seregét, s meghökkentően terjedelmes anyagot gyűjtött egybe. A cél mindenesetre igen szép volt, a vállalkozás jelentős, és bizonyos, hogy megvalósítása maradandó hasznot nyújtott volna a jövendő irodalomtörténetírásnak. És valószínű, hogy Pável végbevitte volna, ha a háború el nem temeti ezt a törekvést is, mint annyi mást. Noha a vállalkozásnak született egy-két pozitív eredménye, mint látni fogjuk, történetének maradjon fenn legalább annyi emléke, amennyit Pável hozzám írt levelei tartalmaznak.

A munkában első segítőtársa Weöres Sándor volt, egykori tanítványa, ki akkor Pécsett élt s akinek révén aztán engem is felszólított a részvételre, alábbi levelében:

Kedves Kolléga Úr!

Weöres Sanyi — kérésemre — már említette a dunántúli anthologiával kapcsolatos tervemet, és most én a magam részéről újból előterjesztem kérésemet. Hamarosan — még húsvét előtt — tető alá akarom hozni a Vasi Szemle kiadásában megjelenő nagy dunántúli anthologia ügyét. Kb. 60 dunántúli költő szere-

Derkovits Gyula: Kaszáló (Modern Magyar Képtár, Pécs)

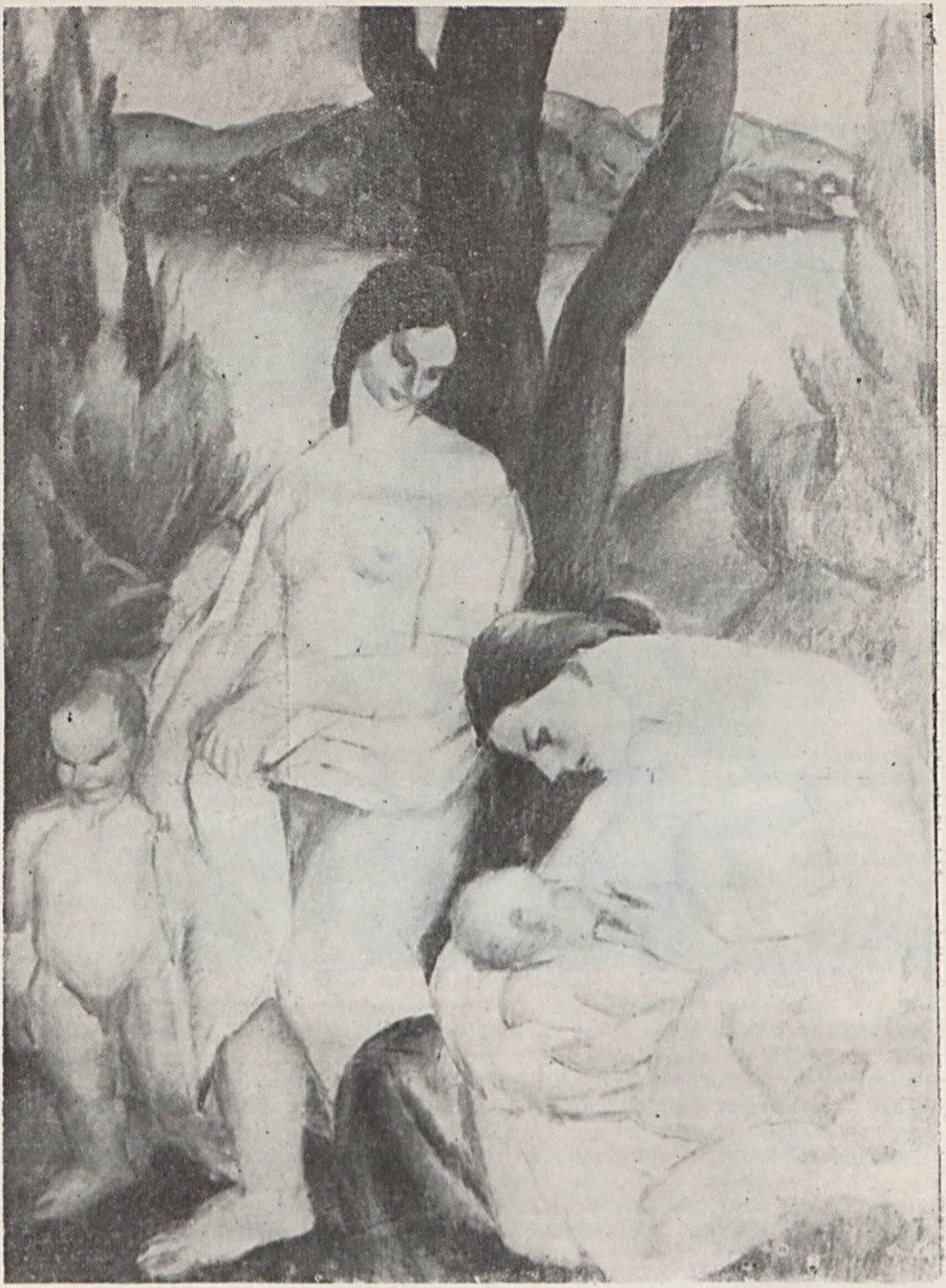

Derkovits Gyula: Anyák (Modern Magyar Képtár, Pécs)

pelne benne. Marék Antal ír mindenkiről 1—3 oldalnyi írói arcképet, utána pár sorban közöljük kinek-kinek életrajzi és könyvészeti adatait, majd néhány legjellemzőbb versét.

Az egész elé azonban odakívánkozik egy bevezető tanulmány, amely egységbe foglalja a mai dunántúli líra képét, összegezi — egységes értékelésben — megállapításait, rámutat a mai dunántúli líra kapcsolataira az előző nemzedékek lírájával, kijelöli helyét az egyetemes mai magyar költészetben stb.

Ezt a bevezető tanulmányt szinte fontosabbnak tartom az egyes írókról írt külön-külön cikkeknél, mert szintézisével egységes képet teremt. Nagyon örülnék, ha Kolléga Úr vállalná megírását. A terjedelem tekintetében semminemű korlátozást nem teszek. Lehet 10, de lehet 30 oldalas is, ahogy az anyag és a tárgy érdeke kívánja.

Eddig a következő költőkről vannak arcképeink és szemelvényeink (betűsorban): Andrássy Ilona, Árva László, Babits, Bakó, Baráth F., Bárdosi Németh J., Bódás János, Finta S., Gazdag Erzsi, György Oszkár, Gyurányi, Harsányi Lajos, Horváth Béla, Illyés Gyula, Iváni Rella, Jankovich F., Joós, Kászonyi, Kocsis Laci, Kunszery, Kutas Kálmán, Lakos Eta, Lendvay, Lovász, Magasi, Marconnay, Mentes, Mészáros, Missuray-Krug, Nagy Méda, Orosz, Ősz Iván, Pálma Laci, Pálffy, Pável, Puszta Sándor, Székely Laci, Szomorú, Szőke, Takáts Gyula, Tanka, Torkos László, Toronyi, Tóth János, Várkonyi, Váth, Váthy Elek, Városi Pista, Walthier, Weöres, Zsikó.

Készülnek még: Erdélyiről, Gyula deákról, Giayról és esetleg másokról is, akik még előkerülnek (Gellért Oszkár, Hajnal Anna, Erdős Renée stb.).

A bevezető tanulmány persze elég sürgős. Igen örülnék, ha legkésőbb február végére elkészülne. Nem tudom, mit szól hozzá, k. Kolléga Úr, mindehhez.

Szíves értesítését várva s a nagyon megtisztelő részvételt kérve, vagyok előre is hálás köszönettel és őszinte nagyrabecsüléssel

Szombathely, 1939. I. 15.

Pável Ágoston.

Amint következő leveléből kitetszik, válaszomban elkértem az anyagot, áttekintés végett, megkérdeztem, kiket tekint dunántúliaknak (születés vagy működés-e az irányadó), hogyan kerül közéjük pl. a bihari és Pesten élő Erdélyi; ajánlottam néhány nevet, végül kíváncsi voltam arra is, mint juthattak kezébe saját lírai termékeim, miután ezeket rég eltemettem. Válasz:

Szombathely, 1939. jan. 29.

Kedves Professzor Uram!

Szíves bocsánatát kérem, hogy nem küldtem azonnal a kért dolgokat és nem válaszoltam tüstént. A félévi iskolai teendők, a Vasi Szemle most megjelent számának szerkesztői teendői, múzeumi évi jelentések és számadások voltak kikerülhetetlenül soron.

A mellékelt szemelvénygyűjtemény 52 költőtől tartalmaz verseket. Egyesektől több vers van a kötegben, mint amennyit hozhatunk, így elsősorban tőlem. A magam verseinek kiválogatását ti. a legvégére hagytam, s minthogy még mindig nem jutottam annyi szabad időhöz, hogy ezt a kiválasztó munkát elvégezhettem volna, hát egyszerűen a legjobbakból egy jó csomót hozzácsaptam. Úgy gondoltam, hogy Babits, Harsányi Lajos, Illyés Gyula 10—10 verset kapnak, a többiek 1—6, esetleg a rövidebbekből 8-at is. Maréknak arcképei kb. 120—130 oldalt fognak kitenni. Legalább úgyannyi lesz a szemelvények terjedelme is. A bevezetéssel együtt közel 300 oldalas könyvre kell számítanunk.

Hiányoznak még Finta Sándor, Gyula deák, Hajnal Anna és Hajnal Gábor, Tóth János, Gellért Oszkár, Erdélyi versei. Néhány új vagy lappangó név még előkerülhet. Erdélyinek két kötete Pápán jelent meg ottani tartózkodása éveiben, verseiben sok a dunántúli reminiszcencia. A születés és működés helye egy-

aránt volt irányadó. Bányai (Kornél) már nem él s ezért a gyűjteményből kimaradhat, de nekem semmi ellenvetésem nem lenne felvétele ellen sem, valamint Féjáé ellen sem. [E kettőt én ajánlottam.] *Hogy Professzor Uram versei (mindössze kettő) hogy kerültek hozzám, hát arról már magam sem tudnék beszámolni. De azt hiszem, tényleg* [Weöres] *Sanyi küldte be őket.* [Nb. valószínűbb, hogy Zsikó Gyula, Weöresnek óvakodtam mutogatni ilyesmiket.]

A kéziratok hetekig is ott maradhatnak. A fő, hogy semmi el ne vesszék belőlük.

Rendkívül boldog vagyok, hogy m. t. Professzor Uram olyan lelkes örömmel vállalkozik a bevezetés megírására. Úgy érzem, hogy ez a bevezető a maga összefoglaló és egységes értékelésével és miliőrajzával lesz a kötet legnagyobb értéke.

Őszinte nagyrabecsüléssel köszönti
Pável Ágoston.

A következő levél nem kíván kommentárt:

Szombathely, 1939. febr. 11.

Kedves Barátom!

Még alig váltottunk egymással néhány levelet, s már is úgy érzem, nagyon jól ismerjük, becsüljük és szeretjük is egymást. Ez bátorít fel, hogy meleg baráti kézszorításra tárjam Feléd kezemet. Közös eszmények ápolása, lelkes szolgálata tegye barátságunkat mindig közvetlenné és meghitté. Rendkívül fogok örülni — családommal együtt — ha tervezett vasmegyei utad alkalmával hozzánk is bekopogtatsz. De szeretném, ha júniusban vagy július első felében jöhetnél, mert augusztusban valószínűleg Jugoszláviában leszek. Jöhetnél azonban már tavasszal is. Egyébként a nyári programunk még nem alakult ki véglegesen. Mindenesetre még híradással leszek.

Ami a Te bevezető tanulmányodat illeti, újból hangsúlyozom, hogy semmiféle megkötéssel nem akarom tolladat és elképzelésedet korlátozni. Még terjedelem tekintetében sem. Azt a 30 oldalat tehát ne vedd áthághatatlan felső határnak. Végre is a tárgy érdeke mindennél fontosabb. Megvallom, avval a gondolattal is foglalkozom, hogy a Marék-féle rövid arcképeket külön adjuk ki. Ez esetben ti. anthologiánk sokkal több szemelvényt hozhatna az egyes költőktől és végeredményben ez fontosabb. Már Marék is felvetette egyszer ezt a gondolatot; ő ti. már türelmetlen és elsősorban a maga tanulmányainak érdekét nézi, míg én az anthologiáét és ezen keresztül a benne szereplő írókét. Ha így oldanók meg a dolgot, akkor a Te bevezető tanulmányod után mindjárt betűsorban jönnének a költők versei (a párszoros életrajzzal és a könyvészeti adatokkal). Mit szólsz ezekhez az ötletekhez?

Meleg baráti kézszorítással köszönt
Pável Ágost.

Marék Antal írói arcképei csakugyan külön jelentek meg; Pável először a *Vasi Szemlé*ben közölte őket, majd különnyomatként könyvalakban is kiadta még az évben, *Mai dunántúli lírikusok* címmel. Marék a 118 oldalas könyvben 41 költőt mutatott be. — Közben megküldtem a kívánt bevezető tanulmányt, március 23-án már nyugtázta is, és rendkívüli elismeréssel szólt róla. (Nehogy az önreklám gyanújába essem, megjegyzem, hogy Pável a *Dunántúli Szemle* 1940. évi 5—8. számában megjelentette, s különnyomatot is készíttetett róla; végül, minthogy az antológia füstbement, az egészet beleszőttem *Magyar Dunántúl* című könyvembe. Ha tehát valaki véleményt akarna formálni róla, utánanézhet.) Ez a levele így hangzik:

Szombathely, 1939. márc. 23.

Kedves Barátom!

Szíves elnézésedet és bocsánatodat kérem, hogy csomagodra, kéziratodra, lapodra és hosszú, kimerítő leveledre mind ez ideig nem válaszoltam. Ennek egyetlen oka az volt, hogy rengeteg tennivaló szakadt a nyakamba az utóbbi időben (hogy egyebet ne mondjak: a Tóth László-féle két előadásnak megrendezése). Ennek következtében tanulmányodnak nem tudtam azonnal és avval a figyelemmel nekifeküdni, amelyet az megérdemel.

A sok munkának nagyjából való eltakarítása után végre tegnap rászánhattam egy délutánt a tanulmányod átolvasására és a belevaló alapos elmerülésre. Mondhatom, egyre növekvő figyelemmel s a végén valósággal az ujjongásig fokozódó örömmel olvastam ezt az igazán pompás, tárgyilagos, széles látókörű tanulmányt és meg vagyok győződve, hogy ennél jobbat sehol az országban nem kaphattunk volna. Lélekben százszor is a hála és az öröm meleg lelkesedésével szorítottam meg írói és baráti kezedet.

No de térjünk ezek után a részletekre. Azt hiszem a múltra vonatkozólag olyan teljes és tökéletes összeállítást nyújtottál, hogy különbet kívánni sem lehet. Különösen sikerült a Dunántúl uralkodó szerepének megéreztetése költészetünk története folyamán. Azt hiszem, aligha akadhat tárgyilagosan gondolkodó ember, aki bizonyítékaid meggyőző ereje elől kitérhetne. A mai nemzedék azonban tényleg háttérbe szorul a múlttal szemben [Erre figyelmeztettem.] *Ezt a hiányosságot szerencsésen áthidaltad avval a kijelentéssel, hogy a maiak maguk beszéljenek magukról a szemelvények során. A legvégén ugyan némi kiegészítésre hagytál lehetőséget, kísérő leveledben egy összefoglalásnak „röpke vázlatát" is megrajzoltad, de úgy látom, nem tudtad magadat végleg elhatározni, megírd-e ezt az összefoglalást, avagy nem? belevond-e, természetesen bizonyos szűk keretek között, a mai nemzedéket is a tárgyalásba, avagy nem?*

Én e tekintetben is a legnagyobb mértékben tisztelem felfogásodat és kialakulandó elhatározásodat és a magam véleményét egyáltalán nem akarom Reád oktroálni. Ennek tudományos munkában semmi értelme és jogosultsága nincsen. Ha azonban egy olyan kérdésben, amelyben magad is bizonytalanságban vagy, a követendő eljárás tekintetében meg akarod hallgatni a barátaid véleményét, úgy azt az alábbiakban készséggel előadom.

Azt hiszem, hogy mindazoknak kissé részletesebb kifejtése, amiket leveled második oldalán vázlatszerűen előadtál, a tanulmánynak csak hasznára lenne, sőt szükségszerű és természetes befejezését jelentené az olyan szépen felépített történeti résznek. Természetes, hogy itt sem mehetnénk részletekbe, de a nagy vonások felvázolása s a jelentékenyebb mai dunántúli költők munkásságának egy-két soros jellemzése, hogy ne mondjam értékelése, szükségesnek látszik. Igen tanulságos és meggyőző erejű volna a dunántúli nagyobb városok körül kialakuló irodalmi életnek is némi ismertetése, már csak azért is, mert ez a szokatlan mértékben neki sarjadó irodalmi provincializmus [helyesebben: regionalizmus] *a maga elszigetelt birkózásaival és céljaival, igen sokszor erejét meghaladó gyürkőzéseivel, végeredményben mégiscsak a nagyobb egységbe kívánkozó dunántúliság ösztönös gondolatát szolgálta és erőfeszítéseinek végén bizonyára meg is fog teremteni bizonyos ögsszefogást.*

Igen jó ötlet, hogy a Marék-féle tanulmányok helyett 3—4 soros rövid jellemzést adjunk az életrajzok és a könyvészeti adatok előtt. Ez utóbbiakat legnagyobb részt már összegyűjtöttem és a még hiányzók igen könnyen volnának pótolhatók. A rövid jellemzéseket azonban nem szeretném Marékra bízni, mert nem tudok teljesen megbízni értékelésében és eljárásában. Ezt vagy Neked kellene vállalnod, vagy esetleg Weöresnek. Te könnyebben vállalhatnád, mert Te elsősorban esztétikus vagy, Sándor azonban elsősorban költő és csak másodsorban esztétikus és így talán kellemetlen is volna neki költőtársairól nyilatkoznia. Weöres egyébként éppen tegnapelőtt kérdezte, mit szólnék ahhoz, ha hárman triumvirátussá alakulva Csöngén [Weöres falujában] *vagy Szombathelyen talál-*

koznánk és a válogatás munkáját közösen elvégeznénk. Én nagy örömmel fogadtam az eszmét és írtam neki, kérdezzen meg elsősorban Tégedet, mikor tudnál erre a célra néhány napot szakítani. Én már csak azért is örülök ennek a tervnek, mert megvalósulása esetén, nemcsak Csöngére rándulnánk ki, hanem hozzánk is eljönnétek Szombathelyre. Schridde Éva és Kalmár Ernő már beküldték verseiket és életrajzi adataikat. [Ezeket is én ajánlottam, pécsi bölcsészek voltak.] *Egyébként én holnap Pestre utazom és Marékkal véglegesen dűlőre viszem az ügyet. A nyomdával az ő cikkeinek külön kiadására vonatkozólag már meg is állapodtam az ár tekintetében. Úgy gondolom, hogy először az övét adnók ki különnyomatványként, de csak igen kis példányszámban, aztán a mi antológiánkat jóval magasabb példányszámban. Mindezt a Vasi Szemle következő számában be is jelenteném; az eddigi előfizetéseket természetesen az antológiára tartanók fenn és nem a szemelvények nélküli Marék-féle különlenyomatokra. Pestről a Marékkal végzendő tárgyalásaim eredményéről értesíteni foglak. Addig is meleg baráti szeretettel és hálás szívvel ölel*

Pável Ágoston.

A lelkes Pável, mint rendesen, ezúttal is csak a célt látta, s érdekében „mindent" szeretett volna egybefogni, de javaslatai túlmentek egy bevezetés lehetséges keretein. Én célszerűbbnek véltem, ha csak a legnagyobbakat sorolom fel a végén (nemigen láttam ugyanis a módját, hogyan foglaljam szintézisbe Babitsot — mondjuk — Giay-val), s a jellemzést az életrajzok előtt adjuk, míg ő egy ideig kitartott elgondolásai mellett.

Szombathely, 1939. márc. 28.

Kedves Barátom!

Sietek a válaszommal, hogy még idejében megkapjad. Azért ne vedd zokon, ha ezúttal esetleg ziláltabban és rövidebben írok, mint szeretném.

Legfőbb kérdéseidre a következőkben válaszolhatok: 1. A megírandó részszel ráérsz április végére is. Most már ti. úgyis le kell mondanunk a húsvéti terminusról, nincs tehát értelme, hogy feleslegesen siessünk, esetleg kapkodjunk is vele. A kiadást — ha lehet — megcsináljuk a könyvnapra, ha pedig addigra sem végeznénk vele, akkor legkésőbb őszre. A fő: hogy az anthologia csakugyan tökéletes legyen (már amennyire ilyen munka egyáltalában számot tarthat tökéletességre).

2. Az ápr. 12-e utáni csöngei találkozás ezek szerint nem késő. Legjobb lenne e tekintetben a döntést későbbre halasztanunk, ha már megjöttél Olaszországból. Hirtelen én sem tudnék megfelelő napot mondani. Majd keresünk valami duplanapos ünnepet (pünkösd?).

A bevezetés végére illesztendő kiegészítés során alkalom kínálkoznék arra is, hogy a mai nemzedék s a múlt között az átmenetet még szervesebben kidolgozzad. A mai nemzedék írói közül személyesen szólhatnál a következőkről: Babits, Bakó, Bárdosi, Bódás, Finta, Féja, Gazdag, György Oszkár, Gyula deák, Hajnal Anna, Harsányi L., Horváth Béla, Illyés Gyula, Jankovich, Kocsis László, Kunszery, Erdélyi, Lendvay, Magasi, Marconnay, Nagy Méda, Ősz Iván, Pálma L., Pálffy, Pável, Puszta, Székely László, Takáts Gyuszi, Torkos, Városi, Weöres, Erdős Renée. Ez talán több, mint amennyire Te gondoltál, de hát bátran el is hagyhatsz belőlük. A nőírókról talán együttesen lehetne (Andrássy, Gazdag, Iváni, Lakos, Nagy Méda, Schridde, Hajnal Anna, Walthier, Erdős R.) valamit írni. — Ezeken kívül azonban az összes szereplőkről is kellene pár sor, úgy ahogy azt Fűzfa Pállal [egy fiktív költővel] *kapcsolatban pompásan bemutattad; a jelentékenyebbekről — ahogy írod — többet is. — Marékkal az ügyet Pesten tövirőll hegyire megtárgyaltam; az most már végleges, hogy az ő cikkei önállóan jelennek meg. — Remélem, hűlésed csak múló természetű volt és már újból makkegészséges vagy. Itáliában kellemes időtöltést kívánva, igaz barátsággal és szeretettel ölel*

Pável Guszti.

Most három hónapnyi hézag következik, a levelek elvesztek, de valószínű, hogy az antológia stagnált, más ügyek miatt. Viszont nyélbe ütődött a csöngei találkozás.

1939. június 28.

Kedves Barátom!

Azonnal válaszolok bpesti szíves soraidra. A jelzett terminus (3-án) nekem megfelel. Így hát — ha Részedről valami akadály nem jelentkezik, amiről bizonyára idejében értesítesz — 3-án a pécsi vonatnál várlak az állomáson. De melyikkel jössz? A gyorssal, amely 11,25-kor ér ide de., vagy a személlyel, amely du. 6,10-kor van itt? Remélem, az előbbivel. Továbbindulás Csöngére: du 1 ó. 35'-kor vagy 6 óra 19'-kor. Jobb szeretném az utóbbit, mert ez esetben nálunk is időzhetnénk pár órát. Ha a félkettőivel megyünk tovább, alig marad némi időnk. Határozz belátásod szerint és értesítsd Sándort is. Jelezze Sándor azt is, melyik állomáson vár bennünket kocsijuk? — A hamaros viszontlátás reményében szeretettel ölel

P. Guszti

A csöngei konferencia nagyon kellemesen folyt le: megtárgyaltuk az irodalom helyzetét, bejártuk a vidéket, néprajzi és régészeti kirándulásokat tettünk, fényképeztünk, fürödtünk a Rábában, csak arra nem emlékszem, hogy verseket válogattunk volna. Szabadságon lévén, csöndesen mellőztük a „hivatalos" ügyeket, aztán más tájakra indultunk.

Szombathely, 1939. júl. 16.

Kedves Nándor!

A napokban megjöttem a Vendvidékről. Igen gazdag zsákmánnyal. Vártunk Felsőszölnökön, ahol két napig táboroztunk. Kimentünk a hármashatár-oszlophoz is. Jól érezted volna Magadat, ha eljöttél volna.

Holnapután már indulunk [ő és családja] *Grácon át Jugoszláviába és ott maradunk szept. 1-éig. Ha addig valamit izenni szeretnél, a köv. címre míveljed: [...]*

Sanyinak elküldtem egy csomó könyvet (közel 30-at). Lendvai írt, igen elismerően. — Most persze, a két utolsó napon, rengeteg az elintézni valóm. Azért ne neheztelj, ha nem írhatok bővebben. Engesztelésül mellékelem a csöngei felvételeket. Jól sikerültek.

Kellemes nyaralást kívánva — és jó munkát! — szeretettel ölel

P. Guszti.

Most ismét nagy hézag következik; hogy miért rekedt meg ismét az antológia, nem emlékszem, valószínűleg anyagi okokból, — a levelek elvesztek. Azonban 1940 elején Pável lelkes cikket közölt lapjában egy újonnan felfedezett, állítólag 1844-ből származó Petőfi-fényképről. Minthogy épp akkoriban én is felfedeztem Petőfi daguerrotípjének egy elfelejtett fényképmásolatát, módfölött érdekelt a dolog, s megkérdeztem Pávelt, hogyan tekinthetném meg a másik képet, mi a tulajdonos címe?

Szombathely, 1940. márc. 6.

Kedves Nándor!

Sietek válaszommal, hogy még idejekorán érkezzék. Kengyel Géza mérnök, akinek a tulajdonában a fénykép van, időközben elköltözött Szombathelyről Pestszentlőrincre. Tegnap nyomoztattam utána és ezt a címet kaptam ismerőseitől. Úgy látszik, elég ennyi. Legjobb volna, ha írnál neki. Ő ugyan kezdetben hallani sem akart arról, hogy a képet bárkinek is kiadja kezéből, mert azt remélte, nagyobb összeget tud érte szerezni (nagyon derék, de egy gyármegszűnés következ-

tében nehéz helyzetbe került ember, szenvedélyes gyűjtő). Most már bizonyára látja, hogy reményei — legalább az összeg nagyságát illetőleg — meddők és így valószínűnek tartom, hogy lehetne vele beszélni. Magam a képről nem tudok sokkal többet, mint amennyit cikkemben (a lelkesedés első mámorában) megírtam. Rendkívül fontosnak találom a temesvári [fényképező] *cég felkutatását. E célból ismételten írtam is Temesvárra, itteni ismerőseimtől kapott címekre (magyar újságíróknak), de még csak feleletet sem kaptam. Lehet, hogy cenzúra elsüllyesztette leveleimet.*

Tovább aztán nem kutattam, mert nem értem rá, meg aztán nincs is ebben az irányban elég szakismeretem. — Kengyel levelezett a Petőfi Társasággal. Tudtommal, meg is akarták tőle venni a képet. A Petőfi Társ. Koszorújában [folyóiratában] *valaki reflektált a cikkemre, megállapítva, hogy tévedésről van szó. Magam ezt a cikket nem olvastam, csak az Irodalomtörténet folyóiratszemléjéből tudok róla (1—2 soros számadás az egész!). — Egy bizonyos: a kép — amelyet Kengyel meg is nagyíttatott — elképesztően hasonlít Petőfire. Ha az ember a képet látja, első szava ez: Ez kétségtelenül Petőfi! Valami tisztázatlan rejtély lappang még mindig a kép körül. Több körülményre kellene világosságot deríteni (ki írta rá a „Petőfi 1844"-et? hogyan került a kép a párizsi festő családjához? a temesvári fényképezőműhely titkát stb.). Azt ajánlanám, foglalkozzál vele Te is és pedig vagy már ebben a könyvedben, vagy pedig egy következő tanulmányban. Utóbbi esetben most megjelenő könyvedben csak röviden utalnál a rejtélyre. — Kengyel igen sok — a fényképpel foglalkozó — újságcikket is összeszedett. Bizonyára készséggel bocsátja őket rendelkezésedre, pláne ha remélheti, hogy a kép értéke így mégiscsak nőni fog.*

Vasi Szemlénk idei 1—2. száma már megjelent, szét is küldtük. Ha még mindig nem kapta meg a könyvtár, írj és küldök egy másikat. Magam is már nagyon szeretném, ha visszaküldhetnéd a Dunántúli líra bevezető tanulmányát, hogy a jövő számban megkezdhessem a közlését. — W[eöres] Sanyit örömmel tudom nálatok [az egyet. könyvtárban dolgozott]. *Hálás köszönet a Janus Pan[nonius] Társ. meghívásáért, de el kell halasztanunk a jövőre, mert nekem most rövid terminusra két szlovén regényt kell lefordítanom az Egyetemi Nyomda számára és minutányi időm sincs. De a jövőre igen!*

[Aláírás hiányzik.]

Kengyel mérnökkel nem tudtam érintkezésbe lépni, a cím elégtelen volt, s így a képet nem láttam. A Petőfi Társaság véleményét a képről nem tartottam autentikusnak, mert néha súlyosan melléfogott, annál inkább az *Irodalomtörténet*ét, minthogy ez a folyóirat rendszerint igen pontosan helyreigazította a tévedéseket, mind a *Koszorú*ét, mind másokét, többek közt egy ízben az enyémet is. Így látatlanban azt hiszem, hogy a kép Petőfi egyetlen daguerrotíp-arcképének ún. Klösz-féle fényképmásolatáról készült újabb fényképmásolat lehetett, éspedig az illető temesvári cég munkája. — Az antológia sorsa azonban ettől fogva már csak halódás volt. Igyekeztünk propagálni: a tanulmányt egy szekszárdi műsoros előadáson felolvastam, de előfizető egy sem jelentkezett, egy részét a *Nyugat*hoz juttattam el, s Babits a májusi számban közölte, Pável pedig a *Dunántúli Szemlé*ben kihozta az egészet. De valójában mindkettőnket más, elevenebb ügyek foglaltak le már. Ezért megmaradt levelei közül záradékul csak azt idézem, amelyikben nála szokatlan rezignációval szinte elparentálta kedves tervét, s félretette munkája begyűjtött termését, — remélve persze, hogy a háború után ismét előveheti.

Szombathely, 1940. június 10.

Kedves Nándor!

Nagy örömmel olvastam soraidat, amelyekkel a korrektúrát kísérted. Csak azt fájlaltam, hogy nem írtál többet Magadról. — Az új számot már tördelik, a hét végére el is készülnek vele s így remélem, hogy elsejére mindenki megkaphatja. A Te dolgozatod második felét az őszi számban kívánom lehozni. Azt hiszem, az a körülmény, hogy a Nyugatban egy része már megjelent, nem ok rá, hogy mi — a teljes szöveg publikálásában — ezt a részt kihagyjuk.

Derék Tőled, hogy július elejére beígérted látogatásodat. Nagyon, de nagyon fogok és fogunk neki örülni. De arra kérlek, ne halaszd későbbre, mert én júl. 8-ától kezdve az újonnan felállított M. Nép- és Tájkutató Intézet keretében az Örség [Göcsej] tanulmányozása céljából vezetni fogok egy 10—15 tagú csoportot (kb. 3 hétig). Ha tehát később jönnél, legnagyobb sajnálatomra már nem találkozhatnánk. Bár ki tudja, hogy a mai olasz hadüzenet hogyan fogja éreztetni addigra hatását minálunk is? Augusztusban Jugoszláviába szeretnék menni édesanyámékhoz. De Isten a megmondhatója, mi lesz megvalósítható ebből a tervezésből! Anyám már 82. évében van. Egész éven keresztül az a remény élteti, hogy nyáron újra látja gyermekeit. Minden nyár végén avval búcsúzik tőlünk, hogy aligha látjuk többé egymást a földi életben. Nagyon fájna, ha a körülmények arra kényszerítenének, hogy mondjak le erről a várvavárt viszontlátásról. — Egyszóval: tele vagyok tervekkel, de valahogyan úgy érzem, hogy csak nagyon kevés fog közülük teljesedni. Az anthologia anyagának végső összeállítására is még igen jó volna néhány napra összejönnünk. De érzem, hogy a háború befejezése előtt aligha gondolhatunk komoly realitással a kiadásra. Csupa ólálkodó farkasverem mindenfelé! Egyetlen igazi öröm már csak az enyéimnek — s a barátaimat is ezek közé számítom — szeretete! Fogjuk hát meg meleg szorítással az egymás árva kezét! És reménykedjünk, hogy eljön az idő, amikor derűs, boldog emlékezéssel fogunk gondolni ezekre a válságos, szuronyos időkre. Őszinte szeretettel ölel

Pável Guszti.

Szász István

Bartók a „kultúra ellen"

(Jegyzetek Bartók művelődéstörténeti jelentőségéről)

Napjaink egyik állandó felszínen lévő kérdése a művészet és haladás, az egyetemes emberi kultúra és az élet mindennapjainak kapcsolata, illetve kölcsönhatása. — Szocialista realizmus és művészi kifejező eszköz, modernség és közérthetőség, belső tartalom és formalizmus — mindezek, olyan általános kérdések, melyek közvetve vagy közvetlenül mindnyájunkat foglalkoztatnak. Mi az oka ennek a megnövekedett érdeklődésnek? Végeredményben az egész felduzzadt problematika egyetlen központi jelenségre vezethető vissza: egy nagy szellemi-társadalmi átalakulás kellős közepén, égetően szükségesnek érezzük, hogy megismerjük mindazokat a válaszokat, melyeket a művészet ad az élet kérdéseire. Kénytelen-kelletlen törekszünk a művészetben való elmélyedés felé. A mai ember már nemcsak magasabb rendű élvezetet, gyönyörködést — azaz feloldódást, megnyugtatást, pihenést kíván a művészettől, hanem azt szeretné, ha élete számtalan problémájának megoldásához — jól vagy rosszul —, de felhasználhatná azokat a válaszokat is, melyeket ugyan a maga nyelvén, de ugyanazokra a problémákra ad a művészet. Így lesz a szó pozitív értelmében vett modern művészet egyre kevésbé „esztetikus" formai remekmű, beethoveni vagy goethei értelemben vett egyértelmű erkölcsi-művészi hitvallás. Ehelyett egyre inkább vitává, függőben hagyott kérdéssé, kísérletté, vagy éppenséggel küzdelemmé, élethalál harccá, vergődő agóniává válik, mint az elmúlt félszázad alatt annyiszor maga az élet is!

Ha a kultúra és művészet kapcsolatáról szólunk, akarva nem akarva művészet és történelem viszonylatáról is beszélünk. Hiszen az adott pillanatban születő, virágzó vagy pusztuló kultúrákat — a kínaitól a kereszténységig — tömegek hordozzák a vállukon, melyeknek története van, és a kultúra nagy képviselője, az alkotóművész szintén korának gyermeke. Elmondhatjuk, hogy az európai embert minden másnál szorosabban összefonódva kíséri művészete jóban, rosszban. A művészet az a viharmadár, mely magasan lebegve az orkántépte országok és népek felett, kiáltásával hírt ad milliók öröméről vagy szerencsétlenségéről. Ma — és ezt tágabb értelemben a húszadik századra értjük — ez a kiáltás élesebb, veszélytjelzőbb és messzehangzóbb, mint valaha. Hangja egészen új, eltér minden eddigitől, mint ahogy új életet, vágyakat, kétségeket és rémületeket élünk mi is, ahogy egész emberi valónk megrendült és átcsiszolódott, ha máskor nem, hát a két világháború tüzes köszörűkövén. Ha az új művészet — a huszadik századi „ars nova" — üzeneteit felfogni és megérteni akarjuk, új nyelven kell tanulnunk hallani, és ha felelni akarunk, új nyelven kell beszélnünk.

Ezt az új művészi nyelvet egy — bár közel sem pontos és egyértelmű — gyűjtőnévvel „modern"-nek nevezzük.

Nyilvánvaló, hogy a tágabb értelemben napjainknak nevezett huszadik század az emberiség történetének rendkívüli, mondhatnók lélekzetelállító pillanata. A századeleji polgári világ — bármilyen szívesen is folytatta politikai és szellemi strucc-politikáját, az első világháború után — ha hivatalosan nem is, de — művészetében már rádöbbent arra, hogy szemtől-szemben áll katasztrófájával, végnapjait éli! Az európai polgári kultúra hatalmas épülete beomlott, itt is, ott is kiüt rajta a penész! Ősi, éltető igazságait az élet megcsúfolta, ebek harmincadjára juttatta. Túl nagy volt az évszázadok teherpróbája, a társadalmi és gazdasági ellentmondások hajszálrepedéseivel átszőtt alap nem bizonyult elég ellenállónak: az idő előtti elöregedés, életképtelenség jelei mutatkoznak! Ugyanakkor a művészetben — egy új világ születik, gyökeresen új embertípussal és gondolkodásmóddal.

Az új keletkezésnek szülési fájdalmai, és a régi könyörtelen összecsapása: alapjában ez napjaink robbanótöltete. Ez az, mely nemcsak feszülő-oldódó háborús problémákat, atombombarémületet, egy, az emberiségre végzetes — de elkerülhető — összecsapás félelmét kelti — hanem a valódi művészt lelke gyökeréig megrázza, és mint az örök Jó és Jog szószólóját, hallatlan felelősséggel terheli. Ennek az ellentmondásokkal telített drámai és hősi kornak, legőserejűbb kifejezője Bartók muzsikája!

Vegyük ezután bővebb vizsgálat alá, hogy mi is alkotja a gyötrelmes, víziókkal küzködő, disszonáns művészetet, mely Bartók sajátja, s melyben — lényeges különbségei ellenére — sok közöst fedezhetünk fel korunk más jellegzetes művészi irányzataival.

Ha számos kérdésre választ akarunk kapni, legjobb megvizsgálnunk a történeti fejlődést, hogy készül a múlt homályában a méghomályosabb jövő. Hova tart a kultúra és hova a művészet, hátha e vizsgálódás után a válasz már önmagától adódik. Kövessük a zenetörténet kanyargós folyamának irányát onnan, ahonnan már jól látható, mint gyorsul sodrása, hogyan válik az áttetsző, mozarti víztükör sötétté, zavarossá, kiismerhetetlenül feneketlenné, míg végül is elvezet Bartókhoz — és reméljük, nemcsak Bartókig.

A zenetörténetnek a bécsi klasszicizmus és Bartók fellépése közé eső szakasza nagyvonalakban négy részre osztható. Ha bizonyos szempontokból vizsgálva összehasonlítjuk őket egymással, szembetűnővé válik az az általános „lefelé" irányuló tendencia, mely végtére is a bartóki újjászületés előtt, a Schönberg-féle 12-hangú expresszionista zenében ölti fel legriasztóbb alakját.

Vizsgáljuk meg külön-külön az egyes fejlődési szakaszokat, melyek végső fokon mind dekadenciát, visszafejlődést jelentenek a beethoveni klasszicizmushoz képest.

1. Bécsi klasszicizmus tetőfoka: Beethoven utolsó művei.

Közismert zenetörténeti tény, hogy Beethoven művészi fejlődésének utolsó, közvetlenül halálát megelőző szakaszában, gyökeres fordulattal, teljesen megváltoztatja saját stílusát. Az általánosan ismert ún. heroikus Beethoven-portré vonásai még leginkább a IX. szimfóniában találhatók meg. Ez a korszak nagy diadala, a humánum, és a klasszikus esztétika egyesített hatalmas hitvallása.

Ám az azután következő vonósnégyesek, szonátát és a Missa Solemnis már egy kuszált, megoldatlan problémákkal teli, borzongó és akadozó, szaggatott belső monológ hangjait szólaltatják meg.

Ennek az új Beethoven-stílusnak nagyon sok rokonsága van Bartók művészetével, elsősorban mindenen uralkodó, lenyűgöző intellektuális tartalmuk a rokon. A szokott klasszikus forma itt már fellazul. Ezt a tényt nagy előszeretettel használják ki egyes esztétikusok annak bizonyságául, hogy Beethoven utolsó stílusperiódusában már kaput nyit a romantika számára. Lényegében ennek éppen ellenkezője történik Beethoven új, teljes egészében a belső gondolati tartalom uralma alatt álló, titkos logikájú formát teremt, melynek még nincsenek konvenciói, csak törvényei, melyeket az alkotó felfedezett maga számára s amelyek a látomás, a belső vízió lenyűgöző erejével hatnak rá. Ez a stílus, formájában erősen polifon, előszeretettel alkalmazza a legvégletesebben kiélezett disszonanciákat, a motorikusan hajszolt lendületű fugákat, harmóniavilága, modulációsrendje meglepően szabad, néha fantáziaszerűen követlenül

csapong (op 106. B-dur Hamerklavier szonáta, op. 131 cis-moll vonósnégyes, op. 133 b-dur fuga vonósnégyesre stb.) Érdekes már itt megjegyezni a beethoveni polifónia Bartókkal sokban rokon formáját.

Tartalmát illetőleg az utolsó Beethoven-művek sötétek, kétségekkel, tragédiával terhesek; az utolsó mintegy 10—12 ópusznak együttesen szinte fenyegetően komor benyomása van!

2. Romantika:

A klasszicizmushoz képest elsősorban formai lazulásával tüntet. A nagy arányok logikája és a gondolatok végső tisztasága helyett a közvetlen érzelmi hatásra törekszik; inkább a részletek, a dallam vagy a harmónia szépségét tartja szem előtt, mint az egységes formaalkotást. Ám a legszebb részlet sem ellensúlyozza az egész kép elnagyoltságát. Felbomlik a klasszikus egyensúly, a tartalom önmagát formábaöntő mélységes igazsága, a legtökéletesebb szépség. Ehelyett a romantika megteremti a maga mámorító, idegekre ható, raffinált szépségét: nem törekszik többé a lényegre, hanem minden erejét a hangulatok felkeltésére fordítja. Végeredményben legfőbb érdeme, hogy alapjában igen emberi, közvetlen, ha nem is mindig a legjobb értelemben — ám ennek a „földközelségének" árán elmulasztja művészi hivatását: a világegyetem látásának és értelmezésének formábaöntését. A romantika, élén Wagnerrel és Liszttel tartalmilag nem más, mint tűztánc a beethoveni gondolat körül, ám nehéz sasnak lenni a sas szárnyai nélkül!

3. Utóromantika:

Utóromantikus korszakában a romantika minden hibája maximálisan érvényesül és erényei egyre halványulnak. Az utóromantika uralkodó stílusa az impresszionizmus, reprezentáns képviselője: Debussy.

Debussy e század egyik legigazibb művészet, aki az ezernyi titkot rejtő, belső feszültségtől duzzadó világból nem lát már egyebet, csak a színek, a fények és árnyak szeszélyes játékát. Az egész mindenségből csupán a látszat, és a mélyén rejtőző, ellebbenő, — a fáradt kábultság mámorában ringatódzó — hangulat tud hozzá közelférkőzni. Ime, 2000 útján ide ért el az európai muzsikus! Fáradtan lecsukódó szemhéjjain körök, vonalak vibrálnak, elmosódott távoli hangokat hall, zenei reflexiói lebegnek súlytalanul a felszínen, mint a „fények a vizen" szétporladó színakkordharmóniái. Debussynak, és nagyon igazi művésznek kell lenni ahhoz, hogy ezekből az árnyakból, félszavakból, olyan sötét valóságokat sejtessen, mint a „nyugati szél" hajótöréslátomása vagy a „lépések a hóban" tragikus, útjáttévesztett botorkálása. Itt már kezdetét veszi a teljes felbomlás, eltűnik az alak, a rajz, minden ingadozóvá, esetlegessé, elmosódóvá lesz. Az új formanyelv, a végletekig érzékeny, színes kifejezésmód is csupán arra szolgál, hogy hűen visszaadja a kábult félálom és a halálos alvás közötti állapotot.

4. A Bartók előtti expresszionizmus.

Debussyhez képest fordított, de talán még tragikusabb a korszak expresszionistáinak szerepe, akik az osztrák Schönberget vallják mesterüknek. Ők a pusztuló, tartalmát vesztő világot nem impresszióiban ismerik fel, hanem a lélek legmélyéről igyekeznek kivetíteni. Az ezidőben Párizsban rohamosan terjedő irodalmi és képzőművészeti szürrealizmus végeredményben az expresszionista zenével azonos húrokat penget. Mindkettő a lélek ismeretlen, gyakran tudatalatti tájait tárja fel és innen, a homályban munkáló rejtett erők, intuiciók, ösztönök világából igyekszik kiásni az új, éltető igazságot. Schönberg aszkétikus, szinte már mániákus igyekezete az új igazság feltárása érdekében számos közös vonást mutat Bartók művészi profiljával. Mégis alapvető a különbség, mely őket egymástól elválasztja, mi több: egymással szembeállítja. Pedig az expresszionisták nem hazug gúnyolódók, vagy tudatlan, különcködő reklámhajhászok, Ady szavaival élve nem tartoznak sem a „vén huncutok", sem a „gonosz ostobák" közé! Őszinteségük elvitathatatlan. Az expresszionizmus legdöntőbb érdeme a polgári kultúra pusztulásának legteljesebb bemutatása. Inkább kórkép, mint művészet! A valóság fagyasztó ölelésében csupán egyetlen emberi érzés marad meg — ugyanaz, mely a mai nyugati existencializmusnak is uralkodó élménye: a magány és a szorongás.

Ha eddig követtük a zenetörténet kultúrált szimbolizáló útját, máris sok mindenre választ adhatunk és tisztábban fog előttünk állni Bartók korszakos jelentősége. Miért van tehát a modern művészetben a víziószerű, holdkóros dadogás, a fájdalmas disszonancia, dallamtalan zűrzavar? Mert az alkotó nem törekszik már a valóság ellen használt kábítószer, — a romantikus, álmodozó szépség — előállítására, hiszen ez meddő kísérlet is lenne! A kultúra pusztulásának nyomasztó látványától a művész és a hallgató figyelmét már úgy sem tudná elterelni! Nincs más választás, mint szembenézni a tényekkel, melyeknek kegyetlen következetességeivel nem tud megbirkózni. Tehát a schönbergi irányzat erejéből csupán arra futja, hogy a kultúra pusztulását — lassan már elfulladó hangon — hírüladja, de arra már nem, hogy végeztével szembeszálljon — és ebben különbözik döntően Bartók művészetétől, melyben a beethoveni heroikus győzni akarás dominál.

Hogy milyen nehéz volt az indulás, milyen gyötrően erős a belső kényszer és mennyire önmagára volt csupán utalva, ezt híven mutatja, a fiatal Bartók hosszas útkeresése és végül is gyökeres pálfordulása. Ha a Kossuth-szimfóniát (1903), a zongora- zenekari rapszódiát (1904) vagy az I. szvitet hallgatjuk, igazán nehéz felfedezni az „oroszlánkörmöket". Ezek a magyarkodó, nacionalizmustól duzzadó művek, az egész bartóki életmű 1889 és 1909 közötti része, egy Liszten, Brahmson, Wagneren, és Richárd Strauss zenekarkezelésén nevelkedett erősen középszerű epigon szárnypróbálgatásainak tűnnek fel.

De az „átváltozás" más az 1906-os évben kezdetét veszi: nem szabad elfeledkeznünk az 1906-ban Kodállyal együtt kiadott 20 zongorakíséretes magyar népdal és a meginduló népdalgyűjtés rendkívüli jelentőségéről. A következő művek: a két arckép, (1907—8), de különösen a 10 zongoradarab és a „Gyermekeknek" sorozat első kötete, rendkívül fejlődésről és a szokásostól való távolodásról beszél. Bartók, aki szavakban oly zárkózott és kijelentéseiben annyira tartózkodó, semmit sem mond arról a folyamatról, mely őt egyre járatlanabb és sötétebb utakon vezeti az egyelőre talán még önmaga előtt is homályos cél felé. Csupán zenéje: az I. vonósnégyes vagy a Két Román Tánc (1910) nyújt némi betekintést arra a súlyos viharoktól szaggatott belső tájképre, ahol iszonyú, pusztító és teremtő erők készülnek összecsapni. És ez az összecsapás, a teljes átváltozás már nem késik sokáig. 1911-ben olyan művek látnak napvilágot, melyeket talán nem túlzás kultúrtörténeti mérföldkőnek nevezni. Ezek: az „Allegro Barbaro" c. zongoradarab, és a „Kékszakállú herceg vára" c. egyfelvonásos, szinbólikus opera.

Miben rejlik az alapvető változás és, hogyan „kultúraellenes" az 1910 utáni Bartók? Ha szavakba akarnánk foglalni mindazt, amit az első igazi Bartók-művek jelentenek, talán így kezdenénk: szembefordulás és elszakadás, válság és felemelkedés, keresztül a sötétségen, el a süllyedő hajóról! Csodát tenni, száraz lábbal átkelni a viharzó tengeren, sziklákat repeszteni, szellemeket idézni, harcba szállni velük és leigázni a leigázhatatlant. — Mindezt talán Thomas Mann dr. Faustusa is érzi, de járható út, keskeny, meredek ösvény a feneketlen szakadékok és tűzhányók között csak egy van, Bartóké; aki amint rátalál tántoríthatatlanul halad rajta előre egyedül, — míg Th. Mann tragikussorsú, megszállott muzsikusa csupán erőtlen, fájdalmas nosztalgikusa a csillagok felé ívelő bartóki pályának.

Ha az európai kétezerév halálraítélt, már-már oszlásnak induló élőhalott, akkor le kell vele számolni! Ha az eddigi rend és mérték felborult, — akkor újat kell találni! Ha pedig minden eddigi energia kevésnek bizonyult a felmerülő nehézségek leküzdésére, új, minden eddiginél gazdagabb energiaforrásokat kell feltárni! És Bartók hadjáratot, új népvándorlást indít: Dzsingis khán hadai elé tör a beteg, agyonciviliált és az őrülettel kacérkodó Európa ellen. Talán könyörtelen és pusztító tett ez, és az őserejű a „barbár" rászabadítása Európára, a Fehér Ember hazaárulásának tűnik, mégsem történhetett másképp: ez az egyetlen lehetőség arra, hogy új, életerővel, mélyebb és átfogóbb emberiességgel és a művészi igazság trónraemelésével új életre lehessen kelteni mindazt, ami az előző korok kultúrájából életrevaló és életrekelthető.

Az „új" mindig szükségszerűen pusztítást és tagadást is jelent, de nem mindent tagadást és nem mindent pusztítást. Olyanféle pusztítás ez, amilyent a sebész kése végez, amikor a beteg testből eltávolítja mindazt, ami kóros és megfertőzött, olyan könyörtelenség ez, mint amilyennel a fúró hatol a föld mélyébe, keresve a nemes és megbonthatatlan magot.

Milyen erőt használ fel Bartók „kultúraellenes" harcához? Hova fordul vissza, honnan akarja újra kezdeni a világépítést, hol veti meg lábát? Az elemeknél, mindig a legősibbet, az alapvetőt keresi! Azt, amelyről tudja, hogy az idő teherpróbáit hibátlanul állja ki és, amely talán nem is ismeri az idő fogalmát. Itt az ősi emberi és az általános természeti közös! — A megszólaltatott hang vajúdva készül megszületni, itt, ebben a mítikus hajnalködben, ebben az öntudatra alig sarjadó időtlen álomban találkozik a születés és a felbomlás, a végtelen kozmoszban feloldódás és az onnan új erővel életretámadás. A legősibb emberi indulatok, szertelen ősemberi rémületek, napimádó varázstáncok, az ösztönök legmélyéről felszabaduló riasztó látomások, a harc a láthatatlan ellenséggel, és az elemek tombolásának zajából kihallani a meggyötört élőlény jaját: ez Bartók világa. Minden végletes és felfokozott, lehull a civilizáció vékony zománca, elenyészik a hétköznap. Az ujjongó, hujjogató falu féktelen tánca, a túlhajtott szív, a feszülő izmok, a végsőkig sarkalt akarat szabadsága, a ritmus vad, dionysosi orgiája, az ősi ázsiai törzsi szertartások, a totemek, sámánok világa ez, átfűtve a huszadik századi Európa ősiből maivá felnőtt új rémületeivel, meggyötört élniakarásával. És Bartók, a jelenkori ember, a vajúdó, kutató, teremteni vágyó szomjasan szívja magába Bartókot, a barbár ázsiait, avagy ha úgy tetszik: Bartókot a Neander-völgyi ősembert. Ez Bartók misztériuma, művészetének lényege: az ősi felszabadításával új kultúrát teremteni a beteg Európa számára! Leszállás a tudattalan rétegekbe, azonosulás a természettel, hogy innen egy himnikus emelkedés szárnyán új világtájak fölé lebegjen.

Ennek az elemekig történő leszállásnak és újból felemelkedésnek egyik lépcsőfoka a népdal. Az ősi, romlatlan, a maga primitívségében megmaradt parasztdallam, melynek szerzője a legszélesebb kollektívum, és egy olyan általános zenei közérzésből ered, mely közelrokon a természettel, óriási lehetőségeket rejt magában. Bartók mihamarább rájön, hogy a magyar, szlovák, román falvakban, és szerte a világon, sok helyütt, a polgári és keresztény kultúra árnyékában egy attól majdnem teljesen független, és annak válságaitól mentes ősi kultúra alussza Csipkerózsika álmát. Valóban: a népzene mélyebbre volt elrejtve az évezredek roppant piramisa alá, mint az egyiptomi királysírok. E földalatti világ feltárása sokkal többet jelent annál, mintha a tudományágak egy új alosztállyal, a zenefolklorral szaporodtak volna. A sértetlen állapotú parasztzene, az ősi ázsiai pentatonia, az egyszerű formaépítkezés, az újtörvényű ritmika, de leginkább az egész népzene friss, egészséges légköre az európai zene számára megnyitja a kaput egy virágzó, ősi és természeti világba. Ezen a tájon, a létező sötét titkok szomszédságában még dúsan és beszennyezetlenül csobognak a természet éltető forrásai. A népdal így eszközzé és fegyverré válik, mely segít az új — helyesebben a nagyon régi — kultúra, a közös alap feltárásában, a friss erők felszabadításában.

De teljes egészében méltányolva a népdal felfedezésének rendkívüli művészi jelentőségét, — hogy tudományos részéről ne is szóljunk — korán sem elégedhetünk meg azzal a téves és lassan már közhellyé váló nézettel, „mely szerint Bartók zenetörténeti jelentősége abban merül ki, hogy felfedezi a modern műzene számára a népdal feldolgozásának lehetőségét és formáit." Ezzel igen szűk keresztmetszetű és valósággal ellenkező képet nyernénk Bartókról. Bartók műveinek egy része tényleges népdalfeldolgozás. Ilyenek a 6 román tánc zongorára, vagy a „15 parasztdal", az énekzongorakíséretes magyar népdalok, és a férfikarra írt szlovák népdalok stb. Ha szabad azt mondani, ezek a művek, mint pihenők és zenei játékok kapnak helyet Bartók életművében. Az alkotások másik csoportja az, amely szoros kapcsolatot tart dallamképzés, ritmika és hangvétel terén a népdallal. Ilyen pl. a III. zongoraverseny zárótétele, vagy a Mikrokozmosz-sorozat számos darabja. Ám a kompozíciók harmadik csoportja csupán annyi közösséget mutat a népdallal, amennyiben gyökereik közösen

táplálkoznak az ősi zenei elemekből. Ezeknek kutatásában Bartók mélyen a népzene alatti rétegekig száll le. Megragadja azokat az elemi élmények hatására szinte öntudatlanul feltörő hangokat, melyekből valahol az ősidőkben a zene született, és amelyek csak nagysokára fognak az első primitív dalolássá organizálódni. És épp a zeneművek e fentemlített harmadik csoportja teszi ki a bartóki életmű legjelentősebb részét. Ebbe a kategóriába tartoznak a legnagyobb alkotások. Kimondott népdalt vagy népdal-szerű tematikát nem lehet felfedezni sem a Kantata Profanában, sem a Csodálatos mandarinban, sem az Allegró Barbaroban. A Concertoról, — eltekintve a bevezetés pentaton-veretű témájától — úgyszintén a hegedűversenyről, a szólóhegedűszonátáról, az I. és II. zongoraversenyről és a vonósnégyesekről is ugyanezt mondhatjuk el. És legfőbb bizonyságul ott áll a két óriás csodamű: a Szonáta két zongorára és ütőkre, valamint a „Zene húros és ütő-hangszerekre". Mindkettő remeke a bartóki dallam- és formaalkotásnak, az új zene valóságos „ars-poetica"-ja e két mű. Mindezek teljesen népdalhatás nélkül, sokkal inkább a népdal ismeretének eredményeképpen jönnek létre. Természetesen, ez nem azt jelenti, hogy Bartók alkotóművészete körül nem lebeg ott mindig a népzene éltető, friss légköre, mint ahogy ott van dolgozószobájában az erdélyi szőttes és a kalotaszegi fafaragás. Az előzőekhez még azt is hozzátehetjük, hogy a népdal Bartóknak gyakran támasza és menedéke. Ha zenei víziói nagyon is elhatalmasodnak felette, ha a zseni hideg magánya már nagyon is kínzóvá válik, a végletekig menő mélyrehatolás után mindig szükségét érzi, hogy egy-egy népdal vagy népdal-szerű tematika szárnyán vesse felszínre magát. Főképp lassú-gyors tételpár szembeállításával jár így el. Eszerint követik egymást pl. a III. zongoraverseny 2—3. tétele, a Divertimento lassú és zárótétele vagy a zongoraszonáta második-harmadik tétele.

Tehát — ahogy mondtuk — Bartók mélybehatoló útja, mely az ősi és egyben megváltóan új kultúrát és zeneiséget keresi, nem áll meg a népdalnál: inkább csak anyanyelvének és támaszának használja azt a további kísérletek során. Mi van tehát még mélyebben a népdal, a parasztzene alatt? Az, amelyből minden gondolat és hang és kifejezés összetevődik: a természeti erők ősi közössége az emberi lélekkel, a térben és időben végtelen anyag.

Bartók bátorsága és művészi nagysága páratlan abban, hogy olyan démonokat szabadít fel és hajt igába, melyeknek létezéséről is alig tudtunk eddig és amelyek mindenki más kezében ártó erővé válnának.. Bartók felkutatja az ősi okokat és összefüggéseket, melyek a formát teremtik és itt az alaktalanul gomolygó természeti erők, a káosz ölén új világok teremtésének lehetőségét érzi meg — mint Michelangelo a kőben a szobrot. A formaalkotás — és nem a formabontás — új, beethoveni méretekkel mérhető hősével állunk itt szemben! Nem elégszik meg a látszattal, a készen kapott viszonylatokkal, a végeredménnyel, neki a magra van szüksége! A zenei ősmozdulatot keresi, azt az állapotot, amikor a tagolatlan ritmus vagy az ingadozó hangmagasságú sikoly, a mindenség lélekzetvétele, a száraz faág reccsenése, a legördülő kavics zöreje, lassan valami belső kényszer nyomására szerveződik, az egységes egész részletekké tömörül, zenét alkot. Ott bábáskodik az emberiség bölcsőjénél, hogy „in statu nascendi" lehessen tanúja és részese mindannak, ami ott történik. Az „Éjszaka zenéje" szellemhangjai, a III. zongoraverseny lassú tételének „quasi trio" középrésze, az op. 14. zongoraszvit, a „Zene" adagiója — mind ősi természeti zajokkal vannak telve és olyan borzongó, lázas erőfeszítéssel zárt, szinte klasszikus formába organizálva, hogy ez már valóságos varázslat és nem az európai fül számára megszokott zene komponálási formája.

A teremtés, az újjászületés szinte anatómiai pontossággal megy végbe fülünk hallatára! Egyetlen lemeztelenített ritmus, ritmikai alapképlet esőtáhító, bűvölő tánccá gazdagodik! A dallam egyetlen fordulata szétbomlik, részekre szakad és ismét összekovácsolódik egységes, quart és quintugrásokban mozgó, bővített quartokká feszülő és kissecundokban súrlódó újfajta dallammá. E muzsika túlteng az élet vágyától és erejétől. Joggal tehetjük fel a kérdést, hogy honnan ered ez az erő, ez a határtalan vitalitás, mely szinte a természettel azonosulva alkot és önt új alakba. Nem véletlen, hogy korunk egyik legsajátabb vívmánya az atomenergia felszabadítása. Bartók is

elvégzi a maga atomrobbantásait, magreakcióit. Hiszen maga a zenei atommag, az anyagi alkotó elem — a kultúra építőanyaga, sértetlen. Csupán az idők folyamán kialakult kapcsolatokat kell felbontani és az így felszabaduló energiával egyfajta új valóságot, új, megfelelőbb, teherbíróbb viszonylatokat kiépíteni. Ez Bartók rendkívüli feladata! Felbontani a régit, a megszokottat, az ürest és konvencionálist! De nem értelmetlenül pusztítva, mindent tagadva, hanem új lehetőségeket teremtve, új zenekultúra alapjait lerakva. Amit egyik oldalon könyörtelenül szétrombol — mert nem tehet mást — azt a másik oldalon acélos egységbe kovácsolja — így építve maga alatt az új falakat a régi romokon, melyeken egyre magasabbra hág. Önmagából lép ki, ezerévek leheletét szívja magába és pusztító-teremtő harca közben — mint ahogy ezt Szabolcsi Bence mondja — „Olyan titkok kapuján dörömböl, melyet előtte — és bizonyára utána is — senki, vagy talán csak alig néhányan feszegettek."

Talán nincs még egy olyan Bartók-mű, mely ezt a természetbe való feloldódást — és az egész bartóki életművet olyan hűen reprezentálná, mint a Cantata Profana szimbólikus drámája.

Kilenc szép szál fiúról szól a mű alapjául szolgáló román népballada. Vadászni indulnak a fiuk és elkezdik üldözni árkon-bokron át a bizonytalan célt, a megsejtett ideált — a fehér szarvast. Addig-addig nyomoznak, űzik a lidércfényt, míg egyszerre rádöbbennek arra, hogy ez a végtelen erdő az ő igazi hazájuk, számunkra már nem vezet vissza út. És a kórus tompán suttogó szavai adják tudtunkra: „Erdő sűrűjében szarvasokká lettek." Íme a nagy rádöbbenés arra, hogy csak előre lehet menni, azonosulva a természettel, a legősibből kiformálni az újat és szembeszállni mindennel, ami erőszakkal az idegenné vált múlthoz köt: otthonnal, kultúrával, apákkal, anyákkal.

A sors titkos, ám szerencsés játékának kell tekintenünk, hogy Bartók kezébe jutott ez a csodaszép népballada, — mely e szavakkal mondja ki a bartóki hitvallást:

„És az ő szarvuk
Az ajtón be nem férhet
Csak betér a völgyekbe
A karcsú testük
Gúnyában nem járhat
A lábuk nem lép
Tűzhely hamujába
Csak puha avarba
Az ő szájuk többé
Nem iszik pohárból
Csak tiszta forrásból."

Íme így áll most előttünk Bartók, a jelenkori kultúra egyik legnagyobb, mélységesen emberi alakja. Ady „Tűz csiholója" Ő, aki a barbár népvándorlás hadait indítja a beteg európai kultúra ellen! Mindent vállalt, a legnehezebb emberi-művészi feladatot, a kortársak értetlenségét, az álhazafiak ostoba gyűlölködését és a nagyság előtt értetlenül álló polgári kritika rágalmait. Nem törődött senkivel és semmivel, éles tekintetét egy pillanatra sem fordította el céljától, mely felé tántoríthatatlanul haladt. Elvágyakozott, idegen volt a jelenben, a jövőt élte át ezerszeresen, és kérlelhetetlenül leszámolt mindennel, ami beteg és halálraítélt, ami letisztíthatatlanul bemocskolt volt abban a kultúrában, amelyben ő is született.

Bartók az új, megtisztuló Európa leghősibb hitvallója és szerelmese, korszakok teremtő harcát egyesíti törékeny alakjában. Az új világkorszak minden vágya, gyötrődése megtestesül és hangot kap benne és keresztülhatolva temérdek kín, tévelygés és gyötrelem sötét útvesztőjén, megújhódva és jövőjében, saját erejében bízva emeli arcát a hosszú éjszaka után az új hajnalra felkelő nap felé Bartók muzsikájában az Európai Ember.

Seres József

Krudy stílusának zeneisége

Nincs még egy magyar író, akivel kapcsolatban annyiszor szóba kerülne művészetének, írásainak sajátságos zenei hatása, mint Krudy Gyula. Bármelyik kötetét — akár ifjúkori írásait is — vesszük kézbe, az első lapok után érezzük a sorokból kicsendülő muzsikát.

Nem új dolog ez. Krudy stílusának zeneiségére úgyszólván mindenki fölfigyelt, aki csak írt róla, mégis alig akad olyan cikk, vagy nagyobb tanulmány, amelyben megkísérelné a szerző ezt a sajátos zeneiséget közelebbről megvizsgálni, megkeresni annak titkát és művészi szerepét. Igaz, hogy bár rengeteg cikket, tanulmányt, megemlékezést írtak már róla, nagyobb, mintegy az életművét, vagy annak akár valamely részletproblemáját kellő alapossággal feldolgozó munka sincs közöttük. Ilyen értelemben Perkátai (Kelemen) Lászlónak 1938-ban írt egyetemi disszertációja mai napig a legjelentősebb. Krudy stílusát, s ezen belül zenei hatásának titkát is ő elemezte legrészletesebben. Más kritikusai megelégszenek azzal, hogy magáról a hatásról, az általa keltett érzelmekről spontán módon számoljanak be. Arról írnak, azt értékelik, mintegy ezzel jellemezve Krudy sajátos művészetét. Schöpflin Aladár homályos, alkonyati szobában hegedülő magányos férfiről ír, aki nem egy bizonyos meghatározott melódiát játszik hegedűjén, hanem fantáziál. Olyan melódiát, amelynek nincsen eleje, közepe, vége. — Pontosabb és megfoghatóbb ennél Kárpáti Aurél, amikor a „Palotai álmok"-hoz írt előszóban ezt írja: „Prózája a zenéhez áll legközelebb" — „Hosszan elnyúló melodikus mondatait szinte kótázni lehetne, annyira zeneileg éreztetik mag a hangulat emelkedő, vagy lejtő, kromatikus hangulatát." De ő is hozzáteszi: „Magányos cigány tud csak így muzsikálni — magának."

Legelemzőbben — mint már említettem — Perkátai nyúl ehhez a kérdéshez. A spontán hatások leírása mellett ő már eljut a szövegelemzésig. Kitűnő példákkal igazolja, hogyan hajol át a Krudy-próza lüktető, zenélő verssé, amikor prózában tovább fokozni már nem lehet a hangulatot. Versbe is tördel több prózai részt, mint például az „N. N." című regényéből a következőt:

„Farsang van és a hegyek és a disznók piros vére
folyik a fehér udvarokon,
a nők ezerfodros szoknyája
fellebben a tánc viharában
és lábszárait,
harisnyakötőjét mutatja a dáma:
élveteg mosoly,
fénylő meleg szem,
ringató illat a bálterem,
míg kívül a mély,
hallgatag tél,
amely a Nyiren
ilyenkor szokott komolyabbra fordulni."

Ime, a Krudy-vers, amelynek a vége — ez számtalan példával igazolható — szándékosan csúszik vissza a prózába, mert hiszen nem lírai egészről, nem önálló versről van itt szó. Az ilyen részletek csak kicsúcsosodásai a Krudy-próza líraiságának, zeneiségének.

A Krudy-mondatok sajátosságai.

Krudy stílusának zeneisége azonban Krudy valóságszemléletének és érzékelésének egészében rejlik. Az ilyen részek tehát mintegy szükségszerű kísérőjelenségekül foghatók föl. A részjelenség helyett tehát az egészhez kell fordulni, ha a zeneiség titkának nyomára akarunk bukkanni. Előbb azonban — az eddiegeket kiegészítve, mégis szólnunk kell röviden Krudy mondatszerkesztésének sajátosságairól is. Nem nyelvészeti, nyelvtani vizsgálódásra gondolok, ez külön problema lenne, hanem csupán egy-két mondatszerkezeti, mondatalkotási sajátosság felvillantására.

Legáltalánosabb sajátossága Krudy mondatainak az érzelemre ható líraiság: „Zúgnak-e még az ungi berkek? — ha zúgnak is, másként zúgnak, mint régen. A Rákóczi-vitézek a homokban alusznak, és minden elmúlott." — Az emlékek líraisága ez, amely lassú ütemével hosszan zengő dallamokat idéz. Pedig az akkori jelenről szól Krudynak ez az írása („Ungi berkek"). Az emlékek és álmok elmosódó dallamossága azonban nemcsak a hangulati aláfestést adja csupán a mondanivalóhoz, hanem éppen a hangulattal ragadja meg a mondanivaló lényegét. Alább erről bővebben szólunk, most maradjunk még a mondatoknál.

A hangulatiság legszembeszökőbb példái az olyan mondatok, amelyekben egész lírai képet ragad meg költői hasonlattal. Néha csak egymás mellé teszi a képeket: „A kútnál piros lábú lány dalol, és a patakban ingeket mosnak a menyecskék." — Máskor szabályszerűen kikerekedik a hasonlat: „Alkonyodik, a téli köd összekeveredik a falusi kémények füstjével, és a halál, mint egy nagycsizmás vén paraszt, bandukol a fagyos, sáros országúton..."

Persze, ilyenféle eszközökkel általában élnek az írók. Ami mégis különlegesen Krudy-sajátosság ebben, az az, hogy ezek a mondatok nem eseményhez, nem is valamilyen eseményhez tartozó konkrét hely leírásához tartoznak, tehát nem logikai, hanem csupán hangulati kapcsolatban vannak az egésszel. A „Vadmacska" című novella hőséről, Emlékiről, Emlékiben kavargó kiábrándultság szomorú hangulatáról adnak képet. Mindahhoz a kevéshez is, ami a „Vadmacska"-ban történik, ezek a mondatok csak hangulatilag kapcsolódhatnak, tartozhatnak.

Ezzel tulajdonképpen el is mondtam mindazt, amihez a további vizsgálódásunk szempontjából szükségünk lesz, Krudy mondatainak csupán egyféle sajátosságára térek még ki, mert az éppen Krudy legművészibb írásaira jellemző. A „Vörös ökör" c. Szinbád-onevllából vesszük a példát. A novella egészében nem más, mint Szinbád emlékének idézése a Vörös ökör-höz címzett fogadóban, ahova Szinbád kísértet korábban visszatér. Ime a hangulati kép egy mondata: „Parfőm és könnyes, sós íze van a csóknak, amelyet valamely idegen hercegnő először nyújt át a férfiúnak, akivel a közbeeső állomáson találkozást hosszú levélben megbeszélték." — Mi a fontos itt? A csók íze, amely Szinbád emlékében él. Hogy kitől, mikor kapta?... Az ilyen értelmű realitás itt hangulatba oldódik akárcsak a zenében. Ezt jelzi egyébként a „valamely" névmás használata és a szerelmes hölgynek „idegen hercegnő"-ként való idézése. Jellegzetes fordulatai ezek a kifejezések egyébként is Krudy stílusának és sok más fordulattal együtt eszközei a zenei lebegésnek, a mondanivalót, a reális magot hangulattá, zenévé oldó (vagy emelő) sajátosságának. A megbúvó rím, amely ebből a mondatból is kicsendül, mindezt csak erősíti.

A zenei szerkesztésmód.

Eddig Krudy stílusának főképp a líraiságában megmutatkozó zeneiséget vizsgálgattuk, de láttuk már azt is, hogy Krudy prózájában van egy másfajta zeneiség is, amely már nem a mondatokban, szavakban, képekben stb. jut kifejezésre, hanem mintegy az alkotás lényegévé válik, az alkotás egészét érinti. Krudy nem epikus író,

Kernstok Károly: Tanulmány (Modern Magyar Képtár, Pécs)

Schönberger Armand: Csendélet (Modern Magyar Képtár, Pécs)

a szónak eredeti értelmében. Nála az eseményeknél, cselekményeknél általában lényegesebb a hangulat. Ő nem az események szövésével formál jellemeket, ragadja meg a világ valóságát, nem is a költő közvetlen vallomásával ítélkezik fölötte, vagy lelkesedik érte, hanem a hangulati hozzállással. S ez a hozzáállás elsősorban a zenei elkotások sajátossága. Mint példát, vizsgáljuk meg ehhez az „Aranykéz utcai szép napok" c. kötet „Vadmacska" c. novelláját:

A történet arról szól, hogy Emléki, az egyik jellegzetes Krudy-figura, lump és nőcsábász, miután sok-sok csalódás érte Pesten, hazamegy a kis dunántúli faluba, ahol tizenhat éves lánya, Estella várja az állomáson. Estella friss, vidám és megbocsátó. Emléki kérdéseire elmondja, hogy minden nagyon jól van itt a Bakonyban, csak a vadmacskát nem szeretik az édesanyjával. Kéri az apját, hogy szabadítsa meg őket a vadmacskától, amely ott les rájuk éjszakánkint az ablak előtt. Odaülnek hát este az ablakhoz vadmacskalesre s beszélgetnek. Főképp Estella beszél. De vadmacskát nem látnak. Nem is láthatnak. Estella bevallja:

„— Ön a vadmacska, apám. Maga ült a holdas éjjeleken az ablakom előtt, és engem nézett. Igaz, hogy nézett, rám gondolt, szeretett? Hisz mindig magáról beszélgettünk."

Emléki megsimogatta Estella haját:

„— Vadmacska vagyok — dörmögte. — Télire leöljük a malacot, akit este az udvaron láttam."

Ha így, az epikus oldaláról közelítjük meg ezt a novellát, nem sokra megyünk vele. A történetből csak az olvasható ki, hogy Emléki, aki eddig semmit sem törődött a családjával, mert nők után futkosott a városban, most hazamenekül, s ott a lánya vidám derűje, szeretete megvígasztalja. Ez azonban így elég sovány mondanivaló és semmiképpen sem magyarázza meg varázslatos hatását még akkor sem, ha stílusának már elemzett szépségeit messzemenően figyelembe vesszük. Pedig kétségtelen, hogy a varázslatos hatás elől menekülni sem igen lehet. Akkor nyilván más oldalról kell nyúlnunk az egészhez. Vegyük hát elő ismét a novellát és közelítsük meg a hangulati, zenei oldaláról:

Az első rész (kb három oldal) szomorú, mélabús dallam a kiábrándult férfiú életéről, aki nem lát már örömet maga előtt. De ebbe a lemondásba belecsendülnek reménykedőbb akkordok is. Hiszen azzal indul, hogy Emléki megtudja, hogy a Bakony egy kis falucskájában tizenhatéves lett Estella nevű lánya és szeretné megismerni az apját.

Ehhez a mélabús, elég szélesen kibomló, kicsit reménykedő dallamhoz csatlakozik egy friss, életerőt, bizakodást sugárzó, szelíd örömöt ígérő másik dallam Estella megjelenésével.

A harmadik részben mind erősebbé válik ez a másik dallam, s felerősödik hozzá a variációs kíséret is. A variációkban aztán elhal az első, az enerváló, s diadalmaskodik, mindent betölt az élet szépségét, tisztaságát hirdető második ének.

Zenei kompozíció ez tehát. Dallamok felcsendülése gazdagon hangszerelt kísérettel. Két dallam kel versenyre s a szép, tiszta, bizakodó hangulatot hirdető dallam fokozatos diadalának leszünk részesei, hangulati átélői a novella olvasásakor. Ebben van a varázslatos hatás titka, s Krudy zeneiségének legfontosabb sajátossága. Hogy ez mennyire így van, mennyire nem alaptalan Krudyval kapcsolatban zenei szerkesztésmódról, dallamokról, akkordokról szólni, tehát irodalommal kapcsolatban zenei fogalmakat használni, ezt számtalan példával igazolhatnánk. Legjellemzőbbek és legkönnyebben megközelíthetők ebből a szempontból azok a novellái, vagy regényrészletei, amelyekben a párbeszédek, mint külön-külön dallamok fonódnak össze:

„Az aranykéz utcai szép napok" c. kötet „Blanka" c. novellájának hőse (Nagybotos Viola, aki egyébként Krudynak Szinbadhoz vagy Rezeda Kázmérhoz hasonló jellemző figurája) csaknem siránkozva lép be Blankához:

„— Végeredményesen: mindig csak magát szerettem fejedelemnő — mondta, miután jószagú, kis cipőikkel homlokon rúgták a nők."

Érezzük a hangból, hogy a nőcsábász nyilvánvaló gáláns hazugsága ez, de Blanka, aki régi szerelme volt Nagybotosnak és most is reménytelenül szerelmes,

belemegy a játékba. S a párbeszéd, amit Krudy velük elmondat, úgy hangzik, mintha Nagybotos rájönne, hogy Blanka az egyetlen, hogy őt érdemes csak szeretni:

„Nagybotos a leány vállára hajtotta a fejét és odavetőleg megsimogatta az arcát, mint vén, hű lovat megsimogatnak.

— Nagyon szerette? — kérdezte szórakozott hangon és lehunyt szemmel.

— Téged szeretlek — felelt sima nyelvvel Nagybotos."

S a párbeszéd, mint külön, de egymást mégis megértő dallam, szövődik tovább. Blanka vigasztal szomorú lemondással, Nagybotos szerelmet vall, miközben másra gondol, de Blankát már nem lehet becsapni. Egy hosszabb hallgatás után így szól: „Mondd, ugye azt akarod, hogy beszéljek az aranymívesnével, akiért majd meghalsz?"

„Nagybotos lehajtotta fejét" s a novella, amely inkább lehetne valami zenemű, szerenád, amellyel a régi szerető a csalódott szerelmes nőt veszi rá, hogy egy más nő szerelmét segítse elnyerni, ... a zenemű lezárul csendesen egy merengő elhaló hanggal.

Megtalálhatók azonban Krudy prózájában a zenei kompozíciónak magasabb formái is. Át- meg átszövik ezek regényeit és novelláit. Elindulnak egy rövidebb dallammal, amelybe aztán beleszólnak vagy csatlakoznak más dallamok és futamok, s fölcsendülnek mint egy szimfónia csodálatos témavariációi. Úgy hiszem egyik legjobb, legáttekinthetőbb példa erre a „Szinbád megtérése" c. kötetből az „Addig ér az ember valamit, amíg a szüleje él" c. novella.

A novella témája: Szinbád fáradtan, csalódottan édesanyjához menekül, tőle kér vigasztalást. Szinbád édesanyja, ismervén fiát, miután jól kikérdezgeti, új szerelmet kínál orvoslásul.

Nézzük, hogyan lesz ebből szimfónia Krudy csodálatos hangszerén:

A bekezdés, az első kép líraian meleg és valóságos. Szinbád, „ez a nevezetes kalandor" fölkeresi édesanyját, aki örömmel fogadja és siet a tűzhelyhez főzni. Szinbád leül a zsámolyra, amelyen gyermekkorában szokott ülni. De két mozzanat, — azaz inkább csak hasonlat már itt is jelzi, hogy ez a természetes keretek között mozgó indulás csak a hangvétel, zeneileg kifejezve alaptéma a zenei szárnyaláshoz. Az édesanyja ugyanis „kis fazékhoz hasonlatos öregasszonyka", Szinbád pedig „A jégmadárfejű", aki „régi fénykép-albumból" lépett elő.

A továbbiakban a dolgok egyre lebegőbbekké válnak. Kártyavetésről beszélnek, majd a szívéről panaszkodik Szinbád, amelyre orvosságot remél édesanyjától. S a „kis fazék", amely „már javában kormosodott", arról beszél, hogy Szinbád atyja is szívbajban halt meg, pedig sokat jártak „mindenféle búcsúkra, jósnőkhöz, gyógyító asszonyokhoz". — Ime tehát elindult egy ellenpontozásos dallam, amelyre azután következnek a meglepő variációk. Az édesanya teával kínálja fiát, majd az „asszony" után érdeklődik. Talán, ha az itt következő párbeszédet megfigyeljük, világosabbá válik, mit kell értenünk Krudy zenei kompozícióján, zenei szárnyalásain:

„— Nagyon rossz volt az az asszony?

— Nagyon jó volt! — nyögte Szinbád.

— Este fésülködött, vagy pedig reggel?

— Mindig csak reggel és olyan hosszú haja volt, mint Csillag Annának. Kétfelé fonta szárba a haját, amelyet alig fogott a fésű. Nem is tudott egyedül fésülködni, a szobalánya fésülte és ilyenkor mindenféléket súgdosott a fülébe.

— Milyen színe volt a papucsának? — kérdezte darab idő múlva a kis fazék.

— Lángpiros volt és a sarka nem volt soha elferdülve, akármilyen hosszúra nyúlott is a tél és az otthonülés.

— Mit mondott álmában? Nem figyelted?

— Olyan halkan aludt, mint az esti szél, amely a falevelek között bogarászik. Égi tünemény volt ilyenkor az arca, mert nyilván angyalokkal álmodott.

— Sarkantyús angyalokkal — pöffent közbe a kis fazék".

Szócsata ez, amikor az öregasszony támad, a fájó szívű Szinbád pedig védekezik. De a szavak, a mondatok tulajdonképpen nem azt mondják, amit hétköznapi értelemben mondanának. Az egész egy fájdalmas, izgatott dallam, amelybe bele-

sikolt az említett papucs lángpiros színe. Dallamok pörlekedése, amelyben Szinbád képviseli az álmodó visszaemlékezést, édesanyja, a „kis fazék" a kiábrándításra törekvő gúnyt.

„De azt mondd meg már végre, hogy mit főzött neked? Halat, vagy madarat? Szerette-e a borsónak a héját, mit mondott a káposztának, a paszulynak, a kemény-magos levesnek, amikor a tűz mellett főzte? Megszámolta-e a lyukakat a nadrágszíjon, a mellényeden? Örvendezett-e, ha kövérséged miatt toldani kellett inggallérodat? Tudott-e valami orvosságot a hasfájás, a forróság, a lidércnyomás ellen? Szerette-e, ha jól megvered?"

Tekinthetjük-e ezt szóbeli vitának, mondatfűzésnek? Nem, de nagyszerűen kifejező dallamnak, dallamvariációnak annál inkább. Így érthetők és reálisak minden bizarrságuk ellenére.

Krudy nem mesét mond, hanem zenét komponál a szavakból, mondatokból, személyekből, érzelmekből, valóságból.

Szinbád édesanyja, a kormos „kis fazék" pörlekedik, de megérti fiát. A pörlekedő dallamok egyre inkább harmóniába simulnak s boldog vágyakozó akkorddal záródik az egész. Édesanyjának azzal az ígéretével, hogy estére elhívja Magdalénát a szomszédból, „akinek a keze még olyan ibolyaszagú, hogy megríkatja a vén emberek szemét is, ha hozzájuk ér... akinek a hangja olyan, mint a furulyázó fecskéé — akinek a lába olyan fürge, mint a fiatal kecskéé, amely még nem volt füstön, — akinek az íze olyan, mint tavaszkor a bárányé". — Mire Szinbád az ablakra pillant és így szólt:

„— Már alkonyodik, anyám."

Honnan, miből ered ez a sajátos irodalom-zene? Hosszadalmas lenne nyomon kísérni, s egy rövid tanulmány keretében erre nem is vállalkozhatunk. Csak utalni szeretnék egyes összetevőkre.

Krudy stílusa kétségtelenül olyan egyéni stílus, amely — látszat szerint — a századforduló és a XX. század első évtizedeinek izmusaiból gyúrta eggyé szerencsésen a jót, a használható elemeket. Főképpen persze az impresszionizmus asszociációs gazdagsága érezhető benne, de ott vannak természetesen az expresszionizmus belső villanásai, képzettársításai, ott van a prousti múltba tűnő hullámzás (anélkül, hogy Proustot ismerte volna), s ott van a Paul Verlaine versek belső zenei vágyódása, fájdalma, az álmok elmosódott emlékezései... Ezek mellett azonban az ember akaratlanul is Dickensre gondol. A „kis fazék", a pörlekedés, az érzelmek intonálása a mondatokkal emlékeztet Dickens karácsonyi történeteinek hangulatára, különösképpen pedig a „Tücsök a tűzhelyen" c., szintén dallamokba oldódó elbeszélésére. Csakhogy Krudynak sokkal inkább egyéni kifejezési módjává, alaphangjává vált művészetének kiteljesedésekor ez a stílus. S ez az alaphang, ez a meglepő irodalom-zene mondanivalóban megmarad mégis a realizmus talaján. Nem az izmusok szülték, hanem a valóság, a századforduló semmibefoszló társadalmi valóságának hű ábrázolására való törekvés. Semmi sem áll tehát messzebb Krudytól s így Krudy stílusától sem, mint az elzárt szobában való öncélú hegedülgetés, mint az olyan zene, amelynek nincs meghatározott melódiája, nincs eleje, nincs vége stb. Krudy művészete a századfordulót, a bomló társadalmat tükrözi olyan gazdagon, olyan érzelmi hullámzással, amihez valóban segítségül kellett hívnia az irodalomban ismert legnagyobb mértékű zenei hatást, alkotásmódot.

Az itt idézett novellák természetesen csak példák. A Szinbád-kötet elemzett novellája sűrítetten mutatja Krudy zenei szerkesztésmódját is az egyes mondatok, részek lüktető líraisága mellett, de ha nem is ilyen kiütköző módon, egyik legjellemzőbb vonása regényeinek is. Lehetetlen itt elkerülni az utalást Thomas Mann-nak a Varázshegyről tartott előadására („Bevezetés a Varázshegy olvasásához"), amelyben a regény különleges, kompoziciós jellegéről beszél. „Nem véletlenül használom a kompozíció szót, amelyet rendszerint a zene számára tartunk fenn — mondja beszédében —. A zene régóta és stílusomat erősítve hatott munkámra". „Számomra a regény mindig szimfónia volt, az ellenpontozás műve, témák szövevénye, amelyben a zenei motívumok szerepét az eszmék játsszák". — Ha átgondoljuk a Varázshegy

impresszionista s valóban szövevényes, ellenpontozásos eszmei és érzelmi hullámzását, igazat kell adnunk az írónak. S mindez megerősít abban, hogy ilyesmiről csakugyan jogosan beszélhetünk prózai íróval kapcsolatban.

A zeneiség, zenei kompozíció, amelyet sűrítetten megtalálhatunk Krudy egyes novelláiban, alapját képezi regényei stílusának, szerkesztésének is. Elsősorban kell itt említeni „A vörös postakocsi"-t s az ebbe a témakörbe sorolható regényeit (Őszi utazások a vörös postakocsin, — A walesi herceg, — Rezeda Kázmér szép élete, — Valakit elvisz az ördög, — „N. N.", — „Asszonyságok díja", — „Hét bagoly", — „Napraforgó" stb.)

Mert Krudy — ezt ismét hangsúlyoznunk kell — nem improvizál, nem költ céltalan dallamokat s nem magányos hegedűs. Művei, még a legzeneibbek is a kor valóságáról szólnak. Igaz, hogy sajátos, meglepő módon, de éppen ebben van az ereje, ezzel tud igazán sokat és újat mondani arról a korról, amely a legtöbb Krudy mű tárgya: a századfordulóról.

Szőllösy Kálmán

A „Szerelmem, Hirosima" ürügyén

Tudom, hogy nem valami rendes dolog olyan filmről beszélni, amelyet a közönség nagy része nem látott. Csak a fővárosban mutatták be, és egy időben Hirosimaláz volt Pesten. Nem számított művelt embernek, aki nem nézte meg és valahogyan állást nem foglalt.

A film lényege az, hogy egy francia lány szerelmes lesz egy megszálló német katonába, ezért a felszabadulás után kopaszra nyírják; végig kell szenvednie azt az embertelen Canossát, ami egy közösségből való brutális kitaszítottsággal jár. Szülei a pincében rejtegetik, míg a haja ki nem nő, és akkor útnak indul. A film nem Franciaországban játszódik le, a színtér Japán, Hirosima, ahol ez a kissé talán csúnya, de érdekes francia asszony szeretője egy japán mérnöknek, és mindketten elmesélik életük történetét. Ekkor térnek vissza ezek a franciaországi képek és pereg le előttünk ez a megszállott szerelem, amely a francia lányt a megszálló német katonához fűzte. A német férfit a felszabadulás előtti pillanatban lőtték le az ellenállók. Onnan, a katona holttestétől hurcolják el a lányt, hogy megkopasztva kitegyék a felszabadulás friss lázában, extázisban őrjöngő közösség dühének.

A japán férfi élete nem érdekes. Gyermekei, felesége éppen távol vannak. Akad azonban az ő életében is egy momentum, ami jelentős. Véletlenül marad életben, mert katonának hívják be Hirosimából és családja ott veszik, csak ő marad meg.

Mindkét életet tehát valamilyen módon a háború determinálja. Az asszony filmszínésznő, éppen itt, Hirosimában forgat egy békevédelmi filmet. Emlékezetéből azonban soha többé nem tudja kiölni azt a fiatalkori szörnyűséget, azt az egy évet a pince mélyén, amikor szeretetlenül, még a szüleitől is szégyellve, egyedül a kinti lábakra, a nyirkos pincefalra és a maga borzalmas emlékeire figyelt. A férfi előtt itt van Hirosima. A felépült új város és az emlékként megmaradt régi. És ott van a hirosimai múzeum, melyet a néző is lát. Ott van az atomtámadásról, az eredeti dokumentumok alapján összeállított film, amit szintén lát a néző. Tulajdonképpen ezzel kezdődik a film, és két meztelen ember fojtó, bizarr és a maga módján mégis félelmes ölelkezésével. Amiben van erotika, de ennél lényegesen több is. Mintha ez a két ember menekülne az átélt és a ráváró borzalmak elől. Mintha tudná, hogy ez az ölelés minden, mert utána úgysem jön már más. Ölelkezés közben szimultán peregnek az atomtámadásról felvett dokumentumok. A japán férfi arca mögött ott van

az egész borzalmas múlt. Hiába mozdulatlan ez az arc, a mozdulatlanságban is ott élnek az emlékek, és ott ég a szavakkal vissza nem adható rémület.

Az ember látja ennek a két embernek megszállott vergődését. A nőnek el kellene utaznia már, a férfinak jön a családja. Az ésszerűség azt kívánná, hogy a szerelmesek menjenek el egymástól. Mennének, de nem tudnak. Mindkettőt az emberi sors eddigi legaljasabb vihara sodorta ide. Amikor együtt vannak, akkor Hirosima és Nevers ölelkezik, ahol mindkettő életének egy jelentős, talán legjelentősebb része, a gyerekkor maradt.

A gyerekkor ereje pedig kitörölhetetlenül hatalmas. Gondoljuk csak meg! Sok mindenen átmentünk. Sokszor már úgy éreztük, hogy erőnk sem maradt. Sokszor elvetettük a mértéket, de mindig volt bennünk egy belső tartás, amely ha rossz is volt néha, de minden ráépült, és ez a gyerekkor. Amikor egy ismeretlen úgy látszik, mintha már régi ismerősünk lenne, akkor ez az arc ott van valahol a gyerekkorban. Amikor egy ruha színét nem szeretjük, akkor annak forrása a gyerekkor lerakódott és már elfelejtett rétegeiben lapul.

Tudom, hogy a nevelés rosszból is csinálhat jót és, hogy lelencházból rendesebb emberek kerültek ki, mint grófi kastélyokból; az élet nevelése többnyire jobb, mint a legjobb szobai nevelés. Nem ezzel akarok vitába szállni. Csak azt akarom mondani, hogy a gyerekkor jelenti azt a tartalékot, amit az élet döntő pillanataiban elveszünk, ez az az erő, amihez válságos pillanatokban mindig hozzá tudunk nyúlni.

Ennek a két embernek pedig a legborzalmasabb módon tűnt el ez a kora. Az egyiké ott veszett a hirosimai múzeumban, a kiégett szemek, az ártatlanul elszenvedett kínok földjén, a másikét epekeserűvé változtatta az a félőrült év a pincében, amikor hallgatta a falról lehulló vízcseppek hullását, és nem érzett mást, mint kiégett, fájó ürességet. Tudom, lehet vitatkozni azon, hogy megérdemelte-e a sorsát, hisz, amikor hazája vérzik és idegen katonák csizmái taposnak, akkor a megszálló erőszak egyik tagjának a szeretője lesz. Azé a katonáé, aki maga talán bűntelen, de mégis részesévé válik egy olyan erőszaknak, amiben a legtisztább sem maradhat ártatlan.

Az a gyereklány lehet bűnös, lehet ártatlan, elítélhetjük és fölmenthetjük, ez a mi dolgunk; de egy ember kínlódik és gyerekkora helyén csak a förtelem marad. Fiatal korát rémek lengték körül, és ami vele történt, azt nem felejtheti. Mardoshatja bűntudat, vádolhat másokat, de lelkébe nem halvány ceruzával, hanem alig, vagy soha be nem gyógyuló sebet vágó késsel vésték be.

És akkor még ott a jövő! A japán férfinak egyszer már mindene és mindenkije elpusztult, ami és aki kedves. A lánynak nincs semmije, mert még a tisztaságát is elvitte a háború. És ami a romokból megmaradt, azt ma, holnap, öt perc múlva még elviheti a fölöttünk vékony cérnaszálon himbálódzó megsemmisülés. Ez a Hirosima gyerekjáték ahhoz, ami jöhet, és az a Nevers kisöccse sem lehet annak a feneketlen, minden emberit kiölő lángtengernek, ami várhat még ránk.

Eddig a film olyan, hogy lehetetlen belőle remekművet nem csinálni. Csodálatos rendezés, hibátlan játék, nagyszerű színészek és a filmművészet új, legmodernebb útja.

A továbbiakban is csodálatos lehetőségek kínálkoztak. Nagyszerű feladat lett volna megmutatni a harcot, ami lefogja a gyújtogatók kezét, hogy még egyszer vissza ne jöjjön az emberre a múlt rémülete. Be lehetett volna mutatni az érzést, amit a mindent elvesztett vagy átélt ember érez. Ábrázolni lehetett volna a félelmetes, nyomasztó magányt, ami ezt a két embert eltöltötte De, sajnos, mindebből nem lett semmi.

Egyszerre érezni kezdte az ember, hogy becsúszik a filmbe valami zavar, hogy itt becsapnak és úgy csomagolnak, mintha adnának valamit, pedig kifosztanak.

Az ember úgy érezte, hogy, ami itt előtte lejátszódik, lehet művészi, de valahogy, valami módon embertelen.

Tudom, hogy talán feleslegesnek látszik egy jó, vagy remek, vagy nem jó, vagy legalább nekem nem-tetszik film fölött ilyen nagy haranggal kongatni, de talán indokoljuk.

Említettem, hogy még abban a szeretkezésben is, a film elején, éreztem, vagy érezni véltem valamit abból a nagyságból, ami az embert jelenti. Mert nagy az ember! Tudom, vadállat néha, de lemászott a fáról, kétlábra állt, és egyetlen percre meg nem nyugodva, hómezőkön, pokoli forróságban, éhen-szomjan halva, kéz, láb nélkül ember maradt. Mindig tört valamire, közben elveszett, kínlódott és pusztult, hogy majd egyszer, talán most, talán később túl legyen ezen a sok kínlódáson, meg nem értésen, s azzá legyen, amiért ezt a hosszú, keserves utat megtette.

Olyankor elkeseredem, amikor erről lemondanak.

Találkoztam egyszer egy színes francia könyvvel, melyben inka falfestmények voltak. Ebből a könyvből megértettem, vagy megérteni véltem az inka birodalom pusztulásának okát. Ezeken a falfestményeken nem volt egyetlen igazi szín. Nem volt piros, kék, zöld, barna, sárga, lila, csak átmeneti szín volt mind. Tompa félszínek, és minden festmény szeméből, akár egy végtelenségig stilizált kutya, vagy trónon ülő fejedelem volt, mindnek a szeméből a semmi, a szkizofrénia világított. Az a szem volt, amiben az ember nem látja már sem a fájdalmat, sem a lemondást, csak a nihilt. És nem tartom véletlennek, hogy háromszázegynéhány csirkefogó, rabló úgy megdöntötte ezt a tízmilliós birodalmat, hogy hírmondónak is alig maradt belőle. Nem az európaiak fejlettebb haditechnikája okozta ezt, hanem az, hogy ez a nép már halott volt. Ezt igazolja az is, hogy később a sokkal kisebb számú, sokkal primitívebb erdei indiánokkal való harcban ugyanezek a rablók súlyos veszteségeket szenvedtek és véres fejjel kotródtak vissza. Mondom, az a nép már halott volt.

És ilyennek éreztem ezt a Hirosimát is.

De magyarázhatjuk talán mással is. Sokat vitatkozunk a modern művészeten, és bár legtöbbünk — velem együtt — nem tudja, hogy mi is igazán a modern, azért az olyan valami, ami van és lesz. Én szeretem. Tudom azt, hogy a XII., a XV., a XIX. század kialakította megának a maga stílusát, és ki fogja alakítani a XX. is. Érzi az ember ezt abban a vajúdásban, ami körülveszi.

Van azonban egyfajta modernség, ami mindig fölborzol. Az, ami a „Szerelmem, Hirosimá"-ban is van. A film háromnegyed részéig nem is gondoltam erre, de akkor annál élesebben felfigyeltem.

Mert a film végül is azt mondja, hogy egy kiút van ebből a gátlástalan, félelmes világból: a szerelem, a gátlástalan, mindent elöntő szerelem. És amikor a szerelemnek egy mindent elsöprő, transzcendens erőt adnak, amikor a szerelem körül úgy mozognak az alakok, mint a mézbeszédült legyek, akkor elfog az émelygés, mert egy alacsonyabb érték magasabbrendűvé fényezéséről van szó. A film igazolja a lányt, aki odadobta magát a német katonának, igazolja a japán mérnököt, mert odadobott gátlástalanul családot, és igazolja mindazokat, akik nem haltak hősi halált valamiért, mert egyért lehet igazán meghalni, a szerelemért.

Jó, fogadjuk el ezt. Szeretjük Shakespeare Romeo és Juliáját? Az első jelenettől érezzük, hogy ennek jó vége nem lesz. Így nem lehet szeretni, ilyen tisztán, túlvilági fénnyel. Ennyi szerelmet és ennyi tisztaságot nem viselhet el a föld — mondja Shakespeare. Persze azt is mondhatná, hogy egy középkori társadalomban a szerelem sem maradhat tiszta, de azt hiszem, nem ezt mondja. Shakespeare elsősorban emberi indulatokkal küszködött. Itt is elsősorban indulatok rajzát adja, a tiszta, becsületes indulat magasrendű bukását.

A „Szerelmem, Hirosima" azonban nem ez. Mindaz a valóban művészi bevezetés, amely fölkeltette bennünk az iszonyatot az atomháború embertelensége ellen, ami sajnálkoztatott bennünket a neversi borzalmakért, úgy, hogy a szerencsétlen, — bár hazája heroikus harca között mégis csak árulóvá vált — fiatal lány iránt megenyhítette a szívünket, az a pompás színészi játék, magasrendű rendezés végül is egyet csempész be aranytálcán: a mindenért, minden veszteségért kárpótlást adó, maga körül mindent kipusztító testi szerelmet. A kulturált idegű és művelt nőből kitör a gátlástalan nőstény, és érthetővé teszi a neversi jelenetet is és más színt ad neki. Már ott sem a szerencsétlensége, a tiszta szerelem védtelensége sodorta be abba a kalandba, hanem az az ember, aki nem ismer gátlást, csak az ösztönök dühödt

tobzódását. Ez bizony az action gratuite, a bizonytalan kéreggel fedett vadállat ágaskodása, amelyről lehet és kell írni, de csak úgy, ha a normarendszerem megtartom.

Bizony, normákról beszélek. Azokról a normákról, amelyekről lehet vitatkozni, hogy minden korban érvényesek-e, és amelyek közül a legigazabbak csak néhány tételből állnak, de azok minden, az emberiséget megmozgató gondolat mélyén ott voltak, s a szocializmusban valósulhatnak meg igazán. Ezek: az élet gátlástalan kiélése nem olyan tiszta dolog, mint a harc ezek ellen. A közösség szolgálata szebb, mint kihasználása. A világ bajai ellen inkább nyújt védelmet a tiszta, világos ész, mint az ösztönök sötét, sűrű szabadlábraengedése.

Ezek a normák azt mondják, hogy a gátlástalanság, az elnyomás, az ösztönök szabadjáraengedése, az önzés, a magántulajdon görcsös ragaszkodása mögött mindig ott van a múlt, és embernek lenni nemcsak világrajövés, hanem nagy és terhes feladat is.

Nem azt kifogásoltam, hogy szeretkeznek, hogy nem törődtek a világ véleményével, hogy szabadjára engedték az ösztönöket, hanem azt, hogy ezt a szabadjára engedett ösztönt fogadták el normának.

Ezek az emberek a filmen a múltjuk és a jövőjük elől menekültek. Joguk volt hozzá. És ha a darab minden állásfoglalás nélkül nem tett volna egyebet, mint hogy tudomásul vette volna ezt, megmutatta volna, hogy ilyenek, ennyire nyomja őket a félelmes múlt és a jövő képe, hogy ez alatt a félelmes nyomás alatt az ember ilyen lesz, mert mindennek elveszik az értéke és az íze, ha hagyta volna, hogy az olvasó olyan véleményt vonjon le belőle magának, amilyet akar, — akkor minden rendben lett volna. Azonban a véleményt előre levonattákl Ez pedig az volt, hogy az emberségtől, a nehéz, sokszor terhes emberségből egyetlen menekülés van: az ösztönök sűrű, gátlástalan világa.

Ezért nem tartom remekműnek a „Szerelmem, Hirosimá"-t, és ezért érzem dekadensnek. Mert mi más a dekadencia, mint olyan korban élni, mikor az ember magas műveltséggel, esetleg művészettel arra kényszeríti magát, hogy lemondjon az emberségről, a művészet egyetlen céljáról.

Tüskés Tibor

A költészet „haszna"*

Benedetto Croce a maga esztétikájában ugyan azt mondja, hogy nincsenek szigorú műfaji határok, hogy a költészet elemei a prózában is föllelhetők, hogy „mindennemű megkülönböztetés, amellyel a költőiséget a költő számára a prózaíróval szemben megmenteni akarják" — hamis és hiábavaló, ezúttal költészeten mégiscsak a szorosabban vett lírai költészetet értjük, azt, amelyet a klasszikus műfaji felosztásban az iskolai tankönyvek is idézni szoktak. (Bár azt hiszem, ennek az elmélkedésnek lehet néhány a többi műfajra s talán általában a művészetekre vonatkozó, általánosítható tanulsága is.)

Abból indulnak ki, hogy a kérdés szükségességét, azt, hogy van-e, s ha igen, akkor mi a haszna a költészetnek, maga a valóság veti föl. Mert bár igaz, száz jel mutatja, hogy jelentősen megnőtt nálunk a versszeretők száma, hogy a lapok, folyóiratok elég bőséggel közlik a költők termését, hogy számos és tekintélyes intézmény, mint pl. az irodalmi színpadok, hivatásszerű missziót folytatnak a költészet javainak terjesztésében, a valóság mégiscsak az, hogy kevesen olvasnak verset. Legalábbis kevesebben, mint regényt vagy elbeszélést. Meg kell nézni a könyvesboltok és a köl-

* Pál József szerzői estje előtt mondott bevezetőből.

csönkönyvtárak forgalmát, be kell pillantani a könyvkiadók műhelyébe! A Szépirodalmi Kiadó pl. 1961-re *ötven* szépprózai kötet mellett mindössze *tíz* verseskönyv megjelentetését tervezi. És nézzük meg a könyvek megjelenési példányszámát! Egy mai szerző regénye megjelenik kb. 5—8—10 ezer, egy novelláskötet 2—3 ezer, egy verseskönyv 800—1000—1500 példányban. S hányan csak átlapozzák az újságokba nagy kínnal-keservvel beszorított verseket is! — Amíg a görögöknél az olimpiai játékok idején egy jó vagy egy rossz vers megszületése közéleti eseményt jelentett, s a jó görögök azon kaptak hajba, hogy egy költő verslábai nem követték a metrum szabályait, ma vasárnapi szenzációt legfőljebb az jelent, hogy x. jobbösszekötő mellé lőtte a tizenegyest. — Kit hoz lázba az, hogy megjelent valahol egy rossz költemény? Ki érti, ki szereti a verset? Néhány széplélek — mondják. És érezzük a szónak a köztudatba átment fanyar, ironikus mellékízét? Pedig úgy hírlik, hogy mi magyarok különösképp költő és verstermő nemzet vagyunk. Ha az átlagolvasót megkérdik, mondjon néhány jelentősebb magyar írót, ezeket sorolja: Balassi, Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Ady, József Attila, s észre sem veszi, hogy csupa költőt idéz. Igen, a klasszikusok még csak hagyján, azokat az iskolában is tanítják, s azokat illik ismerni, tisztelni az iskola után is. De ki olvas mai magyar költőt? — Nem tartozom a pesszimisták közé, nem kongatok vészharangot, nem beszélek a vers haláláról. De mint szerkesztőnek, kinek kezén nap mint nap verskéziratok tömege megy keresztül, s aki az előbb említett jelenségeket is ismeri, mégis sokszor az a gondolata támad, hogy nálunk többen *írnak* verset, mint ahányan *olvasnak*. Amiben persze nem az a baj, hogy *sokan* írnak, hanem az, hogy *kevesen* olvasnak. S épp emiatt kell, úgy érzem, a vers „hasznáról" beszélni!

A költészet a legváltozatosabb műfaj. Talán éppen azért, mert fogalma és feladata állandóan változott, mert a költészet mindig mást és mást jelentett; minden korban más „funkciót" töltött be. Az ősközösség költője varázsló, mágus és pap volt egyszemélyben. Költészet és vallás együtt jelentkezett. Nálunk a 16.—17. században viszont a költészet mozgósító erejű, harci, katonai tényező volt. A történeti korok változása ellenére azonban a korábbi alkotások ma is hatnak, a régi korok költészetét ma is szépnek találjuk. Van a költészetben tehát valami állandó, maradandó, valami olyan, ami a különböző korok alkotásait összeköti.

Mi ez az időtálló bélyeg a költészeten?

Mire való a költészet? Mi a költészet „haszna", lényege? Cocteau a maga szellemes, paradox fogalmazásában azt mondja: „A költészet nélkülözhetetlen, csak tudnám, mire való?" — Kétségkívül a vers nem úgy használ, mint egy kalapács, mint egy matematikai képlet, mint őszi eső idején az esernyő. De a költészet is munka. Ha sajátos értelemben vett s kifinomult, magasrendű munka is. (Majakovszkij ezért nevezi például a költői ötleteket, vers-töredékeket „félkész-gyártmányok"-nak.) Ám a versnek nem praktikus, nem gyakorlati haszna van. De hogy haszna van, az bizonyos. Különben miért lenne vers? A költészet haszna, célja, rendeltetése, úgy vélem, létében van. Abban, hogy van. S arra való, hogy legyen. A költészet szükségszerű, kell: az élet a valóság része, az emberi léthez tartozik. Ezért nélkülözhetetlen. S abban a mértékben használ, amennyire betölti létét.

A költészet a legközvetlenebb, a legszemélyesebb művészet. A vers: „a testté vált ige." Az alkotó legegyénibb érzéseit és hangulatát, gondolatait és eszméit fejezi ki. Megszületésében mindig van valami egyéni és egyedi. Goethe írja valahol: „Minden költeményem alkalmi költemény." Szubjektív, belső kényszer nélkül nincs vers. Úgy szoktam mondani, hogy csak az a jó és nagy vers, amelyet — meghalt volna a költő — ha nem írt volna meg. Az olyan versek, amelyeket lehetett volna nem megírni, jobb lett volna talán valóban meg nem írni.

Létrejötte után azonban a vers rögtön egy ellentmondás hordozójává válik. A költő magáról ír, de másoknak. A versbe foglalt egyéni érzés és gondolat olvasók elé kerül. Mű és közönség között viszont csak akkor támad áramkör, ha a költő legbensőbb, egyéni, egyedi és alkalmi érzéseit általános érvényűre emeli. A vers csak akkor talál olvasóra, ha a költő legegyénibb gondolatait úgy fejezi ki, hogy az másokat is érdekel, hogy azok a közönségben rezonálnak. — A költészet közösségi alkotás, abban

az értelemben, hogy csak az alkotó és az olvasó közösségében valósulhat meg. Céljához hozzátartozik, hogy kifejezze a közösséget, amelyből sarjadt.

Ebben van a költészet hasznának, hatásának lényege: a vers egyéni érzést fejez ki, ugyanakkor közösségre hat.

Mit jelent közelebbről ez a hatás?

A vers tökéletesebben fejezi ki azt az érzést és gondolatot, amely az olvasóban él. Gorkij mondja: „A költő a világ visszhangja." A jó vers az olvasót is az alkotás részesévé teszi, megadja az érzés fölismerésének kielégülését, az olvasóban is megelevenedik az élmény, vagy az olvasó a versbe belevetíti a maga élményét. Az élmény az olvasóban inkarnálódik. S ezért a vers csak akkor él, ha olvassák. S amelyik vers ezt nem éri el, rossz vers. A költészetben az ember önmaga kiegészülését, teljességét keresi és találja meg. A jó vers az embert önmagára eszmélteti, önmaga fölfedezésére csábítja, a teljes ember igényét ébreszti föl. A költészet gazdagabbá tesz, megsokszorozza, kitágítja az ember életét, ugyanakkor mélyebbé is teszi azt.

A költészet hat, tehát használ. Az ember érzelmi kultúráját fejleszti, finomítja, gazdagítja. A jobb, nemesebb, árnyaltabb lélek örömét adja meg. A félelmek helyett a boldogságot, a fölszabadultság érzését gyarapítja. A költészet haszna: a tökéletesebb ember, a nemesebb indulatú-erkölcsű ember, az eszményi ember. — A bibliai nyolc boldogság mellett a kilencedik: „Boldogok, akik szeretik a verset, mert ők a kövek nyelvén is tudnak beszélni."

Nincs tehát magánköltészet, amely önmagában hordozná célját. Nincs l'art pour l'art. A költészet nem lehet céltalan, és nem lehet önmagának célja. „Olyan költeményt alkotni, amely csakis költészetet tartalmaz, lehetetlenség" — mondja Paul Valéry. Ha pedig célja önmagán kívül van, akkor hat és használ. A vers és az olvasó, a költő és a közönség nem szakadhat el. A költészetnek társadalmi funkciója van. Ez a haszna. A költészet csak az ember nyelvén és csak a közösséghez szólhat. A szép vers nemcsak tetszik, nemcsak tetszetős, hanem jelent is valamit. A verset nem lehet csak azért olvasni, hogy agyonüsse az ember az időt. A költészet nem szórakozás, nem időtöltés. A vers nem narkózis. A vers mindig eszméltet.

Ezt maguk a költők egyébként mindig igen jól tudták. Valéry után a mi Eötvös Józsefünket is idézhetjük: „A költészet kedves játékká aljasul, ha a kor nagy érdekeitől különválva nem a létező hibák orvoslása, nem az érzelmek nemesítése után törekszik." Vagy közismert Petőfi óhaja a szabadságharc idején: nyomtassa ki a kormány több ezer példányban *Csatadal* című költeményét és röplapokon osszák szét a katonák között, mert a vers még a hiányzó fegyvereket is pótolhatja...

*

Mondottuk: hat és használ a vers. Ennek a fölismerésnek nyilvánvalóan a költői gyakorlatra is következménye van. De én most nem arról akarok beszélni, hogy ez milyen feladatot ró a költőre, arról, hogy mit várunk a jó és szép verstől, attól, amely hat és használ. A kérdést a közönség, az olvasó oldaláról vizsgáljuk meg.

A vers-szeretet — mint a boldogság — tulajdonképpen nem állapot, hanem cél. Törekvés és fáradságos küzdelem annak elérésére, hogy a költészet életigénnyé nőjön az emberben; ellenállhatatlan kényszerré, amely arra irányul, hogy a vers étellé, táplálékká váljon. A versszeretet folyamat, valamire való állandó igény. Ez a fogékonyság, azt hiszem, kialakítható, fejleszthető az emberben. Amíg azonban a költészet igénye életfunkcióvá válik, hosszú az út. A vers szeretetére, értésére nevelni kell.

A *mai* vers értésében, megszeretésében kétségkívül nehézséget okoz az a távolság, amely a köznyelv és a költői nyelv közt a mi irodalmunkban is egyre nő. Nem mondhatjuk még — mint az angolok vagy a franciák —, hogy a modern versnek szinte külön tolvajnyelve lenne, de igaz, hogy egy mai *közepes* magyar költő sem írhat — mondjuk — Petőfi modorában. A líra nyelve egyre tömörebb, sűrűbb lett. A hasonlatok gazdagsága, amit Petőfinél még megcsodálunk, a mai költőnél nyelvi szeplővé csúnyul. A modern, tömörítésre törekvő költői nyelvben a valóság és a kifejezés közti áttételek száma megnőtt, a hasonlatot a tömörebb metafora, az el-

vontabb szimbólum szorítja ki. A tiszta ritmusokat, az iskola és a verstan szabályait a kevert, ismert szabályokhoz nem alkalmazkodó formák váltják föl. Mindez növeli a mai vers nehezen szavalhatóságát, általában azt, hogy első hallásra vagy olvasásra behatoljunk a vers lényegébe, húsába-vérébe.

Ezek a mai versek nem nyílnak meg az első érintésre. A kevéssé zeneértő előtt is többször le kell ütni egy hangot, hogy fölismerje. Nem elég a billentyűkön végigfuttatni az ujjakat. Bele kell mélyedni, le kell szállni a vers mélyrétegeibe, hogy föltáruljanak titkai. A vers igazi élvezetéhez nem elég az egyszeri hallás vagy olvasás. Csak a megrágott, megemésztett vers válik vérré. Egy verseskötetet — szemben egy regénnyel — nem lehet „kiolvasni". Egy verseskönyvet tulajdonképpen csak akkor ismer az ember, ha minden darabját könyv nélkül, betéve tudja. Mert a versolvasás nem addig tart, amíg a szöveg előttünk van. A vers teljes megértéséhez, ahhoz, hogy a vers az olvasóban újraszülessék, olvasásra plusz elmélyedésre van szükség.

Ahogy a zenét csak az hallja, akinek füle van a hallásra, a versszeretetre is rá kell ébreszteni az embert. A betűk ismerete még nem művészet. Ahogy a kotta-olvasás sem zenehallgatás. Csak alapja a mű befogadásának, élményi átélésének. Az olvasni-tudástól el kell jutni a költészet ismeretéig, szeretetéig!

Ez tulajdonképpen még a gyermekkorban dől el. Ahhoz, hogy a felnőtt szeresse a költészetet, a gyermeket kell megismertetni a verssel. Amikor a szülők az első szavakra tanítják a gyermeket: „mama", „papa" — valójában ritmust, költészetet, verset mondanak. Ahogy az emberiség történetében a legelső, legkezdetibb művészet, minden művészet őse: a költészet volt (ahogy Kosztolányi mondja: „a vers mindnyájunk anyanyelve"), ugyanúgy az emberiség biológiai fejlődését és történetét újraélő embernek is első találkozása a művészettel: a költészet, a versmondás, a mondókák, a kiolvasók, az altatók.

A család után az iskola adná a második indítást az embernek a verskultúra kialakítására. Ez nem óraszámtól, tantervtől függ. A kérdést a gyakorlat oldaláról nézzük meg. Úgyis divat manapság politechnikáról beszélni. Valamiképpen így, *politechnizálva* kellenen a költészetet is tanítani. Komolyra fordítva a szót: nem lehet a költészetről teljes élménye annak, aki maga sohasem próbálta. A versszeretetre is gyakorlati úton kellene az iskolában nevelni. Aki életében egyszer már megpróbált verset írni, az valamiképpen átélte — bár igen alacsony fokon — az alkotás gyötrelmét és gyönyörűségét, s abban kialakul valamiféle finomság, fogékonyság általában a költészet, a művészet iránt. Azt becsüli az ember, amit már maga is próbált. A régi iskolai penzumoknak nem az volt a hasznuk, hogy költőket kreáltak. Aki ezeket a kötelés feladatokat megírta — tíz sor hexametert az őszről vagy a szülői szeretetről — talán sohsem lett jó költő. De ez a feladat megéreztette vele — kicsinyben — a versírás, a teremtés lázát és titkát. S lett belőle jó versértő és versolvasó, aki becsülte és szerette a költészetet. — Az iskola annyi mindenre megtanít bennünket, ettől a tantárgytól, az irodalomtól ne várjunk többet: neveljen jó olvasókat, versszerető fiatalokat. S majd az irodalom is hasznát veszi ennek: alighanem van valami törvényszerű abba, hogy a jelentős költők olyan korokban lépnek föl, amikor sok jó versolvasó él.

A mai, élő költészet megismertetése persze kétszeresen nehéz. Ez egyelőre még az iskolának sem elsőrendű feladata. A felnőtt olvasó alig hoz magával valami indítást, tájékozódást. Innét is érthető az a természetes idegenség, amelyet a mai olvasó a mai, kevésbé ismert költészet iránt érez. Pedig a legmaibb művészet éppen a líra: a korról és a korhoz szól. S ez még valami külön rangot is kellene, hogy adjon a mai költészetnek.

Ugyanakkor az élő költészetnek van egy olyan sajátsága, amelyet minden korábbi alkotónak ma már nélkülöznie kell: ez a szerzővel való személyes találkozás lehetősége. Azt az idegenséget, amelyet az olvasó a mai lírával szemben bizonyos mértékig talán érez, feloldja a költő személyes ismerete. A költő bemutatásának erről az erejéről nem mondhatunk le. Enélkül tulajdonképpen nem is lehet élő szerzőnek sikere...

Jankovich Ferenc: Napravárók

(Szépirodalmi)

Még Jankovich Ferenc gazdag költői termésében is meglepetés a Napravárók. Alig egy éve jelent meg a Magvető kiadásában Jankovich Ferenc „Összegyűjtött versei", amelyben első kötete: a Kenyérszegés óta 1959-ig írt, több mint 500 versét jelentette meg a költő. A karácsonyi könyvpiacon megjelent Napravárók ugyancsak 100 verset tartalmaz, az utolsó két-három év terméséből, de felerészben 1960-ból valókat. A számadatok jelzése nem akar számkukackodás lenni, de valóban így mérhető fel Jankovich költői termékenysége.

A számok mögött érdekes megállapítani, hogy Jankovich most érte el fejlődése csúcspontját, nemcsak mennyiségben, de a versek művészi értékében is. Jankovich Ferenc már első verseiben is kivételes költői erőt mutatott, és erejét jó irányba tudta vinni a Nyugat második nemzedék-váltásakor. Ha mestereit keressük, nem az Ady-kor költőinél kell kopogtatnunk, hanem a népdalok, népballadák forrását kell megtalálnunk, ami a Kenyérszegés több darabját olyan üdévé és rokonszenvessé tette.

A fejlődő Jankovichnál határozottan keveredett a múlt a jelennel, a versek régisége a modernnel és Berzsenyi, Csokonai, Vörösmarty, Arany hangvétele éppúgy megcsendül lírájában, mint a fiatal Illyés Gyula hangja. Sajátos, realista költészet volt ez, tele férfias, duzzadó erővel és ugyanakkor finom elomlással. Költészetében szerencsésen olvasztotta össze a gondolati líra magasfeszültségű elemeit a dal könnyed alkatával. Muzsikus készültségének valóságos bravúrja volt a pöntölei-kocsonyát idéző Áldomás, vagy a Vásárhelyi Zoltánnak ajánlott Bújócska. De gondolati líránkban is olyan remeket alkotott, mint a Szántód partjainál c. ódája, amely azóta klasszikussá érett és minden bizonnyal a legszebb magyar versek közül való.

A Napravárók a korábbi Jankovich határozottságát és töretlenségét mutatja. Nincs ingadozás nála sem emberségben, sem a társadalmi tudat kifejezésében, sem a költői eszközök alkalmazásában. Őserejű költészet ez, mint a vihar hangja. Idézzünk a kötetből néhány verscímet: Özönlő világ, Szökőár, Galambok harca, Az elmúlt jövőről, Beszélgetés egy tűzhányóval, Az élet valóságai, Gondolatok a vonatban, Háromszázéves terveim, Levél Koreába, Tölgyfa-tartás, Új Hófehérke, Népszerű oráció, Fekete ballada, Liszthez mindannyi a millió változatú élet: a lét, a természet, az ember, a kor, a világ hangja, hol zord, hol derűs variációban, az óda magas hangján, vagy a dalok bartókos-monotóniájával.

A mai ember gondja, izgalma, derűs optimizmusa szólal itt meg, hangban, képben egy nagyon jelentős gondolkodó és költő revelációjában. Szándékosan írtam revelációt, mert minden versében van valami a próféták szavából és állandó ihletéből. Talán éppen ez az alkat, a léleknek ez az állandó ihletett lebegése, a mindenre reagálás: a bő termésre is a legjobb magyarázat. S ezt Jankovich nem lankadó erővel odáig viszi, hogy mindenkor képes írni, mert mindenkor — mint az érzékeny

hárfa a szélrezdüléseket — a világot fejezi ki. Nem keresi a témát, a téma keresi meg őt, a költő csak kimondja azt, amit szolgálnia kell. És ez a szolgálat soha nem szolgai módon jelentkezik, hanem az igazi poézis szuverenitásával, ezért jelentős költő és ezért a kor igazi költője Jankovich Ferenc.

Ereje, kifejezőkészsége pedig mindehez bőséges. Nincs szüksége csiszoló eszközökre, verse ezek nélkül is csillog, szóalkotásában (mennyi eredeti szót teremt) a rímek természetes érdességében, költői képeinek régies és modern változataiban. Néhány példa: „csillagokká vált a szenvedés", „opálszínt pelyhedző öröm", „árnyak csendje", angyalhajakból tüzet szerkeszt a hit", „fehér villanatok az ég kék tavaszán", „lágy-pehely hamvai", „nyári hév fény", „mint a katángon az ezüst csillám", „a történelem tajték habjai", „hallgatni a lét csendülő fülét" stb.

A végletekig lehetne verseibe markolva felmutatni az aranyport és érdemes is volna szóbőségét a szótározó filológusoknak feldolgozni (ahogy teszik Juhász Gyula, József Attila verseivel), volna mit tallózni köteteiben. Nála az egér *zörmöcskél*, a verebek *surrognak*, a szénásszekér nyikorgása *sejlik*, a szegfű *nyildokol*, a rovar *cirpeg* stb. Népi ízeit idézik az ilyen kifejezések: „kussti, kurta, meszelünk," „mikor a csévének serceg teje-nedve", vagy „a fagy megpatkolta", „senki bútorja".

A Napravárókban a címadó vers a Sashegy alatti kis csárdáról szól: katonák, véradók, sofőrök, asztalosok, szabók mulató tanyájáról, de mennyire mai világot mutat ez, még Krúdy mulatóival szemben is. A víg cimborák a költőt is „jó szívvel kínálják":

s mosolyoktól sok mihaszna bánat
a szívekben jobb hitekre támad.

Rokonhangú az „Egy fényes csillagról" című, Dömös bácsi emlékének ajánlott vers, a megfoltozott cipőről. Az apró-munkát dicsőíti benne s jutalmul a „kész cipőről" oda pöttyinti a szép fizetséget:

S nicsak! hegyén a volt bocskornak
ott tündököl egy fényes csillag.

Az Új Hófehérkében a diplomáját eltemető hű feleségről mond himnuszt, aki a költő mellett és „három tanuló gyermek mellett" kopik el, de jutalmul itt is kész a költő arany-fizetsége:

— — — te vagy hű feleségem,
Te vagy az anyagi világ legfehérebb szolgálóleánya.

A „Galambok harca" megint az erőfeszítés szimboluma a jégverésben „repedt csontokkal, ütött fejjel, véres szemekkel" viaskodó galambokról s végül is: „zilált soraikat, egy pillanatra elönti a verőfény".

Véletlenek ezek a megoldások? Aligha! Itt szilárd világnézetről van szó, amelyet Jankovich költészetének tengelyébe állít.

Sajnos, nincs helyem, hogy tovább idézzek kötetéből. Pedig egy sereg feljegyzésem van még ennek a gazdag és érett költészetnek az illusztrálására. (Kétféle tájban, Illatszőnyeg, Vízben, Női arckép stb.) Jobb, ha az olvasó megveszi a kötetet és hosszú ideig kéznél tartja: igaz emberi magatartást tanul belőle és valódi szépséget kap garmadával. A zeneértő Jankovich Liszt-nyelvén mondja el a maga ars poeticaját:

Ó, barátaim,
hozzuk fel, mi, a lelkek gyöngyeit
a kusza mélyből — hadd ragyogjanak
tömegben, a lelki tündökletek!
S — egy hajszállal is — jobb lesz a világ.

A közös pályakezdés pillanatától figyelhettem Jankovich útját. A nagy Nyugat-nemzedék öröksége, a különböző izmusok harca és a kor válsága sokféle útvesztőt jelentett, de minden veszéllyel szemben Jankovich Ferenc határozottan ment a maga útján, a pöntölei kőműves házból hozott kinccsel: a magyar poézissel.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

Takáts Gyula: Virágok virága

(Szépirodalmi)

Takáts Gyula verseskötete, a *Virágok virága* egy huszonötesztendős költői pálya legújabb állomása. Takáts termékeny költő, egy-egy kötete a telehordott magtár jóleső képét idézi fel olvasóiban. Lírai gyűjteményeit nem öt-hat kicsúcsosodó, de zömében kevéssé jellegzetes vers jellemzi, az egyes periódusok egy teljessé kristályosuló költői világ létezését bizonyítják. Számos költő életműve a szertehulló érzések mozaikképévé töredezik, Takáts köteteit a költeményekből kiáradó erős szenzualitás egységessé, azonos szintűvé formálja.

Korai versei már kialakult lírikust mutatnak. Érzékletessége, alkatát jellemző őszinte életszeretete s a dunántúli tájat kifejező, derűs koloritja eredeti és rokonszenves költő pályakezdését ígéri. A háború évei alatt természetes derűje elborul. Ihlete megcsappan, a szavakat üresnek találja; e korban az „ölj" parancsa az egyetlen szabály, s a kor hősei az érzéketlen gladiátorok. Nem a líra időszaka ez; érzi, hogy csak a tett segíthet, amely a beteg, korhadt rendet gyökeresen megváltoztatja.

A szörnyű világégés után, az új és sokat ígérő társadalom keretei között roppant erővel éled fel Takáts lírája. Az „új dalokra" nem kell áthangszerelnie magát; az életigenlő s a hazai földdel szervesen eggyéváló költőnek jogos helye van a megújult magyar irodalomban.

Tájköltészete, ez a hamisítatlan színekből gyűjtött, lírai csokor is ekkor bontakozik ki a maga teljességében. A Dunántúl gyöngyszemét, a Balatont ritka művészi finomsággal örökíti meg költői palettáján, mintha Egry József posztimpresszionizmusa, a színek és fények árnyalatos tükröződése tevődne át adekvát módon egy másik műfaj formanyelvére.

Utolsó kötete, a *Mézöntő*, és a most megjelent *Virágok virága* tovább szélesítik tájköltészete megszokott határait. Nem a pannon vidék dícséretének variációit érezzük bennük, hanem a férfikori líra újabb elemekkel való kiegészülését. A *Virágok virága* a tájat mint befoglaló keretet ötvözi a versek köré, de szabad szárnyalásukat nem akadályozza. A költő az anyaföldet, a szűkebb hazát örök megtermékenyítő és frissen tartó erőnek érzi, innen röppen fel az ihlet fehér izzású világába.

Takáts több újkeletű verse a föld és a végtelen között megteremtett lírai gyorsjárat útvonalán mozog. Ez a végtelen nem a homályba burkolt transzcendentális világot, hanem a költő maga elé tűzött eszményeinek sugárzó magaslatát, embermivoltunk legigazabb vágyait és törekvéseit jelenti. E költői utat görcsös erőfeszítés, zökkenős áttételek nélkül teszi meg. Fent, a „platinatiszta pályán" kirajzolódik előtte a múlt — és a jövő lehetőségei is megcsillannak. Több versében fordított irányban halad: a végtelenből a föld felé s egy-egy váratlan képpel, a lét apró, köznapi momentumaival fejezi ki életszeretetét. Pincei látomásában egy vízió után jut el a valóság talajára.

... Mintha szárnyas kék tapéta
az égen csendesen kinyílna, 2n
oly fényesen feszült körém
a hajnal temploma.
S egy gálicszínű kápolnában
ébredtem, fönt a hárs alatt,
— a rom tövén, — amelybe
gazdánk a kádját öblögette.

A föld és az ég együttes vonzása rendkívül erős Takáts lírájában. Húrjait e sarkpontok közé feszíti és a lényegesre akar rátapintani. Lába az út porában, szárnyai a kéklő magasságban; a középutat sohasem választja.

Láb a földön, szív az égbe,
állok a lét egészébe 3n
s zsupunk nádszál-furulyája
szól csillagok kórusába!

Hold és Vénusz visszafelel.
Beszélget a nemzetekkel.
Nem is velük!... Az emberrel,
aki összeforr az éggel,

s végre egymást is megértve
szállhat boldogabb jövőbe.

(Átsugárzik és ragyogva)

Takáts Gyula élményanyagát általában ez a kettősség, az elvont és a valós élmények érdekes szimbiózisa jellemzi; a legégetőbb gondolatokat vagy a konyhába beszökött tücsök egyszerű dalát is e kettős hangütéssel szólaltatja meg verseiben.

A dal, e szótlan értelem 3n
mindent úgy összefogva,
a lét gyémánt fonákját
ránkhúzta s tárgyainkra.

Ránkhúzta, mint egy inget.
Fénylett szemünk, a konyha, mind!
És minden föl a Göncölig
ragyogta élő vágyait...

(E szótlan értelem)

Takáts lírája nem egy időtlen világ általánosságait tükrözi, gyökerei a mába nyúlnak. Az új életre virradó föld számos jelenségét, színfoltját a primér élmény frissességével dolgozza fel költői anyaggá. Sehol sem válik erőltetetten programszerűvé; egyik versében hangulatos tájleírásból bomlik ki a közlés: a határban már nem az ember, hanem a „nyugodt gép" végzi az aratómunkát. A mezei munkában való kemény helytállást eredeti színekkel eleveníti meg:

Gyors keze és lába nőtt mindennek.
Takarít... Sürög... Alig pihennek.
Markol és indul minden parancsra.
Szótlan vonul, mint megannyi hangya,

vonul a levágott, bezsákolt világ
tarlón, szántón és lila kerteken át.
Mögötte pattogó, szöcskés föld marad
s már-már a pince is utánuk szalad.

(Hegyi versek)

Néhány versében nem teremti meg pazar lírai díszletét, a leírt sorokon a gondolat értelmi ereje sugárzik át. A költő megidézi a történelmet és milliók nevében állást foglal a békés emberiségre törő háborús őrület ellen. A világot kizárólag az egyén és a közösség szoros összefogása mentheti meg.

Csak én vagyok s e milliónyi én,
ha összeáll a szervetlen színén,
oly élő, de oly kemény elem
feszül baltád elé, történelem,
hogy többet már az őrült zsarnoki
az értelem egét nem bontja ki,
és akkor
nem a megveszett kegyetlen elmék
szerint kísért a lét s a nemlét.

(A milliókért)

Takáts legsajátosabb színeit sűrített levegőjű tájversei őrzik. A déli órák költészete, a tiszta égbolt és a tárgyakat átfogó fény sugaras játéka őszinte örömre serkenti az olvasót. Ezt az örömet az érzékletes képek és hasonlatok még fokozzák. — A szertehulló látványt vidáman csípkedi a szem madara; a sárgarépa, mint karcsú, piros hegedű zeng a kés alatt; a fák dúlt, őszi lombja szétlőtt szárnyú fácánra emlékeztet; az érett kalász „pöndöri"; a seregély csapat, mint kormos vatta úszik a levegőben. — Az ember és a természet meleg derűje árad szét ezekben a sorokban.

Minden új könyv kiadása ünnepi esemény, mert egy életmű gazdagodásának lehetőségeit hordja magában. A *Virágok virága* kétszeresen az: a szép kiállítású kötet megjelenése csaknem egybeesett a költő ötvenedik születése napjával.

SZEGHALMI ELEMÉR

Ténagy Sándor: Jámbor lázadás

(Magvető)

Egy dunántúli ízekkel, színekkel és illatokkal töltekezett fiatalember nekivág a nagyvárosnak, mert érzi, hogy a kor lelkét megmarkolnia és dalba kötnie csak ott lehet. A színekkel és ízekkel egy csokorba kötné a XX. század élményét, a „fehérköpenyes isten" csodáit, s az emberek, főleg a munkásnép szeretetét. Majd ráébred, hogy a metamorfózis, az életforma-váltás nem is olyan könnyű és még kevésbé veszélytelen, ha egyúttal elszakad a természetközelség friss tápláló erejétől.

Azonban konok-népies elszántsággal falja magába a nagyváros élményét: „Legelem komoran Budapest macskaköves utcáit" *(Jámbor lázadás)*. A kötetnek ebben a címadó versében már azt is méregeti, jámbor lázadása „mikor növi túl a nagy házakat" (Uo.). Józsefattilás pátosszal hiszi, hogy őt kívánja kenyérként a „proliéhség". Ám a való lassabban érlel, mint az álmok, és bizony, csak „halkan szentségel", amikor szállásán a zavaró rádiózás miatt hiába „mocorog" benne a vers, nem ülhet le nyugodtan megírni sem. Nagy szavak helyett inkább az „egyszerű szó" barátja, így aztán lázadása valóban jámborrá szelidül.

Nagyjából ennyi a „jámbor lázadás" története. Tipikus, modern, magányos parasztfelkelés ez, a nép fia, a „kaszás-ivadék" elindul, hogy meghódítsa a szellem tartományait, ami nem kincset és szerencsét jelent, hanem az emberiség megannyi közös gondját. Belső, lelki történet, amelynek fázisait, bonyodalmát és rezdüléseit izgalmas élmény figyelemmel kísérnünk. Jól észlelhető fejlődés bontakozik ki a kötet folyamán, a friss-üde életképesdi versírástól *(Reggeli biztatás önmagamhoz, Gyárilányok, Fürdés műszak után* stb.) a *Kétség és erő dalain át A nap fia* és az *Időtlenség* c. versekben szárnyaló gondolati fellendülésekig.

A valóságot, — a tovahagyottat és a meghódítandót egyaránt — lírai képsorozatban veszi számba. A *Szekszárdi képeslap*-ban gyerekkorát üdvözli, a *Szénakaszálók*-ban pedig a gyökértisztelő hivatástudat szolaltatja meg legigazibb reménységét:

> ...mondják-e majd ők valaha
> büszkén, mellük kifeszítve,
> olvasván verseimet: a mi
> fiunk ő, a falvak gyermeke ő,
> büszke-konok kaszás-ivadék.

Néhány korai versében a rajz nehézkesen tapad a konkrét valósághoz, annak béna tükrözésén túlra nem is csápol *(Szeptember, Dél a konyhán, Csöndes falusi eset, Disznóölés)*. A konkrét hangulatok rögzítéséhez érteni — bár néha elengedhetetlen feltétele, de legfeljebb ábécéje a költészetnek. Még az sem elég, ha a költő az utolsó versszakban kipillant az általánosítás felé is:

> Nekem úgy tűnik, mintha az
> egész világ ebédelne,
> és kenyeret mindenkinek
> a nagyanyám kése szelne.
>
> *(Dél a konyhán)*

Már sokkal kevésbé érzik az egy konkrét pillanathoz tapadás pl. a *Téli etűdben*, ahol a szelíd, egyszerű, mégis érezhetően reális rajz, annak ellenére, hogy „neonkeret" is virít benne, meg tudja ragadni azt a kisvárosias ellágyulást a nagyvárosi utcán, amely a sűrű, „szívrehulló" hóesésben Budapestet is elfogja.

A költő sokat vívódik, vajon beválthatja-e álmait és konokul-akart célját. A fiatal költőkhöz címzett *Rapszodikus jegyzetek*-ben az „egyszerű szó" programja mellett áll ki, amely nála az életközelséget jelenti:

> ...galaktika-mászás helyett
> jobb volna a szántás melegét érezni a
> versben...

A múlt, a kaszás ősök és a munkáskörnyezet lírai tablója azonban nem marad végcél az értelmiségi problémák megízlelése után. Bármilyen rokonszenvvel fes-

tette meg a munka utáni fürdés felemelő és újra emberrétevő érzését s a benne megtisztuló pőre szolidarítást, a rokonszenvvel festett munkásarcok (*Műszakváltás, Gyárilányok, Szótlan szerelemmel* stb.) után még szélesebbre tágul benne a közösség szerelme (*Szövetség, Memento, A nap fia, Öles sóhajok szakadnak*).

A költői hivatás felelőssége nem hagyja nyugton. Számos versében feszegeti-vizsgálja, tehet-e valamit költőként a milliókért.

A kétségek is ott dörömbölnek tépelődéseiben:

Piros nyelvével megnyalta
arcomat a szomorúság;
kávészagú versektől
még nem gyógyul meg a világ.

(*Tápláló nyugtalanság*)

A városivá vedlés sincsen probléma nélkül:

A pesti aszfalt megfogott,
elkopik szűrőd és csizmád;
sikerül-e megtalálni
kettős életednek titkát?

A *Kétség és erő dalai*-ban aztán az egyetemesség felé tárulkozik. A hajdani konkrét röghöz tapadástól mily nagy a távolság! Itt „világot ölelő" szerelem izzítja, s az a nyugtalanság, hogy „kit élni készt a hit, — nem szabad ingyen meghalnia." Hivatását „tartozásnak" tekinti és „e század emberizzadta szép csodáit — méltó dalokba kötve" akarja elmondani (*Vígságért könyörgő zsoltár*).

Van is hozzá képalkotó ereje, vannak sajátos ízei, hivatástudata, valamint célratörő elszántsága; kérdéseket mer föltenni és elég bátor kételkedni is önmagában.

A költői tehetség mindenekelőtt a képteremtő fantázia erején mutatkozik meg. A kötetben a költői véna szép bizonyságaként az egész versen végigvonuló egységes kép (pl. *Bennem élsz*) csakúgy megjelenik, mint a népies szemléletből kinövő jelkép (*Három vadgalamb*).

Vagy ez a pompás képe — a vers további lelohadása és az enyhe adys íz ellenére sem maradhat idézetlenül:

Hajam fekete lángbokor,
énekes kezek fészke,
de elröpült a két kezed,
ötcsőrű szelíd vércse.

(*Hajam fekete lángbokor*)

A kötetnek mintegy programot sűrítő első sorában a legelső szó mindjárt az ösztönös nyelvízlésnek hangzásigényes képteremtő erejéről vall:

Eperpörsenéses csókkal lázadok...

Végül van itt egy olyan jelenség, ami ugyancsak nyelvművészi képességek gyümölcse; talán „többfázisú képnek" nevezhetnénk:

...mártsd arcod a mai napba,
olyan jó, ha *szappanszagú tisztaságba törülközik* a szíved.

(*Reggeli biztatás önmagamhoz*)

A kép a konvencionális „szív" nélkül is három fázisú, azaz három képzetnek: a szappan, tisztaság és a törülközés képzeteinek egymásba botlasztása révén tömörül egységes, mozgalmas, és nagyerejű kifejezéssé.

Egy komoly kifogást azonban kell tennünk, meg egy veszélyre is fel kell hívnunk a költő figyelmét.

A kifogás: nem elég szigorú önmagához. Egyrészt akkor, amikor kívülről-kapott sablonokat csúsztat be versébe (pl. a paraszt-munkás-értelmiségi összefogás megverselése a *Szövetség*-ben). Másrészt a verstani szabadosságban mutatkozik túl engedékenynek önmagához. Az egész versen végigvonuló következetes formai képlet szinte csak a kötet három-négy szonettjében (*Városi ősz, Szenderés gyorsvonaton, Időtlenség, Bennem élsz*), néhány félrímes négysoros szakokból álló versben (*Hajam fekete lángbokor, Kérdés, Memento* stb.), egy párrímesben (*Vígságért könyörgő zsoltár*) és a két négyesrímű, kevéssé sikeres próbálkozásban (*Mondóka, Eljutok hozzád*) található. A többi vers egy részében felfedezhetünk olykor rapszodikusan elhelyezett rímeket, olykor sajátos stanza-alakzatokat) pl. *Románc:* ababxccdxdd, — de vajon pusztán a nyugtalanító hatást akarta fokozni a különben

nagyigényű *Kétség és erő dalai*-ban azzal, hogy a nyolc szakasz mindegyike másmás képletben íródott, vagy helyet engedhetünk a gyanúnak, hogy nem futotta erejéből a következetes forma-fegyelemre?

A töménteln prózaversről pedig csak annyit, hogy a bennük gyakorta felvillanó kifejezésbeli aranyszemcsék — véleményünk szerint — sokkal valóságosabb értéket képvisel'hetnének, ha a műgond jobban tömörítette volna őket, kimosva a prózaias meder homokjából. (Ugyanez áll a címadó — tehát eleve jellemzőnek érzett — versre, a *Jámbor lázadás*-ra is). A szonetteknek, mondhatni, érezhető előnyükre vált a forma zártsága és kényszerítő ereje.

A ritmussal hasonló a helyzet; túlnyomórészt hangsúlyos ritmusban ír, de ez is ritkán következetes; ütemelosztása a lehető legszabadabb változatokban táncol.

A veszély pedig abban rejlik, hogy érzésünk szerint túlgyorsnak tűnik a fejlődés a konkrét valóság ábrázolásától az elvontságok és általánosságok irányába. Ez a növekedési irány elehet önmagában helyes, hiszen az egyszeri, egyedi felől az egyetemes és közösségi kategóriák és eszmék felé észt és szívet tárni valódi költői feladatot jelent, azonban ezen az úton leselkedik a költőre a legveszedelmesebb Cerberus, a kifejezés enerválódása, elszakadása a valóság képszerű megragadásától; az, amikor az általános érvényű mondanivaló általánosságok köntösében kezd mutatkozni. Azt hisszük, a fentemlített fejlődésnek tovább büntetlenül nemigen növelhető csúcsain jár a következő szakasz:

Megbicsaklik a jóság,
megszédül a csendes hűség,
az égre ugrik a valóság,
összekuszálódik az egyszerűség,
kérdőjellé görbül a lényeg,
a szépségen túlnő a lárma,
hajszol az élet párnás menedéket,
tüskét terem a rózsafa ága.
Ember, vesd meg a lábad!
Emeld öledbe az emberiséget
XX. század.

(Kétség és erő dalai)

Az ilyen elvont beszéd az *Időtlenség* c. szonettben még marokrafogottabb s ezért veszélytelenebb volt.

Az innen tovább vezető út keresése „tápláló nyugtalansággal" jár a költőnél, s ez helyes, mert a kötet végén megjelenő retorika *(Crescendo, Óda a drótról)* és ingerültség *(Szisszenj fel minden mozdulatra)* idegen póz a szelíden lázadó poéta tollán.

De a kötet záróverse mintegy számadásként tudatosítja: „Annyit beszéltem önmagamról, másokról kéne szólni már, tudom..." Ezt a fölismerést biztatónak tekinthetjük, hiszen a költő keres, kutat, mert a „legfontosabbat" akarja kimondani, ha „fenemód nehéz" is.

LAKATOS KÁLMÁN

Forgács László: Ünnep után

(Gondolat)

Bár a tanulmány a filozófus szemszögéből vizsgálja Petőfi: Az apostol c. művét, mégis olvasásakor inkább azt kutattam, amit irodalomtörténetünk számára jelent.

Bátor tettre vállalkozott Forgács László: Petőfi sokat vitatott művét a marxista kutatás módszerével megvizsgálni, a le nem zárult polémiák özönére végre megnyugtató választ találni — nagy feladat.

Petőfinek e legproblematikusabb műve érthetően vonzotta a kritikusokat, s száz év alatt számos értékelés készült róla. A marxista elemzés igényével fellépő kutatónak alaposan számba kellett vennie az eddigi eredményeket, fel kellett tárnia a helytelen nézeteket, hogy az akadályokat félretolhassa a marxista elemzés útjából. S e művelet során Forgács László rátalált a helyes mérlegelés legfőbb buktatóira. A sommázó ítélkezésre törekvő kritikusok nyomán polárisan ellentétes állásfoglalások születtek: egyrészt a merev el-

utasítás, másrészt az ellentmondásos mű problémáit feltárni nem tudó feltétlen hódolat. Megérthette-e Szilveszter forradalmiságát az a reakciós kritika, amely az ún. „magyar középutas" világnézet érvényesítésével mereven elutasította a forradalmiságot, s egyúttal ábrázolásának művészi hitelét is megtagadta? De nem juthatott el a helyes eredményhez a minden fenntartás nélkül fejbólintó szubjektív műítész sem, aki a főhőst már csupán azért egekig magasztalta, hogy egyáltalán lázadni mert. Csak a tárgyilagos elemzés hozhatja felszínre Az apostol igazi értékeit. A költő műhelyébe csak akkor lehet belépni illő komolysággal, ha nem hajtunk eleve térdet-fejet a forradalmár költő szubjektivitása előtt, s nagy gondot fordítunk a költői mű és az adott kor összemérésének feladatára — szűri le marxista értékelésének legfőbb szempontját a szerző. S Forgács László túl is jut a puszta szándékon: példamutató lelkiismeretességgel vizsgálja meg a mű korát, megszületésének körülményeit. Mindenekelőtt a szabadszállási kudarcot, mint a mű alapélményét.

Leszögezi, hogy a nép 1848—49-es szerepe változó volt. Mert ha ellentmondásoktól mentesnek fogjuk fel a negyvennyolcas népet, lemondunk a március—szeptember közötti időszak marxista elemzéséről. Csupán véletlennek minősíthetjük Petőfi választási tragédiáját, ha népén pusztán a márciusi, illetőleg szeptemberi pesti plebejus tömeget értjük. Másrészt abban látja a szerző a választási kudarc okát, hogy Petőfi plebejus forradalmár marad akkor is, amikor agrárforradalmárnak kellene lennie. Emiatt szigetelődik el a forradalmár költő a „lentek" világától, amikor már a „fentek" táborával régen súlyos konfliktusokba jutott. Így válik Petőfi „korán érkezetté", magányos forradalmárrá.

Eddig marxista igényű értékeléseink is buzgón hangoztatták Ady magányos forradalmiságával szemben Petőfi forradalmának tömegbázisát. Újszerű Forgács László értékelésében Petőfinek mint magányos forradalmárnak bemutatása. Igen meggyőzően, aprólékos, részletező elemzéssel tárja fel az elszigetelődéshez vezető utat. Így értjük meg, hogy Az apostol nem epizódikus jelenség a forradalmár költő eszmei érlelődésében. Azt a különös társadalmi helyzetet tárja elénk, amikor a küzdőtérről kiszorult forradalmi demokratizmus már se nem vezető, se nem mozgató erő; viszont a nemesi liberalizmus már szakított a plebejus demokratizmussal, de békepártivá még nem vált (59. l.). A társadalmi ellentétek világos felismerése csak az elszigetelődő forradalmár Petőfinek sikerült, de e felismerés a költő elszigetelt helyzete miatt szubjektivisztikus jelleget ölt. Ez magyarázza Az apostol jellegzetes líraiságát.

S itt ismét lényeges helyreigazításokat végez Forgács László. Nem lehet Az apostolt a tárgyias epika követelményeinek mérlegével mérnünk. Helytelenül járt el tehát a polgári kritika, amikor a művet epikus fogyatékosságai miatt elmarasztalta. Az osztályfrontok összekuszáltsága lehetetlenné tette a tárgyias epika követelményeinek megvalósulását. Csak a lírikus Petőfi leshette el és tükröztethette vissza művében a társadalom bonyolult ellentmondásait. Így válik a szubjektív líraiság gyengesége helyett erényévé Az apostolnak.

Mindehhez — Forgács Lászlóval nem egészen egybehangzóan — nyugodtan hozzátehetjük, hogy a lírai magatartás ekkor nem csupán Petőfinél jelentkezik ilyen feltűnő kizárólagossággal. A március utáni események még Aranyt is kizökkentik epikus nyugalmából. Forgács László — többek között — A Toldi estéje elbeszélő költőiségét állítja szembe Az apostol lírai költőiségével, hogy különbséget vonjon Arany egységfrontos és Petőfi egységfrontot elutasító nézete között. Csakhogy a Toldi estéje nagyrészt még 1847-ben készült, 1848 márciusában be is fejeződött. Ezután Arany is egy ideig pusztán a líra terén munkálkodik. Éppen 1848 nyarán sorra születnek önmarcangoló lírai monológjai, a közösséghez szóló agitatív jellegű költeményei. Sőt e lírai magatartás oly erős, hogy még az önkényuralom első éveire is kiterjed, és még ezutáni epikus törekvéseiben is szubjektív műveket eredményez. Mindez azonban nem áll ellentétben Forgács László találó következtetésével: 1848 magyar ideológiájában „hiányoztak az objektív feltételek a valóság egészét átfogó tudatos költői epika és filozófia kimunkálásához"

(209. l.). Ennek oka konkrét magyar történeti jellegzetesség volt.

Helyesen mutat rá a szerző, hogy Az postol kutatói eddig alig fordítottak figyelmet a mű líraiságára. Pedig éppen ez a líraiság adja meg Petőfi nagy művének korváltó jellegzetességét. A romantikus alanyiságban lelhetünk rá a Petőfin túlmutató, Vajda és Ady költészetében kiteljesedő tényezőkre. Sőt Az apostol egyik legfontosabb elődje a gondolati szintézist és tárgyilagos lírát harmonikusan összeolvasztó József Attila költészetének.

Forgács László könyve hozzásegít bennünket Szilveszter bonyolult jellemének jobb megértéséhez is. Miközben megfejti a főhős tragikumát, tüzetesen megvizsgálja a tragikumhoz vezető utat, feltárul e jellem sokszínűsége. Nem lehet egynemű Szilveszter tragédiája, hiszen a gyermek- és ifjúkor, valamint a felnőttkor küzdelmei közé cezúrát von a nép pálfordulása. Az érlelődő, meg a tettek mezejére nyíltan kilépő forradalmár a királyi-úri hatalom gáncsvetései közben a nép morális-politikai támogatására még bizton számíthat. Ezzel szemben a padlásszobában sínylődő, érett forradalmár nem lehet többé népszerű a félrevezetett nép körében, de még nem tudja kialakítani körültekintő és eredményre vezető forradalmi taktikáját. Ebben a helyzetben előtérbe lép az aszkézis, a leroskadó hérosz tragédiája (146. l.).

A tragikum eme differenciálódása határozza meg a jellemzés módját. Az érlelődő forradalmár tárgyilagosabban, epikai részletességgel állhat elénk; az éretten cselekvő forradalmár alanyi költőiséggel, lírai szenvedéllyel és bensőséggel, a tett közben elszigetelő forradalmár aszkézisével ölt formát.

Találóan mutat rá Forgács László, hogy a polgári kritika nem tudta megközelíteni Az apostol hősének e kettősségét, s a jellemrajz gyengéit emlegetve, „stilizáltan szimplex" jellemnek ítélte. Felderíti az igazságot, miszerint két szakaszban küzdő jellemmel van dolgunk. Az előtörténet Szilveszterét a költő fordulatos, cselekményes történet rendjébe ágyazza; a padlásszobában viszontlátott figura a szubjektumra alapozott jellemzéssel megformált alak. A második Szilveszter effajta ábrázolása adja a mű gondolati költészet jellegét: a költői tudat mozgásának megfelelően mozog a költött alak, a költő a hős egész lényét hozzáidomítja a közvetlenül kifejezett gondolatisághoz. S viszont a mű éppen a maga egzaltált szenvedélyességű gondolati poézisével adhatott választ a teljesség igényével a korabeli magyar élet egyik legfontosabb kérdésére, az elszigetelt forradalmár tragédiájára (213. l.). A költői tudatosság így nyer a jellemzésben közvetlenül esztétikai kifejezést. Ebben áll a jellemábrázolás rendkívülisége.

Irodalomtörténetünk sokat vitatott problémája volt Az apostol főhősének romantikussága. Forgács László bátran szembenéz ezzel a kérdéssel is. Tüzetes elemzéssel mutat rá arra, hogy Szilveszter még reálisan tájékozódni nem tudó forradalmár, ezért válik törekvése individualisztikussá. A világirodalom romantikus forradalmárainak sorába állítva Szilveszter elkülönül az orosz irodalom hőseitől, de nem rokonítható Gorkij korai forradalmi romantikus hőseivel sem. Szilveszter tudatos népforradalmár, a nép értelmére akar hatni, hogy megválthassa. Kudarcaiból korábbi munkájának hibáira következtet, vagyis nem értelemellenes hős. Romantikuma még realizmus előtti, nem antirealista romantika.

Az iskolai elemzések során gyakran megcsodáltuk Az apostol pompás in medias res kezdését, de ennek igazi funkciójára Forgács László mutat rá a legtalálóbban. Nem az olvasó rokonszenvének kikényszerítése céljából történik a padlásszobában való kezdés, hisz Petőfi e művét nem is kívánta nyilvánosságra hozni. A költő e kompozícióval is a lelkét betöltő legfőbb kérdésre, a tett közben elszigetelődő forradalmár bukására keres választ. Erre pedig csak az érett hős, nem pedig a fejlődő ifjú forradalmár bemutatása adhat feleletet. Így kerül a padlásszoba jelenettel a forradalmi cselekvés az ábrázolás középpontjába; a hőst átlendülőben látjuk az elveivel össze nem egyeztethető legális küzdőtérről a földalatti forradalmi cselekvésbe. Petőfi megértette és kifejezte a kor jellegzetességeit, így főhősének előkelő helyet biztosított a világirodalomban (112. l.).

Forgács László marxista tárgyilagossággal végbevitt elemzése nemhogy eltussolja, hanem inkább bátran felfedi Az aposol ellentmondásait. Az ismertetett epikai kettősségen túl rámutat lírai költőiségének kettősségére is. Az előtörténet líraisága az objektív valóságot a költő egyéniségén átszűrő tárgyias líra; a főtörténetben pedig alanyias líra szakad ki a költő lelkéből, melyben a költői lelkület hullámzása vetítődik ki a tárgyias világra (222. l.). De ez a romantikus alanyiságú költészet is valóságtükrözés, a lírikus magatartásában elleshető valóság megnyilatkozása.

Forgács László könyve filozófiai jellege miatt nem könnyű olvasmány. Nem törekszik ugyan mondatainak esztétikai élvezetet is nyújtó megfogalmazására, mégis az eredmények kibomlása során elragadja az igazságra rátaláló tudós szenvedélyes pátosza.

Az elmondottakat összegezve: a tanulmánynak nagy eredménye, hogy tárgyilagos marxista elemzéssel meggyőzően rá tud mutatni Az apostol irodalomtörténeti korváltó jellegére, s fel tudja fedni azokat az értékeket, amelyek megadják el nem évülő irodalomtörténeti jelentőségét. A szerző e jelentős eredményeket úgy éri el, hogy lelkiismeretesen felfedi a mű világirodalmi és hazai előzményeit, Petőfi világnézetét pedig a márciusi ifjak világnézetével együtt vizsgálja. Az irodalomtörténeti eredményeken túl jelentősen hozzájárul 1848 eseményeinek marxista értékeléséhez.

NEMES ISTVÁN

Dömötör Sándor: Őrség

(Gondolat)

A honfoglalás után határőröket telepítettek a nyugati határ vasi részébe, és úgy látszik, hogy a mai Magyarország területén az Őrség az egyetlen olyan nagyobb tájegység, melynek területén az egykori lakosság a honfoglalás óta folyamatosan egy helyben él. Tágabb értelemben véve harminc és egynéhány község sorolható az Őrség területéhez, s földrajzi helyzeténél fogva — mivel egyrészt Hetéssel, Göcsejjel szomszédos, másrészt szlovén-vend és stájer kölcsönhatásoknak kitett terület —, e különálló dunántúli etnikai csoport érdekes és hálás tárgya a néprajzi vizsgálatoknak.

Az Őrségről már 1818-ban úttörő jellegűnek mondható néprajzi monografia jelent meg Zakál Györgytől, s később is több tanulmány foglalkozik az Őrség egyes néprajzi területeivel, mint az építkezéssel, táplálkozással. Most Dömötör Sándor ad összefüggő képet az Őrségről a Gondolatnak és a Magyar Néprajzi Társaságnak a hazai etnikai csoportokat ismertető sorozatában.

Az Őrség etnikai jellemzése épp az említett földrajzi helyzet miatt nem egyszerű feladat, hisz számos szál vezet Dunántúl távolabbi tájaihoz (pl. Baranya), sőt a határon túlra is, Stájerbe, vendszlovén vidékre. A vidékre jellemző a dombhátakon, szerekben való település, a faépítkezés, s csak itt, az Őrségben, a szomszédos Göcsejben, nemkülönben a vend-stájer vidéken látható a zárt udvart körülvevő úgynevezett kerített ház; valamint a bakhátra való szántás, ami a mezőgazdaságilag meglehetősen szegény vidék, a rossz termőföld megjavítására volt hivatott. A táplálkozás területén sok etnikai jellegzetességet tárt fel egy már korábban megjelent kitűnő monografia.

Régi ház még akad jócskán az Őrségben, de már etnikailag jellegzetes népviseletről régtől nem beszélhetünk; Zakál György 1818-ban panaszolja, hogy a kisnemesi viselet polgárosodik, ahogy ezt különben Közép-Dunántúl több más pontján is tapasztaltuk.

Ha a népművészet terén összehasonlításokat teszünk Dunántúl egyéb területeivel, érdekes megállapításokra juthatunk. Például az úgynevezett pásztorművészeti tárgyakból többet ismerünk az Őrség területén, mégis ezen a téren elsősorban Somogy és Zala megyék vezetnek,

s ma is a jó faragóművészek inkább a Balaton környékéről kerülnek ki. Szövőszék itt-ott ma is működik az Őrségben, míg pl. Veszprém megyében emberemlékezet óta takácsember dolgozta fel a fonalat. Az őrségi fazekasság viszont új életre kelt, Magyarszombatfán ma kerámiagyár működik, felhasználva a hagyományos díszítő elemeket.

Jó képet kapunk az őrségiek nyelvéről Végh József kutatásai alapján. A szerző ezután a szellemi kultúra területére vezet, s őrségi szokásokat, néphagyományokat, játékokat, dalokat, táncokat, meséket, mendemondákat mutat be. Ezen a területen természetesen etnikailag már nehezen körülhatárolható elemeket kapunk. A vers, a nóta, a hiedelem stb. kevésbé ismer földrajzi határokat, mint a természeti adottságokhoz tapadó építkezés, a ház, a gazdálkodás.

Mindent egybe vetve Dömötör Sándor könyve jó portrét nyújt Magyarország e kevésbé ismert területe népének életéről, s közelebb hozza az olvasóhoz a tájat, az embert a mellékelt számos fényképpel. Mindenképpen dícséretre méltó a Gondolat kiadótól és a Magyar Néprajzi Társaságtól, hogy sorozatban adja ki Magyarország etnikai csoportjainak néprajzi leírását. Erre a tudománynak és a nagyközönségnek egyaránt nagy szüksége van, különösen a mindinkább nekilendülő helytörténetírás szempontjából. Óhajunk, hogy mennél előbb jelenjenek meg a többi kötetek is, tárgyalva elsősorban Dunántúl egyéb, néprajzilag érdekes tájegységeit, mint a Sárközt, a Balaton mellékét, a Rábaközt, a Szigetközt stb. De úgy érezzük, hogy az eddigi, kb. 160 oldal terjedelem kevés, az etnikai jellegzetességek körülhatárolására még legalább száz oldalra volna szükség. Így a szerzők több részletleírást, megfigyelést közölhetnének. A képmellékletek részére pedig egész oldalt kitöltő klisét csináltassanak, ez inkább megfelel a modern nyomdatechnikai követelményeknek.

VAJKAI AURÉL

Az Akadémiai Kiadó újabb irodalomtörténeti kiadványairól

A könyvesboltok kirakataiban egyre gyakrabban jelennek meg a legmagasabb tudományos fórum: a Magyar Tudományos Akadémia kiadóvállalatának többnyire gyönyörű kiállítású, vaskos kötetei. Meglepő az a bőség, amellyel irodalmi tárgyú sorozatok is napvilágot látnak. A múltban hozzászoktunk, hogy az ilyenfajta tudományos publikációk csak a szakmabelieknek jelentenek örömöt, érdekes újszerűséget. Vajon így van-e ma is? Nemcsak irodalomtörténeti kutatásunk tudományos színvonalára, de erre a kérdésre is fényt vetnek és választ adnak azok az újabb kiadványok, amelyeket az Akadémiai Kiadó szerkesztőségünkhöz megküldött.

*

Vörösmarty Mihály Összes Művei I—II.

Úgynevezett „kritikai kiadás": kéziratok, egykorú és későbbi kiadások összevetése alapján gondos elemző munkával megállapított, az író szándékának leginkább megfelelő szövegeket közöl, a jegyzetekben a különböző változatokat és a közölt szöveg megállapításával kacsolatos tudományos indokolást nyújtja, tartalmazza továbbá a versek keletkezése történetének tényanyagát (a megírás, a fogadtatás adatait, tárgy- és stílustörténeti vonatkozásokat) és egyéb, interpretáló jellegű magyarázatokat.

A felszabadulás előtt is jelentek meg kritikai kiadások, ezek módszere és tárgyi anyaga azonban már elavult. A régebbi kiadások között egyébként is hiába keressük éppen a legnagyobbaknak: Csokonainak, Katonának, Kölcseynek, Vörösmartynak, Petőfinek, Aranynak, Jókainak, Madáchnak, Vajdának, Mikszáthnak, valamint a XX. század klasszikusainak: Adynak, Móricznak, József Attilának korszerű, a korabeli európai tudományos

színvonalnak valóban megfelelő kiadásait. Ezt az adósságot most törlesztjük.

Az utóbbi tíz esztendőben ugyanis hatalmas lendülettel folyik klasszikus örökségünknek a legmodernebb tudományos szemlélet és módszerek érvényesítésével történő kritikai kiadása. Petőfi Sándor Összes Művei első három kötetével 1951-ben kezdődött meg ez a munka, s azóta nemcsak Petőfi munkáinak hat kötete jelent meg (a levelezését tartalmazó kötet kiadása is folyamatban van), hanem Balassi Bálint összes művei, Zrínyi Miklós levelei, Batsányi összes művei közül a versek, Fazekas Mihály és Arany János összes művei, Sárossy Gyula Arany trombitá-ja, valamint kisebb prózai munkái és levelezése, Ady Endre összes prózai művei és József Attila összes művei is kritikai kiadásban láttak napvilágot, megjelent a Régi Magyar Költők Tára legújabb kötete, Mikszáth Kálmán minden munkájának kritikai kiadása pedig 1956-tól folyamatosan történik. A most megjelent két Vörösmarty-kötet a Vörösmarty összes műveit tartalmazó kiadás megkezdését jelzi.

Valóban hézagpótló mű: a nyolckötetes Gyulai-féle kiadás már régen elavult. Azóta nagy mennyiségű, addig ismeretlen Vörösmarty-kézirat került elő. Ezeket különböző kiadványok részletekben közölték ugyan (a legjelentősebb Brisits Frigyes 1926-ban kiadott kötete: Vörösmarty Mihály kiadatlan költeményei), az anyag azonban egyre bővült (Halász Gábor és Kozocsa Sándor 1937-ben pl. újabb jelentős szövegeket közöltek), s a mostani kiadással kapcsolatban tervszerűen végzett kutatások során is még bukkantak fel újabb versek és verstöredékek. A régebbi közlések szövegei, kronológiai adatai is helyesbítésre szorultak; így valóban időszerűvé vált egy teljes kritikai kiadás elkészítése.

A most megjelent első két kötet a költőnek 1839-ig írt lírai verseit tartalmazza. Horváth Károly, aki sajtó alá rendezte, kiváló munkát végzett; az eddigi kritikai kiadások között kétségtelenül ez a legalaposabb, a legkövetkezetesebb és a legsokoldalúbb. Petőfi Összes Műveinek 1951-ben kiadott első három kötete még tulajdonképpen csak a szövegváltozatokat és a kéziratok lelőhelyeit közli a jegyzetapparátusban. A körülötte kibontakozó viták során az ilyenfajta kiadás korszerű alapelvei tisztultak. (Ebben nagyszerű külföldi példák is segítséget nyújtottak: a 12 kötetes Belinszkij, a 10 kötetes Gercen, a 12 kötetes Nyekraszov, a teljes Puskin kiadás, a románok mintaszerű Eminescu-kiadása, az újabb oxfordi és cambridge-i Ben Jonson, Coleridge kiadások stb.) Az egységes eljárás kedvéért az Akadémia a kiadás elveiről 1952-ben szabályzatot is adott ki, amelyet utóbb a viták eredményeként módosított, tökéletesített. Így eléggé rövid idő leforgása alatt kialakultak a szövegkritikai módszerek alkalmazásának és a szövegek közlésének leghelyesebb módjai, s egyre gazdagabbakká váltak a művek eredetére, keletkezésére, fogadtatására, hatására stb. vonatkozó adatok is. (Lásd pl. a Fazekas- vagy Mikszáth-kiadás filológiai pontosságát és nagyszerű jegyzetapparátusát.) A kritikai kiadások így a szerzőre vonatkozó szakirodalomnak is valóságos enciklopédiáivá válnak.

A most megjelent két Vörösmarty-kötet már az. Horváth Károly alapos tanulmányokkal készült fel munkájára: két figyelemreméltó cikke is megjelent a kritikai kiadások elvi kérdéseiről. (A kritikai kiadások kérdéséről, Világirodalmi Figyelő, 1957. 2. sz., továbbá Klasszikusaink kritikai kiadásairól, Magyar Tudomány, 1959. 2. sz.) Nemcsak kiemelkedő hozzáértéssel és következetesen megvalósított, minden kis részletkérdésre kiterjedő elvszerűséggel rendezte sajtó alá ezt a két kötetet, de végtelen türelemmel és a hatalmas jegyzetapparátusból kicsendülő lelkesedéssel is. Ennél többet és pontosabb interpretálást aligha adhatna ma a filológiai kutatás.

Az irodalomtörténeti kutatómunka sok új adatot kapott ebben a két kötetben. Felhasználásával a további értékelő elemzéseknek bizonyára lesz új mondanivalójuk, — Tóth Dezső szép, korszerűen megírt monográfiája után is. Ez a kiadás azonban nemcsak az irodalomtörténésznek és az órájára készülő irodalomtanárnak jelent majd komoly segítséget, hanem mindenkinek, aki a költőt valóban emberi közelségben szeretné látni, gondolatainak, szándékainak mélyére igyekszik hatolni. Vörösmarty törlései, javításai, a variánsok nagyon gyakran a mű eredeti társa-

dalmi funkciójára vetnek fényt, amelyet elhomályosított a körülmények hatására elvégzett utólagos javítás, átfogalmazás. A különböző értékelések, a fogadtatás adatai pedig emberi sorsára, küzdelmeire, kora irodalmi életében betöltött helyére mutatnak.

A minden eddiginél gazdagabb jegyzetapparátus tehát a szaktudósnak gazdag tényanyagot, az egyszerű olvasónak pedig igen izgalmas olvasmányt nyújt. Kutató tudós, gyakorló pedagógus és irodalombarát egyaránt örömmel és élvezettel forgathatja ezt a gyönyörű kiállítású, teljes, kritikai Vörösmarty-kiadást, amelynek további köteteit érdeklődéssel várjuk.

Egy új sorozat első kötete

A Magyar Irodalomtörténet Forrásai címmel új sorozatot indított az Akadémiai Kiadó, s ennek első köteteként jelent meg Vargha Balázs szerkesztésében a Csokonai Emlékek című vaskos, 58.5 ívnyi mű.

Valóban gazdag „forrás"-anyagot tartalmaz. Vargha Balázs Csokonai tanulmányai és kiadványai már eddig is sokat tettek ennek az oly sokféleképpen értelmezett költőnek helyes értékeléséért; ez a merőben újszerű gyűjtemény azonban olyan közelségbe hozza a költőt és olyan sok új, eddig ismeretlen vagy hozzáférhetetlen dokumentum-anyagot közöl, hogy minden elméleti és történeti fejtegetésnél többet kapunk belőle Csokonai emberi arcáról, életkörülményeiről, fogadtatásáról és utóéletéről.

Mit is tartalmaz a kötet?

A költő édesapjának, Csokonai Józsefnek irataival kezdődik: olvashatjuk különböző feljegyzéseit tartalmazó kéziratos kötetét, receptgyűjteményét, Plenck, Jacob Josephnek hozzá írt levelét, amely tudományos tekintélyére vet fényt, valamint azt a hosszabb búcsúztató verset, amelyet az ismeretlen szerző Csokonai József halála alkalmából írt. A szülői ház kap új megvilágítást ezzel az anyaggal, a környezet, amelyből a költő elindult. Csokonai iskolai pályájának dokumentumai következnek ezután, többek között a költő kollégiumi pörének rendkívül érdekfeszítő, teljes anyaga, amely eddig csak nagyon nehezen volt hozzáférhető. Csokonaihoz írt levelekkel és versekkel folytatódik a kötet (ezek a levelek most jelentek meg először), majd olyan fejezet következik, amely a Csokonairól szóló és még életében megjelent írásokat tartalmazza. Özvegy Csokonainé levelezését gyűjti egybe a következő fejezet, azokat a leveleket, amelyeket fia halála alkalmából írtak neki; majd a Csokonairól írt emlékverseket olvashatjuk, közöttük sok olyant, amely most jelent meg először nyomtatásban. A „Csokonai az irodalomban 1805—1833" című fejezet a híres Arkádia-vita teljes anyagát tartalmazza, valamint a Kölcsey közismert recenziójának hatására keletkezett polemizáló írásokat és a Muzárion-Élet és Literatúra vitáját Csokonairól. Ferenczy István Csokonai-szobrának, majd a síremlék felállításának iratai következnek. Végül a kortársak nagyon érdekes emlékei, valamint a Csokonairól szóló anekdoták és legendák zárják a kötetet. A függelékben Kazinczy Csokonaival és Csokonairól folytatott levelezésének teljes anyagát közli a szerkesztő.

A gazdag anyaghoz eléggé gazdag tudományos apparátus is járul: Vargha Balázs bőséges jegyzetei mind a tudós kutatót, mind a csupán tájékozódni kívánó olvasót útbaigazítják a dokumentumok tárgyi vonatkozásainak, lelőhelyének problémáiban.

Nem vitás, hogy ilyenfajta gyűjtemények igen hasznosak. Ez a kötet bizonyára új indítékokat ad a további Csokonai kutatásokhoz, és ezeknek sok alapanyagot szolgáltat. Egy részletes és hiteles Csokonai-monográfia megírásához is rendkívül értékes segítséget nyújt. Nemcsak a költő, de kora is sok vonatkozásban megelevenedik előttünk, s így a történeti kutatások „forrás"-a is lehet.

A közölt anyag természetesen nem lehet teljes. Pl. a Csokonairól szóló anekdoták gyér száma továbbiakkal alaposan bővíthető lenne. Jelen sorok szerzője is tud még ilyenekről. Ezek azonban a kötet által nyújtott összképet aligha változtatnák meg.

Az új sorozat első kötete a szaktudomány szempontjából szükségesnek és a nem szakemberek számára is rendkívül érdekesnek bizonyult. Kíváncsian várjuk a további köteteket.

Móricz Zsigmond hagyatékából

Ez a címe az „Új Magyar Múzeum" című sorozat új kötetének. Ugyancsak dokumentum-gyűjtemény, de más jellegű, mint a Csokonai-emlékek: Móricz Zsigmond kiadatlan műveinek legértékesebb s eddig nem ismert anyagát tartalmazza. Ennek a sorozatnak ez már a negyedik kötete, s az előző háromból az egyik ugyancsak Móricz-anyagot tartalmazott: Kortársak Móricz Zsigmondról I. Lassan-lassan íme előttünk lesz az egész nagyszabású életmű teljes anyaga: minden, amit tőle vagy róla a kutató összegyűjthet.

A most megjelent kötet nem tartalmazza az összes meg nem jelent Móricz-írásokat. Bevezetésében olvashatjuk: „A kiadatlan írások, a szűken értelmezett hagyaték kincsei is két-három kötetre való anyagot jelentenek. Ezekből az ismeretlen művekből közlünk most néhányat, a legjobbakat, legérdekesebbeket, addig is, amíg a kritikai kiadás Móricz Zsigmond valamennyi írását részletes és alapos jegyzet-apparátussal publikálja." A kötet valóban igen érdekes anyagot tartalmaz, pl. a Csibe-témából készült három felvonásos színművet, a Csibe-kérdésnek „legfontosabb, művészileg is rendkívül jelentős dokumentumá"-t. Különösen nyelvi szempontból igen érdekes az eddig ismeretlen Molière-fordítás (Doktor, de nem tehet róla). A most először megjelent regénytöredékek, elbeszélések, tárcák, riportok, előadások, rádióösszeállítások között pedig nem egy olyan is van, amely Móricz irodalmi és társadalmi nézeteinek rejtett részleteire világít rá, stílustörekvéseinek egy-egy érdekes próbálkozását világítja meg. A kötet a maga egészében nemcsak érdekes olvasmányt nyújt, hanem újból rávilágít a móriczi életmű páratlan gazdagságára, egyben bonyolultságára, sok izgalmas problémájára is.

Ez a kötet nem kíván tudományos jellegű szövegkiadás lenni; nem közöl variánsokat, nem is igyekszik bonyolult filológiai problémákat megoldani. Jegyzetei mégis gazdag tényanyaggal megvilágítják a keletkezéstörténeti kérdéseket, a felmerülő tárgyi problémákat stb. Jó lehetőséget nyújtanak tehát a Móricz-kutatóknak összefüggések felderítésére, monografikus összegezésére, a teljes kritikai kiadás előkészítésére. Réz Pál, aki a kötetet sajtó alá rendezte, hasznos munkát végzett. Igaza van a kiadónak: „Nemcsak a szakemberek, hanem a nagy író hívei, a széles olvasóközönség minden bizonnyal örömmel forgatja majd e kötetet."

Az „Irodalomtörténeti füzetek" új száma

Immár a harmincadik. Ezt a sorozatot szakemberek és nagyközönség egyaránt jól ismeri. Az irodalomtörténet különböző korairól és területeiről készült rövidebb lélekzetű tanulmánykötetkék ezek. A harmincadik Zimándy P. István „Péterfy Jenő és baráti köre" című munkáját tartalmazza, a szerző előkészületben lévő nagy Péterfy-monográfiájának egy részletét.

Ez az utóbbi körülmény magyarázza egyoldalúságát: magáról Péterfy Jenőről nem sokat tudunk meg a részletből, s amit róla a szerző elmond, eléggé felszínes, külsőleges képet nyújt; éppen a legfontosabb: az esszéíró és kritikus képe nem bontakozik ki előttünk. Ez nyilván a monográfia többi részének lesz a tárgya. Ebben a tanulmányban inkább csak a baráti kör tagjairól kapunk érdekes adatokat és emberi portrékat: Gyulai Pálról, Beőthy Zsoltról, Angyal Dávidról, Riedl Frigyesről, Haraszti Gyuláról, a Bristol-társaságról, Heinrich Gusztávról, Goldziher Ignácról, Lederer Béláról, Szilasi Móricról, Kármán Mórról, Mika Sándorról és Haraszti Károlyról. A szerző levelek, naplórészletek és sok visszaemlékezés, szóbeli közlés felhasználásával rajzolja meg az említettek portréját, s közben a századvég irodalmi életének néhány érdekes, általános jelenségére is rávilágít.

Úgy érezzük azonban, többször elfogultan és egyoldalúan mutatja be azokat, akikről éppen ír. Gyulai Pálról pl. olyan negatív képet fest, amely az egész életmű kétségtelen értékeit elfedi, Péterfy Jenőt viszont mintha túlságosan idealizálva vetítené elénk. A baráti kör tagjait kissé egyoldalúan, inkább csak emberi kapcsolataikban mutatja be, s így irodalomtörténeti helyük, értékük, hibáik nem kapnak eléggé dialektikus megvilágítást. Biztosak vagyunk benne, hogy a készülő nagy monográfiában ez az egyoldalúság eltűnik, s a szerző mondanivalói a nagy szintézisben hitelesebbekké válnak.

KOLTA FERENC

8,— Ft

MAGYAR ÍRÓK
ÚJ MŰVEI
A
MAGYAR ÍRÓK
KÖNYVESBOLTJÁBAN
(PÉCS, KOSSUTH LAJOS U. 5.)

Vers:

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS:	*Carmina Hungarica*
DEMÉNY OTTÓ:	*A legszebb kor*
GARAI GÁBOR:	*Emberi szertartás*
KALÁSZ MÁRTON:	*Ünnep előtt*
MEZEI ANDRÁS:	*Torlódó idő*
PÁL JÓZSEF:	*Mézpergetés*
TAKÁTS GYULA:	*Virágok virága*
TIMÁR GYÖRGY:	*Iszonyat naptára*
ZSIGMOND EDE:	*Elszántan és szeliden*

Próza:

BERNÁTH AURÉL:	*Utak Pannóniából*
BÓKA LÁSZLÓ:	*Alázatosan jelentem*
ERDŐDY JÁNOS:	*Aretino Velencében*
FÁBRY ZOLTÁN:	*Palackposta*
HUSZTY TAMÁS:	*Akinek padba vésték a szívét*
KASSÁK LAJOS:	*Misilló királysága*
KENDE SÁNDOR:	*Közel a mennybolt*
KOMLÓS ALADÁR:	*A líra műhelyében*
MARTON BÉLA:	*Utazás a Vénuszra*
NAGY SÁNDOR:	*A szabadulás napja*
RUFFY PÉTER:	*Varsói hajnal*
SINKA ISTVÁN:	*Eltűnik a Hóri domb*
SÖTÉR ISTVÁN:	*Édenkert*
SZÁNTÓ TIBOR:	*Valamelyik parancsolat*
TAKÁCS TIBOR:	*Móra igazgató úr*

Új kiadások:

GYÖRY DEZSŐ:	*Viharvirág*
ILLÉS BÉLA:	*Kárpáti rapszódia*
TERSÁNSZKY J. JENŐ:	*Kakuk Marci*

Jelenkor

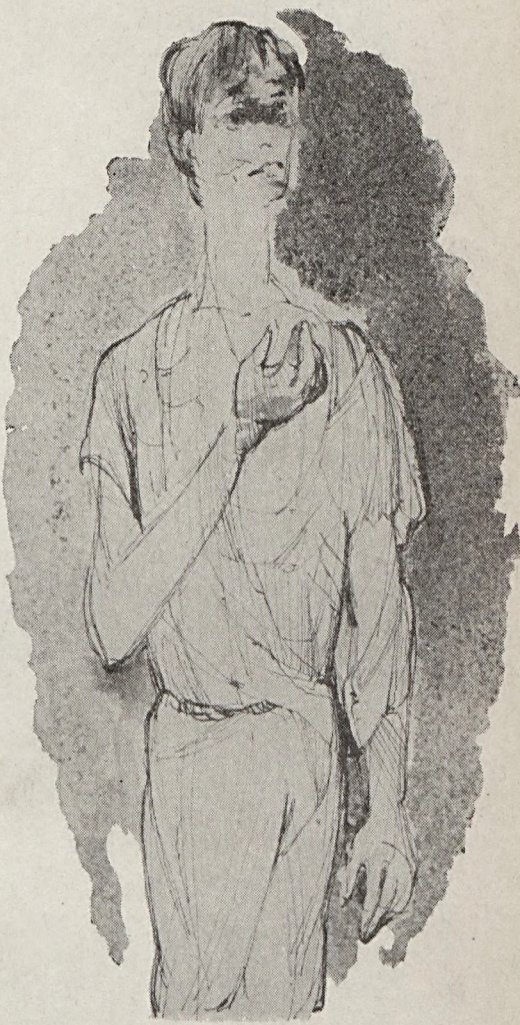

ELBESZÉLÉS:

BERTHA BULCSU
MÉSZÖLY MIKLÓS
SZÁSZ IMRE
TÍMÁR MÁTÉ

VERS:

ALBERT ZSUZSA
ARATÓ KÁROLY
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
KERÉNYI GRÁCIA
LAKATOS ISTVÁN
REMÉNYI BÉLA
SZÜTS LÁSZLÓ
TAKÁCS IMRE
TAKÁTS GYULA

TANULMÁNY:

BOHUNICZKY SZEFI

CIKK:

BENEY ZSUZSA
GYURKÓ LÁSZLÓ
FÁBIÁN ISTVÁN
PÁKOLITZ ISTVÁN
TELEGDI POLGÁR ISTVÁN
TÜSKÉS TIBOR
ÉS MÁSOK ÍRÁSAI

KÉP:

BERNÁTH AURÉL
KÁNTOR ANDOR
KOLBE MIHÁLY
MARTYN FERENC

XIV. IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 3

Jelenkor

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

IV. évfolyam, 3. szám | Megjelenik kéthavonta a Baranya megyei Tanács kiadásában | 1961. június

Szerkeszti:

Borsos József, Csorba Győző, Kolta Ferenc, Tüskés Tibor (főszerkesztő)

A szerkesztő bizottság tagjai:

Bárdosi Németh János, Bertha Bulcsu, Gyenis József, Katona Ferenc, Örsi Ferenc, Pákolitz István, Pál József, Sarkadiné Hárs Éva, Thiery Árpád és Pörös Imre (műszaki szerkesztő).

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók: 24. Telefon: 13-05.
Szerkesztőségi órák kedden és pénteken 17—19 óráig.
Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Tímár Máté: Tegnapi emlék (elbeszélés) — — — — — — — — — — 219
Takács Imre versei — — — — — — — — — — — — — — — — 224
Albert Zsuzsa versei — — — — — — — — — — — — — — — — 226
Káldi János: Téli sirató (vers) — — — — — — — — — — — — 227
Sobor Antal: Felhők szállnak kelet felé (elbeszélés) — — — — — — — 228
Takáts Gyula: Verses-füzetemből — — — — — — — — — — — 237
Szilágyi Ferenc: Kínai pillanat (versek) — — — — — — — — — — 239
Pálos Rozita versei — — — — — — — — — — — — — — — 241
Bródy László: Tapolca (vers) — — — — — — — — — — — — — 241
Mészöly Miklós: Találkozás (elbeszélés) — — — — — — — — — — 242
Bárdosi Németh János versei — — — — — — — — — — — — — 253
Kerényi Grácia versei — — — — — — — — — — — — — — — 254
Bohuniczky Szefi: Arcképvázlat Pap Károlyról — — — — — — — — 256
Makay Ida: Mi nem hazudtuk (vers) — — — — — — — — — — — 262
Lakatos István: Nyáréji álom (vers) — — — — — — — — — — — 263
Buzás Andor versei — — — — — — — — — — — — — — — 266
Bertha Bulcsu: Hőség (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 263
Szüts László versei — — — — — — — — — — — — — — — 272
Reményi Béla: Visegrádi vízió (vers) — — — — — — — — — — — 273
Arató Károly versei — — — — — — — — — — — — — — — 275
Szász Imre: Egy óra a délutánból (elbeszélés) — — — — — — — — — 276
Alekszej Konsztantyinovics Tolsztoj versei. *Tarbay Ede* fordítása — — — — 281

FIATALOK

Sipkay Barna: Tavasz az udvaron (elbeszélés) — — — — — — — — 283
Nagy Margit versei — — — — — — — — — — — — — — — 288
Temesi József: Az öreg Dulai (elbeszélés) — — — — — — — — — 289
Kerék Imre versei — — — — — — — — — — — — — — — 295

PILLANATKÉP

Thiery Árpád: Új rang — — — — — — — — — — — — — — 297

DOKUMENTUM

Kolta Ferenc: Rudnay Gyula néhány levele — — — — — — — — — 307

JEGYZET

Ordas Iván: Urbán Ernő — — — — — — — — — — — — — — 315
Telegdi Polgár István: Fordítónak lenni... — — — — — — — — — 319
Fábián István: Az egzisztencializmus után — — — — — — — — — 325

SZEMLE

Tüskés Tibor: Szántó Tibor: Valamelyik parancsolat — — — — — — — 330
Pákolitz István—Beney Zsuzsa: Kalász Márton: Ünnep előtt — — — — — 333
Gyurkó László: Birkás Endre: Elfelejtett emberek — — — — — — — 337
Szederkényi Ervin: Papp Lajos: Kikiáltó — — — — — — — — — 339
Nagy László: Szimonov új regényéről — — — — — — — — — — 341

KÉPEK

A címlaprajz *Martyn Ferenc* műve. (Illusztráció *Az apostol*hoz)
A belső rajzok *Bojár Iván* és *Horváth Ferenc* munkái

A műmellékleten:
Bernáth Aurél: Lánchíd
Kántor Andor: Pécsbánya
Kolbe Mihály: Kakas
Kolbe Mihály: Anyaság
(Foto: *Sarkadiné Hárs Éva*)

Évi előfizetés díja: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft.
Csekkszámla: OTP 349—803. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető minden postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest V., József Nádor tér 1.). Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068. Küzeleti előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára.

61-1009 Pécsi Szikra Nyomda F. k.: Takács Gyula

Tímár Máté

Tegnapi emlék

I.

Szitakötő szállott a mezsgyén nőtt kökénybokor vezérágára, alig néhány méternyire hozzánk. Gyöngyszemű hatalmas fejét karcsú potrohához érintette, majd kirúgta magát az ág hosszában. Így illegette magát nagykecsesen, mint egy álmából serkent színésznő, aztán forgószél hirtelenségével felkerekedett és tovaúszott a kiégett tarló fölött.

Augusztusvégi délután volt, rekkenő forróság, melyben egyaránt nyelvelt kanász és barom. Száraz orral ténferegtek a tehenek, lomhán vánszorogtak a disznók, tátott szájjal nyelveltek a libák, mi pedig, a kanásznépség, kabátjainkon hencseregve eluntuk már a játékot is. Szótlanul néztük az illanó kecses rovart s valójában mégis csak akkor fordult utána az értelmük is, amikor Tóth Jóska, a Gergely Gergely gazda kanásza elrikkantotta magát.

— Nézzétek, mekkora szitakötő!

Ámen volt ez az unalomnak.

Hornok Irén letette vöröses-sárga hajú tengericső babáját. Hanyecz Laci a kukoricagyökér pipát, amit javában faragott, Bula Péter belérúgott a gőzkazánná formált cseréphéjú tökbe s Oláh Laci kalapja mellé szúrta a zsákvarró tűt, amivel tövist bányászott a nagylábaujjából. Még szegény, hibásfejű Oláh Örzsének is értelemmel villant a szeme. Felugráltunk mindahányan, és a szitakötő nyomába iramodtunk.

Szállt, lebegett az, a jótét lélek, mint valami testetöltött illúzió s aztán ráereszkedett az országútmenti kilométerkőre, ahol utolérte a halála.

A gyilkos botot Bula Péter dobta, de a Káin-szándék közös volt mindnyájukban, akár a nyomában kullogó bűntudat. Álltunk és néztük az elformátlanodott rovarroncsot, mely egy csupaillat vadgyopár virágcsészéjén feküdt. Bizony bántuk, hogy pontot tettünk tüneményes léte után. Jobb lett volna cérnára kötve repülőgépet játszani véle, vagy társat fogni hozzá és birkóztatni őket.

Szinte jól esett hallani Hornok Irént.

— Én azt mondom, temessük el!

Ritka egyetértésben kiosztottuk a szerepeket.

Tóth Jóska lett a pap, Oláh Laci, Hanyecz Laci a sírások, én a szomorú szívű apa, Irén a gyászoló anya. Csak szegény félházhelyes Oláh Örzsének nem jutott feladat, kineveztük tehát siratóasszonynak.

Kibontott tökvirágra fektettük kedves halottunkat, pipacsszirom lett a szemfedélje s az én játéktanyám udvarán megkezdődött a gyászszertartás. Komoran, ünnepélyesen.

Perceken belül elkészült az araszos-mély sír, búzavirág kék szirmával kibéleltük s Tóth Jóska kihúzott ingderékkal, papos hangon kornyikált.

— Dominusz vobiszkum.

— Deo gráciász — rezegtette reá Bula Péter, a kántor, mire menten kiestem az áhítatból.

— Ide et kum szpiritu tuó való, még ezt sem tudod?

Nekem rontanak mindahányan. Micsoda apa az, aki a fia temetésén is okoskodik? Szégyellhetném magamat.

Hamar végére értünk a liturgiának. Tanyai gyerekek, alig évente egyszer falujárók voltunk s ha havonta misét mondani hintón jött a pap a polyákhalmi kápolnás iskolába, inkább a harangláb alatt vártuk, mikor ránthatjuk meg a szűzmáriás csengő kötelét. Itt pedig ugyan nem ragadt reánk a reszponzórium tudománya.

A kántor búcsúztatni kezdte a szitakötőt. Összehebrelt az fűt, fát, mindent a Jézus az én reményem dallamára, mi pedig úgy tettünk, mint akinek eszét vette a fájdalom.

— Kicsikém, egyetlenkém — keserveskedte Irén. — Letépett virágom.

— Ne sírjál, édesanyja — vigasztaltam, ahogy temetésen láttam. — Ezen már nem lehet változtatni.

Csak Oláh Örzse, a hivatásos siratóasszony vonta ki magát a könnyes gyászból. Tátott szájjal bámészkodott egy bús krúgással nyugatra húzó darumadár után.

Főtisztelendő Tóth Jóska elunta az érdektelenséget. Teljes erőből fájós lábára hágott, mire Örzse felordított és elálló füleibe kapaszkodott.

A temetés véget ért menten. Jóska elszántabb volt, Örzse vagy tíz évvel vénebb s csak gyenge elméje száműzte örökös kanásszá férjhezmenés helyett. Verekedtek. Betaposták a sírt, széjjelgázolták gyufásdobozban formált sárvályogból épült tanyámat, letiporták kulacsból öntözött pártenyérnyi búzavetésemet s már a Jóska majorudvarán folyt a háború, amikor Oláh Laci fegyverszünetet kiáltott.

— Hé! Kukoricába ment a jószág.

Jóska öklözött még egyet Örzsén, az utolsót rántott vörhenyes haján, majd uccu neki, vesd el magad, ostorvégre kaptuk tilosba szökött barmainkat és visszatereltük a tarlóra.

A tehenek lomhán kérőztek, a libák szárnyuk alá dugott fejjel szundikáltak, a disznók röfögve dúrtak földimogyoró és más jóízű gyökerek után. csak mi, kanásznép, nem tudtuk, mivel verjük agyon az időt.

— Tartsuk meg az Irén lakodalmát Hanyecz Lacivel, amit tegnapelőtt elvert a záporeső — javasolta Tóth Jóska.

— Jó, jó, de mi lesz a vacsora? — okoskodott Bula Péter. — Mert üres hassal lakodalmat a cigányok se tartanak.

— Lopok sütnivaló kukoricát. A másik dűlőn éppen csövedzik a sarjúvetés — ajálkozott a vőlegény.

— Hozok gyümölcsöt a Tonti Hagács kertjéből — eszmélt Péter s háttal fordult a föld felé bágyadozó napnak.

Maradék-kanászok csoportokra szakadozva vártuk a készet. Oláh Laci alagutat ásott a kilométerkő alá, Tóth Jóska nagy kanunkat nyergelte, Irén mar-

mancsikvirágot fűzött békalencseszárra, menyasszonyi koszorúnak. Én Oláh Örzsével kötözködtem.

— Te Örzse, adj sugárnakvalót a Bimbótok farkából.

— Nem adok, mert megver édesapám.

— Akkor veszek — s már indultam is a tőgyével harangozó tehén felé. Bunkósbotja zúgva repült utánam s nagyot koppant a bokámon. Lekucorogtatott a fájdalom. Keserű könnyeket sírtam, míg nagykorúvá nem forrt bennem a harag. Hanem akkor ragadtam a karikásostort, sántikálva utána futottam. Vágtam, mint a répát. Kitérni nem tudott, szembefordulni nem mert, hangos, óbégató sírással irányt vett a tanyájuknak. S állatai rendre utána.

Míg én Örzsével rontottam a békét, a vőlegény is térült a kukoricával. Tüzet rakott egy disznódúrásban s a pörkölődő, tejes tengeri illatára összeszaladt szájunkban a nyál. Hát még amikor Péter is kirakta inge derekából a nézni is jóízű gyümölcsöket?!

— Hát akkor kezdhetjük az esküvőt — készült papi szerepére Tóth Jóska, húzkodva kifelé az ingét. Irén is felállott, fején marmancsik koszorújával. Szépen, akár egy valódi menyasszony.

— Menjetek az égi csudába, két szentfazék — ágáltunk mindannyian egyszerre. — Azt megtartottuk a minap, csak a lakomát verte széjjel a záporeső.

S már vetődtünk is a karamellillatú sültkukoricára, hamvasszemű szőlőre, asszonyforma körtére, öklömnyi ringlószilvára. Főtisztelendő Tóth Jóska is kilépett az egyházi rendből. Csak Irén sírt keservesen, fején hervadó marmancsik koszorújával, mintha érezte volna szegény, hogy az igazi esküvőt elsajnálja előle az élet...

II.

Irén éneklő sírással sírt s dűlőnyire a Vaszkóék topolyafái is sírtak. Zizegett a sok levél, alig értették egymás szavát tőle a csőszök. Miszter Forgács Mihály, az ugarok őre s Katona Lajos bácsi, aki a polyákhalmi pusztaságra vigyázott. Ez volt a diétázóhelyük vagy tíz esztendeje s az időpont is azonos, amikor összeértek a kerüléssel.

Két öreg, együtt másfélszáz esztendős.

— Lejárt hát Bethlennek — ásított Lajos bácsi. — Az új gróf majd megmutatja, mit tud.

— Semmit — lázadt az öreg Miszter. — Egyik se tud itt semmit, mert nem is akar. Csak ne hozott volna haza a lábam, meg a hajó, Amerikából.

És kezdte, mint szokás szerint.

— Tudja komám, milyen úr voltam én Amerikában? Miszter! Miszter Forgács Mihály. Az elnök se volt több, Miszter Prezident, mert, hogy ott úgy szólítják. Megérkeztünk Nevijorkba. Akkora házak voltak, mint a templom keresztje a földhöz, minálunk. — Nézte a tippanszálon végigsétáló katicabogarat, gondolkozott. — Alacsonyat is mondok. Hiszi, nem, akkorák, mint ide a holdvillág. Házam volt Detroitba, nagy kertem. Kalapba járt az asszonyom.

Vén Katona elunta a dicsekvést.

— Mért hozta haza akkor kendet az ördög?

— Örökkön paprikáskrumplira éheztem, a Körös vizéből inni s megholtak napján mindszentvirágot tenni az édesszülém sírjára. — Elkomorodott. — De volt baj más is. Hazamentem, ingvállban találtam az asszonyt. Az ágy szélén ült a polyák korcsmárossal. Azt mondta, nagyon melege van. Harmadnapra pedig eltörték az oldalbordámat.

— Elesett kend?

— Afanét. Sztájkoltak a többiek, én meg felvettem a munkát, mert háromszoros pénzt kínált a Miszter Inzsenér.

— Piszkos gazember kend!

— Mért s hogyan?

— Merthogy pénzzé tette a becsületét.

Hallgattak jóízűt s Lajos bácsi figyelte, mit cselekszik az a másik. Szöszmötölt a pipájával, azután folytata.

— Nyolc hold földet vettem itthon, de csak hatra futotta a pénz. Ló is kellett, kocsi is, esztendős kitartás is. Adott a bank, így Forgács uram, úgy Forgács uram. S mikor lejárt a fizetség terminált ideje: Hallja kend, fizet, vagy pereg a dob. Azt mondtam: Ha az úr, úr a számon, én se legyek kend a magáén! Kimocskolt, hogy: Piszkos kominista! Elúszott minden.

— Ötven esztendeig szolgáltam egy gazdát — keseregte Lajos bácsi. — Amikor nem bírtam, betétetett csősznek.

— Piszkos a világ.

— Az, ráférne egy kis megreperálás.

Vén Miszter elővette a pipáját s szíve üres-hidegen, majd belélyukadt a két arca.

— Tudja Lajos, maradt nékem egy leányom Amerikában. A Moni. Taljáa hentes az ura. Írattam néki, mert tudom az adresszát. Küld az majd nékem vagy száz dollárt, meglátja és magát is megtisztelem belőle. No, adjon már egy pipa dohányt.

Lajos bácsi kezébenyomta a disznóhólyagból készült dohányzacskót s huncutkás mosoly ráncolta a szemét a százdolláros miatt. Vén potyás ez a Miszter! Éppen azt szándékozta kérdezni, hogy Amerikában van-e topoliyafa, amikor elébük dobbantott Tonti Hagács, a másdűlői kertész.

— A teremtésit a jódolguknak — kezdte köszönés helyett adtateremtettével, de mivelhogy okos, urak között forgolódott embernek tartotta magát, utánaragasztotta: — kérem! Itt hencseregnek s ellophatják maguktól a félvilágot!

— Azt a felét, ami a grófoké, nyugodtan. No, de ki halt meg, József? — játszotta a bambát Miszter, mert a vicc minden bajra ír, akár a pióca.

— Az ördög fenéje! — dühöngött Tonti Hagács és keskeny-hegyes szőlőkapáját úgy a földhöz verte, hogy megbicsaklott a nyelén. — Összepocsékolják az adófizető polgár kertjét, lerázzák a gyümölcs színét, a csőszök pedig meresztethetnek, akár a terhes asszonyok. Ezért fizetem én a csőszbért?

Katona Lajos bácsi angyalfehér bajuszát sedergette nagy érdektelenül, Miszter pedig, akinek járásához tartozott a kert, imigyen gondolkozhatott: ni, hogy játssza a gazdát a riherongy! Megesett leányt vett feleségül, akinek a hálótársgazda két hold földdel tömte be a száját, azon gyötri a szőlőt. Leányai Pesten szolgálnak s úri gazdájukról levedlett pantallóban Hagácskodik. Még, hogy fizet! Öt esztendeje adós azzal a néhány liter búzával, ami a csőszt illetné. Hangosan azonban csak a szelíd kérdés lett hallható, mert bolond az, aki szalmával oltja a tüzet.

— Kire gyanakszol, öcsém?

— József fiam azt mondta, kérem, hogy a Bula gyereket látta szaladni. Azt, aki latorbandájával a Gergely gazduram tarlóján szokott legeltetni.

— Ki is lehetne más? — nézett egymásra a két öreg. — Ők a mi életünk megkeserítői.

A dűlő végén Táncosléptű Oláh Istvánnal találkoztak, aki Örzse leányát taszigálta maga előtt. Ő is istennel köszönt.

— Mért nem vigyáznak, hiszen az a dolguk? Jó-jó, öregek, de azért nem kéne eltűrni, amit ezek a júdásfattyak véghezvisznek. Maguktól még az Öreg-istent is letaszíthatnák a trónusáról.

— Most jött el a számadás napja, öcsém — nyugtatta Miszter és megrázta bütykös somfabotját.

III.

Lustára ettük magunkat és feszülő hasbőrrel hencseregtünk az útmenti árok porcfüvén. Hanyecz Laci elkészült csutkató pipájából kolytolt, mint valami mézeskalácsos török, mi pedig, többiek, újságpapirosba tekert kukoricacérnát szivaroztunk, s méltóságosokat köpködtünk, ha nyelvünk hegyét csípte a füst. Irén teltbegyű libáit követte hazafelé, a nap szokásos járását lefelé, úgy látszik megfáradott bámészkodásban.

— Napok óta sír a szolgáló, meg hány — titokzatoskodott Tóth Jóska, a legnagyobb kamasz. — Azt mondta Mihály bácsi, az öregbéres, hogy gyereke lesz. Pista bátyám, a középső béres volt a szeretője...

Úgy hallgattuk, bizsergő nemiséggel, mint valami égbéli csodát s hogy mondja, ugyan instálltuk. De hát békétlenkedett a jószág.

— Tartsuk jól tökkel — komendálta Bula Péter. — Van Gergely gazdának úgyis elég, azt mondta édesapám.

Megterítettük a tarlót s körbehasalva szomjúhoztuk a nagy misztériumot, amikor reánkszakadt a világvége.

Először Táncosléptű Oláh István ugrott ki a kukoricásból, grabancon ragadta Hanyecz Lacit s mérte a nem-jót az Örzse botjával. Bula Péternek Tonti Hagács jutott, nékünk Oláh Lacival a két csősz. Tóth Jóska maradt egyedül szűzen s Örzse csorgónyálú bámászkodónak.

Jussoltuk az olvasatlant s a bűneink sorát hallgathattuk ráadásnak.

— Te anyagyász! Jól esett a szőlőm? — kajánkodott Tonti Hagács. — Fizethet apád, mert felbecsültetem a kárt!

Hanyecz Laci brummogva sírt, mint a nagybőgő, ha bánatos a cigány.

— Nekünk jószágunk sincs, István bátyám, csak komázni jöttem.

— Ki hasgatta széjjel bicskával az Ugrinék görögdinnyéjét? — vallatta Oláh Lacit Katona Lajos bácsi. — Hát a csőszkunyhóm, ki gyújtotta fel?

Engem is dolgozott becsülettel az öreg Miszter, pedig mindig hűséggel hallgattam amerikás históriáit. Szóvá is tettem két botütés között.

— Nem írok több levelet a lányának, Mihály bácsi. Se a benőtt körmöt nem operálom ki a nagylábaujján.

Tóth Jóska, kedves cimboránk váltott ki bennünket. Összeterelte, tanyáink felé ostorozta állatainkat, azután nagyot kiáltott.

— Megy a jószág, világnak. Ha kárt teszen, a csőszök, Hagács meg Oláh István az okozója!

Megálltak az ütlegek, szuszogtak az ítélethozók, mi pedig tapogatva ott, ahol nyikkant a fáj, kereketoldottunk barmaink nyomában.

Leszállott az este, ködbeoldódott a leáldozott nap utolsó vörössége is. Hüvös szellő borzolta a hajladozó kukoricákat és szórta a termékenység bőséges sárga porát.

Kútágasok nyikorogtak, kutyák ugattak, lovak nyerítettek az itatóvályuk fölött s valahol fürjházaspár rikoltozott egymás után. Kkksss, kkkss, hol vagy, hol vagy, pitty-palatty, pitty-palatty, itt vagyok, itt vagyok! — harsogott a hangjuk. Fények villantak itt-ott s a távolabbiakról azt sem tudhatta az emberfia, lámpavilágok-e, csillagok-e.

A polyákhalmi iskola udvarán Palercsik iskolaszolga Úrangyalára csendítette a harangot...

*

S én most is azt a harangzsongást hallom, amikor emlékezetembe visszaköd̈lik a régfelejtett tegnapi emlék...

Takács Imre versei

Csikorgó dal

Csikordul
életem alatt a hó.
Megfagy rajta a tulipán,
sárgarigó.
Leszédül rá a boldogság.
Telt Hold alatt
emlékeim lemeztelenednek,
hogy megfagyjanak.

Föl kéne a nádast gyújtani,
hadd nyilana
— jégkötésekből recsegve —
csöpp ablaka
a sereg vályogháznak...
Kiálthatsz föl, a csillagok
meg nem állnak.

Mint Jézus — egy északi sarki —
a sík tavon
viszem sok lelkemre száradt
gondolatom.
Nem szögeztek keresztre
33 éves koromban;
a sors feszít:
dobálja rám a köznapok
görcs köveit.

Jégtáncosok zenéjét
hozzák haza —
jön a TV-ről hangos
lányok hada.
Jégtáncos lehetnék —
van jég,
égne a nád,
ropogásával adna
zenebonát!

Autót vehetnék — szórva
a megspórolt pénzt,
s lehullnék egy autóbontó
kacatjaként.
Végül az anyag is kifárad!
Én pihenten
alkotni szeretnék fák közt,
napos kertben...

Csikordul
életem alatt a hó.
Csillagtársaság! — nem vagy
megnyugtató.
Anarchista ábránd se békít.
Tünt ifjúság!
ne szégyelld a megfeszítetlen
férfi dalát.

Jöjjön a Föld utánunk

Hűen vágyainkhoz,
mi sokan fölröppentünk
a béke fölmelegedő délelőttjén.

A siklás könnyedebb lett,
és mint a vitorlázók:
egyre nagyobb tájakat láttunk magunk alatt.

Még hívtunk benneteket,
még láttuk arcotokat,
kezünkön még érzett a kapa nyele.

Lent még a táj is mozgott,
nem csak, mert mozdították,
bűntelenül szállhattunk volna le közétek...
S micsoda talajmenti
fagyhullám koloncolt le
titeket, hogy bűn lett már röpülésünk?

Bűn és egyszerre rabság,
fáztunk lágy melegünkkel,
mint antennák drótjaira szaggatott zöld levelek.

És kín lett hallani itt
világok versengését,
bánatunkban szólni se tudtunk hozzátok.

Ma mint az űrhajósok:
„Jöjjön a Föld utánunk,
nem akarunk kihalt csillagon lakni" — ezt kiáltjuk.

Veletek osztott szépség
tölti csak örömünket,
mozduljatok, hadd éljünk egy elemben!

Hűek leszünk mi ott is,
a régi siratásán,
hűségünket mérjétek mégis a vágyak másán.

S ahova elszegődtünk
röpülő kalauznak,
nem leszünk ott elcsatangoló fickók.

Lábunkat nem kényesen
mellétek, sárba tesszük,
nagy útjaink tapasztalása hív bennetek.

Albert Zsuzsa versei

Fiatalasszony éneke

Most harmincöt perc szabadidőt nyertem,
nem kötöz család, hivatal,
félév alatt ha megöregedtem,
hadd legyek félórát fiatal.

A kályhában ég már a tűz,
tudom, mi lesz a vacsora –
virágzik bennem máglyatűz,
sárgaliliom mámora,

jeleket éget bőrömön,
ecettel tölti örömöm,
kezemet tüskerózsa sebzi,
engedném, nem ereszti –

Kezedbe fogj már fakanalat –
kiált a konyha, és szólít a kés,
ugrál a spenót fedő alatt –
kevés az idő, ó jaj, kevés

báránykát szülni, szoptatgatni,
szeretőmnek is inni adni,
pénz után futni kényre-kedvre,
sipot hangolni énekemre.

Tavasz

Odakint nőnek a fák,
kopog a föld, de nézd,
már villanó zöld az ezüst,
s a szürke köveken
szikrát vet fényes eső!
Ejja hó! Örülj!
Csobog a csatorna, buggyanva
[csorog a víz
nyakadat simítja zápor!

Hagyd, ó ne félj,
szökdel a réten a kecskecsalád,
hol már a tél!
Szerelem dobol az ágon,
susogó lila füst perdül
messzire kéklő hegyek felé.

Odaát
vár valaki.

Állókép

Mikor a felhők hazatérnek
szobája mélyén megpihen az ember.
Ablakot nyit, megtelik szerelemmel,
nézi a szálló vadgalambokat.

Házáig érnek széles utak,
állatok kúsznak lábaihoz sorban:
Ő áll nevetve, szívében meg nem retten,
s önmagát látja fényben és folyóban.

Káldi János

Téli siratő

Ó, dáliák törött szárai, félhalott orgonák,
kicsike szegfűk száraz fejbogai,
elfagyott, szelíd krizantémok,
szépségeim,
ki sírasson meg benneteket,
ha nem a költő,
ha százszor férfi is!

Ki mondja el fölöttetek a gyászbeszédet,
ha nem az,
aki életét veri el a szépségekért!

Parazsas árvácskáim,
akiket már nem is látok,
akiket már a tél letiport,
tündéri csillagai e kertnek,
én őrizlek csak titeket.
Itt zörögtök a szívemben,
itt ráz titeket a szél —

Ó, havas kert, ó, holdas-hamus kórók,
tűnődéssé vált szirmok,
paránya levélke-szívek,
csak én,
csak én hordozlak titeket —

Ó, cipruságak szívet-dermesztő némasága,
ó, álom-fátyolú fák,
színezüst bozótok,
halovány, semmivé mosódó fűvek,
bizony,
aranyporos e m l é k már a nyár!

Sobor Antal

Felhők szállnak kelet felé

A teherautón heten vagyunk. Mi öten és ők ketten. A két géppisztolyos határőr.

A szél arcunkba csapja a hideg esőt, szólni se tudunk. Úgy robogunk, hogy majd levisz bennünket a cúg. Én mindig azt képzeltem, ha külföldre megyek, mindent apróra megnézek. A fákat, a házakat, még az útmenti árkokat is. Mindent megbámulok.

Most átfogom Mari vállát, mellemre húzom fejét, és igyekszem összekuporodni amennyire csak lehet.

Szegény Mari! Úgy vacog, hogy rám is rámragad. Annyi szent, hogy kutya időt fogtunk ki. Erre az ocsmány teherautózásra sem gondoltam. Látom, Gézáéknak sem túlzottan tetszik ez a kocsikázás az istenverte novemberi esőben. Sandán és irígykedve lesik a két határőrt, akik behúzódtak a vezetőfülke mögé. Még cigarettára is gyújtanak.

Lenne már vége ennek az átkozott útnak, és lennénk már valami meleg helyen. Beszélni is jó lenne. Órákig hallgatunk csak, mint a zsákok.

Nem ilyennek képzeltem, amikor az ember átlépi a határt. Veszprémben még szívszorongva vártam, de most már látom, hogy marhaság az egész.

Veszprémtől ponyvás Weaponon jöttünk, eshetett az eső miattunk. Csak annyi volt az egész, hogy elgémberedtünk. Mikor a határon túl leszálltunk, azt hittem a megváltás jött el. De aztán itt ez a nyitott teherautó, az eső és a szél...

A határátlépés felséges perce tehát az volt, hogy leugráltunk a Weaponról és néhányszor leguggoltam, rugóztam. Félrementünk a fiúkkal egy kerítés oldalába, de alig volt rá idő, kiabáltak, hogy föl a kocsira.

— A szentségit neki, meddig megyünk még? — ordít Feri.

— Rá se ránts öregem — üvölti Géza torkaszakadtából —, nyugati szél veri már a pofádba az esőt!

Robogunk a végtelen szürkeségben.

Jobban a mellemre szorítom Marit, felöltőm szárnyát eligazítom hátán, vállain.

Megérti mozdulataimat. Arcát a hónom alá fúrja, s mintha megszorítana derekamat átölelő karjával. Kapaszkodik belém.

Ezt a kapaszkodást, hozzám kapcsolódást éreztem már, amikor elindultunk. A szemét néztem akkor, ott a telepen, ahova kimentem érte. A telep kelmefestő és vegytisztító részlegénél dolgozott, mint gépíró. Talán most már nem kell dolgoznia. Feleségül veszem és dolgozom érte. Templomban esküszünk, ahogy

már otthon is akarta. Hosszú fehér fátyla lesz, az orgona búg, egyre búg, még akkor is, amikor mi már kiérünk a templomból. Arcán, szomorkás, aggódó arcán majd boldog mosoly ül. A fiúk is ott lesznek és gratulálnak sorban...

A teherautó megáll. Kifejtjük magunkat az átázott kabátok burkából. Leszállunk és hunyorgunk a szürkeségben. Arcunk merev a hideg esőtől.

Valami falu szélén vegyunk. Balról nagy hodály hatalmas udvarral. Az udvaron kavargás, mintha a varjak szálltak volna ide, fekete sokaság toporog, mocorog.

A kapu fölött tábla: Lager.

— Szevasztok magyarok! — kiabálnak felénk a kerítésen túlról. — Kerüljetek beljebb!

A határőrök intenek a fejükkel, hogy lépjünk be.

Bemegyünk a kapun.

— Öttel megint több. Nem tudom, mi az istent gondolnak ezek! Hát hogyan fogunk itt éjszakázni? Vagy azt hiszik, hogy mi ilyenhez vagyunk szokva? — ágál egy alacsony fiú, fején sísapka, kezében kulacs.

Többen jönnek felénk.

— Isten hozott benneteket!

— Miért nem valamelyik bécsi hotelben szálltok meg? Mi a fenének ide jöttetek?

— Remélem, van már repülőjegyetek Kanadába és csak búcsúzni jöttetek.

Bámuljuk őket. Nem értjük ezt a sok hülyéskedést.

Magas, szőke fiú lép hozzánk.

— Remélem, egy pillanatig sem gondoljátok, hogy a Riviérán vagytok. Ha mégis élne bennetek ilyen sejtés, közölnöm kell veletek, hogy kissé tévedtek. A Riviéra odébb van. Ez itt egy tűzoltószertár az udvarával, pillanatnyilag szállóvá alakítva. Egy kissé zsúfoltan vagyunk, de tekintettel kell lennetek a csúcsforgalomra.

A körülállók röhögnek.

— Azért ne kenődjetek el. Isten hozott benneteket!

— Tévedtek, egy teherautó hozott bennünket — szól Géza, aki a legelőbb találta meg a megfelelő hangot.

Újabb röhögés.

A magas szőke hátrafordul és az udvar felé kiáltja:

— Az egyetemisták menjenek a garázsba!

Aztán újra felénk fordul.

— Igyekezzetek átesni a formaságokon, és siessetek meleg kávéhoz és aránylag száraz szalmához jutni.

A csoport szétoszlik, jeléül annak, hogy befogadtak minket is. Ünnepélyes felvételünk megtörtént.

Géza felénk fordul.

— Azt hiszem, kezdeti nehézségekről van szó, fiúk. Az itteni hatóságokat nyilván váratlanul érte tömeges megjelenésünk, és így aztán helyszüke... meg miegymás... kissé... szóval, átvészeljük, na! Legfeljebb egy nap, amit itt töltünk. Mondtam már nektek, hogy Menyus bátyám értünk jön. Tamás értesítette őt érkezésünkről. Tomi és Menyus bácsi mindent el fog intézni. Hallottam, hogy itt az a lényeg, hogy rokona, ismerőse legyen az embernek. Aztán elmehet gyorsan a lágerből.

Feri után néz Gézára, a tizenöt éves Karcsi pislog. Mi Marival állunk.

— Géza — szól hirtelen Feri —, honnan a fenéből vakarod elő a Menyusodat

ebben a zűrzavarban? Ne marháskodj már, azt hiszem, az ilyesmi nem megy itt egykönnyen.

— Vannak, akik vaktában jönnek, öregem — csippenti össze ujjait Géza —, mi tervszerűen disszidáltunk. Tamás múlt pénteken jött ki egy gyógyszeres kocsival Bécsbe. Vele állapodtam meg, hogy Menyus bácsit értesíti érkezésemről, és ő megkeres itt engem. Különben is Menyus bácsi olyan valaki, aki ezekben a napokban itt van a környéken. Efelől biztosíthatlak benneteket. Ne felejtsétek el, hogy mi ketten Karcsival az unokaöccsei vagyunk Menyus bácsinak.

A közeli épületből két férfi lép ki.

— Üdvözöllek benneteket! Fáradjatok be! — int a kezével az egyik és az ajtó felé mutat.

Megyünk utánuk.

Dohányfüstös, alacsony mennyezetű helyiségbe lépünk. Ahogy belépünk, a két határőr tiszteleg és kimegy.

— Isten hozta Önöket! — mosolyog felénk egy kövérkés öregúr.

Majdnem elröhögöm magam, mert Géza jut eszembe: minket teherautó hozott ide. De mindegy. Úgylátszik itt már ez a szokás.

Az asztal mögött négyen ülnek. Három férfi, egy nő. Egy katonaféle is van köztük. A két férfi, aki beinvitált bennünket, megállt az ablak mellett.

A mosolygós úr szólal meg kissé idegenes hangszínnel.

— Bizonyos formaságokon kell átesniök. Nyilvántartásba vesszük önöket is. Sorsuk rövidesen eldől. Be kell látniuk, hogy egy ideig várakozni kell, de biztosíthatom magukat, hogy megfelelő módon alakul helyzetük. Később lehetőség lesz tengerentúli kivándorlásokra, de európai letelepedésekre is, satöbbi... Ideiglenesen tehát itt helyezkednek el nálunk. Kérem tehát a személyazonossági igazolványaikat!

— Nekem és a barátomnak nincs itt — szól Géza és rám mutat —, ugyanis mi katonák voltunk és megszöktünk. Az öcsém, Károly tizenöt éves, neki még nincs. Helyesebben, nem volt — fejezi be Géza és mosolyog.

— Igen. Hát akkor talán az önökét.

Feri és Mari az asztalhoz lép és leteszik a bordó fedelü könyveket. A kövér úr belepislog és átadja a nőnek, aki kiírja az adatokat. Közben a kövér, valamit halkan németül mond a mellette ülő egyenruhásnak. Az egyenruhás is mond valamit.

— Önök szabadságharcosok? — fordul felénk megint mosolyogva a kövér.

— Öööö... effektíve nem — felel Géza. — Hogyis mondjam? Mi ketten katonák voltunk, de megszöktünk. Nem voltunk...

— Jó — szól a kövér —, és a többiek?

— Ők sem — feleli Géza és a földre pislog.

— Diktálják be az adataikat.

Odalépünk a nőhöz, fölveszi az adatokat.

— Hát akkor... — mosolyog a kövér és széttárja az ujjait.

— Kérem... — szól Géza —, én szeretném bejelenteni, hogy mi mindannyian az én anyai nagybátyámat akarjuk felkeresni...

— Ki az ön nagybátyja?

— Vitéz doktor Korompay Menyhárt, Bécsben — válaszol Géza és úgy kihúzza magát, hogy majdnem fölemelkedik a levegőbe.

— Áááá... — csodálkozik a kövér úr legalább akkorát, mint én, aki sohasem tudtam Gézáról, a katonatársamról, hogy Menyus bátyja vitéz is meg doktor is.

— Kérem, önök fáradjanak ki az udvarra — fordul felénk a kövér —, jelentkezzenek Botos Ervinnél, akitől mindent megtudnak.

Géza mosolyogva int, hogy csak menjünk, kacsint is egyet. Rám úgy néz, hogy szemeiből ezt olvasom: látod öcsém, ennyi az egész, már helyben is vagyunk. Na, mit mondtam?

Ülünk a szalmán a vaskályha mellett. Hátamat a falnak vetem. Gyomromat eltöltötte az olajos hal, amit konzerves dobozból ettünk Marival. Forró feketekávét is kaptunk, ami belülről melegeti az embert. Szívom a cigarettát, mert Botos Ervin jóvoltából cigarettához is jutottunk.

A terem végében villanylámpa szerénykedik, mintha sápadt arcával szégyenkezve kérne bocsánatot, amiért csak ennyike fényt nyújthat. Alatta néhányan kártyáznak, időnként hangosan kiabálnak, röhögnek. A falak mentén nők, férfiak, imitt-amott gyerekek alszanak. A mi Karcsink is alszik. Feje a kályha felé, arca kipirult a szalmán. Feri háttal ül felénk, széles hátán megfeszül a fekete pulóver. Karjaival átfogja fölhúzott térdeit. Vajon, mire gondol? Mikor délután kijöttünk az irodából, elmondta, hogy apja jegyző volt egy bihari faluban.

Mari vállamra hajtja fejét. Belebámul a gyér fénybe. Géza még mindig nem jött vissza. Őt várjuk. Kint egyhangúan kopog az eső a pléhtetőkön. A szertárból meg az egyetemisták kocsiszínéből énekszó szűrődik, mellette szájharmonika is nyöszörög.

— Ki ez a Géza? — kérdezi halkan Mari, de fejét nem mozdítja vállamon.

— Mit mondjak róla? Együtt voltunk katonák. Egy rajban voltunk. Valahogy haverok lettünk. Annyit tudtam róla, hogy orvos szeretett volna lenni, de nem vették föl az egyetemre. Így lett katona.

Hallgatunk. Aztán, hogy Mari nem kérdez, folytatom.

— Tudta, hogy lakatos vagyok, mégis szívesen volt velem. Együtt jártunk a kimenőkre. Egyszer az anyjának is bemutatott, amikor látogatás volt. Az anyja rám mosolygott és azt mondta: írt magáról a Géza. Vigyázzanak egymásra, fiam. Aztán süteménnyel kínált. Mikor kezdődött a bumli és mindenki arra ment, amerre látott, mi együtt mentünk. Én szereztem neki is, magamnak is civilruhát. Egy ideig nálunk húzódtunk meg. Hálás volt nekem. Mikor aztán már lehetett jönni, azt mondta, tartsak vele, csúnya muri lesz, tűnjünk el. Tulajdonképpen katonaszökevények vagyunk. Gondoltam, nem beszél hülyeséget, ha elkapnak... szóval meglógtunk a katonaságtól. Akkor mentem érted is. Édes voltál. Nem szóltál semmit, csak fogtad a kabátodat és jöttél. Jöttél velem.

— Gézáról beszélj.

— Géza? Ő meg Ferit hozta magával. Meg az öccsét. Ennyit mondhatok hát Gézáról.

— És Feri?

— Ferit nem ismerem. Csöndes fiúnak látszik. Géza azt mondja, ő is sérelmes. Őt sem vették fel az egyetemre. Valami nyelvész szeretett volna lenni, de aztán egy maszek látszerésznél dolgozott.

Megint hallgatunk.

— Ez a fölírás is itt a kapuban, — szólal meg Mari.

— Milyen fölírás?

— Hát a láger. Lehet, hogy itt az üdülőtábort is így hívják, de nekem erről a szóról a foglyok jutnak eszembe.

Bánt, hogy Mari nyugtalan, gyanakvó és szomorú. De ez az autózás az esőben, ez az ocsmány falusi tűzoltótanya. Fáradt is. Nem csodálom. A fene tudja, az ember azt hiszi, mindjárt luxusjachtot kap Honolulu felé.

Nagyot nevetek.

— Nnna, ezóta már tudják otthon, hogy megléptünk. Most már bizonyosra veszik, hogy nem vagyunk a Magyar Népköztársaság területén.

De látom, viccelni sem lehet. Mari nem nevet. Sokára szólal meg.

— Igen. Most már tudják.

— Látod, ezek az egyetemisták is milyen csinnadrattát rendeznek. Bizakodók. Fontos, hogy az ember bizakodó legyen. Asszonyom — hajolok meg most Mari felé bolondozva —, látom, nem egészen ismerős Hamburgban. De szíveskedjék erre, erre menni, ott a hajóállomás. Egy óra múlva indul a hajó Amerikába. Gondolom, a jegye is megvan már, de ha még nincs, engedje meg, hogy intézkedjek. Bocsásson meg, de egy nagyon szép kabint rendelek önöknek, mint fiatal házasoknak. Egy csodálatos kabint. Kék, világoskék tapétával. Tisztelt férjével együtt nagyon elégedettek lesznek. És engedje meg, hogy egy hajózásban tapasztalt ember figyelmeztesse: ne túl sokat tartózkodjon a fedélzeten. Férje is szívesebben időz a kéktapétás kabinban. Fel kell hívnom a figyelmét egy csodálatos jelenségre: ha majd feljön a hold a tengerre...

Nevetünk. Most már nevet Mari is, és játékosan aprókat üt a számra mutatóujjával, mint annyiszor szokta, ha valami célzatos megjegyzést tettem.

Beleélem magam a szerepbe és folytatom.

— Igen, igen, erre tessenek! Szabad a csomagjaikat? Már itt is a kabin... Köszönöm... bite sőn... vagy mi az isten...

Kuncogva nevetünk, hogy a többiek meg ne hallják.

— Most már tényleg hagyd abba —, mondja Mari.

Nyílik az ajtó és Géza lép be. Hunyorogva néz körül. Intek neki, odajön. Az arca sugárzik. Feri is megfordul, fölkelti Karcsit. Karcsin látszik, hogy nem tudja, hol van. Dörgöli a szemét.

Hallgatjuk Gézát, mint az eleven kinyilatkoztatást.

— Hát figyeljetek! Menyus bácsival telefonon beszéltem. Holnap reggel itt lesz, bent vár bennünket a faluban a bisztróban. Nem lesz nehéz megtalálni, mivel egyetlen bisztró van ebben az átkozott faluban. Megoldunk mindent, apafejek! Na, Imre, mit szólsz? Slapecokból urak leszünk. Urak, érted! Feri, te meg jó lesz, ha az éjjel töröd a fejed azon, hogy hol kívánsz egyetemre járni. Maradsz Bécsben, a Sorbonne-ra kívánkozol? Vagy netán Cambridge-be, esetleg a Columbiára... Minden meglesz, öregfiú, csak egy éjszaka ebben a bűzös hodályban, amely, ha meggondolom, nem is olyan bűzös, nem is sötét, nem is mocskos. Hiszen innen indulunk. Nézzétek meg mind a négy sarkát jól, és álmodjatok, amit akartok, Menyus bácsi holnap itt lesz!

— Géza, hova fogunk mi menni? — kérdezi álmosan Karcsi.

— Öcsikém, te valószínűleg itt maradsz egy időre Menyus bácsiéknál. Náluk várod meg, míg benő a fejed lágya. Maguk pedig — fordul most Géza Marihoz —, megesküdhetnek. Templomba, drága hölgyem, templomban! Aztán Imre oda viszi magát a karjaiban, ahova akarja.

Kacsint egyet és nevet hozzá.

— De Géza — nyöszörög megint Karcsi —, én nem is ismerem Menyus bácsit.

— Hülye! Én sem ismerem. Gyerek voltam, amikor ő emigrált. De ő ismer minket, a rokonai vagyunk. Azt mondta, számon tartott bennünket a hosszú emigráció alatt. Valamennyiünket, rokonait és nem rokonait. Egyébként Tamás

befutott hozzá. Képzeljétek Tomi Münchenbe fog menni, még nem tudom, minek, de Menyus bátyám ajánló levelével.

Még egy-két kérdés, egy-egy örömteli kitörés és áradozás, aztán Géza alvást rendelt el. Pihenjünk — mondja —, mert holnap nagy nap virrad ránk.

Helyet csinálok Marinak a szalmán, felöltőmbe csavarom, és a megszárogatott ruhadarabokat mind rárakom, ami csak van. Feri kedvesen adja oda a bőrlemberdzsekjét.

Elterülünk a kályha mellett, mint a többiek ott a falak mentén, és álmodunk mi is ébren vagy alva a holnapról.

Az én szememre nehezen jön az álom. Most gondolok én is először és igazán arra, hogy vajon, mi lehet otthon? Ha egyedül van az ember, másképpen gondol mindenre. Legalábbis én így vagyok. Még ha Marival vagyunk ketten, akkor is másképpen merül föl bennem a múlt is, a jövő is.

Mi lehet otthon? Anyám a mennyezetet nézve töpreng, apám béna lábával rója a szobát, botja ütemesen kopog a padlón. Föl-alá járhat és próbálja eldönteni, hogy mi történt az országban, mi történt a fiával. Ismerem az apámat, tudom, hogy mit jelent mindkettő az ő szemében.

Nem tudom, odaállhatok-e még valaha elébe?

Csak ült, ült napokig, míg Gézával otthon húzódtunk meg civilben, és állát két súlyos kezébe fogott botjára támasztotta. Nem tudhatta, hogy hova indulunk búcsú nélkül, mikor fölhajtott gallérral kifordultunk a konyhaajtón. Nem mondhattam neki, hogy megyek külföldre, ahol vár bennünket Géza, Menyus bátyja.

Menyus bácsi. Vitéz doktor Korompay Menyhárt. Ki lehet ez? Miféle ember? Géza rajong érte, de vajon Géza...

Ah, mindegy. Majd holnap, majd holnap...

A reggel ugyanolyan szürke és súlyos, mint a tegnapi délután. Az eső ugyan nem esik, de ott van a levegőben, a házak tetején, a fák ágai között és az ember csontjaiban.

Sorbaállunk a kávéért és a konzervekért. Cigarettáért már nem állunk sort, mert Géza hozott az este este pár dobozzal.

A kavargás még nagyobb, mint tegnap volt. Az egyetemisták sem énekelnek. Ordítanak és vitatkoznak, hogy itt rohasztják meg őket ebben a tűzoltószínben, ahelyett, hogy ki-ki mehetne a maga útjára. A terelésből elegük volt — kiabálják minden felől. Az elégedetlenség átragad a többiekre is. Botos Ervin inti csöndre őket, hogy lássák be a szorult helyzetet, mindenki el fogja érni célját, meg hogy nem megy minden egyszerre.

Géza nem sokat törődik a zajjal, félvállról böki oda a magas, szőke egyetemistának, hogy nem kell úgy begyulladni, biztos forrásból tudja, hogy az egész társaság — ha akar — úgy ahogy van, kihajózhat New Jerseybe. De nem megy az olyan egyszerre.

Reggeli után mi négyen fölkerekedünk. Marit jobbnak látom a kocsiszínben hagyni a kályha mellett, panaszkodott, hogy náthás és fáj a torka. Ha van valami, úgyis érte jövök.

Fölballagunk a falu belterülete felé vezető úton. Feri megkérdez németül két biciklis falusi rendőrt, hogy merre van a bisztró.

Takaros házak sorakoznak kétfelől, szeretnék mindegyikbe benézni, esetleg eltrécselni az udvarban motyorgó emberekkel, de erre most gondolni sem lehet.

Pedig érdekelne a dolog. Bámulom, hogy ez a falu mennyire elüt a mi falvainktól.

A bisztró előtt vagyunk. Hatalmas, szép fekete autó áll az út szélén. Géza ránéz és felénk kacsint.

— Menyus bácsi már itt van.

Belépünk. A helyiségben meleg van, kávé meg cigaretta illata száll.

Egy sarki asztaltól őszhajú, szikár, nagyon elegáns, sötétbe öltözött férfi föláll érezhető ünnepélyességgel. Géza odalép hozzá.

— Menyus bácsi?

— Fiaim — ennyit mond az öreg és megöleli Gézát, majd Karcsit csókolja homlokon.

Velünk kezetfog.

— Vitéz doktor Korompay Menyhárt.

Leülünk.

Családi érdeklődések.

Menyus bácsi szigorú, kemény arcán egy pillanatra lágyság ömlik el. Aztán, mintha minden ránc fölszaladna a homlokára. Majd újra a kemény, éles metszésű arc következik.

És most hirtelen az a megmagyarázhatatlan érzésem támad, hogy ezt az arcot már láttam valahol. Ezt a gyorsan változó, futkosóráncú, kissé komikus arcot már láttam. De hol és mikor? Ugyan, képzelgés az egész! Hol láthattam volna? 45 óta külföldön él, és azelőtt én gyerek voltam. Bizonyára hasonlít valakire.

— Isten hozott benneteket, fiaim! — szól most mindnyájunkhoz Menyus bácsi.

— Ezt hagyd, légy szíves, Menyus bácsi! Már tegnap mondtam valakinek, hogy bennünket egy átkozott teherautó hozott.

— Ej, ej, Géza fiam, csak nem vagy te is istentelen? — nevet Menyus bácsi. Nevetésében van valami türelmetlenség, hangjában valami rosszindulat.

— A tárgyra kell térnünk, fiúk — mondja —, nekem sajnos hamarosan tovább kell mennem. Sok a dolgom. Éppen ti szereztek most nekünk, régi emigránsoknak, sok dolgot. Persze jószívvel csináljuk ezt mi öregek, hiszen honfitársakról, magyarokról van szó. De nekem még ott az üzlet is. Szóval, én érdekelt vagyok itt egy kis... ööö... üzletecskében. Építőipari vállalat vagyunk. Tudjátok, hiszen otthon is... Szóval, fiaim, dolgozni kell itt, hogy az ember vigye valamire. És hát természetesen tisztségeim vannak az emigráns szervezetekben, mert az ember nemcsak üzletember, hanem hazafi is. Még itt kint is.

Beszél az üzletről és a hazafiságról. Azt mondta, kevés az ideje, és mégis csak úgy ömlik belőle a szó az itteni dolgos, szorgalmas életről, meg arról, hogy ők itt mennyit küzdenek.

Nézem a száját, amelyről úgy jönnek a szép, szabályos szavak, mint a futószalagról a tégla.

Építkezési vállalkozó.

És valahonnan messziről rémlik föl nekem ez az arc, egyre meggyőzőbben, egyre biztosabban: láttam már.

Most a név is: Korompay Menyhárt, mintha ismerős lenne. Az ember vagy nevekhez kapcsol arcokat, vagy arcokhoz neveket. S ha az egyik fölbukkan előtte, felszínre segíti a másikat az emlékezet mélyvizeiből. Nekem a név eddig nem mondott semmit — legfeljebb a sallangjai gondolkoztattak el. De most az

arc, az arca, a nevét is ismerőssé tette. Csak tudnám, hogy kik ezek: ez az arc és a hozzátartozó név, Korompay Menyhárt.

— Szeretnélek benneteket személy szerint is megismerni. Bár Géza már informált vázlatosan. Feri öcsém, te bihari fiú vagy, és édesapád meghalt. Remélem, magyar barátaink körében sikerül bihariakat előhalászni, így földiekkel is találkozol itt idegenben. Hát nem nagyszerű? Úgy hallom, édesapád jegyző volt. Hej, fiam...

Vajon velem mit fog kezdeni? Kikkel hozhat engem össze vitéz doktor Korompay Menyhárt? Korompay Menyhárt, építkezési vállalkozó... építkezési vállalkozó...

Ebben a pillanatban minden világos lett előttem.

Gyerekkorom egy érdekes élménye volt, hogy minden szöveget kibetűztem, ami csak elém került, az újságpapír darabokat éppúgy, mint az utcai cégtáblákat városunkban. Korompay Menyhárt építkezési vállalkozó. De az arc, az arc... Láttam már, egészen bizonyosan láttam. Ezt a... ezt az... agárkutya-arcot.

Az apám! Mint a dörrenés, úgy döbbentett meg az emlékezés apámra. Igen, az apám hívta így: az Agár.

Most felém fordul.

— Imre fiam, Szabó Imre, ugyebár, téged kérlek szépen nem ismerlek, Géza is csak éppen annyit közölt, hogy itt vagy. Mármost... hogyis mondjam csak... kit tisztelhetek benned... azazhogy... szóval, ki is vagy?

— Szabó Imre lakatos vagyok. Apám Szabó András kőműves, nyugdíjas, rokkant.

— Ejha, no, hát talán valami háborús történet...

— Nem, nem háborús. Építkezésen érte a baleset. Fal dőlt rá. Azóta béna az egyik lába. Akkor... akkor... kirúgták. Az utcára került egy fillér nélkül, nyomorékon...

— Hát ez... ez nagyon szomorú, fiam — szólal meg, és hiába igyekszik részvétteljes arcot csinálni hosszúra nyúlt agárarcán, a szemeit nézem, amelyek összehúzódnak, elkeskenyülnek szinte vonalakká.

— Hogyismondjamcsak? Szóval... fel a fejjel, fiam! Hát kedveseim! — forgatja körbe a fejét. — Nekem mennem kell. Géza és Karcsi, természetesen magammal viszlek benneteket, mint unokaöcséimet, mert ti... ööö... azonkívül még a rokonaim is vagytok. Eszter nénétek nem is tudom, mit csinálna velem, ha nem vinnélek azonnal hozzá benneteket... hehehe... ugyebár...

Először zavartan, majd megkeményedő arckifejezéssel néz rám. Agárarcán futkosnak a ráncok.

Látszik, hogy könnyűszerrel és gyorsan akar szabadulni tőlem. Az apámtól annak idején könnyebben és harsányabb módon szabadult. Engem abban a kitüntetésben akar részesíteni, hogy mosolyogva bocsájt utamra.

— Feri fiam, te velünk jössz?

— Ha megengedi és lesz olyan kedves, Menyus bácsi...

— Ugyan! — legyint csontos kezével.

— Te pedig, fiam — pislog rám —, most menj vissza, úgy tudom, a menyasszonyoddal vagy. Gondom lesz rád. Az egyszerű, becsületes munkásemberekre itt is szükség van. Sokrétű ismeretségem van, vagy akár a mi vállalatunkon belül... szóval, lesz munkád. Nemcsak odaát van munka, nehogy azt hidd. Itt is van, bőven. Szóval, hát Isten veled, igyekezz eljutni Bécsbe...

Mentem kifelé. Géza ugrik utánam, megfogja a karom, hátraszól.

— De Menyus bácsi! Imre az én...

— Géza! Én fogom elrendezni a dolgaitokat. Ebben azt hiszem, egyetértünk. Vagy mást gondoltál talán? Imre jobb, ha most visszamegy a kedveséhez, aztán majd keresünk neki valamit. Így gondoltad te is, nem?

Géza elengedte a karomat.

— Isten veled, Imre!

Nem tehettem egyebet ebben a helyzetben, mint nevettem.

— Hát igen. Isten hoz bennünket és Isten visz. Szervusz.

Kijöttem a bisztróból, elhaladok a nagy fekete autó mellett.

Ballagok lefelé az úton, amelyen ide feljöttem. Megyek vissza Marihoz, aki ott kuporog a kályha mellett és engem vár.

Fölgyűröm a gallérom. Az eső úgylátszik megint készülődik.

Az úton senki. A házakon túl már erős szél fúj. Nyugatról fúj, és fölöttem nagy sötét felhők szállnak el alacsonyan és kelet felé...

Bojár Iván rajza

Takáts Gyula

Verses-füzetemből

Havazik... Havazik és őszek lesznek a fiatal lányok... Így lenne szép az öregség!

*

Az ifjúság énekes-madár. Az öregség karvaly. S ez a karvaly egyszer csak rácsap az énekes-madárra és széjjeltépi, mint a rongyot... Ne szomorkodj! Addig is énekelj...

*

Márciusi nap... Egy elhagyott erdei völgyben bokáig jártam a mohában. Ibolyák bokrához térdeltem illatért. A szellőrózsák és májvirágok kinyíltak. A csermely fűszálain és kristály csörgedezésén villogtatta a tavaszi eget... Egy iszaptól eldugult forrást kitisztítottam. Pár nap és ember, állat üdülhet tiszta vizétől. Hazatérőben egy szőlősgazdától egy pohár vörös bort kaptam... Szép és hasznos nap volt. Tavaszi ég, adj nekem sok ilyen napot.

*

A szó a költészetben egyszerre legyen íz, szín és muzsika... Mágikus... A szó a tudományban legyen az értelem tiszta, világos eszköze... Logikus... Mágikus és logikus között széles a skála. Ennek megfelelően változatos a stílus. Így a szó céljának megfelelő alkalmazása szerint különböző szín, hő és zenei fokokon megy át. Minden a szó: a stílus. Hatalmasabb erő az atomenergiánál. Mindent ez épít és fordít ki a sarkaiból a világon...

*

Kisétáltam a vadászkutya sírjához. Hiába kerestem az erdei út som és mogyoró bokrai között. Csak a téli avarral fedett halmot találtam. Végre a völgyben a dús tavaszi pázsit között ráleltem a kőre is. — Ki döntötte le?... Kinek volt útjában egy vadászkutya sírköve, melyen ez a szöveg áll: „Hűséges vadászpajtásomnak, Pagát kutyámnak emlékére"... A forrásnál gereblyéző gazda így szólt: — Elolvasták, aztán egyszerre csak célba kezdtek lőni rá... Aztán az egyik a völgybe gurította. — Dermedten álltam a kutya meggyalázott sírkövénél... Nekirugaszkodtam, hogy felvigyem a követ a sírra... Nehéz volt... Egy ember kevés, hogy egy eszmét a hegyre vigyen... Pihenj kő nélkül hűséges állat. Szived és hűséged téged kő nélkül is magasra emelt...

*

Puszta a völgyben... Körülötte erdők. A pásztorház egy gót temetőre épült. A juhászok alatt aranyfülbevalós germánok aludtak. A pusztai kápolna mögött egy középkori romegyház. A kápolna sekrestyéje alatt azoknak csontjai, akikre rágyújtotta a török az egyházat. A kápolna mögött egy ampir udvarház. A parkja is múltszázadi. Izléssel válogatott díszfák és gyümölcsös. Olyan lehetett ez a park a múltszázadi tölgyes rengetegben, mint egy oázis, melyet a magyar

jobbágy fakasztott, hogy urának csergedezzen.... A pásztorok azóta saját házat építettek... A gótok fülbevalói a múzeumba kerültek... A kis udvarházban verseket szavalnak s körötte, ha ritkább is, de napfényes a liget s a remény motorja vadul dolgozik az emberekben...

*

Megdöbbenve tárgyalják, hogy X nagytudású ember öregségére elvesztette egész tudását. Mindenki azt veszítheti csak el, amije van.

*

Ime a kőkor tűzhelygödrei... Minden putri ölén egy-egy nagymellű ősanya. Az emlők kora, amikor a háznép ott ült a tűz és tej körül... Tűz és tej! Két ősi áldás....

*

Hosszú-hosszú anyaláncolatban vész el az emberiség a múlt és és a jövő felé.

*

Az emberiség egyvégtében feji, csalja, eszi a természetet. A türelmes természet pedig tán bosszúból egyre magába eszi, magába temeti az emberiséget.

*

A költői emlékezet és képzelet mélysége és fényessége egy líra nagyságának a meghatározója.

*

Láttam a tengeri csiga röntgenképét. Ime a tudománynak egy technikai szerkezete, amely az élet rejtett valóságának milyen csodásan szép képét vetíti elénk. Nincs az az absztrakt művész, aki érdekesebbet alkotna. Az ilyen kép formai gazdagsága és matematikai pontosságú szerkezete, aránybiztossága előkészíti egy újfajta művészet születését. Ennek az új művészetnek tárgyi világa merőben különbözni fog a szemmel látható valóságtól. Amíg eddig a festők a morfológia és érzelem tájait rögzítették, addig ez az új művészet a valóság „lényegét" fogja ábrázolni... Nézzed csak jól meg a tengericsiga röntgenképét, aztán gondolj arra, mi lesz akkor, ha már mindenki fényképezheti egy erdő, egy tenger „lényegét". Nem a fényképezésről beszélek, hanem arról, hogy a technika szemünk elé teszi azt a világot, amelyről ma még csak egyes tudományos intézetek beszélnek. Egy szép napon addig jut a művészet, hogy a mindenség belső lényegéről kezd festeni, írni és zengeni. Ez a „lényeg" rá fog sugározni a külső világra is. Ennek a teljesértékű művészetnek a hajnala korunkban, most kezd pirkadozni.

Szilágyi Ferenc

Kínai pillanat

MEGÉRKEZÉS PEKINGBE

Az ezüst gép,
mint nagy pille,
leszállt –
s előttünk már,
mint óriás virág,
a repülőtér két piros jele:

北京

Betű? Felirat?
üdvözlő szavak?
Vagy tényleg csak
egy virág levele?
– Egy új világ külön költészete.

NANKINGI PILLANAT I.

Nem tudod úgysem felidézni...
a szeptemberi kert –
amely ott a Tavasz még –
virágokat s tücsköket ringatott –
zümmögött az ablaküveg is –
mint nagy pillék, a ventillátorok –
forgott velünk csendben a ház is,
a színes pagoda –
mint a kacsalábakon forgó
színarany palota –

Mesék földje
és mesék kertje –
nem ízlelt étkek, italok –
a tálakon csengő gyümölcsök
arany mosolya mosolyog –

– Mint Aladdin,
nézed a kincset,
mely csengve szertepereg –
s keresed kétkedő mosollyal,
ki lehozta: a Szellemet –

– a nyitott ablak bambuszán át
sárkányvirág lángja lobog –
terül-terül az asztalkád
és – mint a mesebeli dzsinn:
fölötted ezüstös szakállú
öreg kínai mosolyog –

NANKINGI PILLANAT II.

Nankingban még lombozó nyár van —
a hegy fölött kék sas kereng —
távol a Jangce csillogó
vizén bárkák bölcsője reng —

álmok úsznak a víz felett —
anyaként dúdol fenn a táj —
... e percben az óriás földön
húsz új kis ember született —

KÍNAI EVŐPÁLCIKÁK

A hunok csak csülökre mentek —
nézték, mint varázslatot,
ahogy a fényes rizs-szemet
táncoltatták a kis botok —

rágták a csontot tele szájjal,
vedelték rá a bort — —
a kis pálcikák csöndesen
jártak, mint bűvészbotok —

e leganyagibb művelet
fölött is az ész csillogott;
— szertedobált csontjaikkal
hol vannak a hunok?!

— billegnek bölcs mosollyal
a fényes pálcikák — —
mint a bűvész, teremti
a Lélek s Értelem
száz új varázslatát —

Horváth Ferenc rajza

Pálos Rozita versei

Izenet északra

Valahol hajnalodik.
Itt, a Hold mutat utat az éjnek,
kéményekből száll a vacsora füstje,
a dolgok visszazsugorodnak a térbe
s helyüket ellepi a képzelet napvárosa.
Lehull a felszínről a fegyelem
mésztufa gátja és felragyog a mély,
miként a nyílt mozdulat,
mely egyértelmű a szívvel.
Kedvesem, ki lettél a mindenség arca nékem,
a védelem és menedék, rád gondolok;
ó szerelem angyala!
Könnyeim megvilágítják a neved,
mit kimondani se tudok.

Két kép

VÁNDOROK

A Hold bearanyozta cipőiket
s lépteik nem hoztak
szégyent a fényre.

ACCORD

Várlak, mint szó a kimondást,
vulkán a kitörést,
szent a halált.

Bródy László

Tapolca

Kis, kócos patak a Tapolca,
baktat medrében, ez a dolga.
Nem tartja számon a családban
a Po, a Nílus, vagy a Volga.

Nem látogatják krokodílok,
se pézsmapatkányok, se vidrák,
térképeken be nem rajzolják,
földrajztanárok nem tanítják.

Nem díszíti fejét a világhír,
nem ismeri nevét egy ország,
csak én kisérem észrevétlen,
én figyelem aggódva sorsát.

S mint egy baleset szemtanúja,
láttam: megbotlott a Tapolca,
a tóba esett réműlt arccal
és belefúlt a Balatonba.

Mészöly Miklós

Találkozás

Utószezon volt, az idő novemberre járt. A meredek hegyoldalt elborították a vöröslő lombok. A fák közt mészfehér szerpentinút kanyargott a gerincre, kihívó leplezetlenséggel; de ugyanakkor megtévesztően is: messziről úgy világított, mint valami hócsík.

A kihalt úton két asszony sétált fölfelé, maguk-törte bottal a kezükben, nem közel, de nem is távol egymástól. Abban a párhuzamos két mélyedésben lépkedtek, amit az autók vájnak az országutakba. Az egyikük nyulánk termetű volt, lábán divatos szabású trottőr cipő, bal arcán három heges himlőfolt. A másik, az alacsonyabb, férfias sport-kabátot viselt, alig térden alul érő szoknyát; szőke haját nem emelte ki a gallér fölé, inkább alája türködte, ha egy tincs kiszabadult.

— Nézd, mennyi boglárka! — mondta a trottőrcipős, és az útmenti füves lejtőre mutatott.

— Hol? — kérdezte a másik.

— Ott ni... ott lent.

— Az nem boglárka.

— Hát?

— Kikericsek.

— Biztos?

— Egész biztos. Lila kikericsek.

— Azt hittem, őszi boglárkák.

A szőkehajú elnézően mosolygott.

— Őszi boglárka nincs, összetéveszted a tavaszi boglárkával. És az fehér.

— Sose volt érzékem a botanikához — mondta a trottőrcipős. — De gyönyörűek. Ugye, gyönyörűek? Te mindig jeles voltál botanikából.

— Csak egyszer, félévben — válaszolta a szőkehajú. — Év végén soha.

— Igazán?

Aztán mindjárt utána:

— Gyere, másszunk át...

Átsegítették egymást az útmenti árkon és leguggoltak a kikericsek közé. Egy-két fáradt, fázós méh döngött a fűszálak fölött, A nap a tarkójukat sütötte.

— Nálatok mért jött olyan sokára a gyerek? — kérdezte a trottőrcipős. — Nem akartál?

— Dehogynem... Csakhát, tudod, hogy van. Egy darabig terveztük, halogattuk, közben elmegy az idő hamar. Nem akartam, hogy bizonytalanra...

— Meg a konzervatóriumra is készültél, igaz?

— Persze...

A szőkehajú elhallgatott, aztán guggolva megfordult lassan és nyitott szemmel belenézett a napba.

— Mit csinálsz? — hökkent meg a trottőrcipős.

— Semmit... Néha nem látok jól és olyankor szoktam így. De ennek a napnak már úgysincs ereje.

— Akkor se csináld, ettől még rosszabb lesz.

— Tudom. De ameddig belenézek, addig jó, minden ragyog meg szikrázik. — S nevetett. — Butaság, mi?

— Elég nagy butaság — mondta a trottőrcipős; aztán hirtelen fölvetette a fejét. — Azóta én is megváltoztam nagyon. Nem találod?

— Te alig változtál — felelte a szőkehajú.

Valahonnét recsegő kuplungolás hallatszott s a völgy egyszeribe megtelt a barbár hanggal. Mindketten a tető felé pillantottak.

— A busz?

— Nem, még nem jöhet... Még korán van.

— Messziről azt hihetné a soffőr, hogy pisilünk. Úgy guggolunk itt... — nevetett a szőke, de kissé erőltetetten; mintha csak egy régi, lányiskolai kiránduláson fecsegnének.

A visszhangos berregés hirtelen befulladt s csönd lett, nagyobb csönd, mint előbb, az ég hűvös kékje szinte átvilágította őket.

— Isteni időt fogtunk ki — mondta a trottőrcipős. — Még nem is volt ilyen szép, mióta fent vagyok.

— Vigyázz, eltaposol egy boglárkát — szólt rá a szőkehajú.

— Kikericset?

— Nem... ez boglárka volt. Nézd csak! — s a rövidlátók mozdulatával egészen közel hajolt a megbarnult virágfejhez. Tépni se kellett nagyon, magától kijött a földből. Odatartotta a másik asszony elé.

— Látod?

A száraz szirmok között egy összefonnyadt testű bogár feküdt, úgyszólván semmi más nem maradt meg belőle, csak a két pirosas szárny.

— Már dér van reggelenként — mondta a trottőrcipős. — Kár, hogy nem jöttél előbb.

A szőkehajú elhúzta a száját.

— Ennek ugyan mindegy szegénynek — s markába rázta a két bogárszárnyat. Így, összecsukott tenyérrel mászott vissza a szerpentin útra és hóna alá vette a botját. A fehér kőkorlát mellől szólt vissza.

— Gyere, hagyd már.

— Ne szedjünk még?

— Majd visszafelé — mondta szórakozottan. — Úgyis csak erre jöhetünk megint. Vagy van másfelé is út?

— Azt hiszem, nincs — mondta a másik, és letörölte a harmatot a cipőjéről. — De még én se jártam a gerincen túl. Sétáljunk fel odáig?

— Jó, menjünk, onnét biztos messzire ellátni. Nincs valami kilátó a közelben?

— Nem tudom... állítólag egy viadukt van a hegy túlsó oldalán.

— Nagyszerű! Akkor megnézzük azt — s újra beálltak mindketten a maguk autónyom mélyedésükbe. Két kanyart sétáltak fölfelé szótlanul, akkor megkérdezte a szőkehajú:

— Te otthon voltál még, mikor a viaduktot felrobbantották nálunk?

A trottőrcipős homlokát ráncolva tűnődött.

— Nem, mi már eljöttünk akkor — mondta. — Épp akkoriban helyezték át az uramat.

— Arra emlékszem. Nagyon sürgősen költöztetek.

— Ne is mondd... gondolni se szeretek rá.

— És el se búcsúztatok tőlünk — folytatta a szőkehajú.

— Hogy-hogy? Dehiszen elbúcsúztunk.

— Nem búcsúztatok el.

— De igen... még a napra is pontosan emlékszem! Egy szombati nap volt, október végén.

— Novemberben költöztetek — mondta a szőkehajú.

A trottőrcipős zavartan elhallgatott.

— Novemberben? Csakugyan... — S beleszalagolt a kikerics-csokorba. — Iszonyú régen volt. Te nem úgy érzed?

— Dehogynem... iszonyú régen — bólintott rá. — Egy évre rá aztán mi is elköltöztünk... de azt már nem tudom, hogy tavasszal-e vagy ősszel. Egyszerűen nem tudom.

— Háború volt — mondta megértő hangsúllyal a másik.

— Az is — felelte a szőkehajú.

— Szóval, mennyi is akkor? — számolt hangosan a trottőrcipős. — Tizenhét éve nem láttuk egymást?

— Tizennyolc. Most már ez az év is számít, ennek is végére járunk.

— Igazad van... ez a tizennyolcadik — s kipiszkált egy kavicsot a cipőjéből.

— Mióta vagy fönt az üdülőben? — kérdezte a szőkehajú.

— Tíz napja. De holnap már muszáj hazautaznom. Te mennyi időre jöttél?

— Három napra.

— Csak? És megéri ilyen rövid időre?

— Ez is nehezen ment — válaszolta a szőke. — De legalább találkoztunk... Nem tudsz maradni még?

— Sajnos... Pedig gondolhatod, hogy maradnék. De most estig beszélgetünk majd.

— Pár éve egyszer sokat gondoltam rád... valami régi írás került a kezembe.

A trottőrcipős meglepődött.

— Neked még van leveled tőlem?

— Talán ez az egy még. De semmire nem emlékszem abból, amiket ott írsz. Semmire. Ha érdekel, elküldöm egyszer. Hátha meg tudod fejteni.

— Az én uram minden lánykori emlékemet elégettette — mondta a trottőrcipős. — Még a fényképeket is. Azt akarta, hogy emlékek nélkül menjek hozzá.

— Ti iszonyú szerelmesek voltatok — szólt közbe a szőkehajú. — Nem is értem utólag, hogyan lehettünk jóba.

— Mi ketten?

— Igen. Bosszantóan csinos voltál.

Az út egyre meredekebb lett, megálltak pihenni. Visszafordultak az üdülő felé. Hideg és pontos miniatűr rajz volt a mélyben: a fehér falak s a kék ablakkeretek; a terasz előtt legelő teherhordó szamár; az egyik asztal fölött árválkodó színes napvédő rongy. S egy nagy halom nyugágy, összecsukva, felpolcozva — holnap már a padlásra kerülnek. És sehol egy lélek, semmi mozgás. Csak a gondnok valahol bent a konyhán. Ők ketten voltak az utolsó vendégek.

— Mikor kaptad a himlőt? — kérdezte a szőkehajú.
— A gyerek után.
— Nem is szoptattál akkor?
— Csak másfél hétig.
— Nekem annyi tejem volt, hogy alig tudtam szabadulni tőle.
— Az se jó — jegyezte meg a trottőrcipős.
— Hát nem. Tönkre is ment a mellem — s ujját végighúzta a heges himlőfoltokon. — Tegyél rá több festéket — mondta.
— Ugyan — legyintett a másik. — Nem zavar, egyáltalán nem zavar.
— Igazán nem tudnál maradni még? — kérdezte a szőkehajú.
— Majd meglátom... mára várok postát. Lehet, hogy találkozunk is vele, erre szokott jönni.
Lassan tovább indultak. A szőke ütemesen ütögette maga előtt a botjával az úttestet.
— Tulajdonképpen nem panaszkodhatom — mondta, — nem is tudom, hogy mire panaszkodhatnék. A konzervatóriumot magamtól hagytam ott, butaság volna ráfogni valakire. És tizennyolc év alatt el is felejti az ember az okokat. — Megvonta a vállát s abbahagyta az ütögetést. — Tessék?
— Nem szóltam — intett a trottőrcipős.
— De igen... mondtál valamit.
— Igazán semmit...
— Akkor mesélj valamit magadról. Akármit.
— Emlékszel Csupira?
— Hogyne... az a kis kövér, ugye? Mi lett vele?
— Nem tudom.
— És Beáról tudsz?
— Tecáról?
— Nem, Bea...
— Jaj, tudom már. Arról hallottam egyszer. Várj csak, mit is?
A szőkehajú hunyorítva elbámult valahová, de aztán újra napnál kötött ki, az volt a legfényesebb. S onnét újra a lába elé nézett.
— Vigyázz, elszórod a kikericseket — mondta.
Pár lépést visszasétáltak és fölszedték az elhullott szálakat.
— Mit gondolsz, mért ilyen fehér itt a por?
— Biztos meszes — mondta a szőkehajú. — De szebb így, nem? Nyáron... a zöld meg ez a fehér. Tudod, hogy féléve készülök erre a három napra? Most kialszom magam.
— Kire hagytad a gyereket?
— Van egy szomszédom... nagyon kedves asszony. Még jobban is szereti a lányomat, mint én. Több ideje van.
— És az apja? — érdeklődött a trottőrcipős.
— Nincs apja.
— Hogy?
— Hát nem mondam még?
— Valamit mondtál... De azt hittem, azért van valaki.
— Nem, rosszul értetted. — Aztán megismételte: — Rosszul értetted.
Közeledtek a tetőhöz. Csípősödött a szél.
— Nem akarsz beszélni róla? — kérdezte a trottőrcipős.
— Dehogynem... De hát van idő még, estig lesz elég időnk rá. Azért isteni, hogy ilyen jó napot fogtunk ki.

— Ha nem jössz, úgy utazom el, hogy fel se sétálok ide — mondta a trottőrcipős.

Befordultak az utolsó hajtűkanyarba. Az úttest lejtősen megferdült itt, mint azok a vásári, hajópadlós pályák, ahol körbe száguld a motoros artista, előbb csak lent, aztán egyre följebb, vízszintesen körözve az emeletes bódé falán.

A kanyarból két faoszlopra szerelt domború fémtükör tűzött a szemükbe. Ez váratlan volt; s valahogy indokolatlanul játékos. Muszáj volt nézni magukat bennük, ahogy lassan botoztak fölfelé, torzan megnyúlt testtel, majd a következő pillanatban kövérre szétnyomódva. Az egyik tükör mélyén még az üdülőépület is ott rémlett. A másikon meg a gerinc fenyőfa sora.

— Azt hiszem, jön a postás — állt meg hirtelen a trottőrcipős; homlokán pár csepp verejték csillant, mint a szénsav-buborék. — Nem látod? Most hajtott ki a fenyőfák közül — s a botjával előre mutatott.

A két útjelzőtükör egymásnak adogatta a közeledő postást; végül az egyik befogta s nem engedte el: már bent porzott kerékpárjával a hajtűkanyarban. Lábát előre dúgta a sárhányó alá s úgy fékezett. Aztán megismerte a trottőrcipőst. Megállt mellette. Durva szövésű fehér szvetter volt a fiún, a fején fekete svájci sapka.

Az asszony rátette kezét a kormányra.

— Most elcsíptem! — mondta s igyekezett tréfásra megjátszani a mozdulatát; de még így is érződött, hogy a hangja remeg. — Ugye, máma kapok valamit?

A fiú nagy igyekezettel kotort bele a táskájába, aztán fölnézett. Megrázta a fejét.

— Nincs... sajnos nincs, kezicsókolom. De talán holnap majd... vagy holnapután — s a száját szélesre húzta; világítottak a fogai. — Nem kell ám úgy hazasietni. Tessék még maradni a hét végéig, addig biztos lesz valami.

— Persze... — mosolygott az asszony. — Majd meggondolom még.

A szőkehajú nem lépett közelebb, ott állt a keréknyomban. Hunyorgó szemével megcélozta a fiút.

— Mit gondolsz, szép idő lesz?

— Mikor, kezicsókolom?

— Úgy általában... Lesz még három ilyen nap?

A fiú szakértő komolysággal nézett körbe az égen meg a rozsdás erdőkön.

— Hát, hogy ilyen, azt már kötve hiszem — válaszolta. — Mert ez csuda, ez a mai nap, ilyen nem szokott lenni. Most már vége az ilyen időnek.

— Este nem érkezik posta? — kérdezte a trottőrcipős.

— Csak reggel — mondta a fiú, s kicsit fölemelte a gépet, hogy talpa alá igazítsa a pedált. — Este nem.

— Most bemegy az üdülőbe is? — szólt oda a szőkehajú.

— Be, igen... Ha sürgős, levihetem valamelyiküket — nézett a két aszszonyra s közben nagy, vöröses kézfejét vakargatta. — Ha megfelel itt a vázon... — tette hozzá.

A trottőrcipős a félrefordult első kereket nézte; látszott a szemén, hogy nincs jelen.

— Köszönjük... — mormogta udvariasan.

— Ha beszél a gondnokkal, mondja meg neki, hogy tegye félre az ebédünket.

— Jó, megmondom. — Ezt már kicsit hivatalosabban ígérte a fiú, s ujját a homlokához bökve, gurulni kezdett lefelé.

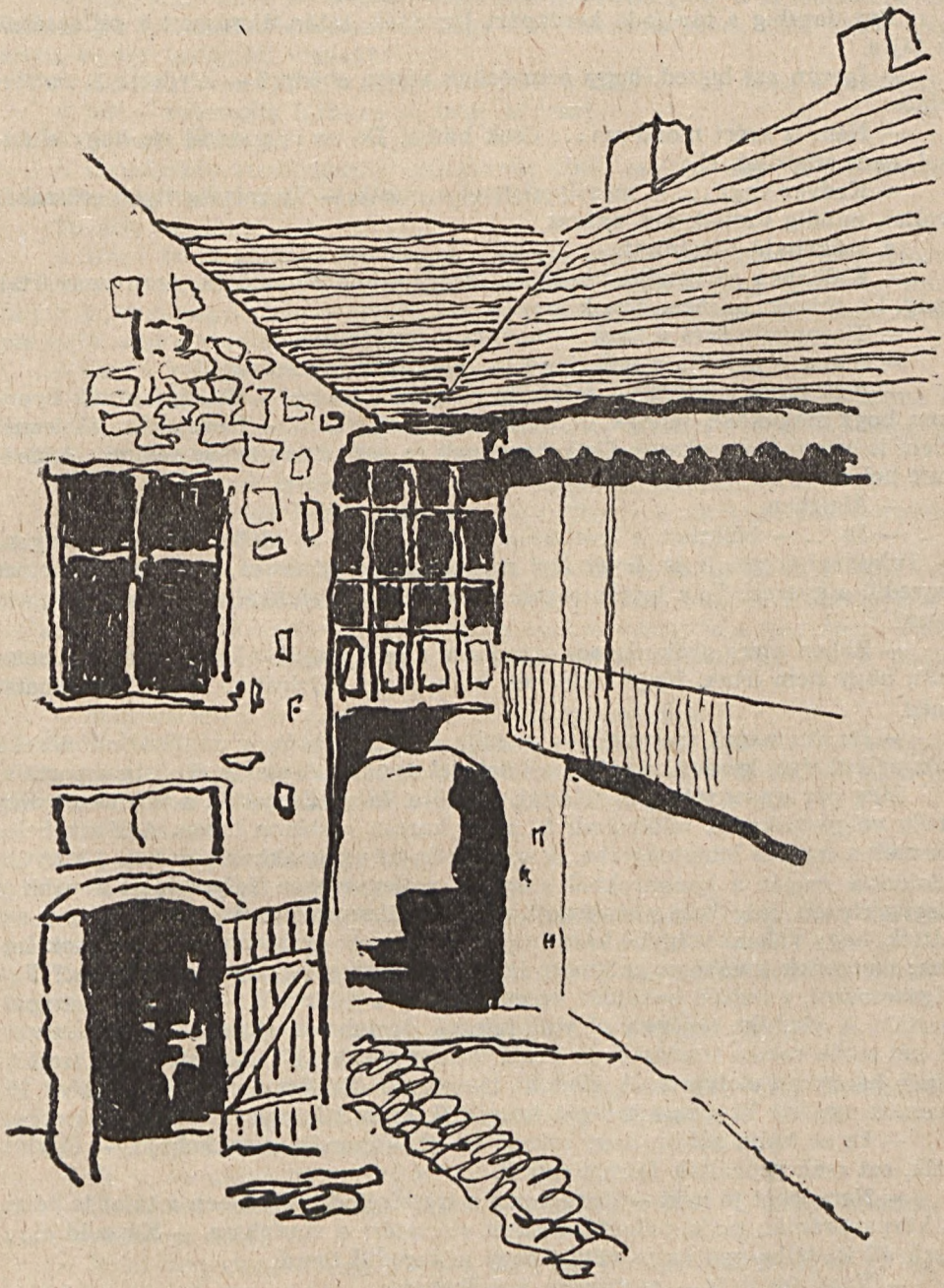

Bojár Iván rajza

— Csinos kölyök — jegyezte meg a szőkehajú.

Egy darabig a távolodó kerékpárt figyelték, aztán átcsúszott a pillantásuk a tájra.

— Igazán azt hiszed, hogy nem érünk vissza ebédre? — kérdezte a trottőrcipős.

— Nem is azért mondtam... Csak hátha. De ne is gondolj rá, hogy elutazol, nem engedlek el.

— Kedves vagy... — mosolyodott el a másik. — Te mindig ilyen erőszakos voltál, mindig tudtad, mit akarsz.

A szőkehajú legyintett.

— Különben se veszítesz semmit. Majd otthon elmondják, amit nem írtak meg. Én örülök, ha nem kapok levelet.

— Tizennyolc éves a fiam — mondta a trottőrcipős.

— Pláne — mondta a szőkehajú. — Azok nem leveleznek.

— Még nincs is idejük — folytatta élénken a szőke. — Mindig élvezik ilyenkor, hogy magukban vannak. Jó pajtások az apjával... — Nevetett. — Elhiszed? Nem is értem őket sokszor. Csak beszélnek és nem értek belőle semmit. A tiednek hol az apja?

— Algirban.

— Ja... — bólintott a trottőrcipős. Majd újra az előbbi vibrálós hangon: — Tulajdonképpen jó is, hogy így megvannak egymással... Legalább nincs egyedül a gyerek. Ez a legfontosabb. És a fiúk az apjukkal értik meg egymást, igaz?

— Ebben nincs gyakorlatom — mondta a szőkehajú. — De az nem tesz semmit, hogy nem írtak. Majd küldenek holnap egy táviratot, hogy maradhatsz még.

— De én menni szeretnék — mondta a trottőrcipős, s minden különösebb póz nélkül sírni kezdett, a szőkehajúnak fel se tűnt. A szél is söpörte a port.

Még pár lépést tettek és felértek a tetőre. Megpillantották a viaduktot. Egy mély völgy-szakadék fölött ívelt át, négy karcsú vasbeton lábon. A lábak belevesztek a rozsdás lombtengerbe. A szerpentin-út ugyanakkor váratlanul kinyúlt, kioldotta magát a kanyarokból s szinte nyílegyenesen folytatódott tovább a hegygerincen, míg bele nem futott az égbe. Erre nem számítottak. Végig azt hitték, hogy valami völgybe kanyarodik alá, s most egyszerre tanácstalanok lettek: menjenek tovább rajta? vagy inkább ereszkedjenek le a viadukthoz? Egy elgazosodott, pusztuló bekötőút vezetett odáig a gerincről, — rég nem használhatták. A viadukt bejárata el volt falazva, ideiglenes célzattal, de masszívan. A két sorba rakott terméskövek közül tábla nyúlt ki: ÚT ELZÁRVA. A trottőrcipős hangosan elolvasta. A viadukt traverzein átsütött a nap, helyenként fűcsomók nyúltak ki a vasszerkezet üregeiből, másutt liánok nőtték be.

— Ez se tudja akkor, hogy minek áll itt — mondta a szőkehajú. — Úgylátszik, ezt csak próbálták felrobbantani.

— Nem lehet jó neki — fűzte hozzá a trottőrcipős, miközben a tájat is nézte, a körpanorámát, majd pillantása ismét visszatért a viaduktra. — Képzeld el... csak áll itt télbe-nyárba és várja, hogy mikor dől össze.

— Vagy tudja is — mormogta a szőkehajú.

— Mit mondasz?

— Emlékszem, éppen fodrásznál ültem, amikor nálunk felrobbant otthon, még a búra alatt is lehetetett hallani. Az se volt jó. Ahányan voltunk az üzletben, mind kidugtuk a fejünket a búrából és belebámultunk a tükörbe.

— Kár, hogy nincs itt a fiam — mondta a trottőrcipős, — az mindenre tud valami jót mondani. Gondolom is, hogy mit mondana most. „Na, ebből elég, anyu, ez egy bedöglött viadukt."

— Hát akkor menjünk a szerpentín-úton tovább? — kérdezte a szőkehajú.

— Ne! — válaszolta hirtelen. — Vagy akarsz?

— Nekem mindegy.

A trottőrcipős viszolygott a nyílegyenes úttól: mintha egy végeérhetetlen kenderkötelet feszítettek volna ki a gerincen.

Tovább topogtak.

A völgy felett áttetsző köd úszott, s ahogy tűzte a nap, olyan volt, mintha rá lehetne lépni. De föntről, az elágazástól, inkább csak a völgytorkolaton túlra láttak ki, a síkságra. Lefelé elvette előlük a kilátást az a két-háromszáz méteres lejtő, ami a viaduktig lenyúlt.

— Onnét kellene lenézni — mondta a trottőrcipős.

— Jó, menjünk — egyezett bele a szőkehajú. — Ott majd napozhatunk is egyet — s kigombolkozott, a blúzát is kigombolta, egészen a kombiné-csipkéig. — Teljesen tönkrement a mellem — szögezte le újra.

Lassan, oldalazva ereszkedtek lefelé a magas sarjúfűben.

— Emlékszel, hogy hengerigáztunk valamikor? — nevetett föl a trottőrcipős.

A szőkehajú is nevetett. Aztán lehajolt hirtelen és oldalt dőlve görögni kezdett a fűben. A trottőrcipős ugrálva igyekezett utána, majd ő is lehuppant a szőkehajú mellé. Az éppen valami ragadós piszkot vakart le a tenyeréről. Talán macskaméz? Vagy inkább gyanta? A piszok alján megtalálták az árulkodó tobozpikkelyt.

— Micsoda isteni szaga van! — és felváltva szagolták.

A trottőrcipős közelebb húzta magához a szőkehajú kezét: a körömágyak alatt, az ujjközökben kék elszíneződés látszott. De nem is csak ott; az egész kéz ilyen volt, kékes és száraz, a bőr kékes pöszlékekkel hámlott róla.

— A tintától?

— Igen — mondta a szőkehajú.

— És nem jön le?

— Nem, beleivódik. Meg nincs is ideje lekopni. Három nap alatt nem kopik le.

Fekve könyököltek a fűben, a trottőrcipős a viaduktot nézte, a másik a napot.

— Azért jó kis üzlet — mondta a szőkehajú. — Lehetne rosszabb is.

— Csak töltőtollal foglalkozol?

— Főleg azzal. Javítással, cserével... meghát, ami jön még. Műanyag... ragasztás. Van egy segédem. Valahogy csak meg lehet élni.

A trottőrcipős hirtelen felült.

— Te... én mégis itt maradok.

— De hiszen ezt eldöntöttük már! Nem is engednélek... annyi mindenről nem beszéltünk még.

— Majd táviratozok, hogy kapnak még három nap szabadságot... Úgyis szeretnek együtt vacsorázni.

— Meg hátha levelet is kapsz addig.

— Persze... most már jönni kell valaminek. Tíz napja nem írtak.

Itt lent, a lejtős oldalban semmi szél nem fújt. Egy ideig elnyúlva süttették magukat, aztán tovább ereszkedtek lefelé. A part széle egy helyen jó húsz mé-

ternyire kiugrott, elkeskenyedve, mint valami levegőbe kitolt sziklás móló. Ide másztak le s egész a végéig kisétáltak. Elakadt a szavuk, mikor lenéztek a mélybe. Az áttetsző köd lustán gomolygott alattuk, s ahol fölszakadt pillanatokra, egy falura láttak le, legalábbis úgy tűnt, hogy falu. De ugyanúgy lehetett volna egy fantasztikus akvárium-fenék is, ahová a legkülönbözőbb tárgyak süllyedtek le, játékházak és egyhelyben topogó hintalovak, ezüstpapírból kacsaúsztató, süvegcukorból templomtorony. És semmi hang. A mélyből semmi zaj nem hallatszott fel a sziklakiugróig, még egy kutyaugatás sem. Öt-hatszáz méternyire lehettek a falu fölött. A szőkehajú hunyorogva bámult le, aztán visszahúzta a fejét.

— Ez maga megérte, hogy idesétáltunk — mondta, s megdörzsölte a szemét. — Ugye, piros a torony lent?

— Nem... zöld — nézett rá a trottőrcipős és megfogta a karját. — Szédülsz?

— Dehogy... — s tovább nyomogatta a szemhéját. — Az a gőz otthon... az csinálja ezt.

— Milyen gőz?

— Az egyik műanyagot, ha ragasztjuk... tudod, meg kell olvasztani előbb. Azt hiszem, attól.

— Mért nem mész orvoshoz?

— Voltam már. Abba kellene hagyni. — S újra lenézett a mélybe. — De ez gyönyörű itt... isteni napot fogtunk ki. A fiad mit szólna most, ha látná?

— Nem tudom... Isten bizony, nem tudom. Pedig hívtam őket, hogy jöjjenek fel utánam.

— Ne aggódj, megleszünk most már ketten. Legalább jól kibeszélgetjük magunkat. Annyi év után kicsit nehezen jön bele az ember.

— Meg nincs is értelme erőltetni — tette hozzá a trottőrcipős. — Ahogy jön, nem igaz?

A szőkehajú hirtelen feléje nyúlt. — Vigyázz, lelököd a kikericseket! — de akkorra már lesodródott a csokor a szikláról, a szoknyájával sodorta le.

— Nem baj — legyintett. — Nem esett rossz helyre. Olyan, mintha valami tóba esett volna.

Aztán egymásba fogózva előre hajoltak, hogy kövessék a széthullt csokor útját. A köd szinte élőlényként lélegzett alattuk: hol szétnyílt, hol újra összecsukódott.

— Azért a viaduktról jobban oda lehetne látni — mondta a szőkehajú.

— Hová? A falura?

— Igen, onnét oldaltról... nem?

— Lehet — hagyta rá a trottőrcipős. — Vagy a túlsó végéről inkább... Mert nem vastag ám a köd.

— Persze... csak a szél felnyomta ide. A viaduktról alája lehetne nézni.

— Nekem azért így jobban tetszik — mondta a trottőrcipős.

— Hiszen nekem is — felelte gyorsan a szőke. — Most akár estig is itt maradnék. Azt hiszem, alaposan elkésünk ma az ebédről.

— Mint a virágok és fák napján, emlékszel?... Akkor sose értünk haza időben. Az utolsó óra helyett mindig kirándulni mentünk Ilonka nénivel.

A szőkehajú dúdolni kezdte:

Virít a mező
A sok rózsától,
De nem a rózsától...

— Mért sírsz? — kérdezte.

— Eszembe jutott — válaszolta a trottőrcipős zavartan.

Mióta lent ültek a sziklán, most néztek először hátra. Innét alulról is jól látták a szerpentin-utat, s innét még inkább úgy látszott, mintha kifutna az égbe. Mészfehér huzal. Folyton hasonlítani kellett valamihez. S csakugyan, a huzalok adnak olyan vinnyogó-sivító hangot, mint ami kis idő múlva megütötte a fülüket. Előbb csak halkan, messziről, aztán egyre erősödve. Újra hátrafordultak. A szerpentin-úton, távol, egy apró, fekete pont közeledett.

— A busz? — kérdezte a szőkehajú.

— Nem hiszem... az kék — mondta a trottőrcipős. — Inkább valami teherautó.

Majdnem bulldogszerű volt, mikor a motorház is kirajzolódott már: hátracsapott sárhányó-fülek, két kidülledt reflektor-szem, az ütköző vízszintese, — mintha azzal harapta volna a kilométereket.

Ismét visszafordultak a völgy felé.

— Dúdolj még valamit — kérte a trottőrcipős. — Én sose tudtam énekelni, soha...

A szőkehajú dúdolt kicsit, aztán abbahagyta.

— És azt hiszed, Ilonka néni tudott? Ő se tudott. És engem is le akart beszélni a konzervatóriumról. Hogy aztán mégis...? De hát én magamtól hagytam ott, nem volt muszáj.

— Tudom én hogyan van... Egyszerűen nem érti az ember, egyszer csak elromlik valahol. Énekelj még.

A teherautó közben lefutott a gerinc-él lejtős részén s már a sík tetőn robogott az útkereszteződés felé. Most még integethettek volna a sofőrnek, hogy álljon meg, de meg se fordult a fejükben, hogy kényelmesen levitessék magukat az üdülőig.

— Különben se vagyok éhes — mondta a szőkehajú.

— Én se — válaszolta a trottőrcipős.

— Nézd, nemsokára felszáll a köd... Nem tudod, mi a neve ennek a falunak?

— Nem... fogalmam sincs.

— Meg kellett volna kérdezni a postástól.

— Azám... az biztos tudta volna. Lehet, hogy a táviratot is innét továbbítják.

— Csinos kölyök volt.

— Ó... nagyon csinos a fiam.

A teherautó szaggatott recsegéssel lassított fönt, — mint mikor kisebb sebességre kapcsolnak vissza. Lehet, hogy észrevette őket a sofőr? Két magányos nő a hegyen, — a sofőrök észreveszik az ilyesmit. Szándékosan nem fordultak hátra; hagyják békén őket.

A szőkehajú belekarolt a trottőrcipősbe.

— Várj, most megtanítlak rá. Dúdold csak...

Virít a mező...

— — — — — — —

A sok rózsától...

— Nem jó! Egy kicsit följebb.

Jaj, de piros a mező,
De nem a rózsától...

— Most jó! — dicsérte meg. — Most jó volt.

— Igazán? — rezzent össze a trottőrcipős. — Igazán nem volt hamis?

Az autó most robogott el az útkereszteződés mellett — s nem fordult be az üdülő felé. Helyette a motorzaj hirtelen elállt, csak a fék csikordult fel. Későn. A következő pillanatban teljes erővel nekifutott a korlátnak és két keréknyomnyi szélességben áttörte. Tizenöt tonnás kocsi volt, megrakva cement csatorna-gyűrűkkel. A váratlan robajlásra hátrakapták a fejüket. Az autó ekkor már ott bukdácsolt a sarjúfüves, meredek parton, ott, ahol ők is leereszkedtek. S egyenesen feléjük, egyre vadabb iramban. Először csak nézték megdermedve, majd hirtelen fölrántották egymást, — de aztán úgy is maradtak állva. Látniok kellett: ha visszarohannak a keskeny sziklakiugróról, az autó útközben söpri el őket.

— Ne nézd! — kiáltott a szőkehajú s belemarkolt a saját karjába.

— Tudtam... — motyogta a trottőrcipős.

Reszketve fordultak vissza a völgy felé. Közben egy szürke overálos test lódult ki az autó ajtaján, pár métert görgött lefelé, aztán nem mozdult. Estében felordított még, a két asszony hallotta is, de szemüket nem tudták levenni a kacsaúsztató ezüstjéről. S ez már majdnem jó volt. De csak alig egy pillanat. Az autó nekivágódott az első sziklasornak, hátsó kerekei fölcsapódtak a magasba s így robajlott tovább, előre döntve magából a cement gyűrűket. Ott zuhant le mellettük a mélybe, a sziklamóló mellett.

Percekbe telt, mire felocsúdtak. A trottőrcipős azt hitte, hogy nevet; de csak csuklott.

— Nem értem... — motyogta.

— Vissza kell mennünk — mondta a szőkehajú.

— Tessék? — kérdezte a trottőrcipős.

A sofőr még mindig nem mozdult a fűben.

— Vissza kell mennünk — mondta újra a szőkehajú.

Lassan végiglépkedtek a sziklamólón és megálltak a sofőr mellett. Két karját széttárva feküdt, hanyatt, szája nyitva kicsit. Lélegzett. Valamivel idősebb lehetett, mint a postás. Kis bajsza volt, az arcán véres horzsolás.

— Elájult — mondta a szőkehajú.

— Istenem... — sóhajtotta a trottőrcipős. — Szinte gyerek még.

Aztán kétoldalt letérdeltek melléje, mint két özvegy nővér, kigombolták az overálját, az ingét. Az orra alá kölnisüveget dugtak.

— Még jó, hogy hoztam magammal — mondta a trottőrcipős.

— Az jó ilyenkor — bólintott a szőkehajú. — Az nagyon jó. Meg az ecet. De hát az nincs.

S felváltva dörzsölni kezdték a fiatalember mellét, sokáig, amíg csak meg nem mozdult, s rájuk nem nyitotta a szemét.

Bárdosi Németh János versei

Október ősze

Október ősze, csöndes, mély, derűs,
cirpelj csak szívem, méla hegedűs,
míg órám ketyeg, zengi az időt,
mely sólyomként száll ablakom előtt.

Előbb egy kémény sűrű fátyola,
aztán a felhők szállongnak tova,
emlékeim, az évek árnya is
így húznak el, az árnyuk tova visz.

Oda, ahol az életem fakadt,
mint csorgó forrás, később, mint patak,
míg ide torkol, hova most vetem

a tenger-habra mély tekintetem,
s összefoly itt már minden ami volt:
ifjúság, csók, láng, vers és őszi hold.

Levél faluról

Szavaitok paraszti csokra
ide esett az asztalomra,
akár a zsálya illatozott,
eszembe hozta a földet,
a jámbor tehenek
esti ballagását,
a tej melegét,
macskák nyújtózását a porban,
itt vannak mind körülöttem:
emberek, állatok arca világít,
hold a szalmakazal tetején,
kicsi betűkben rokonaim szive
dobog,
friss kaszálók felől a szél
megsimogat:
a haza van itt velük
és én e haza karjaiba merülve
alszom el.

Gyümölcs, gabona, dal

Piroskabátos élet!
A zöld fák közt, az árny közt
sétálsz a dongós nyárban,
nézed a gyümölcsfákat,
a spanyolmeggyet, körtét,
almák fényes zománcát
félig pirosra föstve.

A kerten át, a tájban
hajlong a kukorica,
óriás pópa mind-mind,
a bajsza itt-ott kajla,
csacsog a forrás szája,
roppant nyugodt és szép ez,
a méla, mézdús érés.

Pirosruhában mintha
misézne most az élet,
megtöretett a teste,
a cséplőgép már zümmög,
a hadaró hadarja,
holdfényben is már hordják
a hosszúszekér gabnát.

A kakas kukorítja,
rigó is rikkant hozzá,
gyermek és ifjú lányka,
legény a rozmaringgal,
rikolt,
hogy itt az élet
teremtő delelője.

A nap, mint égő fáklya
ragyog a roppant égen,
galambok turbékolnak,
le kell a földre ülni,
betelni békességgel,
kenyérillattal,
csönddel.

Kerényi Grácia versei

Enyelgés, pohárral

Galambom!
szeretlek.
S te engem?
esetleg.
Mitől függ?
a naptól.
a hótól.
a fagytól.
Ha hull, nem?
ha süt csak.
Ha köd száll?
ha itt vagy.
S ha nem látsz?
felejtlek.
Örökre?
esetleg.

E gonddal
hogy éljek?
Galambod
cseréljed.
Hívebbet
keressek
helyetted?
esetleg.
S más mód rá
nem volna?
Ha mindig
lángolna,
a nap is
megunná.
Hát mégis?
Igyunk rá!

Szigligeti szüret

A tó fölött
leng az ökörnyál, —
látod-e, édes:
még sincsen örök nyár.

Terhes az éj,
vonulnak az elkésett viharok —
telivér fürtök tövein
hidegfejű sikló csavarog.

Lármázva repülnek
a vízre a dombi libák;
vadliba-raj
húzza az égre az ősz
hangulatát.

Minden csupa gerle, csupa sárga, csupa pír
zöld alapon;
a szél zúgva szalad
szőlőhegyeken, jegenyéken, nádasokon.

Jöjj, ha szeretsz!
Az ősz aranyba-ezüstbe borít —
gesztenye sül, —
kóstoljuk a vén hegyek új borait!

Látkép a Várból

Vízben áll az
avorsai rét —
ifjúságom
szeretni lesz-e még?

Tollpihét szór
hegynek fel a tyúk —
magasba, a csúcsra
lesz-e még szabad út?

Zsongani bennem
kiújul-e a vágy?
Hűsíteni hív-e
kavicsos patakágy?

Lesz-e repülni
a ködbe erőm,
fű közt repkény,
gerle fenyőn —?

Bohuniczky Szefi

Arcképvázlat Pap Károlyról

A legkülönösebb ember volt, akivel találkoztam. Óriási ellentéteket egyesített és ezekből szőtt magának külön világot: elmélyülést, bátorságot, harmóniát, művészetet. Ellentétei már első találkozásunknál megleptek. Kilencszázhuszonkilenc őszén ismerkedtem meg Pap Károlyékkal. Németh Lászlóék Olaszországba készültek, búcsúvacsorára hívták össze barátaikat. Sokan voltunk, a hosszú ebédlőasztalnál nem fértünk el; Illyés Gyulát, Pap Károlyt, és engemet külön asztalkához ültettek. Pap Károly egyetlen szúrós pillantással ismerkedett velem. Rövid hallgatás után azt mondta: „Írásai után szláv fiúnak gondoltam" — és azonnal elfordult közönyösen. Közönye furcsa volt, mert érdeklődése feszültséget jelzett, szavait mégis úgy vontatta, mintha fogai közül nehezen húzná őket elő. Később rájöttem: feszültsége sohasem személynek szólt, hanem felfakadt gondolatok szorongása volt. Az asztalkánál szemben ültünk egymással, csodálkozva néztem, milyen egykedvűséggel rágja az ételeket, ürítgeti borospoharát, és önmagából nem árul el semmit. Vacsora végén asztalra könyökölt, levegőbe bámult sandán, kifürkészhetetlen távolsággal. A jókedvű társaságban közönyével időtlennek tűnt, szoborszerűnek.

Pedig Némethéknél akkor már megnőtt a kedv. Németh Lászlóné aranyos, közvetlen kedvvel hordta a bort, és Schöpflin Aladár kedvenc nótáját zümmögte: „Két arcomon kivirít a szerelem." Az asztalnál ülők jórésze vele dalolt. Ekkor az idegenebb vendégek elillantak, és mi áttelepültünk a hosszú asztalhoz. Nóta nótát követett. Konokan csak ketten hallgattak: Németh László és Pap Károly. Németh László tisztán csillogó tekintete éber figyeléssel úgy járt közöttünk, mint képeket gyűjtő gép lencséje. Pap Károly lehunyt szemekkel, feszültségbe dermedten ült mellettem. Kis szünetben Illyés Gyula felkelt, állva dalolt egy gyönyörű pusztai dalt. Utána Pap Károly pattant fel és lehunyt szemekkel, óriási hangon egy idegen dalt énekelt. De micsoda dalt és mekkora szenvedéllyel! Az egész ember szikra lett, izzás és vadság.

Az öregebbek most már ritkábban jutottak nótához, a két fiatal mintha összebeszélt volna, ha egyik leült, a másik felugrott. Egyre-másra daloltak. Dacosan, szenvedélyesen, türelmetlenül. Illyés nótáiból a puszták melódiái áradtak, Pap Károly dalaiból vad erő és téboly. Ekkor fedeztem fel óriási ellentéteit: kifelé egykedvűség, közöny, benső világában izzás, lázadás.

Mire Némethék előszobájában búcsúzkodni kezdtünk, a késő őszi reggel kivilágosodott. Pap Károly lehúnyt szemekkel morgott valamit, nem lehetett megérteni, teljesen elengedte magát. Olyan lett, mint betegségben elhanyatlott gyer-

mek. A lépcsőkön felesége és Illyés Gyula ölelő karjai segítették lefelé oly gyengéden, mintha elbukott szentre vigyáznának. Mosolyogva néztük a különös jelenetet. Az élet jósága és az önkivület idegensége varázslódott elénk.

Néhány hónap múlva évekre szóló barátságot kötöttünk Pap Károlyékkal. És most elöljörőben rögtön hozzáfűzöm, hogy eltűnt ifjúságunknak talán ezek az évek adták a legelmélyítőbb tartalmat. Akkoriban szőtt barátságaink valóban önzetlenek voltak és világnézetünk kiteljesedését szolgálták. Most, hogy Pap Károly arckép-vázlatához fogtam, régi feljegyzéseim között kutatva, találtam pár töredéket, és ezek átadásával próbálom élesebbé tenni arcképét. Pap Károly már első látogatásunk alkalmával Kari lett. Egyik akkoriban rögtönzött jegyzetem így szól: „Kilencszázharmincegy. Kari és Hédi voltak nálunk. Erről-arról beszélgettünk: nem tudnám leírni, mit, de benső tartalma körülbelül ez: csak eszményekért élve kerülhetjük ki a bűnt, eszmények nélkül bűn az élet. Az elbukottak háttere mindig az élet szennye, a közepesség vállalása. Csak hárman voltunk. Kari feloldódott, sokat beszélt. Közben felugrott és nyargalt a szobában. Hédi úgy nézte, mintha gyermekén mulatna." — Ülj már le Kari, — szólt. Kari megtorpant, de nem ült közénk, tekintete homályos volt, azt hittük, mond valamit, de elfordult, az ablak elé állt. Mikor visszaült közénk, úgy hatott rám, mintha idegen világból tért volna meg. — „Most egészen Mikáél vagy", — mondta felesége.

Akkoriban hozta a Nyugat Mikáél-novelláit. Soha egyetlen íróval sem találkoztam, ki hősével annyira összeforrt volna, szinte átlényegült egy általa alkotott magasabb világba. Akkor jegyeztem ezeket a sorokat: „Kilencszázharminckettő. Kari ma úgy hatott rám, mintha erején felüli küzdelmen esett volna át. Küzdelmeit ismerem: küzdelem a lelki vakság ellen, küzdelem a szívtelenek süketsége ellen, küzdelem az ostobák és hiúak önzései ellen. Kari egy új burett vászonruhában érkezett hozzánk. Hédi örömtől csillogó arccal mesélte, hogy végre tudott egy olcsó nyári ruhát venni. Kari látszott, észre se vette, új ruháját úgy viselte, mintha alvás közben húzták volna rá. Nem ad a külsejére semmit. Hogy mindig tiszta és rendes, a felesége érdeme. Ez az érzelmekkel telített, Karinál idősebb asszony, nagyon boldog, úgy néz Karira, mint anya, ki megvalósult álmaiban gyönyörködik. Kari, ha magamban talált, a szobában fel-alá sétálva, elkezdett hangosan gondolkodni. Ha társaság jött, hallgatag lett, zárkózott. Nem emlékszem rá, hogy bárkit vagy bármit tisztelt volna. Se embert, se könyvet, se művészetet. Előttem verset, regényt, képet, soha meg nem dícsért. Úgy figyeltem finom, ideges arcát, mint titkokat rejtő szobrot, melyet élő ember nem érinthet. Ha bántották, nem mutatott fájdalmat. Ha vesztes lett, közönyös maradt. Mintha hiányzott volna belőle az idegekig vezető út. De ha nyugodt üldögéléséből hirtelen felugrott, és hajába túrva végigrohant szobánkon: éreztük, csupa ideg, fellobbant tűz, megnyílt seb. Magas eszményeit, sóvárgásának titkát, vitatkozásaink közben elzárta, ilyenkor előre hajolva, lágy mosollyal figyelt bennünket. Inkább muzsikusnak látszott, mint írónak. — Kari, te úgy ülsz közöttünk, mintha lenéznél bennünket, — jegyezte meg egyszer Fáy Dezső. Tiltakozás helyett mosolygott. Pár nap múlva aztán egyedül talált városmajori lakásunk terraszán, leült és szemembe nézve, azt a beszédet folytatta, amibe Fáyék jelenlétében nem kívánt közbeszólni: — „Az igazi műveltség nemcsak tartalmunkat szélesíti, Szefi, de úgy gondolom, legkomolyabb feladata az, hogy az élet lapos jelenségeit átvilágítsa, és a legegyszerűbb dolgokhoz is találjon hangot. Ha ilyen a műveltség, akkor nem nyugtalanít, hanem enyhít."

Megjegyzéseiből tudtam meg, hogy vitatkozásaink alatt azért hallgatott, mert állandóan desztillált, és mélyre csak annyit szűrt, amennyivel saját sóvárgásait növelhette. Pletykák, anyagi dolgok, a nagyvilág izgalmas cifraságai hidegen hagyták, csak akkor szólt, ha a körülötte nyüzsgő dolgokat párlattá tisztítva, már saját képeihez formálta. Idézem egy régi feljegyzésemet: „Kilencszázharminchárom, július. Kari a terraszon talált. Bíztattam, foglalja el a másik nyugágyat, pihenjen. Meg se hallotta, fel-alá nyargalt. Hiába beszéltem, nem törődött vele, néha megfordult, rám nézett, és nem mondott semmit. Ismerem már. Ha befordul önmagába, pupilláiban homály éled, szemei elvesztik megszokott színüket, világosabbak, lágyabbak. Nem nézhettem tekintetébe, nem engedett magához. Inkább rossznak láttam, mint jónak. Úgy éreztem, ellentétes erőkkel küzd, nem bír lerögződni, szárnyakon leng, és ha megtapintanám, testtelen árnyékhoz érnék. Arckifejezése folyton változott. Sunyi lett, sanda, aztán egy váratlan gondolata mosolyt hozott, szelíddé vált, olyan lett, mint egy fiatal lány, zenehallgatás közben. Megdöbbenve figyeltem, és sajnáltam. — Úgy éreztem, gyengetestének idegességében a jóság és gonoszság egyforma mélységbe eresztette le titkait és ellentétek harcában vergődik. Rendkívül idegen volt. Menekülve mondtam: „Pihenjen Kari, bemegyek és készítek magának uzsonnát." Utánam jött, és nyugtalan sétáit előszobánkban folytatta. Már elkészültem az uzsonnával, amikor hirtelen megállt a gáztűzhely mellett: — „Ne fáradjon, elmegyek és lehet, hogy soká nem lát." — Csodálkozva kérdeztem: — „Kari, csak nem bántottam meg?" — hevesen rázta a fejét. Így mondta: „Maga engemet nem bánt sohasem. De meguntam az írást, néhány évre abbahagyom. Elmegyek, szétnéztek, utazgatok a világban!" — Csodálkoztam, hiszen tudtam, milyen szegények Papék. Kari azt mondta: „Nem kell ehhez sok pénz, kerítek egy ládát, teszek bele tűt, cérnát, gombokat, más apróságot, és elindulok faluról falura, városról városra. Megnézek mindent, látni akarok, tanulni. Pár év alatt bejárom az egész világot! Mit nevet Szefi? Sokkal többet fogok látni és tanulni, mint akik bőröndökkel, drága szállodákban mulatnak. Ezek rendesen nem látnak mást, csak önmagukat." Kértem Karit, legalább az uzsonnát fogyassza el velem. De legyintett és otthagyott. A terraszról néztem, hogy szalad át a Városmajor parkon. Mintha elvesztette volna testét, és a levegőbe foszlana.

Ezután hosszú ideig nem láttam. Egy nap úgy állított be, mintha valóban vándorlásból érkezett volna meg. Kezében vékony füzet volt, a Zsidó sebek és bűnök számomra dedikált példánya.

— Hát nem utazott?

— Írtam!

— Kari, olyan különös volt maga, mikor utoljára itt volt.

— Már akkor tudtam, hogy ezt meg kell írnom! De utazni is akartam.

Szemérmesen elfordulva mondta:

— Talán ez a legjobb írásom.

Mikor elolvastam ezt a sokat vitatott, sokaktól dícsért és még többektől megtámadott röpiratot, azt hittem, elérkezett az idő, az emberek felriadnak e szokatlanul mély és nagy tehetségre, és Pap Károlyék gondokkal teli élete végre könnyebb lesz. Tévedtem. Több volt a megütköző, mint megértő.

Hogy miként vélekedett Pap Károly méltatóiról és elgáncsolóiról, mi, barátai nem tudhattuk. Közönyösen nézte a jelent, mosolygott az aktuális életen. Mérgesnek csak egyszer láttam. De erről hadd számoljon be régi feljegyzésem:

„Kilencszázharmincöt, augusztus. Izentek, hogy vehetek fel Földinél honoráriumot; bementem a Pesti Napló szerkesztőségébe. Az előszobában Kari szaladgált fel-alá. — Maga is pénzért jött? — kérdezte. Nem várta be feleletemet, kikelt magából: — Már félórája várok, de egyszer megölöm ezt a tehetségtelen gazembert! Azt izente, most ír, várjak! — Csitítottam Karit, de nem nézett rám, folytatta rohanásait. Földi engemet fogadott. Undok ember. Pökhendibb szerkesztőt nem ismertem. Beléptem a szobába. Nem kelt fel, kezet sem nyújtott, megnézte a ruhámat, és azonnal felbecsült és lebecsült. Átnyújtotta utalványomat és csak annyit mondott: — Vezércikket írok.

— Megkapta a nyugtát? — kérdezte Kari. Ugyanakkor az altiszt szelíd félénkséggel közölte, hogy a szerkesztő úr vezércikket ír és nem ad ki több nyugtát. Kari mondott egy cifrát. Belekaroltam: — Elmegyünk és iszunk egy pohár sört! — Dühösen morgott: — Nem iszom! Hagyjon békében! — De engedte, hogy belekaroljak, s míg mentünk lefelé a lépcsőn, folyton morgott: — Megölöm a gazembert! Állandóan ír, és csak szemetet. Tehetségtelen patkány! Egyszer belefojtom a csatornájába!

Nevetnem kellett. Mire kiértünk az utcára, már Kari is kacagva mondta: — Az ilyen hangyák hegyeit hamarosan szétrúgja az idő, makam is szétrúgom! — Cipője hegyével rúgott egyet. Utána enyhült, szelíd mosollyal nézett rám: — Mérges voltam. Pedig a Földi félék tulajdonképpen arra valók, hogy mulassunk rajtuk.

Aztán arról beszélgettünk, hogy a rossz író tülekedik, kitúr mindenkit, leginkább a tehetségeseket, hogy helyettük őket csodálja a világ, sok dolgot számításba vesznek, csak egyet felejtenek ki, azt, hogy minél többet írnak, minél erőszakosabbak, annál több bizonyító érvet gyűjtenek önmaguk ellen. Kari kacagva mondta: — Ez a tehetségtelenek legnagyobb ostobasága. — Ezután már nem beszélt, hallgatva ment mellettem. Ismerem. Mindaz, ami az életet elgáncsolja, a gonosz és utálatos, amint elmélkedik rajta, leszakad róla, és mint fogalom és felfedezés, érdekes lesz számára."

Így szedte össze jóból-rosszból a saját valóságait, az élet minden jelensége fellobbantotta, de csak azért, hogy eleresztve, elmélkedésre változtassa. Valóban senkihez, semmihez nem tartozott. Ami a test életéből fakadt és indulatokat hozott, a gondolatok malmában felőrlődött, elközönyösödött.

Az erős lobogás és ugyanakkor közönyösödés lett művészetének alakító ereje. És páratlan igénytelensége. Nem kívánt önmagának semmit, talán ez tette képessé igazságos ítéletekre akkor is, ha őt magát igazságtalanságok érték. Ilyenkor önmagába zárult, hogy benső sebeit átkutatva, mérje a lélek végtelenségét. Hogy mi fájt és mi szerzett örömöt, nem árulta el. Csupán írásaiból tudtuk meg, hogy rendkívül érzékeny lemezre rakja képeit. Könyörtelen szigorral szemlélte a bűn fészkeit: a hiúságot, a pompát, a másokat elnyomó bőséget. Emlékszem, egyszer egy közeli rokonáról beszélt, kivel 919 után rövid bécsi emigrációja közben szerkesztői asztalnál találkozott: — „Nem kérni mentem a bátyámtól — mondta —, de láttam, hogy megijedt, hogy esetleg valamit adni kell. Remek ruhában terpeszkedett, és úgy eresztette a cigaretta füstjét, hogy ne lássam a gondolatait. De láttam és otthagytam. Ez az ember, drága ruhákban, drága nőkkel, drága éttermekben fecsérli el magát, és nekem idegenebb volt, mint a rongyokban kéregető koldus."

Annál inkább megbecsülte a valódi tisztaságot. Egyszer Papékkal az Apponyi téren véletlenül találkoztam. A Belvárosi Kávéházból jöttek. Kari már írói robotja után fáradtnak látszott, de Hédi boldogan kiáltott:

— Pénzünk van, ma velünk vacsorázol! Én fizetek! Akartok egy előkelő helyet? Szívesen megyek veletek az Astoriába! Vagy inkább a Kispiszkosba?

Papné szokása szerint tiszta, de kifakult selány nyári ruhában volt, eltipor. cipőben, Kari burettnadrágban, rövidujjú ingben.

— Feleljetek! Pénz van! Mehetünk az Astoriába! — sürgetett Hédi.

— Te nagy gyerek, — mondta Kari és amit ritkán tett: hangosan nevetett. Ezen az estén valóban jól mulattunk. A Kispiszkos szűk utcai kerthelyiségében három adag lecsós virsli és három korsó sör mellett Hédiből a ritka esemény, hogy a pénzzel gondtalanság született, oly nyíltságot és annyi okosságot hozott ki, hogy akarva, nem akarva, minduntalan önmagát tette mulatságossá. Házassága előtti szerelméről mesélt, és ez más asszonynál talán kényes lett volna, de ő alakító erejével és kétségbevonhatatlan igazságaival az életnek annyi színét, humorát és fájdalmát tárta fel, hogy azt is védte, ami gyötrelmes volt, és mulatságossá tette, ami kegyetlen. Kari minduntalan vállon legyintette: — Te gyerek! Te Mackó!

Ezen az estén a Kispiszkos vendéglőben megértettem, mi kapcsolja bensőséges törvénnyel feleségéhez, aki nála öregebb, és hiányával minden asszonyi hiúságnak. A lélek tisztasága, a teljes emberi őszinteség. Hédi nyügösködő, igényes feleség helyett egy meséket szövő, álmokat tápláló anya volt.

Most, hogy emlékeimet szedegetem elő, kérdem magamtól: vajjon bírtam-e valóban bizalmát? Nem bírtam. És kérdem, úgy általában művelt volt-e Pap Károly? Soha sem vettem észre, hogy egyik írót többre becsülné a másiknál, azt sem, hogy bármilyen műből merített volna. És mégis: beszélgetéseink közben mindig a legmagasabb műveltség igényét éreztette. Soha nem vált köznapivá, de ezt nem könyvekből merítette, gyötrődő, folyton elmélkedő lénye kincseivel táplálta. Azt hiszem, csupán feleségének apró lelkendező meséiből csipegetett. Hogy oly sok színűvé szőtte, szinte újból megteremtette a testamentum légkörét, úgy éreztem, nemcsak saját sugallatainak eredménye, de feleségének mesekincse is. Az élettel szemben írásain kívül kevés összefüggést árult el. Meg kellett szoknunk ezt a különös, magányos embert, meg kellett barátkoznunk közönyével, el kellett fogadnunk, hogy hiába él közöttünk, nem ismerjük. Hogy hű barát volt, azt önzetlensége árulta el. Emlékszem, milyen kimelegedve érkezett egy nyári délután hozzánk, és azonnal mondta: — A Révai kiadó fiatal elbeszélőktől ad ki sorozatot, adjon maga is nekik. De siessen, rövid időt engednek az elkészüléshez. Említettem magát, és láttam, szívesen vennék.

Így került be a Révai sorozatba Szegény ember regényem.

Aztán emlékszem egy könyvnapra. A Nyugat sátrában dedikáltuk többen könyveinket, Kari az egyik írónővel távol húzódva figyelte a dolgot. Hirtelen szél kerekedett, hűvös lett. Könnyű nyári ruhában voltam, egyszer csak érzem, hogy hátulról valaki kabátot dob rám. Megfordulva Kari testvéri tekintetével találkoztam. — De most maga fog fázni, — mondtam. — Nem baj, csak maga meg ne hüljön, — szólt. Ilyen volt. Jóságban póztalan, barátságban hűséges. De az emberek között idegennek érezhette magát. Egy nap Hédi meghívott bennünket Üllői úti igen szerény, de tisztán ragyogó lakásukba. — Csak nagyon korán gyertek, — sürgette. Kiderült, azért kívánta, hogy mi ketten az urammal korábban ott legyünk, mint összeverbuvált vendégeik, mert jól meg akart tömni bennünket. Hédi nagyon szeretett etetni.

Később rengeteg vendég sereglett össze a kicsi udvari szobában. De minél többen lettek, Kari annál idegenebbül szorongott. Végül megkérdezte: — Mondja meg Szefi őszintén, hogy érzi magát? — Azt feleltem: — Pontosan úgy, ahogy

maga. — Ezután, ha vendégeik szavalással, muzsikával vagy vitatkozásokkal prodkukálták magukat, mi állandóan pillantásokat cseréltünk. Mert Kari, ha kettesben voltunk, beszéd helyett hangosan gondolkodott, társaságban hangos gondolkodás helyett hallgatva beszélgetett. Ha kettesben voltunk, sokszor izgatottan kapkodtuk egymástól a szót, aztán Kari kifutott a szavak játékából, a lélek átformáló kohójában izzott. Ilyenkor elárulta őrült exaltációit is. Egy beszélgetésünkről maradt jegyzetem: „935 június. Kari délután egyedül talált, kezet sem fogott velem, nekidőlt a terrasz korlátjának és azt kérdezte: — Szefi, tudja maga, hogy mostanában mennyien cserélgetik a vallásukat? Higgye el: üzlet az egész! A keresztény hitnek csak akkor van értelme, ha az áttért pap kíván lenni. De nem ám, hogy egy húsos plébániára vadásszon, hanem ha belép a legszigorúbb rendbe. Az új áttértek között ilyet nem találunk! — Kari ma szokatlanul sokat beszélt. Az idő összeomlott benne, évszázadok képei rezegtek elő. Csodálkozva hallgattam, micsoda mérhetetlen ismeretet és mélységet merített az időből. Meg is mondtam neki. Így felelt: — Akik benne mozognak, nem láthatják. Csak aki elhúzódva figyeli, merül le mélységébe."

Így lett számomra érthető, hogy ez a vérbeli mesélő igazában mégis realista. Csak realizmusa nem csupán testi létünk lehetőségeit kutatta, sokkal inkább azt, aminek tapintható felszíne csak ócska burok. Realizmusát két izgalom kapcsolta össze: egyikkel a felszín burkát kettéhasította, a másikkal mélybe hajolt és kincseket hozott fel. A burok felszínéből a gonosz és aljas perdült elő, a mélyből fény és szeretet.

Poéta lelkű vándor volt, most is úgy látom magam előtt, mint annyiszor városmajori terraszunkról: gyors léptekkel szalad az úton, a fák, bokrok elnyelik, mintha repülve levegőbe foszlana. Ő volt közöttünk az egyetlen, ki talány maradt, nem tartozott senkihez, semmihez, nem volt nemzete, nem volt vallása, talán társa sem; a mindenség muzsikusa volt, mesét fakasztó ujjai a természet hurjain repültek. De mi, barátai, tudtuk, hogy meséi mögött önemésztő láz és fájdalmas elégedetlenség lapul. Nem a világ dolgaival volt elégedetlen, önmagával szemben támasztott szigorú igényeket. Írásaival ritkán volt elégedett, talán soha. Ha nagyritkán felesége kívánságára felolvastak valamit elkészült írásaiból, az arca gyötrelmesen feszült volt, kételyekkel teli. Tudom, hogy számára az elégedettség megállást jelentett volna. A ritka mesterek közé tartozott, ki műveivel el tudta hitetni, hogy az emberi lélek nem megmérhető, mert skálája az ördögi gonoszságtól az angyali jóságig emelkedik.

Egy feljegyzésem így jellemzi: „Rejtőzködő és mégis lényének minden változatát felismerjük arcán. Olyan, mint egy fémlap, árnyékok és sugarak siklanak rajta, ahogy a jóságot és alacsonyságokat figyeli. Tükörképe a benső reflekszeinek."

Beszélni tulajdonképpen csak írásban tudott, úgylátszik, tisztán látta, hogy a beszéd a lélek legkönnyebben forgatható, de leggyarlóbb fegyvere. Műveiben is kerülte a felesleget, kizárólag a lényeget csiszolta.

Utolsó feljegyzésemet 1937-ben, májusban írtam: „Ma sokan voltunk együtt, de Kari nemv ett részt beszélgetésünkben, önmagába roskadt. Néztem homályos szemeit és tudtam, hogy elvesztettük. Nemsokára otthagyott bennünket, kiült terraszunkra. Hédi gyermek-ijedtséggel szólt: — Karit elvesztettem. Láttad milyen? — És kért, menjek, hívjam vissza. Kimentem a terraszra, Kari nem nézett szemembe, intett, hagyjam, menjek. Hédi zokogni kezdett. Tehetetlen kétségbeesése úgy hatott, mintha nem az uráért, hanem gyermekéért sírna. Aztán hamarosan elmentek."

Pár viharos nehéz év következett Pap Károly életében. Vajon boldog volt-e? Nem tudom. Barátságunk, anélkül, hogy szétszakadt volna, megszakadt. Hédi hiába írt és kért, hogy próbáljak Karival beszélni, nem mertem megtenni. Az elkészült Azarelből még pár részletet felolvastak nekem, aztán Kari végképpen eltűnt közülünk. De nemcsak minket hagyott el. Úgy láttuk, magas mennyboltját is felcserélte a földért, ezután kevés írást kaptunk tőle. De feleségétől tudom, hogy ezek a számomra ismeretlen évei érlelték meg benne Mózes drámáját, melyet közvetlenül tragikus eltűnése előtt be is fejezett. A drámát nem ismerem, felesége méltatásából mégis úgy vélem, Pap Károly titokzatos lényének méltó hattyúdala.

Életéről, nehéz sorsáról ő maga sohasem beszélt. Feleségétől tudom, hogy a soproni főrabbi fia volt, gazdag ház gyermeke. 1919-ben részt vett a forradalomban, szülei kitagadták, és nehéz éveinek során eljutott a városligeti padokon töltött éjszakákig. Válságából feleségének gondozó anyás szeretete váltotta ki. De Pap Károly sem érkezett feleségéhez üres kézzel, a szenvedés és megaláztatás megteremtette benne Mikáélt, általa formálta képeit a tiszták jóságáról és a képmutatók gyalázatairól. Isteneit és ördögeit házasságának zárkájában mint finom ötvös addig mintázta, míg időtlenné váltak.

Nemrégiben Papnéval Kari eltűnéséről beszélgettünk.

— Hátha egyszer előkerül a ládájával. Tudod, hogy mindig el akart indulni világotn ézni, tanulni, — mondtam.

Papné elgondolkodott: — Nekem is sokat emlegette a világot járó ládáját, hidd el, én sem tudom elhinni, hogy Kari nincs. De han incs is, addig biztosan él, amíg én élek.

Ennél mélyebb szavakkal asszony nem enyhítheti árvaságát. Hadd toldjam ezt meg Pap Károly barátjainak nevében itt: él, amíg akad olvasó, ki műveiben felismeri a szárnyakat hozó jóságot és elriad a gonosztól.

Makay Ida

Mi nem hazudtuk

Mi nem hazudtuk magunknak, hogy ez
elrendelés volt: Megtaláljuk egymást,
ése hogy másképpen nem történhetett.

Mi tudtuk: szál csak a véletlenek
esetleges és kusza rendszerében,
de mert így lett: hát törvénnyé meredt,
ahogy az anyag szeszélyeiből
formává forr a pontos okcaéder.

Mi meghagytuk a teljes szenvedést
egymás magányos asztalán szegetlen.
S míg öncsalón a többi összebékült
Mi irgalmasan elküldöttük egymást.

Most olykor halljuk: összecseng a léptünk
az utakat begyűjtő végtelenben.

Lakatos István

Nyáréji álom

(Idill)

Iránta való
nagy szerelmemet
felszítani tetszvén
az én kedvesemnek,
egy koranyári
júniusi estén,
késő délutánon
az én kedvesemnek
erdőre menni
támadt vala kedve,
únszolt: én is menjek.

Nagy szerelmemben
únszolt engem, kínzott,
júniusban, hajdan,
piros volt akkor,
már kora este,
csókjától ajkam:
hogyha esetleg
elhalványulna
ajakam, szomjában,
megpirosítja
— mondta — új csókokkal,
hogyha karomba zártam.

Új olyan ötven
csókkal, melytől számon
ismét piros szín gyúl,
sőt ölelést és
mindenféle gyötrést
ad melléje kínul:
gyöngyszürke ingem,
bagolytollas, barna
sapkám hát felöltöttem,
úgy indultam útra,
vállamon puskával,
Annácskámmal mögöttem.

A búcsúzó nap
követett bennünket,
álmosan, eltörődvén,
annak az ösvénynek,
melyen megindultunk,
égi megfelelőjén;
meg-megállni látszott,
hogy sugarait a
földről felszedje után,
fekete foltokat
hagyván itt is, ott is
a réten maga után.

Meg-megálltunk néha
útunkban mi is, hogy
hallgatódzzunk, mit zenél
a közelítő
éjszaka hangszerein
az erdő felől a szél?
és a szemünk is
meg-megállt a réti
villámló virágokon,
melyek messziről már
ránkszóltak, — (noha füllel
nem fogható hangokon:)

Ordító vörös, halk
kék, rikácsoló zöld
hangon, színek hangjain,
míg a nap el nem tűnt,
mint ágyban, a távol
rétek végében, amin
piros körmével még
megkapaszkodott, majd
mint paplant, a síkságot
ráhúzta magára,
— ekkor elhallgattak
végtére a virágok.

Ekkor fellobbant,
mint a tűz, a tűz, a
szívemben a szerelem,
Anna! virágom!
életem fogytáig
tündérséged keresem,
Annácskám! kedves!
akitől azóta
szívem már rég eltévedt,
töltőtollamban
felforr, nézd, a tinta,
hogy most írom emléked.

Annácska akkor,
tűzsárga ruhájában,
mint kis lidérc, lobogott,
iszonyú messze
réteken által
vezetett, csalogatott,
mentem utána,
és ma sem tudom mért
fojtogattak sírások,
mentem utána
s a szél patáitól
porzottak a síkságok.

Végre az erdő
fái feketén és
félelmesen feltüntek,
setét akácfák
riadása, rókák
hangja ijesztett bennünket,
óh, a csudás fák!
kikről én tudtam a
legszebb hasonlatokat,
kiken most a nappali
színek e m l é k é t
birtuk felfedezni csak:

Óh, az öreg fák,
kiknek ijesztő
levélviharban,
mint gyémánt gyümölcsök,
baglyok baljós szeme
csillogott ránk hajdan, —
egy kora estén,
júniusi nyáron
ránkborultak akkoron,
rázták bozontos
lombjuk, hullt belőle
az éj, az éj, mint a korom.

És mi pedig csak
mentünk a kaféjos,
kanyar ösvényen, melyet
a fák ága közti
szürke derengés
láthatóvá belehelt;
ott, a bokánknál,
bokrok és kövek közt,
mint riadt kígyó, igen,
mint menekülő
kígyó: egy patakocska
bújt, csörgött jéghidegen.

Úztük e csermelyt,
hagytuk magunkat
csalogattatni vele,
baglyokkal boglyas
bokrokon át, fák
boltozata, fekete,
vak kupolája
alatt, tövisek közt,
homokpadlatok felett,
mígnemcsak egy rejtett
rétre nem ért, hol
kis tóvá kerekedett.

Óh, az a tó! mint-
hogyha óriási,
láthatatlan égi kéz
aranygyöngyöket
szórt volna vizébe,
úgy csillogtatta színét,
úgy tündöklött a
hold sugarának
szelíd ostroma alatt,
mosolyogtatván,
mozdulatlan tükrén,
hűvös kis hullámokat.

Anna, kiben eddig
tombolt kilenc ördög
s még vagy hét szűz boszorkány,
foghatatlan, furcsa
belső hullámoktól
felkapva s elsodorván,
akkor, előttem,
sárga ruhájából
kibújt tündérfehéren,
s végigment, egy szál kis
árnyékkal a vállán
a tópartig, a réten.

Szót se szólt már hozzám,
nem is intett nékem,
csak beleállt a tóba,
s oly egyszerűen,
természetesen, mintha onnét nőtt ki volna,
térdétől a partig
kis hullámgyűrűcskék
támadtak, hogy sietve
szétvigyék a hírt, hogy
áll egy lány a vízben,
kint pedig szerelmese.

Én fejem erre
meghajtottam kissé
a vízparti fák alatt,
s tudtam, amely már
soha vissza nem tér,
ez az, most, e pillanat,
néztem Annát, s míg a
macskaszemű éj
holdruhával beszőtte,
megértem volt akkor,
hogy o t t h e l y b e n előttem
emlék lett már belőle.

Aztán felocsudtam,
félteni kezdtem:
„gyere ki, az istenért!"
Oh, az a tó, egy
dézsányi pedig ha
volt, térdéig ha felért!
Hajnalodó szemmel
rámtekintett, — ekkor
összerezzent azonban,
furcsa zörejnek
kelt zaja közelről, az
erdőben, az alomban.

Bokrai, száraz
ágai a tisztást
környékező cserjéknek
szétnyíltak, felrebbent
ijedt raja róluk
szárnyralobbant lepkéknek;
s annyian, amennyit
eddig soha együtt
nem láttam útrakelőt:
körben az erdő
fái alól rőt
rókák rohantak elő.

Mintha a rétet
egyik szélétől a
másikig felgyújtanák,
s vinné a szél a
lángot, a rókák
felette úgy csaptak át,
mintha vörös tűz
gyúlt volna a réten,
a rókák úgy rohantak,
csóvát dobtak
ránk, aztán eltűntek,
aztán minden kihamvadt.

Anna, mikorra
elmentek a rókák,
ott fázott már szívemen,
átöleltem,
úgy, ahogyan volt,
holdfényesen, vizesen,
megterítettem
kabátommal néki,
csókkal őt betakarám, —
csak kerek, égő
szemmel, mozdulatlan
a baglyok néztek a fán.

Hűvös mellére,
időjártával,
forró arcom fektettem,
„ezt már egyszer
megálmodtam," sugta
Anna, halkan, mellettem:
„úgy szeretlek,"
súgtam erre én is,
de a torkom elszorult,
és nem tudtam
befejezni — —
— — — — — — — — —

Arcomat aztán
felemelve, később,
nyughelyéről, csendesen,
hangom is megjött,
míg szép vállán
elgondolkodott szemem:
„Mit találnék",
kérdeztem, „ha itt most
beláthatnék szívedbe?"
Rámtekintett
csóka-kék szemével:
„Téged magad", felelte.

Bocsássátok meg
nékem, hogy ma mindezt
Annácskáról elmondtam,
de évek óta,
szemem ha lehúnyom,
Anna arca már ott van;
s egyszer ha életemet
egy júniusi nyáron,
meg kelletik majd adni:
tudom, rőt rókákat
hallok a holdfényben
hangtalanul rohanni.

Később egyébként
megfürödtem én is, úgy
gázoltuk az iszapot,
bár a tavacska
oly kicsi volt, hogy
erre majdnem kicsapott;
mit mondjak még?
később hanyattdőltünk",
aztán „csillagot néztünk",
más mi se történt, ha
az nem csak, hogy a tóban
hullámgyűrűt cseréltünk.

* * *

Hej, azóta
ifjúságunk
tündérjének
napja, be megsápadtál!
felsütsz-e vajon még?
örök erdők mélyén
állok örök tavaknál.
De nem ég csók már,
csak halavány, hűvös
mosoly az ajkamon:
a szelek járását,
viharaim zúgtát
csendes szívvel hallgatom.

Buzás Andor versei

Invokáció

Örömeinket gyűrűzi az ég,
a föld, s ha kisímul a horizontunk széle:
szép magaslatunkról úgy rángunk alá,
libegő levelek ütemére.

Tarts meg hitemben Eggyétartozás,
alkosson képet jeleid tiszta fénye:
madarat emelő szél-áram, s az este:
fák, csillagok árnyéka-szövevénye

legyen egyértelmű varázs!
Bólintson a tudat, ha felnézek az égre:
minden szavam tudják a csillagok,
s nem lesz a költeménynek vége.

Húsvét másnapja

Istenem, hogy tudhattam volna én, hogy a szerelemben
szerencsével is megáldasz, nemcsak vágyakozással?
Most itt állok ebben a szép tavaszban a méltatlanok
suta gesztusaival, szépségemet elveszítve-elhanyagolva!
Elsomfordálnak az őreim mellőlem, a kecskebak és vizirigó,
akik szétkiáltották e vidéken tréfába illő szomorúságomat.
Most kellene, hogy kinyújtsam a karom is
túl valamivel önmagamon, mert a garasos szegénység
sosem ismert igazi ölelést! A kinyílott világ is
olyannak mutatja önmagát veszett hiúságában,
mintha mindig csak a tavaszban hitt volna! Anyám virágai
túlszépülnek önmagukon. Elveszti értelmét minden kert,
ami csak kertként jött számba. A virágok, a megújuló világ
jelei kókadoznak-görnyednek e nem remélt remény,
ez alig vállalható szabadság alatt! És rászórják újból felizgatott
életemre a hit buján illatozó spóráit! Te nagy szerelem, te szép
szerelem, már csak abban segíts, hogy hamarosan
megtaláljam a szót is, az éneket, amit elfelejtettem!
S hogy újra szépnek lássék éles, jó szemem, hadd legeltessem ezért
reggeltől-reggelig virágaidon; mert tudom, hogy kutyául
gyengék vagyunk mi! s úgy kelhetünk csak s úgy van erőnk
végképp lefeküdni, ha szemünket legelhanyagoltabb
évszakodban is a tavasz s a szerelemben a megtalált
öröm jelei igazítják.

Májusi biztató

Új források fakadnak köröttünk
és tisztaságuk ragyog,
hegyeken-völgyeken szimatolnak
titkos rendeltetésű áramok.

Úgy ébredtünk tavaszra ketten,
hogy csípős szelek mosogattak,
kivehető éveink
kék gyűrűkben egymásra fagytak.

Meleg szavakat ha cserélünk,
egymáshoz ha szavak terelnek:
Kézen fog a megbékélt valóság,
mi valaha két kézzel vert meg.

Hajtja fogaskerekét a kín,
értelme szépmívű álmainknak,
szeles időben csókolózunk,
minket az idő törvénye ingat.

Nyugodj el féltő indulat,
az üres ég tőlünk ragyog,
szíveinkből röppentek fel
a tollászkodó csillagok!

Bertha Bulcsu

Hőség

Napok óta nem rezdült szél a csenkesz megfakult bokrai között. A dombra száraz, tikkasztó levegő nehezedett. A homály megsűrűsödött a házak körül és magába rejtette a festetlen falakat.

Takaró nélkül feküdtek a forró szalmazsákokon. Gunics András nem tudott elaludni. Néha már lecsukódott a szeme, de akkor mindig mozdult egyet a felesége vagy a gyerek, és a könnyű, zizzenő neszek kimozdították a bágyadt súlytalanságból.

Mozdulatlanul feküdt az ágyon. A torka karcos volt a poros levegőtől. Aztán hirtelen úgy érezte, hogy egy árnyék belibbent az ablakon. Hűvös érintésétől megborzongott és felült az ágyban. — Megjött a szél — gondolta, aztán megkönnyebbülten az ablakhoz ment. Derékig kihajolt az ablaknál kezdődő fekete éjszakába és várakozott. A tájra csendesség nehezedett, érezni lehetett, hogy a mozdulatlanság a csillagokig ér.

— Nem jött meg a szél — mondta hangosan, aztán azon a káprázaton kezdett tűnődni, ami kimozdította az ágyból.

Nem feküdt vissza. Az ablakban várta meg az éjfélt. Eszébe jutott, hogy a felesége megint előhozakodott a tavalyi kérésével. Felült az alacsony ablakpárkányra, és a város felé fordult. Ismerte a várost, a fehérré sűrűsödő fények mögött megérezte a két főútvonalat. Tudta, hogy hol kanyarodnak az utcák, ismerte a benzinkutakat, a mozik, vendéglők és kuglipályák pontos helyét. — Ha bemennénk — gondolta —, kényelmesebb lenne az életem. Úgy élnék, mint egy hivatalnok. Hét órára mennék dolgozni, és fél ötkor abbahagynám. Este meginnék egy fröccsöt, támaszkodnék egy kicsit a kuglipályák mellett, aztán véget érne a nap. Végigaludnám az éjszakát. Minden éjszakát végigaludnék. Soha nem várna meglepetés. Minden leegyszerűsödne. Túlságosan leegyszerűsödne. — Itt elakadtak a gondolatai. Szeretett Üszögpusztán élni. Őrült a hatalmas víztárolóknak, amiket a gondjaira bíztak. Mindig a távoli monstrum építkezéseket szerette, ahol szabadon jár a szél, és érezni lehet, hogy a semmiből nőnek ki a trafók, vibrátorok, góliát víztornyok beton falai.

Éjfélkor magára húzta a ruháit és kilépett az ajtón. A raktár előtt szemébe világítottak a reflektorok és egy pillanatra odaszorították a hófehér falak elé, elválasztva a közeli irodáktól, az út mellett magasodó betonoszlopoktól, és a munkájukat virrasztó emberektől is. Az épület sarkánál már megnyugtató homály fogadta, láthatatlan kőmívesállványokkal, sebtében felpolcolt téglaraká-

sokkal, az út mellett felejtett szálkás deszkákkal. De Gunics András soha nem botlott el a deszkákban, megérezte a vonalukat, és átlépett rajtuk.

A szárító közelében megállította egy rekedtes hang. Jól ismerte. Az öreg Vituszé volt. A hang mindig egyforma, csak a szavak értelme változott évszakonként.

— Gunics úr, szorítja a mellemet a hőség.

— Az enyémet is Vitusz bácsi. De azért megtesszük a dolgunkat.

— Megtesszük, Gunics úr, mindenki a magáét.

Gunics András tovább lépett, aztán a félszeren át bement a kazánházba. A tűz fénye ott táncolt a kövezeten, de emberi alak nem látszott a sugarában. Gyanakodva belemeresztette a szemét a sötétségbe, aztán kibukott a száján a fűtő neve.

— Jurdik!

— Itt vagyok, Gunics elvtárs... Valamivel később jött...

Az ablak mellett állt.

— Gyújtson villanyt.

— Minek?

— Nem látja a hőmérőt. Ha túlfűti a kazánt, megrepednek a betonelemek.

— Észreveszem sötétben is...

— De minek sötétben lenni? Még el talál aludni.

— Nem alszom el, Gunics elvtárs. Nagy a hőség.

Gunics András odalépett a kapcsolóhoz és felkattintotta a villanyt. Jurdik az ablak mellett támaszkodott. Vértelen és verejtékes volt az arca. Vastag szájahúsán fényesre feszült a bőr.

— Rosszul van?

— Csak melegem van.

A művezető körülnézett a kazánházban. A sarokban észrevett egy üveget. Zöld pintes üveg volt, de az éjszakai világításban feketének látszott. Egy pillanatig megpihent rajt a szeme.

— Víz van bent, szagolja meg — szólalt meg a fűtő.

Gunics András nem szagolta meg az üveget.

— Ügyeljen a tűzre. — Csak ennyit mondott.

Lassan kifordult az ajtón. Körüljárta az épületet, benézett a félszerek alá, aztán elindult a lakása felé. A szárítón túl megállt egy pillanatra. Várta, hogy az öreg Vitusz mond valamit, de csend volt, mintha nem lett volna a közelben senki.

Zajtalanul behúzta maga után az ajtót. A felesége már nem mocorgott, egyenletes lélegzése nyugalmat árasztott a szobában.

Kilépett a bakancsából, aztán az ágy szélére ült. Amikor megszabadult a ruháitól, kinyújtóztatta a lábát, hátrahajtotta a fejét, egy pillanatig élvezte, hogy a behajlított karjain megfeszülnek az izmok. Aztán újra összegörnyedt, és percekig ült lehajtott fejjel az ágya szélén. Amikor elnehezedett a szeme, lefeküdt. Fokozatosan elernyedtek az izmai, és a tudatában elmosódtak a világ reális mértékegységei. Lassan emelkedett egy gátak nélküli langyos térben.

De hirtelen visszazuhant. Megrángott a teste.

Egy kiáltást hallott. A hang nagyon távolról érkezett. Lehet, hogy csak hallucináció volt az egész, valami belső káprázat.

De a kiáltás megismétlődött. Artikulátlan volt a hang és erőtlen. Gunics

András úgy érezte, mintha a magas hangok külön váltak volna a többitől és kanyarogva vesznének el a térben.

Felült és feszülten hallgatózott. Hosszú ideig ült mozdulatlanul, de hiába. A csend része volt az éjszakának.

Másnap felhallatszott a közeli műútról az autógumik csikorgása. A sofőrök az egyenes útszakaszokon minduntalan a fékre léptek, mert az áttüzesedett aszfaltra, vibráló színeivel odatelepedett a délibáb.

Surrogásuk elhallatszott az építkezésig, és egybeolvadt a csörömpölő betonkeverőgépek zajával.

A vízhordógyerek ezen a napon nyolcvanszor vitte le a kannáját a negyedik víztároló alapozásán dolgozó betonosoknak.

Amikor lement a nap, az épületek és a betontartályok ontották tovább a meleget. A kilocsantott víz pillanatok alatt felszáradt. Hűs cseppjeit beszívta a homok, párája elvegyült a nap közben felkeveredett porral.

Gunics András a konyhában vacsorázott. Szótlanul kanalazta az ételt. A fia időnként felemelte a fejét, nézte egy kicsit az apja levesbemerülő kanalát, és azt is, ahogy tésztával, zöldséggel lassan felemelkedik.

— Nagy a hőség — mondta az asszony, és bort tett az asztalra.

— Holnapra megjön a szél — mondta Gunics András, aztán bort öntött magának az üvegből.

— Télen meg hideg lesz... Ez már a negyedik év — mondta az asszony, aztán várt egy kicsit, hogy az ura szólhasson. De az nem szólt semmit.

— Jövőre iskolába kell adni a gyereket... Neked sem tesz jót ez a bagolykodás. A többiek mind kaptak már lakást, szólnod kellene... Az ősszel úgyis befejeződik itt az építkezés.

— Báránytetőn meg kezdődik.

Gunics András felkelt és bement a szobába. Arra gondolt, hogy Báránytetőn közel lenne az erdő. Aztán hirtelen egy másik kép bukkant fel a képzeletében. — Hazafelé bemenne az Aranykerékbe. Kérne egy féldeci pálinkát és leülne a kályha mellé. Nem hajtaná le egyre, csak a felét. Csettintene a nyelvével. Az Aranykerékben mindig gyümölcspálinkát mérnek. Melengetné a tenyerében és az ajtót nézné, meg a felbukkanó, kékarcú embereket. Addigra éppen tél lenne.

Az ablakhoz ment. Nézte a várost. A porcelángyár füstje letompította a fényeket. Így különösnek érezte, és nem jutottak eszébe a benzinkutak, mozik és a kuglipályák sem. Állt az ablak mellett és bizonytalan lett az élete.

Újra hallatszott. Úgy, mint az éjszaka. Szörnyű kiáltás volt. Ugy érezte, hogy a völgyből emelkedik fel és őrülten megtekeredik az épületek felett. Mintha leszabadult volna egy biztos betonpályáról, s a mélyebb hangok zuhanni kezdenének a térben.

Aztán csend.

Mozdulatlanul állt. Hideget érzett a hátán. A gondolatai olyanok voltak, mint a kövek. Holtpontra jutott. A karjai lógtak, szemével nem kutatott biztonságot nyújtó támpont után.

A távolban megcsillant egy reflektor, kétszer megvillant, aztán elnyelték a homályban ülő házsorok.

Ez kimozdította. Gyorsan megfordult.

Az ajtó himbálózott mögötte, és úgy érezte, hogy ijedt emberek állnak az eresz alatt. Nem fordult meg, rohant a kazánház felé A reflektorok fehéren parázslottak a feje felett, és megsokszorozódva visszaverődtek a házfalakról.

A kazánházban sötétség fogadta. Elordította magát.

— Juurdik!

Nem érkezett válasz. Átbotorkált a szénrakáson és meggyújtotta a villanyt. A kazán rendben volt, de a fűtő nem volt a helyiségben.

Sietve kilépett az ajtón, körüljárta az épületeket, aztán megállt a raktár ablakánál és hallgatózott. De most már csend volt mindenütt. Csend, de valami nyugtalanság izzott a levegőben, mintha készülne valami szokatlan, valami érthetetlen a tízezer köbméteres betontartályok árnyékában.

A művezető Jurdikra gondolt. Nem akart a fűtővel foglalkozni, de akármerre fordította a fejét, mindig csak Jurdik arca bukkant fel a képzeletében, Jurdik, ahogy áll a kazánház ablakánál és maga elé néz. Jurdik szemében akkor valami zavaros fény csillogott, de nem élesen, inkább osztottan, lágyan. Olyan volt a szeme, mintha zöldes olajban forogna.

Gunics András újra átment a reflektorok alatt, néhány pillanatig állt a kazánház ajtajában, aztán belépett a nyitott ajtón. A fény alig jutott el a küszöbig, elnyelték a kazán előtt felhalmozott széndombok és a pókok mennyezetre feszülő fekete hálói.

Először a kazánt nézte meg, aztán a feszmérőt. Egyenletes volt a hőmérséklet, mindössze néhány millimétert ingadozott a mutató.

Amikor megfordult, egy árnyékot pillantott meg az ajtó nyílásában. Jurdik volt. Zajtalanul átlépett a küszöbön, és szótlanul várakozott. Fáradtnak, elgyötörtnek látszott. A sápadtság átterjedt a nyakára, átszivárgott a bőrén, és belül is szürkére festette.

— Magának vizes a haja! — szólalt meg Gunics András. Aztán idegesen közelebb lépett a fűtőhöz. Jurdik nem mozdult.

— Magának vizes a haja! Maga fürdött! — ordított a művezető.

— Engem helyezzenek át... én itt...

— Tegnap is fürdött?

— Vízparti vagyok... A Duna mellett laktam. Tizenöt éven át minden éjszaka megfürödtem a folyóban.

— Télen is? — kérdezte meglepetten a művezető.

— Nem, akkor csak néztem... Nem kellett volna idejönnöm.

— Hiszen itt dolgozik évek óta.

— Igen, a betonosoknál, de idáig nem volt víz. Este bementem a városba, és nézegettem a kirakatokat. Amikor ezt elkezdtük építeni, akkor megint elfogott... Többet nem mentem be a városba. Fél éven át vártam a dunavizet. Amikor megjött, már az első éjszaka megfürödtem. Leereszkedtem a lépcsőn és a korlátba kapaszkodtam. Nem mertem elengedni, mert nem ismertem a víz természetét.

— Tegnap engedtem el először. Úszni akartam. Nagyon nagy volt a hőség. Csak pár tempót akartam csinálni, de besodródtam a terelőfalak mögé. Bent koromsötét van, és a mélyből monoton zúgás hallatszik. Hiába tempóztam, mindig beljebb szívott. Éreztem, hogy lefelé is húz, mintha egy nagy örvény elkapta volna a lábamat. Nekiütődtem a betonfalnak. Próbáltam rajt megkapaszkodni, de nem lehetett. A kezemről lehorzsolta a bőrt. Ordítottam. Néhány pillanatig azt hittem, hogy meghallják, és a segítségemre sietnek. Reménykedtem, de féltem is tőle... Elhallgattam... Később aztán rájöttem, hogy a betontar-

tályokból nem hallatszik ki a hang. Azt hittem, ottveszek. Úszni próbáltam. Erőt adott az ijedtség. Sokáig vergődtem, de átjutottam a terelőfalakon. Amikor elkaptam a korlátot, elvesztettem az eszméletemet. Görcsberándulva lógtam a vasrúdon, mint egy megkékült denevér.

— És máma újra belement. Mi az istennek?

— Vízparti vagyok... A Duna mellett laktam... Nem kellett volna idejönnöm...

— Ezt már mondta.

— Nem hittem el, mert szeretem a Dunát. De most már tudom... Ez nem ugyanaz a Duna, ami Apostagnál folyik. Ez a víz valami egészen más.

— Többet nem megy bele?

— Nem tudom... A Duna mellett laktam... Az apám halász volt... és nagyon nagy a hőség... Helyezzenek át, jobb lesz.

— Holnapra megjön a szél — mondta Gunics András, és a fél lábát megtámasztotta a szénrakáson. A vizet nem értette, de érezte, hogy valami elmozdult az ő biztos világában.

Megrázta a fejét, aztán felegyenesedett.

— Holnapra biztosan megjön a szél — mondta, és nem gondolt többet a városra. Lassan elindult az ajtó felé. A küszöbről még visszafordult:

— Ezután maga nappal dolgozik... Az ebédlő mellé majd felszerelünk néhány zuhanyozót... Az ősszel meg úgyis megyünk Báránytetőre.

A szél másnapra sem jött meg, de az emberek nem törődtek vele. Nekifeszültek az ormótlan japánereknek, és tovább építették a betonfalakat.

Szüts László versei

Nagybátyám a Balaton partján

Földbe szúrta az ostornyelet,
az világít a feje felett.
Pénztárgép csattog, zakatol,
négyforintnyolcvan most a bor.

Teheneket itatott itten,
fehéren ringanak a vízben;
a tehénpaták tünt nyomán
hajóra vár egy falka lány.

Motoroshajó tart a partnak,
négykerekű szellők suhannak,
nyüzsög a nép, sétál, cseveg —
pedig már beesteledett.

Lombok között a széles vásznon
villódzik a kollektív álom,
odales bátortalanul
s egy pillanatra belehull.

De az éttermi zaj kirántja,
tányéron lebeg a ponty rántva,
lecsorg a túlvilági fény
bebalzsamozott gerincén.

A „túlvilág", az új világ ez,
a régi part és mégis más ez,
mint mikor felnő a gyerek,
elmegy hazulról s tekereg.

Indul a busz az éjszakának,
ez az utolsó helyi-járat;
sebaj, marad még egy kicsit,
egy pohár bort még megiszik.

Vallomás

Egy tétova gondolat vándorol
meleg sötétben a blúzod alatt.
Bizony, már jóideje! Mondsza, hol
őrzöd, kedves, a lámpásaidat?
Úgy járok itt, mint erdőben a gyermek,
elszöktem, mennék sírva vissza már.
Fogadj kunyhódba, vigasztalj, ölelj meg,
fektess le, s mondd: Volt egyszer egy király...

Öreg este lett. Mint ólban a tyúk,
felülnék én is már a biztos lécre.
A félelem a két szemembe fut:
úgy kívánlak, ne vess meg, kicsi, érte!
Szívem a kenyered szeretne lenni,
szám helyetted is csókolni akar,
indulnék már, mint fák lombja, belengni
testedet vágyam holt csókjaival.

Te légy a leg-legáldottabb leányzó,
ki buta lázban eladja magát,
és szépülj földöntúlivá e láztól,
hogy még az ég is fenje rád fogát.
A madarak szavaid irigyeljék,
a tenger kívánja el karodat,
hajadban szellők testüket megleljék,
s a tükrök bámuljanak rád sokat!

Reményi Béla

Visegrádi vízió

Egy jó ebéd, egy csillogó pohár bor,
csopaki, hárslevelű, szürkebarát —
s kész a varázs. Ki elvágva a világtól
felhajtottad a felejtés borát,
nevetsz az egészen. Mert ez a mámor!
Amattól zúg a fej, megbicsaklik a láb.

Amattól émelyeg csak az öt érzék
— ettől élesen lát, aki becsíp.
S a szépet látja. Ki tudja, miért épp
attól szép a szép, hogy egy kicsit
szédül a fej, habzik a vér, a mérték
alámerül, mely ítél és szentesít.

Keblét nuogatva már vetkezik le
a Börzsöny (magányos ott most és hideg)
a Dunában terül szét fodros inge
(nyálkás moszatok közt fulladni meg)
Játszik a cigány. Játszik az alkony is. Te
megborzongsz bele. Hátad. És szíved.

A nap elhamvadt. A partra, az agyadra
lerakódik az este, a hamu...
Eloltva fönn — itt lenn kigyújtja gyatra
gázlángjait a pislogó gyanu.
Szedik az asztalt. Macska fut el alatta.
Valami végéhez ér s nincs rá tanu.

Valami készül megszünni — megszületni.
Vad lepkehad szállja meg a szobát.
Serken a sötét. Már hangszerelni kezdi
világát az emberalattiság.
Takard el arcodat — neked növeszti
pilleszárnyát az éj, a lepkebáb.

Nézd messziről. A csápok és az ízek
a hemzsegő reflex elektronok
összeállnak. Te csak szemed merítsd meg —
hagyd a búvárnak azt, ami titok.
Ő lenn marad. Neked teli a szíved
a zsákmánnyal, amit a fény kifog.

Mert ez a jobb tudás: ez az igézet
— a csábító közel csak léprecsal.
Maradj te fönn s ne lásd — ez szebb s merészebb —
a részek tengermélye hogy befal.
Kifordít magadból úgyis a végzet,
ha már nem ment meg étel és ital.

Ha már nem segít álom, nincs varázsszer,
hogy szét ne essen, amit összetart
a létezés mámora, ha csatát nyer
a mély, az örvény, — s elbocsát a part.
Ne félj, nem te leszel már, aki átkel,
s arcod se lesz többé, hogy eltakard.

Te ott maradsz kezedben a pohárral,
szemben a hegy, előtted hús, gyümölcs,
lábadnál hű folyód, fölötted szárnyal
az örök nyár teremtés-lelke. Tölts!
Hat nap betelt. A hetedik úgy talál majd,
ahogy a balga él. S ahogy a bölcs.

1960. szeptember.

Arató Károly versei

Ostrom

Míg élek, lankadásom sohse lesz!
Izgalom hajt, kegyetlen benzin ez!
A sort sor alá dühöngve rovom,
újra és újra kezdem ostromom
a világ ellen, mely körém szorul,
fegyelmezetten, némán, konokul
rontok a messzi idegenbe, vad
katona, neki szegzem tollamat,
tombol a harc, a táj lángol, lobog,
tünnek a füstben sűrű hadsorok,
miért kúszom — a senki földje itt,
kihasználom bombák tölcséreit,
rakétás éjszaka, tán elveszek,
mindegy, mindegy, várni félelmesebb,
metaforák nyitnak gyors sortüzet,
bőgnek az ágyúk, a vers-lövegek.

Táncterem

De mi ez? Ezek az eszeveszett
búgócsigák, cséphadaró-kezek,
fémcső-lábak, kibillenő falak,
rikító nők: papagáj-madarak —
de hát kik ezek? Milyen őrület
rabjai ezek a gömbfejüek?
Mily téboly játszik a hangszereken?
Billeg, mint elefánt, a táncterem.
Mindenki elembertelenedett:
a táncolók cikázó hangjegyek,
ablakokig fröccsen szét a zene
s körben a tapsolók: „Mindent bele!...”
— Ó, istennő, ez már túl sok neked,
indulj, Múzsám, keressünk más helyet,
ahol lantod fölzeng majd melegen
s tangót járunk, én és a szerelem.

Mint szétdúlt kertet

Suhant az idő, én zajtalan,
mint szétdúlt kertet, rendezem magam,
lemérem már: mi bennem súlyosabb
s őrzöm szigorú egyensúlyomat.
Boldog, ki önmagába nézni tud
és nem sír vissza elmerült falut,
az elkívánkozó nem vágyik el,
gyökér-karjaival várost ölel.
Felejtem a kinzatás napjait,
nyugtalanságban van nyugalmam itt
s ha ökleit mutatja gyötrelem,
megcélzom hasfalát s felöklelem.
Friss szél játszik, szoknyák alá szalad,
űzi a telet, sepri agyamat,
míg hallgatom, fényesedő szemü,
hogy vivátoz a klasszikus derü.

Szász Imre

Egy óra a délutánból

A fürdőszobaajtó hangosan és erőszakosan nyikorgott. A szentségit, gondolta, hogy nyikorog, fellármázza ezt a nyavalyás, vékonyfalú házat. Csak akkor nyikorog, mikor becsukom. Hadd nyikorogjon. Senkinek semmi köze hozzá, se a szomszédoknak, se a házmesternek, semmi közük hozzá, se ehhez a szerelemhez, se ahhoz, hogy a fürdőszobaajtó nyikorog. Nem tilthatja meg senki, hogy itt legyek, hogy nyikorgassam ezt a kurva ajtót és zuhogtassam a vizet a fürdőkád zománcára. Milyen kemény hangja van egy vékony vízsugárnak. Anna biztos hallotta benn, hogy elzártam a vizet, én is hallom ottbenn, mikor ő zárja el és amikor az ajtó nyikorog, tudom, hogy becsukta már és jön.

A szobaajtó nem nyikorgott, s Anna ott feküdt a zöldkockás takarón a keskeny, egyszemélyes díványon. Ledobta magát melléje s megcsókolta a vállát.

— Vizes az arca — mondta Anna. Félkézzel előrehúzta lebontott hosszú fekete haját s megtörölte vele az arcát, a szemét, a homlokát. — Csupa víz. Nem törölte meg rendesen. Te haszontalan.

Felkönyökölt s nézte Anna szeme alatt a két széles, kékes félkört.

— Honnan tudtad? Én is csak most éreztem meg, hogy szeretném, ha a hajaddal megtörölnél. Akkor, amikor azt mondtad, hogy vizes az arcom.

— Mert szeretlek. Nagyon szeretlek. És csupa víz volt az arcod.

— Rendetlen vagyok. Nekem akkor is sáros a cipőm, ha országos szárazság van. És ha elmegyünk egy pocsolya mellett, tuti, hogy belelépek és lefröcskölöm a harisnyádat.

— Akkor nem megyünk el pocsolya mellett. Nem járunk gyalog. Veszünk egy autót. Jár nekünk egy autó, megérdemeljük. Egy kérmszínű Wartburg. És nagyon szépen lennénk benne. Te ülnél a kormánynál és még szebb lennél, mint most. Megfigyelted már, hogy az autóablak megszépíti azt, aki mögötte ül? Mindenki szebb mögötte, elegánsabb. És engem nagyon irigyelnének, amikor ott ülnék melletted. De hiába irigyelnének. Hiába bizony, mert nem adom őt oda senkinek, semmiféle vörösnek, barnának, platinának. A szomszéd trafikosné azt mondaná, hogy szép pár. Meg haverom, az újságos, meg a kicsi öreg postás bácsi, meg a pénztárosnő a Közértben, meg mindenki. Néha úgy szeretném elmondani, hogy ő van nekem. Nagyon van. Szeretnék hencegni veled.

— Majd pénteken nyerek egy autót a lottón, vagy másfél milliót és veszünk egy krémszínű Wartburgot. Nagyon jól állna a fekete hajadhoz. — Cigarettáért nyúlt, rágyújtott s mohón, türelmetlenül leszívta a füstöt. — Aztán, mikor másodszor végigmegyünk a Nagykörúton, meglátnak a kedves jó ismerősök, a tra-

fikosnéni, haverod, az újságos, meg a pénztárosnő, meg mindenki és kész a botrány.

Anna eddig oldalt feküdt, hozzásimulva és nézte. Most hanyatt fordult:

— Ugye, azt mondtuk, hogy lelencek vagyunk. Nem tartozunk senkihez. Neked sincsc senkid, nekem sincs senkim, csak te. És mindent megkapunk, ami jár nekünk, amit megérdemlünk. Annyi mindent megérdemlünk. A krémszínű Wartburgot, a tengert a pálmafákkal, ezt a szobát itt, ezt a délutánt.

— Igen, ezt a délutánt. Gondolod, hogy szeretlek?

Anna felkönyökölt és megcsókolta.

— Te, én tudom, hogy ennek a szerelemnek sose lesz vége. Ha százévesek lezünk, akkor se. Az igazi jó szerelemnek akkor sincs vége, ha vége van. Egyszer voltam szerelmes életemben. Ez statisztikai adat. És annak sincs vége, most is van és sose lesz vége.

Megsimogatta Anna hátát, a két lapockát, a gerincét a csípőjéig, könnyedén. Érezte keze alatt a borzongást.

— Legközelebb azt fogod mondani, hogy ha fehér hajunk lesz, öregek leszünk és a szánk szélén csurog a nyálunk, akkor is szeretjük majd egymást. Persze az ember nem bújhat el az emlékei elől. De te holnap, vagy holnapután, vagy öt év múlva beleszeretsz Kovácsba vagy Baloghba, én meg beleszeretek Kovácsnéba, vagy Baloghnéba. — Megszorította karját a válla alatt. — Én nem akarom, hogy ezután nélkülem tudj élni. El akarom rontani az életedet magammal. Nem akarom, hogy pálmafát láss nélkülem, vagy tengert. Akárkivel mégy, én leszek az árnyékod a pálmafák alatt és a tengerparton. Amit el tudok foglalni, azt elfoglalom az életedből. És elrontom. Azt hiszem, soha senkit nem szerettem úgy, mint téged. — Lebiggyesztette a száját. — Akarsz még pátoszt? Van a raktáron elég. Azért vettem neked Chagall-albumot, mert tudom, hogy régóta szereted Chagallt és nem akarom, hogy öt év múlva nélkülem nézd a hegedűit meg a kakasait. Én leszek neked Chagall kakasai, amíg élsz. Örülj neki, hogy nem én vagyok a Pór Bertalan bikái. Vagy szeretnéd, ha én volnék a Pór Bertalan bikái? És én leszek a paradicsomos hal, ó, életem egyetlen nagy szerelme, amit ma ettünk és én leszek a bor, a szamorodni, a badacsonyi, a sherry, a bordeauxi, a Lacrima Christi és mindenféle jó bor, mert nem értesz a borokhoz, és nem számít neked, hogy homoki fehéret hoztam tizenhatért, plusz üveg. Csak éppen szeretkezni fogsz tudni mással, és az a más nem én leszek. Jobb lenne, ha meghalnál, amikor vége van ennek a szerelemnek.

— Az a más is te leszel kicsit. Mindent jó veled csinálni. Jó veled menni az utcán, jó veled beszélgetni, jó nézni téged, jó veled lefeküdni. Talán nem is érdemellek meg. A világ legszebb nője járna neki, a Lollobrigida, vagy a Miss Universum 1960. De nem kapja meg, engem kapott meg — Érezte Anna kezét a mellkasán, a derekán, kétoldalt a csípején. — A csípője is vizes, itt ez a két hegyes csont. Milyen haszontalan, milyen rendetlen.

— Te buta! Ó, te!

Aztán hallotta a fürdőszoba nyikorgását, mikor Anna becsukta, a víz tompa, távoli dobolását a kád zománcán. Feküdt a díványon, reszketett a belső didergéstől s magára hajtotta a kockás takaró szélét. A falon, az ágy felett vízszintesen húzódott a központi fűtés csöve. Megfogta, meleg volt. Milyen sokáig folyatja Anna a vizet. Szeret a fürdőszobában lenni. Szereti, ha ott ülök a kád szélén és nézem, amint fésüli a haját. Szereti azt a vastag, málnaszínű pulóverét ott a szék támláján. Szereti az élénkszínű pulóvereket, a feltűnő ruhákat, szereti, ha szép bennük a fekete hajával. Szereti ezt a lőrésablakú, cellaszerű

manzárdszobát. Szeret engem. Furcsa, az ember rögtön megérzi, az első simogatásnál, a második szónáél, hogy ez a nő igazi nő-e, igazán ér-e valamit, vagy csak azt akarja, hogy lefeküdjünk, s abban is csak magának akar örömet. Valahogy megérezni, hogy nincsenek fenntartásai, hogy nem spórol magával, hogy talán azt is elfogadná, ha nem szeretnéd, csak hagynád szeretni magad.

A víz távoli dobolása hirtelen megszűnt, egy pillanatra furcsa, nehéz csönd árasztotta el a szobát, de már nyikorgott a fürdőszoba ajtó sbe jött Anna bordó pongyolában.

— Milyen sötét van — mondta. — Az előbb még nem volt ilyen sötét.

— Miért vetted fel a pongyolát? Fázol?

— Kicsit. És szégyellem magam. Nem úgy szégyellem magam, csak félek, hogy nem vagyok elég szép neked. Mert hozzád olyan nagyon szép nő illene.

Hogy tud hizelegni, milyen kedvesen és hazugul. És azt kellene rá mondani, hogy te vagy a világ legszebb nője, mert tényleg nagyon szép és nekem mindenkinél szebb, de nem tudom mondani, mert nem a világ legszebb nője. Ezzel az istenverte precizitással tönkre lehet tenni egy szerelmet. Az előbb is, mikor Anna arról beszélt, hogy az igazi szerelemnek sosincs vége...

Úgy érezte, mintha gombóc lenne a torkában s nagyot nyelt.

— Egészen elrontasz — mondta.

Anna már ott feküdt mellette a díványon, pongyola nélkül és a szája sarkát simogatta.

— Mosolyogjon — mondta. — Úgy szeretem, ha mosolyog.

— Ne csinálj belőlem paprikajancsit. Nem szeretem, ha madzagon rángatnak.

— De azért mosolyog. Mérges, de mosolyog. A mosolyodat szerettem meg először. Néztelek profilból és egyszercsak felfedeztem, jé, hogy tud ez az ember mosolyogni.

A vászonredőnyök kékesszürkéjéből lassan kioldódott a kék s a szürke elmélyült. Megpróbálta a homályban Anna háta mögött lopva maga felé fordítani az óráját, de Anna észrevette:

— Menned kell? Olyan jó volna, ha még nem kellene menned, ha még egy órát maradnál. Még egy órát ebből a délutánból. Olyan szép volt ez a délután. Olyan valószínűtlenül szép. Úgy az egész. Nem válik el egyik részlete a másiktól, összemosódik minden és olyan szép. Maradj még, ha lehet, találj ki valamit, hogy a párizsi gyors belerohant az autóbuszodba, vagy találkoztál egy régi iskolatársaddal, aki most tanácselnök valahol és meg kellett magyaráznod neki a produkciós biológia gyakorlati jelentőségét.

— Nem szeretek hazudni. Sajnos nem is tudok jól. Még akkor is bűntudatom van, ha nem csináltam semmit. De majd megpróbálom.

— Ha nehéz, menj el, édes. De kérlek, csak akkor menj el, amikor kilépsz az ajtón. Az olyan rossz, mikor öltözködsz, beszélsz, megcsókolsz és én érzem, hogy már nem vagy itt, már kimentél az ajtón. Egyszerre menj el önmagaddal. Olyankor érzem benned a feszültséget, mintha vibrálna körülötted a levegő. Néhány héttel ezelőtt, a legelején, azt hittem, ez a szerelem hamar véget ér, idő előtt, mert szétlöki a benned lévő feszültség. Mintha egy kazánban folyton tüzelnének és nem volna rajta biztosítószelep. Te nem is tudod, milyen az, mikor minden porcikád az órádat lesi, nem nézed meg, mert fegyelmezed magad, és a szád széle fehér, mint a papír. Nagyon szeretlek, hogy ezt kibírtam.

Nem felelt, kinyúlt a rádióasztalka felé, cigarettát vett elő a tépettszélű, gyűrött csomagból. Egyik karján ott feküdt Anna, ezért térde közé fogta a dobozt, úgy gyújtotta meg a gyufát félkézzel. A fény sárgán átfutott kettejük tes-

tén. Mélyet szippantott s óvatosan emelte át Anna válla fölött a cigarettát a hamutartóhoz.

— Vigyázz, nem akarlak megégetni.

— Milyen édes, hogy vigyáz rám. Az első pillanattól fogva éreztem, hogy erre az emberre rábízhatom magam. Te, ma az jutott eszembe, hogy senki más nem szerethet engem, csak te és én se szerethetek mást, csak téged. Senkit, csak őt. Teljesen ki van zárva, hogy mást szeressek, vagy más szeressen engem. Az is teljesen ki van zárva, hogy én Casablancában születhettem volna, vagy Győrben vagyok kávéfőzőnő a Vörös Csillagban.

— Szóval úgy érezted, hogy az én feszültségem hamar elégeti ezt a szerelmet? De vállaltad. A korai halálával együtt vállaltad?

— Mindent vállaltam. És olyan jó, hogy itt maradsz még egy órát. Olyan jó veled. Tegnap este elmentem Kollárékkal az Európába vacsorázni és a szomszéd asztalnál egy japán ült. Olyan japán, mint a Szerelmem, Hiroshimában. Nekem minden japán olyan. Aztán elszomorodtam, mert egyszerre te voltál a japán és arra gondoltam, hogy mindennap elmégy tőlem és a Báthory utca éppoly messze van az Ormay utcától, mint Hiroshima Neverstől. Tudom, hogy neked nem tetszett a film.

— Szóval én voltam a japán? Mondd, az a néger nem én voltam, akit a Duna-korzón láttál és kétszer elment előtted, és ha harmadszor is elment volna, akkor kikezdesz vele?

Anna ráhajtotta fejét a mellkasára és nevetett:

— Lehet, hogy az is te voltál, pedig akkor még nem ismertelek. A négerek olyan szépen tudnak járni, olyan jó nézni őket, mikor mennek. És ez olyan csinos néger volt.

— Szóval tetszik a sötét bőr? Nyáron majd lebarnulok neked. Vagy ha akarod, kvarcoltatni kezdek, hogy szép barna legyen a bőröm és hasonlítsak a japánra, meg a négerre.

Anna keze most megint végigfutott a mellkasán, karján, csípején, lassan simogatni kezdte a két kiálló csípőcsontját.

— Barna lesz mindenütt. Itt is barna lesz, itt a két csontnál. Milyen szép lesz.

Elnézett Anna fekete haja és szép, teli válla között, fel a mennyezetre.

— És akkor majd én leszek a japán, meg a néger, aki nem jött vissza harmadszor. Csak járni nem tudok majd olyan szépen, mert úgy járok, mint egy teve. És én leszek a folytatása annak az egyetlen szerelemnek, ami még mindig tart, a statisztikai adatnak. Én leszek a szerelem bővített újratermelése, japánnal és négerrel bővítve. Tudom, ki volt az az egyetlen nagy szerelem, pedig sose mondtad. De beszélned kellett róla, mert jólesett beszélned róla, mindegy, akármit, mint egy távoli ismerősről, hogy szerette a paprikáskrumplit és az Üvöltő szeleket és autóvezetés közben sose szidta a gyalogosokat. Valószínűleg szerette a paradicsomos halat is, meg Chagallt is. Elárult a hangod, amikor róla beszéltél. Úgy látszik, én vagyok neked a Corvin. Vásároljon mindent egy helyen, japánt, négert, pálmafát, soha el nem múló régi szerelmet. Ha nincs eredeti külföldi, próbálja meg hazai gyártmányainkat. Bár a technológiájuk még nem egészen korszerű, de némi kvarcolással lehet segíteni rajtuk.

Anna hallgatott.

— Vagy nem is a Corvin, hanem az az olcsó, amerikai áruház, azt hiszem Woolworth, ahol minden öt centért vagy a fene tudja, mennyiért kapható. Valami bagóért. Nem kell sok érzelmet belefeccölni, majdnem ingyen van és tes-

sék parancsolni, itt a nyár, barnaság, örök ex-szerelem. Egypár „szép vagy" és „nagyon szeretlek" megoldja a devíza-problémákat. Pompás áruházak vannak az iparilag fejlett országokban. Még szerencse, hogy a bennem levő feszültség nem égette el hamarább az egészet. Kár lett volna ezért a kitűnő, műmárványból épült áruházért. A tulajdonos elfelejtette biztosítani tűzkár ellen.

Anna hallgatott.

— Sajnos, krémszínű Wartburg nem kapható ebben az áruházban. Szegény emberek áruháza, csupa olcsó holmi és csupa hamisítvány. Vagy pótszer. De menj férjhez egy nőgyógyászhoz és meglesz a krémszínű Wartburg a fekete hajadhoz. Talán még igazi japánt is hozat neked és utánvéttel feladatja neked Párizsból a disszidált nagy szerelmedet. Egy jólkereső nőgyógyászban fantasztikus lehetőségek vannak. Vagy téged küld ki Párizsba. Addig pedig megteszi ez a kis Woolworth-románc, igaz?

Anna lecsúsztatta fejét a diványpárnára és rászorítva a fél arcát, behunyta a szemét.

— Nagyon igazságtalan vagy. Igazságtalan és kegyetlen — mondta. — Nagyon szeretlek, hogy mindezt elviselem.

— Nem is akarok igazságos lenni. Nem érdekel az igazság. De azért köszönöm neked ezt a szerelmet, köszönöm, hogy szerethettelek. Váratlan ajándék volt. És köszönöm azt is, hogy pótanyag lehettem. Megtisztelő szerep.

— Őrült vagy.

— Lehet, kedves. Most fordulj el, míg felöltözöm. Szégyellem magam, mert nem vagyok elég szép hozzád. Hozzád a világ legkülömb férfija illene. A Gregory Peck, vagy a Mister Universum 1960.

Horváth Ferenc rajza

Alekszej Konsztantyinovics Tolsztoj versei

Tarbay Ede fordítása

Az ősz tarol

Az ősz tarol. Amerre jár, a kert sivár,
A pergamen-levél zörög s a földre száll;
Csak lenn a völgyben látni még a szürke fák
Között az égő fürtöket, s a nyár nyomát.

A fájdalom s öröm betölti szívemet,
Amíg kezemben érzem átfagyott kezed;
Némán szemedbe nézek, látod, könnyezem,
Szeretlek, ennyit mond a perc, a csönd, szemem.

Virág a sztyeppe-fű között...

Virág a sztyeppe-fű között,
Szelíd harangvirág!
Mért nézi tengerkék fejed
A lépteim nyomát?
Szép május napja víg, tüzel,
S ha meglódul a szél,
Száraz bogáncsok, gyom fölött
A szirmod mit zenél?

A ló röpít, akár a nyíl,
A nyílt mezőn fut át;
Patája tépi testetek
S a szirmotokra hág;
Virág a sztyeppe-fű között,
Szelíd harangvirág!
Ne nézze váddal kék fejed
A lépteim nyomát!

Szerettem volna csöndesen
Sétálni köztetek,
De mindhiába zabla, szíj,
Lovam csak csörtetett!
Röpít, röpít, akár a nyíl,
Nyomomban száll a por,
A ló liheg, hol áll meg, ó,
Ki tudja, merre, hol?

Nem törte még be senki sem
Csikó-korában őt,
A hóvihar nevelte fel
S a végtelen mezők;
Hátán nem izzik, mint a tűz,
A cifra bőrnyereg,
Lovam, te szláv ló, vad, szilaj,
Sörényes förgeteg!

. . . . . .

Ó, kis virág a fű között,
Szelíd harangvirág!
Mért nézi tengerkék fejed
A lépteim nyomát?
Szép május napja víg, tüzel,
Mért bánkódsz, ha a szél
Száraz bogáncsok, gyom fölött
Daloddal útrakél?

A sárguló mezőkre...

A sárguló mezőkre hull az őszi csend;
Csupán a falvak ködbe-tűnt világa moccan;
Felzeng egy mély harang. S a lelkem fájni kezd:
Magam maradtam itt, tengődöm elhagyottan.

Feléled és elémáll minden régi vád,
És minden kedves emlék ízét újra érzem,
Mit mondanék neked, te kedves? Hallanád,
Amit szívembe zártam, elhallgattam régen!

Zsendült csak épp...

Zsendült csak épp a friss tavasz,
Alig feszült a fű még,
És rázogatták vén, havas
Nagy hátukat a cserjék;

A pásztor sípja reggeli
Dalát még nem dalolta,
S a lágy idő az erdei
Páfrányt csipkézte sorra.

Zsendült csak épp a friss tavasz,
Rejtett a nyírfa árnya,
Még most is látom, rámkacagsz
Némán, szemed lezárva.

Talán lehúnyt szemed felelt
A csöndes vallomásra —
Ó, élet! erdő! csermelyek!
Ó, ifjúság virága!...

Arcod, akár egy angyal-arc,
S én könnyezem, te drága, —
Zsendült csak épp a friss tavasz,
Rejtett a nyírfa árnya!

Így kezdtük ott az életet —
Ó, boldog órák! könnyek!
Ó, élet! erdő! csermelyek!
Ó, nyírszagú lehellet!

Sipkay Barna

Tavasz az udvaron

Jó volt látni az ablakokban feszülő női lábakat. Narancssárgán sziporkáztak a vizes üvegek között, melyeken csurgott a tél szennye. Legalább hat leány és fiatalasszony nyiszogtatta marokbagyűrt újságpapírját a tisztviselő-telep csinos házainak ablakaiban.

Kár, hogy mézet nem csordíthatott még a nap; csupán azért, mert bimbójában még az orgona, s virágillat helyett a frissen kátrányozott kerítések szagát lebbenthette a bujkáló szél. De kátrányszag volt bőven. Errefelé sokat áldoztak az ilyesfajta dolgokra.

Vörös és sárga házak, barna és fekete kerítések. Halkan zöldellő fák a kertekben. Napfényes verandák. S majdnem minden udvaron motoszkáló férfiak. Így festett az a szombat délután.

Nem csoda, hogy ifjú Kenderes Pál azt érezte, hogy most két dolgot cselekedhetne, semmi mást. Vagy lefekszik odabent, a nyitott ablak alá, vagy körülnéz a kertben. Asszonya a konyhában mosta undorodva a vastag zsírlepedéket; alig öt tányérról igaz, mégis, előre utált minden szombatot és vasárnapot, amikor nem az üzemi konyhán ebédeltek. Ő döntötte el a férje lelkében renyhén mozgolódó vitát is.

— Kutya jár a kertben, Pali. Biztosan foghíjas a kerítés.

Rövid tűnődés után kiállt a lépcsőre, és beleropogtatta derekát a langyos fényességbe. Nagyokat szusszantott a levegőből. Jó szaglása volt, sosem dohányzott. Nem dohányzott és nem ivott. Egyenes derékkal járt, keményen és tempósan, akár az apja.

De most jó volt ernyedten vakarózni, s hagyni, hogy a nap csípős feszültre hevítse a bőrét.

Tehát kutya... morogta belül, egészen bent, és egészen mélyen. S ez is jó volt, mint egy lágy és elégedett dorombolás. Különben nem szerette a macskát sem.

Magdi nem azért nézett ki az ablakon, mintha kételkedett volna. Nem. Nagyon jól tudta, hogy az ura megnézi a kerítést. Mert Kenderes már ilyen volt. Magdi fekete haja azért jelent meg a fehér keretben, mert szerette volna látni az urát, hátulról, és úgy, hogy az nem sejti. Gyötörte már a vágy, hogy végre megismerje, olyannak ismerje meg, amilyen s nem olyannak, aminek látszik. Hiszen egyéves házasok.

Magdi kinézett, és furcsán félni kezdett. Idegen férfi állt a lépcsőn. Az az idegen, magas, sovány alak, rőtes szőke hajjal, kicsit hajlott lábbal, szőrös kézfejjel, aki egy év óta minden este lefekszik mellé, és minden este példás szertartással homlokon csókolja: jó éjt, szívem.

Kenderes megérezte, hogy a felesége nézi. Talán a zsírszagot érezte meg, mindegy. Megfordult és rámosolygott az asszonyra. Szerette ezt a nőt. Fekete volt és dús, édes testszagú. Egészen más szaga volt, mint neki.

Magdi elszégyellte magát: tettenérték. Talán a gondolatát is kitalálta Pali. De a férfi csak mosolygott, s ilyenkor megfényesedett a hideg, szürke szeme.

— Megnézed a kerítést? — mondta az asszony, csakhogy mondjon valamit.

— Persze.

Nézték egymást tovább, s talán újra mondani kellett volna valamit, ha nem csendül meg a kis jelzőkolomp.

Idősebb Kenderes Pál rázintotta meg, bár szólhatott volna. De minek a kolomp, ha nem azért, hogy megrázzák? Az apa feje a kerítés felett magaslott, a mama éppen csak a derekáig ért.

Magdi ott maradt az ablakban, nem sietett ki. A zsíros edényeknél is jobban utálta a szülők látogatását. Szerencsére ritkán került az ilyen alkalom. Pedig az apósa nem dohányzott, és nem ivott. A mama szeretett dicsekedni vele, hogy nincs ilyen két szép szál ember a városban, mint a férje meg a fia. Ahogy jöttek most is, a kavicsos kerti úton, mint két bástya; mint két torony, két kemény bajnok, — egyszerre léptek, hosszút, merev derékkal. A mama utánuk totyogott, reménytelenül hordónak tűnt hozzájuk képest.

— Fiam! Te még mindig nősz, Palikám! — lelkendezett Kenderesné, küzdve erős szívasztmájával. — Magasabb vagy már, mint az apád!

Magdi is szerette volna ezt. De hiába, hajszálnyira egyformák voltak. Egyforma hajlott, büszke orruk, a szem körül a szarkalábak, csak az egyiküké kúszáltabb; s még a hajukat is egyforma rövidre nyírták. Mindössze az apa arcát meglágyította a löttyenő hús, míg a fiú száraz bőre rászabottan simult a hegyes pofacsontra.

— Hogy vagy, fiam? — kérdezte idősebb Kenderes, az utolsó szót hangsúlyozva, mintegy értésre adva ezzel is: én vagyok az apád. — Egészség? A munkád? Feleséged?

— Köszönöm, jól vagyok, minden rendben.

— A ház?

— A ház is.

Magdinak már ez is elég volt. Úgyis mindig érezte, hogy ők túrták ki az öregeket innen, saját tulajdonukból. Minek ezt örökké felhánytorgatni? Nem is akart beleegyezni, de hát számított az ő szava a két férfié mellett?

Talán ezért mondta, hogy valamit szúrjon.

— Korhad a kerítés! Átjár egy kutya.

Idősebb Kenderes felkapta a fejét.

— Korhad? Az nem lehet.

— Korhad. Különben hogy járhatna át?

— Fiam, megnézted már a kerítést?

— Még nem, most akartam — bosszankodott az ifjabb Kenderes, aki nagyon jól tudta, miért is szólt az asszonya.

— Hát akkor nézzük meg — javasolta az öreg, és nyomban el is indult.

A fiatal házigazda természetesen csatlakozott hozzá, de az udvari kút mellől még visszanézett. Vajon, hogyan egyeznek meg a nők? De már nem látta egyiket sem.

— Remek ez a tavasz! — jelentette ki az apa, míg haladtak a keskeny ösvényen, a fák alatt.

— Nagyon jó tavasz! — felelte határozottan a fia.

— Kikapott a Fradi, megmondtam előre!
— Tökéletesen igazad volt. Én is tudtam.
— Ott a kutya! — állt meg hirtelen az öreg, s előre mutatott.

Kis, fekete gombóc rohant át a málnás előtti terecskén, eszeveszett igyekezettel. Amikor meghallotta, hogy nehéz lábak döngenek feléje, annyira megrémült, hogy bújtában fel is nyüszített. Pedig még messze jártak tőle.

A két férfi dobbantva állt meg a lazult kerítésléc mellett.
— Hát nem kitörte? Látod, kitörte, és dehogy is korhadt.
— Persze hogy nem korhadt.
— Hogy lenne ez korhadt?
— Kitörte.

Leguggoltak, úgy szemlélték. A szomszédból áthallott a tyúkok boldog éneke. Légy zümmögött a csendben. Pompás szombat délután volt!
— No, ezt nem nehéz rendbehozni — vélte a fiú.
— Nem is az a baj.
— Ugyan, mi?
— Ha most kitörte, kitöri máskor is.
— Gondolod?
— Te nem ismered még a kutyát.
— A kutyát még nem ismerem.
— Kitöri, és újra csinálhatod.
— A fene egye meg.
— Ilyen a kutya.
— És még csak nem is szólhatok.
— Kinek? A gazdájának?
— Itt lakik Gombás.
— Tudom.
— Gombás valami nagy pártember. Hát most szóljak neki?
— Biztos?
— Úgy hallottam, személyzeti vezető lett.
— Hát ez baj.

Mint két hatalmas béka húzódtak meg a málnás alatt, csak fejükön tüzelt a vörhenyes sörény.

— Talán megpróbálhatnám — mondta aztán a fiatalabb. — Egyszer-kétszer beszélgettünk, rendes embernek látszott. Hátha nem csinálna belőle nagy ügyet.
— Talán. De ha csinál?
— Utóvégre kösse meg a kutyáját. Az én kertemet nem az ő kutyájának gondozom.
— A magánjog szerint köteles lenne megtéríteni a kárt.
— Beszélek vele.
— Fiam, te nem beszélsz vele.

Hallgatva néztek egymásra.

— Magánjogról szóltam, de hát az én időmben. Akkor még másként volt a dolog a magánjoggal. Akkor még, ha csak bemerészkedett egy gyanús alak az ember házába, kihívták a csendőröket.
— Ne mondd.
— Egyszer puszta lábnyomok alapján kutattunk fel egy cigánytelepet. Bemászott valaki Patakiékhoz. Tudod: akkoriban nyolcvan holdja volt. Én ugyan csak őrmester voltam, de jól ismertem. Ott volt a lábnyom az almafa alatt. Ki-

hánytuk a putrikat, és megtaláltuk a gazdáját. Az se mászott be többet almát lopni.

A lécek között szemlélték a szomszéd kertet. S egyszerre pillantották meg a kutyát. Ott figyelt az, jó húsz méternyire, fülét hegyezte, amennyire tudta. De lelógott.

— Gyere ide, a fene egyen meg — mondta csendesen az öreg.

— Gyere... — csettintett az ujjával a fiatalabb.

S a kutya... megrázta a farkát.

Nyomban kitört bennük az izgalom. A kutya bizalmas! Ezt esetleg... ide is lehet hívni! Alaposan összebugyálni, hogy ne legyen többé kedve átmászni a résen.

— Gyere csak, te kis cigány... — hívta melegre hangolt szóval Kenderes. — Mit adok én neked... gyere csak...

A fiatal férfi füttyentgetni kezdett. Percekig csinálták ezt fáradhatatlanul, mígnem már ott volt, néhány lépésnyire a kis fekete gombóc. Éktelenül ragyogtak a szemei, barna foltok színezték a szemöldökét, fehér topánkák a lábát. Rázta a fenekét, mint általában a rövidfarkú ebek, és halkan nyüsszentgetett.

— De ha megverjük, és meghallja Gombás? — kérdezte suttogva a fiú.

— El kell kapni a száját... — súgta vissza az apja. — Gyere, te kis purgyó, szép kis kutya vagy, gyere.

Óvatosan felálltak, és hátrálni kezdtek. Hogy legyen útja a kutyának, jöjjön csak át. Amint felálltak, a gombóc is elslisszolt, de nem messzire.

— Nem baj, majd jön.

— Egész csinos kis kutya — mondta a fiú.

— Korcs.

— No, persze. Lóg a füle.

— Buta. Ha okosabb lenne, nem bízna ennyire vadidegenben. A jó kutya előbb harap, aztán nézi meg, kibe harapott.

— Nem lenne rossz nekünk sem egy jó kutya.

— Farkaskutya kell, vagy bulldog. Tudod, a bulldog nem ereszti el, akit megkap. Rimánkodhat a nyavalyás. Görcs áll a szájába. Az a kutya.

Fütyöltek, hívtak. S a gombóc ott volt megint a kerítésnél, sőt, be is dugta az orrát, de visszakapta. Rázta a farát, mintha húst kínálgatnának neki.

— Látod, milyen hülye? Fogadom, ez nem harap meg senkit. Ezt rosszul nevelték, kiölték belőle a kutyatermészetet. Jóságos kutyát csináltak belőle, pedig azt a kutyát a fene egye meg, amelyiktől be lehet menni egy udvarra.

— Tényleg hülye. Valósággal röhög az emberre.

— Jól mondod: röhög. Mindig utáltam a vidám kutyákat. Olyan az, mint a póniló. Semmire se való.

Fütyöltek, hívták. A kutya átdugta a fejét, aztán úgy maradt, hason, az innenső oldalon.

— Ezt még talán meg se verték. Ezt a kutyát szeretik. Pedig, ha egy kutya megérzi, hogy szeretik, elluştul. Megette a fene.

— Macska lesz belőle.

— Dehogy macska. Te nem ismered a kutyát! Volt nekem egy. Előhozta az, akit akartam. Csak arra kellett vigyázni, meg ne ölje. Ide figyelj — kezdett suttogni akaratlanul, — ha a dög előbbre jön, te kerülj balra. És alkalmas pillanatban szaladj a réshez. Érted? Majd én csalogatom. Aztán a nyakánál ragadd meg, ott puha a bőre, össze lehet fogni. És emeld fel.

— Bízd rám.

Most már nagyon idegesek voltak. Hangja édeskéssé olvadt, tenyere ingerlően nyúlt előre, közel a föld felett.

— Gyere csak, hagy borzoljalak meg, te kis cigány, te . . . gyere már.

A gombóc játékosan nyúlt el a földön, rövidet, halkat vakkantott, aztán felugrott, és néhány lépést jobbra szaladt, onnan ragyogtatta rájuk nevető szemét. Ez aztán a játék! Szinte érezte már a nyakán a simogató kezet.

S akkor az ifjú Kenderes kiugrott, s bár észrevette a kutya, nem tudott előtte átsiklani; pont a rés alatt kapta el a vörös tenyér, és úgy rántotta a magasba, hogy a válláról a lécen maradt egy csomócska szőr. Felüvöltött.

De nem sok ideje maradt erre sem. Egy másik tenyér átkapta az orrát, s összeszorította, hogy majd eltört benne a porcogó. Aztán fulladozni kezdett az erőltetéstől.

— Most már a mienk vagy! — kiáltotta diadalmasan az öreg, s leszorította, hogy ne vergődjön. — Nem tetszik neked? A fene egyen meg.

— Csak meg ne hallják! — intette az ifjabb. — Menjünk feljebb inkább.

— Menjünk. Most már mehetünk. Most már velem jönne a világ végére is. Így tehetetlen. Látod? Ez a fogása. Egy kezem a pofán, másikkal leszorítani.

A félelemtől őrülten csillogott a fekete kutyaszem.

— Majd megtanítom én a szomszédodat a magánjogra — folytatta az apa, ahogy jöttek felfelé, az ösvényen. Egyenes derékkal, egyszerre lépve.

— Magánjog? — legyintett a fiatalabb. — Miért nem tartja megkötve a kutyát.

A ház mellett a fáskamra. Oda mentek.

— Na, te kis cigány — lépett be az apa. — Kitörni a kerítést, mi?! — azzal szorosabbra fonta ujjait a kutya lábain. Rekedt, hörgő hang jött a pofáján, jelezve, hogy fáj a szorítás, de sírni nem tudott, a másik tenyér miatt. — Fiam, kötelet.

— Kötelet? — csodálkozott a másik.

— Hát. Az a legjobb. Na, gyorsan.

— A kötél a házban van.

Besietett.

— Magdikám, kötelet!

— Minek? — csodálkozott az asszony.

— Megvan a kutya.

— A kutya? És minek a kötél?

— Felkötjük.

— A kutyát? — az asszony megborzadt. — De hát az nem a mienk.

— Miért nem tartja láncon? Hagyjam, hogy kitörje az egész kerítést az a dög? Hol a kötél?

Annyi durvaság csapott ki a hangjából, hogy az asszony megrezzent. Ezt még nem tapasztalta. Együtt keresték meg a kötelet, aztán a férfi kiment. Magdi tovább beszélgetett az anyósával, de közben titkolt rémülettel hallgatózott, mit hall? Furcsa volt ez a csend; egy pisszenés se jött az udvar felől. Aztán nem bírta tovább. Kiment.

A kamra elé akkor jöttek ki a férfiak, amikor odaért.

— Ez se töri ki többet a kerítést.

— Ez már nem.

Elégedetten mosolyogtak az asszonyra.

Magdi benézett a kamarába. Engedték.

Fekete gombóc lógott a kötélen, még remegett a lába.

Magdi felsikoltott. Nem kellett volna benéznie, de valami azt parancsolta, hogy néznie kell.

— Mit csináltatok?! — kiáltotta iszonyodva. — Ezt a kiskutyát?! Ezt a csepp-séget?!!

— Gyere onnan, szívem — húzta el a férje gyengéden. — Nem neked való.

— Eressz!! — tépte ki magát az asszony.

Szembenéztek.

S Magdi kénytelen volt hátralépni.

A kutyát aztán elföldelték az almafa alá.

A két férfi üldögélt a napos verandán, de hát cigaretta, bor nélkül olyan unalmas még az ilyen gyönyörű tavaszi délután is, hogy ritkán szóltak s csak bámultak maguk elé, mosolyogva.

Nagy Margit versei

Szövőnők

Az emberek szövődnek bennem rimmé, mert a jelent közöttük hordozom.
A környezetből felémhajló szálat, mint tű fokán, áthúzom sorsomon.

Mind itt vagyunk már, kattognak a gépek, ... ha szól a másik, egyikünk se érti,
de vidám szemek takácscsomót kötnek emlékemen, nem, nem felejtek senkit!

Színes szálak feszítik az éjjelt, kattan a gép, de nem szakadnak el.
Jár a vetélő és szövet lesz lassan, az anyag húzott szálain a perc.

Szövünk, tudva, az idő belemarkol, és ronggyá tépi majd a kész ruhát,
de nem törli el arcunkról a gondok és átvirrasztott éjszakák nyomát.

Mégis ... a kilincs nem tapad kezemhez, — pedig utoljára keresem.
Igen furcsán motyogom el a búcsút és megsimogatom a gépeket.

Benszülött ima

Utolsó gidánkat hoztuk el hozzád, és rajtad a vér már rétegbe gyül.
Fehérek jönnek és megromlott lelkük áldott földünkre ránehezül.
Te tűröd, s szemünk rontó varázsán
hagyod kimúlni a régi fényt?
Hagyod kifolyni földanyánk testén a
benne alvó fekete vért?
Termékenységed megölik, meglásd.
A síkság népe könyörög hozzád.
A síkság felett kerek a hold most,
Ősfolyam minket cserbe ne hagyj.
Hozzájuk kevés bennünk a rontás, más isten hangját figyelik Ők.
Te adj erőt, hogy kioltsuk mérgét a kígyónak, mely fejünkre tört.
Sújts le ezerszer, látod felállunk!
Nézz ránk! Nem veszed észre, várunk!
A síkság felett kerek a hold most ...
Ősfolyam minket cserbe ne hagyj ...

Bernáth Aurél: Lánchíd (akvarell)

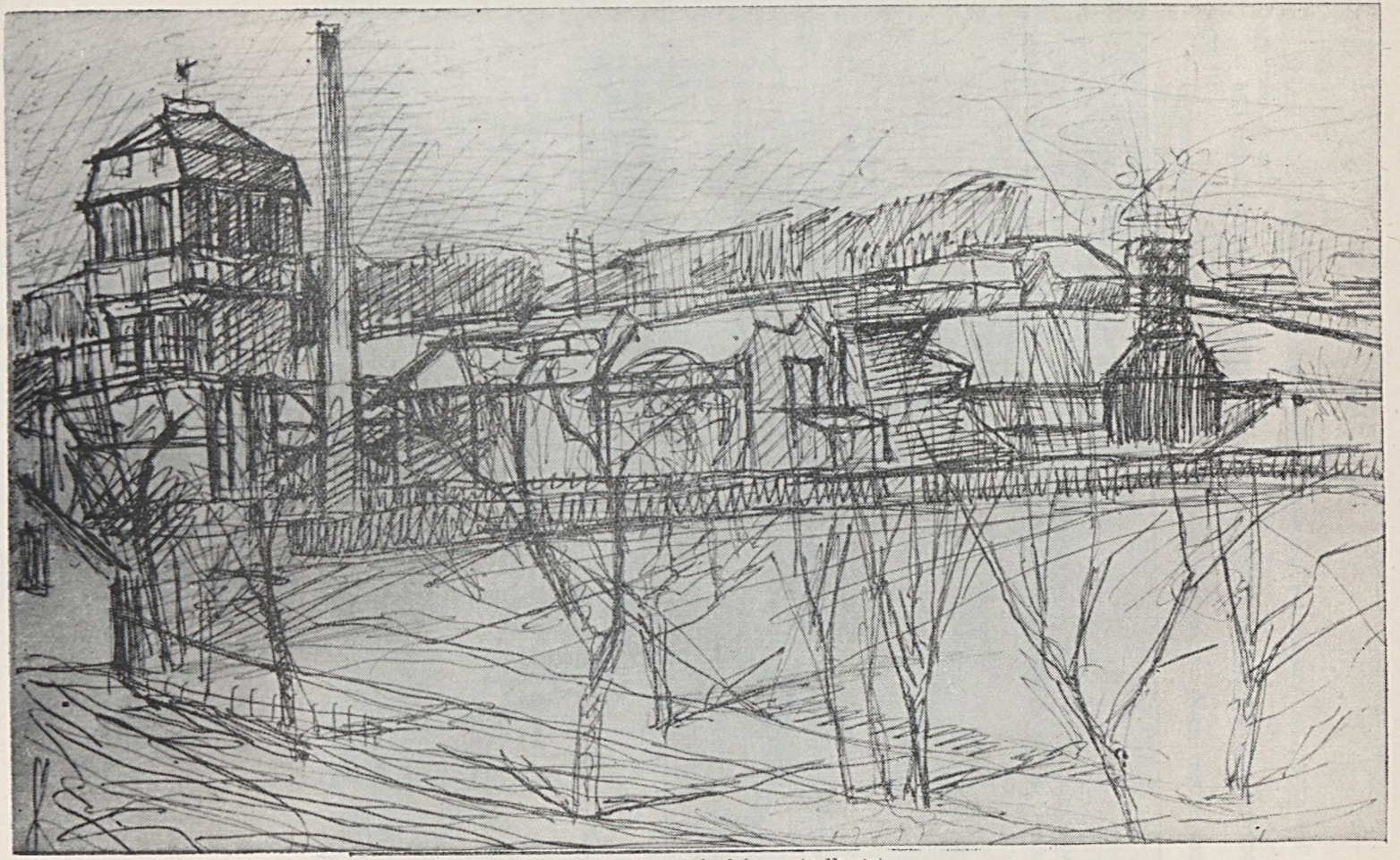

Kántor Andor: Pécsbánya (tollrajz)

Temesi József

Az öreg Dulai

Ősszel az első tűz melege a pinceszobában úgy simogat, mint nyitáskor az első tavaszi napsugár. Az égő venyige szaga, a téli esték kellemes pincézését sejteti, kiérezni belőle a földnek, a virágbaborult hegynek és az érő szőlőnek az illatát. A nyitott kályhaajtón át a tűz fénye bevilágítja a kis szobát, sír, sustorog, pattog a venyigetűz, és előzi a magányt.

Dulai bolondulásig volt a pincemunkáért. Nyugdíjaztatása óta úgy élt idekint a hegyen, mint akinek a még hátralévő idejére a sors is a pincézést rendelte. Amit a pince körül tett-vett, azt olyan szertartásosan végezte, mint a sekrestyés a gyertyaoltogatást. Kedvenc szavajárása volt:

„Éldegélek lassacskán, öregesen, csak úgy a magam csendességében."

Akik közelebbről ismerték, mosolyogtak a mondáson és a közös titkot tudók cinkosságával kérdezgették:

„És a pince... ? És a bor... ?"

A válasz mindig ugyanaz volt:

„A pince? A pince is megvan valahogy. A bor pedig régi ismerősöm, rajtam már nem fog ki. Ha bolond lenne."

Szó, ami szó, az igaz, hogy a faluban nem tett olyant, ami rácáfolt e mondásra. Nem, olyant nem tett, és mégsem lehetett nyugodt lelkiismerettel rámondani, hogy csak úgy: „a maga csendességében" éldegélt volna. Azt nem. Különösen szüret óta nem. És a borral is hasztalan volt oly régi ismeretségben, az néhanapján mégis kifogott rajta.

Mostanában a tavalyi othellót itta. Naponta — pontosabban esténként, mert napközben jóformán egy nyelettel sem ivott — két kancsó volt a rendes adagja, ha... Ha valami közbe nem jött. Ilyen közbe jött valami volt most a nagy baja is. Ahogy magában nevezte: az az oltári nagy baj. Így aztán ma is túl volt már a második kancsón. A harmadikon is. A negyediket langyosította éppen a kályha felett. Nem is vigasztalta meg az első tűz melege. Kínjában úgy érezte, hogy innia kell, mert ha nem zsibbasztja valami, akkor a nagy baját ott látja a kis szoba mind a négy sarkában, a hordókban, a lopóban és mindenütt, ahova csak néz, ahova csak gondol.

Ha meg ivott? A szokottnál is többet, mint most is? Akkor meg önmagát sajnáltató bánat vett erőt rajta és azt érezte, hogy a bor képében is csak a baj folydogál belé. Úgy, de úgy tele volt vele, hogy másra már gondolni sem tudott. Amint a kályha felett állva a nyitott kályhaajtón át a tűzbe bámult is az járt az eszében. Az az egy hold kukorica. A háztáji. Vagy nem háztáji? Ez az, éppen itt volt a kutya eltemetve: azt nem tudta biztosan, hogy háztájinak veszik-e, vagy közösnek. Közben a frissen csurgatott otelló habja a kancsó tetején úgy fortyogott, mintha forrna. Ő se látott, se hallott, csak egyre kérdezgette magát:

— Mit mondanak? Majd ha fagy? Hogy csak akkor lesz háztáji az alsórét? Akkor? Hogy az elnök nem bolond kiadni a jó földből a háztájit, mikor adhat a hegyalatti szikesből is. És mit mond Bokros, a veje? Hogy az egész csere nem más, mint egy pár locskaszájú ember kitalálmánya? Szóval meglátja? Meg?

— Meg a kutya úristenit, most megláttam. Itt van a törés ideje, de én még mindig nem tudok semmit. Az egyadta világon semmit. Hányszor, de hányszor

megkértem Bokrost, hogy kérdezze meg az elnöktől, hogy... Hát megkérdezte? Meg? A nyavalyát kérdezte. Bokros igazán nem érti, vagy csak úgy tesz, mintha nem értené, hogy én abból a kukoricából pénzelni akarok? Pénzelni és új prést venni? Mikor és mivel tudok én még egyszer annyi temérdek pénzt előteremteni, ha most még ez a kukorica se lesz meg? A nyugdíjból, amit a téesztől kapok? Abból igazán nem. Az igazság az, hogy sohanapján.

A kancsó füle közben átforrósodott és sütni kezdte a kezét. Ezt nem állta, elment tehát a kályhától és leült az asztal mellé.

— Ez az igazság! — koccantotta a kancsó fenekét az asztallaphoz. — Ez. És danolhatsz már nékem, te mezei pacsirta. Ne higgye azt senki emberfia, hogy nekem nincs magamhoz való eszem.

Elhallgatott és a kancsóért nyúlt. Nem emelte fel, csak megbuktatta. Úgy öntött nagyolva a poharába. A tele poharat még meg is szerzőzte. Az asztalon hatalmas céklaszínű bortócsa támadt. Nem bánta. Nem drágállotta a borát, mert mielőtt ivott volna, még a pohárból is loccsantott hozzá. Csak egy kortyot vett a szájába, azt sem nyelte le, hanem csak az arcát dagasztotta vele. Többet nem vett már be a gyomra. Tele volt. Undorodva ki is köpte a földre. A zsibbadás már annyira hatalmába kerítette, hogy szinte a padra volt szegeződve. Zsongó fejjel kezdte figyelni magát. Néha megemelte a karját, megmozdította a lábát, és amit ilyenkor érzett, azt hangosan kiejtette a száján.

— Teljesen el van halva. Mintha elültem volna őket.

Így kóstolgatta az erejét egy jó ideig. A tűz kialvófélben volt és az a kevés parázs, ami még fennakadt a roston, már nem világította meg a szobát.

— Na, indíts, Dulai! — kiáltott magára egyszer csak, és minden erejét összeszedve feltápászkodott, elbotorkált a kályháig, ott felmarkolt egy nyaláb venyigét és tűzre készült tenni. De mielőtt rárakott volna, meggondolta magát. A venyigét elszórta, utána felvette az asztaltól a kancsót és tartalmát ráöntötte a parázsra. A fővő otthelló kesernyésen savanykás szaga pillanatokon belül megtöltötte a szobát. Nem nyitott ablakot, hanem az ajtót tárta ki és azt kezdte lóbálni. Jónéhányszor ide-oda hajtogatta, aztán elengedte.

— Bum! — vágódott be döngve az ajtó.

A pinceszobából kintrekedve, a présházban kezdett matatni. Elsőnek belerúgott egy bádogvederbe. A veder csörömpölve gurult a sarokba. Ettől a zajtól annyira begerjedt, hogy az útjába kerülő tárgyakat sorra felborogatta. Addig járt így megveszekedetten fel s alá, míg meg nem találta a zsákot, amit keresett. Mikor azt megtalálta, láthatóan lecsendesedett. A hazai kisdemizsont felvette a küszöbről, a zsákot a hóna alá csapta és kiment a présház elé. Gondosan bezárta a pinceajtót, a diófa mellől elrángatta a kerékpárját, a zsákot az ülésre kötötte, a demizsont a kormányra akasztotta, átlépett a vázon, lökött magán egyet és elkezdett gurulni lefelé a hegyről.

Olyan biztos kézzel kormányzott a keskeny gyalogjárón, mintha széles betonúton kerékpározna, pedig egyik oldalról a mélyút, a másik oldalról a mély árok fogta közre.

Kifeléjövet nemegyszer megesett vele, hogy fényes nappal, szárazon, lelefordult az útról, és hol az árokban, hol pedig a mélyútban találta magát, de arra nem volt még példa, hogy valaha is borosan hasonló történt volna vele. Mondogatta is sokszor:

„Ez a kerékpár okosabb, mint egy jó ló."

A csordakútnál teljes testsúlyával ránehezedett a pedálra. Annyira, hogy a hátsó agyban valami felsivított és hőkölve torpantotta meg a kerékpárt. Ke-

vés hija volt, hogy át nem bukfencezett a kormányon. A fenyegető veszedelemből azonban mit sem vett észre. Minden idegszálát megfeszítve hallgatózott.

— Vajon jól hallottam? — mormolta maga elé. — Nem a csősz kutyájának a csengője volt mégis?

A távolból kutyaugatást és halk csengőszót hozott a szél.

— Ő az — bólintott és lekászálódott a kerékpárról. — Megvárom — jelentette ki, majd cibálni kezdte a kormányról a demizsont. — Nem fogja visszautasítani. Nem bolond annyira — okoskodott.

A csengőszó és a kutyaugatás már egészen közelről hallatszott. Erre megreszelte a kerékpárcsengőt. Egy katonás hang meg is kérdezte nyomban:

— Akar valaki valamit tőlem? A csősz van itt.

Dulai türelmetlenül kiáltotta vissza:

— Akar, akar, csak gyere már, Ferke!

A csősz a kutya után kiáltott:

— Nem jössz vissza, Kormos!

— Bolond ez a Ferke — dünnyögte maga elé Dulai. — Dobbal akar verebet fogni. Csősz létére baricsengőt akaszt a kutya nyakára. Mégpediglen nem is egyet, ahogy hallom, hanem egy egész fűzérrel. Jó kis csőszködés ez is. Majd adott volna neki annakidején a legelőtársulat csengőt. Csengőt? Útilaput a talpa alá. Hiszen így a bolond fennen hirdeti: vigyázz tolvaj, lapulj beste, mert itt jön Banda Ferke.

Míg így méltatlankodott, teljesen kiment a fejéből, hogy mire is készül. Nem gondolt arra, hogy pontosan ilyen csősz mellett lehet nyugodtan körülnézni az alsóréten. Csak akkor döbbent rá, hogy most maga ellen beszél, amikor szeme a demizsonra tévedt.

— Hallgass, Dulai! — intette le önmagát. — Mi dolgod vele? Az ő bajuk.

Megreccsent egy száraz ág, szétnyílt egy bokor, és a csősz alig pár méterre Dulaitól előlépett az árnyékból.

Dulai megriadt.

— Hát ez meg honnan került elő ilyen suttyomban. Váltig figyeltem a csengőszót, de nem hallottam...

A csősz letette öléből a kutyát a földre, mire az mérgesen Dulai felé rontott.

— Jössz vissza! — kiáltott a csősz és felemelte a furkost. A kutya lapítani kezdett és kúszva ment vissza. — Híttál? — fordult Dulai felé. — Valami baj van?

Dulai még mindig a csősz váratlan felbukkanásán gondolkozott.

— Ha így elébem toppanna az alsóréten, miközben én... Kilelne a hideg. Mikor ez eszébe jutott, megborzongott.

A csősz türelmetlenül mordult fel:

— Na! Híttál, vagy nem híttál? Ne állj itt, mint egy sűtt hal!

Dulai intett:

— Nyughass!

— De — kezdte volna a csősz, Dulai azonban a szavába vágott.

— Mondom, nyughass! Itt van ez a demizson, neked hoztam. Idd meg, vagy tégy vele amit akarsz! A fene törődik vele. Hallod?

Mielőtt a csősz szóra nyithatta volna a száját, már odébb is karikázott. Távolból kiáltotta vissza:

— Jóccakát!

A csősz kukán állt egy ideig, majd kitört:

— Hát ezt mi lelte? — kiáltotta. — He?

A kiáltásra a kutya vakkantott egyet, mire a csősz helyeslően bólogatni kezdett:

— Megveszett. Meg a szerencsétlen. Ilyen kutyafuttából elintézni...

A közeli bokorról egy madársereg röppent fel. A kutya megiramodott, ugatni kezdett és veszettül rázta a csengőket.

A csősz felemelte a furkost.

— A fene essen beléd! — kiáltotta. — Úgy csörögsz itt, mint egy lakodalmas menet. Az embert már gondolkozni sem hagyod. Gyere ide, de rögvest! Te, te, széthasítom a fejed!

A kutya behúzott farokkal, hason csúszott visszafelé. A csősz kivárta a kedvező alkalmat. Mikor a bundás a kezeügyébe ért, egy hirtelen mozdulattal lehajolt, elkapta a bundájánál fogva és felemelte. — Te, az anyád! — vicsorított rá, és megrázta a kapálódzó állatot.

A kutya vinnyogva felsírt. A csősz hallgatott. Így telt el egy kis idő.

Na, értesz? — enyhült meg a csősz haragja.

A kutya tekergődzni kezdett a kezében, és mohón nyaldosta a kérges ujjakat. Erre a csősz teljesen megbékélt. Letette a kutyát a földre és bontogatni kezdte nyakáról a csengőket. Közben egyre beszélt hozzá.

— Ezt levesszük. Csak hadd higgye a tolvaja, hogy Banda Ferke mindig ott van, ahol a csengő szól. Csak hadd higgye. Nem a gólya hozott engem se a világra. Végigkolompolni a határt, utána pedig egyazon úton visszamenni nagy csendesen. Hahaha! Rengeteg itt az érték. Kiváltképpen a volt papföldön. Az a sok műtrágya. Tán a Vencel testvérek, azok a minden hájjal megkent fuvarosok nem várják, nem lesik az alkalmat, hogy Ferke kihagyjon? Hát lessék csak. Abból nem esznek. Az elnök is mondta: vigyázz, Ferke a műtrágyára! Másra most már, akár ne is ügyelj! Ne? Hát a kukorica? — mondtam neki. — Arra tán a jóisten fog vigyázni? No jó — mondta —, vigyázz arra is! Mondom erre én: a háztájira vigyázzon a gazdája. Az alsó rétre nem futja az időmből. Erre meg ő makacsolta meg magát és jól összeteremtett. Elkezdte kiabálni: azt ő mondja meg, hogy mire kell nekem vigyáznom. És vigyázzak én csak a háztájira is. Hát igen. Ha éppen arra járok megtehetem, hogy oda is lesek ókor-ókor, de a látásom nagyobbik fele a műtrágyán lesz akkor is. Ezt meg én mondom.

Zsebre vágta a csengőket és lehuppant az árokpartra. Most kezdte csak szemügyre venni a demizsont.

— Szivárog — jegyezte meg és végignyalta a szájaszélét.

A kutya a demizson felé kezdett ódalogni. A fülével úgy lapított hátrafelé, mint aki minden pillanatban ütést vár. De egy pillanatra sem állt meg. Olyan eltökélten kúszott, mint aki el van szánva a legrosszabbakra is, de a kíváncsiságát akkor is kielégíti.

A csősznek savanyú nyállal telt meg a szája.

— Othelló — bökte ki, amikor az üveg nyakából kiálló céklaszínű csutkára nézett.

A kutya megiramodott, az utolsó métert a demizsonig futva tette meg. Villámgyorsan körülszaglászta a dugót helyettesítő csutkát és elkezdte nyalni mohón, csettegő nyelvvel. Annyira belejött a nyalakodásba, hogy még lafatyolt is hozzá, mintha inna.

A csősz, mint aki szamártövisbe ült bele, felugrott.

— Én megállom? — kiáltotta fuldokolva. — Én nem iszok, te meg innál? Te átkozott! Mész el onnan rögvest!

Az eldobott furkos telibe találta a demizsont. Nem hallatszott más, csak egy pukkanás, és a bor minden csordogálás nélkül szinte kifordult a vesszőfonatból.

— Az istenit! — nyögött fel. — Ezt megcsináltad, Kormos.

*

Egy tagban volt a hold kukorica. Öt sorból állt és a Duna-parttól az országútig ért. Olyan hosszú volt, mint egy sváblitánia.

A hirtelen támadt szél először a partmenti nyárfák leveleit borzolta meg. Mintha egy hatalmas madársereg vonulna el a Duna-part felett, végig a fák között. Mikor elérte a kukoricatáblát, nekifeszült az első sornak és megcibálta a szárakat.

— Az istenit! — nyögött fel Dulai holtraváltan. — A hideg leli ki az embert, pedig csak a szél fúj.

A szél végigcsörtetett a kukoricán és amilyen váratlanul érkezett, olyan váratlanul el is vonult. Csend lett.

Dulai a kukoricával degeszre tömött zsákot felrángatta a csomagtartóra. Lihegett az erőlködéstől. Elfúló hangon érvelt, magyarázott:

— Végtére is, a magamét viszem. Azt viszem, ami megillet. Ami nekem termett. Ha ők a hegyen akarják kiadni a háztájit, akkor én a híját elviszem innen. El. Jogos? Már mér ne lenne az, ha az.

— Félszed van, Gábor? — gúnyolta önmagát, amikor reszkető kezéből kikicsúszott a madzag. — He? Nincs kurázsi? De prés az kell? Na, fel a fejjel!

A bátorítás azonban mit sem használt. A keze tovább reszketett. A nagy félelemtől majd hogy össze nem esett. Kezdetben még hagyján. Akkor még volt bátorsága. Az első csövet olyan nyugodtan törte le, mint máskor a magáét. A harmadik csőnél azonban a nagy nyugalomnak végeszakadt. Egy csapásra hatalmába kerítette a félsz. A harmadik cső végén a fosztás már szét volt nyílva annyira, hogy látni lehetett a sárga kukoricaszemeket. A fosztás, mikor tépni kezdte, olyan hangot adott, mint amikor vásznat hasítanak. Attól kezdve, hol kutyaugatást, hol csengőszót, hol pedig emberi hangokat vélt hallani. Jobbik énje is azóta egyre marcangolta:

— Bokros előtt nem állsz meg. Az testestől-lelkestől a közösért van. Ha megtudja ezt a csúfságot, még a háztól is elűz.

A dac azonban így berzenkedett benne:

— Nem tudja meg. Nem. Úgy kell neki. Megkértem? Megkértem arra, hogy kérdezze meg az elnöktől? Nahát. Ki a hibás? Tán... ? Nem. Itt mindenki hibás lehet, de én nem. Miért nem állt ki az elnök? Ha neki vagyok, én kiállok. Kimondom hangosan: csend! most én beszélek, az elnök. Éspedíglen: a háztáji marad. Értik? Marad. De nem áll ki. Nem. Az istennek sem. Hát akkor? Na!

Már a falu felé karikázott, de még egyre beszélt.

— Csúnya dolog volt, azt meg kell hagyni. Behajtják az embert egy ilyen csúnya munkába. Cudar egy világ van. Majd még életnek is velem. Először lopni, aztán meg...

Míg így tüzelte magát, nem vette észre, hogy egy kocsit előz meg. Vakon hajtott el mellette, és csak akkor rettent meg — de annyira, hogy majd leesett a kerékpárról —, amikor a kocsiról utána kiáltottak.

— Hova, hova, Gábor?

— Ez meg maga a sátán — nyögte. — Kalóz Gyula a téesz kocsisa. Na még ez kell nekem.

A kocsiról tovább kiáltoztak utána.

— Gábor, Gábor, állj meg!

De ő nem állt meg, hanem behúzott nyakkal, minden erejét megfeszítve, vadul kezdte taposni a pedálokat.

— Engem nem fogtok meg — akarta kiáltani, de hang nem jött ki a száján és a kiáltásból nem lett más, mint egy hangját vesztett sípolás.

Így érte el a falut.

Kertjük végén mindenestül nekidőlt a vasúttöltésnek. Elfogyott minden ereje.

— Tán meg is haltam — gondolta, amint hanyattfekve az eget bámulta. Az önsajnálkozás annyira a hatalmába kerítette, hogy sírás fojtogatta a torkát, a szemét pedig könny lepte el. Aludni szeretett volna. Aludni, örökre megpihenni. Felzaklatott belseje azonban ébrentartotta. Remegtette.

A nyolcórás vonat közelgő zakatolása térítette magához. Ellenállhatatlan erőtől hajtva elevenedett meg. Magatehetetlenül követte ösztöne parancsait. Felállt és betolta a kerékpárt a kiskapun.

— Jöhet már a vonat is — gondolta, mikor becsapódott utána a kiskapu. — Most már biztos helyen vagyok.

Mire az istállóhoz ért, megint egész ember volt. Azzal azonban, hogy magára talált, a kétségei is előjöttek ismét. Belülről egy hang riasztgatta:

— Elásni! Elrejteni! Be a gané alá! A kútba hajítani!

— Ha bolond lennék — szoríttatta össze a fogát vele a dac.

A két tehén és az üsző kíváncsian csavarta hátra a fejét.

Dulai nem nézett se jobbra, se balra. Az egyik tehenet oldalba nyomta és közben maga elé dörmögte:

— Beteszem a jászol alá, ott reggelig nem akad rá senki.

Az egyik tehén elbőgte magát. A hangra megtorpant és elkezdett kifelé hallgatódzni. Mikor meggyőződött arról, hogy odakint nem mozdul semmi, a tehénre támadt:

— Az istenit annak a buta fejednek, hát nem ismersz? Felvernéd nekem a házat? Hogy bolondulnál meg!

A zsákot a jászol alá hengergette.

— Na, itt jó helyen van — gondolta. — Mit bámulsz? — kiáltott az üszőre, amikor észrevette, hogy az állat őt nézi. — Úgy nézel azokkal a nagy szemeiddel, mintha értenél valamit. Nem láttál még ilyent? Nem? Na, majd most fogsz. Fogsz bizony. Még csunyább dolgokat is. Belehajtottak. Érted? Bele. De tudom isten, ezt még megbánja valaki. Na, fordulj a falnak! Hallod? Ne bámulj, mert...!

— Bolond egy nézése van — dünnyögte maga elé, miközben az udvar közepén álló kút felé tartott. — Tisztára úgy nézett rám, mintha értene valamit. Pedig hát nem ért semmit. Nem. Az bizonyos. Hiszen csak egy buta állat.

— Üres? — bámult bele a vederbe. — Még szép, hogy üres. Mikor nem üres? Van is erre gondja Bokrosnak — bosszankodott. — Szétszáradnak a veder bordái, nem csoda hát, hogy folyik.

A lánc kattant egyet és a veder csörömpölve kezdett rohanni lefelé. Kis idő múlva kinyílt a konyhaajtó.

Dulai átlesett a küllők között.

— Jön már — dobolta az agya.

Hangosan kattant egy kapcsoló és az udvart elárasztotta a villanyfény. A nyitott ajtóban Bokros állt és hunyorogva nézett a kút felé.

— Maga az, papa? — kérdezte.

Dulai morgott valamit. Bokros közelebb jött.

— Jó késŏre maradt — jegyezte meg csendesen.

— Dolgom volt — himelt Dulai.

A veder közben felért és Dulai kiöntötte a vályuba. Hallgattak mind a ketten.

— Vártam pedig — kezdte Bokros.

Dulai, mintha nem hallaná, nem válaszolt.

— Beszéltem az elnökkel — folytatta Bokros. Erre Dulai felkapta a fejét. De csak egy pillanatra. Nyomban utána vissza is hajolt a vályu fölé. Nem mert Bokrosra nézni. Erőltetett közömbösséggel vetette oda:

— És?

Bokros nem vett észre semmit. Nyugodtan mondta tovább.

— Megkérdeztem tőle, hogy mi van a maga háztájija körül.

— És? — merevedett meg Dulai teste. — És? — kérdezte.

Bokros felnevetett.

— Pletyka volt az egész, papa. Úgy, ahogy én azt magának már nem egyszer mondtam.

— Pletyka? — dadogta Dulai.

Bokros még mindig nem vett észre semmit.

— Az — mondta. — Vagyis, a háztáji marad, ahogy azt a tavasszal a közgyűlés elhatározta.

Dulai sipoló tüdővel felnyögött:

— Ó, a kutya úristenit. Engem meg belevitt a nyavalya ebbe a... — Itt elhallgatott. — Te bolond, elment az eszed?

Bokros közben elindult befelé. Az ajtóban megállt és visszaszólt:

— Idebent majd elmondok mindent.

Dulai megvárta míg becsukódik az ajtó, és csak utána merte felemelni fejét a vályuból.

Kerék Imre versei

Őszi elégia

Visz a vonat hazai tájon,
szőlős dombok között robog.
Az ablakot mohón kitárom,
s a szüretelő asszonyok,
lányok dala szívembe árad,
s könnyű léggömbként felemel.
Gyönyörű táj! Hazám, hazám vagy!
Dombod az édes anyamell
ízét idézi muzsikálva,
s akár a méhkas, zsongani
kezd agyamban ezernyi drága
emlék és elönt valami
nagyszerű mámor, mint az árvíz
tavaszi bársony réteket.
Tündéri táj! Kukoricák díszezrede büszkén tiszteleg.
Merészen villognak a sárga
gránátok hegyei felém.
Végtelen napraforgótábla
aranyán táncot jár a fény.
Az úton szekerek vonulnak
öblös hordókkal rakva meg,
és ismerős arcok tolulnak
elém, vidám tekintetek.
Nem a régi, ez már az új nép,
eggyéforrt szívek erdeje!
Nincs hatalom, mely tőlük eltép.
A hűség gyémántkötele
köt hozzájuk, s el nem szakadhat,
s a véremben és agyamon
míg élek, izzik a tudat, hogy
én is közéjük tartozom.

Visz a vonat

Zsongó szél ütemén ringanak a piros
almák. Szilva, dió, gesztenye hullik a
terhes fákról a földre.
Szőlő csillog a hűs lugas

lágyan hajladozó, barna borágain.
S árad gazdagon a mézteli őszi fény,
melyben sárga kemencénk
rezgő füstje is elvegyül.

Körben vérzik a táj, nézem a hervadó
nyárfák máglya-tüzét és a mezőn a kék
tarlófüst libegését,
s imbolygó szekerek sorát.

Már hordják a nehéz, telt kukoricaszár-
kévéket. Kiürül lassan a bús vidék:
délre húznak a gólyák,
darvak éke is elvonul.

Esténként a füles, rézhasú üst ölén
lekvár sustorog és pattog a tölgyhasáb.
Nyelves lángja világít
szerteszéjjel az udvaron.

S míg nótáz a parázs, figyelem az ezüst
hullócsillagokat s hallgatom a vidám
kedvű tengerihántók
szikrákat-csiholó szavát.

És ha ellobog a szüreti dal s a must
édes illata megtölti a pincemély
doh-szagú levegőjét:
öblös torkú barátaim

közt kortyolgatom a tőke remek tejét.
Míg köztük lehetek, nem jut eszembe, hogy
zord présébe csavar majd
lassan engem is az Idő.

Thiery Árpád

Új rang

Csertő, 1961. április hó.

Az emberek sokáig nem hitték.

A Kertész Lajosok, a Pál Jánosok, a Nemes Lajosok fölényes, szkeptikus mozdulattal legyintettek — láttak ők már sírását a temetőben meghalni. Ismerik ezt a földet, csendes estéken még a lélegzetét is hallják, a hátuk mögött nehéz, földhözragadt életbölcsesség van. Jó, jó, lesz majd itt másképpen is, igaz, hogy az elnök nagyon szépen tud álmodozni, de a fát is meg kell várni, amíg kilombosodik.

Januárban mondta az elnök először hivatalosan a közgyűlésen, hogy a családi tervezést a csertői szövetkezetben is bevezetik.

Az emberek hümmögtek, húzták a vállukat, az italboltban egymásra néztek, és várták, hogy mi lesz.

János bácsi két hét múlva szétvitte a sürgetést.

— Azt üzeni Lőrincz elvtárs, hogy aki nem tervez, annak majd az év végén mindent készpénzben fizetnek ki... egy marék gabonát se kap... Három nap idő van még...

Az emberek behúzódtak. Kemény, dombháti szelek fújtak. Még egy napig latolgattak, vártak. Érdemes? Mire jó ez? Ez az elnök sose fér a bőrébe, mindig valami újat akar, — de másnap már szaladtak a szövetkezeti irodába.

— Nekem lehetne négyszáz... vagy mondjuk ötszáz is, hiszen az asszony segít... — gondolkodott Nemes Lajos.

Persze, volt másfajta ember is, mint az egyszeri szegénylegény, akitől megkérdezték, hogy mit csinálna, ha hirtelen gazdag lenne? Mire a legény így felelt: zsírt innék, hájat ennék, szénásszekéren aludnék...

Kertész Lajos is beállított az irodába.

— Nekem harminc mázsa búza kell, meg negyven mázsa kukorica...

Félóra múlva megmagyarázták a „bentiek", hogy ez nem árverés, ez halálosan komoly dolog, de Kertész Lajos makacs ember.

— És mégis hogyan gondolják?

— Megtervezi maga a munkaegységet, amit egész évben teljesíteni akar, megmondja, hogy mennyi terményt meg pénzt adjunk, aztán egyeztetjük majd a szövetkezet tervével... Ha akarja, havonként pénzelőleget is fizetünk... ha van rá munkaegység...

— Mint az üzemben? Havonta pénzt?

— Úgy.

Egy másik parasztember percekig replikázott.

— Jó, jó, nekem azért kell annyi kukorica, mert a kertet, a gyümölcsöst is beleszámították a háztájiba! A gyümölcsfák között hogyan vessek kukoricát, mi?

— Adunk a mezőn kukoricának földet, négyszögölét egy forintért, ha gyümölcsös a háztájija...

Jött a harmadik.

— Aztán a takarmánnyal mi lesz, mi? A rossz takarmányt kiadták ha kell, ha nem, de a jó réttel mi lesz?... arra senki se gondol?

— Akinek kell, igényelhet négyszögölenként egy forint ötvenért rétet, két forintért pillangóst, lucernát... nem lesz senkinek takarmánygondja... és aki túlteljesíti az átlagos munkaegységet, annak ötven fillérrel leszállítjuk az árat...

Roppant nehéz volt.

Az első napokban mindenki mást akart. Mindenki egyszerre akart zsírt inni, hájat enni, szénásszekéren aludni. Volt aki nem értette, volt aki „nagyon" értette, de a legtöbbje gyanakodott. A rosszmájúak már azt találgatták, hogy mikor fullad kudarcba az elnök kísérlete.

Havonta pénz? Takarmány négyszögölenként két forintért? Előre megtervezni, hogy ki mennyit akar terményben meg pénzben? Ilyen még nem volt Csertőn. De aki többet igényelt, mint amennyit vállalt — általában a munkaegységek számát növelte pótlásul, semmint a terményt csökkentette volna.

Az „iratkozás" után összeült a szövetkezet vezetősége, összesítették a családi terveket, és kiderült, hogy az idén csak fele annyi takarmányrépát kell vetni Csertőn, mint tavaly, mert az emberek javarésze több rétet „igényelt", a felszabaduló területet másra használhatják. Kevesebb burgonyavetés kell, mint tavaly, most már nyugodtan szerződhetnek az állami vállalatokkal, hiszen tudják, hogy miből mennyi az embereké, és körülbelül miből mennyi terem. A szövetkezet terve meg a családi tervek összesítése alapján kiderült, hogy alig van itt különbség.

Az elnök közbeszólt az ülésen.

— Jó, minden rendben van, de az embereknek most be kell bizonyítani, hogy érdemes volt így tervezni... Azelőtt az év végén sokszor reklamáltak, hogy miért olyan kevés az ő munkaegységük, amikor ők is annyit dolgoztak, mint a többi. A táblán, a folyosón mindig a másikét látták, nem a sajátjukat... Mi ebben az évben a tagság két esztendős tapasztalatára építettünk, használjuk fel a mi tapasztalatainkat is...

Februárban már a családi tervezés alapján dolgoztak.

Március ötödikén minden tagnak kiosztották a „munkalapokat". Rajta könyvelői pontossággal kiszámítva, hogy februárban ki mennyit dolgozott, miért mennyi jár, mennyi összesen a munkaegység. Kihirdették, hogy március tizedike és tizenötödike között lehet reklamálni, aki később jön — elkésett a panasszal, és ezután minden hónapban ez lesz a rendszer.

Nemes Lajosnak 56 munkaegység, Nagy Istvánnak 58, Olesnyák Jánosnak 61, Kelemen Gyulánénak 20, Balázs Irénnek 19, Pintér Istvánnak 43 munkaegység... egyetlen hónap alatt...

A munkalap kiosztása után az emberekben felengedett a gyanú és a bizonytalanság. A papírt mindenki alaposan megnézte, azután jól eltette. Akinek panasza volt, bement az irodába, de — milyen az ember — persze olyan is akadt a százkilencven ember között, akinek kutyabaja se volt a könyveléssel, mégis bement az irodába, és puszta kíváncsiságból „kipróbálta" a bentieket.

A bizalom csatája végérvényesen akkor dőlt el, amikor Lőrincz János elnök márciusban egyik este leült az írógép mellé, maga elé tette a családi tervezések

kimutatását, és legépelte a meghívókat: ... *1961. március ...-én jöjjön be a tsz-irodába, és vegye fel az igényelt márciusi pénzelőleget* ...

Valójában csak most hitték el az emberek, hogy az elnök „álmai" valóraváltak. Kelemen János hétszáz forint, Kovács András hatszáz forint, ifj. Pál János ötszáz forint... Hát ők pontosan ennyit igényeltek márciusra.

Persze az is jött, aki nem kapott az elnöktől meghívót.

— Nekem nem adnak?

— Van munkaegység?

— Nincs...

Ilyen is van. Nagy Józsefnét egyszer már kiírták a szégyentáblára. Azt mondja, nem tagja a szövetkezetnek, csak a férje, de tavaly „elvitte" a maga részére is a háztáji, és mondják — egyszer egy jegyzőkönyv alá kanyarította: „Nagy Józsefné, termelőszövetkezeti tag".

Bódis Vendelné nyolcvan munkaegységet vállalt erre az évre, eddig mindössze egyet írtak neki a nagykönyvbe. A közös nem érdekli, de mindig megtalálja a szövetkezetet, ha fogatra vagy egyéb apróságra van szüksége.

Ritka esetek — igaz. Csertőn már nem divat a lógás.

Az emberek megtervezték az évet. Más ez, mint a belépési nyilatkozat volt. Akkor mentek a szövetkezetbe, mert a többi is ment, de most mindenki elkötelezte magát. Külön-külön. Ez látható, mérhető dolog, mint az erdő felett az égrenéző szigetvári templomtorony, mint az idő, és falun ma másképpen szerzik a rangot, mint évekkel ezelőtt.

Januárban még nem hitték. Ma igen.

*

Délidő.

Keleten, a lapos földteknőben kis fekete mozdony gurul, mögötte rozsdaszínű kocsisor, néhány kőhajításnyira a szigetvári országút kígyózik. A dombon a kastély, a szomszéd ablakán a rádióból hajlékony bécsi keringő úszik. Idillikus hangulat, talán csak a furulyaszó és egy-egy méla kolomp hangja hiányzik.

Néhány kivétellel minden épkézláb ember a határban van.

A kaposvári levéltárban őrzik a papírt — Csertő már 1230-ban lakott terület volt, az emberek *„hallgatagok és a cser erdő tövében élnek"*. Még Szigetváron mondták, hogy a csertőtiek valamikor nagyon nehéz emberek voltak. Az új gazdák évekig nem akartak összemelegedni a régiekkel. Két éve, amikor ismét megalakult Csertőn a termelőszövetkezet — kettő kellett belőle. Egy a felső résznek, egy az alsó résznek.

Nyugtalan, sietős terefere kerekedik a régi kastély kerítése mellett. Rozsdás, szikkadt arcok, apró, sokat kifejező mozdulatok, itt-ott némi gyanakvás de azért lassacskán gurul a beszélgetés.

K. István kivár, hogy akar-e valaki szólni, és summázva krákogja a csendben.

— Jól ment itt öcsém a két tsz is. Az egyik az első évben huszonnyolc forintot osztott, a másik harmincötöt. A Szabadság a felső részé volt, ott a nagyobb háztáji meg a szőlő lekötötte az embereket, de jól álltunk kukoricában... emezek a Békében ügyesebben dolgoztak, hét forinttal többre is vitték... Az volt a hiba, öcsém, hogy a falusiak meg a pusztaiak nem egyeztek. Nem akartak összeállni, mert mindenki attól félt, hogy a másik helyett dolgozik...

Egy hosszúhajú, aprószemű ember belevág.

— Aztán mire mentünk volna mi? — türelmetlenkedik az öreggel — Külön-

külön? Gépet akart az egyik is meg a másik is. Nem ment. A Békének volt egy épülete, amiből hetvenezerért jó istállót csináltatott volna, de nem kapott rá hitelt. A Szabadság meg kapott hitelt hetvenezerre, de az meg külön, favázas istállót akart építtetni... A Zetort is csak az egyik vehette volna meg...

— No, no — bólogat a krákogó öreg — ... de azért az emberek mégis ellenkeztek...

Ellenkeztek.

Áldatlan állapot volt. Egy esztendeig tartott a Béke és a Szabadság „különélése", de a józanabbak egyetlen év alatt is belátták, hogy így nem mehet tovább.

Egyszer eltörött a Békében a fűkaszáló rúdja. A Békének nem volt erdője, még annyi fája se, hogy a fűkaszálóba új rudat faragjanak.

Elment az elnök a Szabadságba: adjanak rúdnak valót.

— Harminc forint métere... — ajánlkozott az egyik gazda a felső szövetkezetből.

Meg kellett venni.

1959 végére néhányan már megértették, hogy így külön-külön nem lesz jó, de még sokan ellenkeztek.

A Béke tagsága is úton-útfélen szemrehányó kérdésekkel megállította az elnököt.

— Igaz, hogy egyesülünk velük?

— Igaz.

— Mi, a pusztaiak, a régi cselédek a régi gazdákkal?

Az elnök — egyébként is hirtelen ember — dühbe gurult.

— Hát én talán földbirtokos csemetéje vagyok? Mi?... Talán a maguk háza nincsen olyan szép, és nem került annyiba, mint azoké?

Nehéz ügy volt az egyesítés, de csak addig, amíg az emberek egyik este — 1960 februárjában — beültek a gyűlésre. Az elnök tudta, hogy a széthúzást szítók napokig áskálódtak, morogtak, hintették a konkolyt. Ott ültek előtte, a foghíjas padsorokban. Tartott a kudarctól, nem tudta — a széthúzók mennyire jutottak. Gondolta: a cél szentesíti az eszközt, furfangra furfanggal kell válaszolni és megfordította a klasszikus szavazás formáját. Valahogy így:

— Ki nem akarja az egyesülést?

Mindez régen történt. Több, mint egy esztendeje. Azóta már egy másik, nagyobb szabású egyesülésre gondolnak — de erről majd a későbbiekben — és azóta közösen megpróbáltak már néhány új dolgot a csertői Kossuth szövetkezetben.

Íme néhány feljegyzés az új dolgokból.

*

Ilyen szövetkezeti irodát is ritkán látni.

Mértani pontossággal beállított négy íróasztal, — az elnöké, a vezető könyvelőé, a könyvelőé és az adminisztrátoré — az ajtón kívül ízléses névkártyák, a sarokban televíziós készülék, a falon keretezett emléklapok, az asztalokon a kimutatások példás rendje, „cégjelzéses" irodai papirok, egy kerek asztalon virág, terítő és képeslapok — minden egyszerűen gondos, asszonyosan rendes.

K. Tóth Lajos brigádvezető kényelmesen az asztalnak dől.

— Jobban megy így a munka... tiszta, rendes környezetben — mentegetőzik, amikor látja, hogy mindent alaposan megnézek.

Egy brigádvezető van a szövetkezetben — K. Tóth Lajos.

Hosszú, sovány, állhatatos nézésű ember.

Makó környékéről jött Pécsre katonának. Három évig viselte az angyalbőrt, utána még egy évig polgári alkalmazott volt a honvédségnél, azután Csertőre nősült. Alig harminc esztendős, és ha valakire illik a napóleoni mondás, hogy minden katona a tarsolyában hordja a marsallbotot — reá mindenképpen. Katonás megjelenésű, határozott fellépésű ember, — őrmester volt a hadseregben.

— Én úgy csinálom, elvtárs — mosolyog —, hogy előtte alaposan átgondolok mindent, azután belevágok és csinálom rendületlenül...

Az emberek legszívesebben az apró dolgokat jegyzik meg.

K. Tóth Lajos, amikor Csertőre jött, az első nyáron beállt bandagazdának a cséplőgéphez. Azelőtt mindig deficittel osztottak a gépnél, éppen eleget boszszankodtak az emberek. K. Tóth olyan rendet csinált — katonás pedantériával, amellyel a hadseregben a reábízott raktárt kezelte — hogy az osztásnál még „többlet" is maradt. Amikor a szövetkezet alakult, a gyűlésen könyvelőnek kiabálták.

Az elnök csendet intett, és csak ennyit mondott:

— Tudom én, hogy hol van K. Tóth helye...

Így lett brigádvezető.

Megjegyzem, a katonás módszer nem mindenkinek tetszett a szövetkezetben, de hogy ma Csertőn Nagy Józsefné és Bódis Vilmosné esete határeset — hogy a lógás nem divat — abban K. Tóth Lajosnak szerepe van.

Egy időben az elnökkel is hadilábon álltak, mert Lőrincz is hasonló vérmérsékletű ember.

— Két éles kés — mondták néhányan a faluban, de néhány hét alatt minden rendbejött. Szeretik, megbecsülik egymást.

Gondosan, géppel írt papirokat tesz elém: szocialista brigád szerződések. Kérdőn nézek rá.

— Megpróbáljuk. Három brigádot szerveztünk.

— Könnyen ment?

— Ezt is meggondoltuk először — mosolyog. — A brigádok tagjait, akikre számítottunk, meghívtuk megbeszélésre. Az elnök azzal kezdte, hogy most a jól dolgozó emberekről lesz szó. Körülnéztek... Ilyen is van?... Aztán ismertettük a feltételeket...

Az állattenyésztési brigád vállalta, hogy a tejtermelést tíz százalékkal növeli, az élveszületett malacoknál az elhullási arány nem haladja túl az öt százalékot. A növénytermelési és a kertészeti brigád pedig, hogy az átlagtermést többletmunkaegység ráfordítás nélkül tíz százalékkal túlteljesítik, az új termelési módszereket bevezetik.

És mindhárom brigád vállalta, hogy a negyven éven aluliak elvégzik az általános iskola nyolc osztályát — akinek még nincs meg, vállalták, hogy szakkönyveket olvasnak, hogy példamutatóan élnek, segítik egymást.

Szocialista módon.

Lehet, hogy akad olyan ember is a faluban, aki ezt a szocialista brigádoskodást — szocialista kitalálásnak nevezi, aki talán mosolyog is magában — minek ez? Biztosan van ilyen. De az a harminchét ember — Olesnyák Jánosék, Balázs Irének, Sörös Istvánnéék, Balatinc Józsefnéék, Vittman Mihályék, Tóth Erzsébeték — nagyon komolyan, halálosan komolyan veszik ezt a szerződést.

Tapasztalat még nincs. Miként válik be a szocialista brigádmozgalom a mezőgazdaságban? Csertőn? Egyelőre csak büszkék, és fogadkoznak.

Azt hiszem — abban az esztendőben, amikor befejeztük a mezőgazdaság szocialista átszervezését — ennek is nagy jelentősége van.

*

Az új dolgok?

Az új dolgok elsősorban az elnökhöz fűződnek. Kiválóan jó szakember, gondolataiban, terveiben mindig egy nappal előbb jár, mint a tagság. Ha valamit ma mond, mindig úgy mondja, hogy abból mi lehet majd holnap. Állandóan kísérletezik, és ha valakire azt lehet mondani, hogy a munkája szerelmese — Lőrincz Jánosra okvetlenül.

A vékony, fényes csizmás, örökmozgó fekete fiatalembert — harminckét éves — sokszor alig lehet megtalálni. Járja a határt, intézkedik, és talán nincs olyan „nehéz" ügy, amit el ne tudna intézni. Mondják, hogy élelmes ember. Az, de nem a „business" embere, hanem a józanságé, nem „mindenből pénzt akar csinálni", hanem a csertői szövetkezetből igazán jó szövetkezetet.

Csökönyös ember. Azelőtt a módszerekben se volt mindig válogatós — ősszel is tűzött a tagság egy részével.

— Mi ez? Katonai tábor? Állami gazdaság? Itt nem lehet úgy vezetni, mint Ócsárdon, ahol főagronómus volt... — mérgelődtek az emberek.

— A munkafegyelmet meg kell szilárdítani — makacskodott az elnök.

Az elnöknek nem volt mindig igaza, de szerencséjére az emberek több jót és hasznosat láttak benne, mint rosszat.

Az elnök megszokta az állami gazdaság sajátos vezetési módszerét, ugyanazt akarta alkalmazni itt is, a szövetkezetben. A tagság megszokta a „szabadságot", különösképpen nem tartották szívügyüknek a közöst. Ha van, akkor van, ha nincs, akkor nincs. Ha kimennek dolgozni, maguknak mennek ki, ha nem mennek ki, legalább pihennek, vagy maguknak csinálnak egy kis „fusi" munkát.

Az elnök hajthatatlan volt.

Egy kicsit mindent egyszerre akart — adjuramisten módon.

Aki nem ment dolgozni és nem tudta igazolni, hogy miért, attól levonta a munkaegységet fegyelmezetlenség címén. Volt akitől öt munkaegységet is, mástól csak felet.

— Mi ez? — dühöngtek az emberek, és szidták az elnököt. — Tőlem levontak öt munkaegységet!... Tőlem kettőt!... Tőlem felet... Igazság ez?... Menjünk a pártbizottságra!... A tájára se nézünk az elnöknek...

Az elnök nem engedett.

— Levontam, és majd a közgyűléshez mehetnek panaszra. Ha a közgyűlés eltörli a büntetést, akkor visszakapják a levont munkaegységet, ha meghagyja, akkor meghagyja...

A közgyűlés egyiket meghagyta — másikat hatálytalanította.

Persze, volt ezekben a munkaegység levonásokban néha túlzás is, — Lőrincz János ilyen ember — de aki kaszál a lucernában, nincs arra ideje, hogy a négylevelűt kiválassza. A munkafegyelmet meg kellett szilárdítani. Tíz valahány tagnak levont öt-öt munkaegységet, vagy huszonötnek kettőt, egyet, felet.

Mégis használt a módszer.

Szikszai János meg Szabó Sándor tavaly a „sértettek" közé tartozott, ma nagyon rendesen dolgoznak. Ki így, ki úgy — de meggyőződtek, hogy a közös

gazdaság, a közös élet, a közös munka nagyon komoly és felelősségteljes dolog. És fegyelem nélkül nincs közös munka.

Tekintélye van a fegyelemnek és ma már nem virtus, ha valaki megszegi.

Nehéz egy elnöknek — annyi bizonyos. Örök igazság, hogy az emberekkel bánni tudni kell. És mint mondom — Lőrincz Jánosnak szerencséje volt — ez a dinamikus módszer máshol más eredményt hozhatott volna. De Csertőn minden rendbejött.

*

Ballagunk az elnökkel a falu főutcáján. Megnézzük a kovácsműhelyt, azután a csibeszállás felé sétálunk. Az elnök egy pillanatra megáll, megfogja a karomat, és előre int.

— Nézze csak azt az embert ott a parton... Hát így változnak meg manapság...

Áll az ember, fenn az út mellett az agyagos, homokos parton, seprűre támaszkodik és mozdulatlanul hallgatja a kétezer csibe csipogását.

Radics Dániel évekkel ezelőtt hónapokig a közös tájára se nézett. Amikor a Szabadság megalakult, néhány hónapig még dolgozott, azután bejelentette, hogy beteg. Ígértek neki fűt-fát, de Radics nem ment a közösbe dolgozni. Inkább elvállalta az özvegy, féllábú Tóth bácsit három kataszteri holddal meg a lóval, szekérrel és vígan szekerezett, szántott a három holdon, meg fuvarozott.

Roppantul tetszett neki a ló, meg a szekér, és a „területenkívüliség". Egyesült a két szövetkezet, de ő mindig azzal tért ki, hogy csak akkor megy, ha megteszik brigádvezetőnek. Az elnök először mérgelődött. Nem tudta, mit csináljon Radics Dániellel, aztán a vezetőség elküldte kéthetes baromfi tenyésztő tanfolyamra. Hát ha vezethetnékje van, akkor majd vezetheti a baromfigazdaságot.

Amikor Radics Dániel megérkezett a tanfolyamról, beállították csoportvezetőnek az állattenyésztési brigádba. Ő gondozza a szövetkezet baromfi állományát, de az agronómusnak is segít az állattenyésztésben.

Madarat lehetne vele fogatni. Aligha van még három olyan ember a szövetkezetben, aki különbül, lelkiismeretesebben látja el a dolgát, mint ő. Éjjel-nappal ellenőriz, gyártja a jelentéseket, mindent alaposan megnéz, figyel, mindent alaposan ellát. Csupa figyelem és munka lett Radics Dániel — a három hold, a ló meg a szekér — már a múlté.

— Hát ez Radics Dániel története — nevet az elnök — de mondhatnám én magának Pintér Istvánt is, akit úgy kellett odaveszekedni a munkára, amikor a régi fogatos megbetegedett. Ma meg? El se lehetne talán zavarni onnan...

Az ellentétek, a helyenként túlságosan merész módszerek ellenére is — ma már nagyon szeretik Csertőn az elnököt. Megértették az emberek, hogy az elnök az ő javukat akarja és az elnök is megértette, hogy ez bonyolultabb, mint az állami gazdaság, itt az embert jobban kell látni, mint a földet, a szakmát.

— Ne higgye, nem olyan jó ez a szövetkezet — tiltakozik az elnök, de amikor kérdezgetem, véletlenül éppen azt a levelet bontja fel a napi postából, amelyben a megyei tanács mezőgazdasági osztálya arra kéri őket, hogy vegyenek részt a szakmai továbbképzések lebonyolításában.

Nevettem, mert ezt a levelet nem véletlenül kapták Csertőn.

Korábban azt írtam, hogy az új dolgok a szövetkezetben elsősorban az elnök nevéhez fűződnek.

— Talán nem is az én nevemhez — szabadkozik. — Szeretem az újat, a merészet, de minden új dolgot megmutatok a vezetőségnek is. Elvittem már őket Belvárdgyulára is, a bicsérdi hizlaldához is, Rózsafára is... könnyebben megértik, meg csinálják, ha a saját szemükkel is látják, hogy mit csinálnak máshol...

Benyúl az asztalfiókba, kiteregeti a papírokat.

— Nézze, most ezzel próbálkozunk...

Eruziós kísérletek. A tintavonalakból még csak a szakember tud pontosan következtetni.

Két hold húsz fokos lejtőt fél holdakra parcelláznak. Az egyik félholdon hosszirányban vetik a kukoricát, az alatta levő félholdon keresztirányban. A szomszédos parcellákon ugyanígy vetnek, de amíg erre a parcellára nem szórnak műtrágyát, a másikra két mázsa nitrátot, egy mázsa foszfort és fél mázsa kálisót.

— Ebből sokat megtudunk... — mondja az elnök. — Tavaly is kísérleteztünk... a martonvásári 1, 5, és a 39-es kukoricával. Látja, a 39-es nálunk bevált, most a 40-essel próbálkozunk...

A vezető könyvelő, Kovács András — aki eddig csak figyelmesen, csendes derűvel hallgatta a beszélgetést — a számok embere, közbeszól.

— Elnök elvtárs, és az új prémium?

— Hát igen, a prémiumban is újjal próbálkozunk, ha tulajdonképpen nem is új, hiszen Szentdénesen már csinálják, de mi is megpróbáljuk... Tavaly ötvenkétezer forint értékű prémiumot osztottunk ki terményben és pénzben...

Most a családi tervezés alapján hatvanezer forint értékű prémium lesz Csertőn. Tavaly az elosztási rendszer igazságtalan volt. Ha valaki csak hatvan munkaegységet teljesített is, de a reábízott vetés jó földbe jutott, — hazavitte a prémiumot.

— Most másképpen lesz — folytatja az elnök. — A nőknél például aki száz és kétszáz munkaegység között teljesíti a munkaegységet, annak egy forinttal megemeljük a munkaegység értékét. Nem harminc, hanem harmincegy forint lesz. Aki kétszáztól háromszázig, azét három forinttal... de itt még azt hiszem elválaszthatjuk kettőbe, mert aki kétszázegy munkaegységet visz haza vagy kettőszázkilencvenkilencet, ott már lényeges különbség van... A háromszázon felüliek négy forinttal nagyobb munkaegységet kapnak...

A férfiaknál hasonlóképpen alakul a helyzet azzal a kivétellel, hogy az alap munkaegység kétszáz.

Persze, ez se ment olyan könnyen.

Amikor az elnök a gyűlésen bejelentette, az emberek ellenezték. Egyik hang dühösen felkiáltott.

— Persze, azért akarják, hogy a vezetőknek több legyen a prémium!

Erre Lőrincz a nyilvánosság előtt lemondott a számára tervezett prémiumról. A tagság megszavazta a javaslatot.

A csertői emberek szeretik az újat, csak néha bizalmatlanok. Tegnap még le akarták szavazni az új prémiumrendszert, ma meg arról beszélgetnek a kovácsműhely előtt, meg az erdőn, hogy ennyi meg ennyi lesz a prémium — pontosan — ha teljesítik a tervezett munkaegységet.

Hogy mi az új módszer előnye, abból a tagok csak az igazságosságot és a pontosságot értik — egyelőre. Hogy a valóságban, a vezetésben ez mit jelent, azt az elnök már kigondolta.

— Először is — mondja. — Például nem kell kisparcellánként felmérni a területet, azután nem fordul elő az az igazságtalanság, hogy akinek hatvan

Kolbe Mihály: Kakas (cementspanyolozás)

Kolbe Mihály: Anyaság. Friz a pécsi szülészeti klinika előadótermének előcsarnokában (cementspanyolozás)

munkaegysége van, arra is kap prémiumot eddig a fogatost, a szíjgyártót meg a kőművest nem is tudtuk rendesen, igazságosan premizálni és most olyan veszekedés sincs, hogy ez a talaj nem jó, én ezt nem fogadom el, mert nem szerzek róla prémiumot...

Hátránya is van.

A normákat példás szigorúsággal kell betartani és különös nagy gond a minőségi munka ellenőrzése.

Általában nem is olyan nagy dolgok ezek, ha kívülről nézi az ember, de ha az egyszerű, tegnap még maguknakvaló emberek belső világából — nagyszerű. Roppant út volt idáig eljutni.

Negyvenöt óta nehéz volt a parasztságot kimozdítani a magántulajdon kényelméből, viszonylagos biztonságából, csak az utóbbi néhány évben sikerült igazán. De most ez a parasztság — amely még az ötvenes évek derekán is gyanakodva, idegenül fogadta a nagyüzemi rendszert — ma meghökkentő tempóban modernizálódik.

Ezt bizonyítják a csertői változások is.

*

Az elnök mindig egy nappal előbb jár.

Felkapaszkodunk a dombtetőre, innen belátni az egész déli határt, a dús erdőket, a széltő borzolt, selymes vetéseket.

— Húsz holdas a legkisebb táblánk, hetven a legnagyobb — mutatja az elnök széles mozdulattal a határt, mintha a horizontig a hóna alá ölelné a gazdag földeket.

Tovább sétálunk.

— Őszre egyesülnek a szulimáni szövetkezettel — mondom.

Az elnök megáll, megigazítja fején a sapkát, a tekintetből, a mozdulatból érzem, hogy most olyan témára akadtunk, amit ő már keresztben-hosszában átgondolt.

— Tudja, én már arról is gondolkoztam, hogy milyen lesz ez a határ öt év múlva... de hát a szulimáni egyesülés kevés... Kevés, ha mondom. Lesz kétezer holdunk, ebből ezerhatszáz szántó. Ehhez már kell és tudunk is venni egy lánctalpast, de tavasztól a tarlóhántásig mit csinálunk vele? Ha volna ötezer hold szántónk, az igen... Mondjuk Mozsgó, Almáskeresztúr, Szulimán meg Csertő... Akkor ki lehetne alakítani a gazdálkodást, a nagyüzemit... Jó vezetőket, mert elsősorban az kell. Egybe van itt a határ. Bennünket egy árok választ el Szulimántól, Mozsgótól egy patak, Mozsgót Almáskeresztúrtól semmi... olyan szakszerűen ki lehetne építeni az ágazatokat, megnézni, hogy hol mi jó, mi érdemes...

A képzelet és a gyakorlati, józan ész lázasan kapkod.

— Ugyanilyen gondjaink voltak Csertőn is, amíg nem egyesült a két szövetkezet... Jó gazdaság lesz a közös szulimáni—csertői is, de ha a négyet össze lehetne kapcsolni?... Nézze, én azt is el tudom képzelni, hogy néhány év múlva az átlag tíz mázsás árpa helyett a húsz mázsás átlagú olasz búzát termeljük, hiszen többet is ad és tartalmasabb is az olasz búza, mint az árpa... Ide figyeljen...

És az elnök keze jobbra-balra int, kapkod, rendezgeti a képzeletét.

— Ide figyeljen!... Itt van a csertői határ, a földje jó, dohánytermő, szakemberünk is van hozzá... Almáskeresztúron lent és kendert lehetne termeszteni nagyüzemben, Mozsgónál ki kellene használni a vasúti lehetőséget, cukor-

répát terveznénk. Mennyi szállítási költséget takaríthatnánk meg... A négy község gépesítése is könnyebb lenne... Nekünk kell egy elevátor, a szulimániaknak is kell, de mi lenne, ha mind a ketten vennénk? Holnapra az egyik felesleges. Kombájnt, azt igen... aztán ott beleállna a táblába, és végig... Aztán itt van a halastó a dombon túl. Közel a kövesút, jó a szállítási lehetőség. Mennyi víziszárnyast lehetne ott tenyészteni...

Van erő ebben az elnökben, és okos képzelet is. Talán egy kicsit messze jár? Merészek az álmai?

Lehet.

Igaza van? A képzeletnek meg kell gyorsítani az élet, a fejlődés tempóját? És a képzelet mégis megfér az óvatossággal?

Az is lehet.

*

Ha néhány sorban foglalnám össze a csertői látogatást, határnézést, az itt-ott sikerült tereferéket, annyit írnék, hogy Csertőn a tavaszi munkával sose volt baj, most meg különösen jól halad minden. Az emberek szívesen dolgoznak, a családi tervezés a vártnál jobban sikerült, minden túlzás nélkül — az év végére a megye legjobb szövetkezetei közé léphet.

1100 katasztrális hold, ebből 852 szántó, a többi kert, szőlő, rét. Nyolcszázhúsz lélek, — de ebből csak hatszázvalamennyi az „igazi", mert a népszámlálásban benne van a gyermekotthon is — gyerekekkel, személyzettel. A régi kastély — gróf Festetich Domonkos rezidenciája — ma gyermekotthon. És Csertő termelőszövetkezeti község, mint a díszes állvány hirdeti a szigetvári bekötőút elején.

Új tagokkal is szaporodtak a közelmúltban — ifj. Gyenes József, Botykai Dezső, Katona József, Borjus János — mert igazán jó híre van a csertői szövetkezetnek.

Megtervezték az esztendőt. Talán lehet arról vitatkozni, hogy jobban is lehetett volna, de az a jó, hogy önmaguk tervezték. És ez nagy szó. Amit évekkel korábban kicsiben csináltak, amit oly sokszor érvként hangoztattak az egyéni parasztemberek — hogy elsősorban azért érzik övéknek azt a darab földet, mert a maguk módján tervezik meg rajta az életet, most ugyanazt csinálják, de korszerűbb méretekben. A nagy családon belül.

Az elején azt írtam, hogy a falusi emberek manapság másképpen szerzik a rangot, mint néhány évvel ezelőtt. Íme a való bizonyítás, a csertői közös munka, a fegyelem, a bizalom. Még akkor is, ha mindez keserves, néha méltatlan módszerek vagy emberi magatartás árán született meg.

Ma falun más az emberi rang, Csertőn még tavaly se hitték el.

Ma igen.

Rudnay Gyula néhány levele

Rudnay Gyulát több mint fél évszázados barátság fűzte Nikelszky Géza pécsi festőművészhez és költőhöz. Nikelszky Géza húsz levelet őriz a nagy mestertől, barátságuk kedves emlékeit. Ezek a levelek azonban többet is jelentenek: egy nemesen érző ember és egy sokat tépelődő művész lelki világának a mélyére világító vallomások, egyben érdekes élet- és kortörténeti dokumentumok is. Rudnay Gyula szemléletének és ebből kibontakozó életművének teljesebb megértéséhez minden esetre sok segítséget nyújtanak.

Az alábbiakban — szó szerint, de mai helyesírással — közlünk néhányat ezekből a levelekből; azokat, amelyekben Rudnay emberi egyénisége és művészi nézetei a legjobban tükröződnek.

*

Az első levél keltezése: *Budapest, 1926. április 12. (Gyula napján).* Címzése: *Nagyságos Nikelszky Géza festőművész úrnak, Pécs, Zsolnay gyár.* Feladója: *Rudnay Gyula, Budapest, V., Falk Miksa u. 28.*

A könyvecske, amelyről a levélben szó esik, Nikelszky Géza *Michelangelo* című, 16 szonettet tartalmazó művének kézirata, amelyet a szerző Rudnaynak ajánlott. Tulajdonképpen *A renaissance nagy hármasa* című triptichon harmadik része ez; az első Leonardo da Vinci-ről, a második Raffael-ről szól.

A levél szövege a következő:

Kedves jó Gézám!

Nagy örömet szereztél reám testált kis könyvecskéddel. Érzem baráti szeretetted melegét s őszinteségét, ami ma olyan nagyon ritka dolog. Biztositalak, kedves Barátom, hogy éltem fogytáig megbecsüllek érte. A szonátok [szonettek] nagyon szépek. Dübörög a sorok között a nagy tragédia vagy az enyhébb dráma, vigasztalásul minden művész embernek, akiknek az élet boldogságairól le kell mondaniok, hogy a művészet Istenasszonyát kimondhatatlan, nagy szerelemmel szolgálhassák.

Csendesedjél el Te is, kedves Gézám, lelked nagy drámáival, keserűségeivel, mint én már elcsendesedtem az én nagy temetőmben, — de látok s tudok mindent.

Minden oly megható 16 könnyes fejezetedben. Nevem napján magamnak is könnyeznem kellett. Köszönöm ezt neked, kedves művészvérem, barátom, kedves Gézám! Az Istennek legszebb adománya a könny. Azt hittem, már rég elsirtam őket. Istentől jöttél, szárnyasan jöttél, s hoztál az örök boldogságból egy pár cseppet nekem is. Nagy lesz azért a Te jutalmad a boldogtalan lelkektől...

Minden esetre óhajtásod szerint járok el az ifjú művésztársainknál. Lyka Károlynak és Pilch Dezsőnek küldd el, kérlek, a könyvecskét Te magad. Miért? Mert nekem ajánlottad. S most azért reám nézve nehéz a propagálása. De minden esetre szóvá teszem azért.

Nagyon fogunk örvendezni, ha kedves feleséged őnagysága megtisztel bennünket látogatásával. Jöjj fel Te is, kedves Gézám!

Most pedig ismételten nagyon köszönöm kedves, nekem nagyon kedves figyelmedet. Az Úr Isten áldjon meg! — A viszontlátásig is szívből ölel igaz barátod

Rudnay Gyula

*

A második levélben arról értesíti Nikelszky Gézát, hogy a Lyka Károlynak szánt, de hozzá küldött példányt eljuttatta a művészettörténésznek.

Bocsáss meg — írja a továbbiakban —, *hogy most ilyen röviden írok, de minden héten egy délelőttöt tudok csak szentelni a levelezésnek, s az rendesen vasárnap — még nagyon sok levelem van hátra, s ilyenformán van, hogy meg is rövidítelek, kedves, testvéri, jó Barátom, de biztosítalak arról, hogy máskülönben a legnagyobb szeretettel emlékszem reád!*

Új címét is közli, mert lakást változtatott: *Budapest II., Bors u. 4. III. 13.*

Érdekes a levél patinás hangulatú címzése: *Nagyságos Nikelszky Géza Úrnak, az én kedves barátomnak adassék, Pécsett, Baranya m. Zsolnay gyár.*

*

A harmadik levélkét névjegyének hátlapjára írta Rudnay:

Sok köszönet a kedves sorokért, — de kíméletes és csendes részvét kéretik.

Bpest, 928. júni 11.

Rudnay

*

A negyedik levél újévi jókívánságokat köszönő sorokat tartalmaz (929. jan. 6.). Az ötödikben a leánya esküvőjére küldött jókívánságokat köszöni meg Nikelszky Gézának. (930. III. 30.).

A hatodik levél Rudnay pécsi szereplésével függ össze:

Kedves Gézám!

Köszönöm kedvességedet s valóban finom figyelmedet, hogy pécsi rövid ottartózkodásunk idejére magadhoz invitálsz.

Valóban úgy van, hogy Zajthy kedves barátom óhajának engedve leutazom Pécsre én is, hogy nagyhírű előadásához pár szóval bevezetésképp szolgáljak. — Csak egy kissé sokallom a sok utazást; most, e hónap 18-án Nyiregyházára megyünk, 25-én Pécs jönne, azután Szeged, Debrecen stb., stb.

Pécsre örömmel mennék, már csak azért is, hogy kedves Gézám veled is egy-két kellemes, meghitt órát tölthessek, ami semmi esetre sem szabad, hogy terhetekre legyen. S épp azért még most magam sem tudom, hogy fog ott, Pécsett alakulni a dolog, — ha csak lehet azonban a Te vendégeid lennénk, ha tőlünk függ t. i.

Ismételten nagyon köszönöm kedves meghívásod, kedves Gézám.

A Nagyságos Asszony kezeit csókolva, téged szeretettel ölel

igaz barátod:

Budapest, 1930. jan. 17-én

Rudnay Gyula

Zajthy előadására valóban sor került Pécsett, a Nőegylet helyiségében, Rudnay bevezetője is elhangzott. Minthogy az estet a Magántisztviselők Egyesülete rendezte, a vendégek ennek elnökéhez, Keinrath Willibaldhoz voltak hivatalosak, ott is szálltak meg.

*

A hetedik levél 1930. december 20-án kelt és budapesti látogatásra szóló meghívást tartalmaz, az 1931. január 10-én írt nyolcadik pedig újévi jókívánságokat és sajnálkozást, hogy Nikelszkyék csak rövid időt töltöttek nála.

A levelezésben két évi szünet következik ezután. A kilencedik levél ugyanis már 1933. április 13-án kelt; benne Rudnay Gyula barátja leányának esküvőjéhez gratulál, s említi, hogy a jókívánsághoz egy kis dedikált tájképet is mellékel az ifjú párnak. (A kép a háborús események során sajnos elveszett.)

*

A 10. levél ismét sok mindent elárul Rudnayról, így teljes egészében közöljük:

Kedves Gézám!

Lelkesen kedves soraidat nagyon köszönöm, — ami nekem annál is inkább jól esik, mert azon múzsálisan ritka, egyetlen kolléga vagy a „festőművészek" istentől áldott vagy vert társadalmában, aki engem ily alkalomból lélekből üdvözölt. Fővárosunk szép gesztusa részemre minden esetre becses. Emléknek is azok közül való, amire minden művész ember meghatva gondolhat. Én is (nem akarom magam kivonni a közös gyengeségek alól) szívesen vettem azt. De még szívesebben vettem volna, ha jóval előbb jön minden ilyen megtiszteltetés, máskülönben, mint ahogy a művészi élet oly sikeres az elsikkasztásban, az elkedvetlenítésben, a legtöbbször végzetes élet tönkretevésében, — olyan lélekkel fogadja az ember a legnemesebb jóakaratot is, mint kiégett, virágzó rét a későn jövő, termékeny esőt.

Tudod, kedves Gézám, ifjú embereknek, életet nem ismerő, boldog halandóknak való az ilyen dekorum, bármily tiszteletre méltó legyen is egyébként a nemes intenció, ami annak óhajtana lenni. Mi, magyarok, mindenről lekésünk. A legtöbbször arról, ami boldogságunkat is jelentené. Ime, itt áll előtted megderesedett barátod, felcifrítva, nyalkán, vőlegényesen, öreg pegazusával, — de mondd, kedves Gézám, kedves barátom, mire való már ez nálunk? Hogy mégis hálás vagyok neked kedves soraidért, soraidból kisütő, kisugárzó baráti lelked az, ami meghat s köszönetre nyitja számat. Azt a keserű ízű szájat, amit viselnem kell, amin keresztül éneket rég nem szólott. Az ima nem az Urat szolgálja ebben az életben, mert elfelejtette a szolgálatot már.

Légy nagy örömökkel megáldva kis unokáidban. Mint ahogy én is új életet kezdek bennök (nekem is három van: a teremtés legnagyobb kincsei!), amiért még érdemes rozsdásodott sarkantyúinkat összeveregetni — nekik, hogy mosolyogjanak, hogy nevessenek nagyapón — a drága angyalok, a szentek, a tiszták. Engedd meg, kedves Gézám, hogy most rájok gondolva, s neked is ily tiszta örömöket kívánja zárjam soraimat.

Szeretettel ölel:
Rudnay Gyula

Kelt Budapest, 1934. jún. 5.

A borítékon ismét új címet jelöl a feladó: *R. Gy. Budapest, VI., Andrássy út 71. Képzőm. Főisk. Lakás: I. Városmajor u. 57.*

*

A 11. levél 1934. nov. 28-án kelt a Bethesda-kórházban; a beteg művész a baráti érdeklődést és együttérzést köszöni benne. Feladó: *R. Gy., Budapest, I. Kissvágyhegyi út 28. sz.*

A 12. levél viszont részvétsorokat tartalmaz Nikelszky Géza unokájának halála alkalmából:

Nem vigasztalni akarlak Benneteket nagy keserűségtekben, mert ez lehetetlenség, de teljesen átérzem, hisz nekünk is van három fiú unokánk, — hogy milyen ke-

gyetlen sorsban van részetek kis unokátok elvesztése által — írja többek között 1938. okt. 25-én. A borítékon a feladó ismét új címet jelöl meg: *R. Gy. Budapest, XI. Budafoki út 16.*

*

A 13. és 14. levél Nikelszky Géza *János vitéz* illusztrációjának kiadatásával kapcsolatos. A 13. levelet 1939. V. 20-án a pécsi művész feleségének írta, benne ígéri, hogy Lyka Károly segítségét fogja kérni a mű megjelentetéséhez. Két napra rá, május 22-én Nikelszky Gézának is ír az ügyről. Minthogy ez a levél a korabeli könyvkiadás szempontjából is érdekes adatokat szolgáltat, teljes egészében közöljük:

Kedves Gézám!

Nincs semmi neheztelés. Nagyon természetes, ha nem volt ideje kedves feleségednek az elbúcsúzásra, megértéssel teljes reverenciával meg is van bocsájtva. Más eset a János vitéz kis könyve, amit részemre küldöttél. Az éjjeli szekrényemen a vilanylámpám alatt állott ismeretlen ideig, amíg el nem tűnt... Nagyon sajnálom, de egyben kérlek is, ne küldj nekem egyetlen példányt munkálkodásodból. Hogy hová tűnt, ezt csak a jó Isten tudja. Még megérdeklődöm a legnagyobbik unokámnál Jászberényben (8 éves már), hogy nem vitte-e el? Nem tévedésből, de határozott szándékkal. Nagyon vékony reménység, de még abban a vékony reménységben sem bízom. Bocsáss meg abban az esetben, ha nem lenne meg, mert én már minden reményről lemondottam. Ha azonban mégis csoda történne, — természetesen elküldöm neked.

János vitézed abban a formájában, amint mondottam is kedves feleségednek, gyermekeknek drága. De ha kihagyásokkal — természetesen úgy értve, hogy a mese koncepciója, értelme ne szenvedjen, keresztül vihető volna, s így olcsóbb kiadások üzletl számításait reálissá tenné, kell, hogy akadjon vállalkozó.

Tudod magadról, kedves Gézám: itt a karácsony, tömött bugyellárissal indulunk neki a Jézuska vásárlásoknak. Hogy a bugyelláris tényleg tömött-e, ez felette nehéz állítás. A valószínűség, sőt a szigorú való az ellenkezőjét szokta kegyetlenül bizonyítani. Mondd, kedves Gézám: mennyi marad a végén egy mesekönyvre? 10—15 pengő álomnak is képtelenség! A valóság: 1,50.— Ha a szerzőt nagyon tiszteljük s teljes jóakaratunkkal támogatni is akarjuk: 2,— pengő, — foghúzással 2,50.

Ez egyben a mai kiadók számító elképzelése is. De: valóság!

Mindezek mellett is: nehogy elkedvetlenedj! Igyekezzél alkalmazkodni a piachoz, mert utóvégre is, erről van szó: pénzről! S ma a lelkünk üdvösségéről. Olcsó, jó portékát adni: ez legyen a mottó! — akkor a János vitéznek menni kell. Az én elképzelésem szerint: menni is kell!

A Nagyságos Asszony kezeit tiszteletteljesen csókolva, Téged, kedves Gézám, a régi barátsággal ölel

öreg, de mindig készséges híved:
Rudnay Gyula.

*

A mű kiadása nem történt meg. Másfél év múlva, 1940. december elsején írt levelében újból a *János vitéz*ről van szó, — de egyebekről is:

Kedves Gézám!

Nagyon köszönöm kedves fáradságodat közbenjárásodért, amit a jászberényi kálvinista egyház karácsonyi vásárja érdekében eredményesen fejtettél ki. Mondanom sem kellene, örömet okoztatok a jászberényieknek is nemeslekűségetekkel. Légy oly kegyes, kedves Gézám, alkalom adtán Zsolnay Miklós kedves barátunknak is tolmácsold részemről is megértő jóságáért köszönetemet.

Kedvesen okos leveled többi részére válaszolva, a legnagyobb készséggel állok „János vitéz"-ed mellé — ez csak természetes is —, mert nemcsak barátságunk, de műved megértése is segítségemre van ebben.

A könyvkiadás nehézségeivel eleitől fogva tisztában voltam, s úgy látom, mai napjainkban is nagy melléállásokra van szükség, hogy sikerüljön is. Ezt különben magad is, kedves Gézám, bölcsen tudod.

Adja az Isten, hogy nemes törekvésed minél előbb megvalósuljon. Ha alkalom érkezik, magam részéről is, szerény képességemmel segítségedre leszek a legnagyobb szívességgel.

Hogy magamról is írjak valamit, nehezen határozom reá magam; keserű igazságok a gyenge füvek kertjében hervadást, pusztulást hozhatnak csak. Mai időben művésznek lenni nem öröm. Amikor nem a művészet, de az élet parancsolta követelmények gázolnak le minden lelkiséget, aminek tartalma a szépség, a nemes tisztaság. Mit ér a művészet ezek nélkül? A megtűrtség sorvasztó helyzetében, látva az előre vetett sötét árnyékát a nagy Végzetnek, önmagába roskad s riadtan éli szegény, meggyötört életét a művész, s várja a jobb jövendőt: a szociális feltámadást.

Bizony, kedves Gézám, elferdült, groteszk, semmiképpen sem nagyrendű kontárok zűrzavaros világát éljük. Csak az a vigasztaló, hogy a múltakban is ugyanígy volt. Ha ez vigasztalás, ám fogadjuk el, — de mit is tehetnénk mást?

Kedves Gézám, tovább nem folytatom. Elfáradtam, gyönge vagyok még, ágyból keltem fel s vissza fekszem, — szedem az orvosságot. Áldjon meg a jó Isten!

Régi barátsággal ölel:
Rudnay Gyula.

*

A 16. levél már a háború vége felé kelt: 1944. március 17-én. A pécsi képzőművészek a Nemzeti Sportcsarnokban kiállítást rendeztek, s ezen Nikelszky Géza 11 képpel vett részt. Ezzel kapcsolatos a levél:

Kedves Barátom!

Megkaptam leveledet, — ahol értesítel képeid szerepléséről a pécsi művészek társaságában. Olvastam Pest utcáin a kiállítás plakátját is, neveddel együtt. Jól esett olvasnom Nikelszky Géza, kedves barátom nevét, mint kiállító művészét. Bőséges erkölcsi és anyagi sikert kívánok neked, kedves Barátom. Tudva azt, hogy egy művész csak sikerből élhet.

Nem a legjobban érzem magam mostanában. Nem tudom, az én 65 évem viaskodik-e az életemmel, vagy én vívom utolsó harcomat meggyengült testiségemmel? De bármint is legyen, a képeidet szeretném látni, s amint tehetem, meg is nézem őket, — csak jobban érezzem magamat.

Áldjon meg az Isten, kedves Gézám!

Szeretettel ölel régi barátsággal:
Rudnay Gyula.

U. i. Kedves családodat is szeretettel üdvözlöm: Gyula.

*

Az utolsó négy levél már a felszabadulás után kelt. Mindegyiket Baján írta. Hogyan került oda, milyen tervei voltak, miként vett rajta erőt az öreg kor mélabúja, hogyan győzedelmeskedett benne a háború utáni legnehezebb években, sok egyéni és közösségi, általános emberi és művészi gondja-baja közepette is a jobb jövőbe vetett hit: ezekről a kérdésekről árulkodnak a levelek:

Kedves Gézám!

Jól esett, hogy hosszú hallgatás után olvashattam ismét jószívű, kedves leveledet — Baján. Ez idő szerint itt töltöm, ha nem is fecsérlem, de múlatom napjaimat, amíg az Isten annak is, mint minden földi hiábavalóságnak, a végét nem szakítja.

Hogy mi hozott engem Bajára? — kérded, kedves Gézám. Hát mi hozott volna, mint a förtelmes magyar művészi élet undora. A zajos ordítozók, tülekedők mindent átgázoló önzése, az izmusok tehetségtelen szereplői, önmaguk s a világ bolondítói, ezeknek tökéletes megvetése.

Ez — és még valami: a művelt lélek, a magasrangú ízlés, a valóbani, műalkotásbani hitem, a közízlés nevelése s annak keserves, életet őrlő munkája. S ha lehet, a csendes pihenés, — ha nem is megérdemelt, de minden esetre utána való vágya.

Baja városa hívott, s én jöttem. A bajai „Képzőművészeti Akadémia", vagy ahogy mondják: „Népi Szabad Akadémia" szervezésével segítségére akarok lenni ennek a szerencsétlen, elesett országnak az újra való felemelkedésében. Ha szerények is erőim, de a megértés úgy a város, mint az állam részéről oda segítettek, hogy művészi Akadémiánk egy év óta áll és működik, művésztelepünkkel együtt. A tennivaló még nagyon sok. Az anyagi lehetőségek szerények, így a jövendőkre vár a tulajdonképpeni nagy munka. A fundus azonban megvan, a lehetőségek útja nyitva van, megindulhat a munka, ami hittel és erős akarattal párosul, a boldogtalanságból a boldogságba vezet, mert oda kell vezetnie.

Ne gondold, kedves Gézám, hogy valami álapostolkodás ez részemről, — nem; annál sokkal több: kötelesség, még akkor is, ha meg nem értéssel, vagy gúnnyal találkozunk. Ha a sors a mi földi életünkre osztotta ezt a szörnyűséges emberi életeket létrehozó, ily katasztrofális történelemmel sújtott helyzetet, a lelkiismerettel bíró ember kötelességei nagyon is adva vannak. Másrészt ma a művész sorsa oly nyomorúságos, hogy hetven évünkkel a nyakunkban meg kell köszönni, ha fedél alá juttatnak, fűtésről, világításról gondoskodnak. Ott van a nyugdíjam a főiskolai működésem után; ha szerényen is, ha talán túl szerényen is, de mégis csak gondviselésszerűen lehetséges, hogy a teljes reménytelenség keserű útját nem kell járnom. A feleségemmel ketten éldegélünk itt. A háztartás gondja az ő szegény fején van. Sajnálom is, de jómagam annyira élhetetlen vagyok, ha nem volna mellettem, talán el is pusztulnék. Gyermekeink is a balsorssal küzdenek. Unokáim — pedig nagyon szeretjük őket s talán éppen ezért — külön nagy gondunk, szomorúságunk. Mi lesz velük?

Most pedig, kedves Gézám, köszönöm neked jóindulatú, kedves soraidat. Sok minden jót kívánok Neked, mint kedves családodnak. 52—53 éves barátságunk — ezt is kevés ember mondhatja el — amire büszkék is lehetnénk, kedves Gézám, ha élne még bennünk a régi büszkeség életparancsoló akarata.

Ha még az életben találkozunk, egy kis harapnivaló mellett, egy-két pohár borocska vidámítása mellett, még elbeszélgetnénk, ha nem is a jövendőről, de múltunkról, biztató emlékeinkről.

Tisztelettel teljes kézcsókom add át kedves feleségednek.

Téged, kedves Gézám, szeretettel ölel régi barátsággal:

Rudnay Gyula

Baja, 1948. márc. 22.

*

A 18. levélben köszöni a 70. születésnapjára Pécsről küldött jókívánságokat:

Kedves Gézám!

Nagyon köszönöm Neked szíves megemlékezésedet, de ugyancsak köszönöm pécsi kartársaimnak is jó kívánságaikat. 70 év ünneplése nekem már inkább temetési szertartás, mint öröm ünnep. 70 év fáradalmai, munkássága, életfolyásom tarkaságai, hol a magasság, hol a mélység, megnyugtató, de többször keserűségei elkoptatják, színtelenné teszik a legideálisabb lelkeket is, — a magaméval együtt. Így jár mindenki, — így jártam én is...

Hogy mégis megköszönöm Nektek, kedves Barátom, ünnepi soraitokat, az illendőség így hozza magával. Barátságos „Jó estét"-re illendő barátságos „Fogadj Isten"-t mondani, ha szomorú is a lelked, ha nagyon is nyom már az élet súlya.

Jól laktam én már mindennel... Ha megvan az én jó húslevesem, sok tésztával, jó töltött káposztám gyenge malachússal, egy-két pohár borocskám, — nem is kívánok többet a jövendőmtől sem. Csak egészséget adjon az Úristen hozzá még. Amit nektek is, kedves Géza barátom, tiszta szívből kívánok. Ha még menyecskések is volnátok — Istenem — hadd legyen abból is egy pár tucat. De rólam se feledkezzetek meg!

Most zárva soraimat, — mert ha folytatom, megint el találok komorulni, amit legalább ez alkalommal sem illendőnek, sem ésszerűnek nem mondhatnék.

Isten áldjon meg, kedves Barátom, benneteket.

Szeretettel ölel régi barátsággal:

Rudnay Gyula

Baja, 1949. febr. 10.

*

A 19. és a 20. levél egy borítékban érkezett. A második tulajdonképpen az első levél folytatása:

Kedves Gézám!

Úgy Neked, mint az aláíró kedves művész társaimnak köszönetemet küldöm üdvözlő soraitokért. Meg sem érdemlem máskülönben jól eső figyelmeteket. 70 éves korában az ember elmondhatja már: még egy-két esztendő, s ennek is vége szakad. Nincs már íze az életnek sem ebben a korban. Csak élünk, élünk, várva a holnapot, hogy mit hoz. Pedig tudja az ember, hogy már semmit sem hozhat, csak egyet, de azt biztosan, feltartóztathatatlanul: az örök békességet.

Elég is volt, — jóllaktam mindennel...

A reménység is felesleges már ebben a korban, mikor a bűn is kezdi elhagyni az embert.

Azért csak neveljük az ifjú művésznemzedéket a művészet szeretetében, megértésében, hogy hittel higgye: a művészetnek elpusztulni nem szabad, mert az emberiség boldogsága művészet nélkül feketén marad s értelmetlen, mint a sötétség.

Csendesen éldegélünk itt, Baján; amit a sors reánk mért, álljuk, ha nem is mosolygunk már.

Isten legyen veletek, kedves Gézám.

Szeretettel ölellek, régi barátsággal:

Rudnay Gyula

Baja — Művésztelep, 1949. ápr. 23.

Első levelem nagyon savanyú, egy kevés cukrot adok még hozzá, nehogy szomorítsalak, kedves Gézám.

Kedves Gézám!

Kedvesen vidám üdvözlő soratikat teljesen tiszta szívből fakadó mosolyommal és szeretetemmel köszönöm meg. Szerethet Benneteket az Úristen is, mert a jókedvű adakozót szerette Ő-szentfelsége mindig. Az én szeretetem és iránttoki tiszteletem csak ilyen szegény, megnyomorodott eszmékben, semmiképpen sem hozzátok méltó formában dadogja el üdvözletét és köszönetét. Dehát én Istenem: szent Fiad mondotta, hogy „Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyeknek országa". A jussom nekem vitatathatlan, csak az aggaszt, kedves Gézám, hogy a mennyország ígérete a pokol tornácán talál engem is és minden más balek művész embert, akik hisznek a lélek nagy szépségeiben és lélekformáló igazságaiban. Az életben pedig rongyos koldusok.

Mennyi panaszos levelet kapok tele keserűségekkel! Ilyenkor én is a vidámabb orcámat veszem magamra: mégis csak művésztársaim lélekben. Nehéz az életök, feleség, gyerek, legtöbbször unokák. Uram Istenem, hol itt a segítség? Sehol...

Az én vigasztalásaim mint lepuskázott, szárnyas angyalok hullanak eléjük, gondjaikon segíteni nem tudással. Ez ma az életök a piktoroknak.

Bizony, kedves Gézám, angyalian mosolygó soraidra láttad, hogy kezdettem válaszolni, s íme, alig 1—2 perc, már az élet káromlása ömlik ki belőlem. Nem miattam — nekem panaszra nincs okom, az isteni irgalom velem van —, de a többi, a sok, a nagyon sok lehetetlen sorsú művész testvéreink! Rossz reá gondolni is!

És mégis: nevelni kell a jövő művész csemetéket, hittel, bizalommal ellátni a jövő élettel szemben. Mert a művészetnek elpusztulni nem szabad. Ha nincs művészet, az emberiség boldogsága is fekete marad.

Kedves Gézám! Ne panasznak, de reményteljesnek vedd soraimat. Eljön még a jobb világ, — boldog lesz még a művésztársadalmunk is. Adja az Úristen, hogy a Köztársaságunk elnökének hozzám írott levelének prófétai jövendölése minél előbb itt legyen: „Lesz még virágzó, boldog művészet!" Ebben a reménységben és hitben maradjunk meg, kedves Gézám!

Most pedig, itt áll és figyel az én boros kis kancsóm (nem igaz: csak 3 decis üveg), kezemben a pohár jófajta kadarkával, a cigarettám is ég és füstöl s várja a Szent János áldásának örök szép búcsú szavait. — Áldjon meg benneteket, kedves Gézám, boldog, jó sorssal a Mindenható Úristen. — Add át kedves művésztestvéreimnek is legjobb kívánságaimat, — sok jó egészséggel egy nagy csomó bankót is hozzá tapasztva, mert az egészséghez az is jár, sőt dukál és passzol.

Szeretettel ölel régi, igaz barátsággal:

Baja, 1949. április 23.

Rudnay Gyula.

Közli: KOLTA FERENC

JEGYZET

Ordas Iván

Urbán Ernő

A mindössze negyvenharmadik életévét taposó író munkásságát nem kevesebb, mint harmincöt karton jelzi az Országos Széchenyi Könyvtár katalógus termében. Művei között akad ismeretterjesztő brossura, verseskötet, gyermekmese, regény, színdarab, elbeszélésgyűjtemény, riport és filmforgatókönyv. Ilyen arányú és szinte túlzottan sokoldalú munkásság már pusztán méretei miatt is megérdemelné figyelmünket. Ha még hozzátesszük, hogy az említett harmincöt mű egynegyede orosz, ukrán, grúz, kínai, cseh, szlovák, román, bulgár, német, francia, lengyel, észt és holland nyelven is megjelent, és akad közöttük olyan, amelyik „csak" négyszázezer, de olyan is, amelyik egymillió példányban forog a külföldi olvasók kezében, nyilvánvalóvá válik, hogy Urbán Ernő irodalmunk mai nagyköveteinek egyike, és ilyenformán ez a figyelem kétszeresen jogosult.

Urbán Ernő messziről indult. Szegénysorsú sárvári szülők gyermeke. Édesapja régi kommunista, 1919-ben a tanácsparlament egyik elnöke volt. Édesanyja viszont búzgó vallásos asszony, aki fiából papot akart nevelni. Ez a családi kettősség rengeteg feszültséget magában hordozó alaphelyzet, melyről azonban a magántermészetű dolgairól műveiben édeskeveset valló író idáig csak alig-alig számolt be. Tény, hogy Urbán Ernő anyja óhajtása szerint tíz hónapig valóban bencés novicius volt.

Papnak szánt az édesanyám,
— milyen furcsa sor!

— írta később erről az időszakról *Számadás* c. versében. Valóban furcsa sor lett volna ennek a szabadságszerető, önálló ítéletalkotásra konokul hajlamos férfinek egy életet leélni a fekete reverendák hadseregében. Sőt nemcsak furcsa, hanem alighanem tragikus is. 1942-ben megjelent *Ének a Dunakorzón* c. első verseskötetének címlapjáról már egy élesen figyelő szemű, szakállas és cseppet sem papos fiatalember arca tekint az olvasóra. A kötetben, melyet a biztos megélhetést nyújtó papi pályát elhagyott költő „Szüleimnek, a tékozló fiú hűtlen-hűséges szeretetével" ajánlott, a népdalok módjára egyszerű hangú, közérthető, és ha szabad ezt a primitívnek tűnő esztétikai ismérvet használni: „szép" versek sorakoznak. Soha nem tagadja meg bennük népi származását, a dunántúli táj szeretetét, sőt büszkén emlékezve az elődökre, keményhírű nagyapjára és „anyám apjának az apjára."

Nyolc évvel később, 1950-ben jelent meg *Tündérmajor* c. verseskötete (Urbán Ernő ugyan *meglehetős* lekicsinylően nyilatkozott kezdeti korszaka verseiről, ezt azonban nem szabad túl komolyan venni.) Az 1942-es versek pusztán verstanilag talán jobbak, mint a *Tündérmajor*-beliek, az utóbbiak viszont politikai, agitatív célzatosságukkal tűnnek ki. Hiányzik belőlük minden költői finomkodás, bennük Urbán — Majakovszkij módjára — alárendelte az un. „örök" témákat a Párt által meszabott min-

dennapos harci feladatoknak. Akad közöttük ügyes antiklerikális agitáció *(Esőcsinálók)*, kísérlet a cselédemberek sorsfordultának epikus ábrázolására *(Köszöntő)*, és olyan, líránkban eleddig soha nem ismert tárgyú is, mint pl. egy traktoroslány életének képe a cselédsorstól a tagjelöltfelvétel kérelemig. *(Marika. 1060 százalék)*

Nem lehet tudni, hogy Urbán Ernő ekkor mennyi mindent látott már hazája életéből. Kétségtelen azonban, hogy a *Tündérmajor* lapjairól már az élesszemű megfigyelő lép elénk, aki hivatásának érzi a mindennapok apró jelenségeinek, és az apróságok mögött rejlő nagy változásoknak megfigyelését. Tagadhatatlan, hogy Urbán Ernő az az írónk, aki a felszabadulás óta tudatosan, tervszerűen és minden külön ösztökélés nélkül nem „kimegy az életbe", hanem *kint van.* Mint író és mint országgyűlési képviselő állandó, szerves kapcsolatot tart a magyar faluval.

Urbán Ernő tehát elmondhatja Móricz Zsigmonddal, hogy „Én nem fantáziából írok, hanem az élet valódiságából." A *Tündérmajor* -nál már említett kommunista kötelességtudásból azonban eleinte minden válogatás vagy különösebb írói finnyásság nélkül csak brossurákat ír, melyekre a Szabad Föld Téli estéin, a Párt népnevelő munkája során szükség volt. Részt vett abban a munkában, melynek tulajdonképpeni célja az olvasóközönség megteremtése, a Széchenyi által is kívánt „kiművelt emberfők" sokasítása volt. *(Móricz Zsigmond, Népdal, és népköltészet, Díszparasztok árulása, Falusi propaganda* és a különlegesen jól, hatásosan és szellemesen megírt: *A magyar nép eredete* c. kis füzetek.) Az állandó országjárás természetszerű — és valójában egyetlen — módja az igazi, életszagú témagyűjtésnek. Tizenhárom ilyen élmény kerekedett elbeszéléssé a *Kemény dió* című 1953-ban megjelent kötetben. Szinte valamennyi remek kis életkép.

Urbán régebbi elbeszéléseire általában jellemző bizonyos kettős kritika. Fényképpontossággal ábrázolja a valóságot. Bírálja a bírálatot érdemlőket, légyenek azok jószándékú termelőszövetkezeti elnökök, akik időlegesen hibáznak *(Góczán bácsi utat téveszt)*, kitüntetett kanászok *(Csete István igazsága)* vagy az Állatforgalmi Vállalat Zamek kartársai. Ugyanakkor azonban a puszta tények precíz ábrázolásával, külön szavak nélkül is felhívja a figyelmet olyan hibákra, melyek csak államigazgatási úton hozhatók rendbe (pl. a kenyérért sorban álló asszonyok veszekedése a *Kemény dió* c. elbeszélésben), és amelyeket — tudjuk jól — az államigazgatás az évek során rendbe is hozott.

A valóságábrázolással kapcsolatos elvei jellemzésére valószínűleg nem véletlenül választotta Urbán Ernő a *Kutyaszorító* c. regénye bevezetéséhez írt, Balzactól származó mottót:

> *„Korunk történelméhez nyúlni, még típusok ábrázolásán keresztül is veszélyes vállalkozás. A személyeskedés apró-cseprő kellemetlenségeit csak akkor kerülhetjük el, ha a költött történetnél olyan keretet alkalmazunk, mely legapróbb részleteiben is igaz, de a tényeket időnként máshonnan vett jellegzetességekkel színezzük át."*

Ennek az elvnek a helyességét aligha lehet vitatni, azonban a tényeken, a valóságból vett élményanyagon alapuló írásmódnak vannak veszélyei is. Majdnem valamennyi Urbán-írásra jellemző a frissen szerzett élmények varázsa. Az évek óta tartó nagy falusi átalakulás érthető módon nem szűkölködött drámákban, sőt egyéni tragédiákban sem. Többek közt ilyet örökít meg Urbán *Pörben a világgal* c. kitűnő kis írásában. Az olvasónak azonban, a kétségtelen élvezet mellett, ennél épp úgy, mint a kötet majdnem valamennyi írásánál, az az érzése, hogy az óriási élményanyag leülepítése még hátra van. Abból, ami már most rendelkezésére áll, Urbán bármikor hozzáfoghatna a magyar falu utolsó tizenöt éves átalakulása régóta várt nagy regénye megírásához. Csak éppen nem tud betelni az élményekkel, egyre újabbakat és újabbakat gyűjt, melyeket aztán előbb mintegy ízelítőül apróbb történetek, elbeszélések formájában nyújt át az olvasónak, hadd élvezhesse azokat minél előbb. Csak hellyel-közzel mutatja meg, hogy milyen elmélyült ábrázolásra lenne képes.

A falu érzelmi feszültségei, drámái iránti érzéke Urbán színmű és filmforgatókönyv-írói hajlandóságában is megmutatkozik. Ezek egyikéért (a *Tűzkeresztség*-ért) részesült Kossuth-díjban. Valamennyi filmjének, színdarabjának alapötlete valóságízű *(Gál Anna diadala, Tűzkeresztség, Vihar, Hintónjáró szerelem).* Mindegyikből bőven lehetne idézni azokat a részleteket, melyek Urbán életismeretére vallanak... A traktoros eldobja a nehezéket a tárcsákról, hogy gyorsabban haladjon a munkával, látszat szerint többet végezzen, megnyerje a versenyt... Fuvaros-Szél titkon kockacukrot visz az immár közös istállóban lévő lovainak... A volt gazdák és cselédek ellentéte az új termelőszövetkezetben... Az öntözőárkokat nem tisztították, a lábon álló gabonát földre dönti a felhőszakadás hirtelen áradata. Beszántani, vagy kézzel aratni? ... Egytől-egyig olyan problémák, melyekben a falusi ember a maga gondjaira ismert, vagy ismer. Valószínűleg ez a magyarázata annak, hogy Urbán filmjeinek városon kisebb volt a sikere, mint falun. A városi ember — és főleg a budapesti — könnyen üres „propagandát" érzett az olyan képeknél, melyek nem illettek a falusi helyzetről kialakított elképzeléseihez.

Az Urbán filmeknek (és egész életművének) bevallott célja a termelőszövetkezeti mozgalom propagálása. Igazság szerint Urbán Ernő a falusi élettel foglalkozó írók közül az első volt, aki köntörfalazás nélkül állást foglalt a termelőszövetkezeti mozgalom mellett, és emellett mindvégig ki is tartott.

Riporteri működése majdnem teljesen ezt a célt szolgálja. Ezzel kapcsolatban azonban nem lehet szó nélkül elmenni az un. irodalmi közvélemény, a „művelt olvasók" egy részében ma is uralkodó sznobság és — nevezzük néven — korlátoltság mellett. Az átlagolvasó ma még többnyire viszolygva fogadja azt az írót, aki szépirodalmi munkája mellett jelentős időt fordít riportok készítésére is. Csak részben a felületes és a valóságtól elrugaszkodó újságírók vétke, hogy a riport legigényesebb változata, az irodalmi riport még ma sem érte el azt a közmegbecsülést, amit érdemel. Bűnös ebben a kritika, mely még a súlyosabb mondanivalójú riportköteteknek is kevés figyelmet szentel. A felszabadulás óta megjelent egyik legjobb hazai riportkötetünk, Urbán Ernő *Földközelben* c. műve, melyben magvas mondanivalójú és jól átgondolt alapelvek szerint készült riportok sorakoznak, — de a könyv alig-alig kapott sajtót.

A szerző újságírói alapelveit az Újságírószövetségben 1954. januárjában tartott *A valóság és annak megismerése az újságírói munkában* c. előadásában fejtette ki. Síkra szállt az ellen a nem ritka gyakorlat ellen, hogy az újságíró a szerkesztőségekben kapott direktívákhoz törik-szakad „életből vett" illusztrációt keressen. A valóságot ismerni kell és éppen ezért: „az újságírónak ne véleménye legyen a dolgokról, hanem elsősorban érve és főleg csak érve."

Mai életünk lényegesen komplikáltabb lett, mint egy emberöltővel ezelőtt volt. A fogalmak új tartalmat nyertek, és az alapos anyagismerethez nem elégséges néhány órás kiruccanás valamelyik faluba. Faluhelyen az évek során „kitenyésztettük az úgynevezett nyilatkozó embert", aki szívesen és örömmel közli véleményét az újságíróval, az pedig „a nép ajkáról" fakadó igéket boldogan viszi haza a szerkesztőségbe, abban a hitben, hogy a közvéleményt tükrözi. Valójában pedig a jó riporthoz hosszabb tartózkodás, elmélyült beszélgetés és nyitott szem szükséges. „A panaszokat mindig meg kell hallgatni, de utána is kell azoknak nézni." Urbán riportjai ezt a szemléletet tükrözik, és ez érvényesült a *Falusi Vasárnap* c. képes hetilap munkájában is, melynek két évig főszerkesztője volt. Riportjai éppen ezért soha nem ahhoz az olvasóhoz szólnak, aki csak *hírekre* kíváncsi, hanem ahhoz, aki az író tolmácsolásán keresztül a *valóságot* szeretné megismerni. A valóság megismeréséhez mindig szükségesek az adatszerű tények, melyek burkát lefejtve az olvasó szeme elé tárul a lényeg: az eleven élet. Ilyen elvek alapján írt — mindmáig a legnagyobb magyar riporter, — Móricz Zsigmond, és így ír Urbán Ernő is. Nem véletlen, hogy mindkettőjük életszemléletének alapja legtalálóbban egy mondatban összegezhető: „Gyalogolni jó!"

Sokat lehetne még írni egyéb műveiről (pl. gyermekmeséiről.) Különös figyelmet érdemelnek szatírikus alkotásai! Szatírikus kedve nemcsak különálló művekben (a

kevésbé sikerült *Szamba hercegnő*-ben, vagy a nagy közönségsikert aratott, de javarészt helyzetkomikumra épült, művészileg nem a legértékesebb viszont politikai jóslatszámba vehető *Uborkafá*-ban) jelentkezik, hanem Urbán egész munkásságára jellemző. Éles szemmel látja meg az élet fonákságait és jóformán egyik művében sem takarékoskodik a maró oldalvágásokkal.

Lehetetlen azonban külön is nem megemlékezni az ellenforradalom után megjelent két terjedelmesebb írásáról, a *Kutyaszorító*-ról és az *Aranyfüst*-ről. Az előbbi a „Dunántúli Ellenkormány" zavaros idejébe viszi el az olvasót. Az utóbbi „detektívtörténet" vagy mint Urbán szerényen nevezi: „beszély" — valójában azonban annál jóval több.

A kettő közül értékesebb, maradandóbb az *Aranyfüst*, noha — idézzük Urbánt — „az ilyen természetű próbálkozásoknál — legalábbis ami a kritika segítségét illeti — az ember ijesztően és fájdalmasan magára van hagyva."

Nehéz elfojtanom azt az érzésemet, hogy elsősorban azért, mert kritikusaink sokkal szívesebben írnak akár tanulmányt külföldi, vagy éppen meghalt szerzők műveiről, semmint egy mairól, akinek méghozzá kimondott szándéka is „az eseményekbe való türelmetlen beleavatkozás." Igaz ugyan, hogy amióta az irodalom irodalom, ilyesfajta szándék munkált az írók javarészében. Vajon az-e az ijesztő, hogy Urbán néven nevezi a gyereket, megmondja, amit akar? Amennyire az *Aranyfüst*ről megjelent — nem túlságosan nagyszámú — kritikát elolvasnom sikerült, ezek elsősorban a főszereplő Imró karrierizmusával és sexuális problémáival foglalkoztak. Viszonylag kevesen szenteltek figyelmet annak, hogy Urbán az *„első írónk"*, aki magyarázatot kísérelt adni a jómódú középparaszti tömegeknek a termelőszövetkezetek felé megindult áramlására. Arra a tényre, ami 1958-ban, de főleg 1959 tavaszán egyformán meglepett laikust és hozzáértőt, és ami a tsz mozgalom történetének egyik legizgalmasabb szakasza. Előttem az *Aranyfüst* fő érdeme, hogy megmutatja — méghozzá írói eszközökkel, emberközelből mutatja meg — azt az utat, amin a „Dominek-üzemegység" eljutott oda, hogy valódi termelőszövetkezetté szerveződjék. Amivel természetesen együtt járt a Párt és a tömegek közötti megváltozott kapcsolat ábrázolása is.

... Ismeretterjesztő brossura, verseskötet, gyermekmese, regény, színdarab, elbeszélésgyűjtemény, riport és filmforgatókönyv ... Ezek állnak a negyvenhárom éves Urbán Ernő mögött. Az olvasónak nehéz kiderítenie egy ilyen sokfelé ágazó munkásságból, hogy voltaképpen melyik műfaj az, amelyet Urbán a legszívesebben művel. Ő maga „tanult mesterségének" a drámaírást nevezi, és egészen bizonyos, hogy ezután is alkot még ezen a téren maradandót. Amit azonban ezidőszerint jóformán egyedül csinál íróink közül, az a megváltozott falu életének feltérképezése. Egy óriási arányú adatgyűjtés, ami páratlan fontosságú, és még akkor is folytatásra érdemes, ha pillanatnyi kritika szűkmarkúan bánik érte az elismeréssel. Ez a munka eddig is sikeres volt, és reméljük, hogy hosszabb-rövidebb idő múlva a megváltozott falu mélyenszántó, maradandó nagy regényét eredményezi majd. Urbán Ernőből egyetlen képesség sem hiányzik, hogy ezt a feladatot valóra váltsa.

Telegdi Polgár István

Fordítónak lenni...

„Kritikusnak lenni..." — Illés Endre remek Kárpáti Aurél-tanulmányának e széchenyis hangulatú címe jutott eszembe (kifejező cím: sokat sejtet a hivatás keserédes kínjából — gyönyöréből), amikor mostanában eltöprengtem, vajon mi is az: fordítónak lenni...

Amíg nem kezdtem magam is fordítással foglalkozni, azt hittem, hogy ez amolyan könnyű, félig munka — félig pihenés: az író megdolgozta, megkínlódta a magáét, a fordító pedig szép kényelmesen beleül a „szerzett"-be, a „kész"-be; hisz az iskolában is fordítottunk annakidején... nem nagy dolog!

Aztán jött a sokk. Igen, sokknak hívja, nem kevesebbnek, a fordítás-elmélet irodalma azt a szédülést, elveszett-érzést, ami meg-meglepi a szegény fordítót a két kontinens: az idegen- s az anyanyelv Scyllái és Charybdisei között, a kétféle gondolkodás és kifejezés örvényléseiben. Rá kellett jönnöm, hogy nem az eredeti mű közegébe való behatolás az igazán nehéz, hanem az anyanyelven való újraformálás... igen: *újraalkotás;* hogy a fordítót fölöttébb csélcsap legénnyé teszi munkájának paradox törvényszerűsége: míg körülúdvarolja s kívül-belül megismeri a fordítandó művet, mindúntalan egyetlen igaz szerelmére: az anyanyelvére kacsintgat — övé mindörökre, testestől-lelkestől, s furamód udvarolgatása is annál eredményesebb, minél izzóbban szereti régi kedvesét...; hogy hisz' ez alkotómunka! — legbiztosabb jele ennek a tudatalatti mechanizmus működése, az a jelenség t. i., hogy hosszadalmas és meddőnek látszó töprenkedések, vívódások után, amikor az ember már szinte le is mondott a megoldásról s egészen másvalamivel foglalkozik: fürdik, sétál, vagy — tisztesség ne essék szólván — az illemhelyen ül, egyszercsak itt a megoldás! tisztán, fényesen, hibátlanul; hogy kínok kínja; hogy gyönyörű.

Tudatára ébredvén előző balgaságomnak, egyben észre kellett vennem, hogy nagyon is általános a tévhit, mely a fordítást könnyű, mechanikus munkának tartja; hiszen még a fordító szűkebb környezetében, a kritikusok, szerkesztők közt is teljes tájékozatlanság uralkodik ezen a téren. Sértődött pályatársaim időnként glosszába is sírják afölötti bánatukat, hogy a lefordított művek bírálói többnyire egy-két vállveregető jelzővel pótolják a fordítás bírálatát — ha ugyan tudomásul veszik, hogy nem magyarul írta regényét a külföldi író...

Jogos a panasz, kétségtelen, csak épp az eredménye nem sok — ettől még marad minden a régiben...; mint legutóbb irodalmi hetilapunk hasábjain: a második oldalon éles glosszában tette le a garast a jószándék, a negyedik könyv-recenziójában pedig újra a semmibe süppedt egy fordító neve. Nem időzöm hát sokat a fordítói glosszahadakozásnál; véleményem szerint ugyanis ez bár nem egészen haszontalan mulatság, mégiscsak „tüneti kezelése" a bajnak. Csupán a gyűjtő-büszkeség adatja velem közre „gyűjtésemből" a következő apróságokat: *Kizárólag könyvekkel foglalkozó* folyóiratunk recenzióinak több, mint nyolcvan százalékában meg sem említik a fordító nevét. — Nemrég az egyik *irodalmi* folyóiratunk két Rilke-verset közölt; a fordító neve mellőzésével! — Vajon mások észreveszik-e, hogy kiadóink s az ÁKV árjegyzékeikben, a „Tájékoztató"-ban, valamint a lapokban közzétett előzetes híradásokban egyaránt azt állítják, hogy Goethe, Thomas Mann meg a többiek mind, mind magyarul írtak...? Aligha — megszoktuk ezt a furcsaságot. Pedig a természetes az volna, ha nálunk is — akárcsak a Szovjetunióban, Olaszországban vagy Lengyelországban — a hirdetett könyveknél az író mellé mindenütt s mindenkor odaírnák fordítója nevét. — Vagy: nemrég egy tudományos cikket olvastam; az elektronikus „műagyról" volt benne szó. A cikkíró azt bizonygatta, hogy nincs mesze az az idő, amikor a gép nemcsak nyersfordításra lesz képes (bizonyos nyelvtani szabályok betartására már most rászorítható) — irodalmi fordítást is fog csinálni! Mekkora badarság! És sajnos: „híven" jelzi a fordítói munkát körüllengő köz-tudatlanságot. Ha ugyanis valaki azt állítaná, hogy a

gép helyettesítheti az utasító kártyát, illetve a tervező mérnököt, azt cikkírónk is kinevetné. Mert hisz' bizonyára tudja: *alkotó* munkát nem végezhet a gép. Csupán arról nem hallott még, hogy az irodalmi fordítás művészi alkotómunka. Nem hallott — s nálunk nem is igen hallhatott. Bár igaz, ehhez még nem kell sokat búvárkodni; elég, ha meggondolja az ember: ugyanabból a műből több — egyaránt kiváló s mindenképpen teljesen különböző! — fordítás is készülhet. Itt, ugye, mégiscsak megáll a gép tudománya. Mert hát hiába, egyénisége nincs neki... Fényképezőgép — festészet stb. No, de ezek már elcsépelt dolgok... S lám, mégis: nálunk az említett „jóslat" kevésbé szúr szemet, mint az, ha valaki azt állítaná, hogy egy gép festményeket vagy regényeket gyárthat.

E recezens- és köz-tudatlanságnál fájóbb a valamivel „szűkebb szakma", a fordítással nem foglalkozó író-költő kollegák tájékozatlansága, — és sokszor bizony alig leplezett megvetése. Minap egyik írótársunk — aki egyébként jóléti ügyeinkben sokat fáradozik — egy beszélgetésünk során kereken kijelentette: a fordítók *nem* végeznek alkotómunkát, valahol az irodalom perifériáján dolgoznak... — ezért nem lehet őket úgy támogatni, mint az írókat; „más elbírálás alá esnek". Hogy pedig jobban megértsem ezt a keserű „igazságot", felvilágosított: lám, az Írószövetségnek csupán egyetlen egy olyan tagja van, aki *csak* fordító...

No, dehát a fő baj nem itt van, mindez következmény... — magunkban kell keresnünk a hibát! Mert hiszen miért is várnók el az irodalmi és nem irodalmi közvéleménytől, hogy tudja, valójában mi fán terem a művészetünk, amikor mindeddig magunk se törődtünk sokat ezzel a kérdéssel. A versfordításról még csak hallottunk egyet s mást, hiszen művelői gyakran beszélnek szakmai problémáikról a nyilvánosság előtt is — Arany Jánostól Devecseri Gáborig. *Ám a prózafordítás-irodalom elmélete nálunk még gyerekcipőben sem jár, nem bizony; egyszerűen nincs.* Voltak és vannak kiváló prózafordítóink, fordító-irodalmunk gyakorlata meg épp gyönyörűen neki is lendült a felszabadulás óta: eltűnt a hevenyészett, felelőtlen „selejt"-áruk tömege, kiadóink alaposabban megnézik, mit adnak az olvasó kezébe. De hogy *miért* jó ez a fordítás, *miért* gyengébb amaz?... s egyáltalán: mik a fordító munka jegyei, az íróhoz s az anyanyelvhez való hűségnek miféle tájolási pontjai vannak — erről nem sok szó esik nálunk. Ahi hivatkozni tud az öreg Pázmány ama *rész*-igazságára, hogy „...a szóllásnak módgyát pedig úgy ejteném, hogy ne láttatnék deákból csigázott homályossággal repedezettnek, hanem oly kedvesen folyna, mintha először magyar embertől, magyarul íratott volna."; vagy tud Vörösmarty, Péczeli, Kosztolányi *egy-egy* idevágó megjegyzéséről(az „egy-egy" szószerint értendő — eleink sem dolgozták ki a fordítás elméletét), — az már a „szakma műveltjének" érezheti magát.

Igazán csak akkor szomorodtam el, amikor fürkészéseim során bevetődtem műfordító szakosztályunk valamelyik ülésére. Igen, csüggesztő a sok-sok — különben teljesen jogos — panasz, mely mindegyre a kritikák felületességét, a fordító nevének elhallgatását s az alacsony honoráriumokat emlegeti; a panaszolkodás monotóniája azt az érzést kelti az emberben, hogy így mehet ez évek óta... tán szórul szóra. De még ennél is csüggesztőbb, amikor a felszólalók (egyikük-másikuk már tekintélyes életművet tett le a nemzet asztalára) mindig egyazon fordulattal rátérnek mondókájuk ama szakaszára, melynek ez lehetne a mottója: „Pedig a fordító is ember!" S elkezdik bizonygatni (egymásnak!), hogy „pedig" a fordító munka *olyan, mint* a színészé, átélést követel... *olyan, mint* a festőé... *olyan, mint* a hegedűművészé... stb. Azt, hogy törvényszerűségei jobbára az írói munka törvényszerűségeiből adódnak; hogy írói tehetség nélkül nincs igazi fordító — ezt nem hallani egyszer sem.

*

Máshol, könyvtárakban bukkantam erre az elég egyszerű alapigazságra. Ugyanis megpróbáltam felkutatni, vajon más tájakon is ilyen lesújtó-e a fordítás-elmélet helyzete... És megdöbbentő felfedezésre jutottam. Sok errevonatkozó kiadványt éppenséggel nem találtam, mert hisz könyvtáraink nem gyűjtik őket módszeresen (ez inkább a műfordítói szakosztály dolga volna). De három külföldi könyv mégiscsak a kezembe került — s valósággal új világ tárulkozott ki előttem. Igen, rájöttem, hogy *van* e prob-

némának *mai* irodalma, — méghozzá kitűnő, alapos! Csak tudomásul kell venni, meg kellene ismerni!

A három könyv egyike Walter *Widmer* svájci literátor nyugatnémet kötete: *Fug und Unfug des Übersetzens* — csak azért említem elsőnek, mert már Vas István is felhívta rá a figyelmet Nagyvilágbeli naplójában, találó magyar címet is adott neki: „A fordítás ügye-baja". Nagyon újszerű megállapításai éppen nincsenek Widmernek, ez igaz, s tán inkább kombattáns, mint rendszerező elme, de azért állítom, hogy bizony érdemes lenne néhány szemelvényt lefordítani könyvéből; ugyanis elsősorban nem az érdekes benne, hogy leleplezi — szavahihetően és szellemesen! —, mint törik meg náluk „az olvasók hasznára és okulására irányzott tervszerű eljárás mindig és újra a fordítók és kiadók korlátoltságán és kultúrától idegen nyerészkedésén". Ezen mi már túl vagyunk. De nem egy megállapítása, pl. a fordító helyzetéről, a fordításkritikáról még mindig érvényes a mi viszonyainkra is; így hát hasznos lehetne. Ezek a közös vonások különben közös filisztergyökerekből erednek — terhes szellemi örökségünk mementói. Fel kell rá figyelni, okvetlenül, hogy a kiadás-politikától s a fordítások minőségétől eltekintve gondjaink-bajaink jobban hasonlítanak nyugatnémet, mint NDK-beli és lengyel kollegéinkéra. (A másik két könyv ugyanis, amit olvastam, kelet-német és lengyel). Még honorárium-problémáink is sokban hasonlók. Ki hinné, hogy a „gazdasági csoda" országában a fordítók átlagkeresete (néhány bestseller- és ponyvafordítót leszámítva) nem több, inkább kevesebb, mint a segédmunkásoké? Nálunk nincsenek ponyva-fordítók, mert, szerencsére, nem adunk ki ponyvát. De azt senki sem állíthatja — immár kiadóink sem állítják —, hogy minden rendben van a honoráriumok körül. Egy segédmunkásnál tán többet kereshet nálunk a lelkiismeretes fordító — de már a kéziratát gépelő ügyesebb gépírónőnél aligha. Elavult, megmerevedett honorárium-sémáinkra jellemző, hogy pl. a százezres példányszámban megjelenő prózafordításért ugyanannyi fizetség jár, mint az ezres példányszámuért; s minőség dolgában is alig tesz különbséget ez a honorárium-rendszer. Egyébként elég, ha csak arra gondolunk, hogy szovjet, lengyel, kelet-német kollegáink munkáját 200—300 százalékkal jobban fizetik. Meggyőződésem: legalább ennyivel többet is foglalkoznak —*ők maguk is! — munkájukkal, munkájuk elméletével; s ennyivel többre is becsülik őket. Ez bizony összefügg. — Már most visszatérve Widmer könyvére még csak ennyit: A kizárólag német nyelven érthető fordításelemzései persze valóban lefordíthatatlanok; de bálványdöntögető kedve — ahogyan egy-egy méltatlanul elismert fordító-„nagyságnak" nekimegy — ránk is ragadhatna. Vagy tán a mi fordítás-irodalmunknak nincsenek — főleg régi — bálványai?...

Widmer könyve érdekes. Az NDK írószövetségének 1954-es kongresszusa anyagából összeállított *Die Verantwortung des Übersetzers* (A fordító felelőssége) c. kiadvány viszont úgy hat az emberre, akárha ködös lapályokhoz szokott szemmel egyszercsak kristálytiszta levegőjű hegycsúcson nézne szét. Megpróbálom tolmácsolni, helyesebben épp csak felvillantani Alfred *Kurella* vitaindító tanulmányának egy-két gondolatát. Ime.

Fordítás azóta van, amióta a nyelv összeköti és elválasztja az embereket; így tehát a fordítás alapvető ellentmondása a nyelv alapvető ellentmondásából adódik. — A fordítás nem technika, nem mesterség, nem szakma és nem is a filológia egyik ága, hanem irodalmi alkotómunka; a nemzeti irodalom egy része; ha lefordítok pl. egy francia művet, akkor nem a francia, hanem a német irodalomért teszek valamit, vagyis azért az irodalomért, melynek nyelvére fordítok — mondja Kurella, s hivatkozik Luther bibliafordítására, továbbá Voss, Schlegel, Tieck fordítói munkásságára; e négy név nélkül a német irodalom nem volna az, ami; Hölderlin költészete is elképzelhetetlen volna Voss Homérosz-fordításai nélkül. — A fordító békekövet, a megértés apostola — de nemcsak az. *Író* — a meghatározás összes következményével. Mint irodalmi művek *alkotója*, éppúgy *felelős* a nevével megjelenő könyv minden betűjéért, miként az író; felelős a fordítandó művek kiválasztásáért is.

Egy alap-ellentmondás: A fordító kevesebb is, több is, mint az író. Kevesebb: a szerző szolgája, aláveti magát a szerző eszméinek. Több: 1. Más és más írókat fordít (más-más tartalmat, írói anyagot, stílust, eszmevilágot, különböző korokból). Tho-

mas Mann — az Thomas Mann. Úgy ír, mint Thomas Mann. Ám a fordító egyszer Thomas Mann, máskor Aragon, megint máskor Ibsen stb. Részévé kell válnia az írónak — csak így hatolhat anyagába. 2. Különböző kultúrákat köt össze; tökéletesen meg kell értenie az idegen író kultúráját, s művéből anyanyelve segítségével *hazájabeli könyvet kell csinálnia.* 3. Az író nagyjából beérheti művészi intuicióval, inspirációval. Nála a képszerű valóság-anyag logikai feldolgozása többnyire tudatalatti. A fordító analitikus *és* szintetikus munkát végez. Tudós és művész egyszerre.

Lehetséges dolog-e egyáltalán a fordítás? Sokan tagadják. Minden fordító ismeri a kétely kínos érzését, amikor hirtelen rádöbben; mi ez, amit csinálok?!... vajon valóban az, aminek lennie kell?... Elmondani az anyanyelvemen azt, amit itt most megértettem, amibe belehatoltam és átéltem... — vajon nem teljesen lehetetlen ez? A lehetőség „elvetésének" szinte mitikus-vallásos a gyökere. A sugallat, ihlet egyszeriségének hitéből származik, az intuició és a formaelemek túlbecsüléséből. Tartalom és forma egységén alapul a mű, márpedig a fordításban ez az egység szétveretik — mondja a kétkedő. Igen, valóban lehetetlenséggel *határos* a fordítás; a forma- és stíluselemek, a népek életformájának, életük valóságanyagának különbözőségei miatt.

A fordítás folyamata: érzés- és gondolatbeli tartalmat közlünk, melyet bizonyos adott formában ismerünk meg. Ezt a komplexust szét kell bontanunk és egy másik formába kell, hogy öntsük. Mégpedig úgy, hogy az eredeti mű új nyelvi-, kulturális- és életformába áthelyezett tartalma megtartsa funkcióját s ugyanaz maradjon a hatása is. Mit csinál a fordító? Először is elolvassa, megérti a művet. Aztán szétszedi az egészet, elemeire bontja, majd keres e megértett elemeknek megfelelő formákat — amihez a saját nemzeti kultúrájának és nyelvének forma-anyagát is szét kell bontania; az eredeti részecskéihez aztán hozzáilleszti anyanyelvének szétbontott forma-anyagát s ekként a befogadott tartalomból és az új formákból egy új egészet alkot. Csakhogy ez nem megy ilyen egyszerűen és főleg ilyen szépen egymásután. Sohasem lehet a tartalmat teljesen elszigetelni — hisz nincs gondolat nyelv nélkül s nyelv gondolat nélkül! Vagyis: sohasem jöhet létre az a pillanat, amikor a gondolati tartalom egymagában marad, s a fordító így szólhat: „ím ott a régi nyelv-ing és itt az új; emitt meg a meztelen tartalom... most pedig ráhúzom az új inget..." A valóság az, hogy amikor agyunk a megfelelő kifejezést keresi, a tartalom mindig hozzá van kapcsolva valamelyik nyelvi elemhez; — gyakran úgy érezzük, hogy szinte lebeg, imbolyog a kettő határán... de máris, *ugyanabban* a szempillantásban az idegenből az új nyelvi elembe zökken. Kínos pillanatok ezek — a nyelv misztériumának pillanatai. — Ekként tehát az új mű, melyet a kiadó asztalára leteszünk, épp úgy gondolat és nyelvi kifejezés egységéből született, mint ahogyan az írónál — csak másként jött létre ez az egység, művészi és tudományos gondolkozás, analizis és szintézis másféle viszonyából.

Mit kell hát tudnia a fordítónak, mire van szüksége? 1. Elemzőkészségre. Elemzéssel hatol be az idegen nyelvbe, annak legrejtettebb zugaiba. Ezt szokták első feltételként emlegetni. 2. A fordítandó mű valóságanyagának ismeretére (kor, stb). 3. Új irodalmi szöveget kell megalkotnia. — Az értékrend valójában fordított! Az elemzőképesség és anyagismeret megszerezhető — a harmadik követelmény megoldásához írói tehetségre van szükség.

Még egy alap-ellentmondás: Az eredeti szöveghez vagyunk *kötve* és *szabadon* használhatjuk nyelvünk törvényeit. Vagy fordítva: szabadon szétszedhetjük, elemeire bonthatjuk az idegen anyagot — s kötnek saját nyelvünk törvényei. Ebből fakad a nagy dilemma: a szószerintiség és az önkényesség nagy dilemmája. A *szószerintiség* követelése ugyancsak vallási eredetű (kinyilatkoztatás), s a tartalom és forma mitizálásából fakad. *Helyes* a fordítási folyamat analitikus részénél; *veszélye* azonban nyilvánvaló: a legfontosabbtól foszthatja meg a művet: a művészi hatásától. Az *önkényes fordítás* (hozzáírás, elhagyás, képek, valóságanyag megváltoztatása) elmélete részint a már említett „lefordíthatatlanságra" hivatkozik, részint lebecsüli az eredeti mű formáját („... Ugyan mit tud ez a portugál?... Nem is tud írni...") Nyilvánvaló *ártalma* a hamisítás. Aztán: kizárólag a fordító egyéni stílusa, ízlése jut érvényre. Végül megfosztja az anyanyelvet a gazdagítás lehetőségétől; nem veszi át az idegen

irodalomból azokat az elemeket, amelyek pedig beleolvadhatnának az anyanyelvbe. — Tulajdonképpen minden fordítás e két ellentétes tendencia eredménye: 1. *megfelelő* stílusjegyeket találni a saját nyelvben. 2. *alkalmazni* az idegen nyelv stílusjegyeit. — Bármelyik tendencia túltengése megzavarja az eredeti s a fordított mű egyensúlyát.

Egy-egy fordítás legszebb dícséreteként azt szokták emlegetni, hogy olyan, mintha nem is lefordított mű volna. Ám ez nem egészen teljes értékű dícséret. Amikor először olvasunk pl. Rilkét, Thomas Mannt — mondja Kurella; Adyt, Krudyt, mondhatnók mi — nem egyszer kis idegenszerűséget érzünk. Nos, *minden* eredeti író hoz valami *újat* a saját anyanyelvébe, hazája kultúrájába. Ehhez járul még az az „újszerűség" is, ami a két nyelv (az eredeti mű és a fordítás nyelve) közti különbségből adódik. A fordítónak mindezt érzékeltetnie kell.

(Amikor ideértem Kurella fejtegetésében, bevallom, egy kicsit meghökkentem. Eszembe jutott, hogy ilyesféle dícséretet én is kaptam. „Mintha magyar regényt olvasna az ember..." — mondták egyik-másik fordításomra; én meg — a pázmányi „normára" gondolva — nagyon is örültem ennek. Nos, remélem, hogg az efféle dícséretek csak amolyan általános benyomás nem egészen szabatos kifejezői. Ugyanis valójában noha *tudatosan* Pázmány tanácsát követtem, *ösztönösen* igyekeztem olasz íróim stílusát, nyelvi ritmusát, tonalitását is többé-kevésbé érzékeltetni; s leleményeiket, „találmányaikat" is — magyarán egész világukat. Tán nem tűnik fel szerénytelenségnek, ha itt megjegyzem: elmélet-búvárkodásaim után magamban, saját használatra egy kicsit módosítottam a pázmányi eszményt. Imígyen. A fordításnak nem olyannak kell lennie, „mintha először magyar embertül, magyarul iratott volna"; nem. Inkább: mintha az idegen író „embertül" íratott volna — magyarul (de magyarul valóban!). Ez furán hangozhat — de valamit tán felvillant a fordítás paradoxonából; s főleg nem feledteti azt a követelményt, hogy a fordítandó mű nyelvéről, világáról se feledkezzünk meg, semmiképp.)

*

Widmer is, Kurella is idézi Goethét, aki a *West-östlicher Divan*hoz fűzött jegyzeteiben néhány szót ejt a fordítás elméletéről is. Röviden, tömören és azóta is „lepipálhatatlanul". Érdemes rá figyelni, nagyon. Hadd tolmácsolom — csak sebtiben — a bölcs és gondolatébresztő szavakat; úgy tudom, még nem fordítottuk le őket — biz' őket sem, többek közt.

„Háromféle fordítás van — írja Goethe —. Az első a magunk módján ismertet meg bennünket a külfölddel, s ehhez a legjobb a tisztes-egyszerű prózai fordítás. Mert amíg a próza minden egyes költői művészet valamennyi sajátosságát teljesen eltörli és még a poétai lelkesültséget is lehúzza az általános vízszintig, kezdetnek mégiscsak ez szolgál a legkülönbül, mivel a magunk nemzeti, otthonos kényelmében, mindennapi életünkben lep meg bennünket az idegenben nőtt kiválósággal, és anélkül, hogy tudnók, miképpen esett ez meg velünk, hangulatunkat felcsigázván igaz épülésünkre való. Mindenkor ilyen hatással jár majd Luther biblia-fordítása...

Ezt követi a második korszak, melyben ugyan már beleéljük magunkat a külföld körülményeibe, de voltaképpen csak arra törekszünk, hogy az idegen értelmet elsajátítsuk és a magunk módján ábrázoljuk újra. Ezt az időt a szó legtisztább jelentése szerint *parodisztikusnak* nevezném. Általában a szellemes emberek azok, akik ilyesfajta foglalatosságra hivatottnak érzik magukat... A francia, aminthogy az idegen szavakat is a maga inyére valónak formálja, ugyanígy bánik az érzésekkel, a gondolatokkal és bizony a tárgyakkal is; minden idegen gyümölcs helyébe valami pótlékot — szurrogátumot — követel, amely a maga földjének talaján sarjadt...

Mivel azonban az ember sem a tökéletességben, sem pedig a tökéletlenségben nem bír sokáig megmaradni, hanem az átalakulásnak az egyikből a másik felé így vagy amúgy, de folyvást be kell következnie, megéltük a harmadik időszakot is, melyet helyénvaló lesz a legmagasabbnak s végsőnek nevezni. Azt az időszakot ugyanis, amikor az ember a fordítást azonossá kívánja tenni az eredetivel, úgy, hogy az egyik nem a másik helyett érvényesül, hanem a másik helyén éri ugyanazt.

Ez a fajta fordítás ütközik eleinte a legnagyobb ellenállásba, mivel az a fordító, aki szorosan hozzásimul az eredetihez, többé-kevésbé feladja a maga nemzetének eredtiségét, és így egy harmadik eredeti keletkezik, amihez a tömeg ízlésének előbb hozzá kell művelődnie...

Hogy miért neveztük viszont a harmadik időszakot egyben a végsőnek is, kevés szóval még megmagyarázzuk. Egy olyan fordítás, amely az eredetivel való azonosulásra törekszik, végülis az „interlineáris" verzióhoz közeledik és a legmagasabb fokon könnyíti meg az eredeti megértését; ezáltal az alapul szolgáló szöveg közelébe vezet, sőt odahajt bennünket a fordító; és ezzel bezárul az egész kör, amelyen belül az idegennek a hazaihoz, az ismertnek az ismeretlenhez való közelítése mozog."

*

A harmadik könyv, amit olvastam: *O sztuce tlumaczenia* (A fordítás művészetéről) a lengyel fordítók valamelyik kongresszusának igencsak vaskos kiadványa. Helyesebben: a könyvet magát nem olvastam — sajnos nem tudok lengyelül —, csupán francia nyelvű kivonatát (van hozzá orosz s angol kivonat is!). Ez is rendkívül izgalmas és tanulságos olvasmány — bár lazább szövésű és nem olyan koncepciózus, mint a Kurella tanulmánya. Oly sokrétű, annyi problémát vet fel, hogy tolmácsolására itt még ismertetés formájában sem lehet vállalkozni; vagy tizenöt íves könyv...

Jaj bizony, az ember valósággal belesárgul az irigységbe! Mert ha már nálunk nincs irodalma a művészetünknek — miért nem fordítjuk le a külföldit?! Azt talán csak nem kell bizonygatni, mennyire szükségünk van az elméletre... — nem azért... persze, hogy nem azért, hogy fordító-*művészt* csináljon a nem művészből! Hanem segítségül a hivatott fordítóknak. És vannak a fordításnak mesterségbeli részei is. És itt vannak a kritikusok, lektorok, szerkesztők — nekik tán nincs szükségük iránytűre, útbaigazításra?....

Itt említem meg: egyik érdemes írótársam, mikor meghallotta, hogy birizgálnak ezek a kérdések s írni akarok róla, elmondta a maga esetét — adalék gyanánt. Jó néhány évvel ezelőtt — 54-ben vagy 55-ben — fölfedezett egy káprázatos szovjet fordítás-elméleti anyagot. Fölhívta rá egyik kiadónk figyelmét. A kiadó is, a minisztérium is lelkesedett. De a könyvet azóta se fordították le, nem adták ki. Ez is furcsa. Nem?

*

Többet, sokkal többet kellene foglalkoznunk fordítás-elméleti problémákkal. A műfordítói szakosztály több és szélesebb körű elméleti vitát rendezhetne; s nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is, illetve vidéken élő műfordítóinkkal együtt; és, persze, minél több kritikus, lektor, szerkesztő bevonásával (hadd tanulják meg a kritikusok, hogyan lehet egy-egy fordítást kivesézni... Egyébként szeretném itt — még ugyancsak zárójelben — figyelmeztetni a kritikus kollegákat: nem arról van szó, hogy a szegény recenzensnek minden esetben okvetlenül értékelnie kell a bírált mű fordítását; a nyelvismeret hiánya ugyan nem egészen jó kifogás, mert — noha ettől az eszményi állapottól még messze vagyunk, s igaz, külföldön is még messze vannak, megírja ezt Widmer — igazság szerint csak annak volna szabad lefordított műről írnia, aki maga is ismeri az illető idegen nyelvet; s különben is: a fő kérdésre, arra ti., vajon mennyire sikerült *magyar* könyvet csinálnia a fordítónak, az idegen nyelv ismerete nélkül is lehet válaszolni. De hát az valóban előfordulhat, hogy az embernek erről vagy amarról a fordításról nincs különösebb mondanivalója. A fordító nevének megemlítése azonban ilyenkor is kötelező; legalább annyira, mint a kiadóé!) Nem ártana, ha volna egy központi könyvtára a fordítóknak, s ebbe ki-ki beadná fordításainak egy-egy példányát; jobban számon tarthatnánk egymás munkáját. És mindenek előtt: *sürgősen ki kellene adni a fordítás-elmélet honi és külföldi irodalmának legjavát!* Ha az egyre jobb fordítások mellett azt is tisztábban fel tudjuk mutatni — egymásnak s kritikusainknak, olvasóinknak —, mi a fordítás és mi az: fordítónak lenni... — hamarosan megoldjuk majd ezer és egy gyakorlati (illetve *csak* gyakorlatinak hitt) problémánkat is: a vágyva vágyott külföldi ösztöndíjaktól az oly sokszor bőszítő filmfeliratok ellenőrzéséig...

Fábián István

Az egzisztencializmus után

Sok olvasónak, ha a mai irodalomra gondol, elsősorban az egzisztencialisták jutnak eszébe, mint a legmerészebb kezdeményezők, a modern ember zaklatottságának, kiábrándultságának kifejezői. Mostanában azonban egymás után jelennek meg francia könyvek és tanulmányok, amelyek ezt az irányt a közelmúlt befejezett irodalmi mozgalmaként emlegetik.

Különösen vonatkozik ez a három „nagy"-ra: Jean-Paul Sartre-ra, Simone de Beauvoir-ra és Albert Camus-re. Camus 1960 elején autószerencsétlenség áldozata lett, de utolsó éveiben már csak fordításokkal, átdolgozásokkal foglalkozott. A *„La Chute"* (A bukás, 1956) című regénye után csak egy novellásköteté jelent meg (*L'Exil et le Royaume*, A száműzetés és a királyság, 1957). Simone de Beauvoir regények helyett önéletrajzát írja (első kötete mostanában jelent meg magyar fordításban, második kötetét — *La Force de l'Âge-t* — tavaly adták ki Párizsban). Sartre sem fejezte be megkezdett regényciklusát, a *Les Chemins de la Liberté*-t (A szabadság útjai, 1945—49), inkább drámákat (*Les Séquestrés d'Altona*, Az altonai foglyok, 1960) és filozófiai műveket ír (*Critique de la Raison Dialectique*, A dialektikus ész kritikája, 1960).

A nagy „öregek" megtorpantak, a fiatalok pedig más utakra tértek. Pierre de Boisdeffre, kinek nemrég jelent meg könyve a mai irodalomról (*Histoire Vivante de la Littérature d'Aujourd'hui*, A mai irodalom élő története, 1959), összefoglaló bírálatot írt az újabban megjelent regényekről, amelyben megállapította, hogy „Sartre és Camus „abszurd"-ja távol van, a semmi igézete követi (*Un Roman sans Romanesque*, Regény regényesség nélkül, Revue des Deux Mondes. 1960. 435. l.).

Ugyancsak Pierre de Boisdeffre szerkeszti az „Éditions Universitaires" kiadásában megjelenő sorozatot, a „XX. század klasszikusai"-t (*Les Classiques du XX-e Siècle*). Főképpen a század első felének nagy íróival foglalkoznak a kb. 120—130 lap terjedelmű füzetek. A művek méltatásán és magyarázatán kívül ismertetik az írók rövid életrajzát, műveik teljes bibliográfiáját és a róluk írott fontosabb könyveket, cikkeket is. A halott Proust, Péguy, Maurras, Claudel, Saint-Exupéry, Valéry, Bernanos, Bloy, Gide, Giraudoux, Alain-Fournier, Anna de Noailles, Colette, Martin du Gard mellett a teljesen kiforrott Malraux, Montherlant, Maurois, Mauriac, Giono, Morand, Julien Green képviselik századunk sokszínű francia irodalmát. Néhány külföldi is bekerült a sorozatba, bár feltűnően kevesen a franciákhoz képest, s talán ötletszerűbb válogatásban (pl. az öreg Thomas Mann, Lorca, Verhaeren, Unanumo, Pirandello mellett a még élő, de pályája delelőjén álló Graham Greene és T. S. Eliot.). Ebben a fiatalosnak és merésznek aligha nevezhető sorozatban helyet kapott Camus és Sartre is, sőt a Camus-ről szóló tanulmány mindjárt az első számban.

Simone de Beauvoir és Françoise Sagan (akinek egzisztencializmusa Boisdeffre bevezető tanulmánya szerint „átélt, mielőtt meggondolt lenne, inkább ösztönös, mint elméleti") nem a klasszikusok, hanem a „XX. század tanúi" (*Témoins du XX-e Siècle*) sorozatában szerepel híres festők, politikusok, tudósok (pl. a nagy biológus, Jean Rostand) társaságában. Az írók közül még csak az ügyes Jean Cocteau került a „tanúk" közé, tehát a két egzisztencialista írónő helyzete feltűnő.

Az egyes tanulmányok szerzői általában lelkesednek azért az íróért, akit ismertetnek: magyarázzák és méltatják, szinte sohasem bírálják. Érthető, hiszen „klasszikus"-ról rajzolnak arcképet. Ami kritika lappang a sorozatban, az nem a megírásból derül ki, hanem az ismertetendők válogatásából. Nemcsak az egész új-katolikus irodalom vonul fel Péguy-től kezdve Claudel-en és Bernanos-on át Mauriac-ig, hanem helyet kap Montherlant és Maurras is, akiknek — finoman szólva — jobboldali tájé-

kozódásuk vagy kirándulásuk közismert, ellenben szó sem esik a kommunista Aragonról vagy Éluard-ról.

Most mégsem a sorozat jobboldali irányzatosságával akarunk foglalkozni, hanem azzal a ténnyel, hogy a második világháborút követő évek nagy lázadói: az egzisztencialisták szóhoz jutottak ebben a környezetben. Camus, Sartre nem engedtek ifjúságuk lendületéből, nem alkudtak meg, az akadémikus irodalomszemléletről sem szabad feltennünk, hogy lényegesen megváltozott. Mi hát az oka, hogy a létezés értelmetlenségét hirdető Camus, hogy az emberi társadalom undorító vonásait festegető, baloldaliságát mégis többször érvényesítő, és nyelvében a mindennapi élet szókészletét használgató Sartre, a polgári erkölcsöt sutba hajító, kíméletlenül őszinte Simone de Beauvoir elfogadhatókká váltak?

Egy mostanában megjelent, ügyesen szerkesztett könyvből hámozhatjuk ki e folyamat okait (Bernard Pingaud: *Écrivains d'Aujourd'hui*, 1940—1960. Dictionnaire anthologique et critique. 1960. Éd. Grasset — Mai írók. 1940—1960. Antológiai és kritikai lexikon). Tíz fiatal kritikus összeállította azoknak az 1940 után jelentkező íróknak névsorát, akik „legjobban tükrözik a mai irodalom fő irányait". 59 élő író sorakozik fel a kötetben, akiknek legalább két könyvük jelent meg 1959 előtt, de 1938 után bontakozott ki munkásságuk. Négy szerző jut csak be a választottak közé, akik nem felelnek meg ezeknek az időrendi követelményeknek, s köztük a két nagy egzisztencialista: Sartre és Camus. Ebben a lexikonban ők a „nagy öregek", akikről beszélni kell, ha feszegetik is a megszabott keretet.

A több mint ötszáz lapra terjedő könyv pártatlanul és előzékenyen ismerteti a mai fiatal irodalmat (pl. nemcsak a kommunista Roger Vailland kap helyet, hanem az arab nacionalista Kateb Yacine is), de közvetve válaszol arra a kérdésre is, miért nőtt meg az egzisztencialisták becsülete. Az egyes írókról mértéktartó és megértő kritikával rajzolt arcképekből nehéz lenne összeállítani az új nemzedék jellemző vonásait, mert a tíz kritikus minden egyes szerző egyéni tulajdonságait igyekszik felfedezni. A kötet elején és végén azonban összefoglaló tanulmányokat is találunk, amelyek vállalják ezt a feladatot. Érdemes lenne részletesebben foglalkoznunk F. Nourissier szellemes és tanulságos beszámolójával, amely a francia kiadási viszonyokat ismerteti (*Le monde du livre* — A könyv világa), de most jobban érdekel bennünket a másik két értekezés. Bevezetőnek a szerkesztő Bernard Pingaud veti fel a kérdést, mit jelent ma írni? (*Écrire aujourd'hui*). Simone de Beauvoir *Les Mandarins*-jában egyik többször visszatérő probléma: érdemes-e, lehet-e ma írni? Erre keres választ Pingaud is. A fiatal irodalom közös vonásának az elkülönülést, a visszahúzódást, a lét nehézségeinek érzését látja. „Olyan világot teremtenek, amelyben már nem keresik egymást; kétségbeesett reményük nem annyira az, hogy megváltozzanak — megváltozzanak ők maguk, s a világ velük, — hanem hogy *valaki* legyenek. A mai irodalom mélyén így nagy űr tárul fel: „valaki" nincs ott, és a hiány e mai elemi formája ellen küzd az író. Lemondtak a magánélettel való versengésről, nem igyekszenek már tükrüket végighordozni az utak mentén, már a politikára sem gondolnak, és alig-alig beszélnek szerelemről: egyszerűen *létezni* akarnak, szeretnének". (24. lap)

Részletesen elemzi aztán az irodalom rangjának süllyedését, — sokat írnak és beszélnek róla, de nem többet, mint az élet bármelyik más megnyilvánulásáról — az író és közönség elszakadását, a kölcsönös magányt (amelyen a nagy példányszám sem segít. Idézi az utolsó évtized legsikeresebb írónőjét, Françoise Sagant: „Írni olyan magányos vállalkozás".) Reménykedik valami szimbolikus találkozás lehetőségében, de tanulmányának befejezése nem túlságosan vigasztaló: „Ebben a földalatti sötétben, amelyben a hívó hang elegyedik a felelő hanggal, sem a siránkozásnak, sem a jövendölésnek nincs immár helye. Nincs tanulnivalónk, és illetlenség lenne panaszkodnunk. Ma az irodalom azt hirdeti: *nem vagyunk egyedül abban, hogy egyedül legyünk*". (27. l.)

A kötetet záró tanulmány (Robert Kanters: *Point de vue* — Szempont) a könnyedén szellemes francia társalgás hagyományát követi, de mondanivalója ugyan-

olyan súlyos, mint a bonyolultabban fogalmazó Pingaud-é. Szerinte most „egy írónemzedék sarjad, hogy hirdesse: ő néma, ha pedig tudna beszélni, nem lenne semmi mondanivalója" (509. l.). Több mint egy évszázada minden írónemzedék közös magatartása, minden újítás lényege a tagadás, most ez jutott delelőre. „Mivel pedig ma az ember válsága mélyebb, mint a kereszténység hajnalán, mint a renaissance hajnalán, mint a kapitalizmus hajnalán, természetes, hogy az alapfogalmakban való kételkedés is a lehető legmesszebb megy" (510. l.). Az új keresésének lázában lerombolnak mindent, szinte élvezik a pusztulást: „Több mint egy negyedszázada az Isten halála, az ember halála minden irodalmi elmélkedés habos süteménye" (514. l.).

A tagadás különféle formáit elemzi Ionesco és Samuel Beckett színdarabjaiban, Robbe-Grillet, Sarraute, Duras, Claude Mauriac stb. regényeiben, Pierre Emmanuel és több más lírikus költészetében. Addig-addig lúgozták, színtelenítették a valóságot, míg eljutottak oda, hogy „az ember, akit a legtöbb költő megszólaltat, az ember, aki a legtöbb regényben kibontakozik, valami észlény, aki csak napjaink francia irodalmában létezik".

Formai újításban is megfigyeli a bontó törekvéseket. Különösen az egyik lírikus, Raymond Queneau ötletével foglalkozik, aki elődeinek műfaji kereteket, mondatot, szavakat, ritmust, rímet lazító kísérletei után a betűt bontotta fel botocskákra és görbékre.

Mivel az irodalom elszakadt az élettől, az emberek igazi problémáitól, a közönség sem törődik a különféle ötletekkel és merészségekkel. Szórakozási igényét kielégíti a mozival, sporttal, könnyű dalokkal, motorozással és más apró foglalkozásokkal, amelyek csinosítgatják életét. Kanters jó példát talált az eltávolodásra. A lexikonban ismertetett 59 író közül 29-et, — tehát a felét — a közönség nem ismeri, csak irodalmi körök tartják számon. A többi harminc hírneve is szűkkörű és nem állandó. Legfeljebb hét-nyolc olyan írót találunk Pingaud-ék válogatottjai között, akiknek neve a nagyközönség számára is jelent valamit: „Az 1940-es évek nagy háromsága: Sartre, Camus és Simone de Beauvoir, az 1950-es évek nagy felfedezése, Françoise Sagan; egy „muskétás", akinek írói tehetsége kétségtelen, de akinek sikerét irodalmon kívüli elemek is gyakran segítették: Roger Peyrefitte; és még néhányan: Hervé Bazin, Félicien Marceau (a színház segítségével, mint kisebb mértékben Ionesco). Ettől eltekintve — fejezi be a felsorolást — mintha az élet nem törődnék az irodalommal, mivel az irodalom sem törődött az élettel" (532. l.).

Ma már befejezett folyamat az írók irodalmának az élet szegélyére való szorulása. Békében, majdnem csendben hüvelyezgetheti ártalmatlan gondolatait az aggodalomról és kétségbeesésről, keresgélhet új szabályokat a nagy ideális játékhoz, mindig közelebbről határolgathatja körül az igazságot, amelyet senki sem ért meg. „Az irodalom így szép csendesen kimúlhat — vonja le a végső következtetést Kanters — s ez igazságot szolgáltatna a nagyközönségnek is, amely fölöslegesnek véli, meg az értőknek is, akik lehetetlennek ítélik... És marad a csend... (533. l.)

Az utolsó húsz évben feltűnt írókhoz képest, akik úgy akarnak szabadulni minden világnézeti és politikai kötöttségtől, „engagement"-tól, hogy semmit sem mondanak, akik a formák állandó bontogatásával akarnak eredetiek lenni, az exisztencialisták utolsó értéknek számítanak. Noha Sartre szókészletét nem a legtisztább forrásokból gazdagította, ragaszkodott az értelmes mondathoz, Camus pedig — többékevésbé Simone de Beauvoir is — klasszikusan egyensúlyozott, mértéktartó francia stílusban ír. Céltalannak és ostobának, néha undorítónak ábrázolták a társadalmat és az életet, de gyötrődve keresték a mai kiábrándult ember létezésének értelmét — különösen Camus. A mostani fiatalok „semmi"-jéhez viszonyítva mindez pozitívum, amelyet a realizmus elveit őrző irodalomszemlélet is elismer, a tárgyilagosságra törekvő fiatalság tisztel.

Mindez persze nem azt jelenti, hogy az exisztencializmus elfogadhatóvá válik számunkra is. Annál kevésbé, mert nálunk sem exisztencialista irodalom nem bontakozott ki, utána sem következett ilyen irányú fejlődés. Nemcsak nálunk, de más nyu-

gati irodalmakban sem törtek ennyire előre a túlzások. Nem meglepő ez a tünet, hiszen több mint száz éve szinte minden művészeti és irodalmi újítás Párisból indult — kivéve a szocialista realizmus robusztus áramlatát. Az újítások örök törvénye, hogy túlzásokkal kezdődnek, amelyek egy-egy valamivel később kibontakozó tehetség hozzáértő simítására engedelmes eszközökké szelídülnek, s az új irány tágabb köröket egybefoglaló harmóniájába olvadnak.

A mai fiatalok közül még nem bontakozott ki ez a nagy tehetség. Lehet, hogy ott lappang a Pingaud-féle lexikon 59 kiválasztottja között, de lehet az is, hogy valamelyik iskola padját koptatja még. Kanters is mozgásban levő irodalmat emleget tanulmányának befejezésében, amely nem vetette le egészen régi bőrét, s az új sem alakult ki.

A mostani francia irodalmat ismertető tanulmányok közös és általános hibája, — ez sem kivétel, amelyet most böngészget az olvasó — hogy az érdekesség kedvéért eltorzítják a valóságot. Sokkal színesebben lehet beszélni, őszintébben megbotránkozni egy-egy nyilvánvalóan cifra ötleten, mint egy óvatos kísérleten, amely újít, de nem dobja sutba az eddigi eredményeket sem. Pedig akadnak efféle törekvések. Kanters is, kevésbé határozottan Pingaud is talál, és félreérthetetlenül vall Jacques Charpier egy érdekes könyv előszavában. A tekintélyes kötet (több mint 700 lap) nem a mai irodalommal foglalkozik, hanem a fontosabb „arc poeticá"-kat, költészetről szóló elméleteket és vallomásokat gyűjtögeti össze a Bibliától és Platontól kezdve az 1928-ban született Édouard Glissant-ig (Jacques Charpier et Pierre Seghers: *L'Art Poétique* 1959. Első kiadás: 1956. Kiadója ugyanaz a Seghers-cég, amely József Attila és Illyés Gyula verseit, valamint Passuth László regényét — *Esőisten siratja Mexikót* — adta a francia közönség kezébe). Érthető elfogultsággal a könyvnek majdnem a fele (kb. 300 lap) a XX. század íróit szólaltatja meg.

Érdemes lenne a kötetbe foglalt idézeteket összehasonlítgatni, megkeresni bennük a változásokat és egyezéseket, kifürkészni a költők és filozófusok nyilatkozataiból a társadalom, a kor, az irodalom fejlődését, de sajnos sem időnk, sem terünk nincsen. A felsorakoztatott írók válogatásában szemmel láthatóan tárgyilagosságra és sokoldalúságra törekvés vezette a szerkesztőket. A maiak közül — találomra lapozom a kötetet — Pierre Reverdy után az angol T. S. Eliot következik, majd Majakovszkij, aztán Paul Éluard. André Breton szürrealista manifesztumait Aragon, Lorca, Sartre, André Frénaud, Roger Caillois, Pierre Emmanuel követi. Azután a kötet minden korszak végén megismétlődő rendje szerint rövidebb idézetek sorakoznak, de itt sokkal bővebben, mint a régebbi korszakokban (41 író). Az idézetek között kapott helyet Petőfi is az előző fejezetben. Persze Arany János „Vojtina Ars Poeticájá"-ról, Ady, József Attila költői hitvallásáról szó sem esik. De ne követelőzzünk!

A kötet egyik szerkesztője, Jacques Charpier fiatal kora ellenére (1926-ban született) maga is négy verskötet és két tanulmány szerzője, s mint a Seghers-cég egyik igazgatójának kellő áttekintése lehet a mai irodalomról, rövid előszavában megállapítja, hogy az új nemzedék szakítani látszik a romanticizmussal megindult és a szürrealizmussal tetőpontra jutott formabontással: „Az egyszerű szó-zűrzavar nem látszik már az őszinteség igazolásának. A tudatalatti és rejtett világa nem mentesítenek már. A költő szabadsága már nem öncélú. A vers szavai már nem ütköznek, hanem szorosabb egységbe igyekszenek olvadni, együttműködni a meghatározott értelem rendjével. Megszűnik az önkényes verstani értéke. A jóhangzás, a ritmus, a szótagok időtartama, a verstani gondosság visszanyeri értékét — minden akadémizmustól mentesen... Végül a költészetet nem tekintik már misztikumnak... Cserben hagyja a szubjektivitás királyságát, kinyílik a történelem, a természet, a kultúra előtt, emberi tetté válik. A költő nem tiszteli vallásos áhítattal a hangot, amely sugallja költeményét. Mozgásán és formáján igyekszik uralkodni. Irányítja az erőt, amely benne lakik, gyönyörködteti vagy zaklatja. A költészet újra művészet lesz, visszatér eredeti értelméhez, ismét cselekvés, alkotás, amely amennyire lehet, önmagát határozza meg, az alkotó energia átalakulása maradandó művé, többé-kevésbé megvalósuló esztétikai szándék."

Charpier a líráról beszél, de a mai francia irodalom felületesebb ismerői is tudnának több példát felsorolni a regény- és drámairodalomból, amelyek szintén alkalmat adhatnak valami megnyugvás sejdítésére. Az exisztencialista irodalom alkotásaiban a tartalom és forma klasszikus egysége legtöbbször megvalósult, mert elsősorban kiábrándult filozófiájukat akarták közölni, tehát a mondanivalót nem takarhatták el különféle formai bravúrok és kísérletek. A fiatalok kapkodó túlzásai közepette ezért nőhetett meg becsületük: ezért kerültek be a „Classiques du XX-e siècle" óvatosan szerkesztett sorozatába, ezért tágította kedvükért Pingaud lexikonja időrendi kereteit.

Végül mondjuk ki az e sorok mögött elejétől kezdve lappangó gondolatot: Sartre, Camus, Beauvoir mai általánosabb elismerését, — egy kis túlzással azt is írhatnám — klasszikussá válását talán szintén a higgadás jelei közé szabad sorolnunk.

Szántó Tibor: Valamelyik parancsolat

(Szépirodalmi)

Ebben a némely pontján elég szürke mai magyar prózában Szántó Tibor neve a kísérletező nyugtalanságot jelenti. Különösen az idősebb írónemzedék új könyveiben figyelhetni meg az elmeszesedés folyamatát, az önismétlést, a régi, bevált receptek unos használatát, a „bűvös körömből nincsen mód kitörnöm"-magatartás következményeit. A lassan önmaguk epigonjává „klasszicizálódott" írókkal szemben Szántó Tibor kétségkívül nyugtalanító jelenség. Izgalmas írások voltak korábbi könyvei is: a két novelláskötet (*Triciklin, Beziéres-i lehetetlenségek*) és a regény (*Árnyékvilág*). Új novelláskötetét, a *Valamelyik parancsolat*ot is a nyugtalanság, a változatosság, a kísérletező kedv bősége rokonítja a korábbiakkal. Ami viszont elválasztja és az előrelépést mutatja, az az, hogy végérvényesen eldőlt: Szántó Tibornak eredeti tehetsége van, és hogy igazi műfaja a novella. Amíg a korábbi legjobb kritikák is — mint például Thurzó Gáboré a *Dunántúl*ban — még azt tanácsolták az írónak, hogy a szélesebb alapozású, tágabb műfajjal, a regényel próbálkozzék, mert ott bonthatja ki igazán epikus tehetségét, az *Árnyékvilág*, ez a csak félig sikerült regény — mint valami ellenpróba — elsősorban éppen azt igazolta, hogy Szántó Tibor igazi műfaja a novella. Új kötete pedig azt a gyanút is eloszlatja, hogy Szántó novelláiban csupán egy igen erőteljes Gelléri-hagyomány újraköltéséről lenne szó. A *Valamelyik parancsolat* azt bizonyítja, hogy Szántó Tibor számára igen jó iskola volt a Gelléri-próza, ma már azonban kiszabadult hatása alól; s új novellái legalább annyira különböznek Gelléri írásaitól, mint amilyen távolság választja el az érett Gellérit az egy nemzedékkel előtte járt és vele egyben-másban rokon Krúdytól.

A tizenhat novella igen változatos képet nyújt: hangban, témában, figurákban egyaránt. A kötet négy év anyagát tartalmazza, de időben benne van az egész elmúlt másfél évtized. A felszabadulásnál nem nyúl messzebbre Szántó, főként friss, mai élményeit írta meg. Néhány novellában ott kísért a háború emléke (*Tél és nyár közt*), de a kötet java része ízig-vérig mai írás. Tegnap és ma játszódó történeteket kapunk az elvált szülők felügyelet nélkül maradt gyermekéről (*A gyerek előtt*), a két évtized után hazalátogató, külföldön kapitalistává cseperedett, egykori munkásról (*Barát, idegenből*), a két testvérről, akik közül az egyik munkáskáderből huligánná vedlett s csak a másik maradt meg becsületes embernek (*Farkasalma*) stb. Szántó Tibor alakjainak köre is kitágult: a korai novellák periferikus, társadalmon kívüli, főként lumpenproletár hőseit mai emberek, munkások, gyermekek, öregek váltották fel. Az alakok és a témavilág változatosságával függ össze, hogy az írások problematikája is felfrissült, mai gondokat-bajokat feszegető. A novellák társadalmilag és morálisan pontosan meghatározottak, akár a két házasság közt hányódó gyermek sorsát, a gyermek és a felnőttek viszonyát bogozza, akár két fiatal szerelmes kapcsolatát vizsgálja az író. Az olyan írások maisága pedig, ahol egy bányaüzemben zajló fegyelmi tárgyalásról (*Üzemzavar*), a három, hazáját itthagyó kivándorlóról (*Három új ausztrál*), a 67-es villamos utasairól (*Villamos, fekete karikával*), vagy egy, a magántulajdon őrületében gyilkossá lett emberről van szó (*Valamelyik parancsolat*) — már az első pillanatra nyilvánvaló. Az író kereső, kísérletező kedve a novellák formájában is megmutatkozik. Szívesen használja a késleltetett expozíciót, él az első személyű előadással, máskor az egész írást egyetlen, sajátos dialógusra építi, ahol a hősnek a tárgyaláson valóban elhangzó szavait és ezzel párhuzamos belső monológját kapjuk. A

novellákban a leírás legritkábban követi a történés időrendjét, az áttűnés, a múlt és a jelen összemosása, az események visszaforgatása — sűrűn használt formai megoldás Szántó Tibor novelláiban.

Mi az, ami a változatosság, az írások sokfélesége mellett is valami tagolást, becsatást ad a könyvnek? Mi teszi a *Valamelyik parancsolatot* egységessé? — Szójátéknak látszik, de igaz: a kötet *kettőssége*. A könyv ugyanis műfajilag két, világosan elhatárolható részre oszlik. Az első és utolsó harmadát alkotják a szorosabb értelemben vett *novellák*, a szinte tárca terjedelmű, hat-nyolc oldalas írások; középső részét pedig négy-öt hosszabb lélegzetű *elbeszélés* tölti ki. Ez utóbbiak a regényíró Szántó Tiborral tartják a rokonságot, s őszintén szólva ezek a kötet gyengébb darabjai. Szántó láthatóan a kisplasztikában remekel. Az egyetlen mag köré épülő novellákban, a villanásnyi képekben érzi magát igazán otthon. Emberábrázoló képessége, szerkesztő művészete, feszültségteremtő ereje sajátosan a novellistáé. Írásaiban az elbeszélő, a leíró rész, általában az, ahol az író kilép alakjai mögül és ábrázolás helyett „elmond" — egyenetlenebb, erőtlenebb. A gyorsabb lüktetésű előadásmód, a feszített tempóvétel, a „távirati stílus", a teniszlabdaként pattogó dialógusok teszik rövidebb írásait roppant szuggesztívekké, nagyfeszültségű energiával telítettekké. Egy-egy ilyen villanásnyi, tárca terjedelmű írásban, mint *A gyermek előtt* vagy a *Betanítás* vagy a *Villamos, fekete karikával* „több van", mint a terjengős, elnyújtott elbeszélésekben.

Mi jellemzi Szántó Tibor novellaíró művészetét?

Van a kötetben egy elbeszélés, *Zárójeles mese* a címe, alig nyolc-tíz oldalas írás, amelyben Szántó különös, áttételes módon vall arról, hogy tulajdonképpen milyen író is ő. Az elbeszélés hőse Galla, egy vizsgázott fogász, nyolc gyermeke van, s azzal szórakoztatja családját, hogy mesét mond nekik. Kitalált meséi azonban lázba hozzák a ház lakóit, félremagyarázzák a történeteket, magukra ismernek a mesehősökben, és személyes ellenséget látnak Gallában. A házban csak akkor áll helyre a rend, amikor Galla új, „igaz történetekbe" kezd. „A történet pedig szólt Koltainéról, aki hatvanhét éves, Dunaföldváron született, és már harminckilenc óta lakik ebben a házban, innét adta férjhez két lányát, akik közül az egyik divattervező, és az újságban is közölték már a szaktanácsait stb. stb." Ezek a történetek aztán megnyugvást hoznak, mert „az egész nem volt veszélyes, újat nem mondott, és főleg nem tartalmazott olyat, ami sejtelmes lett volna, homályos vagy éppen fantáziáló." — Ezekből a sorokból valamiféle írói hitvallás is kiolvasható. Szántó Tibor is olyan „mesélő", akiben nagy hajlam van „a sejtelmes, a homályos, vagy éppen fantáziáló" történetek iránt. Novellái olyanok, mintha az írás koordináta rendszere elhajolt, megbillent volna valamilyen irányban. Minden a helyén van az írásban, egyforma távolságra a tengelyektől, de mintha a fantasztikum, az irreális irányában kissé elfordult volna a mese, megbillentek volna alakjai. „Mesék" kellenek az embereknek — vallja Szántó Tibor is —, abban ráismernek a valóságra; az „igaz" történetek hidegen hagyják őket. — Szántó írói szemléletében van valami szokatlan, valami nyugtalanító. Valóságelemekből és a játékos fantázia munkájából épülnek írásai. Reálisnak induló elbeszélései egy ponton hirtelen irányt változtatnak, s az írás megbillen a meseszerű, a szokatlan, a játékos irányában. Máskor már a témaválasztásában a szokatlant, a különcöt, a különöset keresi. Hősei mindig kicsit „konfliktusos" emberek, életüknek volt valami földcsuszamlása, lelkük rétegei eltolódtak, deformálódtak. Az író ezeket a sorokat még az abszurdum irányában kicsit meg is löki, s a történet — ezt a hasonlatot Szántó maga írja le egyik elbeszélésének hőséről — mint a biliárdgolyó az asztal peremétől, gellert kap.

Szántó Tibor számára nem a külső történés, nem a „story" az elsődlegesen fontos; nem a „mese" érdekes nála. Írásai sokkal inkább egy-egy élettartalom, emberi magatartás, életérzés kifejezői. Novelláiban elsősorban embereket jelenít meg; nem kalandokat, történeteket beszél el. Alakjairól nem mondja, hogy jók vagy rosszak, egyszerűen ilyenek, emberek. Nem adnak kerek mesét ezek az írások, csak *vannak*. Látszólag egészen esetlegeseknek, kiszakítottaknak hatnak. Egy-egy emberi magatar-

tást, jellemet, emberi helyzetet, tartást járnak körül, és a sok apró, egyetlen szálra felfűzött mozaikból áll össze a kép.

Első pillanatra Szántó írásaiban van valami kegyetlenség, ridegség. Nem hatódik meg alakjaitól. Mégis novelláinak igen erős érzelmi töltése van. Szántó etikus alkatú író, s a kötetnek talán nincs egyetlen olyan darabja, amely valamiféle érzelmi állásfoglalásra ne késztetné az olvasót. Különös szeretettel rajzolja meg gyermekhőseit és az öregeket. Az *Öregtelep* hőse például egy szeretetházba szorult „művésznő", aki társtalanságában gyermeket hazudik magának. A *Másfél ember* Szalay Gizellája egy kicsit púpos hátú, kinőtt mellő lány, aki nem hiszi el, hogy valaki szeretni tudja. A *Betanítás* öreg utcaseprője „mesterré" lép elő, amikor egyik reggel egy kis asszonyságot adnak melléje, hogy tanítsa meg az utcaseprésre. Szántó az elesettek, az esendő emberi sorsok iránt meleg részvétet, meghatottságot érez. „Szép" történeteket ír meg, ahol a „szép" azt jelenti, hogy az ép ítéletű olvasó nagyon együtt tud érezni az íróval.

Erős vonalakkal megrajzolt írások Szántó Tibor novellái. „Szűkszavú író" — olvasom a fülszöveg jellemzésében meg a kritikákban. Alakjait néhány vonallal „dobja föl a vászonra", a novellákban nem alapoz szélesen és részletező módon. Az okokból, a cselekmény indítékaiból csak a legszükségesebbeket vázolja föl, s azonnal indítja a történetet. Novellái zárt, kemény, célratörő írások. Persze a szűkszavúság önmagában még nem erény; lehet modorosság is. Az a kérdés, mit szolgál a szűkszavúság Szántó Tibornál? — Szántó a cselekmény tömörítésével, a dialógusok megrövidítésével, a novellák hangulatának sűrítésével, a történet befejezetlenül hagyásával megnöveli az írások kathartikus erejét. Ez a szinte már-már „balladai homály" az olvasót is bekapcsolja az írás áramkörébe, a történet szereplőjévé avatja, állásfoglalásra készteti. Szántó roppant tudatos író. Nála a szűkszavúság, a sűrítőképesség igen erőteljes írói munka, belső szigorúság, önnevelés eredménye. Tudja, hogy a novellában minden mondatnak, szónak a helyén kell lennie. Amikor az ösztönösség látszatát kelti, akkor is írói műgond vezeti. A spontaneitás csak látszólagos nála. Vissza kell pörgetni, újra kell olvasni novelláit, hogy az olvasó megértse: az először talán esetlegesnek, odavetettnek ható részeknek is helye, szerepe van az írásban. Szívesen használja például az ellentétes hangulatú részek egymáshoz kapcsolását. Máskor hosszú kanyarodókat tesz, látszólag a szabad asszociáció törvényét követi, meghagyja az írást „valóságnak", nyersnek, de egyszer csak megforrósodik a hangja, a novella eléri az érzelmi kisülés pontját, s mindarról, ami eddig esetlegesnek hatott, kiderül, hogy mennyire pontosan a helyén van, „ül".

Az ábrázolásbeli szűkszavúság, a tömörítés következménye, hogy a novellákban megnő a részletek jelentősége, s a nyelv fontos művészi eszközzé lép elő. Szántó Tibor nyelve intellektuális nyelv, az esszészerű prózához áll közel. Novellái apró villanásokból, telitalálatokból állnak össze. Különösen dialógusai remekül megkomponáltak, olyanok, mint éles pengevillanások. Ezért van úgy, hogy néha a részlet-értékek többet sejtetnek, mint az egész novella *(Barát, idegenből)*. Egy-egy gyors bevágás, mint a filmen, hangulati töltést ad a soronkövetkező képkockáknak. Szántó novellái tele vannak friss nyelvi leleménnyel, ötlettel, szellemes, sziporkázó fordulatokkal. Szereti a peradoxonokat, hasonlatai egyéniek, eredetiek, frappánsak, s hol a meghatott érzelmesség, hol a groteszk, fintoros hang irányában csúsznak el. (A vasuti töltésen már vagy félórája sivalkodó mozdonyról írja: „Hosszú kocsisor van mögötte, szinte azt hihetné az ember, hogy az nem engedi elindulni." — Egy idősebb asszonyról mondja: „Nagy gyerekei vannak néki is, a férje meg foghíjasan ráharapott egy fiatal nőre.") Lágy, lírai leírásaiba szívesen kever fanyar, gunyoros ízt, s fintort vág a korábbi meghatottságnak. (Egyik novellájának hősét jellemzi így: „Galla csak vizsgázott fogász volt és nem fogorvos. Csupán abban hasonlított a fogorvosokra, amit a szájon belül végzett, de például a színházban már egész másutt ült.")

A *Valamelyik parancsolat* a magyar kisepika legjobb hagyományainak méltó folytatója. Szántó Tibor az új magyar novellaírás egyik legígéretesebb tehetsége.

TÜSKÉS TIBOR

Kalász Márton: Ünnep előtt

(Szépirodalmi)

1.

Kalász Márton már első kötetében is *(Hajnali szekerek)* kész költőként jelentkezett; újabb könyvével mégjobban aláhúzta jelentős poétaságát; egyre kijebb tágítva költői lehetőségét, mint ahogy a kő nyomában is mind messzebb, mind nagyobb körben gyűrűzik a víz.

Újabb kötete, az *Ünnep előtt:* ajándék a szép és igaz szó szerelmeseinek; mert ezek a versek az illatos szavaknak olyan árnyalt szépségeit varázsolják elő, melyek nemcsak rezonálnak bennünk, hanem meg is maradnak, mint a gyermekkori táj és a tájba kapaszkodó emlék:

Hókendő táncolt három napon át,
fagy mutogatta gyöngyszínű fogát,
s a nádszéli fák hal-csontvázai
alig tudták az eget tartani.

(Telelők)

— — — — — — — — — — —

S a szegények dödörésznek lágyan,
sültjükön fenyőfa hajlik át —
viasz serceg, a küszöb havában
angyal-térdhez bújnak a kutyák.

(Karácsonyi ének)

Minden ember sokat őriz a gyermekkor világából; a költő, ha fel is nőtt, egy kicsit gyermek marad; a gyerekkor világa nemcsak kitéphetetlen a lelkéből, de tápláló erő is, de figyelmeztetés is, különösen akkor, ha a napsütötte dombokat, a szelid lankákat a szegénység szomorúsága árnyékolja. Ezt az árnyékot, ezt a soha nem feledhető bánatot hordozza a remekbe szabott *Örökség* c. vers, melynek csöndes-rezignált tónusa, hivalkodástalan hitelessége — s éppen ezért meggyőző ereje — gazdagítja költészetünk szép anya-verseit; emléket állít a törékeny, beteg sombereki parasztasszonynak, akire emlékezve soha nem felejtheti a nyomasztó örökséget:

s tudom, a szegénység komor világát
halálomig sem felejthetem el —
egymáshoz fűzve járunk majd örökké,
mint legelőn az egyigás lovak.

Micsoda érzékletes, láttató kép! Képeiben, hasonlataiban, társításaiban mindig a megélt valósághoz igazodik, s így tudja elővarázsolni a rejtett szépséget:

s a torsok között
gaz madárcsont-szövevénye remeg —

(Tájék)

A merészebb metafora sem kelt hiányérzetet; ellenkezőleg: a pompás leleménnyel még jobban rögződik a kép:

Harangok bronzvirága szól

(Idénymunkások)

Vagy ez a kitűnő, a nyárvégi alkonyatot felvillantó akvarelje:

holt szüzek pitvarra gyűjtik
a táj zöld végvásznait

(A szökött ló elégiája)

És nem lehet nem idézni a téli táj szorongó csöndességét, lebegő könnyűségét s ugyanakkor a múlás súlyosodó nehezét a *Csönd* c. versből. Ez a nagyszerű kép még akkor is megérte, ha a másik két versszak csak kiegészítésképpen került a versbe:

E tájba most soká
rossz lélek se figyel —
malmok csöndjéig is
csak a szél bukdos el,
alvó szitáikat
titkon ő járja át,
halál a megfagyók
tűnő ámulatát.

(Csönd)

Igényes művessége, csillogó verstechnikája és kitűnő formaérzéke, fegyelme biztosan uralkodik az élményanyagon; sohasem mesterkélt, s ezért mindig telitalálatot jelentő költői eszközei valóságos oázisként hatnak sokszor bizony szürke mai líránkban. Kalász tovább lép új köntöst igénylő mondanivalóiban is, de valóságosan is: a város forgatagába került ember sokszor még riadt pillantásával néz körül a kőrengetegben. *A szökött ló elégiájában* a vágtató szilaj kedvet, a nyugtalan robogást lefékezi egy percre a múló boldogtalanság érzése, a visszavágyódó költő enyhülést nem találó bánata. A vers mintha többet érzékeltetett volna száguldó áradásából és talán a folyamatosságból is a Dunántúlban megjelent eredeti formájában. A verssorokra tördelés, még így, központozás nélkül sem adja vissza azt a sodrást, azt a hangulatot, amit a vers első formája jelentett.

A cikluszáró vers után egy kis kitérő következik. A költői kifejezés eddig nem, vagy alig sejtett új formáját sóvárogja az egyetlen mondatú *Magánosság* c. versben. A szóval nem mondhatónak szavakkal-kifejezését, a színek, ábrák beszédét, a zajok és mozdulatok értelemmé-fogalmazódását, a zenének mélyebb sejtéseit akarja birtokolni, hogy az emberi érzés, gondolat bonyolultabb összetételét, rejtett árnyalatait hűen ki tudja fejezni. Ebben a ciklusban *(Igazít álmain a lélek; Üvegen hal; Jósda, Tavasz)* már-már testetlen lebegéssé válik a kísérletező játék, mely a magánosságérzésből táplálkozik s egy kicsit magán viseli a valóságtóli elrugaszkodás jegyeit. Mintha Rilke távoli, kicsit szomorúan magános mosolya bújkálni a verssorok között. De Kalász vállalta az útkeresés nehezét: ő maga válaszol ezekre a versekre egy négysorossal, akár a kitérőire visszanéző; mondván: ha többet nem is, hát a tapasztalatot s az okulást megérte.

Sem ingemből, se sarumból
szárny tajtéka sose buggyan —
ember vagyok; földön élő,
küzdő minden alakomban.

(Magamnak)

A nagyvárosi nyugtalanságban „az ellágyuló férfi visszanéz", s nem afféle konvencionális nosztalgia vagy költői póz vezérli, mikor „egy villámló zöld tájék kigyúl" a lelkében; valóban, nem száműzés ez, de felismerés, sors, melyben a még visszavisszatérő idegenség „otthonná szelidül", hogy eljusson a nagyobb feladatot vállaló költői magatartásig. Számot vetett már önmagában, hogy a muzsikáló szép szónak csak akkor lesz nagyobb a varázsa, ha a melengető közösség ringatja. A versek hangot váltanak, megsúlyosodnak, de nem vesztenek a szépségükből, még jobban kiteljesednek. A szigorúszemű *Intelem*ben hátborzongató recitatívként szórják néma átkukat gyilkosaikra a megölt milliók:

Fák smaragd felhői vállunk, kezünk
úsztatják, s dermedten néztek felénk,
ott is villámlik — elevenedünk
borostyánként, pohár metszeteként.

Nem lesz szék, melyben meghúzódjatok.
csak ez a folytonos menekülés,
e vízió, amely körüllobog,
mindenütt fáradt szemetekbe néz.

Kivételes szépségű, a kötetnek talán legkiemelkedőbb verse a Buchenwaldban írt *Stáció*. Kalász költői ereje itt csúcsosodik: iszonyatos súlyosság ötvöződik olyan sejtető lebegéssel és költői láttatással, mely csak egészen ritka pillanatok adománya.

A buchenwaldi látomás a pesti aszfalton is kísérti. Az *Éjféli körmenet*ben a nyugtalanító rémület már nem képes zárt formába gyűrni a mondanivalót, mely szaggatottan, hol föltornyosodik, hol szélesen eláradva zúdul a rettenetes vízióban.

... hogy siettek; s mégis látom a vér
ösvényét szemetek alatt,
satnyára vert karotok lengését, az ékszerek, a haj
könyörtelen hiányát, a sok szenvedést, amely
úgy szabdal, hogy már nem is érzitek, s míg
egyszerre lobog
minden porcikátokban s fénylik hűsen, akár az üveg,
látom a sebeket, a halál foltjait — ó, látom magamon;
mintha én is fegyencruhát öltöttem volna, bőrömön
leolvasásig érezném az égetett számok helyét,

A fasizmus rettenetének felidézésében én nem menekülést látok a mai problémák elől; ellenkezőleg: nagyonis éles reagálás és tüntetés ez a ránk leselkedő új szörnnyel szemben. Életünk más, nagy kérdéseiről Kalász nem beszél, de ő érzi legjobban, hogy az írás társadalmi tett; tudja, mi a kötelessége; kívánkozik az élet nehezebbjébe, a naponkénti küszködésbe, mert csak így teljesítheti költői misszióját. Erről vall szép Berzsenyi-versében:

... s íme: könyvedet lezárva
tudom, bajaim közt milyen homályt kerestem,
miféle békét — amely nem használt neked sem,

s amelyből magad is, távoloktól ígézve,
úgy kívánkoztál naponkint a küszködésbe,
mint ébredés után szűk tornácod fokára.

A kötet címe szimbolikus. Erről ugyan egyetlen vers sem beszél, s olyasmiket is hall az ember, hogy elég gyakran csak ötletszerűen adnak címet a kötetnek. És nem is mindig a költő. Ha így van, elég nem jól van. Úgy érzem „ünnep előtt" van a költő: a kiteljesedés vasárnapja előtt még, de már a szombatesti ünnepi hangulatban. Ünnepi feladatra, harcra készül, fényesre csiszolt, gyönyörű fegyverzetben. Mint mesében a harmadik fiú.

PÁKOLITZ ISTVÁN

2.

Az első olvasás reakciója a tetszés ámulatáé, a másodiké visszakozás; a harmadik, s eztán végső vélemény lényege egy paradoxon. Tehetségében kevés ilyen érett, ugyanakkor kiforratlan és egyenetlen könyvet olvashattunk mostanában: a paradoxon abból az érezhetően „lebegő" helyzetből fakad, amelyet e kötet, alkotója minden bizonnyal magasratörő pályájában elfoglal. E kötet versei sokféleségükben, érezhető formai keresgélésükben próbálkozásoknak tűnnek, mégsem a fiatal írók próbálkozásaira emlékeztetnek: azokban inkább az előttünk álló utakra figyelmezünk — ebben, szuggesztív erővel érezzük a már megtettet. A fiatalság bizonytalanságában együtt feszít a mondanivaló és a forma forrongása — ebben a kötetben, mintha a fejlődésben hirtelenül, erőteljesebben nekilendült formai — helyesebben inkább kifejezési — készség próbálgatná lehetőségeit. Egyszerűbben: a fiatalság egyenetlenségét üresjáratok, gyengébb, sebezhetőbb versek-verssorok, valamiféle, helyenként ki-kibukkanó hiány jellemzi — ezt a kötetet, éppen ellenkezőleg, jellegzetes zsúfoltság. A költő mindig többet akar mondani, mint ami elfér verseiben, s a versek hibái ebből a torlódó, túlságosan sebes, egymásrazsúfolt sokat-akarásból fakadnak.

Mi hát az a „sok", ami nem fér el az alkotó-választotta formában? A képek realitása, valóságszerűsége, s ez ismét paradoxon, hiszen a valóság modelljéről ábrázolt költészet hogyan feszíthetné szét önmagából épült kereteit? Kalász Márton képeinek a valósággal, az ihlető világgal való szerves összefüggése fiatal költőink közül nemcsak mélységében, hanem költőiségében is kiemelkedő; költészetének lényegében meghatározó jellemzője ez.

Kalász verseinek objektív mondanivalójához képek egész tömegét kapcsolja, s ezek a képek objektív mondanivalóval egy intenzitású vízió realitásában élnek. A valóság egy élményének kristályosodási pontja köré mintha túltelített oldatból fixálódnának a már régebbi, hasonló kristályosodási folyamatokban rögzült képek; a látott, vagy ábrázolni kívánt tartalom csak ezek dinamikus viszonyaival fejezhető ki. Ebben a látszólagosan túlzsúfolt belső világban van valami mélyről fakadó, de nehezen áttekinthető organizáltság, a képeknek nem egymás alá, hanem egymás mellé rendeltsége, s éppen ez az egyenértékűség nehezíti meg a kifejezést, a mondatszerkesztést, ez az, ami a vers tagoltságát túlbonyolítja. Példaként nézzük meg a kötet egyik legszebb versét, az *Évszakok határán*-t:

Verődik a fagyal kék s elefántcsont
lapdája földhöz; nézem — az utolsó
következetlen délután, ruhát bont
testen s lankán a fény, a csúcsokon hó
karcosa csorbul — s tétova sorokkal,
társ nélkül próbálom, s némán, jelezni
terét (melyen még enged, már lefoglal)
a hamvaiban tündöklő s a semmi
csipkéin át szaggató évszaknak; kopáran
lemérni kívül és belül, lemálló
örömmel, a jövőt, mely mint az áram
ütése, mint a szürkület szitáló
sója a szirmot, hirtelen elaltat
reményt, álmodást, maradék nyugalmat.

A képek és mellérendelt mondatok szinte hajszolják egymást, lavinaszerűen torlódnak, a vers középrészében már bántóan. Különösen jól látható ebben a versben, hogy lényegében a képek halmozódása adja meg Kalász verseinek sajátos jellegét, és egyben ez, képeinek vizionárius ereje költészetének legfőbb mondanivalója.

Milyenek hát ezek a képek? Legelsősorban színességükkel és plaszticitásukkal ragadják meg az olvasót; „topáz, só — Sáfrány színei nyúlnak a víz peremeig". Színei csaknem megfoghatóan festőiek, teltek, mélyek, ugyanakkor már kissé túléretten, ősziesen fanyarok. Képeinek másik jellemzője szervességük: a színek és képek újra meg újra visszatérnek, nyilvánvalóan állandó lelki tartalomhoz kötötten.

Ezek a képek sokkalta színesebbek, mondhatnók, intenzívebbek annál, semhogy ne tartanók őket egy öntudatlanul evidens belső szimbolum-rendszer kivetítésének. Kalász azonban, ha olykor el is vész képei áradatában, nem ösztönös, a verseket nem spontán szabadságukban rögzítő költő. Éppen ebben látjuk fejlődésének legfőbb bizonyítékát, ezért érezzük őt — és az általa képviselt irányt — költészetünk fejlődési irányának. Elsősorban nem a versek formai, hanem logikai felépítésére gondolunk: a képek zsúfoltsága elsősorban abból fakad, hogy Kalász vízióiban komplex, sokszínű képeit sokszor görcsös erőfeszítéssel akarja részletesen ábrázolni, megmagyarázni; az egyszerre átéltet egyszerre kifejezni. E képek mellérendeltsége azonban nemcsak egymáshoz való viszonyukban érvényes, képei — ebből fakadóan — túlságosan egyértékűek a mondandóval, a tartalommal is; a költő intellektusa részletesen ábrázolja, de nem szelektálja azokat. Ezért sokszor elfedik, elhomályosítják, s alighanem a vers megszületéskor is, a mondandó lényeget. A vers elveszti belső hierarchiáját, és ezáltal struktúráját is (nemcsak formai értelemben, hanem a tartalom világosságát, egységét illetően is.).

Első kötete óta Kalász Márton ismeretlen világokat fedezett és szabadított föl magában. Ezeknek a felszabadított világoknak földrajzát azonban még nem ismerte meg teljesen. Nem lenne teljesen helytálló megállapítás az, hogy fejlődésének jelenlegi fokán a forma érettsége megelőzi Kalász mondanivalójának, tartalmi mélységének tudatosságát. Nem lenne helytálló, mert forma alatt itt nem a vers külső formai jegyeit, hanem belsőbb szuggesztív erejű költőiségét értjük. E drámaian szuggesztív képek felhasználása az intellektus oly erejéről győz meg, amelynek alapján Kalászt joggal számíthatjuk lírai költészetünk igazi ígéretei közé. Első és második kötete között a lélek ösztönös, érzékletes funkcióit, „első jelzőrendszerét" szabadította fel. Ha képei rendezésében megnyilvánuló intellektuális erejével, költészete hitelességével és színességével a képek mögötti, tudatosabb és világosabb, szociális tartalmat fogja kifejezni, alighanem József Attila hagyományainak egyik legkiválóbb folytatójává válik.

BENEY ZSUZSA

Birkás Endre: Elfelejtett emberek

(Magvető)

A második világháborúval foglalkozó művek fénykora szerte a világon a negyvenes évek vége volt. Hogy csak néhány példát említsünk: Fagyejev *Ifjú gárdája* 1946-ban, Ehrenburg *Viharа* 1947-ben a nyugati világ két legnagyobb sikerű háborús regénye, Norman Mailer *The Naked and the Dead*-je s Irwin Shaw *Oroszlánkölykök*je egyaránt 1948-ban jelent meg.

Ezzel szemben nálunk az elmúlt években növekedett meg ugrásszerűen a háborút megelevenítő művek száma. Természetesen nem lehet egyenlőségjelet tenni az egykori szövetségesek és tengely-államok írói közé; amíg a szovjet, angol, amerikai, francia vagy jugoszláv háborús könyvek témája a fasiszták elleni harc, a mi irodalmunknak épp arra a kérdésre kell feleletet adnia, hogy miért a németek *mellett* s nem *ellen* harcoltuk végig a világháborút.

A felszabadulás után nálunk szinte kizárólag azok írtak a háborúról, akik az első pillanattól kezdve tisztában voltak a német szövetség alapvető őrültségével. A polgári írók jó részének viszont, akik inkább viszolygó semlegesként, mint harcos ellenfélként élték végig a háborút, idő kellett, míg őszintén és végérvényesen le tudtak számolni azzal a korszakkal, mely a háborúban mutatta meg leg-

jobban igazi arculatát. Külső és belső gátak egyaránt késleltették a leszámolást s az azt törvényszerűen követő feloldódást, s épp ezért nem véletlen, hogy sokan csak a közelmúltban jutottak el addig, hogy mérlegre tegyék önmagukat és a kort. Pedig a múlt tisztázása a jelenben való állásfoglalás küszöbe; mindenkinek, aki többé-kevésbé tudatosan élte át azt a kort, szükségszerűen számot kell vetnie vele, az akkor eszméletre ébredő mai harmincéveseknek éppúgy, mint a háború aktív vagy passzív részeseinek, a negyven- és ötvenéveseknek.

Birkás Endre könyve, az *Elfelejtett emberek* is leszámolás. A regény hőse, Bándy Géza tartalékos zászlós, tipikus átlagember, átlagmérnök, átlagpolgár. Nem szívesen megy a frontra, de nem is lázadozik sorsa ellen. A szolgálatot éppúgy únja, mint a civiléletet, katona társaival éppoly kevéssé érez közösséget, mint otthoni ismerőseivel. Tulajdonképpen nem nagyon törődik vele, hogy Magyarországon vagy a Don-medencében él-e; itt is, ott is egyedül van.

A törés akkor következik be életében, amikor hazajön szabadságra. S hiába a régen nélkülözött meleg fürdő, a fehér selyeming, a puha ágy, hiába határozza el, hogy amíg otthon van, fütyül a frontra, gondolatai önkéntelenül is egyre bajtársai körül keringenek. A magának élő s magára maradt emberben először támad fel a vágy a közösség után, először ismeri meg a közösségi emberek felelősségérzetét. Ha három gépkocsivezetőjére gondol, akiket rövidesen hadbíróság elé állítanak, megkeseredik a szája íze. S mikor megtudja, hogy két emberét át kell helyezni a munkaszolgálatosokhoz, mert kiderült, hogy zsidók, nem tud tovább otthon maradni. Elutasítja nehezen kiharcolt felmentését, még azt sem várja be, hogy leteljék a szabadsága, megy vissza a frontra, az emberekhez, akikért felelősnek érzi magát.

Hogy mi történik ezután Bándyval, az már nem is fontos. Erre utal a ritka-szerencsés befejezés is: az olvasó nem tudja meg, mi vár a zászlósra a doni összeomlás után, belepusztul-e sebeibe, a fagy végez vele vagy megmentik a szovjet csapatok? Bándy Zoltán katharzisa a frontra való visszatéréssel befejeződött.

A regény azonban nem úgy indul, mintha csupán Bándy történetét akarná elmondani az író; az expozícióból sokkal inkább arra lehet következtetni, hogy Birkás a második hadsereg egyik gépkocsizó oszlopának krónikáját akarta megírni. A könyv elején Dos Passosra emlékeztető szimultán-technikával jónéhány szereplő arcélét villantja fel, akik azonban úgy süllyednek vissza az epizódfigurák rangjára, ahogy Bándy egyre inkább magához ragadja a szólamot.

Ez a törés kétségtelenül hiba, hisz a könyv krónikának indul s egyetlen főszereplő regényévé alakul át. Kétségtelen azonban, hogy korántsem lenne olyan hatásos — és igaz — a regény, ha Birkás nem rajzolna eleven és hű tablót a zászlós alakja köré. Ebben különbözik az *Elfelejtett emberek* a nyugaton manapság annyira divatos lélektani kisregényektől; a lélektani hitelességet nemcsak alátámasztja, hanem ki is emeli a mű társadalmi hitele. És ebben különbözik az író első, kissé papírosízű kisregényétől, a *Kelepcétől* is, noha a két könyv hangvétele tökéletesen azonos. Birkás kétségtelenül sokat tanult a modern amerikai prózaíróktól; ha montázstechnikája Dos Passosra emlékeztet, hangvétele viszont Hemingway kemény objektivitására, anélkül azonban, hogy szikár, pontos tárgyilagossága átcsapna rideg közönybe, kiábrándult kegyetlenségbe. S míg a *Manhattan Transfer* híres fejezet-mottói a könyv alaphangulatát tükrözik, Birkás jelmondatként alkalmazott újságidézetei épp az ellenkező célt szolgálják: a kirakat-élet és a valóság közötti ellentétet tükrözik, a rendszer szólamai és az igazság közötti kontrasztot leplezik le.

A törés az *Elfelejtett emberek*ben kétségtelenül szemléletváltozást jelent, s talán épp ez jellemzi legjobban a könyv leszámolás jellegét. A múlthoz érthetően ezernyi szállal kötődő író eleinte azonosul két évtizeddel ezelőtt élt hősei szemléletével: innen a krónikás hűvös „tárgyilakossága". Később azonban egyre inkább érvényre jut az író *mai* szemlélete, Bándy zászlós katharzist-rejtő alakja kiemelkedik a többiek közül, s a „tárgyilagos" krónika átalakul ítéletet mondó regénnyé, az író leszámolásává egy korral s önmaga húsz évvel ezelőtti szemléletével.

GYURKÓ LÁSZLÓ

Papp Lajos: Kikiáltó

(Tiszatáj)

Határozott és öntudatos bemutatkozás ez a kis kötet, a fiatal szegedi költő verseinek első önálló gyűjteménye. A költő neve folyóiratokban s napilapokban megjelent írásai nyomán ismerős már. S ha tárt szívvel, értelemmel elolvassuk harmincöt versét, vele érezzük érzéseit, képzeletével látjuk a világot, beleolvadunk hangulatába — ismerősünket kicsit barátunknak is érezzük.

Csupa mozgás, forrongás, érzések, gondolatok és hangulatok küzdelme, kavargása az egész kötet. Témák bukkannak föl, meggondolásra késztetnek, de lezáratlanul maradnak, hogy később egy másik versben újra elénk lépjenek más környezetben, új megvilágításban. S a villódzó képek, szüntelenül variálódó, egymáson átszövődő motívumok gazdag változatossága mögött ott érezni az önmagával és az anyaggal küzdő, változó hangulatú, de mégis határozott egyéniséget mutató költőt, amint éppen felméri birodalmának határait.

Ezek a határok imponálóan tágak, körükbe zárják a távoli múltat, s a vajúdó jövőt. A jelenségek körvonalai még elmosódottak, az állandó nézőpontváltoztatás még nem képes rögzíteni helyüket, meg aztán a végtelenné táguló horizont alatt, ha szintézisben akarjuk látni s láttatni a világot, minden összefügg mindennel.

Felmérni a mai világot szélességében és mélységében — a világlátásnak földet átfogó s a csillagok közé pillantó terjedelmében, és a mai ember lelkébe tekintő, jövőért aggódó önvizsgálattal mélységében — mintha ez lenne a költő célja és igénye. S ez a tiszteletre méltó igény adja nézetünk szerint a kötet erejét, erényeit, szépségeit, s ebből fakadnak gyengeségei, korlátai is.

A kötet legjelentősebb darabjai, a *Kikiáltó*, az *Emeljük magasra ökleinket!*, a *Hazatérés*, és az *Egyetlen óceán*, de a *Csak egy pohár víz*, a *Ballada* meg az *Antológia* is ezt a világot felmérő igényt mutatják. Ezekből ismerhetjük meg a költő világnézeti alapjait, s a költői hivatásról vallott véleményét is.

A címadó *Kikiáltó* sokszínű, gazdag szimbolikájú alakjának ősei között az elején ott érezni az aranyborjúról éneklő Mefisztó sötét alakját, az „Eladó az egész világ" morálján azonban túllép a költő. A titokzatos kikiáltó fekete ruhája alá saját szívét lopja, s egy pusztulásra megérett világ téves általánosítása helyett a „meghasadt világ"-ról beszél, melynek csak egyik része eladó, a másikban:

..... jóléttévált változott
az emelkedő bárd, s a kés,
friss marhahúst vág a bárd,
a kés kenyeret szel.

A kikiáltó talán maga a történelem: a mefisztói alak szinte észrevétlenül változik a küzdő ember fausti alakjává, aki egy eljövendő „acél-világ" hírnöke, kinek sötét arca a jövőről szólva „látó, győztes mosollyá derül". Egyszerre érezzük a kép mögött a költőt, szerényen és egyszerűen, de benne érezzük a szocialista embert is. Nem ünneplőbe öltözve, hanem villámló szemű, dörgő hangú, pörölyös öklű történelem formáló erővé óriásodva, félelmetesen, de egyben szelíden, szívünkhöz közel állón:

... nincsen rajta semmi szép.
A ruha is rút rajta.
De lelkét csőre közt talán
hófehér galamb tartja.

Az összkép még homályos, a részjelenségek halmozása inkább hangulatában sejteti a lényeges mondanivalót, a felmért valóság képei még nem illeszkednek pontos rendszerbe. Feleslegesnek tűnő részletek jelzik még, hogy a világ számbavétele inkább leltározás, az új, lényeges törvényszerűségek nehezen hozzáférhetők.

Az *Emeljük magasra ökleinket!* is lényegében felmérés jellegű. Itt is az ember érdekli a történelem sodrában. A végén jelenik meg mintegy hitvallásként az a humanista gondolat, amelyet a költő számbavéve a történelmet, az „emberség iskolájában" tanult:

A mi füleinknek minden jajkiáltást
[meg kell hallaniok.
A mi kezeinknek minden segítséget
[kérő kezet meg kell ragadniok.

Ez a gondolat sem lép fel a lezártság igényével, más versekben továbbvariálódik majd. Itt csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy ez a humanizmus túl általános, köre túlságosan széles, s az a korlátja, hogy nem egyértelmű szocialista humanizmus. Erről a széles alapról indul a nagyszerű *Ballada* halálon túllépő győztes humanizmusa, de ide nyúlik vissza a *Hazatérés* záró részének megtorpanása, a: „Kik szeretünk, krumplit falunk, / egyszer mindnyájan meghalunk". eszmei s művészi szempontból egyaránt gyengébb megfogalmazása is. S ugyanez a kettősség kísért a *Csak egy pohár víz* végső kicsengésében, ez teszi problematikussá a *Három litánia, Az éhség* és a *Hallgatag óda* egyes részeit is. A jövőbe vetett hit mellett ott bujkál a félelem a költő lelkében, s ezzel a félelemmel meg kell küzdenie. A küzdelem tudatossága ad őszinte líraiságot az egész kötetnek, s bár itt még nem dől el végleg a harc, a kötet egészéből az állandóan vívódó, meg-megtorpanó, de mindig továbbfejlődő költő alakját érezzük kibontakozni.

A művészet, a költői lehetőségek határainak felmérése, a költészet feladatának megfogalmazása az *Antológia* és az *Egyetlen óceán* legfőbb mondanivalója. Az előbbi a XX. század külföldi (szűkebben francia) költészetet teszi mérlegre. A felmérés egyben a hatásokkal való tudatos leszámolás igényét is jelenti. Apollinaire, Cocteau, Tzara, Aragon és a többi „nagy" alakja villan föl egy-egy képben, s az egész „antológiának" egy József Attila mottó ad keretet. József Attila ihlető ereje — helyenként másokéval együtt (Radnóti, ritkábban Tóth Árpád és Illyés Gyula) több helyütt is érződik — az epigonizmus veszélye nélkül. Kimutatható ez lírájának túlnyomórészt gondolati jellegében, képalkotásában, helyenként stílusában is. *A Kikiáltó*ból idézett részben a „hófehér galamb" nem új kép, de a költő olyan funkciót bíz rá, amely felfrissíti, újszerűvé teszi. Érdemes ezt megemlíteni, mert többször visszatérő költői eszköz a kötetben, hasonló hangulati hatással. Az *Emeljük magasra ökleinket!.* az *Induló* és a *Hazátlanok* „galambjai" ugyanezt a jelentést hordozza. Stílustörténeti szempontból az ugyancsak többször használt „konok" szóval, s a leggyakrabban előforduló, szintén felfrissített „csillag"-gal együtt a részletekben is a József Attila-i hagyományok továbbfejlesztését szemlélhetjük.

Jelentősebbek ebből a szempontból a költői hivatásról megfogalmazott gondolatai az idézett helyeken kívül a *Hazatérés*-ben, de különösen az *Egyetlen óceán*-ban. Az előbbi egyik részlete akár az egész kötet mottója is lehetne: „Nékem beszédes ragyogásnak kell lennem és nem hallgatag felhőnek, mert van mit elmondanom". Az utóbbiban *A lélek tunyasága, A szépség hivatása,* s a *Tálalás titkáról* a legfontosabb. A világfájdalmat, a lélek tunyaságát elutasítja, korszerűséget hirdet, de hátat fordít a modernizmusnak.

Nem járok külön utakon,
Fegyelmezett katona a nyelvem

— írja a *Csak egy pohár víz*-ben.

Szerelmi költeményeit olvasva is József Attila jut eszünkbe, különösen a 20-as évek korai szerelmes versei. Meghittség, melegség, póznélküli egyszerűség jellemzi legtöbbüket. (Legszebb talán a *Vigasztaló*). A hang ezekben sem kiforrott, eszméi, érzései és motívumai előttünk fejlődnek, fogalmazódnak újra. (Pl. a „Magamban megmintáztalak" kezdetű rész a *Tutajok*-ban, majd később a *Még egyszer*-ben). Itt sem lezártságot, hanem állandó továbbfejlődést érzünk, a hagyományok felmérését és a továbblépés igényét.

Szerkesztése, képalkotása, költői technikája is a vázolt tartalmi kérdéseknek megfelelően lezáratlanságot és bizonyos kettősséget mutat. A költemények legtöbbször terjedelmesek, szerkezetileg több lazán összefüggő részből állnak — éppen a legjelentősebbeknél. Nem analizál, inkább egymástól sokszor távoleső képsorokat igyekszik asszociálni, szintézisben összekapcsolni. Helyenként nem érezzük eléggé a részeket összetartó gondolat erejét, mozaikszerűvé válik a költemény. Igen széles területet képes így átfogni, a gondolati intenzitás azonban csökken; (*Tutajok, Piros virágok* stb.) — Az előb-

biekből érthető módon a felsoroló technikát részesíti előnyben. Az ebből fakadó szétszórtságot sokszor gondolatritmussal, kommutatív építkezéssel fűzi szorosabbra, s többször alkalmazza a szimultanizmus eredményeit is. Legrégibb és legújabb eszközökkel kísérletezik tehát — elismerésre méltóan nem öncélúan, hanem bonyolultabb, újszerűbb tartalom kifejezéséért küzdve. Legsikerültebb ebből a szempontból is a *Ballada*, amely tartalmában s formájában egyaránt a kötet egyik legértékesebb darabja.

Finoman, mértékkel alkalmazza a fokozott képszerűség érdekében a tipográfia lehetőségeit is. A *Jeđem das seine* elejének betű-változását, majd később a jobbra és balra kanyarodó fogolysereg képszerű érzékeltetését nem érezhetjük öncélú modernizmusnak, annyira szorosan tapad a tartalomhoz. A központozásban alkalmazott apróbb változtatások is hasonlóképpen értékelhetők.

Nem hallgathatjuk el, hogy a halmozó technika veszélyeket is rejt magában éppen azzal, hogy széles terjedelmű képet tud adni, de megnehezíti a lényeg kiemelését. A formai kérdés itt találkozik azzal, amelyet a tartalom vizsgálatánál felvetettünk: a világ felmérése túlnyomórészt szélességében történik, s a mélység irányában még tovább fejleszthető. A kötet egésze ebbe az irányba mutat, s nézetünk szerint a költő számára ez a továbbfejlődés általános útja. A halmozások csökkentése, a nagyobb koncentráltság igen értékes gondolati lírát ígér. A költő programja, sokoldalú érdeklődése, gyors reagálása a közéleti eseményekre, a társadalom mozgására (Piros virágok, Ballada, Két nap Párizsban stb.), fejlett formaérzékre és kísérletező kedve feljogosít, hogy még többet várjunk tőle.

Sokat nyújt ez a kötet az olvasónak. Belepillanthat egy fiatal költő küzdelmeibe, érezheti félemeit és reménykedését, aggodalmait és bizakodását. Feltárulnak egy sokat ígérő költői világ kapui. Látjuk az épülő város alapjait, s egy tervrajzot a jövőről. Ehhez fűztük hozzá, amit lényegesnek tartottunk. Várjuk a folytatást!

SZEDERKÉNYI ERVIN

Szimonov új regényéről

Elevenek és holtak

(Zsivüje i mjortvüje)

Szimonov neve jól ismert nálunk. Egy csapásra híressé vált „Várj reám!" c. költeményét az első szovjet katonák hozták el hozzánk kenyérzsákjaikban. A felszabadulás után megjelenő első szovjet irodalmi füzetecskékből is mint lírikus lépett elénk. Úgy ismertük meg, mint a háborúban élő ember reménységének, vívódásainak, emberségének messze és mélyre látó, finoman érző költőjét.

Szimonov életművének legjelentősebb részét valóban a háborúról (és többségükben a háború idején) írott munkák alkotják. Ez a téma köti le egyre inkább a próza felé irányuló érdeklődését is. A második világháborúról írott legsikerültebb regények egyike, a „Nappalok és éjszakák" cselekménye 1943 elején ér véget és a megírás dátuma is ez. A kb. egy évtizedes kitérő („Barátok és ellenségek" versciklus, „Orosz kérdés" színmű) után az író újra visszatér élete fő élményéhez, művészete ihletőjéhez. Epikus kompozicióba szeretné összefogni az emberileg-művészileg átélt eseményeket. A kísérletnek eddig két alkotása született meg: a „Halhatatlan garnizon" c. film és a „Fegyvertársak" c. regény.

Új regénye, az „Elevenek és holtak" mintegy folytatja a megkezdett sorozatot. Valójában azonban csak a cselekmény szinte másodpercnyi és milliméternyi pontossággal felvázolt idejére és helyére illik ez a megállapítás. (A regény részben egyéni megfigyelések, részben hiteles szemtanúk elbeszélései alapján készült.) A téma felvetésének és kibontásának: a sok esemény, szereplő és színhely gyors, de mégis maradandó benyomást keltő felvázolásának a „Nappalok és éjszakák"-ban megragadott, itt magasabb szinten jelentkező művészi módja,

— mind arra késztetnek, hogy ezt az igaz és mélyen emberi művet egy új sorozat első alkotásának tekintsük.

„Bátor, igaz, mélyen emberi" — gyakran használjuk ezeket a kifejezéseket a szovjet irodalommal kapcsolatban. Hogyan értjük ezt a részletekben és hogyan érdemli meg Szimonov regénye ezeket a jelzőket?

A háború első, legnehezebb szakaszáról szól az író. A Szmolenszk és Moszkva környéki események elevenednek meg előttünk. Sokat írtak már ezekről a véres és a szó legigazibb értelmében vett hősi harcokról, de úgy érzem — ilyen őszintén még soha. Pedig — mint sok példa bizonyítja már — csak az ilyen őszinte és mélyre hatoló írói módszer képes az eljövendő győzelmek zálogának, a szovjet emberek kimondhatatlan megpróbáltatások és balsikerek között kialakuló ellenállóképességének, harci egységének, a győzelembe vetett rendületlen hitének történelmileg és művészileg egyaránt hiteles bemutatására.

A háború első heteiben járunk. A Moszkva felé törő német páncélos és légi egységek időleges technikai fölénye hátrálásra készteti a hadsereget, zavart szül a lakosság egy részében. Kimondva vagy kimondatlanul mindenkiben felvetődik a kérdés: hogyan nem láttuk a tornyosuló veszedelmet? Ki hibájából fogadtuk felkészületlenül a háborút? Ez az utolsó gondolata az átkelőhelyeken, országútakon lemészárolt védtelen emberek ezreinek, ezt kérdik a saját földjükön hontalanná vált vagy az éhező Moszkvában utolsó ellenállásra készülő emberek százezrei, ez a kétség teszi keserűvé a kenyeret a katonák szájában.

A háború első hónapjai Szerpilin ezredparancsnok számára is megpróbáltatást jelentenek. Az ötvenes éveket taposó becsületes és kiválóan képzett tisztet a háború előestéjén számára ismeretlen vádak alapján főiskolai állásától felmentették és letartóztatták. Rehabilitálása után azonnal a frontra került. Szmolenszknél emberfeletti erőfeszítésekkel napokig fenntartja arcvonalát, majd ezrede maradványait lőszer és élelem nélkül, félholtan támolyogva saját egységei felé vezeti. Az ellenség által megszállt területen vonulva találkozik egykori kollégájával, Barabánovval. Barabánov a merev dogmatizmus és öntömjénezés irányzatát képviselte a főiskolán. Elvtelenségnek minősítette Szerpilinnek az ellenség erejét is reálisan számbavevő előadói módszerét s nem kis része volt megrágalmazásában. Most pedig gyáván megszökött a frontról, végül főbelőtte magát.

Hamarosan azonban egy másik találkozás rendíti meg Szerpilint. Az erdőben egy végsőkig ellenálló tüzérszázad néhány sebesülten vánszorgó harcosára találnak. A tüzérek hátukon hozták el a legutóbbi véres ütközetből a 150 kilométeres távolságon aknavetőjüket, néhány lövedéket és halott kapitányukat, akit nem akartak az ellenségévé lett földön eltemetni. Szerpilin ekkor fogalmazza meg először kétségeire a választ:

„— Amíg messzinek tűnt a háború, azt kiabálta: egy füttyszóra elintézzük. Itt van a háború — s elsőként fut meg. Ő megijedt, — tehát minden el van veszve, oda a győzelem. De nem addig van ám, barátocskám! Rajtad kívül itt van még Guszev kapitány a tüzéreivel és mi mindannyian, bűnösök: elevenek és holtak..."

Szerpilin ezrede elkeseredett harcokban kitör az ellenséges gyűrűből. Őt magát súlyos sebesülten viszik haza Moszkvába. Mint lábbadozó nézi végig azt az emlékezetes nov. 7-i dísszemlét, amikor egyenesen a frontra tartva haladtak végig a Vörös téren a mindenre elszánt csapatok. Sztálin beszédet mond. Szerpilin érzéseit tárja elénk a dísszemle után egyik hadseregtörzsnél dolgozó barátjával folytatott beszélgetésének következő részlete:

„Hallgass rám, — mondta Szerpilin áthajolva az asztalon és egyenesen a szemébe nézett. Te ezen a helyen ültél a háború előtt is. Mondd meg nekem: hogyan lehetett, hogy mi nem tudtuk ezt? És ha tudtuk, miért nem jelentettük? És ha ő nem hallgatott meg bennünket, miért nem késztettük rá, hogy meghallgasson? Nem tudok megnyugodni, szüntelen erre gondolok a fronton töltött első nap óta. Senki mástól nem kérdeztem, tőled kérdezem...

— Kérdezz valami könnyebbet! — ütött az asztalra Iván Alekszejevics és szemei egy pillanatra haragos-bánatosan csillantak meg. Szerpilin nem ijedt meg ezektől a szemektől, tovább akart kérdezni, de barátja megállította.

— Hallgass! Hazudni nem akarok, az igazságot pedig nem tudom! És mintha levegő után kapkodna, egészen más hangon kérdezte: — Hogy van Valentyina Jegorovna?"

A gyötrő kérdésekre adott válasz azonban érik már, s nemcsak az emberekben — új páncélos és repülő hadosztályokban realizálódva is. Az írónak nagy érdeme, hogy a két tényező közül az elsőt, az alapvetőt ragadja meg s tárja elénk a művészi ábrázolás mélyreható, hiteles formájában. A regény nagyszámú szereplőjének többsége a győzelembe vetett hittel él. És ebben van alapvető mondanivalója, művészi eszközeinek, nyelvének, stílusának ihletője: a vereségekben születő, távoli és nehéz, de elkerülhetetlenül bekövetkező győzelem. Az érlelődő győzelem csiráinak érzésekben, gondolatokban, tettekben, emberi sorsokban való igaz művészi ábrázolása — ez Szimonov nagy érdeme.

Mert hiszen a Szerpilinéhez hasonló úton jutnak el a győzelemig — elevenen, vagy holtan — az események többi résztvevői is. A győzelem gondolata tölti be utolsó pillanatait Kozirjev hadosztályparancsnoknak, ez ad erőt Szincov politikai helyettesnek arra, hogy súlyos sebesüléssel kétszer is átlépje a frontot, csatlakozzék a harcoló egységekhez, dacoljon az igazolványai elvesztése miatt iránta tanúsított bizalmatlansággal, közkatonaként is folytassa a harcot és csodával határos hőtetteket hajtson végre.

De — mint az író érzékelteti — nem is csodával magyarázhatók ezek a tettek. (Szimonov nem hisz a csodákban még a háborús irodalom területén sem.) Nagyon emberi alapjuk van: az élet szeretete, becsület, kitartás egy igazi ügy szolgálatában. Az emberség jegyében hisz Malinyin, a kristálytiszta jellemű politikai tiszt Szincovnak, így lesz a meghasonlott emberből ismét életének célját látó, bátor katonája a pártnak, ez segít legyőzni és jóra fordítani a háború rettenetes megpróbáltatásait a regényben szereplő egyszerű emberek százainak.

Nem is egyszerű nyomon követni a hol egybefonódó, hol szétváló életsorsok szálait. A krónikális jelleggel egybefonódott dinamizmus, a cselekménynek megfelelő feszült atmoszféra, a gyorsan változó szereplők és színhelyek bemutatására szolgáló sajátos művészi módszer jellemzik a regényt. Bármely lapját felütve élettel teli, történelmileg és egyénileg egyaránt jellemzett alakok — főszereplők lépnek elénk. Ez a tényező is történetük folytatását teszi indokolttá.

Szerpilin felgyógyulása után hadosztályt vezet Moszkva alól — nyugat felé. A mű az első nagyobb ellentámadással záródik. Eljött az az idő (mint a regény egyik szereplője mondja), amelytől kezdve a háború történetét írják. Megrázó és tanulságos azonban az eddig tartó történet is, a veszteségekben születő győzelem meg története. Emlékezni kell rá.

NAGY LÁSZLÓ

8,— Ft

MAGYAR ÍRÓK
ÚJ MŰVEI
A
MAGYAR ÍRÓK
KÖNYVESBOLTJÁBAN
(PÉCS, KOSSUTH LAJOS U. 5.)

Vers:

BERDA JÓZSEF:	*Így igaz*
DUDÁS KÁLMÁN:	*Szederillat*
FODOR ANDRÁS:	*Tengerek, dombok*
GARAI GÁBOR:	*Emberi szertartás*
KESZTHELYI ZOLTÁN	*Válogatott költemények*
KÓNYA LAJOS:	*Hazai táj*
PAKOLITZ ISTVÁN:	*Altató*
RÁBA GYÖRGY:	*Nyílt tenger*
TAKÁTS GYULA:	*Virágok virága*
VÁRNAI ZSENI:	*Légy boldog, te világ!*

Próza:

BARABÁS TIBOR:	*Génuai randevú*
DARVAS JÓZSEF:	*Végig a magyar Szaharán*
GODA GÁBOR:	*Fontos történetek*
GRANASZTÓI PÁL:	*Vallomás és búcsú*
GYETVAI JÁNOS:	*Válságos éjszaka*
ILLÉS BÉLA:	*Kenyér*
KÁRPÁTI AURÉL:	*Tegnaptól máig*
KENDE ISTVÁN:	*Jó reggelt, Afrika!*
KOMLÓS JÁNOS:	*Elárult ország*
LŐRINCZE LAJOS:	*Édes anyanyelvünk*
MÁTÉ GYÖRGY:	*Viharos üdülés*
MESTERHÁZI LAJOS:	*A négylábú kutya*
MURÁNYI-KOVÁCS ENDRE:	*A kalóz leánya*
NÁDASDI PÉTER:	*Imre két házassága*
NÉMETH LÁSZLÓ:	*Sajkodi estély*
ROMÁN GYÖRGY:	*Krajcáros kalandorok*
SÁNDOR KÁLMÁN:	*Díszes esküvő*
SINKA ISTVÁN:	*Eltűnik a hóri domb*
SZABÓ MAGDA:	*Álarcosbál*
SZABÓ PÁL:	*Szereposztás*
SZÁNTÓ GYÖRGY:	*A javíthatatlan javító*
SZÉCHENYI ZSIGMOND:	*Ahogy elkezdődött*
THURZÓ GÁBOR:	*József és Putifárné*

Jelenkor

ELBESZÉLÉS:

GÁLL ISTVÁN
KENDE SÁNDOR
NAGY SÁNDOR
ORMOS GERŐ
PAP KÁROLYNÉ

VERS:

DARÁZS ENDRE
GÖRGEY GÁBOR
ILLYÉS GYULA
JOBBÁGY KÁROLY
KÁRPÁTY CSILLA
KULCSÁR JÁNOS
MÁTYÁS FERENC
PÁKOLITZ ISTVÁN
STETKA ÉVA
VIDOR MIKLÓS

TANULMÁNY:

E. FEHÉR PÁL
TAKÁTS GYULA
UNGVÁRI TAMÁS

KRITIKA:

ANGYAL ENDRE
BENEY ZSUZSA
DÉVÉNYI IVÁN
LAKATOS KÁLMÁN
NEMES ISTVÁN
ÉS MÁSOK ÍRÁSAI

KÉP:

BENE GÉZA
BIZSE JÁNOS
KOHÁN GYÖRGY
RIPPL-RÓNAI JÓZSEF

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

8,— Ft

Jelenkor

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

IV. évfolyam, 4. szám | Megjelenik kéthavonta a Baranya megyei Tanács kiadásában | 1961. augusztus

TARTALOM

Illyés Gyula versei, fordításai — — — — — — — — — — — — — 347
Nagy Sándor: Száraz tavasz (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 350
Mátyás Ferenc versei — — — — — — — — — — — — — — 360
Pap Károlyné: Az engedelmes (elbeszélés) — — — — — — — — — — 362
Demény Ottó: Kis vers az esőhöz — — — — — — — — — — — — 376
Pákolitz István versei — — — — — — — — — — — — — — 377
Görgey Gábor versei — — — — — — — — — — — — — — 378
Ungvári Tamás: Vas Istvánról (tanulmány) — — — — — — — — — — 380
Jobbágy Károly versei — — — — — — — — — — — — — — 385
Menyhárd Alfréd versei — — — — — — — — — — — — — — 387
Kende Sándor: Hamis kapocs (elbeszélés) — — — — — — — — — — 389
Darázs Endre versei — — — — — — — — — — — — — — 394
Hajnal Gábor: Jöjjetek újra körém (vers) — — — — — — — — — — 395
Kárpáty Csilla versei — — — — — — — — — — — — — — 396
Ormos Gerő: Bakó lakodalma (elbeszélés) — — — — — — — — — — 397
Stetka Éva versei — — — — — — — — — — — — — — 407
Kulcsár János versei — — — — — — — — — — — — — — 408
Gáll István: Dávid-napi történet (elbeszélés) — — — — — — — — — 410
Vidor Miklós versei — — — — — — — — — — — — — — 416
Csordás János versei — — — — — — — — — — — — — — 417
Füzesi Gyula: Készülődés (elbeszélés) — — — — — — — — — — — 419
Pablo Neruda versei. *Boldog Balázs* fordítása — — — — — — — — — 435
Simon Emil versei — — — — — — — — — — — — — — 436
E. Fehér Pál: A kísérletező Leonov (tanulmány) — — — — — — — — 437

FIATALOK

Eszéki Frigyes: Legyen tiétek (vers) — — — — — — — — — — — 442
Rózsa Endre: Arcok (vers) — — — — — — — — — — — — — 443
Lázár Ervin: Tüzes vonat a réten át (elbeszélés) — — — — — — — — 444
Lukács Ottó: A háború ellen (vers) — — — — — — — — — — — 449
Baranyi Ferenc: Az ébrenlét a bátorság (vers) — — — — — — — — 449

DOKUMENTUM

Horváth Béla: Ismeretlen Ady-relikviák — — — — — — — — — — 451
Szij Rezső: Radnóti Miklós ismeretlen levele — — — — — — — — — 454

HAGYOMÁNY

Takáts Gyula: Az iparművész Rippl-Rónairól — — — — — — — — — 456
Kávássy Sándor: Mit olvasott Rippl-Rónai József? — — — — — — — — 459

JEGYZET

Kolta Ferenc—Lukácsy András—Csányi László: Három eredeti bemutató a Pécsi Nemzeti Színházban — — — — — — — — — — — — — — — — 462
Szász István: A táncművészet új útjain — — — — — — — — — — — — 467
Széljegyzet (Futaky Hajna, Bertha Bulcsú, — u —, — L — F) — — — — 469

SZEMLE

Lakatos Kálmán: Garai Gábor: Emberi szertartás — — — — — — — — 475
Beney Zsuzsa: Sánta Ferenc: Farkasok a küszöbön — — — — — — — 476
Bükkösdi László: Pákolitz István: Altató — — — — — — — — — — 478
Dévényi Iván: Ferenczy Béni: Írás és kép — — — — — — — — — 480
Nemes István: Az anyanyelvi műveltségért — — — — — — — — — 482
Angyal Endre: Szerb tanulmánykötet Krležáról — — — — — — — — 484
Beküldött könyvek — — — — — — — — — — — — — — — — 486

KÉPEK

A címlaprajz *Bizse János* műve
A belső rajzok *Bene Géza, Bizse János* és *Kohán György* munkái

A műmellékleten:
Kohán György: Olvasó nő
Czigány Dezső: Ady Endre
Rippl-Rónai József: Rónai János arcképe
Rippl-Rónai József: Nő pohárral
(Foto: Sarkadiné Hárs Éva)

Szerkeszti: BORSOS JÓZSEF, CSORBA GYŐZŐ, KOLTA FERENC, TÜSKÉS TIBOR (főszerkesztő). A szerkesztő bizottság tagjai: Bárdosi Németh János, Bertha Bulcsu, Gyenis József, Katona Ferenc, Örsi Ferenc, Pákolitz István, Pál József, Sarkadiné Hárs Éva, Thiery Árpád és Pörös Imre (műszaki szerkesztő). Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók: 24. Telefon: 13-05. Szerkesztőségi órák kedden és pénteken 17–19 óráig. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Egyes szám ára: 8,– forint. Évi előfizetési díja: 48,– forint. Csekkszámla: OTP 349—803. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest V., József Nádor tér 1). Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 063. Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára. – Felelős kiadó: Takács Gyula.

Illyés Gyula versei, fordításai

Egy világ vége

Kemény úrnak már az se tetszett,
hogy németül tanulok; én.
Nem szólt, csak szemhéjat eresztett,
azt mondta: nem, ez nincs helyén.

Hát még amikor kitudódott,
hogy sakkozok. „Ki? A Gyula?
Az, aki hozzánk tejet hordott?"
Az, — mondta büszkén nagyanya.

Sehogy se fért be Kemény úrba,
hogy egy pusztafi kitanult.
Szenvedve, égre nézve csukta
nagyanyára a kiskaput.

Ének Csetény vezérről

Girhes-görhes, csucsa-törött
fák között (rossz mankók között)
tántorog vénen, keszegen
a dűlőút a réteken.

„Csetény járása" — a neve,
Csetény úr rendelte ide,
Annak szavára megy ma is
a láposba, mert oda visz.

Csetény úr, erélyes vezér,
jó hétszáz éve, nem beszél,
de az öreg út, öreg eb,
az öreg szolga csak be megy,

be a „sziget"-be, a Sió
s a Sárvíz közibe, ahol
egykor Csetény úr zord szava
földnek-égnek parancs vala,

s ahol ma nem lel egyebet,
csak egy juhaklot s egy nevet;
— üresen vissza azt viszi —
ki Csetény urat keresi.

Évente sok, ha egy szekér
tanyádra tér, Csetény vezér!
Oh hány év kell, míg fölidéz,
aki e tájon szertenéz!

... A kis puszta, hol születém —
fölött így áll ma is Csetény
úr légből-fényből vert soha
nem omló emlékoszlopa!

Bötüt ki azon kibogoz,
tudós nem akad oly okos,
nem tudja azt, csak ez a rút,
kóbor, öreg, mihaszna út!

Fogoly-tyúk

Utamon át fogolycsapat
vetésből vetésbe szalad.
Rohan elől az anyatyúk.
De megáll, mielőtt befut.

Hol családjára, hol felém
pillantgat oldalvást szegény,
azt nézi vajon emelem,
sütöm-e már a fegyverem.

Nincs semmiféle fegyverem,
ha van, akkor sem emelem,
Behajthatja sereg fiát.
Behajtja s egy kis hangot ád.

Ezzel a hanggal tűnik el,
erre a kis hangra felel,
gyors bizsergéssel hallgatag
szívem, — azon is átszaladt!

Jean Rousselot

Visszatérés

Akaratlanul is eszembejutnak a
sötét padlásszobák, hol sivárság vigyorog;
emlékszem a tűzhely fölött lógó ruhákra,
a zörgő ablakokra, a horpadt lavorokra.

Akaratlanul is meghatnak a nyirkosan szűk
udvarok, hol madár, se levél nem lebeg,
meghat a láthatatlan mosóteknő, ahogy nyög
nappal és éjszaka, mint földalatti rab.

Akaratlanul is meghatnak az öreg
vasalónők, szemük vörös, lábuk dagadt,
fáj ahogy a későn hazatántorgó részeg
feleségét veri.

Akaratlanul is emlékezni fogok
ócska ruhákra, ócska dalokra, egy esőre,
mely vénen mint a föld
elmázolta a kormot egy magas ablakon.

Jó volna álmodozni este ökölre-tett
állal a szobafal hűséhez nyomott arccal,
várva, bár tudva jól, hogy nem jöhet senki, várva
elveszve a szegénység óriás fellegében.

Jó volna még ki-kihajolni
a dohos, hideg lépcsőház fölé,
fülelni a sóhajt, a sok kis csörrenést,
bújócskázni míg az éhség a halánték mögött.

Jó volna hinni, hogy föloldódnak a házak
a ködben mely estenként megostromolja őket;
hogy minden ember szívéig meztelen lesz,
hogy egy kis szeretettől minden rendbe jöhet.

Jean Follain versei

Piros alma

Halott lányát festette Tintoretto
távol kocsik haladtak
meghalt a festő maga is
ma hosszú sínek
fonják körül a földet
s csiszolják
a Renaissance kitart
a múzeumok félhomályában
mások a hangok
és néha mintha
megszűnne még a csend is
de megmarad a piros alma.

Élet

Hatalmas tájban
kisded születik
félszázad mulva
nem egyéb halott katonánál
és ő volt ő a férfi
ki egyszer odajött
és letette a földre
azt a nehéz zsák krumplit
amelyből kettő-három elgurult
szaporítva a neszeket
egy kis világban ahol egy küszöb
kövén madár fütyölt.

Gyermekek

Színházat játszanak a gyermekek
egész a vacsora
idejéig a szürkületben
a nagyok akkor bekiáltják őket
itt van az oly tisztaszemű fiú
s a kislány aki majd fiatalon hal
s a másik kinek csak a teste él majd
mindnyájan kezet mosnak a sötétben
a lángoló növények mellett
s még abban az időben élnek
midőn a lét örök.

Távlat

Villogva akár egy
vadállat bőre
a selyemkalap
egy férfi szűk koponyáján pihen
egy asszony csüng a férfi karján
köröttük kőszéntelepek
s homokrakások
népesítik egy életük
tájának vértelen távlatait
de egy diák
mértant és algebrát tanul
egy semleges
még hófehér szobában.

Nagy Sándor

Száraz tavasz

Amikor a traktorok zaja felverte a tanyát, Bodor István így szólt Jusztinkájához: — Eriggy kislányom, lesd ki, merre mennek?

A „kisleány" legalább harminc esztendős, az átlagnál magasabb, jármosvállú nő volt, termetre az apja fajtájából. Csak nem volt úgy kampónak görbülve; hanem, ha kicsit előreállt is a dereka, még sudár, jegenyés volt. Teknőnyi csípője, mint zsákban a kenyér, úgy kifeszítette a hálóingét, s szalmakötélnyi varkocsa kalászosan röpködött, amint a reggeli tükörnél fonogatta. Előbb az erősödő traktorpöfögést, s az apja parancsát se figyelte, annyira elábrándozott; s tán éppen az jutott eszébe, hogy mennyire hasonlít a szent Magdolna-képhez, mely a tükörrel egymagasságban a meszelt falon függött. Mert a bűnbánó leányt csakugyan oly teltkeblűnek, almabőrűnek ábrázolta a festménymásolat, mint amilyennek Jusztin magát látta; s az ábrándoskék szeme is éppoly szelíden, kissé meredten nézte Krisztus lábát, mint ahogy ő révült most rá.

— Jusztin! — hallatszott megint az apja hangja. — Nem hallod? Nézd meg, hogy a téesz traktorosai hova állnak.

A lány erre összecsapta kérges tenyereit: — Jih! Tényleg!...

Füléhez csak most hatolt el a durrogás, mely immár dobot vert a tanya homlokzatán. Először szinte megzavarult tőle, s nagysokára fogta fel, hogy mit is kell tennie. Amilyen erős, agyag teste volt, olyan kislányos ügyetlenséggel kapott magára egy kötött kabátot, és készségesen abban szaladt ki. Majdnem felbukott a lármától megijedt kiskutyában.

— Így mész ki? Pendelyben? — kiáltott utána gyertyaszínű, kendőjéből nagyon figyelő anyja.

De Jusztin már nem hallotta. A szokatlan traktorhangok, mintha csallánnal csapkodták volna, úgy felpezsdítették. Mert a tanya előtt húzódó határúton, két mokány Hofherr közeledett, s lépésben, motorján, a Barackvirág tsz. agronómusa. Jusztin a nedves élősövényhez dőlt, onnan leste a járműveket, s hirtelen violásabb lett az arca. A traktoristák ugyanis megfékeztek, s az agronómus keze irányítására lefordultak éppen az ő mesgyéjükre.

A lányban elállt a lélegzet. Egy ideig mozdulni se tudott. Ugyan mért gázolnak ezek a szántásukba, mikor ahhoz semmi közük? Bár mintha homályosan maga is emlékezett volna, hogy ahol most a barázdán vonultak, ott keresztdűlő volt valamikor, amit az apja rég elszántott.

Valóban. Az agronómus kezében papirosféle lebegett, alighanem térkép, s miközben a traktornyomon haladt, többször megállt, s úgy magyarázott belőle.

A vezetők egész testükkel bólogattak rá, s talán a nagy berregés miatt, folyton kiabáltak. — Utánam bütyökfejű, utánam! — integetett az első. — Ki ne szaladjon alólad a kerék!

És Jusztin meglepetve látta, hogy ez a nagyorrú, mókás külsejű traktoros leoldotta a vontatókocsit, majd a fiatalabbat maga mellé szólította: — Így, így bütyök! Mondtam, hogy a tanfolyam, csak óvoda. De majd én beleverem a tuskó fejedbe. Mert a Jenő bátyád egy pártonkívüli bolsevik, aki mindenütt forradalmat csinál.

— Majd meglátjuk! — huhogott rá az agronómus, egy kövér, kopasz ember, akit Jusztin még falugazda korából ismert. — Mert ezt a parlagot — mutatott a Kozák-szomszéd földjére, — úgy közösre hagyták, mint eb a sivatagot.

— Bízza csak rám mókuskám! — vigyorgott a nagyorrú. — Mit gondol, hányadik Hofherrt nyúzom én, hányadik igazgatómat koptatom? Mert égbehatón szeretem a változatosságot, vri-hi-hí! Sokan mondták azt már, hogy Borbolából rég főgépész lehetne, dehát az mindig belenyal a kaptárba. Stopp!... Hát nekik lehet, nekem nem?... De a Jenő bácsit imádták mindenütt, mint egy bonvivánt. És sehol se volt panasz a munkája ellen. Tehát mókuskám, magának se lesz...

S a feketeképű sokáig hencegett, miközben a Barackvirág embere serényen mutogatta neki, hogy a táblát mi módon képzeli. No, az agronómus aztán visszaberregett a traktorkerék nyomán, de amazok semmi szándékot nem árultak el továbbhajtani. Végképp legúnyáztak a tanyától vagy hetven méterre, s a suttyóforma legény különféle ekéket kötözött asztmásan lihegő gépére. A másik meg egy gumikerék mögül bújt elő, s a szépen kéklő zubbonyát lehajítva, egy nagyon olajosat húzkodott magára. Közben kilátszott a hasa, a szőrből egy fekete kereszt a melle iránt.

— Jih! — sikkantott Jusztin az illetlenség láttán, s tenyerét szemére kapva, gyorsan beszaladt a házba. — Édesapám! — állt meg a sublót előtt, ahol vén Bodor még mindig a műsort hallgatta. — Édes... pihegte még egyszer, de aztán elfúlt a hangja. Mert nem tudta hirtelen, hogy mit is mondjon. Felrémlett neki, hogy nyakas, hajthatatlan apja, már majdnem az agitátorokra is ráemelte a fejszét, amikor azok a télen sorozatban látogatták. Aggódva pillogott rá.

Ám ekkor feléje fordult az apja: — Merre mentek?

— I-ide! — szaladt ki Jusztinból mégis. — Ide az őszi szántásra telepedtek, ahova palántázni akartunk... Mintha az övék volna, úgy gázolnak rajta... És maga csak itt ül, kornyadozik!...

Mert a másik pillanatban már nem bánta, hogy szólt. Előre gyönyörködött, hogy a bősz erő, ami a lányságát tartotta kordában, most más valakire támad.

Az apja ugyanis rögtön lecsavarta a rádió gombját, s rávert a száraz öklével. Pedig ez a kis ládikó volt az egyetlen kincse az utóbbi időben, s szinte babonásan bízott benne. Mert a bemondója mindig erősen kihangsúlyozta a kormánypolitikát, mondván: „A szövetkezetbe saját meggyőződése ellenére senkit se erőszakolhatnak be!..." És a szava ezideig csakugyan bevált. Hiába volt a sok csáb-ígéret, agitátor-bandázás, vén Bodor fogcsikorgatva átvészelte, s csak a rádió szavához tartva jogát, megmaradt a maga-gazdájának.

De most szinte megcsalatva fordult el a doboztól, mintha az lenne épp a bajának oka. — 'Sten beléjük! Nem volt már elég? — szitkozódott. Nagyobb düh fogta el, mint agitáláskor, hiszen már teljes biztonságban tudta magát. — Adj egy kezebelit! — kiáltott a lányára, és sárgás, hosszú bajusza előreesett, úgy elhorpadt a szája.

Jusztin azonban csak a tenyerét csípkodta, s egyelőre zsibbadtan nézte, hogy horgad fel szülőjében az indulat.

Az felemelte görbe vállát, amelyben még sok volt az erő, és szinte matatva indult kifelé. A felesége eléjeállt, hogy visszatartsa, de az öreg könnyedén félrelódította, s nyakabukva lépett ki a tornácra. Annak falán ott volt a kapanyélnek való husáng, amit előző este faragott, s megmarkolva, úgy indult a traktorosok felé. A Pici kutya, aki még mindig félt, szűkölt, előjött a kórókúp mögül, s néhány bátorasat nyiffent, de aztán újra visszaugrált, s keservesen felvonyított. Ez még jobban kétségbeejtette Bodornét odabe, úgyhogy erőtlenül az ágyra dőlt, s kereszteket vetett .

Jusztin azonban mint a kinyílt pipacs, sóváran lobogott a sövénykerítéshez, hogy a nagy igazságtevésnek tanúja lehessen.

Az apja hamar a gépállomásiakhoz ért. — Minek álltak meg itt? — fordult gorombán a nagyorrúhoz, aki ekkor már szintén a gépén lovagolt.

— Ejnye papa — vigyorodott rá az. — Hát valahol csak meg kell állnunk. Mindig csak hoppra-hopp? Hova jutunk akkor? Felgyorsulunk és beverjük a gógyinkat a kommunizmusba. Nincs igazam? Hopp-hó! — gyeplőzte a traktort. De közben sutyiban gázt adott, újra féket, megint gázt, úgyhogy a gép, mint valami rossz gebe iramodott, s közben vén Bodort majdnem letaposta. Mire a suttyó traktorosból kiszakadt a nevetés. A fővezető meg csak kacsingatott rá, és kiabált: — Fene ezt a csikót. Stopp! Stopp! — s lefékezett vén Bodor orra előtt.

Az sértődötten vágott végig a gumikerekén, bár látszott rajta, hogy kissé megriadt a szokatlan állattól. — Ez nem tréfa. Tessék kitolatni innen!

— Tolatni? — sunnyogott a nagyorrú. — Tán rossz vágányra álltunk?

— Ezt a földet mink palántázásra... Mért nem álltak amoda a parlagra?...

— Mert azt fel akarjuk szántani. Logikus?

— És letaposták az enyémet.

— Csak a dűlőt papa, a dűlőt. Itt a mókusok szerint átkötő út...

— Mikor volt az? — legyintett Bodor ridegen kancsalítva. — Még Kossuth idején. ‚Sz mióta trágyázom, tarackozom.

— No jó — ütött a kormányra a traktoros. — Tegyünk úgy, hogy a kecske is jóllakjon, a káposztát meg...

— Paprika gyün ide, nem káposzta.

— Azt sejtem, — mozgatta pénzes ujját a nagyorrú. — De mi jön emide? A biznic, biznic, mondta Eizenhaverunk is. Hoci-nesze. És a kiáltványban is benne van, hogy a szocializmus kereskedhet az ilyen kapzsitalicskákkal. Vri-hihí! A kölcsönös előnyök alapján.

S a gigáját meghúzogatva, félreérthetetlen mozdulatot tett.

Ebből Bodor már kitalálta, hogy a traktorosnak italra van szüksége, és akkor minden el lesz boronálva. Foszlott kalapja szélét húzogatva, töprengett kicsit ezen, de mivel mást úgysem tehetett volna, hát rögtön eszébe jutott, hogy van még a pincében egy hordó cefréből szűrt kapásbora. — Nem bánom — szólt. — Küldjék be az üveget.

— Üveget... — kurjantott a főtraktoros. — Kannánk van nekünk fatter. Nem vagyunk szokva oly finom dolgokhoz. — S valahonnan a háta mögül egy bádogedényt emelt föl.

— Gyühetnek érte — morogta az öreg.

— Majd később. Egyelőre nem akarjuk, hogy a varjú megkárogja a borozdánkat!

„Gyühettek, amíg el nem csapja hasatok!" — fordított hátat a gazda.

Jusztin a kerítéskapuban várta meg apját, és mintha csalódottság tükröződött volna az arcán. — Már azt hittem, hogy összekap velük! — sóhajtozta. — Dehát maga is mint az öregnyúl, sózza, paprikázza...

— Mit tehettem volna? — mérgeskedett az öreg. — Még a szeme se áll jól a két csavargónak. — És zsörtölődve dologra hívta a lányt.

Az idegesen felkacagott, és szederjes homlokához kapta a kezeszárát. Aztán a fejét, szívét kezdte fájlalni, mintha arra szállt volna a nagy ijedtség. Bement panaszkodni az anyjának, olyan beteg lett hirtelen. S Bodor csak a szamócaágyások közt vette észre, hogy a lány nem jött ki velük. — Hát Jusztin? — kérdezte az öregasszonytól.

Bodorné a földre vetette szemét, és fel se vette onnan: — Megint az a lánybaja gyütt rá. Minek ijesztette meg annyira? Most zúg a feje, szédül, majd elesik, s a szívét vizesruházza. Nem lehet annak semmi hasznát venni ilyenkor. — S ijedt aggodalommal fűzte még hozzá: — Csak sírba ne hervadjon szegénykém...

Az ura megrázta makacs, ősz fejét. — A Jusztinkám?... Mitől hervadna?... 'Sz majd kicsattan!...

*

Pedig Jusztin odabe csakugyan betegnek érezte magát. Noha étvágya volt, de néha forróságok lepték el, és szeretett volna törni-zúzni. Baja volt még a galambokkal, verebekkel is, melyek az udvarban össze-vissza szálldostak; s a szelíd Julcsa tehént is oldalba vagdosta, pedig az oly készségesen állt a sajtár fölé. Ilyenkor mintha vércsék röpködtek volna Jusztin lelkében, a másik pillanatban meg olyan bágyadás fogta el, hogy csak örökkön hevert volna, toll közt. Most is alig vánszorgott, s szinte arról se tudott számot adni magának, hogy mért nem ment ki a földre, mikor pedig a szamócaágyásokat annyira kéne tisztogatni. De ő képtelen volt mozdulni; — s azon csodálkozott legjobban, amikor öltözhetnékje támadt. Kirántotta a gyönyörű, új diófaszekrények ajtaját, és a sárgára festett padlóra hullt a sok holmi. De ő a zöld, kínai selymet kereste, amely annyira illett a bőre színéhez, s amiben az alsóvárosi búcsún járt még tavaly ősszel. Gyorsan magára öltötte a tükör előtt, s meghúzkodta a derekát, hogy feszüljön bálvány testén. Ám ahogy a tükörből megpillantotta mihaszna szépségét, sírva fakadt, s a selyemruhában megint az ágyára borult.

Hogy mi fájt neki, mi háborította ennyire, maga se tudta volna megmagyarázni. Hiszen szülei annyira kedveztek neki, hogy az már sok volt. De azt is rég elsíratta már, hogy vénlánynak maradt, s belnyugodott isten rendelésébe. Igen szerette a szüleit, s talán igaza volt az anyjának, aki azt mondta: „Hova mennél most már lányom? Itt a tanyán megvan mindened, a nyugodtság, a békesség. Hát Csikós Valér, a lánypajtásod élete jobb? Az férjhezment még vessző korában, és mit ért vele? Az ura kisatulta, üti-veri, máshoz jár, neki meg csak a kölykek maradtak. Vagy Kozák Gáborné sorsa itt, aki nagyon hódította a szomszéd legényt. Hát abból mi lett?... Elemésztette a részeges urát, ő meg most kiárulja, ami van. Kupecszajha... Most persze szalad már a tészecsébe, mert lóg a rongy róla... Csak a nyughatlanság lányom, akármerre nézel. És legjobb neked, ha itt maradsz a szüleid mellett, akik szeretnek, s az biztosan tetszik majd a jóistennek, hogy öregségükre a gyámoluk leszel."

S Jusztin igazat adott az anyjának. Utóbb már újfaluba se járt a kultúrházi táncba, ahol már szintén a fiatalabbak forogtak; de a misékről is el-elmara-

dozott, mert kedve ellenére elvitték innen a fiatal papot s egy öreget hoztak helyette. És az nem prédikál olyan szépen, csak motyorog; — nem úgy mint a tisztelendő, aki sokszor megnyugtatta magányos szívét, s a templom körül mindig dolgot adott neki. De erre a vénségre még a reverenda is rákoszul, s ha fordulnak hozzá lelki bajokkal, nem beszél, csak penitenciákat szab. Ezért a vén papért már nem kerékpározott tíz kilométereket vasárnaponként, inkább otthon, az anyjával imádkoztak, aki még menyecske korában megerőltette magát, s amúgyse tudott társa lenni a templomozásban. Így aztán beszorult ide az élete, hiszen hova mehetne a tanyából, mikor senki se hívja?... És az agitátor tanácsát is szépen megköszönte, aki azzal akarta a téeszbe csődíteni, hogy ott majd könnyebben párjára talál. Nagyon meggyűlölte a sok városit, akik nehezen szerzett békéjét veszélyeztették, s ő kardoskodott legjobban az apja mellett, mikor azt a vitákban megszorították. Jól nézne ki: Bodor Jusztin a téesz-brigádban? Biztosan halálra csúfolnák. Hiszen mire való egy öreglány?...

Hej, pedig milyen gyönge, kapós volt ő valamikor! A legények tucatjával törték magukat utána. Húsvétkor a határkútra cibálták meglocsolni, májusban díszfát állítottak neki, szüreti bálkor érte lopták a szőlőt, s a majsai csárdából nem egyszer hajnalban tért meg, annyira táncoltatták. Pedig az itteni legények jaj de irigyelték, s nem akarták megengedni, hogy határszegi tanyák közül kivigyék, amikor a tizenöt hold homokja itt is megfelelt volna akárkinek. Igen, a helybeli legények űzték el az ő másvalósi kérőit! — fortyant. De érezte, hogy maga előtt is hazudik. Hiszen akkor mért nem házasodott az itteniekkel? Igen, mert rátarti volt, válogatott, s itt a tanyák közt kicsi a választék. Ahogy esik, úgy puffan.

Így utólag ezt a hibát rótta fel magának, de szívből ebben se hitt. Mert azokhoz, akik kérték, most se menne hozzá, ha arany tálcán hoznák is a jegygyűrűt. Mert nemcsak őbenne volt a hiba, — hiszen ki szólhat most is az ő tisztasága, takarossága ellen?

Jegenyés derekával felemelkedett az ágyon. Most éppoly büszkének, frissnek érezte magát, mint azelőtt, mintha legszebb lánykora óta egyetlen perc sem telt volna el. Megint a tükör elé ugrott, s szinte elképedt azon, hogy az arca milyen vérnarancs színű, s egyáltalán nem hasonlít a Magdolna-képhez.

A másik pillanatban azonban majdnem elájult. Sikoltani se bírt. A tükörből ugyanis meglátta, hogy a gangról nyíló ablakon egy fekete, borostás férfiarc hajol be, s bandzsítva mustrálgatja. A nagyorrú, idősebb traktoros volt, aki így közelről, még csúnyábbnak látszott, s idétlenül hehergett: — Kezit csókolom menyecske! Jónapot! Vagy nem tetszett hallani?

Méghogy ő menyecske! A lányban elhűlt a vér.

De a traktoros nevetgélve tovább fecsegett: — Ne tessék megijedni. A bácsi nem él galambhússal. Bár akinek nincs felesége, az mindig éhes. Ha másért nem, a jó-ebédért, kár volt elfuserálni az asszonyt.

Majd, amikor Jusztin erre se válaszolt, a borostásképű felkacagott: — Bocsánat, hogy megzavartam. De ha tudtam volna, hogy egy ilyen tündér van elrejtve ebben a meseházikóban, akkor már hamarabb jöttem volna. Hi-hí! Mert tudja, én roppant szeretem a magányt, kettesben. Még egy ilyen galambdúcos bungalovban is eléldegélnék, ha foghatnék egy gerlicét. Pedig jaj de szeretek meccsezni, és egyik talponállóból a másikba dülöngélni. De azt mondják, errefelé is akad jóféle itóka, sőt azt regélik, hogy itt van elásva a gyökere.

Jusztin sértődötten kifordult, s libás sipogással förmedt rá: — Az igen!... A piroska!... Az az életik maguknak!...

— Az bizony. A Dionizosz itala. Noé is azt mondta: jó-é? Így a magas kultúra! De persze egyesek szerint öl, butít, nyomorba dönt. Csakhogy a tőkét úgy győzi le a munkás, ha elfacsarja a hasznát, s a gyomorba dönti. Lityi bor mellett magam is elhülyülnék egy kis menyecske karjaiban!

— Így ne beszéljen velem! — fordult feléje Jusztin váratlan erőre kapva. — Azt hiszi, hogy itt a tanyában olyanok a lányok?...

— Lány? — kerekedett ki a férfi mosolygós, ravasz szeme. S reszelve egy kicsit a torkát, meghajolt. — Pardon! Az más. A violáját neki. Mindjárt gondolhattam volna, amikor ezt a szép virágkertet megláttam itt a tornác előtt. Elbűvölő. És a kutya se volt mérges, a fal alja csinosan elhúzva, mintha a ház egy zöld pántlikával volna átkötve. Pazar!... De a tünemény, aki elhúzta, még csinibb. A feje egyenesen extraklasszis!...

S fecsegett, hízelkedett megállíthatatlanul. Jusztin a javát nem is értette, de valahogy feltalálta magát, s évődve vágott vissza: — Azt hiszi, hogy az erre-valósiak bevesznek minden maszlagot? — S ma először elkacagta magát. — Azt mondja meg inkább, hogy miért gyütt?

— Csak mint egy koldús — bókolt a borostásképű. — Vajha feltölthetném szívem tankját egy kis mámorral. — S az ablakpárkányra emelte a bádogedényt.

— Ami az alkuban van, annyit kapnak! — libbent könnyedén Jusztin, s a gangra papucsozva a traktoros kannájáért nyúlt. Mielőtt azonban léphetett volna, a traktoros elibeállt: — Bocsásson meg a rossz modoromért, de úriember vagyok: bemutatkozom. Borbola.

Jusztin zavarában kezét nyújtotta, mire a traktoros felemelte, és megcsókolta. Ez nagyon furcsának tűnt, a bajuszportája is tüskölt, úgyhogy remegve elrántotta kezét, s elindult a pince irányában. Az a tornác végében volt, de a traktoros oda is követte. — Ne gyűjjön utánam! — toppantott a lány a gádorajtóban.

— Ahogy parancsolja, — bólintott Borbola. — Mehetek én előtte is. — S azzal már dobogott lefelé a lépcsőn.

Jusztin habozott egyideig, hogy utánamenjen-e, de aztán elég biztosnak érezve az erejét, maga is utánaereszkedett. A vezető ugyanis nem volt magasabb nála, s a teste nagy szíjas, sovány. De valahogy mégis tetszeni kezdett Jusztinnak. Mert amikor odelépett a csingeres hordóhoz, ez a betyártarisznya már tudta, hogy a másik csaposban van a jó bor; pedig csak az ujja végével érintette a csepegést. S mit tesz isten, Jusztin kitöltötte a kedvét, s az apja sillerjéből eresztett neki. Egy pohárral még odalent is megkínálta.

— Csókolom kezeit! — turbékolt erre az. — Ebből látom, hogy nem haragszik. — S végigsímított a lány karján.

Jusztin hangyákat érzett, de mintha valami ördög költözött volna öbeléje is, böllenkedni kezdett a férfival. Rávert a hátára, és visongva zöcskölte kifelé a gádoron, mert a traktoros nem akart fölmenni. Reszes ujját a lány csuklói köré fonta, s az csavaringózva bujócskázott ki erős fogása elől, miközben újra támadott, s játékosan püfölte kemény hátát. Úgyhogy mire fölértek a gádoron, már akaratlanul is egymást szorongatták.

Amin vén Bodor igen elcsodálkozott. Akkor érkezett ebédre, s felrántva kese szemöldökét, haragosan pillantott Jusztinjára, — aki lám, ilyen beteg. És tiszta selyembe vajon mért öltözött, mintha ünnep volna?... Bodorné is rémülten hol az urára, hol a lányára, hol meg a traktorosra meredt.

Először az utóbbi talált szavára: — Eljátszadoztunk itt a kislányával — mondta szokásos vidámságával. — Látja, úgy eldöngölt, hogy kiolvadt minden csapágyam. Vri-hi-hi! Még egy ilyen masszázs és Borbola jöhet ide nyugdíjba, rózsákat öntözni. Heh, az ilyen gyengéd lélek még traktorosnénak is megfelelne. Csak az a baj, hogy túlzottan erényes, pedig az ifjúságnak nem szabad ám a szoknyás vénemberekre hallgatni. No, puszi kisleány! — s az ujjával csókot intett. — Jóétvágyat magának is öreg! A borért hála, köszönet!...

Aztán megbökve micisapkáját, elkacsázott. Jusztin nedves, kék szemmel nézett utána. S amikor észrevette, hogy az apja fakad a méregtől, csak megrázta varkocsait: — 'Szen maga hozta a nyakamra!

*

Öreg Bodor még reggel sem volt olyan dühödt, mint e pillanatban. Csak a bajusza mozgott, de nem szólt volna. Nagyon szerette kislányát, aki a munkában első támasza szokott lenni, és eddig kimondhatatlanul büszke volt a katolikusságára. És most íme: ezzel csibésszel adja össze magát, akit a ravasz boronaképével az első pillantásra megutált. Hogy jön ez az ő lányához? Mi jogon ölelgeti?

És akkor se nyugodott meg, amikor Jusztinja friss egészségben fogott a délutáni munkához. Habár úgy tűnt, mintha rá se hederített volna a traktorosokra. Levetette a selyemruhát, s combhozálló, rózsaszínű kezeslébast vett fel, az újmódi munkaviseletet, hogy a szoknya vízhordásban ne akadályozza. Mert a telepítésnél oltványokat öntözött, s a dűlővégi kútról sokat fordult, ahol a permetes kád is állt. De öreg Bodor, aki almamoly ellen „fújatott" folyton leste, és az se tetszett neki, hogy Jusztinnak fényes jókedve támadt. Hiszen régóta nem danolt ő, most meg mintha a madarakat is túl akarta volna csivogni. Lám, a kanrigó már felelgetett neki — vagyishogy a traktoros. Nagyon csavargatta a masináját, füttyögetett, de a lány úgy tett, mintha egyáltalán nem hallotta volna, s csak az övét kántorolta.

Vén Bodor azonban nem hagyta megtéveszteni magát. A permetnyomást ellenőrizve sunyin pislogott új ellensége felé, s egyszer-egyszer a munkáját is megkukucskálta, hogy végez-e hamarosan? Bár amit a traktoros művelt, azt kapkodásnak, hiábavalóságnak látta, mert ha a homok kiszikkad, akkor aligha-nem ő kapja ajándékba a téesz parlagját; átfújja a szél. Ez némi kárörömmel töltötte el, hiszen olyan volt az ég, mintha szikső verte volna ki. A mező ugyan csodásan megindult, néhol havat esett a virág, de eső nem sejlett a száraz levegőből.

És következő nap, amikor a főbrigádos megint eljött borért, nem állhatta megbosszantani egy kicsit: — Hát mondja, nem fölösleges a kását, lisztnek darálni?

Borbola, aki vizslán a lányt kereste szemével, csak nehezen „kapcsolt". — Az a mi dolgunk! — mutatta ki dohányos fogát. — A pontos munka, a duplázott norma. Az idő gondja meg a békepapoké. A szocializmusba eloszlik a gond. Szóval, emiatt a maga feje ne fájjon. Inkább ezt töltse meg! — S kezébe lökte a kannát.

— Gyorsan kifogyott. Ez így sokba kerül.

— Nekünk is, ha a fél dűlőn farolunk.

Vén Bodor mogorván ment a pincébe, mert a lánya az istállóban fejt, és nem akarta felhívni rá a figyelmet. De ő már a csingerből töltötte meg a bádog-

edényt. És amikor fellépkedett, a traktorost nem látta sehol. Rosszat sejtett, s ahogy az istállóhoz baktatott, a rojtosképűt valóban ott találta. Jusztin nagykacagva mutogatta neki a fejés műveletét: — Ne így fogja, hanem emígy húzogassa...

Borbola ügyetlenkedett: — Mindjárt kitapintom a szeleprést. Rögtön! Rögtön! — De a lány igazította ujját a tőgyre.

— No, ebből elég legyen! — kiáltott felháborodottan Bodor. És valósággal felrántott Borbolát a fejőeszékről. — Ez a magáé!... Vigye!... Abba meg ne avatkozzék, amihöz nem ért!...

— Jó-jó tatám, csakhogy egy mezőgazdasági szakkádernek mindent el kell sajátítania. A Julcsa viszont nem respektál. Magát hamarabb megfejtem.

A lány felkuncogott, kebléből visítva tört ki a levegő.

Az apja mint egy öreg zsandár, úgy téregette ki veszedelmes vendégét: — Nocsak menjen! Isten áldja. Nálunk még nincs este...

Borbola azonban nem adta könnyen magát, s folyton gúnyolódott: — Mit félti tőlem a lányát? Higgye el öreg csősz, hogy egy kis játék a magunkfajtának sem árt. Hát csak a kiskutyáknak szabad? — S egyik kezét az apró korcs szájába nyújtotta, mely farkcsóválva ott evickélt a bokájánál. — Ajaj! — fenyegette meg a gazdáját — nagyon bűnös ember maga. Hát azt hiszi, hogy a nő egy palack, amit ha lekötünk, eláll, mint a sör? Még a termosz is kihűl egyszer. És persze, mi csak nevetgélünk, de közben múlik az élet. Hát mért nem enged egy kis szabad futást a lányának? Hiszen repülne, mint a szputnyik. Higgye el, nem jó az üresjárat, megolajosodik a szikraköz...

— Semmi köze hozzá! — morogta vén Bodor, s bevágta utána a léckaput. Majd csizmasuttyogva indult visszafelé, hogy lekapja a lányát, de az már a tornácon dűtögette a köcsögöket, s szokatlan dúltsággal fogadta: — Mit avatkozik bele? Tán azt hiszi, hogy én?... A kis ujjamra se kéne, elvált ember! — S a bögye majd elfakadt a haragtól. — Hát affélének gondol? Mint ez a szoknyabogáncs itt?

Bodor ilyen eszefordultnak még nem látta. Jusztin sohse szokott feleselni, de most ette a száját, s gyűlölettel meredt az apjára. Aki persze hamar megbocsátott, s örvendezve azon, hogy a traktorost ócsárolta, csak ennyit mondott neki: — Szégyen is lenne, ha én okosítanálak!

— Van magamhoz való eszem! — pörölt Jusztin.

— Dehát mi dolgunk ezekkel? — méltatlankodott az anyja.

— Nekem semmi! Csak édesapámnak! — fordított hátat a lány.

És másnap nem danolt a gyümölcsösben. Ha a traktoros füttyögetett, megvetően elbiggyesztette a száját. S amikor pénteken megint hozta Borbola a kannát, Jusztin a belső házba bújt előle. Öreg Bodor megtöltötte ugyan a traktoros edényét, de kelletlen adta vissza: — Ez lesz az utolsó!

— Hát persze. Már csak azért iszunk, hogy valamitől józanodjunk. Mert hiába mondja, ez nem a lánya csapolása volt. No, nem baj. Tombolj öreg, mert lehet, hogy ma végzünk, s délután elhúzatunk. Nyanya! — szólt Bodornénak, — hozzon ki poharat, hadd igyuk meg a búcsú-áldomást, és hívja ki Jusztinkát is.

— Nincs itthon! — mondta kurtán a vénasszony. És nem mozdult.

Borbola neszelte a visszautasítást, s szokatlanul elkomorodott. Jusztin úgy látta a firhang résén, hogy hebrencs viselkedése egészen lefoszlott róla, s szeme parazsalt, szivárványt hányva: — Hát akkor egészségükre, így! — kapta szájához a kannát, s néhány kortyot nyelt. — A kislányuk boldogságára!

Aztán mintha zavarban lett volna, hirtelen megvonta a vállát, de köszönés nélkül eltávozott. Csak a Pici kutya szaladt egy ideig utána.

Bodorék sóhajtozva, megkönnyebbülten néztek össze, s csak miután a traktoros egészen eltűnt, akkor mozdultak meg. Az öreg legelőbb is egy kis kulcsot vett észre, ami korábban Borbola kezeügyében volt, de ivásnál letette, majd a dactól űzve az asztalon felejtette. Vagy tán azért hagyta ott, hogy ürügyével mégegyszer visszajöhessen? — nem lehetett tudni. Vén Bodor bosszankodott. Most hívja vissza, vagy vigye utána?... Pedig milyen okos-kis jószág. Ha recés nyelét elcsavarta, méretre állt be, tehát, — ha nagyon muszáj, — maga is fel tudta volna használni. Így legalább mentette volna a kárt, amit a borában tettek.

Egyedül csak Jusztin volt ellene a kulcsnak. — Azonnal vigye utána! — hessegett az apjára, miután búvóhelyéről előjött. S amikor az apja hümmögni kezdett, kikapta kezéből, s a kiskapu irányába hajította.

Tetszett ez Bodornak, de azért később a vasdarabért ment, s megtisztogatva a homoktól, feltűzte az eresz végébe.

És neki lett igaza. A traktorosok nem jöttek vissza, még aznap elvontattak vagy három kilométerre onnét.

Jusztin azonban megint beteg lett a sok idegeskedéstől. Délután még kiválogatta a piacra való almát, de szombat reggel nem akart Szegedre menni, pedig az ilyen kirándulás nagyon kedvére volt azelőtt. Most még az ágyból se kelt ki, csak folyton a derekát gyurmolászta: — Dagad. Istenemre, fájás van benne!

Ezen már az öregasszony is nevetett: — Ugyan virágocskám — készítette neki a melegvizet. — Borogasd, majd kiáll. Kihozom a városból a receptet is, amit szakgatás ellen tanácsolt a bába.

És az apjával elhajtottak a szegedi útra.

De amikor elhalt a kocsizaj, Jusztin valóban úgy viselkedett, mint a terhes asszonyok. — Jaj, édesanyám! — zokogott fel, s elvonaglott a hálóingben. A derekat gyötörte, pedig mintha a lelkéből indult volna a sajgás. Kigörcsölődött könyökére támaszkodva rúgdosta le magáról az inget, a dunyhát. Semmit se tűrt meg a testén. S kínja úgy szaporult, hogy hirtelen üvöltenie kellett: — Ajh, apám, anyám, temettetek volna el! Ajh, apám, anyám!...

Sokáig fetrengett így a bokáin cövekelve. A szemét hol lehunyta, mintha tagjai örök fagytól dermednének, hol meg tűz sütötte pilláit, és kitágultak, hogy lásson messze. De nem látott csak pirosat, vagy fehéret. — A nő nem söröspalack! — hallott valami beszédet, s a szíve ki akart ugrani helyéből. Igen, a traktoros jött vissza, és ő pironkodva kiszaladt, megkeresni a kulcsot. De sehol sem találta, noha mindent tűvé tett érte. Pedig kileste, hogy az apja hova dugta, — de ott se volt. Mérgében kedve lett volna felgyújtani a tanyát. Mert a traktoros el akart menni, s őt gorombán ellökte: — Ide a kulcsot, amit ellopott apád! — S elfutott, akár egy álomkép. Pedig Jusztin hajolt utána, mint a láng. A vörös cserepek is majd fellobbantak a tetőn, de Jusztinnak ez sem volt elég. Gyufát kapott le a nyári katlanról, ahol reggel az anyja tüzelt, és harsogtatta a szálakat egymásután. A tüzecskék azonban mind elhaltak az ujja hegyén, úgyhogy végül magától gyúlt fel a tanya. Jusztin boldogan felsikoltott, — már az egész határ égett!... Egy cseresznyevirág lobogva méhecskét szült, és Jusztin ujjongva látta, hogy az ő keble is rózsállik a fényben. Miért ne, hiszen más lánynak sincs különb. S fene bánja a bűnt! Maga-szépségétől bódultan a házba szaladt, s letépte falról a Magdolna-képet. Összetaposta. De ekkor mintha pokoli lángok nyúltak volna be az ablakon, és Jusztin mint egy szűkölő állat, úgy nézett kö-

rül... A fájás százszoros erővel tért vissza... s hiányzott valaki... nem volt segítség!...

Így vergődött Bodor Jusztin végeszakadatlan, de férfi híján nem tudta megszülni a szerelmet!

Amikor szülei megérkeztek, s vén Bodor szelesen kitárta az ajtót, a lányuk kitakarva, karmolt sebekkel, mintegy maga-gyalázottan hevert az ágyán. Mozdulatlanul, akár egy halott. A bűnbánó Magdolna képe az ágya mellett, szétt öredezve. Az anyja elkiáltotta magát: — Jaj, édes lelkem! Jaj! — és reá borult.

Az apja meg karóként kihegyesedett: — Ugye sejtettem. Nem hiába vertem a lovat!... Ürügy volt a kulcs!... Itt járt az a bitang!...

És rohant ki az udvarra, ahol prüszkölt, párállott a lova. Mögüle, a kocsiderékból kiemelte az úti baltáját, hogy a traktorost összeaprítsa. Mert az is lehet, hogy itt bújik még. De a felesége, mint egy fekete kereszt, úgy bukott eléje az ajtóban: — Nincs semmi baj! Csak a lelke!... Magát tépte meg szegénykém! — S a küszöbön térdre roskadt.

Az ura visszahőkölt, rideg szeme zavarosan forgott. Aztán, hogy megbizonyosodjék, az eresz alá nyúlt, és tényleg... ott volt a kulcs! Nem vitte el senki!

S a válla most egészen megrokkant.

Mert amint később kiderült, a traktoros tényleg nem járt itt, de Jusztint — noha test szerint semmi lényeges nem változott rajta — a lelke miatt mégis az orvosokhoz kellett szállítani.

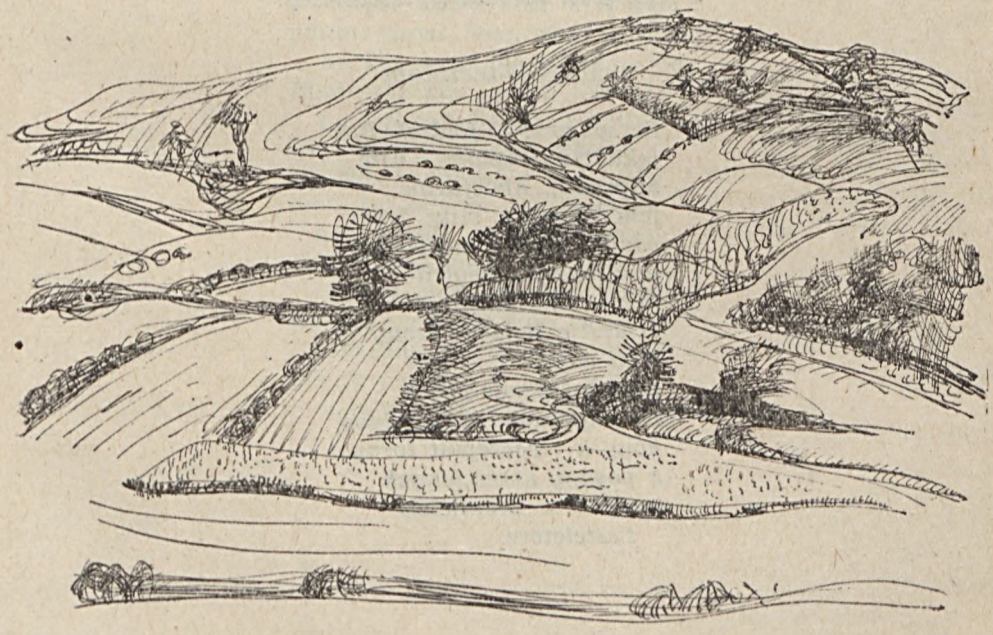

Bizse János rajza

Mátyás Ferenc versei

Tetemrehívás

Ki lát kövek mögé, a múlt
ködén keresztül? Én tanúja
vagyok, hogy századok hatalma
állt itt és lezuhant a sírba.
Milyen áttetsző vagy, történelem,
amit kiás sírodból a jelen, —
színes faladon át tódulásod
ideáramlik, — s én is kiásom
e rettenetből pár pillanatod,
s tetemedet most megpillanthatod.

Állami Nyomda

Rámbámul a ház, a gépek csattogó
lármája, mintha mondaná:
mi nekünk száz év? Oly friss még a szó,
amit Petőfi itt húzott alá
a levonaton. Kislányos kezét
látom, amint pirosan feltűnően
kirajzolja az eltűnő időben
a szép szót: szabadság, testvériség!

Mátyás-templom

De sokszor, — földrehullva
feküdt e templom, s újra
talpraállt. Akácfürtös
fehér nyakát, mint örvös
vadgalamb, — kémlelgetve
nyujtogatja. Meglelte
helyét, ahol virrasszon
értünk a Boldogasszony.
Nézi magát kevélyen
patyolat pendelyében.
Harangoznak. Míly boldog,
hogy a megszépült tornyot
a pogány keresztények
emelték a Szentlélek
tiszteletére.

Egy Tárnok utcai ház

A kapu megcsikordul,
s kilép egy álomszerű
parasztlány a küszöbön, —
ugye, milyen egyszerű

és természetes, szemnek,
és léleknek egyaránt,
ha látod itt mozdulni
e lány kedves vonalát.

De az emlék is mozdul
vele, — a kapun tódul
ötven év, aztán száz, több,
s jön a herceg, a gróf úr.

A boltív úgy megtelik,
örvénylőn új látványt hoz;
a porból feltámadt ház
tapad a volt világhoz.

A kiásott házából
megindul a törökvész, —
s németül rikácsolnak,
ha egy darab kőhöz érsz.

Mily jókedvűen gajdolnak,
ha egy magyart felnégyel
valaki. — Szűzek sírnak
a címeres erkélyen.

És hány király s a szentek;
összekulcsolt kezekkel
vonulnak sopánkodva, —
Mohácsnál mi veszett el.

S mi minden még! De hagyjuk. —
az ős falak kivárták,
míg Tiborc unokája
itt vetheti meg ágyát.

Egy frankfurti ősnyomtatvány metszete alá

Nem a török, a lehetőség,
Mátyás széthordott birodalma
nyitott kaput, hogy majd a csürhék
hurkot dobjanak a magyarra.
Budin tornyán az égő félhold,
s a müezzin hangja sütötte
lelkünkbe tüzét és a téboly
s másfél századon át a tüske
tépte fel sebünk. — Urainkat
nem tűztük fel a minaretre.
Engedelmet, hogy én, utólag
szúrom őket fel a tollhegyre.
Öreg a gyász, de most is öl még
a közöny megkövült arcával, —
félünk fölrakni a múlt követ,
mert megint ránkdőlhet a várfal.

Pap Károlyné

Az engedelmes

— Milyen korán van még — gondolta Anna — fél négy. — Megállt a Honvéd utcában, a Pénzverde épülete előtt, a lucskos járdán. Csodálkozva nézte, hogy a kerítésen túl mily érintetlenül szikrázik a palota kertjében a hó. Vállatvont, továbbment, egyenesen az utcán, a körút felé.

Elmosolyodott, mert hirtelen eszébe jutott, hogy ma, Szilveszter estén, úgy általában együtt vannak a családok, isznak, esznek, éjfélkor összecsókolóznak, jó meleg van a szobájukban, meg hát minden egyéb, ami családiassá, szilveszterivé teszi ezt a napot. — Befűtök én is, csitította vígasztalan magánosságát — kirántok egy-két szelet halat, s jó korán lefekszem. S ha mégis jön? Itt van a háromszáz pengőm. Egyszerre adjam oda neki? Így sem kimondott örömről van szó, de talán elmosolyodik?! S talán mondja: derék asszony vagy, Maci, vagy Mackó, talán Mackót mond, azt ritkábban ejti ki, pedig jó hallani!... No, most majd meghallom! Mind a háromszázat odaadom egyszerre, legyen neki is szilvesztere! Ha jön... — gondolta kicsit kínosan. Nem, nem jön! Akkor hát újévre. Holnap csak eljön?

Ekkorára odaér a bolthoz. Fél kiló halat vásárol s hazafelé veszi az útját. Ahogy közeledik otthonához, arra gondol: Gyuri most a kávéházban ír és töpreng és viaskodik; este elolvassa és én hiába rajongok minden soráért: ő gyűlölködve és haraggal néz vissza rám s csak ennyit mond: hazudsz! Majd ha ötször írom át, talán lesz belőle valami, de ez? Szemét! S visszadobja az aktatáskájába, s állva marad a kályha mellett, hideg van abban a nyomorult szobában, szegény Gyuri pedig hogy szereti a meleget, s a kályhából csak odatapadva lehet kicsalni azt a kis langyosságot, mert ha az ember ül, az egyik fele folyvást fázik...

Az otthonához közel pedig még ilyeneket gondol Anna: No csak lázongj, te buta Maci. Holnap már 1941. S én még állásban vagyok, itt a gyönyörű fizetés; én nem mondom, hogy a legtöbb asszonynak nincs ott a férje, meg a gyerek, de ez mind más. Megáll, elmosolyodik: — milyen furcsa lenne, ha ő is úgy élne, mint egy „rendes" feleség. Gyuri mindennap hazajárna, úristen, még fizetést is hozna, talán együtt mennének venni pongyoláravalót! Egyik kezéből a másikba teszi át a szatyrot, fejét ingatja badarságain, máskor még csak álmában sem jut eszébe ilyesmi.

Előveszi a lakása kulcsát. No mi van itt, sápad el, idegen kulcs van a zárban. Mielőtt még komolyan megijedne, nyílik az ajtó s ott áll előtte Gyuri.

— Gyuri! — és alig tud beljebb kerülni a szobába. Örömében, már ismeri a saját gyengéjét, csupa ostobaságot fog kérdezni, amivel elriasztja magától a férfit.

— Jaj, jaj! — sápad el még a szíve is. — Jaj, jaj! Az összes holmijaid! — És nem meri megkérdezni, mi történt. Mintha nem is egy félórás beszélgetésre szaladt volna fel, á, nem jó most semmire se gondolni!

Kiszalad a konyhába, ledobja a szatyrot, nagy fadarabokat, gyújtóst, papírt keresgél össze, a gyufát nem találja; olyan izgatott, nem is tudja, mit keres. Ott van előtte, csak utána kell nyúlni. A sápadt György pedig áll mozdulatlanul, kissé elmosolyodik, egész picikét, s lám, azt bizony észreveszi Anna, és már le is dobja a fát, szaladna a férfi felé, hogy lecsókolja azt a hontalan mosolyt a sápadt szájáról, de meg kell torpannia, nem lehet, valahogy több ez ma, mint máskor, több, és ki kell várni szépen, amíg Gyurka megszólal.

De csak akkor szólal meg, amikor a kályha már melegszik.

— Most hát akkor itt maradok nálad.

Az asszony nem mer mukkanni se, örömének eszelős zavarában már szalad is ki a konyhába. Huj, istenem! Itt a hal! Kirántva nagyon szereti a „fiú", s magában elmosolyodik, hogy néha így hívja a férjét.

Jaj, nem! Előbb a ruháit kell beszortírozni a szekrénybe, és a szennyesládába. No, evvel gyorsan végez: mije van szegénynek? Néhány ingecskéje, alsója, öltönye, amit visel. Az átmeneti kabátja amúgyis itt lóg ősz óta. Papiros, az annál több van. Füzetek, lapok, üresek, teleírottak, olyan, amit már legépelt, a többit most fogja, még ma este! Ez aztán a szilveszterest! Ez igen!

— Angyalom, egyetlenem, nem vagy éhes? Ebédeltél? Vagy inkább a kávéházba akarsz most menni? Addig megfőzök, rendbeteszek mindent.

A férfi tűnődve hallgat.

— Nem, — mondja aztán — nem megyek. Itt maradok. Csinálj jó erős feketét, majd gépelünk.

Az asszony most már határozottan érzi, hogy másféle nap ez, mint a többi, olyan szent, olyan ünnepélyes minden. Odamerészkedik a férfi közvetlen közelébe, megcsókolná talán . . . Mégsem. De. Mégis. Lehajol, s mielőtt a férfi tiltakozhatna, megcsókolja — a kezét.

— Így — mondja elégedetten — most már itthon vagy.

De a férfi finom, lányos, szomorkás vonásai nem enyhülnek. Ránéz Annára. Megkérdezi:

— Hát nálatok az irodában mi újság?

— Ó, — csap a homlokára az asszony — ó, én szörnyeteg! Én feledékeny tökfej! Majd elfelejtettem! — s ezzel odarohan a táskájához, kiveszi a háromszáz pengőt. Kétrétre hajtja, úgy nyújtja a férfi felé: — Nesze, mindenem, hiszen ezt neked hoztam! Ez a tiéd! Ehhez semmi közöm!

A férfi arca elkomorodik.

— Hagyd, Macikám. Nem kell. Minek? A villamospénzt és a feketérevalót megadod úgyis mindennap. Tedd el, fiam. Jó, ha mostanában van valami pénzecskéd eltéve szépen a szekrényben. — És kezével elhárítja az asszony megmerevedett mozdulatát.

Anna elsápad. Milyen örömöt tud most már ezekután nyújtani Gyurinak? Semmit. Öreg, jóval idősebb a férjénél. Már négy éve megegyeztek abban, hogy magukban, egymás között felbontják a házasságukat, s csak mint nagyon jó barátok, nagyon összetartozó pajtások maradnak meg egymás számára. A világ beszéljen, az ilyen polgári szóáradat csak polgári szennyest mos, nekik ilyesmihez

semmi közük. Igaz, Anna hivatali kollégák között tölti az idejét, de csak vele merészelne valaki kezdeni! Négy éve már. Istenem, gondolja Anna, négy éve. Már egészen beletörődött ebbe az életmódba. Gyuri esténként eljön, felolvassa legújabb írását, esetleg gépbe diktálja, vacsoráznak, beszélgetnek, sajnos, most van miről ezekben az átkozott napokban. Anna odamegy a szekrényhez, kivesz belőle egy kis pénzecskét, minden áldott este újból elpirul, amikor Gyuri zsebébe rakja, s a férfi minden este elpirul, amikor elfogadja. Aztán az asszony nekikészülődik a lefekvésnek, a férfi sokszor le is ül az ágya szélére, megvárja, míg az asszony elalszik, s akkor olyan halkan távozik, oly ügyesen zárja be a lakást, hogy Anna csak másnap reggel ébred, pontos időben, a hivatalban az első, utolsónak távozik, az egész élete az esti néhány negyedórácskára van berendezve, és ebben az egyformán lüktető, örök rajongásban alig veszi észre, mi minden történik körülötte.

S most — — —

Hogy is lesz ez? Nem, isten őrizz, nem arra gondol, hogy ha újból visszajött, véglegesen, akkor... á, hát szóval nem, erre nem kell és nem is lehet gondolni. Halálosan elszégyelné magát, ha csak egyetlen mozdulatából, vagy szavából azt érezné ki Gyuri, hogy változás esett pajtási viszonyukon, nem, minek is gondolni erre, jaj, csak már túl lennének az első estén, csak már hunyná le a szemét! Majd hangosan szuszog, alighogy lefeküsznek, hadd higgye Gyuri, hogy máris elaludt... Hát igaz is, minek gondol ilyesmire, ilyen buta komédiákra, öreg ő már ahhoz, Gyuri pedig komor, mint mindig, ó, ha lehetséges, még komorabb mostanában, de nem, ez nem is lehetséges, olyan ő mindig, a világ minden terhét cipeli magán... nem is kell gondolni semmi régi ostobaságra, bolondosságra, elmúlt itt minden, ami valamikor volt...

Már kész is a vacsora.

— Egy kis borocskát talán? A halra nem is lehet mást inni, csak bort.

— Nem, nem kérek. Fáradt vagyok.

— No, hát ez nagyszerű! Nagyot alszunk szilveszter éjszakáján! Én is alig vonszolom öreg lábaimat a fáradtságtól!

Mosolyogva bontja az ágyat. Ekörül semmi hiány. Ő négy év óta ágyaz Gyurinak is, hónapról hónapra átmosatja az érintetlen ágyneműt, tudja az ég, megszokta, még a lepedőjét is úgy rendezi el, hogy fölös részét átveti a másik ágyon, s úgy tűnik az egész alkotmány, mint valami egybeépített hitvesi ágy. Nincs ezen mit igazítani, ma sem, hát csak le kell vetkőzni és lefeküdni.

Nyíltan, minden álszemérem nélkül veti le ruháját egyik is, másik is. Furcsa volna, ha most egyszerre szégyelnék a testüket, amit annyira ismernek évek óta. Már benn is vannak az ágyban. Anna előbb dobta le magáról meleg kacatjait, Gyuri megmelegíti a hálóingét, még egyszer nekifeszíti magát a meleg kályhának, eloltja a villanyt, s ő is rádobja fázós testét a jól ismert, ruganyos matracokra.

Anna elkezdett szuszogni. De oly fáradt volt, hogy valóban elaludt. Úgy sietett az elalvással, hogy a mosolyát is rajta felejtette az ajkán, s az most, mint egy anyátlan kis állatfióka, félénken húzódik meg a szája szögletében.

A férfi a hátán fekve, belemereng a sötétségbe. Visszajött tehát, gondolta, visszajött ebbe a borzalmas egyszobás lyukba, ahol néhány ismerős rozoga bútor mintha bűntudatosan ropogna, reccsenne: mi vagyunk a nyomorúság, börtön vagyunk, végítélet, bezárunk téged is magunk közé, s jaj neked, éppen úgy, mint nekünk! Visszajött ehhez az asszonyhoz, akivel leélte már azt a néhány esztendőt, amikor az még úgy-ahogy kívánatos volt. Ma, és ez minden érdeme sze-

génynek, belátja már, hogy nem egymáshoz valók, kitűnő ember és jól gépel, rajongásával pedig néha valósággal megríkatná, ha még tudna sírni, s valljuk be őszintén: el is tartja, egérke-módra egérke-fizetéséből, de mi más ez, mint amit egy hűséges szolgálótól is kaphatna?

Kínjában megfordul. Jó lenne elaludni, de nem tud. Szilveszter este van. Tavaly ilyenkor még Vera. Visszafordul, megint a hátára fekszik. Most már egész biztos, hogy nem fog tudni elaludni, mint ahogy az utóbbi hetekben egyetlen éjszaka sem. Napról napra fáradtabban ébred.

Vera. Ha úgy egyszer istenigazában le tudná írni, milyen is Vera! Hol van az az író, aki ezt meg tudná tenni? Talán ha egy fényképész egy nap mind a huszonnégy órájában, minden órának hatvan percében, pillanatonként új felvételt csinálna róla, talán el lehetne érni annyit, hogy egyetlen őszinte percét sikerülne megörökíteni. De talán azt sem. Huszonnégy órának huszonnégyszer hatvan percében hazudik ez a nő, önmagának is, másnak is, a napnak és a holdnak, a földnek, a fűszálaknak, a könyvnek, amit olvas, abba is belehazudja magát, a tükörnek is hazudik, amikor meztelenül tekint bele s a víznek is, amikor fürdik. És milyen nagyszerűen, milyen eszesen hazudik! Tízféleképpen tálalja azt a lötty kis feketét, amit felszolgál, még soha nem volt egyforma íze nála két csésze kávénak! Soha még egy asszonynak annyiféle neve nem volt, mint neki! Nem is tudja igazán, Verának keresztelték-e, vagy Stefinek, Azt sem tudja, négy év alatt képtelen volt rájönni, hogy román-e vagy olasz, magyar, vagy hollandi. Talán szláv. Délszláv, vagy mit mondott. S mikor egyszer mégis megjegyezte, hogy hát hiszen töretlenül beszél magyarul, ráhunyorgott fekete, vagy szürke, vagy isten tudja, talán sötétkék szemével: Hm! Próbáljon csak egyszer hollandul beszélni velem! Persze, hogy nem próbálta, hiszen tudta az asszony, hogy nem beszél hollandul.

No, de hát mindez nem fontos. Vagyis, nem ez a fontos most. Hanemhát: kidobta. Ezt az egyet őszintén tette. Ezt igen! A bestia, a nyomorult szajha! Ezt igen, most az egyszer őszinte volt. Fiam, jutott eszébe a férfinak az asszony szava: fiam, itt a zsidótörvény. S maga idejár a nyakamra, és maga nekem nem kell, és pusztuljon innen a kéziratával, meg a szerelmes nyavalygásával, nem kell nekem sem a maga megalázkodása, sem a büszkesége, semmi nem kell magától. Minek is járt ide a nyakamra? Hogy az öreg, ronda feleségéről meséljen nekem? Azzal a vén skarabeusszal akart engem meghatni? Ahelyett, hogy már régesrég külföldön lennénk, s magának szerződése lenne egy amerikai filmvállalattól, ahogy annak a másik két zsidónak is? No most láthatja, mit jelent az, hogy valaki nem tud elszakadni a nyüves feleségtől! Hát ha akkor maga nem akart válni, most meg én nem akarom magát a nyakamon! Érti?

És halálosan szégyelli a férfi, ahogy eszébe jut a jelenet vége: az asszony, amilyen erős, sudár teremtés, fogta magát, kinyitotta az ajtót, s valósággal kilökte a csodálkozásában tehetetlen férfit. S a kabátját, kalapját, tömött irattáskáját utána dobta!

Ez tegnap volt. Ma meg a német repülőosztag egyszerűen bevonult a szállodájába, a tulajdonos is egész családjával kimenekült onnan, ő pedig itt van. Itt fekszik ebben a börtönben, kivénhedt Annája mellett.

Sápadt arca eltorzult a tehetetlen dühtől, a bosszúállás reménytelenségétől. Mégis, mit tegyen? Igaz, Verát védi most mindenféle törvény, ő az úr; kezének egy intésére még börtönbe is zárathatja! S ez, ez a nő, ez volt négy éven keresztül, vagy mondjuk három évig, hiszen az utolsó évben csak rimánkodására mehetett föl hozzá, — mindegy, három év is elég, — ennyi ideig a szerel-

mes szeretője, a muzsája, mindene, bálványa! Szavak, szavak... Hiába író, talán nem is a gyöngébbek közül való, mégsem tud új szót találni arra, mi mindene volt ez az asszony. Ha százszor látta volna egy nap, százszor is összeszorult volna a szíve a gyönyörtől. Többet jelentett neki egy kedves szava, mint minden elismerés, amit barátaitól és ellenségeitől kapott.

Hiába, hiába. Most itt fekszik ennek a börtönnek hitvesi lepedőjén. Nincs tovább. Aha! Hát persze! Hogy erre nem is gondolt eddig! Hiszen ez a halál! Hajaj! Hiszen ez a halál kezdete, az első állomás, a legnehezebb, a többi már könnyű. Semmi. Úgyszólván semmi. Halál, halál, de kinek a halála? Az övé? Neki kell meghalnia, mert szerencsétlen és öreg nőt vett feleségül, akit sajnált otthagyni? Azért kell így bűnhődnie, mert nem akarta világgá kergetni szegény öreg feleségét? S most neki kell pusztulnia? De mért? Mért neki?

Megint megfordult ágyában. Nem bírta tovább. Nem lehet kibírni ezt a sötétséget, ezt a magányt, ezt a szégyent, nem, nem! Jaj, megfullad, máris fulladozik!

Dideregve ugrott ki az ágyból, fölkattintotta a villanyt.

Visszabújt, hatalmasan és kicsit megkönnyebbülten sóhajtott, amint meglátta a másik ágyban Anna békés, ostobácska mosolyát; a tehenek mosolyoghattak így, a kedves tehenek, amikor meleg párával lehellték körül a kis Jézust.

— Ó, te szegény asszony te! — gondolta most, és halvány arca, ha lehet, még sápadtabbra döbbent. — Hiszen ez az asszony semmit sem sejt! Ez csakugyan egészen állati tudatlanságban él! Elmegy reggel a munkába, s dolgozik, szedi össze az ágrólszakadt kis pénzét, hogy legyen miből engem ellátnia. Irodától hazáig, otthontól irodáig. Ez az ő útja, élete, robotja és hite. Szabadsága és rabszolgasága. S milyen boldog, milyen áldott, milyen tudatlan!

S én? A halál.

A világosság mellett is szörnyű sötétséget érzett maga körül és didergett a meleg dunyha alatt, úgy érezte, nincs más menekvés, mint a szó: Anna.

Anna szájaszögletéből már eltűnt a mosoly. Komolyan, kötelességtudóan aludt. Mint afféle szegény proletárasszony, akinek korán kell talpon lennie, fölkelni, elvégezni a rárótt feladatot. Ezt duruzsolta lélekzete, ezt fejezte ki alvása nagy igyekezetében.

A férfi mindezt megérezte. S tetejébe még azt is, hogy a legmegdöbbentőbb félreértésre adna alkalmat, ha fölébresztené. Durván rázza meg? Akkor az ijedtségtől nem tud hova lenni szegény Mackó, széttárja kövér karjait és elkezd sírni. Vagy gyöngéden feküdjön melléje és simogatásával költögesse? Á, á, borzasztó! Még azt hinné, hogy a négy év előtti bolondosságok kezdődnek újra, szegény Maci!

No, de így sem megy tovább! Ezt az éjszakát nem lehet egymagában végigkínlódni! Kell a szó, legyen, ami lesz!

És megfogja az asszony kis kövér kezét (amit úgy szeretett valamikor) és nyomogatja, szorítgatja. És félhangosan sürgeti: — Ébredj, drága Macikám, nem tudok elaludni, ne aludj most te sem, hiszen holnap nem kell bemenned az irodába!

És ime, az asszony megfordul, éber, már rá is sugározza kutyahű, tiszta tekintetét.

— Mintha szóltál volna, egyetlenem.

A férfi néz, komoran, a szeme sem beszél.

Az asszony vár.

Van valami ünnepélyes, furcsa, szinte titokzatos a levegőben. Talán a köze-

ledő újév, talán el is múlt éjfél s már 1941-be hajolnak bele, ah, ki tudja azt megmagyarázni.

— Szeretsz? — hallatszik most a férfi ünnepélyes, furcsán titokzatos hangja.

Anna halkan felkuncog. Hogy mi mindent árul el hangjának ez a parányi feltörése, azzal mindketten tisztában vannak.

De a férfi mégis így folytatja:

— Nem, most ez így nem elég. Hallani akarom, de csak egyetlen szóval: szeretsz?

— Szeretlek — mondja az asszony, úgy, mintha nem az egész életét, de magát a halálát nyújtotta volna a férje felé.

— És megtennél mindent értem, amit csak kérek?

— Mindent — felelt az asszony minden szorongás nélkül.

— Akkor — mondta a férfi rekedt indulattal — eriggy el a nevemben Verához és...

Elhallgatott. Az asszony figyelmesen, tisztelettel várt. Csak sokára szólalt meg, halkan és ártatlanul:

— És?

— Öld meg! — zokogott föl a férfi. — Öld meg, öld meg! Helyettem és nekem, öld meg őt!

Az asszony odakúszott a férfihez. Egy pillanat alatt mindent megérzett. De még ebben a percben is vigyázott magára és lesimította a férfi hálóingét, nehogy csupasz testük egymáshoz érjen. Ehhez nem tartotta magát elég méltónak. Megkérdezte, anyai haraggal, pajtási segíteniakarással, szolgálatkészen:

— Bántott?

És a férfi magához vonta a feleségét, mintha indulattalan, testetlen, anyagiatlan, lélektelen levegő volna csak, jó, tiszta friss levegő, ami nélkül nincsen élet, de ki veszi észre a levegőt, amit belélegzünk? Feküdtek egymás mellett, mégis a férfi inkább a szobának, a bútoroknak, a magánynak, önmagának, az ismeretlen sorsnak beszélt, s az asszony kegyképpen hallgathatta csak:

— Odamégy, holnap, korán, tízkor ott kell már lenned, hogy még ágyban találd. Egyedül lesz, mert nagyon vigyáz arra, hogy szeretői ne maradjanak nála reggelig. Mosolyogni fog, és nem fogja sejteni, hogy a halált hozod neki.

— Igen.

— Ó, te, te! Hát igazán megteszed?

— Meg. Te akarod, hát hogyne tenném meg? Csak azért... tudni szeretném, ha nem fáj elmondani, hogy mivel bántott meg ennyire?

— Lelkedre mondd: hát te igazán nem tudod, hogy vele éltem, míg távol voltam tőled? Hogy miatta hagytalak el? Hogy életem egyetlen boldogsága, szépsége, minden értelme és ostobasága ő? Te nem tudtad ezt? Nem érezted az írásaimon?

— Nem tudtam — felelte halkan, remegő hangon az asszony. — Nem tudtam, senki sem mondta.

— Te ostoba!

— Igen.

— Veled nem lehet egy födél alatt élni! A te szereteted megsemmisítő, maga a halál! Úgy ragadod meg az embert, te átkozott!

— Ne haragudj.

— Nos jó. Így legalább jobban megérted. Úgy szerettem őt, mint te engem! S úgy hazudott nekem, mint én, neked! És úgy gyűlölöm, mint ahogy te meg-

bocsájtasz nekem, és úgy kívánom a halálát, mint ahogy te megvédesz engem a haláltól! Érted már?

— Értem.

— És most is úgy szeretsz, mint eddig?

— Jobban. Mert most sajnállak is.

— Elmégy?

— Elmegyek.

— No, akkor maradj itt ma éjszaka, aludj itt tovább mellettem.

Hátára feküdt, s jobb karját az asszony feje alá illesztve, belemeredt a levegőbe.

Az asszony pedig egy ideig kereste réges-régi fészkét a férfi mellén, odabújt és csakhamar újból elaludt.

*

Sokáig csöngetett, de ajtót nem nyitott senki. Havazott az éjjel, tele is lett hóval a csúnya, meleg csizmája, már egészen letisztította, de még mindig nem jelentkezett senki. No végre! Vera nyit vagy három lakatot, míg Anna nagy körülményesen bejut az előszobába, leveti csizmáját s már ott is ül egy kis széken, Vera mellett, aki visszafekszik a hatalmas ágyba, csipkés párnák közé és fázósan takargatja magát a gyönyörű selyempaplannal.

Ismerték egymást. Társaságban találkoztak két-háromszor, voltaképpen Anna mutatta be Gyurit. Vera sejtette, hogy nagy küldetésben jöhetett ide ez az alázatos vénség, de hadd rukkoljon ki.

Anna is érzi, hogy valamit kell mondani. Nem baj, akármilyen csacskaságot. De el kell kezdeni.

— Azt hittem már, nem talállak itthon, oly sokáig nyitottál ajtót.

— Hát csak nem szaladok ki meztelenül?

Anna csodálkozott:

— De hiszen köpenyt kaptál magadra.

Vera gúnyosan mosolyodott el.

— Á, nem úgy értem, öregem. Az arcomat nem szeretem csupaszon mutatni!

Anna ránézett Verára. Valóban, az arca, ajka ki volt festve.

— Vagy úgy.

S elhallgatott.

Verát bosszantotta Anna megtorpanása. Mondja meg, amit akar, aztán menjen a fenébe. Pont újévkor kell ez neki ide!

— Nos? — kérdezte — van tán valami újság? Vagy boldog újévet jöttél kívánni? — és nevetett. Majd mindjárt hozzátette:

— No de komolyan, Anna. Mért jöttél?

Anna ránézett Verára; nem találta nehéznek a küldetését.

— Hogy megöljelek, — mondta nyugodtan.

Vera szívből, affektálás nélkül, sisteregve, hujjogatva, majd feketén, mint egy háborodott tó, majd, mint egy világos szökőkút, úgy nevetett, újból és újból, könnyezve, lihegve, fékeveszetten. Végül megtörölte könnyes szemét és így szólt:

— No, ez jó volt. Jól kezdődik az esztendő. Ha egész évben ilyen jókat fogok röhögni... mondhatom... — Majd úgy tett, mintha hirtelen elkomolyodott volna: — És mikor Annuskám, mikor?

— Majd ha itt lesz az ideje — felelte nyugodtan Anna. — Ezt jöttem csak mondani.

Fölállt, kezet nyújtott.

— Most megyek. Légy szíves, engedj ki.

Vera egészen elhalkult. Belül is. Egy pillanatig sem gondolta komolyan, amit ez a hóbortos vénség itt előtte végigkomédiázott, de ki az az ember, aki akár hallani is szeret ilyet? Bizonyára senki, tehát ő sem.

Szó nélkül nyitott ajtót, jól bereteszelte a három zárat, visszabújt a paplana alá, és elgondolkozott.

— Átkozott pech, gondolta, hogy éppen ebbe az állatba, ebbe az író úrba kellett botlanom. Na, nem az első marhaság, pirongatta önmagát, de remélem az utolsó. Ez az Imre mégiscsak más. Orvos. Fiatal és erős — futott végig rajta az öröm. Á, mit, szakítani kell az egész eddigi buta élettel, még jó, hogy nem jutott eszébe dicsekedni a múltkor Gyurival, nem is érti, honnan veszi egy orvos ezt az irodalmi hóbortot, hogy pont Gyurit ismerje és szeresse ennyire! No mindegy, sóhajtott föl álmosan, mert csak hajnalban aludt el nagynehezen, s délután háromra megint itt az Imre. Most csak aludni, aludni, fiatalnak, szépnek lenni! Ezt a Gyurit pedig elintézni. Leszoktatja arról, hogy utána loholjon.

*

Január másodikán Annát telefonhoz hívták. Ki lehet, gondolta nyugtalanul; akárki, csak a férje ne legyen az isten szent szerelmére, ne búcsúzzon megint telefonon, mint négy évvel ezelőtt.

— Halló? Itt Anna.

— Itt Vera.

— Ó... szervusz...

— Hallgas ide. Azért hívtalak telefonon, mert nem akaródzik levelet írni. Most pedig idefigyelj. Mondd meg Gyurinak: ha nem hágy engem békén, ha akárkit is, téged is beleértve, küldözget hozzám, ha zaklatni mertek engem, ha fel akarjátok borítani az életemet, akkor én is tudok védekezni. Halló?

— Igen, hallom.

— No, mit is akartam még mondani. Tehát hagyjatok békén. Én nem akarom többé Gyurit ismerni, és nekem ne köszöngessen, és nekem ne ólálkodjék a lakásom táján, és nekem ne írogasson, mert az első levelet, amit ez után a beszélgetés után kapnék tőle, odaadom egy ismerős rendőrkapitánynak. Utóvégre elmúlt az az idő, hogy keresztény asszonyok zsidókkal piszkítsák az életüket. Megértetted? Ha szereted őt, akkor tartsd vissza ezektől a marhaságoktól. No isten veled, rád nem haragszom, te egy tehetetlen öreg tehén vagy. Szervusz.

S letette a kagylót.

Anna sápadtan támolygott vissza az írógéphez, de egyben boldogan is, mert hiszen nem Gyuri telefonált, így tehát semmi baj.

Vera egy kicsit megijedt, mikor lecsapta a kagylót. Szokott ő így önmagától megijedni. Mégse kellett volna? Ah, hülyeség. Mit izgul ilyen dolgokkal? Anna nem fog fecsegni, annyira mégse ostoba. Az a kullancs Gyuri meg nem fog többé alkalmatlankodni a lakása előtt. Kész. Punktum.

II.

1944 december derekán a nyilasok egy sötét, nyirkos, hatalmas pincébe terelték össze a svájciak által védett ház üldözött lakóit. Egyenként szólították őket valami listáról. A jelentkezők között ott volt Anna is, akinek egy fölfor-

dított teknőn harmadmagával még ülőhely is jutott. A hátához lepedőbe gyömöszölt dunyha volt kötve, kezében lóhalálában összeeszkábált, lim-lommal teli szatyor.

Nem sírt, nem is mosolygott. Arcán valamiféle megállapodottság, ami a halott gyermeken észlelhető néha. Az örökös várakozás dermedtsége ez, amiből nincs kiút, mert ezt a várakozást ki nem engedi az arcból sem egy szemvillanás, sem mosolygás, sem az orr szimatolása.

A névsor hosszú volt, mintegy háromszáz menekült lakott a hatalmas szentistvánparki palotában. Ekkor egy férfi lépett Annához.

— A... György felesége maga? — kérdezte a szőke, kistermetű, kiállófogú, okos patkányszemű férfi.

— Igen, az vagyok — felelt Anna boldog meglepődéssel, csodálatos ellentétben egész megjelenésével, mint mikor hült hamú alatt hirtelen parázsra bukkanunk.

— Tudja, hová visznek bennünket? — kérdezte halkan a férfi.

— Mindegy — súgta vissza Anna.

— Férje?

— Ő boldog — csillant föl most Anna arca. — Biztonságban van, munkaszolgálatos, s éppen most hozták be nekem ezt a lapot, ni! — S egy sáros papírdarabot nyújtott a férfi felé, azzal a bizalmassággal, mely akkoriban az egysorsúak között fennállott, — olvassa csak el!

— „Kedves Macikám! A határról írok, most visznek bennünket Hegyeshalmon át Németországba. Vigyázz magadra! Ölel, csókol Gyurid." — olvasta a férfi, majd komoran visszanyújtotta a lapot. Nem szólt semmit. Nézte az asszonyt.

— Nos, — kérdezte az asszony — nem mindegy ezek után, hová visznek? Ő biztonságban van.

A férfi pedig csak nézte, egyre nézte az asszonyt. Csak nagysokára szólalt meg:

— Nagyon szeretem a férje írásait. Egyébként orvos vagyok és mondja meg nekem őszintén: igazán olyan nagy biztonságban tudja a férjét? Nem hallott semmit Németország felől?

— Én? — csodálkozott az asszony — kitől s mit hallottam volna? — Majd hirtelen közelhajolt: — Elárulok magának egy titkot — súgta az arcába — mindnyájunkkal történhet valami baj, az ember semmit nem tudhat. De az én Gyurim az egyetlen a földön, akivel semmi rossz nem eshet meg. Érti? Mindenkivel, csak vele nem.

Az orvos felsóhajtott. Majd halkan visszasuttogott, bele az asszony arcába:

— Maga... hogy is mondjam ezt... készakarva őrült meg? Vagy csak úgy magától adódott?

Anna bólintott. Mosolya egészen megváltoztatta hamúszín vonásait: — Készakarva. Itt minden tégla kisodródhat a helyéről, megfordulhat a Duna folyása, de Györgynek semmi baja nem eshet. Érti?

— Értem, — mondta halkan a férfi. — S ha már a Dunáról beszél, meg kell mondjam, nem is olyan lehetetlen, hogy ha nem is fordul meg, de megreked. Tőlünk... Odavisznek most bennünket, belelőni a folyóba. Félórája sincs, hogy hallottam a dögöket egymás közt beszélni.

— A nyilasokat?

— Őket asszonyom. S maradjunk egymás mellett. Ismétlem, nagyon szeretem a férjét, de most már magát is. Ilyennek képzeltem az ő feleségét.

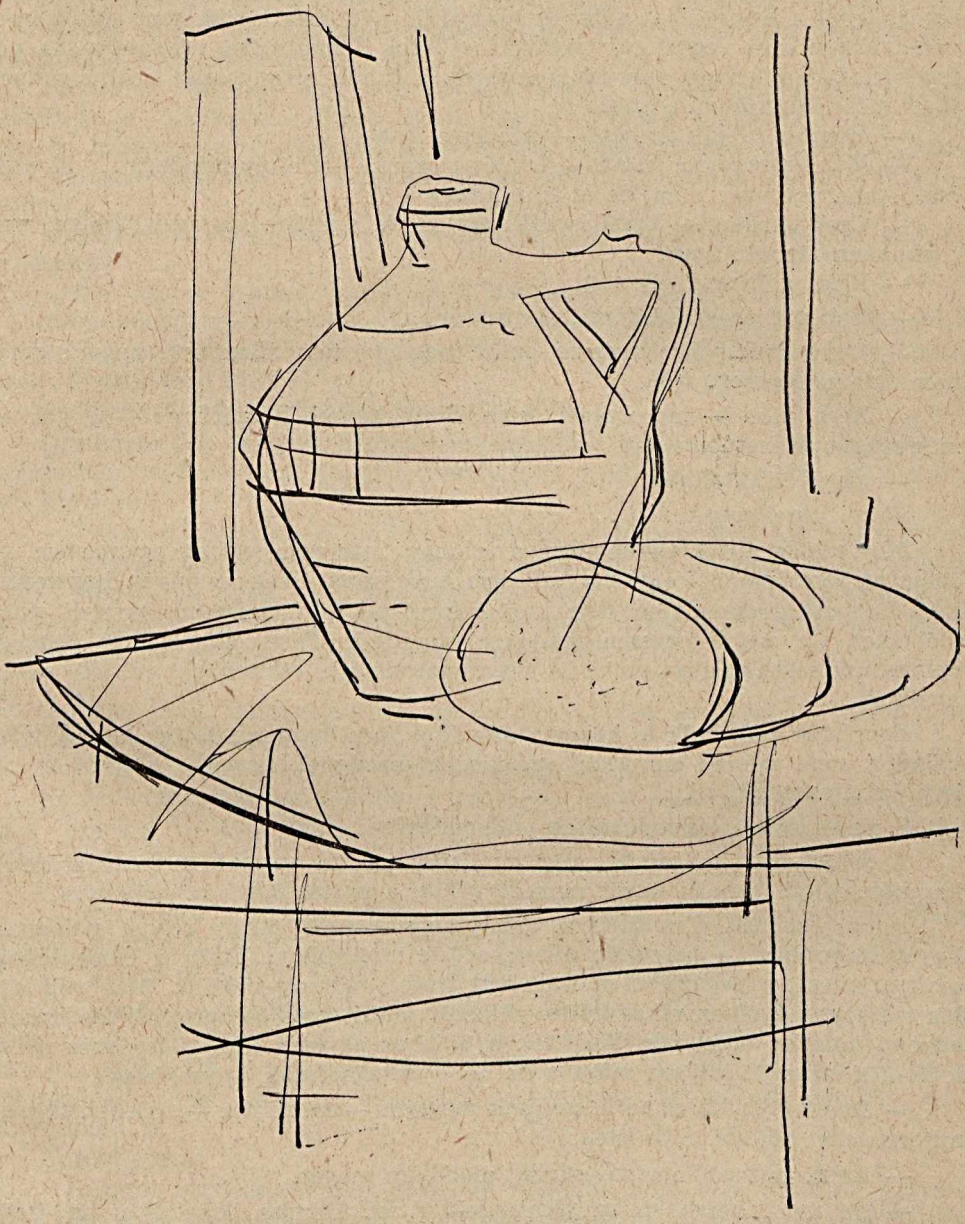

Bizse János rajza

A Dunának a házzal szemben fekvő egykori parti sétányán állították fel őket. Most egyszerre, a beszédtilalom dacára, a viharvitte tűznél hamarébb terjedt el a hír, hogy pontosan ezen a helyen lőtték bele nyolcvan lakótársukat tegnap éjjel a Dunába, — akiknek hiányáról még csak idejük sem volt számot vetni, hiszen kora reggel óta tartott a nyilasok házkutatása, névsorolvasás, betegek riasztása, s most már itt is vannak, a furcsa bizonyosság előtt, s milyen jó ez a kis kiugrófogú orvoska.

— Hogy is hívják magát? — kérdezte Anna.

— Már harmadszor kérdi — felelt az orvos. — De oly mindegy... Mondja csak Anna asszony... no, de ez is mindegy.

— Csak kérdezzen. Ezzel is telik az idő, és legalább a szavak, amiket váltunk, nem fáznak. Igaz?

— Bizony. Bizony így van.

— Valamit akart kérdezni, doktor úr...

— Nem is annyira kérdezni, mint meg akartam állapítani, hogy a férje nem valami népszerű író!

— Nem, nem — mosolygott Anna. Majd később hozzáfűzte: — Fogok én még magának mesélni róla?

— Úgy vélem, aligha.

Ekkor elhallgattak.

Még sokáig álltak egyhelyben, s valóban, már nem szóltak egymáshoz. Az egész embercsoportból egyetlen szó sem hallatszott. Csak az anyák igyekeztek még, ha másképp nem ment már, kínjuk forróságával melengetni dermedő gyermekeiket. Az aggok egészen magukra maradtak. Férfi, aki számba jöhetett volna, munkaszolgálaton volt. A visszamaradottak esettebbek voltak asszonyaiknál.

Egyszerre csak halk és kemény szóváltás foszlányai süvítettek bele a hideg csöndbe, nem messze Annától; egy idegen országbeli tiszt perlekedett a sort lezáró nyilas vezetővel.

S nemsokára megmenekültek valamennyien.

A svájci tiszt megvárta, míg mindannyian túl vannak a menedékházuk kapuján, majd ő maga is ott maradt velük, a portásfülkében virrasztva.

Anna visszaült a matracára, amely úgy maradt, ahogy reggel otthagyta. Egyéb holmijai is a helyükön álltak, szinte megszólalva attól az elevenségtől, amit az asszony halottaiból menekedett lelke sugárzott beléjük. Még volt egy kis teája, azt gyorsan elkészítette, pálinkát öntött bele és az egyik kis csészét odanyújtotta az orvosnak. Megitták a teát, az asszony kényelmesebbre igazította a matracait, ráültek mind a ketten s betakaróztak a dunyhával.

— Az én Gyurimról ne beszéljünk mégsem — mondotta —, istenekről csak mitoszt lehet költeni. S ő: isten.

— Anna asszony, igazán, szívből csodálom magát.

— De most beszéljen magáról, doktor úr. Hogyan lehetséges az, hogy ebben a korban nem munkaszolgálatos?

— Álnéven vagyok itt, megszöktem — suttogta a férfi.

Azután többet nem beszéltek semmiről. Jól esett a csend, amiben most, mintha titkos órák lágyan és elégedetten tik-takoltak volna.

Másnap reggelre eltűnt a fiatal orvos.

III.

Nagyon hideg volt. A márciusi köd behatolt Vera szemébe, fogába, meleg bundája sem védte meg a kellemetlen, nedves fázástól. Maga elé meredve várta a villamost, már előre dühöngött, hogy ilyenkor estefelé mekkora tolongás lesz majd, és őt a szigorú fogorvosa várja.

Egyszerre csak úgy érzi, hogy valaki oldalról nagyon erősen figyeli. Egy pillanatra a megrégiben filmen látott dzsungelt érezte maga előtt, egy vadmacska hátborzongató szemével az előtérben. Oldalt fordult az undorító ködben, egészen ösztönösen, semmi köze nem volt a tudatának ehhez a mozdulathoz.

Megdöbbent, elsápadt, aztán elmosolyodott. Előrelendült az egyik lábával, féllépéssel.

— Te vagy az Anna? No né! Ilyen találkozás! S hogy kerestelek!

Anna tekintetével birtokába vette Vera szemét. Bűvölte, valóban úgy, mint a dzsungel-beli vadmacska. Nem is kérdezett, hanem inkább határozottan, tudatosan, parancsolón szólt Verára:

— Te most a hatossal jössz. Én is felszállok.

A villamosban az egyik ülésen szembekerültek. Nézték egymást, Anna szempillája sem rebbent. Vera hangos érdeklődéssel próbált kimenekülni ebből a kínos bűvkörből.

— Nem is kérdezem, mi újság — kezdte — igazán nem kérdezem, mert hiszen szegény Gyuriról eleget olvasok a lapokban. De te! Hogy milyen fiatal vagy! Milyen jól nézel ki! Nem, hát most már nincs kifogás! Találkoztunk, látod, s ez nem véletlen! El kell jönnöd hozzám, hiszen a férjem ismer téged. Muszáj jönnöd! És most azonnal meg is beszéljük. Jó?

— Jó.

— Várj csak, Annuskám. Én is leszállok veled. Nagyszerű, éppen erre lakik az én fogorvosom is.

Leszálltak. Vera belekarolt Annába s úgy folytatta:

— A Galamb utcában lakunk, a tizenhetes szám első emeletén. Jól jegyezd meg drágám: Galamb utca tizenhét, első emelet kettő. Holnap este. Hány órakor érsz rá?

— Nyolckor.

— Nagyszerű... Azaz... huj, várj csak drágám. Imre pont holnap nincs otthon. Valami kongresszusra, Szegedre kell utaznia. Jaj, mi legyen akkor?

— Mi lenne? Semmi. Holnap nyolckor ott vagyok nálad.

Vera már nem érezte a ködöt, hideget. Élénken, vidáman kacagott: — Ez vagy te, Anna! Ez, ez vagy te! Akkurátus, nem ismersz gátat! Hát jó. Akkor holnap; majd máskor beszéltek Imrével. Úgyis jobb, ha előbb mi ketten diskurálunk. Most már szaladok, megesz a fogorvosom. Tehát még egyszer: Galamb utca...

Hazaérkezett.

A szoba berendezése csak annyiból változott, hogy a könyvespolc helyén, amit könyvestül együtt loptak el a nyilasok, egy régimódi fiókos szekrényke állott, s annak tetején György életnagyságú képe, elég tűrhetően megfestve.

Anna megállt a kép előtt. Egész halkan elmosolyodott. Állt, el nem mozdult a kép mellől. Kabátját nem vetette le, mert a szobában három éve nem fűtött. Gyűlölte a meleg szobákat, a jó ételeket, a muzsikát. Tükörbe nem nézett, ősz haját vaktában rendezte el a fején; ruháját csak nyáron cserélte fel

könnyebbel. A magüzemben, ahol dolgozott, munkáját kifogástalanul végezte, megbízható, csöndes volt és nem tűrte a részvétet. Idegen, vagy rég nem látott ismerősök kérdésére csak annyit válaszolt, hogy férje minden bizonnyal él, hiszen nincsen halálhíre róla, és várja. A hideg szobában végigjátszotta mindennapi játékát. Beszélt a képhez és hitte, hogy a kép mögött maga György honol valamerre, talán magában a képben, vagy az egész szobában lengve, az ismerős bútorok némaságában, vagy magában benne a várakozásban, az időben, amely csak azért múlik, hogy az elkövetkezőnek, a találkozásuk percének adjon helyet: változatlan maradt. Annyira él, hogy egészen pontosan tudja Anna: mikor cselekszik helyesen s mikor érdemel korholást. Ilyenkor hangosan szidja is önmagát, s megígéri, hogy máskor nem tesz ilyet.

Kiment a dermesztő konyhába, föltett egy csésze teának való vizet, egy öreg serpenyőbe zsírt és kenyeret rakott. Szép barnára sült a kenyér, addigra elkészült a tea is, lenyelte, visszament a szobába, megágyazott.

A festmény előtt megállt: — Holnap elmegyek Verához — szólt oda a képnek nagykomolyan. Lefeküdt, de nem oltotta el a villanyt. Nem mutatta önmaga előtt sem, mennyire izgatott.

Aztán nagysokára újból fölkelt a melegedő dunna alól. Magára vette a kabátját, odalépett a régimódi szekrénykéhez s az egyik fiókban sokáig matatott. Öreg, szakadt kendőben őrizte kincsét, amit két éve nem szedett elő, gyorsan belerakta óriási táskájába, ahol elfért egész múltja: nyolc felvétel Gyuriról, és jelene, a pirított kenyerek formájában. Most odadugta jövője kincsét is.

Visszafeküdt, rámosolygott a képre, és elkattintotta a világosságot. Tudta, hogy ezen az éjszakán nem fog aludni...

*

— Jaj — nevetett Vera ajtónyitás közben — meg kell halni, hogy te milyen pontos vagy! Egy perccel sem múlt nyolc óra!

Anna az előszobában levette nevetségesen kopott kabátját, kendőjét, letette táskáját, majd benyitott a szobába. Belesüppedt egy karosszékbe.

— Igen — felelte —, igyekszem megtenni a kötelességem.

— No, nem látom, hogy olyan nagyon siettél volna — kedélyeskedett Vera, szép bútorai között, a hízelgő, kedves melegben.

Anna kérdőn nézett rá.

Vera nevetve folytatta:

— Ha tegnap nem találkozunk, már köröztettelek volna! Az ember örül, ha van valaki, akivel elbeszélgethet a régi rossz időkről, akinek megmutathatja a lakását, a holmikat, amiket sikerült visszaszerezni, az ember várja, hogy megtudja, kik maradtak életben, az Imre is sokszor reklamált, s te még kérded, mi a kötelességed?

S kedvesen duzzogva nyújtott Anna felé egy sütéményes tálat.

— Kóstold meg szívem, míg a teát betöltöm. Vagy inkább feketét iszol?

— Köszönöm, én már vacsoráztam, teát ittam és feketét nem iszom.

— De süteményt csak eszel?

— Köszönöm, nem kérek.

— Jó, hát akkor hagyjuk a kínálást. Én sem vagyok éhes. Ha majd kell, itt van előttünk. Te Anna, te nem is tudod, milyen sok mondanivalóm van.

— Mondd el.

— No, nem elbeszélésre gondoltam, én nem vagyok író. Csak úgy, mindenfélét, össze-vissza. Például te ismered az én drága, édes, tündéri Imrémet. S azt is tudod, hogy zsidó?

— Ismerem, s tudom, hogy zsidó. De ugyanakkor sejtheted, hogy én mit akarok tőled kérdezni.

— Ááá, — húzta el játékosan a száját Vera, — hát persze hogy tudom. Látod! Ez tisztára a sors tréfája! Hogy miket mondtam akkor telefonon! S látod, a vége: hogy egy zsidót szeretek, egy zsidót, de milyen őrülten szeretem!

— Igen. Egy m á s i k zsidót.

— Hát... igen. Viszont szegény Gyurit t e szereted úgy, mint én az én Imrémet. És... ha már itt tartunk... drágám... arra szeretnélek megkérni... te tudod, igazán tudod, mit jelent, szeretni a férjünket... Annuskám, nézd, összeteszem a két kezemet, úgy kérlek, ne szólj Imrének erről az ostoba dologról. Ő nem tud semmiről. Ne szólj, drága, kedves Anna, te vagy az egyedüli ezen a világon, aki ismered ezt a titkomat, meg az a telefonálás is akkor... Jaj, az is olyan borzasztó... Minek a régi dolgokat zaklatni? Elhiszem, neked fájhat, hogy szegény Gyuri nem jött vissza, de hiszen annyian, de annyian haltak meg... És a felszabadulás után egyszer csak csengetnek, és az Imre, képzeld, az Imre jött meg, rongyosan és szőrösen! De én nem törődtem vele, és a felszabadulás után olyan másképpen gondolkozott mindenki, hát odavettem magamhoz az esküvőnkig, s nemhogy megbántam volna, de nézd, milyen boldog vagyok! És hogy megy neki a rendelője! Szenzációs! És eláraszt engem mindennel, amire csak ránézek, már az enyém! És semmi sem hiányzik a boldogságomhoz, csak ne lett volna az a história szegény Gyurival!

Visszadőlt a karosszékébe, s elhallgatott; várta, mit felel az Anna.

Sokáig csak a csöndet és meleget lehetett érezni a szobában. Ekkor megszólalt Anna:

— Gyuri csak utolsó volt azok között, de nem az első, akiket megcsaltál.

— Ezt is tudod? — hizelgett nevetve Vera.

— Ezt is és mást is. Azt, hogy a többi elviselte gonoszságodat, el is felejtették bizonyára, de Gyurit: megölted.

— Én? — sápadt el Vera. — Mért mondod ezt nekem? Hát én küldtem Németországba?

— Te, — mondta Anna olyan súlyosan, hogy a szép, vidám Vera egészen összeroskadt a karosszékben. De mélyen tudata alatt valahol azért örült, hogy most végigbeszélnek mindent ezzel a borzalmas szörnyeteggel és ezentúl békén hagyja őt az egész Gyuri-ügy.

— Hát hogyan? Mivel öltem én meg őt?

— Mikor visszatért hozzám, már súlyos beteg volt a lelke. Amit neki akkor telefonon énáltalam üzentél, azt Gyuri pontosan megértette. Benned akkor már csak Szálasi hóhérát látta és csalódásában nem volt kedve megbújni sehol-sem, az egész ország minden talpalatnyi helyén már csak sakálok vonítását hallotta és tigrisek szemeit látta. Megkönnyebbülten ment munkaszolgálatba: jobb a halál, ez volt a megkínzott arcára írva, százszor jobb a halál, mint egy nyilas nő súlya a szívemben!

— Beszélni sem tudnék a döbbenettől, — kiáltotta ekkor Vera — szót sem tudnék szólni a vádjaidra, ha nem volnék zsidó orvos felesége!

— Az vagy, tudom. De éppen azért vagy az, mert érzed a gyilkos voltodat! S milyen könnyedén siklottál át ebbe az életbe! Képzelem! Ki gyanúsíthatja egy z s i d ó orvos feleségét azzal, hogy ő nyilas gyilkos volt, a nyilas, gyilkos időkben? S még hozzá jól kereső, fiatal ember az urad! Hát nem kell az ilyet szeretni?

— Beteg vagy Anna.

— Tudom. Őrült vagyok.

Vera nyugtalankodni kezdett. Bár úgy látta, hogy Anna szeme, arca, kiejtése tiszta, mégis megijedt ettől az estétől. Ó, csak már menne, én édes istenem! Csak már menne, csak jönne már vissza az Imre, ó, mit tettem én, hogy idehívtam! — siránkozott magában.

— Bízzál a bírákban — mondta hangosan — Anna, én mondom neked, hogy bízni kell bennük.

— Sok a dolguk — felelt Anna komoran — nem lehet minden egyes esettel külön foglalkozniok. És aki a bizonyítékot csak a szívében hordja, mint én...

Vera kétségbeesetten vágott közbe:

— Anna! Légy eszeden! Menj kérlek, menj el innen! Félek tőled!

Anna fölkelt a helyéről. Vera dermedt örömmel figyelte, hogy talán igazán elmegy. Lenyügözötten, egy szóval, egy nézéssel sem akarta megakasztani Anna készülődését.

Anna pedig megkereste az előszobában a kabátját, felvette, a kendőt is megkötötte az álla alatt, kesztyűjét a kabát zsebébe gyömöszölte, s belenyúlt a táskájába. Kihámozta az öreg, szakadt kendőből a kincsét. Jól megfogta, úgy ahogy annakidején megtanulta.

Aztán benyitott a szobába. Vera ott ült, egyhelyben, mozdulatlanul.

A kincs: egy kis revolver volt. Most megrántotta a ravaszt, nagyszerűen célzott, jó közelről. A finom, vékony selyemblúzon keresztül: egyenest bele, Vera szívébe.

*

Odahaza megállt a kép előtt. Az mozdulatlanul bámult vissza Annára. Vagy talán — mosolygott?

Lehúnyta a szemét. Boldogan merült el halálosan megsebzett életének őrületébe, amely már úgy vette körül, mint kemény szikláról aláhulló langyos vízesés...

Demény Ottó

Kis vers az esőhöz

Eső. Bognélküli fonalak függönye
Áttetszően lebegsz a fény s a föld között.
Eső, táplálkozó növények itala.
Eső, langy vagy hideg, de szenvedélytelen.

Kinyújtom a kezem, mossad hüvös eső.
Fürdessed fejemet, lágyul szálkás hajam.
Tócsáid tükriben majd fölragyog az ég
kék foltja és sugárszegélyes fellege.

De addig mossad el e homlok ráncait.
fussanak gondjaim, mint csurgókon a víz.
Paskolj tisztára, mint a hajdani kamaszt.
Eső, te nyugtató, te szenvedélytelen.

Pákolitz István versei

Gabriella

Szél-fútta, rezgő, lágy zengésű hárfa
g-moll akkordja dallamos neved —
Neved: futóska csermely csobogása,
csitítja lázban égő lelkemet —
Neved: a május-zöld-aranyba lengő,
termőre érő, zizgő lombos ág —
Neved: varázsos Veronika-kendő:
őrizze szívem bélyegét tovább!
Neved barackos-puha bársonyára
cirógatom pihés lélegzetem;
neved kalácsként omlik szét a számban,
betűit újra-újra ízlelem;
neved: kigyúló tűz a versben és
nyugtot nem adó örök lüktetés.

Szirom

A rózsa bíborszirmait kitárja,
kinyílt egészen, érett, mint a nyár;
bár őrzi-óvja még a karcsú váza,
s a rózsa is nyíló csodára vár;
de érzed, hogy a lenge-könnyű múlás
az illanó perc fátyolán lebeg:
virághalál az első-szirom hullás
s szívet szorító, néma döbbenet;
s már nem a kelyhe-nyílt virágot félted,
de érett-bíbor-asszonyos nyarad:
elillant harminchárom szöcske-éved,
árulkodó a jel pillád alatt;
s amíg tűnődve lehúnyod szemed,
a rózsa legszebb szirma lepereg.

Lidérc

Mint harcos, aki fél, de nem mutatja
s ha sápad is, csak legbelül remeg;
szorongva gondolok a pillanatra,
hogy — őrizve is — elveszítelek;
félelmemet kék-füttyszavamba fojtom,
lidércem így talán elűzhetem —
hiába hűség-próbás férfi-sorsom:
ki fél, remeg, az mind fegyvertelen!

Szívem: kiújult rettegések rabja,
örökre-féltett szívedért perel,
mert nincs kötés, mi széjjel nem szakadhat,
s a boldogság is mérgezett kehely:
nem tudhatom, hogy biztos-hű szerelmem
megóv-e téged más szerelme ellen?

Önző

Csak egyőnknek nem ad, nem adhat semmit
se tél, se nyár, se bánat, sem öröm;
a folyó sem csak önmagát jelenti,
s vízgyűrüként kitáguló jövőm
karod partként vigyázza. Tettenérlek,
mielőtt még a búvó gondolat
formára lelne benned; épp így érzed,
ha mondhatatlan sejtés fojtogat;
hüvös hiányod önmagam hiánya,
eged s a poklod: poklom és egem,
s becsaplak mégis, jaj, minden hiába,
önző vagyok s nagyon könyörtelen:
nem lesz erőm, hogy nélküled kibírjam
és meg akarlak előzni a sírban.

Görgey Gábor versei

Barangolás a nádasban

Jól vigyázz, kutyám, ez a nádi dzsungel
eltemet, már innen az ég se látszik,
sárga, sárga, sárga világ, s a mélyén
ős-csacsogással

hívogat madárpuha fészekágyak
zsongító, álmos gügyögése, össze-
bújt meleg testek csupa öntudatlan
gurgula-hangja,

nádi nesz s iszap-kotyogás: a lenti
lét elégült, felbugyogó zenéje,
zsibbadok már s gyengülök álmosodva,
gyengülök — —

el, kutyám! menjünk idejében innét!
Mert lefekszem, s majd karikázva lassú
vízalatti gyöngy-buborékok úsznak
harcsa-szememből.

Rianás és látomás

Itt éltem magam, itt a fagyott lét végtelenében,
kristályfényben a rend mértana átragyogott
engem is, éltem nappalokat s mély éjeket — ám egy
alkonyaton felzeng messzi a jég, a lapály,
elszáguld, majd visszasikolt, mindig sebesebben,
zeng és zeng a fehér végtelen és közelebb,
mind közelebb jön, már recseg és dördül a sötétben
száz és száz rianás, bömöl az éjben a jég:
jön, jön, jön! menekülni e tátott, szörnyű torokból
futni a bőgő szörny-szájak elől — lök a sík
éjbe a rémület egyre tovább, már itt a nyomomban
bömböl a jég, feketén nyílik a víz: a lovak
és a bikák is újból feltámadtak a mélyből,
fújtatnak leszegett fejjel utánam — a part!
megmenekültem, itt van a part! s míg dördül a jég, én
még vinnyogva tovább, egyre tovább szaladok:
látom bundás körvonalát magasodni a hegynek,
vár rám, látja, jövök, s elheveredve hasát
tárja nekem, — én medveanyámhoz búvva melegszem,
s dermedt ajkam a lágy, tejszagú csecsre tapad.

Szentgyörgyhegyi szél

A szél ragyogó küllőire verve
pereg a csókák, seregélyek
raja fenn —
a nappalok fehér hasában a nyájak
lehevernek,
s a tejszagú völgyek előtt
kérődzve delel
a borjúfejü táj;
piros almát harap az alkony,
csonthéjából ha kibomlik az emlék,
vermek gombás hidegébe leszáll:
puhán meglebben könnyű gyerekhajam,
feledés legyez itt páfránylevelekkel
— hidegebb lett, hidegebb lett —
s a völgyek edényében túlcsordul a tej,
mozdúlnak már a tehénfoltos hegyek is,
madarakkal szárnyal a táj:
a szél ragyogó küllőire verve
pereg a csókák, seregélyek
raja fenn —
s már számban a nyirkos idő
mohája örökre megtapad.

Ungvári Tamás

Vas Istvánról

(Vázlat)

I.

Ez az intellektuális költő, aki minden titkok mögé az értelem fényszóróját veti, újabb köteteivel egy rejtély leckéjét adja fel nekünk. Mi az az erő, mely költeményeinek viszonylag gyér sorát életművé magasítja, mi kényszerít bennünket arra, hogy necsak az olvasó — a jelen — hanem máris az irodalomtörténész — a jövő — nézőpontjából is szemügyre vegyük harminc esztendejének termését, miért, hogy máris megüt az áramkör, amely műveit egybekapcsolja egymással, tegnappal, mával, holnappal? Hogy nem így tesszük őt mérlegre: ez a sor jó, amaz meg sápadtabb, hanem műve elcsitítja a kortársi tudatot, letörli emlékezetünkről, hogy mindez még változó és formálódó — késznek s lezártnak, önnön pályáját kiteljesítőnek tartjuk, s örömünket épp az a borzongató többlet tetézi, hogy e kerek s befejezettnek tetsző verstömb tovább munkálható s munkálódik is.

Most nőtt meg ez a költészet ilyen hirtelen. Egy új korszak értheti meg a költőt, aki harminc esztendeje kérdezi szüntelen, hogy győzhet-e az értelem az ostobaságon, ván-e már erőnk a barbárság megfékezésére. Mert ez a központi kérdése Vas István költészetének, s nekünk be kell vallanunk, hogy a gondja és kérdései minket is meggyötörtek.

Vas István példája annak is, hogy miként fogadja magába az igazi intellektualitás a nemzeti- és korproblémák sokaságát, miként szünteti meg arisztokratikus és különálló jellegét a szellem, amelynek az emberiség léte a gondja.

Vas István költészetét figyelve így leszünk valami furcsa átváltozás tanúi: az ezoterikusnak tetsző anyag duzzadni kezd s betölti problémáink terét, az, ami merő intellektuális vívódásnak látszott, olykor tömeg-pszihológiai jelenségek magyarázatává szélesülhetett, s az értelmiségi „korunk-hősének" útja az értelem csatáit ábrázolja, gazdagon s hitelesen.

II.

Prózai életrajzából se tudunk meg személyéről többet, mint verseiből. Lírájában is életregényt szövögetett Vas István. Helyszín és adatismeretünk persze prózájából bővült; az „Elveszett otthonokból" tudtuk meg, mikor töltötte el ifjúsága legmohóbb s fogékonyabb esztendeit Bécsben; milyen csavargásokból lett okosabb, s kik adták kezébe nagy s feleselő szellemek, Marx és Freud munkáit.

De a versekből se nehéz lázongó ifjúságát megrajzolni; a jó költeménynek segít a képzelet. Vitákban, olvasásban és forradalmas felbuzdulásokban alapozódott meg ez a jellem; s tragikus ifjúsága oltotta belé a mindig eleven *„pici szakadár akaratot"*.

Mi fűtötte inkább ezt a lázadó indulást: a fiatalság gőze, az elmélet részegsége, vagy a szerelem mámora — nehéz eldönteni. A fiatalság s a szerelem, amely ekkor a költő számára egyszerre jelentette a proletársorsot és a művészetet, Pest és Bécs

megismerését, első gyümölcseként fényes hitet érlelt. „Készül mindenfelé egy újabb, jobb világ" — mondja ki önfeledten az álmodó, s nem is sejti még, hogy hite éppúgy mardossa később, mint a fanyar kétely. Akiben egyszer fellobbant, az nem temetheti egykönnyen a kiábrándulás hamuja alá. Vas Istvánnál pedig az álom csak egy intermezzo erejéig él zavartalanul, s háború előtti poézise voltaképp keserű ébredés e jóleső tejszagú s mézes álomból. Álmokkal indult — s ezért sohasem sikerült szabadulni a béke, a nyugalom, a szabadság illúzióitól. Ha csalódás érte, ha reménykedése már-már szétporladt — nyomban arra kényszerült, hogy necsak a tényeket, dolgokat, istent, népet, történelmet vádolja, hanem elsősorban önmagát.

De az igazi rajongót nehezen töri meg a sorsa; s Vas Istvánnál is csak a többesztendős, sivár hivatalnokélet monotoniája csappanthatta meg a „sértődöttség termékeny dacát". A férfikor alázatát lassan ölti fel nyugtalan természete, s csak sokára érzi meg hirtelen: „S már önmagamban sem kettős a dalnok alakja meg a lomha hivatalnok" — s ha megérzi, a kifejezésben is több az irónia, mint a beletörődés.

„Felragyogott és beborult" — ilyen lakonikusan s egyszerűen fogalmazza meg életét a férfi; s az ifjúkori lázat együttt búcsúztatja a halott kedvessel, akit betegség ragadott el tőle, világok pusztulásának hajnalán, 1939-ben.

Az újabb stáció, amelyen a reménykedés paradicsomából elűzött racionalistát meghurcolják: a világháború. Ezidőben nála is csak a vers-töredékek szaporodnak, mint annyi társánál. Ezek a két- és négysorok épp torzószerűségükben a téboly igaz tükrei; nem többek egy sikolynál, kétségbeesett nevetésnél. Szinte a summájukat adja ez a vallomás s beismerés:

a pusztulás fölött táncolni látom
értelmem őrült nihilizmusát.

Ez a nihilizmus éppúgy rárakódott Vas élményanyagára, mint korábban a lázadás. S a háború vége, a romok építése sem űzheti el egykönnyen a kiábrándult értelem vizióit. A bizalmat a csalódott nem adja olcsón, kérdéseire a választ százszor is próbálja.

Gondja is megnőtt: a háború után, amikor Olaszországba jut el, az ősi, elpusztult kultúrára épült újkori civilizáció látványa egyszerre veti fel számára a mai emberiség problémáját: a rombolás, vagy a megújulás a győztes erő? újjászületik-e a világ a jó és rossz küzdelméből...?

Az antik istenek és a római forgószél azonban nem felel a gyötrődőnek. Talán csak az öregedés líráját megszólaltató „Rapszódia egy őszi kertben" zengeti fel egyszerre a forradalmas ifjúság emlékét s az új bizalmat, a fiatalság romantikáját, s a fejlődés hitét. Mintha ötvenedik esztendejére kiszenvedte volna magának az igazi racionalizmust — a szocializmus humanista szövetségesének magatartását.

III.

Honnan jutott idáig, a „megbékélésig"?

Ha Vas István háború-előtti s közvetlenül a felszabadulás után írott munkáit futtában számbavesszük, csupa vesztett csata emléke tekint ránk. Ezt a költőt nem vezette révbe a lázadó ifjúság, a menekülő férfikor, sem a háború utáni, a hirtelen légszomj sóvárságából feltörő, olykor társadalomellenes indulat sem. Mégis: minden veszteségből egy-egy verscsokornyi győzelemmel tér meg, s ha más jószága nem marad, hát ott az „emlék", a „rejtett boldogságú bánat, szép madara a melankóliának".

A hivatalnokélet keservei nála éppúgy megszülték a szépséget, mint az idill boldog nyugalma — Vasnak sikerült a sivárságban is dalolnia. A hivatalból esztendei két hétre szabaduló ember pünkösdi királyságát; a munkába beletörődtek felvijjogó kétségbeesését, olyan elemző nyugalommal, tárgyilagos fanyarsággal, vagy néha ódai szárnyalással tette élénk, mintha görög tájat, ciprusi alkonyt festett volna.

A lázadásnak egyébként is számos módja volt. S Vas tudta, hogy néha elég, ha nem ő, hanem a dolgok iróniája lázít — tudta, hogy elég a többre hivatott főhajtását bemutatni, hogy a hatás a görbülésnek indult gerincek kiegyenesítése legyen. Elő-

fordult tehát, hogy a kiábrándultság lírai megjelenítésével Vas — a kor adott akusztikájában — épp ellenkező hatást ért el. Kiábrándulása olykor a hit próbája volt — s Vasnál gyakorta efféle próbáról volt szó. Költészete valóban racionalista — s éppen ezért keresi tudása határait. Felvilágosodott, aki aláveti magát a kételkedésnek. Életelve is ilyenformán alakult tehát; hogy: megélni, átgondolni mindennek az ellenkezőjét is: az értelem világosságából elkalandozni a misztikum sötétjébe, a biztonságból a bizonytalanságba.

Minderre, láttuk, körülményei is kényszerítették, jelleme is. Önmagát egyhelyütt a mérleg jegyében született költőnek jellemzi. S költészete valóban mérleg, amelynek „lényege az egyeztetés, de billenéseiben a végtelen ingás lehetőségeivel".

A széles ingást első verseitől a háború utáni korig tapasztaljuk. „Mindegyik eszme lelkem dúlja rontja" — mondja már 1933-ban, tűz és víz filozófusait tanulmányozva. „Képzeletem mindent megízlel, eszem mindent megért" folytatja a háború alatt, s ezzel a kísérteties sorral csendít az előbbiekre rímet: „és rettegek a gyilkostól és rettegek a gyilkosért".

„Labdaverők közt szálló labda én vagyok" — jegyzi naplójába egyszer Vas István, s ezzel némiképp rávilágít a „mérleg egyéniség" titkára is. Vas István költészete egy tépett kor bonyolult prizmája volt. Olyan koré, amikor az ész hitvallása tetszett őrületnek, amikor néha az alázat őrizte meg a humanizmust s a dac vált értelmetlenné. Ezt a fonákságot jelenítette meg egykor Vas fegyelmezett sorokban — ezért lendült át gyakran az ellentmondások egyik sarkáról a másikra, ezért találjuk meg korábbi költészetében a latin nyugalmat s az izgatott keleti mámort, a hidegséget s másszor az önkivületet, a sírontúli szerelem fenségét és az erotikát.

A különböző állapotokat és magatartásokat Vas tisztán és szélőségesen jelenítette meg. Az értelmetlen végzet hatalmáról kevesen írtak nála átéltebb verset kortársai közül — s az ész ragyogásáról sem. E haragvó és megbékélő szellemek mindegyike egyszer-egyszer már birtokba vette egyéniségét.

„Mindennek rögtön ellentételét, két percet élek minden perc alatt." — ime ez volt a hitvallása és ars poeticája. Korábbi költészete végsősoron a racionalista tragédiáját fogalmazta meg: az emberét, akinek esze gömbölyüségek és harmóniák befogadására kész s élete során mégis csupa szögletbe és ellentmondásba ütközik. Ebből a tragédiából tárja elénk a költő a bizalom és tudás, imaginaritás és bizonytalanság felvonásait. Tűzhalmok és jéghegyek között ugrált, mint a thomas-manni pokol hőse: a forróságból a hideg egy percnyi kielégülést nyújtott neki csupán, de aztán a fagy űzte újból a lángok közé.

IV.

Volt-e hát összefoglaló válasza Vas Istvánnak?

Egy idea vonzotta kétségtelenül: az emberi szépségé. Ebben látta elegyedni a világ hatalmait, észt és érzékiséget, harmóniát s széthúzó erőt. A szépségről lágy és melankólikus hangjai voltak, a szépség eszméje teremtette nemes poéták ritmusát őrző formáit, amelyekben a latin s a nyugateurópai hagyomány éppoly eleven, mint a perzsa gázel.

L'art pour l'art? Soha öncéluság, élveteg köldöknézés Vasnál nem kísértett. A szépséget ő az „*emberi*" szóval ékítette később, egyik legszebb versében, a „Süketnéma kislány"-ban — az emberi szépség pedig abban a világban, amelyben Vas élt, a rút és a gonosz foglya volt, s a fenséges térdre kényszerült.

Vas István szépség-eszménye az örök és szomjú vágyódás volt a tiszta emberség, a tiszta harmóniák iránt.

V.

Legújabb, prózával elegyes kötetében, a „Rapszódia egy őszi kertben" különös fordulat ütötte meg a fülemet. Azt írja Vas István, hogy a „szó minden és legszebb értelmében" — s lehet, hogy ez a „minden", a szokatlan helyen felvillanó jelző tán

véletlen szülötte, de végülis a költő titkát fedi fel. A „minden" egyszersmind a „legszebb" is — vajon nem ez Vas István ars poeticája? Nem a teljesség, a harmónia sóvárgása ennek a költőnek ma is legbensőbb érzése, lírai alaphangja? Nem ez az áhitatos zsolozsmázó, panaszos dallam búg elégiáiban, nem ez bújkál őszi fanyarsága mögött?

Vas István a ma ötvenévesek nemzedékével indult — s nyugodtan mondhatjuk, a „kisemmizettek generációjával". Forradalmak múltán s háború előtt, egy válságoktól megrövidített békében ébredtek öntudatra, már megrövidítetten; sorsuktól ajándékba csak álmokat kaptak s nem lehetőséget. A vágyak, a röppenő képzelet foghatta át világukat, s csupán a szerencsések találtak rá a tudatos lázadás megnyugtató útjára. Vas István s annyi társa számára a forradalom merő kívánság maradt, — de tán épp ezért örök cél és példa. S joggal mondhatja róla a költő deresedő fejjel is:

de nem vénül meg harminc év előtti
első szerelmünk, a forradalom.

Ehhez az első szerelemhez is a teljesség és harmónia vágya vonta Vas Istvánt, az örök hiány érzete. Intellektualitása, racionalizmusa is innen táplálkozik. Korai verseiben az értelem erejével próbálta a megismerés hálójába fogni a „véges végtelent", s az észnek ez a küzdelme a dúlás és felbomlás, a romboló ösztönök háborús világában a humánum tiltakozását jelentette. Lehet, hogy ez a harc meddő volt elszigetelt magányában, heroikus naivitásában — de őrizte az embert és a lelket, vértezte a megismerő költőt, aki évtizedek múltán, új kötetében egy élet hitelével mondhatja el:

meg is fejtettünk a Megfejthetetlen
titkaiból egy keveset
s éltük, nem azt, amit akartunk,
csak amit lehetett.

Rezignált számvetésnek hangzik ez, épp a teljesség szerelmesének tollán — de az idézett strófa nem egyetlen vallomása a „Rapszódia egy őszi kertben" költőjének. Mert új kötete a lírai számvetéseké. Egy pálya mérlegét vonják meg a versek, szólaljanak meg akármiféle tárgy és téma ürügyén. Vas István poétai érettségét épp a dönésnek és az ítélkezésnek ez a folytonos és magas igénye árulja el: lírája csak „sorskérdéseken" szólal meg, nála a dalt is ez a teremtő, megismerő gond üli meg, versének valóban lépte van, könnyedségében is súlyos, kemény, tiszta akkordja. Mint a tőle fordított angol barokk lírikusoknál: lírája *közvetlen* átjáróra talál esetleges és egyetemes, helyzet és törvény között: az őszi kert napraforgóinak és dáliáinak, a rőt leveleknek képéből hirtelen, a lassú építés, s a lépcsőzetesen sorakozó asszociációk mellőzésével máris az elmúlás fájdalmának, a szépség szeretetének gondolata nyílik ki; rövid itt az út kép és gondolat között, észrevétlen olvad egymásba a kettő, ellentétek feszülő harmóniájává.

A lírai általánosításnak ez a módszere, mely a hangulatnak mindig igazságát, az érzéki benyomásnak eszmei fedezetét keresi, egyúttal jelzi a költő fejlődésének útját is. „Menekülő múzsa" volt Vas István egyik régi kötetének címe, s a kritika meglehetős joggal észlelte benne a privatizálás szándékát, a tehetetlenség kifejezésének magatartását. Új verseiben viszont épp e menekülésnek nem találjuk nyomát — a költő a felelősség és önvizsgálat igényével nyúl a legapróbb jelenséghez is. Folytonos próba alá veti intellektuális és elemző hajlamát — a legnehezebbet veszi az elme górcsöve alá: a zene dallamait, a festészet színeit és vonalait próbálja szavakba foglalni — a szótlan kifejezést is válaszra bírni. Azt is mondhatnánk e folytonosan kereső költőre, hogy szünetlen *faggatja* benyomásait, forrongó elégedetlenséggel ostromolja a „megfejthetetlent".

S ha egyszer úgy érzi, hogy csak keveset sikerült megfejtenie a világ titkaiból — másszor meg, lírai feleletként a keresés örömének, a küzdelem diadalmas mámorának ad hangot:

Én életem, előre, mig lehet
mert nem lehet, hogy végül meg ne lássam
tragédiátlan és komédiátlan
mindent megfejtő, titkolt lényeged.

Ellentétes szólamok vitáznak itt, e kötetnyi rapszódiában. A múló ifjúság panaszára az öröklét vigasza rimel, a rezignációval a felelősség hangja perel, az elmúlással a lét ereje. Mint a Schubert szimfóniában, a C-dúrban, melyet egyik vers, az „Ötven felé" idéz, hol az utolsó tétel

a fődallamhoz visszatérve
kizengeti a mámort, a finálét
együtt az életét meg a halálét.

A feleselő szólamokból most már könnyű lesz ismét és újra felmutatni Vas István „két lelkét", a hívőt és a kétkedőt, a himnikusat és az elégikusat. De a „Rapszódia egy őszi kertben", mely együtt zengeti a két dallamot, az „életet meg a halálét": számvetés. A felelősség és a döntés igényével készült versek foglalata. S témájuk bármennyire is az elmúlás, a búcsú a fiatalságtól — az élet szeretete erősebbnek bizonyul a szkepszisnél. Igaz, hogy a versek rezignácót és örömet egyszerre zengetnek, de kérdés, hogy minek szól a rezignáció és minek a bizakodó remény?

A kötetből úgy érezzük, hogy a költő illúziókról mond le, a múlt délibábos álmairól. „S éltük, nem azt, amit akartunk, csak amit lehetett" — mondja, de következő verseiben az álmoktól búcsúzó poéta mintha a valóságban találna az örömre, még az elmúlásban is a feltartóztathatatlan élet átváltozását érné tetten.

és új energiává lesz a múló idő
s új csillagmáglyát gyújt meg érted,
s vigasztalóvá lesz a rémítő,
s mindent meglátsz, mindent megértek...

A férfikor, a fasizmus alatt megélt évtizedek elragadták az álmokat — az érett férfikor a közelítő tél, a valóság és felelősség nehéz ajándékát hozta. Ezt érezzük abban a felfedező-szomjúságban, mellyel Vas István egy utazás során Angliát hódítja meg. Zsákmányoló szemmel, fogékonyan lesi el egy ország, egy nép titkait versben és prózában, azzal a megismerő szenvedéllyel, mely nem is az ismeretlen világ exotikumának, hanem a lélekben magával vitt hazának szól, a titkos ösztönnek, mely idegenben keresi az ismertet, távolban az otthont.

Az angliai utazás versei a végső feleletet fogalmazzák az elmúlás kísértő gondjára — frissességet, fiatalos lendületet sugároznak, azt a hangot erősítik, mely a betegség pillanatában is így szólalt meg: *„élet, most is akarlak"*.

S itt már szinte a szó kevesebb is a valóságnál: több ez mint akarat, elementáris vágy, s az ember cinkosan olvassa a párizsi pesszimistákhoz odavágott tövises szonettkoszorút, mert úgy érzi, kamasz düh lobban bennük, s ingerültségében nyoma sincs a fáradt lemondásnak.

Az öregség líráját kaptuk egy kötetben, polgári privatizálásra gyanús, szellemi útvesztők lapályait megjárt költőnél. S az ifjúság hitvallására leltünk. S ha e hitvallásban benne bújkál még megannyi ellentmondás, ha — a költő szavával — több benne a „hullámzó igazság", mint a végleges: a „minden", a teljesség igéretét meg kell hallanunk benne.

Jobbágy Károly versei

Vita

— Bolond ez! mondják mutogatva rám,
mert két újságot olvasok naponta
s minden brosúrát, — jó, rossz, egyaránt —
disszidensekről... meg, hogy hogyan fonta
polip-karjába egy kémszervezet
azokat, akik messze tántorogtak...
Légiósokról, ki, hol szenvedett?
s kínjaikról meggyötört araboknak...

ugyanakkor a Szépség szárnyaló,
örökbecsű csodái olvasatlan
polcomon állnak s a por, mint a hó
(embernemjárta földön fehér paplan)
fedi sugárzó lapjukat.
De hát
mit tehetek? Én ilyen korban élek!
Nem nézhetem a pillangók rajá,t
ha a rakéták körbe-döngicsélnek.
A gólya röptén nem ámulhatok,
sugárhajtású gépek raja ver fel
és meg kell tudnom minden tudhatót,
hogy megláthassak minden buktatót,
miben oly könnyen megbotlik az ember.

Mert nézd az újság sápadt lapjait!
Nem „líra" libben rajtuk citerázva.
Kemény szavak érc-gránátja sivít
s az olvasót álmából kelni rázza.
Az egyik oldal biztatás ugyan,
— eredmények és tettek simogatnak —
a másikon már ijesztés zuhan
a kígyóként vonagló érfalaknak.
S nekem tudnom kell, hogy a szavaim
milyen képekkel társulnak az agyban?
hogy a „fehér"-re a „vér" lesz a rím,
avagy a „tér" s hogy mi dübög alattam?
Én nem élhetek átszűrt, desztillált
világban, míg az, kinek verset írtam
körültekint és harcra-készen áll
a vörösen lobogó hajnalpírban.

Igen! Újságok, folyóiratok
mohó falkái falják fel időmet.
Múlt merengői!... — Ti meg várjatok!
Az emberrel a vágyai is nőnek.
Előbb köröttem, bennem rend legyen,
hogy felkattantva fejemnél a lámpát
műveiteket nyugodtan vegyem
kézbe, szépségük elérje szívem
egy békés könnycsep tiszta sugarán át.

Minden!

Vágyaimban — meglehet — szertelen
vagyok és kissé túlfűtött a vérem,
és olyan álmok játszanak velem,
hogy azokat soha már el nem érem;

de meg szeretném lelni legalább
az érzékek szép mámorát is végre,
hogy itt ne kelljen adnom még alább,
mint ahogy ifjú szívem azt remélte.

A szerelem költője vágytam lenni,
ki minden ízt ismer és összefoglal,
hiszen a világ színe százezernyi
s elégedjem meg ebből félmarokkal?

A mozik vásznán, képeslap-folyókban
úszva, mint drága aranyhal felbukkan
egy másik arcél, mint mik közt bolyongtam,
egy másik íz, mint mihez hozzászoktam.

A kékszemű és szőke finn leányok
szaunából futó meztelen csapatja;
karcsú és éhes svéd nők; teli, álmos,
germán szépségek képe elragadja

vérem, mely úgyis sűrűn hömpölyög már
az erekben és lódít önmagával,
és úgy rohan, mint tavasszal a „zöld-ár",
töltést szakít át, sodra szinte szárnyal,

de mert törvények és emberi lélek
gátjai állnak kétoldalt meredve,
Te légy — amiben irányát lelné meg —
e bömbölő vérhullámoknak medre.

Minden! amikre vágytam: vad, spanyol nők
szenvedélye és halk japán szűzeknek
barackvirág mosolya; sásokból szőtt
ruhájú, éjszín néger lány-szemeknek

tűz csillogása... Mind Te! Mind Te! Mind Te!
hogy ha már soha nem is látom én meg
Amerikát s Afrika kéklő, szinte
álomnak tűnő partját, mit regények

lapjairól ismerek csak, — az édes
szerelemben mondhassam el: Karomban
a „teljesség" ringott, százezeréves
mozdulatok örök ritmusa dobbant;

hogy nincs, nem lehet más, e föld régóta feltárt
tájain... mondhassam, hogy elértem
mindent: a gyönyör teljessége dajkált
s hogy akár jöhet a halál is értem.

Menyhárd Alfréd versei

A fiatalokhoz

Mi csak olvastunk róluk
De ti
Látni fogjátok Ázsiát Áfrikát
Fürdeni fogtok messze tengerekben mikről csak álmodtunk
Mi örökre a menetrendre vártunk
Egymás mögött az úton álltunk sorban
Ti rajvonalban álltok egymás mellett
A ti utatok széles mint a tenger
Ti akiket nem nevelt az ostor
S tudjátok hogy csak egyenes derékkal lehet emelni terhet
Ne nézzetek ránk kik porig hajoltunk
Amit vetettek mint a virág ragyogva bujik szemünk láttán a föld alól
Hidaitok átérik a tengert
A gyűlöletet is
Kezetekben a fényes bizonyítékok
A mi tanuink a halottak
Fiatalok előre tépjétek fel a földet mint a folyót
Zászlóit a szent lázadásnak emeljétek magasra az ostoba zsarnok a halál ellen
Mi vágyódtunk utánuk ti megérkeztek a csillagokra
Csak arra kérlek
Ne nézzetek vissza ránk rokkantakra
Tilos város a múlt örökös rabokkal
Ki visszanéz sóbálvánnyá mered mint Lótnak felesége
Amikor menekülve az úton Szodomára visszanézett
Ez a föld a miénk volt
Tiétek minden csillag

Ovidius elhagyja Rómát

A fáklyák égtek s Róma felett a hold
Még szóltak a lantok a fuvolák
Rózsakoszorúval fején ment ki a lakomáról
Sírtak a feleség s a barátok mikor mellén a tógát összefogta
a száműzött s a márványcsarnokból kilépett búcsúzott ebétől
és lovától s megfordult Cézár palotája felé ahonnan lesújtott rá a haragja
Utcáról utcára ragadta a kocsi amibe egyedül szállt
Eltünt szeméből Róma s Itália földje
Gályák vitték a tengeren
Öszvérháton hágott zord hegyekre
Elhagyták az utak
Csak árnyéka kísérte a testnélküli rabszolga az emlékezet
Fülét karcolta barbárok beszéde
s a fáknak örökzöld levelei lehulltak
megőszült az eső és római szemébe lehullt az első hó
s hermelint öltött a koldus föld
Ő Lesbiára gondolt s mellét verte Róma felé tekintett
s lábát béklyóba verte a sár
Énekelt s a Bóreász üvöltött s hullottak a hópelyhek:
levelek válasz nélkül
... Hol vannak csontjai s a testének pora?
Cézárnak valamennyi oltára ledőlt, ledőlt Róma rom a Colosseum
egy gyermek sem szólítja meg anyját latinul s a világnak
valamennyi nyelvén énekel a száműzött poéta
sorai épek miket hanyagul rótt egy papiruszra
azóta utazik, minden országban járt
élt kolostorban pogány fejét megáldották apáitok
olvasták sátorokban csillagos ég alatt
s járt a tengeren hullámoktól dobálva
ment sivatagon át a karaván nal s levegőbe emelte a gépmadár
menekült vandálok elől hunok táborán
nem tiporta el harckocsi, ágyú, tank
megdöntött minden rekordot kétezer éve fut
nincs róla kép s ismerjük vonásait
Ovidius elhagyta Rómát s átkelt az idő tengerén.

Nem állok meg

tovább megyek tavasszal
virágba borulnak a temetők
olyan a föld mint a terített asztal
vén fák virág-szemén árad tavaszi fény
minden szemük egy feneketlen kút
s millió kézzel kapaszkodnak az égbe
újjászületnek utak és folyók
erdők és rétek lépnek a föld alatt
haldokló kövek felébrednek mikor megtalálja őket a napsugár
virágzó almafákat szemlesütve megszólítok
óh élni élni veletek örökre

Kende Sándor

Hamis kapocs

Ágya fölött mintás, ezüst keretben leánykori fényképe. Álla alatt körben fehér csipkegallér. Úgy mosolyog a képen, mint aki mindig mosolyogni szokott. Kicsi, barna szépségszeplő ég az arcán.

Azóta régen nem, sohasem mosolyog. Szája fölött a szeplő hegyes, fenyegető lencsévé keményedett.

Hajnalban két szatyorral indul el hazulról. A tejes, a hentes, minden boltos ismeri, mert rengeteget vásárol: — ebédes kosztosokat tart évek óta, s mindent beszerez nekik, néhánynak még vacsorára is főz.

A férje is korán megjelenik az utcán, — a házban lent kocsma van. Itt kezdi.

Tizenkettő és kettő között jönnek a kosztosok. Nem túl sokan egyszerre. Magános emberek, diákok, színésznők.

Ő nem ebédel. — jóllakik a zsírszagtól, és az egész délelőtti szótlanságtól.

A férje sem eszik. Jön, nem is köszön, átbotlik a másik szobába, s ruhástul hasra veti magát az ágyon.

Nem lehet rászólni, a vendégek előtt nem illik. Egy ugrifüles legényke-embernek, aki apjának hordja az ebédet, éthordóba rakja a főzeléket, a színésznőnek kiméri a levest, szódásüvegért megy a konyhába, — s amikor visszaérkezik, megint száraz a szeme.

A kislány, Ági megjön az iskolából. Akkora széllel nyit be, hogy megbillen az asztalterítő, s az ebédezők felkapják fejüket. Mindenki nevet neki, — a jókedv röppent be.

— Miki apu berúgott? — kérdezi, s átmutat a másik szobába.

Csibészkedve kacag, s repül a haja, ahogy az asztalhoz szalad. Nagy csókokat cuppant, sorra, a vendégeknek is. Huncut szavaiért hát nem is szabad haragudni rá, hiszen Miki aput és Eta nénit úgy, de igazán úgy szereti, hogy ha lenne egy testvérkéje is, istenem, talán helyet se találna szegénykének a szívében, — s nekik sincs másuk, csak ez az egyszem itt maradt gyerek.

Volt Miki apunak, Kümmer Miklósnak régen egy szép, nagy kávéháza, meg autója is Kassán. Aztán negyvenkettőben elvitték a feleségét és a két kislányt. Csak ő menekült meg, s így maradt itt mindenki nélkül.

Eleinte egy fél liter bortól már berúgott.

S nem volt jó se Egerben, se Miskolcon, Pesten se. Dolgozni? Hm... Minek?...

Itt meg... itt Eta néni bevásárolt, főzött, és — ki tudja? — sajnálta is: igya meg hát azt a kis bort. Ma már mindegy, — hogy is szólhatna rá, ha mosolyogni se tud?...

Ez a kislány itt maradt nekik, hathetes kora óta, tíz évvel ezelőtt. A szülei itt kosztoltak: fiatalok, nem volt háztartásuk. Hamar elváltak, mindketten más városba kerültek, s az édesanya csak arra kérte Eta nénit, hogy néhány napra nála hagyhassa Ági babát, amíg rendezi nagyjából az életét. — Kümmer Miklós a kocsmából érkezett haza akkor is, de megértette, miről van szó. Arra azért nem gondolt, amire Eta néni, hogy a kisebbik lány, Kassán, ekkorka lehetett...

Száraz, mosolytalan szemük ijedten fürkészi nap-nap után: nem fogy-e Ági arcáról a nevetés?

Délutánonként, mielőtt még egészen baj lenne a bortól, Miki apu cukrot vesz, tavasszal friss epret, nyáron egész pohárba fagylaltot, és hazaviszi Áginak, még idejében, hogy lássa: íme, nem részeg ő.

Ilyenkor rengeteg dolog várja otthon. Szemrehányással ugyan nem fogadják; Eta néni és Ági szótlanul bajlódik a villanyvasalóval, de olyan ügyetlenül, hogy ki kell venni a kezükből. Semmi az egész: kiégett a betét, — félóra múlva vasalhatnak vele tovább.

S ha már benne van a munkában: — a kamrazárat is meg kell javítani, mert a nyavalya törheti az embert, mire ráfordítja a kulcsot, tegnap se tudták becsukni rendesen.

Már a srófot csavarja vissza, amikor kiugrik a rugó nyelve. Miki apu haja egyszerre megizzad, kivág a kezéből mindent, s rondán belerúg az ajtóba; — az istenbe is!... hisz lent várja a Kulacsban a Maxi!...

Ági utána szalad, a lépcsőn éri utól, a nyakába ugrik... — szóval fagyi lesz ebből megint! Miki apu belekarol a kislányba, úgy lépnek a cukrászdába; — pusztuljon el Maxi a Kulacsban egyedül!

A fagyi után már nehéz visszatévedni a Kulacsba, a Fácánba, vagy a Kedvesbe. De ha mégis: akkor Ági megkeresi este, — előbb azonban kikunyerál a sarki árustól két szál virágot. Ez könnyebb, érdekesebb is, mint a házi feladat.

Esett éjjel, mégis pirosan ég a nap már kora reggel. S ma ebben az utcában is besüt, mintha még sohase tűzött volna ide...

Kümmer Miklós nem kér bort a kocsmában.

A csapos nem nógatja, — miatta akár órákig álldogálhat az ablakmélyedésben!

Csakhogy mindenki tudja, este bejövedt már a hír, hogy mi történt. Ő nem beszél róla, de épp azzal ront be valaki, hogy most látta a gyerek anyját, itt ment el a ház előtt! Nem szóbeszéd hát, — tényleg eljött!

Miklós nem kéri az elébe tolt borospoharat, nem koccint.

Odaállnak eléje, bátorítják:

— Ne engedd el a gyereket! — mondja az egyik; s amíg nem késő, az első kétdecit kapásból leküldi.

— Nem kell az ilyen nőtől rögvest begazolni!

— Annyi idő után nem is az ő lánya már!

— Övé a kórság! — tromfolnak többen.

— Ki nevelte? Azé!

— Akkor ugyan hol az istenben hempergett, mikor a vékony majd a pokolba vitte a kölykét?! Haláljó pofa: most jön érte, mire már kész gyerek!

— Útilapút neki, aztán indíts! Csak úgy porzana!

— Ha rajtad állna!

— Azon áll, aki nem enged a fejére piszkítani, ez az igazság!

— Te nem kaptad el? — könyököl egy bőrsipkás váratlanul a pléhpultra, hegyesen a csapos elé.

— Na, innen fújtass csak tovább! Amarra kiabálj.

— Elég marha vagy, ha kifelejtetted!

Aztán megint Kümmer Miklóshoz nyomul:

— Te is eldöntötted; itt vágd át a gigám, ha nem igaz!

— Ilyennek nem adnak gyereket, — hajol egy harmadik sokkal szelídebben az arcába. — A te lányod ez már, Mikulás. Tíz év nagy idő; a tiéd az. Nem kell annyiba hagynod, bolond lennél.

— Csapj az asztalra!

— Csapj hát!

Így gondolja Kümmer Miklós is, pontosan így, rá kell verni az asztalra, rá hát! Ezért nem kér ma bort. Most olyan erős, most oda fog állni, és ha kell: ki tudja nyitni a száját, még ki, az biztos...

A régi Városháza, az ennek a hivatala, tudja ő, — ott kell erről beszélni.

Elindul. Furcsa a délelőtt. Süt a nap. A házfalak ellenségesen rálehelnek. Hazugság ez, nem lehet ilyen hőség. Miért akarják becsapni úton-útfélen?

Minek szedték fel itt az aszfaltot? Ni, micsoda gödröt ástak! — az egész teret meg kell kerülni miatta. A Városháza előtt rengeteg az ember! Az újságárus is veszekszik, — ki kíváncsi rá?...

Nem érti egészen pontosan a tisztviselőt. Pedig jóakaratú fiatalember lehet, meg is ismétli a kedvéért:

— Nem megy ilyen gyorsan. Törvényes keresettel lehet élni a bíróságnál.

Kümmer behúzza a nyakát:

— Igenis, kérem.

— Az eljárás folyamán aztán bizonyítani kell, hogy az anya életmódja ártalmas a gyermek erkölcsi fejlődésére.

— Bizonyítani? Az egész város... izé... mindenki tudja, tessék megérteni, tisztelt kartárs, hogy...

— A bíróság igen megfontolja ilyenkor. Nem kis dologról van szó. Biztosítottnak kell látni a gyermek jövőjét.

— Éppen ez az! Én is így mondom!

— Ön hol dolgozik?

Csend támad. Kümmer kezefejével dörzsöli az állát; olyan borostás, serceg ahogy a körmével is végighúz a szája alatt. Nem illik azt felelni: — sehol. Tehát hallgat.

— És a felesége?

Sokáig vár most is, mire bele tud kezdeni. Akadozik, krákog.

— Kérem, tíz éve... több is... Nem dolgozik. Hát ez így van, bocsánat... Hanem a lánynak igenis ő az anyja. Meg lehet nézni, hogyan nevelte! Tessék csak megkérdezni a gyereket, bizonyisten, magát a gyereket, hiszen nagy lány,

tíz éves elmúlt! És hogy velünk mi lesz; nekünk ez a taknyos, bocsánat, a gyereket mondom, ez volt mindenünk, nincs másunk. Ő és mi... Ugye tetszik látni, milyen egyenesen megmondom? Nélküle mi ketten... Mert hát az a tíz év semmi? Igazán azt tetszik hinni, hogy semmi?... Pedig nem bolondság, kérem. Most már így van, nem lehet csak úgy eltörölni, eddig bolondítani, aztán...

— De hiszen nem bolondította önöket más. Maguk vállalták, maguk tartották ott, maguk...

Kümmer Miklós illetlenül közbeszól:

— ...mi bolondítottuk magunkat? Pardon, ugye így tetszik gondolni? Tessék csak kimondani, kérem, hogy csakis mi, senki más?...

Hümmög, el akar fordulni, az arcához nyúl, mintha eltakarná. Nem sikerül neki. — a keze úgy reszket, ahogyan a második liter bor után szokott. Egészen előre hajol, majdnem rá az íróasztalra. De nem mond semmit, egyáltalában semmit már. Csak nem tud elfordulni.

Ketten ülnek az eszpresszóban. Egyedül. Ilyentájt senki se nyit be.

Feketekávét kértek. A második duplát.

Kümmer percek óta egyfolytában kevergeti. Eta néni meg csak forgatja ujjai között a kiskanalat.

Véletlenül egymásra néznek. Aztán újra inkább a kiskanál.

— Kihűl, — figyelmezteti a férfi.

Nézik az olajnyomatos, rámázott képeket. Nagy a némaság a presszóban.

— Ne kavard annyit, kidöntöd, — nógatja társát az asszony.

De a kávéhoz egyikük se nyúl.

Más vendég még mindig nem lépett be. Egyedül vannak. Soha így még nem ültek együtt. Miklós ezen gondolkozik, mert reggel óta nem ivott.

Aztán már egyetlen szót se találnak, amivel érdemes lenne egymáshoz szólni.

Azért-e, mert nincs itt a gyerek?... Hát szerették-e vagy csak erre kellett? — Amíg köztük lábatlankodott, addig jó volt minden úgy, ahogyan volt. Ennyi az egész?... Akkor hazugság minden, minden, ócska, vacak hazugság!... Mert mit kérdezett tőle, Kümmer Miklóstól a tisztviselő? Hogy hol dolgozik? Ilyesmit mindenkitől kérdeznek, — ez a legkönnyebb. És ha dolgozott volna? És ha dolgozna?... — Nem azért dolgoznak az emberek, a fene egye meg, senki se ezért dolgozik!...

Nagy zökkenővel előre könyököl, s feldől a feketés csésze. De ez még kifut a száján, mielőtt eszmélne:

— ...gyereket se azért tartanak... dolgozni se azért dolgoznak...

— Mit mondasz? — rántja el az asszony ijedten a férfi karját, hogy a kávé a ruhára ne folyjon. — Jézusmáriám!

Kümmer Miklós elkapja a kezét, s felrúgja magát az asztaltól.

Üresen belebámul a presszó szürke levegőjébe, aztán neki a nyitott ajtónak! Közben olyan mozdulatokat tesz, mintha a nedvességet akarná lerázni kabátja ujjáról, pedig nem csöppent rá a kidőlt léből semmi.

Megtorpan. Gyűlölő nagy ordítás kívánkozik fel a torkán:

— Hazudtunk! Mindig hazudtunk!...

De megrázza inkább a fejét, és kiront az utcára.

... A kocsmában ugyanazok az alakok álldogálnak, akik mindig ott vannak. Kümmer Miklós toporog köztük, egyik könyöklőtől sodródik a következőhöz. Keze a zsebében, — azt hiszik, nincs pénze, s elhúzódnak tőle: — ilyenkor lép át egy másik csoporthoz. Nézi őket. Hallgat.

Valaki elébe teszi a saját poharát. Iszik belőle. De alig valamit. Visszaadja, s nyalogatja a szája szélét.

— A gyerek nem megy el... — súgja szinte csak magamagának.

Ránézek, — nem ismerték bolondnak: — miért motyog hát?

Mosolyog rajta, majdnem bölcsen, hogy nem értik. Kacsint is hozzá, is simogatja a pohár bokáját.

— Nem megy el...

... Forró, vakít az utca megint. Talán még soha ennyire. Pedig szél is jár, lehet.

Az a tisztviselő, ott fent, biztosan nem rossz. Minek lenne rossz. Senki se rossz.

Csak dolgozni kellene?... Húsz év után megint?... Ennyi az egész?... Mi is történt hát?...

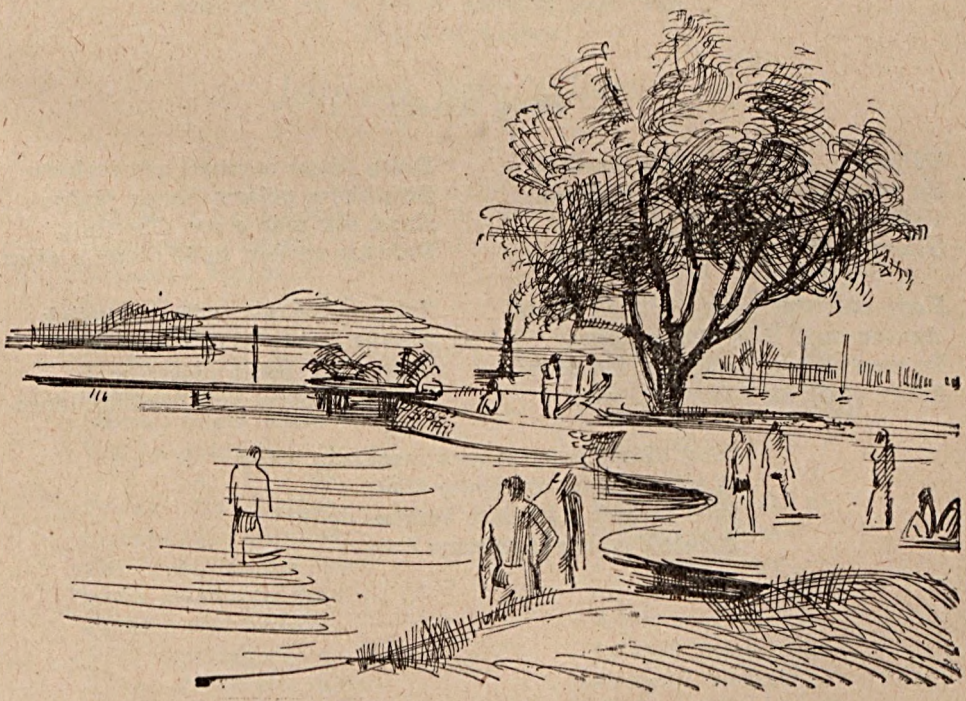

Bizse János rajza

Darázs Endre versei

Dübörögj csak

Dübörögj csak, alattam robogó!
Füstjeid, mint rongyolt lobogók,
Testemre csavarulnak.
Menj és mondd
El a sok tájnak, a pompás síneknek,
Hogy láttál valakit, füstök közepén,
Két keze jeges korlátot markolt és
Nem nézett utánad.
Még sok itt
A tennivalója, nem övé a könnyű s szép
Utazás. Lesz idő majd, amikor ő is
Kilép a perronra s tekintete vonatát
Keresi, de most még lépcsőkön utazik,
Villamosokon, utcákban siet, soká ül
Irodákban s egy-egy fa a sarkon: ez
Néki az erdő, de nem ringatják a
Könnyes, kis hangulatok, mint a víz-
Parton heverőket. Más távlatok itt:
Nem két hétre, nem tóra, de világra.
Ráér még pihenni. Kemény, de szép idők.

Ilona néném

Vállaidon nagy mezőkön hordtál
Én meg ültem kövéren és sárgán
Vállaidon magas volt az oltár
Ültem rajtok kis kínai bálvány

Hogy szerettél egész nap csak tömtél
Azután meg kicsaptál a Napra
Én meg néztem pislogtam rád görbén
Fehér viasz kicsi pesti gyertya

Beteg fénye mennyit szomorított
Erősödtem voltam barna fáklya
Kocsi vitt már a por elborított
Szikrám szállott hullt vissza a tájra

Karjaimban ma már vihetnélek
Mintha bábut hetven régi évet
Ólom idők kőből vésett évek
Csak gondolom nem bírnálak téged

Most látom hogy milyen magasság vagy
A jegenyék ha combodig érnek
Zöld lángok a lombok hamvas ágak
Élőbbek mint valamennyi ének

Por és hamu

Por leszel te könnyen üllepedsz le
Eső csap rád szél fel nem kavar
Sár lesz csak kinek nincs szállni kedve
Hol egy árok hull belé hamar

Jó az árok kis vizek lúgozzák
Vizek visznek hoznak lucskokat
Erős szélben mindig a magasság
Lottyadt a sár csúszik és tapad

Ne legyél por van szemed nézd tűz ég
Mennyi láng ég nől és vékonyul
Hamu lesz kit eléget a hűség
Amíg égnek élnek tornyokul

A hamu nem nyugodhat a földön
Szelek kapják felhők közt rezeg
Mikor a Nap reggelenként feljön
Tőlük rőtek éltető tüzek

1944

Hárman mentünk felfelé a lépcsőn
Én hátrább te és a rémület
Miért is születtünk ilyen későn
Gránát robbant az ágyunk felett

A folyóban két holt volt a csónak
Evezősünk volt egy harmadik
Értelme nem volt már csóknak szónak
Értünk is jött koccant a ladik

Anyánk csókolt kint pribék süvöltött
Gyorsan gyorsan anyánk még pihét
Vett gondosan zubbonyunkról ördög
Ült helyünkre néki főtt ebéd

Város égett szálltunk füstök voltunk
Anyánk szétnyílt mellkasa felett
Ujja izzott mutatta a holtunk
A Nap ott kél arra van kelet

Hajnal Gábor

Jöjjetek újra körém

I.

Gördül az égi korong
fátyolosan, vörösen,
felvacogó hegyeken.
Hunyja le sírva szemét
emlék völgyi uton:
ködbe zuhant ragyogás.
S zengeti már szivemet
alkonyi búcsu szava:
Vége a nyárnak.

Tarlók közt tovatűnt
tegnapi halk örömöm.
Várok. Az éjszaka mord
néma magányba kerit.
Fárad a szív idekint
járni a vastag avart.
Könyv és kályha talán
némi vigaszt duruzsol...
Menj be, barátom.

II.

Sápad a fény a falon,
fellegek bolyha siet,
rebben az árny utamon,
nyugtalanul topogok.
Hűvösödő ligetek
küldik utánam a dalt,
tegnapi víg csivogás
csörren a talpam alatt
holt avaron még.

Merre repültetek el,
énekelő madarak?
Villódzó örömök,
merre csivog dalotok?
Állok a sűrüsödő
fellegek árnya alatt
s rólatok énekelek.
Jöjjetek újra körém,
ifjú nyarak, ti.

Kárpáty Csilla versei

Intelem

Elvetélt költő! Konok és kietlen
parlag, istenvert, cserepes, szikes föld!
Megrepedt rögként a szived kiszikkad
szomjas aszályban.

Zendülő zápor vize mért nem öntöz?
Jégeső paskol kopogón, keményen.
Csak komisz kóró, bürök és bogáncs tör
lelkeden átal.

Hát nem érzed, gyors szele hogy suhint meg, —
mint bűvös vessző, — a piros tavasznak?
S lassú, sejtelmes csodaként a csíra
duzzad a földben.

Már ne légy meddő! Buja magvak ágya,
porhanyó rög légy, boronált barázda,
s édesen dajkáld diadalmas eszmék
tiszta kalászát!

Anatéma

E pillekönnyű, röppenő papírokat,
melyekre bús betűket írt a pirkadat,
e tollat is, mely oly serényen percegett
s e tétovázva rebbenő, üres kezet,
e kamra négy falát, e csöndes, átkozott,
pogány, kietlen, istenverte templomot
ajánlja néked, Múzsa, papnőd egy setét
szurokszin éjjel elkoppintva mécsesét.

Falusi múzsa

Magas kothurnust nem visel, nem ágál
álarcot öltve mint merev királynő
fenségesen bő bíboros palástban
zokogva kongó tompa nagy kövek közt.

Pacsirtaszóval zendülő mezőben
barangol vaskos csípejét riszálva
s a síp szavára táncraperdül olykor
parasztos óriás talpain mezítláb.

Ormos Gerő

Bakó lakodalma

Rózáék megállnak az ajtó előtt. Bakó mögöttük.

— Ő csinálta — mondja zavart örömmel. — A saját kezével.

Juli megtapintja kényeskedve, tartózkodva, csak egy újjal az ajtó friss festését, aztán megnézi az ujja hegyét és hallgat.

Most előre lép az öreg, lenyomja a kilincset.

— No tessék, beljebb.

Tartózkodva lépnek be, megállnak a küszöbön túl fél méterrel.

— Pingálni az öccse segített— mondja Bakó. — Az ért hozzá, dolgozott már ilyenben.

— Látom, szépen fölforgatta a lakást — szólal meg ridegen Róza.

Bakó kényszeredetten nevetgél erre és a szobaajtóhoz lép, feltárja.

— Hajópadló — mondja és félreáll, hogy kerüljenek beljebb.

Az asszonyok a konyha falát nézegetik, aztán a szobaajtóhoz húzódnak, de kívül maradnak még.

— Aztán kinek a pénzén csinálták ezt? — kérdi Juli és a falakat nézi, hátat az apjának.

— Kinek a pénzén? Hát kién csinálhattuk volna? A magunkén. Hanem beljebb. no...

— Ehhez ért, azt látom — mondja Róza és a padlót vizsgálgatja.

Bakó a szoba közepén áll már, nézi a két lányát, aki hat esztendővel ezelőtt itt élt még a régi szegényes fészekben.

— Üljetek le — kezdi, hogy kimozdítsa a helyéből ezt a szorongást. — Fújjatok egyet. Én már az első busznál is vártalak benneteket.

— Majdhogy nem otthon maradtunk — mondja erre Juli és a mennyezet szép keretét szemlélgeti.

— Nocsak! — zavarodik meg az öreg. — Még az hiányzott volna! Elég szépen megírtam nektek, hítalak. Palink is megjön délben.

Az asszonyok összenéznek, bíztatják egymást, hogy kezdje már valamelyik.

Róza szólal meg elsőnek:

— Hát maga aztán szép meglepetést szerzett nekünk, apa.

Bakó megint hátrakapja a fejét, zavart a képe.

— Nofene!... — ennyit mond csak.

Állnak mind a hárman. A két asszony egymás mellett, öreg Bakó két lépésnyire tőlük.

— Jókor ment el a maga esze is, hallja — szólal meg váratlanul Juli.

— Ejnye te, az anyád!... — fut ki az öreg száján. — Hát így jöttök ti ide énhozzám ezen a napon?

— Aztán ki az, akit összeszedett magának? — kérdi Róza elég keményen.

— Az apátok mindenit, halljátok! — tör ki Bakó fenyegető nevetéssel. — Üljetek le, ha mondom, aztán ne beszéljetek össze bolondságokat! Nézze meg az ember!

Most széket emel ki Róza az asztaltól, jól megnézi a kárpitozást és leül. Juli is ezt teszi.

Bakó lába ég az új csizmában, a kalap is szorítja a koponyáját, akár abroncs a hordót. Hát ezek már most, az elején belecsaptak a képembe, gondolja. Nem sok jót kaptam tőlük eddig se, de ez már igazán sok...

Közel fél percig egyik se szól. Az asszonyok a falakat, bútorokat tanulmányozzák, öreg Bakó mereven nézi őket.

— Én most azért hítalak benneteket — kezdi keményedő hangon — mert ami illik, az illik. Nősülök, leányaim vagytok, ilyenkor itt a helyetek.

Róza a lámpára fordítja a fejét és beszél:

— Ha ezt a mi szegény boldogult anyánk tudta volna...

Bakó most már gyorsan felel.

— A ti szegény boldogult anyátok meghalt öt esztendeje, isten nyugosztalja.

— Aztán maga meg vénségire nem fér bele a nadrágjába — veti oda Juli.

— Hatvankét esztendős — teszi hozzá Róza. — Igazán megnyugodhatna már.

Bakó szája kiszikkad, remeg a térde, egyre jobban ég a lába az új csizmában.

— Azért meggondoljátok ám, mit beszéltek — mondja fojtott méreggel. — Magam embere vagyok, azt teszem, amit éppenséggel akarok.

— Palink is megmondja majd erre a magáét, ha eljön — szólal meg Juli.

— Tudom istenem, megmondja, taníttatta őt, neki majd talán jobban elhiszi, hogy bolondságot csinál. Iszen ez a ház is anyánk jussa volt, ha elfelejtette volna.

— Anyátok jussa? Tán az kellene, hogy odaadjak mindent? Itt van, verjétek el a fejem fölül, vigyétek a pénzt Pestre, puccoskodjatok belőle?

— Nem arról van szó, apa — szelídül meg egy kicsit Juli. — De bolondságot csinál, elhiheti nekünk. Hatvankét éves, megvolt eddig magában...

Itt belevág az öreg, még a karját is meglendíti.

— Mert ti elröpültetek! Büdös volt nektek már a falu! Csak föl a városba, Pestre! Az kellett nektek! A könnyebbik fele! Apátokat meg vigye el az ördög!

— Nem arról van szó — ismétli még szelídebben Juli. — Csakhogy túl van már azon a koron, meg aztán idegenbe kerüljön itt minden?

Bakó megroggyan térdben, előrehajol, kigyullad a frissen borotvált arca.

— Mi kerül idegenbe?! Aztán hová, hogy idegenbe?! Hát nem én lakok ezután is a házban? Hogyan hagytátok ti itt ezt a házat, emlékeztek?! Kopottan, piszkosan, egymagamra! Csak a város, az kellett nektek! Énrám meg senki, aki főzzön, mosson!

— Tera néni megtette — szól bele ridegen Róza.

— Tera néni! — háborog az öreg. — Kicsodám énnekem Tera néni, he? Az fáj most tinektek, hogy megnyújtom az életemet, hogy nem megyek anyátok után, nem tudjátok elverni a házat?

— Megrövidíti az életét, meglátja...

— Hát idehallgassatok — húzza ki magát az öreg. — Lehet, hogy ti nagyon megokosodtatok ott, azon a fene Pesten, de kimondom, ahogyan van: én nem

értem, miért is akaszkodtok ti énvelem? A ház kellene? Vagy csak azért, mert bolond asszonyok vagytok?

— Öreg már a legény, apa — felel Juli. — Nem is tudhat már az ilyen okosan gondolkozni, ha szoknya alá akar még kacsintgatni.

— Az anyátok istenit, halljátok! — és elneveti magát dühösen. — Ne akarjatok ti többet tudni énnálam! Itt volt ezekkel a földekkel is, mikor írtam, hogy beviszem, hát mind a ketten nekem estetek, hogy ne azt, mert így, meg úgy... Hát bevittem, jól megvagyok benne. Most meg ez... — megakad, nézi a két asszszony merev arcát, aztán nehezen folytatja. — Olyan teremtés ez, halljátok...

Róza megakasztja:

— Hallottunk róla... Azért volt első a közösben...

— Hát aztán? Mit akarsz ezzel mondani?

— Bement, befúrta magát...

Most az öreg vág bele:

— Idehallgass, te, Róza: én mondom neked, ne fusson el a szád, ismerhetsz éngem...

— Hát ha maga még fenyegeti is az embert... — és feláll remegő dühhel.

— Nem fenyegetek én senkit. Ti kezdtétek. Én csak meghítalak a lakodalmamba, ahogyan illik, nem lesz itt semmiféle csiricsáré, csak összeülünk szépen, aztán holnap mehet az élet a maga rendjén.

— Hát mink meg — mondja Róza —, nem a maga lakodalmába jöttünk, hanem hogy beszéljünk a fejével. Elég szomorú, hogy csak az utolsó napon írta meg. Alig tudtuk összekapkodni magunkat.

— Gondolhatja, mi volt ez minekünk — toldja meg Juli. — Aztán Palinknak írt-e, hallja?

— Írtam. Az is eljön.

— Csak lesse! Tanár az, nem ugrálhat minden bolondságra.

— Hát ti csak nem értitek az embert, leányom! — fúj nagyot az öreg. — Bolondságokon jár az eszetek, ahelyett, hogy meglátnátok az igazságot.

— Mást akar a házba ültetni, az az igazság.

— Mást e?! A feleségemet, nem mást! — kiált rá. — Értetek én már megdolgoztam, a jussotokat nem herdálom el, hát mi az akkor, ami nem tetszik, erre feleljetek!

— Ráírat majd maga mindent, ismerjük! — mondja Róza.

Az öreg felelni se tud, Juli támadja.

— Ha már annyira odavan a szoknyáért, olcsóbban is elérhette volna.

Most már ordít Bakó:

— Kinek néztek ti éngem, az anyátok egyúristenit?

— Pénzért megkaphatná — mondja erre Juli.

— Elhallgass! — és emeli a kezét, de a másik pillanatban leejti.

— Ezt most megadtátok nekem — fújtat lihegve és sápadt a homloka. — Jól kitanultatok Pesten! Mert hogy öreg az apátok! Az! Hatvankét esztendős! Aztán itt van ez a ház, ezt féltitek. Kell odafönt a pénz. Megkapnátok fejenként tíz, tizenötezer forintot, aztán isten veled apánk, isten veled kapufélfa! Ez kellene, igaz-e? Kimondom én, ha már így állítottatok be hozzám!

— Kinőtt már maga abból — mondja kicsit ijedten Róza.

Az öreg megint robban:

— Honnan tudjátok ti, miből nőttem én ki, az apátok Krisztusát!? Vagy ti már csak azt látjátok az életben, hogy föl a szoknyát, aztán kész a kocsi?! Gondoltatok ti csak egyszer is arra, hogy mi az, magában élni egy ilyen embernek?

Hogy az ilyenben is fölfakadhat egyszer, hogy de jó lenne mellettem valaki? Olyan valaki, aki fehér ágyat vet, aki megmeri a tányért, aztán vizet ád egy pohárral és ha megroppan egy kicsit az erő, ránézzen az emberre és megkérdezze, hol fáj? Gondoltatok ti ilyenre?! Hát aztán ha egyszer ágynak esik az ember, legyen valakije, aki leül melléje, vagy doktorért fusson, hogy segítsen rajta? Vagy hogy leüljenek kettecskén az asztalhoz és meghányják-vessék, mi-hogyan megy az életben, hogy fogjuk egymás kezét és ne álljunk magunkban az árokparton?! Gondoltatok ti ilyenre?!

— Magát jól behálózták, apa — mondja erre Juli, és állnak már mind a ketten.

— Hát akkor jó — keseredik neki Bakó. — Ha így, legyen így. Haragudjatok érte. Ez most igen nagyon fáj énnekem. Eljöttetek a lakodalmamba, haraggal mentek el majd; tegyétek, ha jól esik.

Róza elindul az ajtó felé.

— Meglátjuk, mit szól Palink, ha igazán megjön.

— Bolondok vagytok! — veti oda Bakó és a két asszony kimegy a szobából.

— Megnézzük Tera nénit — mondja Juli az udvaron és az öreg ott marad az ajtóban, ugrál az álla, arra gondol tehetetlenségében, hogy bár sohase látná a lányait. De amint közelednek a kapuhoz, utánuk szól:

— Ebédre aztán visszajöjjetek...

Kevéssel utóbb Veron jön meg a kert felől.

Bakó az új szobában ül, roskadt a válla, sehogyan se képes elrendezni magában, ami az előbb történt.

Veron megáll előtte, látja a sápadt arcának feldúltságát. Szelíd-nézésű, negyvenes asszony, a hangja is igen meleg. Semmit se kérdez, inkább arról beszél, hogy szépen rendezik estére a közösbeliek a vacsorát, meghozták a bort is, a sátrat is rendesen fölállították, ez lesz itt az első lakodalom, mióta összeálltak az ezernégyszáz holddal.

— Megelőztük a fiatalját, emberem — és mosolyog, aztán elhallgat. Majd csak megmondja az ember, mi fáj neki.

Bakó pedig érzi, most már rajta a sor.

— Megjöttek a leányaim, Veron.

— Hagyja el — símogatja meg a vállát. — Látom a szemén, hogy nem sok szépet mondtak.

— De mért, az apjuk keservit?! — tör ki Bakó. — Hát az ilyenfélét már lépten-nyomon rúgdalni lehet?!

— Hagyja el — ismétli, és kinéz az ablakon. — Sohase szívelték az ilyent. Maguk se tudják, miért. Irigyek az emberek mindenre, elhiheti. Nevetni is képesek rajta...

— Igen rosszak az emberek, Veron — háborog csendesen Bakó.

— Gyöngék inkább, tudja. Gyöngék.

— De ha én egyszer!... — Veron most az izzadt fejét simogatja meg.

— Hagyja el. Mi értsük egymást, az a fontos. Ne mutassunk nekik semmi rosszat.

Bakó hátradől a széken:

— Nem hiába mondanak terólad annyi szépet odabent — szólal meg lágyan. — Igazuk is van. Mert te megfogod, ahol segíteni kell, a te beszéded az...

— Lássa, lássa — énekel az asszony és odaáll melléje szorosan. — Iszen maga még szépeket is tud mondani énnekem, mintha fiatal legény lenne — aztán ellép tőle gyorsan, mert az udvaron dühös csaholásba kezd a kutya.

Róza és Juli délig a szomszédoknál, rokonoknál ténfereg. Egyik helyre éppencsak benéznek, a másikon leülnek és megtöltekeznek közvéleménnyel. Való igazság, hogy féltik a házat, mégiscsak néhány ezer forint ütné a markukat tisztán, s tudja az áldás, hogyan fordul, ha apjuk asszonyt vesz maga mellé. Annyi már biztos, hogy a felét elvesztik, de az anyjuk részét, azt semmiféle hatalom el nem ragadhatja tőlük. Esetleg valami írást kellene csinálni, Pali biztosan beleszól majd ebbe. Hanem a szomszédok, rokonok tájékoztatásai alaposan összekeverik őket. Azt mondja például Kántorné, a felülről való harmadik szomszéd, hogy halljátok, ez a Veron, ez a senkiházi annyira befonta, annyira hajszolja apátokat, azt a vén bolondot, hogy se lát, se hall! Esztendők óta nem dolgozott ez így, mint az idén, iszen ha jól vesszük, neki van eddig a legtöbb egysége a vele egykorúak között, holott a múlt esztendőben ilyentájt majd felkopott az álla. Dolgozik a veszekedett, dolgozik, mert hajszolja az asszony, csakhogy teljen mindenre, iszen láthattátok, hogyan kipofozta azt a házat; még szőnyegeket is vett, meg akkora rádiót, hogy Pesten is akárki megirigyelhetné!

Ezzel a Kántornéval szemben lakó Szabó Pistáné meg azt mondja: Veron? Hát énnekem elhihetitek, hogy ennél különb asszonyt senki se kívánhatna magának! Nem azért, mert olyan igen nagyra becsülik a Petőfiben a munkája végett, hanem mert ez soha a légynek sem árt, apátokból is egészen új embert faragott, nem maradozik el, a kocsmába be se teszi a lábát, csak mindig otthon, otthon, azt mondják már, hogy jövőre följebb viszik a szövetkezetben, állítólag valami vezetést bíznak rá, mert jó munkás, becsületes ember, ez az asszony meg olyan mellette, hogy akárki megnyalhatná az ujjait utána.

Megintcsak szemben, a harmadik házban Pékné azzal fogadja őket, hogy: no ti aztán jóra keveredtetek haza, szerencsétlenek! Viszi apátok a jussotokat ennek a haszontalan fehérnépnek az ölébe, annak ti most már bottal üthetitek a nyomát, mert ettől ti már a lábatokat se tehetitek be a házatokba, meglássátok!

Nyolc helyen fordulnak meg, aztán jól összekeverve hazatérnek. De nem azért, hogy asztalhoz üljenek, hanem, hogy megmondogassák a magukét Veronnak, akit jóformán csak egyszer láttak, mert cselédember lánya volt a grófi birtokon, s korábban, a szövetkezet előtt éppencsak megmutatta magát a faluban.

Amint elveri a delet a kicsi, éleshangú harang, belépnek megint az udvarra.

Nagy meglepetésükre Veron indul feléjük a konyhaajtóból.

— Apátok egészen szomorú már — mondja szelíden, mosolyogva —, hogy hátha ottfognak benneteket valahol ebédre.

Nyújtja a kezét, azok mereven, tartózkodva fogadják el és Veron tereli őket az ajtó felé.

— Távirat jött az előbb öcsétektől, hogy a hétórás vonattal érkezik.

— Elég későn — mondja erre Juli, és hosszan állnak az ajtó előtt.

— Tessék, tessék — bíztatja őket Veron, a mosolygás most is igen nyugodt az arcán; ismeri jól az embereket, százfélével találkozik naponta a Petőfiben.

Bent a szobában szépen megterítette az asztalt. Fehérrel, fehér edénnyel, csillogó evőeszközzel.

Bakó az ablaknál ül, a rádiót hallgatja, de elcsavarja a gombját, amint belépnek a lányai.

— Lássa, megjöttek — mondja mögöttük Veron, s azok meg se mukkannak.

— Üljetek le — szól az öreg. — Együnk egy kicsit, mert anélkül nem élhet az ember.

— Nem vagyunk éhesek — felel Róza, de azért leül kényszeredetten és tanulmányozza a damaszt terítőt, meg is tapintja: ez igen, ennek még erre is futja... Juli is leül, azt mondja, rá se nézve az apjára:

— Tera nénje elég gyönge.

— Az. Gyönge — hagyja rá az öreg.

Veron hozza a tyúklevest, leteszi az asztal közepére: tessék, tessék, kínálja őket. Nem nagyon sietnek. Háromszor bíztatja, akkor Róza kezdi, kimer fél kanállal. S hiába kéri Veron, hogy vegyen többet, annyit mond csak: köszönöm, nekem elég ez. Juli is csak fél kanállal vesz.

Bakó tányérját karimáig szedi tele az asszony.

A kanalak lassan, szinte ijesztően súrolják a tányérok fenekét, kelletlenül eszik mindenki. Bakó szuszog, felnyal olykor a bajszára, nézi lopva a lányait. Hát ezek csak nem engednek föl az apjuk úristenit!...

Veron torkán igen nehezen megy le a falat, ő csak a tányérját nézi. Milyen asszonyok ezek, hogy ilyen konoksággal ülnek az apjuk asztalánál?... Beszélni kellene most valamiről.

Megkérdi nehéz hallgatás után:

— Elbeszélgettetek az ismerősökkel?!

Egyszerre felelnek:

— El.

Most elszánja magát Veron. Csendesen, de határozottan beszél:

— Látom, nem tudtok belenyugodni apátok dolgába...

Róza kezében megáll a kanál, Juli éppen az utolsóval nyelte le a levest.

— Más se nyugodna bele az ilyenbe — mondja Róza. — Öregember.

Bakó hátradől a széken, széttörli a bajszát.

— Azt hagyjátok énrám — szólal meg komoran — beszéljetek inkább másról.

— Minket most már csak az érdekel — mondja Juli — mit szól hozzá Palink.

— Senki se szólhat már ehhez semmit — veti oda az öreg.

Akkor Veron feláll, hogy kivigye a leveses tálat, de csak fölveszi és marad.

— De nagyon nem értitek meg ti az öregebb embert az életben, halljátok — mondja szomorú hangon. — Mért, hogy az ilyen már semmit se kívánhat az élettől? Csendet, nyugalmat, pár szép szót, meleg otthont. Kinek tesz rosszat ezzel?

— Majd meglássuk — szól bele Juli fenyegetőn, de csendesen.

Veron pedig csak áll, kezében remeg egy kicsit a tál és azt mondja:

— Értetlenek vagytok, de azért mi nem haragszunk rátok. Fiatalság, igaz-e? Ne féljetek, jó gondozója leszek én apátoknak, meg aztán minálunk ti mindig otthont találtok, akárhogyan lesz is...

Bakó az asztalt nézi meredten, lányai hallgatnak. Nem, ezt a hangot sehogyan se lehet most támadni. Szelíd ez az asszony, de ahogyan az előbb mondták, biztosan, képmutató, biztosan...

— Hozd a húst, Veron — rebbenti szét a feszültséget Bakó és Veron elindul az ajtó felé.

Délután négyre mennek a tanácsházba, hogy ünnepélyesen összeadják őket.

A két asszony ebéd után keresi egy ideig a módját, hogy valami esztelenséget kövessen el szemtől-szembe Veronnal, de nincs alkalmuk erre.

Mikor indulnának, kettesben vannak a szép szobában.

Veron odaáll öreg Bakó elé, megfogja a kabátja kihajtóját és belenéz a szemébe.

— Menjünk, emberem? — kérdi szelíden.

Remeg az öreg álla, átfogja az asszony vállát, nem szól, de Veron a szorításából érzi, hogy ez most a pokol fenekére is elmenne vele.

— Lányai elhagyják, számolni kell azzal — mondja. — Ha nincs elég ereje...

Akkorát szorít rajta az ember, hogy megroppannak a csontjai.

— Énnekem?! — kemény a hangja, mégis meleg. — Majd megmutatom én, Veron!

És indulnak szép feketében, szürkében a poros úton.

Ahányan férnek, annyian ülnek bent a teremben.

Bakó keresi szemével a lányait; hiába. Érzi, hogy örül körülötte mindenki, itt van a Petőfi mindenestől, mintha egy szál óriás ember lenne az ezernégyszáz hold sok gazdája.

Hát jó! Ez most fölmelegíti, de a keserűség is ott éget az értelmében. Megálljatok csak Bakó Róza, Bakó Juli!...

Indul a Petőfi a lakomára, középütt Bakó és Bakóné, hátuk mögött már szépen húzza a sánta Bíró Ferkó, ami az eszébe jut. Hosszú a menet, utcahosszat mindenki a kapukban áll, itt-ott kíváncsi kutyák futnak ki, ugatnak is, de nem haraggal, inkább örömükben. Gyerekek tátogatnak, követik oldalt, hátul a menetet, s a kapukban össze-összesúg egy-egy asszony: a lányai elmaradtak...

A sátrakban igen nagy már a hangulat. Bíró Ferkó ott ül Bakó háta mögött és húzza. Zsíros, nehéz ételek sorakoznak az asztalon, Bakóval szemben Sugár Jani ül, az elnök. Kétoldalán a tanácsi vezetők, együtt van mindenki.

Bakó lányai pedig Palijukat várják, hogy jöjjön meg a hétórai vonattal. Most már ugyan hiába minden, de annyit kiokoskodtak, hogy írást kell kérni az apjuktól: fizesse ki anyai részüket, még pedig mennél előbb, nehogy kihúzza alóluk a gyékényt az új asszony.

Várják az öccsüket Tera néninél, kint ülnek az udvaron, lesik az utcát.

Sötétedik már lassan és Pali nem jön. Igen nagy izgalom rázza őket. Azon tanakodnak, hogy Pali tán annyira feldühösödött, hogy feléje se néz az apjának.

Negyed nyolc után aztán hallják, hogy Pali megérkezett már, a hátsó dűlőn ment a Petőfibe, ott ül az új asszony mellett a sátorban.

Hát felállnak a hírre és elindulnak ők is, ha már így fordult.

A tanár érkezése óta annyi történt csak, hogy megölelte apját, mostohájának is megcsókolta az arcát, s most éppen a finom kacsasültet eszi nekipirult képpel.

Bakó örül a fiának, s ez az öröm még jobban meghajtja a szomjúságát, amit eddig is elég rendesen öntözgetett a savanykás, hűvös borral.

Aztán meglátja a két lányát a sátor bejáratának kavargásában.

Előbb csak a karját emeli hívásra, aztán feláll, odaszól Palinak, hogy nézd, a nénéid, s akkor már Veron is fölál a helyéről.

Nehéz kikeveredni az asztaltól, de mennek mind a hárman.

Elsőnek a tanár ér oda nővéreihez. Azok húzódoznak a forgalomból, de mire Bakóék odaérnek, Pali már vezeti őket visszafelé a karjuknál fogva.

Igen hangos már a sátor, ételhordó asszonyok kiáltoznak, hogy utat engedjenek nekik, Simonka Imre táncol egymagában, csapkodja a nadrágszárát, mintha csizmát akarna csattogtatni, fiatalabbak is táncolnak egymásba fogózva.

Bakó fejében sok mindent felszaggatott már a bor, nevetgél, hangosan beszél, eltereli maga mellöl Veront, nem kell itt segítség, elbír ő egymaga is a lányaival.

— Gyertek, gyertek! — mondja. — Üljetek le, egyetek, igyatok, jöjjön meg egészen az eszetek!

A sarokban, mielőtt az asztal mögé fordulnának, Róza megtorpan, kirántja a karját Pali fogásából.

— Nem látod, milyen bolondságot csinál apánk?

Csak a tanár hallja ezt, mert Bakó Julit igazgatja a fal mellett.

— Nem látod, mit tesz a vén bolond?! — folytatja Róza dühösen. — Elherdálja mindenünket!

A tanár arcán elsímul a mosolygás.

— Mért, Rózám? — kérdi. — Nem értelek. Hát nincs joga az élethez, mint akárkinek?

— Az élethez? — és kitörne, de Pali átfogja a vállát, a füléhez hajol.

— Igen, az élethez, Rózám. Mindenkinek szent joga ez. Ne félts te semmit. Legyen boldog az öreg, örüljünk neki.

— No én akkor... — és eltaszítja a tanárt, de nem tud tovább menni, mert ott áll mögötte szorosan Juli. — Nem is tudom, mit mondjak... — háborog tovább, de nincs már megállás, be kell mennie az asztal mögé, s ott széket szorítanak, leültetik őt is, Julit is, öreg Bakó pedig rákiált Bíró Ferkóra:

— Most a leányaim nótáját! Ami tetszik nekik!

Éktelen erővel harsan meg a harmonika, ahányan férnek, annyian táncolnak már, Bakó csattogtat a kemény tenyerével és táncol ültében a széken, de a mosolygás igen kemény, igen elszánt a képén.

Azt, hogy az elnök megint valami köszöntőt mond, hogy a titkár is élteti őket, éppencsak megérti Bakó. Hol komor bámészkodással ül az asztalnál, hol a fiú felé tartja a poharát, hol tapsol és énekel. Igen gyakran fordul a lányai felé, látja az arcuk komorságát, nagyon elkeseredik a szíve: hát ezek csak nem engednek föl! De szép lánykák voltak idehaza, de szépek! Édesapám így, édesapám úgy, csipogtak mind, akár a fiatal madarak. Aztán itt van most ez az új életem, szeretnek, becsülnek a Petőfiben, itt van ez a szelíd, dolgos asszony és ezek majd keresztülszúrnak a szemükkel! Hej, kutya világ ez, Bakó Imre, igen kutya világ! No de majd a sarkára lépünk, nekem elhihetitek!

Feláll, hátrataszítja a széket és megfogja Veron kezét.

— Gyere... én megmutatom ezeknek!

Az asszony zavart nevetéssel ellenkezik, de kivezeti az asztal mögül és átfogja a derekát.

Nagyot kiált:

— No, Ferkó, most azt, hogy aszongya: Lakkcsizmámom nincsen kéreg!..

A harmónika nagy hörgéssel csap át a nótába, megdobban az öntözött föld, tizenkilenc pár járja, néhányan kurjongatnak már, hogy ez az Imre bátyám:

majd én rakatok, majd én tetetek, mert én szőke kislányt szeretek!... Veron kicsit ijedten nevetgél, igyekszik visszafogni Bakó lendületét, de az ember nem enged. Merev karokkal fogja az asszony derekát, begörbíti a hátát, az anyátok mindenit! Majd én rakatok, majd én tetetek, mert én barna asszonyt szeretek!... No most Ferkó, idefigyelj pajtás!... Kiegyenesedik, felcsapja a fejét; most így cifrázd Ferkó, gyere ide mellém! Aszongya, hogy aszongya: Lakkcsizmámon, de nincsen kéreg, mert lerágtaja a patkányféreg! Megállj! Majd én rakatok, majd én te-te-tek, mert én bar-na asszonyt szeretek!

Az asszony megrántja egy kicsit a vállát, a szemébe szeretne nézni, Amikor sikerül, azt mondja kérlelve:

— Vigyázzon, édes emberem...

— Vigyázzak?! — csap föl a hangja. — Vigyázok én, ne félj! — és vadul táncol. Töredezett gondolatok cikáznak a zúgó agyában: első leszek az idősebbek közül! Holnap megyek már a parti dűlőre! Este mesélem Veronnak!... Itt a fiam-e! Palikám! — kiált oda a tanárnak és megrázza az öröm: Pali boldogan emeli feléje a poharát. Ez az, fiam!... No akkor gyerünk! Ne hagyd el Ferkó! Lakkcsizmámon, de nincsen kéreg...

Az elnök áll meg mellettük.

— Nekünk is hagyjon valamit a menyecskéből, Imre bátyám!

Megtántorodik. Liheg. Ez jó volt! Táncolj Veron!... Tapsol, illeg-billeg, énekel. Ne hadd el, Ferkó, ez az én nótám!... Mert lerágta a patkányféreg!

Ebben a pillanatban éppen szembe találja magát a lányaival. Nagyot fúj, megáll. Hát ezek csak nem... engednék, az anyjuk úristenit!?

Kinyújtja a karját, átvergődik Róza elé.

Alig tud szólni, de kimondja:

— Gyere, Róza... Táncolj apáddal!...

Az asszony arcát hideg méreg önti el. Merev a nyaka, összeszorítja a száját.

Bakó közelebb lép.

— Azt mondtam, Róza, gyerek táncolj egyet apáddal... hogy megbékéltél...

Át akar nyúlni az asztal fölött, de rátenyerel, két pohár gurul le a földre.

— Elment az esze?! — szól rá Róza. — Nem elég, hogy maga járja a bolondját?!

Rámered Bakó, tenyerei az asztalon tapadnak, előregörnyed, táncol előtte Róza arca.

— Bolondját?! — kérdi lihegve.

— Bolondját hát! Nem elég, hogy a maga esze ment el szánkázni?!

Bakó mégjobban meggörnyed.

— Jössz, vagy nem jössz?

— Nem megyek! — vágja ki dühösen.

Bakó most Julihoz fordul. Az ott üt egészen Róza mellett, sápadt, összefogja karjait a mellén.

— Hát te, Juli?! Teneked is bolondságot csinál az apád!?

— Azt! — veti oda. — Feneketlen bolondságot!

— No akkor az anyátok egyúristenit! — feltápászkodik, nagyot ordít — Ferkó, csönd legyen!...

Harmadik kiáltására hallgat csak el a harmonika, mindenki ijedten nézi, mi történt. Veron kibontja magát az elnök karjából, odafurakodik Bakóhoz, de akkor már senkit sem enged magához az öreg, új feleségét se, a fiát se, az elnököt se.

— Kifelé innen! — ordít a lányaira. — Ha nem értetek embert, kifelé innen! Ne is lássalak!.... Ember vagyok én még!... Kifelé innen!...

A két asszony felkapja magát a székről, siet, szinte fut kifelé, Róza dühösen morog valamit, Juli elsírja magát.

A tanár előbb utánuk iramodik, mindenki félreáll az útjából, de csak a szabadba lép ki, aztán visszasiet az apjához.

Bakó egyenesen áll a száradó földön, ugrál az álla. Veron odalépett hozzá megint, de csak a karját nyújtja: hagyj most engem. Senki meg se mukkan. A tanárnak is csak int, hogy ne jöjjön közelebb. Az elnök rászól, inkább csak kezdi, hogy Imre bátyám, annak is emeli a karját: csend legyen most.

Aztán leejti a fejét és megkérdi:

— Elmentek?...

Senki se felel.

— Akkor jó — mondja. — Én már el is sírattam őket, mert mégiscsak leányaim, én meg ember vagyok. Amit ád az élet, ád... Kiállunk még érte. Most meg Ferkó még egyszer igen szépen, hallgatósan azt, hogy: Lakkcsizmámon de nincsen kéreg, mert elrágta a patkányféreg...

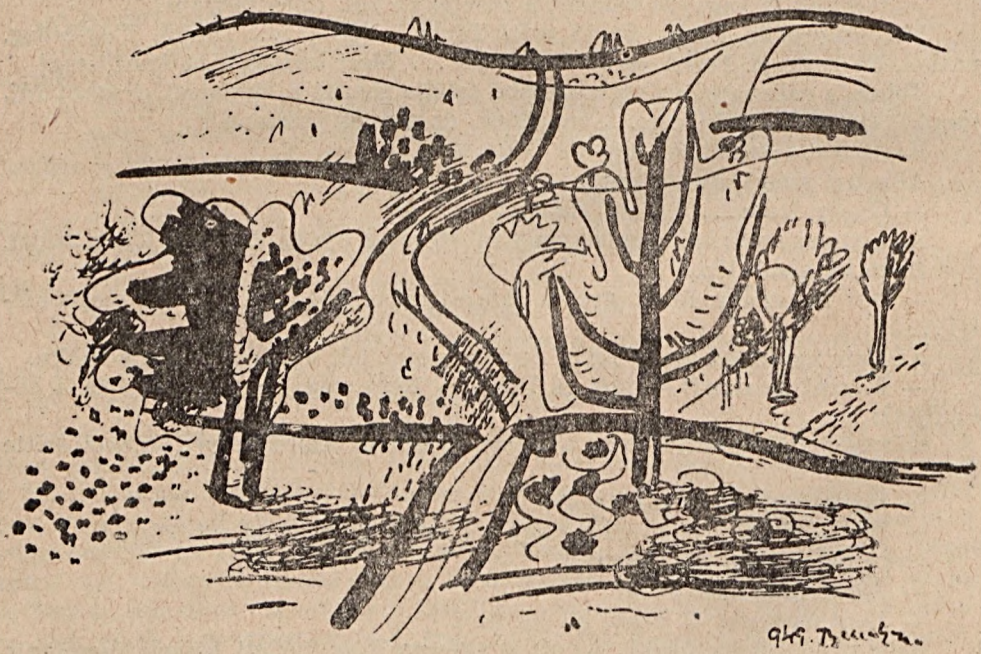

Bene Géza rajza

Stetka Éva versei

Remény a múlt . . .

Fehér eső porzik a tájra,
Fáznak a fák, fű bizsereg.
A szétszaggatott nap kabátja
A hegyek hátán köpönyeg.
Esőfüggönyt cibál a szél is,
Tócsára tócsa települ.
Párok szaladnak, megyek én is
Velük, de mégis egyedül.

Villámlik is már, rózsaszínen
Jelek égnek a Mecseken.
Kék ózonoszlop leng a színen,
Szivárvány-ívre les a szem.
Megszólalnak a viharhangok
Dörgőn és mégis szeliden.
Beszéltetek, most elhallgattok,
Hozzátok szólalt a szivem.

Mecsetek, templom, meszes erdők,
Mandulavirág, félhomály.
Hosszú séták, könnyek, esendők,
Milyen jó, ami visszafáj.
Megölelném néhány barátom,
Mi lehet ebben akadály?
Zúg az eső, virág az ágon,
Megborzong, fölfelel a táj.

Vízfüggöny porzik szűk utcákra,
Fáznak a fák, fű bizsereg.
Talán egy ódon szivárványra
Fölírom város, nevedet.
Bocsássatok meg, kik szerettek,
Hisz sose voltam idegen,
Talán csak az emlékezetnek
Rózsáit téptem hevesen.

Esőfüggönyt cibál a szél is,
Tócsára tócsa települ.
Emberek mennek, megyek én is
Velük, s már soha egyedül.
Betérünk egy kis cukrászdába,
Szüremlik a cigányzene.
Egy volt török Allahot áldja,
Szétnézek, s nincs ott senki se.

Mecsetek, templom, meszes erdők,
Mandulavirág, félhomály,
Emlékeinkben visszasejlők,
Eső szitál, már itt a nyár.
A dunántúli városoknak
Meg nem értett káprázata
Valósággá vált, most, mikor már
Remény a múlt s a most soha . . .

Bocsásd meg

Bocsásd meg, hogyha félek,
Ha fázom egyedül.
Aranyfekete éj lett,
Villámlik messzirül,
Virágzanak a rózsák,
Nem volt még ily tavasz.
Bocsásd meg, hogy a bánat
Szívemben ugyanaz.

Örömet gyújtasz bennem,
Ha éjszakám kimúl.
Ne engedj visszamennem,
Csüggedni konokul.
Nézni csupán a tájat,
Amíg a fény havaz.
Bocsásd meg, hogy a bánat
Szívemben ugyanaz.

Elvakító fehérség,
Ölelj magadhoz így.
Szívem, a csupa-kétség
Tebenned hazahív.
Rózsák, vagy arany-villám,
Gyötrő éj hajnalán
Add meg kegyelmed inkább,
Mentsd meg szívem, Anyám.

Dal

Te, ki ezer alakban
Előttem megjelensz,
Tudod-e mit jelent
A hegy hátán a csend?
Az üveghangú trillák,
A fénypor őszelőn?
A puha meggyvirág, s a
Húr a hegedűn?

Te, ki ezer alakban
Előttem elosonsz,
Tudod-e mit jelent
E homlokon a gond?
A csönd, a remegések,
A tél, az éjszakák,
Nekimenni a nyárnak
Érted, barackvirág?

Röpülni csöngős szánon,
Ledőlni, hol a rét
Virága reng a számon,
Kezemben margarét.
Elszáll újra szívemből
A bánat és a gond,
Tudod-e mit jelent, ha
Előttem elosonsz?

Piros a rózsa, mint a
Halvány pír arcodon.
Mióta, hogy kereslek
Én már nem is tudom.
Átköltözött a tájba
A zene és a csend.
Várlak, s ezer alakban
Előttem megjelensz.

Daloló hegedűhúr,
A fénypor őszelőn,
Az üveghangú trillák,
A fájdalmas közöny.
Csatázni édes árnyad
Magammal fölidéz.
Nekimegyek a nyárnak,
Kezemben margarét.

De hogyha elmegyünk majd
Barátok, kétfelé,
Egy hang marad szívünkben,
A tiszta éneké.
Szabálytalan e dal bár,
Akár e vers, igaz,
Tartsd meg mégis magadnál
Igaz barátodat.

Kulcsár János versei

Vallomás, rímek nélkül

Mindennap újra felfedezlek,
s talán még mindig nem hiszem,
hogy végleg itt kívánsz maradni.
Nevess, nem bánom: féltelek
mindenkitől a közeledben
járók közül. Hiába vagy
hűségesebb az angyaloknál,
én úgy kapaszkodom beléd,
hogy szinte félek: véred csordul
erőszakos kezem nyomán...
Szeretnélek megcsalni néha,
hogy lásd be: nélkülözhető,
pótolható, felejthető vagy,
hogy nem halnék meg társtalan.
Szeretnélek megütni: érezd,
hogy én vagyok hatalmasabb...

Ilyenkor elborít a szégyen,
mert jaj, tudom, hogy nélküled
megállna még a szívverés is,
megkövülne a gondolat
forrón hömpölygő tűzpatakja,
megbénulnának lépteim,
s úgy hullanék a semmiségbe,
mint célja-vesztett meteor,
mely nem rokon többé a Nappal.

Születésnapi számvetés

Ugy értem józan férfivé,
hogy nem volt időm észrevenni.
Szívem tisztább, mint bárkié,
de most fertőz meg valamennyi
kamasz-betegség: öntudat,
melyből hiányzik még a lényeg,
elméletek, külön-utak,
és formabontó költemények.

Tudom: a nékem szánt helyet
kellene inkább megtalálni,
világ-megváltó vágy helyett
becsületesen sorba állni,
komolyan venni dolgomat,
s az időt, mely eljár felettem...
(Felelős minden gondolat,
kivált, mióta apa lettem.)

Tanulgatom — s a lecke megy
könyv nélkül is már, ahogy illik.
Lassanként roppant bölcs leszek,
törvénytudó, ki érti mindig
a csíziót, s nem vét hibát:
úgy él, hogy mindenkinek tessék...
Meggyőződhet, akárki lát:
én vagyok a tökéletesség!

Polgár-pukkasztó kedvemet
véglegesen szögre akasztom;
a társadalom megszeret,
derék gyereknek mond az asszony.
S ha jönnek is majd diáklányok
csiklandozó, tavaszi szélben,
a csábításra fittyet hányok,
s minden titkukat kibeszélem,

és tagadom, letagadom,
hogy nekem is volt benne részem!

Gáll István

Dávid-napi történet

Híre jött, hogy a bányász-buszokra rálődöznek a Vértesben. Az egyik ott helyben árokba fordult — a sofőrt érte a golyó —, összetört és kigyulladt. Legközelebb a pártbizottság Pobedájára zúdítottak géppisztoly-tüzet: kilőtték két ablakát, és a jobb hátsó gumiját. Végül pedig egy Pestre tartó szenes vonat előtt szedték fel a síneket. A pályaőrnek sikerült megakadályoznia a szerencsétlenséget; az öreg vasutast másnap átlőtt fejjel találták a bakterházban.

Akkor, 1956 decemberében, ilyen világ volt.

Mindenki tudta Tatabányán, hogy ezek a bűnök Sárosi Fecó lelkén száradnak. Mióta Csikágóban — így nevezték valamikor a telepnek azt a külső részét — a világra jött, gond járt a nyomában. Kölyökként ötször szökött meg a javítóból, aztán végighalászta a háború zavarosát, de igazában a koalíciós időkben virágoztatta fel az ipart. Az ő bandája rámolta ki — egyebek között — a megyei rendőrkapitányságon őrzött, nyugatról hazamentett aranyat; ők fosztották ki a tatai elmegyógyintézetet, és ők loptak el egy egész guruló szerelvényt, gépi berendezésekkel, hogy átcsempészve a határon, Ausztriában eladják mint amerikai árut. Fecót bálványozták a szakmabeliek, s aki lebukott, nem vallott ellene. Ezért csak az ötvenes években tudták elcsípni, és viselt dolgaiért összbüntetésképpen — enyhítő körülmény volt „büntetlen előélete"! — húsz évet sóztak rá. Az ellenforradalom alatt hazavergődött; novemberben pedig a hegyek közé vette be magát.

Volt egy rokkant öccse: Imre. Ő is eltűnt otthonról.

Már csak a harmadik Sárosi testvér élt a telepen: Mihály. Negyven körüli, lomha nagy bányász. Bozontos fekete bajuszt viselt. Ő mintha egészen más fészekaljból való lenne mint hírhedt öccse. Népes családú, jámbor ember volt. Szatyrot lógatva a konzumba ballagott krumpliért, mikor az utcán elébe pattant a karhatalom vezetője.

— Mi hír az öcsédről? Mi? He? Beszélj már! — pattogott a százados. Tömzsi tiszt volt; izmos mellén úgy megfeszült a pufajka, mintha belepumpálták volna.

— A szakramentumát, annak a drágalátosnak! Megfogadtam, hogy vagy elcsípem, vagy visszamegyek bányásznak. Ahhoz jobban értek, a szakramentumát!

Mihály zavartan elnézett a tiszt feje fölött. Tömött bajsza nedvesen csillogott, mert csavargatta az orrát a hideg. Szégyelte a dolgot az öccsével, mert hát mit gondolnak most róla az elvtársak?...

— És Imrével mi van? Mi? He?

— A mamával lakik. Tavaly, tudod, a szén összetörte a máját. Rokkant az — szegény gyerek...

— De ő is eltűnt! Csak nem Fecóval van?

Mihály a hóna alá kapta a szatyrot, és letörölgette a bajszát, elébb a jobb, aztán a bal tenyerével.

— Áááá... Hogy gondolod? Mi hasznát vennék? Egy rokkantnak. Meg nem is olyan fiú az. Gyerek még...

— Egy hete nem volt otthon. Tudunk ám mindent, a szakramentumát!

— Van valakije, egy asszony... Talán ott tanyázik. Úgysincs más öröme az életben... Rokkant. Tudod, a mája — szegénynek...

A tömzsi százados szétvetett lábakkal, harciasan állt Mihály előtt; de látva, hogy annak zavaros a szeme a szégyenkezéstől, megcsöndesedett.

— Jól van, na, tudom én, hogy... De vagy ők, vagy mi. Érted, ugye! Ha lenne elég emberem, meghajtanám az erdőt. Vége lenne ennek a... — Elharapta a mondatot, legyintett. — Vaktában nem vághatok neki a Vértesnek. Elvesznénk mint tű a kazalban. Na, szerbusz, a szakramentumát!

Mihály csak nézett utána, és megint elöntötte a bajszát a nedvesség.

Akkor decemberben bitang fagyok jártak. Olyan keményre fagyott minden, hogy csak úgy kongott az erdő. A fák törzse dörrenve repedt szét, mintha ágyúztak volna; az avar csikorgott a léptek alatt, akárha pléhből lenne minden hullott levél. A föld hó után sóhajtott.

Végre karácsony után, Szilveszter küszöbén, Dávid napkor terhes felhők koronázták a hegyeket. A varjak alacsonyan suhogtak, szinte a hasukkal súrolták az őszi szántást — a nehéz levegő leszorította őket. És megpattant az ég cihája: elébb szállingózott, aztán vad gomolyagokban ömleni kezdett a hó. Órák alatt méteresen lepte be a határt.

Aznap reggel Imre, a legkisebb Sárosi fiú, hazaállított. Nem látta senki, amikor végigosont a városvégi öreg házak alatt, bebújt a szétdőlt kerítésen a kertbe, előrelopakodott, és megzörgette a kilincset.

— Jól van, na, ne ölelgessen! Inkább húzza le a bakancsom — mordult az anyjára amúgy legényesen. Nyögve ereszkedett le a székre, s ahogy a lábát megemelte, eltorzult az arca. Nem az ő beteg testének való a friss hóban történés.

— Valami meleget adjon inni. Pálinka is jó lesz... Nincs? Akkor kávét... Csak hamar, mert mennem kell vissza.

A mama — áldott szelíd, ősz kontyú asszony — odakoccantotta a tűzhelyhez a kávéfőzőt.

— Hová kell visszamenned?

— Avval maga ne törődjön. Meleg már a kávé?

— Várj. Megpiszkálom a tüzet...

Amíg Imre evett, a mama csak állt, háttal a tűznek, mintha melegedne. De a szemét nem vette le a fiáról.

— Honnan jöttél? — kérdezte végül.

Imre félretolta a bögrét, és cigaretta után tapogatott a zsebében. Nem nézett az anyjára. Huszonöt éves volt, de gyerek arcú. Homlokába nőtt a haja, s félig nyitott szájjal, elmerülten szöszmötölt. A szeme színét mintha kilúgozta volna valami: ivós fiú volt, a részegsége miatt érte a baleset is a bányában. A szája sarkábaráncot vágott a rokkantság, és a nyakán, a borosta között, piros pattanások vonulata húzódott. A máját fájlalva görnyedten ült, és közömbösen azt mondta:

— Fecó küldött.

— Feri?

— Ő hát. Azt mondja: menj haza, hozz mákoskalácsot. Azt mondja: nincs

ünnep kalács nélkül. Eleget nélkülözte a kóterban a mama sütését, hát most enni akar a karácsonyi kalácsból. De csak mákosat csomagoljon.

A mama egészen megsemmisült a szavakra. Ami másnak öröm lenne, az az ő szívének keserves, kínzó fájdalom. Ha a börtönből kérné, térden csúszva is elvinné neki a kalácsot. De így valami istenkísértő hetykeség volt az üzenetben.

— Hol vannak? — kérdezte.

Imre a vállát vonogatta.

— Ahhoz senkinek semmi köze. Meg arról se kell tudni senkinek, hogy én itt jártam. Érti? Ezt Fecó nagyon meghagyta... Ne nézzen úgy rám! Én nem tudok semmit! Én csak úgy — véletlenül keveredtem oda... Érti? Kell neki egy ember, aki... Azért küldött értem... De én nem csináltam semmit! Az csak nem bűn, hogy kalácsot viszek? Csomagolja be, aztán megyek.

A mama lekapta a szék hátáról a kendőt, és a vállára kanyarította.

— Elfogyott a karácsonyi sütés. Várj, átugrom Mihály bátyádékhoz, hozok tőlük.

— Ne menjen sehova!

De mire a fiú feltápászkodott, a mama már kívül volt az ajtón.

Az Újvárosig, bizony, jókora utat kell megfutni. A hó betakarta a járdát, a téren a gruppokat, a pázsitot. A friss fehérben úgy álltak ott a kék-zöld-sárga emeletes házak, mintha rajzlapon még csak most terveznék a várost.

Kifulladva kapaszkodott meg a lépcsőház korlátjában, az arca sárga volt, és remegett, mint a kelt tészta. A fáradtság dobolt a homlokán, s a dobhártyáján zúgott az áramló vér. Szívére szorította a kezét, mert a szemére már-már köd szállt.

A menye vidáman kiáltott ki a gőz-felhős konyhából, de a mama meg se állt, csak a túlfűtött nagy szoba közepén.

— Imre — hazajött...

Mihály lehengerítette magáról a gyerekeket — velük hancúrozott a rekamién — és felpattant. Ott állt, ingben, ormótlan mamuszban, s csak hebegni tudott.

— És — onnan jött?...

Mama most már elhagyta magát, zokogott.

— Nem volt elég az egyik fiam, most a másik is... Ezt kell megérnem... Ha apátok nem veszik oda a bányában, az keményen fogta volna Imrét... De én — mit tehettem vele?

Mihály felrángatta magára a kabátját, és karon ragadta az öregasszonyt.

— Jöjjön, mama. Most nem érünk rá siránkozni!

De hiába rohantak visszafelé, Imrét nem találták otthon. A fiú a komódban megkereste a kalácsot, a mákos felét letörte, a dióst az asztalon hagyta.

— Most mit csinálunk?

Mihály arcát bronz-vörösre festette a tehetetlen indulat, és minden szál bajsza felborzolódott. Kiszakadt belőle a düh.

— Én — én tudom, hogy mit tegyek!... Tudom... Elég volt ebből a — a szégyenből! Nem engedem, hogy Imrét is magával rántsa! Tudom, hová menjek... Maga csak maradjon itt, mama, drága...

A mama kikerekedett szemében iszonyat volt, és fekete, feneketlen mélység.

— Nem! Megölik őket! — sikoltotta.

De Mihály arcán látta, hogy ennek így kell lennie... Mikor már a fia az utcán rohant, összeszedte magát, és utána kiáltott:

— Imrét kíméljétek!

Egy óra múlva a pufajkások már az erdőben taposták a havat. A százados odaszólt Mihálynak.

— Kár volt a szeretője lakásán keresni. Mire betörtük az ajtót, és felforgattuk a lakást — vesztettünk egy fél órát.

— De azt meg tudták mondani a szomszédok, hogy a kis özvegy mostanában a Mária-szakadékba jár!

— Jól van. Elmegyünk a szakadékig. De ha nem találjuk ott Imrét, jöhetünk vissza, a szakramentumát! Mert csak úgy találomra nem sétálgathatunk a Vértesben.

A súlyosan bókoló, pattanásig feszített gallyakról nehéz hótömbök szakadtak le; felkavarták a porhót, és fehér torlaszokká álltak össze, mintha hevenyészett lőállások lapulnának a sűrűben. Mögöttük fehér bokrok, guggoló, néma katonák. Az egyik fasudáron, a messzi magosban, majdnem csak az ég szürkéjére vetődött árnyékként, varjú himbálózott. Rekedt kiáltása szétszállt az erdő felett borzongatóan távolról alászitáló hang... De az égi felderítő jelre se mozdult meg idelent semmi.

Mire elérték a Mária-szakadékot, a hátukra vetett fegyverek hevederébe szorított vattakabátok alatt megizzadtak az emberek. A sapkát levették a fejükről, gőzölt a homlokuk. Havat markoltak a bokrokról, és mohón habzsolták.

A hegy oldala meredeken zuhant alá. Fától fáig csúszkáltak, kapkodtak az ágak után. Mihály nekilendült, és nem tudott többé megállni. Bukdácsolva rohant a süppedő hóban, elviharzott a többiek mellett, és törtetett lefelé. A hideg levegő mozdulatlan tömbben szorult a hegyek közé, úgy kellett belefúrnia magát. A fagy karmos ujjakkal mart bele az arcába, a húsát tépte. Lebegő zuzmarák vágódtak a homlokának, szinte golyó-ütésnyi erővel. De szívét a rohanás öröme járta át, röpítette valami féktelen vágy: talán egy pillanat, s a levegőbe emelkedik! — talán egy szippantás kell még a szúró levegőből, és teli tüdeje úgy rántja fel a magasba, akár egy léggömb...

Alig ért le a völgy aljába, még a rohanástól fátyolos szemmel látta meg, hogy valakik mozognak odalent. Mivel felhevült testét majd szétvetette a meleg, nem csodálkozott rajtuk: sziklatömbön egy nő ült, és görcsösen magához szorította az előtte álló férfit.

— Imre! — hallotta a saját idegen hangját, mert öntudatlanul kiáltva rohant feléjük. — Imre, Imre!

A fiú ellökte magától a kapaszkodó asszonyt, és a szikla mögé guggolt.

— Imre! Imre!

Mihály megtorpant, mert félt, hogy egy pisztoly csövének rohan neki. Visszafelé menekült volna, — de a háta mögött a karhatalmisták zúdultak le a hegyről, dobogva, ziháló lélegzettel. A torkát megcsavarta a félelem.

— Imre — mondta könyörgően.

És ahogy elképzelte a pisztolyt szorongató fiút, eszébe villant az a szurtos kis kölyök, az a gyerek Imre, aki annak idején horgas ággal a mancsában előtte handabandázott.

— Handsup! Fel a kezekkel!

A szikla mögül kiemelkedett a pattanásos arcú fiú, és a kezét lassan felemelte.

— A karperecet! — rikoltott hátul a százados.

Mihály az öccséhez ugrott, és szétnézett körülötte a földön — nem látott fegyvert. Imre zsebében is csak egy újságpapír csomag volt: a kalács.

— Te nyomorult! Szerencséd, hogy így csíptünk el, te nyomorult!

Imrének remegett az álla.

— Én nem csináltam semmit... Nem tudok semmit! Mihály, ne engedd, hogy bántsanak!

— Tudod, hogy azok hol vannak? — kiáltott rá a százados.

— Tudom...

— Odavezetsz?

— Igen.

— Akkor gyerünk, a szakramentumát!

Elhagyott vadászház ül a Vértesben, Vitán-vár és Gesztes között, a Bivalyréten. Az ajtó elől félresöpörték a havat, a kémény kéken füstölt.

A karhatalmisták a tisztás szélén, az erdőben álltak, és bámulták a házat.

— Megrohanjuk őket — súgta a százados.

Imre összebilincselt kezével átnyulászkodott a kabátja bal zsebéhez, lemorzsolt a kalácsból, és gépiesen a szájába dugta.

— Kinyírják magukat — mormogta izgatottan.

Mihály félrehajtotta az ágakat, és kilépett a tisztásra.

— Őrült! Gyere vissza — sziszegte utána a százados.

Mihály átlábalt a friss havon, s ahol a legelőt nyáron feltúrták a jószágok, térdig merült a hóba.

Megállt a ház előtt.

— Fecó — szólította az öccsét! — Fecó!

A banda vezére feltépte az ajtót, intett a többieknek, hogy maradjanak — ő pedig kilépett.

Melegről jött, kipirult arccal. Kint megborzongott, begombolta a bőrmellényét. A nyakában színes selyemsálat hordott, mint húsz év óta mindig, ha szabad lábon volt. Bilgerlije alatt megcsikordult a hó. Odament a bátyjához, karnyújtásnyira.

Nyulánk, széles vállú fickó volt. A szája szépen metszett, a bőre harmatos. Az orrcimpája megremegett, ahogy fehér gőzt fújt ki minden lélegzetvételnél. Két szeme nagyon távol ült egymástól; ezen a szép férfin ez az egy volt ijesztő. Kissé félrebillentette a fejét, mintha csak az egyik szemével nézné az embert, a másikkal pedig a háta mögé figyelne. Akár egy vadállat.

— Egyedül vagy? — kérdezte kelletlenül. — Minek jöttél!

— Fecó — add meg magad!

— Micsoda?... Talán díjat tűztek ki a fejemre, és úgy gondolod, szép lenne, ha az a családban maradna?

— Elegünk volt belőletek! — mondta a bátyja indulatosan. — Add meg magad, amíg...

Fecó az erdő széle felé pillantott. De az erdő nem árulkodott. Erre ismét a bátyjára nézett, annak feldúlt arcára. A bozontos bajusz nedves volt, s a hegye zuzmarásra fagyott.

— Töröld meg az orrod — szólt kajánul. — A géppisztolyt meg ereszd le, te pufajkás. Nem mintha félnék tőled, de odabent — a ház felé intett a fejével — odabent haverok félreérthetik a dolgot és belédpuffantanak.

Mihály a földnek fordította a táncoló csövet — remegett a keze. De nem a félelemtől. Nem gondolkozott. A düh dolgozott benne.

— Fecó, hallgass rám...

— Menj innét. Amíg elmehetsz.

— Lehet, hogy utoljára beszélünk egymással...

— Ha nem kotródsz el, utoljára. Viszket már a haverok pisztolycsöve.

— Idefigyelj, Fecó — kezdte Mihály erőltetett nyugodtan, mert érezte, hogy rögtön szétdurran a feje. — Mindenki úgy él, ahogy tud. Soha nem szóltam bele a dolgaidba. Azt hiszem, hiába is pofáztam volna. Igaz? — Fecó helyeslően bólogatott. — Tudtam, hogy egyszer úgyis megkapod, ami jár neked. Nem volt elég a húszéves ítélet? Mi?! Az anyánk, szegény, miattad kapott szívbajt!... És most Imrét is — ezt a szerencsétlent is magaddal akarod rántani?

— Imre nem tudott semmiről — mondta Fecó. — Én hozattam ide, hogy kaját hordjon nekünk Gesztesről. Ennyi az egész. Ezt megmondhatod mindenkinek.

— Azt a rokkant gyereket is akasztófára juttatnád? Te vadállat!

Fecó már mind a két szemével a bátyját nézte. A pofacsontján piros rózsa gyúlt. Lassan kinyúlt, megmarkolta Mihály grabancát, és rázni kezdte.

— Azt hiszed, bárki mástól eltűrném, hogy így beszéljen velem? — kezdte halkan. — Azt hiszed, hogy nem nyírnálak ki?... Sajnálom a kölykeidet, te hólyag. Hordd el magad! — csattant fel a hangja. — Pucolj innen, aztán töröld meg az orrod, és adj hálát az istennek, hogy megúsztad! Velem még senki se mert így beszélni. A börtönben előre köszöntek a hekusok, mert tudták, ki az a Sárosi Fecó! A hóhér zokogott, hogy hátha neki kell engem felakasztani. Mert ő is tudta, hogy ki vagyok! Menj innen — kiabált Fecó. — Menj innen, amíg finom vagyok! Mert nem tudom visszatartani a haverokat, megpörkölnek, mint egy disznót és a füledet elküldik az elvtársaidnak! Élve szögeznek fel a gerendára, és kibontják a beledet, hogy annál melengesd a talpad! A véredben fürösztünk meg, hogy a bábaasszony se fürösztött úgy meg, egy órás korodban! Ezt akarod?

És közben rázta, rázta a bátyját.

A karhatalmisták az erdő szélén nem hallották, hogy azok ott ketten miről beszélnek. Amikor Fecó elkapta a testvérét és rázni kezdte, az ujjak a pisztolyravaszokra csúsztak.

— A szakramentumát! — sóhajtott a százados.

— Megöli, megöli Mihályt — lihegte Imre. — Ne engedje... Megöli!

A százados felemelte a géppisztolyt, hosszan célzott, és amikor Mihály egy pillanatra nem takarta el az öccsét, odapörkölt.

Fecó elengedte a bátyját és hátra zuhant. A nyakából bugyborékolt a vér.

Nem hallotta a fegyverek kerepelését, sem az ablakon kiugráló, és a vadászház takarásában az erdő felé menekülő társainak az üvöltését. Nem látta az üldöző karhatalmistákat se. Az ajtótól elsöpört hó torlaszában ült, feje hátrahanyatlott. A hó vörös-lucskos volt körülötte — és megfürdette őt, jobban, mint a bába tette azt egy órás korában.

— Ennek kampec, a szakramentumát — mondta a százados, amikor odaért.

Fecó már elhomályosuló szemmel felnézett rájuk, és erőlködve lehelte:

— Elintéztetek... Most örültök, mi?... Pufajkások...

Mihály a hóna alá szorította a géppisztolyt, és megtörölte a bajszát előbb a jobb, aztán a bal tenyerével. A haldokló fölé hajolt. Fecó kikerekedett szemében iszonyat volt, és fekete, feneketlen mélység — akárcsak a mamáéban, amikor elrohant tőle. Aztán ez a mélység egyszerre elhomályosult, de úgy, mintha a föld szakadna széjjel a lába alatt, és a felgomolygó porral együtt ő is alázuhanna, a semmibe...

— Szedd össze magad, Sárosi elvtárs — kapott a hóna alá a százados. — Nyugodj meg... Nem tehettünk mást, tudod te is. Nem tehettünk mást.

Vidor Miklós versei

Fekete tó

Sétáltunk akkor a hegyek között
őszt sose láttak azok a lejtők
egy pásztor tűnt föl dudával az aljban
egyedül nyája nélkül

Őszt sose láttak azok a vidékek
jártunk a semmiből kinőtt csúcsok között
dudaszó hallott keserűn s vidáman
valahol az oldalban lányok énekeltek

Megérkeztünk aztán a Fekete tóhoz
a sziklákon fönnakadt az ének
a sziklákon fönnakadt az égbolt
oda tart az árva dudaszó tudtam már akkor

és oda tartanak éveink
a lányok hangja a szomszédos gerincen
keserűn és vidáman
mivel sosem próbáltak őszt azok a tájak

És hangtalan mozgó ajakkal énekelnek
most már örökké a láthatatlan lányok
és zeng zeng a néma dudaszó

Ha sejtettük volna hová értünk a Fekete tónál

Boldogság

A domboldalban azt a napsütést
azt az úszó tavaszi eget
mely mögött gyűlt már alig sejthetőn
hogy leszakadjon rám az iszonyat

a diófákat túl a házon
a kert végében heverő kutyát
a fekvőszéket s ölemben a könyvet
most mégis visszakívánom

Hisz ennyi volt
s ezen fölül te
amint a rézsút fölfutó
ösvényen a virágágyak között
kibukkantál a teljes délutánban

S ami utána történt?
Meglehet
hogy az a kert és az a napsütés
a végtelenbe utazó egek
a boldogság
a soha többé

Csordás János versei

Meditáció a fekete rakéta előtt

1.

Ott, ott a konok üvegfedél alatt
keményen lezárva ajkadat
aludtál, kint lobogott a május-déli nap,
s néztem, néztem feledhetetlen arcodat,
frissen, ünnepre borotvált arcodat,
s mintha tünődtél volna csak, magad elé
szúrtad tekinteted; legyőzött istenek szeme
lehet csak csukva így, akiknek mindene
egyetlen csatában összeroppant . . .

2.

Ott, ott a konok üvegfedél alatt
aludtál már, s én némán faggattalak,
s te semmibe vettél, mint márvány a napsugarat,
visszaverődtem én, a béna, tehetetlen,
ki fogoly csak önkörébe szögezetten . . .
Veled elmenni? — ehhez gyáva voltam,
tünődni bénán . . . lásd, ennyire jutottam.
Fel kellett volna tépnem a bádogfödelet,
leütni papot, poroszlót, mind ott a tömeget,
vagy hazaküldeni, s aztán ujjongva elkiáltani:
minden komédia volt! minden komédia volt!
S karonfogni a hegedüsöket, kik stimmeltek könnyesen,
leülni elhagyott asztalodhoz, kinn a kertben,
kútban-hűtött sovány borodból mindünknek tölteni,
jaj, ezt kellett volna tenni, ezt kellett volna tenni!

3.

Beláttam mégis: a Törvény beteljesült már rajtad,
ember-szívünknek mi marad más? — csak az, hogy megsirathat
mindenkit, akiből sarjad, s aki belőlünk nő,
szétszakadt hámmal szálldos az elszökött Idő,
s elébe kerülni valahol! jaj, ez volna hozzánk méltó,
az emberi ész a halál szívébe célzó
dárdát hegyezi már, s ha egyszer beletalál,
a legszebb győzelem lesz a legyőzött Halál.

Tavasz: hadüzenet a halálnak

Nézz reám, édes,
itt van kertünk alján a tavasz,
verset virágzik a fa,
fehér-lila szirommal behavaz —
gyerekek kacagnak s küldik
az öröm morse-jeleit,
a hegyek kék permetben fürösztik
dombjaik s hajlataik —

Nem lehet, hogy föl ne ébredjünk,
nem ölhet meg semmi iszonyat,
édes, nézz rám, s aztán eriggy,
öntözd meg sarjadó virágaidat.

Én, mint annyi tavaszban, most is
verssel bajlódom, tudod, nekem
ez már sírig eltartó gyötrelem —
bármi jöhet s bárhogy végezem:
a halál hadat üzenhet
vagy anélkül törhet reám,
váratlanul, vasárnap-hajnalon
(játszom az Iszonyúval, magamat
[szoktatom)
de túl a múló léten, azt is tudom,
átadtam már stafétabotom
a Jövőnek, s forró üdvözletem
egy legyőzött égitestre szögezem.

Kőrisfa

Ott állt a kicsiny udvaron
egy kőris, s egy eperfa, vadon,
termést alig, csak árnyat adott,
s most emlékemben fölragyog

mégis, hiszen nekem
az volt a boldog gyötrelem,
ha alatta napos délután
kis hokkedli-asztalán

anyám varrt, s mellette én
tanulgattam, apró legény:
a thermopülei ütközet
hősei fogták szívemet,

s Leonidász megtanított:
ne hagyjam el a csapatot —
s ha mégis a Törvény teljesül,
a harcban átdöfött szívem
dárdástul egy csillagra repül.

Füzesi Gyula

Készülődés

Ma elég sok dolga lesz, de azért nem fog elhamarkodva választani. Erre az alkalomra feltétlenül valami vidámabb, amolyan fiatalos ruhát szeretne. Van még néhány, és mióta nem nyúlt már hozzájuk! Az a világoszöld, narancsszínnel áttört például, akkor volt rajta utoljára, mikor szegény jó Oszkárral kint utazgattak Olaszországban. Egy napsütéses, lármásan örvendő reggelen vette fel először. Persze, az első firenzei éjszaka után volt ez, Oszkár tombolt a boldogságtól, jóformán a karjában vitte végig a város utcáin. Milyen jól emlékszik még a levegő színére is. Csodálatos, mennyire meghagytak az évek egy-egy tarka, örömtől súlyos pillanatot. Szerda éjjel, vagy inkább hajnalban hirtelen felébredt, és egy morzsányi kis időre tisztán látta Oszkár szappanhabos arcát. Egy vasárnap délelőtti kép ez, s talán azért tud még most is megjelenni, mert annyira szerette nézni Oszkárt, amikor borotválkozott. És utána! Milyen kislányos örömmel, kicsit színlelt csodálattal simogatta megpuhult, szappanillatú bőrét. Oszkár hatalmas termetű, csupaizom férfi volt, és mégis, ezekben a után játékos pillanatokban elkényeztetett kismacskához hasonlított. Nem, a zöld maradjon csak a helyén, azt már nem veheti fel többé. Milyen nehéz lesz választani. Végignézze mindet? Legokosabb lenne a festett, százéves szekrényben kezdeni. Abban vannak a későbbi, csendesedő korszakból való ruhák, köztük biztosan akad majd megfelelő. Évek óta öregasszonyosan öltözik, de ezt is csak mostanában veszi észre. És egyébként is, mintha átaludta volna ezt az utolsó húsz évet. Olyan egyformák voltak a napok, sohasem történt semmi. Vele nem. Mások, idegenek és ismerősök, sietve, néha szinte fülsiketítő lármával éltek, szüntelenül örültek vagy jajveszékeltek. A háborút se nagyon vette észre, csak elgyengült, nem neki szóló jelzései jutottak el hozzá. A fél világ holtan hevert már, s ő még mindig csak az üres csendet hallgatta, amiben élt vagy inkább létezett. Utólag könnyebb megérteni a jelent, de ezt a húszéves elmúlt jelent nem tudja megérteni. Annyi sok miért tolul fel belőle, ha vizsgálgatni próbálja. Most még nem lehet felelni egyikre sem. Túlságosan fiatal talán? Igen, mert újra élni akar. Most, az éjszaka közeledtére riadt fel, és úgy kialudta magát. Mindenható Isten, miképpen történhetett meg ez a szörnyűség? És mi lesz, ha megtudja valaki? De lám, nem változott a természete, hiába volt a hosszú, látomástalan álom. Nem tud úgy igazán komolyan venni egyetlen törvényt sem. Amikor hirtelen csak eszébe jutott ez a... vállalkozás, egyetlen parancsolat sem rettentette vissza. Még mindig nem tisztelné eléggé az embereket? Úgy látszik nem olyan erősen, hogy félje az alattomos szabályaikat, a botcsinálta, buta tila-

lomfáikat. Úgy történt, ahogyan régen, abban a szétporladt csodálatos életben, melynek teljességét Oszkár neve még mindig felidézi. Ahogyan akkor nem törődött semmivel, nem vett tudomásul senkit, ugyanúgy most sem. Csakhogy mégis van valami új, amit akkoriban nem ismert. Nem tudta, mit jelent félni, utólag elbizonytalanodni, borzongva töprengeni: hátha rosszul tettem? És: hátha nem szabad megtennem?

Micsoda erő élt a lelkében. Hányszor kinevette Lujzát, aki halálraváltan szörnyülködött, vagy az irigységtől fulladozott, amikor kötekedő jókedvében megajándékozta bizalmával, és intim titkokat mondott el neki derűs kajánsággal. Igen, semmitől sem riadt vissza. Ha úgy érezte, hogy finom, csiklandós örömet szerezne magának, csúnya és végletesen szemérmes barátnője meghökkentésével, nem habozott, hanem gondtalanul cselekedett. Kiszolgáltatta neki házasságának áttekinthetetlen gazdagságát, megpróbált szavakká züllleszteni olyan élményeket, melyekre Lujza, szegény, gondolni sem mert. És semmiféle gátlást nem ismert. Nem is tudta, hogy kellene ismernie ilyeneket. Nem gondolkozott az örömein, csak élte őket. Nyáron látta meg először Oszkárt. Apával üdült a Macska-hegyen, egy csöpp kis villában. Apa akkoriban vehette, valami jólsikerült üzlet fölpénzéből. Az öregúr abban az időben nem volt már nagyon finnyás, mindenhez hozzákapott, amitől pénzt remélt. Valami telekügyletből aztán (később valamivel) förtelmes botrány mászott volna elő, ha néhány befolyásos jóbarát, meg némi kis pénzecske segítségével vissza nem szorítják. Igen, Apa emlékezetében az évek múlásával, egyre inkább halványodtak, és sorra ki is haltak bizonyos fogalmak, melyek korábban nagy tekintélynek örvendtek, és szigorú őrizetben tartották liberális lelkét. Különös módon ő ifjú korában élte azt a szolíd, feddhetetlen életet, amiben mások az öregedés határán szédülnek bele, mert kiégtek, nincs már erejük semmihez. Nem szép tőle, hogy tudja, de tudja: Apa, aki fiatal éveiben az akkor még csendes kisváros szerény, törvénytisztelő polgára volt, közönséges szélhámosként fejezte be életét.

No lám: régen eszébe se jutott volna ilyen kegyes formula: „Nem szép tőlem". És most is, minek az ilyesmi? Apát bizonyosan nem bántja meg azzal, hogy gondolatban sem keni be igazi alakját nyálkásan irgalmas hazugságokkal. Mert ő, életében is, a legnehezebb pillanatokban is vállalta saját magát; nem valószínű, hogy halálában szemforgató ájtatosságot kívánna tőle. Éppen tőle! Ha pedig valahol, megmérhetetlen távolságban innen, folytatja tarka-barka, bátor játszadozását, teljességgel elképzelhetetlen, hogy az ilyenfatja ráemlékezésre fájdalmasan megrándul vidám mefisztó arca; inkább gúnyosan hunyorít egyet keskeny, fekete szemével, és azt mondja: „Hát igen, te még mindig az én lányom vagy".

Persze, Apa nem tudhatja, hogy azért mégsem maradt meg egészen az ő lányának. Megöregedett, és úgy látszik, öregkorára őt is eléri a világ. Egyelőre még csak utólag, de kezd már félni tőle. Lujzának, ennek a vén szentasszonynak a képében férkőzik hozzá. Amikor utoljára beszélt vele, egyre készült, hogy mint régen, hirtelen lecsap rá a hírrel, utolsó léha tettével, de valahogy — eleinte maga sem tudta, miért — halasztgatta, mindig másról kezdett beszélni. Aztán egyszercsak ráérzett: azért halogatja, mert egyszerűen nem meri megmondani; fél Lujza ferde tekintetétől, kenetes erényességétől. Elhűlt, megborzadt. Hát ide jutott? Illedelmes vénasszony lett belőle is? Talán még arra is sor kerül egyszer, hogy mielőtt venne egy kiló kristálycukrot, Lujzát, vagy mást, megkérdezi szépen: nem pazarlás-e ilyen sokat venni egyszerre? Mert ha igen, inkább nem issza majd a teáját olyan édesen, ahogy jól esik neki. Lehet, hogy

végül belőle is szelíd, alázatos, önmegtartóztató és jóságos ember lesz. Mert mit szólnának, különben azok, akik mindig is ilyenek voltak?

De hát a pokolba velük! Ha fél, hát fél. Azért ezután is megtesz mindent amire kedve támad. Ahhoz talán van még bátorsága, hogy hetyke legyen, legalább kifelé. Csak azt nem lehet megérteni, miért kótyavetyélte el azt a húsz évet.

Valahol megvan még a világosbarna, sima szövetruha is. Nincs még talán nagyon kifakulva, jól átkeféli, megvasalgatja. Igen, ez lesz a legjobb. Nem igazodik el magán az ember még vénségére sem. Mióta kijutott a színtelen, teljes csendből, mely valamikor észrevétlenül belepte és megfojtotta a fájdalmat, minden vele maradt ócskaság mögül ráront az emlékezés kényszere. Olyan sokáig nem kellett emlékeznie. Micsoda távolságból jön vissza most újra Oszkár; hogy találhat el hozzá egy harmincötéve halott, hidegszürke hajnal, mely a lezárá eresztett redőny résein egyre erőszakosabban bámulta lemeztelenített, bizalmatlanul várakozó testét. Miből éled fel most megint néha a langyos, borzongásokkal teli reggel, melyben csak ő és Oszkár van benne. Kint a kertben Micskó kutya ugatja unottan a felhőszínű holdat, a sárga vázában megmozdul egy jázminág, és két szirom lehuppan a terítőre hímzett keskeny levelek közé. A könnyű paplan összerándulva, hétrét görnyedve kucorog a lábuknál, mint valami oldalbarúgott állat. Mindketten ruhátlanok, keze időnként hangtalanul végigsiklik Oszkár széles, sima hátán. Asszony már. Nem gondol semmire. Beletúr férje hajába, és akkor eszébe jut a villámgyors fájdalom, mely egy pillanatra belemart testébe, és máris menekült a rázúduló gyönyör elől. Mosolyog, és úgy tapasztja oda magát a férfihez, mintha már évek óta így feküdnének reggelenként ebben a fehérfalú szobában. Ezt a fájdalmat ezután is kifizetné. Hát ilyen nevetségesen olcsó volt a belépődíj?

Erre a reggelre már egy hónap múlva sem emlékezett, vagy legalábbis nem gondolt rá többé. Később el is felejtette. Most meg úgy éli át, hogy még a jázminillat is itt lebeg körülötte.

Jobb lett volna nem felébredni. Nem jó, félelmetes ez a hetek óta tartó nyugtalanság. Szétdob benne mindent, felforgatja az egymásrarakodott éveket, életének darabjait úgy veti ki a néma mélységből, mint temetőben robbant bombák a tehetetlen halottakat.

Tulajdonképpen nem más ez, mint kései, rosszízű feltámadás. Ébredés az érzéstelen, kényelmes tetszhalálból. Ha korábban jön, az életet jelenti. Lehet, hogy a réginek csak hitvány, vásári tarkaságú utánzatát, de örömöket azért adott volna.

(Csepegnek a hűs esőcseppek, mindenütt csak fák, vékony, vastag, nagyon vidám fák. Egy kölyökmókus nem bír magával, őzi valami buta elragadtatás, és puha talpa alatt minduntalan megszólalnak az ágak. Mosolygó foltok látszanak csak az égből, és egyiknek a közepén újra izzik a gömb, és felszívja fehér bőréről a messziről jött vizet. A két könyökén támaszkodik, bokáján mámorosan tántorog valami piroshátú bogár. Vége a viharnak, előbújt a hangaszálra támaszkodó levél alól. Mellének csúcsai mohón nyelik a napot, hátul megroppan egy száraz levél, és Imre már fölötte áll, karcsú lábszárát vállának támasztja, és lassan, nagyon lassan lehajol hozzá. Mosolyog, sima az arca, keze ráterül piruló mellére, és a sugarak nem tudnak áttörni rajta. Tompa puffanás, mert a mókus ledobott egy kövér makkot, és Imre tünődve kérdezi: „Akarod? De legyen most az arcod a föld felé és ettől a pillanattól ne gondolj semmire, mert mindent akarok. Nem tudhatom mire gondolsz, elvesz tőlem belőled va-

lamit minden gondolatod. Zárd el az agyad, már csak én vagyok." Ezt mondja furcsa, mesélő hangon Imre, ő meg lassan átfordul, és a bogár lezuhan. Belül kacagtatja a közeledő gyönyör, meg a gondolat, hogy ügyetlen, pocakosodó férje valahol nyugodt. Meg az a gondolat, hogy mégis gondolkozik, de Imre, szegény nem tudja, és a hájtömeg sem tud semmit. Minden nagyon jó, ó egyszer még elájul... Nem kellett volna meghalnod, Oszkár.)

Tehát délután öt órakor, és természetesen eszpresszóban, mert ő is egyedül van nagyon régóta már, és rászokott a hosszú üldögélésekre. Sok eszpresszót ismer. Kellemes, szinte fiatal volt a hangja, nem érzett ki belőle elfogódottság, könnyedén, elegánsan rakta a szavakat egymás mellé. Persze, a telefon csal, gyakran jótékonyan, és biztonságot is ad. Végeredményben nevetnie kellene, de mindent tudna, csak éppen ezt nem. Órák óta ez a szánalmas délután foglalkoztatja, egy percre sem tud megfeledkezni róla. Valósággal megbénítja fizikailag is a várakozás, pedig semmi jót nem várhat, mit kezdhet ő már valakivel. Dehát kell. Szakadékban ébredt fel, nem tud semmibe kapaszkodni, és csak csúszik, csúszik egyre lefelé. Nem az öröm vágya verte fel a nyugalomból, hanem ez az alattomos félelem, amely teljes. Minden mozdulatához és gondolatához odaér hideg, megfoghatatlan testével. És neve sincs, hiszen amikor a halálra gondol, nem érez, csak valamilyen megvető beleegyezés-félét. Mitől van hát, hogy a kábulat, az állati biztonságérzés elmenekült tőle, és kiszolgáltatta ennek a fertelmes anarchiának, melyben mindenféle sötétszínű démonok kavarognak. Arcába csapdossák gyönyörű életének feketére rothadt cafatjait, amikor nem tud elaludni, táncolnak a fejében, és hülye vigyorral kibámulnak belőle az arcába. Nem is lehet semmiben bízni. Mire támaszkodjon egyedül? Néha — ez a legfélelmetesebb — csak úgy egyszerűen eszébe jut: hogy került ide? Akkor aztán olyasmit érez, hogy azért élhetett eddig félelem nélkül, mert nem is tudta, hogy él.

Ez persze képtelenség, és nem is érti. Mindenesetre nagyon ideje lenne felállni már ebből a vén fotelből. Egyik félóra a másik után telik, és ma igazán sok dolga lenne. Bizony, akárhogy van is, és akárhogy lesz is, várta, nehezen várta ezt a napot, és most, hogy elkövetkezett, készülődnie kell. Tevékenykedni, egy csomó apróságot elintézni. A látszatot mindenképpen meg kell őrizni. Igen. Először leviszi a lakbért, még jó, hogy most pontosan jött az a nyomorúságos kis kegydíj. Ruhát keressen először, vagy inkább a fodrászhoz menjen? Főzni is kellene valamit, de ehhez van a legkisebb kedve. Ahelyett, hogy készülődne a „nagy" eseményre, csak üldögél itt, mint egy igazi vénasszony, és hiábavalóságokon töpreng. Miért ne lehetne meg ezután is magyarázatok nélkül? Soha sem kívánta őket, és tőle sem kívánta senki, akármilyen volt, akárhogyan élt. Maga körül mindenkit hozzászoktatott ahhoz, hogy magától értetődőnek fogjon fel mindent, amit csinál. Lehet, hogy akaratlanul történt így, talán észre sem vette, nem is tudott róla. Sohasem kellett számot adnia se magának, se másnak. Kicsit késő ezt elkezdeni.

Szerencsére fizikailag igazán remekül tartja még magát. Egyenes a háta és csaknem mindenütt sima a bőre. Beteg nem volt, legfeljebb néhány napig náthás. Jó volt élni mindig. Oszkár halála után csendben teltek ugyan az évek, egy szent sem élhetett volna szolidabban. Csakhát ő nem meggyőződésből, kényszeredett érzelgősségből vonult vissza, hanem... egyszerűen nem érezte szükségét semminek. Igen, valahogy kifakult belőle mindenféle vágy, nem hívta többé semmi, amit korábbi életében oly gondatlanul élvezett. Egyszercsak tudta, hogy nem okoznának örömet sem a társasági sikerek, sem az ostobák, nemesszívűek,

álszentek és egyéb szédelgők megbotránkoztatása, mosolygó gyűlölete és őszinte irigysége. Férje után nem kívánta többé a szerelmet sem. Legalábbis tudta, hogy azt a megnevezhetetlen csodát, amit Oszkár jelentett a testének, egész létének, egyetlen férfi sem adhatja. Ez benne volt a levegőben, a bőrében, más férfiak arcában, ezt... biztosan tudta. Néha lázongott ugyan a vére, de ez más volt, tőle független, ennek semmi köze nem volt ahhoz, amivé férje tette számára a szerelmet.

Még Lujza elismerését is kivívta, nagy beszélgetéseket folytattak lélekről, istenről, miegymás. Lujza persze azt hitte, hogy megtért, a szörnyű veszteség — az égiek kemény, de jóindulatú intése — örökre elriasztotta belőle a sátánt.

Igaz, hogy néha, de eléggé ritkán, koncot dobott elégedetlenkedő testének. Ezt sem az örömért tette, hanem a kényelemért. Előfordult, hogy még a nevét sem tudta a „koncnak". Micsoda borzalom! Másra nem is ügyelt, csak arra, hogy gusztusos és csinos legyen. Nem emlékszik egyre sem. Azazhogy mégis: egy fiúra, egy fiúcskára, azért igen. Nem a külsejére, inkább a körülményekre. Fiú volt valóban, férfivá ő tette. Furcsa, de most úgy jelenik meg emlékezetében ez a kaland (egyébként egészen közönséges kaland), mintha egy tájkép lenne. Látja a levegő színét, a felhők alakját, a fákat, még az alattuk heverő gallyacskákat is, meg a kanyargó, vékony repedésekkel behálózott utat. Szóval mindent. De abból az emberből, aki az úton bandukol lehajtott fejjel, csak egy szürke gomolyagot lát, melyen állandóan apró hullámok remegnek végig. Tudja, hogy volt valaki a festményen, de látni már nem lehet. Vasárnap volt. Igen.

Délutánra fullasztóvá melegedett a szobában a levegő, nagyon kellett volna már az eső. Nehezére esett a lélegzés. Próbált aludni, nem sikerült, pedig alaposan beebédelt, és ez mindig elkábította. Kint, az égen, néma biztonsággal gyülekeztek a felhők, alattuk, az utcákon és a házakban a jólismert vasárnap déli utáni álmosság. Forgolódott egy ideig, aztán eszébe jutott a tus, és már rohant is. Az a rózsaszín pongyola volt rajta, amiből jóval később portörlő, cipőfényesítő és felmosórongy lett. Cipőfényesítővé süllyedt darabja most is megvan még. Sokáig tűrte a jéghideg, szabályos csóvaalakban zuhanó vizet. Hol hátul, hol elöl paskoltatta magát. Félhomály volt, friss vízszag. Amikor a hátát hűtötte, mereven nézte a zöld csempekockákat. Még azt is látja, hogy kissé jobbra, felülről a negyedik kocka ki volt lazulva, alsó két sarka kiállt.

Percek alatt felöltözött. Egy régen semmivé foszlott nyári ruhát vett fel, úgy hűsítette, mintha vizes lett volna. Az utcán eszébe jutott, hogy meglátogatja Lujzát. Akkoriban nagyon jóban voltak, elég gyakran találkoztak. Szüksége volt rá, lám, abban az időben talán még szerette is ezt a lehetetlen szentaszszonyt. Igazán csak egy ártalmatlan barátnői látogatásra indult. A víz felfrissítette, elhagyta testét az ernyedtség. Gondolattalanul lépkedett a gyülekező felhők alatt, ezt az állapotot különben kislány kora óta ismeri, és mindig is szívesen odaadta magát neki. Távol volt hát tőle a világ, és Lujza felé sétált ugyan, de erről inkább csak a lába tudott. Elég sokáig tarthatott ez, és egyszercsak kizökkent belőle. Persze, át kellett mennie a másik oldalra. Körülnézett és akkor látta, hogy éppen szembe van a cukrászda. Most is él-hal az édességekért, fiatalkorában meg egyetlen napot sem bírt ki torta, vagy csokoládé nélkül. Ha nem néz fel, talán nem veszi észre a cukrászdát, és akkor eljutott volna Lujzához. És elkerülte volna a vétkezést, melyet alighanem keményen megítélnek majd odaát.

A kertben sokan ültek a nádfonatú székekben. Először azt hitte, nincs is szabad asztal, és megfordult, hogy elmegy. Nagyon kívánt azonban valami kis

könnyű nyalánkságot, így hát mégegyszer végignézett az asztalok fölött, és végül felfedezett egy kerek asztalkát. Népes társaság mögött szerénykedett, körülötte mindegyik foglalt volt. Jólesett leülni. Málnaszörpöt is kért, érdekes, arra nem emlékszik, mit evett. Esőszagú szél kezdett fújni, lebegtette a narancssárga ernyőket. Kényelmesen hátradőlt, szembefordult a széllel, és akkor... Hogy milyen volt az arca, nem látja már, de nagyon fiatal volt, és rögtön megtetszett. Olvasott. Akárhogy erőlteti az emlékezetét, nem tudja még azt sem, hogy barna volt-e a haja, vagy szőke. De úgy kedvesen a szemébe lógott, és időnként öntudatlan félertolta. Egyszercsak felnézett, és észrevette őt. Milyen csodálat volt a szemében! Meghatódott, szerette volna megsimogatni. Rögtön elárulta szegény fiú, hogy milyen félénk. Elkapta a szemét, és alaposan eltúlzott érdeklődéssel folytatta könyve tanulmányozását.

Nagyon jól tudja most is, hogy mi az igazság. A fiú sohasem került volna a közelébe, ha ő nem ügyeskedi ki a megismerkedést. Az asszonyok rendszerint nem vallják be az ilyesmit, de ő nem titkolja: igenis megkívánta azt a kedves külsejű fiút. Nem akart tőle semmi különöset, csak a testét. Vagy várt valami többet is, mint kellemes kielégülést?

Szivogatta a sötétpiros málnaszörpöt, és gondolkozott. Számbavette a lehetőségeket, és amikor már döntött, olyan magabiztosan ült tovább, mintha máris az övé lenne. Eszébe sem jutott, hogy a fiatalember elmehet, mielőtt még a vadászatot elkezdené. Nem vesztette el ő sohasem a fejét, nyugodtan csinálta végig, amit akart. Állandóan a fiú fölött nézett el, így aztán bármelyik pillanatban ráirányíthatta bátorító tekintetét. A hűs szél paskolgatta az arcát, bőre mohón nyelte a távoli eső illatát. Megpróbálta elképzelni az estét. Lujza már nem volt sehol.

(Végre elcsendesedett az ég, kint mozdulatlan a nedves este. Laci az ablaknál áll, zavarban van. Tudja, hogy mit kell tennie, de fél szegény bárányka. Ő pongyolában ül az ágy szélén, és vár. Egyre sötétebb van, szemben, a háztető fölött, félénk pirosság. Ébredezik a hold. Laci óriássá nő az ablakban. Hm... Tehetetlen nyuszi-óriás. Ez így nem megy kedves. Végy erőt magadon, sötét van, nem látlak. Hálás leszel majd nekem. Hiszen mennyit kínlódtál már éjszakánként, mikor megfoghatatlan szépségek után kapkodtál. Itt vagyok, csak az első perceket kell legyűrnöd, és felszabadulsz.

Laci hirtelen megfordul, és azt mondja: „Sokat beszéltem magamról délután, de nem mondtam el mindent. Nagyon kérem, titokban se nevessen rajtam. Maga jónak látszik, Zsófia. Legyen elnéző velem."

Lassan, óvatosan feláll az ágyról, és a fiúhoz megy. Végigsimít a haján, és szájon csókolja.

Hogy ezután mi lesz? Lehet, hogy Laci nyugodtan levetkőzik, és ő percekig gyönyörködik nyúlánk, fehérlő alakjában. Újra elered az eső, be kell csukni az ablakot. A fiú riadtan mellé telepszik, megfogja a mellét, simogatja, hozzábújik. Ő kíméletlenül figyeli minden mozdulatát, és hangtalanul nevet. Laci egyszerre mozdulatlanná dermed, aztán egész testét megrázza az elszabaduló zokogás.

Vagy talán csak ott áll és ő végül megunja ezt a kínlódást, mert türelmetlenné teszi a nyers vágy. Ledobja a pongyolát, és megszólal: „Nézze, kedves kis Lacika, ne álldogáljon ott, lehűlt a levegő, nem szeretném, ha megfázna. Jöjjön beljebb... talán csak nem fél most tőlem? Mindent tudok, ne gyötörje magát fölöslegesen. Úgyis túl kell ezen esni egyszer, és... szóval gyere már, és légy nyugodt, örülj, hogy ilyen szerencséd van." Laci elfordul az ablaktól, hangja csufolódó, hideg, és ő a meglepetéstől összerezzen.

„Óh, megható ennyi jóság, nemesszívű fiatalasszony. De méltatlanra pazarolja, mert téved, csalhatatlan szimata megcsalta, nem vagyok ártatlan pubika. De nem te vagy az első, aki így járt velem, és legyen ez vigasztalásodra, öregedő anyácska. Meg aztán csak többre mégy egy kitanult mesterrel, így hát még hálás is lehetsz magadnak. Azt hitted, csak te játszol, a sors viszont úgy akarta, hogy nálad tehetségesebb játékossal kerülj össze. Hát tessék, kezdjük, akarhatsz bármit, nálam bő választékra találsz."

És ha már így van... Úgyse tudná kidobni ezt a vigyorgó hímet, akit Lacikának nézett.)

Körülbelül félóra telhetett el, akkor a fiú fészkelődni kezdett, a könyvet becsukta. Tudta, hogy már cselekednie kell. Felállt, de közben megtántorodott, mélyet sóhajtott, és bizonytalan léptekkel odament hozzá. Elhaló hangon, kínos zavarban elnézést kért. Kitűnően sikerült. A fiatalember ijedten, tiszteletteljesen nézett rá.

„Kérem, természetesen megteszem, Asszonyom. De tessék talán néhány percre helyet foglalni, míg múlik keveset a rosszullét. Merre méltóztatik lakni? Szólok taxiért, úgy mégiscsak biztosabb. Nem? Hát akkor elsétálunk, csak pihenjék egy keveset. De kérem igazán ne! Emberi kötelességem, nincs abban semmi különös."

Később aztán „jobban lett". Ahogy múlt a rosszullét, úgy gyávult a fiúcska. A beszéde akadozott, gyakran elpirult, látszott rajta, hogy legszívesebben elszaladna. Bizony félt a lelkem, ha nem is sokáig. Ártatlan kis szobatudós jelölt volt, filológus vagy eféle. Asszonnyal semmi dolga nem volt még, a kötelező udvariassági formákon túl nem tudta, mit kell tennie, ha nővel kerül szembe. De hamar megnyugodott, és később, amikor már fent volt nála, pontosan azt nyújtotta, amit megkívánt benne. Mindig arra törekedett, hogy semmiféle öröm ne kerülhesse el. Hogy aztán mégsem telt a fiúban igazi gyönyörűsége? Hitte, de ebben az esetben is tévedett. Már a második, vagy a harmadik együttlét után megunta a báránykát, noha nagyon kedves, értelmes partnerré vált egycsapásra. Lehet, hogy azért emlékszik mégis erre a napra oly élesen, mert egy pillanatra kizökkent hitetlen közönyéből.

Ezt az egy estét, talán magassarkú cipőben is kibírná. Éjszakára legfeljebb borogatást tesz a bokájára. Mégiscsak elegánsabb lenne. A lába most is olyan szép, mint fiatalkorában. Egyszerűen nem tudott élni. Ez a magyarázat. Nem akarta, de mégis így történt. Nem is vette észre, hogy kizárja magát az életből. Hiszen nem fájt ez.

Pihentnek érzi magát, sokat aludt az éjjel, talán éppen azért kerülgeti az álmosság. Olyan kényelmes az ülés ebben a vén székben. Mintha csak hozzákötözték volna, hiába készülődik, nem tud megválni tőle.

Amint meglátja, rögtön tudni fogja, hogy lehet-e kezdeni vele valamit, vagy pedig alkalmatlan a neki szánt szerepre. Feltehetőleg magas, jótartású öregúr, nem kopasz, legfeljebb kétoldalt. A modora természetesen kifogástalan, mozdulatai észrevétlenek. Minél halkabb, szelídebb, annál jobb. Nem baj még az sem, ha elesettnek, energiátlannak mutatkozik. Úgyis arra van szüksége, hogy erősnek érezze magát. Ha rendelkezhetne valakivel, napról napra megszabhatná neki, mit tegyen, mit ne, nem érne rá töprengeni és félni. Reggel lenne kihez szólni, esténként sétálnának, vagy moziba mennének. Talán... azzal is meg... külöben, ez már nem is olyan fontos. A legfontosabb, hogy állandóan mellette legyen valaki, akit a kezében tart, aki gondoskodik róla. Hiszen olyan fárasztó már ezekkel az apró-cseprő gondokkal bajlódni. Mennyire megszokta a kényel-

metlenségeket. Mindent maga intéz, még a szenet is neki kell felcipelnie a pincéből. Ha elfogy a tea, rohanhat a Közértbe, csoda, hogy mosnia nem kell, szerencsére feltalálták a Patyolatot. Nem mintha elégedett lenne azzal, amit ott mosás ürügyén művelnek a ruhával, dehát jobb híján...

Meg sem döbben azon, hogy milyen mélyre süllyedt ezekben a dolgokban is. Sokáig tartott, amíg idáig eljutott, az „életszínvonala" fokozatosan romlott, nem egyszerre zuhant bele ebbe a végeredményben megalázó, felháborító nyomorba. Volt ideje hozzászokni. Nagyon szereti a teát, de néha semmi kedve a korai felkeléshez, és le kell mondania róla. Délfelé már nem kívánja. Ez is csak pár éve van így, mióta teljesen egyedül él. Margót el kellett engednie, fizetni sem tudta, de nem is akart maradni. Egyszercsak megkótyagosodott, sürgős mehetnékje támadt. Valami olyasmit makogott, hogy tanulni szeretne. Buta liba, jószerével még írni sem tudott, és tanulni... Tisztelettudó, szorgalmas lány volt, dehát ezek a senkiháziak akkoriban mind megbolondultak. Azóta se látta, biztosan valami fontos elvtársnő lett belőle, és most rázza a rongyot. Nem baj, ez a legkevésbé se zavarja. Ami elmúlt, elmúlt. Aki élni akar, minden helyzetben feltalálja magát.

Mindjárt az elején rászoktatja ezekre az apró szolgálatokra. Oszkár gyakran megtette, hogy sajátkezűleg vitte ágyához a teát. Pedig volt személyzet, de különös élvezetet okozott neki, ha kiszolgálhatta. Mosolyogva jött a fehércsíkos fürdőköpenyében, messzire eltartva magától a tálcát. Lehúnyt szemmel várta a félhomályban. A tálca óvatosan leereszkedett a háromlábú asztalkára, akkor kinyitotta a szemét, és mélyet szippantott a furcsa illatból. Oszkár frissen mosott bőréből, és a csészéből származott ez az illat, és minden alkalommal vad és türelmetlen kívánásra ébresztette. Boldog kábaságban félig felült, érezte, amint a rövid hálóing felcsúszik a derekára. Gyorsan, kapkodó kortyokkal ivott, a hörpintések közt felnézett Oszkárra, a szeme nedvesen csillogott. Valóságos szertartássá fejlődött náluk ez a reggeli teázás. Mire az utolsó kortyot is lenyelte, úgy érezte, hogy lángokban ül. Oszkár rásimuló teste hűvös volt, mint a megnedvesített gyolcs. A tea végül ürüggyé vált, a reggeli szerelem szertartásának ünnepi bevezetőjévé. Oszkár ilyenkor dédelgetve szerette, szinte csak játszadozott vele, mint valami kényes babával.

Az igazat megvallva, csak Oszkár halála után kedvelte meg a teát is. Addig nem ért rá erre...

Szenet sem cipel többé telente, nem neki való már a lépcsőmászás. Ahol a csigalépcső utolsót kanyarog, mindig meg kell állnia, fullad, a szíve mintha beszorulna a torkába. És megszabadul a porszívózástól, ami nem lenne ugyan nehéz, de már előre idegessé teszi a gondolat, hogy vissza kell vinni a kölcsönzőbe. A nehezebb munkákat igazán elvégezheti helyette. Biztosan örömmel teljesíti majd minden kívánságát.

Észre sem vette eddig, hogy mióta megszületett, mindenki dédelgette, valami révült boldogsággal imádták vad szeszélyeit és őt magát. Bizonyára valamilyen kínnal keveredett gyönyört okozott nekik az ő szolgálata. A Mama például... Csoda, hogy egyáltalán eszébe jut most, hiszen annyira elfelejtette már, mint életének első négy-öt évét. Félénk, jelentéktelen kis asszony volt szegényke, örökösen tele aggodalmakkal. Még a szeretete sem tudott bátor és szabad lenni. Minden kívánságát teljesítette, piciny korától csodálattal, szinte alázatosan imádta, de úgy, mintha állandóan azt várta volna, hogy valaki még ezt is megtiltja neki. Apa fensőbbségét fenntartás nélkül elismerte. Korán észrevehette, hogy Apa nem sokra becsüli. Nem látta őket sohasem beszélgetni,

együtt nevetni. Életének utolsó éveiben nagyon beteg volt már. Naphosszat feküdt a kis szobában, és egyre soványabb, szótlanabb lett.

Apa régóta nem vette már tudomásul, gyakran utazgatott „üzleti" ügyekben. Jól tudta óvni a hírnevét, senki sem tételezte fel róla, hogy hűtlenkedik, pedig viszonyt kezdett minden városban, ahol csak megfordult. Hamar rájött ő erre. Mama is tudta. Nem bűnjelek bizonyították. De nem is kellett ezt bizonyítani, hiszen természetes volt. Apa nem elégedhetett meg vele, neki igazi nőkre volt szüksége, akikért ügyeskedni kell, akikkel először meg kell vívni. Mama szinte semmit sem tudott mindabból, amivel hatni lehet a férfiakra. Vagy semmit sem mert. De mindegy. Nem mert jókedvű lenni, nem mert csinos lenni, nem mert kegyetlen lenni. Nem mert bátor lenni. Biztosan nagyon tudott szeretni, de azt is csak inkább szerette volna tenni. Bizony, ő sem törődött sokat vele. Tudta, hogy van, főleg abból, hogy etette, öltöztette, mindenféle ajándékokkal kedveskedett neki, és néha óvatosan megcsókolta. Amikor meghalt, csodálkozott, hogy nem érez különösebb fájdalmat. A temetésen persze Apa mellett állt, sokan szipogtak körülöttük, ő meg többször is arra gondolt, hogy övé lesz a kisszoba, milyen jól el lehet ott rejtőzködni. Várta, hogy egyszercsak elszorul a torka, hogy zokognia kell, megérzi, hogy elvesztette az anyját. Tizenhat éves volt már, tudta, hogy mindez elkerülhetetlenül bekövetkezik, ha az embernek meghal a mamája. Eszébe jutott, hogy Csilla hetekig vörösre sírt szemekkel járt be az iskolába, szólni sem lehetett hozzá. Igaz, hogy imádta az anyját, ő meg sohasem gondolt arra, hogy szereti-e Mamát. Nagyon sápadt volt az izgalomtól. De a szertartás, a sok fájdalmas, komor arc, Apa furcsa, távolbanéző szeme, lefittyedő alsóajka, inkább felidegesítette, mint megrendítette.

Egészen idegen emberek is álltak a koporsó körül, látta, hogy mindenki őt meg az apját bámulja. A temetésre emlékszik, a Mamára nem. A vége felé esni kezdett az eső, a szél is feltámadt. Az első pillanatokban senki sem moccant, úgy tettek, mintha nem vennék észre. Aztán szégyenlős topogás, forgolódás kezdődött. Néhány öregasszony nagy, fekete ernyőket nyitott, egy teljesen kopasz, széleshátú férfi óvatosan kioldalgott a tömegből, és a halottasház eresze alá húzódott. Apa nem mozdult, még sohasem látta ilyennek. Úgy látszott, mintha nem lenne ébren. Szorosan hozzásimult. Hiába csapkodott a hideg eső, majdnem jól érezte magát. Arra határozottan emlékszik, hogy a pap hatalmas, zúgó hangon beszélt, és ő lehajtott fejjel hallgatta. Közvetlenül mellette valaki sírt, de nem Apa volt, hanem (nem tudni biztosan) Mama nővére.

Leginkább ezt a képet látja, ha a temetés napjára gondol: Sárgálló, frissen kiásott homok, mögötte mozdulatlanul áll a hórihorgas pap, reverendáján megcsillannak és eltűnnek a sűrűn rácsapódó esőcseppek. A pap körül arcnélküli emberek, fölöttük két-három esernyő, mindegyik fénylik a víztől. Az is biztos, hogy az utolsó percekben fázni kezdett, és legszívesebben megkérte volna Apát, hogy menjenek el.

Milyen messze van már mindez. Hát mégis bekövetkezett, amit sohasem tudott valóságosnak képzelni. Öreg. A legszebb lemezeket észrevétlenül lejátszotta, nem is figyelt oda, tudta, hogy sok van még. Hányszor megpróbálta elképzelni magát öregnek, de mindig csak homálygomolyagokat produkált az agya, így aztán nem is erőlködött. Az ő élete végtelen, mert nem múlik az idő csak rajta kívül, és ő független szemlélője a külvilágnak. Egyszóval, úgy lökte félre az ilyen gondolatokat, miután belejük fáradt, mint holmi váltót, ami talán nem is jár le sohasem.

Ma a szokásosnál is többet gondolkozik és emlékezik. Hiába, mindenről eszébe jut valami. No, lám csak. Fönt, ahol a falak összeérnek, újra ott van a pókháló, kövér gazdáját nem lehet végleg elijeszteni. Nem veszi tudomásul a rombolást, makacsul ragaszkodik a sarokhoz, ahol örökké meleg van, és beteg legyek járnak oda aludni. Két napja csak, hogy a seprő elpusztította a gondosan megszerkesztett hálót, de a pók bizonyára még most sem gondol szándékosságra és rosszakaratra, véletlen szerencsétlenségnek hiszi házának eltűnését. Nyugodtan, csökönyös hittel tud újrakezdeni. A pók ostoba állat. Megint foghatja a seprűt. Legalább elérné, ne kellene felkapaszkodnia a székre. Nevetséges látványt nyújthat. Seprővel a kezében ingadozik a háromlábú széken, szoknyája felcsúszik a térde fölé. De ha kívülről nézne be valaki, csak a derekáig látná és a karcsú lábszárakat vizsgálgatva azt hinné, hogy valami bakfis ágaskodik.

Bemutatni, emberek közé vinni csak akkor fogja, ha már a férje lesz. Addig titokban kell tartani ezt az ügyet, az a néhány ismerős és rokon, aki törődik még vele, nevetne, bolondnak tartaná. Lujza meg egyenesen kétségbeesne. Nincs kedve és ereje ahhoz, hogy mulasson a sok badarságon, amit aggodalmas arccal összehordanának. Azután már nem számít. Akkor már egyáltalán nem, sehogyan sem mondják ki, amit gondolnak. Kimondani csak elismerő, dicsérő szavakat fognak. Lujzának mindenesetre elpanaszolja majd néhány nap múlva, hogy nehezen bírja az egyedülléltet, jó lenne, ha megszabadulna a mindennapi munkáktól.

Jóval előbb oda kellene mennie. Lenne ideje felkészülni, kicsit elbámészkodni. Erős feketét fog inni. A koffein nemcsak az idegeit, érzékelőképességét fiatalítja meg, hanem az arcát is és főleg a szemét. Csillog, belülről kiáramló fények villognak benne. Érezni is lehet ezt, meg látta is már, amikor egyszer a kalapját igazgatta egy eszpresszóban.

Jobb lenne, ha taxival menne. Kényelmesebb, elegánsabb. Szörnyű, hogy mi van a járműveken a késődélutáni órákban. Nagyon megváltozott minden. Hihetetlenül elszaporodtak az emberek. Pedig a háborúban állítólag milliók pusztultak el. És mennyire mások ezek a mostaniak... A legfeltűnőbb, hogy erőszakosak, nincs modoruk, és hétköznap is úgy öltöznek, mintha éppen valami előkelő garden-partyra igyekeznének. Nem kockáztathatja meg, hogy a villamoson összetapossák a lábát, vagy felingerelje magát egy pimasz megjegyzés miatt.

Nemrégiben a Nagypostára kellett valamiért mennie. Alighogy felszállt, és sietve behúzódott a perron sarkába, egy elegáns ifjú vadember arcátlanul rábámult, és hangosan megjegyezte: „Nem a fiatalokat, az öregeket kellene nevelni. Azokról cikkeznének! Úgy viselkednek, mintha csak nekik lenne joguk az élethez!"

Pedig nem is tolakodott. Ahogy igyekezett befelé, véletlenül meglökte egy kicsit. Az a legijesztőbb, hogy néha már utólag sem veszi észre, mennyire vénasszonyosan gondolkodik. Morgolódik, dohog magában, éppen úgy, mint azok, akiket valamikor amolyan valószínűtlen lényeknek — öregeknek látott. Apa sohasem volt öreg, és fiatal korában csak idegen öregeket látott. De ha nem is figyelte rendszeresen őket, annyit mégis észrevett, hogy elviselhetetlenül unalmasak, és be nem vallott gyönyörrel kínozzák környezetüket. Úgy nézett rájuk, mint az emberek egy külön fajára, melyhez nincs és soha nem is lesz köze.

Ideje lenne abbahagyni ezt a céltalan elmélkedést. De megfigyelte már, hogy minél több, hirtelen összegyűlt, sürgős feladata van, annál tovább tartja rabságában a semmittevés vágya. Valamilyen bénító bódultság ez, szinte kihívó,

dacos nyugalom és lanyha kísérletei, hogy kirántsa magát belőle, nem lehetnek eredményesek. „Kapkodnom kell majd, de csak eleinte, mert fokozatosan rendezette válik egymás hegyére-hátára hányt mozdulataim tömege, és akkor már dúdolgatok az örömtől, amit a különféle cselekvések okoznak." Valami ilyesmit gondol vagy tud, amikor gondtalan üldögéléssel ingerli a sok tennivalót.

Legfontosabb az öltözés, ez kétségtelen. Ott ruhatár is van, és természetesen kötelező, tehát a felsőkabátját le kell vennie. Különösebb hatást már nem kelthet az alakjával, akármit vesz is fel, de azért mégsem mindegy, hogy milyen ruha van rajta. A férfiak sokkal tovább férfiak maradnak, mint ahogy azt külsejük alapján gondolná az ember. Hiába vannak túl a legmozgalmasabb évtizedeken, férfiszemmel nézik meg az eléjük kerülő nőt. Lehet, hogy nem mindig tudatosan, de ez nem is lényeges. Mert a férfiak csak azért vonzódnak a nőkhöz, mert azok nők. Az öregedés csak fokozati különbséget eredményez, a vonzódás erőtlenebb, és nem kell feltétlenül törődni vele. Mindenesetre azt megengedheti magának, hogy simuló ruhát válasszon, olyat, ami nem leplezi, hanem nyíltan elárulja, hogy testéből mindezideig igen keveset kapott a jussát követelő idő.

Sötét van itt. Biztosan beborult az ég, lehet, hogy hó lesz. Még nem volt az idén, pedig január közepén tartunk már. A redőnyöket egészen fel kellene húzni. A havat mindig szerette, gyerekkorában gyakran kiszökött az utcára, amikor órákon át hulltak lomhán, és egykedvűen a hópelyhek. Különösen a „kövér hóesést" imádta. Igen, így nevezte azokat a puha és szinte meleg havazásokat, amikor a levegő enyhesége formátlan óriásokká dagasztotta a hópelyheket. Arcát igyekezett ilyenkor állandóan felfelé tartani, nagyon jó volt érezni a megrebbenő, és nyomban vízfolttá olvadó gömbölyű kis cirógatásokat. Annyira átadta minden figyelmét ennek a játéknak, hogy egyszer alaposan pórul is járt. Nekiment egy lámpaoszlopnak, betört az orra, rögtön folyni kezdett belőle a vér. A fájdalomra nem emlékszik, talán nem is volt, arra viszont igen, hogy nem ijedt meg, talán még nevetgélt is magában. Az első pillanatokban lehajtott fejjel állt az oszlopnál, és furcsálkodva gyönyörködött a sűrűn hulló, nehéz vércseppekben, melyek rózsaszínfalú kis kutakat fúrtak a laza hórétegbe. Percek múlva jutott csak eszébe, hogy felfelé kell tartania az orrát. Szeretett néha megállni séta közben, hogy még a magasban kiválasszon egy különösen meghízott pelyhet, és próbálja szemmeltartani, amíg a földre ér.

Nem mindig ment sétálni. A kertjükben vastagtörzsű, öreg sárgabarackfák álltak. Valami oknál fogva a varjak nagyon szerették ezeket a csendes és szelíd fákat, melyek ritkán csak muszájból adták át magukat a szántóföldek felől nyargaló szél cibáló, durva kedvének. Akkoriban rejtelmes és igen okos madaraknak hitte a varjakat. Tetszett neki, hogy annyira feketék tudnak lenni, és kimondhatatlanul szeretett volna egyszer egészen közelről megnézni egyet. Ez a kívánsága sohasem teljesült. Lám, az ő életében is előfordult ilyesmi. Persze, csak szólnia kellett volna, de maga is érezte, hogy meghökkentő és nevetséges kívánság ez egy kamaszodó lánytól, és inkább némán, reménytelenül sóvárgott a fekete madarak után. Tulajdonképpen ő maga szeretett volna fogni egyet. Csakhogy ismerte már annyira őket, hogy tudja: bármit eszelne is ki, becsapni egyetlen varjút sem tudna. Amikor nagy volt már a hó, majd minden nap eljöttek a barackfákra. Repülés közben megfontoltan, tünődve károgtak, aztán sorra elhallgattak és szárnyukkal csapdosva elhelyezkedtek a vastagabb ágakon. Oh, micsoda izgalom vett erőt rajta ilyenkor. A legkegyetlenebb hideg sem tarthatta vissza. Ha észrevette őket a kerek, udvarra néző ablakból, lázas sietséggel

rántotta magára kabátját, és osont kifelé. Ebbe a titokba nem avatta be még Apát se. Különös látvány lehetett: vékony süldőlány lépeget óvatosan a mély hóban fától-fáig. Kék télikabátban van, a fehérprémes gallérja felhajtva. A fején se sapka, se kendő. Merőn nézi a varjaktól feketéllő ágakat, hirtelen megbotlik, de szerencsére ott van egy fiatal cseresznyefa, odakap hozzá. Csak észre ne vegyék! Pihen, és tovább lopakodik. A legközelebbi fa vastag, annál tovább már nem mehet. Jól el lehet mögötte bújni. Innen nézi majd őket, elég közel vannak, a csőrüket is jól lehet látni. Ravasz madarak, és milyen éles a hallásuk! Csendben kell lenni. A kékkabátos, égő arcú kislány a fához támaszkodva áll, hozzásimul, nem moccan. Mintha maga is fává merevedett volna. A varjak alig húsz méternyire ülnek tőle, nemcsak erős, durva formájú csőrüket, hanem gonosz csillogású, értelmes szemüket is látni. Mozdulatlanok, de a felső ágakon ülők néha megbillennek, mert ingerülten végigver rajtuk a magasból lecsapó szél. Tolluk felborzolódik ilyenkor, és egyikük méltatlankodva megszólal. Alulról hárman is válaszolnak neki. Aztán újra csendben vannak. Egy hatalmas, görcsöscsőrű madár végül (félóra is eltelhetett már) fészkelődni kezd, és rekedten elkiáltja magát. (Öreg és valószínűleg meg is fázhatott.) Erre a többiek is szólnak valamit, egyszer-kétszer kinyitják a szárnyukat, és máris a levegőben vannak. Az erdő felé repülnek. A kislány bánatosan nézi őket, sóhajt, majd hirtelen topogni kezd. Hideg van, egészen elgémberedett a lába. A szél betör a fák közé, belemar a fülébe. Ekkor összekapja nyakán a prémgallért, megfordul, és szalad befelé.

Mindez talán egy idegen kislánnyal történt, nem vele. Semmi köze már ahhoz a tisztaarcú, szép gyerekhez, aki néha, mikor egyedül volt a kisszobában, bálványként imádta önmagát. Hosszadalmas és bonyolult ceremóniákat rendezett. Tizennégy éves lehetett, amikor először megtörtént... Fürdőruhás lányokat látott aznap reggel Apa francia képeslapjában. Szépek, szépek, de ha megnézné magát?

Bezárta az ajtót, a tükör elé állt. Ovális, földig érő tükör, előtte kocka alakú, vastag szőnyeg. Belemélyed a lába. Először a cipőjét veti le. Látja, hogy kicsi és formás a lábfeje. Vékony a bokája. Csend van, a tükör mélyében zöld felhők hullámzanak. Értelmetlen szavakat suttog a felhők előtt felmagasuló istennőnek, apró, szaggatott mozdulatokkal kitárja a karját. (Most senki sem jöhet be. Nem is tudna, bezárta az ajtót.) Összeszűkült torokkal mormolja: „Zolonó, moó, haleno. Moo, moo, zsali?" (Vajon éppen ezt a halandzsát mondta?)

Az istennő kegyesen, szépen mosolyog és jelt ad. Akkor kétszer végigsimít a haján, (először imádja magát a tükörben, mégis tudja mindjárt, hogy ez fontos) behunyja a szemét, kétoldalt, a csípőcsontja fölött megfogja a fekete pulóvert és lassan felhúzza. Arcánál van már a feketeség, valamire gondol (akármire), addig nem húzza tovább. Aztán egyetlen rántás, és már csak a rövidujjú blúz van rajta. A barnahajú tündérlány biztatóan mosolyog, de ő tudja a rendet. (Kelkenő oráz.) Mutatóujját a hüvelykujjához nyomja, és végighúzza személdökén. Aki a tükörben van, mindenre engedélyt ad. Arra gondol, mi lesz vele száz év múlva, és mire vége, meztelen tündér fehérlik a tükörben. Simogatni kell, és ahol lehet, megcsókolni. És a tündér reszketve tűri. Persze, sokkal szebb a francia lányoknál.

Mintha mély álomból riasztaná a nyugtalan kopogás. Magára kapja Apa fürdőköpenyét (jó, hogy kikönyörögte tőle) áruló gyávasággal a tükörben hagyja az istennőt, és kinyitja az ajtót. Mást nem tehet, ahogy fordul a kulcs, kimondja: „Haleno moo..." Az ajtóban Apa áll.

Sokszor imádkozott még a tükör tündéréhez ezután. A tündér azonban később ráunt az ő imádatára, és mást akart már.

Mielőtt elmegy, a macskát megkeresi. Nem maradhat kint, még be sem gyógyult a füle, de nem törődik vele, megint csavarog valahol. Kötekedő természet, habozás nélkül ráront a nála sokkalta erősebb és tapasztaltabb kandúrokra. Legutóbb azért megszeppent egy kicsit. Az ablakon szökött ki. Teavizet tett fel a konyhában, két percig se tartott, és mire visszajött, a ravasz ifjú kereket oldott. Pedig gondolhatta volna, miben spekulál. Előzőleg alaposan összeveszték. Haragtartó, akaratos állat, nem lehet békében élni vele. De nem hagyhat rá mindent. Vérig sértődött, amiért leküldte az asztalról. Le se akart menni. Süketnek tetette magát. Teljesen értelmetlen szeszélyei vannak. Összegömbölyödve aludt a kosarában. Egyszercsak kiugrott belőle, nyújtózkodott, aztán mosakodni kezdett. Hirtelen abbahagyta, és egyetlen ugrással az asztalon termett. Fehér farkával idegesen csapkodta a terítőt (reggel tette fel, alig tudta kivasalni), dühösen kurrogott, és a következő pillanatban mancsával rávágott a képtartóra. Úgy látszott, mintha Oszkár fényképe végleg felbőszítette volna. Természetesen nem hagyhatta annyiban a dolgot, erélyesen rászólt. A fülebotját sem mozgatta. Le-föl sétált az asztalon, néha megállt, hátát felgörbítette, és morgott. Újra rászólt, vagy, az igazat megvallva, inkább rákiabált. Nem törődött vele. Erre már ő is dühbe gurult, és indulatában eléggé sértő szavakat használt. Annyira elöntötte a méreg, hogy már éppen fel akart állni a székből, de a bolond állat addigra prüszkölve leugrott. Persze, a terítőt is lerántotta. Félóra múlva kisétált a kályha mögül, és mintha mi sem történt volna, hízelegve a lábához dörgölődzött, aztán az ölébe huppant. Nem gondolta, hogy mindez csak álnokság. Ő se volt már dühös, elhitte neki, hogy nincsenek rossz szándékai. Pedig csak azért hízelgett, hogy ne jusson eszébe gyanakodni. Néhány perc múlva abbahagyta a dorombolást és elment. Akkor felállt, kinyitotta az ablakot, hogy szellőzzön, amíg a konyhában van. Így volt. És mire visszajött... Nem mehetett utána, hol kereste volna. Már lefekvéshez készülődött, amikor kaparászást, és nyávogást hallott. Kinyitotta az ajtót. Szánalmas látvány volt, annyi bizonyos. Az egyik füléből csöpögött a vér, fekete bundája csapzott, sáros. Csak állt, lógatta a fejét, és sírósan nyávogott.

Ahogy tudta, rendbehozta, a fülét megmosta, és beragasztotta. Olyan szelíden viselkedett, úgy tűrte, mint egy sebesült őz. Nem lehetett tőle aludni, egész éjjel nyöszörgött. Megpróbálja az udvaron keresni. Sok baj van ezzel is. A macskát nem lehet megkötni.

Milyen pofonegyszerű az élet. Lehet és nem lehet. Ebből áll minden. Azon kell igyekezni, hogy minél több „lehet" legyen. Neki többnyire sikerült elkerülnie az olyan helyzeteket, amikor valaki, vagy valami a „nem lehet" kimondására kényszeríti az embereket. Talán nincs is ilyesmi. Sohasem érezte belül a „nem lehet" hatalmát, és mások is inkább mondják, tudják, de nem érzik. Szokás, meg félelem, meg — igazán nem tudhatja, hogy mi minden.

Második napja ismerte csak Oszkárt, de semmire nem gondolt vele kapcsolatban. Semmi olyan dologra, amire a „nem lehet" törvényei szerint gondolnia kellett volna. Tetszett neki, és akarta. Ez különben már az első pillanatban is megvolt. Amikor Apa bemutatta, valami ilyesmi jutott eszébe: „Idejében jöttél. Már vártalak." Azután úgy bánt vele, mint később, amikor a férje volt. Nem félt. Apa gyakran elment (amilyen kópé volt, talán szándékosan is), és egyedül maradtak. Oszkár már ekkor tehetett volna vele bármit... Persze, csodálatos, milyen gyorsan összebarátkoztak. Oszkár sem félt

tőle, mintha mindjárt tudta volna, hogy nem kíván tőle szabályos viselkedést. Egyetlen hazugságot se mondott. Elesre vasalt porcelán nadrágban volt és szilvakék zakóban. Éppen kezdte észrevenni, hogy tulajdonképpen unatkozik, akármilyen szép is a Macskahegy. Apa lentről, a városból hozta, addig egyetlen fiatalembert se mutatott be neki. Pedig inkább fiatalokkal barátkozott, az idősebbekkel csak üzleti ügyei voltak.

Egész délelőtt a tóparton feküdt. Mindig szeretett meztelenül napozni, és ott nyugodtan tehette. Gyorsan barnult, minduntalan bement a vízbe, utána szinte hallotta, hogy pirul a bőre. Valóban kellemes meglepetés volt Oszkár déli megérkezése. Apa az örömöket rendszerint azzal tetézte, hogy váratlanná tette őket. A nyaralóra se számított, három nappal előbb még álmodni sem merte, hogy az övék lesz. Jóformán egyszerre kapta Oszkárral. Az a kis szünet a két ajándék közt azért kellett, hogy mindkettő meglepetés lehessen. Apa mindent tudott előre. Ez biztos.

Keskeny, szeszélyesen kanyargó út vezet fölfelé. Kétoldalt majdnem embermagasságú bokrok. Az utat nem csinálták, csak kitaposták. A széle még nedves az éjszakai esőtől, a közepe fehérre száradt. Egészen a vízig visz. A hasán fekszik, áttüzedett háta hidegnek érzi a tarkójáról lefutó izzadságcseppeket. Tenyerébe süllyeszti állát, és nézi a felfelé kanyargó, száradó agyagszalagot. Fönt hűs félhomály, süppedő fotel és ebéd várja. Mariska néni olyan jól főz. Hideg szódavíz is van.

Hatalmas termetű sáska lapul a fűszálak között, közvetlenül az orra előtt. Meg kellene fogni, de nincs kedve megmozdulni. Meleg és nehéz a levegő, ő maga is az. Alszik vajon? Álom, hogy ötvenöt éves, és egyedül ül a csendben, randevú előtt, vagy álom, hogy húsz éves és ruhátlanul perzselődik a Macskahegy tövében? Ha álom is, fönt Oszkár várja. Végignézi. Televízió. Megpróbál legalább négykézlábig emelkedni, de nem megy, húzza nagyon a föld. Éhes, melege van, valahogy fel kell tápászkodni. Alkudozik magával. Amíg a sáska a helyén van, így marad, tehetetlenül szétterülve, mert mégis jobb feküdni, mint mozogni. Ha elugrik, ő is megpróbálja. Összeszorítja majd a fogát, a fűszálak közül kiszívja a hűs levegőt, és ledobja magáról a napot, az átforrósodott csendet. Ha talpon lesz már, egy pillanatra sötétség támad rá, de abból is kirázza magát. Megmártózik, és végre indulhat fölfelé. Csak még egy kicsit ne... Drága sáska, maradj, neked mindegy hol vagy, inkább aludj. Álmodj valami puha levélről. Emelgeti a lábát, nem álmos. Ha elszáll, fel kell állnia. És igen, a zöld állat pattanva elrepül, hiába, sietnie kell valahová. A megállapodást be kell tartani, mozgás, valaki várja. No lám, nem is olyan nehéz ez. Csak nagyon kell akarni. Zúg a feje, meg ezek a színes karikák... Majd a vízben elmúlik.

Hová is kell ma mennie? Á, persze, öt órára az eszpresszóba. Ez nem álom. Vagy mégis? Hiszen felállt végre, elszántan nyújtózkodik, jó, hogy túl van rajta. A fürdőruhába most nem bújik bele, majd fönt. A fehér frottirköpeny is elég. Puha bolyhok, isszák a vizet róla, ez is Apa ajándéka. Jól megköti, nehogy szétnyíljon rajta. Na gyerünk hát. Ó, de lusta, nem is fiatal lány, hanem teknősbéka. Ez a harmadik fenyő, még egy lesz, a vörösbőrű. Ebben a hőségben kijön belőle minden gyanta. Nincs sehol. Kivágták volna? Tegnap még csodálta a vastagon csorgó gyantát. Majd szól Apának.

Nem egyedül van, ketten támaszkodnak a veranda párkányára. Hát igazán elhozta Oszkárt? Micsoda butaság, hiszen nem is tudja, hogy így hívják. Csinos és kedves érdeklődéssel néz. Apa mintha mosolyogna. Ezek ketten értik egymást. El kellett volna dugnia a fürdőruhát. Kitalálják, hogy csak kö-

peny van rajta. Állnak és nézik, hogy szuszogva kapaszkodik fölfelé. Mindenesetre jó, hogy jött valaki, nem lesz olyan unalmas a délután. Milyen magas és barna ez a fiú! Nem fog belebolondulni, mert akkor nem az lesz belőle, amire szüksége van. Ez bizony Oszkár, ha nem is szabad tudnia, hogy az.

Pompás alakja van és hűvös, keskeny szája. Apa eltűnt. Még senki sem csókolt kezet neki ilyen elegánsan. Mégiscsak túlzás Apától, hogy ilyenkor is elmegy. Neki kellene bemutatnia ezt a mosolygós, szép fiút. Mit mosolyog? Vagy ismerik már talán egymást? Úgy látszik mégsem álmodik. Ő az. Ó, csakhogy felébredt végre. Hogy került ide, Oszkár elé? Hiszen akkor az sem igaz, hogy eddig a tóparton napozott. Hol aludhatott? Félálomban a legegyszerűbb dolgokat sem érti meg az ember.

Most aztán igazán felébredt. Érdekes. Az utolsó pillanatig álmodott. Még akkor is, amikor a párkányra könyöklő Oszkár előtt állt, és tudta, hogy a napozás, meg a délutáni randevú azzal az öregúrral — álom. Persze, ez a szörnyű hőség meg az ebéd. Mariska néni agyoneteti őket. Mi mindent összehordott a fantáziája. Szerencsére semmi sem igaz belőle. Oszkár itt van mellette az ágyon, negyedik éve élnek már együtt, és nincs semmi baj. Nem is lesz soha, egymás nélkül ők nem élhetnek. Ha egyszer meghalna, akkor ő is... Hogy is juthatott eszébe ilyesmi még álmában is... eszpresszó, ahol nem Oszkárral, hanem valami öregemberrel találkozik. Nevetséges. Nagyon mélyen alhat szegényke. Még mindig szörnyű a hőség, nem tűri magán azt a könnyű plédet sem. Milyen széles a válla. És valahányszor csak így, ruhátlanul látja, mindig megcsodálja. Mindenütt olyan sima és finom a bőre, mint egy kisgyereké.

Soha, soha nem engedi el magától. Csak ne lenne ilyen meleg, felébresztené. Nem is annyira a testének kellene most, hanem egészen biztosan szeretné tudni, érezni, hogy együtt vannak, élnek. Mert hátha mégis álmodik?

Elég régóta alszik, talán nem fog haragudni, ha felébreszti. Hiszen úgyis azt álmodja, hogy ölelkeznek. Drága, ez mégiscsak jobb lesz ébren... Olyan hálás tud lenni a simogatásért. Ha meg... Igen, így ébreszti fel. Hadd legyen az ébredés kellemesebb az álomnál.

Úristen, micsoda szörnyűség ez? Amint hozzáér, megfeketedik, és már nem is eleven testet fog, hanem valami süppedőhátú, zölddé színeződő kis dombot. Dehát mi történik itt? Oszkár fogy, zsugorodik, jaj, hasztalan kapkod utána. Egészen csepp már. Úszik a ködben. A falak lefeküdtek a földre, és elsüllyedtek. Nem lát semmit, olyan sűrű ez a köd. Hirtelen jött, de hová úszott el Oszkár, és mi ez a puha zöld, amit szorít? Nem tudja megmozdítani a nyakát, lába nincs, legalábbis nem érzi. Hideg van. Elzsibbadt az egész teste. Nincs itt senki, besötétedett. Nem lett volna szabad elaludnia, de ha már megtörtént, kár felébredni. A zöld kispárna a padlón hever. Úgy látszik azt szorította. Miért kellett felébrednie? Mert hozzányúlt Oszkárhoz? Ha tudta volna, nem teszi.

Megérdemli a sorsát. Már régen dolgoznia kellene álmodozás helyett. Most aztán itt ül a sötét szobában, csaknem szégyeli magát, és nincs már kedve semmihez. Az emlékek altatták el, hogy megcsalhassák. És honnan, miért van ez a szégyenkezés-féle érzés? Mintha nagy nyilvánosság előtt csúffá tették volna. Ilyesmit érezhettek azok a régi, feslett életű asszonyok, akikről az összeverődött nép előtt a poroszlók letéptek minden ruhát, és megvesszőzték őket. Persze, ők is csak az első pillanatokban... És mitől fáradt úgy el? Nem is testi fáradtság ez, hanem... tovább tart a nagy „ráérek még" állapot. Meg valami kis riadalom is van azért. Ha nem tudná, hogy néha kíméletlenül le kell verni megbánást hozó vágyakat, nyomban lefeküdne. El is aludna mindjárt, talán még a macskahegyi

délutánba is visszatalálna. De tíz óra felé vége lenne. Hirtelen jönne vissza, még a dunyha melegét is visszataszítónak érezné, és rettegne. Hiszen éppen az a szörnyű, hogy amikor éjjel felébred, és elkezd félni, hiába keres magyarázatot. A sötét csend rátelepszik a mellére, alig tud lélegzetet venni, és végül nem bírja tovább, kimondja: „Félek." Csakhogy nem olyan rettenetes a félelem, hogyha ismerni lehet az okát.

Hát mindegy. Megfutamodni semmiképpen sem szabad. Felszedelőzködik, és elmegy. Maradt még egy órája, arra elég, hogy összekapja magát. Jól megmosakszik, a macskát meg nem fogja keresgélni. Csak udvarolgasson. Azt veszi fel, amiben hétköznap jár. Nincs már idő a válogatásra. Lehet, hogy hiába megy, nem jön el. Ahhoz volt bátorsága, hogy válaszoljon a hirdetésre, ahhoz esetleg nem lesz, hogy megmutassa magát. A férfiak sokszor a nyúlnál is gyávábbak. Nem baj, legalább sétál egyet. A jó erős fekete csak használhat. Hátha kiszabadítja ebből a rossz, de megnevezhetetlen állapotból.

Jéghideg ez a víz, és most különösen jólesik. Ha melegebb lenne, zuhanyozott volna. Takarítani kellene itt, de a fürdőszoba valahogy mindig kimarad. Majd holnap.

Ó, nem is fest olyan rosszul. Még mindig jóval fiatalabbnak látszik a koránál. Most egy kis rúzs, két-három évet ez is elvisz. Reszket a keze, így nehéz jó szájat rajzolni. A ráncokat persze már nem lehet eltüntetni, és torzít is ez a tükör.

Itthon marad a magassarkú cipő is, ehhez a ruhához nem illik... Ezt viszont akkor át kell fényesíteni kicsit. Töredezik a bőre, de azért a telet kibírja.

Korán kezdődik az este. Mégcsak fél öt. Mégsem taxival megy, hanem szépen elsétál odáig. Egész nap bent ült, kell egy kis mozgás. Nagyonis eltúlzott ma mindent. Ez volt a baj. Nem felejt itthon semmit? Nem. Pénz, zsebkendő, személyi igazolvány a táskában van. Indulás.

Amikor a néma lépcsőházból kilépett a járdára, kellemes meglepetés érte. Esett a hó. Átnézett az utcai lámpa citromsárga fényén, mert látni akarta, mennyire esik. Elégedetten állapította meg, hogy sűrűn, kövér pelyhekben hull.

„Ez már megmarad" — mondta hangtalanul, és felhajtotta a kabátgallért. A házzal együtt a nappalt is maga mögött hagyta. Csendes örömet kezdett érezni, és nem kellett gondolkoznia. Kissé imbolyogva és lassan ment. Szeretett volna sokáig így menni. Tudta, hogy nem késik el, és szinte andalgott. Így is nagyon hamar kiért a mellékutcából. Utálta a mindenféle lármával és emberrel telezsúfolt körútat, de nem kerülhette el. Hogy az eszpresszót elérhesse, át kellett mennie rajta. Az áttetsző hófüggöny mögött pirosló jelzőlámpát távolinak látta, és eszébejutott, hogy a templomi örökmécses fényének éppen ilyen a színe. Valaki ekkor megmozdult mellette. A vöröslő gömbről már elfeledkezett, és az idegen mozdulatot folytatva, lelépett az úttestre. Éles füttyszót hallott, és nyomban utána valami vad sivalkodást. Arra sem volt ideje, hogy átvillanjon agyán a fék szó. A vörös gömb szétpattant valahol, a hópelyhek szúrós szikrákká változtak. Egy pillanatra úgy érezte, hogy folyékony tűzbe zuhant, aztán kialudt minden fény.

Pablo Neruda versei

Boldog Balázs fordítása

Éhező Dél

A megalázott chilei fájdalma kong a lotai szénben,
melyre a keserű ércet fejtő munkás
ráncos árnyéka borul. Látom születését,
sanyarú életét és ahogy elvész a salakos hamuban.
Görnyed s elnyulik, mintha vele
kezdődne, vele végződne a világ,
szénpor, lángok és ingoványok között.
Télen rázza a köhögés és nem esik meg egyéb,
csak egy ló poroszkál a fekete vízben,
amelybe eukaliptosz levele hullott,
mint valami élettelen kés.

Temessetek a pampák földjébe

Temessetek a pampák földjébe.
Cigányok járnak majd táncot fölöttem
és véremből sarjadó vad kalászok
tarkítják a végtelen mezőket,
míg én a rónán száguldó lovak
dobogását fülelem, ahogy a patkók
rohama elhantolt testemen dübörög át.
Lezárt ajkam megcsókolja a szárba szökő
magot, melyen felkúszik tekintetem,
hogy gyönyörködjék a vágtában féktelen kedvem:
ölj meg, kis élet,
s szórd szét poraimat,
akár a gitár fémhúrjainak
rekedt hangját.

Közép-Amerika

Véres puskatus a hold,
korbácsot fon a buja lombozat
és fény zúdul kegyetlen egekből, szemet vakítón.
Némán szenvedsz, mozdulatlanul,
s kerékbe tört nyomorúságod határtalan.
A közép forró délköre ez, a könyörtelen
gyötrelmek paradicsoma.

Mártírokat látok éjjel-nappal,
bilincsbe vert embereket,
fehérek, négerek, bennszülöttek,
amint veréstől duzzadt, foszforszínű kezekkel
rójják a betűt az éjszaka irdatlan falára.

Patagónia

Fókák párosodnak 7c
a jég birodalmának
sötét barlangjaiban,
hol végvárait őrzi az óceán.

Kérődző tehenek tarkítják
a patagóniai nappalt,
mely kicsapódó gőz lázadásához hasonló,
dermesztő magányba lövelve
forró oszlopát.

Sivár vagy Amerika, mint a
meg nem szólaló harang.
Hold vigyázza a pásztort és
halászt, akik nem nyúlnak
köteled után és nem hallják szavad.
Nő körülöttük a messzeség, éjszaka leselkedik rájuk,
míg új nap születik, koravén akár a többi.

Simon Emil versei

Varázslat

Apám szegény volt, nem hagyott rám
hordókat, telt igáslovat.
Elszállt egy hullott csirke tollán,
most a lámpákban bólogat.

Csüggenek rajta fürtös esték,
elszáradt, halk mellékutak.
Cipeli használt sírkeresztjét,
cipője is már kilyukadt.

Megidézi a hűvös éjfél,
felszáll a nyirkos sár alól.
Csikorog sokszáz kripta-cégér,
— s felszolgál megint valahol.

Nem érzi azt se: karja roppant,
csontjában száradt a velő.
Vendégei a zöld halottak,
kocsmája meg a temető.

Emlékezés

Szitál a köd, elusztat
szomorú koszorúkat,
vetetlen temetőket,
kuvikot, tele csőrrel,
hangokat, mint a húsvét
harangjai a böjtöt.

Kinőnek hegyes tüskék,
lapuló tigris körmök,
de már én odalépek,
gyökerüket kitépem,
karommal ködöt hajtok,
emelkedjék az arcod,

ahogy a nap a réten,
egészség gyönyörében,
én akkor átkarollak,
feloldott fájdalommal.

E. Fehér Pál

A kísérletező Leonov

(Egy regény és az eredmény)

A huszas évek szovjetorosz irodalma, de kivált a prózai alkotások a kísérletek jegyében születtek és ez aligha történhetett volna másként. A valóság új feladatokat diktált a művészetnek és nem engedett megalkuvást: az élmények, nagyszerűségükben és újdonságukban nem tűrték a konvenciók nyügét. Annyira nem, hogy valószínűleg igaza van Ilja *Ehrenburgnak*, aki azt írja emlékezéseiben: „1920—1921-ben egyetlen regényt sem írtak Oroszországban. Ezek az évek, a költemények és irodalmi manifesztumok évei voltak." Vajudott a próza is teljes műfaji szélességében, s az elbeszélés, a novella átmeneti formációkban, sokszor dokumentumként bukkant fel.

Leonyid Makszimovics Leonov 1918-ban, alig tizenkilenc évesen, friss érettségi bizonyítvánnyal a zsebében, Arhangelszkből Moszkvába utazik, hogy megmutassa verseit V. J. *Brjuszovnak*, az akkori idők „poeta doctus"-tekintélyének. A várt bemutatkozás, illetve elismerés elmaradt, viszont Leonovnak mutatkozik be maga a történelem: a fiatalember 1921-ig a Vörös Hadseregben szolgál. Résztvesz Perekop ostromában, később haditudósító. Leszerelése után egy esztendőre megjelennek első novellái. Az út idáig *tipikus:* az új irodalom új reménységei nagyjából mind így indultak el halhatatlanságba ívelő pályájukon, *Fagyejev* is, *Babel* is, Vszevolod *Ivanov* is. Ezek az ifjak, akiknek tapasztalatai még az első világháború után sem minősíthetők hétköznapiaknak és akikben olyan hevesen lobbant a forradalom lángja — ugyanilyen forradalmat kívántak az irodalomban, témában, mondanivalóban és formában egyaránt. A költészetben viszonylag egyszerűbb volt a képlet, bár a valóságos eredmények ott is sokáig várattak magukra, csak a látszatok könnyebben leplezték magukat.

Egyelőre azonban, bár az újat kutatják, nem tudnak megszabadulni a régi vonzásától. Formai, néha formalista, stílus-beleérző bravurjaik ámulatra késztetőek: a fiatal Leonov szinte egyszerre idézi meg az ősi keleti krónikás énekek hangvételét, az orosz népi legendák sajátos légkörét, másszor a biblia hatása kísért vissza mondataiban, olykor a klasszikusok, Leszkov modorát ismerhetjük fel, majd pedig Dosztojevszkij módszere lesz sokáig az eszménye. Ujjgyakorlat ez, virtuskodó erőpróba... Eszmeiségükben már korántsem ilyen könnyű megítélni ezekt az elbeszéléseket, melyek egyike-másika bízvást kisregénynek is nevezhető. Nagyon sokszor a szenvedésnek, a szellemi és a testi nyomornak, a muzsiklét kilátástalanságának olyan ábrázolásával találkozunk, amelynek hatása, legalább is távlataiban — idegen a feltörekvő rend életkedvétől. Pedig nemcsak egy irodalmi példa, Dosztojevszkij utánérzéséről van szó, mint egyesek bizonygatják. Leonov, de azok a kortársak is, akiktől Dosztojevszkij minden vonatkozásban távol állott, kedvelik ebben az időben a komor, vaskosan egyforma színeket, ha kontrasztjaik élessége változó is. A polgárháborús esztendők megpróbáltatásai nem múltak el egykönnyen. (*Majakovszkij* 1918-ban, jellem-

zően így köszönti a forradalmat: „Óh, te állati! (Óh, te gyermeki! Óh, te garasos! Óh, te csoda-nagy!... Mi lesz belőled, aki kétarcú vagy...") Ennek az állapotnak lelki kihatásai nem szűntek meg egyik napról a másikra. Leonov vallomása pályakezdéséről forrás-értékű: *„Mi, akik ebbe az írónemzedékbe tartozunk, még a régi iskolát jártuk ki és emlékezünk a régi életre. A forradalom arra kényszerített bennünket, hogy alapvető szociális elveinket azonnal, sok vonatkozásban átértékeljük. A réginek ez az új szempontjából történő átértékelése határozza meg első műveim hangvételét, például a Jegoruska pusztulását, vagy A kisember végét. Ez tulajdonképpen az ember morális tulajdonságainak átértékelése volt, mert ez az az anyag, amelyből az új ember megteremtődik."*

A készülődések lassan-lassan meghozták a kívánt eredményeket, vagy ahogyan az egyik irodalmi folyóirat, a *Krasznaja nov* hasábjain szellemesen megjegyezték: „vége a jegyzőfüzet-kornak..." 1924-ben Gladkov *Cement*jével, Fegyin *Városok és évek*jével, Szerafimovics *Vasáradat*ával egyidejűleg lát napvilágot Leonov első regénye, *A borzok*. Az összehasonlításra itt nincsen alkalom, annyi azonban már a nevek és a címek jelzése után is világos, hogy Lenonov más utat választott, mint kortársai. Azok a forradalmi fejlődés egészét, közösségi heroizmusát igyekeznek bemutatni, míg ő egy kisebb terület részletesebb feltérképezését tűzi ki célul. Még a legjobban talán Solohov első írásaihoz hasonlíthatnánk, amelyek szintén ekkor kerültek a közönség elé.

A borzok az 1920 körüli orosz falu kaotikus, az ősállapotokat idéző életének egy tragikus mozzanatát eleveníti meg: a kulák-ideológiától, a magántulajdon szélsőséges imádatában megszédült parasztok lázadását a szovjet ellen. A probléma valóságos, mint Leonovnál mindig, a továbbiakban is: gondoljunk csupán arra, hogy az éhinség évei ezek, a paraszti magánérdekek és a közösség, az ország létszükségleteinek összeütközését éljük. Abban a pillanatban — ez a regény lényegi mondanivalója —, amikor az individuum törekvései szembekerülnek a társadalom igényeivel, jóllehet egy ideig a társadalom fokozta fel az egyén lehetőségeit: korszerűtlen s menthetetlenül elbukásba torkolló tragédia keletkezik. Hiába hirdet „szent háborút" a regény hőse, Szemjon Rahlejev s ideológizálja város-falu ellentétté a rabló-etikát. Testvérének, a bolsevik Pavelnek győztesként kell kikerülnie ebből a küzdelemből, mert az *Ember* érdekeit ő képviseli. És jelképes a regény végső jelenete, ahol Szemjon egy patakon átkelvén felsebzi a lábát. Igen, de életben marad, nem sodorja el az ár. „Ez a könyv kötelességet teljesít" — értékelte Gorkij *A borzok*at. Az az erős hajlam a szocializmus erkölcsi problémáinak bemutatására és gondolkozásra kényszerítő eredeti feloldására, amely hamar észlelhető a kezdő írónál és mint a pszihológikus látás mesteréhez, Dosztojevszkijhez is elvezeti a továbbiakban, — *A borzok*ban tisztán kimutatható. Nyeverov *Taskent*jét állíthatnánk még véle párhuzamba, a világkép azonos: a zűrzavarból az emberség újból stabilizált normáival lehet kilábalni, ám ez a stabilizáció csakis a régi erkölcs teljes átértékelésével sikerülhet.

Leonov koncepciója következő regényében lesz teljesebb: az 1927-ben megjelent *A tolvaj*ban. Ekkortájt minden jelentősebb művész képzeletét és lelkiismeretét foglalkoztatta: vajon nem sekélyesedik-e a forradalom szelleme és lendülete az „új gazdasági politika", a NEP polgári-üzérkedő kavalkádjában, illetve — sokan még így is feltették a kérdést — általában a konszolidálódás folyamatában? Ilf és Petrov, vagy Jurij Olesa, többször Majakovszkij is szatírában vezetik le az életben nehezen kibogozható konfliktusokat okozó drámákat. Alekszej Tolsztoj kitűnő elbeszélése, *A vipera* véres katasztrófává fejleszti a polgárháborút becsülettel végigküzdő, de a NEP szükség-viszonyai között helyét nem találó s a kispolgári aljasságban fuldokló leány sorsát. Illés Béla történeteiből is megsejthetjük mennyire össztársadalmi jelentőségű volt a forradalom fegyvertárának kicserélése, az új alkalmakhoz való kovácsolása. Sőt, jellegzetes trockista szemszögből erről ír Borisz Pilnyak is az *Ivan Moszkvá*ban, ahol a forradalmat megtestesítő hőst csak katasztrófális vége menti meg az eleven elrothadástól. És nem véletlen, hogy Ilf-Petrov, Olesa számára egy Swift, Szaltikov-Scsedrin, Pilnyaknak az Apokalipszis intonál — Leonovnak újból, s ezúttal a téma sugalmazására: Dosztojevszkij.

„Nem mondhatnám, hogy feltétlenül elragadtatott Leonov utóbbi regénye, A tolvaj, de Veksinje lényegében olyan figura, akin gondolkozni kell..." Így összegezte Lunacsarszkij egy disputa bevezetőjében friss benyomásait a regényről. Dmitrij Veksin, az egykori vörös komisszár, aki hallatlan bátorsággal harcolja át a polgárháborút, a leszerelés után nem tud mit kezdeni romantikus-hősi elképzeléseivel, s majdnem elnyeli az alvilág. Ennyi a történet magva, de a háttérben a moszkvai alvilág meglepően részletes rajzán kívül, egy eléggé idegenül és bizonytalanul kószáló író, Firszov alakja teszi teljessé a regényt. Firszovnak többszörös szerepe van: kommentálja az eseményeket, részt is vállal belőlük és egyszersmind vitapartnere a szerzőnek. A dosztojevszkijes szenvedés-kultusz, mikropszihológizmus mindenekelőtt Firszovban összpontosul, ám az ő célja megörökíteni ezt a világot. Amíg *A borzok*ban erősen érződött Gorkij látásmódjának, sziklatömbként egységes, de permanensen vívódó embereinek hatása és az elbeszélések Dosztojevszkij-manirja elhalkult, most Leonov kísérletet tesz a skála kiszélesítésére. A regény szerkezete és nyelve bonyolultabb lett, némelykor túlzsúfolt, s mindenképpen eredeti leleményekben dúskáló. Az éremnek ez azonban csak az egyik oldala, mert a másik részről azt kell észrevennünk, hogy Leonov aligha juthatott volna tovább, a harmincas évek alkotásaihoz, illetve még messzibbre, ha ezt az iskolát ki nem járja.

Leonov írói pályájának ezt a szakaszát máig vitatják, a kortárs irodalom jórészével egyetemben és sokan, sokáig az egyértelmű elutasítás álláspontjára helyezkedtek. Az analitikusabb szemlélet — például J. Sztarikova, illetve Z. Boguszlavszkaja, az író újabb monográfusainak munkáiban — már a fejlődés törvényszerű állomásaként értékeli ezt az időszakot. Sztarikova helyesen határozza meg *A tolvaj* 1927-es változatának hibáit. „*A borzok*ban maga az életanyag segítette Leonovot, hogy egy osztály sorsában fontos eseményeket híven megmutassa. Veksin drámája csaknem teljesen a NEP Moszkvája szociális mélységeinek a szűk világába szorul." Az írót elkábította az egzotikus életanyag dús áradása s ez nem egy esetben akadályozta a fény és az árnyék tipikus arányainak kibontakoztatásában. Ez bizonyos értelemben Dosztojevszkij passzív tökéletességi ábrándjainak igazolására és transzponálására is alkalmas volt, igazában viszont nem áll teljesen szemben azzal a gorkiji cselekvéskészséggel, illetve kényszerrel, amely *A borzok*ban pozitívan értékelhető. Ez a regény feltétlenül torzít, de a látószög elmozdulását nem úgy állapíthatjuk meg, ha e művet és szemléletét Majakovszkijjal vetjük össze — amint szokás volt. Abban az 1927-es vitában, amelyet már idéztünk, feleletképp Majakovszkijnak egy rendkívül éles eszmecserében, maga a közoktatási népbiztos, Lunacsarszkij mondotta meg, hogy mennyire igaztalan ez az összehasonlítás. Lunacsarszkij különválasztotta Majakovszkijt és futurista csoportját, a LEFet. Elismerte a költő roppant tehetségét, társadalmi aktivitását, de tiltakozott gyakorlatának mindenfajta kánonizálása ellen. „Leonov fiatal művész — jelentette ki a népbiztos. — Új utakat keres és nem elvont spekulációval, mint a LEF teszi, hanem az életben." Egy régi fénykép egymás mellett örökítette meg Jeszenyint és Leonovot. Valóban, ennek a két alkotónak szellemisége, művészi gyakorlata rokonabb, mint például Majakovszkijé akármelyikükkel. A viharos indulatok náluk lassú megfontolásokban jegecesednek ki, az egetrázó lelkesedés pedig tempós, de súlyos és megfontolt paraszti főbólintás. Majakovszkij és Leonov, vagy akár Jeszenyin és Leonov viszonyát egymáshoz nem az ellentétek, hanem a különböző eszközökkel, más indítékú látásmóddal munkálkodó művészek azonos céljai jelzik. Leonovot nem annyira a társadalmi fejlődésnek az októberi forradalom által már eldöntött iránya, mint e fejlődés főáramába való bekapcsolódás történeti és etikai problémái izgatták.

Leonov további műveiben még jobban elmélyül ez a belülről való látása a társadalomnak, egyénnek és természetnek. Érett korszakának regényírói munkássága (1930: *Megindul az erdő;* 1932: *Az üstökös;* 1936: *Út az óceán felé;* 1953: *Orosz erdő)* mutatja meg fiatalságának igazabb művészi erényeit s ebben a távlatban méltányolhatjuk igazán erőfeszítéseit egy külön, csakis reá jellemző egyéni módszer és stílus kialakításáért. „Ha le akarjuk mérni Leonov eszmei, ideológiai fejlődését, — írja Szöllősy Klára, — nézzünk végig regényei főhősein." A kommunistákat értetlenül

szemlélő közömbösektől, vagy éppen kártevőktől a bolsevik rendért, a szovjet hazáért harcoló, nagyszerűen dolgozó hősökig vezet a fejlődés íve. *Az üstökös* Szkutarevszkijének magára eszmélése, Leonov egész pályáját vizsgálva szimbólikus is: a vidéki Oroszország mélyeiből Lenin igazának megértéséig emelkedik az öreg tudós. Leonov, erejét növekedni érezvén egyre nehezebb, bonyolultabb feladatokat vállalt jelenének ábrázolásában.

„A szerző tollal a kezében újraolvasta regényét, amelyet több, mint harminc esztendeje írt. Ilyen régi műbe beleavatkozni nem könnyebb, mint másodszor lépni ugyanabba a folyóba..." Így köszönti Leonov az olvasót *A tolvaj* 1959-es, átdolgozott kiadásának élén. Mi hajtotta az írót, hogy megkísértse a lehetetlent, azaz másodszor lépjen ugyanazon folyó vizébe? A szokványos válasz nem elegendő inkolás. Mert ki az a művész, aki három évtized távlatából tökéletesnek találja egykori művét s akiben nem kísért a vágy: hasznosítani a kritika észrevételeit és elsősorban szembenézni önmagával?...

A közelmúlt néhány irodalmi eseménye megadhatja a kulcsot Leonov „múltba kalandozásának" megfejtéséhez. Egyre gyakrabban vetődik fel a szándék a szovjet irodalom idősebb nemzedékeiben, hogy felmérjék megtett életútjukat, megfogalmazzák önnön fejlődésük törvényszerűségeit s mintegy visszaidézzék az ifjúságot is, újraírják, újra megéljék életművüket. Ezek az önéletírások mentesek a műfajban szokásos mentegetődző-védekező aspektustól, talán mert az élmények s az oeuvre kiemelkedő eseményei annyira egyeznek a kollektív élménnyel, és ilymódon egyszerre íródhatik meg a személy és korának életregénye. Ugyanakkor a legfitalabbak érdeklődésének homlokterében nemzedékük és a társadalom új erkölcsi kötelezettségeinek alakulása van, mert kétségtelenül még a tíz-tizenöt évvel ezelőtthöz hasonlítva is változtak ezek a követelmények. Ez a kettős irányú mozgás csak a felületes szemlélődőnek távoli egymástól, a valóságban nagyonis egy igényt elégít ki. Azt, amit az „öregek" a maguk múltjában, forradalmi harcaikban igazolnak, azt szeretné a fiatalság is hétköznapjaiban, a maga modern igényeihez igazítva fellelni.

Leonov nem tartozik az önvalló művészek közé. Egyszer arról nyilatkozott, hogy az író biografiája az életműve és makacsul félre is húzódik a nyilvánosság minden, a személyére vonatkozó kíváncsisága elől. Az emlékezés-irodalom, amit jobb elnevezés hijján jelölhetünk így — igen, ennek egy sajátos vetülete Leonovnak *A tolvaj*-hoz való visszatérése. Nyilván aktuálisnak érezte, a regényben kidolgozott erkölcsi problémát: hogyan kell megtalálni a helyét, a tetterőben gazdag, könnyen lelkesülő, tehát az átlagtól valamiképpen különböző embernek és milyen kockázatosak a félresiklás veszélyei. Azután szándékai szerint való lehetett fejlődésének regisztrálása: az *Orosz erdő* csúcsairól visszatekinteni a regényben megnyilatkozó *én*jére. Így változik át Veksin, környezetével együtt félreérthetetlenül, tetteinek rugójában egoistává, a szenvedők, az elesettek iránti szánalom hamis patinájától megfosztva. Erősödik a pozitív figurák szerepe és jelentősége, mintegy a NEP-ből kivezető megoldást előlegezve. Formájában pedig érvényesítette stílusának azt a végtelen sokszólamúságát, amit — egyebek között — *A tolvaj* eredeti változatán dolgozva sikerült elsajátítania.

„Talán nem sikerült megőrizni a regényben annak az időnek fiatalos naivitását... Viszont szeretném remélni, más jellegzetességei lesznek a műnek, amelyek nem voltak meg az első változatban" — mondotta Leonov az átdolgozásról a Lityeraturnaja Gazeta munkatársának. Nem lehet vitás, hogy az írótól már messze vannak eredeti céljai e regény kapcsán: olyan messze, amilyen távolinak és majdnem már hihetetlennek tűnik a NEP. Emlékezni akart: kimutatni hasznos erkölcsi elképzeléseit, amelyeket ma újból aktuálisnak vél és vitatkozni a régi könyvvel. Mintha *alter egoja* lenne ez az új regény a réginek, csak fonákjáról. Azonos, de külszínre csupán, gondolatilag harminc év terheivel nehezebb és etikai példa, mérték a mának. Nem csupán általános emberi értelemben, de művészileg is tiszteletreméltó az a merész és őszinte önkritika, amellyel Leonov önmagát vizsgálja.

Leonov — megállapítottuk már — közérdekű író, aki munkásságának nagy humánus és arisztikus értékei mellett az aktualitásra is pályázik, jól tudván, hogy ezek

nem választhatóak el egymástól merev következetességgel. Viszont azt is tudja: kizárólag az hathat egészségesen és teljes erővel, ami több is, mint aktualitás. *A tolvaj* átdolgozása ezt a régi alaptételt újra igazolja, mint ahogyan Leonov egész korai periódusát óhajtotta helyes megvilágításba helyezni ezzel a közvetett vallomással. A huszas évek szovjet irodalmi viszonyait, kevéssé ismerjük meg: Leonovnak is le kellett tennie a garast. A forma szerencsés megválasztása elkerülhetővé tette számára a túlzásokat, hiszen itt az olvasó maga ítélheti meg, vagy ítélheti el Leonov regényét és egyben önvallomását. Annyit azonban még a legelfogultabban ellemző bírálónak is el kell ismernie, hogy *A tolvaj* átdolgozása Leonov pályafutásának egyik igen jelentős állomása és értékes adalék egyi izgalmas történelmi és irodalmi forrongás megismeréséhez.

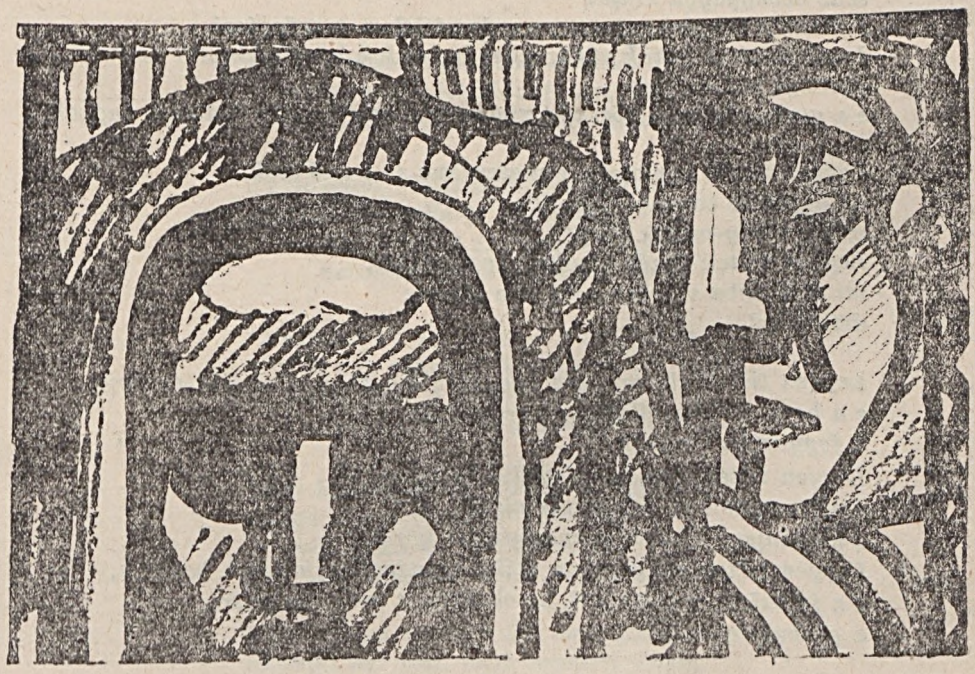

Kohán György rajza

Eszéki Frigyes

Legyen tiétek

Tavaszi reggelen, ha harsogó színek repesztenek sötét eget,
szétosztom önmagam közöttetek,
akár a part követ a gyors patak.
Fáradt éveim magukra vallanak.

Legyen tiétek tudatlan álmom anyám ölének otthonában,
s az árvaság, ahogy világra jöttem én
halott apám követve.
Legyen tiétek kis lábam első csosszanása,
a gőgicsélő hang nyomán kibuggyanó kacaj anyám ajakán,
a lompiacról elcsalt hintaló s a mézes szó: mam-ma.
Legyen tiétek hatezer éjszakának sivár magánya,
szűz özvegyágya kínjai,
s hitének lángjai mögött az ordas félelem mardosásai.
Legyen tiétek betük tükör-szemén, padok között kinyíló eszem
parányi végtelenje,
s a gyermekarcra fröcskölt nyál a bűn miatt, hogy üldözött vagyok.

Legyen tiétek kamaszkorom szerelme s az első csók,
az önfeledt barangolások íze
színes virág-mesék fölött.
Legyen tiétek fehér kendő-lobogtatásom,
mi őt a sírba s nevét szívembe kísérte
ártatlanul.

Legyen tiétek aláztatásom éve, meg-megölésem veríték-cseppjei,
s a harc, amit az életért remegtem át
a fegyverek tüzében.
Legyen tiétek a gyász, a milliónyi könny,
amit magambagyűjtve hurcolok,
s magányom éjszakája máglyafüst körül.
Legyen tiétek a győzelem szilaj szavának ujjongása bennem,
s a fájdalom a holtakért, az elcsúfított emberarcokért,
a gázbafojtottakért.

Legyen tiétek finomratört emlékeim pora, ahogy ma szertehintem itt.
Legyen tiétek piros reménykedésem óbora, ha jó hitet jó tett merit.

Rózsa Endre

Arcok

Sétálok éppen, végig a Duna-part
útjait róva, dél lebeg áttetszőn.
Egy padra térek pihentetni
gyors ütemét szilaj életemnek.

Arcomra üt az ég — közös éke forrt
ránk a nyilalló teljesületlennek.
S ím, gorombább a szél botlása,
mint furulyás kamasz-éveimben.

Arcomra üt az ég — dadogó magány
eszközeit hangolva haragváshoz
szokott lelkünknek szélcsendjére,
mesteredünk mosolyos küllemben.

A közöny összejátszik a közhellyel,
erkölcsösödik sanda hitek vizén.
Ezek ellen hogy álljak talpon
hangtalanul, — hivatott arcommal?

Ültem a padon. Végig a Duna-part
kövei súnytak gondban-avultan és
szuszogva kűzködödött egy bárka,
messze, az ár erejével szemben.

És hirtelen, előttem, a roncsokban
didergő híd pillérje felett tüzes
kehely szökött az égre, s rózsák
hulltak a földre le sisteregve.

Hegesztettek ott fenn — overállosan
térdelt egy munkás, kormos üveg figyelt
szeme előtt a védőmaszkból,
visszaragyogva a szikrák fészkét.

Nem láttam arcát. Vassalak, izzó sín
világa tudna mondani róla szót,
mely lemérné ráncai mélyén
megszigorult szíve józan rendjét.

Nem láttam arcát, hullt csak a szikra-fürt,
csevegő pár jött, busz repesett felém,
s én nem mertem magamba húnyni
arcomat úgy, hogy napba ne nézzek.

Lázár Ervin

Tüzes vonat a réten át

Mindenki gúnyosan mosolyog.

A vasutas is.

Ott állt előtte, egy fűszál lógott a szája sarkában. Hivatalosan, kimérten beszélt, hogy „na persze, ehhez az ügyhöz nekem semmi közöm, most ezt itt elmondom, mert ez a kötelességem és kész, de úgyis kár a gőzért, ebben a tszben, kispajtás...”

Aztán elmosolyodott. Alig észrevehetően félszájjal.

A fiú mérges lett. Ezt mindig utálta. Az apró, gúnyos mosolyokat, a felhúzott félszájakat, és igen — a vékony, gondosan ápolt bajuszt is utálta. Legalábbis ezután utálni fogja.

Nem kellett volna szólni semmit. Most már tudja, hogy nem kellett volna szólni, de akkor mérges volt. Pedig nem mondott semmi különöset. Csak azt, amit először. Amire a vasutas elmosolyodott.

— A fát kirakjuk!

De most már határozottabban, hangosabban, és ellenségesen is.

A bajuszos elment. A léptein látszott, hogy nem érdekli ez az egész, az ember lépései nagyon sokat elárulnak. A fiú nézett utána. Balkezében lóbálta az aktatáskáját és fütyörészett. Lejárt a szolgálata, letette a piros sapkát és kész. Vasárnap van, a délután az övé. Most már nem érdeklik a sinek, a váltók, a sípjelek, a távírógép kattogása — a délután az övé.

Persze, hogy nem érdekli — gondolta a fiú.

— A fát még ma ki kell rakni, különben fekbért fizet a tsz.

Ez sem érdekli. Ez különösen nem.

— A fát még ma ki kell rakni, különben büntetést fizet a tsz.

— A fát kirakjuk!

Nem rakják ki.

— Nem érek rá — mondta Balla András és föl sem állt, hogy kezet nyújtson.

Igaz, éppen ebédeltek.

— Simontornyára megyek látogatóba, a lányom ott van férjnél. Mikor menjek, ha nem vasárnap?

Ezt hosszú csend után mondta, mert a fiú csak bámult maga elé. Nem szólt. Mit is mondott volna?

Megjött az épületfa. Lehet istállót építeni. Eddig az volt a baj, hogy nem volt fa. Most itt van, még pénzbe sem került. A csoronkai erdőgazdaság küldte. Azok patronálják a tszt. Igaz, egy hetet késett. Ezért is nevettek rajta.

— Egy francot küldenek azok, nem fát. Épületfát!? Az a legdrágább.

Most itt a fa.

— Adj egy széket az agromónus elvtársnak!

Azt mondják agronómus helyet, hogy agromónus. Judit biztosan nevetne rajta. És az elvtárson is nevetne. Meg rajta is. Judit néha kérlelhetetlenül reális.

Nem köszönt, amikor eljött. Pedig Balláné a kötényével már törölgette a széket. Ebben volt valami alázatos. A fiú szégyelte magát.

Hidvégit jobban szerette. Pedig Hidvégi nem kínálta hellyel. Nem is elvtársazta. Azt mondta:

— Nem megyek.

Nem mondta, hogy a lányát megy látogatni, nem mondta, hogy beteg, hogy sürgős dolga van a ház körül, még azt sem mondta, hogy egyéni korában sem szokott vasárnap dolgozni. Nem magyarázkodott.

Neki köszönt, mikor elment.

— Isten vele, Mihály bácsi!

Hidvégi Mihály levette a szemüvegét és furcsa arccal nézett utána. De ezt a fiú már nem látta.

Máskor a föld, a mező megnyugtatta.

Most nem. Talán azért nem, mert hetek óta nem esett az eső. A földet apró szomjas kis repedések hálózták, s a kukoricák levelei bódultan, petyhüdten remegtek a szárak között megszorult forróságban.

De az eső megeredhet. Olyan még nem volt, hogy nagy égzengéssel meg ne eredt volna az eső. Olyan még nem volt.

A gyalogút kukorica között kanyargott. A gyalogutak szeszélyesek. Egyenes gyalogutat még nem látott. A talpa alatt, finom, kemény rögöcskék roppantak össze és éles kukoricalevelek karcolták az arcát. Ha ebből a táblából kiér, meglátja a vasútállomást. Az állomás három kilométerre van a falutól.

Mikor ide jött — még egy hónapja sincs — kocsit küldtek érte az állomásra. Homokfutót. A bakon Hidvégi Mihály ült.

— Maga az új agronómus?

Előre ült a bakra, a kocsis mellé. Hidvégi Mihálynak ez nem tetszett. És igaza volt. A fiú ezt megtanulta azóta. Az agronómusnak a homokfutón mindig hátra kell ülni! De ő akkor még sohasem ült olyan homokfutón, ami egyenesen őérte jött.

Talán azért nem is beszéltek jóformán semmit. Ha hátra ül, akkor talán sok mindent elmondott volna az öreg. Hátra is fordult volna. De így csak nézett előre egyenesen.

— Szép lovak — próbálkozott a fiú.

— Azok — mondta Hidvégi.

Nem mondta, hogy a két ló azelőtt is az övé volt. Még büszke sem volt a hangja.

Aztán a paprikatáblánál beszéltek még.

— Ez sokat hozott? — kérdezte a fiú, mert eszébe jutott, amit a foghíjas mondott a tanácson.

— A paprika? Rajtarohadt fele — mondta Hidvégi.

Értetlenül nézett rá.

— Rajtarohadt?

— Rajta. Nem volt, aki leszedje.

A foghíjasnak mégsem lehet igaza. Az nem lehet.

— Napszámosokkal kellett leszedetnem a paprikájukat. Futkostam mint egy őrült, hogy összeszedjem őket. Nem jöttek, mindnek más dolga volt. Magyaráztam, hogy ezreket kereshetnek a paprikán. A szemembe nevettek — ezt mondta a foghíjas a megyei tanácson.

Aztán feléje fordult.

— Mindenesetre jó iskolád lesz. Valamivel nehezebb, mint az egyetem.

Nem ellenségesen mondta. Hűvösen és tárgyilagosan. Azt mondták róla, kiváló szakember.

Talajösszetételek... vetőmagkezelés... helyi viszonyok...

Emberek is vannak. Legfőképpen emberek vannak!

Az eszmék, törvények szilárdak és logikusak. De ez nem ilyen egyszerű. A fonalak gyakran összekócolódnak. Mindenütt emberek vannak. Ezt a fiú már nagyon régóta tudta.

Az egyetemen egy csoportban volt Abonyi Sándorral, a KISZ titkárral.

— Fiúk, falura kell menni, termelőszövetkezetbe! Nem számít a kevés tapasztalat. Ehhez a munkához szív kell.

Ezt mondta, nemcsak a gyűléseken, otthon a diákotthonban és szünetekben is ezt mondta Abonyi Sándor.

A csendet sohasem felejti el. Különös csend volt.

Ketten álltak. Ő és a Vagány. A többiek ültek. Abonyi Sándor is ült.

— Maga sem, Abonyi elvtárs?!

— Nekem megvan a helyem a minisztériumban. Kikértek — mondta Abonyi. Kicsit hadart.

— Éljen a szocializmus — morogta Vagány és vigyorgott.

— Parancsol?

— Semmi — mondta Vagány. — Leülhetünk?

Vagány városi gyerek volt. Pesti. Sok baj volt vele. A szája is nagy volt.

— Micsoda nadrág ez, Léber elvtárs?! Léber elvtárs, beszéljen magyarul, mi az, hogy a pétisó ilyenkor smafu?!

— Holnap felveszek nektek egy klassz inget, rajta van az Eiffel-torony meg egész Közép-Európa.

Mit marháskodsz, Vagány! Ne marháskodj!

— Ki akar tszbe menni?

Ketten álltak fel. Ő és a Vagány.

A foghíjas volt az elődje a tsz-ben. Szerette a földet. Mindene volt a föld, látszott rajta.

— Véres verejtékkel sem lehet ott tszt csinálni. Én mondom.

— Pesszimista vagy, Karcsi, ne riaszd el a kollegát — mondta az osztályvezető.

Az osztályvezető túlságosan világosan és túlságosan könnyedén beszélt. Közben az órájára nézegetett.

Szocialista mezőgazdaság... fiatal értelmiség... határozat... perspektíva, meg ilyeneket mondott. A fiú nem nagyon figyelt oda. A foghíjas sem.

Az öreg valamit körmölt. Erre csak most utólag emlékszik, mert akkor nem figyelte az öreget. Torzonborz, ősz ember volt. Mikor elindult, utánajött a folyosóra. Megszorította a karját.

— Magában van hit, fiam! — ezt mondta.

Vannak ilyen emberek. A világ tele van ilyen emberekkel. Judit is ilyen.

— Nem mehetsz el. Tudod, hogy itt kell maradnod velem. Itt kell maradnod.

Neonok kiabáltak, zsongtak a villamosok hosszú „ú" betűi.

— Apa szerez neked állást.

A fiú szerette a kiabálós neonokat, a lármát is szerette. A presszókat nem — télen is az utcán csatangoltak Judittal.

Legjobban mégis a vízszagot szerette.

Nem szólt.

— Persze, a káderfiú! Az apja agrárproletár! Halász!

Juditot sohasem látta sírni. Akkor sírt. Hangosan, furcsán. A járókelők megálltak és megütközve néztek rájuk.

Nagyon fagyos este volt. A „halász" nagyon fájt. Judit is tudta. A végén már csak emiatt sírt, akkor már csendesen hüppögve.

Akkor volt boldog, ha az apja elvitte a vízre. Az éjszakában fényjelek vibráltak, és néha néha elnyújtott kiáltás szállt végig a folyó hátán. Sohasem fölösleges kiáltások voltak. Az emberek szótlanul, feszülő izmokkal dolgoztak és a bárka úszásán érezni lehetett, ahogy a hasa megtelt sima, fickándozó halakkal. És nagy hajók is jöttek. A fényszórók végigpásztázták a partot, egy pillanatra megvillantották a halászokat.

És megszólalt a hajókürt. Rövidet, mélyet kiáltott.

A vizi emberek mindig köszöntik egymást, ha találkoznak.

Szótlanul mentek. Judit bele sem karolt.

Most az ikszek sem számítottak. Az ikszek csodálatosak voltak.

— Egyezzünk meg — mondta a fiú — hogyha „a" betűt látunk, megcsókoljuk egymást.

— Hohó, mohó úr! Inkább legyen, mondjuk iksz.

— Jó, legyen iksz.

Pest tele van iksszel. Néha azért kevés volt. Ilyenkor megálltak a hirdetőoszlopok előtt és nagy figyelemmel tanulmányozták.

— Hopp — mondta Judit — ünnep! Szaxofonon kísér Rex Félix.

— Az három.

A csók után azt mondta.

— Tudod, a Félix nem igaz. Meg a szaxofon se.

Bele sem karolt. Szótlanul mentek egymás mellett.

Két hét múlva tudta meg a falu nevét. Judit egy darabig szótlanul nézte őt, aztán megölelte. Így még sohasem ölelte meg.

— És rajzold tele ikszekkel a csúf faludat, érted! Minden csupa iksz legyen. Hátha Judit királynő meglátogat.

A nők nagyon furcsák.

Judit nem volt furcsa. Judit ilyen volt.

Meglátta az állomást. A három vagon idelátszott. Minden nagyon mozdulatlan lett.

A vasutasnak vékony, gondosan ápolt bajusza volt. Fűszál lógott a szájában. Nem lehet ott tszt csinálni, én mondom.

A három vagon mozdulatlanul állt. Körvonaluk elmosódott a melegben.

— A hitem! — mit ér a hitem? — gondolta a fiú.

Az ember csak egyféleképpen élhet. Ha hisz. Hisz abban, amit csinál. Ezt már nagyon régen végiggondolta. A sallangok mind lehullottak. Az apja miatt, a víz miatt, a hajókürt miatt, meg Judit miatt. És Hidvégi miatt is.

A három vagon mozdulatlanul állt. Körvonaluk elmosódott a melegben.

Megfordult. Futni kezdett a falu felé. A kukoricalevelek libegtek körülötte. A fát ki kell rakni! Fél óra az egész. Nem igaz, hogy nem jönnek.

Hiszen egyszer minden összeomlik. Így összeomlik.

A gyalogúton jött valaki szembe. A fiú megállt, hallgatta a lépések koppanását, aztán a fekete foltot is észrevette a zöld szárak között.

Hidvégi volt.

Álltak egymással szemben.

— A fiam elé megyek, azt írta, megjön.

A fiú félreállt, belépett a kukoricába, hogy helyet adjon az öregnek. Az előbb még futott, most lehajtotta a fejét.

Hidvégi Mihály nem mozdult. Mereven állt a gyalogúton, ünneplőben, nyakig begombolt fehér ingben.

— Eső köllene — mondta aztán.

Nem azért mondta, hogy végetvessen a csendnek. A fülledt meleg miatt mondta, meg azért, mert a földön apró, szomjas kis repedések ágaztak szét. Azért mondta, mert fonnyadni kezdtek már a kukorica levelei. Ott állt a kukoricaszárak között. Onnan nőtt ki, ebből a barna, repedezett földből, ő is barna volt és repedezett, meg szomjas, esőt kívánó, mert kell az eső, hogy a zöld szárakba erőtadó nedvesség szivárogjon — s ha most megeredne az eső, akkor az öreg szaporábban lépkedne, nem azért, hogy fedél alá jusson, dehogyis azért — az örömtől, — és talán még fütyörészne is. A fiú biztosan tudta, hogy fütyörészne.

— Az én apám halász. A csónak fodros csíkokat húz maga után a vizen és a hajókat messziről észrevenni, a hajósok meg a vizi emberek mindig integetnek egymásnak, ha találkoznak. Néha kiáltanak is, de a hangot legtöbbször elviszi a szél. De azért kiáltanak. Az én apám halász — mondta a fiú.

Csend lett, nagyon nagy csend. Hidvégi a keményre taposott gyalogutat nézte és tudta, hogy a fiú ott áll vele szemben a kukoricában. A gallér szorította a nyakát. Különben jó bő gallér volt. Nem szerette a szoros gallérokat.

És a fiú akkor már tudta, hogy futni kell. Megfordult. Kiért a kukoricásból és meglátta a vagonokat. Egyre nagyobbak lettek. Az arcáról csurgott a verejték. Futott.

A gerendák hangos koppanással hullottak egymásra. Lehuppantak, aztán a végük felvágódott a levegőbe: klang. Nehezek voltak, felhorzsolták a fiú tenyerét. Klang... klang...

Hidvégi Mihály az állomás előtt állt. A gerendákat nézte. Nagy esetlen póklábakként kalimpáltak a levegőben, a koppanásuk idáig hallatszott.

A váltóőr odaszaladt a fásvagonokhoz és felkiáltott a fiúnak:

— Hét, mit akar!? Messzebb kell rakni a síntől!

A fiú nem figyelt oda. Ki kell rakni a fát! Mindegy hogy hogyan... az nem igaz, hogy nem jönnek!

— Messzebb kell rakni — mondta bizonytalanul a váltóőr és kezével tétova mozdulatot csinált.

Akkor már füttyentett a délutáni személy, mikor Hidvégi Mihály megindult a vagonok felé.

Az utasok a hazaérkezés boldogságával kászálódtak le a magas vonatlépcsőkről. Aztán megálltak. Hidvégi Mihály meg az agronómus rakodik. Nézték a talpig feketébe öltözött parasztembert, ahogy nagy lendülettel szórta le a vagon tetejéről a gerendákat.

Bang... klang... bang... kopogtak a gerendák.

Aztán a fiú nevetni kezdett. Nehéz, szokatlan nevetéssel.

— Mit néztek! — kiáltotta. — Mit néztek!

Az emberek önkéntelenül hátrább léptek. S akkor a különös csendben fölkiáltott a féleszű Patkós Laji.

— Odanézz, vonat! Tüzes vonat!

A rétek felé mutatott, amerre a nádas szittyós tocsogók között még kocsiút sem volt.

— Ne ordíts! — mondta neki valaki, de azért mindnyájan arra fordultak, és tényleg! A rét fölött óriási tüzes vonat robogott fénylőn és zajtalanul.

Kohán György: Olvasó nő

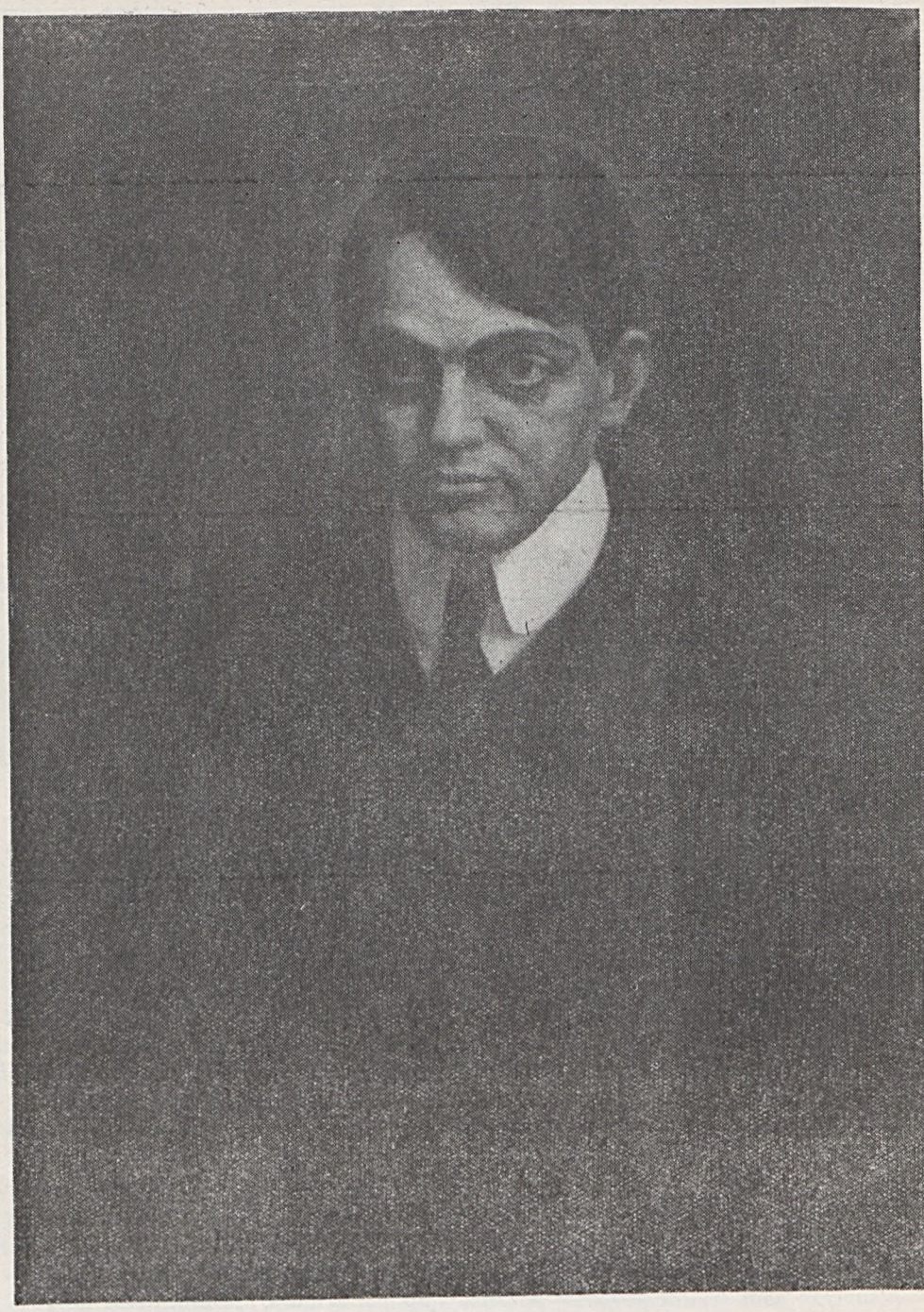

Czigány Dezső: Ady Endre

Lukács Ottó

A háború ellen

Ismered-e, midőn a félelem
Vad fényével kinéz a szemeden,
Hogy rémültödben felordítanál,
Mert gyilkosokként néznek rád a tárgyak,
S az ezüsttestű lég is rád les, és
Dörrenni kész.

És tudod-e a pillanatokat:
Nyakadra fekszik és fojtogat
A táj, s a város elindul,
Minden háza ellened indul,
Mozogni kezd, hogy életedre lessen
S hogy eltemessen.

És nincs egy csöppnyi hely, hogy elszaladj,
Elfordul tőled a föld, és megtagad,
Önönmagából kizár a táj,
Hogy sírva nézed: puszta roncs csak,
Amit úgy hívtál talán:
Házam, hazám.

Amíg egy hangnyi hang a szájadon,
Mondd a szót: az élőkhöz ragaszkodom,
Beléjük fogózom tíz ujjal és körömmel,
Hogy meg ne szülessék a városok
Szörnyű szülötte, a félelem:
Mondd százszor újra: nem!

Baranyi Ferenc

Az ébrenlét a bátorság

Éjfélkor a sötét belémlát,
ilyenkor vallanak a némák,
és a süketek dobhártyája
beleremeg az éjszakába.
Nem könnyű a magunkba-nézés,
ítélőszékhez önidézés,
jaj, gyáva vagy, megfutsz magadtól,
ha ilyen éjszakán elalszol!

Az ébrenlét a bátorság itt,
lehurrogni lelked, ha ámít,
rágondolni, amire nem mersz,
akármilyen nehéz, keserves,
büntetni magad röstelt könnyel,
társ-nélküli, szegetlen csönddel,
nézni, midőn a képre fény száll,
amit az éj tükre elédtár.

Ó, én tudom: a gyöngeségem
legláthatóbb a tükör-éjben,
s én látom legjobban, hisz éjjel
magam vagyok rossz számízével.
Nincs kínzóbb a felismerésnél,
hazugnak látni, mit beszéltél,
mondandónak, mit elhallgattál,
adandónak, amit nem adtál.

Magam vagyok magam fegyence,
bíráim legkegyetlenebbje,
s még az lehet csak, akin látszik
hogy éjszakákat áttusázik,
aki velem éber az éjben:
legyen bírám s ha kell, pribékem.
De megítélni hogy merészel,
aki nyugodtan alszik éjjel?!

Legyen a bírám talpig ember,
magát vizsgáló becsülettel,
s ítéljen el, egyazon szinten,
mint embert ember, istent isten,
mint ön-legyőző ön-legyőzőt,
miként legyőzöttet legyőzött,
de sárga törpék tű-sisakban
ne mocorogjanak alatttam.

Ha számonkérő éjben alszol,
jaj, gyáva vagy, megfutsz magadtól,
bár nehéz a magunkba-nézés,
ítélőszékhez önidézés,
de áldozzunk ennyit magunknak,
kiéjszakázott igazunknak,
s azoknak, akik tisztelettel
úgy neveznek minket, hogy ember.

Ismeretlen Ady-relikviák

ADY ENDRE ISMERETLEN ARCKÉPE

Adynak aránylag kevés arcképe ismeretes, s ezeknek is nagyobb része emlékezetből készült. A költő ugyanis nem szívesen engedte magát lefesteni; sem festőnek, sem képfaragónak tudomásunk szerint nem is ült modellt, csak Czigány Dezsővel tett kivételt, kihez szoros baráti kapcsolatok fűzték. Czigány több ízben is festette Adyt, 1907-ben egy szénrajzot és négy olajfestményt, 1908-ban újabb olajfestményt, utolsó arcképét pedig már a költő halála után emlékei és korábbi alkotásai alapján készítette a huszas évek legelején. Érdekes, hogy éppen ez a legutóbbi (tegyük hozzá: leggyengébb) alkotása ment át leginkább a köztudatba, ezt közölték legtöbbet, ezzel hozták kapcsolatba Ady Lédához írt közismert sorait (legutóbb Csengerné Nagy Zsuzsa az Élet és Irodalom 1957. november 22-i számában), nem vevén észre a leírás és kép közötti szinte kiabáló különbséget. Czigány Dezső Ady-képeit egy kivételével már mind reprodukálták, a „kegyetlen", „leleplezés"-szerű alkotást is, s épp ezért csak csodálkozunk azon a felületességen, melyet a Czigány-képek közlése kapcsán nem egyszer tapasztalunk. Feladatunknak ezúttal mégsem azt tartjuk, hogy a Czigány-féle Ady-ábrázolások körüli kérdéseket tisztázzuk, ez szaklapban, ahol mind a hat kép közlése megoldható, hamarosan sorra kerül, hanem hogy a legújabban, tehát hatodiknak előkerült Ady-képet bemutassuk. (Lásd a műmellékleten.)

A magántulajdonban lévő, vászonra festett, nagyobb méretű olajfestmény, mely a költőt derékig ábrázolja, a nagy poétának legművészibb és legmeghittebb képmása. Egyike azoknak a képeknek, melyekről a levelekben szó esik. A Czigány-festette Ady-portrék sorában, megítélésünk szerint, időrendben a negyedik, tehát később készült a Kabos-féle rajznál (a „Vér és arany" címlapja), a Léda-féle arcképnél és a Czigány hagyatéki kiállításán bemutatott portrénál, de megelőzte a Nyugat által réznyomatban közrebocsátott arcképet, melyen a festő már idealizálva, sőt kissé heroizálva mutatja be a költőt.

Ez a kép is még a „Vér és arany" címlapjának elkészítésével függ össze, de már, mint Ady leveléből is kitetszik, nem a kiadó számára készült, mint ahogy a villanyfénynél festett, rendkívül sikerült, érdekes, de kegyetlen kép sem, mely jellemábrázolás tekintetében a most ismertetett képpel egyenrangú, ha ugyan nem múlja felül. Képünkön a költő fehér inget, vörösbarna nyakkendőt, mély, barnás-zöld tónusban tartott kabátot és hasonló mellényt visel. A test egyetlen, a háttértől alig elválló tömeg, mely éppen csak jelezve van a váll vonalával. A felület nincs megbontva, csak egészen közelről látszik a kabát két szárnya, amint elválik a mellénytől, és alig jelezve a kabát hajtókája. A ruha sötét színe szinte beleolvad a háttér semleges sötétjébe, melyből a hófehér inggallér fölött plasztikusan emelkedik ki a sárga arc. A nagy, szépen ívelt szemöldök alól meleg, barna szemek néznek. A szemöldök hosszabban fut, mint az ismert képeken, a szemnyitás keskenyebb, a szemek mélyen ülnek, a szem fehére nem olyan nagy, bálványszerű, mint a Kabos-féle rajzon, a szem jellemző domborúsága mégis nagyon jól érvényesül. A beszédes szemeket nem külső látomány élteti, a révedő tekintet önmagába mélyed. Az orr alig észrevehetően ferde, miként a többi képen, az áll viszont eltér valamennyitől, s megnyúltságával az egész fejnek más jelleget ad. A szem s különösen az arccsont magasságában a fej keske-

nyebbnek tűnik, s a rajz kissé összenyomott, vagy az 1908-as arckép ovális formájával szemben inkább hosszúkás fejtípust mutat. Az áll nem olyan kiugró, s az alsó ajak nem olyan duzzadt, kiforduló, az érzékiség a majdnem kerek állban jut kifejezésre. Kerek a koponya lezárása is, a már ismert hajviselettel: jobboldalon választott haj, mely enyhe ívvel a homlok bal felére hull s a legtöbb képen eléri a szemöldököt, itt azonban kissé vissza van szorítva. Érdekesen egészíti ki az arcot az enyhén előrehajló, elálló nagy fül, melynek a művész szokatlan jelentőséget tulajdonít.

A fej nem a Léda-portré éterikus látománya, nem is szimbólum, mint a Kabos-féle rajz, nem a markáns, költői öntudattól áthatott, indulatoktól feszülő poéta feje, nem a boros mámorok eltorzult Adyja. Ritkán, keveseknek és kivételesen megmutatkozó Ady-fej ez, melyet a látomány izgalma helyett a legmélyebb bensőn átzendülő muzsika éltet.

Amikor Ady 1907. június 23-án párizsi útjáról hazatért, Czigány a piktúra legtöbb elemét meghódította már, szinte teljesen kész, egyéni mondanivalóval és stílussal rendelkező művész volt; Adyt mégsem annyira piktúrájával ragadta meg, mint inkább haladó politikai felfogásával, következetes baloldali magatartásával, főként azonban csellójátékával, mely mint valami gyógyító balzsam hatott fáradt, zaklatott idegeire. Mert Adyt kényszerű hazatértekor nem nagy nyugalom várta idehaza. Élete a nyári és őszi hónapokban Budapest és Nagyvárad között folyt le. Mindenféle nyugtalanság őrölte. A Lédáért való aggódás mellett önmagáért is nyugtalankodott. Anyagi gondok gyötörték, s helyzete egyre bizonytalanabb lett, súlyos álmatlansága pedig csak mégjobban megkínozta zaklatot idegeit. Léda ekkoriban szült, de a várva várt gyermek nem maradt életben; lapja válságban volt; készülődő kötetének, a „Vér és arany"-nak kiadásával sokáig nem jutott előre. Ereje a szerkesztőségben és éjjeli kávéházakban morzsolódott szét: éjszakázásokba, cigánymuzsikába öntötte élete nyugtalanságát, vagy ahogy tehettet, felment Czigány Dezsőhöz, akit Budapesten tartózkodván mindig felkeresett. Ott gubbasztott a műteremben (mint gyakran Czigány Kaboséknál), rendszerint fáradt volt, letört, nyavalyás, amilyennek ez időben Bölönihez írt levelei is mutatják. Ahogy bor került az asztalra, iszogattak, lassan megindult a beszélgetés, aztán a „csönd" kinyílt mint a virág: vitatkozott, évődött, néha egész előadást tartott, majd Cigány került sorra: elővette gordonkáját és muzsikált. Schumann Álmodozását nagyon szerette Czigánytól, aztán volt egy kedves Bach-száma, de a magyar nótákat is kedvelte. A vele töltött esték többnyire meghittek s mélyen bensőségesek voltak. Schumant háromszor is eljátszotta és Schubert Ave Maria-ját. Ady hallgatagon ült, néha órákig nem beszéltek.

Czigány Dezső mesteri ecsetjével ezt az Adyt örökítette meg a most előkerült képen.

MYLITTA ISMERETLEN LEVELE ADYHOZ

Az egyre gyarapodó Ady-irodalom számára, mely a költőre és kapcsolataira vonatkozóan az adatok egész sorát tárta fel, s az anyaggyűjtés, főként pedig a feldolgozás során, különösen az adathelyesbítés ürügyén egyes szerzőknél eljutott a gusztustalanságig, maradt még egy nő az Ady-nők között, kire nem csapott le a buta kíváncsiság, hogy kéjelegve kihemperegje magát az intimitásokban, felhánytorgatva minden szennyest, felsorakoztatva minden nem odatartozót, csakhogy hatásosan kiábrándíthasson; maradt még egy nő, kinek sikerült a kutató szemek elől elrejtőznie, kiről — hogy, hogynem — a legalaposabb Ady-krónikás sem mond többet félmondatnál, s a legfulánkosabb szerző is csak azt ismétli, amit jóhiszemű kollégái előtte már elmondtanak.

Mylitta, — így nevezte el a költő azt a budapesti szőke asszonyt, akivel 1913 tavaszán (és nem kora-őszén) több mint „érzelmes kalandja" szövődött a mariagrüni szanatóriumban, ahová Hatvany áldozatkészségéből került megromlott egészségét megreperáltatni. Március elején Grünbe érkezve találkozott vele, s körülbelül két hónapig voltak együtt. Az asszony iránt hamarosan komolyabb érdeklődésre, sőt szerelemre gyúlt, s bár szerelme reménytelennek bizonyult, ez a szerelem mégsem volt

meddő: egész ciklus szebbnél-szebb verset eredményezett. Május 1-én jelent meg az első Mylitta-vers, aztán a Nyugat egyre-másra hozta a többit: május 16-án, július 1-én és 16-án, szeptember 16-án, október 16-án és november 1-én. Maga a szerelem még tovább tartott, egészen a következő év március—áprilisáig, ha ugyan nem tovább, jóllehet a Mylitta-versek a november 1-i számban közölt „Eltemetem szemem látottjait" c. verssel megszűntek, ami azzal magyarázható, hogy Ady végül is tudomásul vette a bizonyosat: Mylitta, „a legpogányabb nő és istennő" sohasem lesz a felesége. Ady ugyanis — bár kevesebbre is alig lehetett reménye — házasságra gondolt, ami Kernstok Károly festőművész kéziratos feljegyzéseiből világosan kitűnik. Ady 1913 augusztusában vagy szeptemberében járt Nyergesújfalun, ahol egy napot töltött Kernstoknál, aki naplójegyzeteiben megörökítette ezt a látogatást. „Ez a nap különben nagyon mulatságos volt. Én és feleségem a Dunán voltunk fürödni, meleg augusztusi délelőtt volt, egyszerre csak jön szakácsnénk, hogy jönnénk haza, egy színész-képű, fekete szemű úr jött autón, leült a verandára és első szava az volt, hozzanak fel a pincéből jó friss bort és hívjanak minket haza. Igazán nem tudtam, ki lehet, s nagy örömömre Bandit látom egyedül kvaterkázni; egy társasággal jött, akik az erdőbe mentek vadászni: Ő nálam maradt másnapig, mikor azok visszavitték Pestre.

Az autó és vadászterület D-é volt s vendége volt M. Mici is, aki akkor nagyon izgatta Bandit. Sőt, ahogy nekem mondta, kedve volna az urától elválasztani és feleségül venni." A neveket Kernstok — feltehetően tapintatból — törölte, csak a kezdőbetűket hagyta meg. Így sem kétséges, hogy M. Mici azonos a költői Mylittával. Kernstok naplójának más helyén szerencsére újból felmerül a neve, de most már nem rövidítve. „Mikor Nyergesen volt Ady, szerelmes volt Machlup Micibe, annak autóján is jött ki. Mondta: elvenné feleségül, vajon elválna-e az urától. Mondom: nem hiszem Bandi. Szegény fiú temetésén találkoztam vele, komoly és szomorú volt. Szeme néhanéha elnézett a messzeségbe." (Kézirat e sorok szerzőjének tulajdonában.)

Kernstok feljegyzései 1920—25 között készültek berlini emigrációjában, s ezzel magyarázható apró pontatlansága a nevet illetően; ugyanis a férjet hívták Maklupnak, aki gazdag újpesti bőrgyáros fia volt, „remek parti", viszont Mici sem ment hozzá üres kézzel, hiszen a nem kevésbé gazdag Zwack likőrgyáros leánya volt. Maklup, a férj, mint mondják, különösebb szépséggel nem dicsekedhetett, ellenkezőleg, ezért is reménykedett sokáig Ady, hogy az asszony talán elválik és hozzá megy feleségül. Reményei azonban minden komolyabb alapot nélkülöztek, Maklupné sokkal tartózkodóbb volt, semhogy Ady komolyan gondolhatott volna a vele való házasságra, nem mintha egy második házasság gondolata az asszony számára idegen lett volna; hogy mennyire nem, mutatja Rázsóval, Debrecen egykori főispánjával kötött későbbi házassága. (Dénes Zsófia szíves szóbeli közlése.)

Az alábbi levél, melyet a Széchenyi Könyvtár Kézirattára őriz, elkerülte a kutatók figyelmét, akik sem az aláírásból nem sejtették, sem a levél tartalmából nem érezték ki Mylitta szerzőségét. A mindszenti levelesláda tudomásunk szerint több Maklupné-levelet is tartalmazott, ezek azonban ismeretlen helyen lappanganak, ha még egyáltalán megvannak.

A levél borítékján a cím: „Ady Endre Úrnak, Érmindszent Szilágymegye". A levél már nem találta ott Adyt, ezért utána küldték Budapestre a Nyugat szerkesztőség címére. A levélen feladó nem szerepel, a borítékra azonban valaki — talán maga Ady — felírta Maklupné nevét. A levél az Ady-hagyatékból került a Széchenyi Könyvtárba, a postabélyegző kelte: 1913. dec. 29.

Az Ady-kutatókra vár, hogy Mylitta nevének ismeretében a további nyomozást megejtsék. Mindenesetre mélységesen sajnálná e sorok írja mindazt, mit itt megírt, ha a további kutatás, miként Léda esetében, nélkülözné a minden szerzőtől megkövetelhető jóízlést és kellő tapintatosságot.

1913. XII. 29.

Kedves barátom, betegségének híre jobban fájt, mint ahogyan hosszú hallgatásomról ítélve hihetné. Fájt pedig, először maga a tény, másodszor meg az a gondolat-

nak alig nevezhető halvány tudat, hogy talán, ha jobban tudtam volna Magára vigyázni vagy hatni, nem jutott volna ennyire. A régi dolgokat újra bolygatni nem akarom, nem kutatom ki, mi okozta, hogyan kerültünk szét ennyire — csak egy egyszerű, természetes érzésnek engedve írok most, habár lehet okosabb volna, az okosabb és hidegebb ész szavára adni. Erre az érzésre hallgattam akkor is, mikor karácsony estéjén, virágokat és könyveket küldtem ki a St. Jánosba, mert sajnálattal és szeretettel gondoltam egy rossz, daczos beteg gyermekre, és akartam, hogy örüljön egy kicsit. De virágok és könyvek visszajöttek, előbbiek itt hervadtak el nálam, utóbbiakat ha akarja, szívesen küldöm el vagy adom át alkalom adtán.

Én súlyos időkön mentem keresztül, tán mindennél borzasztóbb egy imádott életért reszketni — szegény nővérem még mindig elég beteg.

Hogy hazautazott, a „Világ" szerkesztőségében tudtam meg Bölönyitől, (!) nagyon őrzik Magát, míg be nem mutatkoztam el nem árulták a tartózkodási helyét. Azt a hírt kaptam, hogy sokkal jobban van, és most hogy az új év jön azt kívánom: bár czipelne megrakodva, ezer jót a Maga számára.

Én a régi maradtam: hű barátja, ki szívből üdvözli

Miczy.

Közli: HORVÁTH BÉLA

Radnóti Miklós ismeretlen levele

Vértes György hívta fel figyelmemet arra, hogy az alább ismertetésre kerülő Radnóti levélben szereplő folyóirat (évkönyv) tervét Radnóti Miklós az *illegális kommunista párt megbízásából terjesztette elő*, noha a költőnek erről k ö z v e t l e n ü l tudomása alig lehetett. 1941-ben a kommunista párt szélesíteni akarta az antifasiszta irodalmi frontot, s ezért tömöríteni szerette volna a haladás képviselőit. Ekkor merült fel egy nem azonos címmel s nem szabályszerű időközökben megjelenő „folyóirat" megjelentetésének terve úgy, ahogy azt alább Radnóti Miklós a kitűnő gyomai nyomdásznak, Kner Imrének elő is terjesztette. Radnóti Miklósnak — a levél alapján úgy látom — tisztában kellett lennie azzal, amiről szó volt, t. i. a kérdés illegális politikai hátterével, mégha *nem közvetlenül* érkezett is hozzá a megbízás a tárgyalásra. Minden bizonnyal az anyagiak is rendelkezésre álltak, bár hogy milyen mértékben, ez a voltaképpeni lényeget nem módosítja. Az alábbiakban közlöm Radnóti levelét, — amely nemcsak Radnótiról való ismerteinket gazdagítja, de a Horthy-korszak szellemi nyomorúságához is szolgáltat néhány figyelemre méltó adatot.

Radnóti Miklós, mint nagyon *kedves* és *gyötrő* tervét adja elő javaslatát. Már régóta foglalkozik a gondolattal, előáll vele, Kner Imre hátha kedvet kap hozzá. Barátainak már „a könyökén jön ki", de megvalósítani mindeddig még nem sikerült. Irodalmunk „csúcsa" a lírai költészet, de még sem folyóiratot, sem évkönyvet nem szenteltünk neki. A franciáknál, angoloknál és az amerikaiaknál havi folyóirat látja el a líra szolgálatát. „Könyv a költészet szolgálatára" címet javasolja, de nem ragaszkodik hozzá; nem is kell minden számnak azonosnak lennie, tekintettel a sajtótörvényre. Évente kétszer jelenne meg egyenként nyolc-tíz íven.

Álljon itt a levél teljes szövegében:

Mélyen tisztelt és kedves Imre Bátyám, hálásan köszönöm a gyönyörű Hevesy Iván könyvet, Gyurka mesélt már róla, de nem hittem volna, hogy ilyen szép. Itt az alkalom, hogy megkérdezzem Tőled, hogy kaptál-é az Apollinaire kötetemből annak idején, a közbejött munkaszolgálat teljesen összekuszálta ügyeimet ilyen tekintetben is, — és így nem tudom küldtem-é. Ha nem, — megtisztelsz vele, ha megírod és örömmel küldök. Egy másfajta közlendőre is felhasználom az alkalmat, egy régi nagyon kedves és gyötrő tervemet írom meg Neked, hátha kedvet kapsz hozzá. Barátaimnak már a könyökén jön ki, de megvalósítani nem sikerült. Neked azt hiszem még nem beszéltem róla. Irodalmunk „csúcsa" a lírai költészet, még sincs és nem

is volt soha folyóirat vagy évkönyv, amit neki szenteltünk volna. A franciáknak, angoloknak és az amerikaiaknak havi folyóiratjuk van, legalább is volt — a háború előtt. „Könyv a költészet szolgálatára", erre gondolok, fő címet lehet találni, nem is kell azonosnak lennie, tekintettel a sajtótörvényre, félévenként 8—10 íves könyvben verseket, műfordításokat (sehol sem lehet ma megjelentetni!) közölnénk, egy-egy magas, csak magas színvonalú esszét, költőről, vagy versről, magyarról és külföldiről, régiről és újról és minden számban egy-egy verstani tanulmányt (Turóczi-Trostler, Maiót Károly, Vikár Béla, Waldapfel Imre, Sik Sándor, vagy akár Gábor Ignác is boldogan írnának ilyet, ha lenne hová). Minden kötetben bő és esszé nívójú bel- és külföldi költészet-szemle, könyvismertetések, régi és kiadatlan vers és műfordításpublikációk, szövegváltozatok stb., szóval a „költészet szolgálatára" — minden. Irodalmi és irodalomtörténeti jelentősége óriási lenne, t e t t lenne valóban és szóhoz juthatnának legjobb műveikkel azok a kitűnő magyar költők is, akik közül most kiszivattyúzták a levegőt, — mert zsidók. M i n d e n k i boldogan dolgozna ingyen, mert „szívügyét" írhatná és közölhetné és minden sora remek lehetne, mert hat hónapon át nagy gonddal készülne egy-egy szám. És még venné is a közönség, van érdeklődés, persze, — hogy kifizetődjék, a r r ó l n i n c s s z ó. Azt hiszem, hogy nagyon illenék a Kner-hagyományba is a terv, a Kner-klasszikusokból és a Documentából (sic!) szinte következik... egy ilyen fajta folytatás. Persze, hogy á l d o z a t lenne a Te részedről és a munkatársaid és a munkatársaim részéről is az egész, de a magyar költészetnek szolgálna, (ne haragudj, hogy ilyen fellengzően fejezem ki magam), de Kner Imre érti ezt, hiszen ami az áldozatot illeti, azt hiszem... És azt hiszem, nem túlságosan érthetetlen ez a kis vázlat, személyesen biztos részletesebben tudnám „leírni" azt, amit gondolok, de talán így is látod irodalmi és irodalomtörténeti, sőt világnézeti jelentőségét a dolognak. A l e g j o b b a t adni, m a g y a r t és e u r ó p a i t és mindig k ö l t é s z e t e t adni, ez — úgy vélem — nem kis ügy. Gyakorlatilag: az anyag állandóan érkezne Hozzád, nem kellene egyszerre szedni és a megjelenése mindig „körülbelül" ekkor, meg ekkor lenne, mikor Neked a legkényelmesebb kb. félévenként. Évenként húsz ívnyi „költészet a költészetről" a mi világunkban... Kedves, jó Imre Bátyám! Lehet, hogy érdekel, lehet, hogy nem... remélem: igen. De mindenesetre írj erről nekem és ne haragudj, hogy 1941 márciusában „ilyesmikkel" zavarlak. De Tőled sem idegen az „ilyesmi" és ha már „ilyesmik" sem lennének, legalább tervben, akkor nyugodtan felköthetném magam, vagy bevonulhatnék egy sárga házba.

Mély tisztelettel és szeretettel köszöntlek igaz híved: *Radnóti Miklós.*

A levél keltezés nélküli s Kner Imre hagyatékában maradt fenn. Keletkezési idejét a körülmények figyelembevételével 1941 márciusára tehetjük. A levél Kner Imre, illetve a Kner-nyomda irattárával került Gyomáról Gyulára, az ottani levéltárba, ahonnan 1959—1960 folyamán a szegedi Tudományegyetem irodalomtörténeti tanszékének közbenjárására átvitték Szegedre. A levél elején említett Hevesy könyv Hevesy Iván: Magyar tájképek című kötete, amely a gyomai Kner nyomdában készült s 1941 elején jelent meg. Az Apollinaire-kötetet Vas Istvánnal együtt fordította Radnóti s Budapesten jelent meg 1940-ben. A „Documenta" elírás, a Monumenta Literarum című Kner kiadványra kell gondolni.

A Radnóti által előterjesztett tervezet sajnos, nem valósulhatott meg. Kner Imre több okból kifolyóan sem vállalkozhatott a kiadásra. 1919-es Tanácsköztársaság alatti szereplése miatt baloldali magatartású embernek volt elkönyvelve — deportálására is ezt hozzák majd fel hivatalos indokul 1944-ben. Ha ő vállalkozik a kiadásra, ez nyílt kihívás lett volna. De még ha mindennek ellenére vállalta volna is, akkor sem tehette volna, mert a nyomdát a közigazgatási nyomtatványok készítése annyira igénybevette, hogy technikailag sem tudta volna a nyomtatás feladatát megoldani. Ismerve életének ezeket az éveit, s tudva, mennyire hatott rá az európai látóhatár elborulása és hogy mily tisztán látta előre sorsát, a szükséges energiával sem rendelkezett már ilyen megbízatáshoz. Egyébként nem vállalhatta a munkát az olyan közismerten baloldali nyomda, mint a Világosság, újság, mint a Népszava, de olyan baloldali könyvkiadó sem, mint a Cserépfalvi.

Közli: SZÍJ REZSŐ

Takáts Gyula

Az iparművész Rippl-Rónairól

A Kaposvári Helyiipari Iskola homlokzatára Rippl-Rónai József neve került. A névválasztás és annak elfogadása nagyon sokunkat örömmel tölt el. Örömmel, mert ez a választás úgy sikerült, hogy ez a név a mögötte álló élettel és művel nemcsak nagyságot jelez, hanem példával is szolgál mindennapi szellemi és fizikai munkájukban mindazoknak, akik naponta olvassák. Rippl-Rónai esetében ez így van, mert nemcsak a legnagyobb festőművészek egyike volt, de a századfordulón útmutató munkása volt több magyar iparágnak és újító szellemű művésze a századforduló magyar iparművészetének. Én itt erről a Rippl-Rónai Józsefről írok. Róla, az iparművészről, hogy világosan lássuk a művészet és az ipar, pontosabban a szép és a gyakorlati élet egyáltalán nem áll egymástól távol, sőt egyenesen csak akkor lehet igazán szép életről beszélni, ha ez a két szó, mint itt e mondatban, az élethez is szorosan egymás mellett áll.

Rónai mindig erre törekedett. S ez nem volt könnyű feladat a századforduló Európájában és kétszeresen nehéz volt hazánkban. Tudniillik a XIX. század végére lassan megszűnt a céhek idejétmúlt, a szépet és közízlést maradi módon szolgáló kisiparos világa. Helyükbe szinte egyszerre jött a vállalkozó és a kapitalizmus. Jöttek a gépek. Velük együtt az üzleti és haszonéhség, de ugyanakkor nem volt olyan iparművészeti fórum itthon és nem volt olyan fejlett ízlésű közízlés sem, amely itt a gépek öntötte formákat ellenőrizte vagy nemesíthette volna. Így aztán a jóarányú ampír és a nyugodt formájú biedermeier és szép parasztbútor helyére nemcsak a nyugati, de a magyar lakásokba is betört a giccs. „Különösen az iparművészet terén az a sok, szecessziosnak nevezett ízléstelen dolog, mely a bécsi műhelyeken és kiállításokon szűrődött keresztül, mielőtt hazánkba került." Így foglalta össze röviden Emlékezéseiben Rónai az elburjánzott giccset, amely éppúgy elárasztotta a pénzarisztokrácia, mint a polgárság lakásait raffinált, semmitérő, ízléstelen bútorral, kerámiával, szőnyeggel és képpel. Pedig a gépipar lendületével a cél épp az lett volna, hogy kőben, fában, üvegben, vasban és textíliában az ízléses és olcsó tömegcikk jusson uralomra, amely mindennapi látványával és használatával társadalmunkban a legszélesebb körben ízlést nevelhetett volna. Rónai, aki Párizsban egész lélekkel a művészeti új, az impresszionizmus mellé állt, korán felismerte az iparművészet fontosságát és nevelő lehetőségeit. Ennek a művészetnek, ennek az ismeretlen területnek lehetőségei, az újítás varázsa és a szegénység is — amikor a párizsi festékkereskedők beszüntették a szegény magyar művésznek nyújtott hiteleiket —, arra ösztökélték Rónait, hogy nagy szorgalommal fogjon iparművészeti tervek készítéséhez neuillyi műtermében. Művészetének dekoratív ereje, gyakorlati hajlama nagyszerű formaérzéke és az Andrássy Tivadar budai palotájának ebédlő megrendelése is csak fűtötte munkakedvét. „Nemcsak a piktúrámhoz stílusban közelálló szőnyegeket, hanem *ízlésemnek megfelelő módon* tárnyérokat, üvegeket, bútorokat is terveztem, ami ebben az időben nagyon feltűnő, majdnem egyedülálló dolog volt" — írja öntudattal.

Ízlését abban az időben idehaza kevesen értették meg. Festői stílusa olyan újat jelentett, amely gyökerében támadta meg a szép képről és a művészi ízlésről eddig

vallott tételeket. Hát még az iparművészeti tervei. Ez az időszak 1880 és 1914 között igen zűrzavaros, extravagáns művekkel és elvakult harcokkal teli korszaka volt kialakuló modern iparművészetünknek. Ady „Magyar ugar"-jának a szóképével élve, valóban ugar volt ezen a téren széles Magyarország. Vadul burjánzott benne minden az ósdi avatagságtól a modern szecessziós giccsig, a lompos primitívségtől a különc ízlestelenségig. Így aztán érthető, hogy e zűrzavarban született újat a polgár, a mecénás és a hivatalos vélemény is rémüldözve fogadta. Érthető, nem tudtak különbséget tenni vállalkozók és vásárlók a rossz és a jó között, mert nem volt „hiteles" minta az újban, amelyik alapján a mű és a giccs között különbséget tudtak volna tenni.

Az Iparművészeti Társulat és a legjobb ízlésű gyárosok is tanácstalanul s legjobb esetben elmaradt gondolkodásmóddal, de legtöbbször rossz ízléssel tájékozódtak. Hogy is lett volna másképp, amikor Szinyei-Merse Pál és Rónai képein derültek. Hát még Rónai bútor- és szőnyegtervein! — „Emlékszem, — írja — különösen az „Idealizmus és realizmus" c. képszőnyegemet nagy ambícióval csináltuk abban a neuillyi nagy szegénységben. Szépnek ígérkezett és igen eredetinek: zöld és sárga harmónia, új színek, merész elhatározással megállapítva. Hittünk abban, hogy nem mindennapi lesz, talán még meg is veszi a kormány. Dehogy vette. Hiszen a hivatalos nagyságok még ilyet nem láttak és ha nem láttak ők, a mindenlátók, akkor az csak ostobaság lehet. Így volt csakugyan: elküldtem, visszaküldték," írta keserű gúnnyal. De mit remélhetett volna ezekután a közönségtől? Csak akkor értjük meg ezt, ha ma meghallgatjuk egy-egy bútor és újvonalú lakáskiállítás közönségének véleményét, vagy ha rosszalló derűjét végignézzük a sokszor nagyszerűen modern építészeti tervek láttán. Így volt ő is... Újszerű bútor, szőnyeg és selyemhímzés, ablaküveg-terveit, „velencei könnyedségű üvegjeit", tányérdarabjait kimosolyogták. De ő következetes volt. Újra és újra bemutatta azokat az Ernst Múzeumi kiállításán és a Művészházban is és mindenütt, ahol agitálhatott az újért. Még jó, ha csak mosoly fogadta, de kitartóan harcolt. Kitartóan a kiállítási termekben és az iparosműhelyekben is. Mert minden ipari darabjának kivitelezésénél ott volt és következetesen végigvitte akartát az asztalosnál, üvegesnél, gelencsérnél is épp úgy, mint a kőnyomdászoknál, legyenek azok kisiparosok, vagy gyárosok. Ezt írja Thék Endréről, a híres bútorgyárosról: „Az Andrássy ebédlő miatt úgy összevesztünk, hogy egymást a sárga földig lerántottuk."

Mindezt miért? Mert Rónai nem abbamaradt festőművész volt, akinek jó már az iparművészet területe is, hanem tervező művész, aki nagyonis komolyan vette az elgondolt művet. Egyszerűen azért, hogy „utat-módot mutasson, impulzust adjon a jobbízlésű, illetőleg erre nevelhető iparosoknak és gyárosoknak."

Itt álljunk meg és vonjuk le az eddig mondottakból a következtetést. — Tehát mit üzen Rónai az ifjú iparművészeknek, iparos tanulóknak és a magyar iparnak?... — Azt, hogy ne féljen és ne féljenek az újtól és az újítástól. Izeni azt is, hogy terveikért és eszményeikért harcoljanak bátran és következetesen. Csakis így születhet meg egy olyan iparosság és ipar, amely nem marad el az időtől.

Ez a nagy művész a reformerek konokságával hitt abban, hogy az „ártisztikusan berendezett lakás" a lélekre, végsőfokon pedig a társadalmi életre is nemesítő hatással van. Tehát nemcsak azért tervezett, „hogy magunkat jó ízlésre való tárgyakkal vegyük körül", hanem tervezett, hogy a régi, a megpenészedett kispolgári és az önelégülten lapos polgári és az önhitt, rosszízlésű vezetők ellenére is új és szebb életviszonyokat teremtsen. Ezt hitte is és nézzünk csak körül, mennyire igaza volt. Valóban az új környezet, új életet teremt. Itt Rónai szavait valamennyien: írók, festők, iparművészek, tervezők mind megszívlelhetjük.

Ez a tervező és teremtő vágy aztán a Lonka-hegyi Róma-villában nemcsak a tárgyakon, de a természeten is szétáradt. Ízlésének szép példája volt kertje és lakása. Ezt a somogyi dombrészt tört szobrokkal, élő növényekkel és tarka állatokkal derűt sugárzó ligetté varázsolta a kertművész Rónai. Házán pedig egyre gyakorolta a magyar kisipar minden ágának ízléses alkalmazását. Virágainak színeit átvitette a szobafestőkkel műtermébe és szobáinak falára is. A lakásberendezők választékos ízlésével alakította a villa nyugodt otthonosságát. Kedvelt virágai: „a skarlátvörös zsálya, a piros szimpla muskátli mellett a tiszta fehér színű virágok, de mégjobban a chróm-

sárga cyniák" és a rózsák, a széles és karcsú gesztenye, kardvirág és tulipán levelek most már nemcsak tervein, de visszaemlékezve a párizsi tervezgető világra, itt a Lonka-hegyen a valóságban is körülveszik. Mindaz, amit lelki szemeivel terveiben megalkotott, az itt a „hegyen" már körülötte az életben is megjelent. Gondoljunk csak szép hímzéstervére az „Anyagiasság és eszményiességre", vagy a „Rózsát tartó nőre". Igen, Rónai olyan szerencsés volt, hogy álmait életében a fizikai megvalósításban is végigélte. Nem azért hajszolta a szépséget, hogy álom maradjon, hanem, hogy életrekeljen. Meghatottan vettem kezembe azokat a fényképeket, melyeket ajándékul kaptam a véletlen folytán épp születésének századik esztendejében. A képen Lazarine, akárcsak a „Rózsát tartó nő" olyan stilizált, törékeny és beállított mozdulattal emel egy rózsató fölött arcához egy rózsát. Mellette „szecessziós", színpadias mozdulattal a szalmakalapos, fehérnadrágos mester áll. Kezében a bicska, mellyel lenyeste azt a rózsát, melyet a fényképész Lazarine kezében örökített meg. Mintha csak ez a megállított és megőrzött ünnepélyes pillanat és ez a rózsa lenne a hála és a köszönet azért a sok munkáért, melyet francia felesége a hímzett falikárpitok és gobelinek szövésére szentelt.

Ma, ha elnézzük borospoharait, konyakos kupicáit, és pezsgős poharait, melyeknek vízfesték vázlatai most itt függnek a Róma-villa falán, ki ne venné észre, hogy ezek virágkelyheket, mákgubókat ábrázolnak. Üvegbemeredett virágszirmok ezek a poharak. Füleik visszahajló levelek és száraik virágok üvegszárai. Bizony nem mindig olyanok, mint ahogy Bernáth Aurél mondja! Talpon állnak ezek az üvegszirmok, ha dőlnek is, akárcsak a napfény felé hajló virágkelyhek.

És tányér-tervei? Csak kettőt említek. Egyik a villa emeleti kék halljának falán függ. Fehér, kék és zöld színesceruzával rajzolt öt-hat fából álló gyümölcsöst ábrázol. Mintha e törzsek lombjai e tányéron várnák az almákat és barackokat, hogy rátegyék. Körben a tányér peremén a stilizált kis falu, amely a gyümölcsöt termeli. A másiknak már csak másolatát őrzi múzeumunk. Százszorszépekkel pettyezett füves tisztáson sütkérező fehér kacsák. Csupa hullámzó ritmus a szálas, egyenesen vibráló rajzú fűben, melyet távoli erdők zöld gömbjei kereteznek.

És ezeknek alkotója a szecessziós Rippl-Rónai, a szecessziós iparművész? ... Igen, amint mondja oktató időszerűséggel Emlékezéseiben „senki a saját korát joggal meg nem tagadhatja". — Valóban benne élt a szecesszióban, de abból egyéniségén átszűrve ezt a stílust olyan jelentős iparművészeti darabokat alkotott, mint a fentemlített művek és színes kőnyomatai, mint például az „Újságírók Egyesületének 1896-os meghívója".

Vagy, ha már itt tartunk, vegyük elő a sok közül a „Park aktokkal" vagy „Interieur zöld karosszékkel" és „Lazarine és Anella" c. alkotásait. Egyszóval mozaikos stílusára gondolok, mellyel Rónai impresszionizmusán belül valóban a legközelebb állott a sokat és méltán szidott szecesszióhoz, mégis bátran kimondhatjuk, hogy nála ez a stílusvariáció sem volt hiábavaló, mert általa ebben az alig két évtizedig divatos stílusban is a mi festészetünkben értékes alkotásokat hozott létre ... — Miért és hogyan sikerülhetett ez Rónainak? — Azért, mert mozaik kockái mögött nemcsak mesterkélt dekoráció van, hanem élő természet és szikrázó élet. Fordított gyakorlata e fejlődésképtelen stílunak, amely például Bécsben is csak formákat lopott a természettől.

A szecessziótól Rónai különösen az építészet terén remélt sokat. Nagy falfelületeket, amelyeken dekoratív erejének pályateret választhatott volna. Megépült szülővárosában is az akkor Péccsel vetélkedő kisváros méreteiben túlméretezett színháza és a Turul Szálló is. A szálló kávéházának öszvérfogatos napi vendége volt, de megrendeléseket nem kapott e falfelületek dekorálására. Sőt elmondhatjuk a városház tornya alá Deákra és Kossuth arcképére sem kapott megrendelést. A főispánok arcképcsarnokába is csak egyet festetett vele meg a vármegye. Makkfalvay Géza portréját, de legyünk őszinték, azt is eldugatták a vármegye levéltárosával a sok aktaállvány közé, nehogy ez a mozaikos, idegesítően vibráló remek portré megzavarhassa a nagygyűléseken a törvényhatósági bizottság tagjainak kiegyensúlyozott megyei hangulatát. Onnan, a por közül került elő a Rippl-Rónai Múzeum képtárába, amely az

iparművész Rippl-Rónaitól is 30 db asztal, kandalló, lámpa és egy különösen szép pohárszék tervét őrzi.

Művészi terveinek és harcainak megvolt az eredménye. Végülis a gúnyolódó közizlés közeledett hozzá. Befogadta s megnemesedett az új által, amelyért Rónai harcolt... Ha már eddig jutottunk, záró soraimban el nem mulaszthatom megjegyezni: bizony fontos lenne összeállítani színes könyomatainak teljes katalógusát és reprodukcios teljes gyűjteményét. Fellelhető pasztelljeinek *színes diapozitívre vett gyűjteményét pedig kötelezővé tenném*, mert amint — az újra és újra átjátszott magnetofon szalag az időben a hangot, úgy őrizhetnénk meg a pusztulástól e diapozitívekkel Rónai lepkeszárny-finomságú, évről-évre színei hímporát vesztő műveit.

Mit olvasott Rippl-Rónai József?

A könyvei

Rippl-Rónai nem volt könyvgyűjtő. De az alkalmi vásárlásokból és az író-barátok ajándékaiból összegyűjtött könyvek alapján értékes gyűjteményt mondhatott magáénak. Tanítványa, Martyn Ferenc becslése szerint 150 kötetet foglalt magába gyűjteménye. A halála óta eltelt évtizedek, és a háború eseményei azonban szétszórták könyveit, s ma már csak 38 mű található hajdani otthonában, a kaposvári Rómavillában. Ez az eredeti állománynak körülbelül egynegyede lehet.

A megmaradt könyvek magyar, francia és német nyelvűek. A nagyobbik rész francia nyelven olvasható. Feltehetően a korabeli állományban is ez az arány uralkodott.

Francia nyelvű könyveinek egyrésze szépirodalom. Ezek között az első helyre kívánkozik Szophoklész „Oidipus királya"-nak és „Antigoné"-jának francia fordítása (Sophocle: Oedipe Roi — Antigone, Paris é. n.), amelyet — mint azt sajátkezű bejegyzése tanúsítja — 1914-ben vásárolt. Mindjárt ezután következik Rabelais „Gargantua"-ja (Paris é. n.) és „Pantagruel"-je (Paris é. n.), amelyeket ugyancsak 1914-ben szerzett meg. Ezek mellé a következő könyveit sorakoztathatjuk: Moliere: „La Malade imaginaire — La Comtesse d'Escarbagnas" c. munkáit, Balzactól a „Modeste Mignon"-t (A szerény Mignon) (Paris é. n.) és a „Les Parentes pauvres — La Cousine Bette" (A szegény szülők — Betti néni) (Páris é. n.), Maupassanttól a „Fort comme la Mort"-ot (Erős mint a halál) (Paris 1903), Lamartinetől a „Les Confidences" I—IV. kötetét (Paris 1904), Prosper Castniertől a „Les Amants Lesbos" (Lesbosi szeretők) (Paris 1900), Henry Murgertől a „Madame Olympe"-t (Olympia asszony) (Paris 1888), az Auguste Dorchain által összeállított „Les Cent Meilleurs Poemes (Lyriques) de la langue Francaise" (A francia nyelv 100 legszebb verse) c. antológiát, Claude Farrere-től a „L'Homme qui assassina"-t (Egy ember, aki ölt) (Paris é. n.), Saint-Simontól az „A la Cour du Grand Roi"-t (A nagy király udvarában) (Paris é. n.), Ernest La Jeunessetől a „L'Hólocauste" (Az engesztelő áldozat) (Paris 1898) c. munkát, továbbá D'Annunziotól „A tűz" francia fordítását (Paris é. n.), Guy de Pourtales „Chopin ou le poete" (Chopin, a zongora poétája) (Paris 1927) c. művét, Marie Robert Halt „L'Enfance de Suzette" (Zsuzsi gyermekkora) (Paris é. n.) c. könyvét, végül Baudelaire fordításában Edgar Poe „Histoires Extraordinaires" (Rendkívüli történetek) (Paris 1888) c. művét. E könyvei között maradt meg még az „Echos Francais de la Lyre Hongroise" (A magyar líra francia visszhangja) c. kötet (Bp. 1921.)

Magyar íróktól, Mikszáth Kálmán „Tót atyafiak" és „A jó palócok" (Bp. é. n.) c. kötetét, Eötvös Károly két elbeszélés kötetét, az „Aki örökké bújdosott és egyéb elbeszélések"-et (Bp. 1901) és „A két ördög vára és más elbeszélések"-et (Bp. 1901), az Ady szerkesztette Petőfi-antológiát, „A forradalmár Petőfi"-t (Bp. 1910), Móricz Zsigmondtól a „Vidéki hírek és más elbeszélések"-et (Bp. 1911) és a „Szerelem" (Bp. 1913) négy egyfelvonásost összefogó kötetét. Kiss József „Legendák nagyapámról" (Bp. 1911)

c. könyvét és Vitéz Miklós „Haláltánc" (Bp. é. n.) c. szomorújátékát találtam megmaradt könyvei között.

E könyvei közül négy dedikált példány. Ady Petőfi-antológiájának címlapján ezek állanak: „Rippl-Rónai Józsefnek minden szeretetemmel Ady Endre 1918. nov. 9." Móricz „Szerelem" c. könyvét Lazarinenak ajánlotta: „Nagyságos Rippl-Rónai Józsefné úrasszonynak mély tisztelettel Móricz Zs. 1915." Másik könyvén a mesternek szóló sorok olvashatók: „Rippl-Rónai Jóska kedves bátyámnak szeretettel Móricz Zs. 1917." Ugyane könyv címlapjára a mester a következőket jegyezte fel: „Az én kedves Zsigám ajándéka." Az utolsó dedikált példány a Vitéz Miklós könyve, amelyen ezek a sorok olvashatók: „Rippl-Rónai Józsefnek nagyrabecsüléssel — barátsággal — szeretettel Vitéz Miklós 1921. okt. 31."

Művészeti, tudományos és egyéb könyvei közül is csak néhánynak kegyelmezett az idő. A K. Lippich Elek szerkesztette Művészeti Könyvtár sorozat két darabja maradt meg. Éber László „Donatello"-ja (Bp. 1903) és Pekár Gyula „Ferrara, Ravenna Firenze" (Bp. 1907) c. munkája. Octave Mirbeautól a „Des artistes" (Paris é. n.), Gustave Geffroy-tól a „La vie Artistique" (Művészek élete) (Paris 1894), Pitray grófnőtől a „Le Chateau de la Pétaudiere" (A La Pétaudiere kastély) (Paris 1909), az „Almanach Hachette", Paul de Grandpré-től az „Echapeés sur L'Horizon (Manifeste Feminin Dedie a toutes Femmes)" (Eltüntek a láthatárról. Kiáltvány a világ összes asszonyaihoz) (Paris 1895), Eugén Fromentin-től a „Les Maitres d'Autrefoi. Belgique — Hollande" (Belga és holland mesterek) (Paris é. n.), Czóbel Minkától a „Lélekvándorlás" francia fordítása (La Migration de l'Ame, Traduction de Melchior de Polignac) (Paris 1897), Jean-Richard Blochtól „... et Compagnie" (... és Társa) (Paris é. n.), Allan Kardectől a „La Genése les Miracles et les Predicions Selon le Spiritisme" (A genézis, a csodák és jóslatok a spiritizmus szerint) (Paris é. n.), Ruskintól a „Velence kövei" I—II. kötet, Geőcze Sarolta fordításában (Bp. 1896/7) és végül egyetlen német nyelvű könyve, az Aurora 1846. évi zsebkönyve vészelte át a mester halála óta eltelt évtizedeket.

Az olvasmányai

Rippl-Rónai keveset olvasott, nem tartozott azok közé az emberek közé, akiknek — mint mondani szokás — nagy az olvasottsága. Ismereteit inkább a tapasztalat és a megfigyelés adta, s csak kisebb részt merítette könyvekből. Aki annyit dolgozot. mint ő, az nem ért rá arra, hogy könyveket, pláne nagy könyveket olvasson.

Mégsem felelne meg a valóságnak, ha azt hinnénk, hogy az írás és az irodalom iránti közöny, vagy éppenséggel betűiszony jellemezte volna. Rendszeresen és nagy számmal járatott napilapokat, folyóiratokat, szerette a felolvasásokat, s időnként vásárolt is könyveket. Martyn Ferenc, a tanítvány — aki jól ismeri az akkori idők művészvilágát — a tanú rá, hogy olvasatobb volt, mint a kortársművészek nagyrésze. Csakhogy az olvasás sohasem fokozódott nála szenvedéllyé, hogy nevével a szobatudós, vagy a könyvmoly fogalmait hozhatnánk kapcsolatba.

Melyek voltak azok a művek, amelyek érdeklődési körébe vágtak, s amelyek olvasókedvét felkeltették?

Anyanyelvén kívül franciául és németül beszélt. Idegennyelvű olvasmányai e két nyelv köréből kerültek ki. Noha mind a két nyelvet egyforma könnyedséggel olvasta, főleg a francia szerzők műveit forgatta.

Mindenekelőtt az aktualitások érdekelték: a napilapok és folyóiratok cikkei. Az érdekes részleteket, szemelvényeket gyakran felolvastatta. Ha pedig maga vett kézbe egy-egy cikket, akkor annak minden sorát átfésülte, valósággal átböngészte. Ilyenkor az volt a szokása, hogy ceruzát vagy tollat vett elő, s aláhúzta, kijavította, megjegyzésekkel láttal el olvasmányát. Megjegyzései rendszerint rosszalló megjegyzések voltak. Különösen epés volt, ha művészeti írásokat olvasgatott. Amíg a szépirodalmi műveket szó nélkül hagyta, addig a műbírálatokkal, művészeti írásokkal azonnal vitába szállt. Általában elutasította a művészettörténészek elmefuttatásait, nem egyszer üres

fecsegésnek minősítette leírásaikat. (Nagyon tanulságos volna, ha egyszer valaki időt szentelne e kritikai megjegyzések összegyűjtésére és feldolgozására.)

Amennyire taszították a gyenge műbírálatok és tanulmányok, annyira vonzották a képek. Szívesen időzött művészeti könyvek társaságában. A sok és hosszú szöveget azonban itt is kerülte. Amit egy reprodukció elmondott, neki az elég volt, s nem volt kíváncsi rá, hogy mit fűznek hozzá. Innen van, hogy elsősorban a kisformátumú, jó minőségű kiadványokat kedvelte, amelyekben kevés volt a szöveg, s annál több és gazdagabb az illusztráció. De nem hiányoztak könyvei sorából a művészeti monográfiák sem. Olvasmányai között mindig volt néhány művészeti monográfia, s ha ideje engedte, elővett egyet-egyet, bele-bele olvasott és nézegette a képeket.

Művészeti olvasmányai általában a régi idők művészetéről szólottak. Nagyon érdekelte a trencento és a korareneszánsz. Műtermének asztalán éveken keresztül láthatók voltak azok a munkák, amelyek Masaccio és Benozzo Gozzoli művészetét tárgyalták. Csodálattal tanulmányozta a francia gótikát. Állandóan nézegette az egyiptomi plasztikát, s érdekelték a primitívek. Amikor Medgyessy Ferenc Kaposvárott vendége volt, anélkül, hogy mélyebb fejtegetésekbe bocsátkozott volna, gyakran és élvezettel beszélt idevonatkozó ismereteiről és olvasmányélményeiről. Az óceániai és afrikai folklór irodalmát kevésbé ismerte. Művészettörténész kortársai közül Fülep Lajos és Lyka Károly munkáit olvasgatta. Különösen Fülep Lajos „Magyar művészet" c. munkáját becsülte nagyra, amely annak idején a „Gondolat és Írás" sorozatban jelent meg.

A tudományos munkák közül a népszerűsítő, ismeretterjesztő műveket olvasgatta. De szívesen töltötte szabad idejét lexikonok és lexikális művek olvasásával is. Ezek „ideális" olvasmányok voltak számára, mert kevés szóval, röviden tapintottak rá a dolgok velejére.

Ritkábban olvasott szépirodalmat. Ha mégis rászánta magát, a rövid lélekzetű műveket kereste. A nagy, többkötetes művek olvasását terhesnek érezte, s csak nehezen rágta át magát rajtuk. Martyn Ferenc mondja, hogy egy nyáron, amikor elhatározta, hogy elolvassa Stendhal Vörös és feketéjét, hetekig tartott, míg végére ért. A könyvet állandóan magával cipelte, ide-oda tette-vette addig, míg ünnepélyesen jelentette, hogy befejezte. Persze tévedne, aki azt hinné, hogy nem ismerte a világirodalmat. Olvasta Rabelaist és a nagy francia mesterek műveit, s beleolvasott, vagy legalább is áttekintést szerzett más népek klasszikus irodalmából is.

A korabeli nyugati irodalomból a franciákat ismerte leginkább. Itt is elsősorban Mallarmé, a szimbolisták és azoknak a műveit olvasta, akiket művészi törekvéseiben fegyvertársainak tekintett. A magyar kortársak közül azokat szerette, akik a Nyugat köréhez tartoztak. Ady, Móricz, Tóth Árpád, Babits műveit forgatta leginkább, akik a legtöbbször dedikált példányokat küldtek neki. Mert ezekhez az írókhoz meleg barátság fűzte, műveik olvasása a velük való személyes érintkezést jelentette számára. Író-barátainak olvasásakor mindig felmerült benne az alkotás titka iránti kíváncsiság. „Hogy is ír ez a Zsiga?", „Hogy csinálja ez a Zsiga?" Ilyen és ehhez hasonló kérdéseket mondogatva vett le polcáról egy-egy Móricz-könyvet.

Olvasmányai csak ritkán gyújtották fel festői képzeletét. Csak elvétve fordult elő, hogy irodalmi témára komponált. E ritka esetek egyike volt, hogy Georges Rodenbach „Les vierges" (A szüzek) és „Les tombeaux" (A sírkövek) c. műveit illusztrálta, kőrajzokat készítve hozzájuk.

KÁVÁSSY SÁNDOR

Három eredeti bemutató a Pécsi Nemzeti Színházban

A Pécsi Nemzeti Színház az utóbbi években fokról fokra felküzdötte magát az ország legjobb színházai közé. Prózai, balett- és operatársulata előadásainak nagy része az elmúlt évadban már elérte a fővárosi színházak előadásainak színvonalát.

A fejlődés állandó útkeresés és bátor kísérletezés közben következett be. Figyelemre méltó kísérlet volt például az évad elején bemutatott „klasszikus ciklus". Euripides, Schiller, Csehov, Baumarchais, Lope de Vega szerepelt a műsoron, s hogy milyen közönségsikerrel, arra egyetlen adat is fényt vet: az öt klasszikus szerző műveit összesen százötvenszer játszották. Közülük a Médeiát sikerrel mutatták be Budapesten is.

Még bátrabban kísérletezett a pécsi színház fiatal magyar drámaírók műveinek bemutatásával. Ezért elismerés illeti, még akkor is, ha nem minden bemutató hozott kirobbanó sikert. A fiatal drámaírók darabjait fiatal rendezők és fiatal színészek vitték színre, s így frisseség, életszerűség, maiság s nem egyszer merész útkeresés jellemezte az előadásokat. Természetesen hiányosságok, hibák is akadtak mind a művekben, mind az előadásokban. Hiszen kísérletről volt szó.

Az elmúlt évadban három fiatal magyar szerző művét mutatták be. Az alábbi jegyzetek ezekhez az előadásokhoz fűznek néhány megjegyzést.

Cserhalmi Imre: Harmadik nélkül...

A boldogan kezdődő házasságok legtöbbnyire a „harmadik": egy másik nő vagy egy másik férfi miatt kerülnek válságba. De vajon feltétlenül szükséges-e a „harmadik", hogy egy házasság tönkre menjen? Cserhalmi Imre első bemutatásra került drámájának ez a központi problémája. A választ két házasság felbomlásának ábrázolásával igyekszik érzékeltetni az író.

Csurgó Ádám építészmérnök nagy sikerének: egy országos pályázat megnyerésének napján döbben rá, hogy munka közben milyen messze került feleségétől. Pedig látszólag minden feltétel megvan hozzá, hogy boldogok legyenek: szerelmi házasságot kötöttek, Mária is elvégezte a műszaki egyetemet, mindketten ugyanabban az üzemben dolgoznak mint kollegák, szép otthont teremtettek maguknak, már autóra gyűjtenek... Csakhogy a feleség nem szereti munkáját, s amikor férjét ünneplik, félve vallja be: „Én jól tudom... Te őrült tempóban kezdtél futni a pályán, s én nem tudlak követni... S mi lesz még ezután! Most felkapják a neved, híres leszel...! Ádám pedig kiábrándulva fogalmazza meg a maga igazságát: „...nekem a felhőkarcoló csúcsáig kell szállnom, mert másképp értelmetlen lenne az életem, s mert tőlem ezt várják mindazok, akik hisznek bennem. De ő csak a tizedik emeletig tud velem jönni..."

Lóránt Péter költő és Nyirő Éva újságíró házasságában is hasonlók a bajok, csak a szereposztás fordított: ők is úgy gondolták, hogy egymás mellett teljesedik majd ki az életük, Péter mint költő, Éva mint regényíró fog sikereket aratni; Éva regénye azonban nem születik meg, mert ötleteit, gondolatait tehetségtelenebb férje használja fel. Egyszer aztán ebben a házasságban is elhangzik a kemény szó, mégpedig Éva aj-

káról: „Tudod, hol volt eddig az én regényem? A te verseidben. De én tovább nem tudom a te művészetedet szolgálni, ha a magam dolgát nem végezhetem."

Mindkét házasság zsákutcába jut tehát, végül fel is bomlik. De vajon „harmadik" nélkül? Az eddigiek azt sejtetik, hogy igen. Cserhalmi Imre azonban olyan irányt szab a cselekménynek, amely problematikussá teszi a választ: Éva készülő regényéhez anyagot keres, ezért a híressé vált fiatal mérnököt, Ádámot keresi fel, hogy megkérje, mondja el élete történetét. Kettőjük között éppen házasságuk zsákutcájának nyilvánvaló válásakor szerelem szövődik, s így végül is bizonytalanná válik, hogy a mű címe után pontot avagy kérdőjelet kell-e tenni. (A szerző pontot tett, a színlapon kérdőjel szerepelt.) Félreértés ne essék: nem a mondanivaló tételes megfogalmazását kérjük számon az írótól, de ha már ilyen világosan exponált egy valóban izgató, valóságos problémát, erre művének félreérthetetlen választ is kellett volna adnia. A szándék valószínűleg meg is volt ehhez, nyilván a drámaírói gyakorlatlanság bogozta össze úgy a szálakat, hogy a felvetett kérdésre szánt válasz határozatlanná vált.

A színházi tapasztalatok hiánya mutatkozik meg abban is, hogy a sok drámai lehetőséget hordozó témából mégsem lett igazi dráma, a konfliktusok kibontakozásának előttünk élesödő cselekménysorozata, — a színen csupán a történet egyes kiragadott jeleneteinek elbeszélése, illetve — mintegy „ad illustrandum" — megjelenítése történik. A darabban ugyanis Mária egy riporternek elmondja szomorú házassága történetét, ez ebből akarja élete első nagy riportját megírni, s ezért elhatározza, hogy kibogozza a kuszának látszó szálakat, fényt derít a láthatatlan mozgató rugókra, az igazságra. Nyomozó munkája közben beszélget az ügy szereplőivel, s ezek elbeszélése elevenedik meg az egyes jelenetekbn. Így azonban a dráma menete túlságosan epikussá válik, s nagyszerű színpadi lehetőségek maradnak kihasználatlanul.

Hogy a mű mégis feszültséget tudott kelteni, az nemcsak izgató, mai problémafelvetésének köszönhető, hanem a történések kétségtelenül ügyes megjelenítésének is. Cserhalmi Imre Kohout drámájára, az Ilyen nagy szerelem-re emlékeztető dramaturgiai megoldásokra törekedett, s bár ezt témája nem tette eléggé indokolttá, azt kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy ennek a felépítésnek természetszerű nehézségeivel sikerrel birkózott meg. A jelenetek jól peregnek, az újságíró és riportalanya közötti beszélgetés szinte észrevétlenül változik át a szóbanforgó esemény megjelenítésévé. Hol a jelen, hol a múlt elevenedik meg előttünk, s mindez mesterkéltség nélkül történik, természetesnek hat. Az igazi drámai konfliktus hiányát a jól pergő dialógusok is némileg feledtetik.

Ami viszont mégis erőltetettnek látszik, ez a figurák túlságosan sematikus felállítása, a jellemek rendszerének mesterkélt konstrukciója. A mondanivalót elsősorban hordozó két házaspár pontosan ugyanazzal a problémával viaskodik, csupán az egyikben a férj, a másikban a feleség a tehetségesebb, a magasabbra törő, az előrehaladásban házastársától hátráltatott. Ők ketten aztán „véletlenül" találkoznak, s kiegészítik egymást. Ez így bizony kissé „csinált" s tompítja a végső mondanivaló hitelességét, akárcsak az is, hogy a szerző az általános érvényűt olyan különleges körülmények között élő figurák történetével akarja elfogadtatni, mint egy országoshírű mérnöké és egy közismert költőé.

Típusalkotásában is jó és kevésbé jó keveredését figyelhetjük meg. Figurái általában sok részletigazságot kitűnően megtestesítenek, a maguk egészében mégsem eléggé életszerűek. Ez különösen női szereplőire vonatkozik. Éva alakja nem pontosan körvonalazott, Mária pedig valószerűtlen: csak azért tanult az egyetemen, hogy majd pénzt keressen oklevele birtokában, utána csak azért megy állásba, hogy férjének kedvében járjon; csak a háztartásnak szeretne élni, férjét cselédként kiszolgálni, olyannyira, hogy ez már indulatosan kéri: „Ne lássél jobban, könyörgöm, így is túlságosan el vagyok látva." Az az elve: „A nő arra teremtetett, hogy a lakásból otthont varázsoljon, gyereket neveljen és gondozza a férfit", s a végén ez az egyetemet végzett mérnökasszony hozzámegy feleségül a bérelszámoló Füle Mártonhoz, a nyárspolgároknak ehhez a legkomikusabb és legellenszenvesebb képviselőjéhez, aki nem engedi feleségét dolgozni („mert a rendes asszonynak otthon a helye"), megtiltja neki a kávé-

zást, mert ez egészségtelen s felesleges pénzkiadással pár, pontosan, fillérre kiszámolja a heti kosztpénzt, s a féléves házassági évfordulón nem vesz neki semmit, mert „a húszas is számít" —, inkább élére rakja a garast. Ezt az embert nevezte Mária már első házassága idején is „Bezzeg"-nek. („Bezzeg" ő az igazi férj-típus, nem olyan, mint Ádám, a zseniális és fantáziadús tervezőmérnök férj.) Vajon jellemző-e ez a Mária a mai kor értelmiségi asszonyaira? A sok felbomló házasság mögött valóban ilyen asszonyi szemléletet találunk-e a kiváltó okok között?

Íme: izgató téma, modern dramaturgiai elképzeléseknek a részletekben lebilincselő megvalósítása, ugyanakkor szerkezeti gyengeségek, tisztázatlan végső kicsengés, érdekes, de nem mindenben életszerű és részben elnagyoltan ábrázolt figurák, — jó és kevésbé jó keveredése jellemzik Cserhalmi Imre első színre került drámáját. Még nem beteljesedés, de biztató, ígéretes kezdet. A Pécsi Nemzeti Színház mindenképpen helyesen tette, hogy alkalmat adott bemutatására.

A darab színpadi sikeréhez nagyban hozzájárult a kitűnő előadás. Turián György otletes rendezése egyszerű eszközökkel tökéletes illúziót tudott kelteni. Alig alkalmazott néhány kelléket, néhány kifejező jelzést, figyelmet keltő és érdeklődést irányító fényhatást, a néző mégis az első perctől benne élt a dráma atmoszférájában, észrevétlenül és zavartalanul élte át a jelen és a múlt egymásmellettiségét, változását. A pécsi Kamaraszínház színpadán szinte filmszerűen és mindig a kellő tempóban elevenedett meg a sokszínű élet. Ez természetesen a kitűnő színészgárda érdeme is. Különösen Spányik Éva alakítása érdemel külön szót: életszerűvé tudta tenni az elnagyoltan ábrázolt Éva figuráját. Az egyébként kitűnő Pál László alakításával viszont nem érthetünk egyet: az amúgy is feleslegesen karikatúraszerűen ábrázolt Füle Márton alakját még tovább karikírozta, s így ez a figura ezen a színpadi előadáson hitelét vesztette.

KOLTA FERENC

Sándor Iván: Az R 34-es repülőjárat

Nem értem, sohase is fogom érteni, hogyan folyhat egyáltalán vita arról, szükség van-e a háború és a nácizmus korát idéző témák irodalmi — vagy éppenséggel dramatikus — feldolgozására? Hogy milyen meggondolás alapján állítja valaki (és nem is kevesen!), hogy a múltról, *erről* a múltról beszélni nem időszerű többé, hogy a borzalom esztendeinek visszaidézésére semmi szükség, hogy mindaz, ami történt, szomorú és tragikus ugyan, de foglalkozzanak vele a történészek mármost: mi leghelyesebben tesszük, ha az egészet mielőbb elfeledjük.

A drámához írt kommentárban a szerző ezt mondja: „Ha feledni tudunk is, *elfeledni* nem szabad soha!" És meg is fogalmazza — végül is ezért született meg a tragikus játék — mi az, amit nem szabad elfelejtenünk sem most, sem később, végig az egész életünkben, és a fiainknak sem az ő életükben. Ennek az emlékezet-idéző színjátéknak egyik főszereplője, az éles szemű és világos eszű, de a kiállt szenvedések és megaláztatások során cinikussá lett norvég orvos a nácik börtönében arról beszél, hogy tanulságos megfigyelni, mennyit fejlődött az elmúlt néhány században az ölőfegyverek technikája, míg az egyszerű hajítódárdától rövid úton a zuhanóbombázóig és az egyéb tömegpusztító fegyverekig elért. „Még egy kis igyekezet, és *az ember maga* népteleníti el a földet." És nyilvánvaló, hogy *miféle* embereket ért alatta.

Állíthatjuk-e jó lélekkel, hogy ilyenfajta emberek nincsenek többé? Hogy ez a veszély teljesen megszűnt?

Mire alapozza tehát nem egy vitázó azt az állítását, hogy a múltat el kell felejteni?...

... A múlt felidézésének nem éppen szokványos módját választotta a fiatal drámaíró, Sándor Iván. Elénk állított négy börtöncellát, benne négy rab: valamely náci gyűjtőtábor különzárkáinak lakói. A négy kivételezett rab-orvos; különböző nemzetiségűek és alkatúak, de hivatásuk tiszteletében, a barbárság gyűlöletében, és egy ideáli-, többé kevésbé elvont emberség-eszményhez való ragaszkodásban megegyeznek. Arra kényszerítik őket, hogy segédkezzenek a tábor vezető-orvosának kísérleteiben, aki

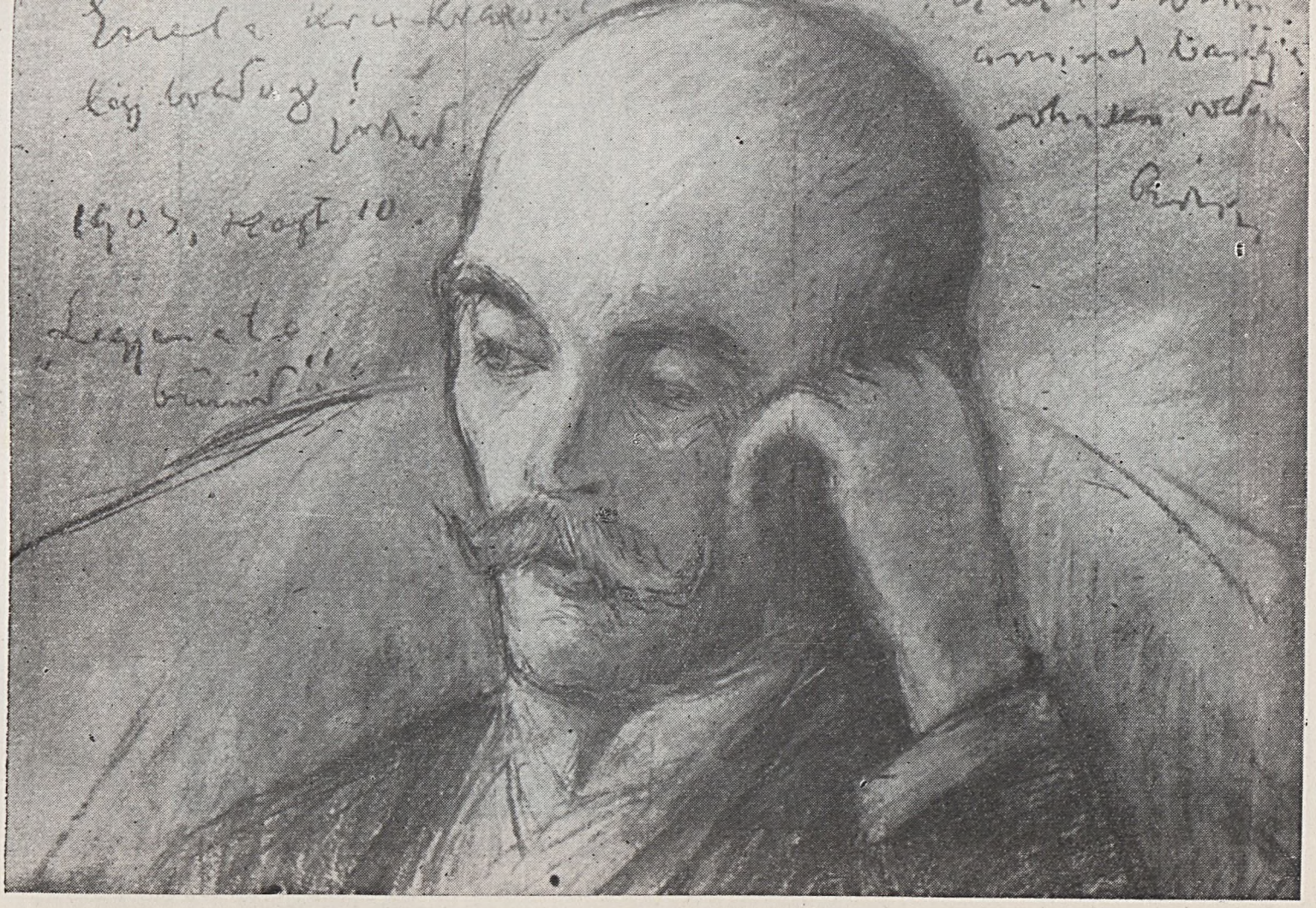

Rippl-Rónai József: Rónai János arcképe
(Modern Magyar Képtár, Pécs)

Rippl-Rónai József: Nő pohárral
(Modern Magyar Képtár, Pécs)

azt kutatja, hogyan lehet asszonyokat (a megszállt és majdan megszállandó területek asszonyait) nagyüzemi úton mesterségesen terméketlenné tenni, hogy a német faj szaporodási aránya növekedjék — keresi a szérumot, amellyel nők ezreit is sikerrel „kezelhetné" naponta. Az orvosok váratlanul kerülnek szembe a kérdéssel: segítenek-e neki pusztító munkájában, és akkor, nélkülözhetetlenné téve magukat, megőrizhetik életüket, vagy nem segítenek, és akkor... nos akkor beállhatnak a halálraítéltek közé. Segít-e vajon az a Magyarországból idehurcolt professzor, akinek éppen a meddő nők termékennyé tétele terén elért tapasztalatait kívánja a német orvos — milyen borzalmas kontraverzió — az *ellenkezőjére*, a nők megcsonkítására felhasználni?

A probléma elől nem lehet kitérni — és ez a tragédia. A dráma azonban voltaképp nemcsak ezen a síkon exponálódik, de az orvosok lelkében is: hogyan birkózik meg egyik a másik után a becsületes halál vagy a becstelen élet oly végzetes és kiutat nem mutató alternatívájával. Hogyan sodródnak keresztül a naiv bizakodás, a passzív humanisták álma: a szigetre vágyódás, a kétségbeesés, az idegrohamok és végül a közönyössé válás állomásain egészen addig, amíg a két legerősebb közülük (a magyar professzor, akiben végre felébred a tudós felelőssége, és a cseh doktornő, akit a mozgalom nevelt) megtalálja az egyetlen lehetséges megoldást, amelyet a felelősen élő ember megkerülhetetlen morális logikája és az adott szituáció egyforma erővel sugallnak: megkísérlik, hogy néhány szerencsétlent megmentsenek, s azután odaállnak az osztag elé.

A szerző a nehezebb utat választotta, amikor a látványosabb megoldásokat ígérő párbajok, és a végletes nézetek mutatós összecsapása helyett ezt a *belső* drámát mutatta meg: hogyan küzd meg négy különböző ember a maga közönyössége, polgári kívülállása, aggodalma, rettegése, nemegyszer gyanús megoldásokat sugalló életszeretete démonaival, és hogyan adja meg mindegyik a maga szuverén morális logikája alapján a választ. A nehezebb megoldást választotta dramaturgiai szempontból is, amikor a mozgalmasságával csábító nyílt összecsapások helyett a lelki reakciók, a belső monológok és párhuzamos dialógusok: az érvek és ellenérvek felsorolásával — bízva abban, hogy ezek önsúlyukkal is megragadnak — az aktív, realista színpad helyett egy stilizáltabb és absztraháltabb színpadi játékot teremtett, és az *akció* segítségét elmellőzve többnyire a *szóra* bízta a drámai feszültség megteremtését. És nem állíthatjuk, hogy kísérlete sikertelen maradt volna.

Hanem kár, hogy az egyébként figyelmes, és a részletek kimunkálásában gyakran remekelő rendezés (Dobai Vilmos) éppen azt nem vette észre, ami pedig lényeges: hogy a belső drámákat, az életszeretet és lelkiismeret párharcait akkor ábrázolja pontosabban, ha a szokványos naturális eszközöktől mindenütt eltér, és az egész játékot következetesen egy elvont és jelképes síkra vetíti. (Talán a szerző sem bíztatta erre eléggé.) Ilymódon a dráma mának szóló szimbolikája is jobban kidomborodott volna. Az alakok pantomimikájukban is, kosztümjeikben is e felfogásbeli bizonytalankodás jegyeit hordozták; egyedül a kevés eszközzel megoldott díszletezés volt egyértelműen és céltudatosan jelképes.

A rendezői tétovázást a színészi munka is megsínylette némiképp. Tán egyedül Tomanek Nándor professzor-alakjában nem volt e stiláris kettősség észrevehető — és talán Lelkes Dalma egyszerűbb eszközökkel megformált cseh orvosában. A náci figurák orvosköpenyege alól (Koppány Miklós, Paál László) kissé túl feltűnően lógott ki az ördögláb, és egyátalán, a náci világ borzalmait kevésbé harsány színek is felidézték volna.

Igen tetszett azonban a kísérőzene (mért nem tüntették fel komponistáját?): azt a világot, légkört és lelkiállapotot, amit a díszlet és mimika — helyesen — csak jelzett, a maga *konkrét* eszközeivel kiválóan érzékeltette.

LUKÁCSY ANDRÁS

Thiery Árpád: Bokáig érő víz

A nézőtér elsötétedik, majd hirtelen fénycsóva világítja meg a színdarab hősét, Tomor Károly nyugalmazott törvényszéki bírót. S ezzel már a dráma kellős közepében vagyunk. Tomor nemcsak jelképesen, hanem a szó igazi értelmében kívülről érkezik a tragédiába, hogy újra felidézze annak minden részletét. Mert nyugdíjbavonulása ünnepi vacsoráján tudja meg, hogy feddhetetlennek hitt életét sötét árnyék borítja, tudtán és akaratán kívül halálra ítélt két olyan embert, akik az ő formális jogi igazságánál egy mélyebb és emberibb igazságot képviseltek. Van-e kivezető út ebből a belső konfliktusból, visszatalál-e Tomor abba az életbe, amelynek csak akkor van számára értelme, ha kibékül lelkiismeretével?

De ezzel együtt felmerül a dráma hitelességének kérdése is: megtörténhetett-e, hogy egy bírót úgy férevezettek, hogy illegális kommunistákat, mint közönséges bűnözőket ítélt halálra? Súlyosbítja a kérdést, hogy a háború évei alatt, amikor vadásztak a kommunistákra, lehetett-e egy bíró ennyire vak, félreismerhette-e ennyire a valóságot, hogy figyelemre se méltassa két ember politikai magatartását?

Persze, ha Thiery tételét elfogadjuk, akkor már nincs baj, mert főhősében jól motiválja a régi értelmiséginek azt a típusát, aki két világ mezsgyéjén áll s épp habozása mutatja becsületességét. Ezért nem egyedi eset, jóllehet bírói hivatásából, az igazságot kereső és szolgáló mesterségéből következik, hogy sűrítve érzékelteti a régi értelmiség minden problémáját. S Thiery Árpád nemcsak egy társadalmi réteg problémáját mutatja be, hanem elvezet a megoldáshoz is, noha itt már az egyszerűbb utat választja.

A dráma egyetlen színen, de különböző síkokon játszódik. Tomor első szavai után benne vagyunk az egész problémakörben, s a kínai drámákra emlékeztető közjáték után — amikor a szereplők egymás után bemutatkoznak, a rájuk hulló fénysugárban szinte lelki röntgenképüket mutatják fel — végetér a vacsora, a vendégek eltávoznak. A bíró egyedül marad s tulajdonképpen ekkor kezdődik a dráma. Mert az író egy merész ötlettel visszapergeti az eseményeket, ábrázolva is mindazt, amit Tomor és vendégei szavaiból már megtudtunk. Az ötlet kitűnő s Thiery szerencsésen elkerüli a modern dráma formabontásának modorosságait. Igaz, hogy ezzel aránytalanul hosszúra nyújtja az expozíciót, de bírja mondanivalóval. S a dráma első részének sajátos ritmust tud adni azzal, hogy amit először kizárólag verbális eszközökkel ábrázolt, most el is játszatja a szereplőkkel.

Persze ez a szerkesztési mód szükségszerű kényszerhelyzeteket is teremt. Sok a monológ, néha fárasztóak, máskor nem is meggyőzőek, a dialógusokban pedig sok a kitérő. Igaz, hogy ezek az apró vargabetűk a szereplők jelleméből is következnek: az ünnepi vacsora négy résztvevője csupa ellentét, egy kisváros tarka keresztmetszete, s legfeljebb azt kell kérdeznünk, miért éppen ezt a négy embert hívta meg Tomor bíró az ünnepi vacsorára?

Thiery egy lezárt, befejezett élet egészét vizsgálja, egyetlen éjszaka eseményeibe zsúfolva, amivel csak aláhúzza hőse tragikumát. De egyben ott van a kérdés is: van-e visszaút ebből a lelkiismereti pokolból, hisz a főhős lelkét beárnyékoló bűnt „jóvátenni", a szó gyakorlati értelmében nem lehet. A dráma ennél a pontnál tágul ki s válik az egész értelmiség drámájává, s okos mértéktartással bizonyítja azt, amit Thiery előszavában is hangsúlyoz: „A régi értelmiség jó része az elmúlt tizenhat év alatt becsületesen dolgozott, de magában hordta mindig a bizonytalanságot, nehezen tudott felengedni és napról napra bizonyította számára az élet, hogy régi illuziók, köztük a polgári humanizmus is, nem egyéb ma már formális szokásnál, s helyette kialakult egy őszintébb, tisztább és tartalmasabb szocialista humanizmus."

Thiery Árpád drámája élénk vitát váltott ki s ez önmagában is azt mutatja, hogy jó érzékkel olyan problémát állított drámája középpontjába, amelyet a valóság sugallt. A mai magyar drámák egy részében kialakult egy stereotip problémakör, amelyben az értelmiségi ember számára abból adódik a konfliktus, hogy érzelmileg még a múltban él, a megváltozott társadalmi rend azonban új erkölcsök normáival állítja szembe. A konfliktusok ilyen statikus ábrázolása épp a tragikai élt veszi el,

s maga a konfliktus egyetlen ember habozásává szürkül jó és rossz között. Thiery főhősének drámáját megpróbálja kivetíteni az egész értelmiségre, s ez akkor is érdeme, ha Tomor Károlynak nem tudjuk minden szavát elfogadni, a megoldást pedig egy kicsit gyorsnak, majdnem valószerűtlennek érezzük.

Az előadás nem mindenben váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A rendező (Turián György) nem adott egyenletes tempót az előadásnak, időnként indokolatlanful felgyorsította, mint az első rész nem egy helyén éreztük, másutt lassú iramot diktált. Azt sem tartjuk szerencsés megoldásnak, hogy a második részben egy függöny mögül beszélteti a szereplőket; jelkép és valóság ilyen elegyítése nem érte el a kívánt célt.

A szereplők közül elsősorban Bánffy Györgyre emlékezünk szívesen, aki magabiztosan, keresetlen eszközökkel formálta meg Molnár Imre szerkesztő alakját. Kenderessy Tibor (Tomor Károly) nem mindig találta meg a hangját. Szalma Lajos ki tudta használni hálás szerepének minden lehetőségét.

CSÁNYI LÁSZLÓ

Szász István

A táncművészet új útjain

(Gondolatok a pécsi balettről)

Ma már bebizonyosodott tény, hogy századunk a forradalom százada. Forradalom alatt most nemcsak a legszembetűnőbbet — és leglényegesebbet — a társadalmi forradalmat értjük, hanem mindazokat az ugrásszerű minőségi változásokat, melyek gyökeresen átformálták a huszadik századi élet teljes arculatát, beleértve a művészi korképet is.

Nincs olyan ága a művészetnek, amely formájában, tartalmában, alkotásmódjában és külső megjelenítésének technikájában gyökeres változásokon és válságokon ne ment volna át az utolsó fél évszázadban. Ebből az átváltozási folyamatból természetesen a táncművészet sem marad ki, fejlődése mindössze lassúbb volt és kevesebb látható eredménnyel járt. Amíg a zene már második-harmadik újklasszicizálódási folyamaton, majd újabb forradalmi válságon esik át, amikor az irodalom már mérföldekre maga mögött hagyja a Joyce- és Kaffka-féle nyelvi és tartalmi avantgardizmust — hogy a festészetet ne is említsük —, addig a balett — eltekintve néhány lényeges, de nagyobbára elszigetelt kísérlettől — máig is megmaradt abban az „ősi és romlatlan" állapotában, amelyet a látványos, romantikus nagybalett képvisel.

Ma Pécs — hála egy rendkívül tehetséges, eredeti művésznek, Eck Imrének és a pécsi színház bátran kísérletező, szabad légkörének — az új magyar és ezen túl az új európai balett egyik műhelyévé vált.

Az idei évad két pécsi balettbemutatója országosan sok vitát, elemzést, dicséretet —, itt-ott némi elmarasztalást — váltott ki a kritikából. Egyben azonban minden vélemény megegyezett: Pécsett olyan valamit kísérelnek meg, melyet az elmúlt másfél évtized alatt senki sem próbált, és amely gyökeresen hiányzott kultúrforradalmunkból — ez pedig az új, szocialista tartalmú, korszerű igényű táncművészet kiformálása.

Először talán néhány számot lássunk, amely megvilágítja a vállalkozás méreteit. A felszabadulás óta Magyarországon alig néhány új balett készült, hogy ne is szóljunk az Állami Operaház mindössze két új balettbemutatójáról. Ezzel szemben Pécs egy évadban öt teljesen új hazai tánckompozíciót hozott létre, úgy, hogy Eck koreográfus a pécsi balett műhelye köré tömörítette a hazai zeneszerző gárda legjavából Ránki Györgyöt, Szokolay Sándort, Maros Rudolfot és másokat. Mint a század

elején Sztravinsky a párizsi orosz balett részére, úgy most e magyar zeneszerzők a pécsi balettosok állandó szoros közreműködésével, Eck intencíói nyomán, szinte a tánc kialakításával egy időben komponálták az új művek zenéjét. És ehhez hozzá kell tennünk: ez nem véletlen, vagy helyi adottság, hanem alkotói módszer! Valami sajátosan forró, az alkotás lázában növekvő és beteljesülő jellege és hangulata van ettől Eck Imre balettműhelyének.

Milyen az új magyar balettek zenéje? Meglepő, hogy a zeneszerzők szabadabbak, frissebbek, eredetibb hangot ütnek meg, mint egyéb műveikben. Színben, jellegben nemegyszer teljesen újszerű, a balett céljainak teljesen megfelelő zenét írnak. Szó sincs arról, hogy a pécsi balett égisze alatt zenei remekművek születtek volna! De — itt most nem is ez volt az elsődleges cél. Ha remekműnek kell születnie, szülessen most elsősorban magában a balettben, a táncban, amelynek a zene nem alárendeltje, hanem szigorúan mellérendelt része, amely minden erényét és kvalitását az új tánc és mozgásművészet kialakításának szolgálatába állítja. Zeneileg a legegyensúlyozottabb talán Ránki *1514* zenéje. A legszertelenebb, legnagyobb erőket mozgató, egy kialakulóban lévő tehetség minden hibájával és erényével felruházott mű pedig Szokolay *Iszonyat Balladája*. Talán nem véletlen, hogy a zeneileg kiemelt két darab egyéb szempontból is a legérdekesebb.

De haladjunk sorban! Mondanivaló dolgában balettjei egységes képet mutatnak. Darabjainak tematikáját talán így lehetne összefoglalni: Harc a Gonosszal. Vagy: a Sötétség és a Világosság küzdelme, az emelkedett humánus, a mélyen emberi összeütközése az ellene ható, rontó szándékú, vagy öntudatlan erőkkel. A bestiális gonoszsággal száll szembe az *Iszonyat Balladája*, az emberi élet tisztaságát óvja, a káoszból a Rend felé törekvést ábrázolja a Bartók *Divertimentó*-jára írt tánckompozíció, és a természet féktelen erői felett diadalmaskodó mai Embernek állít emlékművet a *Bányászballada*. Az *1514* című Dózsa-balett csatatere a társadalom negatív és pozitív erőinek harcát tárja elénk, félelmetes szuggesztivitással látjuk a hősi parasztháború alakjait Derkovits fametszeteinek mozdulatlanságából a tánc és a cselekvés szintjébe lépni. Bárhová is nyulunk Eck művészetében, a bonyolult kifejezésmód, a merész formai megoldás vagy lenyűgöző összhatás mögül mindig a Jó — Rossz küzdelem egyértelműen humánus mondanivalója néz velünk szembe.

Ám mindezg tökéletesen elképzelhető lenne a hagyományos keretek között is. Az elmondottakból még nem világlik ki a korszerűség szükségessége, és azok a modern sajátságok, melyek végtére is új utakra viszik a táncművészetet. A Sötétség és a Világosság harcát tökéletesen elénk tárja Goethe *Faustja* is, vagy Mozart *Varázsfuvolája* — és ilyen örök emberi értelemben ezek mindig „modern művek" is maradnak. Más kérdés azonban a kifejezési forma forrongása, állandó dinamikus alakulása, mely korunk művészetének egyik legsajátosabb vonása. Eck mondanivalóját egészen hagyományos keretek között is tudtunkra adhatta volna. Csupán kevésbé meggyőzően, konvencionálisan, úgy, hogy a súlyos mondanivaló semmitmondóvá, előre tudottá vált volna. Már Gyulai Pál is azt írja: „Nagy baj, mikor a költő meg akarja szerettetni az erényt és ehelyett meguntatja." 'Eck korszerű balettjében minden annyira friss, mai — és néha kicsit „holnapi" —, hogy bár ezredéves emberi küzdelmeket jelenít meg, mégis annyira primer és életerős, hogy az újszerű művészi alkotás befogadására képesítő maximális intellektuális izgalmat váltja ki a nézőből. Kitűnően érvényesül ebben a művészetben a tartalom és a forma dialektikus egymásrahatása. A kifijezési skála rendkívül széles. Ennek a balettstílusnak egyik fontos jellemvonása — és ebben különbözik döntően elődjétől, a klasszikus balettól —, hogy nem törekszik az ún. „szép" mozdulatokra. Többet akar ennél: szuggesztívan visszaadni a legelvontabb, alig érzékelhető emberi érzéseket is, azokat az érzéseket és érzelmek, amelyek ott áradnak és viharzanak a nagy alapvető problémák körül, amelyek az ember és világának kapcsolatát fejezik ki. Gondoljunk pl. a Dózsa-balett sirató jelenetére. Egyforma, lárvaarcú asszonyok jönnek egy holttestekkel teleszórt csatamezőre. Temetni és szenvedni jönnek. Az iszonyat, a fájdalom, a gyász mennyi apró rezdülését fejezi ki a mozdulat! Minden sirató nő külön egyéniség, melyet csupán a mozgása vetít elénk. Nagyszabású jellemábrázoló drámát látunk, antik tragédiát, melyet nem

monológok és párbeszédek, hanem megránduló tagok, megfeszült karok, összegönyedő vállak, görcsbemerevedő testek tárnak elénk. Úgy érezzük, az új balettnek ezek a kétségtelenül szélsőségesebb, ám ugyanakkor realisztikusabb kifejezési megoldásai vannak hivatva korunk alapvető élményanyagát a balett nyelvére lefordítani.

Más probléma az egységes stílus keresése. Egy kezdődő művészi irányzatnak mindig fő feladata a sajátos és jellegzetes stílus kialakítása. Eck stílusa — helyesebben inkább sítlusai — mind sajátosak, eredetiek és sokatígérők. Minden stiláris kísérletével járható útra bukkan, és ezeken az utakon — egy-egy darabjával — kisebb-nagyobb távolságokat tesz meg. Leginkább talán a szimbolizmussal kisérletezik. Az újfajta balettnek nem is stiláris, de műfaji jellegzetessége, hogy szimbolumokkal dolgozik. Ennek a szimbolizmusnak az ad erőt, hogy nem öncélú költői játék, a szimbolumok mögött az emberhez szóló általánosító törekvés rejlik. A Jónak és a Rossznak csak ritkán látjuk konkrét arcát, mint mondjuk az *Iszonyat Balladája* elmosódott koncentrációs tábor víziójában vagy a *Divertimentó* erotikus felvillanásaiban. Ám épp az általános tendenciájú szimbólika eredménye a mindenkit érintő emberi mondanivaló teljes kibontása.

Érdekes stílustörekvést mutat az *1514* c. Dózsa-dráma. Bár bizonyos elengedhetetlen szimbolista elemeket itt is találunk, ezt a fajta balettet valamiféle táncművészeti neorealizmusnak nevezhetnénk. Ebben a stílusban inkább az összhatás dominál, a leglényegesebb effektusokat a lenyűgöző erejű színpadi tablók adják, szemben a szimbolista beállításúbb darabokkal, ahol egyes szereplőknek „szuverén világa" van, mint egy-egy gondolat vagy karakter hordozói, a szimbolumok életrekeltői. Az *1514* tendenciózusan egyforma maszkba uniformizált szereplői viszont együttesen, mint kollektivum fejezik ki a mondanivalót, az egy Lőrinc baráton kívül, aki egy kissé felette és kívüle áll a drámának.

Méltánytalanság lenne, ha a pécsi balettről szőtt gondolataink közé ne szúrnánk legalább két olyan táncos nevét, akiknek egyénisége, sajátos tehetsége sokban hozzájárult ahhoz, hogy Eck sikerre vitte az új balett ügyét. Tóth Sándornak minden alakítása — talán leginkább a Bartók *Divertimentó*ban nyújtott nagyszerű karakterszerepe — feledhetetlen marad számunkra. Ebben a fiatal táncosban erő, intelligencia, jellemábrázoló színészi készség ritka szerencsés ötvözetét éreztük. Bretus Mária viszont a női táncosok közül a legjellegzetesebb. Művészi profilja sok közös vonást mutat Tóthéval, ám nála az ábrázolás és az átélés valami nagyon mélyről jövő ösztönösség és természetes kifejezési készség javára írandó. Mindketten — az együttes sok más tagjával együtt — sajátos lelkifelépítésű, ellentétes erőktől fűtött, modern művészegyéniségek.

Sok nehézség áll még a pécsi balett előtt. Ki tudná megmondani, mi a nehezebb: elindulni vagy tovább haladni az úton? A kezdet a közönség, a szakemberek és a kritika szimpátiáját máris meghozta, és reméljük, hogy a biztató-tápláló légkör alkalmas lesz újabb eredmények elérésére.

SZÉLJEGYZET

EGY SZERÉNY ÉVFORDULÓRÓL

Kezdünk hozzászokni, hogy Pécsett az utóbbi időben olyan kulturális eseményeknek vagyunk tanúi, melyek egyenrangúak a fővárosi produkciókkal. Ezek sorában olyan is akadt, melyről — többféle okból — nem vettünk tudomást.

Mostanában bővíben vagyunk a tízéves évfordulóknak, önmagukban már aligha jelentenek újdonságot, meg aztán egy műkedvelő bábcsoport működése egyébként sem számíthat nagyobb érdeklődésre, mint amennyi az igénytelenebb közönség részéről spontánul, a hivatalos szervek részéről pedig kötelezően megnyilvánul. Szinte törvényszerű volt tehát, hogy Pécs város Művelődési Háza bábcsoportjának 10 éves

működési évfordulóját sem kísérte különösebb figyelem. A sajtó ugyan megemlékezett az évfordulóval kapcsolatosan április 22—23-án rendezett bábos konferenciáról, a bemutatott darabokról, elhangzott előadásokról és vitákról, de igen hevenyészett formában és a komoly hitelesség igénye nélkül. A tudósításokból ugyan senki sem sejthette, hogy ezen a szerény évfordulón „történt valami". Valami: egy bátor és sikeres művészi tett, mely témában, felfogásban, rendezésben, szcenirozásban újat, modernet és közérthetőt hozott. Egyszerre jelentett maradéktalan szakmai- és később közönségsikert.

Közismert tény, hogy a bábjátéknak nálunk alig vannak nemzeti hagyományai. Új bábművészetünk kibontakozását pedig nagyon erősen gátolja az az általános tévhit, hogy a bábszínház csak kisgyermekeknek való naív szórakozás. A kínai, szovjet, cseh, lengyel és francia bábművészet „felnőtt" színvonaláról inkább csak hallottunk, tudni vajmi keveset tudunk. Nálunk a bábozás a művészetek perifériáján húzódik meg. Hivatásosan csak a budapesti Állami Bábszínház foglalkozik vele, az országban még többfelé működő bábcsoportok pedig beérik a jószándékú, pedagógiai célzatú gyermekszórakoztatással, többnyire igazolva a velejéig hibás felfogást, azt ti., hogy a bábjáték nemcsak műfajt, hanem alacsonyabbrendű színvonalat is jelent.

Így volt ez Pécsett is, míg a 10 éves évfordulóra készülődve a bábegyüttes hozzá nem látott az új produkció tanulásához, mely egy műsorban mutatta be *Prokofjev: Peter és a farkas* c. szimfónikus meséjének bábpantomim feldolgozását és *Vass Lajos: A kiskakas gyémánt félkrajcárja* c. meseoperájának bábváltozatát. Ez a bemutató nemcsak Pécsett számított élvonalbeli művészi eseménynek, hanem — az ország jelen volt, legjobb szakembereinek és bábművészeinek véleménye szerint — országosan az eddig legmodernebb, legbábszerűbb bábszínházat jelentette.

A produkció hangsúlyozottan elkerülte az eddigi naturális, nehézkes elemeket. Témában, műfajban, formában újat keresett és talált. Koós Iván díszlet- és bábtervező és dr. Németh Antal rendező kitűnő összmunkáját az a koncepció jellemezte, mely felszabadította a műfajban rejlő játékos és stilizációs lehetőségeket, mégis az eredeti művekhez hű felfogásban költötte bábszínpadra az ismert meséket. Ezen a színpadon minden a végletekig egyszerű és kifejező. Zene, szöveg (az a kevés, ami van), forma és mozgás magától értetődő egységben jelenik meg, ami mindig csak a tudatos és elmélyült művészi munka eredménye lehet.

A bemutató előtt sokan ültek a nézőtéren olyanok, akik átvett előítéletek és jórészt tájékozatlanság következtében, a bábozástól eleve idegenkedve, nem sok jóindulattal várták az előadást. Aztán elkezdődött a játék, s mire vége lett, egyöntetű volt a vélemény, hogy a tíz éve működő csoport most művészetet érlelt.

A lelkes szakmai elismerést azóta a gyermekközönség tetszése is hitelesítette. Megdőlt annak a néhány aggályosnak a fenntartása, akik a maguk bátortalanságát a gyermekekre vetítve azt ajánlgatták, hogy ezt a produkciót csak fokozatos közelítés után mutassa be a csoport a gyermekközönségnek, miután már fokonként hozzászoktatta őket ehhez a modern formanyelvhez. Ez az óvatosság már a szakmai vita során sem aratott sikert. Nem elrontott ízlésű felnőttekről van szó — hangoztatták a szakemberek, — a gyermekek ízlése még jó, szomjasan befogadják az igazi művészetet. A nyilvános előadás igazolta ezt a véleményt. A gyerekek nemcsak megértették a látottakat, de végig izgalommal követték. S a véletlenül betévedt néhány felnőtt is maradéktalanul élvezte.

Az áprilisi szerény évfordulón annyi történt csupán, hogy egy újabb művészeti ág nőtt fel Pécsett, és „felnőtt-jogot" kért. Nem nagy esemény, de nagyobb figyelmet érdemel, mint amennyit kapott. A bábegyüttes a jövő évadban irodalmi igényű műsort készül bemutatni, Vörösmarty Csongor és Tündé-jének bábváltozatát. (Ennek külön érdekessége, hogy az összevonásokkal, húzásokkal szükségessé vált átkötéseket még Szabó Lőrinc verselte meg Vörösmarty stílusában.) Talán nem lenne szerénytelenség részükről ha azt kívánnák: vegye tudomásul művészetüket városunk közönsége is. Szeretnének próféták lenni a saját hazájukban... Működésük tízéves évfordulóján bebizonyították, hogy joguk van ehhez.

Futaky Hajna

JEGYZETEK LANTOS FERENC KIÁLLÍTÁSÁRÓL

Végre egy kiállítás, amiről vitatkoznak az emberek! A vita persze nem elég objektív, mert az esztelen sznobizmus, a minden izgatót, s megfelelő tárgyi ismeret nélkül neveket és irányzatokat elfogadó emberek hada, valamint a naturalista festészethez görcsösen ragaszkodók és önálló gondolatok hiányában, mások önállló gondolataitól félő emberek, már az első pillanatban mellékvágányra vitték a vitát. A vita még így is hasznos, akár a kávéházban, akár a vendégkönyv lapjain zajlik is le, mert szigorú, elemző viták nélkül nem fejlődhet, nem léphet tovább egyetlen művészet sem. Természetesen jó lenne, ha elsősorban azok vitatkoznának, akik érdemben tudnak hozzászólni a festészethez, tehát éppen a festők, művészettörténészek, esztéták, írók, kritikusok.

Lantos Ferenc tehetséges, fiatal festőművész. Ezt korábbi alkotásai, a négy évvel ezelőtt megrendezett akvarellkiállítása, és a tavaszi-őszi tárlatokon szerepelt képei alapján éppen úgy, mint a mostani önálló kiállítása kapcsán elmondhatjuk.

A szűk kiállítótermekbe lépő érdeklődőt már az első pillanatban kellemes meglepetés éri, mert a kiállított képek nagyon dekoratíven, érdekesen, szórakoztatóan hatnak. Aki Lantos Ferenc régebbi képeit ismerte, örömmel állapítja meg, hogy a fiatal művész az utóbbi éveket nem töltötte tétlenül, sokat tanult, sokat kísérletezett és a képek tanúsága szerint sokat forgolódott a munkásemberek között, s valami jellegzetesen mai valóságot igyekszik kifejezni. De ez még csak egy gyors, pillanatok alatt megfogalmazható impresszió, ami az embert arra indítja, hogy a képek tartalmi értékét, Lantos Ferenc szívós kísérletezésének az eredményességét is felmérje.

A Lantos-képek témája pozitíven értékelhető, és feltétlen örömmel kell fogadnunk. Képein munkásokkal, gépekkel, erőt sugrázó gyárakkal, tanuló fiatalokkal, vízparton pihenő emberekkel, és a dunántúli táj legjellegzetesebb egységeivel találkozunk. Lantos igyekezett ábrázolni az ember és a gép, az ember, táj és a gép kapcsolatát, az ember, víz és fény viszonylatait. Legújabb festészetének külön fejezetét képezi a portré-festés, ami a fiatal festőgeneráció összmunkáját tekintve is, szinte egyedülálló vállalkozás. A fiatalok többsége valószínűleg korszerűtlennek tartja a portréfestést, mivel a portré funkciói megváltoztak, régi elemeinek egy részét átvette a fotográfia, jelentőségét látszólag sokban csökkentette a társadalmi átalakulás. Egész biztosan a feladat nagyságától is megriadtak sokan, mert a portrében nem lehet mellébeszélni, egyetlen arcon belül kell kifejezni egy adott embert úgy, hogy félreérthetetlenül egy meghatározott kort is jellemezzen. Lantos Ferenc portréi érdekesek, sok egyéni ízzel és színgazdagsággal fejeznek ki mai embereket, de megfogalmazásai nem egészen eredetiek mégsem, hiszen könnyű szerrel felismerjük női arcképein Modigliáni hatását, egészükben pedig a XIX. század végén előretört úgynevezett „tiszta művészet" elemeit. Merészen használja a háttér színeket, az arcok alig plasztikusak, s az egész képet geometriai elemek motíválják. Legerőteljesebbnek a „Munkásakadémia" című csoportos portréját érezzük, bár szemre ez a legszíntelenebb.

Hasonló jellemzői vannak a nagyobb kompozicióinak is. Képeinek alig van térmélysége, többnyire a síkra komponál, s szinte minden alkotásán stílusmeghatározó módon jelen vannak a konstruktivista törekvések. Lantos Ferencnek és minden szocialista országban élő festőnek el lehet, és el kell hinnünk, hogy nagy élményt jelent számukra a totális gépesítés, a matematika és a mértan új emberi korszakot formáló hatalma, izgatja őket az ember és a gép kapcsolata. De azt is el kell mondanunk, hogy ez a korszak nem most kezdődik, s a festészetben is voltak már tehetséges papjai. Így történhet meg, hogy Lantos Ferenc erőteljesen ható „Szénosztályozó" című képét szemlélve óhatatlanul eszünkbe jut Mondrian és Kleve neve.

Lantos Ferenc érezhetően a tiszta festészet felé hajlik, de nem absztrakt, képeinek tárgya és jelentése van, méghozzá olyan jelentése, amit minden mai festőtől joggal várunk. De ez a stílus nem veszélytelen, néhány képénél a kritikus már bizonytalan lesz. Olyan érzése van az embernek, mintha érdekesen ható formai elképzelések-

hez keresne mai tartalmat, nem pedig fordítva. Az ember által teremtett, s a festő által megcsodált gépek, mechanizmusok, kémiai folyamatok az ember fölé kerekedhetnek. Ilyenkor a festő műterme laboratóriummá alakul, nem teremt, hanem fabrikálgat, számításokat végez, s a mű egy hosszadalmas machinációs folyamat eredményeként születik, s épp a művész egyéniségének, teremtő erejének friss, elsődleges jegyeit nem hordozza magán.

Az új tartalom, új korszerű formát kíván. A nagy korszerű alkotásokat általában mindig nehéz, sokszor mellékutakon kódorgó kísérletező korszakok előzték meg. Aki nem akar lemaradni, és magas művészi színvonalon akarja ábrázolni a korát, az nem elégedhet meg évszázados formákkal. Lantos Ferenc sokat tanul és sokat kísérletezik. Kiállított képeiben még együtt jelentkezik a konstruktívista festészet hatása a saját eredményeivel.

Jelenlegi korszakának szép eredményei közé számít a harmonikus vonalakkal, és optimista színekkel megfogalmazott új Balaton élmény, a „Munkásakadémia" jelképszerű figurái, a „Tanulmány az útépítők című ablaktervhez" és néhány balatoni akvarell. Kevésbé sikerült az elszürkített háttér elé ültetett pesszimista nőalak, jelképekkel, fent és lent. Ez már a lengyel Daniel Mróz világával mutat rokonságot, ahol emberek húzzák a kocsit, s az ülésen elegáns tartású lovak ülnek.

Bertha Bulcsu

NÉGYSZÖGESÍTETT HÁROMSZÖG LŐTÁVOLON BELÜL

Ezeket a nehéztüzérségi fogalmakat az Új Írás júniusi száma, közelebbről Szabó Ede fiatalokról szóló cikke hozta forgalomba. A gyanútlan olvasó az első pillanatban valami különösre gondol, pedig csak annyi történt, hogy végre vitatkoznak az írók. Pontosabban: Végre őszintén vitatkoznak!

No de térjünk vissza a geometriához. „Új pithagóreusaink (akik persze nem filozófusok) mostanában megoldották a háromszög négyszögesítését. A férj megcsalja a feleségét, vagy fordítva, s ha ráadásul még a másik félnek is van szeretője, kész a négyszög" — írja Szabó Ede, majd leszögezi: „Van valami groteszk és szánalmas ebben a mindjobban elhatalmasodó szexuális pszichózisban."

Való igaz. Mindössze az a zavarbaejtő, hogy Szabó Edének ilyen négyszögesített háromszögekért még a Dorottya utcából sem kell kimozdulnia, hiszen az Új Írás ugyanebben a számában valóságos geometriai csodát közöl Molnár Géza tollából. Marci kidobja a szeretőjét, mert találkozik Klárival, aki valamikor a menyasszonya volt. Tehát kezdetben van Marci és Klári, akiket a huligánok ősei ellen megvédelmez egy vasutas. Marcit behívják katonának, s amíg a hazát védi, Klári hozzámegy feleségül a vasutashoz. Marci hazajön, számtalan szeretőket tart, közben mindenki avanzsál. S ekkor Klári újra találkozik Marcival. A vasutas alaptalanul féltékeny, Klári ezért Marcihoz költözik, Marci eltávolítja soros szeretőjét, a „kisbabát", s a vasutas egyedül marad, aki nagyon rendes ember. Általában mind nagyon rendes emberek.

Molnár Géza kitűnően megszerkesztette az elbeszélést (szinte túlkitűnően), s az első részt például Guido de Verona sem írhatta volna meg bizarrabbul. Amit Szabó Ede hibaként ró fel a fiataloknak, azt az Új Írásnak pontosan ebben a számában Molnár Géza írása reprezentálja.

Molnár Géza, úgy látszik, egy véleményen van a fiatalokkal. A szerelmi háromszöget korszerűtlennek tartja, ezért Marci, Klári és a vasutas történetét négyszögesítette. Színpadra állította „kisbabát", aki egykedvű negyedikként „korszerű bizarrságot" kölcsönöz a négyszögesített háromszögnek.

Nehéz tantárgy a geometria.

— *u* —

A KÖLTÉSZET VÉDELMÉBEN

Köztudomású, hogy írók és lektorok között ádáz csaták dúlnak, amióta kibújt az első tojásból az első csirke. A szerkesztőségekben dolgozó munkatársak ismerik már e fegyvercsörgést s mi most olvasóinkat szeretnénk hozzászoktatni eme zajokhoz.

Egyik lektorunk — természetesen lektori fegyverzetben: fején sisakkal, mell-, kar- és lábvértek ugyancsak felcsatolva, kezében költők vérétől csöpögő pallossal, ilyképpen támad:

„Verseinek jó részéből a meg nem értés, a mellőzés útvesztőiben vívódó költő panasza szól. S jogos-e ez a panasz, jogos-e az „új Anonymus" (így nevezi önmagát egyik versében) siráma? Úgy véljük: nem: Nyilván már máskor és mástól is kaphatott elmarasztaló kritikát — amit személye ellen intézett és megszervezett támadásnak vélt s ezért e hang — de mi sem tehetünk mást, meg kell mondanunk őszintén, hogy amit költészetnek vél írásaiban, az dilettantizmus és még akkor se más, ha a „füredi úttörő kislányt" arra kéri, hogy a kiadónál appelláljon verseinek megjelenése ügyében. Írásait nem javasolhatjuk közlésre."

S a szegény költő mit tehet mást? Lovára kap és könnyű fegyverzetben megvívja a csatát:

„Hogy rosszak voltak a beküldött írások? De hiszen ugyanez agyonhallgatott írásokról országosan ismert költő a legkedvezőbb véleménnyel volt. Mit akarok ezzel bizonyítani? Azt, hogy lángész vagyok? Korántsem. Prózaiság, keresettség, a művészi igényesség nem elég magas foka, stb., lehetnek jellemzők verseimre, azonban mindez kevés ahhoz, hogy ennek ürügyén kiparancsoljon engem a Jelenkor névtelen lektora az árkádiai mezőkről.

Mert ott már — ha ifjabb lektorról van szó — talán korábban is jártam, mint őkegyelme. Még arról sem panaszkodhatom, hogy a szerkesztők nem szívleltek. Százszámra hevernek olyan újságlapok szekrényemben, ahol saját kinyomtatott verseimben és nevemben gyönyörködhetem.

Talán megkockáztathatom ezt a kijelentést is: lektor barátunk költészeti eszménye nekem nem eszményem, az öncélú modernista dadogáshoz nekem semmi közöm, s az irracionális szférákat minden misztikummal együtt kosaramból egyszer s mindenkorra kivetettem. S szándékomban sem volt soha a pécsi presszók éber Parnasszusőreinek kedve szerint írni. A kérges tenyerű parasztok és nehézpillantású munkások tetszését akartam és akarom ma is kiérdemelni."

Ó, te szerencsétlen lektor, te leglektorabb szerencsétlen! Hát nem sejtetted, hogy országosan ismert költő is a legkedvezőbben nyilatkozott ezekről a versekről? Most aztán megkaptad. Végre kibújt a szög a zsákból. Csak az öncélú modernista dadogás, az irracionális szférák misztikuma a költeszeti eszményed. S hiába minden gáncsoskodásod, költőnket nem tudod elűzni az árkádiai mezőkről, mert szekrényében százszámra hevernek saját kinyomtatott versei és így nevében gyönyörködhet.

Te leglektorabb, mondd csak, miféle mércéd is van neked, hogy ezekre a versekre rásütötted a *dilettantizmus* feliratú bélyegzőt? Olvasd el még egyszer, no, olvasd.

KAROSSZÉK

Kerekeken gördülő karosszéket
szöszi lurkómnak összeeszkabáltam:
Ülj bele, trónolj kicsi hercegem,
bíborszínűre festem holnap néked.

Mert szülőidnek kis hercege vagy te
s egy társadalom éke, szemefénye.
Alvó kenyérről nem hallasz te mesét,
de traktorról, kohóról, termelésről. —

Őshiedelmek köde, gomolygása
nem riogat: tudat izmosul benned.
Csalfa jövőt nem villantok feléd:
haladj a lépcsőn, mit a közösség nyújt!

„Szurtos ruhában nyomorított lélek?" —
kinőttük ezt már, mint a szűk ruhákat.
Ily osztályrészed nem lehet, tudom:
megváltod magad munkád aranypénzén.

Kerekeken gördülő karosszéken
ülj csak még, trónolj; s véled mind, ti lurkók.
Ti vagytok korunk új hercegei:
tervezői a még fenségesebbnek.

Bíborszínűre festem széked holnap —
nyugtasd karfáján zsenge két karocskád.
Penész a pillán? — Soha! Fényt, tüzet!
Percre se hunyj ki értelemnek lángja.

A Rend oszlopsorai épülőben.
Mese lesz csak a porban ülő gyermek.
Karosszékből indulj friss nemzedék,
s tedd hámod majd a csillagok szügyére!

Te leglektorabb szerencsétlen, hát dilettantizmus ez?

— *L — F*

Garai Gábor: Emberi szertartás

(Magvető)

Garai Gábor harmadik kötetében egy értelmes pontossággal felépített világrend vesz körül bennünket, amely megújuló szocialista valóságunkról szabta mérműveit. S ha József Attila óta olyan igényű lírát keresünk költészetünkben, amely szocialista is, realista is, meg költészet is a javából, Garai kötete méltó erre az értékelésre, mivel önmagát sarkalló igényességgel építette tovább azt az intellektuális, emberközpontú, realista lírai világot, amely a szocialista-realista költészet egyik lehetséges kibontakozási irányaként nemcsak ígéreteket, hanem figyelemreméltó eredményeket is mutat fel. Tartalmi és formai sokoldalúsággal, lényegtöréssel formálja világképét, amely antropocentrikus és lényege szerint szocialista, de jól rendezetten beletartozik az egész mindenség.

Első és talán legalapvetőbb jellemvonása ennek a Garai-féle realizmusnak az a súlyos, nyilván alkati eredetű és tudatosan is kiművelt gondolatiság, amely olymódon nyomja rá bélyegét még az érzelmi mélységtől ízzó költeményekre is (*Parainézis, Magánügy, Ha a szerelem elhagyott, A perc kevés* stb.), hogy az érzelmi felindulás pillanatra sem tudja áttörni a világosan megformált gondolatok gátjait. Mindazonáltal nem merevedik puszta intellektualizmussá, mert az érzés, ha fékentartva, is, még érezhetően, sőt rangja szerint jelen van. Pl. a *Naphegy* című versben az „örökzöld öröm" olyan ember öröme, aki látja a világot s benne önmagát, mindez élvezettel tölti el, de nem azonosul vele, érzelmi kontaktusa értelmesen hűvös, pontos, körülhatárolt marad. Ragyog, de nem lángol.

Gondolatisága alapmagatartásában két fő elődjéhez kapcsolódik: Szabó Lőrinchez és József Attilához. Az előbbihez, aki talán legközelebbi mestere, formai igényessége mellett abban a törekvésében áll legközelebb, hogy ő is az egész mindenséget iparkodik mennél sokoldalúbban verssé lényegíteni.

Az utóbbinak, József Attilának hagyományát legkifejezettebben öntudatos szocialista költői magatartása jelenti Garainál. A közösség, a társadalom életével és problémáival nemcsak verseinek számés laparányát tekintve foglalkozik többet, mint egyéb témákkal, de még személyes nehézségeivel is mint a társadalom gondjaival vívódik (*Parainézis, Magánügy*). És méghozzá *emberül* vívódik, mert ez a költészet emberközpontú, annak ellenére, hogy a természeti és civilizációs környezet, valamint néhány kulturális élmény által ihletett versek jelentősen gazdagítják a kötet sokoldalúságát. Míg azonban mesterénél, Szabó Lőrincnél az emberközpontúság centrumában a költő rendkívül bonyolult énje áll, ahonnan és ahová minden indul az ő világában, Garainál tágabb, maibb, szocialista értelmű ez az antropocentrikus szemlélet. Ő az ént, az egyént a valóságnak megfelelőbben nem középpontnak, hanem egy cseppnek érzi a mindenségben. Viszont a mindenségben legfontosabbnak ezt az embervilágot, pontosabban az emberi közösséget ismeri fel. A közösségre és a világ folyásának rendjére az egyén erénye vagy bűnei, jóléte vagy szenvedése nincsenek döntő jelentőséggel.

A szocialista fejlődés is meghorzsol vagy megropogtat olykor bűntelen egyéneket, Jóbokat, magát a költőt is; a nehéz történelmi időszakok, vagy a mellőzöttség és félreértettség idején az „Úr", illetőleg a közösség iránt való hűsége segíti át. A *Jób könyvében* ez a gondolat nyer magasfokú költői megfogalmazást, jóllehet Garai valamivel elmosódóbb általánosságban körvonalazza mondanivalóját a bibliai kereten belül, mint korább-

ban Babits tette a *Jónás könyvében* a költő prófétai felelősségének eszméjével.

Mindig is a saját szenvedésünk nyitja meg érzelmeink és gondolataink legmélyebb örvényét, és segíti a költőt is ősidők óta abban, hogy szavaival azonosulni tudjon. Megrendülve olvassuk, amikor hegyezetlen ceruzával — nyelvi cifraságok nélkül — ír puritán *Parainézist* béna fiának, és negyvenhárom sorban mindössze öt egyszerű jelzővel szerénykedő stílusban mondja el *Magánügyét* — kínzó lakásgondját —, ami voltaképpen egyáltalán nem puszta magánügy.

Az ilyen szubjektív hang azonban aránylag ritka a kötetben. Sokkal általánosabb, sőt intellektualizmusának egyik fontos ismérve az a sokszor nagyfokú áttételezéssel objektivizált szemlélet, amelyben a költő indulata csak távoli képletté szűrődve jut szóhoz. Ezen a téren azonban javulás tapasztalható az előző kötettel szemben, amelynek mintegy tíz évi termést felölelő anyagában (1948—58) csak a címadó versből *(Ének gyógyulásért)* zúdult elő igazi, szenvedélyes indulat. Ebben a harmadik kötetében azonban témái már gyakrabban válnak szívügyeivé, és olykor igazán forró szenvedély tüzel át rajtuk *(Egy régi kép a kútnál, A perc kevés, Evés, Hányszor kell még, Ketten az őrségen* stb.).

A nyelvi kifejezés széles alapvetéssel indult Garai költészetében. Az előző két köteten át egész sereg költő — tegyük hozzá, a legjobbak — szava visszhangzott sorai között számos helyen. De már akkor is volt valami nagyigényű formai bátorság abban, hogy nem szégyellt legjobb hagyományainkba illeszkedni akár egy-egy biztos megragadás, határozott módszer, keret-ötlet, stb. erejéig.

Az előző kötetekhez viszonyítva az *Emberi szertartást* bizonyos lehiggadás az eszközök keresésében, tartalmilag a férfigondok túlsúlya, a megformálásban pedig a hang érettebb foka jellemzik.

Garai nyelvét világosság és gondolatilag finoman határolt szabatosság ragyogja át. Képsűrítő összetételekkel találkozunk ugyan (sztratoszféra-paplan, lángpillangó, gépkeselyük stb.), ezek azonban a gondolat érdekében szigorúan alárendelt szerepet kapnak. Legnagyobb igényű verseiben pedig *(A perc kevés, Ha a szerelem elhagyott, Gertrud és Ofélia, Jób könyve, Emberi szertartás)* nem annyira újszülött fogalmakkal és képsűrítésekkel, hanem a közérthető nyelvi és fogalmi készlet újszerű elrendezésével, szokatlan egybefűzésével, józsemű viszonyításaival remekel. (Láthatólag nem annyira a szóteremtésben, inkább a meglévő szókincs kezelésében leli örömét). Nagy ereje a nyelvi fegyelem. Tiszteletben tartja az izlés határait; bravuros nyelvkezelése sohasem billen át izléstelen zsonglőrködésbe.

Az *Emberi szertartás* jó kötet, igényes, gazdag, mind gondolatokban, mind formai eszközökben. Garai nagyigényű költő, de ahhoz, hogy nagy lírikussá is váljék, verseiben, még több, spontánabb, bátrabb őszinteségnek kell az intellektuális szűrőn keresztültörnie. Persze ezt tőle mégsem Jevtusenko eruptív szóözönének módján, hanem inkább József Attila nehézveretű őszinteségének fokán várjuk.

(A műfordításoknak a kötet második felébe iktatása nem volt szerencsés. Változatosságuk belső kohézió nélküli halmazzá hull szét, az egyes fordításokban nem egyszer a feladatszerűséget érezni. Mindazonáltal a költő formakultúrájának műhelyébe és széles nyelvismeretébe engednek bepillantást, és az nem válik szégyenére.)

LAKATOS KÁLMÁN

Sánta Ferenc: Farkasok a küszöbön

(Szépirodalmi)

Sánta Ferenc most megjelent, második novellásköteténck elsősorban sajátos költőisége fogja meg az olvasót. Hasonlót éreztünk első kötetének, a *Téli virágzás*nak olvasásakor is. Ezekben a novellákban a kegyetlen szegénység hidegét a szeretet és az emlékezés szivárványa ragyogta körül — ebből a kettősségből alakult ki az a lírai költészetre emlékeztető hang, amelyet még fokozott Sánta színes,

zengően dallamos erdélyi nyelve. Ebből a kötetből egy rendkívül tehetséges fiatal író képe bontakozott ki, aki mindjárt első novelláiban — a *Téli virágzás* jónéhány darabjában — rátalált hangjára, s ezen hibátlanul tökéleteset alkotott. Ugyanakkor azonban, éppen ez a hibátlanság vetette fel fejlődésének súlyos problémáját is. Igazán jó csak a gyűjtemény lírai darabjai voltak ; sajátságos módon, igazán realisták is csak ezek. A személyes élményanyag pedig nem kifogyhatatlan, elsősorban nem is objektív mennyiségében, hanem belső, szubjektív pszihologiájában: külső, új élmények hiányában a belső, még elevenek is elszáradnak. Ezért is vártuk izgalommal e második kötetet, s most a kettő egymásmellé állítása nem csak érdekes és demonstratív, hanem tanulságos is. Ez a kötet — a *Farkasok a küszöbön* — nem kevésbé, bár egészen másképpen költői, mint az első. A líraiság közvetlen élménye itt látszólag eltűnik — jelenlétét csak figyelmesebb elemzéssel konstatálhatjuk.

Különös már a kötet címe is. Novellásköteteknél ritka az, hogy a könyv ne egyik, különösen kiemelt darabjának, vagy ilyenek összefoglalójának címét viselje. Ebben az esetben azonban a kötet végefelé találunk, más név alatt, a címadó novellára — igaz ugyan, hogy ennek fényénél aztán megértjük a címnek az egész kötet koncepcióját megadó jelentőségét is. A címadó *Biró Juli* lényegében novellában elbeszélt ballada (s ez értékelés is: valóban nem az a lényeg itt, hogy próza és nem vers, hanem az, hogy tényleg, zártságában, konstrukciójában mesteri kézzel megalkotott novella). Feltehető, hogy az író is ezt érezte könyve legfontosabb, legjellemzőbb darabjának. Nézzük meg hát, mi az, amit ennek az írásnak elemzésével az egész könyvről megtudhatunk. Elsősorban tartalma, mondanivalója: a balladaszerűen sötét, feszült novella egy szenvedély lángolását vetíti elénk — egy tartalmában, életelemében embertelen szenvedélyét. S ez az embertelenség kettős értelemben meghatározó itt: egyrészt céltalanságában, jövőtlenségében, gyümölcstelen befejezettségében egy mélységes pesszimizmus kifejezője — hibátlanul tükröződik ez formai értékeiben is. A balladai feszültség kitölti, de le is zárja a novellát: mesterien tökéletes befejezés az, ahogyan elcsöndesül a történet a falu némán ellenséges megvetésével, és a klánétás kivonulásával elhallgat az olvasóban végig zengő, harsányan éles, rekedtes zene. Ezzel a befejezéssel a történet lezárul, mintegy lehull az időből, jövő, megbékélés, vagy megbocsájtás nélkül, s ez a sűrítettség, mely úgy látszik, mintha éles fényként a körülömlő sötétség burkában világítana rá egy szigetnyi életre, teszi annyira balladaszerűvé, műfaja határai közt a novellát. E szigetnyi fény körül, a havas hegyek karimájában farkasok ólálkodnak; talán ez a cím utal egyedül az első és második kötet közti kapcsolatra, s különös, hogy bár az első könyv realizmusa, valóságos, átélt élményeiben még kegyetlenebb volt, a cím mégis a novellákban meg-megcsillanó feloldást idézte — itt pedig, állandó jelképként a küszöbeinken leselkedő farkasokat aposztrofálja. A Biró Juli történetében megnyilvánuló embertelenség más oldalról az ábrázolt szenvedély elsődlegességét fejezi ki, s — véleményünk szerint ez Sánta novelláinak kulcsa. E füsttel égő gőg már nem emberi érzés, s hordozója sem emberi alak: mese, vagy ballada figurája, akit szenvedélye sorsának tehetetlen áldozatává formál. Ebből a szempontból emlékeztet ez a novella (s a többi is) a regényíró Németh László témáira, csakhogy az ő írásaiban bármennyire uralkodó is egy-egy mértéktelenül elszabadult érzés vagy indulat, ez sohasem önmagában és önmagáért ábrázolt, hanem mindig alakulásában, dialektikájában, a személyiség egészének relációjában. Sánta pedig a szenvedélyhez, képhez, ötlethez (itt már a kötet egészéről beszélünk) alakít személyeket, s olyanok is ezek a történetek, mint az élesen egy síkra, vagy egy pontra exponált fényképfelvételek: a kiemelt tárgy aránytalan élességének, s a háttér elmosódottságának tudatos torzításában. Még azokban a novellákban is, amelyek látszólag reálisabbak, a kötet első részében, a történetek nem az elbeszélés logikájából, folyamatosságából következnek, hanem láthatólag a megírásban elsődlegesek, dominánsabbak bizonyos jelképszerű képek vagy ötletek. Ebből következik, hogy megírásuk is ott a legszerencsésebb, legsikeresebb, ahol valami jelképszerűt akarnak kifejezni (pl. a „Nácik"-ban). S amennyire az alakok

egyéni léte szempontjából abszurdak, ebben a jelképes vonatkozásban annyira reálisak e novellák — másképpen azt mondhatnánk talán, hogy miként a *Téli virágzás*ban a lírai melegség, ittt e szimbolikus mélység fokozza és hitelesíti Sánta realizmusát. Ilyen szempontból, az elsőhöz képest előbbre lép ez a kötet, s a saját szubjektív múlt, a gyermekkor világából általánosabb, tágabb érvényű jelképek felé fordul. Csakhogy éppen ez, ahogyan alakjainak lénye és tartalma elválik egymástól, világít rá arra a távolságra, mely e történetek objektív realitását a mondanivaló szubjektivitásától (és ugyanakkor szenvedélyes és magányos indulatiságától) elválasztja. A *Téli virágzás* költői atmoszféráját látszólag líraibbnak éreztük — ezé a köteté más, kevésbé lágy és közvetlen — szubjektivitása azonban semmivel sem kevésbé domináns.

A *Farkasok a küszöbön* több, érettebb, s egyenletesen hibátlanabb a *Téli virágzás*nál. De mint annak megjelenésekor, most is súlyos kérdésként merül fel a folytatás lehetőségének problémája. Valószínű, hogy nagy részben ez az előbb vázolt szubjektivitás a forrása Sánta novellás-kötete líraiságának. Ahogyan azonban szépsége, úgy korlátai is ebből fakadnak. A *Téli virágzás* természetesebb erdélyi nyelve a *Farkasok a küszöbön* második ciklusában, sok helyütt érezhető túl-stilizáltságában is jellegtelenebbé, az *Emberavatás*, a *Sokan voltunk*, a *Kicsik és Nagyok* megrázó egyszerűsége az *Olasz történet* novelláiban sok helyütt abszurditássá válik. Nem ezt az élményszerűen szép kötetet akarjuk ezzel elmarasztalni; nem e novellák értéke, hanem jövője tűnik problematikusnak. E kötet után megintcsak kérdés marad a folytatás útja. A *Farkasok a küszöbön* olvasásakor nem csalódtunk Sánta tehetségében, de — s ezzel még inkább tetszésünket hangsúlyozzuk — Sánta Ferencet ennél a kötetnél is tehetségesebbnek érezzük.

BENEY ZSUZSA

Pákolitz István: Altató

(Jelenkor)

Gyermekverset írni — a köztudatban — még ma is másodlagos költői feladatnak számít. E torz felfogásból adódik, hogy gyermekeinket többnyire a dilettantizmus termékeivel traktáljuk, nem számolva a veszéllyel, hogy ezáltal a minden behatásra még oly fogékony lelkeket elérzéktelenítjük, immunizáljuk az igazi költészet iránt.

Ezért jelent megkülönböztetett örömöt, ha a gyermekvers-írás egyik mestere lep meg kötettel bennünket. Pákolitz e téren is jelentkező mesterségbeli tudását felületes dolog lenne csupán gyermekkori élményeinek frisseségével magyarázni. Pedagógus, a gyermek-pszichológia avatott tudósa, ki mint jó költő figyelembe veszi a felnőtt és a gyermek tudatállapotának különbségét. Ez biztosítja fent említett rangját.

A gyermek életeleme a játék. A művészetekkel való kezdeti találkozások a játék intellektuális megnyilvánulásai. Ezek benső élmények maradnak akkor is, amikor tartalmukra nem emlékszünk már. mert idegrendszerünk mélyen elraktározta hangulatunkat, s évtizedeken át őrzi hangulati-effektív tartalmukat. (Ezért hatnak indirekt módon a karakter későbbi kialakulására.) Tehát a gyermekvers célja, hogy élményt, játékot jelentsen kis hallgatóinak, szavalóinak.

Az *Altató* versei élményt szolgáltatnak, mert írójuk tudja, hogy *a gyermek nem tudatosít, hanem megjelenít.* Egyetlen versében sem affektál érzelmekről, hanem éli a játékot. Ez ad lehetőséget a gyermek számára, hogy e játék útján önmagát fejezze ki, s így a verset legbensőbb barátjának fogadja el egy életre.

A megjelenítésre való törekvésből adódik, hogy témáit főként — igen helyesen — az élőlények játékos világa s a természet izgalmas jelenségei adják. Egyetlen olyan tárgykörhöz sem nyúl, mely távol állna a gyermek érdeklődésétől.

Talán aprólékoskodás, de megemlítem, hogy olyan témát is fölhasznál, amely már előtte is versalakot öltött. *Mézlopó* c. verse például egy, hajdani, olvasó-

könyvemből tanult versike variációjának hat. A témaazonosság talán elkerülte volna a figyelmemet, ha Pákolitz korábbi költészetében is nem találtam volna hasonló jelenséget. (Lásd: Szabó Lőrinc: Nyitnikék és Pákolitz: Nyitnikék.) Korántsem akarom plagizálás vádjával illetni, csupán furcsának találom, hogy ilyen költői vénával rendelkező egyéniség ne akarjon mindenkor merőben újat, sajátosat írni.

Azt viszont, hogy Pákolitz népmesekincsünkből merít, s népmesét felhasznál verssé formálásra, igen pozitív dolognak tartom *(Hatan a veremben).* „A népköltészet minden irodalmi nevelés alapja". (Gorkij) Ha népmeséből jó vers születik, értéke csak fokozódhat.

Megjegyzem még, hogy az egyébként apró kis irodalmi remekműnek számító *Altató,* a címadó vers, nem gyerekvers, mint ahogy például Szabó Lőrinc Lóciversei sem azok. (A Móra Könyvkiadó következetes baklövései ellenére sem.) Az *Altató* c. versben a költő, a felnőtt ember beszél gyermekéhez:

s amit én vágytam
égve-repesve,
sej az a csillag
nincs olyan messzé;
nincs olyan messze
miért is féljek?
Tudom ha felnősz,
te már eléred.

Ezek a sorok az apa élményének bensőséges vallomását jelentik, de nem a gyermek élményét. Valószínűnek tartom, hogy ezt Pákolitz is érzi, hisz e kötet remekbeszabott darabjai *(Köszöntő; Kovács; Dinyelopó; Bárány hívogató; Harkály; Kiolvasó; stb.)* művészi tanúságtételek arra, hogy a költő fantáziáját gyermektémák dúsítják. A *Köszöntő* varázslatos hangulatteremtő ereje, a *Kovács* élményben való teljes feloldódást engedő bűbájossága, a *Harkály* dialógusainak játékos üdesége követelik maguknak a gyermekhallgatóságot s a gyermek interpretálót.

A gyermek értelmi fejlődésének „féltői" egyidőben sokat hadakoztak a gyermekversek ún. „nyelvi tisztaságáért". Szerintük csak „konkrét értelemmel bíró" szó kerülhet a versbe. Pákolitz bátran fittyet hány e naivság hirdetőinek. Nyelvét színessé teszik a hangutánzó és hangfestő szavakon kívül (csi-csirip csöp veréb; Lics locs licsi locs — fürdik három medve bocs; Siri-sur siri-sur — mindenütt a szél az úr); a népi mondókák elemeivel rokon csupán hangulati-effektív tartalommal bíró kifejezések. (Bingyer bongyor kisbárány; Irgum-burgum barna medve; csiteri csütöri csütörtök; Tilulió, tilulió itt a tél.) Az értelemért itt felesleges aggódni. A gyermek érti — érzi ezek értelmét, ritmust — hangulatot, s ezek által tartalmat teljesebbé tevő rendeltetését, más fokon mint a felnőtt. Kodály Zoltán óvodai dalszövegeket bírálva ezt írta: „A Ráció zsarnokságával kisgyermeknél nem sokra megyünk. Akit háromféves korában arra szoktatnak, hogy minden szót érteni kell, az úgy lehet sohasem jut el a dolgok való értelméig..." (Zene az óvodában. 1941.) Ezért megkapó a Bárány-hívogató fantázia-dúsító irrealizmusa:

Bingyer bongyor kisbárány,
hidat ver a szivárvány,
ha a hidon átjönnél,
gyémánt szérün legelnél.

Fantasztikusan hősies korunkban ilyen irrealításokkal bátran serkenthetjük a gyermek fantáziájának virágbaszökkenését. Hisz teremtő fantázia nélkül sohasem voltak nagy emberek, sem nagy tettek.

Mint már említettem, a kötet egyik erénye a gyermek észjárásához oly nagyszerűen alkalmazkodó nyelv. Ezért tűnik föl, amikor a felnőtt hangját vélem elővillani a *Vonat* sorai közt. Az első rész vége így hangzik: „mintha nyögné: aligha bírom el". A hasonlat zavar. A gyermek azonnal asszociál, hallja, hogy mit nyög a vonat. A felnőtt értelmi hűsége kívánja meg csupán, hogy a „minthá"-val enyhítsük fantáziánk talán szégyelt élénkségét. Ugyane vers második részében, bár vitathatóbban, de mintha itt is, jelen lenne a felnőtt — ezúttal a maga Passzív Szemlélő voltával. Különben teljesebbé tehetné a vers élményét azzal, hogy az utolsó sorokban nemcsak az utasok, vagy egyáltalán nem az utasok, hanem én (ti. a gyermek) integetnék a vonatnak, az elrobogónak. Hasonló, a gyermekre nem túlzot-

tan jellemző mértéktartást érzek a *Hajó* c. vers második és negyedik szakaszában, mely minimális mértékben ugyan, de a teljesebb élménytől foszt meg. „Az volna jó" — mondja a vers. A gyermek, aki játékában mindent elér, azt mondja: az a jó. A „ha nagy leszek, hajós leszek" sorra is ez áll. A gyermek bár tervez a jövőre, de terveit valójában jelenének játékaiban éli ki. Kidöntött fatönkön is lehet hajóskapitány, s alap-lényéből adódóan is kedvesebb néki a „vagyok".

Gyermekvers-kötete jelentős helyet biztosít Pákolitz Istvánnak a költészet e speciális területén. Bár távolról sem állítom, hogy éppen ezt a műfajt tartom igazi „sajátjának", de az irodalmi ízlés fejlesztésének, valamint a versszeretők táborának növelése érdekében még több hasonló kötetet várunk tőle. Ezekben bizonyára még kristályosabb magabiztossággal intézi majd szavát apró „olvasóihoz". S őszintén remélem, hogy következő kötetei igényesebb külsőségek közt jelennek meg, hisz műfaja miatt ez nem sokadrendű kérdés.

Mert a kötetet illusztráló *Robicskó Anna* rajzai, bár ízlésesnek hatnak s bennük az ötletesség helyenként művészi fokon is felcsillan, nem töltik be rendeltetésüket. Felnőtt részére illusztrálta a gyermeknek szánt meséket. Szinkompozíciója ezért rossz. Élénk, harsogó színek helyett matt színeket használ, s nem veszi figyelembe, hogy a gyermek a képeket nagyobb, egységes foltokban látja és ismeri föl könnyen. A képek szinte csíkokból összeálló színei vonalkáoszként hatnak a gyermekre. Az ábrázolás igénye nélkül festett oldalillusztrációk pedig modern, felnőtt verseskötetbe valók. A rajzok hatástalanságát növeli a nívótlan nyomdatechnikai kivitel.

BÜKKÖSDI LÁSZLÓ

Ferenczy Béni: Írás és kép

(Magvető)

Nagy szobrászművészünk visszaemlékezéseit és esszéit, valamint sok-sok szobrának, érmének és rajzának reprodukcióját tartalmazza ez a különlegesen szép, bőkezű kiállítású könyv, amelyet a Kossuth Nyomda készített remekbe.

Ferenczy Béni írásai a kötetnek szűk harmadrészét foglalják el. Az alig hetvenöt oldalnyi szöveg azonban micsoda egyetemes műveltséget és mély bölcsességet sugároz, egy félévszázados művészi életút mennyi emlékét, tapasztalatát és érzékeny megfigyelését teríti elénk! Örömünket azután tetézi, hogy mindezt csevegő és könnyed, de csiszolt és arányos formában, egy vonzó, szerény, előkelő lelkületű egyéniség előadásában halljuk. Memoárjellegű írásait és kis tanulmányait is ugyanaz a „mesteri kéz", „szív" és „tudás" jellemzi, amelyről Szabó Lőrinc beszélt „A Huszonhatodik Év" zárószonettjében, egy Ferenczy-plakett kapcsán. Az írások a nagybányai ifjúkori élményekről, a művész párizsi tartózkodásáról, olvasmányairól, a könyvillusztrálás művészetéről, a művészettörténet néhány nagy alakjáról szólanak. A tizennégy írás — a témák változatossága ellenére — egységet alkot, legnagyobb élő szobrászunk önéletrajza kerekül szinte ki belőlük. Megismerjük a nagyszerű családot, a magyar művészetben új korszakot nyitó nagybányai művésztelep tagjait, a hevülékeny Hollósyt, a korán meghalt Maticska Jenőt és a többieket... S Ferenczy Béni elvezet bennünket Bourdelle és a kubista Archipenkó párizsi műtermébe is, ahol ő ötven esztendővel ezelőtt gyakori vendég volt, majd elkalauzol minket Matisse otthonába vagy egy Apollinaire-felolvasásra... S azt is megmondja, hogy ami őt a század elejének művészeti forradalmaktól hangos Franciaországában elsősorban megragadta, — az a gótikus szobrokkal teli Cluny-i múzeum volt, azután a Notre-Dame és a Chartres-i katedrális épületének, szobrainak és színes üvegablakainak „égi zenét suttogó" csodálatos összhangja.

Vall kedves könyveiről, kik hatottak reá, kiknek tartozik hálával az írók és gondolkodók közül. Dante (és Babits Dante-kommentárjai), Kant, Marx, Freud, Swift, Emily Brontë, a Pickwick-klub,

France Coignard abbéja, Babits Európai Irodalomtörténete s még sok nagy szellem, sok nagy mű formált szellemi arculatán. S őszintén megmondja azt is, hogy a Don Quijotéból csak részleteket olvasott, s Corneille-től egy sort sem... (Itt jegyezzük meg, hogy a Könyvekről c. írás szövege némileg eltér az első közléstől. Abból kimaradtak a Lukács György „Theorie des Romans" c. művét bíráló — s egyéb — megjegyzések, ebből pedig sajnos az a néhány mondat, amely a XX. század irodalmának Mauriac és Graham Greene nevével jelzett áramlatáról íródott.)

Ferenczy Béni műtörténeti tájékozottsága hatalmas, de nem professzoros. Az alkotó művész megengedhető, sőt szükségképpeni szubjektivitása nyilvánul meg állásfoglalásaiban, rokon- és ellenszenveiben. A higgadtabb Leonardóhoz jobban vonzódik, mint a szertelenebb Michelangelóhoz, Ingres „Homérosz Apoteózisá"-t dagályosnak, Canovát utálatosnak tartja, s amikor a régi mesterekkel összevet egyes moderneket, Bonnard-t, Vlaminckot, Léger-t, — ezek a kortárs-művészek az ő mérlegén könnyűnek találtatnak. Ítéleteit elfogadhatod vagy elvetheted, de hogy (még ha a megfogalmazás aforisztikus is) nem szellemeskedés vagy meghökkenteni-akarás, hanem a művészetet áhítattal tisztelő és sorsát a formaromboló irányzatok korszakában aggódva figyelő mester komoly szavát hallgatod: ezt éreznünk kell.

Magvasan fogalmaz, üresjáratú sorát, mondatát nem találtam. Maillol-ról szóló kis megemlékezése negyvenöt sor, s ebben benne van a nagy francia szobrász életművének, jelentőségének summázata. Despiau halála alkalmából írott levelében — három oldalon! — az utolsó száz esztendő európai szobrászatának legfontosabb kérdéseit vizsgálja meg.

Nincs benne kicsinyesség, irigység. Medgyessy még élt akkor, amikor „az első magyar szobrásznak" nevezte, de nem tagadja meg az elismerést a fiatalabb pályatárstól, Schaár Erzsébettől sem.

A Hubay Miklós által gondozott szöveg után a képanyag következik, ezt Pataky Dénes és Genthon István állította össze, Genthon írta a könyv utószavát is. A szobrok nagyrészt kisplasztikák, sok közöttük a női akt. Ferenczy Béni az aszszonyi test ihletett ábrázolója: a mozdulatok természetessége, a testtartás keresetlensége, a fiatal leányalakok hamvas bája vagy az érett női szépség, a duzzadó, feszülő idomok ünneplése jellemzi szobrait, és mindegyiket: a magabiztos, nyugalmas formák kiegyensúlyozott ritmusa. Női aktjaiban nincsen semmi fülledt vagy triviális, ám annál több árkádiai derű, harmónia és nemes-tiszta költészet.

Magvető c. szobra, Gyulán felállított Petőfije, kamaszfiúkat, bibliai jeleneteket, ágaskodó lovat ábrázoló alkotásai, portréi (Wilde János professzor, Ferencsik János, Ferenczy Béniné, Pilinszky, Juhász Ferenc arcmásai) újabb és újabb témakörei művészetének. Mindegyik rendkívül összefogott, szűkszavú mű, a felület megmunkáltsága végtelenül gazdag. Kisméretű szobrai ahol kell, intimek, — ahol azonban az erőt kívánják kifejezni, ott a monumentalitás érzetét keltik. A portrénál nem elégszik meg a külső hasonlatossággal: „A portrét, mint művészi alkotást csak úgy tudom elképzelni, ha egyszerre ketten vagyunk benne jelen, a portré mintaképe és aki ezt a mintaképet a művészet nyelvén megfogalmazza" — mondotta a művész. (Kassák L.: Vallomás tizenöt művészről, Bp., 1942.)

Munkásságának fontos részét alkotják az érmek (Pro Arte, Tizian, Van Gogh, Bartók, Lenin, Karinthy, Hatvany) és a rajzok. Rajzai lágy, gyengéd vonalaikkal, idillikus-bukolikus hangulatukkal a legszebb magyar grafikai lapok közé tartoznak, s joggal állíthatók a nagy reneszánsz-mesterek rajzai mellé. Nagyon úgy van, ahogy Pataky Dénes írta Ferenczy Béniről „A magyar rajzművészet" c. könyvében: „Talán ő rajzol a legelragadóbban a mai magyar művészek közt."

Egyesek talán — megbűvölten a mai nyugati művészeti életben hegemón szerepet játszó absztrakt, non-figuratív iskoláktól, gyakran valóban kiemelkedő művészek (Miró, Pollock stb.) szemléletétől — hajlamosak kétségbevonni Ferenczy Béni művészetének modernségét és korszerűségét. E vélemények vallói azonban elfelejtik, hogy „hagyomány nélkül nincs modernség... Mert a korszerűség nemcsak a puszta újat jelenti, hanem a múlt tovább élését is, megújult alakban." (Granasztói Pál: Vallomás és búcsú c. művének utószava.)

Ferenczy Béni, könyvének egyik helyén, felteszi a kérdést: melyek a kiváló művészi életmű ismérvei? S ezt a feleletet adja: „Először az, hogy mint ilyen, egységében felismerhető legyen. Ha egy még oly jelentéktelennek látszó művet meglássunk, mindjárt felismerjük: ez ő! A művész egyéniségének a művek mintegy alkotórészei legyenek, és egészükből erős, hatásos „én" sugározzék. Egységességén kívül, másodszor, a kiváló művészi életmű ismérve az, amit mi, képzőművészek, általában kvalitásnak nevezünk... Végre, harmadszor, a témák megválasztásában és elképzelésében megnyilvánuló emberi emelkedettség és komolyság, szóval a humánum." Az „Írás és kép" c. könyv szövege és mellékletei egyként azt bizonyítják, hogy benne, Ferenczy Béniben a legmagasabb fokon megvannak e kritériumok, s életműve — miként ő ezt Medgyessyről mondotta — „egyetemes az egész emberiséghez szól."

DÉVÉNYI IVÁN

Az anyanyelvi műveltségért

A pécsi nyelvművelő konferencia anyaga

(Akadémiai Kiadó)

Az 1959 őszén Pécsett megrendezett nyelvművelő konferencia vitaanyagát tartalmazó kiadvány — a tanácskozás természeténél fogva — tartalmában meglehetősen heterogén. Mégis a három napos konferencia előadásainak és hozzászólásainak gondos tanulmányozása elvezeti az olvasót néhány olyan fontos irányító szempont meglátásáig, amely a konferencia menetét megszabta, a túlzott elkalandozás veszélyétől a feltűnően nagyszámú hozzászólót is megóvta.

A különféle hivatalos szervek képviselőinek megnyitó beszédei és az előadások kivétel nélkül hangoztatták a konferencia *korszakalkotó jelentőségét*. Hiszen beszélt és írott nyelvünk — ma, a szocializmus építésének korszakában — nem kevésbé forrongó és átalakuló, mint társadalmunk. Ebben az átalakulásban számtalan színes és jellegzetes, valamint meghökkentő új nyelvi elem tör felszínre, s nagyrészük a nyelvművelés hivatott apostolainak gyámkodásával hajt életerős gyökeret, de jelentős csoportjuk a hozzáértők dudvaírtó tevékenysége ellenére küzd a polgárjogért. Nyelvművelő tudományunk feladata, hogy az igen sokrétű, bonyolult nyelvi anyagot elemezze, a napjaink nagy történelmi folyamatában, kulturális forradalmunkban eddig végbemenő — nagyobbrészt spontán — nyelvfejlődést megfelelő mederbe terelje, szemét a társadalmi valóságra függesztve a marxista dialektika alkalmazásával a *követendő utat kijelölje*. E cél határozta meg a 3 napos konferencia programját: a nyelvművelés, az iskolai nyelvművelés és az irodalmi nyelv állapotának és feladatainak tüzetes vizsgálatát.

Lőrincze Lajos: Nyelvművelésünk helyzete és feladatai c. előadása, valamint ennek vitája részletesen taglalta a felszabadulás óta megvalósult nyelvművelő munka folyását. Rámutatott az új nyelvművelést jellemző legfontosabb tényezőkre. A korszerű nyelvművelés nem lehet önmagáért való öncélú játék, hanem feladata az anyanyelvi műveltségnek magas szintre emelése, a legszélesebb körben való elterjesztése, a kultúrforradalom sikeres befejezésének szolgálata. Anyanyelvünk szeretete és ápolása nem lehetséges más nyelvek és más népek szeretete nélkül, mentesnek kell lennie a sovinizmustól, minden idegen szó és idegen nyelvi hatás oktatlan üldözésétől. A nyelvet nem vizsgálhatjuk metafizikusan, figyelembe kell vennünk a körülményeket, miszerint idővel a legfontosabb szabályok is elévülhetnek, vagy más mérsékeltebb szabályokká lágyulhatnak. El kell távolítanunk a nyelvművelés útjából a hamis tilalomfákat, ki kell gyomlálnunk a „nyelvművelési babonákat". Nem lehet a nyelvművelés dogmatikus, az íróasztaloktól irányított, pusztán szabályokon alapuló, hanem a nyelv életének, törvényeinek, alapos megismerésére kell törekednie. Cél: nem csupán a tiltó szabályok uralmának biz-

tosítása, hanem az ún. pozitív nyelvművelés, amely a nyelvben rejlő lehetőségeknek kiaknázására, a gondolat legfinomabb árnyalatainak minél pontosabb kifejezésére, vagyis a szóbeli és írásbeli kifejezőkészség igényességére nevel (24. l.).

Nyelvművelésünknek vannak számottevő eredményei, amelyek az előttünk álló tennivalók színvonalát jelentősen megváltoztatták. Már nem a legdurvább és a legelemibb hibák ellen kell küzdenünk. A művelődési forradalom eredményeként — ha vannak is a fertőzésnek gócai — a frontáttörés megtörtént. A helyes és szép magyar nyelv kialakításáért, a kultúrált nyelvhasználat kiszélesítéséért folytatott harcot egyre inkább tömegmozgalommá kell tenni. Ez szabja meg a nyelvművelés következő lépéseit (57. l.).

A nyelvművelés feladatainak eme *kiszélesítése* volt a pécsi nyelvművelő konferencia egyik legfontosabb törekvése. Ennek az elvnek jegyében hozott javaslatot az előadás a legfontosabb tennivalókra: a nyelvművelés fokozottabb elméleti megalapozottságára és a nyelvművelő munka körének jelentős kiszélesítésére. Az előadást követő vita már a kiterjesztett nyelvművelés képét mutatta: a nyelvész szakembereken kívül színművészek és előadóművészek, a rádió munkatársai, valamint a jogtudomány képviselői mondták el munkaterületük tapasztalatait, problémáit, s tettek számtalan javaslatot az együttműködésre. De a nyelvművelő munka kiszélesítésének gyakorlati megvalósulását mutatta a konferencia első napjának délutáni programja is, amikor Csűrös Zoltán: Természettudományi nyelvünk helyzete és feladatai, valamint Dukáti Ferenc: Szabványosítási kérdések a műszaki szókincs alakításában c. előadását vitatták meg. Ez volt az első eset, hogy a szakszókincs problémáiról az ügy fontosságához méltó keretek között együtt tanácskozhattak a nyelvtudomány és a műszaki tudományok szakemberei.

A konferencia második napján került sor Benczédy József: Az anyanyelvi műveltség és az iskola c. előadására, amely a nyelvművelés legnagyobb hatású területének, az iskolai nyelvművelésnek problémáit és feladatait hozta felszínre. Az erről lefolyt vita anyaga szoros egységben van az előző nap tanácskozásának anyagával, hiszen nyelvünk művelésének, a nyelvi kultúrának, a helyes és jó magyarságnak megvalósítása nagyrészt már az iskolában, az anyanyelvi oktatással dől el. Az anyanyelvi oktatásban — csakúgy, mint az általános nyelvművelésben — nemcsak nyelvtisztításra, a hibák kérlelhetetlen üldözésére kell törekednünk, hanem pozitív nyelvművelést is végeznünk kell. Színessé, érdekessé, elevenné kell tennünk a nyelvtanórát (196. l.).

Igen élénk vitát eredményezett az előadónak az a javaslata, hogy a felesleges ismétlések elkerülése érdekében az általános és a középiskola nyelvtani anyagát a koncentrikus és lineáris elvek összeegyeztetésével kell felépíteni.

A nyelv és iskola viszonyának vitája még számos gyakorlati jellegű tennivalóra rámutatott. Hangoztatta többek között a társadalmi légkör: az ifjúsági egyesületek és újságok, a rádió, főként pedig az irodalom anyanyelvi műveltséget gazdagító szerepét. Különösen a mai magyar prózaírók nyelvérzékfejlesztő hatására hívta fel a figyelmet, amelynek részletes taglalása azonban már a következő nap programjába tartozott.

Benkő Lóránd: Irodalmi nyelvünk fejlődésének főbb vonásairól szóló előadása az irodalmi nyelv vizsgálatának több nélkülözhetetlen szempontjára hívta fel figyelmünket. A nyelv minden más belső típusa, variációja közül az irodalmi nyelv a legérzékenyebb a társadalom életének változásaira. Mivel az össznépi, illetőleg nemzeti művelődés közvetítésének legfontosabb eszköze, érzékenyen idomulnia kell ahhoz az alaphoz, amelyet kiszolgál. Ebből következik, hogy az irodalmi nyelvet csak a mindenkori történeti helyzettel legszorosabb összhangban lehet eredményesen vizsgálni.

Benkő Lóránd ezt követően feltárta az irodalmi nyelv és más belső nyelvtípusok viszonyát. Noha korai irodalmi nyelvünk elemei általában a nyelvjárások elemeiből sarjadtak, egy nagyon jelentős számú elemcsoport eredetét sem a nyelvjárásokkal, sem a köznyelvvel összevetni nem lehet, hanem azokra csak a magyar írásbeliség évszázados hagyományai deríthetnek fényt (226. l.). A fejlődés bizonyos szakaszától kezdve az „adás-vétel" kapcsolat a nyelvjárások és az irodalmi nyelv között mindinkább elsorvad, manapság pedig majdnem teljesen szünetel. Nap-

jainkban az irodalmi és a köznyelv közötti kölcsönhatás a legintenzívebb. E körülmény arra figyelmeztet bennünket, hogy irodalmi nyelvünk legújabb kori fejlődési szakaszát a köznyelvhez való viszonyítás nélkül eredményesen vizsgálni nem lehet (230. l.).

Rendkívül tanulságos volt az előadásnak ama szakasza, amely az írók nyelvgazdagító szerepével foglalkozott. Egy-egy író önmaga — legyen az akár a legnagyobbak közül való is — alig észrevehető elemekkel járulhat csak hozzá az irodalmi nyelv óriási rendszerének gyarapításához. Csak az író-nemzedékek egész sora tud számottevő hatást gyakorolni az irodalmi nyelv fejlődésére.

Igen nagy vitát váltott ki mindaz, amit Benkő Lóránd az írók és nyelvészek nyelvművelő tevékenységének különbözőségéről, nemritkán ellentétéről mondott. Bán Imre az ellentétet Kazinczy és Révai Miklós viszonyával cáfolta, Horváth Károly az ellentétben nem a szépíró és a grammatikus, hanem a haladottabb ízlésbeli és nyelvi felfogás, az esztétikai polgárkodás és az elmaradottság ellentétét látja. Benkő Lóránd válasza szerint voltaképpen nem az író és a nyelvész, hanem az írói szemlélet és a nyelvészi szemlélet között jelentkezik az ellentét. Az irodalmi nyelv a nyelvésznek ugyanis vizsgálati anyaga, az írónak pedig munkaeszköze. Szükséges a szemléletmódbeli különbségek helyes mederbe terelése, a visszásságok nyesegetése.

Mesterházi Lajos: Mai irodalmi nyelvünk néhány problémája c. előadásában mindenekelőtt leszögezte azt az általános igazságot, hogy jelentős íróvá minden korban csak az válhatott, akinek volt mondanivalója és tudott élni a kifejező eszközzel. Kiváltotta néhány hozzászóló ellenkezését az írói stílus kérdésében elhangzott megállapítása: „két pont között a legrövidebb út az egyenes", ezért az írónak is a megfogalmazásban a legrövidebb utat kell választania. Kovalovszky Miklós, Gáldi László ezt az elvet nem látják minden esetben elfogadhatónak, mivel a jelzők és más bővítő mondatrészek teljes mellőzése ellene mond a Mesterházi által is eszményített „funkcionális nyelv" létrejöttének.

Mesterházi Lajos aztán panaszkodott a szecessziós irodalmat igénylő közízlésre és az erdeménytelen iskolai stilisztikatanításra. Megállapította, hogy szabályok tanítása helyett a stílusórákon nagy írók nyelvének elemzésére volna szükség, ezért hamarosan új, modern alapokra kell fektetnünk a tanulók stílusigényének fejlesztését.

A kiadvány az eddig ismertetett vitán túl hírt ad a nyelvművelési, helyesírási és nyelvtani kérdések csoportos megbeszéléséről. Mindezek a gyakorlati jellegű tanácskozások még fokozottabban tanúsítják, hogy a pécsi nyelvészkonferencia egész programjára a gyakorlati jelleg nyomta rá a bélyeget. A sorra került témák és a velük kapcsolatos viták felölelték az általános iskolától az egyetemig, az egyszerű beszélő nyelvétől a tudomány és a szépírók nyelvéig mai életünk valamennyi fontos nyelvi-nyelvhasználati kérdését. Minden remény megvan arra, hogy az így kiszélesített, megszervezett nyelvművelés nemzeti életünk minden területére kiterjed, szocialista jövőnk építésének minden mozzanatában érvényre jut.

NEMES ISTVÁN

Szerb tanulmánykötet Krležáról

Már volt alkalmunk a *Jelenkor*ban megemlékezni Miroslav Krleža pécsi kapcsolatairól. Túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy a nagy horvát író kissé „pécsi író" is, hiszen maga vallja be, hogy a pécsi kadettiskola diákjaként kezdte első irodalmi próbálkozásait: Petőfi *Apostol*ának horvát fordítását. Minthogy pedig Krleža — hála az egyre sűrűbbé váló magyar fordításoknak — ma egyre ismertebbé válik nálunk, azt hisszük, hogy nem lesz érdektelen dolog, ha fölhívjuk olvasóink figyelmét egy érdekes tanulmánykötetre, amely nemrég jelent meg Újvidéken, a Matica Srpska kiadásában. Címe egyszerűen *O Krleži*, azaz magyarul: „Krležáról", s annál érdekesebb dokumentum, mert szerzője a haladó szerb

irodalmi kritika nagymestere, Milan Bogdanović.

Itt most meg kell állnunk egy pillanatra, s azon elmélkednünk: mennyire sajnálatos dolog, hogy irodalmi közvéleményünk még mindig milyen kevéssé ismeri szomszédnépeink nagy kritikusait, irodalomtörténészeit. A szláv népek jeles írói — ha némi késéssel is — lassankint mégis eljutnak hozzánk, de a kritika mestereiről, a cseh Šaldáról, a szerb Bogdanovićról, a lengyel Borowyról, a nemcsak elbeszélőnek, hanem tanulmányírónak és tudósnak is kitűnő ukrán Frankoról csak a legszűkebb szakkörök tudnak. Ideje volna ezeket a nagy keleteurópai kritikusokat is szélesebb körben propagálni!

Térjünk azonban vissza Bogdanovićra és tanulmánykötetére. Bogdanović és Krleža majdnem pontosan kortársak: a szerb kritikus 1892-ben, a horvát író 1893-ban született. Ami pedig még fontosabb: a művészeti és politikai elvek azonossága már a két világháború közti időszakban, a legnagyobb szerb-horvát feszültség korában is barátokká tette őket. Bogdanović is, Krleža is *republikánusnak* vallotta magát a Karadjordjevićek „Jugoszláviának" álcázott nagyszerb királysága idején, s mindketten korán megismerkedtek a marxizmussal. Mondanunk sem kell, hogy egyik dolog sem volt akkor veszélytelen.

Az európai műveltségű Bodanović 1926 és 1956 közt tanulmányok egész sorát tette közzé horvát író-barátjáról. Ez nemcsak kritikai, hanem politikai feladatot is jelentett. 1930 körül a horvát nacionalisták dühödt támadása ellen kellett védelmébe vennie Bogdanovićnak az élő horvát, sőt jugoszláv irodalom legnagyobb alkotóját, azok ellen a horvát sovinisták ellen, akik „hazaárulónak" bélyegezték a társadalom bűneit és hazugságait bátran leleplező írót. 1950 körül, a Szovjetunió és Jugoszlávia közti sajnálatos feszültség tetőpontján pedig előmerészkedtek búvóhelyeikről a szerb nacionalizmus levitézlett hangadói, és elérkezettnek látták az időt, hogy hajszát indítsanak az állítólag „szerbgyűlölő" Krleža ellen. Krleža-ellenes körlevelek terjedtek Szerbiában kézről-kézre, s a hangulat olyanná fajult, hogy egyes belgrádi iskolában a diákok megtagadták a felelést, ha a modern jugoszláv irodalmat tanító tanár Krležát kérdezte. Bogdanović azonban ezekben a nehéz években is hű maradt republikánus humanizmusához, marxizmusához és realista elveihez, s ismét védelmébe vette horvát író-társát.

Kritikai studiumok és politikai harcok dokumentuma tehát ez az alig százharminc lapos kis kötet. A közzéadott tizennégy hosszabb-rövidebb tanulmány zöme Krleža epikai-drámai főművével, a *Glembay-családdal* foglalkozik. Egy-egy tanulmány szól Krleža egyéb műveiről, a *Latinovics Fülöp hazatéréséről*, valamint az *Izlet u Rusiju* (Oroszországi kirándulás) és a *Moj obračum s njima* (Leszámolásom övelük: ti. nacionalista és baloldali-dogmatikus kritikusaival) című tanulmány-kötetekről. Három nagyon érdekes tanulmány pedig áttekintő képet ad: *Razmišljanja o Miroslavu Krleži* (Gondolatok M. Kr.-ról), *O šovinističkoj zloupotrebi literature* (Az irodalommal való soviniszta visszaélésről) és *O književnosti izmedju dva rata i ulozi Krleže u njoj* (A két háború közti irodalomról és Kr. szerepéről) címmel.

Nincs terünk, hogy valamennyi tanulmány méltatásába elmélyedjünk. Inkább csak összefoglaló képet szeretnénk adni a szerb kritikus vissza-visszatérő gondolatairól. Kitűnő elemzését adja az 1910—1920 közti évek „kaotikus" atmoszférájának, annak a társadalmi, művelődési, irodalmi háttérnek, amelyből Krleža is kiindult. Az író „modernségének" híve Bogdanović, a „modernista" áramlatokat azonban bírálja. Krležában a korszerű eszközökkel dolgozó, mégis *realista* írót ünnepli. Ismételten és nyomatékkal mutat rá a horvát író alkotó marxizmusára, sőt leninizmusára, racionalizmusára és forradalmi szerepére, Krleža mind a horvát, mind a szerb sovinizmus ellen harcolt és harcol. Amellett nagyszerű *emocionális* művész is, a nyelvi alkotásnak és a drámai kompozíciónak mestere, egyfajta sajátos „mágia" megteremtője. Ez a krležai mágia nem mond ellent az író marxista racionalizmusának, hanem az atmoszférateremtés művészetét jelenti, azét a sajátos atmoszféráét, amely egy-kettőre bűvkörébe vonja az olvasót és nézőt.

Bogdanović tanulmányainak jelentős része színikritika: a *Glembay-ciklus* egyes belgrádi előadásainak méltatása, a művek és a színészi teljesítmény elemzése.

Különösen szép az az alig hatoldalas kritika, amelyet a nálunk is bemutatott *Glembay Ltd.* 1952. évi előadásáról ír. Ezt a belgrádi előadást Raša Plaović rendezte: ő játszotta Leone, az exaltált, de igazmondó festőművész-fiú szerepét is. Nos, ha a darab 1957. évi budapesti bemutatására gondolunk, akkor — a nagy siker ellenére is — meg kell állapítanunk: kár, hogy nem Plaović rendezte a Nemzeti Színház előadását! Bojan Stupica, az akkori vendég-rendező, kissé a „rémdráma" irányába torzította el ezt a nagy tragédiát, s a szereposztás sem volt egészen megfelelő.

A „glembayzmus" egész komplexusát is kitűnően elemzi a szerb kritikus. Rámutat társadalmi, lélektani, történeti gyökereire, az osztrák—magyar—horvát feudális-kapitalista világra, s az ebből a világból fakadó egyéni és családi tragédiákra. Marxista felkészültség és pszichológiai, de nem „pszichologizáló" elmélyülés remek összekapcsolása például az 1933-ban írott tanulmány a *Glembay-családról.* Aki Bogdanović fejtegetéseit elolvasta, nemcsak a krležai életművet látja mélyebben, hanem egy elsőrangú kritikust is megismer.

ANGYAL ENDRE

Beküldött könyvek

1961. I.

Agrártörténeti Szemle. — A MTA agrártörténeti bizottságának folyóirata. — Főszerkesztő: Lázár Vilmos. — III. évf. 1. szám. — 15,— Ft.

Az antiklerikális irodalom népszerűsítése. — Ajánló bibliográfia és módszertani útmutató. — Összeállította Ecsedy Andorné és Káliczky Éva. — OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadása.

Az ateizmus kérdésének újabb irodalma. — Bibliográfiák az egyetemi oktatás számára 13. — Összeállította Ákos Károly, Lengyel Béla és Pálvölgyi Endre. — Tankönyvkiadó.

Braun Róbert, a könyvtáros és a szociográfus. — Bibliográfia és tanulmány. — Könyvtárosok kiskönyvtára 2. szám. — Összeállította Pórné Váradi Irma. — Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadása.

E. Brontë: Üvöltő szelek. — Regény. I—II. — Fordította Sőtér István. — Olcsó Könyvtár. Szépirodalmi. — 6,— Ft.

Csepeli Szabó Béla: A föld fia. — Versek. — Magvető. — 9,— Ft.

Cseres Tibor: Várakozó özvegyek. — Novellák. — Magvető. — 23,— Ft.

Darvas József: Végig a magyar Szaharán. — Rajzok, cikkek, tanulmányok 1940—1944. — Szépirodalmi. — 29,50 Ft.

Demény Ottó: A legszebb kor. — Versek. — Magvető. — 8,50 Ft.

Dömötör Sándor: Dunántúli és alföldi édes lepények. — Különlenyomat az Ethnográphia 1960. évi 1. számából.

Dömötör Sándor: Katona Lajos pécsi évei (1887—1889). — Különlenyomat a Jelenkor III. évf. 4. számából.

Dumas: A három testőr. — Regény I—II—III. — Fordította Csatlós János. — Kincses Könyvek. — Szépirodalmi. — 18,— Ft.

Dunatáj. — Pest megyei írók és költők antológiája. — Áprily Lajos, Szentiványi Kálmán, Dutka Ákos stb. írásai. — Kiadja a Pest megyei Tanács VB Művelődési Osztálya. — 12,— Ft.

Erdődy János: Aretino Velencében. — Regény. — Szépirodalmi. — 25,50 Ft.

Garai Gábor: Emberi szertartás. — Versek és műfordítások. — Magvető. — 11,50 Ft.

Gorkij: Az anya. — Regény I—II. — Fordította Görög Imre. — Kincses Könyvek. — Szépirodalmi. — 12,— Ft.

A Göcseji Múzeum jubileumi évkönyve, 1950—1960. — Szerkesztette: Szentmihályi Imre. — Kiadja a Zala megye Tanácsa VB Művelődési Osztálya. — 35,— Ft.

Granasztói Pál: Vallomás és búcsú. — Önéletrajz. — Magvető. — 24,50 Ft.

Hajnal Gábor: Fényküllők. — Versek. — Szépirodalmi. — 12,— Ft.

Jókai Mór: A lőcsei fehér asszony. — Regény I—II—III. — Olcsó Könyvtár. — 9,— Ft.

Kamjén István: Csoszáné meg a többiek. — Elbeszélések. — Magvető. — 18,— Ft.

Kárász József: Judit. — Regény. — Magvető. — 21,50 Ft.

Macaulay: Esszék. — Válogatta és a bevezető tanulmányt írta Sükösd Mihály. — Aurora XVIII. — Gondolat Kiadó. — 31,— Ft.

A MTA Dunántúli Tudományos Intézete. Értekezések, 1960. — Szerkesztő: dr. Babics András. — Akadémiai Kiadó. — 75,— Ft.

Major Ottó: Testamentum. — Regény. — Magvető. — 35,— Ft.

Mezei András: Torlódó idő. — Versek. — Szépirodalmi. — 11,50 Ft.

Mikszáth Kálmán: Beszterce ostroma. — Regény. — Kincses könyvek. — Szépirodalmi. — 6,— Ft.

Móra Ferenc levelesládája. — Felkutatta, válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Madácsy László. — Tiszatáj Irodalmi Kiskönyvtár 1961. 1. szám. — 24,50 Ft.

Móricz Zsigmond: Betyár. — Regény. — Kincses Könyvek. — Szépirodalmi. — 6,— Ft.

Nádass József: Láng és korom. — Önéletrajz. — Szépirodalmi. — 33,— Ft.

Németh László: Bűn. — Regény I—II. — Olcsó Könyvtár. — Szépirodalmi. — 6,— Ft.

Panova: Szentimentális regény. — Fordította Nikodémusz Elli. — Olcsó Könyvtár. — 4,— Ft.

Pesold Ferenc: Újpesti ház. — Regény. — Magvető. — 20,— Ft.

Prevost: Manon Lescaut. — Regény. — Fordította Kolozsvári Grandpierre Emil. — Olcsó Könyvtár. — Szépirodalmi. — 3,— Ft.

Révész Béla: Velük, értük. — Válogatott elbeszélések. — Válogatta, sajtó alá rendezte és az előszót írta Kabos Ernő. — Szépirodalmi. — 27,50 Ft.

Anna Seghers: A hetedik kereszt. — Regény I—II. — Fordította Thury Zsuzsa. — Kincses Könyvek. — Szépirodalmi. — 12,— Ft.

Somlyó György: Ami élni segít. — 88 szonett. — Magvető. — 8,— Ft.

A Szegedi Pedagógiai Főiskola évkönyve, 1960. — Első rész. Nyelv és irodalom, történelem.

Szerb Antal (1901—1945). — Bibliográfia. — Összeállította Tóbiás Áron. — Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadása.

Tavaszi napsütés. — Derűs történetek. — Kincses Könyvek. — Válogatta és sajtó alá rendezte Fenyő István. — Szépirodalmi. — 6,— Ft.

Lev Tolsztoj: Hadzsi Murat. — Regény. — Fordította Szöllősy Klára. — Olcsó Könyvtár. — 3,— Ft.

Üzenet. — A Heves megyei írók antológiája. — Kalacskovszky Lajos, Suha Andor, Papp Miklós stb. írásai. — Kiadja a Heves megyei Tanács Művelődési Osztálya. — 10,— Ft.

Vészi Endre: Fohász szigorúságért. — Versek. — Szépirodalmi. — 9,50 Ft.

Zsigmond Ede: Elszántan és szelíden. — Versek. — Sajtó alá rendezte Pintér József, a bevezető tanulmányt Pándi Pál írta. — Szépirodalmi. — 19,— Ft.

Jelenkor

ELBESZÉLÉS:

BORSOS JÓZSEF
DÉKÁNY KÁLMÁN
KERTÉSZ ÁKOS
RÁKOSY GERGELY

VERS:

BERTÓK LÁSZLÓ
GYURKOVICS TIBOR
HEGEDÜS LÁSZLÓ
JÁNOSY ISTVÁN
KERESZTURY DEZSŐ
LÁSZLÓ IBOLYA
MARSALL LÁSZLÓ
SIMONYI IMRE
SOLYMOS IDA
TAKÁCS TIBOR
TÓTH ENDRE
VÁCI MIHÁLY

TANULMÁNY:

GERA GYÖRGY
TAKÁTS GYULA

CIKK:

LUKACSY ANDRÁS
NÉMETH ANTAL
RÉZ PÁL
SZÖLLŐSY KÁLMÁN
SZÍJ REZSŐ
VITÁNYI IVÁN

ÉS MÁSOK ÍRÁSAI

KÉP:

EGRY JÓZSEF
FORGÁCS HANN ERZSÉBET
SIMON BÉLA

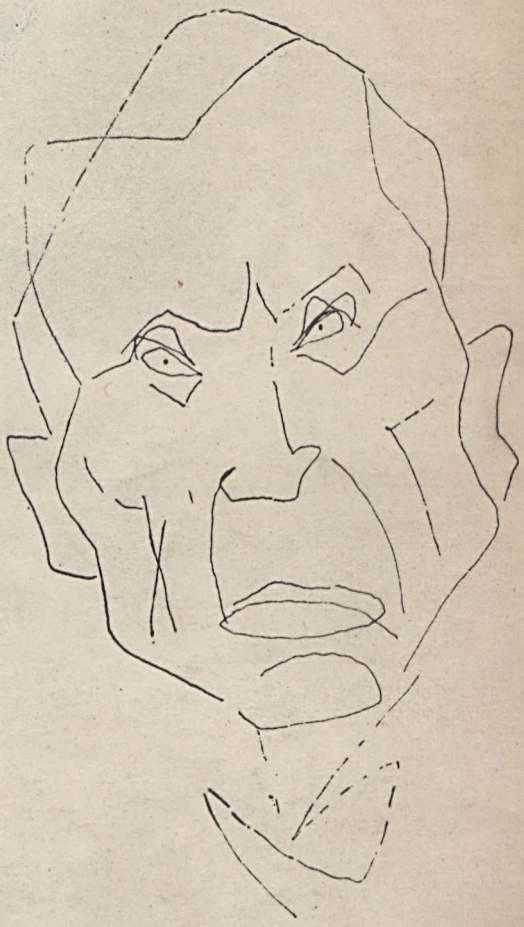

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

5

Jelenkor

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

IV. évfolyam 5. szám | Megjelenik kéthavonta a Baranya megyei Tanács kiadásában | 1961. október

TARTALOM

Jánosy István: Dunántúl (vers) — — — — — — — — — — — — — 491
Bertók László: Egy év (vers) — — — — — — — — — — — — — 493
Kertész Ákos: Tánczene éjfélig (elbeszélés) — — — — — — — — — 494
Váci Mihály versei — — — — — — — — — — — — — — — 503
Tóth Endre versei — — — — — — — — — — — — — — — 504
Beney Zsuzsa: Egy mártír emlékére (vers) — — — — — — — — — 505
Rákosy Gergely: Variációk egy témára (elbeszélés) — — — — — — — — 506
Hegedüs László: Havas égben (vers) — — — — — — — — — — — 519
László Ibolya versei — — — — — — — — — — — — — — — 520
Balogh László versei — — — — — — — — — — — — — — — 521
Marsall László: Levél barátomnak a sírba (vers) — — — — — — — — 523
Borsos József: Különös hangverseny (elbeszélés) — — — — — — — — 524
Keresztury Dezső: Egy költő halálára (vers) — — — — — — — — — 534
Takács Tibor versei — — — — — — — — — — — — — — — 536
Dékány Kálmán: Honvágy a medencében (elbeszélés) — — — — — — — 538
Simonyi Imre versei — — — — — — — — — — — — — — — 542
Gyurkovics Tibor versei — — — — — — — — — — — — — — — 545
Cs. Nagy István: Gyermekkor (vers) — — — — — — — — — — — — 547
Gera György: Tennessee Williams (tanulmány) — — — — — — — — — 548
Solymos Ida: Özvegy (vers) — — — — — — — — — — — — — — 555
Sida Košutič: Hazám éjszakája (vers-ciklus). *Csanád Béla* fordítása — — — 556
Kovács Ferenc versei — — — — — — — — — — — — — — — 559

PILLANATKÉP

Ordas Iván: Falu a Dera partján — — — — — — — — — — — — — 561

DOKUMENTUM

Réz Pál: Gelléri Andor Endre ismeretlen levelei Mikes Lajoshoz — — — — 567

HAGYOMÁNY

Takáts Gyula: Egry Józsefről, az emberről — — — — — — — — — — 576
Varga Hajdu István: Emlékezés Egry Józsefre — — — — — — — — — 585

JEGYZET

Németh Antal: Az opera, mint színpadi probléma — — — — — — — — — 591
Vitányi Iván: Vers és dallam a mai magyar költészetben (Első rész) — — — 600
Széljegyzet *(Tüskés Tibor, Bárdosi Németh János, Werner István, Ordas Iván)* 606

SZEMLE

Szíj Rezső: Hazai Kis Tükör — — — — — — — — — — — — — — 610
Várkonyi Nagy Béla: Dudás Kálmán: Szederillat — — — — — — — — 614
Szöllősy Kálmán: Granasztói Pál: Vallomás és búcsú — — — — — — — 616
Arató Károly: Fodor András: Tengerek, dombok — — — — — — — — 618
Lukácsy András: Timár György: Az iszonyat naptára — — — — — — — 620
Seres József: Székely Júlia: A halhatatlan Kedves — — — — — — — — 622

KÉPEK

A címlapon *Forgács Hann Erzsébet:* Egry József arcképe
A belső rajzok *Simon Béla* munkái

A műmellékleten:

Egry József: Önarckép
Egry József: Badacsony
Egry József: Badacsonyi hegyoldal
Egry József: Badacsonyi öböl

Szerkeszti: BORSOS JÓZSEF, CSORBA GYŐZŐ, KOLTA FERENC, TÜSKÉS TIBOR (főszerkesztő). A szerkesztő bizottság tagjai: Bárdosi Németh János, Bertha Bulcsu, Gyenis József, Katona Ferenc, Ürsi Ferenc, Pákolitz István, Pál József, Sarkadiné Hárs Éva, Thiery Árpád és Pörös Imre (műszaki szerkesztő). Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók: 24. Telefon: 13-05. Szerkesztőségi órák kedden és pénteken 17–19 óráig. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Egyes szám ára: 8,– forint. Évi előfizetés díja: 48,– forint. Csekkszámla: OTP 349–803. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest V., József Nádor tér 1). Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára. – Felelős kiadó: Takács Gyula.

Jánosy István

Dunántúl

I. MAGYARORSZÁG EURÁZIA LEGNAGYOBB EMBERTANI MÚZEUMA (Újsághír)

Feltárnak romokat. Nyílik a szárkofág.
Benn egy római lány kis kamasz-arca néz
ijedt-kandin. Ezüst peplosza úgy simul
fény-árny tagjain: „Ez csoda!"
— már-már ezt hiszed. Ám percek alatt a test
porrá omlik. — Odébb urnasírok bolya.
Hint rá bronzveretű lombot a förgeteg,
s átlukasztja bolond kapa.
Bronzvértek, sisakos rémkoponyák, dzsidák
— közös sírban egész vert had. — Amott a vén
templomot katona őrzi a föld alól.
Csontokat, cserepet, vasat
hány fel, bárhova lépsz, az eke. Mert e föld
egyetlen temető. Húmusza izmok és
szívek tört pora. Ily föld kenyerét eszed,
s lelked lassan e milliók
lelkével telik el. És befelé figyelsz:
mit mesél neked a törtsisakú vitéz,
s lapdáját kinek elvette a Rém: a lány —
így érted, szíveled, ki él.

II. EZERSZER IS...

Szívem-párom, megyünk a Balatonhoz!
Már orromban a pincék, a nád szaga.
Zsongató öröm fűt, valami bolondos,
fiatal kedv... Ugyan mi húz oda?

A kaland?... A gyerekcsínyek Oroszlána,
a Vad kalóz vitorlása se tér

révbe alkonyvér-borzolt, tinta nádba.
Emlék, legenda már boros vihánca,
Yolle farán őrült Kinizsi-tánca
viharszélben... s a kék, gyöngyszürke tér.
A szerelem?... Hogy holdfényben fürödtünk.
A fodrozó víz milljom ezüst lapot
csillogtatott. Zsongott a nád köröttünk.
Fényfoncsor-felhők úsztak el fölöttünk,
s hogy kibújt a hold,
a mólon felvillant az alakod.

Vagy gyerekkoromból az öreg Németh-bácsi?
Hogy éjszakai halászás után
oly kókladtan billegett a bakon.
Mammut-csont lovát most is látom bóklászni.
Viszi az öreget cseresnyefás úton.
Órjás patája cseng, mint a vég harsonája,
feltartózhatatlan csak döcög tovább.
Luxuspalotasort vetnek elé... Hiába!
Átlép ezertűz Brodway-melódiát.
Virágos házán éjszín cica dorombol.
Sírján mohos, roskadt a fakereszt.
Fenyők közt orgona, borbolya lombol.
Unokái már tanult emberek.
Hogy a hegy levét kortyolgatom borongón,
kocsija zöreje fülembe visszarezg.

Mi húz e tájhoz? Ha egy lélekvándorlásban
ezerszer kéne újjászületnem:
ezerszer is csak a Balatont lássam,
s ott éljem újra, újra életem!

III. ATYÁMHOZ

Járván a dunántúli dombokat,
s rád gondolván, valami magasztos
érzés nyűgöz le, mintha templomban járnék,
az emberiség végső templomában
(így a Szentgyörgy orgonasípjainál,
vagy az ég és a Balaton tükör-kristálygömbjében)...
Pedig nincs semmi okom: e táj
Nápolyhoz és az Alpokhoz képest jelentéktelen;
s Te ősz hajaddal, cirmos bajszoddal,
egy vagy a jelentéktelen földbeomlók közül,
kik ősidőktől e televényt hizlalták.

Pedig a Nagy humanizmust, Erazmust, Thomas Morust,
az Utopiában hitet
Tőled kaptam örökségül. Hogy, mint az emberevést,
egyszer száműzzük az emberölést is,

s hogy minden ember — kíméletben legalább is —
egycnlő: szeretni, védni, óvni kell,
mint plántát, amelyből jobb szökell.
S hogy e védés, s a munka: egyetlen fegyver,
mely hódít a csillagokon túl is
világokat — azaz igaz magunkat
legbensőnkben, mely a gyilkos
Farkasból önátformálva emelkedik,
magárahagyatva... de épp, mert magárautalva,
emelkedik:
a soha életet ki nem oltó Értelemig.
Értelem... nem, mint szűk racionalizmus,
statisztika, dossziék, haszonkalkulus,
nem, mint a kalmárok segédeszköze!
de amivé koldus Mozart Sarastro
alakjában végső testámentomaként
emelte és a dunántúli dombok és
Berzsenyi hite. Ezt kaptam tőled örökül, atyám,
s ezt adom tovább!

Már túllépted a hetvenet.
Az az én ünnepem: minél többet Veled
bolyonghatok az otthoni dombokon
simogató szemmel nézve a termést,
s le-leülve fehérfalú pincék mellett.

Bertók László

Egy év

Egy évgyűrű, egy ránc, a tüdőn
egy árnyalattal több nikotin,
pár rakéta a sajgó űr ívén
kívül-belül a szem határain.

Napok, amiknek csigaházát
gyalogútakon araszolva
segítetted hittel előre,
s elszálltak eggyé sokasodva.

Tizenöt új ház faluhosszat,
gömb-víztorony a konzervgyárban,
lakodalom, — öcséd megnősült, —
és vér, megint vér Afrikában.

Birodalom, melyből kijöttél,
s csodálatosan bennmaradtál:
térképén megtalálhatod még
magadat, aki tegnap voltál.

Egy lány pilléző hóesésben,
ki csókjaidhoz száját adta,
s míg eltűnik a fordulónál,
szíveket rajzol házfalakra.

Kertész Ákos

Tánczene éjfélig

Augusztus harmadik szombatján, pontosan tíz óra harmincnyolc perckor a Tömő utcai négyemeletes bérház egyik szoba-konyhás lakásában elaludt a villany. A fiatal Marosik házaspár kivételesen otthon töltötte a szombatot, mert a férfi nyolcig fusizott az Országbíró utcában egy maszeknál, felesége pedig a szüleit kereste fel, akiket nem látott közel két hónapja, hisz nyáron más programjuk akadt.

Marosikék korán lefeküdtek, mert Károly fáradt volt s Hédi rosszkedvű. Otthon mindent kifogásoltak rajta a szandáljától a hajáig, apja kiütötte a kezéből a szemceruzát, rimaplajbásznak nevezte, anyja azért sopákodott, mert motorra gyűjtenek ahelyett, hogy a lakást festetnék ki, hiszen olyan a szoba fala, hogy nem lehet róla tudni, zöld volt-e eredetileg, barna vagy rózsaszín.

Csönd volt a szobában. Az udvar s az alsó emeletek fényei ferdén néztek be az ablakon, homályos sárga foltokra bontották a mennyezetet, melyre a függöny árnyéka kacskaringós ábrákat futtatott. Itt elsötétült egy ablak, amott kivilágosodott, s a mennyezeten apró villanásokkal vándoroltak a sárga fényfoltok. A vén Poós bácsi, a házmester átcsoszogott az udvaron; megint spicces lehetett, mert erősen mondogatott valamit, s a mássalhangzók megrekedtek a nyelve alatt.

— Minden szombaton részeg az öreg — mondta Hédi hangosan, s a csönd megsűrűsödött szavai nyomán. Károlyt az újra beállott csönd visszarántotta az álom pereméről, de nem felelt, mert a Poós valóban részeg minden szombaton, s ő aludni akart. Az öreg csoszogását lassan elnyelte az udvar, csak egy földszinti rádió foszló hangja lebegett a szobában, lomhán úszva faltól falig, halkabban, mint Hédi finom kis orrlukain az átfutó levegő. Valahol kinyílt egy ajtó s újra becsapódott. Női lépések kopogása pengett végig a gangon.

Hédi felült. Visszafojtotta lélegzetét, a könnyű hálóing rátapadt kerek melleire. Kossuth adó; felismert egy magyar táncszámot, tisztán hallotta a népszerű énekes hangját is.

— Alszol, Kari?

Károly nem felelt. Két ökle súlyosan hevert a lepedőn, tenyere száraz volt. Sokat dolgozott aznap.

— Hallod, Kari? Tánczene van. Kapcsold be a rádiót!

Marosik bosszúsan felkönyökölt. — Feküdj le, fiam, késő van már — mondta — ilyenkor aludni szokás. — A sarokban volt az ágy, s Hédi behúzó-

dott az összefutó falak közé, nagy barna szeme ellenségesen csillant elő rövidrenyírt haja alól. — Milyen szép ez a kölyök, valóban — nézte az ura álomittas szemmel s elmosolyodott. Sose gondolt még arra, hogy Hédi szép. A melle felé nyúlt, mert érezni akarta álmában is. Hédi hátrahajolt s Marosik csak a derekát érte el, úgy maradt aztán elnyújtózva, fejét a karjára hajtotta. Hátáról lecsúszott a takaró.

Hédi ellökte magától a kezét és Károly végleg felébredt. — Mi bajod? — bámult rá.

— Szokás... — ismételte Hédi gúnyosan. — Aludni szokás! Inkább a drága apósodat vetted volna el, az is olyan jól tudja, mi szokás, mi nem szokás...

Marosik nem gondolta, hogy a felesége összeveszett délután a szüleivel s nem vette észre, hogy rosszkedvű. Fáradt volt, nem figyelt oda.

— Annyira hiányzik az a rohadt zene?

— Annyira. Csönd van. Gyűlölöm a csöndet! Idegesít.

— Idegesít? — Ha Károly délben letette a szerszámot, a hangár csöndje úgy ölelte körül, mint a meleg fürdő. Az izmok görcsét is oldotta, nemcsak az idegekét. Egyszer felpofoztak egy segédmunkást, mert ebéd alatt élesítette a kését: nem akarta a köszörűt megállítani. — A csönd idegesít?

— És az, hogy veled kell élnem! — Hát mi nem kelhetünk fel éjjel, hogy zenét hallgassunk, táncoljunk, mert nem szokás? Te nem mersz elindulni éjjel, igenis éjjel, mikor minden rendes ember alszik, a Dunapartra, a Gellérthegyre, mit tudom én, fel a Himalája tetejére, mert nem szokás? De hogy adtad valamikor! Tavaly, a farsangi bál után, mikor elküldted anyádat a moziba, teleszájjal hirdetted még, hogy nem ismersz előítéletet! Hogy szabad emberek vagyunk és jogunk van ahhoz, ami jó és fogadjuk el az élettől, amit kínál! De ma már belehízott a házaséletbe! Akkor alszik, mikor szokás, akkor táncol, ha itt az ideje, akkor csókolja meg a feleségét, mikor a „rendes" emberek szokták!...

Marosik azt akarta mondani, hogy sokat dolgozott, de elharapta a szót. Bűnbánóan kérdezte.

— Hát bekapcsoljam?

— Tégy, amit akarsz...

Hédi az udvarról beszűrődő halvány fényben is látta, hogy Károly arca elkeskenyedik.

— Hogy mondtad?!

Mindjárt robban, gondolta. Nem akart veszekedni. Elég volt délután. Hízelegve dörzsölte férje vállához a homlokát.

— Kapcsold be, kisfiú! Úgy szeretném.

Marosik kikászálódott a takaró alól s meggyújtotta a kislámpát. Egymásra néztek. Újra elöntötte az öröm. Szép! — fedezte fel újjongva. Ragyogott a szeme.

— Buksi! — kiáltott az asszony. Károly felugrott az ágyra. Négykézláb. — Buksi kutya!

— Harapok!...

Már összefonódva hemperegtek. Károly maga alatt érezte a testét. Húnyt szemmel csókolta. Hédi felpislogott szempillái alól. Óriás tövisekként sorakoztak Marosik borostái az arcán, mint fatörzsek a hegyoldalon. — Nem kapcsolod be? — kérdezte, mikor lélegzethez jutott.

Marosik lehült. Elengedte az asszonyt.

— Jó memóriád van.

— Igen. — Üres lett mindkettőjük hangja.

Marosik megkerülte a kislámpát, hogy elérje a rádiót. Mezítláb ment s érezte, hogy lába a zsinórba akad. Nagyot lépett, hogy le ne rántsa. Nem sikerült. A zsinór megfeszült és a kislámpa csörömpölve leesett és elaludt. Harminc-nyolc perccel múlt tíz. Sötét lett.

Sötét lett, s a Marosik házaspár nem volt felkészülve a sötétre. Nem tudtak tájékozódni. Elvesztették egymást és önmagukat. S mint némely délszaki virágok, melyek szirmaikat az éj beálltával bontják ki, felnyílt bennük is valami és mélysége olyan szokatlan volt, hogy beleszédültek.

Hirtelen jött a sötét, s a Marosik házaspár eltévedt a sötétben.

Az erős fény továbbízzott a szemük recehártyáján, hiába meredtek a semmibe, nem bukkantak elő az éjszáka halvány fényei, a bútorok, a tárgyak körvonalai. Még az ablak négyszöge sem látszott.

Teljes volt a sötét.

Marosik először a kislámpát kereste meg. Kitapogatta a körtét, ép volt. Aztán keresztül hasalva az ágyon, Hédi lábain, a dugót benyomta a konnektorba, hátha csak kilazult.

— Valami baj van...

— Mért nem kapcsolod már be? — kérdezte Hédi ingerülten.

Marosik belebotlott a rádióasztalba. Megkereste a gombot. A skála is sötét maradt. Felemelkedett s most a mennyezeti lámpa kapcsolóját tapogatta ki az ajtó mellett. A nagylámpa sem gyulladt meg.

— Rövidzárlat — mondta.

— Rövidzárlat... — ismételte Hédi, erőtlenül. Mintha Károly a napot verte volna le az égről, s most itt lenne a világvége.

— Igen, rövidzárlat. — Hideg csend ült a sötét szobára. Egyikük sem mozdult. Károly szeretett volna földhözvágni valamit. Hát csinál ő rövidzárlatot, ha Hédinek nem jut eszébe éjnek idején, hogy rádiózni akar? Kivágta az ajtót s a kamrába ment.

A polcok, üvegek, szerszámok s a falraakasztott versenykerékpár között csörömpölve szöszmötölt a vaksötétben, míg a létrát kiszabadította. Lecsapta a villanyórát, s a létrát odatámasztotta a biztosítéktábla elé. Egy percre megállt, hallgatózott. Hédi nem mozdult a szobában, biztos ugyanúgy ül a sarokba bújva, mint abban a pillanatban, mikor a lámpa leesett. Marosik visszament a kamrába, a szerszámai közt zörgött, a csavarhúzót kereste s azt a sodrott rézhuzalt, melynek szálaival a kiégett biztosítékot szokta bekötni. Felmászott a létrán s már kitapogatta a biztosítékot is, mikor eszébe jutott, hogy ha a kislámpa csinálta a zárlatot, újból kiégeti, mert nem húzta ki a konnektordugót. Visszament hát a szobába. Hédi mozdulatlanul ült, csak a sűrű lélegzete hallatszott. Marosik már kifelé tartott, mikor megszólalt. Félénken csengett a hangja.

— Kari, mit vacakolsz kint?

— Megcsinálom a biztosítékot.

— Ráérsz reggel...

— Nem te akartál rádiót hallgatni?

— Már nem akarok...

— Nem? Tánczene van!

— Nem érdekel — mondta Hédi. — Azt akarom, hogy mellettem légy. Gyere ide.

Marosik értetlenül ácsorgott az ajtóban. Feladat állt előtte, s nem volt miért halogatnia.

— Rövidzárlat van. Meg kell csinálni a biztosítékot.
— Értem. Meg kell csinálni a biztosítékot. Szokás.
Marosik olyan hevesen fordult, hogy beleütközött az ajtótokba. Ma estére a felesége ismételgetéseiből elege volt.
— Hozd a gyufát és világíts!
— Nem találom.
— Ott van a rádió tetején.
— Akkor sem találom. Ha nem vennéd észre, kicsit sötét van.
Hédi még mindig nem mozdult.
— Észrevettem fiam. És a kamrából a millió kacat közül kibányásztam a létrát, idehoztam a biztosíték alá, megkerestem a drótot, a csavarhúzót s közben semmivel sem volt világosabb, mint most. — Károly olyan halkan beszélt, hogy Hédi jobbnak látta, ha nem válaszol. Ma nem akart veszekedni. Szombat volt. Jól akarta érezni magát. Az ember legalább szombaton érezze jól magát. Ehhez joga van.
— Ez majdnem üres — mondta, mikor megtalálta a dobozt.
— Elég lesz.
— Ha elhasználjuk, nem tudunk rágyújtani. Egy vacak cigarettát sem szívhatunk el.
— Világíts. Légy szíves.
Károly már a létra tetején állt. Jó volt az első biztosíték.
— Még egyet.
— Alig van benne...
— Még egyet...
— Hogy nincs a házban egy rohadt gyertya!
— Mert a háziasszony elfelejtett gondoskodni róla. Még egyet.
Valamennyi biztosíték hibátlan volt.
— Csapd fel most az órát! — Hédi felkattintotta. — Nézd meg a kapcsolót! — Hiába. Nem égett a villany.
— Mi az isten van itt? — töprengett Marosik a létra tetején.
— Akármi van, gyere már le. Nem ég és kész. Gyere már.
— Te, gyújts csak még egy gyufát! Megnézem újra.
— Nincs gyufa... Elfogyott.
Marosik tudta, hogy nem igaz. Hallotta, amint zörgött. Halkan, fojtottan estek idáig a szavak. most úgy érezte, ordítani fog. Dühödten fordult vissza. Ebben a pillanatban a létra nagy csattanással megcsúszott alatta a hirtelen mozdulattól és oldalra dőlt. Marosik azt hitte, lezuhan, de a létra hatvanfokos szögben megállt. Nem tudta miért. Ég és föld között lebegett, féllába a létrán, féllába a levegőben, bal kezével a biztosítéktábla peremébe kapaszkodott. Mintha Hédi halkan, rémülten kiáltott volna. Nem volt biztos benne...
— Gyújtsd meg a gyufát.
— Nincs...
— Hazudsz.
— Egy van... Az utolsó.
— Gyerünk!
— Egy rohadt cigarettát sem szívhatunk el.
— Nem fogunk elszívni.

Szavaik úgy hullottak az áthatolhatatlan éjszakába, hogy szinte csak a hanglejtést értették, nem is magát a szót. Marosik a lélegzetét is visszatartotta. Elöntötte a veríték. A legkisebb mozdulat: és zuhan... Mikor Hédi meggyúj-

totta az utolsó gyufát, látta, hogy a létra alja az ajtófélfában akadt meg, teteje a szekrény sarkában, azért nem dőlt tovább. Óvatosan átlépett a szekrény tetejére, újból a falhoz támasztotta a létrát s mire a gyufa ellobbant, a földön volt már.

Visszamentek a szobába. Marosik az ágy szélére ült. Hédi átölelte a nyakát. Teste remegett, mintha fázna.

— Ne haragudj, Kari! Rohadt voltam, undok voltam. Tudom. Majdnem leestél miattam. Ne haragudj rám. Nem értem, mi van ma velem.

— Nem haragszom — mondta Marosik. Szinte megijedt. Tényleg, mi lehet vele? Sose kértek egymástól bocsánatot. Átkapcsoltak. Így nevezték ezt, maguk között. Egyszerűen abbahagyták a veszekedést. kikapcsolták az életükből és nem beszéltek többé róla. Elfelejtették. S most Hédi bocsánatot kért. Károlyt valami sosem érzett melegség öntötte el, karjába vette az asszonyt, úgy fektette le. Mellébújt.

— Ugye nem haragszol?

— Persze, hogy nem. Kölyök, csacsi kölyök. Az vagy.

Hédi hajszálai Károly száját csiklandozták. Érezte az illatát. És lassan megint úrrá lett rajta a fáradtság. Kívánta őt, de fáradt volt. Az arcát simogatta.

— Tudod, hogy szép vagy? — kérdezte csöndesen.

— Ne marháskodj...

— Szép vagy. Ma jöttem rá.

— Ma? — nevette Hédi. — Elég későn! Te — kérdezte hirtelen — mért vettél el, ha még nem is tetszettem neked?

— Tetszettél — tünődött — Marosik. — Igen, tetszettél, de nem gondoltam rá, hogy szép vagy. Nem volt fontos. Mikor először az enyém lettél, jó volt. Aztán később is. Jól esett. Mért ne vettelek volna el? Neked is jó volt velem. Úgyis együtt jártunk mindenhova. Az volt a célszerű, hogy összeházasodunk, nem?

— Látod, ilyen vagy — mondta Hédi kelletlenül. — Az volt a célszerű. Ilyen vagy.

— Te is ilyen vagy — csodálkozott Marosik. — Ilyenek vagyunk. Sose volt még baj, hogy ilyenek vagyunk. Első este megbeszéltük, Nem szeretjük a nyavalygást, a romantikát. Elavult. Mit akarsz?

Hédi nem felelt, s Marosik lehúnyta a szemét. Mindjárt alszunk, gondolta. Így telt egy perc. Talán kettő is.

— Azt akarom, hogy szóljon a rádió. Hallod? Milyen jó lenne!...

Marosik arra gondolt, ha nem válaszol, elalszik Hédi is. Ő is álmos lehet.

— Csönd van — mondta Hédi. Károly érezte, hogy megborzong a karjában.

— Félelmes ez a csönd — tette hozzá hirtelen. És ettől, hogy Hédi kimondta, félelmes lett valóban. Mintha élesebb lenne a füle is és az éjszaka üzenete dobolna az ablakpárkányon. Marosik ingerülten rázta le magáról a szorongást. Ostobaság, gondolta, aludni kellene.

Hédi nem akart aludni. Úgy tapadt a férjéhez, mintha az ő testében keresne menedéket a csönd, a félelmes csönd, a sötét elől.

— Bár már szólna a rádió... — A csönd bejön még a takaró alá is, ránk teszi a kezét, nem érzed? Nem jó a csönd. Szomorú, vígasztalan, olyan, mint az őszi esők.

Marosik megfordult az ágyban. Hédi felé fordult, megfogta a mellét. A nyaka hajlatába csókolt.

— Idegen vagy most — mondta az asszony. — Mire gondolsz? Miért vagy olyan hallgatag? Mindig félek, ha elhallgat valaki. Üres lesz a világ. Egyedül maradok.

— Nem maradsz egyedül. Melletted vagyok.

— Szeretem, ha beszélsz...

Károly nem tudott mit mondani. Kívánta Hédit, nem volt erről mondanivalója. A fiúk trágárkodtak, beszéltek nőkről, szeretkezésről, ő is beszélt. Röhögtek. Ő is röhögött. Sose gondolt ilyenkor Hédire. Ha eszébe jutott, nem tudta folytatni. Szégyellte magát. Most a száját kereste. Hédi elkapta a fejét, eltolta magától.

— Megfigyeltem, ilyenkor eláll a szavad. Csak ölelsz szótlanul. Szigorúan, mint az állatok.

— Az állatok tiszták. Egyszerűek. Azt akarom, te légy a fülemben, az agyamban is...

— Szeretném, ha olyan lennél, mint nappal — mondta Hédi. — Ha vidám lennél, játszanál velem, ha nem ölelnél olyan vadul. Te, Kari, tudod, mit csinálnánk, ha szólna a rádió? Lehúznánk a rolót. Meztelenül táncolnánk... Jó lenne. Hideg a csönd... Fázom.

Hédi nyugtalan volt. Károlyhoz simult, aztán újra kitépte magát a karjai közül.

— Miért nem felelsz? Te nem is engem csókolsz! Magadra figyelsz, elfelejted, hogy én is vagyok. Neked mindegy, kit ölelsz, csak nő legyen, melle legyen, combja, húsa: neked elég!

Marosik feltérdelt az ágyban. Tenyerébe vette Hédi arcát.

— A csönd áhitat.

Megdöbbent. Talán most mondta ki először azt, hogy áhitat.

Hirtelen elnevette magát és ettől a nevetéstől felszabadult. Homlokára csapott.

— Megvan, te lány! Hát nem rövidzárlat volt itt, milyen bolondok is vagyunk! A biztosítékban féltizedes rézdrót van, magam kötöttem be. Annak el kell égnie a zárlatnál. Tudod, mi történt? Áramszünet. A központban kapcsolták ki. Véletlenül abban a pillanatban, mikor a lámpát levertem.

— Mindegy... — mondta Hédi fásultan. — Mindegy, hogy rövidzárlat, vagy áramszünet. Elment a kedvem. Szombat van. Szép kis szombat...

A fülledt szobában meglódult a levegő. Vékony, hűvös áramlat kígyózott végig a padlón. Némán lapultak a fekete bútorok.

— Jó, hogy áramszünet van, Hédi — suttogta Marosik. Felmérte a sötétet, megfejtette a titkát. Nem volt már félelmes. Szembenézett vele. — Sötét most a világ és ugye, milyen nagy a csönd? Gyengék vagyunk a sötétben, védtelenek, mint a vakok. Fogd meg a kezem és figyelj. A vakok a hangokat látják, tele van hanggal a csönd. Olyanok most, mint a felvillanó, apró fények. Szövetkezzünk Hédi! Azért találkoztunk, hogy ketten legyünk, ha a sötét ránkszakad. Hogy erősek legyünk. Nincs erősebb azoknál, akik megfogják egymás kezét!

— Jó. Hát szövetkezzünk. Mit lehet ilyenkor csinálni? Ne ereszd el a kezem, nem mondom komolyan, igazad van. Kari, ne ereszd el a kezem! Félek...

Az óra ketyegett. Megnőtt a hang, mintha hangszóró erősítené.

— Hallod, mindjárt éjfél. Éjfélig van zene. Lekésünk mindenről, körülöttünk mindig valami rövidzárlat van. Közben megöregszünk. Tegnap néztem, hogy ráncos már a szemem is. Bekentem. Hallod, öregszik a nejed!...

— Nem is várt választ. Folytatta. — Pedig hogy beleéltem magam, hogy hallgatunk egy kis zenét. Legalább te mondanál valamit, olyan furcsa vagy ma. Mi bajod?

— Semmi — mondta Marosik.

Hédit megzavarta a sötét. Bocsánatot kért. Talán ez okozta. Mert a bocsánatkéréssel Hédi felrúgta közös életük játékszabályait. Észre sem vette. De a törvény összeomlik, ha megszeghető. És Marosik, ölében tartva asszonyát, egy másik törvény lehetőségét sejtette meg akkor.

Hédi nem akart róla tudni. Semmiről sem akart tudni. Táncolni és szórakozni akart, mert szombaton táncolni és szórakozni kell. Zajt és fényt akart, mert félt a csendtől és a sötéttől.

De ebben a csendben és sötétben Marosik szeme élesebb lett, hallása finomult. Ujjai hegyén érezte a falat, mely mindig is ott emelkedett közöttük, s csak most vált tapinthatóvá. Üzemi bálon ismerte meg Hédit másfél évvel ezelőtt. Csinos volt és jól táncolt. Nem volt ijedős. Marosik moziba küldte az anyját és felvitte Hédit a lakásra. S Hédi megértette, hogy neki is jó, hogy nincs mit gondolkozni rajta. Szabadok. Egyszerűen el kell venni az élettől azt, ami jó. „Tudsz vigyázni?" kérdezte. „Tudok". Ez volt az egész. És ennyiben is maradt.

Pedig keresték egymást máskor is. Tapogatóztak valami felé, amit nem akartak, talán nem is tudtak megnevezni. Sose mondták ki ezt a szót: Szeretlek. Szégyelték volna. Azt hitték, nem ismerik a szemérmet s ezt szégyelték volna. Közöttük állt az első ölelésük. „Tudsz vigyázni? Tudok."

— Én is bűnös vagyok — mondta most Marosik a sötétnek. Meglepődött, hogy Hédi is hallja.

— Bűnös? — kérdezte.

— Abban, hogy eltoltuk az életünket. Én is bűnös vagyok.

— Ne beszélj bolondokat — mondta Hédi ingerülten. — Egyszerűen pechünk van. Mindig közbejön valami. Múltkor táncolni mentünk és megfájdult a fogam, emlékszel? Szilveszterkor a Joliék összevesztek és elrontották a hangulatot. Mindig közbejön valami. Emlékszel a névnapomra? Elvesztettem a táskámat a pénzzel. Oda volt az egész esténk. Emlékszel? Halloo, Kari? Hol vagy?

Hédi rémülten nyújtotta a kezét.

— Itt vagyok — mondta Marosik tompán.

— Nem értem, mért ülünk itt. Mért nem csinálunk valamit? Milyen hülyeség...!

— Mért kell mindig csinálnunk valamit?

— Kari, gyere ide, félek. Nem tudom, mitől. Másnak minden sikerül, mi még egy beutalót sem kaptunk. Gyere ide és fogd át a derekam. Te nem félsz egyedül?

— Rossz egyedül. Azért vagyunk ketten. Mindenkinek rossz egyedül.

— Te is félsz?

— Nem félek. Ha kell, én egyedül is tudok maradni...

Ahogy ezt kimondta, újra elfogta a fáradtság. Mi értelme ennek a céltalan küzdelemnek, úgyse tud Hédivel megértetni olyat, amit kifejezni maga se bír. Nyolcig dolgozott. Aludni akart. Hallotta, amint Hédi feláll. Bizonytalanul elindult, meglökte a rádióasztalt. A rádió tetején volt Marosik zsebbeli holmija, a kulcscsomó nagy csörrenéssel esett a földre. Hédi megmerevedett, majd óvatosan visszabotorkált az ágyhoz.

— Kari, hallod, mintha valaki jönne... — Marosik szinte látta, hogy nyitott ajakkal, tágult pupillákkal lélekzetfojtva mered a semmibe. Hallotta, hogy reszket. — Kari, mért van ilyen csönd? Autók se mennek. A villamost se hallom. Kari, fölöttünk nincs is több emelet, mégis jár fölöttünk valaki! A padláson? Éjjel ki járhat a padláson? — Aztán csak nyöszörgött. — Istenem, Kari, hol vagy? Nézz ki az ablakon, másutt se ég a villany?

Fekete volt az udvar, mint az éjszaka kútja. Az ég is felhős lehetett, csillag se látszott. Hűvös szél fütyült a tetőn kifeszített drótok között.

— Az egész ház sötét. Sehol sem ég a villany. Az egész város sötét. Megállt az áram a kábelekben, meghaltak a fények! Csak szél van már, és a szél elfújta a csillagokat. — Elviselhetetlen volt a feszültség. Átcsapott a torkán.

— Felrobbant a nap is!

Hédi sikoltott. Aztán mélységes lett a csönd.

— Megvesztél? — Alig volt ereje szólni. — Miért beszélsz így?

— Hogy ne félj. Tanulj meg sötétben élni, ha kell!...

A görcsöt egy ponton túl nem bírja elviselni a lélek. Egyszerre szétpukkan a szorongás, mint magasban a léggömb, ha túlnő a belső nyomás. Hédi közönyösen mondta:

— Nem is félek. Unom. Egyszerűen idegesít. Mért bűn, hogy nem bírom ezt a süketséget, hogy táncolni is akarok? Én azt akarom, hogy jó legyen. Neked is jó legyen. Nem akarok tudni a sötétről!

— Sokat akarsz.

— Unom. Unom, hogy nem jössz ide, hogy bölcsességeket beszélsz, ahelyett, hogy olyan lennél, mint máskor. De ma rádjött valami... Reggelre elfelejted.

— Sose felejtem el.

— Te édes, ne veszekedjünk. Legalább gyere ide. Hogy érezzelek. Mesélj valamit, rossz ez így, nem tudom miért, olyan különös ma minden.

Marosik ellépett az ablaktól, nesztelenül ment át a szobán és megállt Hédi mellett. Véget kell ennek vetni — gondolta — hisz reszket. Úgy sincs értelme... Idegen. De mért fáj most annyira, hogy idegen? Magához vonta. Meg akarta nyugtatni már. És ő lett nyugtalanabb.

Az ágy szélén ültek összebújva. Érezte, hogy csitul karjában az asszony. — Mesélj — kérlelte. — Olyan jókat tudsz mesélni néha. És megnyugszom, ha hallom a hangod.

Petrik jutott eszébe. A hordófejű, öreg Petrik, akinek durvánfaragott nevető vonásain oly sokat mulatott ő is valamikor. Nem ezt akarta elmondani.

— Az öreg Petrik húsz éve él vadházasságban egy asszonnyal. Múlt héten otthagyta a nő egy nyugdíjasért, akinek Sashalmon háza van. Mikor Petrik szíjat cserélt és megindította a gépet, elkapta a szíj. Tócsában állt a vér a gép alatt. Sötét tócsában, mint az olaj.

Hédi felugrott.

— Megőrültél?! Azt akarod, hogy bedilizzek?!

Marosik ijedten bámult. — Miért?...

— Mi közöm a véres fantáziádhoz, te szadista állat?!

— Véres? Hát asszony vagy! Szülni fogsz! Vérben szülnek az asszonyok!

Csodálkozott. Olyan szelíden mondta, mintha kisgyermekkel beszélne. Nagyon távolról hallotta saját hangját is, percekig nem ért el hozzá, ami körülötte történik. Hédi sírógörcsben fetrengett az ágyon és azt mondogatta: — Nem fogok szülni, nem akarok szülni, élni akarok. — Végre fogalmakká kristályosodtak

agyában a hangok. Megmozdult. Nyugtató szavakat keresett. És ebben a pillanatban, négy perccel háromnegyed tizenkettő előtt, meggyulladt a villany.

A négyemeletes Tömő utcai bérházban végetért az áramszünet, s a Marosik házaspár megszabadult a lidércnyomástól.

Vakító fény öntötte el a szobát. A mennyezetlámpa kapcsolóját felkattintották még a sötétben.

Hédi szipogott még néhányat, de mosoly sugárzott már könnyektől maszatos arcán.

— Végre! — suttogta boldogan. Nagy, sötét szeme ragyogott a tűnő könnyfátyol mögött. Fürgén szaladt a rádióhoz és eloltotta a nagyvillanyt. — Van még idő, látod? Ma szombat van! Éjfélig tánc! — A rádió világítólapja kellemes félhomályt teremtett. Búgása erősödött, ütköztek már a hangok. Hédi lehajolt, a hálóinge csücskébe törölte az arcát. — Gyere — nyújtotta a kezét — gyere, táncoljunk! Vége van, elmúlt! Csak álom volt, rossz, buta álom volt az egész.

Marosik állt a szoba közepén. Mint a gyerek — mondta magának. — Megkapta a játékát. — Nem érezte, hogy véget ért volna bármi is. Hédi szökdécselve szaladt hozzá, hívogató szép nyaka barnán tüzelt az inge hajlatában. Marosik táncolt. Lépett a zenére, mint a felhúzott automata.

— Most dobjál ki! — Hédi kipörgött s tánclépésben az ablakhoz futott, lehúzta a rolót és kibújt a hálóingből. Fiatal, izmos testén fehér foltokat hagyott a fürdőruha, két mellén apró, kemény vadbogyó sötétlett. — Te is! — kiáltotta. — Vedd le!

Gémberedett ujjakkal oldotta meg csípőjén a fecske kötőjét. Ki se lépett belőle, a zene ütemére húzkodta a földön a bokájára tekeredett nadrágot. Felvíjjogott a piszton, mintha őt nevetné gúnyosan.

— Kari, táncolj! Rendesen! Te nem is táncolsz. Nem jó neked?

Marosik szomorúan hajtotta le a fejét. Csak nézte az asszonyt, hosszú, üres tekintettel. Hédi felkapta a földről és maga elé tartotta a hálóinget.

— Hagyjuk abba. Ezt az egész marhaságot hagyjuk abba. Mit szólsz hozzá? Költözzünk külön.

Szótlanul feküdtek le. Az ágy szélére húzódva nézték a mennyezetet, mintha féltek volna attól, hogy megérintsék egymást. Hédi halkan sírt.

— Kari, mért nem jó nekünk már semmi? Jön egy ostoba áramszünet és mindent elront. Pedig semmi sem történt. Ez olyan hülyeség, ahogy itt fekszünk. Ha egyikünknek volna valakije... De így? Miért van ez?

— Bármikor lehet áramszünet. Azért van ez.

— De hiszen elmúlt! Nem értelek...

— Hűvös van, fúj a szél... Holnap esni fog, nem mehetünk ki a strandra, unatkozol majd... Aludj Hédi. Fáradt lehetsz...

A fiatal szervezet védekezik, Hédi percek alatt mély, kimerült álomba zuhant. Álmában Marosik felé fordult, átölelte és összekuporodott.

Még szólt a rádió. Hírek. Kongóban felgyújtottak egy falut... A rakéta folytatja útját... Valahol elfogadtak valamit... Vita a Biztonsági Tanácsban... Fogadás a pályaudvaron... Aztán a Himnusz...

Aztán üres, süket búgás.

Pergeti az óra a másodperceket. Mindig múlik az idő. Ha alszik az ember, akkor is múlik az idő. Marosik az ablakból az égboltra látott. Merev szemű csillagok száguldottak a szétszakadt felhők között.

Váci Mihály versei

Derengő este

Az ég lomhán köröz fölöttem;
ereszkedő madár;
toronytetőn becsukja szárnyait,
huhog az este már.

A dombok lassú hullámokban
hömpölyögnek: az út-
töltésen átcsapva ringatják
a füsthabú falut.

A jegenyék álmodva várják
az ihlető szelet,
ágaikon a csillagok
rügyekből feslenek.

A házak a földhöz lapulnak,
lehúzódnak az ereszek,
most nehezebbek a gerendák
a homlokok felett.

Az ablakokat befalazza
a széntömb hallgatás,
aki fáradtan hazaroskad,
lakatként lezárja magát.

Az éjszaka nem az, amit
kohol a képzelet, —
alszik mindenki, nem zavarnak
álmok, kísértetek.

Az emberek csak élnek itt is,
mint máshol, mindenütt,
és nem törődnek semmivel, csak azzal,
hogy ne törődjenek velük.

Megyek tovább — fáj, toporzékol,
topog szívem, még nem ereszt;
de úgy maradhatok velük csak,
ha közülük messze megyek.

Fölöttem a hold hívja nyáját,
zeng az arany tülök,
s millió gyémánt-pata zúg el
szikrázva a falu fölött.

1957. március

Ezüst

A harangzúgás sötét pillangói
a virágokra selymesen leülnek;
parányi dolgokra tűzi az ünnep
jámbor címerű játék lobogóit.

Az udvarok hűs rajzosra seperve,
az utcákon harsog a locsolt pázsit,
a csend arany legyekkel muzsikás itt,
lábam elé leszáll inni a gerle.

A gyermek-ujjú szél ihleti lágyan
a levelek ezüstjét, s meghatottan,
felszállanak remegő sóhajokban
a jegenyék a lángralobbant nyárban.

A csend gyűrűtlen zöld tavába hajlik
mint fűzfaág, egy tört szomorú ének;
— s eszembe jutsz, mint nyárfa-
[levelének
ezüstfonákja ég egy pillanatnyit.

Tóth Endre versei

Johanna a máglyán

Már megrakva állott a máglya,
s tagadott konokul a szűz.
A város népe leste-várta,
fellobban-e végre a tűz?

S Franciaország védangyalát,
ki megmentette nemzetét,
elárulta orvul a galád,
csuhás-koronás söpredék.

Mikor elhangzott az ítélet,
Johanna a máglyára lépett,
ropogott a fenyő-hasáb, —

katonák sírtak, de ő bátran
dalolt az egyre izzóbb lángban, —
mert nem ég el a Tisztaság!

Negyvenötödik születésnapomra

Az esztendők ormain járok,
dús őszi rengetegben.
Elhagytam a vad ifjúságot,
vagy ő hagyott el engem?

Azt hittem húszéves koromban:
nemsokára meghalok.
S ma is élek. Edzettek roppant
erők, forgó viharok.

Amit átéltem, több mint emlék,
s minden, mi történt velem,
bár semmiségnek látszott nemrég,
mára már történelem.

Mi éltetett? A dac, a remény?
A fent szárnyaló lélek?
Az évek elfuthatnak, de én
folyton újulva élek.

El-elhalt sokszor számon a dal
s felzengett újra végül.
Így maradtam mégis fiatal,
ki soha meg nem vénül.

Beney Zsuzsa

Egy mártír emlékére

És végül itt, e poklok bensejébe
leszálló lépcső legfelső fokánál
megállok, s mozgó ujjal, mozdulatlan

Jegyet hagyva a levegő aranyló
tömbjében, amely mint a pántos
ajtók keresztje, vas-súllyal magaslik

Végigtekintve kocka-rendbe dermedt
emberi csontok szikla-sivatagján
hol holt kristályokba fagyott a lélek

Az iszonyún táguló földalatti
gyomor mélyén újultan felmorajló
oszló tagok lebegő kórusával

Meztelen testem körül felövezve
elindulok — és összecsap felettem
tenger medréből felszökő sötétség.

És látom — száradó szem víziója
elsőnek őt, árnyékos völgy ölében
liliom s nárcisz édes illatában

Kékeres fehér tejével itatja
csöpp gyermekét, ki rózsaszínű talpát
megveli karja szelid hajlatában.

Látom a gyermeket, az ünnep-este
sápadt lángjánál, lebegő kezeknek
árnyékát, amint megbomolva reszket

A hirtelen felismert árvaságnak
meredt fényét, miként ha pille szárnya,
testével olvad az iszonyú tűzbe.

S visszahullva, e földalatti város
szikláin hánykolódva fölkiáltok
s hangom megint elnyeli a sötétség

S összecsap megint felettem az ájult
magány felhője, torlódó ködökbe
borítva halott gyermekek hegyormát

Rajtam átgördül a tenger sötétség

Rákosy Gergely

Variációk egy témára

I.

Belettyentek az ajtók, ziháló sipolással felbúgott a farmotor, meglódult a busz. Az utasok hátraimbolyogtak, egy nőnek beakadt a tűsarka a bordás padlóba, már későn kapott az alumínium-fogantyú után, s féloldalra billenve belehuppant egy ballonkabátos fiatalember ölébe.

Pillanatig egymásra meredtek. A fiatalember azt gondolta: „Mintha minden arany hajaszálát külön dörgölték, fényesítették volna". A nő meg csak úgy villanásnyira: „Még nem is volt jóformán egy strandnap sem, s máris milyen csokibarna..." Aztán: „Úristen, csak nem tört el megint ez a vacak sarok?"

— Pardon, bocsánat!

A férfi félszegen nevetett:

— Semmi, kérem, semmi.

Kirakatok fényes sora suhant el mellettük, egyik ablakban a neoncsövek alatt egész motorkerékpár-parádé, de mintha az utcán rajzók észre sem vették volna, senki nem állt a kirakat előtt.

A ballonkabátossal szemben ülő fiatalember előrehajolt.

— Jó dög volt, mi?

— Meghallja, mit marháskodsz.

— Frászt hall meg, leszáll, ott billeg már hátul. Fordulj meg, micsoda vádlik — s kezével belemarkolt a levegőbe. — Bírnád, mi?

— Bandi, hagyd már el! — a világért hátra nem fordult volna. — Láttad a motorokat, volt ott egy olyan új német négyütemű, kardántengelyes is. Csak képeslapban láttam eddig...

— Láthatsz itt majd eleget...

— Tölgyfa utca! — kiáltotta a kalauz, sziszegett a légfék, s hátracsuklottak az ajtók.

— Ott, az álla alatt az a kis nikkel mikrofon, nem kell ordítania.

Pista éppen azt gondolta: „Tölgyfa utca — s hosszú deszkakerítés, végig plakátokkal. Miért Tölgyfa utca?" — Úhüm — mondta és nézte a lóarcú kalauzt a kis kalickájában. Még a hátának is van magasított párnatámasztéka.

A hidon gördült a busz, egészen lassan, még a kis Bervák, Pannik is sorra megelőzték zümmögve. Érezni lehetett, amint lassan imbolyog alattuk a híd. Jobbra a Citadella kivilágítva, mintha kristálycukorból öntötték volna fel a

hegyre. A fekete Dunában szivárványosan villództak a fényes ablakok és a partmenti neonok. A Gellért hegyen túl jobbra kanyarodtak a fények, mintha tovább nem is menne a folyó. Fényfüzérrel körülvett belátható tó.

— Ez nem Malomárok — mondta Bandi.

— Nem, nem az — felelte Pista. Fekete szeme összeszűkült, s feszült a bőr az arcán, amint megnyújtott nyakkal bámult ki az ablakon.

— Ez nincs tele békalencsével és sással, mi? — kérdezte Bandi.

— Ez nincs — mondta Pista.

— Ez meg itt balra a Sziget. A Margitsziget. De ezt nappal kell látni. Annyi virágot még életedben nem láttál. Kilométerhosszat. És nem kókadtak, fonnyadtak, mint odahaza a rozsdás, kék bögrékben a muskátlik.

Pista hallgatott.

— Mindet kivágnám a trágyadombra. Vagy valami legyen, vagy semmi.

Pista bámulta a vizet.

— Otthon a gyűléseken csak fújják egyre, hogy eltűnik a város és a falu között a különbség, s ha leesett az első őszi eső, cipőben már az udvarra sem léphetsz ki. Eltűnik, frász tűnik el. Nő és férfi között is eltűnik a különbség, mi? Dumával. Micsoda vádlik! — Újra belemarkolt a levegőbe, ujjait lassan összegörbítette, közben csettentett. — Nem is lenne jó, ha eltűnne.

Pista mintha nem is hallotta volna. Most értek le a hídról, a ringás megszűnt, a motor felbőgött, s a busz ismét úgy suhant a többi jármű között, mint valami nagy, kék cápa, majd egy nekilódulás után remegve megállt.

— A Vígszínház — mondta Bandi és oda se nézett. — A szünetben, a büfé előtt itt olyan nőket láthaszt... — Csettentett.

— Az a motor, az a kardános, vajon mennyibe kerülhet? — kérdezte Pista.

— Motor! Kit érdekel? Mit tudom én. Ki jár motorral? Az újságkihordók. Ezeket nézd!

A Körút szélén mindenütt autók. A legtöbb, mintha nem is használná őket senki, ragyogva csillogott, akár egy hatalmas vitrinben sorakoznának.

— Ez a kék, nagyszerű, ilyet sem láttam.

— Volga. Egész modern. Mit láttál te?! Trágyás farú teheneket, s agyagos kerekű ganésszekereket.

— Marha. Már nem egészen úgy van, mint évekkel ezelőtt. Jár ott autó elég, néha túl sok is.

— Na né, tán már trágyadomb sincs. Majd meglátod, kisfiam, hogy fintorgatod az orrodat, ha egy-két hónap múlva hazamész.

Nézték az utcát. A fiatalabb férfiak mind hajadonfőtt, s hajuk, mint a katonáké. Egy pár, egy ezüstszín hajú nő rózsaszín kosztümben, s egy olaszcipős, kékballonos, hülyegyerek-frizurás férfi, egymás derekát átkarolva andalgott.

Pista arra gondolt, ha ezt valaki a faluban megtenné, mindjárt megszólnák, a háta mögött biztosan.

— Ott lenn — mondta Bandi —, mint a birkák az akolban bégetnek, és állandóan egymást nézik. Ha valaki csak egy picit is más, ujjal mutogatják, röhögik.

— Ez így van — mondta Pista —, ez tényleg így van.

— Így van? Mi az, hogy így van! Röhögnek, s ők a röhönivalók. Emlékszel Ilonra, mikor kiment ezért-azért, s utána ledobta a sáros lábbelit, s másikat húzott... egy hét múlva már az egész falu beszélte, hogy a frájla, a kisasszony,

így meg úgy... Rohadnának meg azok a fekete vénasszonyok. Fáj nekik, ha valaki nem retkes sarokkal fekszik le az ágyba...

— Most már fájhat, eljöttem — mondta Pista.

— Én meg haza sem megyek, soha, érted, soha... A televíziót körülülik a kultúrotthonban, aztán a trágyadombra járnak a dolgukat végezni. Maradjanak maguknak.

— Eljöttem, meglátjuk — mondta Pista elgondolkozva.

— Meg is láthatod, jól tetted, hogy hallgattál rám, fene bajod sem lesz itt. Tehetsz, amit akarsz. Ha sárga nadrágot húzol és kék cipőt — a te dolgod. Ha az utcán csókolózol — azzal sem törődik a kutya sem. — Magában pedig arra gondolt, hogy így, ketten egy faluból, erősebb az ember, s amit mutat itt, mintha egy kicsit az öyé is lenne.

— A termés jónak ígérkezik. A Kettős-dűlőn olyan a búza, mint az élet — mondta Pista.

Bandi eleresztette a füle mellett. — Majd az Állatkertbe is kimegyünk — dünnyögte —, megláthatod a jegesmedvéket a sziklák közt, s az oroszlánokat a barlangban. Ekkora szemfoguk van —, s mutatta kimerevített hüvelykujját. — Hajaj, ne félj, lesz mivel szórakoznunk.

— Az állatokat szeretem — felelte Pista.

— Tudom — mondta Bandi —, sráckorodban még kis baglyod is volt, azért mondom.

A végállomásnál leszálltak. Hosszú sorban türelmetlenkedtek a villamosok egymás mögött a hurokvágánynál. Ez a tér már meg sem közelítette a Körút ragyogását, csak a villanyóra világított fehéren, fenn a magasban.

Villamosra szálltak, de még csak be sem tudtak menni, akkora volt a tömeg.

— Éjjeli műszakra mennek — magyarázta Bandi.

A kalauz valahonnan távolról kiáltotta: — Kinek lesz még vonal? — s úgy adták kézről-kézre a forintost, s ugyanúgy jött vissza a két jegy is.

Nyikorogva, recsegve erőlködött a villamos. Az út mindkét oldalán sötétség, legalábbis egyetlen kirakat sem, csak végtelen deszkapalánkok, kőfalak, s égbe-elvesző, homályos-sárgaszemű épületfalak.

— Malmok — mondta Bandi. Ezek itt balról mind, végig malmok.

A kalauz, mint egy gép mondta a magáét és tülekedett szívósan az utasok között. „Ez már cudar munka lehet egész nap így történi az emberek között, rekedtre kiabálhatja a torkát. Az a csonkafülű is, csak bámul feszt ki a sötétségbe, mintha mittudomén mit látna, a kalauz meg ugyan mondhatja a mondókáját tőle. Vajon ez kap-e több fizetést vagy az, amelyik nyugodtan ül a párnás kalickájában?" — morfondírozott Pista.

— Malmok, ezek mind malmok — mondta újra Bandi.

— Malmok, jól van — válaszolta Pista —, láttam már malmot.

— Jobbra meg telepek, az ott például egy tüzifatelep, s ni, nézd csak ott azt a kivilágított istentelen nagy darút, ha kell, egy vagont is felemel.

— Jól van — mondta Pista és rettenetesen egyedül érezte magát.

— Nálunk is betolják a vagonokat a telepre, a rampa mellé. Van úgy, hogy egy napon tizet is.

— Jól van — mondta Pista, és arra gondolt, hogy az öregek most még biztosan fenn vannak, s róla beszélnek, az anyja sír. Hadd sírjon, hülye tuloknak nem fog otthon maradni. A Pista bírja, fiatal, menjen a gép után sarkolni és dőlt gabonát vágni. Ellep a perje egy-egy kukoricatáblát, de annyira, hogy a töveket alig lehet kilátni belőle, menjen ő és Ibi, kapáljanak rogyásig, majd

kapnak rá százalékot. Aztán jön a zárszámadás és: „Ugyan már, alig volt abban valami gyom"... Elég volt. Mikor aztán a megyétől jönnek ki, mind körülállják, siránkozzák a vezetőségi tagok: „Jaj, mind itthagynak bennünket a fiatalok, a város, a szórakozás elviszi tőlünk őket"... Elviszi a franc, a saját irigy fejük viszi el.

A villamos szinte nyüszített a kanyarban. Egy vashíd alatt mentek át, felettük vonat dübörgött, mintha a fejükre akarná szakasztani a hidat.

— Majd megszokod — mondta Bandi.

— Mit?

— Hát az itteni életet.

— Mért ne?!

— Belejössz, mint kiskutya az ugatásba. Majd még vissza se lehetne kényszeríteni.

— Mit beszélsz, nem azért jöttem el, mert vissza akarok menni.

— Olyan fancsali volt az arcod, azért mondom.

— Sosem voltam vihogós természetű, tudod.

— Tudom.

— Nahát akkor!

— Jó, de ne keseregj nekem. Gondolj csak arra a szőkére. Micsoda vádlik! — Megint belekapott a levegőbe, közvetlenül Pista orra előtt, mert nem sok hely volt a hadonászáshoz.

A kocsi belsejéből szóváltás hallatszott ki, de mintha már mindjárt tépnék egymást.

— A büdös feneküket leterpesztik elsőnek, pedig egész nap az irodában ülnek, mi meg talpon véges-végig, hogy rogyhatunk le a műszak végén, de még akkor sem ülhet le az ember, visszafele sem, mert nekik nem kell öltözniük...

— Fogja be a piszkos száját, üljön be a helyemre az irodába, meglátom, egy nap után cserélne-e?...

— Kedélyeskednek — mondta Bandi és hangtalanul nevetett.

„Irígység itt is van — gondolta Pista —, csak tán itt még jobban ki is mondják."

Megérkeztek, de oly nagy volt a lefeletorlódás, hogy a fékezőkerékhez bepréselve várták meg a nyomás megszüntét.

A két asszony még leszállás közben is osztotta a szót:

— ... mondja a kedves jó édesanyjának vagy a drágalátos gyerekének.

— Én mondhatom is, nem vagyok meddő tehén, mint maga!

Átvágtak a vágányok melletti árkon, s egy hosszú drótkerítés mellett mentek fölfelé egy kis dombon.

— Ibivel hogy vagytok? — kérdezte Bandi.

— Megvagyunk — mondta Pista. Megállt, cigarettát halászott elő, csak úgy két szálat a zsebéből. — Tüzed van? — nyújtotta egyiket.

— Van. — Fellobbant a táncoló láng, s egyszerre érintették oda cigarettájukat. Bandi barázdált arcán a szájakörüli két mély ránc még jobban előtűnt, kék szeme, mintha ezüstté vált volna. — Majd megleplek egy tárcával — mondta. — Tudod, egy olyan szőke cicust nem lehetne csak úgy zsebből megkínálni.

Álltak, cigarettáztak. Fehér ködgomolyokat eregettek a szürke ködbe. A fakoffer, mint hű kutya kuporgott Pista lábánál.

— Szóval megvagytok?

— Meg.

— Ne félj, itt lesz nő elég, megyünk moziba, színházba, ahogy írtam is neked, ide-oda, s minden ujjunkra akad kettő...

Nézték egymást a távolról idevetődő utcai lámpa gyenge fényében. Pista egy kissé alacsonyabb volt, zömökebb, s kurtább nyakú, kisebb kezű, domború homlokán, a haja szélén sápadt csík világított a kalapviseléstől. Most kalap nélkül jött, ezt Bandi már levélben megírta neki, „nehogy a széles szalagú barna kalapról még a kiskutyák is felismerjék a vidéki mandrót".

— Ibi mit szól hozzá, hogy eljöttél?

— Mit szólna, először kesergett...

— S most?

— Most is kesereg...

Elpöccintették a csikkeket; bukfencezve, szikrát hányva szálltak az árokba. Egy távoli gyár homlokzatán kékeslila hegesztőláng táncolt, csörömpölve jött egy villamos, az árok mentén fekete bokrok guggoltak.

— És el is akarod venni? — kérdezte Bandi.

— Akarni, akarom, de ki lát a jövőbe. Jó messze szakadtunk így egymástól.

— Na, na.

— Kőművesek cafkájának ide fel nem hozom, ennyi szent.

— Hülye vagy, az a lányon múlik. Múlt ősszel itt is dolgoztak a telepen kőművesek, tizennégyen. Köztük két lány. Hát egyikkel tényleg lehetett picsipacsizni, de a másik... pedig az volt a csunyábbik. Egyszer megpróbáltam a hosszú raktár mögött, derékig ér ott a fű, márcsak olyan gaz inkább, nem olyan, mint a Malomárok melletti réten...

— Hagyd el, nem érdekel!

— De szent lettél egyszeriben.

— Nem lettem szent, de ilyesmiről nem csahol az ember...

Megindultak. A barna fakoffer susogva surlódott Pista ballonjához, s huppogott a por a lábuk alatt.

— Nincs nagy sár, ha leesik az eső? — kérdezte Pista békülékenyen.

— Egy kicsi van, de bírható.

Nem mentek tán kétszáz métert se, és kibukkant a ködből egy emeletes ház.

— Megérkeztünk, ez az irodaépület. Itt ezen a kisajtón nem lehet bemenni, csak a nagy vaskapu mellett...

A szürkére festett kis vasajtó nehéz nyikorgással nyílt ki.

— Hát ez az — mondta Bandi.

— Igen — Pista letette a koffert. Köröskörül szürke kőfal, előttük tízlépésnyire a portásfülke, mellette magas, kétszárnyú, fakeretes drótajtó, azon túl a hatalmas udvar, a ködön átsejlően több hosszú épület, s mindenütt ládák és hordóhegyek. A portásfülkével szemben kockaalakú, földszintes ház. Itt-ott egy-egy tányéros, a portól szürke lámpa szórta lefele a fényt.

Kitárult a portásfülke ajtaja, és egy nagy, tohonya, vörösen fénylő arcú ember lépett ki a fülke előtti lámpa fénykörébe. A fején egy összekötözött szárú harisnya billent féloldalra. Oly fanyarul vigyorgott, mindenttudóan, mintha be lett volna rúgva. Az ember várta volna, hogy elesik.

— Mi van, Bandi, megérkezett a haver?

— Meg, Skulec úr — s közben odasúgta Pistának: — Mutatkozz be. Ő az egyik portás.

Skulec úgy nyújtotta a kezét Pistának, mintha legalábbis ő lenne az Atya-

Simon Béla: Pásztor

úristen, hálósipkában. — Jól van, fiú, itt jó helye lesz, s nem kell a tsz-ben cselédeskedni bagóért.

— Nem — mondta egy kis szünet után Pista, s le nem tudta venni a szemét a portásról, még mindig hitte, hogy totál kész, de hiába szimatolt, italbűzt nem érzett rajta, inkább csak olyan szaga volt, mint a túlhízott libának. A szemefehérje meg véraláfutásos, mintha már napok óta nem aludt volna.

Ott álltak hárman, és kissé odébb a barna koffer. A távolból egy helyiérdekű idétlen füttye tört át a ködön, a portásfülke félig nyitott ajtaján keresztül tánczene szűrődött ki. „Pest megér egy estet..."

— A legényszállás! — mutatott Skulec úr a kockaalakú épület felé. — Itt nem kell a gémeskútról hordani a mosdóvizet, két mosdó is van odabenn.

„Kövér állat!" — gondolta magában Pista. — Meghalnék, ha ennyi idős koromban én is egy ilyen portásodú hájas kappana lennék. A kövér állat. Gémeskút! Már öt éve ártézi víz van a faluban."

— Az jó lesz — mondta —, legalább megmosdózom egy kicsit.

— Belül is meg kellett volna tenni, a megérkezés örömére — röhögött atyai leereszkedéssel a portás. Nagy sárga, meztelennyakú fogai voltak, mint egy vén lónak. — Hogyhogy, Bandi, a Büdöst csak úgy ki lehetett hagyni?

— Jól beszél, Skulec úr, de fizetés csak holnap lesz — mondta kedvetlenül Bandi.

— Na majd rápótolják — kiáltotta a portás utánuk, amint megindultak a ládahegyek árnyékában a kockaalakú épület felé.

II.

Belettyentek az ajtók, ziháló sípolással felbúgott a farmotor, meglódult a busz. Hátul az ablaknál két fiatalember ült egymással szemben. A zömökebbiknek, a ballonkabátosnak, olyan színe volt, mintha éppen most érkezett volna meg egy olaszországi fürdőhelyről. A másik nyurgább, s arca, mint a sokat éjjelező pincéreké. A ballonkabátos mellett fakoffer. Időnként le-lenyúlt tömzsiujjú, de formás kezével, s ujjahegyeit hozzáértette, megvan-e még.

A nyurgábbik előrehajolt:

— Már tavaly el kellett volna jönnöd, Pista.

— Így sem volt könnyű.

— Nem akartak elengedni?

— Nem azért, bár akadékoskodtak, magam miatt.

— Magad miatt! — Mit sajnálsz azon a francos falun?

— Nem tudom, de azelőtt is voltam már Pesten nemegyszer és... szóval, a fene tudja. Úgy a kirakatokat nézegetni, a moziplakátokat, s a Corvinban elbámészkodni, de aztán... szóval, az Isten tudja.

— Hülye vagy, ennyi az egész... Mégszokás.

Pista kibámult az ablakon. Útkereszteződésnél álltak. Kigyulladt a sárga fény és zöldre váltott. A busz, mint kék cápa suhant az összetorlódott járművek között. A sofőr — ingujjban, s dagadó izmokkal, mint valami birkozóbajnok — széles mozdulatokkal forgatta a valószínűtlenül hatalmas kormánykereket. A tilos jelzésen keresztül egy nő szaladt át előttük, lábujjhegyen, egy kissé idétlenül a tűsarkok miatt, s könyökét kényszeredetten az oldalához szorította. Kecses akart lenni. A sofőr nem is lassított, tovább fütyülte a slágeregyveleget, egy pirinyót elkanyarodott, s éppen a nő mellett suhantak el. A busz szele még a rakott szoknyát is felkapta.

— Hm? — Bandi felhúzta felső ajkát, s mint csődör nyihogott.
— Megszokás? Az egész élet megszokás — mondta Pista.
— Nem láttad, süke-bóka?
— A nőt? Láttam.
— A combokat.
— Nem ránk várnak. — Mellettük, mintha állnának, egy tengerkék Volga húzott el. — Mi ez? — intett utána Pista a fejével.
— Volga, klassz, mi?
— Nagyon. — Most értek rá a hídra, a busz lassított, a sofőr fogta a kormánykereket, másik kezével hátrasimította az izzadságtól fénylő homlokába hulló haját. Alattuk méltóságteljesen ringott a híd. Most olyan lassan úszott a kék cápa, hogy a kis Pannik is megelőzték őket zümmögve.
— Ilyenről már te is álmodozhatsz — mutatott egyikre Bandi.
— Az ilyen már nálunk se cikk, ne félj, nem állják már körül, mint régen, azt az ócska Sachsot, amivel az a majompofájú ügynök járt, emlékszel?
Egyszeriben eltűnt körülöttük a neonfényeket tükröztető Duna, s mintha a híd ringásával átlebbentek volna abba a régi nyárba, előttük egy biciklikeréknél alig vastagabb kerék, fölötte egy vastag, bőrzubbonyos hát, s mögötte a szemet könnyeztető porban ott futottak ők, tán tizen. — Ibi is ott futott, repkedett utána a két copfja, s bokáig szürke volt a lába, onnan kezdődött a gyönyörű aranybarnaság.
— Emlékszem — mondta Bandi —, de te akkor is egyre csak az Ibit legelted szemeiddel, láttad is te a Sachsot és a majompofájút!
— Na, azért láttam — nevetett Pista —, de nem volt igazam? Ibit ma is meg lehet nézni, de a Sachsot le sem köpi senki. Huszonhárom motor van a faluban, s ki tudja még mennyi, ha azokét is hozzászámítanánk, akik csak vendégségbe járnak haza.
— Hát én még úgyse megyek le, tudod, úgyse, vendégségbe se. Az öregeim nem élnek, a tejfelt liszttel kavaró nagynénémre pedig nem vagyok kíváncsi. „De jó étvágyad van, Bandikám, én három nap alatt nem tudnék ennyit megenni!" Az Isten lova döglessze meg, ahol van, nem is írok neki! Nem toporgok havi kétszáz forint előleggel a bűvös zárszámadásig... Ha meg akarok inni egy féldecit, megiszom. Beülök a Büdösbe, esténként zene is van, ez van legközelebb, s Pipike hozza, amit mondok... Frászt pipike, inkább egy nagy debella, mint Gyurisicsné, a bába volt, csak csunyább...

Bandi arcán hirtelen elmélyültek a ráncok. Nézett ki az ablakon, de nem látta a Körút fényes esti forgatagát. A sofőr még mindig azt a slágeregyveleget fújta mániákusan. Pista újra óvatosan letapogatott. A koffer a helyén volt. A busz tetőablakán át látni lehetett a színes fényreklámot: „Szívjon Darut". Hőségtől átforrósodott arcú emberek özönlöttek ki egy moziból, az ajtónál megtorlódtak, mint zsilipnél a víz, majd sugáralakban szétszóródva belévesztek a tömegbe.

— Tudod — mondta Bandi — néha rettenetesen egyedül vagyok. — Előrenyúlt és kissé félszegen megveregette Pista vállát. — Illetve: voltam. — Szemében gyerekes fény villant föl, csibészes szája mosolyra nyílt. — De ezt megünnepeljük, hallod-e?! Benézünk a Büdösbe.

A Büdösben döglött volt a hangulat. A csapos a pültra előredőlve félig aludt, hegyes álla időnként ki-kicsúszott tenyeréből és lekoppant a bádogra. Ilyenkor felkapta a fejét, és úgy mozgatta apróka, vékony bajuszát, mint az egér szimatolás közben.

A falióra alatt, a terem végében egy gorillaszerű férfi ült, hurkaujjú kezét az asztal alatt egy vékony, fekete nő térdén nyugtatta. A nő arca betegesen sárgaszínű és puder híján olajosan fénylett, szája viszont oly vastagon ki volt festve, mintha úgy lett volna külön odaragasztva egy tapadós műszáj. Mindkét kezével a férfi asztal fölötti kezét fogta, s a térdét az asztal alatt lassan ringatta.

A középső, sárga vászonfüggönyös ablaknál három fiatalember ült, egyiknek kék svájcisapka ferdén a fejére vágva, valamikor egy képeslapban Montgomeryt látta így egy páncélos mellett. Most az asztalra könyökölve figyelte, amint a másik kettő merev, az erőfeszítéstől remegő csuklóval markolja egymás tenyerét — kézlenyomást játszik. Gondolatban ott volt mellette a tank és az egészet szánandóan gyerekesnek találta.

A zongora melletti asztalnál két nő ült. Az egyik egészen fiatal, puha, tojásdad arcú, csauszín szoknyában, fehér blúzban és vajszín papucscipőben. A másik majd tíz évvel idősebbnek látszott, széles, fehér arca éktelenül kikészítve. A puder minden mozdulatánál csak úgy pergett a képéről.

A zenészek éppen szünetet tartottak. A zongorista világunalmas arccal lassan forgott a székén, két kezével fogva a kerek szék peremét a combjai alatt. A harmonikás állt, hátradőlt a zongorához és lehúnyt szemmel feketéjét kortyolgatta.

Kint villamos csörömpölt, mintha egy halom ócskavasat húzna maga után. A konyhából kilépett egy nagydarab nő. A fején patyolattiszta fehér kendő, s ez még jobban kiemelte arcának durvaságát.

— Pipike, Pipike! — intett neki Bandi. Ott ültek az ajtóhoz legközelebb eső asztalnál, Pista csak úgy ballonosan, széke mellett szorosan a barna fakoffer.

— No, mi az, szépfiú? Már azt hittem, elveszett.

— Rosszpénz nem vész el — mondta Bandi.

— Ne is vesszen. — Apró szemei melegen tekintettek Bandira, merev vonalú szája is felengedett kissé. — Az új fiúka? — kérdezte anélkül, hogy Pistára nézett volna; már az asztalhoz jövet szemügyre vette. Bandi bólintott, majd komikusan felemelt hangon: — Két kisüveg sört és két fél rumot! — mondta, és pillanatnyi szünet után, már a saját hangján hozzátette: — Ha lesz olyan szíves.

Bandi kitöltötte az egyik sört, és a maga poharába beleborította az egyik rumot. A sör egyszeriben megbarnult és megzavarosodott. A harmonikás sóhajtott és belebújt a vállszíjakba, a zongorista visszafordult a billentyűkhöz.

— Nekem ne, én csak így külön — mondta Pista, s hozzákoccantotta a stampedlit Bandi söröspoharához.

— Szervusz.

— Szevasz.

Mire Bandi végzett, Pista már a sörét is a rum után küldte.

— Ott lenn már keveredhetnek — mondta, és kissé jobban elhelyezkedve a széken, kigombolta a ballonja legfelső gombját.

A zenészek valami nyúlós számot játszottak. A túlpuderezett nő lehúnyt szemmel fejét himbálta és a fogai között szűrve dúdolta a dallamot. A fiatalabbik minduntalan a blúzát simítgatta, deréknál megfogta, feszesre húzta, hátravetette rövid, fiús haját és panaszosan mondta: — Igazán, menjünk már, Maca. — Pssz — susogta Maca, s még csak a szemét sem nyitotta ki, dúdolta tovább a dalt.

— Még két felet! — mondta Bandi, újra azon a magas, idegen hangon. A csapos kilökött két feles stampedlit, s míg jobb kezével töltött a csőrös üvegből, a ballal egy ásítást takart. Bajusza a tenyere fölött úgy megnyúlott, mintha gumiból lett volna.

— Hová valósi? — kérdezte a nagydarab nő, miközben letette az italt az asztalra, most már közvetlenül Pistához intézve a szót.

— Somogyba, ahová ő — felelte Pista, s ujjával hullámvonalakat rajzolt a pirosmintás abroszra.

— Szép hely... egyszer voltam Kaposváron.

— Igen, szép — mondta Pista, s magában arra gondolt, minden falu más, minden dülő más.

Bandi kitöltötte a második üveg sört, és a magáéba megint beleöntötte a rumot, felemelte a poharat, láthatólag semmi kedve nem volt Pipikével beszélgetésbe elegyedni.

— Na, isten-isten!

A nő megfordult, visszament a pulthoz.

Ittak.

— Nem lehet vele beszélgetést kezdeni, mert akkor hajnalig hallgathatod, hogy mily sok szép virág van Kaposváron, milyen szép „hepehupák" a vasútvonal mentén, s utána az unokanővér egész élettörténete, aki kinn lakik a Cser külvárosban. Tudom kivülről az egészet.

A gorilla keze feljebb csúszott, s már a kis fekete combját markolászta. — Szomorodj meg, ezt nem lehet — mondta á nő egészen hangosan, de mozdulatot sem tett, hogy változtasson a helyzeten. A három fiatalember asztalánál eldőlt a párviadal, mint két kakas szemlélték egymást a győző és a legyőzött, Montgomery gúnyoros mosollyal a fogát piszkálta.

— Sokat jársz ide? — kérdezte Pista.

Bandi egészen hátrahajtotta a fejét és az üres pohárból még néhány cseppet belehullatott a szájába. — Majdnem mindig. Most már majdnem mindig csak ide. Közel van, s az ember néha nagyon fáradt... — Hirtelen abbahagyta, majd megrándította a vállát és szinte hadarva folytatta: — Abba lehet legjobban kifáradni, amit az ember nem szeret csinálni. Abba nem csak az izmaid fáradnak el, hanem itt belül is elfáradsz... Itt egy vagon ömlesztett kálisó, fogd a speiszert, dugd a kerék alá, hó-rukk, nyomd neki a válladat az ütköző mellett a vagon farának. Na még egyszer, gyerekek, az istenit, a hármas ajtó elé kell nyomni. Húzd le a sapkát a szemöldökig, kösd fel a szájkendőt, ide a papírzsákokat, adsze a lapátot. Ne prüszkölj, marha, fogd be a szád, szorítsd össze a fogad, az orrodon végy lélegzetet. Dobd föl a mázsára, jó, ötven kereken, fel a zsáktoló taligára, mi az, kisasszony vagy, öttel akarsz elmenni? Hat, hét, nyolc, lökj fel még egyet a tetejére, előbb túl leszünk rajta. Túl leszünk? Máris fütyül a magaskéményű szuszogó a hátsó kapu előtt. Jönnek az újabb vagonok... És semmi változás. Kiraksz száz zsákot, kiraksz ezret, tízezret, egy milliót, s beraksz ugyanennyit. Száll a szürke, megkeményedő, viszkető por a nyakadba, hajadba és szemedbe, a szuszogó jön és megy.

Pista megdöbbenve hallgatott, s úgy meredt Bandira, mintha most látná először, egyik kezével még mindig a poharat fogta. Bandi nem is nézett rá, mögéje, a kétszárnyú csapóajtóra, a barna, gömbalakú bakelit fogantyúkra nézett. „Mint a kicsi ütközők" — gondolta. A harmonikás jó hosszan kinyújtotta az utolsó hangot, és átcsapott egy rövid-, pergőütemű rumbába. Montgomery felállt, lassú léptekkel átment a két nő asztalához, és csak úgy féloldalról szólt

le a csau-szoknyásnak: — Baba, nincs kedve egyet csörögni? — A lány rebbenve felpislantott, aztán kérdően a szomszédjára nézett. — Menj hát, te liba! — sziszegte az oda neki. A lány hátravetette a fejét, lassan kászálódott, de még fel sem tudott állni egészen, a tábornok elkapta, a terem közepére penderítette, s már járták is. A fiú időnként egy-egy széket odábblibbentett a balkezével.

Bandi csak beszélt és mereven nézte a kis ütközőket. Pista agyában, mint a percmutató billegőkereke járt a gondolat: „De hát akkor... de hát akkor.. " Tovább azonban nem jutott.

— Semmi változás... Ha levágsz egy tábla, mondjuk: őszi árpát, keskeny, majd mind szélesebb út támad benne. Itt fogoly berreg fel az orrod előtt, amott kis nyúlra borítod rá az ingedet. Fellélegzel, ha kiérsz a gazos, dőlt részből, s neki a szép, tömött árpaerdőnek, s mikor visszanézel fenés közben, apró kis halmokban hevernek a kévék. Másnap már keresztek magasodnak az egyre sárguló tarlón, s napokon belül már csak mély kocsinyomok maradnak a keresztek helyén vagy a vontató széles abroncslenyomata. S aztán a traktor, a tárcsatányérok mint a tükör, billeg a többtagú borona, s puha barna földdé válik ismét a szúrós tarló... Nem tudom megmondani, amit szeretnék... Ha ezekbe a raktárakba behordok ezer és ezer zsákot, s aztán ugyanennyit kihordok, nincs semmi változás. Ott egy hosszú szürke épület, előtte a sínpár — és semmi változás. Legfeljebb a kettős sín köze betömődik maszattal... Jön a szél és a szétszóródott port felkapja, s odavágja a kőfalhoz a telep végén. Lehet, hogy hülyeség, amit beszélek... — hirtelen ránézett Pistára, mire az elkapta a tekintetét, megfogta az egyik kupicát, odacsendítette söröspoharához, s mikor a pultnál álló Pipike felnézett, odaszólt: — Egy liter bort kérek, fehéret!

Míg a felit meg nem itták, egyikük sem szólt. Akkor Pista ezt mondta, egészen lassan: — De hát akkor a leveleid?!... Tudod, mit mondok? A rosseb egyen meg téged! — s mikor Bandi szeme indulatosan felvillant, még lassabban, szinte tagolva ismételte: — Egyen meg a rosseb!

A zenekar egymásután játszotta a gyors számokat, talán meg akarták izzasztani a táncolókat, vagy fogadást kötöttek, hogy levétetik a fiúról a svájcisapkát, s most éppen az „Örök harag, meguntalak"-ba csaptak át. A fiú két társa kifelé fordította a székét, s úgy nézte a táncospárt. Közben-közben, mikor Montgomery háttal került feléjük, összekacsintottak, és alig tudták visszatartani a nevetést. A fehérarcú nő keresztbevetette lábát, s gyors szippantásokkal szívta cigarettáját. Láthatóan idegesítette, hogy őt senki sem kéri fel.

Bandi szeméből eltűnt a kemény fény. Megfogta az üveget, töltött. — Jó — mondta — egyen meg, hát egyen meg. Talán már meg is evett. Hazudtam.

Nem néztek egymásra, úgy ittak.

— Hazudtam... Vagy talán nem is hazudtam, csak azt írtam le, amit szerettem volna, ha valóság...

Pista fel sem nézett, makacsul hallgatott.

— Persze ez is hazugság, ha úgy vesszük... Az ember fekszik az ágyban elalvás előtt... s másnap beleír a levélbe ezt is, azt is... emlékszel, mikor befúrtuk magunkat a szénába, s tervezgettünk?

Pista hallgatott.

Bandi töltött, megmarkolta poharát, egyhajtásra kiitta, aztán átnyúlt az asztalon, pillanatra megérintette Pista kezét. — Ne haragudj — mondta —, nagyon egyedül voltam... Tudod, kik vannak itt a telepen? Nagyrészt fiatal gyerekek, van még egy félévük a bevonulásig, s hajrá, már ott élnek gondo-

latban, a kisebb rész meg olyan semmi-vágyú ember... Lassan harminc éves leszek. Vén vagyok már ahhoz, hogy valami városi szakmát tanuljak, meg nincs is hozzá kedvem... Van nekem szakmám. A föld az én szakmám... Hozzon még egy liter bort, Pipike!

Pista megitta maradék borát, most ő töltött, s újra ittak.

— A föld — mondta Pista —, amiről mindenki azt hiszi, hogy ért hozzá. — Már nem volt haragos, inkább szomorú.

— Ez az, éppen ez az! — Bandi előrehajolt és egészen felhevülve, szinte kiáltotta: — Azt hiszed, a kék bögrék miatt jöttem el én, azt hiszed a trágyadomb miatt?

— Hiszi a fene! — Pista a szája sarkában egy kissé el is mosolyodott. — Ezek csak olyan kényelmesen szájra csúszó dolgok.

— Mint a sarkolás!

— Meg a nagynéni!

— Hát igen! A kék köcsögöket elhajítja az ember, ha már nem bírja látni, a trágyát meg levakarja a tehén faráról. Dehogy ezek miatt jöttem el! Jött a büdös franc. Hazugság, s hogy a tsz miatt, az még nagyobb... de hisz te tudod, milyen kedvvel fogtunk neki.

— Tudom-e? Három éjjelt ültünk ki az öreg Dani bánál a hegyen, mikor kimenekült az agitálók elől és vagy huszonnégyszer hallgattuk végig a doberdói élményeit, amíg végre aláírta. Még ma is emlékszem, hogy szokta elkezdeni: „Hát az a vidék olyan fiaim, mintha lehúzták volna a föld bőrét..."

— „... s csak a csontjai látszódnának ki..." — én is tudom ám.

— „Akkoriban nem ilyen roggyant térdű, lógó bajuszú vénség voltam ám..."

— „... hanem feszes-peckes legényke..."

— És aztán a halastó volt a döntő érv... Emlékszel a halastó tervünkre? Még le is rajzoltuk, a kubikosmunkát is kiszámoltuk és fel is mértük a malomárok mellett.

— Emlékszem? Mi az, hogy emlékszem! Hát te, hogy majd keserű csillagfürtöt termelünk azon a fehér homokon a Ballagó-dűlő felső végén?

Hirtelen, egy mélyen zengő rövid akkordokkal a harmonikás befejezte a számot, s Montgomery visszakísérte az asztalhoz a papucscipős lányt. A fehér blúz alatt gyors ütemben emelkedett és hullott vissza a lány feszülő melle. Pipike a pultnál állva két kézzel tömött magába egy olajtól csöpögő lángost, a vékony csapos undorral fordult el, s úgy tett, mintha a háta mögötti polcra felsorakoztatott csőrős üvegeket vizsgálgatná. A zenészek rágyújtottak és a kifújt füstön keresztül a faliórára bámultak.

— Hát egyikből se lett semmi — mondta Pista. — Pedig akkor még tizennyolcan voltunk fiatalok, mégsem voltunk elegen, s a Járás, istenem, a Járás, a nagynénikéddel lehetett volna összekötözni őket... Igen, akkor még tizennyolcan voltunk, aztán tízen, nyolcan, négyen, és a végén egyedül maradtam. Rét van a halastó helyén, de fele sás és minden második éven elviszi a víz a szénát. De azért csak rét van még ott mai napig.

Ittak, s újra ittak, egymásután három pohárral. Pista végig kigombolta a ballonját. Most szinte dühödten ittak. — Még egy literrel!

A terem kitágult, a zenészek, mintha egészen távol lettek volna, s mintha a csapos mögötti polcon az üvegek lassan imbolyognának. A sárga függönyök a dohányfüstben, mintha áttetsző vízben lebegnének. Pipike, mintha úszna feléjük, reng a két iszonyú keble a fehér kötény mögött. — Két felet, Huber-

tust!... — Még két felet! — Feketét? — Igya a rossznyavalya... Még két felet!...

A zenészeket felvillanyozta a közeli záróra. Valami lassú, szépdallamú számot játszottak. Remekeltek. Először a zongora vitte a dallamot, s a harmonika könnyed szökkenésekkel kísérte, majd a harmonika kinyújtózott hosszan, s telt, mély zengéssel átvette a dallamot, s most a zongora zuhatagos, apró hangcseppekkel borította be. Senki nem figyelt oda, de a zenészek nem is törődtek vele, időnként szinte szemérmesen összemosolyogtak, maguknak játszottak. Montgomerynek súgott valamit a két fiú, de ő lebiggyesztette száját és legyintett. A gorilla már egészen elázott, homlokába hulló hajjal, két kézzel könyökölve az asztalon, álmatagon nézte a sárgabőrű nőt. Maca gúnyolódva mondta a csauszoknyásnak, akinek még mindig egy tűz volt az arca a hosszú tánctól: — Most ne „menjünk már"?

Hosszú ideig csendben ültek, forgatták poharaikat, aztán Bandi csak úgy maga elé mondta:

— Vegyek el egy vén dögött, hogy lakásom legyen, vagy örök életemben munkásszálláson maradjak?... Jövőre betöltöm a harmincat.

Pista hallotta, hogy Bandi beszél, de hogy mit mond?... Messze járt gondolatban.

— Záróra!

Fizettek. Kicsit szédültek, mikor felálltak. A zongorista akkor csukta le a billentyűkre a fedelet. Pista már az ajtóban vette észre, hogy otthagyta a koffert. Visszament érte és azzal lökte meg a lengőajtót. Kiléptek a ködbe, utánuk libbent az áporodott sör- és dohányszag. Az utcai lámpákat sárga fény udvar vette körül, s pici szivárványos karika, ahol már gyengült a fény. Az első saroknál befordultak egy keskeny közbe. Mindkét oldalon sötétségbe vesző deszkapalánkok. Susogva súrlódott a fakoffer Pista széttárt ballonjához, lábuk alatt huppogott a por.

— Salak és korompor.

— Ebben még a csillagfürt se teremne meg...

Bandi váratlanul megállt, megfogta Pista ballonján az egyik gombot, s úgy mondta: — Az sem igaz egészen, az Állatkert sem. Egyetlenegyszer voltam kinn csak...

Álltak egymással szemben a ködben. „Marhamód beittunk! — gondolta Pista. — Nem lett volna szabad keverni." A távolból egy helyiérdekű idétlen sikkantása hangzott feléjük. Bandi egészen közeltolta az arcát, mutatóujját felemelte, mintha valami egészen rendkívüli mondanivalója lenne.

— A rókák! Emlékszel a rókákra? Az Alsó-erdőben. Mennyit kiástunk, s a Csöpinek milyen fahangja volt onnan mélyről, s ahogy lejjebb értünk, úgy tisztult a hang... Marhaság, mi? Később majdnem mindenre azt mondjuk: marhaság. A vénembernek már a szerelem is: marhaság. Pedig... Na, de mindegy...

Pista azt gondolta: „Nem kellett volna keverni!" — s most valahonnan visszakúszott az a szép dallam, amit a zenészek utoljára játszottak, de csak úgy töredékesen, nem állt össze sehogyan sem.

— Emlékszem — mondta — ott feküdtünk, a fülünket a földre szorítottuk, lenn óriási dobogás, morgás, vinnyogás és a kezünkön csípős vöröshangyák mászkáltak...

Aztán megint érezte, hogy szédül, s megint csak arra gondolt: „Marhamód leittuk magunkat!"

Mentek vagy tíz lépést, akkor Bandi újra megállt és lassan mondta, a részegek fontoskodásával:

— Az Állatkertben rühösek és nyeszlettek a rókák, gyötrelem még rájuk nézni is... már aki látott amolyan igazit...

Pista az öngyújtójával bajlódott. — Úhüm — mondta, végre meggyulladt a bél, s mindketten rágyújtottak.

Megindultak, mélyen leszívták a füstöt és szinte sóhajtásszerűen fújták ki. Olyan csönd volt körülöttük, amilyen csak hajnal előtt lehetséges, mintha minden lélegzetvisszafojtva várná az első fénysugarak feltűnését. Hamarosan elértek a deszkapalánk végéhez és balfele fordultak. A ködből kibukkant egy egyemeletes épület.

— Az irodaépület — mondta Bandi. — Ma Skulec az éjjeli portás. Ronda ember. Mindjárt megismered.

— Még ne — felelte Pista. — Járjunk egyet, hadd szellőzzék a fejünk.

— Ahogy gondolod.

Megfordultak, s elindultak visszafele lassú, imbolygó lépésekkel.

Hegedüs László

Havas égben

Víg csengőszóval iramodva,
két lovam rúgta a havat.
Az út mellett lapáttal vártak,
Sikongtatva a lányokat.
Hullott a hideg hó nyakunkba.
Prüszkölt, ágaskodott vadul,
táncolt a két jóvérű sárga.
S farolt a szán gazdátlanul.

Csöpp híja, hogy elnyelt az árok
lovastul, lányostul. Szokás,
bolond szokás volt ilyen tájban
lányokkal a felborulás.
Megúsztuk olcsón. Elragadtak
jó lovaim. Fénylett a hó.
Utánunk szállt a víg kacaj még
s egy-egy elkésett hógolyó.

Suhantunk tovább. Nagy, fehérlő
dombok alatt siklott az út.
Vagy három határt befutottunk
s megjártuk a szomszéd falut.
Nevetgélő, csevegő lányhad,
pirosan, kendősen, vígan.
Serdülő fruskák. S kamasz én is,
gyerekek még mindannyian.

Csillagok alatt poroszkáltunk
s kapuk előtt szálltunk tova.
— Barna volt, vagy szőke a párom
s volt-e hozzám egy mosolya,
nem tudom már. Lassan húsz éves
ez az emlék. Friss és vidám:
Csengőszóval suhan az égben,
havas égben öt csitri lány...

László Ibolya versei

Lángoló tollgomolyba bújt

Kit-kot zsivajjal az úton
eleven bokor tipeg át,
uszálya tojásnyi pihék,
pityegve futkosó család.

Tegnap éjjel még lázasan
ült a szalmára ágyazott,
sok-kínú anya örömön
és nem titkom, hogy meghatott

a szenvedő igyekezet
lángolása és gyöngesége,
a rekedtes kity-kottyolás
hívogatóan lágy zenéje,

ahogy az érkezőkre szólt,
hogy csendben csak, nincs vége még,
mert csöpp zajú koppintgatás
szavára nyílik még a Lét.

Most íme, haragtól remeg,
égő bokorként ront nekem,
hogy mit előző éjjel óvtam,
én, galád lopó, letegyem.

Mérges kot-kottal borzolódik,
ó, pedig nagyon értem én,
a féltés bőszült viharát,
mely elsöprőn lendült felém.

Lángoló, tollgomolyba bújt
anyaszív, drága szerkezet,
mért bántanám a sok pihést,
csitítsd szent dübörgésedet,

nem héjjakarmú tenyerem van,
és méltánytalan a harag,
mitől az udvar négyszögében
lassan moccanni sem szabad!

Cigányok mentek megkeresni

Belefagytak a boldogságba
a vőlegény és szép menyasszony,
két bálvány áll a forgatagban,
az új ember és ifjú asszony.

Mert jaj, nem éri meg a reggelt
az örömanya anyja,
hogy ne körmölje úgy a kín,
már mindent oda hagyna.

Egy élet égboltja alatt,
a gerendás szobában
csak révedez az öreg lámpa
halálos elhasználtan.

Még vív a halál angyalával,
viaskodik már reggel óta,
nóták itt azért nem teremnek
a rubinttüzű borban.

Az ellenség cudar legény,
a szakácsnéhoz ki-kisurran:
kortyolni, falni és ilyenkor
csiklandozó kis csók is cuppan.

Mégsem győzi a gyengeséget,
az élet nem hagyja magát,
mert harcot ismert és törődést,
munkát és soha megadást!

A jókedv piros angyala
elbújdosott a kertben,
hol koszorúba készülődnek
a virágok esetten.

Cigányok mennek megkeresni,
mutassa arcát legalább!
De nem lelik, meg nem találják
a vígság édes angyalát.

Dermedezünk és eltűnődni
bújunk mi is, belül zokogva,
de nem fed el félelmeinktől
a szavak ritka lombja,

miként az eget hasogatják
villámok, minket félelem,
ha volt nótánk a legkisebb örömre
az elveszett ezen az éjjelen,

mikor a kezdés és a vég
a házküszöbre ültek nézni,
hogy halandósága fájdalmát
az ember közönnyel tetézi.

Kacsintok inkább borra, dalra

Az életszentség glóriáját
adjátok másnak — nem igénylem,
mert itt akarok üdvözülni,
emberül élni, nem az égben!

Minden bőségre rászolgáltam,
mindent előre megfizettem,
a nincs ördögi szögeivel
ó, hányszor keresztre verettem;

szegénylegény elődeimben
megszenvedtem mindenért előre,
milliók voltunk, mégsem volt
egyikünknek se háza, földje!

Itt akarok én üdvözülni már,
helyettük is emberül élni,
nagy munka ez és nem csoda,
ha nem kísért meg semmi égi.

Felhőlakókra kacsintgatva
sok tennivalóm eltemetne:
kacsintok inkább borra, dalra,
lobbanó lángú szerelemre.

Míg gondsárkányokkal verekszem,
féktelen jókedvre derít,
hogy üdvösségem nemcsak engem,
egy egész népet üdvözít!

Balogh László versei

Tollasodva

Irtam s versem magamnak se kellett:
fonnyadt, mint mák, ha vakondok tépte fel.
Nő, ki álmában királyt ölelget
s ébredve ágyában részeg férjre lel:
bölcs lesz s lassan álmában sem ölel,
nehogy eszméljen még keservesebbre.
S csak nézi hajnalban, mint petyhüd el
karja, combja, ágyéka és keble.

Igy voltam, míg nem jöttél te: téveteg.
Éber álommal s álmodó tudattal
óvtam magam, mint gyógyuló beteg.

Bukott lány (kit boldog szégyen mardal,
ha szoknyája csak elől rövidbedik)
hordja így növő magját, mint én csodádat,
mely végigbolygja az erek ösvényeit,
szívemhez ér s ott illatos boglyát rak.

Mint gyűjtőmedencében a halak:
szabad voltam s rababb a raboknál.
Kérges föld voltam s mint vér, zápor, havak
az emlék csövein belém szivárogtál
s azóta a világ minden titka már
tollasodva fészkel meg nyelvem alatt
s érzem, mint tojása héját a madár:
egy boldog sikoly feltépi majd szájamat!

Ősz

Mint érett szeretők, vetkőzik
sárga ruhájuk a fák.
Lombjukat elengedik az ágak
és lomhán sorsukra hagyják.
Vállad körül rőt levelek zenélnek,
mint a hulló percek
s ha rájuk lépsz, mint az emlékek,
úgy zizegnek.

Vetkőzöl te is.
Íves mozdulattal hántasz le mindent:
szavakat, bánatot, multat.

Fehérségedtől reszket a föld is.
A csillagok lehullnak,
a nap elgurul,
behorpad a mennybolt
s permetez tisztító harmata.

S te tartasz engem.
Erősebben, mint valaha.

Marsall László

Levél barátomnak a sírba

A nyüzsgő had, a romboló szivárgás
a test határát szélesebbre nyújtja,
de feloldja, s a telt fényű sugárzás

homályba fúl: a szem parázsló kútja
lakatlan és apadtan, célja vesztve
tátong és roham indul újra, s újra

a szívre, arcra, a még ép kezekre,
míg letisztít a csontokig s a semmi
partjára lök formádból kirekesztve.

A sorsod im: cafattá, csonttá lenni,
s porrá. Húsz éve már, hogy ezt gyakorlod,
mondd, tudsz-e még e kérdésre felelni,

vagy már a néma nyelveket bitorlod,
s a válaszod, mint alaktalan éjben
köralakú, de szurokszínű foltok?

Milyen tudást szereztél ott a mélyben
a világ homorművét aki látod:
a sötétséget érted-e a fényen,

vagy nincs tudásod, s mint csillag, szilánkok
rajára robbant szét egyéniséged
s a test rongyát a rögöknek ajánlod?

E szétválasztással, mondd, erőd kíméled:
hogy tested létét a gyökerek élik
és célod új rügy és gyökérnyi élet;

s hogy más részed meg emlékekké érik,
majd szokássá és minden mozdulatban
én hordozlak az én utamon végig?

Mégis, honnan az erő bíznod abban,
hogy elbírlak, s a lényed pontos mása
rejlik az emlékben, — vagy száz alakban

indulsz tovább, tagadás tagadása?
E törvény vagy? Így vállallak barátom.
Te ronthatatlan áradás hatása

kibontakozva segítsd új arányom:
a közösséget pontos versbe venni
légy metaforám, medrem és határom,

így átléphetsz a tökéletes semmi
túlfelére: mint emlék, dallá válva
megtanulsz tömör zengéssé lenni,

mely tartalmát új dalok felé tárja.

Borsos József

Különös hangverseny

Mikor monsieur François vendégkarnagy a délelőtti, nyilvános főpróba után kiment az előcsarnokba, sokan gratuláltak neki. A közönség jórésze diák volt, de ilyenkor járt a „szakma" is: a zenészek, énektanárok, zeneesztéták, zeneszerzők. Lelkesen magyaráztak. A mester mégis elégedetlen volt, különösen a műsor második részével. Érdekes, hogy épp a saját szerzeményével van így. Szerinte az előadásból hiányzott a lélek, a gondolat nem szólt oly tisztán, egyszerűen mint a természet.

Elhatározta, hogy másnap este a hangversenyen bármi módon is, de megmutatja művének igazi szépségét, meg fogja értetni a gondolatokat.

Ebéd után pihent kicsit, majd a helyi közönségszervezővel megtekintette a várost. Ritkán kérdezett szóval, de fürkésző, szúrós szeme mindent megfigyelt. Egy-egy pillantása szinte rálőtt a dolgokra: pici nyílvesszők, rajta a kérdés. A szervező, aki jól beszélt franciául, szorgalmasan magyarázta:

— Ez itt a várfal, ez egy barokk palota, ez a híres renaissance emlékünk, ez pedig a modern városrész, új színfoltja városunknak, a szocializmus vívmánya...

— Oui, merci! — bólogatott a karnagy.

Most éppen egy műemlékjellegű borospincét néznek. A szervező úgy megy be, hogy látszik, ha zárva lenne, betaszítaná az ajtót. Erős, széles válla van. A karnagy — aki szikár és magas — utána óvakodik.

Mihelyt a hordók mellett foglalatoskodó ember megtudja, hogy vendége francia, közelebb megy és elkezd kiabálni, mintha süketnek vagy hülyének beszélne:

— Inni sok jó bor, lenni finom! — Aztán a nagyobb érthetőség kedvéért: — Eto karasó vino.

A karnagy hol a szervezőre, hol az emberre néz, és lassan hátrál. A szervező elvörösödik.

— Mondom, hogy francia! És a hallása is jó.

— Csak magyarázom neki, hogy ez bor ám, nem zsuplé.

Hozza a poharakat, de a karnagy csak illendőségből iszik egy picit, és már indul is, pedig a szervező igen szakszerűen ismerteti a vidék borfajtáit.

Kimennek a szabadba és jólesően hunyorognak a késődélutáni napsütésben. Vasárnap van. A szép gépkocsi körül tágul a gyerekgyűrű. A szervező az egyiket ismeri is: Ferkót, a színház műszaki munkásának fiát. Jó ideje már,

hogy a gépkocsi idesuhant. Ferkó azóta el nem mozdult volna a kerítés mellől. Hol a fecskefarkú gépkocsit nézte, hol a szélszaggatta plakáton a csonka szavakat, a megmaradt „OIS"-t, az „ERSENY"-t és a kicsi „tét". A hangversenyre gondolt és örült. Elmehetett volna a főpróbára is, pajtásaival, a középiskolásokkal, de jobban szeretett a színfalak mögül figyelni. Onnan láthatta a karmesterek arcát. Különösen a szemüket szerette, az égő, lobogó, olykor szelíd, máskor meg vad tekintetüket. Úgy érezte, felgyújtják ezek a tekintetek. Ilyenkor sajnálta, hogy nem ért mindent és megfogadta, hogy sokat tanul, mindent megtanul, híres ember lesz, aki nemes célokért küzd, nagy dolgokat művel az emberiségért, tapsolni fognak neki, ünneplik majd, ő meg azt mondja: „Semmiség az egész."

Egyébként itt senki nem vette észre a plakátot. Sem azt, hogy ott volt, sem azt, hogy már nincs ott.

Monsieur François viszont Ferkó mellett megy el, úgy mintha az a világon se lenne. Pedig Ferkó köszön is, igaz, hogy csak bátortalanul. A karnagy is a holnapi hangversenyre gondol. Jó ez a zenekar, különösen a hegedűsök; amit a kezével mond, azt értik is, csak a gondolatait nem. A hangversenyen pedig nemcsak a zenekarnak, hanem a közönségnek is meg kell értenie őt... Épp meghajol, hogy bebújjék a kocsiba, mikor a jázminillatú szellő tisztán csengő dallamot hoz feléje. Erre felfigyel.

— Hegedűl az Antal bácsi!

A kiáltás úgy röppen, mint a vidám, szőke hajfonat. Lány ül a szomszéd ház ablakpárkányára.

— A koncertmesterünk — magyarázza a szervező. — Itt lakik ezen a vidéken. Mostanában költözött ide, kertes házat vett, gyümölcsössel.

Az utca túlsó oldalán is kitárul az ablak és asszonyi hang kiáltja visszafelé a szobába:

— Hegedűl az Antal!

Egy közeli bokron két madár harmatot iszik virágból. Énekelnek:

— Hegedűl az Antal, tral-la-la-la, tril-li-li!

— Hegedűl az Antal, tral-la-la-la, tril-li-li!

A karnagy lassan elengedi a gépkocsi ajtaját és felegyenesedik. Keze akaratlanul a levegőbe lendül, aztán mosolyogva pattint egyet az ujjával és cigarettáért nyúl a zsebébe. A dallam meg száll, száll; a zárt ajtók, rideg falak riogatják, de ahol szívesen fogadják, ott megül, mint a madárfütty a bokor ágán.

Innen a város pereméről girbe-görbe macskaköves út vezet az Óvárosba. Az út mentén mindenütt látható a közönségcsalogató, sárga plakát.

Az Óváros kellős közepén áll szemöldökívű, sárga homlokzatával a központi kávéház szecessziós épülete. A földszinti ablakokból itt is messzire virít a plakát, mint a kikerics. Amikor a gépkocsi megáll a szálló előtt, percek alatt bámész nép, kíváncsi fényképezők veszik körül, s magyarázzák az efféle gépkocsik jó és rossz tulajdonságait.

Monsieur François a zenei élet néhány helyi vezetőjével töltötte az estét. A vacsorát a sok és kitűnő étel, meg a szerénységbe burkolt dicsekvés jellemezte. Hiába, azért szép, hogy ilyen kultúrált, zenekedvelő ez a város. És ez nem magától van így. A mester azonban fáradt volt, hamarosan felment a szobájába.

Amikor reggel kinyitotta a szemét és a takarón felismerte hosszúujjú, fehér kezét, rögtön a hangverseny jutott eszébe. Kicsit zongorázott az éjjeliszekrényen, aztán nagyokat fújt a zuhany alatt — bosszantotta a falak közel-

sége —, majd a lépcső korlátján dobolt. A szálló halljában két hatalmas filodendron zöldellt. Megállt és nézte. Az ő lakása is tele van zölddel, virággal. Szerette a természetet. Falusi gyerek volt, tanító fia. Legszívesebben egész erdőt vinne a házába, odvas fákkal, vadgalambbal, meg hegyeket, bozótos, sziklás hegyeket.

A portásnak csak annyit mondott, ha keresnék, délre visszajön.

Már előző nap megfigyelte, hogy a város felett erdő van. Arra vette útját. A felfedezők izgalma fogta el. Egy idegen város, ismeretlen erdejébe megy. Csak ki a falak közül! „Hahó, de jó!" Amikor izgult, odahaza is mindig beszélt, föl-alá sétálva, mutogatva. „De jó ez a reggeli, friss levegő!" Integetett egy teherautónak. „Hahó, hová, hová?" Az meg, mintha értette volna a szót, megállt. Sapkás férfi hajolt ki az ajtaján. „Gyorsan, gyorsan!" A karnagy magyarázni kezdte, hogy nem akart semmit, csak üdvözölte őket. A vezető mellett nő ült, kék kezeslábasban. Mikor az idegen beszédet meghallották, összenéztek. A férfi ezután németül kérdezgette a gyalogost, majd fordította a lánynak: „Csak sétál, az erdőbe akar menni." „Nem értem." „Ábrándozni megy!" — kiabálta a vezető. A motorház erősen rázkódott. Hívták, hogy tartson velük, csak ledobják ezt a gépet az aknánál, és mennek a vadászházhoz kőért. Az már fent van a hegyen, felviszik ... És Monsieur François beült.

Ha most a felesége, vagy a barátai látnák, nem hinnék, hogy ez igaz, hogy ő az. Pedig nagyon is igaz minden, érzi a kocsi rázásán. Az jutott eszébe, hogy alighanem gyerekkorában ült utoljára teherautón. Mikor is volt az, te jóisten! Mosolygott.

A lány meg közben a piros virágot nézte, amely a vezető sapkáján remegett, billegett, majd leoldotta a kendőjét, egyetlen mozdulattal szétráztá a haját — szép, fényes haja volt —, s a kendőt az ölébe fektette. A férfi fütyülni kezdett, a lány meg odahajolt az utashoz.

— Kiváló gépkocsivezető, most tüntették ki szombaton, ezerötszáz forintot kapott.

Monsieur François a vezetőhöz fordult, de az csak legyintett, hogy nem fontos, a lányok mindig fecsegnek.

Hosszú raktár-sor előtt álltak meg. Munkások jöttek elő, darabig vitatkoztak, majd két fiatal felugrott a kocsira, körüljárta a szállítmányt, aztán egy idősebb is felkapaszkodott, és lökdösték, igazgatták a gépet a kocsi végébe, a gerendacsúzdára

— Hóóó-rukk, öhö-ö! Hóóó-rukk, öhö-ö!...

A karnagy hallgatta a csúsztatás és nyögés ritmusát. Távolból szintén ütemre zuhogott valami, mintha nagykalapáccsal óriási pöfeteg gombákat vernének. Az akna irányából három bányász közeledett feléjük; valamiért kijöttek, nem lehetett tudni, miért, csak örültek, nevettek; különösen a szemük nevetett. A vezető rágyújtott és fújta a füsöt felfelé, fel a háztetőre, az égre. „Olyan tiszta az ég, hogy egy cigaretta füstje is meglátszana rajta." Ki mondta ezt? A bányászok már elhaladtak a gépkocsi mellett, bakancsuk alatt tempósan ropogott a zúzott kő.

— Hóóó-rukk, öhö-ö! Hóóó-rukk, öhö-ö!... — nyögik az emberek.

— Hup-pöf, hup-pöf!... — huppogja a kalapács.

— Mindjárt rábillentik — mondja a lány. — Onnan már magától lecsúszik. — Mutatja is, hogyan csúszik majd a gép, aztán a kendője eltűnik a raktár mögött.

— Ne menjen el a kocsitól, mert igazoltatják — figyelmeztette a vezető és papírokkal a kezében elsietett az irodaépületek felé.

Újra a gépkocsin rázkódnak, zötyögnek. A szerpentin meg egyre csak kanyarog felfelé, mintha az égbe, a tiszta égbe akarna fúródni; az öreg fák bóbiskolva az útra hajolnak, a fiatal szálfák hetykén állnak, kicsit mintha billegnének is a sarkukon. A virág is billeg a vezető sapkája mellett, a lánynak táncol a tincs a homlokán — már újra kibontotta a haját —, a motor dohog, a tincs táncol, a motor nehezen dohog, a tincs könnyedén ugrál, játszik, cicázik...

Aztán a gépkocsi tovább megy, a karnagy az út szélén áll, a tincs már csak kicsit billeg, a virág is billeg, bizonyosan billeg... Monsieur François fütyül, azt a dalt fütyüli, amit a vezető a kocsiban. Még nincsenek kialakult gondolatai. Mint mikor a mozihirdetés betűi tarka össze-visszaságban kavarognak a vásznon, hogy később értelmes szöveggé álljanak össze.

Az erdő fiatal tölgyes, gyér aljazattal. Orrát csiklandozza a nedves avar szaga. „Hahó!" Megijed a suta hangtól. „Hahó, hahó!" A bátor szóra visszhang felel: „Hahó, ha-ha-ha-hó!"

Az ösvényen kislány bukkan elő.

— Hol a farkas? — kérdezi.

Szól hozzá, hívja, de a kislány ijedten hátrál; beleütközik egy nagy, fekete emberbe, az kézenfogja, jön az asszony is, virágcsokorral, s a lendületük elviszi a nagyszemű kislányt.

Kicsit odább megáll, hogy kifújja magát. Míg pihen, kőhajításnyira tőle nyúl megy át az úton; nem siet, csak baktat, mintha mély gondolatokba lenne merülve.

— Hahó! — kiáltják valahol lejjebb.

— Hahó, ha-ha-ha-hó! — feleli a visszhang.

Ismeretlen ösvények csábítják, sárga cikkanásokkal int a gyík: „Erre, erre!" De ő mindig csak megy felfelé, egyre csak fel, fel a hegyre.

A tetőn, sziklák, s virágok közt festő dolgozik. Hátulról közelíti meg. A festő fiatal, érdekes feje van: szép kutya fej.

— Keresem a táj szerkezetét — mondja.

A karnagy nem érti, de bólogat és dícséri a tájat.

— Engem most nagyon izgat a szerkezet. Régóta nézegetem ezt a részt, ott túl a dombokkal. Keresem az összefüggéseit, a törvényeit — magyarázza a festő. Közben kiválasztja a dobozból a megfelelő zsírkrétát, aztán összehúzott szemmel messze néz, keze élével meghúzza a vízszintes és függőleges tagolásokat. — Igen, ez az — mondja, de mikor észbekap, hogy az idegen úgyse érti, nem beszél többet; újra csak a tájat figyeli és a rajzot, a levegőben íveket, vonalakat húz, majd — mint mikor a hintázó gyerek a lábával meg-megsúrolja a földet — megérinti a papírost is.

A karnagy maradt még egy kicsit, nézegette a hegy lábánál sütkérező várost, aztán elindult lefelé.

Kis tisztásra ért, amikor éneket és zenét hallott, oly csodálatosat, hogy könnyű borzongás futott végig a hátán. Megállt. Előbb azt hitte, hogy csak a madarak énekelnek, de aztán rájött, hogy nem; nemcsak a madarak énekeltek, hanem a levelek is zenéltek, halk szél hárfázott a gallyak között, az egész erdő énekelt. Aztán, ahogy jobban figyelt, rádöbbent, hogy hangversenyének szólamait hallja. Már lendítette is a kezét, igazodott a ritmushoz, és igazította a ritmust. Tra-ta-ta-ta, ta-ta-tam, tra-ta-ta-ta, ta-ta-tam... A szél,

a madarak, fák pedig hallgattak rá, a virágok ütemre ringtak, bólogattak, hajladoztak, úgy, ahogy intett nekik. És egyre több szólam kapcsolódott az előadásba. A feszültség fokozódott, majd mint amikor a zúgó szélben megered az eső, megkönyebbül az ég, elcsitul a szél — csend lett. De a csend is csengett, szelíd ritmusra, halk neszekkel. Aztán hirtelen, tüzes színekkel szólózni kezdett egy szoprán, egy csodálatosan szép, piros virág, magasan kiemelkedve a körülötte és alatta elterülő tarka-barka sokszínűségből. Ütemre billegett, hajladozott és meleg hangon énekelt. És a gyönyörű szóló után felcsendült a mindenen túláradó, ezer hangú, mégis tökéletes harmóniába olvadó kórus. Már az orkán erejével harsogott a fortisszimó, melyhez a nagykalapács távoli huppogása adta meg az ütemet. Ekkor érezte, hogy ez az, amit keresett, most szól együtt a szíve a művel, most sikerült megragadnia a nagy gondolatot: az élet szépségét. Valahogy így kell majd ezt este is csinálnia.

És visszament a városba.

A szervező már kétségbeesve kutatta, telefonálgatott mindenfelé, mert a portás rövid közlése inkább felizgatta, mint megnyugtatta. De monsieur François most nem akart hallani semmiről. Bezárkózott a szobájába és hanyatvetette magát az ágyon. A zene, a saját zenéje a fejében volt, a karjában, az agyában. Gyakran nézegette az óráját és egyre többet gondolt a közönségre. Vajon miféle emberek? Megértik-e a muzsikáját? Megérzik-e, megértik-e a mondanivalóját?

A koncertmester a kertjében nézegette a madarakat, hallgatta, hogy pityegnek, csipegnek. A zenészek közül is a legtöbben már csak nézegették a hangszereket, tettek-vettek és a karnagyra gondoltak. Figyelték, látták a kezét, hallották a zenét, szólamokra bontva, ki hegedűn, ki brácsán, ki fuvolán.

A művészek tehát készültek, hogy este, a hangversenyen együtt tudjanak majd menni, feloldódni, szárnyalni, nemesebbé és többé lenni, együtt a közönséggel.

Igen, a közönséggel.

A közönség is készült.

Ferkónak odahaza csattogott a fejszéje — fát aprított az anyjának —, repült a forgács, fütyült hozzá és arra gondolt, hogy egyszer majd Évát is elviszi a színpadra, a díszletek mögé, megmutatja neki a karnagyokat, onnan hallgatják a zenét, közelről szívja be a lány hajának illatát, az arcát csiklandozza majd a haj, az Éva szép, szőke haja. Belepirult a gyönyörűségbe.

— Jónapot, Józsi bácsi! Mit szól hozzá, milyen szép idő van ma, jó volt éjjel az a kis eső, csak úgy pergett az eterniten, én még ki is mentem, lemosta a leveleket, a háztetőket, a fákat, mindent, azért olyan szép most a vidék, meg az egész világ... — És beszél, beszél, mintha ettől elmúlna a pirosság az arcáról.

Józsi bácsi meg mond valamit, ő mindig, mindenre mond valamit, aztán tovább megy. Itt lakik a szomszédban. Az ajtajuk előtt megáll, nagyot fúj, mintha a bányalevegőt, a bányát akarná végérvényesen kifújni magából mielőtt a lakásba lép, aztán benyit és leteszi a két jegyet az asztalra.

— Mi az? — kérdezi a felesége.

— Jegy.

— Milyen jegy?

— Milyen lenne? Színházjegy, a hangversenyre. Gondoltam, örülsz majd neki, valami híres francia karmester van itt.

Az asszony nézi, veszekedni kezd. Soha nem maradhat nyugton, azt hitte, aznap este végre pihenhet, aztán tessék. Ha legalább előre tudta volna... Valójában azért bosszankodik, mert eszébe jut, hogy inget kell vasalnia, fehéret, azt pedig nem szerette, mert mindig megpörkölődött, hiába vigyázott rá. Az ura pedig kényes volt a fehér ingre, különösen a gallérjára. Persze, a teljes igazság az, hogy az embernek is fáj kicsit a szíve, a barátai hívták pincepörköltre, de akkor már megvolt a jegy. Mert a kultúrfelelősük is mindig őt keresi meg, ha valamit el akar sózni, tudja, hogy mindenhová elmegy. Sokáig kefélgeti, fényesítgeti a cipőjét, aztán borotválkozik, és fürdik, lubickol, csapkodja a vizet, prüszköl, morog, nevet, fürdik és fürdik...

Az útszélen, a porban fürdik a veréb, az út befut az Óvárosba, a Főtéren a kútnál a vízben, a fényben fürdik a galamb, majd megsuhogtatja szárnyát és felszáll a kávéház tetejére.

Odabent a kávéházban rúzsosszélű poharak mellett két nő beszélget. Ők is a közönség egyedei. Az idősebbnek kicsi szája van, olyan forma, mintha mindig fújni készülne, mintha már forrónak találna mindent a világon.

— Azért az igazi zene a klasszikusoké — magyarázza. — Mozarté. Istenem, de szép is az! — és pam-pammozni kezd egy melódiát.

A fiatal olyan, mint a sas. Tekintetével rácsap a pincérre, az ajtóra, s mindenkire, aki bejön. Ő a moderneket kedveli.

— A Kék rapszódiát nem adnám semmiért! — A dallamot pim-pimmezi, és szemöldökrángatással is segíti, magyarázza. — Isteni! A festészetben is az újat szeretem, a modernet. Az az igazi! Azt a képet, amelyik nem fényképszerű, hanem olyan elmosódott, csak a lényeget fejezi ki. Imádom a lényeget! — A kezével mutatja, markolászva.

Ezután elvonulnak a fodrászhoz. A fodrász pedig bodorítja a hajukat, másokét is, az asszonyokét, lányokét, az egész városét.

Csak a férjek nem lelkesednek túlságosan a hangversenyért, a kövér nefeküdjarekamiérabélák, a cingár vigyázzaszőnyegrejenők. Ők a kísérők, a tartozékok — a kényszerközönség. Bosszankodva húzzák kényelmetlen cipőjüket, ügyefogyottan állnak aranyfoglalatú, örökölt kézelőgombjukkal a szoba közepén, ám a segítség helyett dorgálást kapnak, hogy már megint miattuk késnek el. Ezek a férjek a felszabadulásra gondolnak, amely meghozta a nők egyenjogúságát, és a mesebeli csodaszobára. Ott párnákkal, takarókkal dobálóznak, szőnyeget rugdosnak és henteregnek ágyon, rekamién, parketten, mindenütt. Egyéb gondolatuk nincs.

A hangverseny fél nyolckor kezdődött, de ez nem zavarta a közönséget. Háromnegyed nyolckor özönlöttek, tódultak legjobban. Ennek ellenére igen fegyelmezetten viselkedtek, a legtöbben állandóan mosolyogva bólogattak hol erre, hol arra az ismerősöknek. A levegőben a sokféle kölni illata keveredett a cipőkrémek és folyosók szagával.

Ferkó a színfalak mögött állt. Érezte a favágás enyhe fáradtságát, de csak a derekában és a karjában, mert a lelke friss volt, egészséges és tiszta, mint a nyers, hegyi levegő.

A festő is ott volt. Még mindig benne élt a tájban. Időnkint igennel és nemmel felelgetett a feleségének. Később szépformájú fejet látott, azt nézegette. A fejhez, a hajhoz, a vállak ívéhez, színéhez valamilyen világoskék ruhát képzelt el, azt figyelte, mikor láthatja meg, mikor kiálthatja súgva, hogy „ugye megmondtam." Egyelőre azonban csak azt ismételgette, hogy igen, nem, igen, nem...

Kezdés előtt a nők még egyszer megnézték, megbírálták a ruhákat, frizurákat. Megállapították, hogy Lázár Rózsi, a város legelőkelőbb divatszalonjának vezetője párizsi divatlapból csinálta a ruháját, amely az operába jó lenne, de ide merész, és hogy a nemzetközi díjas Aladár frizurái egyhangúak, már fárad a fantáziája. A vélemények több dologban eltértek, de egyben megegyeztek: mind határozottak voltak, mint a kinyilatkoztatás.

— A művészetben nem szeretem a politikát — súgta egy hang —, de azért ennek a nyugati misternek örülök. Nem fogom kímélni a tenyeremet.

— Monsiuer, kérlek, mosieur — súgta vissza a másik hang, épp akkor, amikor kialudtak a villanyok.

Végre elült a zaj és megjelent a frakkos karnagy. Fellépett a dobogóra, mosolyogva fogadta az udvarias tapselőleget, majd megfordult.

— Milyen kulturált a mozgása! — mondták itt is, ott is.

A vonók hegyén kis ideig még ott ült a terhes csend, aztán halkan, nagyon halkan, mintha szellő játszadozna a hajnali napsugáron, megszólaltak a hegedűk. Kisvártatva felzengett a pásztor kürtje is, hogy a keményebb vezérmotívummal terelgesse a csellók, dobok, bőgők nyáját.

Ezt egyébként egy ízes beszédű úr suttogta valahol a hetedik sor táján, mert odább meg azt sóhajtották, hogy hiába, azért a nagyváros lüktetését, forgatagát csak egy nyugati karnagy képes így felidézni.

Az első tétel végén egyetlen közbetapsolót se kellett lepisszegni, látszott, hogy gyakorlott, szakértő közönség ül a nézőtéren. Halk köhögés, mocorgás, suttogás hangzott, a karnagy a homlokát törülgette, a zenekar fegyelmezetten várt. Mindez csupán néhány pillanatig tartott.

Akkor a kis pálca újra felzaklatta a zenekart.

És ez így ment mindaddig, amíg a hangzatok botladozó rohamai után megállás nem következett, megállás, ahonnét már csak a gondolatok mennek tovább.

Ferkó látta, hogy a karnagy szemében kilobban a tűz. Összeverte a tenyerét, de az ügyelő leintette. A színfalak mögött rendnek kell lenni.

Ezután következett a mester saját szerzeménye. Most már bizonyos volt benne, hogy a kifejezéshez is megtalálta művének igazi rúgóit, a gondolatokat végig tudja magyarázni, meg tudja értetni a zenekarral és a közönséggel egyaránt. Mikor újra a dobogóra lépett, érezte, remeg a lába. A jóleső, belső feszültség izgalma volt ez, amit senki nem vett észre. Kicsit várt még, szembenézett a sokszemű zenekarral, aztán mikor a csendben megérezték egymást, felemelte pálcáját és intett a hegedűsöknek.

Mint a szűzlány, mikor meztelen tükörképének nyújtja a karját vágyakozva, megszólalt a hegedűk hangja, csodálatosan, szépen, tisztán, libegve, könnyű léptekkel a levegőben járva, keringve. Aztán a csellók, brácsák, mintha féltenék, védenék, hogy meg ne botoljék pallót raktak alája, a bőgők, dobok pedig megadták a léptek ritmusát, tartották a zengő, zúgó menet ütemét. A karnagyi pálca már fölöttük táncolt, nem lehetett tudni, hogy ő követte-e a mind jobban szárnyaló zenekart, vagy a zenekar az egyre lendületesebb intéseket, de zenekar és karnagy valami hallatlan összhangban ment együtt; mentek, rohantak és nem gondoltak arra, mi lesz a vége. De hisz oly mindegy volt ez most.

Ferkó megborzongott a gyönyörűségtől. Érzései vitték a zenekar után, a muzsika után, s ő ment, mert soha még így nem vezették, soha még így nem igérték neki a tudást.

A nézőtéren meg ezalatt az idős hölgy, aki a délutáni kávé óta legalább öt alkalommal tett hitet a klasszikusok mellett, most csendesen fújja ruhájáról a pihéket, fújja, fújja a sublót tetejéről, a rádióról, mert mindenütt pihe, pihe, puha pihe, puha por. Fújja a fekete ruháról, a vőlegényruháról, dúdolgat, most ő a csakegykislányvanavilágon, ezt a pihét nem sajnálom, mert ez a pihe de makacs... Lehúnyt szeme csücskén pihen az emlék — pici nedv, szája szélén ül a vágy — kicsi nyál. A pihe egyre hull, ő meg fújja, fújja, egyre csak fújja...

És mintha ennek a csendes fújásnak csodálatos ereje lenne, váratlanul lejjebb ereszkedett a vasfüggöny. Igaz, csak kicsit, de mégis megcsusszant. Egyelőre azonban senki nem vette észre.

A hegedűt most új motívum nyomja el, egy határozott, erős dal. Józsi bácsi, Ferkóék szomszédja felfigyel. Hirtelen nem tudja, mit csináljon, mondja-e el mindenkinek, kiabálja ki, most mindjárt, hogy érti, hogy ezt ő is érti. A dal meg száll, egyre erősödik, már mindent betölt és mindent szétfeszít. „Cseng a csákány, kemény a szén odalent — lobog a tűz idefent. Nyög a sötét, s a nyögő hangra nyög a csend odalent. — Piros a tűz idefent... Nagyon nehéz odalent — szép az élet idefent..."

Józsi bácsi nagyon, nagyon örül, a térdét simogatja, az erős figyelésben összeszorítja a fogát.

Ki tudja, ettől van-e, talán ettől, hogy a vasfüggöny visszahúzódik. Józsi bácsi figyel még egy darabig, de aztán összekúszálódik minden, gondolatai lassan elkalandoznak, újra nem érti a zenét, de örül, hogy gyönyörködhetett, s már nem sajnálja annyira a pincepörköltet.

Ferkó előrenyújtja vékony nyakát, s nagyot nyel: „Szép az élet idefent... Itt csillog már fent a szén. Pergő eső meg is mosta, s Józsi bácsi hazahozta szemöldökén a porát... Szép az élet!... Vígan ropog a forgács, rajta már a szén is; pattog a tűz, és a lángja fellobog az égig... Szép az élet!..."

A sasszemű lány most felfigyel és körülnéz. Észreveszi, hogy a színházban van és meghallja a dalt. „Szép az élet idefent... Mert itt virul a szerelem. Gordonka hangú erős férfi nyújtja karját: — Gyere már! S megy a lány. Hegedű hangú gyönge legény így könyörög: — Várj meg már! S lépked a lány tétován, majd meg is áll. Mert itt virul a szerelem, mert hatalmas a szerelem, tra-ta-ta-ta, ta-ta-tam, tra-ta-ta-ta, ta-ta-tam... A gordonka hangú legény énekel: — Zergefürge táncos lábak táncot járnak hipp-hopp, hupp; hetyke mellek igazodnak az ütemhez hipp, hopp, hupp!... A kóbor szél erdőn, mezőn ijjujúúú! meglesi az bokrok alját ijju-júúú! s fellibenti a bő szoknyát ujju-júúú!... Kivirult a szerelem — így csitul a szerelem, tra-ta-ta-ta, ta-ta-tam, tra-ta-ta-ta, ta-ta-tam..."

Itt megint összekúszálódik a gondolat, a lány is elkalandozik, már a hegyek között jár a gordonka hangúval, a hegedű hangúval, a mindegy-milyen hangúval, még lesimítja szélfútta szoknyáját, de aztán belerohan a szélbe, belenéz a napba és rohan, rohan, ködszakállú hegyen át; már nem bánja a szoknyáját, csak repül, lenéz, alatta a völgyek, mint a gyermekfürösztő kádak; vágyak szállnak, szállnak a vágyak, szállnak, szállnak...

A cingár és a kövér férjek mind alusznak. Időnként arra ébrednek, hogy lábukat szorítja a cipő, aztán újra és újra elalszanak, de nyugtalanul mocorognak, mert álmukban katonák, akik riadót várnak, ébresztőt várnak, és a kapitány nő, a parki rendőr is nő, mindenki nő, aki riaszt. De ők csak alusznak.

A függöny újra megindul, és most már láthatóan ereszkedik lefelé. A dal meg egyre száll: „Frissen söpört felhőtlen ég, ragyog a nap, zuhog a fény, még, még, még!...”

Ferkó lehúnyt szemmel dűlt a falnak. Ebben a nagy libegésben kellett valami támasz, valami, ami nyers és szilárd. Mit törődött ő most azzal, mi történik körülötte. Pedig a másik oldalon már nyugtalanul járkáltak és tekintgettek a műszaki munkások, köztük az apja is. Ők már észrevették a bajt. Úgy történt, hogy a vasfüggöny kezelője elmerengve nézegette a díszletek hátára pingált ákom-bákomokat, rajzokat. Mind ismerte már, nem újakat keresett, inkább a meglévőket vette számba. Közben arra gondolt, hogy az asszonyokat az isten se győzi pénzzel, meg hogy műszak után megiszik egy nagyfröccsöt, amikor a vasfüggöny karja megmozdult. Ez annyira valószínűtlen volt — hisz bebiztosította a kart —, hogy először tulajdonképpen el se hitte. Aztán jobban figyelt és látta, hogy csakugyan igaz, ereszkedik a vasfüggöny lefelé. Megragadta a kart, de hiába. Segítségért szaladt.

A dal meg száll, száll: „Ragyog a nap, szép az élet, zuhog a fény, szép az élet, szép az élet...” A zenekar áhitattal játszik, de a díszletek mögött és oldalt egyre nagyobb a riadalom. Nem tudják megállítani a vasfüggönyt, pedig már a legerősebb színházi munkást is előkerítették. Az megragadja, megmarkolja a vasfüggöny karját, ropog a dereka... oltári... zanyád oltári... nyögi, de a függöny nem megy vissza. Hárman is nekifeszülnek, mégse tudják megállítani.

A nézőtéren a festő veszi észre legelőször a bajt. A nővel volt elfoglalva, akin közben meglátta a rózsaszínű ruhát, ami egyáltalán nem illet a haja színéhez, a fejéhez és főként nem illet bele az elképzelt kompozicióba. És most itt az újabb bonyodalom. Többszörösen becsapva érezte magát. Lám, ilyen ostobák a nők; és milyen buta ez a helyzet is. Megy a függöny lefelé. Ugyanolyan összehúzott szemmel néz most körül, mint odakint a tájon. A nézőtér nyugodt, nagyon nyugodt, mint a téli táj. Még senki nem sejt semmit. És akkor a festő szép kutya arcán kiült a látók mosolya. Észrevette, hogy a mami alszik, hogy alszanak a cingár és a kövér férjek, mindenki alszik és az a kevés, aki még ébren van, az is elkalandozik gondolatban, sorra elszakadnak a zenétől.

A vasfüggöny most már gyorsan ereszkedett egyre lejjebb, a zenészeknek levágta a fejét, aztán a vállak következtek, majd a lábak, a függöny levágta a lábakat is, és végül halk koppanással megállt odalent.

— No, de ilyent!

— Mi ez, kérem, micsoda dolog ez!

— Kérem vissza a jegy árát!

— Vissza a pénzt! — kiáltozzák a felrázott férjek.

— Ezért valaki felelni fog! Meg kell keresni a felelőst! — hangzik a páholyok felől.

A függöny mögött a zenekar még mindig játszik. A zenészek már régen nem a kezét nézik a karnagynak, hanem a szemét, és hűen követik az ízzó tekintet fellobbanásait. A dal meg száll, száll. Aztán a karnagy is észreveszi, mi történt, a koncertmester is, a zenészek is. És amikor teljes a felismerés a színpadon, újra felcsendül az a szűzi, tiszta hegedűszó, amely először röppent vágyakozva a levegőbe. Az előbbi dal szólamától sorra elpártolnak a kísérőhangszerek, majd ehhez a hanghoz, ehhez a vágyakozó vezérszólamhoz csatla-

koznak a másodhegedűsök, a csellósok, a fúvósok is mind, mind. Végül az egész zenekar nem más, mint egyesülésre vágyó, kinyújtott karok erdeje, mely keresi a közönség beteljesülést nyújtó viszontölelését.

Aztán elcsitul a lobogás. A tűz hamvába roskad, mert nincs aki táplálja értő hallgatásával; mert a kevesek is csak rövid ideig érintkeztek a művel, mint pillangó a virággal. De ők legalább magukkal vitték a pillanat ízét, színét.

És ekkor gyorsan, nagyon gyorsan tisztult a zenészekben a kielégítetlen vágy riasztó érzete. Pedig tudták, hogy most „nagy" volt a zenekar, úgy játszottak, ahogy talán még soha.

A karnagy kezében lehanyatlott a pálca.

— Merci! — suttogta.

Ferkó nagyon gazdagnak és nagyon boldognak érezte magát. Aprókat sóhajtott és nem törődve senkivel, semmivel, kirohant a színpadra és tapsolt.

— Merci! — mondta monsieur François. Intett a zenekarnak és kezét nyújtotta a fiúnak. A zenészek mind felálltak és némán meghajoltak előtte.

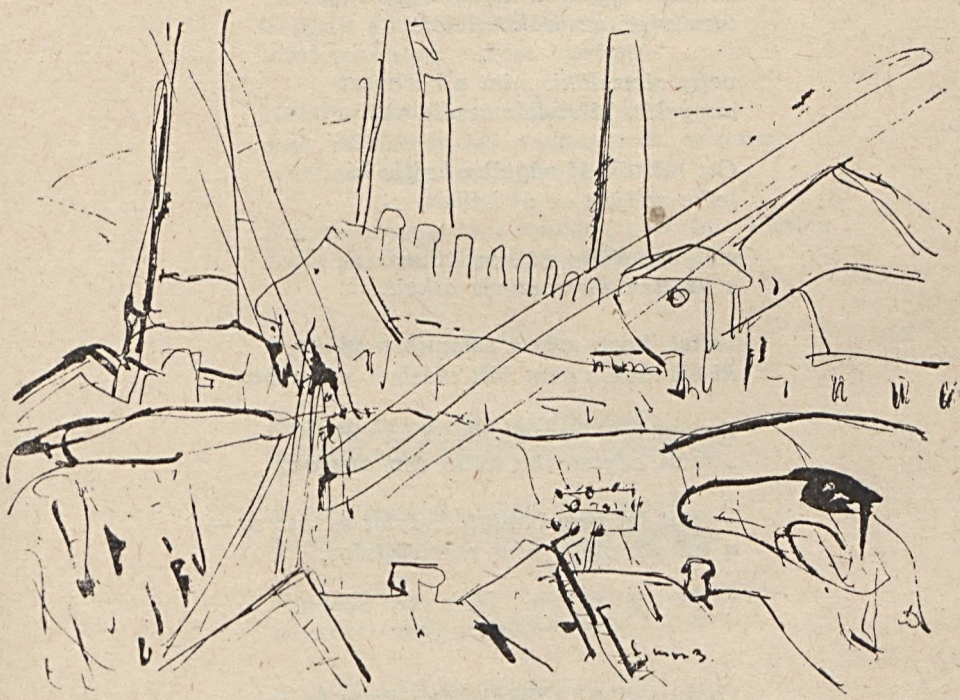

Simon Béla: Szépvölgyi úti téglagyár

Keresztury Dezső

Egy költő halálára

— Szabó Lőrinc emlékének —

I.

Beszédek. Virág. Agyagdomb alatt
a húsból lett kukac belélharap.

A szomj, mely bármi kínt elfogadott
még egy korty életért: betelt, halott.

Kinek soha semmi sem volt elég:
a végső elég zárja le szemét.

Lehet, hogy szűk héjából végtelen
útra viszi az örök értelem,

vagy visszalöki, mint a kárhozat
angyalát, kiért kár az áldozat.

Ott túl tán új vágtába hajtja ki
lelke vadjait az új hallali,

melyben dühe az éjen áthasit
s űzötten visszaszórja átkait.

Lehet, hogy már a semmiben pihen,
ki élt csak s nem hitt másban semmiben.

A végtelent kereste végső várnak,
s mint végtelenbe hulló esti árnyak,

— mit fel nem bontott indulat se, ész se —
a mindenségbe hull személyisége.

II.

Csak vedlett? Csak héját vetette le
a lélek: idegek, vágy, megszokás
teremtője, szülötte, hangszere?

Mit meg nem fejtett: az élet vadász
düh, kéj tüzén forr most is: kereken
örvénylik: telt valóság s puszta váz.

Abba szívódnék újra féktelen
kíváncsisággal élni? vagy talán más
lét ölébe rántja a szerelem,

a mindenségen átcsapó sugárzás,
a teremtő párzás, a megszabott
szabadságot tépő-záró sovár láz?

Benne nem volt gyönyör ennél nagyobb
s kín égőbb. Síron túli szenvedéllyel
a titkot végre megoldhatja ott,

hol ő is hang az űr lehelletében,
csillagként gyúl s kihúny, jár, mint a nap,
míg a kék rét tücskei szólnak és nem

sejtés, vágy már neki: tapasztalat,
hogy a mindenség egy költő agya:
kaland s rend, könnyű héj s dús gondolat?

Odahal? Vagy most lett teljes maga,
ki gyújt s kit ős rend törvénye repit,
mint szitakötőt villám nyolcasa?...

Alkothatott, ha semmiben se hitt,
csak élt? Izzott csak s elhamvadt, követve
születés, vágy, csók, halál köreit?

S nem hagyott más nyomot, csak mit a sebre
hulló sav mar, ha elforr sisteregve?...

III.

Hogy el ne múljék valami örök,
mi benne élt s szólt, azért küszködött.

A múlhatatlant kereste a csókban,
dallamban, rideg, éles, igaz szókban.

Mindegy már neki? Dehogy az, hiszen
túl akart nőni a gyors életen.

Az alkotással tudta csak az ősi
iszonyt, a halál félelmét legyőzni.

Ezért játszott, tanúlt, sírt, hallgatott,
mindenből ehez rabolt anyagot,

magányával ezért volt mérgezett,
minden vággyal ezért szeretkezett.

A vérivó föld s a fényteli ég
közönnyel adta-vette mindenét,

ő meg azt hitte, ha átlényegül:
maga lesz a világ kivül-belül.

Tán már az is! De ami itt maradt,
szóba fogott vágy, érzés, gondolat,

azt ember adta s őrzi. Rothadás
kezdődik lent, fent formát vált a gyász.

Mi szennyes volt, szörnyeteg, egyszeri,
a szépítő messzeség elnyeli,

s mi maggá érett benne, kicsirázva
lesz új sziveknek mérge s orvossága.

Takács Tibor versei

Meisseni áhitat

Meredek út. A dómhoz visz a lépcső.
A szél: német leány.
Az Albertvár fölött felhő tolong:
böttgeri porcelán.

Mozdul a massza: nyúlik, formálódik,
nézem: barokk szobor.
A mester abbahagyta. A hegyi
pincékben bujdokol.

A lány rohan. A dóm előtt megáll.
Szoknyája visszacsap.
A falakra hull. Csipke, csipke ez.
Kései áhitat.

Kora-középkor. Vadgesztenye hull.
Magyar beszéd kopog.
Lándzsás fák állnak itt-ott ellenünk.
Meisseni zsoldosok.

Színváltás. Nyílik a templomkapu.
Íme a gótika.
Foglyok vagyunk. Beléptünk az idő
s tér távlataiba!

Gdanskban a 7-es villamoson

Villamoson Sopotból Gdansk fele,
olcsó a város villamos jegye,
s mig ezt vitatjuk, hangosan, hiszen
szavunkat úgy sem értik, sebtiben
közöttünk áll egy kis emberke, egy
nevető szemű, jószívű, meleg
és erős kézfogású, egyszerű
férfi, akiből árad a derű.
Munkából jön, munkából haza tart,
de észrevett mindket: három magyart.
A beszéd jóízét ízlelte meg,
mint előbb még a pohár söröket?
Mert látni rajta: egy kicsit ivott.
Boldogan kérdi: wengri, magyarok?

Intünk. Gyuri szól: no, mi baj, papa?
Erre ránk villan boldog mosolya.
A sör teszi, vagy a hamar-öröm,
a kis emberke tűzbe-lázba jön.
— Nagykanizsa, Komárom — szeme gyul,
hogy mindezt tudja, tudja magyarul
és újra kutat: — fogda, fogda — szól,
aztán hirtelen magyar dalt dalol,
néhány ütem csak, fogja a kezünk
és magyarázza máris lengyelünk,
hogy ő fogoly volt Sopronkőhidán,
44 telén. Már nem is vidám,
de azért minket sorra átölel,
mert homlokunkon, szívünkben a jel,
s testvérek vagyunk, ha nem is a vér
szava szerint, de ez még többet ér.
Az utasok csitítják, nem lehet
lepisszenteni a kis öreget,
felébredt benne egyszerre a múlt,
s most mindazt, amit hazánkban tanult
magyarok között, visszaszórja ránk,
öröme friss tűz, jókedve a láng!
Táncra is perdül, van álmélkodás,
dalol. Bolondozik. Végállomás.

Ez itt a Barbakán. Megyünk tovább.
Velünk búcsúzik most az ifjúság,
az ifjúsága, rázza a kezünk
és ölelget és sír a lengyelünk.
Csődület támad. Megy már az öreg,
megy inni, inni újabb söröket,
integet, énekel, újra vidám. —

Pedig fogoly volt Sopronkőhidán!

Dékány Kálmán

Honvágy a medencében

Tél.

A hideg Nap rásüt az úszómedencére. Kitartóan tempózik a gőzfelhő alatt. Friss, üdítő úszóvíz. A levegő fagyos, szinte mar. Nincs fedele a medencének, csupán a gőz védi a testet.

Körülötte apró vízgyűrük gurulnak, ahogy köröz, fürdősapkába szorított fejjel.

Húsz éve minden reggel úszik. Ápolt, fiatalosan ruganyos. Büszke rá, de meg is kínlódik érte. Persze megéri. Ha Dalmával együtt mentek valahová, növérének nézték.

Nincs több ilyen uszoda a világon! Utánozhatatlan bája van az évszázados vén falaknak. A víz tiszta, átlátszó, mint az Óceán. Csakhogy ott nem lehet télen fürödni. A Lukácsnak nincs párja. Már délután sóvárogni kezd utána. Mi lesz, ha elmegy? Nem jöhet többet?

Elhessentette a szorító rebbenetet.

— Figyelj! — parancsolt rá magára. Nem számolt, elfelejtette hányadik hossznál tart. Negyvenet szokott, az éppen ezer méter. Kényelmesen negyvenöt perc. Sohasem sietett: a légzés a fontos, hosszan, visszafogva az orron át. Valahol olvasta, egyetlen helyesen lélegző nemzedék elegendő volna regenerálni a fajt. A rossz lélegzés a legtöbb baj forrása.

Fenn hangtalanul ketyegő óra. Tízhúszat mutat. Így is lehet követni. Még huszonöt perce van. Milyen más, mint a hosszokat számolni!... Csaponghat, semmi sem köti. Az Idő mindennek tartalmat ad, bármilyen töredéknyi. Még akkor is, ha csupán a másodperc vibrája: összegez valamit. Az Idő emberibb, mint a Szám, mely elgépiesít.

Az Idő benned él mindazzal, amit magában foglal, tested homályában. Egy napon mindnyájan Idővé leszünk, — az öröklét formája.

Ne hallgass a Számra!

Lám, tengerre szállsz, otthonod felcseréled sudár felhőkarcolóval és előre félsz. Mert örökké ezt keresed. Ezt a hangulatot. Arcokat az uszodában, szavakat, mozdulatokat. A Színészt, az Írót, a Vak Ügyvédet... Egykor kiürül a folyosó, aztán benépesítik a délutániak. Emberek, akiket gyűlölsz, amberek, akiket szeretsz. Ennyi vagy. Ezen túl nincs, aki megért s akit megérthetnél. Relé.

Lányod hív... Hús a húsodból, vér a véredből, — kínból.

Menni kell!

Nagy csobbanás, nyomában hullám; végiggördült a medence kristályos vizén s megérinti. Hullám elől nincs kitérés!

Most már ketten vannak. Jót úszni csak télen lehet, amikor kevesen vannak. Csak az igaziak.

Fölrettent:

Istenem! Van tél NEW YORK-ban?!

Vastag, királozó karok, gömbölyű arc.

A Színész!

Csepegő arccal, hangtalan mosollyal üdvözlik egymást, mint hajók, ha találkoznak.

Jó színész, egyéni hangú. Rögtön felismerszik. Az iskolában mesélt róla a gyerekeknek. Arról is, hogy rendszeresen úszik, edzi magát, azért nem öregszik. Az Íróról is beszélt, aki tornával kezdi, pedig nem fiatal már. S retteg a pocaktól. Azt tartja, akarat-gyengeség következtében beálló torzulás. Ha elengedjük magunkat. A pocak karakter-kérdés — szokta mondogatni. Kiderül, kikben van még tartás.

A Vak Ügyvédről sem szokott megfeledekezni. Hetvenhét esztendős, úgy vezetik be. Pereskedőket képvisel. Koponya. Esze vág, mint a borotva.

Igaziak... Bárcsak vele jöhetnének! Már holnap útra kelne.

A fordulóban lebukott, kifeszülve, nyitott szemmel víz alatt úszott egy darabon. Úgy élvezte, mint egy csitri. Hogy víz alatt is lát. — A nyugdíjas tanárnő.

Éljen augusztus 20! — ütött szemébe a vízálló felirat a betonfenéken.

Megmosolyogta. Mosolyával együtt a többihez tartozik. Távozó szem elvisz minden kicsiséget, ami szíven markolhat: zuhanyrózsa, egy kéz formája, ablakon megcsillanó napsugár s vízbeoltott betűk. Mágikus apróságok vonzanak haza. Nagy dolgok soha. Személytelenek.

Máris szorongatják. Pedig még el se ment.

Dalma türelmetlen. Hetenként telefonál. Sürgeti. „Halló, anyu! Istenért, gyere már!" ... Mintha a szomszédba hívná.

Az órára pillantott. Még tíz perce van.

Sokmindenről írt már, ő is sokmindent kérdezett levélben, de azt az egyet még nem: van tél NEW YORK-ban?

Meg kell tudni!

Addig nem vághat neki az útnak. Cél nélkül, vaktában... Van az a kis nyugdíj, meg az értéktárgyak. Apránként pénzre lehet váltani. Csendben elélde-gél. Ha nincs dolga odakünn...

Zavart lett. Nyugtalan. Nem látott partokat.

Kapkodva lélegzett.

Legközelebb megkérdezi. Annyira nem sürgős. Jövő héten, ha megint telefonál. Négy éve van kint, az urával. Őt is vinni akarták. Szöktek. Úgy nem... Soha! Neki engedély kell!

Kinevették.

Istenem, hét nap! Még hét... Szinte beleremegett s megiramodott. Nem törődött többé a ritmussal. Versenyzett. Üldözni kezdte a Színészt. Erőből úszott, kapálódzva. Ő meg csak siklott, szelte a vizet. Befogta a fordulóban.

— Művész úr, egy szóra! — s pihegett. A Színész fujtatva fogódzkodott a vasrúdba. Bosszús volt. Most megint jön a rögeszméjével. Különben sem szerette, ha úszás közben zavarják. Ez itt szertartás. De azért azt mondta:

— Parancsoljon, asszonyom.

— Nem akarom feltartani.

— Nem tart fel — morogta.

— Csak annyit... ugyanis kiutazom a lányomhoz.

A férfi rámeredt. Megőrült? Vagy csak félrebeszél?

— Ezt már elmondta, asszonyom! De sohasem lesz elintéznivalóm Amerikában.

— Nem. Nem erről van szó... Nem tudja véletlenül: van tél NEW YORK-ban?

— Tudja a fene! — és dühösen ellökte magát. Foga is vicsorgott.

— Kár — sóhajtotta csüggedten az asszony maga elé. A Színész bőszen túrta a vizet. Áthúzódott a túlsó oldalra.

Mindenfelé gumisapkás fejek pettyezték a medencét. Rögtön felismerte az Írót, nem annyira arcról, mint inkább mozdulatokból. Hanyatt feküdt, egyhelyben lebegett elfátyolozva a felszálló gőztől.

Megtorpedózta.

— Szerkesztő úr! Szerkesztő úr!

Az Író felfigyelt s tüstént függőleges helyzetbe hozta magát. Nagy nőbarát, csaknem hódolva meghajolt:

— Rendelkezésére állok, asszonyom — mondta és feltűnt neki a csinos tanárnő szederjesedő ajka. Víziember volt, azonnal tudta, mit jelent s már éppen figyelmeztetni akarta, hogy hagyja el a medencét, azonban megelőzték.

— Képzelje, megkaptam az útlevelet. Nem szökve megyek, mint a lányom. Most három éve, hogy benyújtottam a kérelmet.

— Tudom. Már mesélte... De nem találtam elintéznivalót.

— Pedig úgy bíztam.

— Sajnos — tárta szét tenyerét az Író, megfeledkezve a helyről és elsüllyedt. Szájába csapott a víz.

— De azt csak tudja?...

— Sajnos — bugyborékolt a víz alól a férfi.

Az asszony türelmetlenül a magasba nézett. Az óra percmutatója figyelmeztette a túllépett időre.

Megpillantotta a látóvá idomult kezet.

Az Ügyvéd! — és gyorsan felé startolt. Már csak benne bízott. Több volt, mint egyszerű remény. Biztosra ment. Benne nem csalódhat. Többet tud, mint a látók.

— Wimmer úr! — bukkant fel mellette a betonfalnál.

— Lenkné őnagysága? — ismerte fel a hangról és még csak meg sem lepődött.

— Mivel szolgálhatok? — kérdezte ügyvédi modorban, felfigyelve az asszonyból áradó vibrálásra.

— NEW YORK-ban... — rebegte könyörögve. — Ne féljen... Engedélylyel... Örökre.

— Örömmel teljesíteném — mondta érces hangján a vak. — Már klienseimet is megkérdeztem, azonban semmi...

— Nem!... Nem lehet — nyögött fel az asszony.

— Abszolút semmi.

— De talán... — dadogta a tanárnő. — Tessék mondani... Legalább tél... NEW YORK-ban tél?...

A vak ember fejét rázogatta és most már határozottan érezte, hogy baj van. Milyen lázasan, dideregve, szinte eszelősen beszél!

— Majd utána nézek — akarta vigasztalni.

Semmi válasz. Csak űr. Mint aki hirtelen nincs.

Megborzongott:

— Asszonyom! Lenkné őnagysága! — szólongatta és kezét csápként előre nyútjva forgolódott, mintha látna.

Az asszony pedig gondolat nélkül menekült a ránehezedő víztömeg elől. Rúdon függve, mint a vak, vonszolta magát a feljáró felé.

Simon Béla: Mezei táj

Simonyi Imre versei

A viador ébresztése

(Ernest Hemingway emlékezete)

azt az ólmot pedig
köpd az ólomgyárosok képibe
viaskodó

aztán még ma délelőtt keresd meg azt a férfit
aki Madrid alatt is az volt
meg az asszonyok ágyában is az volt
s az volt ha cetek martak belé a tengereken
valamint komondorok gazdástul a faluszélen
és az maradt az arénában is
amikor bikaszarvú érveken forgott már a világ
s a ringben is — hol kemény kesztyük
és mindenütt — hol véraláfutásos-szemü eszmék
sujtottak a laposra-vert-orru igazságra
s aki józanító igéket karmolt
a ludbőrző hátú papírra
(míg az egymást váltó duplakonyakok
a sárga földig leszopták magukat
a folyton szomjazó korhely poharakban)

ahogy már mondtam
azt a férfit kerítsd elő hát
hisz dolga akadhat Madrid alatt még
s mert asszonyok is lesznek örökké:
pendelyt lehántók
s im aszusodik már lassan Tolcsva is
s Avignon uj szüretre készül
s mert soha az élet nem volt méltóbb még
víni miatta
s ilyen szükségén férfiaknak

ezért mondom hogy azt az ólmot
húzd a zsinegre nehezékül
ki tudja
talán már hajnalban
kor idő alkalom lészen
nagyhalra indulni a fiúval
ki a küzdelmes tengerekre

Litánia

a nevedre már nem emlékszem
a nevemre már nem emlékszel
a hangotokra már nem emlékszem
a hangunkra már nem emlékszel
az öleléstekre már nem emlékszünk
az ölelésünkre már nem emlékeztek

a sebekbe már belehaltam
a sebekbe már belehaltál
a sebekből már felgyógyultam
a sebekből már felgyógyultál

hogy: soha többé — megfogadtam
hogy: soha többé — megfogadtad

hogy: téged s hogy: örökké
meg hogy: vége — elmondtam már
hogy: engem s hogy: örökké
meg hogy: vége — elmondtad már

húszmillió éve hazudjuk tiszta szívből
egyikét úgy mint a másikát

ideje már hogy elpiruljunk végre
egymás miatt és egymás helyett

eredj hát utadon
magam is elmegyek

csak az maradjon vélünk
aminek nincs kezdete se vége
csak hőfoka van meg kiterjedése
meg szívre lélekre agyra ágyra
reáfonódó mindenhatósága
halálunk órájáig ez legyen
— a százszor elárult —
veled vele velem
szerelmem szerelmed szerelme
mindnyájunk szerelme:
szerelem

Ha jössz szívem

Ha jössz szívem — a réten át gyere
aztán fordulj a nyárfasor fele
aztán (felém-lejtésű hajlamon)
ereszkedj le a szelíd hajlaton.

Nézd, nem a domb: — a kétely
[meredek.
Ám azon túl már földközel lebeg
az ég — egünk — s a küzdelmes világ
vásznába törli izzadt homlokát.

Hát arról jöjj — hol ábránd és való
játékekével egybeszántható
— s telekkönyvezettek a mániák . . .
— Ha jössz szívem; a rozsvetésen át

gyere! — Tudod ahol a gyalogút
talpunk elöl az árokba gurult
és egyirányú ösztönöd alatt
megnyílt a szerteágazó tudat

benned. — S alázuhantál — Ámde én
fennakadtam egy szilvaág hegyén
s azóta nyársan (immár nélküled)
forgat az özvegyült önkívület:

madárijesztőként. — Lásd, az vagyok.
Gyüjtsd kosaradba a kendermagot
(a hiányodban elpergett időt)
és szórd elém egy éhes délelőtt

hadd szemelgessem — jó ízed — hívem
— Ha még egyszer jössz így gyere
[szívem. —
Meg úgy, hogy mard belém magad erős
foggal: — rögeszmébe az eszelős —

meg úgy, hogy fojtogass olyan puhán
mint egy nyárvégi lusta délután —
s egy véraláfutásos alkonyon
úgy jöjj, mint az utolsó alkalom —

meg úgy, mint a suhogó sejtelem;
de ön- és közveszélyes éjjelen!
— Ha jössz szívem; a réten át gyere
aztán fordulj a nyárfasor fele,

ám onnét oldódj az időbe át:
terjedj, mint a százados babonák
— s én elhiszlek! — S zúdulj mint
[vadvizek
e mosdatlan világra! — Szelidebb

sodrással pedig áradj énfelém,
áradj mint a jóillatú remény;
mint a nyárfaerdők lehellete
. . . ha jössz szívem. — — — De
[meztelen gyere!

Gyurkovics Tibor versei

Juhász Gyula

Egész nap élek. Hegyes idegek
és rózsaszínű ablakok között.
Belső szuronyok sebesítenek
és körülvesznek éles börtönök.

Fáj a világ és magam is sebes
vagyok, belülről fölhasadt világ,
belémtapad, szigonyoz és sebez
a napi lét, mint az üvegszilánk.

Az ágyra hullva rettentő parázson
fekszem mindennap rezzenéstelen,
külön kupacba összegyűrve várom
a reggelt és vérzik a tenyerem.

Önkéntelen fakír, az üres éjben
el nem veszíthetem stigmáimat,
még túlvilága sincs, testére ébren
a lét rózsája újra rátapad.

Enyhülj virág, sebek rózsája! Vajmi
keveset ér a szerzetes szava.
Azt álmodom, hogy meg kellene halni
és nem halok meg egész éjszaka.

Egyedül

I.

Szenvednek a nagyágú fák
s a dáliák is nélküled,
és szenvednek a bútorok.
Magában áll az épület.

Jajong a fal és szenved a
poháron az öntött alak,
belép egy régi idegen
és ők is látják, nem te vagy.

Mindenki látja. Nincs sehol.
Eltakarnak a hegysorok.
Senki se tudja, milyen a
hang, mit az asszony ajka mond.

Senki se látja léptedet,
a vékony csontokat, a váll
málnapiros, tört ereit.
A ház egész nagy váza fáj.

II.

Engem figyelnek. Mintha mit
se törődnének vele, egy
fényképet csúsztatnak kezembe
s egy kézzel írott levelet.

Ki lehet ez? Egy arc, haj és
virágos bőrű nyak. Nagyon szép.
Talán csak arc. Egy semmiség —
a kertbe áthajol a szomszéd.

És ez a szem. Ez a betű,
mit írhat benne valaki?
A páncélkemény szavakon
ki bír valamit mondani?

Talán csak szó vagy csak vonal,
nem fontos és érdektelen.
Már kavarodik le az ősz
s levél gyűlik, töménytelen.

III.

Magunk is így vagyunk talán.
Azt várjuk, mikor múlik el,
úgy mérjük, mint a lázat, a
sebeink hőmérőivel.

Percenként forró és hideg
a test, a lélek, a köröm.
Remegve hallgatjuk a láb
kopogását a fals kövön:

ez ő, ez ő, a láb, a talp,
ma biztos meg kell jönnie.
Kívül-belül sebes a test
s az utcán nem jön senki se.

Talán megnyugszunk. Egyszer a
kapuba állok hirtelen
kalapban, ingben, urasan
és elmúlik a szerelem.

IV.

De most az eső rámszakad
és lecsorog az arcomon,
mintha csak könnyeznék, pedig
isten látja, hogy nincs okom.

Most a kabátom foszlik el
és szakad rólam le a fény,
úgy állok a felhők alatt
ügyetlenül és feketén

s benn eltörik a gondolat
simaüvegű pohara
s az ember marad, mint a só,
kirajzolódva egymaga.

Mozdulnék — semmit sem tudok.
Semmi színész, semmi szerep.
Jőjj a házamba s mondd, te vagy,
aki nélkül nem élhetek.

Mély

Nem tudlak. A fejemben
nem vagy sehol. A számra
ráhullik szólítatlan
a távolság magánya.

Nem is tudom, milyen vagy?
világos vagy sötét,
már elvesztettem arcod
ideges örömét.

De lassan mozduló,
nagy hálók húrja átfon,
húsomban földereng
emléked, mint a bársony.

Cs. Nagy István

Gyermekkor

ERDEI NÉP

Fagy csikorog vagy gyapjas hó szakad,
fejszéjük szól, csak verik a vas-éket,
s apám köböz, havat tappogva lépked,
méri az átmérőket, hosszokat.
Másik meg rőzselángot borzogat,
kistűz-rakó gyerek a perzselésnek
örülhet így. Farkasfogú fűrészek
sziszegnek, a hófelhős boltozat
alatt felizzik egy-egy hosszú strófa.
Erdei nép, akár a csaptatófa,
a rönkszorító a szekereken,
lelkük olyan kemény ívben hajol rám.
s helyet szorítanak a láng-bokornál,
hogy osztozzunk a kevés melegen.

KISVASÚT

Répaszedésre minden megfakult.
A krumpli még fészkéből oly derűsen
fordult ki, de már fázaló esőben
térdelték a sarat nagy répakúp
körül búcsúzó summások. Vasút,
dudvák közt kisvasút asztmás köhejjel,
vitte, amit én kapáltam, egyeztem
társaimmal. Valami mélabút
hagyott szívünkben, ébredő gyanút,
hogy nem jut nekünk abból egy
[cukorszem.
S nem jutott, legalább valamikor nem.
De hova tűnt az úri kisvasút?
Újparasztok tépték föl negyvenötbe,
istálló-gerendát vágtak belőle.

SZENTJÓZSEF

Hogy féltem, ha a majori határban
a német intézőt robogni láttam.
Bolondos úr volt, emlékszem szavára,
biztogatott magához invitálva:
„No, te szentjózsef, gyere föl
[kocsimba!
Így estem addig ismeretlen kínba.
Vihoghatott, én már előre tudtam:
erős leszek, hozzá-hajlíthatatlan.
Ha rátenném a hintó lépcsejére,
talpam tüzes vasától el is égne.
S hová akar?... Miféle messzeségbe?
Egy életre bezárultam keményen,
s az úr, ha még lett volna benne
[szégyen,
nem nevet a kis lennyűvő-legényen.

ÉJJELI CSÉPLÉS

A kamaszkori augusztusok
szárazvillámos koraéjszakáit
megemlegetem: porfelhőn világít
át a traktor, ha el nem pusztulok,
most megmutathatom, mennyit tudok.
Kévét szórok a hasfal-szakadásig,
szórnom kell, mert a Miska, Jóska
[bácsik
is ezt teszik, a lánc része vagyok.
A dobnak mindegy: nagyok, kamaszok,
senki se kérdi: bírja a diák itt?
Erőt kíván a dob, kölyköt, akárkit,
bár ha sűrűn etetik, úgy bufog,
mint rossz gyomor. És bírnom kell
[velük,
hogy ki ne tagadhassák gyermekük.

Gera György

Tennessee Williams

Napjaink nyugati színpadát „fiatalok" uralják. Adamov, Beckett, Behan, Dürrenmatt, Frisch, Ionesco, Miller, Osborne, Wesker és Tennessee Williams — egyik sem haladta meg az ötvenet, a koronázatlan király, Jean Anouilh pedig az idén töltötte be.

A „nagy öregek" kora, mintha lejárt volna. A hajdani dicsőség devalválódott, a régi hírnév — ha új nem tetézi — annyit sem ér, mint egy elsüllyedt birodalom nagykeresztje. Az új nemzedék szerint a hagyomány: foszlott családi album. Csupa megsárgult kép, az ember csak nagy megerőltetéssel hámozza ki a rég-halott bálkirálynők meseszép profilját, viszont tisztán maga előtt látja a Lavallière-nyakkendős, klott könyökvédős fotográfust, amint chaplini ügyefogyottsággal bebúvik a fekete kendővel letakart lemezes masinába.

Ezek a negyvenesek csak azt tekintik tradiciónak, amit maguk választottak azzá, maguk keresik ki rokonaikat s nem ismernek képmutató kegyeletet. Őszinték, kíméletlenek — és gőgösek.

A második világháború éveiben vagy közvetlen azután szólaltak meg. Hangjuk: rekedt, eltorzult, néha kétségbeesetten rikácsoló. Élményük: az elfelejtett, becsapott, kiszolgáltatott emberé. Arról beszélnek — olykor jelképesen, olykor zavartan vagy nagyon is szókimondóan —, ami vegyes közönségünket egyformán foglalkoztatja. Szorongásuk, nosztalgiájuk és lázadásuk az ő félelmeiket és tiltakozásukat fogalmazza irodalommá. Betegesen érzékenyek a mások fájdalma iránt — alkalmasint azért, mert maguk is betegek. Függetlenségre és eredetiségre törekszenek, de szemléletük voltaképp az elmúlt korok tanácstalan, riadt polgáráé. Azzal a különbséggel, hogy ők nyugtalanabbak, nyersebbek és illúziótlanabbak.

Ellentétben elődeikkel, nem az irodalmat tartják legfontosabbnak a világon. Kiabálnak, hogy meghallják őket, s mivel a nyomtatott betű a leghangosabb, regényeket, drámákat és novellákat írnak.

*

Tennesse Williams ehhez az elszorult szívű, illúziótlan és nagyhangú nemzedékhez tartozik. Széles mellkasú, jóképű, vérmes — ennyit árulnak el róla fényképek. Szögletes arcában huncut szempár, egyenes metszésű orra alatt gondosan stuccolt bajuszka: külseje inkább filmszínészre, mint íróra emlékeztet. A magazinok riporterei szinte hetenként kapják lencséjük elé, hol egy sex-bombával karonfogva, hol szerzetes öccsével sétálva — könyvtárban soha. S úgy tetszik, Williams nem kerüli a riportereket, mindenről nyilatkozik. Arról, hogy nem akar megnősülni, három drámát ír egyszerre, tíz év alatt hárommilliót keresett.

Van ebben az önreklámban jócskán pukkasztó krakélereskedés, de egyfajta csüggedt beletörődés is: a pap fiának morcos megadása. Tudjuk, milyen nyomot hagynak egy íróban a félig emésztett, ám mégis pályát határozó gyermekkori tapasztalatok, az első találkozás, és elidegenedés szeszélyes pillanatai. Williams szülővárosa, Columbus (Missouri), ez a sivár déli város a lecsúszott, bosszú-sóvár ültetvényesek, hétpróbás szerencselovagok, alkoholista „boss"-ok és szadista fajvédő filiszterek gyülekezőhelye. A neonok káprázatos tűzvirágokat nyitnak itt, gátlástalan flapperek száguldoznak százhatvanas tempóval, de néha felbukkan egy-egy vén néger varázsló is és extatikus fohászokat hörög. Minden elérhető ezen a vidéken, ami nem pénzzel, az fáklyalánggal, szégyenbélyeggel, leeresztett fehér csuklyákkal. Középkor és legeslegújabb technika lép itt frigyre s vajúdik hipermodern inkviziciót. A randalirozás, fajtalankodás és segély-sikoly mindennapos attrakcióvá silányul, valamirevaló hecc csak akkor kezdődik, ha kutyákkal lehet szökött fegyenceket széttépetni, rózsalugasokat rágyújtani egy niggert kiszolgáló kocsmárosra, és kiherélni a szerelmi viadal esélyesét.

Williams mindezt gyermeki megrendüléssel az emlékezetébe vési. De addig, amíg drámává transzponálja ezt az unalommal körített irgalmatlanságot, hosszú idő telik el: szerzőnk kijárja az amerikai írók kötelező elő-iskoláját s mesebeli harmadik fiúként, szerencsét próbál sok mesterségben. Egy darabig cipőraktári tisztviselő, azután liftesfiú, szállodai boy, mozijegyszedő és pincér. Zsebében a yowai egyetem diplomájával.

*

Első sikeres műveit — az *Üvegfigurák*at és a *Nyár és füst*öt még számos társszerzővel írja: a XIX. század modern drámájának csaknem valamennyi úttörőjével. Strindberg, Hauptmann, Csehov, Ibsen, de még Maeterlinck is fogja a kezét s a XX. századból átnyúl érte Brecht, Pirandello és O'Neill. Tom, az „Üvegfigurák" hőse, aki kalandvágyát a mozi kábítószerével csillapítja, Ibsen Brandjával együtt arról álmodozik, hogy a valóságot összeegyezteti a költészettel, húga, ez a sánta tündér, a „Sirály" Másájával elmondhatja: „Úgy vonszolom az életet magam után, mint valami végnélküli usztályt..." s a „Nyár és füst" Almája „Ványa bácsi" Szonjájával együtt bevallja: „Feladtam minden büszkeségemet, nincs erőm, nem tudok uralkodni magamon." Se szeri, se száma az ilyen áthallásoknak. Mint ahogy se szeri se száma azoknak a sorvasztó szituációknak, laza dialógusoknak, s az érzelmek megfoghatatlan kettős áramköreinek, amelyek a XIX. század drámájának szellemét idézik.

Zárt világ ez, amely hiába próbál kinyílni, tagolatlan, egybemosódó, csupa-meglepetés, csupa-bánat. Nincs többé önmutogató rend, az ellentétek szimmetriája felzilálódik, a kauzalitás érvénye leszűkül, a két pont között meghúzott egyenesen mindössze egy-egy ördöngős kötéltáncos képes átlejteni. Semmi sem bizonyos, még maga a bizonytalanság sem, nincs általános és örök, példás és helytelen, célszerű és módszeres. Az egyedülmaradás tanácstalan megrendülése ez, a kintrekedésé, a mindenki más: senki — elkárhozott pillanatáé. S ennek ellenkezőjéé: csak a többiek vannak, az Én úgy oldódik fel a tömegben, mint víz a cukorban. Ami voltaképp egyremegy a cselekedet morális megítélése szempontjából, hisz ez is, amaz is egyfajta megfásult determinizmus.

„Mindenki áldozat" — mondja Amanda az „Üvegfigurák"-ban, miközben anyás csökönyösséggel hasztalan igyekszik kinyitni a paradicsom berozsdált kapuit leánya előtt. S Jim, aki már tudja, hogy a szeretet kölöncével nem hódíthatja meg a hatalmat: „Azt hiszi, csak magának nehéz? Egyedül maga érzi úgy, hogy nem sikerült az élete? Nézzen körül, hány embert lát, aki épp olyan csalódott, mint maga." De miért? Miért kell ártatlanul szenvedni? Ki hozza ezt a sok kancsal ítéletet? Williams, — a századvégi elődeivel egyetértésben — senkit sem tesz személy szerint felelőssé. Valami elromlott, valahol baj történt, a nyugalom felbolydult, kiderült, hogy a logika hivalkodó partjai között szörnyű hasadék ásít, a titok: törvény, a kivétel nem erősíti

a szabályt, hanem maga is szabály — de felelős nincs, hisz a jószándék fájdalmat is okozhat, a gyűlölet örömet is.

De hát ilyen körülmények között csak tévedni lehet, hibát hibára halmozni, s mások által vagy akaratlanul elkövetett bűnökért lakolni. Vagy — menekülni. Ám hogyan? És hová? Hisz ha nincs többé határ, ha nem tudni mi a lényeg, és mi az átmenet, ha a szakadék nemcsak elválaszt, hanem összeköt is, merre visz a szabadulás útja? Nem ábránd-e csupán, vágyak térképén kanyargó ösvény? Nem fellebbezhetetlen-e ezen a földön a pusztulás semmi és minden, igen és nem égövei között? Marad-e más hátra a fejet hajtó lemondásnál?

Vagy talán mégis? Mégis át lehet lépni egy harmadik vagy negyedik dimenzióba? Ki a megmondhatója, hány síkja van a létnek? S talán kívül is lehet állni, befelé is fordulni s ezáltal felül is kerekedni?

Lehet? Nem lehet? A birkózás egyszerre több porondon folyik s a gladiátorok néha helyet cserélnek. Megmaradni és szabadulni; megőrizni egyéniségünket és kibújni a vakvéletlen ravasz fogásai alól: Williams első drámahősei ezért küzdenek hétköznapjaink arénájában. Fáradtak, tehetetlenek — és lankadatlanok. Összeszorított fogakkal végzik napi edzéseiket, és szorongva eltöprengenek megmosolyogni való előrehaladásukon. Mert hisznek a lélektani dráma tetszetős szofizmájában: azt képzelik, ha megmagyarázzák az embert, sikerül a világot is megérteniök. S aki a világot megérti, útlevelet vált a szabadság honába.

Persze, hamarosan ráeszmélnek, hogy a szökés is épp olyan megvalósíthatatlan, mint minden egyéb vágyunk. Ha nincsenek pólusok, ha az ellentétek összekuszálódnak, és minden átmeneti, akkor nincs megbízható barát és kijelölt nagyhatalmú ellenfél sem, se Sors, se Isten, se világraszóló diadal, se magasztos elbukás, a vétek meggondolatlan ballépéssé züllik, s a bölcsek tógáját az ölti fel, aki kerüli a kihívó tettet: a lényegében tragédia-ellenes rezonőr.

Mindent relativizáló, kicsinyes, cselekményt bontó, feszültséget felfüggesztő dráma ez, önmarcangoló és kétségbeesett. És megható és eszménytelen. Vergődő univerzumából kiszorul a pátosz — Sorssal vagy égi hatalmakkal ünnepélyesen pörölni kellett — bankárokkal, mészárosokkal és háziurakkal már csak ravaszul köntörfalazni lehet. Vagy gyámoltalanul tiltakozni. De ennek sincs semmi értelme. „Mindenki áldozat" — még az is, aki azt hiszi, hogy pillanatnyilag felülkerekedett.

*

Író és hőse, ha nem is mindig a flauberti „Bovaryné én vagyok" nyíltságával, szükségszerűen azonosul egymással. Williams sem kivétel. S jóllehet érett műveiben ez a vallomás-jelleg nem annyira szembeötlő, mint az „Üvegfigurák"-ban, ahol Tom — akár egykor a szerző — cipőraktári tisztviselő, és verseket ír a cipősdobozok fedelére, s barátja Jim, a kollégium hajdani büszkesége, elárult reményeiről kesereg, a későbbi témák és konfliktusok is Williams Délen szerzett élményeit, különösképp gyermekkori tapasztalatait sűrítik drámává.

Miről is szólnak ezek a darabok? Kései szenvedélyekről, elmulasztott gyönyörökről, elleplezett ábrándokról. Arról, hogy az élet fáj s az egyik embernek gyötörnie kell a másikat; hogy minden jóvátehetetlen, a gonoszság ugyanúgy, mint a jóság; hogy hiába féktelenség, szerelem és vagyon, az embert nem ereszti a kelepce, hasztalan csapkod maga körül, törvénye az összeroppanás.

Laurát, az „Üvegfigurák" tündér-alakját sántasága húzza le a sárba, „A vágyak villamosá"-nak Blanche-a feslett múltja miatt kerül tébolydába, Brick a „Macska a forró háztetőn" hőse azért veszti el egyensúlyát, mert képtelen pederaszta barátját felejteni. Big-papa azért érti meg, hogy minden hazugság körülötte, mert megtudja, hogy gyógyíthatatlan rákja van, a „Tetovált rózsa" Seraphiná-ja azért háborodik meg, mert rájön, hogy férfi kötelességét példásan teljesítő ura szeretőt tartott — csupa hús mivoltáért, beteges érzékiségéért bűnhődő figura.

„A naturalizmus megengedett poézise a pathológiában van" — írta Alfred Kerr.

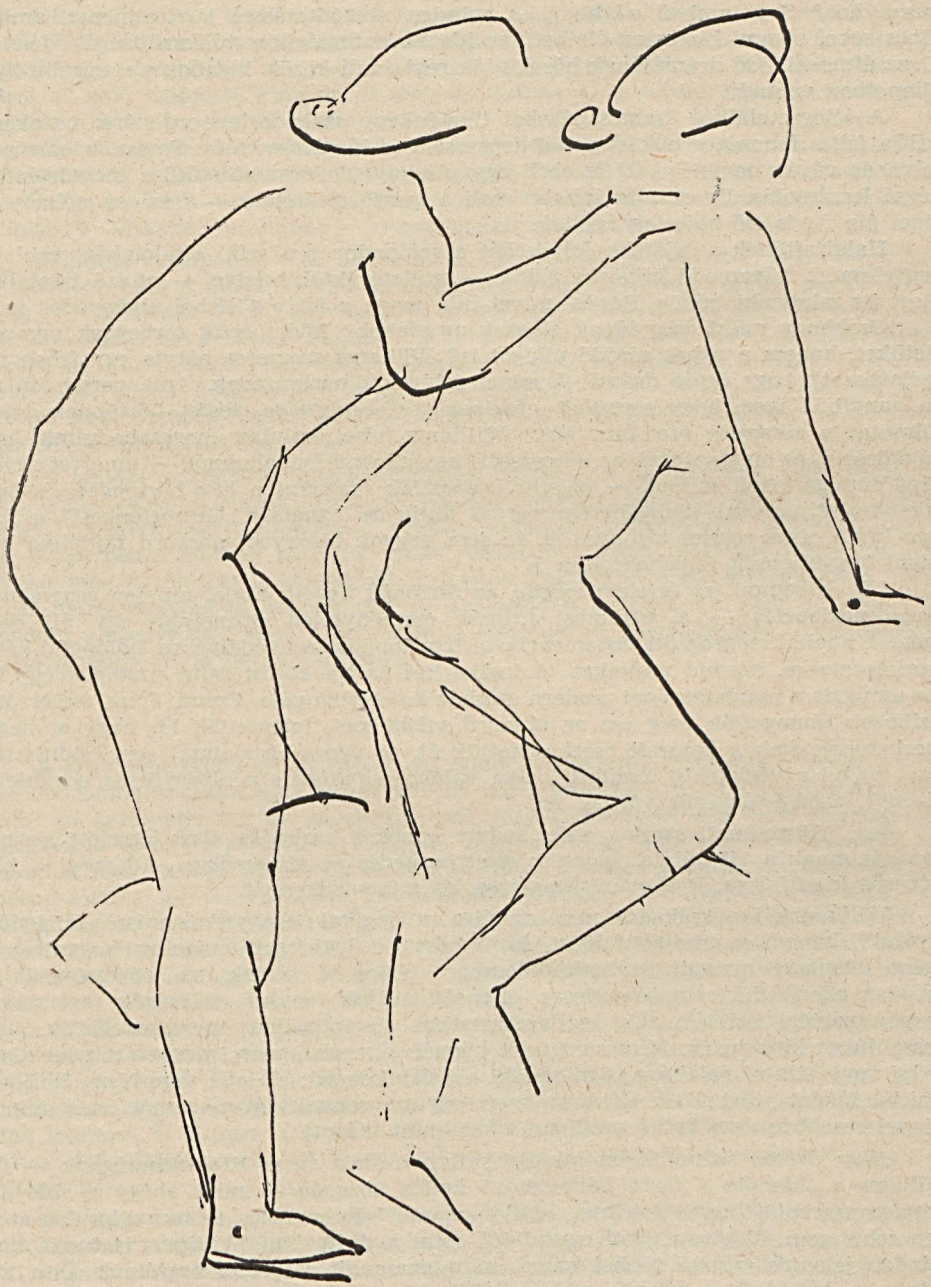

Simon Béla: Aktok

S Lukács: „Ez a kiemelés egyetlen lehetősége, mert a meddő akarat... pathológikusan hat." S valamivel odább: „... minden rázkódtatással járó átmenet, amikor nincs sehol semmi biztos az életben, az idegek pathológikus túlfeszültségét idézi elő ..az átmeneti idő drámájának hősei, akik régi és új között ingadoznak, mindig ilyen állapotban vannak..."

A lélegzetelállító összecsapásokat ilyeténképp szakadatlan ordenáré marakodás váltja fel, a fennséges bukást pedig depresszió és idegösszeomlás. Persze, a harmadik felvonás végén nagynéha itt is elsül egy pisztoly (Orfeusz alászáll) s megtörténik a végső leszámolás. De ez már inkább csak a szerző elégtétele — a színen néhány jelenet óta úgyis élő halottak ágáltak.

Halálraítéltek színjátéka folyik hát a színpadon s a szín: siralomház, ahol kekegyelemért folyamodó bűnösök töltik — születésüktől kezdve — utolsó napjaikat. Mert itt mindenki bűnös. Bűnös, mivel bűn maga a lét s a létből elvágyódás is.

Csakhogy miért vágyódnak el ezek az alakok? Miért érzik terhesnek nemcsak életüket, hanem a rájuk záródó világot is? Williams szerzetes bátyja egy ízben úgy nyilatkozott, hogy öccse drámái Istennel folytatott párbeszédek. Ami, persze, túlzás, de annyiból igaz, hogy szerzőnk hőseinek testbe-zártsága, testet börtönnek érzése túlmutat a sikamlós erotikán. Mert Williams hősei, miután megszabadultak Isten bűvköréből, és megtagadták az ellenkezést egy adott társadalommal — amelyet egyébként bomlasztónak ítélnek — önként bezárátták magukat a hús börtönébe. S ezt a hús-börtönt nemcsak kielégületlen vágyak töltik be, hanem a „Geworfenheit", a „rajtam kívül nincs semmi bizonyos és én sem vagyok bizonyos" abszurd fájdalma s az isteni kegyetlenség felpanaszolása is.

Lét és semmi, az értelem csődje, az ösztönök hegemóniája, minden csupa-titok, csupa-meglepetés — a williamsi drámák eszménytelen eszmeisége így áll össze egésszé, apellál megrögzött vehemenciával irracionális szenvedélyekre, boldogító kényszerképzetekre, morbid vágyakra. A logika két partja között ásító szakadék egy idő óta amúgyis a nyugateurópai modern színház kincsesbányája. Freud, Jung, Adler után fizikusok támogatták meg ezt az abszurd világképet, jelentették ki, hogy a megismerhetőnek csak a határait cserkészhetjük át, az egész birodalmat sose hódíthatjuk meg, mivel a végletekig feszített logika valahol elpattan s a bizonyosság egyenleteit bizonytalansági tényezők váltják fel.

Így, Dürrenmatt szerint, saját műve: ennek a szakadás által létrejött abszurd paradoxonnak a vizsgálata. Ionesco: elterpeszkedés az abszurdban. Adamov: a képtelenség kicsúfolása. Beckett: csillagvizsgálás a hasadékon át.

Williamsnál a szakadás nem annyira a logikai elvonatkoztatások világában történik, hanem a párolgó földön. Az ő hősei: a legjobban magukra hagyottak az egész jelenkori nyugati drámairodalomban. Nincs se társuk, se szövetségesük — még az ellenségük sem bizonyosan ellenség. Apjuk, anyjuk, feleségük, gyermekük csupán vérségi kötelék, akin csillapíthatatlan sóvárgásukat kiengesztelhetik, akin bosszújukat kitölthetik. Nemcsak azért marják egymást, mert meg szeretnének maradni vagy eljutni valahova, s mindenki aki útjukba áll: ellenük van. Nem, Williams alakjai főként azért tépik egymást, mert együvé vannak zárva, s mert még mindig kényelmesebb otthon kiélni szadizmusukat, mint másutt.

„Egy dráma szereplőiben mindig kell maradnia némi titokzatosságnak — írja Wiliams a „Macska a forró bádogtetőn" kellős közepén — mint ahogy a való élet minden szereplőjében is sok megoldatlan marad." Ráeszmélés és megvalósulás azonban sehol sem áll olyan távol egymástól, mint a drámában. Williams is tudja, hogy minden jelentős színmű többet mond, mint amennyit szereplői beszélnek. Ő is szeretné, ha darabjaiban valami „csak sejtett", „tárgy-mögötti" szorulna meg. Csakhogy az, aki a világot kaotikus gomolygásnak látja, nehezebb helyzetbe kerül, ha ábrázolni akarja, mint az, aki valamilyen rendező elvben hisz. S szinte megoldhatatlan feladat elé, ha végnélküli bomlási folyamatot kíván a színpadon megjeleníteni.

Ámbár Williamsnak mégis van valamilyen zavarosan megfogalmazott crédoja: hisz egyfajta ősi vitalitásban. S noha hősei nem tisztelik az életet, tíz körömmel

kapaszkodnak belé. Kevés megrázóbb oldala van a modern drámairodalomnak, mint az a néhány, amelyen a félrevezetett Big-papa leszámol a múltjával. Revideálni egész életét. Újrakezdeni a még megmaradó néhány évre! Hamiskodás nélkül élni, faképnél hagyni a gyűlölt, nagyszájú asszonyt, bundákba borítani, brilliánsokkal teliszórni az első széptestű ringyót. Mindez a realitás és a jelkép borzongató erejével robban ki belőle — de már későn.

Mint ahogy ezekben a drámákban minden felismerés későn történik. S a helyrehozhatatlanért felelőtlenül is lehet felelősséget vállalni: az embert nem köti többé kockázat, nem kell attól tartania, hogy elront valamit. Ilyenkor könnyű az áldozatvállalás és súlytalan az áldozat — mégha halált idéz is fel.

Williams vitalizmusa már leszámolt a „férfiasság" mithoszával. Ellentétben Hemingway-el, nála a mokányokodás az elesettség palástolása, nem erény, hanem gyöngeség. A „Tetovált rózsa" Salvatore-ja kötekedik, a hetykét játssza, de valahányszor megverik, sírva fakad. Stanley. „A vágy villamosá"-ban azért fordítja tüskéit a külvilág ellen, hogy puha testét megóvja. Csupa kompenzált indulat, elnyomott szenvedély, sanda komplexum. A gyöngék szeretik a monológot, a pusztába kiáltott szó megnyugtatja őket. S ezek az alakok mind magukban beszélnek — a többiek csak véletlenül hallják meg őket.

És amikor nagyritkán mégis rászánják magukat a párbeszédre, azért szólalnak meg, hogy bosszút álljanak. Tom, az ersatz-örömökért, Big-papa és Lady a jólétért fizetett megalkuvásért, Blanche a drágán vásárolt gyönyörökért. Sérelmek nélkül épp olyan nehéz életben maradni, mint remények nélkül. Williams hősei azonban, mintha még az áhitott boldogságnál is jobban ragaszkodnának sérelmeikhez, szinte kéjjel nyújtózkodnak el bennük. Persze, szenvednek is tőlük. De nem hajlandók lemondani a szenvedés jogáról. Nem mintha szeretnének szenvedni, de a mindennapos fájdalom ébrentartja bosszúvágyukat.

*

A szüntelen fájdalom eltompítja az elmét s betegesen érzékennyé élesíti az ösztönöket. Különös, hisztérikus légkör jön így létre: mindent elborít a gyanakodás, mindenki en garde-ban áll, de védekezni csak foggal-körömmel tud — a szenvedés rá rozsdásodik az agyra és zárlatot idéz elő. Williams hősei nem szeretnek gondolkodni, leszoktak róla. Inkább tűrnek és kínlódnak. Mert a beszéd gyakran nagyobb kín számukra, mint a test sanyarúsága. Brick örökké szemére veti Big-papának, hogy csak beszél, beszél, de nem mond semmit, s csak akkor nyugszik meg, amikor közli az öreggel közeli halálát. Ami természetesen a képmutatás fölött aratott győzelem is, de elsősorban nem az. Ezekben a hősökben ugyanis nincs szemernyi metafizikai kíváncsiság sem. Úgy vélik, ha életről beszélnek, a pőre testükről szólnak, az animális funkciókról: születésről, jóllakásról, szeretkezésről és halálról. De a halálban sem érzik meg a végtelen borzalmát. Irtóznak tőle, de csak annyira tiltakoznak ellene, amennyire gyönyör-foszló jellegétől félnek. Rosa évekig gyászolja az urát, de a létnemlét szorongása egy pillanatra sem gyötri, egyszerűen a szolgálatkész férfit képtelen felejteni. S Maggie nem azért tűr, mint „macska a forró bádogtetőn", mert vagyonra, társadalmi rangra pályázik; a hím kell neki, akivel már esztendők óta nem hált együtt.

Magyarázható ez az önkéntes téma és konfliktus leszűkítés a déli vérmérséklet szilajságával? Aligha. Williams túlságosan céltudatos szerző, amikor vállalja a lélektani dráma szolgálatát, elfogadja a vele járó öncsonkítást is. Mert öncsonkítás ez, lemondás a teljességről a részlet torz felnagyítása ellenében.

Persze, a gondolati tartalom hiányát — hacsak részben is — pótolhatná a tett, a felgyorsított cselekmény. Csakhogy a modern polgári dráma legtöbb alakját, a szervezett külvilág megfosztotta a látványos cselekedettől. A hősök javarészt zajos, szürke városokban élnek, ahol mindenkinek megvan a maga percre beosztott időrendje, nem lehet egyszemélyes birodalmakat alapítani, bele kell illeszkedni a gépezetbe. Ezért

aztán a XX. század nyugati drámájában a súly áttolul a cselekedetről a gondolkodásra és a dialógusra. De Williams alakjai nem elég differenciáltak, ők leginkább csak érzik a tett hiányát. Érzik — és szenvednek tőle. Mert ez volna az igazi terrénumuk, itt élhetnék ki vad, falusi-bicskás indulataikat. Ám a társadalom ebben is nemet mond, itt is ellenük szegül. S számukra nem marad más a tétova elvágyódásnál, valahová, ahol cselekedni lehet, ahol a kaland egyértelmű a hétköznapokkal, ahol „minden percben történik valami". Csakhogy maga ez a vágy is abszurd. Mert ebben a világban, ahogy azt Tom, az „Üvegfigurák"-ban mondja „a férfit megfosztották a kalandtól, s a nőt az ábrándtól", a szerepeket előre kiosztották, a kaland letéteményese a filmsztár lett, s a néző csak bámulhatja őket az elsötétített termekben. „Hacsak ki nem tör a háború... Mert akkor a tömegember is megkapja a maga kalandját. Akkor aztán a nézők egycsapásra otthagyják az elsötétített termet, és elindulnak maguk is játszani."

*

Se gondolkodás, se tett — Wiliams zabolátlan hősei tehetetlenségükbe pusztulnak bele. Betegségük alattomos és gyógyíthatatlan, mire ráeszmélnek, nem marad számukra más, mint szűkölő beteg állatként, behúzódni odvaikba. Ahol a kór, persze, változatlan erővel roncsol. Big-mama egy egész életet él le férje oldalán, és nem tudja meg, hogy az undorodik tőle; Lady konok hűséggel megmarad ura mellett, s csupán halála előtt döbben rá, hogy a férfi gyújtotta fel apja szőlejét.

Nincs biztonság sehol, még az Énen belül sem. Mert az ösztön szeszélyes, az értelem korlátolt. Mi lesz holnap? — kérdik Williams hősei, s nem ismerik a feleletet. S voltaképpen nem is nagyon kíváncsiak rá. Hagyják sodortatni magukat, azt tapasztalták, hogy az akarat mindig fájdalmat okoz.

A schopenhaueri voluntarizmus újjáfogalmazása ez, az értelmetlen akarat proklamációja. Az akarat: leleplez. Legjobb semmit sem tenni, elbújni, várni. Williams színművei — ha nem is olyan deklaráltan, mint némely mai szerzőnél — jellegzetesen anti-drámák. Alakjai nyűgnek érzik a beszédet, — úgysem értheti meg senki a másikat — rontónak a cselekedetet: az akarat nem egyéb űrbe sújtó lendületnél.

A pesszimizmus, mint világnézet mindig eszményekkel való leszámolás. Williams színművei is csalódásról, a lélek kiégettségéről vallanak. Nem elmélyített, ismeretelméleti alapokon nyugvó pesszimizmus ez, hanem a rossz közérzet, csömör és utálkozás támasztotta kétség. Mindent elutasítani anarchista vonás. Williams azonban távol áll az anarchizmustól. Ő nem azért utasít el, mert rombolni akar, hanem mert sehol sem lel olyan szilárd talajra, amelyre építhessen. A világ túlságosan bonyolult hősei számára, ezért tagadják meg.

Persze, százszázalékos tiszta negáció nem létezik: tagadni is csak valaminek a nevében lehet. Mint ahogy minden tagadás egyúttal — bármennyire rosszul fogalmazott — igény is. Williams igénye kifejezni korának és környezetének növekvő feszültségét. Effajta törekvéséről, nyilatkozatainál és az önmagával folytatott interjuknál is többet mond egyik-másik alakja, s különösen „Camino real" című legelvontabb drámája. Kilroy, a színmű hőse, egy kiöregedett boxoló, akinek „akkora a szíve, mint egy gyermekfej" beszél erről a legnyíltabban. Az élet: számüzetés, vallja, s az emberre kapzsi demagógok csörgősipkát kényszerítenek. Ám az ő vallomása is tétova, ő is csak azt tudja, hogy meg kell szökni a hullahordozók birodalmából s az út emelkedőjét szöges veszedelmek szegélyezik. S az is jellemző, kinek a segítségével jut ki: a Sancho Panza által cserbenhagyott Don Quijote-jával.

Don Quijote, mint útmutató hős, a jelkép ezúttal valóban beszédesebb, mint a puszta szó. Mert Williams csaknem valamennyi alakja egy-egy rögeszméjében megbicsaklott, elfajzott Don Quijote, aki csorba fegyverekkel száll harcba az ellenséggé kikiáltott szélmalom ellen. De ennek a szélmalomharcnak már nemcsak páthosza, hanem humora sincs. Nevetni csak azon lehet, amitől már végkép nem kell tartani.

*

Az emberi lélekről már csaknem minden lényegeset elmondtak. A valóban nagy irodalom mindig megelőzte a pszichológiát. Shakespeare, Stendhal, Dosztojevszkij, Proust és Kafka, olyan törvényeket fedezett fel, amelyeket a lélektan, mint szaktudomány, csak jóval később igazolt. S azóta is jó néhány szemnyitó igazság hangzott el ember és lét, ember és világ viszonyáról — épp a lélektan aspektusából. De ezeket az igazságokat nem a lélektani dráma mondta ki. Ahhoz túlságosan leszűkített és illusztratív. Aki ma újat akar mondani az emberről, nem beszélhet csak a testről meg az ösztöneiről. Az effajta kísérletek jobbára csak a szaktudomány felhigításai. S ezen nem változtat az sem, hogy a párbeszéd szuggesztív, a szituáció tragikus s a jellemrajz tisztességes.

A tudományos igazságokat népszerűsítő szépirodalomból mindig is hiányzott az ihlet forrósága. Nem, nem arról van szó, hogy nem lehet, sőt nem kell a kor igazságait újra-bizonyítani. De ennél többre is szükség van. Kifejezni a sose-tapasztaltat, az alakulót. Mert a világirodalom elsőrendű ismérve: az eredetiség. Kontinenseket nem lehet kétszer felfedezni s még kevésbé illeti babér azt a kutatót, aki kevélyen kijelenti, hogy az immár feltérképezett, parányi szigetcsoportok földrész-nagyságúak.

Williams drámái efféle tudományos vaksággal megvert felfedezők útleírásaira emlékeztetnek. Érdekesek, lebilincselők és hatásosak, de az olvasóban szüntelen ott bújkál a gyanú, ezt már olvasta valahol, eredetiben.

Solymos Ida

Özvegy

Aki holdtalan estéken
vízparton vár, nincsen árnya.
s csorbítatlan lényegével
nyomát vési a homályra,

szeme mögött néhány képet
rejtegetve lassan lépked:
hűvösén parányi rétnek
lenne léte békességes — —

Mert hajáért tél vetekszik
füves ősszel átmenetben,
szemhéja szivárog estig
rettenetes-rezzenetlen,

napvilágnál téveteg lesz.
Szól a szándék. Int a tett is.
Példát nyújt a végtelenhez
mind, mi sarjad, él, növekszik.

Csak a téli délutánok . . . !
az óvodák apró népe
ilyenkor a gyerekszánból
kicsipog a hóesésbe — —

Mintha ingét rántanák le,
mintha nyakáról a sálat
s talpára, a védtelenre
forró vascipőt húznának.

Nyúlt derékkal és tagokkal
földbe futna s dermed állva,
át, a következő napba,
a kísértő délutánba.

Sida Košutič

Hazám éjszakája

Csanád Béla fordítása

Sida Košutić (ejtsd: Szida Kosutity), horvát költőnő, 1902-ben született Radoboj községben. Tanítóképzőt végzett, de betegsége miatt nem tanított. Egy ideig lapszerkesztő volt, majd a felszabadulás után különböző kiadóvállalatoknál lektorkodott. 1923 óta jelennek meg versei és egyéb írásai. Költeményeit lefordították olaszra, németre és szlovákra.

A jugoszláv irodalom legjelesebb írónői közé tartozik. Versei hazai viszonylatban szokatlan formájukkal és egyéni mondanivalójukkal tűntek fel. Az itt közölt verseket a Horvát Írószövetség Kis Könyvtára sorozatban megjelent „Jezero mrtvo" (A halott tenger) c. kötetéből fordítottuk. Košutić a gyengéd, női hangulatok mestere, a gyengéd nő szemével szemléli azokat a borzalmakat is, amelyektől hazája szenvedett a fasiszta megszállás idején. A kötetének címet adó verse és a bevezető ciklus ugyanis ezekről szól.

HALOTT TENGER

Mintha meghalt volna a tenger.
Nem válaszol a szelekre, nem morajlik velük együtt egész napon át,
nem emelik az orkánok, melyek elűzik a fáradt álmot.
Maghalt a tenger.

Úgy fekszik a szűk öbölben, mint a halott a koporsóban.
Csak nagyritkán rebben szeme.
Szomorúan nézi a mocsári nyálkát, mely rajta nyüzsög.
S olyankor némán ellenkezik:
megrázkódik koporsójában, aztán meghal.
Újra meghal a tenger elomló könnyel a szemében.

Egész éjjel kínlódva álmodik elfutó folyókról, amelyek a napot görgetik a tengerbe,
s álmodik holdfényes, csillagfényes éjszakáról.

De nem ... nem ...
Nem halt meg a tenger egészen.
Meglátta a tündérszép vízi rózsákat a szivén, amint úsznak, úsznak a könnyek árján.
És hangtalanul hatalmasat rázkódott koporsójában.
Ha a szívén fakadó rózsák szépsége elboritja, nem nyálazza be többé a mocsári nyálka.
A halott tenger rózsaligetté változik, mely remegve ring a vizen, a reszkető utakon.

Hová is mennének a rózsák, e fáradt utasok, hová?

Nem vágynak ők folyók és messzi tengerek után.
Csak ebben a vízben, ezen a sziven, ebben a könnyben tudnak virulni.

Ó, halott tenger, rózsákkal szíveden, pihenj, pihenj.
Hadd nőjjön csöndben rózsaligeted.
A fáradt utasok éjjel-nappal veled maradnak szűk koporsódban.

LELKÜNK

Amikor az utcán már senki sem jár, s a házakra az éj lágy
leple borul, csupa fény az éj s csupa szürke kőlap,
amikor az utcán senki sem jár.
Névtelen könyv akkor az éj, ezernyi olvasatlan sors, ezer titka,
imája, átka azoknak, akik tovatüntek.
Ilyen az éj az utcán.
Ó, hogy fénylik a város levegője éjszaka, akár a gyermekek szeme.
Az északi szél zord fagya úgy csapódik a kőlapokra, mint a
sirály a tenger vizére.
S lent a kövön megfagy a könnycsepp, — megfagy a lelkünk.

A GYERMEK ÉS A MADÁR MEZÍTLÁB

A vad idegen bosszúálló hangja rémületet kelt: Agyonlőtték a kicsi
anyját és apját.
A gyermek tekintete, mint a láthatatlan pók, kúszik a szoba tárgyain,
behúzódik bensejébe és szövi az oltalom és a menekülés hálóját.
De hová és hogyan?
Kúszik a pók, tompa a tekintet, rátapad a meztelen lábra:
a gyermek nem éri föl ésszel a fájdalmakat, nem fáj neki más, —
csak a didergés.
Nem tud semmi másról.
Tegnap még olyan volt a lába, mint az almavirág.
Olyan fehér volt, olyan rózsás.
Este még boldogan melegedett a Szív lángjainál.
Agyonlőtték a Szivet: anyját és apját.

Tekintete, mint a pók, kúszik meztelen lábán.
Oly furcsán megkékült az a hidegtől, mint az ablak, amelyen bekukucskál a téli reggel.
Valami madár repül el előtte.
Istenem, az is mezitláb van!
A megfagyott gyermek szeme az ablakra szegeződik, nézi a mezitlábas madarat, amely nem fázik.
Meg akarja fogni kezével, de hiába, már az is megfagyott.

HAZÁM

Mit látnának a csillagok, az éjféli csend arany szemei?
Mit látnának a földön?
Éjről éjre hiába várom őket.
Kioltották az ég aranyos szemeit.
Csak a szél hajtja az esőt, mely céltalanul lépked.
Csöndesen lépked az eső.
Kioltották az ég aranyos szemeit.

Hazám, drága szívem, a gyászos Golgotán keresztre vagy feszítve.

Ki támasztja fel halott gyermekeidet?
Lesz-e élő, aki megvédi majd az életbenmaradottakat?
Ki adja vissza tisztességét a megcsúfolt rabnak, akit Embernek hívnak, de néma kell legyen?

„A madárnak fészke van, a rókának odúja van, de az Emberfiának nincs hová fejét lehajtsa."

Tegnap még ezüstösen fénylő folyóid sivár koporsókká váltak.
Illatozó, dús erdőid ártatlanok büzhödő temetőjévé.
Hazám, te néma árva, hasonló vagy most a Golgotán felfeszítetthez.

Pénzsóvár júdásaid görcsösen szorongatják a harminc ezüstöt,
s neked nincs más ezüstöd, csak a könnyeid, amelyek csöppenként hullanak napokon, éjszakákon át.
Ó, jaj, kivájták jóságos szemeid, akár az egekét, hazám, drága szívem?!

Kovács Ferenc versei

A tizenharmadik köszöntése

Kassák Lajosnak

Csúfondárosan mintha igaz lenne ami soha meg nem történt
jön a 12 mellé egy tizenharmadik
csak 35 év múlt el közben és nem szivaroznak már a 32-évesek
hát a szája csücskén egy elnyáladt cigarettacsikk bóbiskol őszülőn
és banlon úszónadrágja van egyszínű bordó nem csíkos
mert ez a divat járja most

Ki mondta hogy erre találjon

Ugye nem tudjátok 12 öreg legény ki küldte
hiszen hosszú nyírfaágakat adtak kicsiny csipások a szélviharok kusza markába
hogy elsöpörjék a tengerpartra húzó lábnyomotokat
Mégis idetalált és kiköpi a csikket hogy tisztelve köszönni tudjon
úgy illik inas köszönjön mesterének és barátainak

Azóta sem történt semmi más hogy idefeküdtetek a napra
a fák sem hasadtak ketté a lány sem lépett le az erkélyről
a színek sem fiadzottak cirmos-tarka szép virágokat mert elmosta őket az eső
és a rájukköpött nyál tengere
csak a fogódzók lettek mind műanyagból hajlanak markomban és nem támogatnak erősen
szállószárnyú madár lett a betű hussanva száll a fehér lapokról ha felijesztik
és nagyon nehéz ide-odafutva utánuk szaladni hogy megtaláljam az utat a tengerpartra

Így telt az idő 35 évig 12 bátyám míg ti a homokban aludtatok
ne riadjatok hogy idetaláltam
hosszú ez a part úgyis feküdjünk rajta hadd legyek én a tizenharmadik
Hoztam cigarettát a kialudt rossz szivarvégek helyett
ennek is ugyanolyan íze van

Mindig, óh mindig emlékezzetek

Mikor a hosszú alvástól pihenten felnyitjátok a reggel ablakait
és megfürödtök a naprózsa fényzuhanya alatt
mikor az álom homályát őrző szobából kiléptek
és beissza szemetek az új nap világosságát
mikor a fényes utcán villogóbbak a kemény női mellek a lábak
és véretekben harsány hempergés a húsvét-utáni öröm
mikor a világ újjászületésétől megbódultan járjátok a mezőt a hegyet
egy pillanatra rázkódva álljatok meg és emlékezzetek

Álljon meg a traktor a porhanyós tavaszi szántóföldeken
álljon meg a fej mely csókolni hajolt szerelmesét
álljon meg a tánc a frissen zöldbe-fordult faluszéleken
álljon meg robogásából a Balatonra-futó kirándulás
az ének ütemközépen a mondat névelőnél a kártyatartó kéz a levegőben
az öröm teljesülése előtt álljatok meg és emlékezzetek

Emlékezzetek a múltra mikor a fény harcolt az esőfelhők rohamával
és esőnél is több könny meg vér folyott el körülöttetek
az anyák gyermekeiket keresték a szomszédok pincéiben a kertben
mert patkolatlan lovával némán az utcán a halál ügetett
vasbaöntött féktelen gonoszság vadászott rettegő reményeitekre
irgalmat nem ismerő vicsorgással tombolva utcán és kopott-füvű réteken
emlékezzetek az ólomra mely ravaszul elszállt fölöttetek
és gonosz aljassággal ugrott közétek az utakövekről
mikor nem tudtátok holnap ég-e a lámpa még s enged-e vizet a csap
és lesze-e hús, liszt, kenyér és tej a csecsemők szoptatósüvegébe
és lesz-e holnap
maradnak-e öregek
és születnek-e majd csecsemők
az öröm a lendület a csók évszakában emlékezzetek

Mindenre amitől féltek

A nyomorék testre

az éhségre és a szomjúságra
a tüdőlövéses sebesült véres köhögésére emlékezzetek
emlékezzetek a klórmésszel leöntött meg a szénnéégett elesettekre
a temetetlen halottakra
eltűnt férjetekre gyermekeitekre
mindenre mindenre mindenre
mindig óh mindig emlékezzetek

Ordas Iván

Falu a Dera partján

„Nagyot fordult a világ nálunk. Úgy érzem, érdemes volna szétnézni, meghallgatni, mi történt itt két év alatt. Sok. Máskor 200 év alatt sem történt a faluban ennyi."
(Részlet a pilisszentkereszti iskolaigazgató leveléből.)

A Dobogókő felé robogó autóbuszból kitekintő utas aligha gondol arra, hogy hazánk egyik legszebb hegyvidékének, a Pilisnek épp úgy két arca van, mint az ország többi kirándulóhelyének. Az egyiket a jelzett túristautak színskálája tarkázza. Ez a páratlan sétalehetőségeket kínáló Pilis, amelyről az otthonába este visszatérő fáradt vándor általában csak úgy emlékezik meg, hogy: „Jártam a Vadállóköveknél, a Rámszakadékban, az Urakasztalán", vagy „Megmásztam a Dobogókőt és eljutottam a Jóvízű-majorig." A hegyek aljában meghúzódó falvacskákkal általában már kevesen törődnek. A túristát legfeljebb csak a kocsmák hűs söre érdekli és a festői kép, amely az ormokról visszanézve elébe tárul. Keveset tud a kis falvak mindennapi életéről, gondjairól, örömeiről és fejlődéséről. Legyünk pontosabbak: a felszabadulás előtt egyáltalán nem tudott semmit és ma sem tud sokat. Éppen ezért idézzünk fel néhány képet Pilisszentkereszt múltjából és jelenéből.

Valószínű, hogy abban az időben, amikor a római birodalom határmenti erődláncának egyik őrtornya magaslott a Dobogókőn, a mai Pilisszentkereszt helyén még nem volt emberi település. Egy hegyhajlattal odébb, Csobánkán azonban római villák sorakoztak, az ősrengeteget gondosan épített hadiút szelte át, így a környék már akkor sem lehetett teljesen elhagyatott. Századokkal később az első Árpád-házi királyok — akik kedvelték a pilisi hegyeket — vadászházat építtettek itt. Ebből napjainkra csak néhány faragott párkánytöredék maradt, amely elárulja, hogy nem lehetett valami aprócska lak. Erre vall az is, hogy a mongoldúlás után IV. Béla újjáépíttette és a pálosrendi szerzeteseknek adta. Ma már a történészek sem tudják pontosan megállapítani, hogy a falu melletti két nagy kolostor közül melyik volt a pálosoké és melyik a már III. Béla idején ide települt ciszterciták. A hatalmas pilisi apátságnak, a ciszterekének, mindenesetre negyvenegy községben volt birtoka. Akkori lakói a későbbi korok egyházi embereinél lényegesen munkásabb életet éltek. Valószínűleg nekik köszönhető a környékbeli szőlőkultúra bevezetése, a gyümölcstelepítés és megjelenésüktől számíthatók a belterjesebb mezőgazdálkodás kezdetei. Kolostorukat — ahol a meggyilkolt Gertrudis királyné sírja is volt — előbb a mongol égette föl, majd újjáépült és 1526. szeptember 7-én pusztult el végérvényesen a portyázó török hadak dühétől.

A szerzetesi cellák lakóiról még csak megőriztek egyet-mást a korabeli oklevelek, de jobbágyaikról, a régi szentkereszti magyarokról a kevésnél is kevesebbet tudunk. A török pusztítása alapos volt, Pilisszentkeresztet két évszázadra kitörölte a lakott helyek sorából. A Rákóczi-szabadságharc után vetődtek csak újra ide a pálosok, akik előbb egy kis kápolnát építettek, majd amikor a XVIII. sz. derekán Nagyszombat környéki szlovákokkal népesítették be a hegyek alját, a kápolnát a mai templommá bővítették. II. József később feloszlatta a szerzetesrendeket, de ez nem sokat változtatott Pilisszentkereszt szorgalmas és szapora lakóinak életén. Ezt az életet egész a felszabadulásig hűségesen elkísérte a nyomor.

A falunak a napoleoni háborúk idején 210 lakosa volt és ettől kezdve a lélekszám majdnem töretlenül emelkedett:

1869-ben	830 fő	1920-ban	1174 fő
1880-ban	846 fő	1930-ban	1339 fő
1890-ben	952 fő	1941-ben	1450 fő
1900-ban	1049 fő	1949-ben	1295 fő
1910-ben	1150 fő	1960-ban	1826 fő

Ma az egyik legnépesebb falu a hegyek között.

*

A hegyekben szívesen gyönyörködik a kiránduló, de aki holtig a tövükben él, előbb-utóbb szigorú gátaknak érzi az erdőborította csúcsokat. A hegyoldalakban a termőtalaj csekély, rekordtermése van annak, aki egy holdról 6—7 mázsa búzát arat, 15 mázsa csöves kukorica pedig egyenesen a csodák birodalmába tartozik. A község határában lévő több mint kétezer holdnyi erdő sosem volt a szentkeresztieké, a kereken 450 kataszteri hold szántón pedig 1895-ben még csak 117, de negyven évvel később már 238 család, több mint ezer ember szorongott. A hegyek napos oldalának legfőbb kincsét, a szőlőt, még a múlt század vége táján kiirtotta a filoxera, azóta sem történt komoly új telepítés. A kevésszámú jobbmódúnak csak a szarvasmarhatartás kínált jövedelmet. A határban jóformán minden pillangósvirágú takarmány megterem, hízlalva a szarvasmarhákat és az erdőből csordaszám lejáró őzeket, szarvasokat, népes vaddisznó-kondákat.

A harmincas évek elején Herczeg Ferenc rövid cikket közölt az „Új Idők"-ben egy pilisszentkereszti tanítónő tollából. Herczeg Ferenc még gondolatban sem tartozott a rendszer bűneit számonkérő falukutatók táborába. Senki sem vádolhatta azzal, hogy tervszerűen igyekszik elrontani úri olvasói szájízét az egyszerű nép nyomoráról szóló rémtörténetekkel. Még a leírtnál is sötétebb lehetett a valóság, ha ez a cikk egyáltalán megjelenhetett. Az egykori tanítónő toprongyos, éhező gyerekekről írt, akiknek egésznapi tápláléka egy szelet fekete kenyér, és akik hónapszám könyv, füzet nélkül járnak iskolába, mert szüleiknek nincs négy fillérje, egyetlen selejtes papiru füzetre sem. Erős férfiakról írt, akik naphosszat 10 fillér ára kenyéren és hagymán éltek, és akik más munka híjján hóvirág- meg ibolyaszedésből, a túristák alamizsnáiból igyekeztek eltartani családjukat. Tömören szólva: borzalmakról írt. Nem a brazíliai dzsungelből, hanem Budapest tőszomszédságából, az idegenforgalmi látványosságnak számító Dobogókőre vezető út mentéről.

Annak, aki ma meséli ezt a múltat a pilisszentkereszti gyerekeknek, bele kell törődnie abba, hogy meghallgatják, megdöbbennek, de egy perc múlva már az egészet elfelejtik. Egyszerűen nem értik, nem tudják elképzelni a születésük előtt egy-két évtizeddel mindennapos nyomorúságot. A régi élet fölött 1944 novemberében csendült meg először a lélekharang. A szovjet csapatok 1944 november 27-én érték el a falut. Német ellenállás nem volt, már-már úgy látszott, hogy Pilisszentkeresztre minden véráldozat nélkül köszönt történelme legnagyobb fordulója. Nem így történt. Másfél hónappal később a környező hegyekben állították meg a Budapest felmenté-

sére törő fasisztákat. Pilisszentkereszten utcai harcok folytak, a falu többször gazdát cserélt. Egy 1930. évi statisztika szerint a régi Pilisszentkereszt házainak 87 százaléka vályogból épült, egynegyede zsúpfedelű volt. Ezek kártyavárként dőltek össze és fáklya módjára lángoltak a harcok során. A háborús cselekmények következtében — ide számítva azokat is, akik jóval később, szántás közben robbantak fel az elhagyott lövedékektől — száznál több életet vesztett Pilisszentkereszt. Az új korszak, új lehetőségekkel azonban beköszöntött. Vajon hogyan éltek vele a pilisszentkereszti'ek? Milyen a mai falu?

*

Egyetlen szóval felelhetünk: — jómódú.

E sorok írója nem olyan szerencsés, mint a helybeliek, akik többnyire ismerik egymás otthonát. Éppen ezért külsőségesebb, de olykor talán mégis tömörebb jegyekből igyekszik tapasztalatait leszűrni. Egyszeri séta bárkit meggyőzhet, hogy Pilisszentkereszt ma már nem az, aminek egy háború előtti lexikon nevezte: „tipikusan hegyvidéki, egy-utcasoros falu". A pomázi út mentén, a régi mészégetők táján és jóformán mindenütt újdonatúj házak sokasodnak. Ez Magyarországon ma már nem meglepő, minden községben így van, megszoktuk. Itt azonban a zsúpfedeles sárviskókat váltották fel a városias villák. (Néhol túlságosan is villák. A szülők egy része még az anyagi jómód első örömeit éli és sok helyen napközben alig engedik be a gyerekeket a patyolattiszta lakásba. Az ilyesfajta „kímélet" természetesen visszaüt, csavargást szül, már pedig — az igazgató szavaival — „hasznos csavargás nincs".) Rozoga, régi házat már csak itt-ott, raktárnak, nyári konyhának használva találunk. Olyannyira, hogy a község múltjával foglalkozók már-már komolyan forgatják fejükben a gondolatot, hogy valamelyiket érdemes lenne megtartani és a régi módon berendezni: múzeumnak. Nádtető sehol. És a házak lakói? Mit költenek önmagukra a nem is olyan régen fekete kenyéren, hagymán tengődött szentkereszti'ek?

A községi boltok rideg forgalomstatisztikai adatai helyett lássunk egy — reméljük — szemléletesebb példát. Ötvennyolc iskolás fiút és ötvennyolc lányt (VI., VII., VIII. osztályosokat) kérdeztünk meg, hogy mit kaptak az elmúlt karácsonyra? A száztizenhatból egyetlen egy akadt csupán, akinek nem jutott semmi. A többi száztizenötnél a szokásos karácsonyfa, édességek, déligyümölcs és (az olyan természetes, hogy viszonylag ritkán megemlített) játékok mellett a következő nagyobb ajándékok szerepeltek:

8 télikabát,
18 öltöny,
22 pár cipő és csizma,
9 nadrág és szoknya,
4 tréningruha,
8 pulóver és kardigán,
28 pár kesztyű és harisnya,
13 sál,
13 töltőtoll,
2 óra,
3 síléc, szánkó és korcsolya,
4 sakk,
87 kötet könyv — közte egy imakönyv —
1 üveg kölni (!!!)

Az ajándékokat azonban nem adják ingyen. Hol dolgoznak és hogyan keresnek a szülők, akik a felsoroltakkal lepték meg karácsonyra gyermekeiket?

A környező bányák és a Budakalászi Textilművek a lakosságnak csak mintegy 5 százalékát foglalkoztatják. (Az egyik iskolás érezhető büszkeséggel írta ajándékai sorába: „nagy csomag a gyárból!") Sokan járnak a környező állami gazdaságokba.

Ezek átlagos havi jövedelme, a természetbeni juttatásokkal együtt, mintegy 1800 forint. Az erdészet munkaidényben kb. havi 200 000 forintot fizet ki a falubelieknek. Hosszú időn át jövedelemforrás volt a mészégetés is, ezt azonban ma már csak iparengedéllyel lehet végezni. A község határát szűkre szorítják a hegyek, egy lakosra nem jut egy kataszteri hold sem. A mezőgazdálkodás éppen ezért csak nagyon keveseknek fő foglalkozása. Talán nagyrészben ez az oka, hogy a mezőgazdálkodási kultúra meglehetősen alacsony. Négy évvel ezelőtt a faluban még csak hellyel-közzel csávázták a vetőmagot. A faluban e pillanatban termelőszövetkezeti gazdaság még nincs. Még túlságosan él a külterjes mezőgazdálkodási szemlélet és a helyiek a közös gazdaságoknak csak szokványos formáit ismerik annyira-amennyire. Ideje lenne már eloszlatni azt a téves felfogást, hogy hasonló adottságú vidékeken egyes-egyedül csak a megszokott módon lehet gazdálkodni. Még a sovány talaj is kínál lehetőséget egy gyümölcstelepítési társulás létrehozására és — mint ahogyan Pilisborosjenőn tervezik foglalkozni lehetne az ősi szőlőkultúra felújításával. Mindennek szinte természetes velejárója a nagyobb arányú méhészkedés. Ugyanakkor a falut átszelő Dera-patak — mely egy emberöltővel ezelőtt még malmokat hajtott — némi öntözésre biztosítana lehetőséget. Természetesen mindez nem holnap létrehozandó valóság, hanem halvány körvonala a jövőben realizálhatóknak, amit — bizonyosan — elérhető közelbe hoz majd előbb-utóbb az élet.

*

Érdemes foglalkozni azzal, hogy a község lakói jövedelmükből mennyit áldoznak művelődésre, szórakozásra? Az arányok még alapos változtatásra szorulnak. Egyelőre ugyanis a legelterjedtebb és a legnagyobb pénzbeli ráfordítást igénylő szórakozás: — az ital. Az elmúlt évben 950 000 forint értékű szesz fogyott el Pilisszentkereszten. Az összeget jobban érintésközelbe hozva, ez más szóval annyit jelent, hogy minden 15 évesnél idősebb férfilakosra évi 1500 forintos kocsmaszámla (kb. 500 nagyfröccs, vagy 375 féldeci pálinka) jutott. Említettük azonban, hogy Pilisszentkereszt lakói szerény, de biztos jómódban élnek. A fentiek ismeretében éppen ezért okszerű aziránt érdeklődni, hogy milyen lehetőség van egyáltalán a faluban a szórakozásra, művelődésre?

Ez az a terület, ahol az iskolaigazgató szerint az utolsó két évben több történt, mint az előző két évszázad során.

A művelődéshez alapfokon elsősorban iskola szükséges, az iskolához pedig oktató és gyerek. A falunak már 1817-ben is volt iskolája, de a felszabadulás utáni Pilisszentkereszt életében akadt olyan időszak, amikor az előbbi három feltételből szigorúan véve tulajdonképpen csak egy állt rendelkezésre: a gyerek. A régi iskolaépületet az 1945-ös harcok annyira megrongálták, hogy ha egy szovjet utászszázad helyre nem állítja, már az első esztendőben sem lehetett volna semmire használni. A szovjet utászok munkája nyomán kereken tíz esztendeig becsülettel helyt állt az épület, de azután a régi iskola életveszélyessé vált és összedőléssel fenyegetett. Tanulók és tanítók a község legkülönbözőbb pontjain (kultúrotthonban, kántorlakban, sőt kocsmahelyiségben!) lévő szükségelhelyezésre szorultak. A zsúfoltság miatt egyes tantárgyakat, mint ének, rajz, torna, el kellett hagyni a tantervből. Sőt volt olyan is, amikor egy-egy osztályra csak kétnaponként került a tanítás sora. Természetes, hogy ennek hatása ma is meglátszik az akkor iskolázott korosztályokon.

Tavaly ősszel azonban megváltozott a helyzet. Az ismét újjáépített Ferenc József-korabeli épület kiegészítéséül 1 800 000 forintos költséggel svájci típusú, modern, új szárnyat emeltek. A nagy, világos ablakok fölött a ferdén kiképzett, különleges menynyezeten még egy másik ablaksor is bebocsátja a világosságot. Parketta, falba süllyesztett szekrények, ragyogó tisztaság, karszalagos rendfelelősök, fény, derű és posztópapucsok, hogy az osztálytermekbe mindenki tiszta lábbal lépjen. Az ilyen környezet már maga is igényekre nevel. Öntudatlanul is emelkedő igényeikről vallanak a már

említett iskolások. Harminc évvel ezelőtti elődeikre gondoltunk és azt tudakoltuk, hogy kinek, hány könyve van odahaza? Hajszálpontos válaszok érkeztek, gondosan elkülönítve a kisebb korból megmaradt meséskönyveket, a nagyobb irodalmi igényeket eláruló regényektől:

Egyáltalán nincs könyve:	3 főnek	2,5%
1— 5 kötete van:	54 főnek	46,5%
6—10 kötete van:	28 főnek	24,1%
11—20 kötete van:	16 főnek	13,7%
21—30 kötete van:	7 főnek	6,5%
31—40 kötete van:	3 főnek	2,5%
50-nél több kötete van:	5 főnek	4,2%
Összesen:	116 fő	100,0%

Fiatal azonban a községi könyvtár olvasóinak többsége is. A könyvtárnak 600 kötete van. Az egyik tanítónő kezeli, és kölcsönzési napokon 100 személy körüli forgalmat bonyolít le. Öreg és fiatal egyaránt legszívesebben meséskönyveket olvas. Ez nem csoda, nem meglepő és igencsak melléfog az, aki megmosolyogja a Grimmet, Andersent és Benedek Eleket igénylő felnőtteket. Aki valamikor nem juthatott (nemhogy megfelelő, hanem semmilyen) olvasmányhoz, az most igyekszik megszerezni és természetesen azon a fokon, amelyen akkor nem volt rá lehetősége. Az igények fokozatos emelésére Pilisszentkereszten (de bizonyára az országban máshol is) nagy szükség lenne ifjúsági regényeknek a népszerű Olcsó Könyvtárral azonos árban történő megjelentetésére. Bár így is egyre többen áldoznak könyvekre. Az egyetlen falubeli trafikban tavalyelőtt 10 262, tavaly 10 796 forint értékű könyvet vásároltak. Legnagyobb természetesen az újságolvasók tábora. Pilisszentkeresztre 106 napilap, 403 hetilap és 4 havi folyóirat jár. Köztük olyan, mint az Élet és Irodalom, sőt a fiatal Új Írás. A rádióelőfizetők száma 244, a televízió tulajdonosoké nyolc. A keskenyfilmes mozi hetente két napon tart előadást. Helybeliek véleménye szerint azóta elég elfogadható színvonalon, amióta „megérezte a MOKÉP a falubeli televíziók konkurenciáját."

A tevékeny művelődési életnek nagy akadálya, hogy nincsen megfelelő otthona. A jelenlegi művelődési ház nagyobb bolthelyiségre emlékeztet (alighanem az is lehetett valamikor!) és már nem elégíti ki az igényeket. A fővárosi Orvostudományi Egyetem istápolja ugyan, és havi egy előadást tart itt, de emellett az egy nagyobbacska teremből és egy szobából álló házban még a 30 főnyi énekkarnak, a 22 tagú tűzoltózenekarnak, a tánczenekarnak, a sportkörnek, a könyvtárnak, a vetítettképes előadásoknak és a népszerű diavetítéseknek is helyet kell szorítani, a hely pedig édeskevés. Elég azonban néhány szót váltani a község tanácselnökével s perceken belül asztalra kerül a leendő, 250 személyes modern művelődési ház tervrajza. Ennek felépítéséhez ugyan egyelőre még egy krajcár sincs a község egyszámláján, de az illetékesek már úgy beszélnek róla, mint a közeli jövőben (2—3 év múlva) létrehozandó valóságról. Teljes joggal azért, mert ahogyan a bölcsőde bővítésekor, az iskola átépítésekor sem hiányzott a társadalmi munka, a költségekből itt is sokat lefarag majd a közösség ereje, tevékeny segítsége.

*

Az a gyerek, aki egy emberöltővel ezelőtt jövőjére gondolt, nem láthatott mást maga előtt, mint a kilátástalanul biztos nyomort, olykor némi napszámos munkát, szánalmas otthonokat és elkerülhetetlen ínséget egész a halálig.

Miben bízik, mi szeretne lenni az iskola elvégzése után 116 pilisszentkereszti gyerek ma?

Fiúk:		*Leányok:*	
nem tudja még, de tovább tanul:	5 fő	nem tudja még, de tovább tanul.	5 fő
ipari szakmunkás:	22 fő	orvos:	2 fő
vegyészmérnök:	1 fő	pedagógus:	14 fő
gépkocsivezető:	5 fő	tisztviselőnő:	4 fő
traktoros:	1 fő	ápolónő:	2 fő
kisiparos:	13 fő	kalauznő:	4 fő
tengerész, pilóta és határőr;	9 fő	kereskedelmi dolgozó:	4 fő
földműves.	1 fő	ipari munkás:	2 fő
favágó:	1 fő	varrónő:	12 fő
		fodrásznő:	7 fő
		asszony:	2 fő
Összesen:	58 fő	Összesen:	58 fő

Nem kell különösebben avatott lélekbúvárnak lennie valakinek ahhoz, hogy ezekben a vágyakban itt-ott észrevegye az irreálisat, a romantikusat, sőt a falura egyelőre még jellemző szűk kistulajdonosi szemléletet is. Egyvalami azonban élesen elválasztja valamennyit a múltbeliektől.

Ezek nem gyermekálmok többé, hanem határozott tervek és — ebben senki nem kételkedik: — megvalósíthatók.

Réz Pál

Gelléri Andor Endre ismeretlen levelei Mikes Lajoshoz

Gelléri Andor Endre gimnazista, majd technológiai hallgató volt, amikor novelláival felkereste Mikes Lajost, *Az Est* irodalmi szerkesztőjét. Mikes bezárkózott szobájába, végigolvasta az egyik elbeszélést, majd kiszólt a folyosóra, a többiekhez:

— Elnézést, drága, édes urak. Az isten küldött hozzám valakit, s most megvizsgálom az isteni küldött angyalszárnyait... Nem vagyok szabad. Egy tündér van nálam. Csak Móricznak vagyok itthon és Szomorynak.

Így kezdődött a barátságuk. Legalábbis Gelléri így számol be az ismerkedésről. Bizonyos, hogy némiképp stilizálja a valóságos képet, az eseményeket novellává, Mikes alakját egy Gelléri-elbeszélés hősévé formálja. Hiszen a szerkesztő sokkal racionalistább, jóságában és megértésében kevésbé emphatikus volt, mint amilyennek Gelléri ábrázolja önéletrajzában. De az bizonyos, hogy Mikes fedezte fel, s haláláig nem feledkezett meg róla. *Az Est* adta ki Gelléri első írásait — már 1924-ben, s nem 1925-ben, mint ahogyan ő emlékezik —, Mikes bírálta, tanította, könyveket kölcsönzött neki. A felejthetetlen szerkesztő, akit a kortársak és tanítványok emlékezete Osvát mellé, sőt olykor fölé emel, Szomory, Pap Károly, Szabó Lőrinc patrónusa volt. Elismerése valóban szárnyakat adott a robbanó tehetségű Gellérinek — a „tündéri realistá"-nak, ahogyan Kosztolányi nevezte évekkel később.

Első találkozásaik egyikéről ad hírt az a levél, amelyet — akár a többi itt közölt írást — Mikes Lajos hagyatéka őrzött meg, s amelyek most mind a *Petőfi Irodalmi Múzeum* kézirattárában találhatók.

Igazán tisztelt Szerkesztő Úr!

Alig, hogy elmentem, írni kezdtem — mégpedig egy levél formát. A címzett Ön.

Levél

Van egy ifjú, akinek sok mondanivalója volna, ám mihelyt meglátja azt, akihez a szavait intézni kellene — nem mer szólni. Fiatal kora mentség, meg az is, hogy örül, ha láthatja a t. Szerkesztő urat és duplán örül, hogy a belső termekbe is bemehet. Hallhat titkokat — ámulhat fölöttük. S míg ezzel tölti az időt (ami gyorsan repül, ha jól érzi magát az ember) — azon veszi észre magát, hogy időközben megnyílt előtte a kimenet lehetősége. Ilyenkor észbe kap és már túl mindenen (ami a fentebb említettek alapján a megtisztelve érzés gyönyöre), újra maga elé idézi a t. Szerkesztő urat és képzeletben így fordul hozzá:

— Uram! Bocsánat, de a sok kín már kacagtat. Pedig mi is a bajom? Ennivalóm van; rajzokat csinálok: olykor-olykor pénz is akad — tehát a bendő telve és a kitűnő érzés még fűszerezve van csekélyke pénzzel. — A szerkesztő úr szellemképe: — Tehát u dolga jól megy; alászolgája.

Én: — Most nem vagyunk a szerkesztőségben, Ön most egy általam elképzelt alak; menekvés nincs, figyeljen. Szerintem az már igazán nagy semmirevaló, aki nem képes munkával életét biztosítani. Itt panaszt magam ellen nem tűrök. Megteszek mindent, hogy 18 évem dacára férfinek látsszam és valójában is az legyek. Hibám az, hogy szebb lelkűnek, becsületesebbnek: művésznek érzem magam. Mert ez hiba. A durva és undok emberek úgy kínoznak, hogy fájdalmamban kacagok már gonoszságukon. Mindenki bennem akad meg, és belémköt és csúfol, mint egy bolondot. És nekem ez azért fáj nagyon, mert ezeknek a földi társaknak is van fájdalmuk, de mikor mást bánthatnak, olyanok, mint a kéjgyilkosok. Nagyon rosszul érzem magam közöttük. Mindenkit utálni kezdek, mert úgy veszem észre, hogy engem is utálnak. Egy grafológus megnézte az írásom és minap és így kiáltott fel: — Ki ez az unszimpatikus alak?! Ez kísért s marcangol bévül. Nem vagyok szerelmes! Nehogy azt tessék hinni, hogy az fakaszt fel bennek keserűségeket, bár félek attól, hogy az életben soh' se lesz társam. Iskolába járok és a 48 fiú közül én vagyok az, akit mind a 47 mar és üldöz, mint valami dögöt. Félrevonulok és magamba válaszolok nekik. De a lélekszavakat nem hallja meg a fülük. A mostani életem nagyrészét közöttük töltöm, azért említem először őket. Pedig talán én nem bántanám őket. Talán! Mert most már úgy veszem észre, hogy nékem kell ütni, hogy békében maradjanak. Így van ez tovább mindenkivel. Egyetlen kivétel Ön! Meg egy Fodor József nevű tisztalelkű művész barát. De nem lehetek folyton ott Önnél — míg az emberek állandóan bántanak. Ön előtt a belsőm számít, — de az emberek ezt csak úgy értik meg (s némiképpen kímélnének), ha látják. Kell nékem igenis a megjelenés, hogy legyen mit megmutatni magamnak, ha már ők elfeledték és újra üldöznek. 1907. március 30-án születtem. Minden embernek önkénytelenül más, a többi napokkal szemben, az a nap, amikor született. Még ha szép nap süt, akkor azt is előnynek számítja. És örömet vár. Az én örömem Önnél van letéve.

A szerkesztő ur szellemképe: ... (még nem tudom, mit mond a rendes alakom).

A levélnek vége

és vagyok 1925. március 19-én

illő tisztelettel híve

Gelléri Andor Endre

Gelléri szertelensége, boldogsága, reménykedése és magányossága mind ott ég ebben a fiatalos levélben: a tehetsége is, meg a pózai. S még őszintébb, furcsább, modorosságában még jellemzőbb ez a másik levél, amelyen a megírásnak csak a hónapja és napja szerepel: november 23. Valószínűleg ezek a sorok is 1925-ben íródtak, de az is lehet, hogy egy évvel később:

Igazán tisztelt Uram!

Kellemetlen így levél élét írni, még akkor is, ha az ember történetesen írónak készül, s különösen akkor, ha kérni kell valamit.

Azért gyorsan elmondom az elején az érdekből megírt részt, és a többit aztán úgy írom ide, jó szívből.

A kérés.

Nagyon beteg voltam és sok-sok pénz kellett volna, de nem volt. A szüleimnek sem, nekem sem. Tehát maradt az adósság és továbbra is a pénztelenség. És nagyon nagy hiány van nálam a jólétben. Én adok a becsületemre és azért kérek. Kellemetlen, de muszáj. Tél van. Kérek!

Vége

Ezek a sorok aztán őszinték lesznek, akár a fentiek, de sokkal rokonszenvesebbek.

Ezek azt akarják elmondani:

hogy fiatal és hitetlen vagyok és eddig csak Önnek hittem egyedül a földön.

Rosszul esett, amikor novelláimat, verseimmel együtt visszakaptam, de hogy az Ön igazságosságában mennyire bíztam (szerintem az igazság a legtisztább bírálat) bizonyítja az, hogy apró papírra írt üzeneteit komolyan vettem, el is tettem őket.

Természetes, hogy megfogadtam azt, amit minden üzenete tanácsol: tanulni.

És elhatároztam, hogy csak tanulni fogok, iszonyú sokat olvasni, és dr. Mikes Lajos urat nem háborgatom olyan hosszú ideig, amíg csak nem fogok annyi kritikával bírni magammal szemben, hogy azzal a biztos tudattal adjam át az írásomat, hogy ez jó.

Mert valami olyat érzek (ezt sem mondom meg másnak, mert kinevetne), hogy mindaz, ami eddig meg van írva és olvastam, nagyrésze olyan, hogy annál okvetlen jobbat fogok írni. Hogy miért és hogyan merészelem ezt gondolni, azt magam sem tudom. Azonban ez a gondolatom csak olvasás közben támad, mert írásnál mindig túl silánynak érzem a külső kifejezésemet a belsővel szemben.

Épp úgy nem értem azt sem, hogy miért bízok úgy az elkövetkezendő években, amik ajándékául az előbb említett jelenséget várom.

Eddigi olvasmányaim közül talán három volt olyan, aminél jobbnak a megírására nem éreztem készséget: Homeros: Odysseia, Tennyson: Lotuszevők, és ezzel kellett volna kezdeni: a Biblia.

Így írás közben mindig elfárad az emberből áradó őszinteség és szinte szégyenli az ember a tisztán közölt érzéseket.

Most azonban nem törődöm ezzel.

Én szeretem Önt, ahogy az apámat szeretném!

Nehéz ezt papíron is leírni, s szinte lehetetlen szemtől szembe megmondani, anélkül, hogy ne piruljon el az ember bévül és ne gondoljon arra, hogy

most dr. Mikes Lajos szerkesztő úr, költő, filozófus, műfordító, ember és szatirikus elkacagja magát.

Nagyon, nagyon kérem, hogy higyjen nekem, hogy nem érdekből írom, hogy olyan hideg az élet köröttem (úgy látom, útálnak mindenütt) és annyira nincs senkim, hogy közel állok a síráshoz gyakran.

Erről az érzésemről órák hosszat tudnék írni, de nem merek, bármenenyire is őszinte vagyok Önnel szemben.

Valószínűleg szégyenlem a létezését.

Csak tanulni akartam, és írni is nagyon ritkán, de ezt is csak a magam számára.

Azonban itt kudarc ért és most elhatároztam, hogyha ezeknek a magamnak megírt írásaimnak nem is volna meg a világ számára az értéke, mégis csak Önhöz fordulok velük. (Ezek talán olyanok, amik az Emberek kezébe valók. A többiek bizonyosan nem!)

Mert borzasztó állapotba hoz ez a pénztelenség s ez a folytonos menekülés azok elől, akiknek tartozom.

Ezt magyarázni nékem Önnek fölösleges.

(A kérelmem ott van az elején, mert szerettem volna nem erről írni, de annyira benne van az idegeimben).

Higyje el, hogy Ön volt az, aki megmentett attól a rémes, akkori helyzetemtől, amikor lebukva, hontalan, első szerelemmel a bensőmben kínlódtam.

Az első megkeresett pénz, az első megjelenés!

És más is. Az, hogy látom Önön azt, hogy bár kimosolyog az emberek felé (akiket én ismerek, még ezt sem érdemlik meg), de az olyat, akinek jobban fáj, mint a többinek, mégis csak magához ölelgeti, de aztán megint csak ellöki.

Hamar elhallgatok. Illetlen voltam (most már arra is gondolok, hogy nevetséges), de nem tehetek egyikről sem. Pedig megint silány volt a külső kifejezésem a belsőmmel szemben. (Ilyenkor ilyen gondolatoknál jót tenne, ha leülhetne az ember a másik emberrel szemben és a gondolatait beszéd és írás nélkül közölhetné).

Még szeretném megismerni a fiait is! Hátha olyanok lennének, mint a testvéreim, s hátha végre melegnek is érezném az Életet?

Megfelelő tisztelettel

XI. 23. *Gelléri Andor Endre*

U. i.: Már számtalan sok levelet írtam ezideig Önnek, de egyet sem volt bátorságom a kezébe adni.

Emellé a levél mellé mellékelem egyik, azt hiszem, augusztusban megírt levelemet.

Bár most is így írhatnék.

GAE

Mint önéletrajzi írását, az *Egy önérzet történetét*, ezeket a leveleket is féktelen becsvágy, öntudat, és hirtelen, indokolatlan letörés hatja át. Hogy mennyi bennük az őszinteség — szívhang, mondaná Gelléri —, s mennyi a póz — nehéz volna kideríteni, s szinte mindegy is: a választott póz, a modern lélektan kutatásai óta, jól tudjuk, talán jellemzőbb és igazabb, mint maga a valóság — hiszen valóság maga is: lélektani tény. E kettősség jegyében születik a következő, 1926-os levél is:

Mélyen tisztelt Szerkesztő úr!

Ma délelőtt sok olyan történt a lelkemben, ami kellemetlen terhe lehet elveimnek. Bűnösnek érzem magam, mert a föltételezés egy kamasznál azonos a bűnnel. Körülbelül idézek:

„Gelléri, Gelléri, mi újság? — maga itt tölti a drága idejét? — nem tanul? — fölolvas a Pap úrnak? — soká fog megjelenni! — márciusban jöjjön! —"

Ami ezek mögött sejtődik, az a bensőmben így adódik vissza:

„Bizonyos fokú csalódást érzek; kezd haszontalan lenni; úgy viselkedni, ahogy nem jó!; szemtelen; stb."

Kérem, én tiszta vagyok! Amikor a novellát Ön felé nyújtottam, ott volt a számon a következő:

„Itt a második félév: jegyzet, tandíj; hitelbe étkezem a menzán; a szemem állandó zúgó főfájást okoz, mert nincs pénzem új szemüvegre. Otthonról nincs semmi — hogy miért? — mert a bank eszi, ami nekünk jutna, az üzlet csőd előtt áll — ha haza megyek, hideg van, de százszor rosszabb szüleim arcára néznem, hallani: „50 000 koronát — 100 000 koronát árultunk" — aztán lefeküdni minél gyorsabban és aludni, aludni. —

Uram, én nem futottam Önhöz csak a pénzért, nékem az kisebb dolog, mint mikor a könyvtárába engedett, több volt a 9 kötet Strindberg; több az Ön jó szava!" —

Amink van, az összeomlás előtt áll. Belátom, hogy a szüleim nem tehetnek többet, mint viselik az életet.

És az Ön utalványa nem egyszerű anyagi dolog, nemcsak engem villanyoz föl: otthon is sóhajtanak: „nem kell villamosra a fiúnak, kifizeti a menzát, vehet jegyzeteket, ceruzát, rajzpapírt."

És mit gondol Ön, kell-e más ennek a fiúnak, minthogy kiegyenlítse azt, amit benne bízva adtak; hogy napról-napra romló szemét megóvja, s ezáltal ne kelljen felriadni minden elolvasott oldal után: „egyre jobban vakulsz".

Rettentően élek. Az agyam állandóan fáj a szemem miatt. A halált pedig az a tehetetlenség hajtja felém, amely hiába akar értékes munkává átalakulni bennem.

Levelem gyarló hangulatban készült és bátran válhatott volna regénnyé. Azonban ügyetlen vagyok és félszeg, de igaz érzéssel köszönök el Öntől:

„Soha nem akartam és akarok visszaélni azzal, amit Ön önmagától nyújtott nekem és nem érdekből fakad az Ön iránti tiszteletem."

Bp., 1926. január 4.

Gelléri Andor Endre

U. i. Állandóan olvasok és egyre előbbre haladok a fizikában, elektróba, kémiába és természettudományokba. Írni pedig a naplómon kívül hónaponként egyszer-kétszer szoktam. Hogy oly sűrűn vagyok itt fent, az bizonyítéka annak, hogy kérésemet nem merem előadni,

tisztelettel híve

Gelléri Andor Endre

1928 április 4-én kis hír jelenik meg *Az Est*ben: „*Az Est* tehetségpályázatának újabb győztesei" címmel. „Gelléri Andor Endre író (Budapest) a legfiatalabb nemzedékből alig két éve jelentkezett rendkívül érdekes tehetség. *Az Est*lapok fedezték föl s közölték nagy feltűnést keltő első novelláit. Gelléri Andor Endre mindössze húsz éves. Technológiát végzett, s közben vasárnaponként írta szebbnél-szebb novelláit.

Most *Az Est* félösztöndíjával külföldi tanulmányútra megy. Ismerjük érdekes, álmodozásra hajló, különös írói tehetségét, s bizonyosak vagyunk benne, hogy fejlődését elősegítjük."

A hírt talán Mikes Lajos fogalmazta. Ő harcolta ki az ösztöndíjat, amellyel Gelléri ez év nyarán Németországba utazott. Gelléri tizennyolc éves, amikor első novellája megjelenik, s két év múlva már egy nagy napilap ösztöndíjával külföldre utazik! Túláradó örömét csak zaklatottsága, útkeresése, egzaltáltsága színezi, s az a részleges csalódás, amit az út okoz: a németek részvétlensége, s az otthon várakozó nyomorúság.

Frankfurtból, Münchenből írja leveleit Mikes Lajosnak. Ezek az írások is fontos dokumentumok; az árny-alakok, amelyekkel Gelléri ezidőtájt hadakozik, mintha E. Th. A. Hoffmann novelláiból lépnének elő. Valójában az ő egyedülálló fantáziája szüli őket, s nemsokára e gőz-alakok is irodalmi hősökké formálódnak, a *Szomjas inasok* hőseivé. A levelek, mint Gelléri jelzi is, irodalmi művek nála, éppen olyan spontánok és parttalanok, meghökkentő asszociációkkal gazdagok, szinte érthetetlen, nehezen következő képeket, összefüggéseket hömpölyögtetők, mint a novellák.

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Nem akartam idáig írni, mert csak rosszat írhattam volna. De a rossznak, úgy látszik, soha sincs vége nálam.

Németország köztársaság!... Itt a kelmefestő gyárakban egész nyíltan ordítják: — Idegent nem engedünk be! — Igen, így van: idegent az istennek se vesznek föl, se pénzért, se ingyen a sörivó németek. A gyáros még 15 000 kmnyi távolságban is konkurrenst kémlel; a munkás meg azt mondja, hogy inkább ő jön helyettem Magyarországra. Mit lehet tenni? járni az utcákat és minden németnek olyan gorombaságokat mondani magyarul, de mosolyogva, hogy otthon agyonvernének érte.

Mert itt Frankfurtban még az az örömem se volt meg, hogy Goethe szembe nézett volna velem. Az első találkozás úgy történt vele, hogy kikanyarodtam egy utcából és őfensége a hatalmas hátulját mutatta: És azt a részét, a hideg és közepes szobrából. Azért elmentem megnézni, hogy hol született, de már fütyültem rá.

Most vagy 10 levelet várok Magyarországból; ajánló-levelek, amik úgy se érnek semmit! Itt kérem méregdrágán kiadják a lakást, gyomrot-büfögtető kosztot adnak, s reggel első dolguk az ember elé tenni a fekete-levest. Kaffé. 50 pf. Egy olcsó ebéd: 1 M. Vacsora: 1. M. Hetenként 10 M. a lakás.

Így ha mocskos ingbe járok, egyedül borotválkozom, és szomjazok (mert vizet külön kell kérni, erre csak most jöttem rá), akkor kijövök 30 márkából hetenként. És mit látok érte? Szőke nőket, lakli férfiakat, echt germán: torkig vagyok velük. — Nürnbergben is voltam. A Dürrer (így!) kiállítás 2 M-ba került. Itt a Goethe-ház belépő 1 M-be kerül.

Az öreg Frankfurt szép, de az én szemeim gyomorrontást kaptak Németországban és mindent visszahánynak.

Igaz is! ha legalább egy őrülttel találkoztam volna, ám az itt nincsen, itt gépmosoly van, gép-barátság és automatikus szerelem. Mennyivel jobb éhenhalni a hazámban, mint főúrnak lenni itten. Pedig otthon csuda furcsa helyzet vár rám. Állás nincs, itt kint csak csavarogtam, káromkodtam, láttam vagy 5000 részeget Würzburgban, also!

— Also! — ezzel a bájos szóval löktek ki minden gyárból.

Meg máskülönben is Németországban kicsúszott a lelkem alól a talaj. Idegalakok és iszonyatok jöttek a fantáziámmal, se élet, se lehellet, csak egy-egy furcsa mozdulat. Mániákus beszédjük írás közben úgy fölizgatott, hogy egyszer azt hittem: én őrültem meg helyettük. Szóval csak rosszat, de újat írtam, és különben is elveszett az önbizalmam.

Lám, ezért nem akartam írni Önnek, nem pedig haragból vagy lustaságból. Ön szeretettel és krisztusi szemmel küldött messzire; jót tett velem, hogy megjegyezzem magamnak és ugyanazt cselekedjem: itt van! semmit se ért a jóság, mert egy őrültre bízta. Most a legnagyobb erővel verekszem önmagammal: vagy bejárom az életemet, vagy a földbe bujok trágyának. Az igazi szeretet, ami Önhöz fűz: mániákus és visszataszító lenne, ha kimutatnám. Ezért visszafojtom. Mivel undorodom a németektől, sokszor süketnémának tettetem magam a társaságukban. Még néha egész jól beszélek németül, majd hirtelen csak magyarul tudok. Így késő éjfélig Petőfit olvasok, ha abbahagyom a nyelvtanulást. Ez a külföldi utam legnagyobb nyeresége. Mert amint a vonat viszi az embert és a szem kinéz a földre: a búza, a rozs, a pipacs, az erdő Petőfi-sorokat súg. Ha a Föld költő lenne a világegyetemben, ő is ilyen verseket írna a Csillag-újságban.

Fodornak majdnem minden versét tudom már kívülről. Őt inkább repülőgépről, felhők mögül lehet megszeretni.

Arra kerem a Szerk. urat, ha tanácsa van a számomra, akkor kivételes gyorsan, postafordultával küldje címemre. Utazzak haza? Maradjak itt? Menjek messzebbre, szebb országba?

A k. Feleségét, sz. gyerekeit szívből üdvözlöm, Önt pedig arra kérem, hogy a családást bízza rám, ne törődjön sokat velem, még egyelőre nem járok a fejem tetején, sőt 163 pfundot nyomok.

Szívből mondom: ameddig az életem megmarad a Földön, hive és tanítványa maradok a Szerkesztő úrnak.
928 VI. 21, Frankfurt am Main

Gelléri Andor Endre

Címem: A. E. Gelléri bei Leo Dohmen, Frankfurt a Mein (így!) Schiller strasse 2. IV.

P. s. Jelenleg 80 M. van még. A hazautazás innen 53 M. III. oszt. gyorsvonaton. De ha mégis bejuthatok valahová dolgozni, akkor kb. 2—3 hét múlva szükségem lesz pénzre... Itt ugyanis sok a munkanélküli, mert holtszezon van: ezért se engednek be a gyárakba. Viszont otthon sincs sok munka a nyári hónapokban. Legjobb lesz Stockholmba utazni vagy Krisztiániába. Érzem, hogy ott boldog tudnék lenni.

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Állást kaptam a Bomhaimer Ldstr. 16. Valefusch cégnél. Azt hiszem, a fizetésem az lesz, hogy én dolgozhatok. No, ez is öröm.

De nem öröm, hogy nincsen jóformán semmi pénzem; július 7-én már nehezen kapok ebédet, ha üres zsebben kotorászok.

Tisztelettel kérem, hogy utaljon ki a 200 pengőből valamit.

Arra is kérem, hogy a dühös német levelekért ne nehezteljen. Hiszen látszólag jóra fordult minden, és ha kívánja, sűrűbben írhatok.

Mondjuk, aug. 1.-én Pestre szeretnék utazni. A 200 pengő, úttal együtt, csak szerényen beosztva lesz elég addig.

A nagyhasú Kulcsár becsapott: idáig se küldött levelet; hitegette a szüleimet.

Teheti, hiszen a Magyar Kelmefestők Egyesületének országos elnöke! Mi köze van neki akkor egy magyar festőhöz, akit rögtön fizetett álláshoz juttatott volna 10 sorból álló levele! Miért olyan nehéz azt megírni valakinek, ha gazdag?...

No, most igazán magamra hagyott mindenki!

Mennyivel erősebb és okosabb lettem. Mennyivel hitetlenebb, hiszen én egy gyerek voltam, ha hazudtak, ha igazat mondtak, mindegy volt: hittem.

Nem hiszek én már ezentúl csak a csillagoknak: azok messze vannak és semmit se várnak és semmit se akarnak tőlem.

Hát új életet kezdek; persze csupa vér meg fájdalom minden tagom: senkise nevet a hűtlenségen.

Üdvözlöm a Ngs. Asszonyt és a Gyurit, az Ilonkát.

Önt szeretettel köszönti

Gelléri Andor Endre

928 VI. 27. Frankfurt.

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Még mindig nem sikerült állást kapnom.

Csak a pénzem fogyott le ijesztően kis pénzre.

Úgy július 5—6-ig van ennivalóra pénzem.

Jól élek, de munkátlanul.

Utazzak el, vagy mit tegyek?

Szeretettel kérem, hogy válaszoljon nekem, mert én semmi okosra nem akadok naphosszat.

Pedig a lakásom szép, csak épp, hogy az előttem lakót innen vitték be a bolondok házába.

Ez nyugtalanít, meg egy ronda mexicoi zenekar. Késő éjfélig nyivákol, autósüvöltéstől kísérve.

Napok óta a virágos kertekben élek; az jó és szép; talán újra írhatok és akkor nagyon boldog leszek.

Sokszor látom a Szerkesztő úr arcát és ilyenkor mindig nevetek az örömtől. Sokszor nagyon jól érzem magam: olcsó a lakásom, de csodaszép. S néha a Maina túlsó felére megyek át: ott színes képű házak vannak.

Még egy ajánló levelet várok Pestről, de csunyán késik. A Kulcsár és Huppert cég főnökétől, Kulcsár Andrástól.

Ilyenfajta levél nélkül kirúgják rögtön és a háta mögött kinevetik az embert a kapzsi németek.

Szívből utálom őket.

Úgy gondoltam, hogy visszafelé Berlinbe megyek, Lipcsébe, Münchenbe és Bécsbe.

Csak azt nem tudom, hogy mikor pakoljak, amikor a felhők mondják, vagy amikor Ön akarja?

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Átutaztam Münchenbe.

Most még tisztábban látom, hogy Frankfurt karakter nélküli kereskedő város.

Itt igen jól érzem magam s a múzeumokon kívül elbámulok a csodálatos öreganyókon, ezeken a poros selyemboszorkákon. Aztán innen és onnan is gurul a tolókocsi.

Noha Ön nem szereti a hálálkodást és én is irtózom tőle: mégis, ha senki se tudja meg, bizony újra megköszönöm ezt az utazást.

Más lettem, rengeteg jegyzetet készítettem, sokat tanultam, s olyan szépen éltem, mint még soha!

Még mindig nem írok, de lehet, hogy nem az önbizalom hiánya, hanem új alakok különös megmozdulása, élete és megőrülése tart vissza, mert téma nélkül jönnek, mindenféle szörnyűséget követnek el, aztán fölgyalogolnak az égbe.

Egyrészt undorodom a régi, pátoszos stylusomtól; éjjel-nappal Petőfit figyelem, s az a kívánságom, hogy olyan egyszerűen írjak, mint ő, vagy még szebben.

Tiszta fojtó gáz vagyok belül s halálos képek vannak a tüdőm, a májam s agyvelőm fölött. Minden testrészem egy ország, s elképzelheti, hogy milyen furcsa népek laknak a vesémben, s milyen tündérek az orromban. Csak egy gyufát kell a torkomba dobni, hogy föllángoljon és megvilágosodjon az egész és akkor a testem-lelkem tűzvészét félig húnyt szemmel figyelhetik az emberek.

Most lesz augusztusban négy éve, hogy az első novellámat megjelentette.

Én is azt hittem, hogy 1928-ban már jó író leszek, s most úgy látszik, elölről kezdem az egészet.

De őszintén kérdem: ha Ön igazán bízik a tehetségemben, ha már annyit fáradt velem: miért nem jelenteti meg a novelláimat?

Én nem vagyok hiú ember, kölyök koromban megszoktam, hogy 2—300 ember kiabálja a nevem, valami egészen más érzésért, olyanért, mintha az írás kijönne a sírból, föltámadna és soronként mesélné, hogy él — ezért nagy dolog minden megjelenés nekem. S olyan ritkán van belőle részem. Miért? Még mindig nem olyan jók a novelláim, hogy legalább 3 hónaponként egy megjelenhetne? Vagy talán igazabb, egyszerűbb írásokat vár tőlem?

De hiszen tudja, mennyit kutatok, küszködök, hogy mindig fojtogat a hitetlenség, s néha még az Istent is kirúgom. Néha úgy látom, hogy csak a nő, evés-ivás minden, s virradatkor kitöri a csigolyám a szégyenkezés, a megbánás.

S az írásaim hűségesen követnek, hol puffadt, kéjenc pofával; máskor levágott ágyékukat kezükben hordva, mint keresztet. Nincs író, akibe kapaszkodhatnék, nincs forma, ami a ruhám lehetne, nincs testvérem, s néha hirtelen süllyedni kezdek, a föld közepéből ordítva, hogy a vulkán rákja fogja a lábam s a hajamat látják mezőnek, az életem elmerül a természetben, mint a lehellet, szín, súly láthatóság nélkül.

Isten áldja, Uram, én sokat kínlódok, s Ön is el akar hagyni.

Gelléri Andor Endre

München, 1928 VII. 21.

(Az egyik levéltöredék: nincsen meg a vége, hiányzik az aláírás is. „Úgy július 5—6-ig van ennivalóra pénzem" — írja Gelléri; valószínűleg június végén küldhette Mikesnek. A németországi, s már a korábbi híradások is állandó pénzzavarról számolnak be, s szinte egyik levélből sem hiányzik a szemérmes-raffinált pénzkérés. Mikes Lajos erélyes és hatásos fellépésére ebben az időben *Az Est* volt a legjobban fizető budapesti napilap).

A németországi útnak csupán ezek a dokumentumai maradtak fenn; s a novellák, melyekben, sokszoros áttételekkel ugyan, bonyolult formában, de mégis csak felbukkannak a frankfurti és müncheni élmények — persze (megint csak Gelléri szavával élve) a „bentiek", mindaz, amit a fiatal író magányában érezhetett.

Mikes tovább is pártfogolja. De már kevés ideje van hátra: 1930 nyarán Bécsbe utazik, üzleti ügyben, s ott szívrohamot kap, amely tragikus gyorsasággal végez vele. A fiatal írók megdöbbenve ismétlik: apjukat vesztették el benne; Pap Károly megindító nekrológban állítja egymás mellé a két nagy kritikus-nevelőt, Osvátot és Mikest. Gelléri kétségbeesik, tanácstalan; ő is úgy búcsúzik tőle, mint az eszményi író-pedagógustól, a fiatal tehetségek megértő támaszától. Írni sem tud: egyedül maradt, úgy érzi:

„S ha néha mondatok és témák csillantak fel, utcanőt kaptam el és némán, hallgatagon addig szerettem, míg nyoma sem maradt bennem annak a láznak, amivel eddig írásaimat teremtettem.

S olyankor részegre ittam le magam, s ott üldögéltem Mikes sírjánál. Itt este senki se járt. Zokoghattam, sírhattam, nyöghettem. És a hantja mellé heveredve, halottnak éreztem magam is.

Mert ő volt az én igazi apám. Olyan apám, aminőt a fantáziám kívánt" — írja önéletrajzában.

Amikor 1933-ban megjelenik első novelláskötete, a *Szomjas inasok*, Mikes Lajos emlékének ajánlja, s patetikus-szép gesztussal az első tiszteletpéldányt kiviszi a halott mester sírjára.

Úgy érzem, a most megtalált leveleknek három fő-tanulságuk van. Legalábbis a számomra.

1. *Mű és magatartás egysége.* — Gelléri ifjúkori, gyerekfővel írott levelei pontosan olyanok, mintha későbbi hőseinek érzelmeiből, gondolataiból születtek volna, azokat formálnák meg. Az attitüd, amely novelláiból, regényéből, emlékiratából kibontakozik, azonos e korai levelek tónusával, s azonos a stílus is. Milyen furcsa, hogy a szinte még gyermek Gelléri ennyire határozott, megismételhetetlen, egyéni, a csak rá jellemző magatartással jelentkezik tizenhat—tizenhét éves korában! Csak költők szoktak így. Prózaírók általában sokkal később ismerik fel önmagukat: mondanivalójukat, stílusukat, egyéniségüket. De Gelléri már az iskolapadból írt soraiban is mindenki mással összetéveszthetetlen egyéniség, művész. Stílusa, modora alig változik haláláig. Talán azért volt így, mert annyira költői a prózája?

2. *A fiatal író sorsa a tőkés rendszerben.* — Ezek a levelek hírt adnak egy eltűnt világ Atlantiszáról, arról, hogyan kellett vergődnie és kínlódnia Gellérinek az elismerésért, a kevéske pénzért, a sikerért. Hírt adnak a lehetőségekről és a gátakról, a megnyílt útról és a buktatókról. Leveleiben majd annyi szó esik a pénzhiányról, mint szenvedélyeinek forgatagáról, pénzt kér és szeretetet — a kettőt egyszerre. Hogy e sokszor groteszk sorokban mennyi az egyéni, csak őrá jellemző, s mennyi az általános, a korról árulkodó — azt nem nehéz feladat felismerni.

3. S végül: *a szerkesztő, az idősebb barát segítsége.* Talán ez a legaktuálisabb tanulság. Mikes korai halálával egy zseniális fiatalember és egy nagy szerkesztő találkozása, termékeny barátsága ért véget. Mikes nemcsak felfedezője volt e furcsa fiatalembernek, hanem mindjárt pártfogója, tanácsadója is; nem nagyképű esztétikai elveket hangoztatott, elzárkózván előle, hanem támogatta — pénzt szerzett neki, lehetővé tette külföldi útját, közölte írásait, és segítette abban, hogy felismerje önmagát. E kapcsolat példája annak a termékenyítő hatásnak, melyet a bölcs és merész, segítőkész és megértésre találó, minden nagyképűségtől mentes és nagy tudáson alapuló kritika jelenthet a fiatal írónak.

E barátságnak, Gelléri ízzó és izgalmas egyéniségének, művészetének, Mikes páratlan szeretetének, tapintatának, jellemének, tehetség-megérzésének és természetes pedagógus hajlamának emlékei kerültek most elő.

Takáts Gyula

Egry Józsefről, az emberről

A háború előtt találkoztam vele először. Süllőzés közben, szép tavaszban, amikor Badacsony alatt rezeg a víz és nyárfarügyszagú minden. Aztán a háborús évek után a vitorlás időkben találkoztunk sokat, amikor még nem jártak a Balatonon a fölrobbantott hajók, csak a vitorlások, a „széllel bélelt" emberek. Aztán, hogy Kaposvár „örökbefogadott", mint írót és én Fonyódon laktam, attól az időktől kezdve szinte hetente találkoztunk hosszú időkön át. Nem a festészet, de a művészetek és a horgászat fűzött össze minket, s minthogy róla írok, a legnehezebb az lesz, mint kapcsoljam ki e sorokból személyemet, hisz mégiscsak élményeimet, az ő szavait és együttlétünk alkalmával a tetteiből és lényéből bennem kialakult képet akarom itt leírni.

Kezdetben amolyan ősemberi, legfeljebb a halász-vadász kultúra nívóján mozgó szókincsen és gondolatkörben folyt eszmecserénk halfogó szerszámokról, csalikról, horgászravaszságokról, fittyethányva minden társadalmi szokásnak. Hosszú vitáink voltak arról, vajjon a gilisztára, vagy a kishalra kap-e jobban a süllő? A gyakorlat döntötte el. Badacsonyban eredményesebb a giliszta, amelyre Egry esküdött. Sokáig a művészetről alig esett szó. Lakásán sem voltam. Ott találkoztunk a parton és hiányzott, ha nem találtam szokott helyén, a köveken. Összeszoktunk, mert magam sem vagyok bőbeszédű, meg aztán akkor már ő igen unta a gilisztaszedést, — talán sajnálta is, erről majd később, — s én kitűnő somogyi, nagybereki bőrgilisztákat hoztam s közösen használtuk. Egyszer aztán elkísértem a házukig, mert felajánlotta, hogy a nyeleket ne szereljem le, hanem hagyjam náluk. A kapuban akkor megkértem, hogy mutassa meg a képeit.

Szeme kitágult. Szorítóba került. Tudvalevőleg nem szívesen mutogatta a képeit. Utána, mint később elmesélte, a sok beszédet, a gátlásnélkül osztogatott festészetre vonatkozó tanácsokat, vagy az esetleges otromba gúnyt, mert abban is volt része a hercegi borospince alatt. Aztán apránként azt is megtudtam, hogy azt sem szerette, ha rajongói, mert kisszámmal azok is voltak akkor már, dícsérik. Aztán a festők körében észrevettem, nem szerette, ha nagyon peckesen ültek előtte a festők. Tudta, mit csinált és amit alkotott, arra egyre mélyebb badacsonyi magányában igenis némán rátarti volt. Beszélgetés közben a festőkről véleményt se pró, se kontra nem nagyon mondott, legfeljebb legyintett. Nagy szeretettel emlegette mindig Ferenczy Károlyt, Lyka Károlyt, Keresztúry Dezsőt, Borsos Miklóst és Pátzay Pált, aki az ügyeit őszinte barátsággal intézte Budapesten, a hivatalos fórumok előtt.

Egész tartózkodó lényében volt valami önmagára is sújtó plebejusi nehézkesség. Heves indulat, és konokság és nehéz évek gyötrelmei szabdalták át az arcát, s mert a szegénységből indult és mindig tiszta ember maradt, tehát a gonoszság, igazságtalanság és butaság, emberi kicsinyesség láttán vagy hallatán egyszerre komorult el az arca, lobbant föl zsörtölődő természete, lett sárgás és szürke a szeme, hogy aztán

Egry József: Önarckép (Takáts Gyula tulajdona)

Egry József: Badacsony (Modern Magyar Képtár, Pécs)

zöld derűre, kékre változzék, vagy kitáguljon, mint a macska pupillája. A vagyont megvetette. A hatalmat és a nagy jólétet lelki züllesztőnek tartotta. — Ronda pofa! — Micsoda banda! — gyakori kifejezése volt egyes személyekre és társadalmi „rétegekre", pl. a hercegen élősködő badacsonyiakra és a műveletlen falusi előkelőségekre, letteklégyen azok földbirtokosok, kézművesek, vagy értelmiségi műveletlen „alakok". — Miért utálta ezt az úgynevezett „előkelő és művelt" réteget? — Egyszerűen azért, mert a művészetek iránt süket volt ez a falusi réteg, mellyel Zala kis falvaiban és itt Badacsonyban is érintkezett. Hamar rájuk unt. Alighogy megismerte őket, gyorsan szelektálta a társaságot és konok gőggel, a mai szóval élve, leépítette őket. Nem volt könnyű dolog! Nagy határozottságot, következetességet igényelt ez a rendtétel a portája, avagy mondjuk így, műterme körül, hisz az államaparátus vezetésében is az előkelő Pauler atyafiságnak szerteágazó kapcsolatai voltak felesége, Juliska révén.

Bizonyos mértékű rátarti, várúri magányban élt a badacsonyi „lakótorony" emeletén. Ez az épület alapjában véve egy mérnökileg elfuserált, lakásra nem igen alkalmas épület volt, amelybe később szélfogó falakat kellett behelyezni. Bazaltból és téglából készült és igen hideg volt. Szinte kívánkozik a hasonlat, hogy a most renovált nagyvázsonyi vár lakótornyára gondoljunk, amikor Egryéknek erről a lakásáról beszélek. Itt élt, de nem aszkéta módon, melyet többször hallok róla említeni. Több volt Egryben az indulat és a konokság és igenis a szeretet is, semhogy aszkétának mondhatnám. És ráadásul érzéseit sem igen fékezte. Kitört, ha nem is szóval minden esetben, de arckifejezésének fegyelmezetlen grimaszaival. De nemcsak zsörtölni, ítélkezni, hanem derűs humorral böllenkedni is tudott. Ilyenkor l'art pour l'art élvezte a szerepét a játékban. Jókat nevetett azzal a szarkasztikus arcvonással, amely végülis nem a derű, de a keserű gúny vonásait tolta az arcára, mint egy maszkot.

Ez a keserűség egész arcát összeszabdalta és ha nem is ideges rángatózással, de méla komolysággal ott ült mindig az arcán. A derűs ember szinte csak pillanatokra bukkant ki sokszínben játszó szeméből. Oka bőven megvolt, hogy ilyen legyen. Gyermekkori első emlékeiből indultak ezek a vonások. Apjáról és édesanyjáról merőben másképp beszélt. Olvastam, hogy apját földművesnek írják. Én úgy emlékszem, hogy Egry kis falusi kézművesnek, kis falusi vargának, nem is cipésznek mondta. Amolyan kötekedő, önfejű, ki ha ő nem tipusú embernek, aki az igazához, vagy vélt igazához hepciásan ragaszkodik. Világosan kifejtette, hogy apjával se lakni, se élni nem lehetett, vagy csak igen nagy áldozat árán. Édesanyjáról ezért nyilatkozott mindig nagy szeretettel, de szófukar rövidséggel, nehogy az elérzékenyülés megrendíthesse. Ezért lett édesanyja a badacsonyi szőlőhegyi házban szinte olyan, mint egy néma házitücsök. Csupa alkalmazkodás, rettenet és csupa szerénység. A megindító szeretet sugallta remek portréja, az „Édesanyám" című kép, most a Balatoni Múzeumban van. Ez a mű mindennél ékesebben beszél mesterének mély, de a világ előtt rejtegetett érzésvilágáról. Az Egry képek emberi és érzelmi világának, lelki vonásainak kutatásánál a kiinduló pont csak az „Édesanyám" lehet!

A család Zalaújlakról való fölvándorlásáról, — mert szószoros értelemben gyalog történt —, s az út árokszéli és éjszakai történeteiről megrázó szavakat ejtett Egry József. Aztán a pesti proletárlakásról és az ő későbbi lakásairól is sok komor képet festett. Fiatalkorában esztendőkön át egész éjszakákat töltött pénz nélkül kávéházakban, vagy ligeti padokon, mert lakásán annyi volt a kiirthatatlan poloska, hogy egy percre sem tudta volna lehajtani a fejét. Legfeljebb nappal, villanyfény mellett. Elsősorban a piszok tudata bántotta, űzte ki ezekből a lakásokból ezt az igen pedánsan öltöző és természetétől fogva igen tiszta embert. Ez a tisztaság nemcsak külsejére, de lelkivilágára is igen jellemző volt. Egyszerűen és könnyen szeretett öltözni. Szerette a pasztellszínű, könnyű szöveteket, a jólszabott egyszerű férfidivatot. Nemcsak magán, de más ruhájában is elgyönyörködött. Könnyű csontú és légies lénye nem bírta a nehéz, plump ruhákat, a duplatalpú cipőket, az ordító színeket. Pasztellszínű volt lénye is, aki egy magabarkácsolta sima, ízléses somfafütykösre támaszkodott, — még Juliska is ilyennel járt templomba, — miközben könnyű füstöt fújt. A szalma-

kalapot és vászonsapkát is kedvelte és a könnyű keskeny cipőket. Megható volt, amint mutogatta megőrzött régi cipőit, hogy már egyiket sem tudja felhúzni, mert a badacsonyi köveken úgy szétment a lába.

Egész haláláig rossz tüdeje ellenére nagyon szeretett a természetben járkálni. A horgászáson kívül gyakran látogatta a badacsonyi csepőtés, bokros erdőt. Mikor lehullott a lomb, végigjárta, kutatta a somos erdőrészeket. Kiválogatta a sétabotnak valót és külön a göcsös, bogos somtöveket, gyökereket. Ezeket aztán alkalomadtán kifűrészelgette, kipiszkálta a sziklák közül. Később pedig megbízott valakit ezzel a munkával. Otthon ezekből, akárcsak a zalai és a somogyi pásztorok, olyan eljárással, — trágyalé és pörkölés, zsírozás — készítette a szép fényes, szépia-színű botjait és szobrait. A gyökérbe és a göcsökben a természet alakította formákat pár késvágással fejlesztette tovább és így emelte ki a természet alkotásaiból a meglátott szépségeket. Ezek a művei sokban hasonlítottak a primitív népek nagyonis raffinált ízlésű alkotásaira. Sohasem pihenő természete állandóan barkácsolásra ihlette. Összeszedte a hegy lyukacsos bazalttufa bombáit. Ezekből nagy szorgalommal hamútartókat, vagy primitív, darabos kisplasztikát kalapált, vagy pattintgatott. Jó lenne ezeket is összegyújteni és megőrizni a badacsonyi emlékkiállítás helyiségeiben. Így volt horgászfelszerelésével is. A hozzávaló kellékeket megvette és ő maga órákat elpiszmogott, mérgelődött a szerelék összeállításán, mindig a legprimitívebb egyszerűségre törekedve.

Mint zalai, falusi származék jól beleélte magát a balatoni életbe, amelybe, amint jól tudjuk, Pauler Juliska révén cseppent. Juliskával a „Hableány Vendéglőben" berendezett üdülő, hadikórházban ismerkedett meg az első világháború utolsó éveiben. Juliska, ahogy mesélte, jóval idősebb volt, mint ő. Kertelés nélkül elmondta, hogy házasságra sohasem gondolt. Érdekes, hogy ezt a házasságkötést a hosszú barátság közben épp a buzgón katolikus Juliska és Egry József barátai igyekeztek révbehozni. — Hogy Juliska miért? — Csakis lelki indítékai lehettek. Csakis a szeretet és a szerelem. Hisz Juliska egy ezredes jómódú felesége volt és Egry? Azt hiszem nem szükséges részleteznem Egry akkori „közlegényi" állapotát és helyzetét. Mindenesetre az is örök titok marad, hogy tudta vakbuzgó katolicizmusával összeegyeztetni Juliska a válást, hogy Egryné legyen. Az tény, hogy az 1920 körüli, a vesztett háború után újraszülető félbalkáni és a bécsi volt monarchiát utánzó félfeudalizmusunkban Juliska részéről ritka bátor és forradalmi tett volt otthagyni a rangot, lerakni egy állás fényét és egy beteg festő mellé állni. Juliska kitartó volt és Egry engedett a buzdításnak. A „beteg" hozzáment „ápolónőjéhez", aki eltekintve aprócseprő kicsinyességeitől, egy életen át volt támasza és bátran mondhatjuk, az egyik legnagyobb magyar mester kialakuló művészetének elősegítője.

Juliska vagyona rámént arra, hogy Egry szabadon dolgozhassék. Ez a szeretet és ez az anyagi alap biztosította a kezdeti időt, a külföldi utazásokat és Juliska diplomáciai érzéke a siker előkészítésében is jelentős volt. Az a társadalmi réteg, amelyből jött, kimosolyogta Juliskát az ő festőjével. Ezért is utálta őket Egry. De csak azokat, akik a születés jogán a fejükbe automatikusan megjáró szellemi magasabbrendűséget is beképzelték. Ennél a rétegnél a tapolcai borkereskedőket is százszor többre tartotta. Badacsony, Szigliget, Szentgyörgyhegy címeres bortermelő előkelőségeinél több támogatást adtak Egrynek ezek a borvásárló kereskedők. Ha megszorult, mert a keszthelyi ház és a badacsonyi szőlő eladása után és közben is gyakran voltak ilyen idők, csak hóna alá vett pár olaj-pasztellt, bement Tapolcára és volt mit tejbeiprítaniuk, ha szűkösen is. Igen sajnálta, hogy a deportálások alkalmával csak Tapolcán is, — amint számította — legalább 30—40 képe tűnt el a gettóból. Meg volt győződve, egyet sem úgy loptak el, hogy megbecsüljék azokat, hanem mint a semmit, a kacatot, úgy pusztította el őket a hozzánemértés. Igaz, még 1953-ban a „Vizitükör" című kötetünk is azt a lektori „véleményt" kapta, hogy „illusztrációi(?) közlésre alkalmatlanok". Mindezt, mindkét esetben a nevelés hiánya okozta. A művelt és generációkon át lelkileg a művészetekhez hangolt embertípust igen tisztelte és szerette, jöjjön az bármelyik társadalmi osztályból. Szeretettel emlegette a Forgách csa-

ládot, akiknél Balatonmárián és a Vágvölgyében, és egy hercegi családot, akiknél Arad megyében dolgozott és vendégeskedett.

Feleségével, akit szeretett és tisztelt, a maga módján, állandó leintős stílusban zsémbelt. De ez a leintés mindig Juliska gyerekes, vidám és egyáltalán nem sértődött kuncogásába fulladt. Harminc éven át ez az idősebb, főkötős és a főkötő alól kis frufrukat fésülő kövér és kedélyes asszony a szeretet odaadó bölcsességével mindent elnézett és semmit sem vett komolyan a férjétől. Végeredményben igen bölcs asszony volt. Jóskának — ahogy ő hívta férjét, — egyéni útja volt a társadalmi és a művelődési fokozatok lépcsőin. Neki, mármint Egrynek a sixtusi kápolna freskói is a mészárszék jelzőt hozták a szájára. Tehát Juliska vitatkozni sohasem vitatkozhatott Egryvel olyanról, amit az lényegesnek tartott a művészetben. Legfeljebb társadalmi és modorbeli kérdésekről, férje egyes kijelentéseiről csattant fel hol az egyik, hol a másik. Egry leintésein egyenesen derült. Tetszett neki ez az érdekes ember, akiért katonatiszt urát otthagyta. Sokszor úgy éreztem, Juliskának kellettek ezek a napi kis villámlások. Különben feleségére sok kérdésben hallgatott, mert egyben biztos lehetett, mindent meglett művészi fejlődése érdekében. Erre ment rá a kesztheli szép ház, a badacsonyi szőlő és présház, Juliska készpénzöröksége is, mert Egry szabadságvágya fékezhetetlen volt. Egyetlen percig sem bírta a kötöttséget. — Inkább egyenek a poloskák, mint egy hétre egy hivatal, — mondta nem egyszer. Ha kötöttségről vagy aktáról volt szó, máris összeborzadt. Kerekre csucsorította a száját, köréje futottak ráncai, arca elkomorult és összehúzta magát. Csak szeme villogott acélosan szúrva. Mintegy védőállásba kapta magát. Általában csak legyintett a közhivatal és az önadminisztráció művészeire, akik egyvégtében a fazék körül gőzölték hajlékonyra lelküket és műveiket. Sokszor szívből, fényes derűvel nevetett helyzetükön, sőt olykor még a káröröm ördöge is belebújt, ha valami mosolyra ingerlőt hallott olyan valakiről, akinek a szerepét utálta. Mert érzéseiben sem volt középutas. Festőkre vagy legyintett, ez volt a rosszallás, vagy elkomorodott, homlokát jellegzetesen dörzsölve tenyerével, s ez volt az elismerés. Ezzel mintegy azt jelezte: ezen érdemes törni a fejünket. Ez valaki. — Ingerült, elhamarkodott legyintéseivel ha nem ellenkeztek mindjárt, hanem meggyőző értelemmel, — bár érzéseire többet adott, — és nyugalommal beszéltek vele, lassan kiderült, meghallgatta és igazságérzetének engedve, két-három hét múlva alkalmat ejtve rá, helyesbítette a legyintő véleményét.

A vizitelőket sem szerette. Ha Juliska beszólt és neki nemtetsző valakit jelzett, arcát görcsös fintorok zsugorították össze, szinte dührohamot kapott, melyet nem is igyekezett magába fojtani, kitört: — Ha nem zavarja valahogy el, jegyezze meg, én inkább kilépek az ablakon. — Második emeleten volt a műterme! Juliska ilyenkor is csak mosolygott és valahogy távoltartotta a nemkívánt vendéget a férjétől. Ilyenkor egyre idegesen csak cigarettázott. Mindaddig tartott ez, amíg a látogató el nem távozott. Akkor hirtelen megkönnyebbüléssel mosolyra derült. Legtöbbször ilyenkor, hogy levezesse indulatait, egy sétát ajánlott a „Hableány" előtti parkba, vagy pedig meglátogattuk a horgászokat.

Badacsonyban egy szép, kis kávéház hiányzott neki. Fonyódra sokszor átjött csak azért, hogy a volt Porkoláb féle vendéglőben a billiárdozókat nézegethesse. Olykor egy-egy partit el is játszottunk. Jól, de igen körülményesen, lassan, megfontolva játszott. Ha nem sikerült egy elgondolása, asztalt, dákót, a kezét és ügyetlenségét egyaránt és együtt szidta, Badacsonyban ezt hiányolta. A hétvégi, víkendező emberek tömegében szeretett cigarettázva nézelődni, figyelni. Ilyenkor, aki megfigyelte, arca kisimult. Az értelemtől megszépült. Órákig csak nézett, elcsitult arckifejezéssel. Ha rajtakapták, elmosolyodott, ha barát volt az illető, vagy pedig mindjárt görcsbe rándult és dúlt lett ez az arc, ha nemkívánt ember szólította meg. Indulatai, lelkiállapota és érzései arcára voltak írva. Aligha mondhatjuk fegyelmezett egyéniségnek. Így volt a dohányzással is, melyre mindig el lehetett csábítani. Mint alkoholista a poharat, ő mindig elfogadta a cigarettát. Legfeljebb hamarabb elnyomta. Szinte szétreszelte a lyukacsos, álta'a kalapált bazalttufa hamútartóban. Azután keserű, undo-

rodó képpel szidta nem magát, de az átkozott, „édes nikotint", melyről sohasem tudott leszokni, pedig súlyos asztmája és tüdőbaja is egy életen át ezt diktálta volna az elsősorban érzelmi tájékozású művész értelmének.

Ha már itt tartok, el kell mondanom, hogy Egrynek a műveltségről valóban furcsai nézetei voltak. Ezen sem nagyon csodálkozhatunk. Mindenben saját útja volt. Már nyomora, négy- vagy tán hat elemije is, hogy magasabb szintre léphessen, egy saját iskolával, saját igazságkeresésre kényszerítette. A mindenség értelmének és minden jelentőségének meghatározásában helyzeténél és életérzésénél fogva is igen bizalmatlan volt. Így lett végülis szemléletében, művészetében rengeteg gyötrődés után annyira egyéni, önálló.

Sokszor úgy hatott, hogy a tanultságnak ellensége volt. Pedig nem így állt a helyzet. Nem az iskolázottságnak, hanem pontosabban csupán a hozzá kötődő szabályoknak és előírásoknak, a műveltséget adó út kötelező szolgálati szabályzatainak volt az ellensége. Egy azonban biztos, a művelt ember előtte a művészt jelentette. A tanult ember pedig sok esetben csak a műveletlen „alakot" képviselte, aki még nem jutott el az élet és a műveltség igazi értelméhez, a művészethez és a széphez. Világos, hogy így gondolta, hiszen Juliska előtt is többször így nyilatkozott a Pauler családról: — Micsoda család?... Legalább ilyen műveletlen társaságba ne kerültem volna magával! (Szóról szóra így!) A négy, legfeljebb hat elemis, ösztönösen tájékozódó művész nyilatkozata és véleménye volt ez Pauler Tivadarról, a jogtudós többszörös miniszterről, Pauler Gyuláról, a történelemtudósról, és sógoráról, Pauler Ákosról, a filozófia és logika jeles tanáráról. — Juliska sértődöttség nélkül, szívből nevetett ezeken a kitörésein. Ahogy az emberre nézett, egyre kuncogva, mintha csak azt mondta volna: — Hát nem volt érdemes hozzámenni?... Hát nem eredeti alak ez a Jóska?... Mindent megér, ahogy ez zsörtöl, amiket ez a Jóska kitalál... — És hamarosan Egry arca is felderült, hogy újra kezdhesse: — Csak maga ne beszéljen... Csak maga ne mondana legalább véleményt inteligens emberek között... Mit gondol maga az én barátaimról... — És Juliska újból csak kuncogott, beszélt, beszélt nagy humorral, körültekintéssel, kivéve egyet, mert abban nem ismert pardont és ez a vallás kérdése volt. Egry csak rázta a fejét. Fuldoklott az asztma, a méreg és a cigarettafüst fojtogatásától. Villogtatta kékeszöld szemét, de soha életében káromkodni nem hallottam ezt az indulatos művészt. Sőt még tiszteletlenül nyilatkozni sem valaki meggyőződéséről, érzésekről vagy transcendentális vonatkozású dolgokról, Istenről, égről.

Nem volt bizalmaskodó sem. A trágár vagy kétértelmű viccekre is elkomorodott. Nem szerette, egyenesen utálta a kíváncsiskodást, a pletykát vagy mások, vagy a nagyvilág szerelmi pikáns ügyeit, azokban való turkálást. Mindez nemcsak tiszteletreméltó, de tiszteletet parancsoló volt benne. Egész lényében volt valami puritán tisztaság. Volt a próféta örök zsörtjéből. A mindig jobbat kereső nyugtalanságból. Valami átlátszó és fényresóvár karcsúság, mint a sohasem pihenő csirák szívós és sápadt magasbaszökése.

Hogy nem szerette volna az irodalmat, vagy hogy „a költészet számára gyanús szépelgés vagy stílus machináció" volt-e, mint Bernáth Aurél írja az „Utak Pannóniából" könyvében? Igen, olyan volt a 30—35 éves Egry Keszthelyen. Az új házas, és az új környezettel ismerkedő Egry. Igen érdekes ez a portré. Valóban bizalmatlan volt mindennel és mindenkivel szemben. De 30 év nagy pallér. 30 év nagy tanító és 30 év sokat épít és sokra megtanít. Sokat faragott Egry szobrán is. Sok éles szög lecsiszolódott róla. Bölcsebb lett emberrel és világgal szemben. A próféta sündisznó bundája sem állt már mindig tüskésen támadóállásban, és éles szeme is sokkal megértőbben nézelődött e tüskék alól a mindenségre. Világos bizonyítéka ennek 1920 utáni művészetének átalakult téma és formavilága, hangulata, íze és stílusa is. Bernáth ép e lelki-forduló táját rögzítette, hogy annál jobban láthassuk a különbségeket.

— Versek? — Akkor mind többször kérdezgette a véleményemet erről és arról a költőről. Költőkről és nem írókról. Verses antológiákat kért olvasásra. Talán hogy ne legyen olyan egyoldalú hat évi barátságunk beszédtémája, amelyet röviden így sűríthetnék: indult a horgászás dicséretével, a cigaretta szidása következett, azután

festészetről és a versekről való beszélgetés, majd pedig a bor, a nép és a természet köréből vett szertecikázó témák és újra megint sok elégedetlenség és befejezésül ismét a horgászás dicsérete... Nem hiszem, hogy csak udvariasság lett volna, hogy verses antológiákat kért. Hiszen ilyesmi, mint a formaság nem érdekelte és nem is volt sok érzéke hozzá. Ebéd után, vagy vacsora előtt a műtermében mind többször kért arra, hogy olvassak fel a magam és más költők verseiből. Arany és Petőfi között alig tudott választani, de érdekes, hogy Gyónit Adyval egyenrangúnak tartotta. Hogy miért, azt sohasem indokolta meg, pedig többször visszatértem erre a kérdésre. Ilyenkor is csak simogatta a homlokát... Egry abban az időben igen megszerette a modern és kísérletező muzsikájú és témájú, a villogó képekkel fényes és egyben magvas verseket. Csak a kákabélű dolgokat nem szerette a művészetben. Azt, ami mögött nem volt se íz, se szín, se pedig valóság. Gyűlölte az ilyen műveket, s az eunuch hangú bölcselkedést.

Irodalmárkodásunk emléke a „Vizitükör" című kötetünk, melyet nagy szeretettel állítottunk össze hosszú vers és rajzválogatások és címadások közepette. Életében, az akkori művészi és irodalompolitikai szituációban sajnos nem jelenhetett meg a kötet. Csak 1954-ben sikerült elfogadtatni. Addig a halott Egry mappájában két dekli közé kötve vártak a rajzai, melyekről a „szakértők" véleménye az volt, hogy közlésre alkalmatlanok. A „Vizitükörről" beszélve, nézzük csak meg, mit jelentett Egrynek a víz, a Balaton, a hal és a horgászás. A tóhoz ösztönösen vonzódott. Szinte átöröklött szenvedéllyel. A régi szép horgászidőkről a legnagyobb elérzékenyüléssel beszélt. Arca átszellemült. A rajongás szépítette meg. Vérbeli zalai, balatoni horgász volt, aki ismerte az időjárást, a vizet, a halat és a horoggal való halfogás minden csínját és bínját. A nagyszámú halfogó között az aránylag kisszámú, meditáló, a nádnyéllel, a nylon vékony morzéjén át egy másik elemmel társalkodó szekta kiválasztott tagja volt. Nem halpusztító hús-szákoló. Vérbeli, idegein át dolgozó horgász volt. Abból a fajtából, amelynek a vadászok körében Bársony István és az ő műveiből kirajzolódó magyar vadász a típusa. — Bizony jó lenne Bársony műveit is újra olvasgatni. — Nem a trófeagyűjtő és méregető, mindent puskacsőre vevő, a vadban csak a zsákmányt látó robbanógolyós „ősember". Neki szép élmény volt a nádközt töltött délután vagy alkonyat. Szemlélődő, teljes idegzettel kézből és érzékkel és nem ébresztő racsnival horgászó típus volt. Neki valamikor és még ekkor is a hal szépen való megfogása és ügyes szákolása volt az öröm. Egrynek sohasem segíthetett senki, bármekkora is volt a hal. Ketten viaskodtak. Megadott a horogra vett halnak minden „lovagias" lehetőséget a menekülésre. Ki az ügyesebb elv alapján állt! Egyszer a badacsonyi mólón valaki megakasztott egy szép pontyot. Szorult helyzetében az épp ott álldogáló Egryt kérte meg, hogy merítse be a halat. Egry a legnagyobb nyugalommal szólította fel az ideges és kapkodó horgászt, hogy adja át neki a nyelet is. A meglepődött horgász, aki csak a halra gondolt, oda is adta és ő nagy ügyeséggel vezette jobb kezével az öt kilós halat a baljába tartott merítőhálóba. Így adta át a halat nyéllel együtt a meglepett horgásznak. Ilyen volt. A félmunkát nem szerette. Nem bízott mások, csak a saját ügyességében.

Pedig, amint mesélte, akkor még voltak a keszthelyi öböl ősnádasaiban nagy halak. — Hogy mekkorák? — Egy történetét mondom el a sok közül, amikor emberéletet mentett. Embert szabadított meg a haltól.

Közvetlen 1918 után a Zalatorok nádasai között már a húshiány és az üzlet miatt is igen sok volt az orvhalász. Ezek egyrésze a nádi kis víztükrök tisztásain éjszakára hosszú szál zsinorra fenékhorgokat raktak. Pintér-gyékény pótákkal jelezték a helyet, és az erős zsineget egy nyaláb nádhoz rögzítették. Egryt, aki csónakkal horgászott köztük, ismerték. Sokszor összeakadtak hajnaltájban, amikor szedegették fel a horgaikat, hogy még korán reggel bevihessék a halat a keszthelyi családokhoz. Egyik alkalommal is orvhalász dolgozott nem messze tőle.

— Arra figyeltem fel, — mesélte — hogy egy loccsanás után hangtalan sistergő vergődésfélét hallok. Mint mikor a nádast cibálja a vihar... Az utolsó percben érkeztem az üres csónakhoz. Csak azt láttam, hol rángatódzik a nád. Odaeveztem és csak nagy kínnal sikerült az „ipsét" felcibálnom a csónakba... Egyik oldalról én

ráncigáltam, a másikról egy 20 kiló körüli ponty. Tragédiáját kishijján az okozta, hogy a horgos zsineget a nagy zsákmány miatt az „ipse" a csuklójára csavarta és így akarta odaerőltetni a csónakhoz a halat. Közben egyensúlyt vesztett. Kibillent a mély vízbe. Akkor már a csuklójára hurkolódott zsinegtől és az iszonyú erőt kifejtő kapitális pontytól nem tudott szabadulni... Szóval ilyen pontyok is voltak akkor még bőven, — mesélte az életmentő Egry József...

Ilyen helyeken és ilyen emberek között horgászott 1920 körül Egry József. Így kell nézni a halszigonyozó, kócsagos, gémes és vadkacsás olaj-pasztelljeit. Nádsikátoros, szittyószigetes és nádfalas képeit. E nagyszerű és festészetünkben új élményt nyújtó képei közé tartozik „A horgász", 1925; „Nap a víztükörben", 1937; „Kacsák a nád közt", 1940; „Halszigonyozó", 1941 és a boldog öröm sárgalila ragyogásában a hátán óriás pontyokkal. „Hazatérő horgász" 1941-ben festett képe és a sok-sok hasonló témájú őszi madárgyülekezést ábrázoló alkotása, amelyeket annak idején Firenzében láttam kiállítva 1948-ban. Elmondhatom azt is, hogy alkotásainak sajtó- és közönségsikere is nagy volt Itáliában. Nem egy újságot és folyóiratot hoztam haza és adtam át Egrynek, akit ezek az írások egyhangúan „az ecset poétájának" mondottak. Szerette Egry a lírát! Egész lénye érzékeny lant volt. Ezért is tartózkodott annyira minden olyan érzelem ütéstől, amely által a képen kívül érzelmi életét elárulhatta volna. E képek értékének igazi megértői csak azok lehetnek —, a bólogatók és divatos elismerésen kívül — akik ismerik és megsejtik ezt a világot.

Lakásán, a műtermében se szívesen látott mindenkit. De horgász padján senkit sem fogadott. Beült háttal a földnek és a deszkapad trónról amíg fel nem kelt, megszűnt létezni barátnak, rokonnak, még a hír és a segítség hozójának is. Ha észrevette, hogy valaki keresi, legfeljebb hátrafordult. ajkára tette szilenciumot jelezve az ujját és mint egy karthauzi szerzetes órákig ült tovább némán, míg el nem távozott a partról a látogató.

1946 óta márcsak horgászgatott. Se csónakja, se padja nem volt a vizen. Badacsony alatt. Etetett helye sem. Inkább számontartotta mi újság, mi hír a „horgászfronton". A konyhájukban ott állt haláláig a két régi nyele. Ezeket rendben tartotta. Orsói is jók voltak. Mindig készenlétben. Állandó bedobásra kész szereléssel. Ekkortájt már főleg csak süllőzött, csukázott. A horgászás igazi, szép arany idejének emlékeit élte át újra és újra ezekben a kisebb nagyobb kiruccanásaiban a badacsonyi móló kövein és nádasai előtt.

Ekkor már a nyéllel együtt magával vitte a pepita fedőlapos füzetét is. Ceruzával vázlatokat készítgetett. Hangulatokat rögzített. Sőt gyakran naplót vezetett. Több füzetre gyűlt ez az anyag érdekes vázlatokkal és nagyszerű művészetfilozófiai és lakonikusan magvas megállapításokkal. E füzetekbe készült rajzaiból, ha jóbarátnak megtetszett egy-egy vázlat, menten térdére fektette és kirepítette a lapot. Sokszor még a naplót sem kímélte. Egy rész abból is a rajz mellé került. Sok volt benne a nagyvonalú könnyelműségből. Képeit sajnos nem katalogizálta, nem őrizte úgy, mint majdan bankjeggyé váló anyagot. Kassák Lajos közlése szerint egyik alkalommal arra hivatkozott, hogy már ő is úgy van a hallal, mint az az öreg „vidra", — egy badacsonyi nyugdíjas vasutas —, aki csak azért nem horgászik már, mert sajnálja a szegény kukacokat a horogra tűzni.

Egrynek igen jó humorérzéke volt. Szívesen üldögélt a kis vendéglőkben. Élvezte a délutáni árnyas és langyos napsugarat. A tisztaabroszú terítéket és nagyon szerette, erősen kritizálva ínyével a jó bort, melytől este hamar hangulatba jött, ha neki való ritka társaságra akadt. Egy alkalommal érdekes dalt dúdolt el. Nevetve vallotta be, hogy a szöveget és a dallamot is ő komponálta. Én sajnos akkor nem jegyeztem le. Egy varjúról, a télről és a borról volt benne szó. Kurucos, bordalize volt. Később Juliskától is megtudtam, hogy Egry még fönt a hegyen, mikor megvolt a szőlő és jó boraik voltak, sokat dudorászott és kotta nélkül szíve szerint komponálgatott. Az italt sohasem vetette meg, sőt szerette, de csak a javát. Ha nem volt, elvolt nélküle is. Nem úgy mint a nikotinnal...

— Egry József érzelemvilágáról mit mondjak még ezekután? — Egy vershasonlat, azt hiszem Weöres Sándoré jut eszembe, egy hentesről, aki a szívét, mint a zsírt,

úgy méri. Igen, lett volna neki is mit mérnie, de gyűlölte a kimért szívet és érzelmeket, a kirakatot. Mint ember és művész az érzelmek megnyilatkozásában életében és a képein is egyaránt tartózkodó volt. Pedig szíve irányította. Aki az igazságot az egész létezés konstrukciójában minden síkon annyira kereste és igényelte, mint ő, annak érzelemvilága igen fogékony.

Teste beteg volt, de sohasem kímélte magát. Lélekben sohasem vonult vissza a világtól. Mindig kiállt az igaz, a méltányos mellett. Ez állandó zaklatottságban tartotta. Egyszer valahogy így rögzítette ezt: — Elborzadok a gondolattól, hogy mindent meglássak és ez az sok látvány, úgy álljon belém, hogy soha többet szabadulni ne tudjak tőlük. — Itt a látottakat kísérő részvétre, a kötelező szeretetre, a parancsoló kötelességre célzott, mert semmit sem tudott flottul venni, felelőtlenül csinálni. Csak teljes szívvel és lélekkel. Pontos és kínosan lelkiismeretes volt. Egy kirándulásomra emlékszem vissza. Csak azért említem, hogy őt jellemezzem, mert csak arról beszélhetünk hitelesen, ami velünk történt, amit láttunk.

Kemény január volt. A tó beállt Fonyód és Badacsony között. Sít kötöttem és a pattogó, fiatal jégen átsiklottam Zalába. Először Tatay Sándor vendége voltam, majd lejövet Egryéké. Közben egyik napról a másikra meglágyult az idő. Az olvadó jeget centis víz borította már, amikor kikísért a badacsonyi mólóra, hogy visszatérjek. Sürgetett az idő. Rohamosan olvadt a jég s előttem nagy tavak fénylettek Fonyód felé a jég hátán. Sehogysem akart a jégre engedni, hogy elinduljak. Hiába igyekeztem meggyőzni, hogy még baj nélkül átjutok. Mintha őt terhelné minden felelősség, konokul kitartott véleménye mellett, hogy nem mehetek. Én már annyira benne voltam az indulásban, hogy bár éreztem a kellemetlen szituációt, mely indulásommal adódott a vendég és vendéglátó között, de nekivágtam. Jól emlékszem, kezet sem fogtunk. Pár méter után utánam kiáltott: — Azonnal táviratozz, ha átértél. — Többször hátranéztem és Egry még mindig ott állt a mólón és mozdulatlanul figyelt utánam. Biztos vagyok benne, hogy addig nézett, amíg látott. Egy lezúduló alkonyi szél gyorsan áttolt a jégen és én azonnal táviratoztam. Ilyen volt. Nem ismerte a félérzéseket, a félmunkát és az „utánam az özönvíz" mondást.

Ha vendégségről esik a szó, akkor erről is meg kell emlékeznem. Homlokegyenest ellenkezője volt a sok mindenben kicsinyes Juliskának. Egry akiket szeretett, azokhoz szívesen rándult ki. Örült és igen jól érezte magát másoknál a megszokott társaságban. Juliska nem járt vendégségbe és ha otthon kínált is, de valahogyan igen körülményesen tette. Igaz, mindig nagyon előírásszerűen. Egry legtöbbször meg sem várta, míg felesége nagy nehezen belekezdett volna a meghívást jelző mentegető félmondataiba. Már rendelte is a reggelit. Előre bejelentette, hogy mi van a kredencben és valósággal kiprovokálta a ház minden kincsét az asztalra. Juliska végül ezen is csak nevetett, s már meg sem várva a folytatást, ebédre is meghívta azt, akit „Jóska" szeretett. A fekete főzésnél pedig, hogy Egry ne kifogásolhassa esetleg a takarékosságát a koffein körül, előtte mérte ki hamis kuncogások között a babkávé adagot, de akkor is valahogy nem az igazi magyaros, hanem „pauleros" vendéglátással. Férje a zalai szegény magyarember szívével látta vendégül, aki a házába tért. Mert Zalában is, akárcsak Somogyban a szegényember mindig jobb házigazda és vendéglátó, mint a módosabbja. De ez azt hiszem nemcsak a parasztoknál és a polgároknál, de így van a művészek házatája körül is. Sok-sok pikáns példával lehetne szórakoztatni az olvasót e téma köréből is, amely oly jellemző, mind az egyes emberek, mind pedig a családok jellemére és életére is.

Lakásuk az utolsó három évtizedben a szép keszthelyi ház és a badacsonyi, parasztos présházlakás után, amint említettem már, amolyan modern kivitelű nagyvázsonyi Kinizsi lakótorony volt. Földszinten a konyha, első emeleten a szoba és a másodikon a „várúr" műterme. Mestert nem mondhatok, mert erre sohasem tartott igényt. Ő egyszerűen csak a nevére volt igényes. Ez a műterem a végtelenségig puritán volt. Négy fehér fal, egyetlen kép nélkül. Legfeljebb egy rajzszegekkel falra feltűzött féligkész kép kartonja. Egy kis festett kerek parasztasztal, mellette két falusi, egyeneshátú kényelmetlen szék. Magának egy gyalult asztallap, egy festőállvány, pár

könyv és két keményfedelű mappa. Egyik a kisebb, másik a nagyobb méretű, már kész, kartonra festett képeknek, rajzoknak. Az asztal, az asztalon levő és az asztalt fedő lapok telerajzolva apró kis képekkel. Ezek a bélyegnagyságtól a 10x10 centis méretig százával gyűltek össze az Egry hagyatékban. Megannyi első és továbbfejlesztett terv, vázlat, variáció a nagyobb méretű alkotásokhoz.

Ebben a tiszta és magas, cellaszerű környezetben dolgozott. Állandó idegességben, lázban, mint az új életeket költő kotlós. Hol pilledten, hol pedig féltő csőrös berzenkedésben. Ebbe a badacsonyi emeleti műterembe zárkózott be harminc év tájaival, a valóságból ébresztett látomásaival, amelyeknek szenvedő hőse és teremtője is az a legtöbb képén szereplő egyetlen ember, aki az alkotó művésszel azonos. Ez az egyetlen személy, aki művein a végtelenül szép és hatalmas természetbe szorult embert jelképezi, mindig egy kicsit tragikus alak.

— Hogyan alkotott? — Arra igen jellemző „A festő" című 1937-es képe. Az a rémült döbbenet, amely a vászon előtt álló művész arcáról sugárzik, szinte azonos az „Uram nem vagyok méltó" ijedtségével a látomás előtt. Sőt mintha a menekülés gondolatáig fokozná ezt a lelkiállaptot a meglelt „kincs" vásznon felvillanó váratlan megjelenése.

Ő mondta el, mint hullott egyszer egy ilyen lelkiállapotban az égből ha nem is a földre, de szerencsére egyenesen a tengerbe... Belgiumban, egy hajókikötő fölötti állványzaton festett. Amint mondtam, olyan volt ilyenkor, mint egy meghúzott ideg, szinte merevre dermedt. Szögletes mozdulatokkal dolgozott a részegséghez hasonló állapotban. Szokása szerint hátralépett és a tengerbe zuhant. Úgy mondta, hogy toronymagasságból. Csak a gyorsan megjelenő mentőcsónak segített rajta. Bizonyos humorral mesélte, hogy mert ez a képe sem lett jobb, mint a többi, ez is hozzájárult ahhoz, hogy lemondjon a természetben való festésről. — Elég volt egyszer az égből a földre hullott festő példája, — élcelődött.

Inkább beült a műtermébe. Eleget látott a világból és úgy csinált, mint egy öreg kaposi tengerész barátom, aki mikor 50 év után megjött az óceánokról, 3 méter magas kerítéssel vetette körül a házát és a kertjét is, hogy biztosabban „lássa" a világot...

Általában egész lényében volt valami rácsodálkozás a szigorú világra és eseményeire. Örökké kutató, hol rémült, hol éhes, hol ellágyuló volt a szeme. Olykor pedig az önmagába forduló visszafelé nézéstől szinte üres kerekséggel tágult szét a mindenség útjai előtt. Néma elmerüléssel tudott órákat, napokat ülni messze a partról a zuhogó fényben, az áhítatos csendben. Az igazi „horgász" e megfeszített, csendes figyelmében van annyi elmélyültség, mint a szentek hajdani meditációs tűnődésében. Egry művészete, azt hiszem, többet érlelődött és valójában is többet „festett" horgászás közben, mint a műtermében. 1925 után kialakult egész festői világára igen jellemző az a története, amelyet egy hajnalon pillantott meg.

— Kora hajnalban egy Balatonra tartó pásztort láttam. A csorda előtt ment. Utána a tehenek. Amikor a vízhez ért, a kelő nap eléje ragyogott. Engem nem láthatott... Megállt, hosszan csak a napot nézte. Szája valamit mormolt, miközben akkurátusan lehajolt, s mint a templomban, ujját a Balaton vízébe mártotta, mint a szenteltvíz tartóba és a nap felé fordulva magára keresztet vetett. Megdöbbentett ez a látvány. Egy napimádó pásztor... Azóta se tudtam elfelejteni... —

Nagyjából ezekkel a szavakkal mondta el a történetet. Azt hiszem Egry műveinek is van valami ilyen reális tartású pannoniai pogány-keresztény, naptól ihletett földműves-pásztor hangulata. „A festő" tekintete is ilyen révületet sugárzik s a „Betlehemesek", a „Keresztelő szent János" mozdulata, „A szegény halászok", a „Szent Kristóf" és a „Szivárvány" ihletése is ide, ebbe a félig keresztény-pogány, kissé latin tógákkal aggatott világba tartozik, melynek istene a nap, amely a természet templomába a fényt zúdítja és amelyben a Balaton, csak amolyan zalai pásztor kis „szenteltvíz tartója"... Azt is tőle hallottam, hogy az igazi balatoni halászok a legnagyobb szentségtörésnek tartották, ha valaki a Balaton vízébe köpött. Igazi halászvadék ezt

sohasem tette. Aki igen, annak tápláló anyja, a víz, aki a halat adja, ezt később biztos visszafizette...

Így élt Badacsonyban haláláig, amelyet Juliska így mondott el: — Pár napig az influenza gyötörte a tbc-vel állandóan küzdő Jóskát. Aránylag hirtelen legyöngült. Vékony arca olyan volt, mint a szellem. Izzadtságát sokat kellett törölnöm, de a halálra egyőnk sem gondolt... Feltűnő csak az volt, hogy nem volt türelmetlen. Az utolsó nap, amikor a homlokát megcsókoltam, hideg, áttetsző szemének ellentéteként az érzelmes értelem hangján megkérdezte: — Nem fél tőlem? — Juliska kérdőn nézett rá: — Hát nem fél a haláltól?... Nem fél a tbc-től?... — Nem, 30 éven át nem féltem tőle,Jóska. — Egry József e szavak után felült, hátát a falnak támasztotta, Juliskát nézte, azután az ablakon át az eget, újra Juliskát, és igen nyugodtnak, nagyon boldognak látszott felesége vallomásától... Pár óra múlva, 68 éves korában meghalt.

Végül is meg kell állapítanunk: ez a Budapestről, a műterméből és lakásából is kibombázott mester egész életében nagyon egyéni utakon járt. Nem csodálkozhatunk hát azon, hogy azt, amit teremtett, senkiéhez sem hasonlíthatjuk!

— A Balaton festője volt? — Ez primitív leszűkítés. Egy kis horizont rosszul értelmezett jelzője. Firenzei kiállításán az angolok, olaszok és a tengerek népei mit tudtak a Balatonról? Eszük ágába sem jutott, hogy egy tóhoz, vagy a vízhez kapcsolják művészetét. Egyszerűen egy nagyszerű festőt csodáltak benne. Latin szellemességgel, amint már mondtam, „az ecset poétájának" írták az olasz lapok.

Mondjuk talán azt, hogy kiemeljük a Balaton horizontból, hogy az, amit csinált, európai színvonalú? — Ez is csak szűkítés. Ha művészetről beszélünk, mérjünk csak és mérjük őt is az egyetemes művészet színvonalához. Ez méltó hozzá! Általában, azt hiszem, ideje lenne leszokni arról, hogy a színvonalmérce alatt egyszerűen Európát értsük. Az effajta összehasonlítások alkalmával mindig nyugatról beszélünk. S ott minden egyszerre oszlop, alap és boltozat lesz, amihez mérni „kell"... Pedig miről van szó? Egyszerűen csak a nyugati kultúra egyes jeles műveiről. Mindez, ha előre kikiáltott minta vagy alap, akkor ebben a formában csak öncsonkítás lehet, vagy szemellenző fölhelyezése. Mert mit mondjunk akkor pl. az indiai, a kínai, a keleti kultúra oszlopairól? Azok talán nem lehetnek a művészetben mértékeink? Az igazi művészet és a mi művészeink horizontjai csak az egyetemes művészet lehet.

Valahogy így nézte Egry József is az alkotás horizontját. Így járta végig útjait, mindig saját szellemére hallgatva és figyelve.

Így születhetett meg művészettörténetünkben az igen egyéni Egry stílus.

1961.

Varga Hajdu István

Emlékezés Egry Józsefre

Egry József képeivel főiskolás korom előtt találkoztam először, ha jól tudom, a Tamás Galériában. Aquarelljeinek és rajzainak szép gyűjteményét láttam ott. Művészetről való ismereteim még nagyon szegényesek voltak. Abban az időben kerültem föl Pestre, annak előtte bizony kevés képet láttam s a művészetet szinte kizárólag a Pesti Hírlap Vasárnapjainak színes nyomatai közvetítették hozzám. Lakatoslegényként éltem a fővárosban, de szenvedélyesen érdekeltek a képek. Szabadidőmben magam is festegettem, rajzolgattam, ahogy tehettem, jártam a kiállításokat, sűrűn nézegettem a képszalonok kirakatait. Nem tudtam én Egryről semmit. Nem közölt színes nyomatot képeiről a Pesti Hírlap Vasárnapja sohasem. Csak úgy belecsöppentem az ismeretlen művész világába. Igen különösnek találtam festészetét, de rendkívül vonzónak. Ösztönöm azt súgta, hogy itt valami egészen mást fedeztem föl, mint a műcsarnoki kiállításokon, vagy a Hoffmann és Solymossy képszalonok kirakataiban. Eztán már lestem az Egry képeket, s a látásuk mindig ünnep volt számomra.

Művészet iránti vonzódásomnak az lett a vége, hogy miután a mindennapi munkám mellett leérettségiztem, fölvettek a Főiskolára is (melyet eleinte állandó éjszakás szolgálat után látogattam), tanév végén, 1947 nyarán művésztelepre mehettem. Minden erőmmel azon igyekeztem, hogy Szigligetre kerüljek. Tettem ezt egyrészt azért, mert a Balaton-felvidéket csak Egry képeiről ismertem, másrészt mivel legfőbb vágyam volt, hogy Egry Józsefet magát is megismerjem. Tudtam, hogy Szigliget közelében, Badacsonyban él. Elhatároztam, hogy fölkeresem és megmutatom neki dolgaimat. Reméltem, hogy nem dob ki, s talán segíteni is fog bírálatával, tanácsaival. Érdekes, hogy társaim közül akkor senkiben sem élt hasonló szándék.

Összeszedtem addig készült, legjobbnak vélt képeimet s nekivágtam a nagy útnak titokban. Útközben, ahogy nézelődtem, sorba tűntek elém az Egry képekről ismerős motívumok: a cukorsüveg-forma gulácsi hegy, a tótkalap-forma Szentgyörgy, a szőlők, a Badacsony oldalában hajlongó kapásokkal, a karéjos öblök, vibráló emberekkel és tehenekkel, s ahogy visszanéztem: a teremtés mesterműveként a bájos és igen emberi méretű szigligeti hegyek csoportja. Minden őrá emlékeztetett. Badacsonyba érve megkérdeztem az első embert: hol lakik Egry József, a festő? Szívesen útbaigazított. Méricskéltem az állomás közvetlen közelében lévő házat, föl-le sétáltam előtte s végre nagy elszántsággal becsöngettem.

Felesége nyitott ajtót. Gyanakodva nézett, de miután elmondtam, ki vagyok, s mi végre jöttem, gyanakvása fölengedett, barátságosan betessékelt, fölszólt férjéért a műterembe. Jött ő fontolt léptekkel, meglepően egyszerű öltözékben. Volt valami szigorúság az egész emberen, különösen az arcán, és valami meggyötörtség. Láttam már ezt az arcot önarcképein, de alig hittem, hogy így létezhet a valóságban. Csupa ránc, csupa gyűrődés. Akik régebb óta ismerték, azt mondták, hogy mindig ilyen volt. És aráncos arcban milyen szúrósan ült a szeme, milyen mélyre ható volt nézése! Ezek a szemek bizonyosan a vesékbe látnak, — gondoltam, miközben a meghatottságtól szólni se tudtam. De beszélt helyettem segítő kedvességgel Juliska néni, a Feleség.

Fölmentünk a műterembe. Nagyon kíváncsi voltam, milyen is lehet egy nagy mester munkahelye. Érdekesen épült a ház. A földszinti előszobából nyílt a konyha, az étkező. Falépcső vezetett föl a szobákhoz és a legfölül lévő műteremhez, mely így kétszeresen el volt szigetelve. Amint a műterembe jutottam, vizsláló szemem azonnal a képeket kereste. Kevés volt a falon. Legjobban egy olajjal festett csendélet ragadott meg. A műterem egyébként igen puritán módon volt berendezve. A vásznak egymás mögé támogatva álldogaltak a fal mellett. Hallottam már régebben a talánynyos hírt, miszerint a fény s a víz festője szobrokat is farag fából. Most végre szemtől szembe álltam velük. Láttukra megoldódott a rejtély. Olyanok voltak ezek az alkotások is, mintha az Egry képek jellegzetes figurái öltöttek volna bennük plasztikus testet. Csupa sommázott forma, semmi részletezés, de rendkívüli kifejező erő. Pihenésként faragta őket a mester késsel. Különben nem voltak szobrász ambíciói. A műteremből tágas erkélyre lehetett kimenni. Remek kilátás nyílt onnét Szigliget és a fonyódi hegyek felé.

Egry elbeszélgetett minden velem kapcsolatos dologról. Olyan közvetlen volt a hangja, olyan barátias, hogy egyszeriben föloldódott elfogódottságom, s előmerészkedtem a magam zsengéivel. Nagyon érdekelte, hogyan élünk és mit csinálunk a művésztelepen. Találkozásaink ezután rendszeressé váltak s én egyre otthonosabbá lettem nemcsak házában, de festészetének világában is.

Mindig csodáltam képeinek üde frisseségét. Küszködésnek, verejtéknek semmi nyoma rajtuk. Mintha egy ülésre lehelte volna oda a színeket a papírra, vászonra. Pedig mennyi vázlat, kisebb-nagyobb kompozíciós terv előzte meg őket. Fáradságos volt, amíg megtalálta az igazi megoldást, azt a technikát, amellyel önmagát legjobban kifejezhette, ám a technikát igyekezett mindig alázatos szolgájává tenni. Festményei a látszat ellenére nem egyszeri nekirugaszkodásra készültek. Rendszerint nem kezdett el képet úgy, hogy aztán sürgősen be is fejezze. Egyszerre több művet fejlesztett. Voltak vásznai, amelyeken évekig eldolgozott. Lassan érlelő módszere láttán említettem neki egyízben: nem hiszem, hogy valaki is képes lenne őt utánozni éppen

sajátos technikája miatt. Mire ő elmondta, hogy bizony gyakorta találkozott hamis Egry képekkel. Voltak közöttük igen gyatrák, de akadtak néha feltűnően ügyesek is. Nehéz megérteni, ezek az emberek miért vetemedtek az utánzásra. Valószínűleg saját képeikkel is kereshettek volna pénzt és kevesebb kockázattal. Az Egyetemi Könyvtárral szembeni kis közben, a kirakatokban néha egyszerre 5—6 hamisítványt is látott. Még a neve is ott bizonykodott alattuk.

Két teljes nyarat töltöttem Szigligeten, összesen mintegy nyolc hónapot. Egryékhez minden csütörtökön hivatalos voltam. Ilyenkor Juliska néni fölszólt a műterembe: „Megjött a Varga!" E napokon mindig meg is ebédeltettek. Szinte a családhoz tartozónak éreztem magam.

Utólag mégis megértem tartózkodásukat, amivel először fogadtak, hisz magam is láttam, mikor befutott egy-egy kiránduló hajó, s néha özönével jöttek emberek, hogy megnézzék Badacsony nevezetességei — a Kisfaludy ház és a Rózsakő mellett — Egry Józsefet is. Nem tudott mindig kitérni a zaklatás elől. Az ilyen kíváncsiskodókkal szemben egyáltalán nem volt szívélyes. Előfordult, hogy éppen fültanúja voltam csikorgó válaszainak. Éppen az udvaron voltunk, s beszélgettünk. Az egyik látogató csak úgy öntötte a közhelyeket a Mesterről és környezetéről. Éppen a ház zölddel borított környékéről próbált igen szépeket mondani, hogy mennyire festő ecsetjére való, amikor a Mester mordul odabökte: „Én ebben a spenótban semmi érdekeset nem látok!"

Egryék nagyon egyszerűen éltek. Kétszeresen otthon éreztem magam náluk, mivel őszintén kedvesek voltak hozzám, másrészt a környezet a régi cserepekkel szüleim barcsi otthonát idézte. Mindig a konyha melletti családi asztalon terítettek. Ceremóniák nélkül, majdnem parasztiasan folyt az étkezés. A házigazda keveset beszélt, bár olykor rendkívül szenvedélyes tudott lenni. Az ételektől nem várt sokat, kevéssel beérte. Mindig ittunk egy pohár jó borocskát is, de ő magának sohasem töltött újra. Mint mondottam: ebéd közben keveset beszélt. Annál többet felesége. Mennyi kedvesség, mennyi mozgékonyság volt ebben az akkor már nem éppen fiatal asszonyban! Mindenben férje kedvét kereste, mindene a „Jóska" volt. Előfordult, hogy odaérkeztemkor még egyedül találtam. Ilyenkor Juliska néni olyan önfeledten tudott beszélni a távollevőről. Rajongott érte, az emberért és a festőért egyaránt. Ekkora szeretettel ritkán találkozik az ember. Pedig férje olykor kemény is tudott lenni hozzá. Az asszony szinte bigottan vallásos volt. Jóska bácsi inkább ateista. Ha Juliska néni vallásról, egyházról beszélt, ura bizony zordan és tapintat nélkül mondta ki ellenvéleményét. A megszeppent feleség ilyenkor engem próbált segítségül hívni érveihez.

Mosolyogtatóan különös volt együtt látni a két embert. Merő ellentéte volt egymásnak. Jóska bácsi szikár, szigorú, megfontolt és szűkszavú, aki nemigen tudta kimutatni házastársi szeretetét sem, — Juliska néni gömbölyded, mozgékony, és mint a kismadár, olyan csicsergő beszédű. Megható volt az asszony hitvesi ragaszkodása. Pedig egyáltalán nem volt könnyű dolga a beteges ember mellett, kit egyre inkább kínozott, gyötört az asztma. Láttam, hogy egy-egy roham közben arca milyen szenvedővé torzult. Ilyenkor értettem meg, mennyire igazak, hitelesek önarcképei. De Juliska néni ezért a nyűgös, beteges emberért biztos egzisztenciájú férjtől vált meg, hogy egész élete áldozatvállalás, betegápolás legyen. Férje válláról szinte minden gondot levett, hogy csak a művészetnek élhessen. Van ebben a gondoskodásban valami sorsszerű. Mi lett volna Egry művészetéből, ha nem ilyen konok és áldozatos asszony áll mellette?

Találkozásaink során nemcsak művészetről és művészekről folyt a szó. Egryt minden érdekelte az életben. Hamis a sokat emlegetett feltevés, hogy ő Badacsonyban a mindennapok problémái s az emberek elől menekült. Láttam, milyen szívélyes volt az egyszerű vízparti emberekhez: halászokhoz, kapásokhoz, tejhordó asszonyokhoz, kik mindenkor fesztelenül, otthonosan mozogtak házában is. A látszólagos remeteségben azért érezte jól magát, mert utált minden külsőséget, társadalmi formaságot, konvencionális képmutatást. Badacsonyi környezetében ebből szerencsére a lehető legkevesebbel találkozott.

Ahányszor elvittem hozzá, minden alkalommal végignézte új termésemet, aztán úgy általában elmondta: festői magatartásomban mit helyesel és mit kifogásol. Szenvedélyesen tudott beszélni. Minden szavának súlya, jelentősége volt. Udvariassági frázisokat sohasem hallottam tőle. Azonkívül, hogy megmondta, melyik képem tetszik neki, egyenkint sohasem részletezte véleményét. Szavaiból mégis mindinkább kitetszett művészetről, művészekről való vélekedése. Ilyen beszélgetések alkalmával tárultak föl előttem művészi elvei, szándékai. Szomjasan lestem minden szavát. Igaznak éreztem, mikor a hibáimról beszélt. Nem a kiválasztott művész, hanem az idősebb, tapasztaltabb ember szólt belőle, akinek minden szándéka a segítés volt. Tanításainak lényegét talán így lehetne summázni: dolgozni, minél többet!

A természet változásait kell megfigyelni, hogyan viselkednek a dolgok különböző időben: napsütésben, szélben, a köd és pára varázslata mögött. A természetben semmi sem állandó, minden mozog. Nincs megállás. Az örök mozgást kell megtalálni, meglátni, munkáinkon megragadni, kifejezni. Ne legyenek olyanok a dolgok, mintha megdermedtek volna. A festő és a modell folyton más, más relációban van egymással, még akkor is, ha a modell mozdulatlan. A festő helyzete is változik, mindig másként látja a szemlélt valóságot. Teljesen lezárt állapot nincs. A teret az élet gazdagságával az örök változással kell variálni. A dolgok sajátos karakterét ott kell kiemelni, ahol legjobban kívánkozik. A portréban például nem a részletezéssel, hanem a lényeg megtalálásával, kifejezésével legyen hűséges a művész. E cél vezet az egyetlen úton, melyen az alkotó egyénisége kibontakozhat.

Egry nem szerette azokat, akik csak lefestik a dolgokat. Egyenesen megvetette őket. Egyetlen képén, de még vázlatán sem láttam efféle utánzó próbálkozást. Legkisebb rajzát is képalkotó szándék élteti, melyen a motívumok csak nyersanyagul szolgálnak.

Többször beszélt Főiskolán töltött utolsó évéről. Továbbképzősként külön műtermet kapott s Ferenczy Károly járt be hozzá rendszeresen korrigálni. Nagy megbecsüléssel emlegette őt. Elmondta róla, hogy ilyen látogatásai alkalmával nem ragaszkodott a korrektúra iskolás formájához, még a szabályos korrektúra időket sem tartotta be. Ott ült nála, s beszélgetett vele kötetlenül sokszor félnapig is. Egy-egy kép sorsáért sokszor jobban izgult, mint a fiatal festő maga. Valahogy így beszélt ő is velem, a tanítvánnyal, mellőzve minden tanáros felsőbbséget. Ez a bánásmód természetesen következett emberi karakteréből.

Az együtt töltött órák után, amint mentem a tördemici országúton, bennem zsongtak Egry szavai. Megkíséreltem mindent úgy látni, ahogy tőle tanultam. Menynyire munkára serkentőek voltak számomra ezek a találkozások! Azóta se tudtam olyan sokat dolgozni, hogy elkerültem közelségéből.

Ismertem családi gondjaikat is. Abban az időben igen kevés nyugdíjból szűkösen éltek. Akkoriban még közellátási nehézségek voltak, s a két idős ember nehezen tudta előteremteni a konyhára szükségeset. Több ízben is szereztem a részükre lisztet. Végigjártam az összes malmokat föl egész Tapolcáig és az ismerős parasztoktól is kunyoráltam. Volt olyan szigligeti paraszt, aki mikor megtudta, kinek szeretném vinni, szívesen adott. A szigligeti kertészetből — Egry kedvenc eledelét, — gyümölcsöt is kerítettem.

1947-ben, az akkori kultuszminisztérium freskó megbízást ígért Egrynek. Szívesen csinálta volna, de egészségi állapota miatt igen félt a vizes faltól. Nagyon megörült, amikor megtudta, hogy én abban az időben éppen a Főiskola freskó és anyagtechnika tanszékén voltam tanársegéd. Megígértem, ha kézhez kapja a megbízást, a legnagyobb örömmel segítek neki, s elvégzem a munka fizikailag nehéz részét. Mutatta a tervet is. Jellegzetes balatoni táj volt: öböl tehenekkel. Hitem szerint kiváló freskókat festhetett volna. Az ő koncepciója természetesen különbözött volna a szokásostól. Egryt nem befolyásolták konvenciók. A freskóval kapcsolatban pedig különféle előítéletek élnek máig is. Nehezen tudják elképzelni másként, mint egymás hegyire, hátára festett alakokkal, közhelyszerű szimbólumokkal, melyek kiagyalt szituációban vannak egymással. Miért ne lehetne freskónak hasonló témája, mint a „Balatoni halászok", a „Balatoni pásztor", a „Delelés", de különösen a „Szegény halászok",

a „Szent Kristóf" és a „Keresztelő Szent János"? Ez utóbbiak mennyire nélkülöznek minden hamis vallásos érzelgősséget s kellemetlenül émelyítő édeskésséget, mely éppen a kor egyházias művészetét jellemezte. Minden tulajdonság megvan bennük, ami jó freskóvá tehetné őket. Szilárd és szabatos képszerkesztés, világos mondanivaló és a kifejezés rendkívüli koncentráltsága, nem utolsó sorban a kifinomult színek. Sajnos a freskóból — megbízás híjján — nem lett semmi. Hány ilyen alkalmat szalasztottunk el!...

Egyik hozzám írt lapjának szövege, melyben a freskóról is szó van, a következő:

Kedves Barátom!

Soraidnak örültem, megértem minden vonatkozásban az életed körülieket. Ezek, ha nem éppen kívánatosak is, bizonyos részleteiben a jövőd kellékei. Sajnos, nagyon sok kellemetlen nem kívánatosat kell fölszednünk azért, hogy az értéket megtaláljuk.

Az említett freskó ügyében még nem határoztam, majd a télen, ha Pestre megyek, tájékozom még ekörül. Különben köszönöm a felajánlott szívességed. Egyenlőre nincs semmi, mivel igénybe vehetnélek. Magamról ezúttal nem tudok érdemleges valamit jelezni. Vagyunk az ismertekben és tél előtti gondok, miegyebek között. Most csak ennyit Kedves Barátom.

Köszönve ismét minden szives figyelmed és a legjobbakat kívánva: őszinte híved

Egry József

Badacsony, 1947. XI. 17.

Barcsaynak, Medgyessynek légy szíves üdvözletünket tolmácsolni.

A monumentális jellegű művészetekhez erős vonzalma volt. Szigligeten a szemétben talált színes cserepekből mozaikokat raktam. Mikor megmutattam neki, kifejezésre juttatta, mennyire tetszik neki ez a technika. Aztán is biztatott, foglalkozzam e szép művészeti ággal, mely szűkszavúságában is különösen szuggesztív lehet. 1948. január 5-én kelt lapján írta a következő sorokat: ...„*Annak meg különösen örülök, hogy a mozaikban gyakorlod magad és bizonyos eredményt is mutathatsz e téren. Magam is igen szeretem a mozaikot és kár, hogy a mai világban kevés alkalom kínálkozik ennek gyakorlására.*"...

Aznap, amikor mozaikjaimat hozzá vittem, áthajóztunk Fonyódra. Takáts Gyula, a költő várt bennünket a kikötőben, s vele volt másik közös ismerősünk: Fodor András is, az ifjú költő. Azon a délutánon történt, hogy bevonultunk egy csöndes kiskocsmába, aholis Jóska bácsi és Takáts Gyula kedvet kaptak a billiárdozáshoz. Olyan magafeledten csinálták, különösen Jóska bácsi, és olyan jól, hogy mi, — efféle sportban járatlan fiatalok, — csak ámultunk. Mikor Jóska bácsi tekintete éles sugarával bűvölve a célt, ellökte a dákót, s a golyó okos kocogással érintette a többit, Takáts Gyula lelkendező örömmel, ujjongva ismételgette: „Mintha csak szeme volna!..." Akár a festést, — ha már mívelte —, a billiárdozást is teljes energiával csinálta Egry. Milyen diadalmas is volt az arca egy-egy jól sikerült sorozat után!

Nagyon szerette és becsülte Takáts Gyulát. Rajta kívül még Tatay Sándort — aki az idő tájt a Rodostó menedékházban lakott —, szokta gyakran emlegetni. Takáts Gyulát lelki rokonság kapcsolta hozzá, nem csoda, hisz a Balatont, s környékét, a Balaton vidéki emberek világát senki olyan jól nem értette meg, nem ábrázolta, mint éppen ők ketten. Rokon szenvedélyeik is voltak, mint például a horgászás. Barátságuknak ritka szép dokumentuma a még együtt összeállított „Vízitükör" kötet, melyben a Balatonról szóló versek és rajzok oly csodálatos harmóniában olvadnak össze.

Amint a főiskolai tanév megkezdődött, akármennyire fájt is, ott kellett hagynom Szigligetet, s Szigligettel együtt Egryék közelségét. Két hosszú nyáron jártam az utat Szigliget és Badacsony között. Ezek a nyarak voltak az én igazi „egyetemeim"

Jóska bácsit, az embert és a művészt egyaránt mesteremnek, példaképemnek tekintettem. Második ottani nyaram végén búcsúzóul szép tusrajzot kaptam tőle ajándékba, amelyet magam választhattam ki.

Figyelemmel volt sorsom további alakulása iránt is. Ha mással nem tudott, tanácsaival próbált segíteni. Mivel fiatalsága, hasonlóan az enyémhez, sok nehézséggel volt teli, különösen megértette gondjaimat, bajaimat. Miként már föntebb idézett soraiból kitűnt, úgy vélekedett, hogy a küszködés, a kellemetlen körülményekkel segít a bennünk lévő értékek megtalálásához. Egy másik levelében így fogalmazta meg ezt a gondolatot: *„Én csak azt mondhatom, akárhogy is történnek a dolgok, ezeket átmenetileg viselni kell. Ez minden fiatalnak, különösen ha tehetséges, a sorsához tartozik."*

Ezután már ritkább vendég voltam náluk. Szegény főiskolásként ritkán jutott vonatköltségre pénzem. Ha mentem, szívesen láttak. Egry sorsa időközben anyagilag jobbra fordult, hiszen Kossuth-díjat kapott életművéért, egészségét azonban ez sem tudta helyreállítani. Sajnos elment közülünk idő előtt.

Már korábban is hallottam egy külön mappáról, amibe Jóska bácsi rendszeresen tett el képeket, rajzokat. Ezekről nem beszélt és nem is mutatta őket senkinek. Nem eladásra, Juliska néninek gyűjtögette valamennyit, ha netán özvegyen marad, szolgáljon számára emlékül, s ha szükséges, anyagi bázis gyanánt. Egry halála után felesége megengedte, hogy végignézzem ezt a gyűjteményt. Szívbemarkoló volt a találkozás. Megváltozott a ház levegője, pedig ahogy végigjártam a szobákat, szinte minden ugyanúgy a helyén volt, mint régen. Műtermében is minden ugyanúgy, mint amikor először léptem be. Asztalon a kréták, festékek, ecsetek, paraszti cserépedény a száraz virágokkal és mégis megürült a ház, pedig vagy hat unoka költözött belé. Juliska néni most rájuk pazarolta szeretetét.

Nem közismert és publikált dolgok voltak a mappában. Talán közvetlenebbek azoknál. Meghitt, csöndes emberi vallomások. Bizonyára Jóska bácsinak is kedvesek lehettek. Közben idegenek jöttek a házba, vásárló szándékkal. Az özvegy nehezen, sóhajtozva bár, de tán az unokákra gondolva, csak adott el a képekből, úgy mintha szívéből kellene leszakítania egy-egy darabot.

Amikor ismét magunkra maradtunk, Juliska néni megajándékozott egy kis aquarellel. Tudta, mennyire szerettem a férjét. Kaptam Jóska bácsi megmaradt festékeiből és ecseteiből is. Szinte sajnálom használni őket.

Azóta, hogy elment közülünk, árva lett a Balaton s árvák lettek mindazok, akik szerették és becsülték őt. A Balatont s a Balaton környéki embereket azonban mi már csak úgy látjuk, ahogy ő tárta elénk képein. Egyik műgyűjtő mesélte, hogy mások unszolására kezdett gyűjteni Egry-képeket is. Eleinte szokatlannak találta őket, később annyira hozzá nőttek, hogy ha valamelyik kép kiállításon van, szinte megmagyarázhatatlan nyugtalanság, hiányérzet fogja el, ami csak akkor oldódik, ha már a képek ismét visszakerülnek hozzá.

Akik műveivel valaha is találkoztak, nem tudnak szabadulni hatásától. Mit is szeretünk a képein. Talán azt, ha tovább együtt vagyunk velük, olyan érzésünk támad, hogy eltűnik mögülünk a fal, s olyan világ tárul elénk, mely nem hasonlít semmi máshoz, amelynek sajátos rendje, sajátos atmoszférája van, melyet egy áthatható akaratú, hatásoktól független nagy művész varázsolt elénk. Ennek a csodának válunk részeseivé.

Igazán megérdemelné, hogy egész életművét bemutató kiállítással hódoljunk emlékének, s tegyük nevét és műveit ismertebbé az emberek előtt.

Németh Antal

Az opera, mint színpadi probléma

Azok a jeles zenekedvelő urak, akik a XVI. század végén időnként összejöttek Giovanni Bardi és Corsi firenzei főurak palotáiban, hogy a zene és ének új stílusa fölött vitatkozzanak, és bemutassák egymásnak kompozícióikat, nem sejtették, hogy micsoda hatalmas lombozatú, sok gyümölcsöt hozó fának a magját ültetik el a történelem időtlen kertjében. E tudós- és művészkör, a camerata tagjai előtt, az antik színház ideálja lebegett, amikor a dramatikus monodia kialakításán fáradtak és ó-görög módra akarták a nuove musiche stílusát mind elméletileg, mind gyakorlatilag kialakítani. Plátói felfogás szerint a zeneművészetben első helyen áll a szó, azután jön a ritmus és végül a hang. Ha valaki tehát az antik éneket kívánta utánozni, le kellett mondania az akkor uralkodó többszólamúságról, mivel itt a szó az utolsó helyen áll, és a kontrapunktikus feldolgozásban széttépve és érthetetlenül szerepelt. Csak az egyszólamú ének jöhetett tekintetbe. (Ismerünk ugyan a XIV. szd-ból is egyszólamú énekeket, azonban ezek követés nélkül maradtak, és művészi célkitűzéseikben is másértelműek voltak.) Így született meg az antik szellem inspirációjára a reneszánsz egyik legérdekesebb új műfaj-eredménye, az opera, amely új műfajt 367 év előtt tartottak keresztvíz alá: 1594-ben, az előbb említett Corsi, firenzei házában mutatták be ugyanis a Dafné c. operát, melynek szövegét Rinuccini, zenéjét pedig Jacopo Peri írta.

Azóta 12 nemzedék kezén alakult, formálódott korról-korra ez a különös és szép theátrális műfaj, mely a zene és a színház házasságában egy szép tévedésből fogantatott. Egymást válthatták az opera-alkotó generációk, Monteverdire jött Manelli, Ferrari, Cavalli, ezekre Cesti, majd Scarlatti, Händel, Mozart, Weber, Wagner és az utolsó félévszázad nagyjai, egy közös, bensőleg változatlan vonást őriz az opera a stílusváltozások ellenére is: és ez — a színpad követelése. Minden igazi opera elválaszthatatlan a színpadtól, vérbeli theátrális alkotás, noha ennek a műfajnak is megvannak a tiszta zene felé húzó, a színpadtól elforduló egyes alkotásai, mint a színműirodalomnak a könyvdrámák, — és ezek az oratóriumok. A jó opera a színpad szellemétől megtermékenyített komponista agyából születik, és csak színpadon kapja meg létezése célját és értelmét. Az operát vizsgálhatom tisztán zeneesztétikai perspektívából is, mint ahogyan a színmű irodalmi lényegének és sajátságainak felismeréséhez a dramaturgia segíti a kutatót. De ha nem mint műfajt, irodalmi és zenei kategóriát nézem, izoláltan, a valóságtól elvonatkoztatva, hanem az életvalóság teljességének szemszögéből akarom megközelíteni, akkor csak a színház, a színpad lehet a vizsgálódás kiindulópontja, ahol életté válik az író vagy zeneszerző absztrakt jelrendszere, a szöveg, a partitúra. A különbség az, ami az emberi test anatómiája és biológiája, és e két tudomány szempontjai között fennáll.

Az opera rendezése az tevékenység, amely theátrális működés lelket lehel az egyes partitúrákba és valóságra váltja a komponista színpadi-zenei látomását. Az

opera-rendezés problémái némely vonatkozásban az opera, mint theátrális művészet problémái is egyben.

„Az operapartitúra — előadás-utasítás", — mondja Paul Baker, aki először foglalkozott Das Operntheater c. könyvében hasonló kérdésekkel. „Utasításokat ad nemcsak mellékesen, a közbeszúrt szcenikai megjegyzések révén, a színpadképre vagy a játékra vonatkozólag. Ezek az instrukciók csak epizódikus magyarázatok, különleges utasítások a zenei leírástól függetlenül. A szcenárium: maga a partitúra. A zenei kompozíció eszköz a szcenikai történés feljegyzésére. Nincsen opera, mint zenei kompozíció, csak zeneileg megkomponált színpadi műalkotás."

Ha tehát egy előadás megteremtésének kiindulópontja nem a zárójelbe tett szövegírói utasítás, hanem maga az opera partitúrája, akkor szükséges, hogy a partitúra-szcenárium gondolatát minden előfeltételével és kicsengésével világosan megértsük.

Ehhez azonban mindenekelőtt hinnen kell abban, hogy az opera, mint műfaj, nem külön zene, külön ének és külön színpadkép együttes jelentkezése, amiket külön is vehetek, hanem szerves, belső egység. Másrészt tudnom kell lefordítani a partitúra titkos jelrendszerét a színpad nyelvére. Mert „minden amit a szerző feljegyez, egy szcenikai játék eszméjéből pattan ki és megvalósulni igyekszik. Tehát ezeknek a feljegyzéseknek közvetlen zenei jelentése csak eszköz a szcenikai történés céljára. Az ária kétségkívül énekszám. Művészi rendeltetése azonban az énekbeli visszaadással nincs kimerítve, hanem csak a szcenikai megvalósítással, még akkor is, ha nincs különleges cselekménytartalma, amint ez Mozart áriáinál gyakran hiányzik." Mind az énekesek, mind a kórus szerepeinek egyes részletei csak az előadásfolyamat egészében kapnak szcenikai értelmet, és színpadi megvalósításuk, térbeli-időbeli megjelenítésük módja csak a partitúrákból elemezhető ki. Az opera közvetlen zenei rögzítése, a partitúra, egyben az előadásfolyamat közvetett, hogy úgy mondjuk: szimbólikus megrögzítése is lévén, az első feladat: a partitúra színpadi szempontú átértése.

A hangjegyek titkos írásának helyes megfejtése vezet el minket egy operapartitúra szcenikai értelméhez. Ha tudunk a kottasorok mögött olvasni, a mű diktálja nemcsak a zenei előadás stílusát, de a teljes játékot, még a színpadképet is.

„A partitúra forma-elemzése az egyetlen út az opera játéktörvényszerűségének megismeréséhez. A formaanalízis, amely eleve feltételezi a szcenikai elemek megtestesülését, tehát a partitúrát mint zenei és szcenikai alkatrészek vegyületét szemléli. Ebben az esetben a formaelemzés kétirányú lehet: a tektonikus struktúra analízise és a dinamikus struktúra analízise. A tektonikus struktúra elemzése következtében adódnak a szcenikai felépítés alapvonalai. A dinamikus struktúra elemzése adja meg a szcenikai kifejezés alaperőit és az összes mozgásmotívumokat."

Az előadás művészi organizátorainak tehát a teljes felkészültségen túl finom beleérzőképességgel kell rendelkezniük, hogy a partitúra, melybe a komponista belezárta előadás-álmát, annak minden mozzanatát pontosan feljegyezve, megnyissa a rendező szemét, hogy szcenikailag is, képben és játékban is reprodukálni tudja azt, amit a partitúrából kiolvas.

Mert mint ahogyan a vérbeli drámai mű költője színészfölötti színész, aki minden egyes szerep szellemi alakítója, aki nem egyetlen alakot kelt életre, hanem valamennyit, feljegyzve, hogy azok mit beszélnek és cselekszenek, úgy az opera megteremtője, a komponista is „valamennyi szerep ábrázolója, rendező és színpadtervező is egyben." Miután a partitúrában mindent lefektetett, marad a reprodukció: az adott alkotó-teljesítmény újrateremtése, a partitúra parancsára. Az énekes például, mint látni fogjuk, a partitúra marionettje, énekének és játékának minden mozzanatát ugyanúgy a szerep első alakítója, a komponista dirigálja, diktálja, mint ahogyan a karmester pálcájának lendületét ő gyorsítja, lassítja a partitúrán keresztül, vagy az ideális rendezőt ő szuggerálja az előadásfolyamatnak az őselképzelés szerint való kialakítására.

A mű, mely a színpadon lesz élő valósággá, a partitúrában még csak követeli a szcenikai megvalósulást. Ez a követelés a színházi ember fantáziájában alakítja ki az

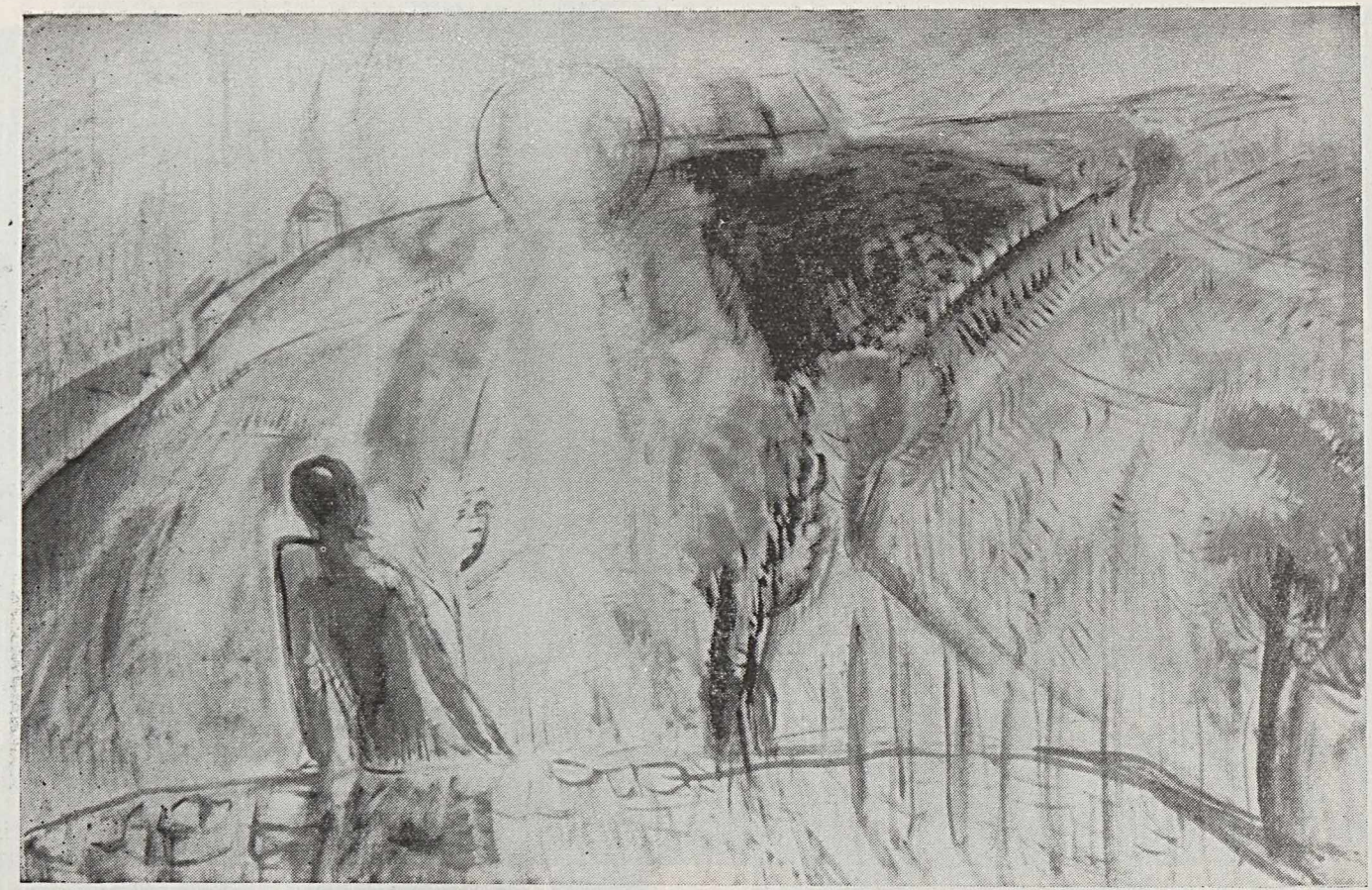

Egry József: Badacsonyi hegyoldal (Modern Magyar Képtár, Pécs)

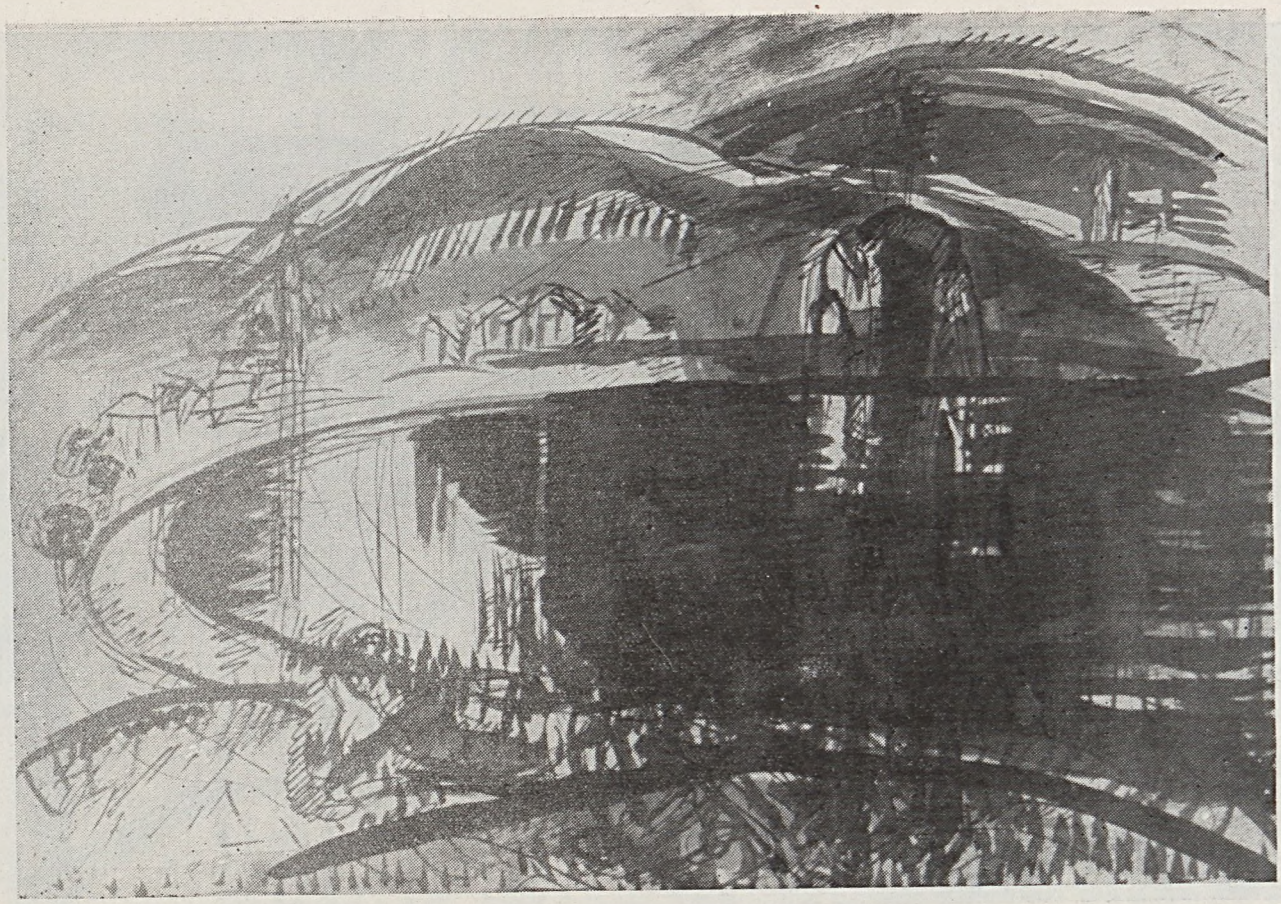

Egry József: Badacsonyi öböl (Modern Magyar Képtár, Pécs)

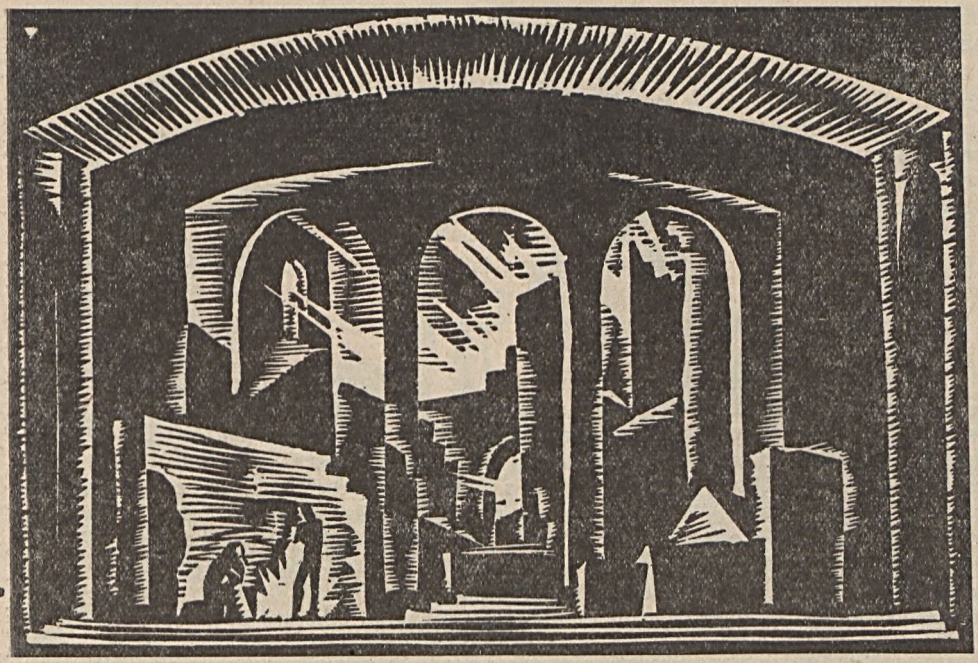

Valér Erik: Trubadur II. felv. 1. kép

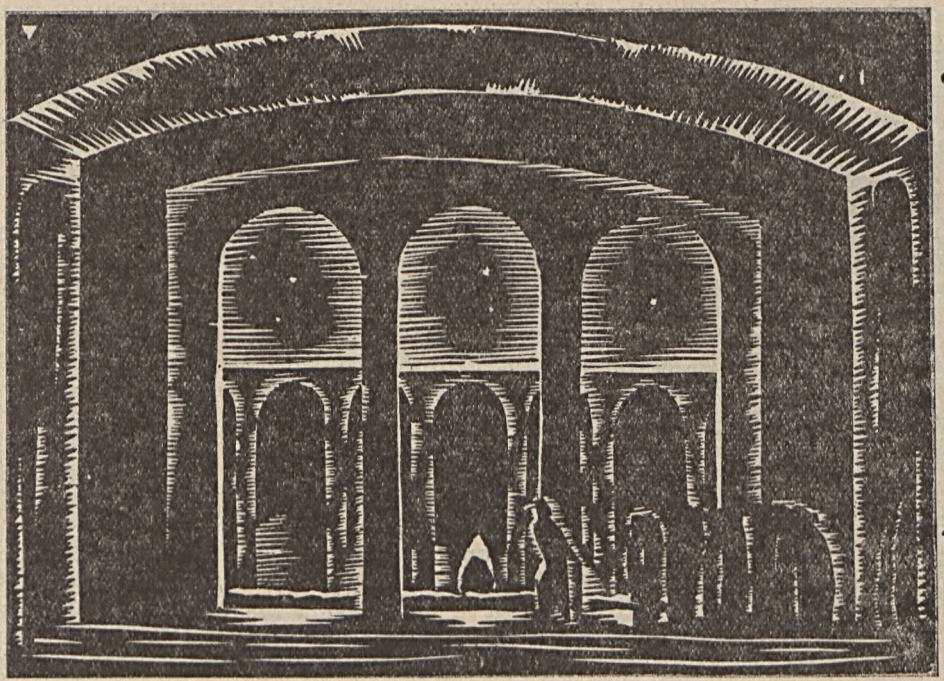

Valér Erik: Trubadur II. felv. 2. kép

előadás-víziót, amelyet aztán realizálni kell mind zenei, mind színpadi dimenziókban. Ezt a realizálást ketten irányítják: a karmester és a rendező.

Már az eddig elmondottakból is folyik, hogy a két előadás-organizátor nem dolgozhat másképpen, csak a legteljesebb művészi harmóniában egymással. Kooperálásuk annál is bensőségesebb kell, hogy legyen, mert funkciójuk azonos a komponista műve életrekeltésének során: bennük bifurkálódik az opera theátrális életigénye a zenei és színpadi realizálás szempontjából. Az ő munkájuk két párhuzamos sínjén fut az előadás az utolsó fináléig. A legkisebb szétválás, párhuzamosság-módosulás kisiklathatja, esztétikai katasztrófába döntheti az előadást.

A karmester anyaga, amiben megvalósítja a partitúrát: a zenekar és az énekesek.

A rendező anyaga, amiben realizálja előadás-látomását: a színpad és a szcenikai mozgás.

Amilyen lényeges tényező a rendező zenei érzékenysége, ugyanolyan döntő kellene, hogy legyen a karmester színpadi kultúrája. Sajnálatos jelenség, hogy a karmesterek többségének kevés fogalma van a zenedráma rendezésének kifejezési lehetőségeiről, és színpadi ízlésük még mindig a szövegkönyv instrukciók naturalista ábrázolásának igényénél tart, és olyan zseniális kezdeményezések korszerűségét, mint amilyen tömegmozgatásban Wallersteiné volt, a játék-kidolgozás terén Felsensteiné, vagy a színpad vízuális elemeinek tökéletesen zeneivé oldásában utolérhetetlen Wieland Wagneré, akinek rendezésében először élvezheti a XX. század megváltozott látásmódú és igényű közönsége Richard Wagner addig elavult, poros keretbe kényszerített zenedrámáit, — nem ismerik el nemhogy legalább elkésve, de követnék.

A színpad felfogása lényegesen más kell, hogy legyen az operarendező, mint a dráma rendezője számára.

A színpad: tér. Van szélessége, magassága, mélysége. De a mai színpad téri mivolta ellenére is képszerű, ami Guckkastenbühne jellegéből természetesen következik. A rendezőnek tehát a teret hangsúlyozó kubisztikus, absztrakt, stilizált színpad-megformálásától a tiszta képszerűségig minden felfogást módjában áll érvényesítenie a szcenikai felépítésben. A két véglet közti átmeneti fok milyenségét a partitúra tektónikus struktúrájának elemzése döntheti el.

A színpadi térnek az előadáshoz való speciális hozzáformálásában a rendező a díszlettervezőre támaszkodik.

A színpadi tér és kép kialakítása, — térbevetítése a komponista zenei-szcenikai látomásának, nem történhet a valóság törvényei szerint. Az ideális operarendező, amikor magából a műből kielemezte az előadás szcenikai felépítésének alapvonalait, egy törvényt tart szemelőtt: az opera-mű tektonikus és dinamikus struktúrájának törvényét. Az a színpad, amit a díszlettervezővel terveztet: színeivel és vonalaival együtt fog énekelni az előadással. A térbeli kompozíció ritmusa és a színek melódiái összefonódva adják az előadás keretét. Ezek után mondanunk sem kell, hogy a dekoratőrnek a rendezővel teljesen egylátású, együttérző, együttgondolkozó művésznek kell lennie. Az abszolút összehangoltság elengedhetetlen, ha egységes munkaeredményt akarunk kapni, amikor az opera-mű alázatos szolgálata az előadás, amelynek összhatásában hiány nélkül feloldódnak az egyes organizátorok külön-külön munkái.

A díszlet, szerintem, azonnal rossz, mihelyt kiemelve az előadás folyamatából, megállhat akár csak egyetlen más opera-mű díszleteként. Minden igazi színpadtervnek olyannak kell lennie, hogy szükségszerű és egyetlen legyen.

Minden emberi alkotásnak az ad valami felemelő szépséget, hogy küzdelmet jelent a belső és külső gátlások ellen. Mert minden alkotást kötnek egyrészt a teremtő lélek korlátai, másrészt az anyag törvényei, melyek az eszme testi megvalósulását döntően befolyásolják. A tökéletes felé nem a gátak reménytelen ostroma juttat közelebb, hanem a korlátok felismerése és azokon belül alkalmazott koncentrált erőkifejtés.

Az énekest egyetlen meghatározott szerepkörre szorítja vissza az a körülmény,

Valér Erik: Trubadur III. felv. 1. kép

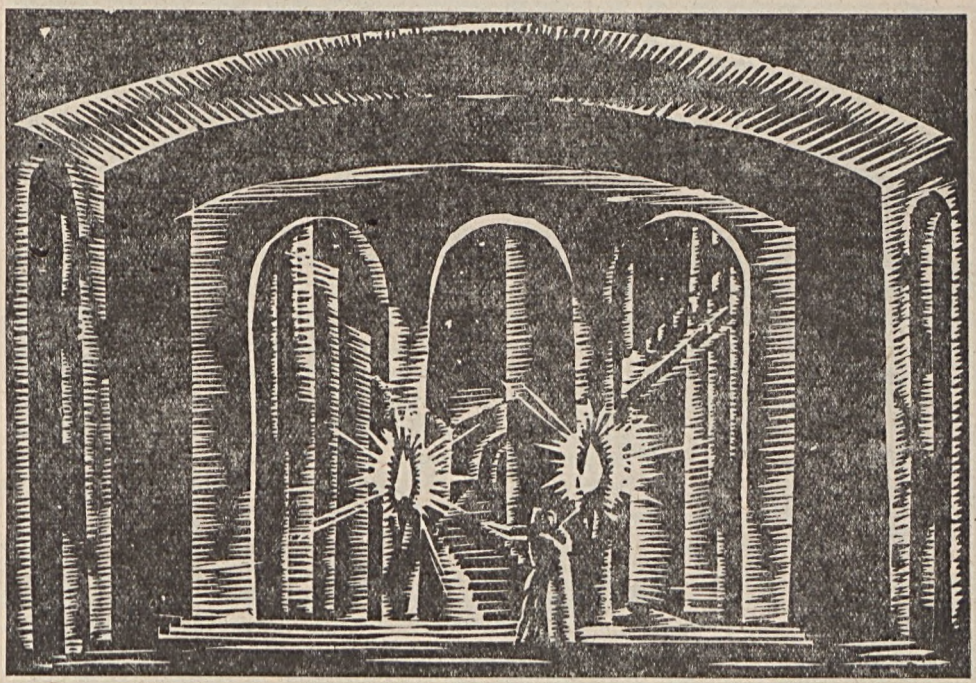

Valér Erik: Trubadur III. felv. 2. kép

hogy melyik hangtípushoz tartozik. A sokkal szabadabb személyiségű drámai színészt is korlátozzák: neme, alakja, kora és nemzetisége. Bármilyen változatos legyen is egy-egy kiváló karakterszínész szerepeinek sora, nem valószínű, hogy ugyanegy színész egyformán jól fogja játszani életének ugyanabban a szakaszában Hamletet és Falstaffot, vagy Malvoliót és Coriolanust, Romeot és III. Richárdot. A remek Skahespeare-színész nem kell, hogy feltétlenül jó Ibsen-, Csehov-, vagy Strindberg-színész is legyen egyben. Az alakító fantázia korlátai még a rendezőt is kötik, bár őt a legkevésbé, nem jobban mint a karmestert, akinek egyéni diszpozíciói Mozart, Wagner, vagy Verdi-művek különböző értékű interpretálásában fejeződhetnek ki. Nagyon természetes, hogy az operaelőadás harmadik organizátora, a színpadkép kialakítója is korlátozva van művészi tevékenysége közben. Még ha a zene szellemét mélyen érző, nem külsőséges egyéniség is, aki csupán minél hatásosabb termek és minél gazdagabb tájképek megalkotásával csillogtatja a laikusok által megbámult szcenikusi rutinját, még ha a partitúrát vetíti is a színpad szimbólikus terébe, akkor is korlátozva van: a rendező elképzeléseinek és a különböző partitúrák színpadi követelésének megértésében. Még ez az ideális díszlettervező is különböző esztétikai értékű színpadi miliőt fog építeni Verdi és Wagner éneklő hangjai köré. És csaknem bizonyos, hogy Mozart zenéjével congeniális színpadi keretek tervezője nem fogja ugyanolyan optikai szuggesztivitással a nézők elé varázsolni a „Ring" világát. A római Teatro Reale dell' Opera igen egészséges rendszert honosított meg, melyet nálunk is érdemes lenne követni: minden tavasszal közlik tíz-tizenkét díszlettervező művésszel az opera következő szezonjának újdonságait. A meghívott versenyzőknek jogukban áll a kitűzött művek közül annyinak az inszcenálásával pályázniuk, amennyivel akarnak. Minden egyes operának tehát tíz-tizenkét díszletmegoldása közül választhatja ki az igazgatóság, vagy a zsűri azt, amelyiket a legmegfelelőbbnek találja. Ez a módszer biztosítja nemcsak a különböző tehetségek egészséges érvényesülését, hanem azt is, hogy az előadások optikai részében nincs egyhangúság.

Minél gazdagabb fantáziájú, minél nagyobb beleérző képességű a rendező, annál nehezebben talál egyetlen megfelelő munkatársra, egyetlen olyan tervezőre, aki intencióit követni tudja. Az ilyen rendező különböző típusú feladatkörök megoldásánál különböző lélekalkatú és látású művészekkel kooperál.

A díszlettervezők zöme, nem az operához tervez színpadi keretet, hanem a komponista szövegkönyvéhez, helyesebben a szövegkönyv zárójeles instrukcióihoz. Tudjuk nagyon jól, hogy az opera-irodalom milyen szegény a jó, az operaszerű szövegkönyvekben. A legtöbbjét nem a zene szellemét mélyen érző művészek alkották, hanem gyorstollú, ügyes vagy kevésbé ügyes darabiparosok, akik saját koruk színpadi kultúrájának — legjobb esetben! — átlagszínvonalán álltak. Ezeknek az elavult kívánalmait tartják szem előtt, amikor a „pompás terem" instrukcióit olvasva, tényleg egy agyon aranyozott, kasírozott díszítésekkel túlzsúfolt termet visznek színpadra és egyáltalában mit sem törődnek azzal, hogy a zene, a szólók és kórusok milyen térviszonylatok követelésével állnak elő. Ez a tipikusan opera-szerű pseudo-realizmus még ma is fogva tartja a fantáziátlan díszlettervezőket, akik a zene, énekesek, a darab, szóval a partitúra ellenére akarnak primadonnaként előugrani az előadás összehangolatlan egységéből. Ezek a díszletek pontosan tájékoztatják a nézőt arról, hogy a tervező mennyire ismeri a különböző stílusok formakincsét, hány kézikönyvet és lexikont nézett át előzőleg, de semmit sem mondanak az előadásra kerülő műről.

A zeneileg és drámailag megfelelően tagolt színpad még önmagában nem él. Ha igen, úgy a színpad rossz, önmagáért van és nem az előadásért. Az ideális opera-színpad ugyanúgy, mint az ideális drámai színpad, csak az előadással összeforrva kapja meg igazi művészi értelmét. Színész, énekes mozgás nélkül kevesebb, mint az öncélú, hatásvadászó színpadkép, az előadás élő egészében azonban több lesz, mert saját funkcióját töltötte be: aláhúzta a szólisták és tömegek mozgásait, szcenikailag értelmet adott az akciónak, amelyeket már a megtervezés előtt magában hordozott immanensen. Az előadó-vízió egységéből épült ki valósággá mind a színpad, mind a vele szer-

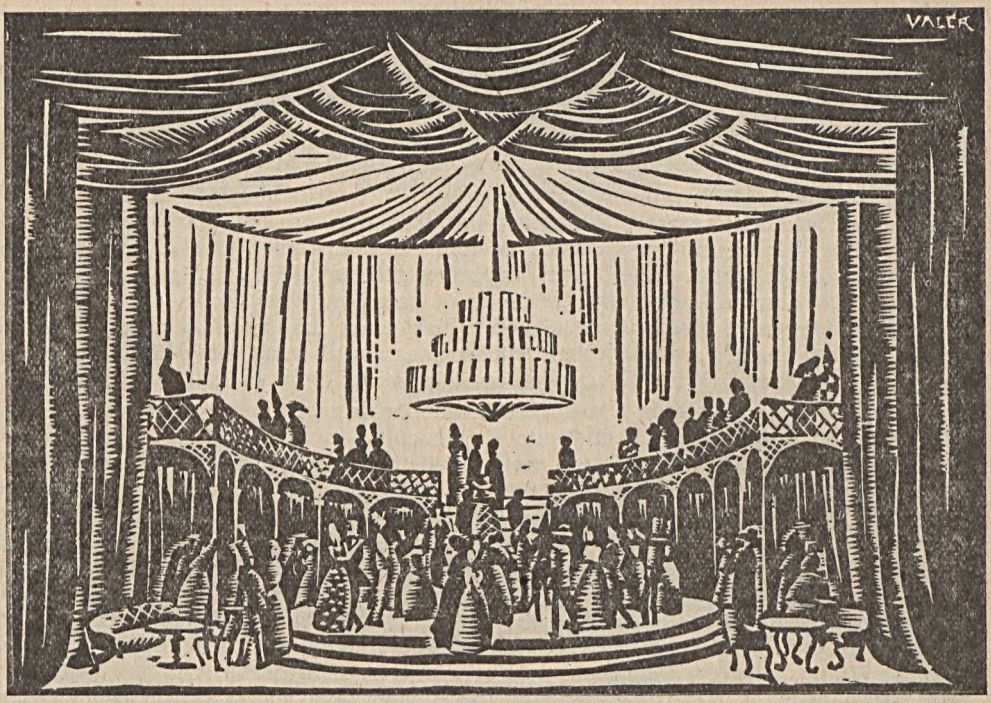

Valér Erik: Traviata I. felv

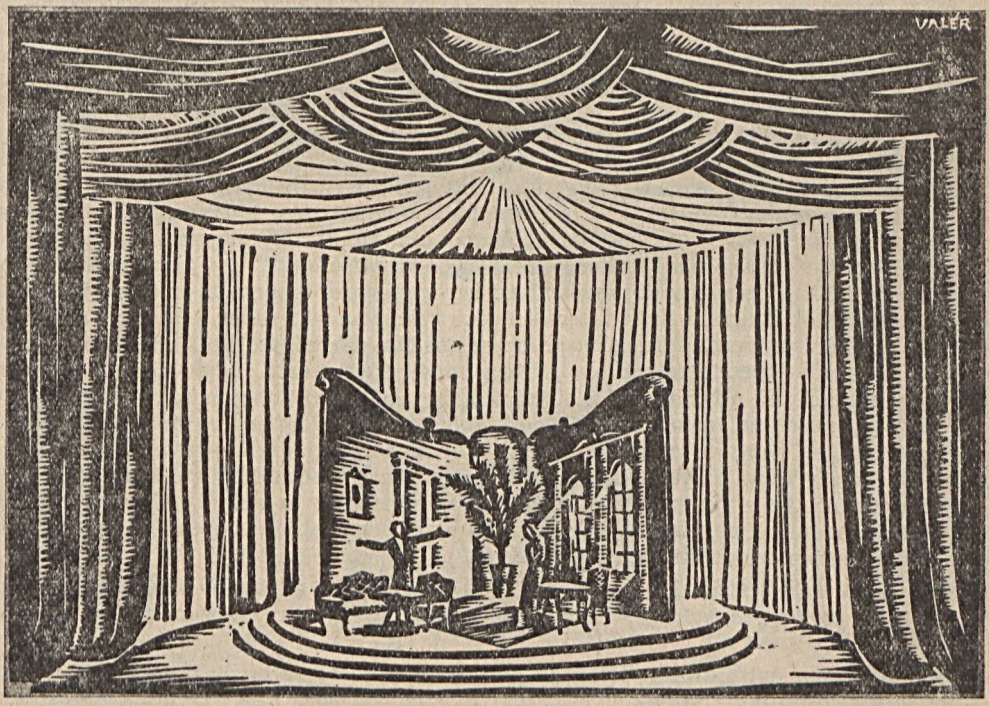

Valér Erik: Traviata II. felv.

vesen összeforrott szóló- és tömegjáték. A rendező másik eszköze tehát, amivel életre kelti a partitúrát: a szcenikai mozgás. A szcenikai mozgás megvalósítói:

az énekes, — mint egyén, szólóban és együttesben,
az énekes — tömegben, vagyis a kórus és a táncos tömeg, a balettkar.

A színpadi játék középpontjában az ember áll. A drámai színjátékban a beszélő, az operában az éneklő ember. „Az opera éneklő embere, mint szcenikai jelenség, gyökeresen más valami, mint a színjáték beszélő embere. Ahol a színész szabadon alakíthat, az operaénekes kivitelező szerv marad. A színész önálló személyiségként lép az őt körülvevő színpadi térbe. Az énekes mint szcenikai jelenség csak részeleme az egész színpadképnek, bizonyos mértékben a díszlet egy darabja. A partitúra még határozottabban megköti, mint térbeli környezete, amitől csak az különbözteti meg, hogy ő a partitúramegvalósulás legérzékenyebb szerve: hang és testi mozdulat."

Lássuk csak egy példán a mélyreható különbséget a drámai színész és az operaénekes között. Bekker az „Othello" utolsó jelenetét hozza fel példának. „A feladat a színműben és az operában csaknem azonos, jelleme, belső és külső cselekményfelépítés mindkét műfajú műben megegyeznek. A költő és komponista congenialitása feltétlen. És mégis milyen más a színész és az énekes funkciója az előadásban. A színész csaknem abszolút alakítás-szabadsággal lép a színpadra és csupán a költő szövege köti. Minden más, az előadás tempója, a beszédhang lejtése, a szavak színezése, hogy heves vagy vonakodó, éles vagy tompa-e, rá van bízva. A tárgyilag leghűbb előadás is több különböző jelenetfelfogást enged meg. Színész és rendező határozzák ezt meg. A színészi egyéniség szabadsága idegen az énekestől. Nincsenek lehetőségei, nincs választása. Hang, tempó, előadásmód, még a pauzák is a legkisebb részletekig elő vannak írva a számára. Nem tehet egyetlen gyors, vagy lassú mozdulatot a belátása szerint. Csak egy lehetősége van: testtel és lélekkel az előírt interpretáció szolgálatába állni, hogy benne váljék szemlélhetővé, érzékelhetővé a komponista alakelképzelése. Nem szabad alakító tehát, hanem utánzó. De az, akit utánoz, maga a komponista. A komponista ugyanis az ő színészi interpretációját minden időkre lerögzítette a zene eszközével. Az alakítótól csak érzéket követel az előadás értelme iránt és reprodukáló készséget, ezzel egyidejűleg pedig teljes önmegtagadást és odaadást a komponista iránt."

A XIX. sz. operarendezésének naturalista stílusörökségét felszámolni nem könnyű feladat, az úttörő zseni, akinek elvei még ma sem váltak eléggé az operarendezők vérévé: Adolpha Appia (1862—1928) volt, aki 1894-ben írta *La mise en scène du drame wagnerien* c. művét s fél évtized múlva jelent meg Münchenben *Musik und Inszenierung* c. könyve. Az első világháború után, amikor forrongani kezdett az európai színházművészet, történtek ugyan szórványos kísérletek, így pl. a berlini Kroll Oper-ben Otto Klemperer főzeneigazgató kezdeményező bátorsága eredményeként, de a forradalmibb drámai színpad kereső kedve sehogyan sem akart átragadni a konzervatív operaházak rendezőire. A hazai operaelőadások reménytelenül kispolgári — sokszor giccses — pseudorealizmusa indított annak idején arra, hogy különös vállalkozásba kezdjek. Az újítások elől elzárkózó „magyar királyi" operaházunk opera-inszcenálási gyakorlatával szemben 1931-ben kidolgoztam 12 Verdi-opera teljes rendezői elképzeléseit — papíron, és társulva tanítványommal, egy díszlet-tervezői ambícióktól fűtött építész-jelölttel, Valér Erikkel elkészíttettem e rendezői elképzelések fametszet-illusztrációit. Az egyetemes szakirodalomban mindmáig ez volt az első kísérlet egy opera-komponista műveinek egységes rendezői elv alapján történő inszcenálására, amely egyetlen tervezőművész közreműködésével jött volna létre.

A 80 fametszetből kb. a fele elkészült és ebből az anyagból mutatunk be olvasóinknak nyolcat, mégpedig Verdi *Traviata* és *Trubadur* c. operáinak 4—4 színpadképét.

A három évtized előtt létrejött két Verdi-inszcenálás egykori fametszet-illusztrációi világosan mutatják az elvet, amely e sorok íróját és Valér Eriket a közös munkában vezették: a színpad nem akar a szövegkönyv színtér-instrukciójának naturalista ábrázolása lenni, nem hazudik, hanem bevallja, hogy *színpad*. Mindegyik opera

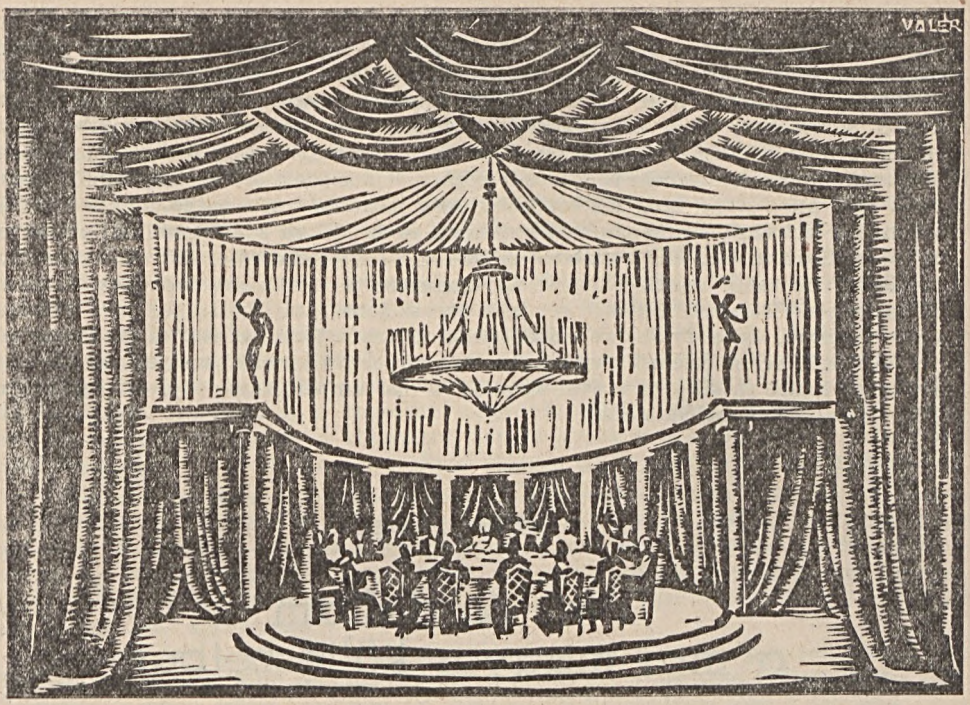

Valér Erik: Traviata III. felv.

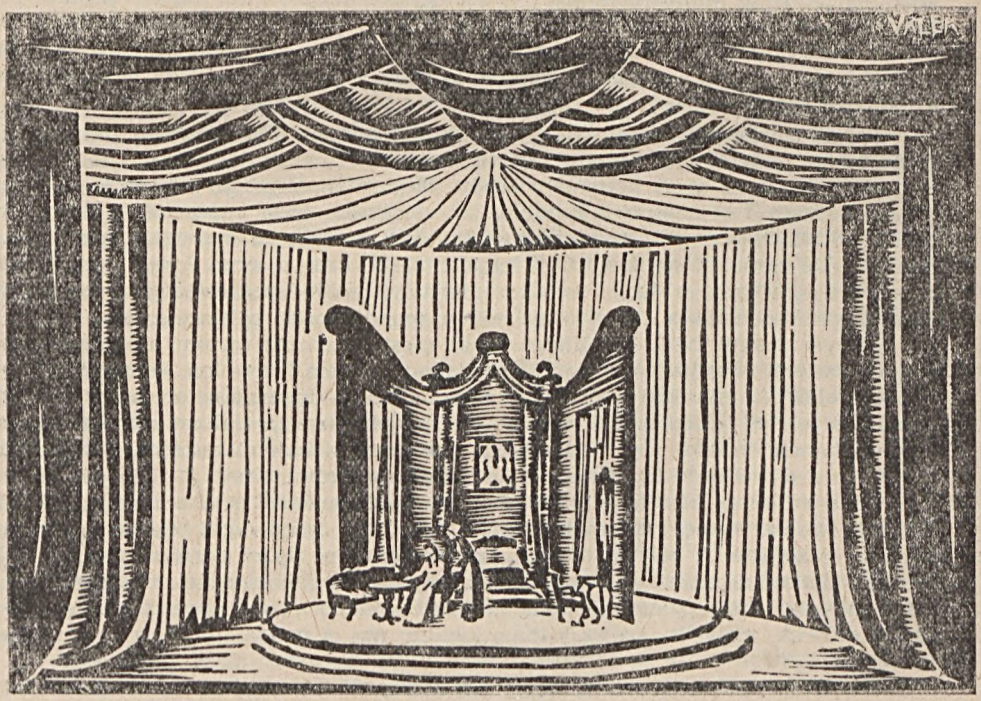

Valér Erik: Traviata IV. felv.

állandó keretben pereg le, a miliő érzéskeltése a legszükszavúbb módon történik, csak az kerül a változó elemek közé, ami nélkül a cselekmény megértése nehézségekbe ütköznék. A redukált szín- és térjelzések emellett hangsúlyozottan kifejezőek igyekeznek lenni, hogy szín- és vonalritmusban alkalmas keretei lehessenek az éneklő ember drámai játékának. Ma, három évtized mú'tán még tovább kellene lépni, hiszen látásmódunkat a nemzedéknyi idő és a közben lejátszódott történelemformáló események megváltoztatták. Még merészebben, még bátrabban törekedhetnénk a festékkel telemázolt kulisszák számának csökkentésére, és az időbeli zene áramlását szinte taktusról-taktusra kísérni tudó, aláfestő és kiemelő fény-megoldások következetes alkalmazására. De talán ennek ellenére figyelemreméltó e régi színpadképek inspiratív hatása a pécsi Nemzeti Színház két jeles tervezőjére, Vata Emilre, aki a *Traviata* és Vince Győzőre, aki a *Trubadur* előadásának díszleteit tervezte az idei évadban.

Az örök zenei értékek megkopott, elvásott, „divatjamúlt" megjelenési formájának kora lejárt és sürgető erővel követeli a mai ember látásmódjával összhangban álló, korszerű operaelőadásokat.

Vitányi Iván

Vers és dallam a mai magyar költészetben

„Egy olasz ének nótájára", — „Az Csak Bubának nótájára", — „Az Palko nótájára", — „A Toldi Miklós nótájára", — sőt egyszer-kétszer: „Az Magam gondolt nótájára" — olvashatjuk szüntelenül a Balassi versek címe alatt. Közismert tény, hogy ezek a versek, mint Tinódi históriás énekei, s mint a kor költészetének javarésze, dallamra születtek. Az akkori művész és az akkori „olvasó" számára a költemény és a dal még korántsem volt annyira különálló műfaj, mint utódaik számára.

De az is eléggé ismeretes, hogy a későbbi korok költői közül is milyen sokan foglalkoztak zenével, sőt milyen sok vers származik zenei indítékból, milyen sokan szereztek dallamot saját költeményükhöz. Elég talán Verseghy Ferencre, Kisfaludy Sándorra, vagy Fáy Andrásra gondolni (ez utóbbinak zenei kapcsolatait Major Ervin mutatta ki 1934-ben írott tanulmányában, „Fáy András és a magyar zenetörténet" címmel). De persze mindük közül a legjelentősebb ezen a téren Arany János, akinek népdalgyűjteményét és saját dallamait Kodály Zoltán szerkesztésében néhány éve adta ki az Akadémia, s aki a következőket mondta saját költészetéről:

„Kevés számu lyrai darabjaim közül most is azokat tartom sikerültebbnek, a melyek dallamát hordtam már, mielőtt kifejlett eszmém lett volna, — ugy hogy a dallamból fejlődött mintegy a gondolat. Sőt balladáim fogamzásakor is, az első, még homályos eszme felködlésénél már ott volt a rhytmus, a dallam, rendszerint nem eredeti, hanem valami régi népdalhang, mely nem tudom micsoda sympathiánál fogva, épen a szülemlő eszméhez társult, illett és semmi más..."

Ez a vallomás rávilágít a költészetnek és a zenének arra a rejtett, vagy legalább is sokszor elfelejtett kapcsolatára, amely e két művészetet régebben természetszerűen összefűzte. A helyzet tehát a mai korban sem olyan egyszerű, hogy a költők minden dallaminspiráció nélkül, szavak egymásutánjából verseket építenek, hogy eztán műveik közül egyiket-másikkal dallammal lássák el a zeneszerzők. Nem, a kapcsolat erősebb, mélyebb, szétszakíthatatlanabb: ma is megtalálható, már a vers születésénél.

Ma is? — kell kérdeznünk. Mert hát Arany János mégsem egészen a ma költészetét jelenti. S a vers és a dal kapcsolatával valahogy úgy vagyunk, hogy mindig

csak a múltra vonatkoztatva mutatjuk ki. Igaz, a múlt itt a közelmúltig terjed, hiszen Szabolcsi Bence tanulmánya József Attila „dallaimairól" egészen közel hozza ezt a problémát a mához, de mégsem vezet el egészen odáig.

Pedig a kérdést az ügy zenei vonatkozása is aktuálissá teszi. Éppen eleget cikkezünk, beszélünk a magyar dalról, vagy ha úgy tetszik tömegdalról. Minden embernek van valamilyen daligénye, s van valamilyen daléléménye, elsősorban gyermek és ifjúkorból, később aztán az akkor hallottakhoz ragaszkodik, azokon érzékenyül el egy életen át. Ennek a dalélménynek a közös éneklés a forrása, a szórakozás, a tánc, a szerelem, és csak kivételes esetben az iskola és a dalkiadványok. A helyzet az, hogy az általános iskola megtanítja a népdalt, de amint a gyerekek felnőnek, serdülőkorba jutnak, ezt a hatást hamar elsepri a slágernek, a táncdaloknak a mai városi élettel és szórakozásformákkal közvetlenebb kapcsolatban álló világa. A népdaltól csak a legmagasabbfokú zenéhez, Bartókhoz, Kodályhoz, a zene nagy klasszikusaihoz vezet közvetlen út, nincs közvetítő azok számára, akik ezt nem tudják egy nekirugaszkodásra bejárni. Hiányzik az a szélesebb, nagyobb világot átfogó, s főleg a ma életéhez kapcsolódó, de egyben a klasszikus hagyományokat is magábaszívó dalkultúra, amelybe a népdal, mint a zenei műveltség alapanyaga is szervesen beleilleszkedhetne.

Nem elemezhetjük most részleteiben és teljességében, hogy miért nincs, hiszen bonyolult zenei, irodalmi és társadalmi problémákat kellene szálára szednünk. Csak egy felületét érinthetjük ennek a komplexumnak, azt, ami költészetet s a költői alkotásnak egy részletproblémáját érinti. Vajon a modern költészetnek az az erős intellektualizálódása, amiről mostanában beszélni szoktunk, elszakította-e a vers és a dal ősi, természetes kapcsolatát?

De még ezen a szűk területen sem léphetünk fel azzal az igénnyel, hogy teljes feleletet adhassunk. Meg kell maradnunk a beszámoló műfajánál. Mint valami népdalgyűjtő, néhány költőt kerestem fel, hogy tőlük tudakoljam meg a feleletet, hogy verseik zenei inspirációjáról szóló vallomásaikból kicsit többet tudjunk meg a zenének, a dallamnak a mai költészetben vitt szerepéről.

* * *

„Ez a kis művem zenés, táncos apró jelenetek, műhelynéven percoperák sorozata. Díszletének én találtam ki egy nagy Képes Könyvet. Ez tulajdonképpen egy kezdetleges eszközökkel megoldott kis forgószínpad. Sajátkezűleg tákoltam össze. A kabaré zenéje, szövege, táncai, rendezése mind sajátom. Tetejébe gitárral kísérve magam, mint színész és énekes is szereplek benne."

Tersánszky Józsi Jenő számol be így híres Képes Könyv Kabaréjáról. Ismertetése, méltatása nem feladatunk most. De arról ebben az összefüggésben is szólnunk kell, hogy az író-énekes-furulyás-gitáros-színész-díszletmester-hangszerkészítő Tersánszky egyben dalszerző Tersánszky is, a Kabaré több népszerű számának zenéje is saját alkotása. Hogy hogyan, arról talán legjobb, ha ismét őt magát hallgatjuk meg:

„Sajátom? Itt, most szívesen megvallom, hogyan és honnan szereztem. A csürdöngölőt tartom a legmagyarabb és legősibb magyar táncnak... Ezt a táncot én, kezdő lépéseimben édesapámtól láttam, egy nagyon megszilajult mulatságban. A többi figuráját, mint zászlós, a szakaszvezetőmtől tanultam meg a harctéren... A tánc ritmusa bennem élt. Dallamot én szereztem rá a kabarémnak. Tudatosan tértem el az eredetileg hallott táncdallamok hangnemétől és változataitól. A szöveget pedig egészen magam költöttem hozzá, lehetőleg csak megihletődve hasonszőrű eredeti dalaktól, de nem egészen leragadva utánzásukra... A boldogult Hangliban, a sok jazz, ének és műdal és sanzon és románc között többször prolongálva énekelte Rácz Vali ezt a dalt. Vidéki városokban éppenséggel fél évnél többet követelte tőle a közönség..."

Tersánszky tehát tudatosan nyúlt a népművészethez, s szándékosan olyan művet írt, amely abból stílusával nem válik ki, de mondanivalójánál, megfogalmazásánál fogva arra is alkalmas, hogy a korabeli közönségnek újat, szórakoztatót, magával-

ragadót nyújtson. S hogy a Kabaré, s azon belül ez a kis dal „telitalálat" volt, azt sikere bizonyítja.

A Képes Könyv Kabaré történetét megírta már maga a szerző. Most idézzük magát a dalt:

Tersánszky J. Jenő:

MARADOK A FALUMBA

(Csürdöngölő)

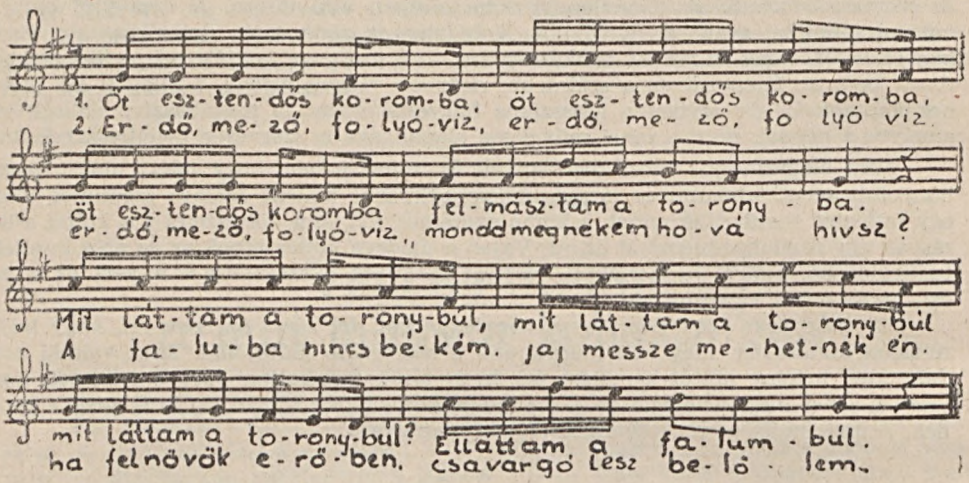

A történet úgy folytatódik, hogy a „hős" hét esztendős korában is felmászott a toronyba, s onnan mit látott? „Egy juhászt a falun túl". Persze akkor juhász akart lenni. De tízesztendős korában már egy huszárt pillantott meg, aki „kesely lovát ugratta, a kardját ragyogtatta", így rögtön a huszárságot választotta. Igenám, de

Húszesztendős koromba, húszesztendős koromba,
húszesztendős koromba, felmásztam a toronyba.
Mit láttam a toronybul, mit láttam a toronybul,
Mit láttam a toronybul? Egy kislányt a falumbul.

Majdhogy le nem ugrottam, majdhogy le nem ugrottam,
majdhogy le nem ugrottam, hátha engem vár ottan.
Fene most a toronyba, ménkű most a toronyba,
nem megyek a toronyba, maradok a falumba!

*

Nem mondunk újat azzal, hogy Erdélyi József költészete a magyar népdal világában fogant. S azzal sem, hogy fellépése a dal formájának megújítását jelentette, — Szabolcsi Bence is arra int József Attiláról szóló említett tanulmányában, hogy a nagy magyar proletárköltő kötöttebb, dalszerű verseit ne Babitscsal és Kosztolányival hasonlítsuk össze, hanem leginkább Erdélyi és Illyés húszas-harmincas évekbeli munkásságával.

Így hát az sem okozhat meglepetést, hogy Erdélyi József költészetében a dallam és a szó is szinte olyan szétszakíthatatlan ősi egységben áll egymással, mint a nép-

művészetben. Valóban mintha a népművészet teremtő ösztöne éledne fel páratlan termékenységében. Az is a népművészetre emlékeztet, hogy a kifejezés igénye szinte nem ismer műfaji korlátokat. Árad belőle a vers, dallamot teremt a költeményhez, de ugyanakkor naivságában is modern látásmóddal fest és szobrászkodik, s merész fantáziával halmozza egymásra nyelvészeti kutatásainak szabad asszociációit. A művész ősi típusa ő, — már Babits is meglátta, hogy a régi formákról milyen tudatos raffinériával keveri ki a modern hatásokat: „A költő a legsablonosabb, leglazább versformát választja, amelyben úgy mozog, mint egy régesrég kijárt pongyolában; ... Ez a hanyagság kitűnően érvényesít minden szokatlan lejtést, vagy varázserejű jelzőt, mely elárulja, hogy ez a hanyag költő sok mindent tud a mai magyar vers legszubtilisebb titkaiból. A pongyola egy-egy mozdulatánál klasszikus redőt vet; szinte a költő fáradsága és akarata nélkül, csak úgy véletlenül ..."

Erdélyi dallamai ugyanarról a teremtő erőről tanúskodnak, mint költészete. A forrás, a stílus is ugyanaz: a népművészet. Csakhogy amíg versben ebből sajátos költészet fejlődik, addig itt közelebb maradunk a forráshoz, — a dallamok maguk nem igen haladják túl a népdalok újjáteremtésének szintjét. Vers és dallam így is nagyszerűen illeszkedik össze, s szinte sajnáljuk, hogy a verskötetek sohasem közölték a szerző dallamait. Gondoljunk csak a „Tiszaparti csárdás" című versére:

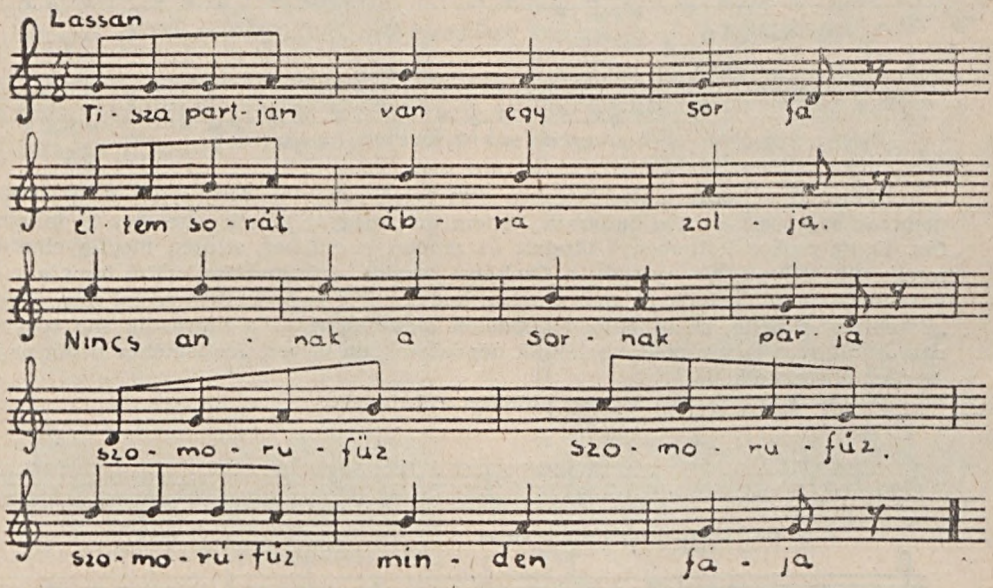

Aki azt a sort ültette,
élte sorát úgy élhette:
szomorúfűz volt a fája,
szomorú volt, szomorú volt,
szomorú volt a nótája.

Ennek a dallamnak egyes fordulataiban a népies műdal hatását is megtaláljuk, szervesen beleolvasztva a mű egységébe. A következő példa („Esőfelhő") frig hangneme már ősibb rétegekre utal, (s bevezető részében az „Aller a l'eau, trouver la source" kezdetű francia dalra emlékeztet)

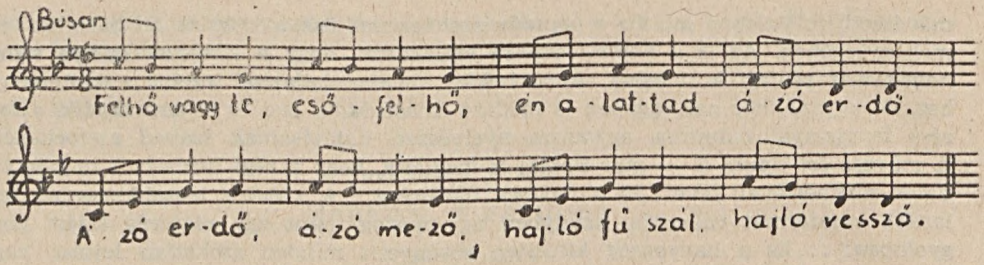

Sír a szemem mindakettő,
én vagyok a bús szerető:

ha tíz szemem, ha száz nyílna,
az is teutánad sírna. Stb.

Ez a két idézetünk versben, dallamban egyaránt közeláll a népművészethez. Harmadik példánk viszont azt bizonyítja, hogy amikor Erdélyi szövegben messzebb távolodik a népművészettől, s egyéni mondanivalójára talál, akkor dallamaiban is törvényszerűen eltávolodik a népdal-hangtól, anélkül persze, hogy egészen elszakadna tőle. Gondoljunk a „Farkasverem" dallamára és a magyar népzenében szokatlan 5/8-os ritmusára:

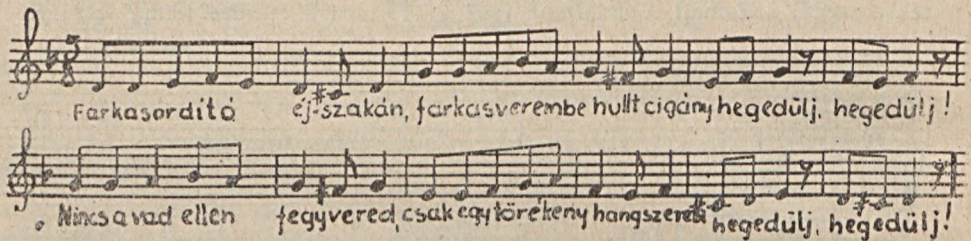

Ebben a változatos áttekintésben sem feledkezhetünk meg arról, hogy Erdélyi nemcsak saját verseit írja dallamra, hanem más magyar költők verseihez is dallamot fűz. Egész csokor költeményt ültetett át zenébe, s ezekben szintén megfigyelhetjük rendkívüli stílus-érzékenységét: a Csokonai versek virágénekeket idéző hangja mellett Vörösmarty Népdala pl. már ismét a kedvelt frig hangnemben szólal meg. Petőfi „Betekints"-e pedig az új stílusú népdalok modorában, — a harmadik sor végének ritmusváltására is sok példát találunk népdalainkban, a vers szelleméhez pedig nagyszerűen illeszkedik.

Petőfi—Erdélyi: Van a nagy alföldön csárda sok

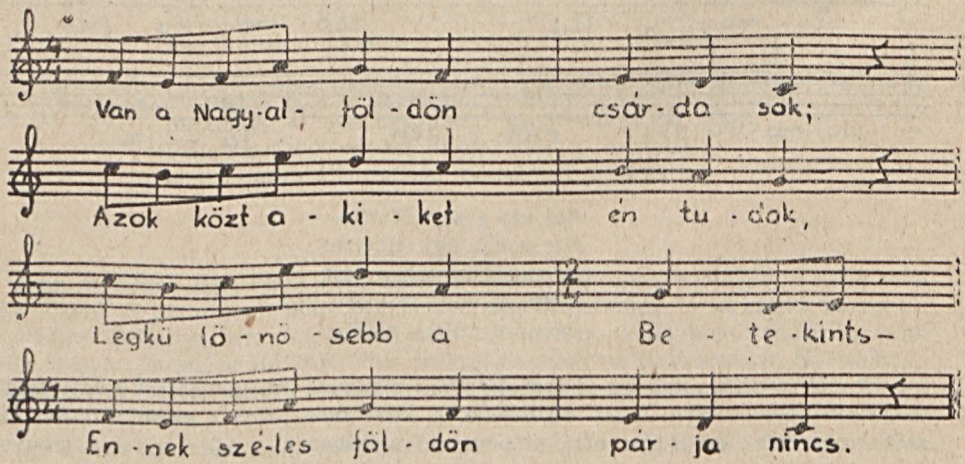

Weöres Sándor költészetének zenei kapcsolatai közismertek, leginkább persze abban a vonatkozásban, hogy mai költészetünkből talán az ő művei vonzották leginkább a zeneszerzőket, verseire igen sok zenei alkotás született, mint Kodály: Öregek-je, vagy a „Norvég lányok". Ott találjuk Weöres verseit a Bicinia Hungarica lapjain is.

Most azonban inkább arról kell szólnunk, hogy nemcsak Weöres versei vonzzák a zeneszerzőket, de megvan ennek fordítottja is: a versek gyakran zenei ihletésre születtek.

S ennek az ihletésnek különböző formáival találkozunk. Gyermekversei közül például sok készült Kodály dallamára, egy-egy biciniumra vagy olvasógyakorlatra. De ott találjuk az ihlető dallamok közt a népdalokat is, elsősorban persze a magyarokat, de más népek dalait is. Weöres alkotó ösztöne mindben talál valami vonzót, valami érdekeset, hogy új szöveggel lássa el.

Ezeket a verseket dallamukkal együtt kellene kiadni. Sőt nemcsak dallamukkal, hanem abban a vonzó, szép formában, ahogy Weöres berajzolta őket egy kis könyvbe, nagy írottbetűs írással, sok színes képpel, — vers, dallam, kép így együtt adja a teljességet.

Két lap Weöres gyermekdal könyvéből

De Weöres zenei ihletésű verseinek sora ezzel nem fejeződik be. Igaz, saját dallama csak egy van, helyesebben volt, de sajnos elveszett. Egy-egy nagy vers, versciklus mégis gyakran fakadt először a zenében megérzett hangulatból. Pontosabban: egy zeneműből, amit a költő képzelt el, de ami zenében soha el nem hangzott. Ő érzi magában a zenét, érzi a dallamot, a ritmust, a hangszereket, ha tanult muzsikus lenne, talán le is tudná írni, meg is tudná fogalmazni, amit ösztönösen érez. Így csak a művészi gondolat szavakba foglalt változatát ismerjük: a verset. „A háromrészes ének"-et, amely Weöres szerint Bartók művészetével rokon zenei hangulatból fakad, „A kelő csillag tündéré"-t és „Az ütem istennője"-t, amelyek egy-egy, leginkább Anton Webern műveire emlékeztető zenei gondolat költői megformálásai. *(Folyt. köv.)*

SZÉLJEGYZET

FÁBIÁN ISTVÁN 1903—1961

Néhány napja még kéziratot kaptam tőle. Egy somogyi parasztember összegyűjtötte a falujában, Niklán élő Berzsenyi-mondákat, s egy nagyalakú kockás füzetbe másolta le. Mi arra kértük meg Fábián Istvánt, hogy ebből a szinte áttekinthetetlen s eredeti formájában közölhetetlen kézirathalomból gyúrjon a Jelenkor számára valami használható anyagot. Fábián István betegágyában is, az utolsó pillanatig dolgozott. Amint mondják, különös faalkalmatosságot szerkesztett ágyára, erre tett könyvet, papírt, írógépet, könyvekkel polcolta magát körül, s fekve, ülve, betegen sem szakad el munkájától.

Már hosszabb ideje tudtuk, hogy súlyos beteg, mégis valószínűtlenül hangzott a szó, amikor átadták a megrázó hírt. Autóbuszról szálltam, a Széchenyi tér perzselő forróságában az aszfalt a cipőn is átsütött, sietett, szaladt a sok ember, a Hunyadi-szobor körül fehér galambok keringtek, s akkor egyszerre mintha kormos üveget tartottak volna a nap elé. Fábián István nem ad több kéziratot, Fábián István nem lép át többé délelőttönként a Nagy Lajos Gimnáziumból a hosszú szünetekben a Mecsek cukrászdába egy feketére, Fábián István nincs többé. A halál lezár, megmerevít valamit, a megváltozhatatlanság döbbenetével kötöz meg. Ugyanakkor ami megkezdett volt, azt befejezi, a félbemaradtat teljessé teszi, a szögletest lekerekíti.

Fábián István félbemaradt élete és munkássága is így épült egységes egésszé a halál pillanatában.

A teljes embert, az igazi tanárt, a neves irodalomtörténészt és kritikust gyászoljuk.

Valami jelképest érzek abban, hogy utolsó befejezett műve éppen annak a Berzsenyi-anyagnak a sajtó alá rendezése volt. Fábián Istvánt mindig a szolgálat jellemezte. Másért és másokért égett el. Tanítványainak számolatlan sokaságában osztotta el tudását, emberszeretetét, pedagógus hivatását. Ha igaz az, hogy a tanár munkájának eredménye, értéke és értelme tanítványaiban mérhető le, akkor Fábián István igen kiváló tanár volt. Nagyszerű tanítványokat nevelt, a hivatás, egy-egy munkaterület kiválóságait. Egykori gödöllői tanítványaitól a mai pécsi nagylajosistákig sokan köszönhetik neki életük irányítását, eligazítását, az ítélkezés komolyságát, a biztos tudást.

Fábián István mint tanulmányíró is elsősorban másokat szolgált. Kötetbe gyűjtötte a magyar írók válogatott leveleit, erről a könyvéről — többek között — Halász Gábor írt igen elismerően: „Fábián István válogatása intelligens és szokszempontú, egyaránt kielégíti a stílustörténet és a kis érdekességek böngészőjét is." Számos, az irodalomtanítás módszertanával foglalkozó cikke jelent meg. Legutóbb a magyar 16. század és Balassi Bálint költészetével foglalkozó dolgozatai láttak napvilágot. A magyar irodalom mellett a másik szaktárgyának, a francia irodalomnak is nagyszerű ismerője volt, nekünk külön büszkeség, hogy e tárgykörbe vágó tanulmányainak, eszszéinek a Jelenkor adhatott helyet.

... Péntek van, szerkesztőségi óra a Jelenkornál. Hiába várjuk Pista Bácsit, nem jön többet el. Emberi tartása, írói érzékenysége példaként él tovább közöttünk.

Tüskés Tibor

A BALATON ELFELEJTETT ÍRÓJA

Félszáz éve, hogy „Balatoni levegőben" címmel megjelent Váth János első kötete, melyet az útrainduló író „halásztémák" műfajjal jelölt meg. Azóta vagy félszáz kötetben írta tovább a „témát", amely a Balatonvidék népének, tájának, flórájának és faunájának gyöngyöző apológiája. Aki hozzá akar nyúlni a Balaton költészetéhez, rosszul teszi, ha nem megy el a forrás szájához: Váth János írásaihoz, mert a „magyar lősztenger"-nek a század első évtizedeiből nincs hitelesebb és reálisabb írói feltárója.

S különös, ahány Balatonról szóló „írói kalauz" megjelenik, egytől-egyig elfelejti ezt a hangyaszorgalmú írót, akinek neve és munkássága éppúgy összeforrott a Balatonnal, mint Tömörkény István, Móra Ferenc neve Szegeddel, vagy téma szerint: Váth az ősi halászéletnek és víznek éppoly avatott tollú rajzolója, mint Bárson István az erdő-mező világának.

Váth János nem kirándulni megy a Balatonhoz: ott született Kenesén, ott él közel 75 éve, és ma is ott lakik Almádiban, a Balaton partján. Szegény halászparaszt szülők sokgyerekű családjából származik, akinek nehéz volt a csurgói tanítóképzőben oklevelet szerezni. Később is hősi küzdelemmel tanított és tanult, dolgozott és alkotott. Még Kazinczy szerepére is vállalkozott, amikor „Nemzedékek" címmel könyvsorozatot is indított, amelynek közel 40 kötete — a két háború közti időben — a dunántúli írók és költők: Bakó József, Bódás János, Finta Sándor, Kocsis László Ősz Iván stb. egyedüli kiadója volt.

Sorsában sok rokonvonás van Gárdonyiéból — mindketten a „nemzet napszámosa" voltak, — de erős tehetsége mellett is Váthban több a küzdelem és a buktató. A siker pedig sohasem volt hűséges és tartós hozzá. Innen van az, hogy öreg fejjel alig ismerik nevét, műveiről az irodalom értői is keveset tudnak. Pedig első kötetét Schöpflin Aladár a „Vasárnapi Újság" tárcájában méltatta. Supka Géza a „Literatúrában" a „magyar Provence Mistraljának" nevezte, lexikonok (Benedek Marcell: „Világirodalmi lexikon") és irodalomtörténetek regisztrálták nevét és műveit. Egyes írásait németre, olaszra, lengyelre, románra fordították és a Balatoni Szövetség 1929-ben 10 kötetben adta ki műveit, melyek közül a „Nádifarkas", a „Lápvilágban", a „Szirtomlás" című regénye az ősi halászélet különös realitású és intenzitású ábrázolása.

De nemcsak a kor, a társadalmi háttér, a néprajz, a szegény kisbalatoni halászok letűnt élete, de a bazalt-tömörségű ízes nyelv, a gazdag göcseji és veszprémi szókincs, a költői erő olyan értékek Váth írásaiban, hogy kár elfelejteni nevét.

Váth János annyit tett a Balaton kultuszáért, hogy különösen ennek a tájnak kell hálával feléje fordulnia, amikor öregen, elfelejtetten is ezért a tájért él és munkálkodik. A balatonalmádi tanítóház hajdan idegenforgalmi góc volt: írók, festők, tudósok találkozóhelye. „Pannontenger csillaga" című kötetét a gödöllői mester: Nagy Sándor illusztrálta, szobája falát Egry József ajándékképe díszíti, Horváth János, (aki egyébként névrokona, mert a Váth-név polgári nevének rövidítése) gyakori látogatója volt. Antológiát adott ki „Magyar költők dalaiban a Balaton" címen, „Balatoni emberek" című útirajzában pedig végig vitorláztat bennünket a balatoni táj minden szép helyén, ahol írók, költők, tudósok jártak és alkottak: Mészöly Gézától — Egry Józsefig, Csokonaitól — a ma élő költőkig.

Hogy műveiben akad törmelék is? Az idő azonban *igazi* értékeit nem koptatta el. Emberségéről pedig jegyezzük föl, hogy soha nem kereste a letűnt polgári kor kegyeit. Mikor a Balatoni Szövetség megjelentette sorozatos műveit, gróf Klebelsberg Kunónak kívánták ajánlani a sorozatot. Váth azonban — a vidéki tanító — önérzetesen a kenesei halász-szülők emlékének dedikálta: „hálával és szeretettel."

Bárdosi Németh János

KÉT KISFILMRŐL

Kisfilmjeink az utóbbi időben nem valami változatos műsorral szolgáltak. Annál nagyobb örömmel fogadtuk, mint hézagpótló újítást is, azt a két tanulmányfilmet, melyek Mednyánszky László, illetve Fényes Adolf művészetével foglalkoztak. A magyar filmgyártás régi adósságot kezdett törleszteni, reméljük, nem marad ennyiben.

Mind a két kép magasrendű és igényes, sőt olyan momentumokat is tartalmaznak, melyek mint elvi kérdések tisztázásra szorulnak. Ha egy festőművészt ismertet egy film, természetes, hogy lehetőleg egész életművét felvonultatja a néző előtt. Útkeresését, ingadozásait, kis és nagy vásznait egyaránt. Ha a hatás fokozása kedvéért a filmtechnika ismert eszközeit igénybe veszi, hol távolabbról fényképez, hol premier planba hoz egy-egy fontosabb részletet, rendben van. De hogy festményekből, melyek végre is önmagukban egész, stabil és álló képek, valahogy mozgóképet igyekszik csinálni, hogy áttünésekkel, egyik képrészletnek a másikba történő átmosódásával operál, azzal sehogysem tudunk egyetérteni. A festményt a filmszerűség kedvéért dinamikussá változtatni, mozgóképpé alakítani nemcsak hibás törekvés, de bizonyos mértékben ferde síkban, fonákul mutathatja be magát a festőt is.

A Fényes Adolf művészetét ismertető filmmel kapcsolatban hasonló aggályokat hangoztatunk, ha enyhébbek is, mint a Mednyánszky-képnél. Oelmacher Anna összeállítása ugyan szemléletesebb, világosabb, mint az előző munka, mégis bántottak bennünket bizonyos körülmények. Ha helyénvaló is akkora művészeknél, mint akikről szó van, egy-egy mesteri arcrészletet premier planban bemutatni, hogy a néző jobban láthassa és megérthesse a festő csodálatos jellemzőerejét, túlzásba vinni ezt sem lett volna szabad, mert ez már az egésznek, az egységes vizuális hatásnak a rovására megy. Itt is hibáztatjuk a szerintünk fölösleges áttünéseket, de ez még csak hagyján. Azt azonban egyenesen megengedhetetlen eszköznek tartjuk, hogy több felvételnél bizonyos rövid, világos vetítés után a képek széle egyszercsak vibrálni kezd, szinte megolvadni látszik, elmosódik, minthacsak a kerettel együtt cseppfolyóssá válnék, és egy ideig egymást éri egy sereg hasonló filmkocka. Megint csak azzal a törekvéssel kerültünk szembe, hogy most ilyen módon próbálja a rendező feloldani a vászon merevségét és dinamikussá átvarázsolni magát a festményt, azt, ami természeténél fogva sztatikus. A filmnek logikusabb ötleteket, más utakat kell keresnie a piktúra népszerűsítésére.

Volna néhány megjegyzésünk a film zenéjére is. Szokolay Sándor szerzette, a kitűnő Erkel-díjas komponista, mégsem tetszett. Lehet, hogy önmagában nagyon értékes zene ez, de egész hangszerelése, és különösen mint *ezeknek a képeknek* kísérete, néhol egyenesen meghökkentett bennünket. Idegenszerűen hatottak, különösen a Mednyánszky-filmnél, azok az akkordok, melyek sikolyszerűen hangzottak fel itt-ott, és ha mégoly drámai háborús képrészletek során hallottuk is, nem tudtunk rájuk elfogadható motiválást találni. Azokra a különös, szavalókórusszerű betétekre sem, melyek inkább zavaró hatást keltettek, mintsem a képet kellően illusztrálták volna. Ismételjük: nem magáról a zenéről kívánunk kritikát mondani. Az összbenyomás azonban mindkét filmnél diszharmónikus volt, mert nem éreztünk kép és zene között megfelelő kapcsolatot, sőt ellenkezőleg! Már pedig Szokolaynak itt óhatatlanul programzenét kellett volna írnia, és éppen ezért — hic et nunc — művét nem találtuk szerencsésnek.

A negatívumokkal ezúttal többet foglalkoztunk, pedig érdekes és érdemes munka mind a két film. Szükség volt rájuk és reméljük a minél gyorsabb és gazdagabb folytatást.

Werner István

A FOLYTATÁSOS REGÉNYRŐL

Az újságolvasók többsége kedveli a folytatásos regényeket. E sorok írója őszintén idegenkedik a folytatásos regényektől. A megyei lapok szerkesztői ma szemlátomást rajonganak ezért a ponyvába hajló műfajért.

Anélkül, hogy egyes — országos hírnévre még nem jutott — regények meglepő ismétlődésének figyelmet (és humort) szentelnénk, el kell gondolkozni magán az elven, mely a folytatásos regények közléséhez vezetett. Vitathatatlan, hogy az olvasók igénylik ezt a műfajt. Bámilyen nagy múltja van azonban a hazai sajtóban, erősen vitatható, hogy hasznukra válik-e? A szűkre szabott terjedelem arra készteti az írót, hogy lehetőleg száguldó iramban bonyolítsa a cselekményt. Ez nem mindenkinek sikerül Móricz Zsigmond: Forró mezők-jével egy színvonalon, de legtöbbnyire még sokkal alacsonyabban sem. A tördelő szerkesztő ugyanakkor arra kényszerül, hogy mindennapi „adag" végét úgy szabja meg, hogy az olvasó kíváncsian várja a folytatást. Ez ritkán válik az irodalmi érték hasznára. Lássunk néhány példát:

Erotika: (trópusi kivitelben, egy Bikini környéki szigeten felejtett néptörzs lakói közé kerül... kicsoda?... természetesen az atomkísérletet irányító USA tábornok leánya.) „Semmi nem zavarta. Egyre bátrabbá vált és amikor fel kellett volna húznia a legújabb divatú egyrészes fürdőruhát, leintette önmagát. Gyönyörű, ruhátlan teste ezüstszoborként magasodott a feketezöld háttér előtt. Karjait széttárva, kicsit lábujjhegyre emelkedve egy könnyű nyújtózással kikapcsolta magát a civilizáció konvencióiból..." (Jánossy Zoltán: Tikiti.)

(Ugyanez termelőszövetkezeti kivitelben, amint az ellenségként befurakodott könyvelőnő éppen az egyik tagot igyekszik újra magához láncolni.) „Teltkarcsú combja egy pillanatra kivillant a könnyű, nyári selyem pongyolából. A nyakkivágásnál is egészen szétnyílt rajta a ruhadarab, s jóformán alig takart valamit kemény, rugalmas melleiből." (Ágoston-Balogh: Méhkas)

Bánat: „Miene-not csakhamar eltakarták a fák. Nem ment egyedül. Vele ment a legkeserűbb férfiszomorúság." Szomorúságát nincs miért csodálni. Hiszen a szigeten nem közönséges halál, hanem „a Nagyszemű Halálúr" tombol. (Jánossy i. m.)

Hasonlóan hosszan lehetne példákat sorolni az intrikára, a „férfias" helytállásra, a vágyra, a pénz mámorára stb. Általában valamennyi regényre egyként jellemző a régi, lassan már „klasszikussá" váló ponyva-sablonok használata, körülöntve némi „mai" mázzal. (Nem a gengszterfőnök lánya szerepel, hanem az imperialista vezérőrnagyé, nem az Angol Bankot rabolják ki, hanem a tsz-ben sikkasztanak stb.) Ugyanakkor a felsorolt hazaiaknál lényegesen magasabb szinten álló best-seller (Dold-Mihajlik regénye) és az értékes munka (Wasilewska műve) élvezhetősége is kétségessé válik a folytatásos közlés révén. A regény nem aspirin, amiből esetenként kell bevenni egy-egy adagot, hogy csillapítsa a fejfájást. Ha már feltétlenül szükség van erre a formára, célszerűbb lenne esetenként nagyobb terjedelemben közölni. Erre a megyei lapok minden valószínűség szerint képtelenek. Vélményem szerint azonban az íróknak (noha nem feltétlenül anyagilag!), de az olvasóknak is mindenképpen hasznosabb lenne, ha a szerkesztőségek a jelenlegi teret hétköznaponként is rendszeresen ismétlődő színes tárcáknak, rövid lélegzetű elbeszéléseknek, vagy irodalmi riportoknak szentelnék. Ha előbbiekben hiány lenne, nem szégyen az irodalom klaszszikusaihoz (Móricz, Gorkij, stb. stb.) fordulni.

Ordas Iván

Hazai Kis Tükör

(Szépirodalmi)

Huszonkét író országjárásáról szóló jelentését foglalja egybe a *Hazai Kis Tükör*. A könyv célja nyilván az, hogy az irodalom eszközeivel láttassa meg azt az új világot, amely 1945 óta épül az országban. A régi szociográfia *hősi* emlékei elevenednek meg a kötetből, mindazon különbség ellenére, ami ezeket az írásokat a műfaj 1930-as évek immár *klasszikussá* nőtt alkotásaitól elválasztja.

Mi a közös, a „klasszikus" és a mai szociográfiákban? Aligha tévedünk, ha azt mondjuk, a *szenvedély*, amely régen a nyomor, a sötétség, a kizsákmányolás ellen vívta reménytelennek látszó harcát, ma pedig arra mozgósít minden becsületes elmét és kezet, hogy a holnap tája még szebb legyen, mint a mai, a holnap embere még boldogabb legyen, mint a máé, a gyümölcs holnap még ízesebb legyen, mint ma, még több gép búgja a győzelem dalát s a műveltség ne csak szélességében, de mélységében is jobban áthassa az embert. Így lehetne folytatni a felsorolást az élet minden részletére kiterjedően. És éppen *ez a közös vonás mutatja egyben a nagy ellentétet is: „abban a korban"*, a változatlanságba dermedt világban kellett üvölteni az elnyomás ellen, ma a szüntelen változásban, a világtörténelem legnagyobb méretű átalakulása idején a lemaradtakat kell ösztönözni jobb kedvű munkára és a sietőket inteni a még fokozottabb elmélyülésre, a szakadatlan építés és épülés jegyében.

Ahogy olvassa az ember ezeket a beszámolókat, ahogy látja: mint küszködnek az írók is azzal a bizonyos szent türelmetlenséggel a még-jobbért, miközben a legszebb lapokra írhatják az elért sokszínű eredményeket, mutathatják be a mindennapok hőseit, funkcionáriusokat éppúgy, mint közembereket, akkor azt kell mondanunk, hogy a műfaj úgy józanult ki, hogy semmit sem vesztett frissességéből, legalább is ott nem, ahol a tehetség bírja szusszal. Éppen Féja Géza, Tatay Sándor és Jankovich Ferenc írásai a bizonyítékok erre. Ők azok, akik két világ közt tesznek ítéletet, mert hiszen kettőt szenvedtek végig, amíg a szemlélet kiegyensúlyozottsága magukban is megszületett.

Mert miről tudósítanak a „régi harcosok", akik szétnéznek azon a tájon, ahol 20—25 évvel ezelőtt a reménytelenség egyfajta érzésével jártak faluról-falura? Megszűntek a „halálszigetek" — állapítja meg Féja, eltűntek a régi Tiborcok — mondja Jankovich, a valamikor nyugateurópai szinten gazdálkodó bakonyi magyar falu kiheverve a tsz-válságot, s jó szövetkezetben útban van nemcsak a régi színvonal felé, de rövidesen túl is haladja — állapítja meg Tatay.

Kérdés, mennyi a valóság abban, amit az írók annak láttatnak, s nem azt mondják-e máris növekvőnek, ami még ezután születik? Ezt a kérdést, amely annyi csalódás után jogosnak látszik, e kötet olvasása közben el kell vetni. E könyv nem szépíti a valóságot, legalább is nem jobban, mint amennyire a művészet, az irodalom leglényegéből kifolyóan kényszerül: biztatásul, emberi melegségül azok felé, akik az első vonalban építik, nemcsak álmodják, az új Magyarországot. Nem tagadható ugyan, hogy ezek az írások a konszolidálást is segíteni akarták. Ha az irodalom ilyen szinten segít egy időszerű politikai-társadalmi kérdésben, csak örülni lehet neki, hisz legnemesebb hagyományait folytatja. Az *élet* maga igényelte ezeket az írásokat, mert

hiszen a betű nemcsak konszolidálhat, de reális szemléletével rámutatva az eredményekre, biztatást is nyújthat az ingadozóknak, a fáradóknak. Másrészt az irodalom számára is termékenyítően hat a valósággal való találkozás: nemcsak az író kap anyagot, élményt írásműve számára, ami művészeti formába sikeredhet, hanem maga az irodalmi közvélemény, annak körúton belüli része is tágíthatja szemhatárát s „felfedezheti" — hacsak betűn keresztül is — azt a Magyarországot, amelyet tisztán *látni* elemi emberi kötelesség.

Mi a fő izgató kérdés ezekben az írásokban? Csak találomra néhány: tud-e többet nyújtani a szocialista gazdálkodás annak a falunak, amelyik már 1944 előtt is a kor színvonalán gazdálkodott? Hogyan emelkedik fel az az ember, aki pl. az egykor pusztuló Sárközben azelőtt csak mint „jött-ment" tengethette magát s amilyenek százezrével éltek a régi Magyarországon? Gyökeret ereszt-e a fejlettebb környezetben a bukovínai székely telepes? Mire vitték a pusztai cselédek, akik azelőtt sem földosztásról, sem közös gazdálkodásról — a szó mai értelmében — nem hallottak? Hogy néznek ott a több gyermekre, ahol a falu szégyenének minősült az, aki második gyermeket mert világra hozni? Hogyan tűnik el az egyke nemcsak az Ormánságban, a Sárközben? Visszatérnek-e a fiatalok a faluba, ha megjavulnak a civilizációs és művelődési, szórakozási körülmények? Hogyan értékelik a hajdani hagymások Makón az idegen minták szülte kudarcokat? Hogyan alakítja át a gazdálkodást és a táj képét az a tény, hogy a gépek megjelennek a határban, ott is, ahol azelőtt legfeljebb cséplőgép formájában búgtak az udvarokon? Mi lesz a Balaton-vidékkel, amely az ország kincsesbányája lehetne, ha az 50-es évek szűklátókörétől végleg megszabadulva, rálépnének értékesítésére úgy, ahogy ma már nemcsak az író, de a szakemberek is kérik-követelik, a közönségről nem is beszélve? Mi lesz a gyümölcsösökkel, a szőlőkkel, azaz, mikorra fejeződik be felújításuk, lesz-e még módszeresebb a kezelésük, megintcsak a több gyümölcs érdekében, azaz külföldnek is, nekünk is egyaránt több hasznot hajtó módon? Emelkedik-e a falusi nép műveltsége, gyarapszik-e a kívánságoknak megfelelően a szaktudás, látjuk-e a kívánalmakat és mit teszünk meg azért, hogy immár minden dolgozó paraszt megfelelően szakosíthassa magát, s tudományosan is rendelkezzék azzal a felkészültséggel, amivel a jó gyári szakmunkás végzi a maga munkáját? Hogyan vonja le a volt miniszter a valamikor általa is jóváhagyott baklövések tanulságait? Ime néhány kérdés, de se szeri se száma azoknak, amelyek ebből a könyvből, mint egy színes csokorból, jólesően ostromolják az olvasót, tágítva látókörét és teremtve irodalmi közvéleményt mindnyájunk ügyéhez.

A legszenvedélyesebb — elsősorban minket, dunántúliakat érintő — írás *Jankovich* Ferencé, aki a balatoni problémákat boncolja. Bizonyos körökben élénk érdeklődést váltott ki e tanulmány — bár hétmérföldes csizmákkal rohanna minden tényező a Balaton fejlesztésére, hogy ami Jankovichnál még kritika, pár év alatt szinte rossz emlék maradna, amitől a valóság messze lépett. Leginkább Jankovichnál mutatkozik annak az előnye, amit a tájjal való együttélés jelent. Ez az írás fakad legbelülről; vele szemben áll *Kalász* Mártoné, mint a Pestre szakadt emberé, aki csak olyankor „látogat" haza, ha írni akar az Ormánságról. — *Tatay* Sándor írása nemcsak egy bakonyi, már régen is jómódú faluról szól, hanem helyenként szép lírai vallomás a bakonyi tájról. *Urbán* Ernő találó gyorsfényképei olyan ember írásai; aki mögött kötetek állnak az újért való szakadatlan viaskodás termékeként. *Illyés* Gyula nem mindig találja el úgy az *új puszták népe* problémáinak megragadását, mint a réginek. Ennek oka részben maga az anyag: ahol olyan mélyről indult a nép, ott az esslingeni redőny megjelenése a pusztán már akkora esemény, ami mellett hogyne törpülne el minden olyan probléma, ami mondjuk adódott egy kisbirtokos faluban, ha másért nem, a kuláktörvény embertelen túllépése miatt. Mit tehet az író a pusztán? Örömmel regisztrálja a fejlődést, még a jazz megjelenését is.

A legizgalmasabb írás kétségtelenül *Féja* Gézáé. A műfaj immár klasszikussá vált veteránját látjuk benne, s szinte lessük, hogyan boncolják fel a problémákat az egykori oroszlánkörmök. Nos, etekintetben a csalódás maga a legörvendetesebb: nem a régi körmök tépdesik a problémákat, hanem olyan ember lelke dobog együtt a változó világ változó népével, aki maga is együtt fejlődött és ért az őt is tépázó

időkkel. Nem kopott meg a régi fegyverzet, nem csorbult ki a toll hegye, egyszerűen valóban más lett a világ a Sárközben, mint amilyen akkor volt, amikor az 1930-as években Féja vágigbogarászta. Ha ő mondja ki, akkor még a kételkedőnek is el kell hinnie a pozitívumokat, ugyanakkor azokat a hiányosságokat is, amiket — főleg művelődési téren és a szakmai tanulást illetően — papírra vet. Olvasása közben nemegyszer felsóhajt az ember: mily végzetes hiba volt az írót neki nem állítani mindjárt 1956-ban, 1957-ben az effajta munkának! „Felfedezni" mindazt, ami eredmény, megfellebbezhetetlenül eredménye a kormányzat és a nép építő munkájának.

Féja Géza írása a Sárközről vallomásnak is megrendítő. Elismeri a munkásság vezető szerepét abban a világméretű átalakulásban, amelynek a magyarság is részese, s közben megmagyarázza azt is, miért fűzik a legmegrázóbb élmények a parasztsághoz? A szellemi fogékonyság legtermőbb éveiben, fiatalsága idején a mezei szegénység volt a legelhagyatottabb, a legszervezetlenebb s a legszabadabb prédája az elnyomó hatalomnak. Ezért szegődött hát annakidején e réteg szószólójává: milliókról volt szó! Az ilyen ember szava kétszeresen esik a latba ma, ha azt tanácsolja a parasztságnak; „mindig az élet útját válassza, és új életformáját tegye a magáévá, telítse meg emberségével... nyíljék ki minden képessége... gazdaguljon szélesebb távlatú emberré, tegye magáévá az időt, mert különben eltapossa. Álljon helyt most a közösségi életben, mely nem lehet idegen neki, hiszen valamikor közös volt a faluhatár, és a családok egyenlő részt kaptak belőle" (115. l.) Féja azokért lelkesedik, akik „faluban" gondolkodnak és „nem parcellákban." Változatlanul csodálója a népléleknek, a népi alkotótehetségnek, ugyanakkor egészséges, internacionális lelkiség süt át sorain. A falusi nép iránti szerelme kitör a megőszült emberből, de nem kétszeresen öröm-e ez, hiszen a *ma* falujának örül, a jövendő falujának készíti útját, amely már nemcsak a falu útja, nem is csak a magyarságé, egyetemes útja ez mamár népek millióinak. S ha örül annak, hogy a fiatalok nótaszóval térnek haza a munkából, ez a nótaszó már túlhallik az ország határain. Így egészíti ki Illyés Gyula örömét, aki a határon túlról a pusztára érkező jazzban a közös „istenre" gondol.

A kép, amely a kötetből összeáll a rendező tudatban, végeredményben biztató. A kastélyokat megszállta a nép, birtokba vették a szövetkezetek, a jóléti intézmények. (Tatay S.) A szövetkezetekben együtt dolgozik a néppel a pap, egyik helyen mint könyvelő, a másik helyen — szaktudása révén — mint csoportvezető. Új társadalmi kiegyensúlyozottság érleli gyümölcsét: azt nézik, ki mennyit *használ* a közös ügynek. A társadalmi szintek kiegyenlítését kivétel nélkül minden szerző megállapítja. Tatay többek közt a *cigány*-kérdés megoldását emeli ki. — *Féja* Géza a *Kertmagyarország* gondolatának testetöltését üdvözli örömmel, s ezt nem zavarja az, hogy a gondolat szocialista keretek közt valósul meg, s nemcsak Dunántúl — de tudjuk, a Duna-Tisza közén is (l. Szendrey József: *Koldusok paradicsoma*, Illés Sándor: *Tiszazúg* c. könyvét, túl a *Hazai Kis Tükör*ben található írásokon.) Csak ne legyen megállás: a mezőgazdasági feldolgozó ipart is meg kell teremteni. Bátaszék példája lelkesít: a bátaiak maguk akarják a vitaminos ribizlilét feldolgozni a világpiac számára — palackozva. A jövő ígérete változatos. *Németh* László főiskolát álmodik Hódmezővásárhelyre, *Koroda* Miklós meg úgy tekint Szabolcs megyére, mint amely 5—10 év múlva egész Közép-Európa gyümölcsöskertje lesz.

Noha az írók örömmel rögzítik az eredményeket, nem jelenti azt, hogy nem látják meg a hiányokat. Ezek közt legfeltűnőbb a *lelkekkel való törődés elégtelensége*, az ezen való változtatás sürgetése. Törődni kell a lelkekkel — követeli *Urban* Ernő. El kell következnie annak, amikor a tsz-tag nemcsak tudja, hogy helyesen döntött, mikor belépett a szövetkezetbe, de *érzi* is, mert olyan közösségbe került, ahol valóban baráti légkör, „figyelmes szeretet" veszi körül. — *Tatay* (de nemcsak ő) felveti a patronálók szerepét, s a követelés ebben foglalható össze: akik a tsz-szervezés során kint jártak agitálni, azok később is menjenek vissza, beszélgessenek az emberekkel, legyenek segítségükre a problémák megoldásában, egyszóval: éreztessék a közösség felelősségét.

A falusi fiatalok kérdése szinte mindenkinél visszatérő. Akik nem ismerik a múlt kínlódását, a szocializmust sem élik át különösebben — amint ezt *Tatay* Sándor, *Koroda* Miklós, *Németh* László éles szeme megállapítja. Nem értik az idősek földért való fájdalmát, de a szocialista eszmék sem jelentenek számukra különösebb élményt. Tatay bányászivadékokról jegyzi fel, hogy apáik élete nem érdekli őket. Az a lélektani igazság tükröződik ebben, hogy csak azt becsüli az ember igazán, amiért maga is megdolgozott. — *Németh* László egy másik problémára céloz, amikor a fiatalság „romlékonyságát" emlegeti. Arról van szó, hogy a falusi gyerekek sokkal kevésbé tudnak ellenállani a környezetnek, mint „középosztálybeli" társaik. A polgári vállveregetés, célzatos elismerés megszédíti őket, s könnyen felejtik a felnevelő dajkát, magát a szocialista életformát és életeszményt. Ezt ő Hódmezővásárhelyt figyelte meg, de ugyanezt Pesten még fokozottabban látjuk.

Főként azokat a fogyatékosságokat teszik szóvá a kötet írói, amelyeknek felszámolása hosszú időt vehet igénybe. Ezek közé tartozik a megfelelő emberek hiánya, egyáltalán annak felismerése, hogy mily siralmasan gazdálkodunk az emberekkel. Egyesekre elviselhetetlenül nagy terhek esnek, mások kivonják magukat. Ugyanakkor sokszor hiányzik a szaktudás, a szervezőkészség és a puritánság is. — A másik terület a *kulturális* élet. Az itt tapasztalható hiányosságokra szinte mindenki rámutat, ami érthető is: *írók* küldik jelentésüket. Illyés Gyula azt kérdezi: lépést tartott-e az anyagi fejlődéssel a belső, a szellemi? (57. l.) Féja arra figyelmeztet, hogy a nehezen induló szakoktatásra több gondot kell fordítani, és az iskolai szakképzettség mellett tekintetbe kell venni a tapasztalt paraszt valóságérzékét, tudását is, amely előtt Féja most sem mulasztja el kifejezni hódolatát. (105. l.)

Vannak azonban a *Hazai Kis Tükör*ben olyan mozzanatok, amelyek a következő szociográfiai írásokban feltétlenül elkerülendők, 10—15 évvel ezelőtt még érthetőek, talán szükségesek is lehettek, azóta azonban a fejlődés túllépett rajtuk, de a kellő történeti tájékozottság hiányában az írók nem vettek még tudomást erről. Ilyen suta és ma már időszerűtlen megállapításokból is össze lehetne állítani egy tanulmányra valót, ehelyett röviden csak annyit, hogy a problémakört tágítani kell! Nemcsak az emberről van szó, nem is csak a szövetkezetről, nem is csak a művelődésről, hanem eddig nem is szereplő új kérdésekről. *Építészeti* szempontból senki sem talál említésre méltót, csak *Koroda* Miklós szentel szép lapokat a nyirbátori művészeti emlékeknek és a múzeumi gyűjtés valóban szép eredményeinek.

Alig esik szó a falu *zenei* művelődéséről, a vidéken elhelyezett *képzőművészeti alkotásokról*, pedig ez valóban *novum* s etekintetben az összehasonlítgatás egyébként túlhaladott módszere is megbocsátható lenne. Egyáltalán nem az összehasonlítás a legeredményesebb eljárás a szociográfiában, hanem minden korszak történetileg folyó elemzése a fejlődés menetében. Mindegyik alkotott valamit, nemcsak a szocialista Magyarország. De, éppen ezt a „de"-t kell hozzátenni s ez lélektanilag leghatásosabban azáltal adódik, ha minden előttünk járt korszakot a fejlődésbe ágyazva ábrázolunk. — A tőke Horthy Magyarországában sem ült a bankban tétlenül, hanem vállalkozott. A nép sem lopta ölbetett kézzel a napot, hanem dolgozott, úgy, ahogy tudott s annyiért, amenyit a tőkések fizettek neki, ezt is meg kell írni. Így épült a kapitalisták kedve szerint egész sereg gyár, városrész: részben vagy egészben Ajka, Almásfüzítő, Csepel, Szőny, Nagykanizsa, Sopron, Pécs, Szeged, Pétfürdő, Füzfő, Várpalota, Hajduszoboszló stb. Lillafüred is akkor épült, az uraknak ugyan, de ma a nép veszi használ annak is, a többinek is. Vagyis: van annyi pozitívum a szocializmus mellett, hogy elismerhetjük előző korszakok alkotását is. Nemcsak, hogy nem kell elhallgatnunk, de éppen a tárgyilagos ábrázolás győzhet meg a népi állam kormányzatának és dolgozó népének magasabbrendűségéről.

Összegezve az egész könyv tanulságát, a kérdést: irodalom vagy szociográfia — nem vethetjük fel. *A Hazai Kis Tükör* legjobb írásai arról győznek meg, hogy e műfaj ápolására szükség van. Szükséges a fejlődése is, hogy ti. az író az *egész* életet lássa, ne csak részleteket. Ne féljen a számoktól, etekintetben a közönség többet elbír, mint 15—20 évvel ezelőtt. Ne annyira a múlthoz mérjen, hanem inkább a szocializmus által felállított mértékkel a magunk elé tűzött célokhoz. Történetírásunk

újabb eredményeit — főleg az 1867-től kezdődő korra vonatkozókat — az írók is tanulmányozzák, ez majd szemléletükre és módszerükre is termékenyítően hat. Ugyanez áll szociológiai és pszichológiai tekintetben is. Aztán fel kell fedezni a *vidéki üzemeket* is, ebben a kötetben az ipart jóformán csak az Állami Nyomda, Csepel és a Láng Gépgyár képviseli. — De e hiányosságok ellenére is a *Hazai Kis Tükör* az irodalmi szociográfia terén a *legjelentősebb kiadói vállalkozások egyike*, nyugodtan lehetne kötelező olvasmánnyá tenni minden 16 éven felüli embernek. Érdeklődéssel várjuk az újabb országjárásokról szóló további „hazai kis tükröket".

SZÍJ REZSŐ

Dudás Kálmán: Szederillat

(Magvető)

Dudás Kálmán személyében régi ismerőst köszöntünk. Termékeny lírikusként indult el mint a homokbuckás bácskai róna és a szelíd dunántúli lankák szerelmese, s 1939—1944 között, gyors egymásutánban, három verseskötettel jelentkezett. *(Déli szél, Vád helyett, Egy marék föld.)* A kritika főleg a harmadik könyvét tartotta számon. Széleskörű visszhang, megérdemelt elismerés fogadta. Az *Egy marék föld* birtokában Dudás Kálmánt sokatígérő tehetségként könyveltük el: csiszolt formanyelve, egyre táguló élményhorizontja, egyéni színhatásokban és gondolatáttételekben gazdag tájlírája, új strófaszerkezetekre vállalkozó kísérletező kedve — eltekintve az itt-ott mutatkozó barokkos zsúfoltságtól —, félreérthetetlenül a további emelkedés lehetőségeit sejttették. Azóta 17 év telt el, s csak sajnálni lehet, hogy a költő a felszabadulás óta nem jelentkezett újabb verseskötettel. Nem mintha Dudás Kálmán szakított volna az irodalommal: a több mint féltucatnyi, idegen nyelvből fordított regény, dráma, elbeszélés-gyűjtemény, és a verses műfordítások egész sora ennek az ellenkezőjét mutatják, s a maguk nemében tiszteletreméltó írói misszióról tesznek tanúbizonyságot.

A *Szederillat* 25 év költői terméséből ad igényes válogatást. A kötet 103 verséből 33 műfordítás, a többi a költő sajátja. A 70 eredeti költemény nagyrészét, több mint a felét, régebbről ismerjük, míg a felszabadulás utáni, kötetnélküli alkotókorszakot, mintegy 30 új vers képviseli a gyűjteményben. Keveseljük az újat? A kérdés felvetése kézenfekvő, mégsem tartom döntő fontosságúnak. Dudás korábbi kötetei régen elfogytak, legfeljebb a kritikus számára hozzáférhetők, s így a mai fiatalabb versolvasók zöme a *Szederillat* birtokában ismerkedik a költő eddigi életművével, s őt magát úgy tekinti, mint aki most kapcsolódik be a mai magyar líra vérkeringésébe. Ezért csak helyeselhető, hogy a válogatás — feltehetően közös szerzői-kiadói elgondolás eredményeként — ilyen tág teret biztosított a költő korábbi írásainak. Az efféle válogatás természetesen sohasem jár százszázalékos sikerrel. A *Szederillat*-ba „átmentett" korai versek között akad több gyenge, nem eléggé átélt, s kifejező eszközeit tekintve fogyatékos alkotás. Elég, ha ezzel kapcsolatban a második világháború derekán íródott *Falum fölött a dombon* című verset említem. Az ilyen és ehhez hasonló sebezhető pontokat tartalmazó verseket ki kellett volna hagyni a másképpen igényes válogatásból. Pótlásukra az *Egy marék föld* 90 verséből elég gazdag anyag állt rendelkezésre. Számomra érthetetlen, hogy a költői hangvételére oly jellemző *Esti hegyeknek*, s főleg a *Hegyek alatt*, ez a tömören megkomponált, szép és kiemelkedő alkotás miért maradt ki a gyűjteményből? Az utóbbi szerintem mind a mai napig Dudás egyik legjobb verse.

Nálunk is másutt is bevett szokás, hogy a költők egy megtett útszakaszról visszatekintve átírják verseiket. Dudás Kálmán is élt ezzel a gyakorlattal. Nekem különös izgalmat jelentett, hogy erre elsősorban

eléggé tűrhető versmemóriám figyelmeztetett. Magát a régi kötetet (itt kizárólag az *Egy marék föld*-ről van szó!) csak a pontos ellenőrzés kedvéért vettem elő. Úgy hiszem, érdemes némi figyelmet szentelni ezeknek az átdolgozásoknak. Ezzel csak használhatunk az ügynek. Egyrészt, mert eközben alkotói műhelytitkokat ismerünk meg, másrészt, mert lényeges pozitívumként nyomon követhetjük, hogy a költőnek az elmúlt évek során milyen mértékben formálódott át a versről alkotott felfogása. Az új kötetben az általunk ismert „régi" versek egy része más címet kapott. Ha a továbbiakban egy ilyen műre utalunk, a könnyebb kontroll érdekében az új cím mellett zárójelben a régit is mindenkor feltüntetjük. Az „átírás" mérve egyébként esetenként változó. Néha nem több egyszerű szócserénél vagy egy-egy strófa elhagyásánál. Számos esetben azonban jelentős szerkezetbeli változtatással találkozunk. S rögtön hozzátehetjük: a szükségesnek látszó erélyesebb beavatkozás legtöbbször szemmelláthatóan sikerrel járt. Jó példa erre a *Hála is kevés* (Anyám) című verse. Az egykori három szakaszos írás ezúttal bővült ugyan egy strófával, de az eredeti szövegre alig két sor emlékeztet bennünket. Az átdolgozás avatott művészi kézre vall. Egy igénytelen, kissé suta vers helyett antológiákba, középfokú iskoláskönyvekbe kívánkozó költeményt kaptunk cserébe: az anyával szemben táplált szeretet és hálaérzet apoteózisát. Hasonlóan jól sikerült az *Annál is messzibb!* (Hűség) átdolgozása. Teltebben zengő jambusokat kapunk, tömörebb strófákat, verskultúránk mai szintjét mutató művészibb rímképleteket. Nagyjából ugyanezt mondhatjuk el a *Szekérút apámmal, Zora, Bányászok este, Nem tőlünk függ* (Nem tőled függ), *Mezei dal* (Falusi dal), *Cigányosan* vagy a *Két nyári vázlat* (Szomjúság) című versekről. Az utóbbi szemléltetően mutatja, hogy Dudás újabban maga is sokallja az alliterációk túlgyakori, szinte modorosságba csapó alkalmazását. Az eredetiben található „*fönn fösvény fedő*" helyett most „*fönn izzó fedő*"-t olvashatunk. Itt kissé óvatos a változtatás. Máshol radikálisabb. Íme, a vers két utolsó sora első megfogalmazásban:

Porába gyöngyöt villant, fűz a fény:
az égre lángol, leng egy libasor.

A befejező sort Dudás most a következőképpen módosította:

nagynémán ballagdál egy libasor.

Ez a sorcsere, mint végleges megoldás erősen vitatható. Első pillanatra talán realisztikusabban hat az eredetinél, de amaz frisebb, zengőbb, művészibb. A végtelenbe lengő, lángoló libasor, mint költői vízió a nyár ízzó, villanó fénykáprázatában egyáltalában nem mondható szertelennek, s betűrímei sem erőszakoltak. Az új megoldással megtörik a vers lendülete, nem is szólva arról, hogy a „*ballagdál*" mint cselekmény-dédelgető szó-intarzia nem éppen a legszerencsésebb. A versek átdolgozása főleg ott problematikus, ahol az eredetiben fellelhető gyenge pontokat csak részben tudja feloldani, vagy ahol a kigyomlált fogyatékosság újra, de más formában jelentkezik. Ez szerencsére ritkán fordul elő a költővel, példa azonban erre is akad. A *Hajnalodás* című vers első strófájának harmadik sorát idézem: „*Itt-ott már álmos lila lombol*". A „lombol" érezhetően a sorvégi rím kedvéért került a versbe, s nyilvánvaló, hogy a „*már álmos lila...*" inkább közelgő alkonyt sejttet, mint virradást. Az ellentmondást az új változat így próbálja kiküszöbölni: „*Nyomában lila pára kajtol.*" Ez sem megoldás. A *Hajnalodás* erősen intellektuális hangvételű vers, figyelemreméltó gondolatáttételekkel; a sorvégi összecsengés érdekében felhasznált tájszó, erőszakolt, bántó, olyan mint a szemünkbe furakodott idegen test. A máskülönben szép, kerek költeményen egy teljesen új kezdőstrófa többet segíthetett volna.

Részletkérdésekkel bibelődtünk? Nem. Fontos szerkezetbeli elemekkel foglalkoztunk, amelyek szerves alkotórészei a versegésznek, s mint műformáló együtthatók külön-külön magukon viselik a költő formanyelvének, stílusának sajátosságait. Amit ezzel kapcsolatban elmondtunk, a segítőkészség, s az őszinteség igényével tettük. Dudás Kálmán a *Szederillat* kiadásával új alkotókorszak kezdetéhez érkezett: lírájának további emelkedésére döntő hatással lehet, ha számot vet eddigi életművével, ha felismeri és helyesen értelmezi költészetének jelentőségét, s tovább fejleszti magával hozott képességeit.

Erőssége az intellektuális-beütésű tájlíra, amely sosem elégszik meg a felületi

szépségek szimpla regisztrálásával. Nála a táj csaknem egyértelmű a hozzákötött emberi sorssal: érezzük benne az emberi akarat környezetformáló erejét. Asszociációkban gazdag képteremtő fantáziája színessé, érzékletessé teszi tájverseit. Egy-egy gondolatáttételének kapcsán szinte testközelben érzékeljük az eleven valóságot: „minthacsak szállna a fűrésztelep kisvonatja gyolcs ejtőernyőn." *(Idegen tél.)* Másik jellemző ihletforrása a néppel való ösztönös együttérzése. Emelkedett humánuma, szociális érzéke már korai verseiben félreérthetetlen közéleti állásfoglalásra késztették. *(Szekérút apámmal, Bányászok este, Szűkesztendő).* Az új versekben a társadalmi vonatkozás lényegesen bővült: a költő a magáraeszmélt néppel továbblépve, bizakodva szemléli a tájat, a fejlődő, izmosodó ország képét, s tud lelkesedni, ha a rosszemlékű régivel szembeállíthatja a reményteljesebb újat.

Dudás Kálmán családi vonatkozású írásaiban és szerelmi lírájában is bőven találunk jelentős értékeket. *(Fiam álma fölött, Őzikék, gyöngycsigák, Fiam meséltet, A féltés fohásza, Pillanat hajón,* stb.) Általában ott van elemében, s akkor alkot figyelemreméltót, ha az intellektus kissé pórázon tartja ösztönös versalkotó kedvét. Háborús versei inkább célzatosságukkal, bátor kiállásukkal keltik fel érdeklődésünket. Művészi szintjük mögötte marad a kötet átlagának. A *Kölcsönfény* című ciklusban közölt műfordítások rangosak és tanulságosak. A nálunk is megbecsülést szerzett szovjet *Jeszenyin* mellett egész sor jugoszláv lírikussal ismerkedünk, s ízlelgetjük déli szomszédnépeink képekben s egyéni vonásokban gazdag költészetét. Nem vetünk árnyat a többi délszláv szerzőre, ha *I. G. Kovacsics, Krlezsa, G. Krklec és Pavlovics* nevét külön kiemeljük.

A köznapi beszédet megközelítő, realisztikusabb formanyelv, az új élményforrások céltudatos keresése és kiaknázása nagyban hozzájárulhatnak Dudás Kálmán költészetének további emelkedéséhez.

VÁRKONYI NAGY BÉLA

Granasztói Pál: Vallomás és búcsú

(Magvető)

Ha az ember állandóan sok könyvet olvas, különösképp, ha még hivatása is ez, egy idő múlva úgy érzi, hogy a legtöbbre semmi szükség. Ekkor már csak az érdekli, ami valami jelentőset mond, új összefüggést tár föl, vagy soha nem hallottról tájékoztat.

Azután néha akad egy-egy olyan pillanat, amikor öröm és kínlódás az olvasás; összebotlunk egy jelentékeny könyvvel, amelynek többször is nekirugaszkodunk, vitatkozunk, nem értünk egyet vele, végül is megadjuk neki magunk. Ösztönösen vannak még kifogásaink, de ezek már nem a kákán csomót keresésé, hanem a bele nem nyugvásé. A mindig vitatkozó kritikus egyszerű olvasóvá válik és kénytelen letenni a fegyvert.

Ilyen írás Granasztói Pálé. Az ember nem adja meg magát könnyen. Első érzése az ellenkezésé és a kelletlenségé. Nem indul rokonszenvesen a könyv. Hiába hívják föl a figyelmet rá a barátok, kevés! Végigrág az ember egy önmentegetésféle részt, amit szerecsenmosdatásnak érez. Valami modorosságot és kitanítani akaró nagyképűséget sejtünk.

Igen ám, de a könyv negyedénél egyszerre megcsap az önkínzó igazmondás levegője, ami akkor is tiszteletre méltó, ha nem egy olyan komoly dologról, egy értelmiségi leszámolásáról lenne szó, amiről rengeteg írás jelenik meg, de lényeges alig. Ez a leszámolás majd mindig külsődleges, alakok ábrázolása önvallomás nélkül. Mintha az írók által teremtett figurák nem hordanák magukkal az író legbelső, legszemélyesebb véleményét.

Mert aligha tagadhatjuk, hogy van nálunk egy olyanfajta értelmiségi magatartás, amely éppen az értelmiségi lényegnek mond ellen, azzal, hogy nem eléggé értelmiségi. Ez többnyire — bár nem csupán — a régi értelmiség bűne. Alapja

a tények teljes semmibevevése. Vannak értelmiségiek, akik ebből, a most általunk élt bonyolult világmozgásból nem látnak semmit, s egy-egy eseménynek egész más jelentést tulajdonítanak, mint amit az jelent. Oka, hogy nem a tényeket tekintik, hanem vágyaikat, és inkább hisznek vágyaiknak, mint a tényeknek. Ebből a magatartásból még az objektivitásra való törekvés is hiányzik. Nem veszik tudomásul a változás törvényeit, azt, hogy ilyenkor nemcsak a rendszer, hanem az életforma is megváltozik. Ők nem a rendszért, hanem az életformát sajnálják, és ebben a változó vagy megváltozott világban ugyanazt az életformát igyekszenek élni, mint amit valaha éltek. Ez természetesen lehetetlen, ezért nehézségeik támadnak. Ez azonban nem befolyásolja őket, mert mindezt rajtuk kívül álló, az életforma ellen irányuló objektív támadásnak vélik.

Érthetetlen, hogy egyébként okos, értelmes, ragyogó szakemberek néha képtelenek arra, hogy a legalább olyan fontos szakmántúli világ dolgaiból valamit is megértsenek.

Nincsenek mérőeszközeik az emberekhez, ezért emberismeretük rossz. Nem tudják azt a nagyonis kezdetleges, de elemi szabályt, hogy aki velem szemben van, az nem azonos velem, és aki nem én vagyok, az nem föltétlenül értéktelenebb nálam. Nem ismerik az egyenrangúság fogalmát és valami furcsa, nagyon zűrzavaros, többnyire megérthetetlen fölé- és alárendeltségi viszonyban élnek. Ez kézzel nem fogható értékeken alapszik, még nem is a származási értéksorrend a leglehetetlenebb benne, hanem ebből is, abból is van benne valami.

Mindez megszűnhetne a dolgok következetes, igazán értelmiségi módon való vizsgálata alapján, ha ezt a számvetést egyáltalán elvégeznék. Kétségtelen, hogy ez valamilyen önleszámolásféle is lenne.

Ezt az utat járja meg Granasztói. Nem kerül meg semmit, a poklokat sem. Mi, akik a két háború közötti idők értelmiségi életét éltük, tudjuk, hogy mennyire ki voltunk szolgáltatva az eszmék zűrzavarának. Egy furcsán összetett, semmi állandósággal meg nem örvendeztető világban botologtunk, nem találtuk meg helyünket, és egyetlen eszmét sem, ami kiutat jelentett volna.

Ez a regényféle híven követi ezt az ingadozást. Egy értelmiségi többnyire gyorsabban, érzékenyebben, de felszínesebben és talajtalanabbul él át egy áramlatot. Közöttük alig tud eligazodni, mert nem annyira az érzelme, hanem az értelme segíti, és az értelem sokszor könnyebben becsapható és hamisabb útra vezethet, ha nem járul hozzá erős érzelmi kötöttség.

A regény írója ezt az utat végigjárta és ezzel az írással bizonyos számadásfélét vállalt. Pedig ez a fajta a legnehezebben megvalósítható, mert szembenézést jelent önmagunkkal, olyanfélét, amit a legkevesebben merünk vállalni. Az önvizsgálatnak ugyanis rétegei vannak. Ha jól ismerjük magunkat, akkor nagyon szívesen elmegyünk akár az utolsó előttiig is, hogy ne kelljen elmennünk az utolsóig.

Ez az egyik területe, rétege ennek a regénynek. Ha csak eddig jut el, akkor is jelentős, de ennél többre vállalkozott, és ez átvezet a művészet területére.

Szeretjük a művészetet, egyik vagy másik fajtáját. Mindet aligha, vagy legalábbis nem értjük. A legkevésbé talán az építészetet. Pedig ez a legizgalmasabbak egyike. Életünk menthetetlenül össze van fonódva az épülettel, hisz ez jobban kerete, mint akár a természet. Hivatalunk, otthoni életünk, szórakozásunk épületek között zajlik, a természetnek inkább csak vendégei vagyunk egy-egy kirándulás erejéig. Valamennyien homályosan érezzük, hogy az építészet hatással van életünkre, nemcsak az egyénére, hanem a népére is. Ugyanakkor nem tudunk az építészetről semmit! Sok festő megpróbálta közelebb hozni már hozzánk a festészetet, zenész a zenét, de építész az építészetet, túl a lexikális tudnivalón, alig. Granasztóinak sikerült. A leglényegesebbet, az épület hatását az emberre, az épület és az ember rejtett összefüggéseit vizsgálja és tárja föl.

Az építészeten túl legtöbb szó a modernségről esik a könyvben. Megerősített abban, hogy a modernség, az igazi, az egyszerű, a hivalkodásmentes: bonyolult gondolkodás eredménye. Ez a könyv segít kialakítani ezt a modern szemléletet, ami nélkül semmi előrehaladás el nem képzelhető. Életünk egyszerűsítése bonyo-

lult gondolkodás eredményeként — ez a modernség.

Az elején említett értelmiségi probléma megoldása is valahol itt van. Felismerése annak, hogy az értelmiség legnagyobb hibája éppen az, hogy bonyolult életet él, mert meg akarja takarítani a bonyolult gondolkodás kínját. Egy olyan lakószoba, amely drága bútorokkal lakhatatlan, egyszerű gondolkodás eredménye. Egy komplikált, bonyolult életforma hasonlóan! És az író könyvének talán legnagyobb részében az élet és forma közötti viszonnyal foglalkozik. Megmutatja ezt a bonyolult gondolkodási folyamatot, látszólag csak az építészetben, de a valóságban ennél sokkal magasabb síkon, az élet egész területén.

Nehezén, kínlódva szerzett bölcsesség ragyogja át a könyvet, és külön szerencse, hogy nagyon jószemű, tehetséges író írta, akiben egyesül az építész fegyelme a színestollú író fantáziájával és megfigyelőképességével. Olyan író, akinek az átlagost fölülmúló érzéke van a hangulatok iránt is. Meg tudja magyarázni az emberi kapcsolatok között azokat is, amelyek sem logikával, sem indulatokkal nem magyarázhatók már, csak hangulatokkal. Egy család légkörét, azt, ami egyébként az emberek jelleméből már nen kikövetkeztethető, vagy csak akkor, ha ezen túl ismerjük az érintkezések bonyolult hangulati velejáróját, ami nem mindig azonos jellemek összeütközésével vagy egymásra gyakorolt hatásával.

Ismeri az apró, jelentéktelen események lelki rugóit és hatását. Tudja, hogy ezek a látszólag jelentéktelen események — és nem a nagyok — szabják meg egy élet, egy család, egy ember sorsát. Hogy ezek teszik az életet elviselhetővé vagy elviselhetetlenné, hogy ezek döntenek a legtöbb kérdésben, mert az életben nagy dolgok ritkán adódnak, és azokra lehet vigyázni, a kicsinyekre alig.

Hogy hibátlan-e ez a könyv? Igaza van-e mindenben? Aligha! Részleteiben lehet — és van is — tévedése, de egyben föltétlenül igaz, az alapállásban. Nem kívülről, előkelő idegenként bírál, hanem állást foglal. Fönntartásai nem az idegené, az irtózóé és kárörvendőé, hanem a megértőé, a baráté. És ez nagy dolog! Mert van egyfajta tárgyilagosság, ami már nem az. Az a tárgyilagosság, amely ugyan nem mondja ki, de a sorok között mégis érezni a sikertelenség fölötti örömet.

Ez nem ilyen. Inkább az látszik, hogy megharcolta a maga harcát, és állást foglalt. Ez az állásfoglalás a becsületes, gondolkodó emberé.

Még van benne, talán marad is, valami óvatos elzárkózottság, a kapuján túl nehezen beeresztő mozdulat, de a szívébe már beeresztette ezt a mi világunkat. És azt hiszem, ez a legfontosabb. Az a harc és annak ábrázolása, amíg ezt az utat végigjárta a művészet mindenekfelettiségétől az ember mindenekfelettiségéig, és végül az ember iránti alázatig.

Szép és tanulságos könyv. Igaz író alkotása, és annál inkább kedves nekünk, mert Granasztói régi pécsi család sarja, és könyve jelentős része Pécsről szól.

SZÖLLŐSY KÁLMÁN

Fodor András: Tengerek, dombok

(Magvető)

„Az intellektus lendíti mindig előbbre a költőt" — e mondat igazságát érzem a kötet olvasásakor. Fodor András költészete mindig is magán hordta az intellektuális költészet jegyeit, vállalta igényét, előnyeivel és hátrányával egyetemben. A gondolatiság volt mindig legmarkánsabb jellemvonása, és kitűnő formaérzékkel párosulva sajátságos és egyéni költészetet hozott létre, amely szívós gyökerekkel kapcsolódott a valósághoz, belőle táplálkozott és szívta éltető nedveit. Egészséges kapcsolatban állott a realitással, soha nem tévedt az értelmetlen és gyanús költészet dzsungeljeibe, gyilkos gőzű ösvényeire. Úgy érzem, a józanság, a mértéktartás és az intellektus vezették el óvón és védelmezőn ilyen veszélyes területekről, rántották vissza kisikló ceruzáját és segítettek egyéni hangjának

kimüvelésén, hangszíneinek tisztulásában. Lényegre törő, modern líra az övé, amelynek a tiszta hang, az egyértelműség talán a legnagyobb érdeme.

Új kötete, a *Tengerek, dombok* szervesen illeszkedik eddigi életművébe, de témában, színben gazdagodva. Látókörtágulást, horizontnagyobbodást jelent az előző kötetekhez viszonyítva, hiszen a téma — egy külföldi utazás élményeire való reagálás — új és új, eddig még ki nem próbált lehetőségeket kínál. Izgalmas és versbe kívánkozó élmények lehettek ezek, amelyeknek megírása, megformálása közben kitűnő alkalom adódott arra, hogy mérlegelje a látottakat, viszonyítsa az eddig tapasztaltakhoz és leszűrje azokat a tanulságokat, amelyek emberi és költői fejlődését elősegítik. A külföldi utat Fodor András angol barátjához, Colin Mason-hoz tette — neki ajánlotta kötetét is. A barátság eszméje, mely Fodornál egyben a kettéosztott világ egymáshoz tartozásának is a szimbóluma, a kötet egészét áthatja. Mint a kötet mutatja, gazdag volt ez az angliai út és a hazautazás Párizson keresztül. A *költő* éber és kutató szeme soha nem hagyja cserben az *utazót*, regisztrálja, mérlegeli az útközben látott dolgokat; az utazó csodálkozik, a költő rögtön mércéket állít fel, ellenőriz és összevet: levonja a következtetéseket és így biztosan tájékozódik a tolongó nyugati világban. Így fogadja el a Nyugattól, ami értékes, jó benne, viszont elutasítja azt, amit a döntőbíró: az értelem, a józanság el nem fogad. Nem esik hasra a nyugati civilizáció csábító poklai előtt, elfordul tőlük, ha valamiben ellentmondást érez, ha igazságérzete nem egyezik a valósággal:

Miféle zsarnok rendelés
szörnyeteg átka nyom,
miféle kényszer satú-kötése
szorítja homlokom,

hogy folyton azt érezzem itt,
mi nincs, mi nem lehet,
fekete utcák zűr-zavarában
valami elveszett!

Itt nincs remény, nincs oltalom,
arcodra zordonul
magapusztító hamis igéret
sötét pernyéje hull.

(Fekete tüskekoszorú)

Jó hatással volt ez a külföldi út a költő számára, megérzett és megértett valamit, ami európai, vagy annál is nagyobb, ami a korra jellemző izgalmas probléma: nyugtalanítja és válasz-adásra készteti. Milyen legyen a művészet ebben a forrongó században, hogyan segítse az embert, aki maga is nyugtalanságokkal terhes; milyen feleletet adjon hát korunk emberének?

A rettenet nem tarthat örökké!
A szörnyűségek iszonyú hadának
tudsz-e felelni, megrázó jóslat?
Tudsz-e nyugalmat mondani, varázslat?
... Dehát melyik az igaz, a végső,
az időtlenre írt változatlan?
... Mosolyok, pózok, áhitatos gúny,
eszmék feletti, ösztönök alatti,
való, vagy játék?... Nyugtalan a korszak!
Az ember nem tud egyarcú maradni...

(Hangverseny Párizsban)

A kötet záró ciklusa, a *Kezdeni újra* lényegében az összegezés, a hazatérés után az előre tekintés, a költői feladat vállalása. A költő külföldön járt, a hazaszeretet, a ragaszkodás a hazai földhöz, erősebb lett benne; negative, idegenben értette és érezte meg legjobban hovatartozását. Most biztosabban igazodik el a valóság dolgai között és tudja, nem kicsi része van az ország sorsáért érzett felelősségben.

Szépen komponált, témájában egyenletesen ívelő kötet a *Tengerek, dombok*, Fodor András lírájának kétségtelen szélesülését jelenti. Mégis néha olyan érzés fogja el az olvasót, hogy egyes verse nem elég kiérlelt, hiányzik belőle az erő, nem elég meggyőző, talán azért írta, mert a ciklus teljessége így kívánta. Ezek sem rossz versek, de rájuk az olvasó nem reagál minden idegével, nem teremtenek magasfeszültséget. Úgy érzem, hogy ezekben az esetekben a józanság visszaüt: kevés szenvedélyt eredményez, nincsenek sűrűn cikázó villámok e versekben.

Azok a legsikerültebb darabjai a kötetnek, melyek valami nyugtalansághoz, idegességhez kapcsolódnak, hitelük

van, érezni szikrák pattogását. Ilyenek: *Át a tengeren, Pályaudvarok, Delejes játék, Utolsó este.* Nagyon szép vers a hiábavaló szerelmi vágyakozásról szóló *Vágyak nyomora,* a búcsúzás fájdalmát remekül visszaadó, jelképes *Két indulás,* az otthon, a viszontlátás örömében fogant egyszerű, meleg *Idegenből haza,* a feladatot kijelölő, ars poetica-szerű *Titánok toborzója* és a hatalmas, a mindenkori fasizmus ellen forduló *Tenger bitófái.*

Fodor képei lényeglátásra, tömörségre vallanak; a lehető legbiztosabb, legpontosabb és legfrappánsabb kifejezésre törekszik; metaforái, asszociációi eredetiek, merészek. Csak néhányat idézetül:

Párhuzamos fény süt a Madeleine utcán
a korinthoszi oszlopsor alatt;
átsüt a levegő forró zsírpapírján,
átsüti vékony fáradságomat.

... Kívánság pendült árama cikázik
a karcsú lábak villái között.
(Vágyak nyomora)

S mert új törvényt csikar magának
az égre buzgó zűrzavar,
a fájdalmas-kusza,
fejünk fölött
sárkányként rángatózik
az ösztönök
vicsorgó rombusza.
(Titánok toborzója)

A kötet Fodor András költészetének fontos állomása; új kontinenseket, új földrészeket fedez fel, és előre lép ama célok felé, amelyek a közösséggel szembeni felelősséget jelentik; a közösség terheinek vállalását, örömének-gondjának éneklését, jelentik a „tiszta szót, a csillagoknál nehezebbet".

ARATÓ KÁROLY

Timár György: Az iszonyat naptára

((Magvető)

„... Én nem várom az isten dadogását. Bennem szétroncsolt tüdők és munkatáborok szóvá sem álló kínja háborog..."

Vajon meddig ér az a kozmikus — és nagyon is eföldi — rettenet, amelyet egy háború borzalmai vernek fel a lélekben; vajon mikorra heveri ki egy ember (és egy nemzedék) a megrendülést, amely sebezhetetlennek hitt hozzátartozók és lerombolhatatlannak hitt értékek pusztulása nyomán fogja el, s habár már mögötte van jónéhány békésnek mondott esztendő, vajon mikor áll át a lélek is „béke-termelésre", mikor vedli le végleg a hegeket, amelyek megannyi sérülés után visszamaradtak? — vajon mikor enyészik el utolsó foszlánya is a víziónak, amelyet robogó harckocsik, árokásó csontbőr öregemberek, ordító pártszolgálatosok, karámba zsúfolt nők és gyermekek, folyóparti rém-éjszakák, a gyűjtőtábor vakító reflektorai támasztottak benne, és halottak és halottak és halottak látványa: az anya és testvér és kedves pusztulásáé?

Olyan kérdések ezek, amelyekre nehéz válaszolni: vajon lehet-e egyáltalán? De olyanok, amelyek — kell-e bizonyítani — mindannyiunkban felmerülnek, és mindannyiunk cselekedeteit, akarva-akaratlan motiválják. Furcsa, hogy míg a felszabadulás tényszerű külső eseménysorával sok hiteles és időtálló mű foglalkozik irodalmunkban, addig ez: a belső felszabadulás története a legtöbb esetben megíratlan marad; e kozmikus rettegés, magyarán: a háborús pszichózis természetrajzát (hacsak a volt háborúét is) csupán töredékekből állíthatjuk össze, noha még (és már megint) mindennapjainkban kísért, s e tény jelenünk hiteles bemutatásánál el nem tagadható.

A verskötet, amelyről itt szó van, egy harminc éves férfi utolsó másfél évtizedének története, noha alig beszél másról, mint *azoknak* a hónapoknak emlékéről. Mégis az emlékezés intenzitása, a reagálás hőfoka, a rettenet ampére-erőssége,

a lélek feszültség-változásai híven jelzik az idő jótékony múlását. S bár megállapítható, hogy végül nem képes az üldözéssel és megaláztatással teli múlt iszonyatát véglegesen lerázni magáról, verseskönyve mégis szemléltető (s mert magas művészi színvonalú, tehát hiteles) példája annak a sokunknál oly hasonló lelki rekonstrukciós folyamatnak. Mik hát az állomásai?

Nagy fájdalmak és nagy tragédiák első természetes visszahatása az emberben a némaság. A pusztulást formába önteni, szörnyűségek emlékéből sebtében művészetet alkotni nem lehet: levegőhöz kell jutni előbb — időt nyerni és távlatot. Szabad életünk első esztendeiben ezért nem születtek maradandó műalkotások *arról* az időről (legfeljebb dokumentumírások): nem született vers a költő tollából sem. S az első szó is alaktalan és szinte még eszelős átok-mondás. Lehetne e másképp? De ez az átkozódás tán még bocsánatos bűn sem lesz, hiszen olyasvalaki mondja „aki az anyját halni látta" — és annak a szörnyetegnek, „ki azt a leányt meggyalázta". Súlyos szavak szakadnak fel belőle, s a korszerű köntös sem tudja eltakarni az ámokfutó bibliai indulatot.

És aztán, hogy megjön a szava, még mindig a rettenetet mondja ki vele, a rettegést, ami az eszméletében éppúgy otthonos, mint a zsigereiben; a gyalázat esztendei óta. „Mit tudtok ti a félelemről!" — kiált reánk, értetlenekre, s hogy ez a feljajdulása őszinte, azt is tőle, egy elejtett félmondatából tudjuk, amelyben, mintha valami rémálmot idézne (ó, ismerős álombéli szűkölés a megállíthatatlanul közeledő veszedelemtől) úgy mondja ő is: „Nem tudok elszaladni."

Ez állandó motívum, a pániké: az örök menekülhetnék valami lélek mélyére szorult létbizonytalanságtól, vagy tán az emlékeitől, amelyek nem hagyják el egy percre sem. Nem valami egzisztencialista ál-bizonytalanságérzet ez: nagyon is kézzelfogható kísértete a rettegéses múltnak az a panaszszó, hogy „... folyton emlékeim falába ütközöm".

Mivé lesz egy ember, akinek legfogékonyabb esztendeire nem szabad visszagondolnia? Csodálkozhatnék-e rajta valaki, ha menthetetlenül megzavart és sötétenlátó? Nos, a legszörnyűbb veszedelmet — a tátongó nihilt — a cinikussá, vagy közönyössé válást elkerülni, s csak olyankor árad el rajta a kétségbeesett reménytelenség, amikor — mint a meggyalázott, nyomorékká tett kislány esetében — testté vált emlékeztető áll elé az embertelen iszony esztendeiből. „Állok vinnyogó roncsaid felett... Én nem segíthetek..." És egyszerre kimondja a legszörnyűbbet: „Kis copfos áldozat, úgy vesztél el, hogy életben maradtál".

S ha a reménytelenség nem állandó életérzés is nála, az oldódás és megnyugvás csak lassan érkezik el: bizonytalanul, s csak pillanatokra. És akkor is csak mint valami sóhajos vágy, hogy tán „mégsem pusztulunk el".

Aztán egy-egy perc, amikor, mintegy kipillantva félelmei és rögeszméi közül, észreveszi, hogy megváltozott körülötte a világ, s hogy itt emberek élnek, akik tudják, hogy túl k e l l lépni a múlton — a jövő érdekében. Kissé zavartan mentegetőzik ekkor, de vádolón is, azok irányában, akik túl gyorsan felejtenek: „... bocsássatok meg, de engem ez a század sziszegve szült, és csattanva vert fiának..."

E testileg meggyötört, lélekben megalázott érzékeny ember számára a világ kinti változásai túlságosan áttételesek. Közvetlen, névre szóló bizonyítékra van szüksége. A testi kín helyett a test örömére. Utálkozás helyett görcsös szerelemre. S ebből csinál magának — átmeneti — világnézetet:

Én megtanultam, mert kedves a bőröm:
ez a két rend van. A többi álom.
Összeborulnak a holtak a csatamezőkön,
össze a szeretők az ágyon.

És első „pozitív" írásainak, szerelmesverseinek visszatérő motívuma is ez: kapaszkodás valami anyagszerű földi jelenvalóságba, az asszonyi test nóé-bárkájába, amely megvéd a bizonytalanság parttalan vízözönében: „... tarts meg: a világ beomlik nélküled" — könyörög párjához, és ismét: „.... Bonts ki a körém boruló félelem gubancaiból."

S aztán mégis eszmél lassan. Csakhogy még ez az egészséges eszmélés is az örökös didergő félelem foltjaival szeplős. Rokonszenves, de határozatlan humanizmusa is még mintegy csupán a rettegés birodalmának ellentéte.

A teljesen élhető emberi világot
akarom, hogy kinyújtózzék végre
a fűzőbe szorított emberi lélek, s ne
[vonítson átkot...

(Az idő templomában)

És még most sem állja meg, hogy némi szarkazmussal hozzá ne tegye őszinte önvallomásához: „Csak kibírjam, hogy ily nagy igazam van."

Ami zavart is jelenthet: még nem mer hinni magának. Bár leírja (mai gyarmatosítókról szólván), hogy „a nyugalmat naponta garantálják...", de természetesen idézőjelbe teszi ezt, s mintha csak önmagáról beszélne. Úgy tűnik: pesszimizmusát, kétkedését egy nyugodalmasabb világ lehetőségében — ezt prolongálja itt: a múltból átvezeti a mába, megteremtve borúlátása jogfolytonosságát. Innét van, hogy furcsa módon még idilljei is keserűre sikerülnek. A kötet legszebb verse, az „Indián alkony", finom tájrajz, s lám mégis ilyen képpel zárul: „A part fölött — fejét a rezgőnyár vállára hajtja — s rémült szellőket mormol — egy didergő olajfa."

Gyönyörű, csakhogy az ember mégis beleborzong.

*

Több mint másfél évtized múlt el azok óta az idők óta. A múlt rettenetét kiheverte a lélek: az átok-szó, a rettegés szava a panasz-hang, a keserűség, a borúlátás legtöbbünkben elült immár. Timár György a lélek mélyebb megrendülését hozta örökségül: s már ez is elcsitult annyira, hogy nemcsak beszélni tud róla, de már „hátra is lépett" a szörnyű képtől, s objektív, éppen tárgyilagosságában megrendítő eseménytörténetet is tud már mondani. A kötet záró-ciklusának, „Az iszonyat naptárá"-nak dátuma mindössze egy éves: tizenöt esztendő kellett hozzá, hogy hűvösen és indulati sallangoktól mentesen le tudja írni. És mégis: megtette már (s ezt nem lehet kommentálni: el kell olvasni), és ezzel talán pontot tett a múltja, a rettenet esztendeinek emléke után. Most már új korszak következhetnék: most már egész fordulatot kellene tennie előre.

Nem vár tőle senki tetszetős és olcsó nyilatkozatokat. A világ — világunk — rendkívül összetett és ellentmondásos, s művész nem tehet jobbat, mint megkísérli teljes bonyolultságában kifejezni. Elegendő feladat egy életre. Ezt próbálta mestere is, József Attila, akihez e kötet két jelentős verse szól, s akinek hatását nemcsak formai eszközeiben, nemcsak gondolkozás-mechanizmusában, de igazságkereső szenvedélyében is minduntalan fellelhetni. A mester megtalálta a képletet, amelynek segítségével világát kifejezte és a végső következtetést levonta. Megtalálhatja a tanítvány is, ha múltját lezárva a jelenben éles szemmel körülnéz. S a végső következtetés ma már éppen nem tragikus.

Amit megírt, szépen írta meg, a kor színvonalán, európai formakultúrával. De ha előre akar lépni költészetében, nem járhat tovább önmaga s emlékei körül. Meg kell találnia helyét a félelem nélküli mában, s akkor új életérzéseihez meg fogja tudni találni az új mondanivalót is. Az új mondanivalóhoz pedig az egészen modern (s elsőrangú fordításaiban már itt-ott meglelt) kifejezési eszközöket.

LUKÁCSY ANDRÁS

Székely Júlia: A halhatatlan Kedves

(Zeneműkiadó)

Beethoven hagyatéka között van egy három részben írt szerelmes levél, amelyen azonban nincs sem címzés, sem keltezés. A levél tartalma és hangja azonban olyan, amelyből arra lehet következtetni, hogy a nagy zeneköltő annak a nőnek írta, akit tragikus életében igazán szeretett, s aki viszonozta is a szerelmét. De ki volt ez a nő, ki lehetett a címzett? Erre vonatkozólag semmi támpont...

A nagy ember élete mindenképp érdekes az utókor számára s Székely Júlia ezt az izgalmasságot, érdekességet még fokozza azzal, hogy ezt a kérdést állítja középpontba: ki volt a levél címzettje, ki volt a „halhatatlan Kedves", akihez ez a

levél nem jutott el? S mért nem jutott el? Vagy eljutott, csak visszaküldték? De miért? A tartalma erre nem ad semmi támpontot. — Nos, a regény egyik hőse, Theodor Wilke megkísérli a titok megfejtését. Vele beszélteti el az író kutatásai eredményét, azaz vele mondatja el az író az egész regényt.

Csakhogy itt, ezzel kapcsolatban mindjárt fölmerül a kérdés: mi is hát ennek a regénynek a témája? Beethovent, az embert és a nagy zeneszerzőt akarja elénk állítani, vagy inkább a nőket, akik Beethoven életében jelentősebb szerepet játszottak? A regény elolvasása után inkább a második feltevés felé hajlunk. Az író kijelenti az utószóban: „Nem zenetörténetet, regényt akartam írni" — de ennél többet nem is mond erről. Legfeljebb azt, hogy mindig ragaszkodott a valósághoz, tehát nem ír kitalált dolgokat. Ez azonban nem tisztázza az író további szándékát, célját a regény lényegét, így hát nekünk kell megkísérelni annak kihámozását. Íme:

Beethoven sohasem hősült meg, pedig volt életének egy időszaka, amikor körülrajongták a nők. Válogathatott volna közülük. A másik tényező: az emberiség egyik legnagyobb zeneóriásának aránylag igen fiatalon éppen a hallása, a füle romlott meg s csakhamar tudomásul kellett vennie, hogy megsüketült. Ő, aki annyira szerette a társaságot, az embereket, félt közéjük menni, nehogy észrevegyék, hogy nem hall. Irtózott a gúnytól, éppúgy, mint a sajnálattól. A mindig választékosan öltözködő férfi kezdte önmagát is elhanyagolni. Mérhetetlenül szenvedett ezek miatt. És nem volt, aki ott legyen mellette. Nem volt társa, aki segíthette volna a nehézségekben, aki hosszabb életet, s a világnak még jónéhány remekművet biztosíthatott volna. Talán éppen az a valaki az oka az egésznek, akihez ez a három részes levél íródott! Hiszen a nagy ember, a nagy művész is csak ember. Vannak gyengeségei... A körülötte élőknek az lett volna a feladatuk, sőt kötelességük, hogy feláldozzák magukat érte. Bárki legyen is a nő, kötelessége lett volna melléje állni. Ha szereti, ha nem, ha férje van, vagy nincs, egyaránt. De a levélből különben is az derül ki, hogy a szerelem kölcsönös volt. Micsoda sorscsapás játszhatott közbe, hogy Beethoven, éppen Beethoven nem kapta meg az igazi szerelem vigasztalását!

Ez volna tehát a regény kihámozható témája, de hogy ezen belül, illetve ezzel mit akar mondani, ahhoz egy kicsit részletesebben kellene foglalkozni a cselekménnyel, illetve az egyes fejezetek eseményeivel, mert összefüggő cselekmény nincs a regényben. Theodor Wilke az előbb vázolt érzelmekkel s indulatokkal eltelve indul el a titokzatos „halhatatlan Kedves" felkutatására. Számon akarja kérni tőle Beethoven életét, boldogságát, és a meg nem született szimfóniákat.

Kell-e s lehet-e ennél romantikusabb elgondolás? Nem ígéri-e már előre az olvasónak az izgalmak, érdekességek, sőt pikáns „csemegék" egész sorát? S az olvasó ebben nem is csalatkozik, mert nem is egy-két, hanem egész sor „Kedves" életét fedi fel előttünk, egymás után, a lelkes és fáradhatatlan Wilke.

Az első nyom a szépséges Giuilette Guicciardi grófnőhöz vezetett Olaszországba, mert hiszen az ő fényképét ott találták a három részes levél mellett. Az olvasó ugyan már a találkozáskor éppen úgy tisztában van vele, mint az író, hogy a levél címzettjét máshol kell keresni, de Wilke mégis nyomoz, és ez a nyomozás izgalmas. Mert hátha mégis! Hiszen a fényképe ott volt, s kétségtelen, hogy Beethoven nem ment el érzéketlenül az ilyen izgalmas szépség mellett. A nagyon rendkívüli emberek különben is gyakran pazarolják szeretetüket, szerelmüket méltatlanra. Hátha itt is ilyen esettel állunk szemben?!...

S ennél a kérdésnél elidőzhetünk egy kicsit, mert Székely Júlia voltaképpen minden fejezetben ehhez a gondolathoz kanyarodik vissza. Minden új állomásnál, új „Kedves" megismerésénél ezt a „tragikumot" kutatja, s erre is talál rá. Ez a tanulság Bettina Brentano című fejezetben is — Bettina ugyan Goethét szerette határtalanul, de ez így csak annál izgalmasabb. S ebbe a fejezetbe szövi be a Malfatti Teréz ügyet is. Beethovennek még az ilyen kis „tizennyolc éves libafióká"-ban (ahogy az író jellemzi) is csalódnia kellett. Ez is fokozta egyéni szerencsétlenségét.

De nem feledkezhetünk meg Amália Sebaldról, majd Ráchel Robert Levinről sem, akik szintén jelentős szerepet kap-

nak a halhatatlan művész életében s akik természetesen éppen úgy méltatlanoknak bizonyultak Beethovenhez, mint a többiek.

A legjelentősebb két fejezet s két „Kedves" azonban ezután következik Brunszwik Jozefin és Brunszwik Teréz személyében. A „Szegény kis Jozefin", akinek életét és Beethoven iránti szerelmét Kraul bácsival, Deym gróf öreg titkárával meséltetni el az író (Jozefin Deym gróf felesége volt). A két testvérrel, Jozefinnel és Terézzel kapcsolatban még külön sajátos tragédia is szövődik. „Ha valaki megtudakolná tőlem, ki volt az a nő, aki Beethoven számára született... habozás nélkül azt mondanám: Brunszwik Teréz" — vallja Wilke: — De hát Beethoven Jozefinhez, a kis „Pepi"-hez vonzódott inkább. Vagy nem? Az író elég ügyesen szövi a szálakat ahhoz, hogy végül ez is bizonytalanná váljon. S elég szövevényesen, bizonyságokon és sejtéseken át jut el oda, hogy a regény végén feladja a megfejtés igényét is. „Fejtse meg a kutató tudomány, ha múlhatatlanul szükségesnek látja" — jelenti ki Wilke, miután elvezeti az olvasót a szabadságharc utáni Magyarországra, Teleki Blanka, a szabadságharc hős leánya elleni bírósági tárgyalásra.

De hát akkor — kérdezhetné, és bizonyára kérdezi is az olvasó — mi célja az egész regénynek? Talán az, hogy Beethoven tragikus szerelmeit bemutassa? Nem egészen, illetve — érzésünk szerint — nem csak ez, mert hiszen ez így túl szimpla, és a nagy zeneszerzőhöz méltatlan lenne. A nagy szerelmekben Beethoven életének tragédiáját keresi. Beethoven, aki annyira szerette az embereket, az életet, nem talált társat egyéni életében. Tragédia ez? Feltétlen. Csakhogy Székely Júlia ennél többet akar mondani. Beethoven csodálatos alkotásait is ezekhez a szerelmekhez köti. Nagyon óvatosan szól ugyan róluk, látszik, maga is érzi, hogy ingoványos talajra lépett: a bestseller életregények talajára, s ettől mindenképpen szeretne elszakadni. Ez sajnos nem, vagy csak részben sikerül, hiszen az egész koncepció ezt segíti elő. Egy-két jellem megformálása — Karl (Beethoven unokaöccse) és Jozefin művészileg is sikerültebb, de egészében nem tud ellenállni, vagy nincs művészi ereje ellenállni a könnyebb, olvasmányosabb, hatásosabbnak mutatkozó megoldásoknak. Nem tudjuk elhinni az írónak, hogy Beethoven megrendítő szimfóniái, operája és egyéb művei ebből a talajból fakadtak. Beszél ugyan az író arról, hogy Beethoven az egész emberiséget ölelte magához, de ennek semmi bizonyító jelét nem látjuk a regényben Az írónak az a törekvése, hogy mint nagy művészt is megmutassa, hogy érzékeltesse az emberi szenvedélyt, a lángelméből sugárzó erőt, nem sikerült. Egy-két szép részletet, kísérletet erre vonatkozólag is találunk a regényben, de egészében a szerelmi bonyodalmak ecsetelése dominál. Csodálni akarja, de csak sajnáltatni tudja Beethovent, akit méltatlan szerelmek ejtenek kétségbe, s aki képtelen eljutni a hozzá egyedül méltó szerelemig, Brunszwik Terézig. S Terézt is visszatartja valami: az-az: ő is méltatlan emberbe, Jozefin második férjébe lesz szerelmes. Mindegy, hogy Teréz erős egyénisége lerázza magáról ezt a szerelmet s talán azt is sejti, hogy Beethoven mellé kellett volna állnia!... Igen, az ilyen szövevények bonyolításában bőkezű Székely Júlia. Pedig ezekből kevesebb sokkal jobb lett volna. Nem veszi észre, hogy kifut tolla alól az igazán szép és nagy téma, Beethoven emberi és művészi egyéniségének, életszemléletének megragadása.

SERES JÓZSEF

61-4053 Pécsi Szikra Nyomda F. v.: Melles Rezső

Jelenkor

ELBESZÉLÉS:

BERTHA BULCSU
FEKETE ISTVÁN
SIMON EMIL
TIMÁR MÁTÉ
VARGA IMRE

VERS:

KISS DÉNES
LOVÁSZ PÁL
RÁBA GYÖRGY
SIPOS GYULA
TAKÁCS IMRE
TORNAI JÓZSEF
VÁRKONYI NAGY BÉLA

TANULMÁNY:

GALSAI PONGRÁC
KONRÁD GYÖRGY

CIK:

BAJOMI LÁZÁR ENDRE
SZABÓ EDE
TÜSKÉS TIBOR
VÁRKONYI NÁNDOR
VITÁNYI IVÁN
ÉS MÁSOK ÍRÁSAI

KÉP:

FERENCZY BÉNI
KERNSTOK KÁROLY
SZŐNYI ISTVÁN
UITZ BÉLA

10. IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 6.

Jelenkor

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

IV. évfolyam 6. szám | Megjelenik kéthavonta a Baranya megyei Tanács kiadásában | 1961. december

TARTALOM

Takács Imre versei — — — — — — — — — — — — — — — 627
Lukács Miklós: Hajnali fagyok (vers) — — — — — — — — — — — 629
Fekete István: Tél (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 630
Moldvay Győző: Televíziós antennák alatt (vers) — — — — — — — — 632
Várkonyi Nagy Béla: Levél a tájról (vers) — — — — — — — — — 633
Vámosi Pál: A zöld zsalú résein át (vers) — — — — — — — — — 635
Bertha Bulcsu: Lányok napfényben (elbeszélés) — — — — — — — 636
Sipos Gyula versei — — — — — — — — — — — — — — — 642
Pálos Rozita: Anyámnak (vers) — — — — — — — — — — — — 643
Timár Máté: A vénleány (elbeszélés) — — — — — — — — — — 644
Tornai József versei — — — — — — — — — — — — — — — 657
Makay Ida: Parasztlány a folyóparton (vers) — — — — — — — — 658
Galsai Pongrác: Kunc Aladár (tanulmány) — — — — — — — — — 659
Rába György versei — — — — — — — — — — — — — — — 664
Simon Emil: Lámpafény (elbeszélés) — — — — — — — — — — 665
Lovász Pál versei — — — — — — — — — — — — — — — 674
Demény Ottó: Hajnali pillanatkép — — — — — — — — — — — 675
Varga Imre: Tutyi (elbeszélés) — — — — — — — — — — — — 676
Káldi János versei — — — — — — — — — — — — — — — 681
Vihar Béla: A műhelyből (aforizmák) — — — — — — — — — — 682
Galambosi László: Hogy összekössétek a partokat (vers) — — — — — — 683
Kiss Dénes versei — — — — — — — — — — — — — — — 684
Bihari Sándor: Anyám nyugágya (vers) — — — — — — — — — — 686
Konrád György: Gogol (tanulmány) — — — — — — — — — — — 687
Kerényi Grácia fordítása: Mai lengyel költők — — — — — — — — — 699

FIATALOK

Lázár Tibor: Őszi vers — — — — — — — — — — — — — — — 704
Takács László: Augusztusi felvonulás (vers) — — — — — — — — — 704
Áts László: Hazatérés (vers) — — — — — — — — — — — — — 705
Békési Gyula: Szülőföldem (vers) — — — — — — — — — — — — 705
Krecsmári László: Vers egy haldokló akácról — — — — — — — — — 706
Serfőző Simon: Hol senki sem látta... (vers) — — — — — — — — — 706

PILLANATKÉP

Lemle Géza: Cigányváros — — — — — — — — — — — — — — — 708

DOKUMENTUM

Horváth Béla: Márffy Ödön kortársairól és a korról — — — — — — — 715

HAGYOMÁNY

Várkonyi Nándor: Egy félbemaradt költő — — — — — — — — — — — 720

JEGYZET

Vitányi Iván: Vers és dallam a mai magyar költészetben — — — — — — 735
Bajomi Lázár Endre: A láncát letépte szó — — — — — — — — — — 741
Szabó Ede: Szülőföld és irodalom — — — — — — — — — — — — 746
Széljegyzet: (Futaky Hajna) — — — — — — — — — — — — — — 749

SZEMLE

Tüskés Tibor: Illyés Gyula: Új versek — — — — — — — — — — — 752
Fogarassy Miklós: Galgóczi Erzsébet: Ott is csak hó van — — — — — — 757
Bessenyei György: Szabó Magda: Álarcosbál — — — — — — — — — 759
Szeghalmi Elemér: Ignácz Rózsa: Tóparti ismerősök — — — — — — — 761
Hamar Imre: Barta Lajos: Gyár — — — — — — — — — — — — — 763
Ordas Iván: Ez történt — — — — — — — — — — — — — — — 764
Szathmári István: A magyar nyelv rendszere — — — — — — — — — 765
Beküldött könyvek

KÉPEK

A címlaprajz és a belső rajzok *Ferenczy Béni* munkái
A műmellékleten:
Ferenczy Béni: Anya gyermekével
Kerustok Károly: Fiúakt
Kitz Béla: Ülő nő
Szőnyi István: Táj fákkal

Szerkeszti: BORSOS JÓZSEF, CSORBA GYŐZŐ, KOLTA FERENC, TÜSKÉS TIBOR (főszerkesztő). A szerkesztő bizottság tagjai: Bárdosi Németh János, Bertha Bulcsu, Gyenis József, Katona Ferenc, Örsi Ferenc, Pákolitz István, Pál József, Sarkadiné Hárs Éva és Pörös Imre (műszaki szerkesztő). Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók: 24. Telefon: 13-05. Szerkesztőségi órák kedden és pénteken 17—19 óráig. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Egyes szám ára: 8,— forint. Évi előfizetés díja: 48,— forint. Csekkszámla: OTP 349—803. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest V., József Nádor tér 1). Egyéni előfizetési csekkszámla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekkszámla száma: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyszámlára. — Felelős kiadó: Takács Gyula.

Takács Imre versei

Téli alkony

1.

Göbörödik a sár,
a bicikli kerekei alatt reccsen a tócsa jege,
lassúdan loccsan a víz,
csönd van és a meztelen faágak közt
ritka köd áll,
mint a békés, mozgásnélküli várakozás.

A Nap önmagát vörösíti,
az ég fehér,
csak a közepe kékebb, az ember fölött,
ki-ki ahol jár mostan,
legtöbben itt a faluban —
nem ereszt a mezőre senkit a téli alkony.

Bótba megy a paraszt ilyenkor,
s ha megetet:
becsoszog a borbélyhoz szombaton —
tolongani;
ámbátor most ráér hétfőn is,
de a szokás úgy vezeti az embert itt,
mint a törvény.

Valaki a csizmáját mossa kint a kútnál,
dolgozik az artézi vízsugara,
mint a hidralikus köszörű őse,
s fölragyognak
a falusi „járművek" — ám a minap
egy cigánylányt pörölt el innen nagy csatával
— Nem mész te mocsok, itt mosdasz! —
talán épp az atyafi felesége.

Göbörödik a sár,
kopogósak lesznek a léptek.
Lemegy a Nap,
fehérebb lesz az útszéli hó.
Magasra száll a kémények füstje
s egy udvaron
vöröslik a katlantűz —
disznót öltek.

2.

Mínusz négy — a borbély ablakát pára lepi,
de látszik a sok fej árnyéka,
be se nyitok,
sárból emelt házak közt állok — idegenül?
műbolygóról olvasok cikket — otthonosan?

A szputnyikot ottbenn is emlegetik,
mint valaha Budavár pukkancsait,
inkább csak példázat gyanánt:
hogy valakit,
a falu egyik Bolond Mihókját vele kéne
kilőni a Holdba, a Világűrbe . . .

Ennyire kiöregedtem tehát?
Nem is régen
elbeszélő költeményt írtam az űrhajóról;
mindössze tizenkét éve,
most pedig sárbaragadt,
huppancs, nagy bakancsaimban nézem a hírt.

Ehhez már csak a tudósnak lehet szava,
ha bírja a tudomány eszközeit,
gondolatban nincs már tudomány!
az atomkort
csak a költők érik meg primitíven.

És az elesett falvak, a baktató csősz,
hóna alatt viszi a kenyeret boltból haza . . .
S ha jönnek az útépítő gépek?
s a helikoptert
meg lehet majd venni egy bika árán?!

Ottbenn dohányfüst fülled, fésű zizeg,
csattog a kézi nyírógép, hullik a haj.
Számolom, hogy mikor kerülök sorra, ahogy egy-egy
kicsinosított honpolgár hazaindul.

Soponya, 1959.

A Föld lesz hazád

Kiskertedből kicsal a repülőgép,
kitágított világot nyújtva kertül —
tetvekké zsugorult tehenekkel,
halmocskákká lapuló roncs hegyekkel,
sárga-erű folyókkal, szabad térrel,
felhők fölött szüretlen verőfénnyel,
vagy a tisztább csillagragyogás varázsával,
úttal, amit nem járhatnál meg soha lábbal —
otthonodból kicsal a repülőgép,
a Föld lesz hazád.

Lukács Miklós

Hajnali fagyok

E lombtalan tájból suhan a csönd,
szél tűhegye csapódik arcomba.
Moccan az alvó ág, dér-szirmait
szekér-nyomra szórja, ahol a fagy
kristály szilánkjai fénylenek már.
Tél közelít, — pilléző tó partján
fűzágon köd rongyai lebegnek.
Töltésre kapaszkodom, s azokra
gondolok, akik most indulnak
a birs-illatú otthon melegéből
a répaprizmákat betakarni.
Dereng. A ködből kinyúl az útra
a szakállas vén gyertyán, —
megtréfál,
marék gyöngyöt szór fázó nyakamba.

Fekete István

Tél

Még csak a cinkék voltak ébren. Halk perregéssel repültek egyik bokorról a másikra és úgy látszott, mintha reggeli testgyakorlatot végeztek volna; forogtak az ágakon és néha tótágast álltak. De ez a kúszás, mászás, csüngés, forgás nem volt torna, hanem élelemkeresés, mert a kis kékkabátosok néha azt mondták:

— Nincs — nincs. Nincs — nincs...

Halkan mondták a kis cinkék, de nem panaszképpen. És ide-oda rebbenésük is olyan puha volt, olyan szerény, mintha nem akarták volna megzavarni a reggelt s azoknak az álmát, akik netán még aludtak, vagy már aludtak.

Csendes reggel volt, párás, majdnem enyhe, pedig már decembert írt a kalendárium. Ha kiáltott volna valaki, messze hangzott volna, de nem kiáltott senki, és ebben a csendben egyszer csak megszólalt az erdő ősi távírója:

— Tap-taptap, tap-taptap... halljátok?

A pirossapkás távírász — a harkály — egy kis szünetet tartott, aztán újra eldobolta a hívó jelet:

— Tap-taptap. Tap-taptap... figyeltek? Egy északi sólyom érkezett, ő mondta, ő mondta...

— Na, erre kíváncsi vagyok — szuszogott egy öreg róka hazatérőben, de azért leült, mert éppen vakaródzni is kellett.

— Ő mondta, hogy elindult már... elindult már... jaj!

És a harkály elhallgatott, az erdő pedig tanácstalanul állt a néma reggelben.

A róka fülelt, a kis cinkék aggodalmasan pislogtak, a baglyok várakozóan nézték barlangjukban a sötétséget, a mókusok karikába penderülve várták a hír folytatását, de a távíró elhallgatott, a harkály nem mondott semmit, hanem rémülten pislogott egy oduban, ahova az utolsó pillanatban ugrott fejest a héja elől.

— Gyilkos, gyilkos, útonálló zsivány — sivalkodott egy szajkó, ámbár jó magasról, ahonnét látta az eseményeket. De már loholt is, mert a héja véletlenül valóban az volt, aminek a mátyásmadár mondta: az erdő és mező elsőszámú közellensége. A héja nem törődött senkivel, nem érdekelték a hírek sem, és a kis rádiót is széttépte volna, ha nem éppen egy odú mellett veri híreit.

Így aztán nem tudta meg senki, hogy mit mondott az északi sólyom, hogy ki indult el, s hogy ez jót jelent vagy rosszat. Tanácstalan maradt az erdő, fi-

gyelő és aggodalmas, és ez a várakozás szétterjedt hegyen, völgyön, némán és burkoltan, mint a köd.

A távoli utak ide-oda kanyarogtak, mintha nem tudták volna hova menjenek, a kémények füstje hol erre, hol arra mutatta a szelet, a varjak elrepültek, hogy havat jelentsenek örvénylő repülésükkel, de aztán csak leszálltak, mintha nem is azért repültek volna fel, a verebek egyet se szóltak a kerítés bokrai között, a nyulak csak megszokásból rágták meg az akácfák kérgét, a mocsár gőzölgött s egy szürkegém nézte magát fekete tükrében, egy szürkegém, akinek már régen Afrikában, a tengernél kellene halászgatnia.

— Mit mondhatott az északi sólyom? — törte nagy fejét egy fülesbagoly és annyi egeret evett, hogy már csak a rend kedvéért kapott fel egyet-egyet, mert annyi volt az egér az enyhe időben, mint kutyában a bolha.

Néha még egy-egy méhecske is kiballagott a repülő-deszkára híreket szimatolni, de az idő olyan volt, mint egy szétszórt szalmakazal, ami nem mond semmit, így aztán a kis méh is visszabotorkált népes családjához.

— Semmi, semmi — zümmögte —, hogy a tetű egye meg a héját, most aztán nem tudunk semmit.

De még a fák is tanácstalanok voltak és a bokrok és a fűvek is. Egyes könnyelmű mogyoróbokrok például, kibontották barkáikat és a patakparton olyan zöld fű sarjadt, hogy a kopárság színei között már szinte szemtelenségnek számított.

A pincékben nehezen érett a bor, némelyik hízó már olyan kövér volt, hogy nem lehetett tudni, hol az eleje és hol a hátulja; de nem lobbanhattak fel vidám perzselőtüzek sem, mert az idő csak feküdt, renyhén, mint az iszap, s disznóölésre teljesen alkalmatlan volt.

A vetések olyan dúsak lettek, hogy az már nem is volt jó, és a vadlibák valósággal pocakot eresztettek, ami pedig nem szokásuk. Esténként nehézkesen szálltak fel, s úgy tottyantak le alvóhelyükre a nagy vízen, mint a kő.

Az ég nem volt borult, s a csillagok mégis alig látszottak, s az újhold olyan volt, mint egy öreg sarló, keskeny és fénytelen.

És nem történt semmi sehol, mintha valami öreg padlás lett volna az egész világ, ahol nem gurigáznak dióval az egérkék, nem dobban a macska s a gerendákra vetett öreg csizmák nem mesélnek már semmit az élet lakodalmáról.

A hold azonban nőtt és fényesedett. A szél forgott, de még határozatlan volt, felkapott egy-egy marok száraz levelet az avarból és szétszórta, s a levelek, mint holt lepkék szálltak erre-arra.

Az erdő várt, a mező várt, de ezen az éjszakán a nagy fák koronájában sziszegni kezdett a szél, s a nádas délnek dőlt, mintha valaki megnyomta volna. Aztán a szél váratlanul északira fordult, megvonaglott, mint a kígyózó ostor és levágott a világra. A mogyoró barkáit szétszórta, a vadlibákat délfelé sodorta, a korhadt ágakat recsegve törte le s ez úgy hallatszott, mintha valaki a fogát csikorgatta volna. Északról pedig feltorlódtak ijesztő, hamuszín fellegek.

Ebben a pillanatban már nem is lehetett elhinni, hogy tegnap még tanácstalan ténfergés volt a világ. A szél már őrjöngött, a fák sikoltva verték össze ágaikat, a felhők már itt száguldottak, a nádas leborult a vízre, az öreg róka ész nélkül vágtatott hazafelé, a bagoly hátat fordított kuckójában a világnak, a mocsár vizét a hideg rázta s az éjszaka metszően szürke lett, mert millió tűfogával marni kezdte a világot a hó. De nem szállt le sehova, nem ragadt meg az ágak hóna alatt, a patak vályújában, vén fák oldalán és a bokrok szoknyája alatt. Ez a hó még kemény volt, mint a kristálycukor, melyet pattogva sepert

a szél az éjszakában. Rideg volt ez a hó, mint a dermedés, nem állt szóba senkivel, nem takarta le a vetéseket, a vackokon lapuló nyulakat, a házak tetejét s a kazlak lomha hátát. Csak vágott és repült, szúrt és zizegett, mintha az északi éjszaka minden kaptárja kiengedte volna fehér darazsait, mintha tudta volna, tisztára kell seperni a földet, mire reggel lesz, megölni a tunya álmokat, öldöklő harcra hívni mindenkit aki él, mert jön valaki, aki verekedni akar, aki kardot hoz és mérleget és pusztulni kell mindeneknek, akik nem érdemesek arra, hogy éljenek.

Aztán lassulni kezdett a szél s a hódara után nagy pelyhekben hullani kezdett a hó.

Aztán reggel lett.

A szél elállt, a hó már csak szálingózott, hamvas felhők mögött volt a nap, de a táj fehér volt, világos és tiszta és most már mindenki tudta, hogy a világot birtokába vette az Idő negyedes fejedelme, a Tél.

Ezt akarta kidobolni a kis pirossapkás távírász, de ki az a bolond, aki élete árán akar híreket mondani?...

Moldvay Győző

Televíziós antennák alatt

Először egy volt, aztán kettő, három. Most négy világol
égből, éjszakából, négy karcsúszárú, ezüst labirint,
alattuk sok tető, mint annyi kávészín bivaly,
közömbös és lusta, babrál csak álmaival,
de itt, ahová szűz magasból szál huzal szalad,
imbolygó falak és árnyalt bútorok között
varázs perceg, bűbáj, mi foghatatlanul
szememre hull, a föld felbuzgó áramába iktat.
London, Tokió! Tower és nyolcmillió sárga japán
mind körmömön lebeg! S a schönbrunni kastély
folyókon átal úgy köszön be Hruscsov, Kennedy
mosolyával, mint a szomszéd, ki elébb gyújtott csak villanyt.
Először egy volt, aztán kettő, három. Már száz világol
égből, éjszakából! Száz karcsúszárú, ezüst labirint
helyezi asztalunkra e forró világ képekké alakult
domború lapjait, száz antennán sugárzik, rebben
körbe a láz, száz meg száz a két tenyér, a két kéz
összefonódó ujjaival érvel, magyaráz
nyári berkek nyugalma és zenék sugárözöne oldalán.

Várkonyi Nagy Béla

Levél a tájról

A filmtekercs, mit küldtem, meglepett,
Mert szereted a tájélményeket,
Örülsz neki, csak azt hiányolod,
Hogy levelemben keveset írok
A tájról. Néhány szó is kellene
(A magyarázat segédeszköze)
A képek mellé: jobban értenéd
E mesebeli tájnak szellemét.
Azt mondod: bánt és zaklat egy kicsit,
Hogy sose fogod látni Tahitit,
A messze-kéklő Viti-hegyeket,
S a Nalogodót Levuka felett; —
Hát erről írjak! — s érzékletesen:
Így többet mond a táj a filmeken . . .
Hogy válaszoljak? Óceániát
Hogy fogjam össze? . . . Egy külön világ,
Amelynek éppúgy saját lelke van,
S varázslata — amit már annyian
Leírtak s megcsodáltak —, mint ahogy
Nápoly fölött a Nap másként ragyog,
Mint Fokföld táján és az Andokon . . .
Mondd, voltál már Balatonújlakon?
Ha nem, ajánlom, egyszer menj oda!
Ma is fűt még az élmény mámora,
Egy kép, amelynek lázgörbéin át
Először láttam Óceániát!
(Nem ugratlak! — tévedsz, ha azt hiszed!
És gúnyolódni sincs kedvem veled!) —
Kéthely felől indultam el gyalog,
Lekéstem ott a déli vonatot
Szentgyörgy felé . . . S mert estig volt időm,
Újlaknak vágtam át a tág mezőn
Keskeny dűlőúton, s beszívtam ott
A májusvégi érdes földszagot,

S a lóhere kavargó illatát:
A táj oldódva kellette magát. —
Akkor születtek első verseim,
Hát elmerengtem kissé Berzsenyin,
S Kisfaludyn: jól tudtam, valaha
Őket is verte ott az út pora,
S nem szídtam már a fürge vonatot,
Mert percnyi-pontossággal otthagyott.
Túl Újlakon, ahogy a kis falut
Elhagyjuk, dombnak kanyarog az út,
Pár száz lépés lehet csak az egész
Enyhén-kapaszkodó emelkedés,
Amelynek hátán messzi tengerek
Varázslatába hull tekinteted.
Felcsillant bennem is az ámulat,
Mely zengve láttat új arányokat;
A percet nem felejtem el soha,
A kéklő messzeségek mámora
Akkor gyúlt fel szívemben, s gyökeret
Vert ott a lábam. Nincs művész-ecset,
Mely ennyi táj és színvarázslatot
Egyetlen festett vásznon összefog!
Kis nyaralóival a fákon át
Fölismertem Balatonmáriát,
A tó izzó higanyként csillogott,
Napot dajkált — gyöngyfény-káprázatot,
Vitorlák tollászkodtak a tavon,
S mögöttük, túl a másik oldalon
A földnek hőskorából ittmaradt
Egekbe-szegzett láva-agyarak,
Merészen-ívelt kúpok, rombuszok,
Miket a páraköntös átfogott:
A Szentgyörgy-hegy, Csobánc és Tátika,
A Badacsony recézett zápfoga,
A Tóti-hegy, Gulács és Szigliget, —
Kék háttérből kiugró műremek,
Amit a tengermélyből felszökött
Vulkánok démon-ujja ötvözött —
Egy miniatür Óceánia!
Nem láttad még? Ejtsd módját: menj oda!
Újlak fölött állj meg a dombsoron,
S elönt a messzehívó izgalom,
A vágy, mely kissé mindent felnagyít,
S elképzeled magadnak — Tahitit!...
Az Orohena persze magasabb,
S tengerre néz a sok bazalt-sisak,
S örökzöld páfrány s pálmarengeteg
Tenyészetébe bújt a hegy-nyereg.
A táj lelkéről mondjak valamit?
Ember és táj kölcsönhatásait

Taglaljam? ... Nézd, a téma érdekes:
Az ember minden tájban mást keres,
Tengernek képzeli az otthonit,
S a tengeren meglátja a honit;
S mindenhol felleled hovatovább
A homo oeconomicus nyomát:
A bérmunkát már itt is ismerik,
S bazalt-tetőt kopaszt az ekrazit
Éppúgy, mint nálunk! — egyre közelebb
Kerülnek egymáshoz az égövek!
Sok régi elhull, álmok foszlanak,
De mindig lesznek kéklő hegyfalak
És vágyak, melyek újra átszelik
A lét idilli fényforrásait.

Vámosi Pál

A zöld zsalu résein át...

A zöld zsalu résein át 9c
beszivárog a gyilkos levegő,
megfojtja a csecsebecse pásztort s a zenélő órát,
s a falon a rózsák, régmúlt románcok szeretői
jöttömre szomorú szirmaik leejtik.

Ragyogó, ritka leány,
elhervadt fényes szavad zizzenő őszi levél,
hallgat a rigó, szárnya fekete gyász,
fekete gyász és komor éjszaka.

Hitvány hiába kesergés,
tehetetlen ujjak:
hóhérodat, ki ünnepségre frakkot ölt,
lakkozza körmét, el nem érhetem,
vándort se várok én,
tizenhét év után,
ki hírül adja,
elhamvadt tested hamuját hova hordta a szél.

Bertha Bulcsu

Lányok napfényben

A Marcal partján hanyatt feküdtek a lányok. Szemüket lehunyták, és nagy hűvös vizekre gondoltak, melyekben kékszárnyú, lapos halak surrannak hangtalanul. A homok égette a hátukat, és egy kicsit a combjukat is.

Hárman voltak. A testük barnára sült, a homlokuk és hasuk csillogott a fényben.

A legfiatalabb, sovány testű kislány sokat forgolódott. Néha széttárta a karját, s bágyadtan megpihent, mintha a Napot akarná magához fogadni. A sovány kislányt Nemeskének szólították a többiek, s kicsit anyáskodtak felette, mert fiatalabb volt náluk.

Nemeske az oldalára fordult, s belebámult a vízbe. A folyónak alig volt sodra. Szitakötők ittak a széléből.

— Fürödjünk — mondta Nemeske és felült.

A lányok kinyitották a szemüket, és ránéztek. Nemeske végigsimított a mellén, aztán visszapislogott a lányokra. Érezte, hogy azoknak szebb a teste. Barnák és erősek voltak. A combjuk telt, a csípőjük kerek... Megtapogatta a saját csípőjét, s érezte, hogy a medencecsontja szögletesen nekifeszül a tenyerének. Kedvetlenül felállt, s újra a lányokra nézett. Azok még mindig a forró homokban feküdtek. Valahol azt olvasta, hogy a nőknek a hasa a legszebb. Nézte a barátnőit, s látta, hogy a hasuk is szép. Idegesen megszólalt.

— Menjünk bele. Lehűlünk egy kicsit.

A lányok feltérdeltek, aztán lassan felálltak. Feszengtek a kinőtt fürdőruhákban.

Éva volt a legmagasabb. Szőke haja a válláig ért. Mielőtt elindult a vízhez, kendő alá rendezte. A másik lány nem törődött a hajával. Begázolt a vízbe, s amikor térdig ért, leguggolt. Egy pillanatig a távoli híd felé nézett, aztán nagy loccsanással belefeküdt.

Nemeske és a szőke lány nevettek a parton.

— Sára! Elszakadt a fürdőruhád — kiabált Nemeske, aztán kuncogva összecsapta a kezét.

Néhány pillanat múlva már mindhárman a vízben voltak. Nyakig belemerültek, lubickoltak; azon a néhány méteres szakaszon, ahol derékig ért, még úszni is próbáltak. Néha a hínár, s a víz alatti torzsa érintette a lábukat. Ilyenkor ijedten odakaptak, és pirosság szaladt a fülük alá. Sára közben félre húzódott, és megigazította a fürdőruháját. De amint belecsobbant a vízbe, a szaka-

dásnál újra elővillant a teste. Egy ideig még vesződött vele, aztán abbahagyta. Nyakig belemerült a folyóba, és odaúszott a locsolkodó lányok közé.

Nem hűltek le. A víz is meleg volt. Csak nedves lett a bőrük. Lomhán kicammogtak a vízből, és megadóan leheveredtek a forró homokba. Hamarosan a testük is átforrósodott. Mozgolódni kezdtek. A szőke lány felkönyökölt, aztán megszólalt:

— Nagyon meleg van.

— Nekem jólesik — mondta Nemeske, és a hasára fordult.

A szőke lány körülnézett, aztán megállapodott a pillantása a közeli bokor alatt.

— Milyen virág az a lila?

— Sámánfű. Ilyen homokos helyen nyílik — mondta Nemeske.

— Tavaly még nem volt itt.

— De hiszen tavaly nem jártunk ide fürödni.

— Én egyszer már voltam itt... Egyedül...

— Mit csináltál?

— Fürödtem.

Nemeske gyanakodva nézett a szőke lány arcába, aztán megszólalt.

— Tavaly a híd másik oldalán szoktunk fürödni, ahol a többiek.

— Én is fürödtem már itt — szólalt meg Sára, és felült.

Nemeske értetlenül nézte a barátnőit, de azok nem törődtek vele. Sára újra a fürdőruháját igazgatta, mert ahogy felült, továbbszakadt, s kibuggyant belőle a fehér csípője. A szőke lány pedig a sámánfüvet nézte, mintha el akarná helyezni emlékei között.

— Ezt már megvarrni sem lehet — mondta Sára és tanácstalanul bámult a szőke lányra. Az nézte egy kicsit a szakadt fürdőruhát, aztán vállat vont.

— Vesd le.

— És mit vegyek fel?

— Semmit. Feküdj a napra, és lebarnul a hasad.

— És ha meglát valaki?

— Nem láthat meg. A domb eltakar bennünket mind a két oldalon, a híd meg messze van.

— Illik ez?

— Azt nem tudom. Lehet, hogy nem illik.

Sára tűnődve a ruhái felé sandított, melyek a sámánfű közelében színesedtek egy bokor alatt. Kigombolt egy-két gombot a fürdőruháján, aztán újra megszólalt:

— Vessétek le ti is, akkor levetem.

— Azt nem lehet — mondta Nemeske, és megzavarodva a barátnőire pislogott.

Sára és a szőke lány összenézett. Felnevettek. A szőke lány megoldotta a kötést a fürdőruháján. Sára alattomosan mosolygott, aztán felállt, és kibújt a szakadt ruhából.

Nemeske ijedten nézett rájuk, de még mielőtt megmozdulhatott volna, már a szőke lány is meztelenen nyújtózkodott a fényben.

Szépek voltak és furcsák. Két hófehér csík maradt a testükön, mint valami öv.

A ruhátlan lányok néhány pillanatig egymás testét bámulták, aztán zavartan elfordultak, és belerohantak a vízbe.

Nyakig belemerültek, s a távoli híd újjáépített pillérei felé lestek veszélyt

szimatolva. Az úton nem közeledett senki, s a falusi strand moraja is csak halkan, elmosódottan hallatszott. Megnyugodva összenéztek, s a következő percekben már nevettek, felszabadultan locsolkodtak, fröcskölték egymást.

— De lányok... — szólalt meg Nemeske —, ezt nem szabad.

Sára és a szőke lány csak nevettek, s élvezettel mártóztak, forgolódtak a folyóban. Amikor elfáradtak, belehasaltak a sekély partmenti vízbe, s Nemeskét kezdték szólongatni.

Nemeske még mindig a forró homokban ült, s zavarában lehajtotta a fejét. Ő is szeretett volna megszabadulni a ruháitól, de borzongva gondolt arra, hogy ruha nélkül kell megállnia a barátnői előtt, s azok akkor mindjárt a hasára néznek, ahol az a kávészínű anyajegy van. S mi lesz akkor, ha jön valaki? A vízbe ugyan le lehet bújni, de ha nem megy el, megáll a parton, s megvárja, amíg beesteledik, vagy nem vár semmit, csak megfogja a ruhájukat és elviszi... Akkor vajon mi lesz? Nemeske ilyen gondolatok között őrlődött, s belevörösödött még a nyaka is. A barátnői hangja közben állandóan ott csengett a fülében:

— Vetkőzz le Nemeske, nem eszünk meg. Lányoknak szabad együtt fürödni ruha nélkül is. Vetkőzz le, elfordulunk, amíg belejössz a vízbe.

Nemeske az utolsó szóra felkapta a fejét.

— Ha elfordultok, akkor levetkőzöm — mondta, s gyanakodva az arcukba nézett.

— Már kezdheted — mondták a barátnői, s még mindig nevetve teljesen belefordultak a folyóba.

Nemeske remegő kézzel megoldotta a fürdődresszén a kötést, s gyorsan gyűrni kezdte az egészet lefelé, hogy mire a lányok megfordulnak, már a vízben legyen. De alig lépett ki a fürdőruhából, a lányok már ott hasaltak újra a sekély vízben, s csendes vigyorgással vizsgálgatták.

Nemeske ijedten a hasához kapott, a tenyerével betakarta az anyajegyet. Riadtan állt egy pillanatig, s várta, hogy a barátnői valami csúnyát mondanak, de azok nem szóltak semmit, csak nevetgéltek. Nemeske hirtelen nekiiramodott, beleszaladt a vízbe. Amikor érezte, hogy a langyos folyóvíz körülveszi, mindenütt a testére tapad, ő is nevetni kezdett.

— Lányok, ez csuda faja! — mondta, s közelebb evickélt hozzájuk.

Most már együtt nevettek. Belemerültek nyakig a folyóba, aztán egy kicsit kijjebb másztak, s hasra feküdtek a fövenyen. A víz csak vékonyan, néhány ujjnyira takarta a testüket, így a folyó tükrén át, még a Nap melegét is érezték. Nemeske boldog volt. Mosolygott, s a leghosszabb ujjával apró jeleket vésett a homokba.

Később kimentek a partra, meghengergőztek a homokban. A bőrükre rátapadtak a homokszemcsék, s olyanok lettek, mint a prézlibe forgatott keszegek. De Nemeske és a barátnői nem gondoltak már a hűs vizekre, s a mélyben surranó halakra sem. A nap felé fordították az arcukat, és örültek az életüknek.

Késő délután indultak vissza a faluba, s másnap a delelőre forduló nap már újra a folyóparton találta őket.

A vetkőzésből néhány nap alatt szertartás lett. Körülállták a sámánfüvet, és egyszerre oldották meg ruháikat, egyszerre léptek ki a szoknyáikból, s indultak el a folyó felé.

Kifinomult a mozgásuk. Már nem kapkodtak, locsolkodtak, mint az első napokban, hanem lassan beleereszkedtek a vízbe. Úsztak kicsit, forgolódtak a langyos habokban, aztán ernyedten végighasaltak a fövenyen. Maguk elé meredtek, apró csigákat és vándorkagylókat néztek, gondolatok és figyelem nél-

kül. Amikor a mozdulatlanságukban megérezték, hogy a folyó lassú vize rajtuk is átfolyik, s a lábuk mentén apró örvények forognak simogatón, egy kicsit elpirultak. Nemeske ilyenkor mindig megszólalt:

— Jó dolog a folyóban feküdni...

A lányok ránéztek, de nem mondtak semmit, s a testük is mozdulatlan maradt. A vízben sohasem beszéltek. A vízben csak az érzéseikre hallgattak, és magukba szívták azokat a titokzatos erőket, láthatatlan energiákat, melyeket a folyó a forrás vidékéről, a távoli üde rétek közül magával hozott.

A vízből mindig Sára lépett ki elsőnek, mert idegesítette a mozdulatlanság, és kívánkozott a forró homok után. Eleinte Sára élvezte legjobban a fürdést, de aztán ő unta meg leghamarabb a folyó egyenletes, nyugodt áramlását. Jobban szerette a forró homokot, ami bizsergette a bőrét, s bele lehetett hengergőzni, s közben fecsegni jelentéktelen apró dolgokról. A homokban néha órákig elfeküdtek, s furcsa meséket találtak ki a sámánfűről, ami újabb virágokat hozott s a régit elhullatta. Nemeske egyszer felkapta a fejét és halkan a lányokhoz fordult:

— Esténként nem éreztek valami furcsát, olyan bizonytalanság-félét?

Sára vállat vont, a szőke lány a hátára fordult, egy ideig az eget nézte, aztán megszólalt:

— Néha nem tudok elaludni...

— Mitől van ez? — kérdezte Nemeske és felült, hogy a lányok arcát is lássa.

De a lányok nem szóltak. Sára most is csak vállat vont, a szőke lány pedig mozdulatlanul bámulta az eget.

A hasuk megbarnult, s a mellükről is eltűnt az a fehér csík, ami megjelölte őket, s bizonytalanná tette a mozdulataikat. Hetek óta feküdtek ruhátlanul a napon, és élvezték azt a közvetlenséget, ami egy idő óta a folyóhoz, levegőhöz, homokhoz, és a füvekhez kötötte őket. Megszokták a csendet, a halk, rövid beszélgetéseket, és a szótlanságot, ami a fürdés szertartásához tartozott. A világukat homokdombok, a folyómeder és a felhőtlen ég határolta. Itt köszöntött rájuk június egyik utolsó csütörtökje is.

Kora délelőtt körülállták a sámánfüvet, aztán ruhátlanul belemerültek a folyóba. Később beszélgettek egy kicsit a parton, aztán leheveredtek a homokba. Sára a kezére hajtotta a fejét, a szőke lány a hátára fordult és lecsukta a szemét, Nemeske pedig forgolódott, hol az egyik oldalára dőlt, hol a másikra. A csend szinte kipárnázta a domboldalt, ezekben az órákban még a híd másik oldaláról sem hallatszott ide a fürdőzők zaja.

A csend azonban váratlanul szétszakadt. A zaj nem fokozatosan jutott el hozzájuk, hanem hirtelen közéjük siklott, mint egy fürge gyík. A közeli surranó neszeket Nemeske hallotta meg először. Felkapta a fejét, és halkan felsikoltott. A következő pillanatban már megszűntek a surranó neszek, s közvetlenül előttük, ott állt egy meghökkent ember. Egy férfi. A kezében kasza volt, s térdig bent állt a folyóban. Néhány pillanattal előbb még a vízben megtelepedett hinarakat, a kákát és a mindent átszövő lótusz szárakat kaszálta, de amikor Nemeske felsikoltott, megállt a kezében a szerszám. Döbbenten nézte a lányokat, aztán hirtelen elnevette magát.

A lányok rámeredtek, és néhány pillanatig tehetetlenül ténferegtek. Sára feltérdelt, Nemeske a melléhez kapott, a szőke lány a hasára fordult, aztán az oldalára, hogy az ember csak a hátát lássa. A lábukba ideges, bénító remegés szaladt, a bőrük bizsergett, s elvörösödtek a nyakukig.

Nemeske ugrott fel először. Egyik kezével a testét takargatta, a másikkal felkapta a ruháit a bokor alól, aztán a dombot megkerülve berohant a rétbe. Sára és a szőke lány egy pillanat múlva már nyomában voltak, de amikor a domboldalban megvillant a testük, még hallották a kaszás ember nevetését.

Három napig nem mentek fürödni. Negyednap aztán újra elindultak a folyóhoz.

A falut egykettőre maguk mögött hagyták. Tikkadtan lépkedtek a porban. A szoknyájuk a combjukhoz tapadt az izzadtságtól. A szőke lány egy kicsit hosszabbakat lépett, mint a társai, s néhányszor visszanézett a falura.

Először Nemeske szólalt meg.

— Menjünk a földek szélén, ott puhább a lépés.

Szó nélkül átmentek az árkon. Hosszú ideig a répaföldek mellett mentek, később hatalmas gabonatáblák következtek.

A lányok nem nézték a földeket, csak a léptükre figyeltek, s közben a gondolataikat rendezgették. Ahol Karakó felé kanyarodott az út, egy pillanatra megállt Nemeske, és a lányokhoz fordult:

— Mire gondoltok?

— Ha megtudják az iskolában, abból baj lesz — mondta a szőke lány, és leszakított egy rozsfejet.

— Anyuék sem tudták meg. Különben is szünet van — mondta Nemeske, aztán továbblépett.

Libasorban ballagtak a földek mentén. A szőke lány a rozsfejet morzsolgatta és újra megszólalt.

— A Cirókéknál állt valaki a kapu mögött, és minket nézett. Lehet, hogy figyelnek bennünket.

— Fürödni csak szabad — mondta Nemeske, és ingerülten felvágta a fejét.

A szőke lány nem válaszolt. Percekig lépkedtek szótlanul. Amikor a domb közelébe értek, lassítottak. Körülnéztek, aztán óvatosan, szinte lábujjhegyen osontak be a dombok közé.

Sára egészen a vízpartig ment, s néhány percig a lekaszált, torzsákon elakadt lótuszokat nézte.

— Egészen fiatal volt — mondta, aztán a lányok felé fordult. Azok még mindig a környéket figyelték, mintha minden folyókanyar s partmenti szénaboglya egy-egy kaszás embert rejtegetne.

— Most mi lesz? — kérdezte Nemeske.

— Vetkőzzünk le — mondta Sára, és a szoknyáját kikapcsolta az oldalán.

Összenéztek, aztán elindultak a közeli bokor felé, ahol a sámánfű nyílott. De alig léptek néhányat, már megtorpantak.

— Nincs meg a sámánfű — mondta Nemeske és elképedve a barátnőire nézett.

— Valaki leszakította — mondták a lányok, s kedvetlenül lekuporodtak a homokba.

— Lehet, hogy a kaszás ember szakította le — vélekedett Nemeske.

— Egészen fiatal volt — mondta Sára, aztán tovább oldozta a ruháját.

Lassan a többiek is vetkőzni kezdtek, de csak lapulva, félig a bokor mögött kuporogva, bizonytalan mozdulatokkal.

Sára nem várta meg őket, egyedül ment bele a vízbe, s kényelmesen végighevert a fövenyen.

Néhány perc múlva a másik két lány is belegázolt a folyóba, de az örömük

nem volt teljes. A fejüket szinte percenként felemelték, és lesték a titokzatosnak tűnő folyókanyart.

Amikor végighevertek a forró homokban, megszólalt Nemeske:

— Meglátjátok, az a férfi egyszer még visszajön.

Sára és a szőke lány is érezte, s mindhárman nyugtalanok lettek. A domb oldaláról felváltva lesték a vidéket, s a ruhájukat úgy helyezték el, hogy gyorsan fel lehessen ölteni.

Véget értek a nyugalmas, örömöket rejtegető délutánok. Most is lehevertek a puha fövenyre, de már nem figyeltek olyan odaadóan a folyó áramló simogatására. A napok várakozással teltek. Néha odaszóltak a domboldalban könyöklő őrnek:

— Nem látsz semmit?

S az megrázta a fejét.

Egyre forróbbak lettek a délutánok, s a kaszás embernek nyoma sem volt.

Egyszer, amikor a szőke lány őrködött, felmászott melléje Sára is, és ketten lesték a vidéket. Nemeske egy ideig nyugodtan heverészett, de aztán megakadt a szeme a lányokon. Fent könyököltek a domboldalban, az arcuk szinte sóvárgó volt. Nemeskének furcsa gondolatai támadtak. Úgy érezte, mintha nem lenne rendes dolog ez a nagy várakozás. „Ha meglátnák azt az embert, talán nem is kiáltanának" — gondolta. Ideges lett. Felkönyökölt, aztán ő is felkapaszkodott a dombra. Amikor lehasalt a barátnői mellé, Sára felemelte a fejét és megszólalt:

— Nem jön...

— Lehet, hogy soha nem fog jönni — toldotta meg a szőke lány.

Forró napok következtek, s a lányok kedvetlenül hevertek a folyóparton. Nemeske úgy érezte, hogy fülledt a levegő a dombok között, mintha egészen zárt lenne körülötte a világ.

Egy tikkasztó, júliusi délelőttön Sára őrködött a domboldalban. A lányok éppen a vízben voltak, amikor monoton, egyenletes zúgás hallatszott a távolból. Amikor erősebb lett a zaj, felkapták a fejüket. Nemeske gyanakodva felállt, és odaszólt Sárának:

— Mi ez?

— Kombájn. Aratnak a Csényében — mondta Sára, és belenézett a folyó áttetsző vizébe. Nemeske tűnődve állt egy kicsit, aztán újra megszólalt:

— Át kellene menni a falusi strandra, oda közel vannak a búzaföldek.

— Minek? — nézett rá értetlenül a szőke lány.

— Megnéznénk az aratókat, lehet, hogy ismerősök is vannak — mondta Nemeske, és kilépett a vízből.

Sárának felcsillant a szeme.

— Igaz is, miért ne mennénk oda? Lehet, hogy ismerősök is vannak — mondta ő is, és felállt. Egészséges, arányos teste olyan volt, mint egy befejezetlen agyagszobor. Állt egy pillanatig a domboldalban, aztán hirtelen leszaladt. A ruhák fölött találkozott a szeme Nemeske pillantásával. Összenevettek.

A szőke lány értetlenül nézte őket, aztán vállat vont, s lassan ő is öltözni kezdett.

Végigmentek a parton. A folyó néhol egészen hatalmasnak tűnt. Az áttetsző vízben kékszárnyú, lapos halak surrantak hangtalanul.

Mire a hídhoz értek, a szőke lánynak is jó kedve volt. Innen már látni lehetett a falusi strandot, s a domb hátán bukdácsoló hangos kombájnokat is.

Sipos Gyula versei

Egyszerű boldogság

A hegyen autó suhan,
autó suhan a hegyen.
Utakat keres. Nyugtalan.
Mi ittmaradunk, kedvesem.

Nincs semmink és ha volna még,
levetjük mint a rossz ruhát.
Meztelen fényű fenn az ég,
napfényben állnak lenn a fák.

Szaladtunk. És most ez a rét
együtt: a megtalált jelen.
Virágok, balzsamok ízét
bőrünk hűvösén ízlelem.

Az ember nyugtalan. Lohol.
Végigjár földet és eget.
Ha meg tud állni valahol,
megleli, amit keresett.

Álló hullám

Messziről idekéklenek
a visegrádi szép hegyek,
akár a képen a madár,
repül és mégis helyben áll,
álló hullámú kék szalag
libben a csipkés ég alatt,
játékaim! ó, hajdani
gyermekkor szép játékai!
Kígyó-mozgású kék szalag,
fölötte felhők habzanak,

játék! világot lengető,
hintáztató, emelgető
szédület, halállal rokon
mámor! jártam e tájakon,
megismerem, én hagytam így
hullám-völgyeit, halmait,
bennük a mozgás szendereg,
bennem a régi kisgyerek,
köd kúszik a hegyoldalon,
játék... talán még folytatom.

Alkony

A víz, a víz olvadt opál
és benne szárnyal két sirály,
ezüst sarlóval átszelik
paloták csordult tornyait,
végigsuhannak rózsaszín
felhők gomolygó foltjain,
a pirosak meg a lilák
meglengetik a két sirályt,
fakul, halványul a világ,
a kék, a kék szürkére vált,
az árnyakat, a színeket

mossák, feloldják mély vizek,
paloták csordult tornyai,
templomok páros karjai
a mélybe nyúlnak s ott alant
kövenként széjjelfoszlanak,
a víz, a víz olvadt opál
és benne szárnyal két sirály,
örökre fenn, örökre lenn
viszi őket a végtelen
s a lomha-árnyú nagy halak
lámpát is nekik gyújtanak.

Pehely

Játszik veled a hangulat,
pehellyel kósza szél,
hagyd el magad s mindent megad
a könnyű szél-szeszély.

Glóriás szent már nem leszel,
lágyak a csontjaid,
hősnek is későn érkezel,
ha hős kell itt megint.

Többet akarsz? Nem érdekel
az apró-pénzű perc?
de mindenért fizetni kell
s te mindig ráfizetsz.

Pehely, gyermekláncfű-pehely,
fújj rá, már fenn lebeg,
szellő-könnyeden röppen el,
ringatják kék egek.

S messze, a kék egeken túl
csillagok cipelik
némán és láthatatlanul
törvényük nyűgeit.

Pálos Rozita

Anyámnak

Három nap óta már halállal küszködöl.

Micsoda leckét adtál nekünk
az ibolyántúli Földről, ahonnan
türelmed galamb fényei leszállnak.

Legfőbb gondod, hogy ettünk-e mi
s tiszta kendő van-e a mosdón,
ha kezét mossa az orvos.

Mintha folyton álmos lennél —
elküldesz minket a fájdalom
pengéivel kifaragott csendből.

Küszöböd őrizzük megijedt
gyermektekintettel, miközben
mérlegre teszed a lélek dolgait.

Oly tiszta és megfoghatatlan vagy,
mint a szó a gondolat arany tengelye
körül, mely soha téged meg nem nevez.

Timár Máté

A vénleány

Az ajtón gyufásdoboznyi csiszolt névtábla hazudja aranynak a rezet s rajta írottbetűs felírás: Bujdosó Mária varrónő. A nyitható üvegtáblák bútorhuzat függönye tiszta, keményített és lágy redőkbe vont. Virágmintái úgy kókkadoznak a gondos kéz rendezte hullámok hátán, akár negyednapos vágott rózsa a váza vízében, augusztusban. Akár az a rejtett szomorúság, mely elől munkájába menekedik a szorgos.

A konyhában törpepapagáj gajdolja:

— Cuncika jó kisfia asszonykának. Te drrrága, te édes, te kedvesss. — S aztán újra előről, keverve, kavarva, értelem nélkül.

Párnával fedett hokedlin négy lábát az égnek vetve bozontos koros kutya szundikál. Hamuszürke gubancai közé elegyedő fehér foltjai ezüstbe játszanak, hiszen olajsamponnal mossák.

A délutáni nap dűlt sugarait küldözi az ételszagú konyhába. Megmutatja a tükörnek és a belénéző Bujdosó Máriának haja ezüst szálait, amiket a hervadó szépségű nő Komolos üvegbe mártott vattával feketére ken. És szomorúan dúdol. Mit? Tudattal maga sem tudja. Talán azt, hogy: Az ibafai papnak fapipája van, hiszen ez volt a sláger, amikor először bálozott. Ezt dalolta a fülébe Kálmán Ferkó, a bíró fia.

Amikor nem talál több befesteni valót, a stelázsira helyezi a Komolt, arcához emelt tükörben szemléli fogait, szemealja szarkaláb barázdáit, majd legyintéssel asztalra fektetve megvakítja a foncsorozott üveglap csillogását és előveszi a munkáját. Szaporázza az öltéseket egymás után, ahogy az ő életét divatjamúlt abrosszá hímezte a sors, ahogy három karácsony múltán elárulja majd a személyazonossági igazolványa, hogy ötven éves.

A tű falánkul fogyasztja a cérnát, egybe férceli az ujját a kosztümmel s a hervadó leány emlékezik. Hátrafelé kószál az időben, mint aki elvesztette összes illúzióját...

Egy éves volt, amikor kiütött a Ferenc Jóska háborúja, őt édesanyja halálakor s a hatodikon alig túl megismerte a mostohát. Tízholdas gazda volt az apja s három árvával özvegyűlvén cselédleányt vitt második feleségnek. Nem is rosszat, se szép — se csúnyát, igénytelen szorgalmasat. Takarított pénzéből lóra, tehénre futotta — amit elorzott a háború — s az idősebbik fiú egy hét

alatt elfogadta anyjának. A legkisebb pedig, a három esztendős, iskolásan, szomszédoktól tudta meg, hogy nem édesanyja.

Hanem a Mária szívét csonthéjba ágyazta a természet, akár a dióbelet. Neki idegen volt az új asszony, betolakodó. Drága édesanyja ágyában feküdt, együtt az édesapjával, varrógépét zakatoltatta, ruháját koptatta, még a templomba is imakönyvét vitte. Nem tudott összebarátkozni véle, még a megszólítását is kerülte. Úgy tisztelte: maga, csak ha semmiképp se kerülhette el: anyám. Belé is görbült a szája.

A rokonok azt mondták reá:

— Akaratos, gonosz ez a leány, húszkrajcárt érő tisztelet sincs benne!

Pedig csak egyéniség volt, koravén, magalábánjáró, alkalmazkodni képtelen. Ezért került kívül alig felül a tizen a család törvényein, különösen azután, hogy a mostohának fia született.

Túl tisztaságos volt, azt mondták, finnyás, szókimondó: feleselő, őszinte: durva, szép: rosszaságra termett. S mert egyik fél sem töltögette, a mindennapiért gürcölő apa nem vert hidat felette, a mostoha és lánya közötti szakadék egyre szélesedett, gyűlölet ködlött a fenekén.

Édes bátyja, édes öccse elárulták, bármit mondott, mert hasznos volt a mostohával barátságban élni, féltestvére már ebben az ellenséges hangulatban cseperedett, anyjához kötötte a vére. S az apa? Pofonverte a kisebbségbe szorult leányt, hogy a többség békességét biztosítsa. Különben is bolettás világ járta, álmában is dobszót hallott a paraszt.

Így lett tizenhat éves nagyon szép nagyleány Bujdosó Mária. A dülőbálak elsője, a félhatár legényének bevallatlan szerelme, hímszemek üldözöttje. Háta is megérezte, aki nézi, irigyli, ha leány, akar tőle valamit, ha férfi. S mert családjában nem igen volt szava, ezt igazsága bizonyítékául fogadta, tetszett néki, feljebb emelte a fejét.

Mennyit dolgozott! Télen fonás, szövés, takarítás, tavasszal kapálás, ráklábszedés, nyáron aratás, cséplés, ősszel tengeritörés, hántás, éven átal kenyérsütés, mosás. Mindezt férfimód, hiszen a mezőn szégyen lett volna elmaradni a nadrágosok mögött.

Az első falusi bálon — ötször kikapott, mire kifeleselte az aprómintás kreppdesin ruhát — nyomába szegődött Kálmán Feri, a bíró fia s ettől fogvást jóideig sárganyerges, almásderes paripán vágtatott hozzá minden szombaton, tenni a szépet. Pedig a nagy nemből való anyja ugyancsak mosta a fejét, a Bujdosó tanyáig kihallatszott a szappanozása.

— Szegényfajta, kevés az hozzád. Lehúz.

Feri állhatatos volt végig, míg katonának nem vitték s a szomszédban lakó gazdalegény, Ugocsay Pali lépett az örökébe. Bujdosó Mária legnagyobb szerelme, akiért nehány együttsétálás után máris szárnyra röppent a pletyka a csúnyább barátnők, irígy leánycimborák szájáról.

— Minden Ugocsay nagyvérű, akár az arabs csődör — mondogatták. — Jámbor Eta, a cselédlányuk maga sem tudta megmondani, hogy Palitól maradt-e terhes, vagy az apjától.

Bujdosó Mária úgy szerette, mint illatos violavirág az élesztő harmatot. Nem bírt meg a szerelmével sem a pletyka, sem az apai tiltás, ami után pofon csattanta a pontot.

— Mit akar tőled ez a szoknyapecér? Szegény vagy hozzá feleségnek, szeretőnek pedig nem nevelek gyereket. Inkább agyonverlek...

— Jolán néni, az anyja azt mondta a béresnének, hogy inkább pendely-

madzagra köti Palit, minthogy lealjasodjék hozzánk — sopánkodta a mostoha. — Pedig szolgáló volt Jolán néni, ő is úgy fogta meg az urát.

Bujdosóéknál ajtót mutattak Ugocsay Palinak s ettől fogvást orgonabokor árnyékában, kukoricásban titokban találkoztak a szerelmesek. És a leány lopta már a tojást, a szalonnát, tyúkokat, orgazdához hordta, hogy teljen arckrémre, fodrászra, puderra. Szépen még szebb akart lenni, hátha hamarább lehorgonyoz nála Ugocsay Pali. Tettenérés — verés, szégyen. S végül a hihetetlen hír: Saját gazdarendű unokatestvérével jegyezte el magát a kedves, merthogy mezsgyés volt a földjük.

Az elhagyott Bujdosó Mária pedig a huszonegyedik esztendővel — lehetett olyan szép, akár a harmatban fürdőző rózsa —, belézuhant a vénleányságba.

Bálokon nem nagyon akadt már korabéli legény, húszalatti legénykék rázták s a szemtelenebbjük a kiskakasok magabiztosságával sugdosott a fülébe. Mégsem ez volt a megalázóbb. A leány olyan, akár a tátogóvirág, csukja, tárja a kelyhét akarta szerint. Azok az egyszem idétlenek alázták jobban, akik keringőzés közben jámborul megkérdezték:

— Hány éves Mariska néni? — S aztán ingnyakba pirulva nézték, mint nyúlt a zsebkendője után.

Éjjelente álmatlanul forgolódott Bujdosó Mária a kemény kanapén, amin rongypokróccal takarózva aludni szokott s hallotta, mit sugdosott édesapja a mostohájával.

— Szólok Ványay Ilonának, az nagy házasító. Kereskedjen a szomszéd faluban, ha idehaza nem kerül vőnekvaló.

Megnősült a bátyja is s a friss sógornő fiatalabb volt nála...

És a leányvásárra jelentkeztek a vevők. Bicegő szlovák öreglegény, aki helyett anyja udvarolt, kétgyerekes özvegyember harminckettő helyett tizenhat dohánysárga agyarral....

Könnyes szem, apai szigor, mostoha gúny, visszaszó után verés...

— Még most is válogatsz? Király fia nem jön érted! Ha cigány lesz a következő, ahhoz is hozzáadlak!

Dehogy volt az cigány, Hunyor Miska, a tönkrement nagygazda fia, s ha nem is perzselő szerelemmel, de menekülésszerű érdeklődéssel dobogtatta Bujdosó Mária szívét. Pepita nadrág, lovaglócsizma, jávorpálosra beretvált bajusz, egy mondatban három kérnémszépen, hol akadt akkortájt az ősszel tengelyig sáros, nyáron keréktalpig poros tanyavilágban?! És hosszú kurizálásnélküli leánykérés. Nem ingyen persze, feltételt szaporított az arásító igen s a szülői rábólintás után.

— Ugyebár kedves bátyám, kérnémszépen, úgyis mint jövendő apósom uram, belátja, hogy a házasság csak akkor tartós, ha izé, tartós fundámentomra kötik. Izé,... kérnémszépen, a kelengyén kívül hat hold földet, tehenet, meg ötszáz pengő készpénzt gondolnék a lakodalomra. — Szépen, illedelmesen mosolyogva mondta. — Megtenné az ugari lucernás. Száz házból hívogatnánk, merthogy első nemzetség vagyunk a faluban, meg kell adni a módját.

Az öreg Bujdosó Bálint térdig barázdában járó paraszt volt, inkább a munkának adta meg a módját. Úgy érezte a feltételszabás, akár váratlan pofoncsapás. Úriparaszt ez, ki akar fordítani a van-ból. Jó lesz vigyázni.

— Tehenet, kelengyeholmit, bútort adok, de földet csak halálom után. Más három gyerekem is van, cselédnek állhatnék, ha ők is ilyesmivel lépnének előmbe. Száz házas lakodalmat pedig ne tarts az én pénzemen öcsém.

Az alig-menyasszony sírt, a falusi Jávor bosszankodva vette a kalapját.

— Akkor semmit sem szóltam, kérnémszépen. Beláthatják. Jónapot kívánok. — És félhangosan kifelémenet: — Így ereszkedjék le a magamféle!

A közvélemény lassan leírta Bujdosó Máriát a leányok sorából. A bálakból elmaradt, barátnői férjhezmentek s ő vasárnap délután a teheneket legeltette az útmenti árkokban, libákat terelt a tarlón. Nem volt otthona, rokona, akinek szívbéli árvaságát kipanaszolta volna, csak nyáron legkisebbik öccse — a mostoha fia —, merthogy az is útjában volt a bátyjainak. Gimnazista volt, úr lesz — mondták —, az ő zsírjukon, és belémardostak, ha a szülők nem látták.

Hetekig nehéz gondban álmatlankodott Bujdosó Mária, a Tonti lánnyal társalkodott — aki szaporodni tért haza a fővárosi szolgálóságból, — s aztán egy este összeszorított ajakkal édesapja elébe járult a nagyeperfa alatt, ahol vacsorázni szoktak.

— Édesapám, felmegyek Pestre, ápolónőnek tanulok. Már írtam is a Pajor szanatóriumnak. Felvesznek takarítani, míg elvégzem a tanfolyamot. Tessék elengedni és útiköltséget adni.

Nagyon messze volt akkor egymáshoz a falu meg a város, s a falusinak városon buta paraszt, a városinak falun kupcihér a neve. Nem is tapsolt a szóra az öreg Bujdosó. Szép bajusza lekonyult, dús szemöldöke felborzolódott, hangja nagyobbra nőtt; mint aki kimondta.

— El is töröm a lábadat. Céda akarsz lenni? Aki innét elmegy, az vagy lámpás házban végzi, vagy a Duna fenekén, vagy hazaszégyentelenkedik zabigyerekkel. Árva vasat se adok. Ha elmégy, nem vagy többé a leányom.

És ebből nem engedett, hasztalan súgdosta a mostoha: eressze, bátyja, öccse hangosan kimondták: Minek vénleány a háznál!

Bujdosó Mária pedig titokban árulta a ruháját, fölösleg leányholmiját, hogy a vonatravaló összekerüljön. Könnyel búcsúzott minden darabtól, mert emlék fűződött hozzá.

Ebben a ruhában táncolt az első falusi bálon, amikor Kálmán Ferkó hozzászegődött. Ezt a két vázát is ő vette vásárfiának. A zöld selymen rajta még a borfolt. Pali, Ugocsay döntött reá véletlenségből egy pohárral. És adja oda tíz pengőért, amikor annyi szépet álmodozott benne?! A fehérben Mária lány volt. Körmenetben vitte a Szűzanya szobrát más három szépleánnyal. Repdesett a szíve, pirult az arca, amikor oldalvást meglátta Palit. Imádkozott. Szűzanyám segíts! Engedd, hogy feleségül vegyen. Hiába! Öt pengőt megér. És a bordóban kérte Miska. Azt elviszi. Komoly szín, hozzáillő.

Ötvenkét pengő — egy egész leányság!

Úgy szökött el, vissza sem nézve, alig derengő hajnalon, mint aki lopott s csak a hűséges Fickó kutya kísérte el földűlő hosszáig.

Berreg a csengő, felriasztja gondolataiból. A papagály rikoltoz, a kutya csahol egyet-kettőt, aztán ásít és a farkát csóválja. Üzleti kutya, mindenkihez kedves, aki pénzt hoz a gazdájának.

Bujdosó Mária szinte bosszankodik, amiért önmagából kiráncigálják. Leteszi a pár öltés híján próbakész kosztümöt és az ajtóhoz siet. Munkában hajlott háta fáj, dereka roppan, de már kényszeredetten mosolyog, amikor az ajtót kinyitja. Maszek, ötödik emelet, meg kell becsülni azokat, akik után él, alkalmazkodni hozzájuk.

Igen, Erzsike, a Borásos téri büfé felszolgálólánya. A Cigányka. Övé a majdnem kész kosztüm.

— Csókolom Máriám. — Szeleburdian megrázza hatalmas lófarkát, s a vége úgy terül széjjel a hátán, mint valami sátor. — Kicsit korán jöttem? Szóktem! Ötkor jön értem a fiúm. A múltkor is ott hagyott, mert öt percet késtem. Lehet, észrevette, hogy bukok utána. — Nyújtózkodva örvendezik s a szeme is mosolyog. — Felmegyünk a Gellért hegyre, utána a Liliomba csörögni egyet.

Egy szuszra mondja, szinte harap a levegő után, akár eső előtt a csuka és repeső fiatalságában megcsókolja a vénleányt.

— Azonnal készen vagyok — mondja Bujdosó Mária és megsimogatja a hozzásimuló hátát. Kiáltana szeretne. Vigyázz, te balga! A férfiak gazemberek, kihasználnak és magadra hagynak. De hát nem szabad. A múltkor itt hagyta az ilyenféle oltalmazás miatt valaki. A Tűzoltó utcai presszóstündér s még visszza is kiáltozott a folyosóról.

— Ha irigykedik, magának is felhajtok egy palit.

Majd belérúgott a szemtelenjébe!

Erzsike pedig karattyol. Hogy, nem vigyáztak, úgy van. Pénzt kér a fiútól ábére. Úgy bátorítja magát, hogy a másiknak dicsekszik.

— Nem nagy dolog. Mint amikor a foggyökeret vésik. Három nap az egész. Magának volt már, Máriácskám?

Bujdosó Mária lángbaborul s alig tudja türtőztetni magát.

— Kész a kosztüm, gyerünk a szobába, a tükör elé. A nyári ruhát már tegnap befejeztem, elviheti azt is.

Cigányka bugyira vetkezik, kicsit illegeti magát a tükör előtt és próbálja a kosztümöt. Milyen kemény a melle, egyenes a tartása a kis könnyűjének. És milyen nagyra van magával. Ne félj, a te gömbölyű-kemény hasadra is hájrakódik, ráncokat szánt nyakadra az idő!

— Ugye szép vagyok Máriám?

Kurta mordulás...

— Szép.

— Meghiszem azt. Úgy mondta a Pityu, hogy olyan a testem, mint valami múzeumbéli márványszobor.

Már a régi ruhájában van s a hangja is hozzáfakul.

— Csak felét fizetném, Máriám. A többit elsején. Pongyolát, papucsot, nájlon hálóinget kell vennem. — Legörbül a szája. — Kórházba megyek.

Bujdosó Mária sajnálja is, haragszik is reá. Olyan fiatal még, és már megismeri a fájdalmat. Könnyelmű. Megsimogatja a hátát, de a pénzben nem ismer tréfát. Szava rekedt, bizsergeti a torkát.

— Hát jó, Erzsike, de pontos legyen. Kell a forint, le akarom választatni a lakást.

Cigányka viszi fiatalságát, és magára hagyja a robotost. A vénleány a varrógép fiókjába gyűri a pénzt s kicsi borral, sok szódával hűti a szomjúságát. Megsimogatja a kutyát, elkergeti a papagályt, aki a kezére száll, araszoló farral szerelmeskedni akar az ujjával. Előveszi a kalauznő blúzát. Felfejti, összébb férceli, mert fogyott az illető. Tőle hordja a bort, ha jön az udvarlója, akit a bátyjának mond.

Csak az öccse jönne már. A mostoha fia, aki tőle jár hivatalba. Egyik szobáját lakja. Milyen szelíd volt az is, amikor felcsalogatta Budapestre, hogy ne legyen annyira egyedül. Elkutyult. Későn jár haza, nők után futkos. Meglesi, botránytcsap. Félti. Azt mondta az a szégyentelen Karola a Ráday hatból, hogy:

— Mit csőszködöd az öcsédet, talán szerelmes vagy belé?

Ő beszél, aki vén tatus férje mellett ágyrajáróként tartja a szeretőjét, pedig ötvenhat éves.

S aztán újra a Cigányka jut eszébe. Műtőasztalra fekszik, csillogó nikkelműszerekkel kotoznak a testében. Ő tudja, ápolónő volt. Először rosszul lett a vértől. Hányt. Cigányka, Cigányka, milyen kedves kisleány voltál, amikor az elsőáldozó ruhádat varrtam. És most?

Azt mondta az a presszós szemtelen, hogy ha irigyli, felhajt valakit. Igen, palit mondott. Megcsóválja a fejét. Ha ő is így gondolkozott volna, amikor huszonegy éve Pestre menekült, teljesen kiszolgáltatva, ugyan mi lett volna belőle?!

Hajnalban érkezett a Keleti pályaudvarra, ahol valami külföldi nagykutya fogadására készülhettek, mert vörös szőnyeget teregettek végig a peronon. Rendőrök cirkáltak le-fel, a várótermekből lakástalan alvókat űztek kifelé s ahogy az egyik gyűrött ruhájában, füzetlen bakancsában elásítozott mellette, kellemetlen fokhagymaszagot érzett, ami borszaggal vegyült. Gyorsan átevezett a tömegen, erősen markolta füles kaskáját, le a lépcsőn, a térre, amely ködöt és párát lehelt.

Félénken megszólított egy újságárust:

— Jóreggelt kívánok. Mondja jóember, merre van a Pajor szanatórium?

A rikkancs hátra mordult a válla fölött.

— Nincs máma jó ember, csak fényes gazdag, meg rongyos szegény. A Pajor? Egyenest, aztán balra. Túl a Nemzetin nyílik a Rákóczi útból a Vas utca, ott megtalálja. — S az álmatlan, fakó utasok felé: — Friss a Pesti Ujság, Nyolcórai, a Magyar Nemzet!

Ment, lépkedett Bujdosó Mária s nézte, figyelte, mikor vezeti célhoz az utcasarki tábla. Kopoghatott addig a cipőtalpa. Kicsi kocsin őszirózsát húzott egy keskedt ember. Termetes asszonyság lóbálta utána a kézitáskáját és néki megfájdult a szíve. Édesanyja sírjához ki sem ment búcsút venni, mielőtt útnak eredt volna.

A színháznál majd elvágta a villamos. A vezető csengetett, káromkodott s a lármára, fékcsikordulásra a rendőr is odament.

— A kutyamindenét magának, mert nem néz a lába alá!

A rendőr barátságosabb volt.

— Ugye vidéki? Látom a kaskájáról. Vigyázzon, mert a szerencsétlenség helybe jön. — És átkísérte a szembülső járdára.

A Pajor portása egy-kettőre elutalta. Beteg? Ha nem, jöjjön vissza nyolc után. Ki hallott már olyat, hatkor az igazgatót keresni. Felvétel? Annál inkább! S gondolhatta, mielőtt újra két kezefejére szenderedett az üveges fülkében: Csinos parasztleány. Új tyúk az orvosoknak.

Megszégyenülve visszament a Rákóczi út sarkára és nézelődött. Öt lépést le-fel a Vas utcában, tizet a Rákóczi úton. A vicék szemetet hordtak, az utcaseprők sepregettek, egyébként félig aludt még a város. Apró permetet szitált a fakó őszi ég.

A vörös rendőr bámészkodás közben rontott reá.

— Van bárcád? Menj haza a Conti utcába, mit strihelsz itten?! Bekísérlek!

Latinul volt ez néki, a hang durva, sírva fakadt. Pisszegte, hogy vidéki,

hová megy, minek, korai utcakopogtatók formáltak kört körébe s a rendőr fenyegetve ott hagyta.

— Ha még egyszer meglátlak a Rákóczi úton, zsuppkocsi visz a toloncba.

Szégyenkezett s menekült a bámészok közül. A fáradt asszonyhang is éppen hogy csak utólérte.

— Jönnek, egyre jönnek faluról, tele vélük a közvetítő. Eleszik a pestiek kenyerét.

A kopott lépcsők a Rókus kápolnába csalogatták. Olyan jólesett beroskadni az utolsó padba, nézni az örökmécses vörös imbolygását, az oltárgyertyák halovány fényét, hallgatni a pap egyhangú mormolását. Térdreomolva imádkozni: Istenem, Szűzanyám csak most segítsetek! Elábrándozni a tömjénszagban. Mi lenne, ha Ugocsay Pali utána jönne, kézenfogná, hazavezetné! Nem, 'mást vett feleségül. Hát akkor Miska! Vagy itten Pesten akadna valaki. Gyermekeket szülne, ajándékot küldene haza, lássák, hogy ő nem haragszik. Hogy ő nem rossz, csak szerencsétlen. Miatyánk Úristen... Üdvözlégy Mária... Csak felvennék a Pajorba.

Kicsit megnyugodott és térdet hajtva elhagyta a kápolnát. Reggel volt már. Az eső nekisimult. A Nemzeti sarki óra tíz perc híján nyolcat mutatott. A Pajorban már vagy tízen álltak a portásfülke előtt.

— Ugye bácsi, én voltam az első?

Az aranysapkás a sor végére utalta.

— Első, utolsó, nem mindegy? Tartson rendet. — S szinte földig hajolt az érkező úriember előtt. — Jóreggelt kívánok főorvos úr!

Újabb drukk, ugyan lesz-e szerencséje. Kilenc is elmúlt, mire az aranypápaszemes elébe került. Nézte, hunyorgott, lustán mozgott a nyelve.

— Felvesszük, de lakást nem tudunk egyelőre adni. Jelentkezzen be valahol, aztán jöjjön vissza. Persze. takarítónőnek. Neve?

Bejelentkezni? Hová? Mérnök nagybátyjáékhoz menjen, akinek az a hárpia felsége van? Hátha kidobják? Nincs más, meg kell próbálni. Inkább oda, mint haza. S ahogy az özönvíz után az emberiség maradékainak a szivárvány, olyannak tűnt néki a hárpia mosolygása.

— Isten hozott Mariskám. Foglalj helyet. Jó, hogy jöttél. Itt hagyott az a trampli cseléd, másik nem kerül, üres a személyzeti szoba. Benjámin bátyád nagyon fog örülni.

Mondabéli Promethaeus nem futott volna jobban, boldogabban, ha eltépheti a láncát, mint Bujdosó Mária. Bejelentkezni, majd vissza a Pajorba. Délután már dúdolva súrolta az illemhelyeket.

Mégis csak szép az élet. Keres, felruházkodik, lassacskán rendbe jön minden. Húsvétra ír, nyárára hazamegy, bocsánatot kér, kibékül a családdal... Az ibafai papnak fapipája van...

Hat hétig úgy látszott, nem lesz semmi baj. A vértől borzongott ugyan, az átható gyógyszerszagtól fájt a feje, de a munkáját úgy ellátta, hogy meg is dicsérték. Ha valamelyik férfi szemtelenkedett véle, akár a többi leánnyal (a gondnoknak például az volt a bogara, hogy megmarkolta a munkában hajladozó nők mellét és tutúlt a szájával, mint az autótülök), a kezükre vert, az ápolónőknek kedvébe járt és sosem várt parancsra, tette mondatlan azt, amit kellett. Otthon is, a Pajorban is.

Nagybátyjánál mégis szakadt a gát. Pedig cseléd volt ott is. Súrolt, mosott, takarított, hajnalban bevásárolt és sokszor úgy zuhant éjfélkor az ágyába, akár az akác, ha tartógyökerét elvágja a fejsze. Féltékenykedett Xénia néni,

a feleség. Jó tíz esztendővel idősebb volt az uránál, félreértette a rokoni közvetlenséget és mézes-mázos csuporból repedt bögrévé változott, amiből először csöpögött, aztán kiömlött az aljasság poshadt savója.

Űzte, zavarázta, munkájában macerálta.

— Nagyjából mosogattál el, a kávésibrik füle törületlen maradt. — Aztán drága lett, amit vásárolt, kozmás a főztje, sok szappant használt a mosásnál, mégis szennyes maradt utána a ruha.

— Mért piszkálod ezt a leányt? — kérdezte az ura s Mária pirult a konyhában, mert a behajtot ajtó rése minden szót beengedett hozzá.

— Mert a szeretőd. Ezért szedtelek fel az árokból, ahol a mocskodban hevertél? Nem tűröm tovább!

Béni bátyja gyáva volt, mint az iszákosok, s nyergében hordta a feleségét. Nem kélt a védelmére, csak a konyhaajtóban súgta oda másnap reggel.

— Ne törődj véle hugom. Három napig murizik, aztán megúnja. Szervusz. Megyek, nehogy együtt kapjon bennünket.

A grófnő nevű hárpia hétre sem nyugodott. Bement embere főnökéhez s kérte, kergesse el italosságáért, erkölcstelenségéért. Selyemblúzát a Mária holmija közé csempészte, kereste és diadallal lobogtatta a síró leány s a meglepett Benjámin úr orra előtt.

— Aki céda, az tolvaj is. Mars a házamból!

Kitellett az esztendő a vége előtt.

Bujdosó Mária összecsomózta kis motyóját s úgy indult a Pajorba, mint akinek estére nem lesz hol lehajtania a fejét.

Délben a takarítónők szobájában sírdogált s az éppen őt kereső Rózsi főnővér megkérdezte, miért. Csúf vénleány volt Rózsi nővér. Cipősarka félretaposott, fejdísze ferde s azt hírelték róla, hogy kirúgott apáca. De Pommersheim professzor, a Pajor büszkesége nagyon szerette s így olyan biztosan állt, akár a Sion hegye.

— Bőgni könnyű — rontott a bánatát elpisszegő Bujdosó Máriára. — Kényelmes is. Küzdeni nehéz, mégis harcolni kell. Menjen, takarítsa ki a kettes műtőt.

Mire visszatért, már szerzett néki lakást. Lakást? Ágyrajáróságot egy vén szőrösszemölcsű banyánál a Kisfuvaros utcában, krajcáros prostituáltak között. Legalább volt hol lehajtania a fejét.

A kivénhedt szobaasszony őt sem kezelte jobban, mint a többit. Eltiltotta a fürdőszobától, fehérneműjét lopva a szanatóriumban mosta Bujdosó Mária és a Keleti várótermébe járt tanulni.

Mi lenne a jegenyével, ha örökké csak balra legyezné a szél, jobbra soha? Halna-e természetes halállal ember, ha örökké elkerülné a szerencse?

Egyszercsak Pommersheim professzor hívatta Bujdosó Máriát és így szólott hozzá:

— Sok jót hallottam magáról, Mária. Most indul egy ápolónői tanfolyam, felvétettem. — És hálálkodást sem várva összekulcsolt kezére hajtotta a fejét, mert műtét előtt imádkozni szokott.

A tanulás nehezebben esett néki, akár odahaza a marokszedés, a legtikkasztóbb nyárderékon. Négy tanyai elemivel napi robot után nehéz tudományokkal gyűrkőzni a jövéssel-menéssel zajos Keleti pályaudvaron. Hogy a szívbaj nem szívbaj, hanem vitium cordis, a mellhártyagyulladás peuritis, s a fekély ulcus az orvosok nyelvén. Felelni szemérmetlen kérdésekre, hogy mije van a nőnek, a

férfinak, hogyan fogan a gyermek s lehetőleg az arcpirosító otthonról hozott szégyenérzet nélkül, mert az Pesten nem jó ajánlólevél.

Nem lett a latin nyelv tudósa Bujdosó Mária, rendületlen szorgalma azonban karjára szerezte a vörös keresztet. Jobb fizetést, albérleti szobácskát, valamivel nyugodtabb életet termett.

Levelezett diáköccsével, a mostoha fiával s így közvetve tudta, mi történik odahaza. Mert még mindig nem írt édesapjának, várta, hogy olyan szerencsével dicsekedhessen, ami minden régi csúnyát elhomályosít. Közölte a gimnazista, hogy lassan tollasodnak, lefölözték a közelítő háború gazdasági lehetőségeit, hogy édesöccse katona Kassán és Ugocsay Pali háromszoros apa lett három esztendő alatt.

Könnyebb lett hát az élete, több a szabadideje. Csomagot küldözött a katonának, a diáknak s hosszú tollrágás után haza is megírta az első levelet.

„Kedves Szüleim! Tudatom, jól vagyok, egészséges. Ápolónő lettem, semmiben hiányt nem látok. Nem is kérek semmit, csak azt: Bocsájtsák meg, hogy búcsúvétlen jöttem el. Isten maradjon vélük. Szerető lányuk: Mária."

Úgy hitte, könnyebb lesz utána, de csalódott. Mert legnagyobb baját, hogy egy nagyon szép harmincéves lánynak vágyai vannak, minden második lépésével árokba fordulhat, azt meg sem írhatta, el sem mondhatta senkinek.

A kórházi nők természetesnek vették a szerelmet és szemérmetességéért elkeresztelték Szűzikének. Az udvarlók pedig két sikertelen kísérlet után nem próbálkoztak harmadjára.

A rövidlátó orvos kezdte, akinek hetekkel azelőtt halt meg a felesége. Moziba hívta, utána vacsorázni, táncolni s aztán fel a lakására. Mit keressen ő ott? Megmutatja a drága halott fényképét. El sem tudta képzelni, hogy valaki a holt hitves emlékét mások megejtésére akarja felhasználni, felballagott mellette a lépcsőn. Alig volt annyi ideje, hogy letegye a táskáját, máris neki esett a kuka doktor. Hogy: szereti. A heverőre teperte, csókolgatta, erőnek erejével szeretőjének akarta. Tiltakozott előbb szóval, majd felugrott és a porcelán csecsebecsékkel zsúfolt vitrinnek lökte.

— Minek játssza meg magát — dadogta az aljas a cserepek közül. — Az a nővér jön vélem, amelyikre rámutatok. Nincs rizikó kérem, orvos vagyok.

Orvos? Orvosa a testnek, de a lelket meg tudja-e gyógyítani, amelyikbe belétiport?

A kuka doktor vádaskodott, alattomoskodott ezután. Piszkos a műszer, elhanyagoltak a betegek, fel kell mondani Mária nővérnek. Szerencsére ott volt Rózsi nővér és az áldott Pommersheim.

— Tanuljon gyermekem — simogatta a kezefejét a proff, amikor hozzá menekült könnyeivel. — Nem a maga világa ez, de mit lehet tenni? Ilyen az élet!

Bujdosó Mária magántanulónak iratkozott a polgári iskolába és fáradt agyát újra terhelte. A der, die, das-szal, Pythagoras tételével, a Toldival.

És álmában angyalka-szőke gyermekeket dajkált!

Hazalátogatott. Mennyire megszürkült az édesapja, föld fölé görbült a mostohája. Sokat bántotta igaz, de mégis csak felnevelte. Kedvesek voltak hozzá, mint akikben tudat alatt viszket a lelkiismeret. S ő mégis olyasmit érzett, hogy valahonnét elszakadt, de valahová nem érkezett meg.

Idegen volt a falu. Megkissebbedett. S mert Bujdosó Mária nem viselt kontyot, festéket, rúzst használt, mint a többi pestlakók, fürdőruhában ment a strandra, a szülőhelyén pálcát törtek felette.

— Urat játszik — szólták meg, akik mezítlábasnak ismerték.

— Bizonyára a teste után él — aljasították az irigy csúnyábbak.

Bátyja is beléakaszkodott három nap után.

— Tereld a tarlóra a disznókat, szolgáld meg az ebédedet. Én nem izzadok nyaralóvendégre.

Otthon jártam? — töprenkedett a vonaton. — Mintha idegen földön lettem volna. Hazamegyek most? Haza? Csak Pestre! — És elpityeredett.

Milyen jó, hogy munkája van az embernek. Feledtet, megvigasztal. Sorra letette a vizsgáit, egy esztendőben két osztályét. Így is majdnem későn.

A Pajor szanatórium névadó gazdája öngyilkos lett az elhurcolás elől s az utódja kihasználatlan alkalmat látott Bujdosó Máriában. Magához hívatta, égetett itallal kínálta és olyan közel húzódott hozzá, hogy összeért a térdük.

— Nagyon helyes maga, Mária nővér. Akar főmadám lenni? Az lesz, csak legyen engedelmes jó kisleány. — És keze már kigombolt egy gombot a fehér köpenyén.

A szerelemmel megkínált riadtan felugrott és eldöntötte a likőrös poharat. Szíve a torkában dobogott.

— Mit képzel igazgató úr! Megyek, tíz perc múlva asszisztálnom kell a professzor úrnak.

— A pokolba megy, zsidóbérenc. Jelentették, hogy fennhangon sajnálta Pajort. Elbocsátom!

Egyik volt betege állásba segítete a bankjegynyomdához s új lakást is szerzett néki. Olyanná tette, amilyen a paradicsomkert húsz négyzetmétere lehetett, mégsem érezte magáénak. Elhurcolták a gazdáját.

Háborúba zuhant az ország. Sisteregve robbantak a bombák, a légiriadók néha öt felé tépték az éjszakát. Édesöccse a frontról irkált, bevonult a mostoha diák is és Bujdosó Mária félt, éhezett, didergett a salétromos óvóhelyen. Szekrényében felejtett takarított pénzecskéjét ellopták a szökött katonák után razziázók.

Rohant a parancsnokságra, de visszafelé már vánszorgott.

— Jegyezze meg magának asszonyom, hogy a magyar királyi honvédség nem rablóbanda — ordítozott véle a tiszt. — Ez nyilvánvaló defetizmus.

Megtudta, hogy a mostoha fia a csepeli fronton harcol. Sajnálta, társasága után vágyakozot. Esik az eső, fázhat szegény gyerek. Mi lesz, ha eltalálja a golyó?

Bujdosó Mária felkéredzkedett egy vételező katonaautóra s elindult megkeresni az öccsét. Még az eldurvult bakák kétértelmű udvarlását is eltűrte, hogy célját elérhesse.

A Hermina majorig jutott, alig kilométernyire a front mögé. Embertől emberig kérdezősködött. Nem ismerem. Melyik században van? Van-e rangja? Ilyen viszontkérdésekkel keserítették, amikre nem tudott felelni. Pedig kész tervet forgatott az agyában. Hazaviszi, elbújtatja. Úgy hírlik, hamarosan vége lesz a háborúnak.

Végül egy sebesült hadapród közölte vele, hogy öccse harcelőőrsben van, ahová nem lehet utána menni.

Meglódult a front, hátrakergették. Halottak, lóhullák között botladozott, ágyúk dörögtek és érezte, tetű mászik a harisnyáján.

Nemsokára, egy nyugodalmas éjszakán kopogtattak az ajtaján.

— Ki az? — riadt altatószeres álmából és furcsán dobogott a szíve.

— Én, eressz be — halkkodta ismerős hang, az édesöccse s odabent néhány szóval megvilágosította a sorsát. — Elszöktem, rejts el. Megette ezt már a fene.

A Kárpátoktól szaladok. Öt cimborám odalent várakozik a kapu alatt. Szólj nékik is. Földiek. Köztük van Ugocsay Pali is.

Először kiáltani szeretett volna, hogy: Mindenkit, csak azt az egyet nem, miatta lett ilyen üres az életem. Aztán lehajtotta a fejét, és felhívta a várakozókat. Tiszta ősz ez a Pali. Milyen nehézmozdulatú parasztemberré idősült a hetyke legény. Köze volt néki valaha is hozzá? Vagy csak álmodta?

Majd két hónapig rejtegette őket. Viszonylagos tűzszünetek idején levánszorgott a lépcsőn, élelemért koncsorgott az utcán. Hol lóhulla combjából kanyarintott néki egy irgalmas, feltört üzletben lencsét markolászott felemelt szoknyájába máskor és szégyenkezve vitte, mert kilátszott a kombinéja. S a szökevények eldobták a kártyát, lesték, akár éhes gyermek, hogy mit hozott.

Ő maga alig evett.

— Jól laktam a kóstolással — nyugtatta az éheseket, de mindig nyelt egy üreset, valahányszor kihörbölték a kanalat.

— Téged kellett volna elvenni, Mariska — súgta egyszer a fülébe Pali. — De tudod, édesanyám... Ugye nem haragszol?

— Nem, Pali — súgta vissza és leperdült a könnye. Mert akit szívéből szeretett az ember, sosem lesz az közömbös néki.

Úgy lötyögött rajta a ruha, mint a madárijesztőn, mire elhallgattak a fegyverek, búcsút vettek a rejtőzködők s őt marhavagon tetejére kergette az életösztön. Éhesek, feketézők, spekulánsok, alakulatuktól szakadt katonák közé, akik elől sokszor a döcögő vonatról is le kellett ugrania.

Mégis rendbe jött minden negyvenhétre. Pedig a lakás gazdája is visszatért a mathauseni pokol tornácáról és az utcára lakoltatta. Vénasszonnyal osztozott ezután egyetlen szobán, aki nem tudta a vizeletét tartani és útálat volt mellette a lét.

Hivatalában előléptették s kedvére kinyújtózkodhatott az új világban. Hívták az MNDSZ-be, ide, oda, de már nem találta fel sehol magát. Annyit volt egyedül, hogy megkeseredett, kiálhatatlanná vált, bogarassá. S önmagában, némán azon esengett, hogy csak teste ne volna. Ha van, legalább ronda lenne, amire nem kap gusztust senki. Pedig megint szépsége lett a veszte.

Osztályvezetője túlórázni marasztalta s amikor maradtak, azonnal letette a tollat.

— Tudja, milyen szép maga Máriácska? — hajolt hozzá. — Legyen kedves vélem, bélista lesz, nem bánja meg.

— Hagyjon engem, Kovács kartárs — tolta el a kezét. — Három gyereke, felesége van, és én nem félek a bélistától.

Elsején elbocsátották. Indok: templomba jár. Harminchatéves volt akkor s hogy elrohant a többi...

Varrni tudott, egy télen át tanulta a falujában, csak papírja nem volt róla. Majdnem kenyérért-vízért elszegődött egy női szabóhoz, aki bejelentette inasnak. Esténként takarítani járt három esztendeig, míg fel nem szabadult.

Ekkortájt ismerte meg Bőllér Ernőt, a diszpécserré bukott bornagykereskedőt s néha azt hitte mellette, hogy kezére repült a boldogság madara.

Emlékszik, zárás előtt néhány perccel érkezett, tucatnyi inget hozott újranyakazásra és két nap múlva szerette volna készen visszakapni. Krajcáros munka volt, szezonidő s a tulajdonos odaszólt a segédjének.

— Ha akarja, elvállalhatja, odahaza megcsinálhatja, Mária.

Időre kész lett s ettől fogvást mindig őt kereste az illető.

Október végén javítanivaló nélkül jött, nagy csokor krizantémmal.

— Lemondott a partnerom; nem jönne el vélem a moziba? — hajolt az öltögető Bujdosó Máriához. — Persze, ha nem veszi tolakodásnak.

Ettől fogvást együtt szórakoztak. A csinos férfi virággal, édeséggel kedveskedett néki. Vacsorázni a Guggerhegyre, a Gödörbe hordta, nem szemtelenkedett, mindenben tanácsát kérte s a meglepett leány észre sem vette, hogy kihasználja. Véle hajtatott fel kölcsönkérőket rejtett tőkéjére, ezer forintonként havi száz kamatra arany biztosíték mellett s a kiuzsorázottaknak nem volt szabad tudniuk, ki él könnyen utánuk.

S a negyvennél öregebb leány úgy érezte, üdvözül, ha arcon csókolta a kedves. Ellenkezés nélkül oda is adta volna magát néki, a férfi azonban inkább a kamatot számolta a vágyak óráiban. Ha fura csillogást nyert a Bujdosó Mária szeme, hangja kínálkozóan ellágyult, Böllér Ernő ásított, hogy álmos és sebtében elbúcsúzott ilyenkor.

Ha negyven éves koráig azért szenvedett Bujdosó Mária, mert leányságára törtek, ezután azért, mert az az egyetlen valaki, akinek örömest odaadta volna, szavak nélkül visszautasította.

Két évi együttjárás után arról sugdosott a zöldséges, hogy Böllér úr cukorral iskolásgyerekeket csalogat a lakására s egy szép napon elvitte a rendőrség. Szedetlen maradt a Bujdosó Mária rózsája, tövén hervasztja már a dér.

Hát így volt, ami volt!

Nincs őnéki semmi baja, oka se panaszra. A társbérlőt kifizeti, leválasztatja a lakást. Kiváló kisiparos, badacsonyi szőlőt mondhat a magáénak s a ládafia sem üres. De az élete az az. Igaza volt Sepreghynének, az MNDSZ elnöknek.

— Ne zárkózz el, Máriám, mert értelmét veszti az életed.

Felcsalta Budapestre az öccsét, a mostoha fiát és állást szerzett néki. Beosztja a fizetését, rendbentartja, és mégis... Nem bántja az, hogy is bántaná, csak nem érti meg. Amikor ötvenhat végén letartóztatták, úgy kellett elkergetni Bujdosó Máriát a Gyorskocsis utcai nagy ház elől. Még a miniszternél is járt miatta. S hogy kiszabadult, újra ő dédelgette életre. Szórakozni hordta, hogy felejtsen. És a hálátlanja a saját életét akarja élni!

Van valakije. Későn jár haza s ha kérdi, ingerült. Egyszer megleste. Csinos asszonykával, szőke kisfiúval sétált. Bujdosó Mária botránynyt csapott s a fiú majdnem elköltözött tőle. Hogy gyűlöli azt az asszonyt, aki szereti az öccsét! Pedig nem vétett neki soha!

És Karola, aki ágyrajáróként tartja a szeretőjét s a családi ágyban közte meg a férje között alszik, azt mondta, hogy ő szerelmes az öccsébe. Pedig csak szereti és nem akarja elveszíteni.

Szerzett egy papagájt. Dédelgeti, mint a gyermekét. Később a kis kutyára esett meg a szíve. A szőlőkapásé volt, láncon tartotta. Rossz lábasból állott, békanyálas vizet lefetyelt s ott szült, abban a homoklyukban, amit maga kapart. Megsajnálta, felhozta. Olajsamponnal mossa, fésüli, sétáltatja, vánkost varrt alája, mégis a fejére nőtt. Csak szalámit hajlandó enni. A madár, a szégyentelen a kezével akar szerelmeskedni!

Őszül a haja. Estefelé mindig nagyon fáradt és negyvenhét éves...

A folyosón gyermekek hancúroznak és csicsergő vidámságuk berepül a nyitott konyhaablakon. Bujdosó Mária utálja a gyerekeket. Kiabál reájuk.

— Kinga, Mariann, mit ricsajoztok? Mindjárt rátok uszítom a Bodrit!

A kutya mintha értené, csahol, a játszadozók riadtan elszaladnak s az ideges mérnök Kingája visszafelesel a folyosógörbületből.

— Apukám azt mondta, hogy Mária néni raplis, mert vénleány! Bee...

Mire kiátkozódja magát Bujdosó Mária, bealkonyodik s villanyfény nélkül nem találja a tű lyukát. Majdnem összeesik...

Elrakogat az asztalról, rágyújt puhított Mátrára, eteti-itatja a madarat, majd kiskanállal összekever és megiszik egy üveg Kefirt, ez a vacsorája. Mert a lány sosem vén annyira, hogy le szeretne hízni.

Fogja a pórázt. A Bodri kutya helybe megy, hasáig ugrándozva örvendezi a soronkövetkező sétáltatást. S odalenn az utcán rendre szaglássza az ebjárta helyeket, rácsahol a túlsó oldalon vezetett kutyatársra.

— Bodri, nem szégyeled magad — iskolázza a gazdája. — Az a szemtelen fiúkutya a múltkor szaglászott téged, úgy kellett kiráncigáljalak alóla. És most kikezdenél véle? A férfiak mind átkozottak!

A ház alatti pinceboromérés előtt ismerőse, a kopasz szabó koccint a kéményseprővel.

— Nincs ilyen tiszta, szorgalmas nő az egész IX. kerületben — mondja a szabó, miközben fejével bókolva messziről köszönti Bujdosó Máriát. — Ha ne adj Isten, meghalna a feleségem, lelkemre, megpróbálkoznék véle.

A kormos ember háromszor házasodott, rosszul s éppezért morcos...

— Mindig az ilyen, a java marad pártában. Az alja férjhez mesterkedi magát, tönkreteszi a tisztességes iparosok életét.

Bujdosó Mária megkerüli a tömböt, hogy a Bodri kedvére ugrándozhasson, könnyíthessen magán, aztán visszakanyarodik és felmegy a liften.

Betakargatja a kutyát...

— Aludj kicsi fiam, álmodjál szépet. Jóéjszakát!

S lefekszik maga is...

Az ablak nyitva, virágok illatoznak a párkányán s kancsin beles közöttük a Hold.

Álmos, elgyötört Bujdosó Mária, az imádságot is megszokásból mormolja ámenig...

— Ádjon Isten jóéjszakát édesapámnak, édesanyámnak, testvéreimnek, minden jóakaratú embernek. Énnékem is édes Jézusom!

Az órát már félálomban húzza fel. Félhatra, mert sok munka várja reggel. Az öccsét is összeszidja, mert ismét elcsavargott. Azt mondja majd, hogy megírja haza! Kilesi, újabb botrányt csap...

Álmában talán cselekszi is...

És a háztetőn úgy nyávognak a szerelmeskedő macskák, ahogy a csecsemők sírnak...

Tornai József versei

A szerelem: sötét szobában várni

A szerelem: sötét szobában várni,
nyílhat ajtó, ablak, a gond kint marad,
csak az éj suhogtat be óriási
fénycsóvájú, új csillagokat,
hogy egymás lelkévé tudjunk összeállni
az ég hegesztőpisztolya alatt.

És ettől testünk végre szent lesz:
ezért csoda, ha megérintelek,
mert mintha a lét simulna kezemhez,
a legtisztább s legérthetetlenebb:
a harc, hogy egy halálig-kedves
kéz vágja rajtunk a legcsúnyább sebet.

És ebből sarjad ki a csupa-szépség:
testünk és lelkünk kínpadjaiból.
Úgy hallgatom ujjaid lüktetését,
mint mikor meleg zápor-tánc dobol
s csak úgy gőzöl a nyúzott út és rét
s a nap felhőt hasít valahol.

Voltál nekem a köznap, szinte semmi,
voltál nekem csak játék és szokás,
de most te vagy a mindenek-feletti:
a nyugodt teremtés-rombolás;
égve-zuhanva kellett beléd veszni,
míg lettél: soha-soha búcsúzás.

Most fényes vagyok

Most gyere, most fényes vagyok.
Most jöttem akácok fehér fátylaiból,
hamvas utakon, levegő aranyában.
Most jöttem városok eleven hídjain:
kezemen érzed a fém-remegést?

Csillagok bordái közül jöttem,
szörnyű, kerek szív dagad ott: a nap.
Most jöttem köszörűgéppel harcolt
első éjszakámból.
Virradatkor a kormos üvegtető hirtelen
sötétkékbe váltott, lassan széles
nefelejcs imbolygott fölöttem.

Most jöttem a tündöklő gyepről,
gyerekkoromban léptem ki rá
a magas pajtából, lovak
haraptak vizet a kútnál, orruk
drágaköve idáig ragyog.

Ismered a fény emlékműveit
nyugatra-néző tűzfalakon?
Ezerszer lángoltam én is úgy,
ezerszer sujtottál földre:
most gyere, most fényes vagyok,
most győzz le, te vak.

Makay Ida

Parasztlány a folyóparton

Egy a tájjal. Úgy mint a fák
És mint a lomhaívű dombok
Mozdul: a folyó ring tovább
Fején viszi a napkorongot.
Szeméből fényes szirmok intenek
Mellei dombján győztes és nyugodt,
duzzadó, ért nyár ringatódzik.
Kerek csípőin mosott ég suhog.

Galsai Pongrác

Kuncz Aladár

Három alkalom is rányitja a figyelmet: születésének 75., halálának 30. évfordulója és a „Fekete kolostor" új kiadása.

De a maradandóságot kikezdő feledékenység is arra késztet, hogy beszéljünk róla: az „egy-könyvű" mesterről, a század egyik legjobb prózaművének írójáról.

*

„Tudatom veled, hogy megszülettem — 1909. június 30-án. Aki azt mondja, hogy 86. január 1-én, az hazudik. Eddig mondjuk, hogy az aranytóban, vagy akárhol a fenében voltam, szóval nem éltem, most kezdem a boldog csecsemőéveket, és szívom Párizs anyám isteni keblét."

Micsoda önelégültség, ujjongó jóérzés röpíti ezeket a sorokat; Kuncz Aladár első párizsi levelét barátjához, Laczkó Gézához.

Huszonhárom éves volt akkor, fiatal tanár, s a Nyugat — inkább reménybeli, mint valóságos — munkatársa. Már maga mögött tudta Kolozsvárt, a derűs ifjúkort, apja „reformkori hevületét"; aztán az Eötvös Kollégiumot, a franciás műveltség és a protestáló hazafiság nevelőintézetét: közben két tanulmányt is, Toldy Ferencről s tanáráról, Riedl Frigyesről; majd Osvát bizalmát, Ady barátságát — és mégis... E kemény iskolák sem tudták kifüstölni belőle az illúziókat; egy kényesen nevelt gyermek hitét az „igazság győzelmében". Még harcias gesztusait — Adyért folytatott szócsatáit — is az ellenfél iránti bizalom jellemezte; könnyű győzelmet remélt egy nehéz küzdelemben.

De van egy fényképe, ugyanebből az időből, amely a hadakozó cikkek mellé helyezve, kész meglepetés: efeminált, túlfinomult fiatalembert mutat. Ondolált haj, ábrándos homlok, ködös tekintet, selyemcsokor s fodrok a nyak körül. Mint kezdő színész arcképe egy vidéki cukrászda kirakatában. Rossz a kép, torzít, vagy hamis a beállítás? Könnyen elhinnénk, ha barátai másként látnák. De Kosztolányi még húsz év múlva is lankatag alakját, hanyagul-úri taglejtését, grófi enerváltságát emlegeti. Móricz Zsigmond pedig azt írja róla, hogy mint francia parfőm párolgott belőle a „lélek illata". Fájdalmát a cigaretta füstjébe felejtette. Csak a művészet, a műveltség, a szepseg tudta felizgatni.

Úgy is ment ki Párizsba, megtakarított tanári fizetéséből, ahogy az igazhitűek zarándokolhatnak Mekkába; csodákra, lelki megújulásra szomjasan.

Amikor elindult, még nem tudhatta, mit kap a Fény Városától, amely a „napnyugati műveltség" rajongóira is milyen sokféleképp hatott! Adyt az „embersűrűs gigászi vadonba" vonzotta, és a könnyű, szabad élet, a douce France levegőjével kábította el. A Luxembourg-kert levegőjével, amelyben erősen érzik a „Les fleurs du mal" illata. A kitágult tüdő itthon már nem tudott elég lélegzethez jutni, s szinte fulladozott hazája mocsári bűzében. — Kosztolányit inkább a felszín csillogása ej-

tette bámulatba, a felszíné, mely mint a tengeren, vonzóbb és érdekesebb a mélyvíz hínáros sötétjénél — meg a francia stílus, a tiszta, ragyogó metaforákban gondolkodó ész és az előadás fölényes simasága. — Szomory és Szini Gyula valami érzelmes dekadenciát, finom, nem bántó sznobizmust hozott magával napnyugatról. — Kassáknak és társainak Párizs a külvárost jelentette, a szocialista szabadgondolkodók s a fiatal avantgardista festők manzard-ablakaiból.

Kuncz Aladárnak a szemléletét változtatta meg. Romantikus-érzelmes alaptermészete a régi maradt, világnézete azonban átalakult.

A „Fekete kolostor" írójának Párizs-élménye: a gall világosság. „Aimez le raison!" Szeressétek az észt! — mondta Boileau, évszázadokra kijelölve a francia szellem útját. „Legyünk objektívek!" — licitálja túl Kuncz Aladár négyszáz évvel később, s épp a modern irodalom ész-uralom ellenes, ismeretelméleti lázadása idején.

De az objektivitásnak, mint hitvallásnak, hamis mellékzöngéje van.

Tökéletesen objektív egy szuszerinas sem lehet — hát még a művész, aki bárkinél tudatosabban és nyíltabban éli önmagát. A „tárgyilagosság" Machiavelli nagyhatalmi dogmája csupán. Nem a művészeké. Megvalósítása éppoly káprázat, mint Kuncz Aladár sok más illúziója — s legfeljebb a szándék tényét fogadhatjuk el. De mit várjunk attól az írótól, aki pályája elején, mielőtt mélyebb sebeket kapott volna a sorstól, arra törekszik, hogy a fájdalmat „kihelyezze" és „önmagában" szemlélje?

Kuncz példája meglepő választ ad a kérdésre.

Benne volt annyi századvégi érzelmesség és feminin puhányság, hogy ez a szándék javára váljék — előbb az embernek, majd a művésznek is. Ha másként nem, az illúziók szétszaggatása révén. Igen, Kuncz Aladár hite az objektivitásban — a hit, amelyet a francia szellem vallásos tisztelete, tehát újra csak a kritikátlan illuzionizmus oltott belé — csupán a lélek merészségét növelte. Az író erőt merített ahhoz, hogy a legcudarabb valóság, a történelem *ellenére* is *ne* ragaszkodjék téveszméihez.

Az utolsó illúzió éppen „Párizs-anya" csecsemő-ösztönökkel teli szeretetét jelentette.

De ennek feladására csak a háború kitörésekor került sor.

1909—14 nyaráig még hatszor járt Franciaországban, s ott maradt a szarajevói merénylet, sőt a belgrádi demars után is. Most derült ki, mennyire távol állt még tőle a leveleiben hangoztatott „objektivitás" a történelmi helyzet megítéléséhez. A nyugaton élő külföldiek a világtörténelmi vihar előszelétől hajtva már fejvesztetten menekültek hazafelé, amikor ez a naiv és buzgó „literary gentleman" még népdalokat gyűjtött egy breton faluban. Sokkal jobban bízott a „nyugat-európai szellem" liberalizmusában, semhogy elhiggye: a francia népet is megmérgezi a háborús tömeghisztéria, és a kedves, közvetlen vendéglátók egyik napról a másikra ki fogják közösíteni. Milyen keserűen kellett csalódnia, amikor néhány nappal az általános mozgósítás után „interné civil"-nek nyilvánították, útlevelét visszavonták — s a Fény Városában egyszerre sötétség lett. Felháborodott, izgatott emberek az utcákon... rekedt rikkancsok a tereken... plakátok, felhívások a műemlék falain — mindenütt, ahol a fiatal tanár párizsi búcsúestéjén megfordult. Másnap aztán szerencsétlen társaival együtt bevagonírozták, s leplombált marhavagonokban Perigueuxba szállították.

Öt évig tartott a száműzetés a perigueux-i karanténban, az Ite d'yeu-i citadellában, kiszolgáltatva és egymásra utalva, Monte Christo-i szökési kísérletek s eredménytelen lázongások feszültségében, majd a teljes rabság béna unalmában — a világháború végéig. Ahány ember, annyiféleképp próbált belehelyezkedni ebbe a tűrhetetlennek látszó helyzetbe. Volt, aki megőrült, volt, aki lealacsonyodott, s volt, aki felemelkedett.

Kuncz Aladárral az utóbbi történt.

Az ábrándos homlokú, monoklis Kunczot az első nagy csalódás hatására talán még kísértette a veszély, hogy mindent „rab-perspektívából" ítéljen meg. Az érzelmi túlfűtöttség rendszerint a szemlélet torzulását eredményezi, mint ahogy az arc is eltorzul a sírástól. A másik Kuncz Aladár, a raison „objektivitásra" törekvő Kuncz Aladárja ezt a veszélyt is elhárította; mindig mögötte állt, és józanságra intette tár-

sát. Mire pedig az élményből mű lett, az érzelmi torzulások elrendeződtek. Írónk öt évi internáltság leckéjéből tanulta meg, hogy érzékenynek kell lennünk, de ne engedjünk gátlástalan érzelmeinknek. Csak a szépségért lelkesedő, individualista szemléletét a közösség iránti fogékonyság váltotta fel. Kollektivitás-érzéke azonban nem tudott kiemelkedni az „örökértelmű", harcképtelen humanizmus köréből. Szív-ügy maradt. A magából kitekintő s mások sorsát előzékenyen vállaló — de mi mindent elárul ez az előzékenység! — művelt elme szívügye. Kuncz Aladár humanizmusa sem telt meg társadalmi tartalommal. Ő az embert osztály-érdekeitől függetlenül nézte, értette vagy sajnálta. Állapotokat vett észre, s a legmerészebb jövőt a szorongatottság állapotának — hasonlóan humánus és megértő — feloldásában látta. Tovább nem jutott. Ezért idegenkedett a forradalomtól; a felszabadult tömeg „tapintatlanságától", amely — többre törekedve — még az ő tapintatát is kevésnek találta. Igaz, csak a proletárdiktatúra végóráiban tért vissza Magyarországra; nem is igen értette, mi történt.

A fehérterror elején egy ideig még Budapesten tanárkodott, majd szülőföldjére, Erdélybe került.

Itt a kolozsvári Ellenzék, 1929-től az Erdélyi Helikon szerkesztője lett.

Ekkoriban valóságos irodalmi reneszánsz kezdődött Erdélyben — a hajdani szellemi önállóság szervezett feltámasztásával. Ez az önállóság főként kezdetben nem jelentett elszigetelődést sem Európa egyetemes, sem a környező kisnépek kultúrájától. Minden program, amely politikai, világnézeti vagy nemzetiségi türelmetlenséget árulna el, csak ez erők széthúzását, felbomlását eredményezné. Ebben a kérdésben az erdélyi irodalom sok jelentős képviselője egyetértett. Viták, nézeteltérések csupán a „transzszilvánizmus" értelmezése körül támadtak. Az írók tetemesebb csoportja szerint — ide tartozott Kuncz Aladár is — külön erdélyi irodalom sohasem volt, és nem is lesz. Itt az egységes magyar szellem egyik megnyilvánulásáról van szó, amelyet nem faji és nemzeti, hanem történeti és természeti viszonyok színeznek eredetivé. Sokat beszéltek Erdély hivatástörténeti örökségéről, a külön-sors lelkiségéről, érzés- és tudatbeli többletéről —, ám a társadalmi problémák megint kimaradtak a számításból. Felülemelkedést hirdettek; de hová? A hadifogságban kihamvadt illúziók helyébe most a „transzszilvánizmus" illúzója lépett — immár tartós érvénnyel. Igaz, sokan a nacionalizmus mérgével is beoltották az „erdélyi gondolatot". Ők azonban szervezetileg sem voltak olyan erősek, hogy komoly törést okozhattak volna. Hangjuk csak a harmincas évek derekán, a tartalék megcsappanásakor erősödött fel — a dilettantizmus mellékzöngéivel együtt.

De Kuncz Aladár akkor már nem élt.

Tőle, a szerkesztőtől a sovén ál-hazafiság és az olcsó sikervadászat egyformán távol állott; nagyrészt széles látókörének, pedagógiai érzékének, biztos ízlésének köszönhetjük az erdélyi irodalom színvonalát. Ismerjük azt a nyilatkozatát, amely három nép és három kultúra — a magyar, szász és román — termékeny együttműködését szorgalmazza, s egy másikat, amelyben a könnyű üzletszerzés lehetőségeit utasítja el.

Szerkesztői munkája közben kevés ideje jutott az írásra.

Haláláig csak mint finom tollú, de kissé másodlagos elbeszélőt, okos, hajlékony esztétát és jó fordítót tartották számon.

Első regénykísérlete, a „Felleg a város felett", évekig az asztalfiókban hevert, elrejtve a kritikus szemek elől, talán a későbbi átdolgozás reményében. Az újra-írásra, a tapasztalat és kiforrott formakultúra revíziójára — már a „Fekete kolostor" magas művészi szintjéről — valóban szükség lett volna. Így, félkész állapotban, inkább csak irodalomtörténészi kíváncsiságunkat elégíti ki; átmenetet rögzít kétfajta írói ábrázolásmód között.

A könyv első részében ugyanaz a lendület sodor bele a valóság művészi absztrakciójába, amelynek a hadifogoly-regény olvasása közben egy pillanatig sem tudunk majd ellenállni — s csak a mű közepe táján vesszük észre, hogy eltévedtünk. Az élet természetes növényzete lassan kipusztul, a napfény ereje gyengül, s elrejtett égőkkel megvilágított tájon, papírmassé-fák közt botorkálunk tovább: a romantika

egyre sűrűbb, áthatolhatatlanabb szövevényébe. Az utolsó fejezet már nem tévesztheti meg senkit, hogy az éber Kuncz Aladárt legyőzte az álmodó. A valóság szigorú számonkérőjét a fáradt illuzionista. S a fej, amely az Ile d'yeu-i fogolytáborban oly komoly-férfiasan felemelkedett, visszabillent a cukrászda-kirakati kép efeminált tartásába. — Itt, a regény második részében csak egy-két finom, őszirózsás hangulat, ködben elomló látomás jelzi az igazán nagy művészt.

Azt, aki utolsó írói tettével egyszerre felnyitotta a halhatatlanság zárait.

A „Fekete kolostor" — amelyet a Szépirodalmi Könyvkiadó *Bóka* László értő és igényes tanulmányával most újra kiadott — minden várakozást felülmúló teljesítmény. Saját törvényei, külön természetrajza van, mint a legtöbb remekműnek. Ezért a műfaj eldöntése sem könnyű feladat; emlékirat, napló, krónika, de éppúgy lehetne regény is, a francia internáltság regényes története. Minden sorából a valóság szuggesztiója árad, alakjai élő személyek, cselekménye valóban megtörtént események sorozata; Goethe „Dichtung und Wahrheit"-jából az író itt tervszerűen a „Wahrheit" követelményeit tartotta szem előtt. Ez a valóság-hűség mint esztétikai norma már Kuncz Aladár korábbi nyilatkozataiban hangot kap; előbb a kétes értékű „objektivitás" emlegetésével, majd komolyabb, felelősebb formában. „A dolgok és körülmények pontos ismeretére való törekvés jellemzi őket — mondja 1928-ban, magát jellemezve, a fiatalokról. — A nagy általánosítások, hangos frázisok korszaka után el kell jönnie annak a generációnak, amelynek reprezentatív emberei újra felelőseknek érzik magukat azért, amit kifejezésre juttatnak. A szavak művészete után vissza kell mennünk a szavak értelméhez..." És mégis, e nagy valósághitel ellenére is együtt van benne mindaz — költészet, fantasztikum, feszültség, szenvedély —, ami általában a jó regényt jellemzi, de az írói beavatkozás látható nyoma nélkül. Egy-két művészileg kipoentírozott fejezet kivételével az olvasónak olyan érzése támad, mintha itt a valóság maga alkalmazkodott volna a költői forma törvényeihez, úgy csoportosítva és alakítva az eseményeket, hogy azok mindjárt regénybe kívánkozzanak.

Nézzük e látszat különleges okait.

Lehet naplót írni távlat nélkül, a napi élmények friss ihletében, s lehet regényes emlékezést, kellő távlatból, lehiggadt emlékek alapján. Mindkét lehetőség veszélyekkel jár; vagy az események közvetlen élményszerűségét érzékeltetjük, a felaprózódás, a részekre-hullás hátrányaival, vagy az élmények közvetlenségét, frisseségét áldozzuk fel egyfajta belső indulati-hangulati egység érdekében. Kuncz Aladár könyve egyesíti a kettőt. Az epizódok olyan elevenek, mintha csak órák teltek volna el megtörténtük óta, a mű egészéből mégis a jeleneteket összefogó, távlati indulat sugárzik. Bizonyára nem tévedünk, ha kijelentjük, hogy a naplóírás és a regényes emlékezés erényeit ilyen tökéletes harmóniába olvasztani a legnagyobb írói teljesítmények egyike.

Rengeteg szereplő vonul fel előttünk, rengeteg típus külön-reakciója hökkent meg a fogság közös sors-élményeire: „Sok-sok Napóleon Szent Ilonája ez" — írja Reményik Sándor —, és valóban, ahány ember, annyi Napóleon, annyi fejedelmien zárt világ. A típusoknak ez a változatossága teszi izgalmassá a voltaképp lassú és vontatott cselekményt. Mert a foglyok fölött megáll az idő. Sorsuk a szörnyű változatlanság. Igen, általában unatkoznak a „Fekete kolostor" lakói — de hogyan! Úgy, hogy közben, a rabság kényszerpáncélján belül, megteremtik belső szabadságukat. Úgy, hogy közben függetlenekké válnak az emlékezés időtlen idejében. S úgy, hogy titkos szövetséget kötnek egymással a lélek, az ösztönök morze-jeleivel. Mennyi láz, feszültség, szenvedély van az ilyen unalomban! A külső cselekmény legizgalmasabb jelenetei is érdekteleneknek tetszenek mellette.

Persze, az elbeszélő nyilván önmagában éli át legmélyebben a közös sors-élményeket. És benne válik érett, felnőtt szimbólummá a „fekete barát", a kollektív ember.

Ő a könyv igazi főhőse.

Talán akkor jelenik meg először, amikor a perigueux-i karantén lakói szétosztják maguk között a szalmát. S attól kezdve egyre erősödik, növekszik. Közösen táplálják, gondozzák, óvják, anélkül, hogy tudnának róla. Vele tesznek jót, amikor Lo-

lót, a tábor dédelgetett kiskutyáját meg akarják védeni a fegyveres őrök bosszújától. Neki szolgálnak a szadista főfelügyelő elleni lázadással. („Egyik panasz a másikba kapcsolódott, egyik szitokból másik nőtt ki. A végén francia, német és magyar szavak borzalmas üvöltésben nőttek és kavarodtak össze, mintha nem is emberek, hanem valamely rémületes, minden méretet felülmúló fantom torkából szakadtak volna ki.") Majd az ő növekedéséről adnak hírt az író apró, ellesett megfigyelései a csend óráiból. („Mind ülnek, s maguk elé néznek, akárcsak én... Szót sem szól egyik sem, talán azt sem tudja, hogy a másik ott van. Mégis él közöttük az összetartozás érzése.") A foglyokkal történhet bármi, — minél nagyobbak a megpróbáltatások, a „fekete barát" annál erősebb lesz. Kuncz Aladár szavaival: „Ha egyesek közülünk betegek, ő mindig egészséges. Ha egyesek gonoszok, ő mindig jó. Ha egyesek meghalnak, ő mindig él." Hogy a végén — annyi példa és elmélkedés után — szinte testet öltött, eleven jelképpé növekedjék.

S itt még nagyobb nyomatékkal kell megismételnünk, amit korábban mondottunk: Kuncz közösségi eszméje nem mai értelemben leszámolásra ösztönző eszme. Csak a polgári humanizmus felső foka. Az együttérzés, megértés, áldozatvállaló szeretet tiszta és emberi formája. „Egyéniségünknek csak cifra díszeit, érvényesülő vágyainkat, dölyfünket és önzésünket hagytuk itt — olvassuk egyhelyütt —, de helyette megtaláltuk az egységesítő szeretetet. Nem nyolcvan ember, csak egy sors, egy rendeltetés indul itt ki a kapun, a nyolcvanból, az ezerből, a milliókból eggyé forrott ember."

A „milliókból eggyé forrott ember" eszméje Kuncz Aladár fejlődésének csúcsa, a „Fekete kolostor" veretes igazsága. Ez az eszme sok idealista tévhitet is görgetett — így a szeretet „osztályonfelüli", már-már bibliai felfogását — s ma tartalmasabban hangzik, mint amennyi forradalmi tartalmat az író beleképzelt; de ahhoz elég volt, hogy a „Fekete kolostor"-t magasan a háborús krónikák rangja fölé emelje.

S oly nemes fényt adjon Kuncz Aladár nevének — amilyent csak a remekművek tudnak visszasugározni alkotójukra.

Ferenczy Béni rajza

Rába György versei

Élet az álomban

Lassan féléve nem is láttalak,
s akár anyám, apám, már úgy jelensz meg
álmomban, mint régóta holt alak,
követve egy szokatlan napirendet,
amiért egykor nem törted magad:
mondjuk, sütsz-főzöl, — rozsdásfényű tincsed
új ábra, s ahogy kihamvad a jellem
az álombeli nagy áramszünetben,
korholva faggatsz, s én csak azt tudom,
hogy soha, soha ébredni ne kelljen.

39,5

39,5! Itt egy oldal
szalonna, befőttes üveg
az ablakban, csésze, csupor,
tejeskanna. Négy horkol, egy,
álmatlan árnyukra mered.

Jóreggelt! Szúrást kap, ki rossz volt.
A lepke ágyról ágyra száll.
Nyomában sérvét fogva a
réteken jár már a kenyérbél-
képű, kiszolgált katona.

A rozsdáshangú uccaseprő
mankója a marsallbotunk.
Szemlét húsz négyzetméteren tart,
s mi, rokkant népség, kúszni még csak
a higanyoszlopon tudunk.

És láztáblától láztábláig
hajítva hidat ver a szó.
Lefokozva, a gondolat
játszmáján átváltva tegyek
pár lépést, csupán mint futó.

Másnap öröm vértelen ajkon.
Nézzék, milyen gyorsan szalad!
A csonka szárny lebegtetését
tollat borzolva és riogva
kísérik a lőtt madarak.

Ez a busz visz a nagyvilágba,
és nyílttenger szemközt az út.
Kendők búcsúztatják a bátrat,
ki fölmarkolva horgonyát a
viharral kockázni kifut.

Simon Emil

Lámpafény

— Könyörgök — síránkozott Reimann, — oltsák el a lámpát, mert megőrülök.

Látszott rajta, hogy meggörbül az izgalomtól.

A szobából visítozó nevetés volt a válasz.

Odabent két lány sétált, nadrág és melltartó volt rajtuk, semmi más. A mennyezetről lógó körte szinte átvilágította testüket, s kivetítette őket a sötét udvarra. Körülöttük, mint valami aréna lépcsőzete, imbolyogtak a ház függő folyosói.

A szoba ablaka alacsonyan volt, párkánya a folyosó kövétől derékmagasságra lehetett.

Akkor az egyik lány kikönyökölt a párkányra, két melle közé savanyúcukrot szórt és azt mondta Reimannak:

— Vegyél.

A fiú tétován kihyújtotta a kezét, aztán visszakapta, mielőtt még a lány bőrét érintette volna.

Erre megint nevettek. Odajött a másik lány is, nyújtózkodott, hajlongott, mire a sötétből szürcsölő hangok hallatszottak.

Feljebb, a folyosókon mindenütt nyitva voltak az ajtók, ömlött kifelé a konyhák szaga. Villany csak egy-két helyen égett, legtöbben takarékoskodtak, vagy attól tartottak, hogy a szomszédok beleshetnek. A férfiak a rácson támaszkodtak, szájukban cigaretta világított, hosszú szippantások közben bámulták a ringatózó lányokat. A gyerekeket aludni küldték már, az asszonyok meg alig törődtek velük; valamelyik sarokban beszélgettek. Meleg volt, combjukat szétterpesztették, szoknyájuk fáradtan hullt le térdük között, s kimutatta csontos alakjukat.

Reimannt nem látták. Csak árnyéka mozdult néha, ilyenkor a harmadik emeletig felcsapódott. Olykor a lányok szobájából harsogó fény végigpásztázott vörös haján, aztán megint beleveszett a sötétségbe.

Így évődtek vele minden este, míg át nem ázott az inge, s amikor elment az ablaktól, hideglelősen vacogott a foga.

— Gyere be — mondta az idősebb lány. — Alhatsz velem is, vagy Pirivel is. Egyformán tudunk mind a ketten.

— Ne, ne — akadozott félénken Reimann és meglóbálta öklömnyi fejét.

— Fizetned se kell — vetette oda Piri.

Hangosan beszélgettek, felül, az emeleten lestek minden szavukra.

— Engem hijj! — ordította lefelé a kovács. Vaskos felesége kórházban feküdt most is, valami kuruzsló bába beavatkozása miatt.

— Nem tud az úgy, mint a házas ember — szólt oda a kőműves is.

De a lányok soha nem válaszoltak nekik. Ők csak Reimannal beszélgettek. Ezért nem is piszkálták őket az asszonyok, valami titkos megegyezés volt köztük arra, hogy házbeli emberekkel nem kezdenek ki. A látnivalót nem irigyelték tőlük, maguk is elnézték sokszor a két telimellű lányt, s nagyokat sóhajtoztak.

Féltíz felé behúzódtak mind a lakásokba, kialudtak a fények, csak az az egy szoba világított.

Reimann még mindig ott állt az ablak mellett.

— Mi akarsz hát? — kérdezte Irén, az idősebbik.

— Én úgy — — — csak megfoghatnám — — —

— Fogd és eriggy — mondta a lány, s még jobban kihajolt. Akkor a pince lejáratában elbődült a pék.

— Reeiiimaann úr!

Ordítása egyben az éjszaka kezdetét is jelentette.

— Megyek, megyek — motyogta a fiú, de ezt csak a lányok hallották.

— Jó nagy zsömlét süss — szólt utána Piri.

Reimann elcsoszogott. A lányok szobája is sötét lett, ami úgy hatott, ,mintha a mozi vásznán hirtelen kifakulnak a fények.

Amíg az első dagasztás a kemencébe nem jutott, hallgattak. Csak a tészta csapkodása hallatszott, meg a kezük surlódása, amint a fateknő oldaláról a kovászt kaparták.

Az első sütés bevetése után a pék sört ivott, ami rögtön kiütött a bőrén. Ilyenkor nyirkos szivacshoz hasonlított a teste. Azután rendszerint ezt kérdezte:

— Megmászta-e valamelyiket? — És fejével a lányok szobája felé intett.

— Olyan zavarba hoznak mindég — mondta Reimann. Fojtotta a meleg, a lisztporos levegő, keskeny nyakát jobbra-balra tekerte, mint a megfogott lúd.

— Magának szervi elváltozásai vannak — mondta a pék. — Orvoshoz kéne mennie.

Ivott megint a sörből, kiürült az üveg, óvatosan visszatette a földre.

— Ez is meleg. — Kötényével törölgetni kezdte e testét.

— Volt már maga nővel? — kérdezte aztán Reimanntól.

— Voltam hát — mondta a fiú.

— Igen, ezek mások — biccentett a pék — ezekhez úgy kell, hogy fogd meg, lökd el és összetörni a csontját.

A sütőlapáttal be is mutatta, hogyan képzeli.

Kis ideig hallgattak.

— Na, keverjük — mondta aztán a mester és újból belefogtak. Reggel hétig úgy dolgoztak, mint a hordásba fogott lovak. Üzletnyításkor a lányok is mindig lejöttek. Nem látszottak fáradtnak, csak a szemükön volt valami rózsaszínű fátyol. Reimann mindig a legnagyobb zsömléket rakta elébük. A pék, rövid nadrágja fölött hosszú kötényt kötött, más nem volt rajta, csupasz karját végigfektette a pulton.

— Elfáradtam — mondta a lányoknak.

— Én is — kacsintott rá Irén.

— Talán maga is dagasztott? — röhögött a pék.

— Azám! — csak nem olyan porosat.

Akkor a lányok elmentek.

Nyolcig ők voltak az üzletben, majd a pékmester felesége jött, s ők ketten aludni mentek.

De most olyasmi is történt, ami ritkán fordul elő. Fél nyolc tájban beállított a tisztiorvos, két altiszttel és föltúrták az üzletet, meg a műhelyt. Általában tisztaság volt, nem is morogtak sokat.

Csak akkor az orvos ránézett Reimannra.

— Ejnye, fiatalember, maga gyanús nekem. Magának valami betegsége van.

— Énnekem? — csodálkozott Reimann.

— Csak nem aludt — vetette közbe a pék. — Meg a lányoknál se volt.

Az orvos csak nézte mereven és nem volt kedve a tréfához.

Majd elővette a füzetét és írt valamit.

— Holnap reggel kilencre jöjjön be vizsgálatra. — És odaadta a cédulát.

— Nekem ez az egy jó segédem van — mondta a mester és egészen beijedt.

— A közélelmezésben csak egészséges emberek dolgozhatnak — mondta erre az egyik altiszt.

— De hát uraim! — kezdte a mester — én nem csukhatom be a boltot és hálátlan se lennék, ha ez az egész cirkusz elmaradna.

Megint izzadni kezdett, mintha sört ivott volna, s fel-alá járkálni kezdett az üzletben .

Közben a hivatalos emberek úgy eltüntek, hogy azt vette észre, magában beszélget.

A műhely mellett volt egy szoba, ott aludtak nappal. De most hiába feküdtek le, csak forgolódtak mind a ketten.

— Megvesztek ezek — mondta a pék. — Ha most találnak valami bajt magában, még eltiltják a pékségtől. De hát a tökfejű apjukat! Bármi legyen, maga éjjelenkint itt dolgozik tovább is. Akkor nem fognak lekapni.

— Persze! — mondta Reimann. — Azért, mert sápadt voltam, mit láthatott rajtam az a hülye.

Ezen megnyugodtak és most már elaludtak, pöfögve, fújva, mint valami egyenletesen dolgozó motor.

A vizsgálatnál rajtuk kívül senki se volt az üzletben, mégis híre ment, hogy Reimannt beidézte a tisztiorvos.

Egy asszony azt mesélte az udvaron:

— Kiütések látszottak az arcán. Elkapta a bajt a lányoktól.

Bent, a kórházban ezt mondták neki:

— Baj van a tüdejével. Amig ki nem vizsgáljuk, eltiltjuk a pékségtől.

Reimann hazament és elmesélt mindent a péknek.

A pék felkapott egy zsemlét, s az ajtóhoz vágta, amelyiken minap a tisztiorvos bejött. És káromkodott hozzá.

— De hát ezért éjjelre maradok — mondta Reimann.

— Naná! — bömbölt a pék.

Csakhogy nem így lett. Mert híre ment annak, amit az az egy asszony mondott és az emberek megijedtek a pék üzletétől.

— Úgyis annyi baj éri a prolit — mondta a kovács — még vérbajt is szedjek össze?

Azt is tudták, hogy délelőtt kivizsgáláson volt. És amikor találkoztak vele az udvaron, rávigyorogtak bizalmasan, vagy kikerülték, mint akik mindent jól tudnak.

Este belestek a műhely ablakán, látták, hogy ugyanúgy ott dolgozik, mint máskor.

Azután a szomszéd utcába mentek kenyérért.

Két nap múlva a pék is észrevette a változást.

— Hű, az áldóját! — mormogta rekedten és sápadtabb lett a lisztnél.

Először csak figyelte az embereket, ahogy kenyérrel, süteménnyel az ablaka előtt elsiettek.

Aztán mérges lett, s nagyot rúgott az üres zsákokba. Harmadik napra nem sütött, kiállt az üzlet ajtajába, megszólította az egyik asszonyt.

— Olcsóbb amott? — intett a másik pék irányába.

— Nem, csak a bajt nem sütötték bele — válaszolta az asszony.

— Miféle bajt? — dörmögte a pék.

— Hát amit a lányok árusítanak.

És mert erre a pék bambán nézett rá, elmondta, miért maradtak ki az üzletből a környékbeliek.

— Magukat megbolondították — mondta ámulva a pék. — Reimannak semmi baja, csak minden hónapban megvizsgálják azokat, akik pékségben dolgoznak.

— És a kiütések? — kérdezte az asszony.

— Maga látta? Vagy tapogatta? — hadonászott a pék.

— Én-e? Én-e? — zavarodott meg az asszony. — Láttam, vagy nem, tudom, amit tudok — mondta mérgesen és otthagyta a péket.

A pék bement a pihenő szobába. Eszébe jutott a minden esti évődés a lányokkal és dühösen azt mondta Reimannak:

— Hát ezt jól elintézte. Most már mehet a fenébe! — Amikor a fiú ijedtségét látta, hozzátette még:

— Azt hiszem, rövidesen én is mehetek.

Reimann elment. Mivel más lakása nem volt, egy éjszakára befogadták a lányok. Aznap este nem nyitották ki az ablakot, lefüggönyöztek. Reimannak a padlón vetettek ágyat. A fiú hanyatt feküdt, két keze a feje alatt találkozott, mereven nézte a mennyezetet.

A lányok se szóltak hozzá, tették a dolgukat. Amikor elmentek, rázárták az ajtót. Elaludt.

Reggel továbbment szótlanul, időnkint köhintett egyet. Volt még valami pénze, úgy gondolta, két hétig kihúzza vele. Addig keres valami állást.

Délfelé egy pinceajtón hirdetést látott: „Napszámost felveszünk." Bement, megnézte. A lépcső aljában három ember álldogált már. Mögéjük húzódott, csomagját a földre tette.

Egyikük hátrafordult és jól megnézte. Azután azt mondta a másik kettőnek:

— Már a verebek is dolgozni akarnak?

Ezek nevettek, de csak úgy, mintha siettetni akarták volna az időt. Végre jött egy magas férfi, hajlottan, nyakát behúzva, mint aki örökösen alacsony pincékben jár.

— Az írásra jöttek? — kérdezte tőlük. Amire a három ember motyogott valamit.

Reimann fázott a hűvös pince-torokban és nem szólt.

— Mutassák a könyvüket!

Kettőnek nem volt. Reimann, meg egy másik odaadta.

— Melyikük a pék? — kérdezte.

— Én vagyok — mondta Reimann.

— Akkor menjen a fenébe! — kiabált rá dühösen a magas ember. Ide fogdmeg emberek kellenek.

Visszaadta a könyvét.

Reimann felemelte a csomagját, s felballagott a lépcsőn.

Lentről még azt hallotta:

— Maguk ketten maradhatnak. De csak ha szakadásig dolgoznak.

Délutánra hűvös szél futkározott és a felhők korai sötétedést hoztak. Elment egy mellékutcai szállodába, kivett egy olcsó szobát. A szoba az alagsorban volt, lépcsőkön és kanyargós folyosókon botorkált, amíg az ajtót megtalálta. Amikor belépett meghökkent és kisideig visszatartotta a lélekzetét. A félhomályból rászólt egy nő, elkopott hangon.

— Mi az fiú, érzed a büdöset? — Nevetett. — Ha finnyás vagy, gyere át hozzám.

Közelebb lépett Reimannhoz.

— Ó — mondta lebiggyesztett szájjal — vörös vagy, nem kellesz.

A fiú belépett a szobába, becsukta az ajtót. Csomagját a székre tette, levetkőzött, megmosakodott, Majd az ágyhoz lépett, felhajtotta a takarót, s az utcáról beszűrődő világosságnál vizsgálgatta a lepedőt.

Azután éhséget érzett. Volt még a csomagjában ennivaló, de lusta volt kibontani. Lefeküdt. Hamarosan el is aludt. Félálomban eszébe jutott, hogy nem zárta be az ajtót.

Egy óra tájban hangos kiáltozásra ébredt. Női hangok suttogtak, rekedt férfiak zajongtak, ajtók csapódtak. Lépéseket lehetett hallani. Többen mentek egyszerre, azután nem messziről zsibongva visszafordultak.

— Razzia! — hallotta egyszer élesen.

Felült az ágyban, de nem félt. Szerette volna azért, ha a pékmester itt alszik mellette, s most fel lehetne halkan kelteni:

— Mester úr, a zsaruk.

Mire ő álmosan, bozasan feltápászkodott volna:

— Na és?

Nem szeretett képzelődni, ezt az egyet mégis úgy eljátszotta most, mintha valóság lett volna.

Megverték az ajtót.

— Rendőrség!

És már nyílt is. Felgyújtották a villanyt. (Lám, ő el is feledkezett arról, hogy villanyt lehet gyújtani).

Hárman voltak. Körülnéztek.

— Lépjen már ki az ágyból — mondta az egyik, amikor látták, hogy csak ül és bámulja őket.

A bejelentőkönyvből felolvasták az adatait. Majd a papírjait kérték.

— Állás nélkül van? — kérdezte egy sovány, magas detektív.

— Most csak — mondta Reimann ijedten, száraz torokkal. — De keresek már. Keresek. Holnap találok is.

— Jó, jó, nem kell úgy bizonygatni.

Visszaadták az iratait, közben mégegyszer megnéztek mindent. A sovány a székre mutatott.

— Ezek a maga csomagjai?

Odanézett, s a szeme tágranyílt.

— Ezek? Az egyik... az egyik az enyém... az a barna. A másik...

Hirtelen körülfogták. Érezte, hogy nézik, a hátán futkosott a hideg, éppen úgy, mint a detektív tekintete.

— A másik kié?

Akkor jött rá, mennyire ostoba volt. Most már mindegy. Sokáig nem felelt, nem is gondolkozott azon, mit válaszoljon. Megvonta a vállát.

— Nem tudom.

A detektívek nevettek. Egyik azt mondta:

— Hozd ide és bontsd ki.

Tiltakozni próbált. Akkor nem szóltak hozzá, hanem egyikük gyorsan kinyitotta az ajtót és kinézett a folyosóra. Hallotta, hogy ráordított a kivül álldogálókra.

— Menjen mindenki a szobájába!

Azután visszalépett. Becsukta az ajtót, kulcsra is zárta. Odalépett Reimann elé, rámutatott a csomagra, s miközben mosolyogva nézett rá, teljes erőből bokánrúgta.

— Hozd ide!

Felszisszent, de akkor már a detektív nem mosolygott, széles tenyerét a fiú elé kapta.

— Egy hangot se. Hozd ide.

Szúró fájdalmat érzett a lábában, bicegve ment a székhéz, odavette a csomagot az ágyra.

— Bontsd ki — mondta kurtán a detektív.

Szétmállott újságpapírban volt, spárgával sokszor átkötözték. Nehezen tudta kicsomózni, fogával tépte a spárgát. A detektív sürgette.

— Ne olyan langyosan!

Közben elöntötte a forróság, majd hirtelen fázni kezdett. Tulajdonképpen csak most, amióta a csomókat bontogatta, jutott eszébe, milyen helyzetbe is került.

A spárga leszakadt, a papír fáradtan terült szét a takarón. A detektívek úgy ugrottak oda, mintha bombát csomagolt volna ki.

— Menj innen — mondta az egyik és félrelökték. Hallotta, ahogy sorolták: Egy kulcscsomó, harminc-negyven darab különféle kulccsal. Egy majdnem új öltöny, zsebkés, szvetter — és valami írás.

— Mi ez? — kérdezte az egyik detektív. Hátra sem fordult, csak válla fölött tartotta a papírt.

— Nem tudom — mondta Reimann — nem az enyém.

Egyszerre köréje ugrottak, testüket előre döntötték, szemüket kimeresz-

tették. Elhagyottan állt, mint tüzes kemencében felejtett kenyér. Nem is beszéltek: pattogtatták, sziszegték a szavakat:

— Hol szajréztad?

— Le is ütötted?

— Besurrantál?

— Kinek a bandájából vagy?

Megpróbált a kérdezőre nézni, aztán elfáradt a gyors fejforgatástól. Sipolva lélekzett.

— Nem, nem, nem — hajtogatta folyton.

A detektívek még jobban előrehajoltak.

— Összeroppantanak — gondolta Reimann. Ki akart ugrani közülük, valami ösztönös félelem hajtotta. Megfogták. Egyikük megcsavarta a karját és pofonütötte.

Kiáltani akart, de úgy érezte, megfagyott az arca, mozgatni se tudja. Akkor elhatározta: nem fog megszólalni.

Amikor az autóhoz kivezették, félig ájult volt.

— Köpött? — kérdezte a detektív, aki éppen benyitott a szobába.

— Nem.

Az ügyeletes szeme karikás volt, a gyenge reggeli világításban szinte zöld volt az arca.

— Meg kell világítani — mondta egy harmadik, aki mélyen egy fotelba húzódva ült.

— Azt hiszem, nem érdekes — mondta az ügyeletes.

— Ez?! — kiáltott a fotelban ülő és felugrott. — Kulcs-ember. Valami rejlik mögötte.

— Én nem bánom — mondta az ügyeletes. Vállat vont. — Ti fogtátok.

A másik kettő összenézett és felnevetett.

— Könyörgök — zokogta Reimann — oltsák el a lámpát, mert megőrülök.

A szobában sötét volt, csak a középen ülő alakra vetődtek fénycsóvák, úgy, hogy a vakító sugaraktól nem lehetett szabadulni.

— Csakhogy megszólaltál — dünnyögte az egyik detektív.

— Kegyeskedett — tette hozzá a másik élesen.

Reimann szeméhez akarta kapni a kezét, de oda volt kötözve a szék karjához.

— Oltsák el!

— Na jó — mondta az egyik detektív. Szépen mondj el mindent. Ha nem beszélsz, csak egy kis mozdulat: katt — és a lámpák újra világítanak.

— Nem tudok semmit.

— Na, na fiam — mondta az egyik. Emlékezzél a tenyeremre.

A másik detektív leoltotta a fényszórókat. Reimann úgy érezte: lázas volt, s most hűvös borogatást tettek a fejére.

Lassan teltek az órák. A detektívek idegesek voltak.

— Nálam nem léteznek nehéz fiúk — ordította az egyik. Kapott egy pofont.

— Nem tudok semmiről.

A detektívek összenéztek. Izzadtak voltak, nyakkendőjük félrecsúszott. Egyikük üres papírlapot tett Reimann elé.

— Írd alá ezt.

Ijedten nézett rájuk, megint eszébe jutott a pékmester. Agya lüktetett, mint dagasztóteknőben a gyenge tészta.

— Adjanak egy tollat.

Sokáig írt. Amikor a tollat megfogta, akkor jutott eszébe, hogy évek óta nem írt semmit. Még a nevét sem.

Hat hónap múlva szabadult. Szintelen délelőtt volt, vastag felhők torlódtak az égen. November.

Gyorsan lépkedett, hogy valamelyest felmelegedjék. Másfél óra múlva a régi ház előtt volt. A szemközti járdán megállt. A péküzlet nyitva volt. A mester felesége szolgált ki.

— Persze — gondolta Reimann — alszanak. Eszébe jutott a műhely melletti meleg szoba. Megborzongott. Tovább ment, aztán visszajött. A kapun kijött valaki. Piri volt. Amikor a közelébe ért, ráköszönt.

— Jónapot.

A lány csodálkozva nézett rá.

— Reimann úr? Alig ismerem meg. Megfogyott, amióta elment innen.

— Jó hely volt ez — mondta Reimann, olyan hangsúllyal, hogy az is benne volt: ennél jobb a világon sehol sincs.

— Hát Irénke?

— Elköltözött. Férjhezment.

— Így van — mondta csendesen. Lehajtotta a fejét.

— Hát viszontlátásra — mondta a lány és elment. Újra visszament a péküzlet elé. Most már a mester is ott volt. Átment a túlsó oldalra, benyitott.

— Alászolgája mester úr.

A mester kövérebb volt, mint valaha. Vastag húsában úgy ült a szeme, mint gömbölyű mackó-fejen két kicsi gomb.

— Csak nem maga az?

— De én vagyok — mondta halkan Reimann.

Elhallgattak, mintha a másik gondolatát fürkészték volna mind a ketten.

— Ha mondaná, hogy visszavesz — gondolta Reimann és látszott rajta, hogy meggörbül az izgalomtól.

— Nem volt rossz munkás — gondolta a mester. — De hát ki tudja, hol csavargott azóta. Le is züllött.

A mester szólalt meg először.

— Nehéz időket élünk. Kicsi pénz, kicsi kenyér.

— Azért, aki dolgozhat, megél — mondta Reimann.

— Meg. De még jobban az, aki nem dolgozik, csak méltóságos — mondta a mester és hahotázni kezdett.

— Mit beszéltek rólam? — kérdezte Reimann.

— Bolondok ezek — intett körbe a mester. — Felkavarják, aztán megijednek a szagától. Van nekik elég bajuk.

Megint csend lett. Reimann nagyokat nyelt.

— Vegyen — mondta a mester és intett a zsömlék felé.

— Köszönöm.

Látszott, ahogy ette, hogy kiéhezett.

— Mert ez olyan, mint egy megveszekedett szekér — mondta a mester. — Ráz, ráz, aztán kidob, nézhet utána.

Reimannak torkán akadt a falat.

— Hát — — — szólni akart, de a mester arcán semmi biztatót nem látott. Lassan megemelte a csomagját.

— Hálásan köszönöm a jóságát, mester úr.

— Nem haragudtam én magára sose — mondta a mester.

Már éppen indulni akart, amikor a műhely melletti meleg fészekből kilépett a segéd.

Zömök, vállas fickó volt, ahogy lélekzett, majd szétfeszítette az ingét.

Toporogva megfordult, indult a kijárat felé. Szájíze keserű lett, csomagja mint kolonc hintázott a kezében.

Kint az utcán rikkancsok szalagáltak, s ordítozva a német hadüzenet teljes szövegét kínálgatták.

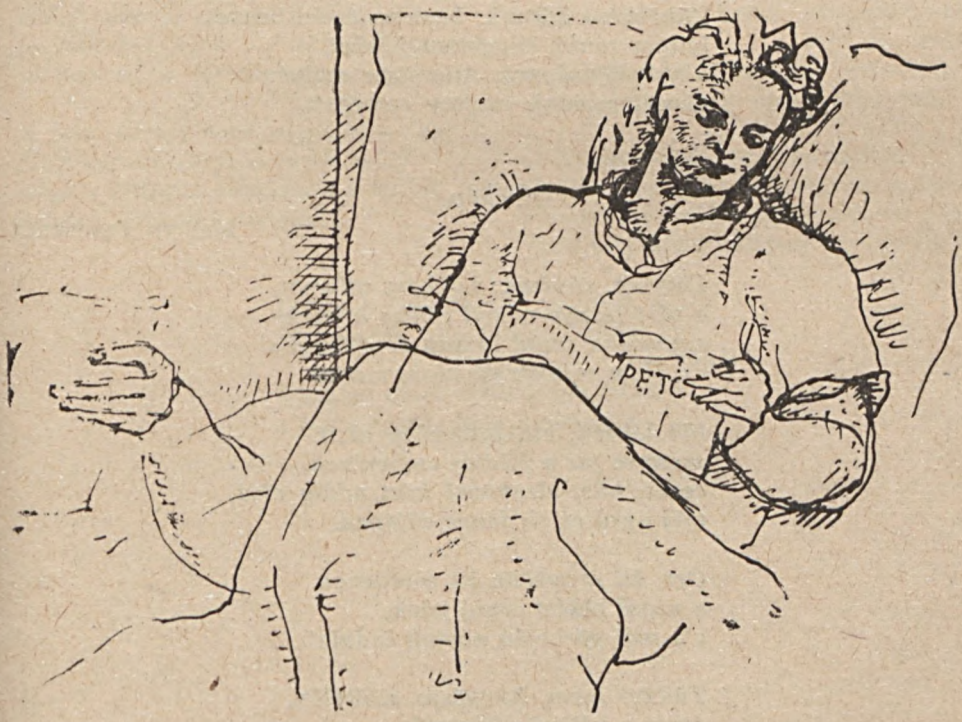

Ferenczy Béni rajza

Lovász Pál versei

Találkozás

Harminc év után egy jó barátom
ma váratlanul meglátogatott.
Arcán, testében nem volt már egy sejt sem,
mely változatlan régi, hű maradt.
Új, ismeretlen, sose látott ember,
a másikkal csak névleg azonos;
tágult szemmel néztem: a zöld idő csúf
hínárjával mi mindent rárakott!

Tükörként álltunk: bennem ő, én benne
láttam rontó, kegyetlen jeleket,
s holt ifjúságunk Atlantisza mélyén
ébredt szívünk riadtan remegett.

Arckép

Martyn Ferencnek

Rámnéz, ránézek: hökkent pillanat,
a zárt felszín mögül kileng a lélek,
egymásba simul látszat és a lényeg,
s a benn rejtőzködő kívül marad.

Idő láncán, csillagtörvény alatt
arasz se jár a földtáj emberének,
csont, hús, ideghuzal közt addig éled,
míg apró célok fénye rátapad.

Orr, áll árnyékán itt sötétlenek
a végső oldást áruló jelek,
s a száj görbéjén némult indulat.

Túllátó szem, húnyásra szűkülőn,
átnéz a kékívű világtetőn,
s keres magának s társának utat.

Fohász még egy pillanatért

Ó, Elháríthatatlan,
ne még!
Sok billiónyi sejtem gyötrő,
édes kötelék.
Lábam még hadd legyen láb,
a kéz is lenge kéz,
ép koponyám viselje arcomat,
legyen szemem, mi ember-szembe néz.
Lehessek örvény színén buborék,
a semmisülést gátló feszülés,
abroncs a tört pillanat peremén —
lehessek még idő-parányig É n !

Demény Ottó

Hajnali pillanatkép

Üvegfényű hajnali tisztaság.
Halványvörös csík ül a láthatáron
— haltestű felhő —, itt zöld katonák
sorfala áll, a fényes napraforgók.

A falu oldalát most kapja el a nap.
Még narancssárga a falak fehér
síkja s villogón fénylenek a házak
keletre néző ablakszemei.

Majd kibukkan a lombkapu alól
egy kékmázas Zetor, vonszolva, mint
[a hangya,
a gumikerekű, fémvázas pótkocsit,
trepnijén virgonc asszonyhad dalol.

A hűvös kapák vasa tündököl.
Ó, majd szitokká keményszik a dal
s verítékét törölve átkozza mind a gazt,
hogyha délfelé rátapad az ingváll.

De most dalolnak, üvegfényű, tiszta
hajnalukat köszöntve .s fitymálva,
[mi nehéz.
Éjszakai öröm cikázik izmaikban
s borzongató, édes emlékezés.

Varga Imre

Tutyi

— Mért nem megy haza, Tamás úr, ha egyszer lefújtak?

A férfi felemelte arcát tenyeréből. Szemrebbenés nélkül meredt jó darabig az előtte álló vaskos, kékmelegítős nőre. Mért olyan bánatos anyatehén maga, akarta kérdezni. Aztán eszébe jutott, Anna néni sohasem bántotta, akkor ő miért? Anna néni, Anna néni. Amikor feltűnik a folyosó üvege mögött, amint picinykét félrehúzza a függönyt, akkor elmúlik az éjszaka. Akkor Rácz Pali azonnal kicsurgatja a szaxofont. Anna néni végzés előtt öt perccel szól. Guszti, a főúr, már sepri is a jónépet. Elosztás, mifene. Mindez Anna néni. Vécére menés és kézmosás, ez is Anna néni. Fel a hetes buszra, a melóba menő álmos hapsik közé, ez is Anna néni. De az is Anna néni, ha mindezek után összenéznek, s újra leülnek. És játszanak. Rexi azt mondta: *nyuorleáni stílusban*. Ez Rexi heppje. Mert hogy ő hallott már olyat. Mindegy, ez is Anna néni. Mert a melegítős mama ilyenkor is ott áll, az ajtófélnél. És fogja a porszívó csövét, mint a kis Juhász a puskát, amikor nem bírta el a célratartási gyakorlatot. Ácsorog, bámul, hallgat. Anna néni. Szava nincs, csak neve. Anna néni. Egyáltalán, mit bámul most? Mert a Majestic bárjának a takarítónője? Na és! Az égvilágon senki nem adott neki pecsétes és okmánybélyeges bámulási engedélyt!

— Mért nem megy haza, Tamás úr, ha egyszer álmos?

A kilencven kilós néni csak áll, csak bámul, bámul, széles, vasalódeszka parasztarccal. Hogy ennek nem huppan be az arca! És nem rebben a szeme. Úgy látszik, az ő szempilláját nem húzzák kilós súlyok. Tizenegykor kezd az ember, hat után ér haza. Kőbányára. Zsuzsa még alszik. Egyáltalán nem szereti, ha felkelti. Anna néni nem álmos. Szabó Zsuzsa álmos. Ne legyen! Ő csak azért is felkölti. Iszonyúan dühíti az embert, ha más alszik. Vagy már friss. Hogy más ásítozik, szájára ütögetve. Zsuzsa ilyenkor istenien dühös. Rugdal, öklével csapdos, harap, birkózik, csíp, bokszol. De nem lehet betelni vele. Utána tálcán odaviszi neki az ember a reggelit. Anna néni cseppet sem ilyen. Ez mikor ideállít, éppolyan, mint más a déli harangszókor. Csak tesz-vesz, figyel, olykor hangosan mordul. Szinte gorombán. Hát nem érdekes? vele mindig olyan, mint a budaőrsi nagynéni, Trudi néni. Aki kéthetenként becsönget. Tejfelt, túró hoz a kis menyének. Mármint Zsuzsónak. Így mondja. Persze, persze, Szabó Zsuzsának. Hát még a személyazonosságiját is csak nemrégiben cserélte ki. Tessék mondani, hát nem jellemző rá? Már kereken hat hónapja Vejkei Tamásné, de ő még mindig Szabó Zsuzsa, ha a nevét kérdik. Mellette az a magas, kopa-

szodó, fehérbőrű úriember kicsoda, kérem? Ez a Vejkei Tamás kicsoda, kérem? Ja, ez a férjem. Magának? Igen, igen. Akkor mért nem íratta be ebbe a kis családi noteszbe? Nem tetszik talán a fiatalúr? Elfeledtem. Ú-ú-úgy! kacagott a rendőrségi tag, hogy hátsó fogaiban látszott a fekete tömés. Na, ebből elég volt. Azért velem még egy nyomozó ne kedélyeskedjene. Persze, hogy *nyomszaki* mihelyt megtudta, hogy a Majestic dzsesszorgonistájával van dolga, mindjárt kedvesebb lett. Kijelentette: akkor majd vasárnap este odamegyen a babuskával. Csörögni. De elég volt. Tessék elmenni a mosolyalbumba, csináltatni mellképet a személyazonosságiba. Ja, honnan is kanyarodott ide? Csak ez az Anna néni keveri a dolgokat. Mit ácsorog itt? Áll előtte, lógatja jobb kezében a fegyverét. A porszívó puskát. Pedig ez könnyebb, mint a karabély. Juhász Gyuri, a zongoristájuk, ő is vele rúgta akkor a port, nem bírta tartani a karabélyt sem. Anna néni, Anna néni, maga meddig bírja még? Egyáltalán — mért tetszik olyan bánatosan bámészkodni?

— Mért nem megy haza, Tamás úr, ha egyszer már mindenki elpaslizott a mamuskájához? Máskor mindig úgy elrohan, Tamás úr, mint a kismalac a vályúhoz!

Micsoda közönségesség! Így beszélni a huszadik század közepén túl tizenegy évvel! Még mit nem! Azt akarja talán, hogy neki tálaljon ki? Majd éppen egy félstátuszos takarítónőnek mondja el az egész kravalt! Csak fordítsa befelé a szemeit, mama! Bámuljon csak vissza az emlékeibe! Bámuljon, és bánkódjék. Minden nőnek van épp elég vezekelnivalója. Még Szabó Zsuzsának is. Igen, igen, kisasszony! Nemcsak a reggeli utálatoskodásaiért, a türelmetlen és ásítozásokkal teli együttlétekért. Az semmi. Csak másodrendű bűn. Az első az, hogy... sose lesz olyan, mint Aranka volt.

— Mondtam már, Tamás úr, menjen haza. Nem tudok takarítani.

Aranka, istenem. Pontosan házassága tizedik hónapjában merte csak elmondani Zsuzsának. Hogy őneki, hm, hosszabb ideig tartó, hm, viszonya volt egy, hm, férjes asszonnyal. „Nem érdekel, kismajmom" húzta gúnyorosra alsóajkát Szabó Zsuzsa. Csak piszmogott tovább valamivel. „Ha most lenne, az izgatna". Pedig őszintén el akart mondani mindent. No, legalábbis hetvenöt százalékig. Az asszonyka elütötte a dolgot. Kitette maga elé a ládikót. A Zsuzsatitkok temetőjét. Aminek kulcsát soha nem adta kezébe. Van olyan nő, akinek nincs ilyen titok-ládája? Hat levél került a terítőre. Az egyik, emlékszik most is, egytől huszonhétig számozott oldalon íródott. Mind a hat Arankával foglalkozott. A riválisa palik írták. Amikor rájöttek, hogy Zsuzsa csak Vejkei Tamás iránt érdeklődik. Akkor sürgősen megírták az ő Aranka ügyeit. Egyáltalán ismerte ő akkor Zsuzsát? Nem. Micsoda simaagyú nyavalyáncok! Naivjóskák! Falvédő szentek! Kis onániás kamaszok!

— Mondja Tamáska, emlékszik még Feked Benjáminra?

Nem mondta, hogy nem. Csak vállát húzta fel. Érdekel is engem! Most már igazán elkámforodhatna a nyanya. Éppen vele van most kedve totojászni. Mikor teljesen homályos az egész. Az élet, minden. Akkor most jön evvel a Feked Benjáminnal. Feked vagy nem Feked, mindegy. Másnap ötkor elment Zsuzsáért, elvitte a Moszkva étterembe, ott mondta el az egészet. Ott nincs kisláda, ott nincs papírmorzsolás. Zsuzsa hallgatta. A dzsinfisszes pohár széléről vetette oda a véleményét. „Kiskomám, nem érdekel, előttem mit ettél, mit ittál. Kész, befejezve, lefújva." Ő akkor még mondani akarta: — De angyalom, azért a szál még nincs elvágva teljesen, nincs! Hiszen ő az Aranka fiának a keresztapja. Igen, igen, a keresztapja. Nem az apja, nem. A fogamzás előtt

négy hónappal hazajött a férj. Aladár bácsi. Azóta kezet sem csókolt Arankának. Lelkiismerete azért van az embernek, ha dzsesszkántor lett is, nemdebár?!

— Igazán nem emlékszik rá, Tamás úr? Az én kisfiam volt.

Isten éltesse. De mért csak volt? Ne, ne magyarázza bővebben, drága Anna néni. Ismerős a neve. Feked, Feked. Persze, hogy ismeri. Biztosan futballista volt. Azoknak a nevét minden gyuri ismeri. Speciel ő is nyilván onnan ismeri. Pedig ő aztán ki nem állhatja az ilyen ordítós sportokat. Aladár bácsi sem. Aranka viszont az ökölvívásért van oda. Mennyire emlékszik, 57 tavaszán, mikor már náluk lakott, akkor neki kellett mindig jegyet szerezni az ökölözésekre. Brr, micsoda sport! Nem is sport. Hatóságilag engedélyezett barbarizmus. Hogy az emberek szánt szándékkal üttessék magukat. A másikat se jó ütni, de magunkat hagyni — kész stupidság, kérem. Őneki egész életre elég volt, amikor a papa egyszer elverte. Vejkei Vilmos szakmunkás úr, volt lakatos mester. Mert hisztizett. De akkor is nem neki volt igaza? Hogy nem akart reszelő tanuló lenni. Őt csak taníttassa a fater. A mama ezért a verésért íratta be az ötödik gimnáziumba. Csakis ezért. A mama mindenben ellentéte a papának. A mama szelíd, finom. Mintha nem is egy lakatos felesége lenne. A mami imádkozni tanította, csókolgatta, a papa mindig komoly volt, s nem emlékszik rá, mikor csókolta meg. De szép is volt az négy év, 49-től 53-ig. De hagyjuk a bunyót, hagyjuk. Épp elég volt végignézni mindet Arankával. De Aranka miatt megérte. Aranka a földreszállt nő. Öt évvel idősebb Aladár bácsinál. Hihetetlen, de negyven éves fejjel szülte Tibikét. Istenem, az a kölök is milyen bunyós. Mintha csak valami ökölvívó lenne a papája. Pedig Aladár bácsi igazán fiatal. S imádja feleségét.

— Játssza most a kukát, Tamáska, vagy tényleg nem emlékszik az én Bénimre? És a Körte utcára.

Mi köze mindennek a Körte utcához? — Mi-kö-ze! Az a Körte utca egy kis semmi utca a harmadik kerületben. Valamikor ott lakott, a harmincas évek végén Vejkei Vilmos lakatos. Ott rúga a lasztit fia is, Vejkei Tamáska. Igen, így hívták, Vejkei Tamáska. Még csak három-négy éves volt akkor. Kell neki minden kutyagumira emlékezni? Tibike most múlt négyéves. És tegnap volt a születésnapja. Ez a lényeg, mama! Ebből támadt a konfliktus! Mert az asszony úgy tesz, mintha nem tudna semmiről. Nem is sejti, mennyire tudja, a férje szeretne keresztfiának némi ajándékot venni. Mivel hát keresztpapa. De nyikkanni se mer az asszonynak. Akinél a közös családi kassza. Mintha nem lenne makulátlan a lelkiismerete. Hááát, igaz, a tőrt ő döfte hátulról Aladár bácsiba. No, a tőr persze jelképes. Sose döfött ő még gombostűt se senkibe. De a tisztelendő szerint a mozdulat vétke ugyanolyan fokú. Doktor Fáskerthy Aladár főmérnök, egyetemi docens, tankönyvíró vette észre Vejkei Tamás fiatal, közepessel érettségizett, előkelő mozgású, ám sóher, a katonaságtól nem régiben hazakeveredett gyári fullajtárt. Meglátta benne a fantáziát. Aztán egy közös házibulin ismerősök is lettek, s amikor pedig ott órákig zongorázta a doktor úrnak a régi és új olasz, argentin és kubai tangókat, kegyeltje lett. Szinte fogadott fia. Személyesen tanította meg a műszaki rajz ismérveire, némi muzsikálásért, persze, a lakásán, és így kérte meg 1956. október 1-én levélben, hogy lovagi szolgálataival legyen segítségére itthon maradó hitvesének, Arankának, aki jóllehet lektor az egyik kiadóvállalatnál, de mégiscsak magára marad három hónapig, amíg ő nyugaton valamiféle megbízatásnak tesz eleget. Így, így. És akkor beütött az októberi cilibuli. Odaköltözés a nagy lakásba. Aranka kérésére. És mikor november negyedikén este is csak dörögtek a tankágyúk,

Aranka asszony ő mellé bújt. A paplan alá. Kettesben nem kell úgy félni. Cseppet sem sajnálta, hogy érintetlen volt addig. Huszonkét és fél éves kora ellenére sem. Louis Armstrong nem jön akkora extázisba, nem és nem, amilyenre Aranka képes. De hát hogy mondja el ezt a férj, a feleségébe fülehegyéig belepistult férj, a nejének, akit imád, de mégis csak naivnak tart egy kicsinykét?!

— Mert maguk együtt játszottak ám a Körte utcában. Mert az én szegény Feked Ferencem szemben lakott Vejkei Vilmossal. Csakhát az én emberem odaveszett mindjárt 41-ben a Dnyepernél, maguk meg az évben elköltöztek valahová Rákosligetre. Mi azóta is ott lakunk, a Körte utcában. Béni meg én. Érti már?

Értette. Csak éppen nem tudta, mért kell neki ezt most hallania. Könnyebb lesz talán ettől a dilemmája? Odamehet most doktor Fáskerthy Aladár docens úrhoz, és ezt mondhatja neki: „Kedves Aladár bátyám, van szerencsém szíves tudomásodra hozni, hogy nagyra becsült és szeretett nejed, született Winter Aranka Amália, távollétedben a szeretőm volt. Illetve, én voltam a szeretője. E szerény kis liezon addig tartott, amíg te a három hóra tervezett nyugateurópai körutadról tizenkét havi távollét után érkeztél haza. Szíves bocsánatod kérem, kedves bátyám, de meg kell vallanom, a csábító ez esetben, miként a többiben sem a férfi, azaz én voltam. Hanem ő, a nagyságos asszony. Mivel még én, kedves bátyám, hogy is mondjam csak, eladdig nem ismertem aszszonyt. Hadd szolgáljon az is további mentségemül, amidőn a külügy értesített szerencsés hazatérésedről, azon nyomban elköltöztem lakásodból, és teljesen megszakítottam kedves nejeddel minden — hogy úgy mondjam — szexuális kapcsolatot. Bár jól tudtam, ő nem szüntette be házasságon kívüli kéjelgéseit, mivel még elköltözésem napján újabb relációt létesített Avarkeszi Lőrinc volt ökölvívó tréner, aztán totalizatőr, jelenleg gebines vendéglátóipari üzemi vezető szaktársammal. Ha eddig nem is szóltam erről, hidd el, kedves bátyám, a lelkem nyugtalansága éppen elégséges büntetés volt énrajtam...” De hát ilyet nem mondott. Inkább odahaza robbant ki. Mikor nem mert pénzt kérni Zsuzsától. Pedig másnap volt a születésnapja Tibikének. Aki szeret verekedni. Inkább csak ezt mondta: „Hogy az a ronda kölök is maradt volna a jó mamája tudatalattijában!”

— Na, ugye emlékszik! Na, ugye emlékszik! Felneveltem, kérem, ezzel a két kezemmel raktam össze minden fillért rá. Még zongorát is béreltem neki. És kitüntetéssel érettségizett az én Bénim 51-ben. Olyan zongorista lett, hogy Cziffra Gyuri, mikor egyszer meghallotta játszani, elhívta magához. S tanítgatta. Mert virtuóz volt az én fiam. Még most se emlékszik Bénire?

Nem, Anni néni, nem. Csak Zsuzsa csodálkozó tekintetére. „Hogy beszélhetsz így a keresztfiadról?!” Jól beolvasott akkor a nejnek. „Ja, hát ezért vagy olyan ideges napok óta?” csudálkozott álszentül Zsuzsa, s fekete kimonóját lobogtatva, gyorsan az új fehérneműs sublóthoz klaffogott. „Tessék, fiam. Kétszáz forint. Valami tisztességes ajándékot vegyél rajta.” Aznap aztán szóba se került. Tegnap meg elaludt. Két órakor ébredt. Kapkodva öltözött, rohanva rohant az ismerős házba. Ott, ott, a bal sarokban az a fekete ajtó. Kémlelő ablakkal. Fehér csengőgomb. Óvatosan rácsúsztatta ujját. Nem merte megnyomni. Fantáziája már levetítette az elkövetkezőket: Aladár bácsi nincs odahaza. Tanít, ír, prelegál, konzultál, satöbbi. Aranka a gyerekkel. Inkább anélkül. Derekán megkötött bolyhos pongyolában. Alatta semmi. Ketten a lakásban. Egy nézés, és.... Naaa, nem. Ő Szabó Zsuzsát szereti. Őrül, hogy megszerezte a galambot. Nagyon, nagyon hálás Arankának. Elvégre Zsuzsa, akárhogy is vesz-

szük, csak egy erzsébeti, kárpitosgyári melós család kultúráját hozta a házasságukba. Hát elég az? Neki az még nem a mennyország. Hol van ő még egyáltalán Arankától? Azért csak nem nyomta meg a fehér gombot. Lerohant a közeli trafikba. Levélpapír, boríték. Pár sor. Köszöntés, hálás tisztelet, kézcsók. És száz forint. Költsék el Tibire. A főmérnök úrék. Belökte a levélnyíláson. Tudja, Anna néni, milyen boldog volt abban a percben, mikor meglátta Zsuzsát kiperdülni a Gorkij fasor sarkán. „Még megspóroltam egy százast is, Szüzi! Nem voltak odahaza. Tessék! Ez a tied. Nyereségrészesedés..."

— Tudja, Tamás, belebolondult az én Bénim a dzsesszbe. Itt zongorázott. Tíz hónapja. Ötvenhatban, október huszonötödikén hajnalban kiment a Hőgyes Endre utca sarkára. Szétlőtték a fejét. Mert bőrkabát volt rajta. Azóta takarítok itt. A góré elvtárs ragaszkodik hozzám. Nyugdíjba mehetnék régen. De ragaszkodik hozzám. Én meg ehhez a... fekete zongorához. Amit most Juhász Gyuri úr használgat...

Mért húzta félre Zsuzsa a száját, Anna néni, mért? Hisz eltette a százast? Rá nézett, s nevetni kezdett. Szót sem szólt akkor, csak nevetett. Hátat fordított, és nevetett. Kiment szendvicset készíteni, mert az a heppje, és nevetett. Mért nevetett ki? Megleste tán, hogy nem csengetett be? Vagy kitalálta? Tudja, Anna néni, azok a pofonok. Azóta más Vejkei Tamás. Moll dallam. Mert Vejkei papa szeretet nélkül csinált mindent. Szigorúan. A mama meg kedveskedve. Hát nem a mama fért a szívéhez közelebb? Ő szeretett. Vejkei papa nem. Világosan meglátszott ez akkor is, mikor ő Aranka rábeszélésére dzsesszorgonát tanult. Vejkei papa *fakabátos* volt akkor, s úgy felindult, hogy hasának fogta a gitárt, úgy tolta ki a ligeti házukból. De hát Szabó Zsuzsa? Neki igazán nincs joga, nemhogy nevessen, de még az ajakbiggyesztésre se! Mert Vejkei Tamás nem maradt meg a rajzasztalnál *vonálkatóni*, ahová Fáskerthy doktor úr juttatta? Hát nincs fejlődés? Nem *ez* a könnyebb, az elegánsabb? Így lehet rászabott ruhában járni, csináltatott cipőben, amerikai nevaingben. Hát csak nevessen. Majd legközelebb megkérdezi csendesen: az új hétszáz forintos csukát ugyan melyik kisangyal húzta a lábára? Nem Vejkei Tamás? Mi lenne Szabó Zsuzsa őnélküle? Kis pipetta-mosogató! Vagy már ő is felvette a vén Vejkei tempóját? Evvel a vén tizenkilencedik századi múmiával értené meg magát? Aki legszívesebben satuba fogná a neki nem tetsző egész világot! Igaz is, ha hazamennek, negyedévenként egyszer, a ligeti házba, a vén ókulárés lakatos hozzá nem szól, csak Zuzsikával, az édes menyével értik meg egymást. Hát csak nevessen. Mindjárt hazamegy, és úgy, de úgy... Miii, ő akarja megverni a feleségét? Hiszen csak kimondja azt a szót, és már megroggyan a gerince. „Tudod te mi vagy, fiam?" fordult hátra Zsuzsa, amikor bementek garszon lakásukba, s felgyújtotta a sarokba állított kubista lámpát. „Micsoda?" mosolyodott el Vejkei Tamás. Szóval mégiscsak béke lesz. Ez a mosoly is azt ígéri, „Micsoda, szívem?" mosolygott ő is. Az asszony hirtelen szembe fordult vele, és egészen hidegen, a vegyészek szürke józanságával mélyedt a szemébe. „Tutyi. Kényelmes házipapucs. Az vagy, Vejkei Tamás. És nem oroszlán. Hiába dicsekedsz a horoszkópoddal."

— Az én Bénim csak kenyérkeresetnek gondolta egyelőre. Meg gyakorlatnak. Gyűjtötte a pénzét. Hogy abbahagyja. Mert ő azt a Bartókot akarta muzsikálni. Amit Fischer Annie szokott. A harmadik zongoraversenyt. Maga ismeri azt, Tamás, biztosan. Arra gyakorolt. Soha nem adta fel. Hát... nem hallom én már tőle. Tudja, szétnyírták a fejét. A bőrkabát miatt. Meg sárga cipő volt a lábán. De ha fogom ezt a porszívót, akkor az ő zongorájára esik a tekin-

tetem. A rádióban is szokott menni az a verseny. Odaszorítom a fülem. Feked Béni zongorázza a harmadik zongoraversenyt. Azt hiszem, Tamás.

Mit akar ez a nyanya? Mit példálózik neki? Nem becstelen ember ő! Hogy neki nincs ilyen álma? Harmadik zongoraverseny! Na bumm! Ő ugyan nem repül a csillagokba. Frászt. Elég neki a Majestic dzsesszorgonája. Ez az élet. Ez köti hozzá Szabó Zsuzsát is. Mindent. Mert benne nincs más. Ha akarja, fordítsa el fejét Vejkei Vilmos. Ez lenne Szabó Zsuzsa ajkbiggyesztésében is? Akkor ő igazán csak — tutyi?

— Tamás úr, Vejkei Tamás, hová szalad? Legalább törölje meg az arcát. Mit mondanak az emberek az utcán? Vejkei, Vejkei Tamás! Beszélhetsz már ennek. Nna, gyerünk, masina, tegyük tisztába a dolgokat.

Káldi János versei

F. M.

Segíts te is,
fehér faág,
leírni a
mozdulatát,
ahogy ott lent
a villanyok
vad porában
kék viharként
most ellobog.

Ahogy az est
tűzeiben
elfogy, elszáll
szél-hirtelen
elsiető,
szép alakja,
s a kékségét
rászórja a
házfalakra.

Ó, drága március

Ó, drága március, hozd el azt a kék eget és fennen lobogtasd,
s a távoli hegyet, a falu-mögöttit, az alkonyi-holdast,
a gyerek-csengőket, ahogy halk hangjukkal olykor felnevetnek
messze, nagyon messze, alig-élő rétjén az emlékezetnek,
hozd el a kisfiút, a sokszor-álmodót, ki magába nézett,
a nyomort, múltamat, szétfolyt világomat és a messzeséget,
a szélső házacskát tördelt födelével, időtől-tiportan,
az első kusza sort, ha megvan még, ó, hát azt is valahonnan,
hozz el mindent, ami Jolinak őszintén, hűen megmutathat:
fogadjon el, ha tud, — vagy vessen szelébe zúzos, új utaknak!

Vihar Béla

A műhelyből

A KÉRDÉS

Amikor egy könyv megjelenik, az író kérdést intéz a világhoz: akarjátok-e, hogy folytassam?

A VERSOLVASÁSRÓL

Aki egy verset nem olvasott el többször, az egyszer sem olvasta el.

A SZEM MUZSIKÁJA

Versolvasás: zenét hallunk szemünkkel.

A KULTÚRÁRÓL

A kultúra nemcsak az i s m e r e t e k bizonyos mennyisége, hanem m a g a-t a r t á s is. Talán elsősorban az.

A HIBÁRÓL

A hiba: a tetteinkben napról napra megismétlődő ellenforradalom.

BÁNYÁSZ-SZOCIOGRÁFIA, 1930.

— Miért hideg kályhánk, anyám?
— K e v é s a szén, fiam.
— Miért kevés a szén, anyám?
— Apád állástalan.
— A bánya miért küldte el?
— Mert s o k a szén, fiam.

A BARÁTSÁGRÓL

Ki a barátom? Aki hozzásegít fejlődésemhez, gondolatokat sugall, alkotásra serkent. A többi csupán ráadás.

KÖLTŐI ÉLETREND

Mindig legyen benned egy megírásra váró költemény.

EGY LEVÉLRE

Egyetlen embertelenség elkövetése annyi, mint a világ valamennyi embertelenségének igazolása.

EGY PÁLYATÁRSHOZ

Ahhoz, hogy fejlődhess és eredményt érj el, sikerekre van szükséged; ahhoz, hogy el ne veszítsd: szenvedésre, küzdelemre.

EGY IFJÚHOZ

Az életnek csak akkor van értelme, ha érdemesnek véled feláldozni valamiért.

Galambosi László

Hogy összekössétek a partokat

Emelkedjetek a bizalmatlanság
óceánja fölé,
hogy összekössétek a partokat
a szeretet sugaraival.
Városokat álmodnak ölükbe a sivatagok
s a pingvin-csapatoktól sötétlő jégmezők.
Csavarjátok ki a gyújtófejeket
a bosszú rakétáiból,
a szögesdrótokra feszített igazság
fölveti fejét,
hogy a rombolás szét ne tépje
a sörényes hegyeket.
Vegyétek tenyeretekre a galambokat
és szívetekben építsétek fel
a bizalom szószékeit,
hogy hirdethessétek a háborúktól való
megváltás örömét. — —
Valahol a mindenség tornyaiban
zúgnak a nyugalom harangjai.

Kiss Dénes versei

Halálhír

Meghalt az öreg halász, meghalt,
ne sirassátok ti többi halászok!
Különben sem igaz ez a hír,
én is csak azért hiszem el,
mert ő találta ki...
Húzzuk csak tovább a hálót.

Meghalt az öreg halász — mormogom.
Nem igaz! Nem igaz! — morajlik a tenger.
Gyertek csak ti bátrak a nagy halakért!
... Lorcával állt a huescai fennsíkon...
Torreádor, kelj föl! Töröld le a vért!
(Szobámban eggyel több a szent ikon!)
Üvegbe zárták a Kilimandzsárót,
már nem is leszek rá kíváncsi soha.
Táncolj! Táncolj, harangkötél;
a nagyapámat temetik...!

Párhuzamosak találkoznak

A bérház-udvarokat
kockaalakban tölti ki a homály,
a fény elhervad a földszinti ablakokon
s mint gyújtózsinóron a láng
végigfut egy lazuló kondenzcsíkon —
S akár állóképen: a felhők
fénylő, taréjos repeszdarabok
feszülnek nesztelen...
A gangok alatt az est
rak sötétlő fészkeket —
Nyugtalanul szűri szemem
az utca neonhímzéseinek
színes világát. Hűsek a lámpák.
Hatemeletig ér fel a csönd állványzata.

Rám gondolsz, hajad öntudatlanul összekócolod
s aztán a fésűért nyúlsz, kezed félúton megáll,
tűnődve könyökölsz a könyveken,
eszedbe jut, hogy így kócosan tetszel nekem.
Éjfélre jár.

Komor öntözőautók mossák az utcákat,
egy-egy késői villamos éles zajokat
vág le a sínből a kanyarokban,
személykocsik fakó szivárványon
suhannak s rám fröcskölik —

A fény le- és fellobban.
Hirdetéseket nézek: YX duo,
műsor-mosolyt erőltet
egy szépfiú slágerénekes a plakáton.
Kerthelyiség: itt még szerelmet is
árulnak (asztal alatti szolgálat!) feketén.
Állítólag . . .
Én nem tudom, ne félj!
Alszol-e már?
A csend kimossa fejemből
az elmúlt nap minden szemetét,
de a legfontosabb dolgokat
hordanom kell még tovább!
Most minden utca csak feléd
vezet, verssel ültetem tele az éjszakát.

Egy kalauzlány kezében viszi a táskát,
átszáll saját sorsa kocsijára,
s ma: holnap fog lefeküdni már,
akárcsak én —
Talpamról lekopnak az utcák.
Jó megállni. Játékágyúk céloznak rám,
keresztül egy kirakat üvegén.
Álmából felzavart kavics
dühösen, zörögve csúszik a falnak —
Csak később, otthon jutott eszembe:
a kis ágyúk felnőnek
és lőnek, ha akarnak . . . !

Szavakkal dobálom . . .

Utaimnak nincs kezdete, vége —
Piszkos tűzfalakról
terek kövére zuhan
óriás, torz árnyam reszketése.
Kereslek szomorúan . . .
Ma jönnöd kéne!

Kemény szavakkal dobálom
fekete márvány-tükrű ablakod,
az egész tájat átjárja az álom,
csak én nem alhatok . . . !
Percek ütései vernek;
visszahulló kavicsok.

Elrejt a fülledt párolgású város —
Az éjszaka tömény házasságtörés . . . !
Hajnal lesz, mire visszatalál magához
az ember s vezekelni kész . . .

Nézd csak! A csillagszóró ég is megbillen,
a gyárkémény be-beüti fejét —
Folyékony acél-lázat csapol a szívem;
ez a tűz átüti bőröm!
Órák osztoznak sovány időmön —
Most gyere még!

Bihari Sándor

Anyám nyugágya

Az árnyékok elkerítettek
neki egy margarétával tajtékos kertet.
A magasból szilvák zöld mellei duzzadtak
fürtökben, dacosan. Fejénél sorakoztak

a mogyoróvesszők, miket ő font kerítésnek.
Feküdt, szanatóriumában a napsütésnek,
feküdt, mint a partravetődött
pihenők, a fáradtságtól lázas evezősök.

Megnyílt benne és körötte
a nyugalom tere — mosolya, se könnye
nem volt a végtelenségben; csak a test kényszere,

mely a lélekbe parancsolt bele,
hogy kapa, zsákolás, aggódás után,
sugárlábú nyugágya legyen ez a délután.

Konrád György

Gogol*

A Miklós-kori Oroszország

Vannak korok, melyeknek társadalma egy-egy alkotó betegségében tárul fel legőszintébben. Gogol leszakadása minden emberi közösségről a Miklós-kori Oroszországban, semmiképpen sem páratlan vagy titokzatos esemény, ellenkezőleg, a rendszernek szoros következménye, a kortársi értelmiség reménytelen kívülállásának hajlammal erősbbödött, tisztaképletű példája. Turgenyev és Tolsztoj, Gercen és Csernisevszkij, mind e gondolat csapásán keresték a magyarázatot Gogol szellemének széthullására.

A Miklós-kor évtizedekig tartó ellenforradalmi korszak volt. Az állami élet célkitűzései egész felépítését az 1825. december 14-i Szenátus-téri felkelés példája és leveretése határozta meg. A dekabrista felkelés az 1812-es győzelmen felbuzdult nemesi fiatalság katonai elit-rétegének magányos kísérlete volt a polgári Oroszország megteremtésére. Számítottak a paraszti sorkatonák és a gazdagodó polgárság támogatására. Mindkét várakozásukban csalódtak. A sorkatonák cári parancsra leverték a felkelő tiszteket, a tőzsde pedig örömünnepélyt tartott e leveretés alkalmából. Ezen I. Miklós koronázása után tizenkét nappal feleségével együtt megjelent s a bankárok, gabonakereskedők, posztógyárosok és szőrme-exportőrök könnyes meghatódásukban így sóhajtoztak: „Ilyen angyalok ellen mertek a mi bojáraink és hercegeink felkelni?"

Miklós cár kalandor és klasszikus zsarnok volt egyszemélyben. Gercen Hleszakovnak nevezte, ő azonban XIV. Lajoshoz szerette volna magát hasonlítani. Asztalán feküdt a dekabristák reform-tervezetének pontokba szedett kivonata. Gyűlölt mindent, aki egyéb forrásokból származott, mint az ő kemény rendeletei, nemcsak a forradalmi-anarchikus szellemet, a legfélszegebb liberalizmust is üldözte, de a szükségesnek látott reformok egy részét ő maga akarta a társadalmi közreműködés teljes kiiktatásával a katonailag megszervezett, hatalmasan kiépített és szélsőségesen központosított államapparátussal megvalósítani. Semmi szüksége nem volt az elmés és zabolátlan fiatal nemesekre. Lépjenek be a hadseregbe, maradjanak tudatlanok, dáridózzanak, amennyit kedvük tartja, s ne törődjenek semmivel, csak a szolgálati szabályzattal és a színésznőkkel. Szolgalelkű hivatalnokokat, vezénylésben elhülyült tábornokokat, jellegtelen, hulla-engedelmes papokat minden betöltendő posztra. Az egyház élén katonák álljanak, az egyetemek élén pópák, az egész állami gépezet élén a frissen szervezett modern titkos rendőrség, mely közvetlenül neki, a magával is szigorú, munkabíró és mindent pontos formák szerint szabályozó önkényúrnak tartozik jelentéseket tenni. A vascár, ahogy kortársai nevezték, egyébként szerette az irodalmat. Puskint visszahozatta a számüzetésből, és kegyeskedett sajátkezűleg cenzúrázni, mind kevésbé merész műveit. Gogol Revizorát hivatalnokai, sőt, mint mondta, minisz-

* Részletek egy nagyobb tanulmányból.

terei okulására hatalmi szóval a cári színházban előadatta, s a jelenetekben, melyektől a korrupt hivatali előkelőségeknek vér szállt a fejébe, ő maga politikus hátsó gondolattal tüntetően tapsolt. A kultúrának — minisztere, Uvarov gróf által — kiadta hármas jelszavát: „Önkényuralom, népiesség, pravoszlávia". Ezek voltak a rendszer sérthetetlen pillérei. Népiességen valami nagyon-nem-liberális „völkisch" szellemet, Európa-megvető maradiságot értett. A pravoszláv dogmát pedig még az egyetemi oktatásra is kiterjesztette, mértanórán a háromszöget a szentháromság szimbolumaként kellett tanítani. Rendeletileg fejlesztette az ipart, a korszerű gabonatermelést, a folyami- és tengerihajózást, vasutakat épített, a társadalmi hierarchiának megfelelő praktikus tanintézeteket létesített, de gondja volt az egyenruhák színére, szabására, gombjaira is, alattvalóinak lélegzetvételét is cári ukázzal kívánta volna rendszabályozni. Energikusan hozzájárult a Szentszövetség fenntartásához, a júliusi forradalmat „eléggé meg nem síratható eseménynek" nyilvánította, Lajos Fülöpöt pedig, az esernyős polgárkirályt, egyenesen „forradalmárnak". Végezetül a lengyel felkeléseket és a magyar szabadságharcot könyörtelenül leverte, saját nemzetiségeit, elsősorban a mozgolódó ukránokat, továbbá a kaukázusi és balti népeket, erőszakos pedantériával oroszosította.

Birodalmát egy külföldi utazó „a kék mundér" (a csendőrök egyenruhája) és a „tökéletes névjegyzékek országának" nevezte, egy másik pedig „börtönnek, ahol a rab továbbra is félhet, kopár síkságnak, ahol nem lehet lélegzetet venni". Minden megdermedt. A közélet megszűnt, az ember egyenlő volt rangjával, posztjával, a jellegzetes miklóskori alattvaló szolgalelkű és haszonleső. Akinek pedig mégis ficánkolni lett volna kedve, annak ott volt Szibéria, a ki-nem-végzett dekabristák, az orosz értelmiség legjobbjainak kényszer-lakhelye, esetleg húsz éves szolgálat valamely sivatagi garnizon büntető századában, közkatona számára a vesszőfutás, parasztoknak a kancsuka helyett humánus könnyítésképpen: a korbács.

Ennek a birodalomnak a fővárosába került fel 1828-ban a tizenkilenc éves Gogol. Állami szolgálat révén akarta „erőit az emberiség javára fordítani", egyetemes reform-terveket agyalt ki, s végül hosszas kérelmezések után éhbérért napi nyolc órán át másolhatta a süket aktákat. Nemes úrfi volt, de apja meghalt, a birtok tönkrement, s ő proletárként élhetett, a rideg, csúf, rangkórságtól átitatott Pétervár hivatalnok piramisának legalján. Mennyivel más nézőpont volt ez, mint a nála tíz évvel idősebb Puskiné, vagy a húsz évvel fiatalabb Tolsztojé. Ezek mindketten arisztokraták, fent kezdik életüket az irányító forgatag közepén, tágas és megalapozott műveltségük, megbízható országismeretük, családi helyzetük és kapcsolataik révén, bármily kritikusan is tekintik hazájuk állapotát, belül vannak a társadalom és objektíven, elemzően gondolkoznak róla. Egyéni szerencséjükhöz történelmi szerencse társul. Mindkettejüknek megadatik a nagy, közösségi, nemzetükkel összeforrasztó élmény. Puskinnak a honvédő háború, s a rákövetkező, a dekabrista-mozgalomba torkolló szellemi fellendülés, Tolsztojnak Szebasztopol hősi védelme, s a jobbágyfelszabadítást előkészítő liberális reform-nyugtalanság. S nem utolsó sorban: a két Sándor az első és a második sokkalta engedékenyebb és maguk körül elviselhetőbb légkört árasztó uralkodók, mint az acélos és korlátolt Miklós. Puskin is, Tolsztoj is, bármilyen szigorú az ítéletük, inkább otthon vannak az orosz életben, harmonikusabb, értőbb és árnyalatosabb képet tudnak adni róla, mint a kapcsolódni amúgysem könnyen tudó, s deklasszált lévén, az egész társadalomra ellenségesen tekintő fiatal Gogol.

Elébe zártabb állami struktúra meredt, mint amazok elé. Miklós apparátusa totalitárius volt. Vagy szolgálni lehetett, vagy megtagadni. Kívülről is látni, belülről is szolgálni nagyon keveseknek sikerült. A szellem, amit ez a gépezet sugallt, vagy misztikusan dicsőítő, vagy karikaturisztikusan elutasító. A dialektikus értelem nem sokat tudott kezdeni az emberi elidegenedésnek azzal a monstruozus képletével, ami a 30-as évek orosz társadalma volt.

Igaz, első könyvének sikere után Gogol már bejáratos volt a pétervári arisztokrata szalonokba. A moszkvai konzervatív nemesség is erősen érdeklődött iránta s igyekezett a maga körébe vonzani a különc fiatal írót. Az is kétségtelen, hogy a külföldi vándorlások évtizedében leggyakrabban katolizáló hercegnőkkel, udvari arisztokra-

tákkal és rajongó szlavjanofil írókkal érintkezett. Az első élmény azonban az aktakukacé volt.

A felajzott várakozással megpillantott „gránit kaszárnya" vagy „kolosszális kőfalu" életreszólóan megragadta eszméletét, és mint legintenzívebb emberi emléket rögzítette benne a kísérteties csinovnyik-formalizmus látomását. A tizenkilenc éves, nyári lebernyegében koplalóművész így ír anyjának: „Pétervárnak nincs semmiféle jellege. Itt senki sem él, és semminek sincs formája... Az idevalósiak lelkében mélységes csend van, semmiféle szellem nem villan fel bennük, s a hülyeségig elmerülnek a szolgálat sürgő-forgó semmittevésében." Az alvadt jellegtelenség mellett másik legkínosabb tapasztalata az emberek egymás iránti közönye, kapcsolataik hideg személytelensége. „Itt meghalhatsz anélkül, hogy rád sandítanának" — írja. Majd pedig: „Pétervár óriási omnibusz, minden utas, orráig beburkolózva ül, s csak azért elegyedik a közös társalgásba, mert éppen itt van és fázik."

Valótlan, magányos és kísérteties lények, kapaszdi, közönyös hülyék — ilyen volt Gogol legbelsőbb tapasztalata. Látta a személytelen gépezetet és a megalázott embert. Megszerezhető:, rokonérzéssel ábrázolható elevenséget nem látott. Ugyanilyen gyanakvón nézett körül a szalonokban is. Rejtelmeskedett, primadonnáskodott és unatkozott, mert ott is, némi joggal, sekélyesnek látott mindenkit. Ekkoriban írja: „Megfigyeltem az emberek sorsát, a bölcsőtől a koporsóig, s elmondhatom, csak megundorodtam... Erényről és istenről beszélnek, de közben nem csinálnak semmit." Ezután már nem is igyekezett különösebben megérteni őket, előre sejtette, mit tapasztalhat. A semmi aurájában látta Miklós cár összes alattvalóját, vagy mint egy kritikusa írja „sub specie mortis". Ekkoriban írja róla barátja és féligmeddig titkára, Anyenkov: „Igyekszik egyetlen társalgás során kimeríteni s első találkozásra megítélni az embereket, hogy megtakaríthassa magának a viszontlátás unalmát". Ez már a rosszkedvű karikaturista magatartása, s valamelyest megmagyarázza a Holt Lelkek pikareszk felépítését is — megnézni, kinevetni és faképnél hagyni Manyilovot, Szobakevicset és Korobocskát, hogy megtakaríthassa magának és mindannyiunknak a viszontlátás unalmát.

I

A romantikától elpártoló Gogol pétervári tartózkodása idején hét elbeszélést írt az élet sivárságáról. Háromnak még Ukrajna a színhelye, négynek a főváros. Szemléletük azonban közös: mindegyikben lemezteleníti tárgyát, és álgesztusaik mögött kimutatja kortársaiban a semmit. Ekkortól fogva valamiképpen Gogol minden műve az egyéniség paródiája. Bármelyik alakja négy elemre bontható: a nyers önzésre, a helyzeti kényszerre, a véletlen szokásra és a képmutató tetszelgésre. Az író már képtelen hinni a szabadakarat bármely formájában, mely emezeket lélekké kapcsolná, determinizmusa ösztönös és elháríthatatlan. Tekintete ennélfogva általában megvesztegethetetlen: hőseit belülről ábrázolni — talán az egy Akakij Akakijevicsen kívül — nem hajlandó. Ezután inkább csak a külső magatartás, a beszéd és a testi alak jegyeit rögzíti — egy kissé a behaviourista ábrázolómód groteszk és szabálytalan őseként. Művészetének nagy fogása a megelevenített látszat: alakjai mozdulatlan karikatúrák, de olyannyira szemléletesek, hogy az olvasó eleven írói teremtményeknek véli őket. Egy egész nemzedéket sikerült megtévesztenie, az orosz realizmus az ő példája nyomán bontakozott ki, noha ő maga nem volt realista a szó stílustörténeti értelmében.

A gogoli szöveg is ekkoriban szabadult ki a költészet és retorika gyámsága alól. Érzékien pontos lesz és főként alkalmazkodó. Képes mindenféle színlelésre, ha szükséges, tud közönséges és idétlen is lenni. Mondatai bármennyire szeszélyesek, tartalmi funkciójuktól sosem különülnek el. De Gogol nemcsak a bőség mestere, ismeri a kinem-mondás titkait is. Csaknem mindazt megvalósította, ami a prózának lehetősége, de mellőznie is sikerült azt, ami nem sajátja. Mondatainak több köze van Ilf és Petrov Babel, Leonov és Katajev szövegéhez, mint a kortársírókéhoz. Gogolhoz az orosz olvasók is előveszik az értelmező szótárt, nyelvének izomzata azonban változatlanul fiatal.

Ha a Tanyasi Estékben még a kisorosz derül honfitársain, a Régimódi Földes-

urakban már a gyanakvó pétervári Gogol próbál ellágyulni az otthoniakon — kissé lúdbőröztetően. Puskin okkal tartotta remekműnek ezt a „tréfás és megindító idillt, mely a szomorúság és a megilletődés könnyein át megnevettet". Mert csakugyan aranyos ez a két kis öregember, olyan egyetértésben peregnek éveik, mintha egy ódon zenélőóra figurái lennének. Milyen egyszerű minden, egy jó csirkehúsos béles, egy tányérka savanyított csiperkegomba vagy mézes körtebefőtt, s már el is telt az élet. S a szerelmük? Pulherija Ivanovna meghagyja a kulcsárnőnek: etesse jól, öltöztesse szépen az urát, majd ha már ő nem él. Afanaszij Ivanovics meg özvegysége ötödik évében elsírja magát a csibehús felett, mert azt éppen így szerette a felesége. Kétségtelenül nagy szerelem volt, nem fogott rajta a halál. Vagy nem is szerelem volt, csak összeszokás? Véletlen, melyet az évek törvényesítettek? A kor regényessége szóhoz sem jut ebben az egyszerű történetben, Gogol arról beszél, amit az érzelmesség évadán valóságosnak tart, borsikás gombáról, kakukkfűre ágyazott pálinkáról, az ébredés, az elalvás meghitt kis ceremóniáiról, az ezerszeres ismétléstől kedves tréfákról és zsörtölődésekről, arról, hogy milyen nevetséges apróságokból áll az élet. Az antiromaneszk szándék feltűnő, Gogol nem hajlandó becsapódni az egyéniség különös szenvedélyeinek irodalmi kívánalmaitól. Ám nagyítsanak a többiek, ő kisebbít a meggyőző és most még megindító semmiségekig. Aligha csupán mert régimódi *földesurakról* szól, általában gyanakszik a „nagy érzésekre" s a redukciót következő műveiben mind gyengédtelenebbül hajtja végre, annál is inkább, mivel ezután a Miklóskor sem nem régimódi, sem nem újmódi szokványos urairól szól.

A megszokás — véletlenek füzére — éppoly megmagyarázhatatlanul el is tépődhet, mint amilyen esetlegesen kezdődött. Miért barátkozik össze Mirgorod város két előkelősége, Ivan Ivanovics és Ivan Nyikiforovics? Mert szomszédok. És miért vesznek össze? Mert az egyik azt találja mondani a másiknak: gúnár. Egyébként mindketten remek emberek. Miért? Mert Ivan Ivanovics szereti a dinnyét, Ivan Nyikiforovics pedig a tornácon való fürdőzést kedveli s közben teát iszogat. Hát ezért. Csak természetes, hogy a két jóbarát e helyrehozhatatlan kijelentés után életreszólóan meggyűlöli egymást. Kedélyes az élet Mirgorodban. A gazdák megtömik a hasukat, süt a nap, gágognak a libák, néha mintha szeretnék, néha mintha gyűlölnék egymást az emberek — nincs jelentősége. Nem történik semmi, amiért érdemesebb volna hosszasabban elidőzni körükben. „Be szomorú dolog — kedves jó uraim — ezen a világon élni." — mondja végülis az író.

Mi történik ebben a sivár létben, amit érdemes lenne elanekdotázni. Itt-ott egy-egy mutatós botrány. A polgári unalomnak egyetlen torz drámája a botrány. Tőle retteg mindenki s mégis rá várnak szívszorongva. A botrányt keresi az irodalom is, a várva-várt azonosító szélső helyzetet, amikor a tisztes látszat egy-egy véletlen műhiba folytán megsemmisül és marad a pőre hitványság. Dosztojevszkij regényei majd botrányról-botrányra kapaszkodnak, s a közbülső időt ideges előkészületek töltik be. A XIX. század írói közül az oroszok a legotthonosabbak a botrány légkörében, talán mert az ő világuk a legbotrányosabb. (Tegyük hozzá: a huszadik századi íróknak eddig ritkábban volt szüksége a polgári lét színfalait belülről átütő botrányra — az élet extrém helyzeteit a történelem szolgáltatta.)

A botrányt, akárcsak az élet sivár, torz, durva és kísérteties helyzeteit, Gogol zsákmányolta ki először az orosz irodalomban. A revizor egészében botrány-tréfa. A Holt Lelkekben a garázda Nozdrjoov közbelépésére oszlik a kedélyes mellébeszélés. A botrány lehetőségével legtökéletesebben alighanem a Hintó című, anekdotából növesztett elbeszélésében él az író. Tolsztoj „utánozhatatlanul tökéletesnek" tartotta a Hintót, Csehov pedig az éppen előtte olvasott egész Oblomovnál sokkal többetérőnek. A hűvösen ítélkező Csehov naplójában szokatlanok az ilyen sorok: „Milyen természetes, milyen erőteljes író Gogol és micsoda művész. Az ő Hintója egymaga megér kétszázezer rubelt. Tökéletes elragadtatásba hoz és semmi zavarót nem érzek. Ő a legnagyobb orosz író."

Az olvasó talán nem tudja kellőképpen méltányolni Tolsztoj és Csehov elragadtatását, melynek kétségkívül eleme a kollégiális irigység. Írók általában azt csodálják leginkább mások műveiben, amit maguk nem tudnának megcsinálni. S többnyire

mindannyian: a kevéssel sokat mondást. A Hintó botránya valóban leterrorizálja az olvasót. Ó be kínos ez a „leégés". Ahogy a hálóingben kucorgó házigazdára a vendég tiszturak rácsapják a hintó ajtaját, az majdnem annyi, mintha a koporsó fedelet erésztenék rá. Nyájas-görbe tereferével kezdődik az anekdota, s alighogy gyanut fogunk, már gyilkosan elcsattant. Micsoda komisz humor vékonyítja ezt a novellát terjengős elejétől a pengeéles zárómondatokig. Ezt a humort egy nagy, korszerű felfedezés élteti: az intézmény és a magányos ember szembeállítása. Egy civil szemben az ezred tisztikarával. Reménytelen helyzet, egy isten is bohóccá válhatna velük szemben. Személyes kiválóságra a tiszturaknak nincsen szükségük: a tábornok akkor is tábornok, ha csak annyit mond pipája mögül, hogy: „pp... pp... pp". Ha többet mondana, még csorba eshetnék méltóságán.

Aki a testületen belül van, akinek megadatik a kegyelem, hogy ezredes legyen, vagy kicsivel rosszabb esetben államtanácsos, az I. Miklós birodalmában igyekezzék csak minél szabatosabban ezredes, illetve államtanácsos lenni, s akkor elnyerheti a gépezet alkatrészeinek is kijutó személytelen üdvösséget: úgy amennyire biztonságban érezheti magát. De aki fészkelődik, esetleg többet akar, vagy csak éppen nincsen szerencséje tokbabújni, egyszóval kívülreked, annak háromszor is jaj. Magányos lesz és az ami: vagyis semmi. Tönkretételét a gépezet kezdi és ő maga folytatja. Megszégyenítik, elvadítják, míg valószínűtlen figura lesz mint a Köpeny vagy az Őrült naplójának hőse.

A pétervári novellák ebben a lelki helyzetben íródtak, s velük két új elem jelenik meg az orosz prózában: az intézmények borzalma és vele szemben az ember, mint tehetetlen áldozat. Közöttük vibrál az orosz regények humánus többlete, az, amit az ugyanakkor szentimentális, vagy száraz nyugati irodalom a részvét vallásának nevez.

Íme, két kishivatalnok a cári fővárosban: Basmacskin és Popriscsin, egyazon megalázottság két pólusán. Akakij Akakijeviccsel tulajdonképpen nem volna semmi baj. A lúdtollnak ez az emberi nyúlványa gyönyörűséggel éli fegyencéletét az akták között, alázata már-már a hülyeségig ér. Ám a véletlen úgy hozza: fel kell lázadnia. Mert az ő helyzetében mi más volna ez a fennhéjázóan drága köpenyvarratás (melyre Akakij Akakijevics, dicséretére legyen mondva, szörnyű aggodalmak után szánja csak el magát), mint orcátlan lázadás ama rangosztály illendősége ellen, amelybe egyszersmindenkorra besoroltatott. Hogy a sötét utcán elragadják tőle egyénieskedő, selyembéléses-szőrgalléros paradicsomát, az már csak eredendő bűnének következménye. S hogy még ezek után odamerészkedik a *fontos személyiség* elé, olyan megátalkodás részéről, amelybe természetesen belehal. És kísértetté lesz. Mert egyszer, egyetlenegyszer ebben a „tövig rothadt" birodalmi székvárosban az igazságnak is testet kell öltenie, nemcsak a kényszerűségnek. Ha kísértetalakban, hát kísértetalakban. De arról a *fontos személyiségről* le kell rángatni a bundát. Fagyjon meg a nyomorult.

És Popriscsin? Ő a fordított Basmacskin. Nem hajlandó tudomásul venni helyzetét. Előbb még így ír: „Az ördög vigye el! Nem bírom tovább!... Folyton csak apród vagy tábornok. Minden ami szép és jó van a világon mindig vagy az apródoknak vagy a tábornokoknak jut". Dehát mit tehetne ez ellen egy ügyefogyott címzetes tanácsos? Aki embernek is csak „címzetes", mert emberszámba legfeljebb a valóságos államtanácsosok rangosztályán felül veszik a hivatalnokot. Mit tehetne? Semmit. Vagy csak annyit, hogy elhagyja az eszmét, mely mindúntalan helyzetére figyelmezteti. „Miért vagyok én címzetes tanácsos? És hogy lehet az, hogy én címzetes tanácsos vagyok? Lehet, hogy én valami gróf vagy tábornok vagyok, csak látszom címzetes tanácsosnak, lehet, hogy magam sem tudom még micsoda is vagyok tulajdonképpen." Honan tudná a jámbor, hisz az nem lehet, hogy az ember annyira semmi legyen, mint Akszentyij Ivanovics Popriscsin I. Miklós cár uralkodásának valahányadik esztendejében, vagyis értelmesebb időszámítás szerint: „ben év 349 ruáriusfeb negye harminc dikén". Kétség sem fér hozzá, hogy ő egy másik igazságszolgáltatás szerint „VIII. Ferdinánd spanyol király". De ha a többiek nem hiszik el? Akkor Popriscsinnek hétrossz!„ Nem tudom, nem bírom tovább elviselni... Foly-

ton hidegvízzel locsolják a fejemet. Nem figyelnek rám, nem látnak, nem hallanak meg. Mit ártottam én nekik? Miért kínoznak?" És akkor már csak jajveszékelni lehet. Meg elképzelni a trojkát, az anyához röpítőt, aki talán majd megmenti „az ő szegény fiát". Ó az a trojka, milyen valószínűtlenül száguld elő a Holt Lelkek végén is!

Két fura emberke, két nevetséges mártír az érccsődör patái alatt. A megbántott Gogol két szemérmes jajszava. Bukfenc és fintor, aztán egyszercsak nagyon tisztán megszólal a kétségbeesés. Ez a legtöbbször rejtőző „mélylíra" járja át s teszi oly színjátszóan maradandóvá Gogol legképtelenebb humorát és leghumorosabb képtelenségeit.

Egy novellányi időre Gogol is felült a modern fantasztikum trojkájára. Az Orr volt Gogol legrosszabbul fogadott és alighanem a leginkább gogoli írása. Sületlennek, ízléstelennek szapulták, s mert a szerzőben volt valami becsvágyó alkalmazkodás — elakadt a kísérlet, amelyhez képest Kafka pontosrajzú, jelképes valószínűtlensége nem újszerűbb, csak alaposabb, méltatói szavával: „kozmikusabb".

Csakugyan, van-e benne valami, mint Gogol állítja, hogy Kovaljov kollégiumi ülnök orra egy szép napon megszökik végzetrendelte helyéről s titkos tanácsosi egyenruhában kocsizik a Nyevszkij Proszpekten, ájtatoskodik a Kazanyi székesegyházban, a legnagyobb pácban hagyva, sőt le is gorombítva a rangban alatta álló tulajdonosát? Puskin is, Belinszkij is úgy vélték: van benne valami. Ez a szokatlan esemény két elvont ítéletet is tartalmaz. Először is: Kovaljov őrnagy orra, ha egyszer egyenruhához jut, addigi viselője összes egyéb tartozékainak híján is titkos tanácsos lehet, legalább akkora jogcímen, mint a többi titkos tanácsos. Másodszor: Kovaljov őrnagy az orra nélkül tökéletes nulla, mert ily csúful megfogyatkozván, természetesen befellegzett mind a karriernek, mind pedig a jó pártinak. Akkor viszont mit ér az élet? Kovaljov éppencsak kollégiumi ülnök és vőlegényjelölt. Semmi több. S erre a vigasztalan tényre nemcsak mulatságosabb, egyszerűbb is rámutatni az orr-fosztás fahangon közölt képtelensége által. Épp ez a könnyebbség teszi oly meggyőzővé Gogol fantasztikumát. Megrekedt korokban, természetellenesen, elidegenült viszonyok között, az emberek megfoghatatlanul rejtőznek lárváikban, s az író lesheti a botrányt, amely a lényeget — üresség üket — nyilvánvalóvá teszi. De ha türelmetlen? Akkor laboratóriumi úton előállíthatja a botrányt: megszökteti Kovaljov őrnagy orrát, s lényének sekélyességét épp e rendkívüli bonyodalom által érzékelteti. Mert ha amaz inkriminált arcdudor netán a helyén maradna, Kovaljov őrnagy esetleg holtáig pöffeszkedhetne vacak szerepében.

A modern „csoda" itt nem dísz, nem is cél, csupán egy elvontabb realizmus eszköze, önkényes késmetszés a nyúlós valóságba egyenest a lényegig. Krónikása következésképp nem az örökölt mitológiát varrja a hétköznaphoz, hanem eredeti mítoszalkotó módon a triviálist csavarja képtelenné. Ez meghatározza a közlés módját is: a tetszelgő ámuldozás mindent elrontana. El kell fogadni az abszurdumot, úgy kell tenni, mintha mindaz, ami történt, tökéletesen természetes lenne. A csoda egyenesen megköveteli a száraz naturalizmust. Így alakul ki az a bizonyos eltévelyítő halucinatórikus olvasásélmény, mely némi szorongás után („ki a bolond, az író, vagy én?") megoldásképpen töprengésre késztet.

E legkevésbé szájbarágós realizmusnak 1835-ben nem volt sikere. Gogol joggal attól tarthatott, ha tovább halad ezen a számára olyannyira természetes úton, végülis önmagának fog írni, a kritikusok felfalják és az ő amúgyis bizonytalanul lekoncolt képzelete egyszercsak teljesen eloldódik a valóságtól, s az elvont igazság szférájából átsiklik az elvont önkényesség, a „tiszta vízió" körébe.

Puskinhoz fordult tehát, s a depresszió mélypontján témát kér egy komédiához. A színpadi mű, vélte, eleve közösségi alkotás, valóságlátása felfrissülhetne egy társadalmi szatírában. „Legyen szíves — írja barátjának — adjon valami témát. Egyszeriben ötfelvonásos és esküszöm: ördögien mulattató komédia lesz belőle." Puskinnak természetesen épp a fejében motoszkált egy pompás ötlet, természetesen habozás nélkül átadta Gogolnak, (pedig maga szerette volna megírni, akárcsak egy év

múlva a Holt Lelkek anekdotáját), Gogol pedig hetek alatt megírta a Revizort, Turgenyev szerint egyikét „a legtekintélyrombolóbb vígjátékoknak, mindazok közül, melyek valaha is színpadra kerültek".

A Revizor

Gogolnak legkedvesebb írása a Revizor volt. Összefoglaló „főmű" volt ez is, akárcsak a Holt lelkek, de ezt még rokkanás nélkül hozta a világra, s bár fiatalon írta, s csiszolgatta is még, érezte: különbre nem telik. Szerette a Revizort, mert nevetése ebben a komédiában a leginkább magabiztos. A pétervári elbeszélések alapszólama a kétségbeesés. A Revizorban Gogol mintha fölébeemelkedne Oroszországnak, mintha kedves szavával a „színpad katedrájáról" egy lélegzetre kiadhatná magából egész undorát. Hogy Mérimée ezt a komédiát, a francia nézők nevében túlságosan is szomorúnak érezte, jámboran kijelentve: „Az ilyen gázembereket nem kigúnyolni kell, hanem börtönbe zárni, aminek csak annyiban van értelme, amennyiben jelzi a különbséget a francia és orosz társadalmi viszonyok között.

A lakonikus tabló valóban teljes. Miklós cár hatalmassá tette az államot és gúzsba kötötte a társadalmat. Íme az eredmény: kiskirálykodás, korrupció, pangás. Társadalmi ellenőrzés nincs, a közvéleménynek „hallgass" a neve s a katonásan, korszerű elgondolások alapján megszervezett államkolosszus semmirekellő tolvajok bűnszövetkezete lett. Hogy az apparátus erőszakos és haszonleső, az talán még a kisebbik baj. Veszedelmesebb az a hülyeségig kedélyes ázsiai anarchia, a semmittevésnek és cinizmusnak az a ragálya, amelyet maga körül terjeszt. Gogol a zsarnoksággnak és a gyengeelméjű romlottságnak erre az összeszövődésére figyelt fel és a Revizor szatírája ettől lett többrétűvé. A komédiában nyoma sincs semmiféle allegóriának. A színhely szóról szóra egy bizonyos kisváros, (még akkor is, ha Gogol megtérése után úgy magyarázta: lelkünk a város, melyben szenvedélyeink garázdálkodnak). De a szatíra, noha pepecselően, szinte már epikusan aprólékos (még a bírósági teremben legelésző lúdfarm, a pulpitus fölé akasztott kutyakorbács, a kórházi betegek hálósipkái, a rabok kosztja és a tanárok illetlen rigolyái is szóba kerülnek), ugyanakkor annyira általánosító erejű, változatos és szertelen, hogy a színfalak mögött egyszercsak feltárul egész Oroszország. S ez a különös kisvárosi polgármester, amint méltóságos ömlengésekből komisz szellemességre, rettegő hízelgésre, majd a kicsinyes pöffeszkedésen át vicsorgó bosszúra vált át, néha már minden zsarnok közös ábrándja lesz, olyannyira, hogy az általa elrendelt előadásról távozóban maga Miklós cár is savanykás humorral jegyezte meg: „Szép kis darab. Itt aztán mindenkinek kijutott, de leginkább nekem." S bár Miklós cár és romlott bürokráciája már régesrég a történelemé, a Revizor szatírája ma is pörköl, mert a huszonhatéves Gogol egyésnegyedszázaddal ezelőtt néhány kisvárosi csirkefogó arcára rá tudta vésni a mindenkori elnyomók megismétlődő lárvavonásait.

A Revizornak, mondják, csak „lírai hőse" van, már tudniillik Gogol. Dísztelenebbül fogalmazva, Gogol színpadán válogatott nyikhajok találkoztak össze, s aki éppen nem cégéres gazember, az okvetlenül agyalágyult. Gogol sajátos farce-szemléletét egy derék ember látványa a színpadon ugyancsak megzavarná.

A kortársak még nem tudtak mit kezdeni ezzel a parabolisztikus valószínűtlenné csigázott humorral. „Gogolban nincs semmi természetes, minden csak önkényes kitalálás és torzkép" hangoztatták a maradiak. „Természetesen csak farce" mondogatták gyakran barátai is. „Valószínűtlen", „mesterkélt", „eltúlzott" vagy éppen „se-füle-se farka" lépten nyomon efféle megjegyzésekbe botlott az az író, akit később a naturalizmus megteremtőjének neveztek. Mások kötelességüknek érezték, hogy védelmükbe vegyék kedves írójukat. „Hősei emberek, nem bábok" hangoztatta a radikális Belinszkij. A konzervatív Akszakov ugyanígy nyilatkozott, sőt „alaposan megmondta véleményét" mindazoknak, akik más nézeten voltak. Ez a Gogolt akkoriban megkeserítő vita mai szemmel akadémikusan lényegtévesztő. Gogol műveinek igazságtartalmát legkevésbé sem csorbítja annak elismerése, hogy a *farce* magyarán a már vásárian szertelen humor művészetének egyik uralkodó eleme. A karikatúrában elrejtett ítélet közvetve éppoly igaz, mint a reális típusé közvetlenül. Művészete rangját egy

árnyalattal sem süllyeszti alább a föntebbi megállapítás. Sem Arisztophanés, sem Shakespeare, sem Molière nem óvakodtak a farcetól. A farce Gogol művészetében tartalommal teljes, nem annyira durva, inkább felfokozott.

Szerepe a közhely érvénytelenítése. Gogol szatírája hadjárat a banalitás ellen. A tisztesnek vélt, szólamoktól megszentelt, magatartásmódokat, érzéssablonokat, elvsémákat Gogol lefejti viselőikről, és kimutatja, ha nem is mindig hitványságukat, de azt a gyanús kényelmet, mellyel semmi-emberek beléjük öltözve látszatformát nyernek. A pétervári művelt, társasági úr önmagában nem volt ellenszenves Gogol kortársai előtt: Hlesztakovot látva azonban az összes ilyen urak rosszul érezhették magukat a nézőtéren. A szerény adagolásban lélekemelő közhelyeket Gogol felcsavarta, inadekvát helyzetbe siklatta és ezzel kortársainak érzésvilágát a legmesszebbmenően kérdésessé tette.

A Revizor e két szövetséges erénye: a társadalmi szatíra és a közhely-irtás közül az utóbbi a Kártyások című egyfelvonásosban érvényesül a leghatásosabban. Színpadi felépítését tekintve ez a komédia tökéletesebb a Revizornál. A komikum elméletírói szerint a félreértés alaphelyzete a vígjátéknak, minthogy általában a helyzettel ellentétes cselekményt érezzük nevetségesnek. A Revizorban még a klasszikus shakespearei-molièrei félreértés adja a sajátos gogoli humor hátterét. A néző tudja, amit a szereplők nem tudnak, és ez állandó derülésre ad módot. A Kártyásokban a félreértés teljes, látószög száznyolcvan fokkal fordul el, már nemcsak a főszereplő, a nézők sem tudják, hogy az alakított alakok is alakítanak és a színpadon a komédián belül egy másik rejtett színjáték folyik. Az írói feladat itt szigorúbb, majdnem az előadás végéig rövidtávú tévesztésekkel, méginkább a gesztusok önmagukban rejlő komikumával kell lekötnie a nézőt, s csak azután lehet fejbekólintani a közléssel, hogy a szereplők maguk is komédiáztak, a fondorlatosabb és szövetkezett csalók rászedték a gyanútlanabb, magányos hamiskártyást. A szélhámosság lehetőségei végtelenek; így a tanulság, a fikció pedig kétszeres volt. S ami addig is mulatságos és paradox volt, hogy tudniillik a hamiskártyások ugyanolyan elfogulatlan tisztelettel beszélnek foglalkozásukról, mint akármely bankár vagy miniszter, a kettős színpad belső függönyének széthúzódása, bár még nevetünk, már inkább mégzavar és elgondolkozásra késztet. Hát semmi sem hiteles? A legmélyebbről jövő nemesség, sőt az aljasság is színlelhető egy még bonyolultabb aljasság érdekében? Pedig milyen ismerős típusok voltak az első színpad szereplői is. Mi van hát akkor a hátulsó színpad mögött? Semmiesetre sem típusok! Valami sokkal kocsonyásabb és valószínűtlenebb emberiség, mint amilyenre a XIX. század többi leleplező realistái rámutattak. A gyanakvók között Gogol a legszúrósabb szemű gyanakvó. A társadalmi szerepnél fogva kiforgatja az egész embert, mint egy nadrágzsebet és nem nyugszik, amíg mindent ki nem rámolt. Gogol nem híve az üresség nek, de fölismerésével arra kényszeríti, hogy őszintén, részletekben és kritikusan rakodjunk vissza minden szükségeset magatartásunk zárt formái közé. Ami meg cifraság, közhely, azon nevetni egyet és a szemétbe vele! Gogol nemcsak nagy gyanakvó, de nagy tanító is volt, furcsa módon művészetének éppen azzal a tagadóerejével, melyért bűntudatában halálra sanyargatta magát.

Holt lelkek

A bűntudat már a Revizor után elfogta, de a nevetés démona nem tudott benne elcsitulni, míg az igazság mérlegére nyomtatékul az elbeszélések és komédiák mellé oda nem tette a Holt lelkek első kötetét, tanaúságul a kor ellen, melyben a lélek, vagy egyszerűbben a jobbágyparaszt, élve vagy holtan, törvényes paksus szerint adható-vehető, mint az igásbarom.

A külföldi út eleinte valóban az volt, aminek Gogol szánta: hunyorított szemű hátrahúzódás a biztosabb áttekintés kedvéért. Ekkor még igaz, ami később már öncsalás. „Csak akkor tudok elevenen belekapcsolódni a világba, ha eltávolodom tőle. Ezért tudok Oroszországról csak Rómában írni." Hátrálnia kellett Oroszországtól, melyben „olyan derekas kollekciója gyűlt össze a ronda pofáknak, hogy irtózat rájuk

nézni. Most is köphetnékem van, ha rájuk gondolok". A távolság most még csak távlat. „Egészen úgy érzem magam, mintha Oroszországban lennék. A mieinket látom magam előtt, a földesurakat, hivatalnokokat, a parasztokat és viskóikat, egyszóval az egész parovszláv Oroszországot." Megjósolja, hogy „most majd új körök támadnak" ellene, „dehát mit tegyünk! Türelem!"

Feltevése teljesen jogos volt. A Revizort, egy barátja szerint azért mocskolták, mert „a közönség egyik fele a baksist adja, a másik fele zsebrevágja", de ezt nem szeretik szellőztetni. Mindenesetre a Revizort inkább azoknak volt oka utálni, akik a baksist zsebrevágják, vagyis a hivatalnokoknak, Gercen kevéssé hízelgő szavával „az orosz társadalom vámpírjainak". A Holt lelkek szatírája a megvesztegetőkre is kiterjeszkedik, a jobbágytartó földesurakra. A múlt század első felében ez a regény volt a legteljesebb és a legkeserűbb ábrázolása az orosz társadalomnak, akkori hatása számunkra szinte elképzelhetetlen. Gogol egyik iskolatársa szerint „ahol a Holt lelkekről esett szó, ott az elragadtatás és az elkeseredett gyűlölet között nem lehetett középút". Akszakov szerint a fiataloknak annyira tetszett a könyv, hogy betéve tudták hosszú részleteit. Voltak sznobok is, akik előbb zavarba jöttek, de aztán mulattak és megkedvelték a regényt. Egy orosz arisztokrata Párizstól Rómáig hahotázott a vonatban — a Holt lelkeket vitte magával útiolvasmányul. Az olvasók harmadik csoportja azonban „vadul meggyűlölte Gogolt. Magára ismert a regény alakjaiban és őrjöngve tiltakozott egész Oroszország megrágalmazása ellen. „Tolsztoj egyik bolondos, kicsapongó, de vadreakcionárius nagybátyja Gogol Szibériába száműzetését követelte. Komoly szenátorok pedig: „Ezt a felforgatót küldjék olyan messzire, ahova még a varjú sem viszi el a csontját!"

Ez a mélyen megkínlódott s egyszersmind féktelenül mulatságos regény „Oroszország lélegző hulláiról" (Gercen szava) anekdotikus-pikareszk szerkezete jóvoltából végigkalauzol az orosz társadalom három legfontosabb körén: a földesurak, a kormányzósági tisztviselők és (Kopejkin kapitány kíséretében) a pétervári hatalmasságok világán. Az első kör arcképsorozata a legemlékezetesebb. Manyilov, Korobocska, Szobakevics, Nozdrjov és Pljuskin díszes ötösében sokan csak különcködő és véletlen karikatúra-csoportot láttak. Csakugyan így van? S Gogol szédeleg, amikor leveleiben mindúntalan regénye mélyebb értelmére utal titokzatoskodón? Gercen az írót igazolja egyik figyelemreméltó észrevételével: „Vajon mi is, fiatalkorunk óta így vagy amúgy, nem a Gogol hősök életét éljük? Egyikünk megmarad a manyilovi ostoba ábrándozásnál ,a másik garázdálkodik à la Nozdrjov, a harmadik Pljuskinná eszelősödik". Mind az öten nyomott, patológikus figurák. Az orosz hűbériség válsága lent a jobbágynyomorban, fent a földesurak elvadulásában ad hírt magáról. Ez az öt korcs egy megrekedt osztály szellemi nyomorúságának öt alapvető lehetősége. Manyilov a humánus, Szobakevics a konzervatív, Korobocska az óvatos, Nozdrjov a könnyelmű, Pljuskin a takarékos földesúr paródiája. Mindegyikben egy eszményített birtokosi magatartásközhely aljasodik hígvelejű szörnyeteggé. A nyomás mindenkit eltorzít, s ha a „valóságban" lehettek is vonzóbb figurák, az öt közül valamelyik díszalaknak a torzképét a Miklós-kor minden földesura kisebb-nagyobb mértékben magában hordta. Válaszul a vádaskodásra, hogy Gogol mindenkit befeketítve görbe tükröt tart az orosz társadalom elé. Grecen Puskin példájára hivatkozott: „Puskin az Anyeginban egy vonzó fiatalembert mutatott, Vlagyimir Lenszkijt. Később agyon is lövette, s ezt jól cselekedte. Milyen sors várt volna különben rá? Hogy is ne halt volna meg, ha egyszer nemes és szép alak volt. Ha életben marad, tíz év alatt elhízik és talán okosabb változatban, de mégis csak Manyilov lett volna belőle. A Holt lelkek eleven szereplői is *holt lelkek* mindnyájan. Ezért ragaszkodott Gogol regényének furcsa címéhez és ezért akarta azt megváltoztatni a cenzura. (Nemcsak a cím metaforikus értelmét, szószerinti jelentését is sérelmezték a cenzorok. Gogol, mondták, már a regény címével is a lélek halhatatlanságának dogmája ellen tör.)

A cenzura másodsorban attól tartott, hogy az olvasók egyike-másika kedvet kap Pavel Csicsikov vagyonszerzési elgondolásának utánzására. Botrányosnak tartották, hogy a szerző sorozatosan szélhámosok szemszögéből gúnyolja az államfenntartó osztályt. Mi tagadás, Gogol csakugyan mindhárom komédiában és a Holt lelkekben

is szélhámos-szemmel nézett körül a világban. Sőt műveinek költői igazsága épp e kétes úriemberek jövés-menésének köszönhető.

Miért választott Gogol szélhámosokat hőseiül? Bizonyára nemcsak azért, mert ábrázatuk kellemesebb, modoruk csiszoltabb, öltözékük divatosabb, mint az orosz vidék bugris uraié. Hlesztakov és Csicsikov egész egzisztenciájukkal kiváló szolgálatot tehettek az írónak.

Mindenekelőtt utasokként jöttek kapóra. Messziről jött ember többet lát, s főként áttekintőbben. Lehetőleg Pétervárról jöjjön (hadd nézzenek föl rá és illegessék magukat előtte a vidéki uraságok, de ne legyen mégsem rangbéli, mert akkor maga is éppoly ostoba és elfogult lesz, mint vendéglátói. (Gogol mondta: „Társadalmunkban minél előkelőbb valaki, annál inkább ostoba"). Jellemet ne hozzon magával, arra nincs szükség, megzavarná vele Szobakevicsékat. Egyébként sem őrá vagyunk kíváncsiak, hanem azokra, akikhez elkalauzol, akiket felizgat és formába hoz, akikkel szemben pontosan úgy viselkedik, hogy el legyenek tőle ragadtatva, de ő, a hanyag kaméleon közben a vesékbe pillanthasson. Ne legyen rosszlelkű, vagyis ne foglalkozzon túlságosan sokat önmagával, de jó se legyen, mert akkor megbotránkozik és erkölcsös tirádákkal untatja az olvasót. Legyen és mégse legyen, nyüzsögjön, de ne kösse le figyelmünket, ne módosítson, csak serkentsen, legyen a társaságban az, ami a vegyületek között a katalizátor, se nem cinkos, se nem szolga, de mégcsak nem is lázadó, nincs más meghatározás: szélhámos. Csicsikov úr és ifjabb kollégái belülről nézik, de kívülről látják Oroszhon uralkodó állatseregletét. Hitelesebb képet senki által nem nyerhetnénk.

Még egy jószolgálat: Gogol humora éppenséggel a szélhámosok részvétlen figyelmét igényli mankóul. A nevetés önmagában véve érzelmetlen aktus. Az ál-ésszerűségben meglátni a képtelent, az eleven lényben az automatát — absztrakt öröm, a szeretet is, a gyűlölet is valamiképpen megzavarja, az előbbi iróniává, az utóbbi szatírává módosítja. Ha a Köpeny ironikus, a Revizor pedig szatírikus, akkor a Holt lelkek sajátlagosan humoros olvasmány. Humora nyers, filozófikus és meghatározhatatlan ős-humor. Kettős valószínű lelki forrása: az idegenkedő undor és az édes szentségtörés. Rangosabb honfitársait, (mondhatnánk tágabban is: az embereket) Gogol sem szerette, sem nem gyűlölte, nem tudott közösséget érezni velük és alkalmasint megvetette őket. S minthogy nem tudott mit kezdeni velük, kinevette őket. Vagy prédikált nekik, mert absztrakt szelleme kárpótlásul néhány általános eszmét szentesített. Az egyik ilyen volt Oroszország. A szépséges, amelyet imádott, és az undorító, amelytől köphetnéke volt. Innen a Holt lelkek kettős hangja: a megcsömörült elutasító kajánság a konkrét Oroszország irányában és leboruló hódolat Oroszország eszményi képe előtt. Amikor éppen elfáradt görcsösen imádni hazáját, s ez eleinte gyakori eset volt, kinevette a szakrilégium gyönyörűségével. Az egyházak általában idegenkednek a szentségkeresőtől: megismerik benne az anarchistát. Gogolra mindenesetre holtáig gyanakodott a Szent Szinódus, lelki vezetője többek között az anarchikus látás démonát akarta kiűzni a hajdani nagy nevetőből.

Ha a komikum érintésére az érzés szatírát, vagy iróniát választ ki magából, az ész szellemességgel felel rá. A bonyolultban kimutatja az egyszerűt, kettészeli a gordiuszi csomót, áttetszővé reflektorozza a világot. Gogol nem volt szellemes. A szellemes ember két pont között a legrövidebb utat választja, az egyenest. Gogol mindig a görbe utat választotta. Vagy felfelé görbített s ilyenkor dagályos lett, vagy lefelé — s ilyenkor csúfondáros volt és borzongó. Humora szív és elme között valami közbülső forrásvidékről ered: a vízió tájékáról.

Látomásának a *sivárság* kényszeres észrevétele adja sajátos jellegét. Nemcsak alkati ürességélménye hajtotta erre minduntalan, az orosz valóság par excellence sivár volt. Nemcsak a *mogorva* — hanem a *jellegtelen* értelmében is. A karakter szerves, erkölcsi teljesítmény, mind az egyénre, mind a társadalomra vonatkoztatva. Meg kell érte küzdeni, az utóbbi esetében tevékeny és szabad közélettel. A cári önkény csak formaruhás csinovnyikoknak volt bővében, de gomb, zsinór és kitüntetés mögött, a haptákban álló ember szürke volt, lágy és formátlan.

A Holt lelkekből kicsendülő közvetlen társadalombírálathoz a sivárságnak ez a

víziója társult talán még terhelőbb vádként az otthoni rendszer ellen. Hogy a legellenségesebb indulatokat ezzel idézte fejére, azzal Gogol maga is tisztában volt. Érdemes hosszasabban idézni kissé túlzó gyanúpörét: „Ez az adomány" — a sivárságot felidéző látásmód — „legnagyobb erővel a Holt lelkekben nyilatkozik meg. Annak, hogy a regény megbotránkoztatta Oroszországot és akkora hűhót kavart fel maga körül, egyáltalán nem abban látom okát, mintha oly rendkívüli szigorral tárta volna fel az ország sebeit és nyomorúságát, vagy éppen a diadalmas bűnt és üldözött ártatlanságot ábrázolta volna. Hőseim nem bűnözők. Elég lett volna akárcsak egyiküket is valamilyen rokonszenves vonással felruháznom, ahhoz, hogy olvasóim kibéküljenek a regény alakjaival. De ami legjobban felháborította a közönséget, ez az általános sivárság, hogy egyik hősöm silányabb a másiknál, hogy a szerencsétlen olvasó nem talál semmilyen vigasztaló képet, a legcsekélyebb oltalmat sem a pillanatnyi fellélegzésre, úgyhogy mire végére ér a könyvnek, úgy rémlik, mintha dohos pincéből támolyogna ki...

„Készségesen megbocsájtották volna, ha netán valami festői gonosztevőt ábrázolok, de ezt a sekélyességet nem tudták megbocsájtani. Az orosz olvasó erősebben borzadozik önnön semmisségétől, mint hibáitól és bűneitől."

Gogol humora a Holt lelkekben a legféktelenebb, de mégis minden tréfája az életnek erre a penészes szürkeségére utal. Igaza volt Puskinnak: a Holt lelkek a legmulatságosabb és legszomorúbb könyv, amit valaha is Oroszországról írtak.

A Holt lelkek első kötete utolsó erőfeszítése volt a büszke Gogolnak, aki 1837-ben még így írt: „Lassan már egy éve, hogy idegen földön élek... mégis eloldhatatlan lánc, bilincsel az otthonhoz s a mi szegényes, fakó világunkat többre becsülöm a legcsodálatosabb műalkotásnál és a rám itt annyival szívélyesebben boruló egeknél. És még én ne szeretném szülőföldemet! De hazautazni, elviselni ennek a törpeelméjű osztálynak a felfuvalkodott dölyfösségét, amint előttem fennhéjázik és netán még mocskot is szór rám?! Nem, nincs több alázatos szolgálat!"... Aztán mégis lett.

Rómában nincs mitől szenvedni, rossz emlékei tompulnak, az otthoniak kínját nem érzékeli. Puskin meghalt, az uralkodó pénzzel támogatja. térítő hercegnők és ókonzervatív hazafiak ajnározzák körül az írót. A magáramaradó már nem a tapasztalatban, hanem a benső megvilágosodásban bízik, szelleme fáradékonyabb, tartása gyermekesebb, leveleiben mind felötlőbb a magamutogató szenvelgés. Az élményhiány az esztétát fölébe emeli a művésznek, a moralistát a tekintélyrombolónak, a vallásost a nevetőnek és legfőképpen: a hazafit a tisztánlátónak. 1840-ben már így ír: „Oroszország szeretete mind erősebben támad fel bennem. Sok minden, ami azelőtt kellemetlennek, sőt elviselhetetlennek látszott, most a maga semmisségében és jelentéktelenségében eltörpül, s már csak nyugodtan és egyenletes kedéllyel mélázom rajta, hogyan is vehettem mindezt annyira a szívemre".

Amint telnek az évek, összes addig írott művét megtagadja: „Drága barátnőm, én nem szeretem korábban írott műveimet, különösen a Holt lelkeket nem." Máskor meg azt állítja, a Holt lelkek nem tagadó szellemű regény, s rejtett magasztaló értelme a soron következő kötetben zavartalan tisztasággal felragyog majd. Művéből akkor mindenki vigaszt és erőt meríthet, életével az ő útmutatása szerint minden pravoszláv kiengesztelődhet. De addig még „rengeteg munka és hosszú lelki szenvedés áll előttem. Tisztábbá kell tennem lelkemet a bércek havánál, a derült égboltozatnál és csak akkor lesz erőm a győzelemhez a nagyszerű életpálya elkezdéséhez, s csak akkor oldódhat meg létezésem rejtélye."

A tanításhoz mindenesetre máris hozzáfog. Boldog-boldogtalannak tanácsokat osztogat, milyen legyen a gondos háziasszony, a példás családanya, a hű hitves, hogyan intse meg lusta és korhely cselédeit a szigorú, de igazságos gazda, miként kell békén tűrni a sorscsapásokat, napjában hányszor kell imádkozni, étkezés előtt-e vagy után, majd — és ezt sokszor írja —, az írónak előbb tökéletesen meg kell tisztulniuk ahhoz, hogy a cenzúrában ne a szolgaság jelképét, hanem a Gondviselés, valamint

az Uralkodó jótéteményét láthassák. A közhelyek gyilkosa a legutálatosabb közhelyekkel bombázza ismerőseit. Mindezeket aztán csokorba gyűjti (leveleiről ugyanis másolatot készített) és közreadja az alábbi hosszú című könyvében: „Válogatott részletek barátaimmal folytatott levelezésemből". Azt reméli, hogy sokakat, akik a Revizor és a Holt lelkek miatt meggyűlölték, ezzel a munkájával majd megnyer.

„Üzenete" senkinek sem tetszett. Vagy legalábbis tíz ujjon megszámlálható keveseknek. A haladó szellemű olvasók helyette szégyellték magukat és fel nem foghatták, hogyan nyomathatott ki a legnagyobb élő orosz író ennyi visszataszító ostobaságot. A konzervatívok oly hisztérikusnak és szolgainak találták gondolataik visszhangját Gogol könyvében, hogy már-már paródiára gyanakodtak. A kormány pedig szükségtelennek nyilvánította, hogy a jobbágyrendszer csakis reátartozó kérdéséről bárki, bármilyen szellemben véleményét hangoztassa. A közönség túlnyomó része azt suttogta: „Gogol meghibbant".

A már halálos beteg Belinszkij csodálatos levélben magyarázta el Gogolnak, mit tett. „Korbács prédikátora, tudatlanság apostola, obskurantizmus és lelki sötétség bajnoka, tatári erkölcsök dicsőítője — mit művel ön?" De Gogol ebből már keveset értett, könyve fogadtatásától megszeppent, az előadottak szerénytelen hangnemében keresi a hibát s lelki vezetőül fogad egy bizonyos Matvej Konsztantyinovszkij nevű komor, tudatlan és erőszakos szerzetest, aki megtisztítaná a gőgtől.

Rendületlenül írja a Holt lelkek második kötetét, ezt a Tolsztoj szerint „ízetlet és otromba", de az elsőhöz képest mindenesetre bágyadt tanmesét, majd mikor odahaza, Moszkvában, elkészül vele, egy éjszaka elégeti az egész kéziratot. (Egy másik példányból maradt meg néhány töredék.)

Misztikus, majd egyre inkább böjtös-aszkétikus vallási erőfeszítésében menekvést nem talált, csak bűntudatot és a kárhozat félelmét. Életkedve elapad, sem enni, sem mozogni nem hajlandó, nyöszörögve tűri az orvosok buzgalmát: nadályt, mustártapaszt, jeges fürdőt és beöntést, míg végül kereszttel a mellén s utolsó percében létrát követelve, meghal.

A ház körül egész tömeg zokog, s az érckoporsót mérföldeken át vállukon viszik a moszkvai diákok a Danyilovi monostor temetőjéig.

*

Négy év múlva Miklós cár is meghalt — meg akart halni. Köpeny nélkül hajtatott ki a téli éjszakába, sikerült tüdőgyulladást kapnia. Az író is, a cár is életük csődjétől futottak a halálba. Mindkettejük szelleme kölcsönösen legyőzte a másikét. Miklós az önkény fenntartásában, Gogol megtagadásában fáradt el. A különbség nem csekély. Egy évszázad múltán: a cár fantom, Gogol nevelő. Megtanít nap, nap után kérdésessé tenni létünket, hogy egyszersmind igazabbá is tehessük, jobb esélyekkel és az ő alkuja nélkül.

Mai lengyel költők

Kerényi Grácia fordítása

Władysław *Broniewski* (szül. 1897) a lengyel forradalmi líra legkiválóbb képviselője a huszas évektől kezdve. Verseiben az egyéni élmény hitelével, bensőséges hangon szólaltatja meg honfitársainak és elvtársainak problémáit, költészetének mély líraisága az igazi emberség szeretetéről tanúskodik. Ifjúkorában forradalmi költőcsoportot alakított a munkásság harcainak támogatására; különösen közel állott hozzá Majakovszkij költészete, s a nagy szovjet költő is sokra becsülte őt. A háború éveit külföldön, bolyongásban töltötte, s verseiben harcra buzdította honfitársait a német megszállók ellen, kifejezésre juttatta honvágyát, majd a koncentrációs táborban elpusztult feleségét siratta kétségbeesetten. Hazájába visszatérve, költeményeivel továbbra is a szocializmus építésének ügyét szolgálja.

Jarosław *Iwaszkiewicz* (szül. 1894) a ma élő, idősebb lengyel írónemzedék legjobbjai közé tartozik: az irodalom sokoldalú művelője, költő, novella-, esszé-, regény- és drámaíró. Gyermekkorát és ifjúságát Ukrajnában töltötte, Kijevben járt egyetemre, s ott adta ki első verseit. Varsóba érve, a „Skamander" nevű írócsoport egyik alapító tagja lett, s csakhamar megnyerte művészetével a legnagyobb élő írók elismerését. Munkásságát nagy mesterségbeli tudás s az emberi lélek mély ismerete jellemzi. A költészetben formai újítóként lépett fel: ő terjesztette el a lengyel versben addig kevéssé alkalmazott asszonánsz használatát. Különösen sokat foglalkozott az alkotó művészek problémáival, erről tanúskodik Bach-, Szymanowski-, és Chopin-regénye. A felszabadulás után lelkesen állt a népi Lengyelország mellé, jelenleg a Lengyel Írószövetség elnöke.

Ugyancsak a „Skamander" költő-csoport tagja volt Jan *Lechoń* (1899—1956), a finom hangú, nagy kultúrájú lengyel lírikus. 1930 óta külföldön (Párizsban, New Yorkban) élt, de lélekben hű maradt lengyel hazájához, s a honvágy-okozta tragikus összeütközései végül is öngyilkossághoz vezettek. Versei ma a lengyel irodalom modern klasszikusai közt foglalnak helyet.

A második világháború után felépő, fiatal költő-nemzedék egyik legjelentékenyebb alakja Wisława *Szymborska* (szül. 1927). Szymborska a krakkói író-csoporthoz tartozik, versei jó értelemben vett agitatív költemények: érzékeny kommunista lelkiismerettel áll ki minden esetben az emberi méltóság és szabadság ügye mellett, felfigyel minden sérelemre, szenvedésre, igazságtalanságra. Költői eszközei: a teljes egyszerűség, szinte szimbolikus tömörség, kerül minden díszítést, tetszetős hangulatfestést. Minden újabb kötete esemény a lengyel irodalmi életben.

K. G.

Wladylaw Broniewski

Versek

1.

Város, te szép, te drága,
növekszel,
körvonalaid szinte lágyak,
kivirulsz a kikelettel.

Drága város, mennyi szeretet,
veríték kell,
hogy betapasszuk minden sebedet
egy-egy darab kenyérrel.

Szánktól vontuk meg, szívesen, ó! szívesen,
azért,
hogy szép
legyen,
munkánknál szebb a cél.

Zakatolnak a gyárak, szállnak a füstök,
hömpölyög a Visztula ...
Varsó a mienk! Mi építettük!
Feltámadtunk, alleluja!

2.

A tiszta papír
jobb, mint a rossz vers.
Javíthatsz rajta, — mitsem ér:
mindig rossz lesz.

Az első szabály: ne írj, ha nem tudsz.
A második: ha nem érzel rá vágyat.
Ha belül nem zúgsz,
ha akár vízbe dobhatnának,

no és most ússzál!
Tovább írjak? Mi a csudának.
Viszlát.

3.

Nem tudtam, hogy itt az öröm
a közelemben,
nem tudtam, hogy a szépség idejön,
elérem a kezemmel,

hogy hirtelen villan fel, akár
a villám fénye,
hogy élni vágyunk, élni örökre már,
csak élni végre,

hogy így lehet szeretni, mikor
már jön az élet vége,
s hogy mindez kihunyhat, akár
a villám fénye.

Jaroslaw Iwaszkiewicz

Az éjszaka könyvéből

II.

Ajándék a nyári este,
sajgó sebre csendes ír,
fény derít a zöld berekre,
kéz a kézben kertbe hív.

De az éj az Isten kéme,
minden fája árny-sötét:
kertünk sebzi hófehérre,
emlékké a feledést.

XXXVII.

Csak mímelem én, hogy
nem félek az éjtől,
ablakomba ha állok,
a kinti sötéttől:

az égre nézni
kényszeredve tudok csak,
hol szörnyű felhők
s szörny-csillagok lobognak.

S a fa is amott
úgy feketéllik,
szemhéjam alá, az
ágyamba rémlik.

Kebledre bújok,
zengő szívedre:
nyugodt fák és éjszakák
susognak benne.

Jan Lechon

Dal

Te drága Varsó, ifjúkoromnak
városa, kincses, bezárt világ!
Villanjon föl a mélyből a múltnak
csillaga, húnyt nap:
hamu s virág.

Mielőtt elnyel a homály torka,
add belehelnem kertjeidet.
Szomjúhozom lágy fuvallatodra,
tedd homlokomra
hűs kezedet.

Mint illatos orgonát, remegőt,
gyermeki naptól harmatosan:
vágyom veled én az egyesülést
öreg temetőd
árnyaiban.

Arra vágyom, hogy szemem te fogd le,
s ha nem lesz út, mely visszavezet:
én hű maradok hozzád örökre,
távoli rögbe
számkivetett.

Wislawa Szymborska

Breughel két majma

Érettségiről álmodtam az éjjel:
az ablakban két megláncolt majom ült,
künn szárnyalt az ég
és lubickolt a tenger.

Az emberiség történelméből feleltem.
Dadogva nyögdécseltem.

Az egyik majom gúnyos figyelemmel bámult a szemembe,
a másik szundikálni látszott;
s a kérdés után beállott csendben
mint aki súg,
halkan megcsörgette a láncot.

Csendélet, két léggömbbel

Nem emlékeimet kívánom
halálom óráján —
sok elveszett holmimat
szeretném viszontlátni.

Repüljön be ablakon, ajtón
ernyő, kesztyű, bőrönd, kabát,
hogy elmondhassam akkor:
Minek is mindez nékem.

Dajkátűk, ilyen-olyan fésük,
papírrózsa, olló, zsineg,
hogy elmondhassam akkor:
Nem sajnálok semmit.

Akárhol is vagy, kulcsom,
előbújni ne késs,
hogy elmondhassam akkor:
Csak rozsdás ócskavas.

Kérdőív, igazolvány
fellegként rámszakadjon,
hogy elmondhassam akkor:
Elbújik a napocska.

Órám, a vízből ússz ki,
vehesselek kezembe,
hogy elmondhassam akkor:
Csak mímeled az órát.

Megkerül a léggömb is,
mit elrabolt a szél,
hogy elmondhassam akkor:
Nincs gyerek nálunk.

Repülj ki ablakunkon,
világgá, messzire,
hogy azt kiáltsa valaki: Jaj!
És felzokogjak végre.

Lázár Tibor

Őszi vers

Kergetik egymást a felhők, összecsapnak,
s harapják egymás oldalát, szürke helyett
sötét felleggé válnak, — komor csapatnak
mutatják magukat, s indulót füttyöget
nekik a szél, s az eső rohamot dobol.
Őszirózsa-mécsek égnek a kertben még,
száraz kóróként áll a többi, s valahol
a mezőn a szár, mint őszi kandeláber ég.
Ott gyújtottam én is nagylángú gyász-tüzet,
hogy minden égjen a messze szemhatárig,
és legyen a tűz-pír derengő üzenet,
s végső sóhajtás az eljövendő nyárig.

Takács László

Augusztusi felvonulás

Elefántcsont-híd
a délután és az est között
Bandukolnak a fáradt bazárosok
ládájukból a gyöngy csillaggá szökött

Utánuk talpig fehérben
áldott asszonyok ringnak mint havas ág
a fűszerré bomlott levegőben
oly félénkek a Juditok és Magdolnák

Következők eperszedő lányok
Telt kötényük karimája karjuk csupa báj
testük szabadul a szűk ruhától
és térdükön nem fog a félhomály

Majd félig kirajzolva félig ébren
megáll hátranéz egy toprongyos alak
hátán muzsika keze erektől kékes
s így szól Látod megvártalak

Áts László

Hazatérés

Még izmaidban reszket az ütem:
sinek, kerekek álmos kattogása;
s szemed távol még tünt tájak nyomába
kószál, ott is, hol nem jártál sosem.
Lábad alá puhán csúszik a járda,
fák bólintgatnak rád a tereken...
Egy ismerős pad!! Ültél már ezen?
Jártál már a szokások városába?
Most érkezel s minden olyan homályos,
mint matt üvegen áttetsző színek.
Valóban itt laksz? jaj, ez az a város?!
Utak, sínek: pókháló labirint —
Aztán a házat látja meg szemed,
egy ablak észrevesz és rádkacsint.

Békési Gyula

Szülőföldem

Szárad a fehér hajnali szik,
s füvet mozgató szelek viszik
a szőke föld ezüst-porát.
Zsombékok közt kis pocsolyák
fel-felvillanó naptüze:
rezgések aranygyűrűje.

A kanális, az út, a híd,
alig változott valamit.
Lám-lám, csak az öreg Szabó
haja fehérlik mint a hó;
ül a parton, s messzire néz.
Felhőtlen, tiszta az ég.

Idelátszik a delelő
parittyafa-ágasa, s bő
vízével a saras gödör,
olyan mint egy poros tükör.
Rajta lencse meg békanyál;
benne krummog, brekeg a nyár...

És most, kigombolt ingemen:
susog a táj sejtelmesen.
Nyakamnál halk szél kelepel;
fény-kése árnyat szeletel;
s mellem feszül, akár a domb,
mit meggyújtott a horizont;

s forró fullánkok zápora
zuhog le rám, az ég-bura
csattogni kezd, dörög, szakad;
zuhantott fáklyák, sugarak
vak tánca most a pillanat,
s gyújtott máglyaként ég a Nap!

Krecsmári László

Vers egy haldokló akácról

A vonatablakból tegnap reggel
egy haldokló akácfát láttam.
Mint szikár, csontos öregember,
görnyedten bukkant fel a tájban.
Bénuló gyökér-ujjaival
görcsösen markolt még a földbe,
de száraz, kopasz ágainak
nem volt már semmi, semmi zöldje,
csak pár tenyérnyi helyen égett
fehér virágok fürtös bokra
— talán utolszor — s az öreg fa
úgy figyelt s kis akácokra
— melyek fényes virágruhában
körötte üdén álldogáltak, —
mintha még meg sem csapta volna
szívét szele az elmúlásnak...
S ahogy mentünk, a fa utánunk
mindent megértő bölcsként nézett
s fehér lángú kis virágbokra
még szebben és fénylőbben égett.

Serfőző Simon

Hol senki sem látta...

Emlékszem almazöld
Arcára, ahogy ott ült a fészer előtt,
A napba hunyorgott, s a palántaültetővel
Piszkálta az eresz-alatti esőcsöpögtetőt.

Rongyokba-szakadt tehetetlensége volt
A múlt.... Nem nézett rám. Már alkonyodott.
És mesélte, hogy három hold földje van,
S egy fia, akit kitaníttatott.

Még a három évvel azelőtti utat
Látta, ahogy mentek a szekérrel
A hulló nap fénylombjai közt,
Ismerősök felé lengető köszönésekkel...

Nézte a vonatot, s lehet, magában már akkor
Szomorú volt. Nem szólt... Csak néztem.
Az egeket szerette. A kerti munkákat tavasszal,
Állva a zöld lombok lebegésében.

Nem szólt ő senkinek, csak esténként
Sírt, otthon, hol senki sem látta...
Nagy volt a magánya, ropogtatta a mellét. —
Csak ült, tudta, hogy közel van, ami várja...

Elment... Arra, hol az éj nagy
Felhő-uszályai vonulnak az ég alatt.
— Lobognak az emlékek mögött, messze
A gyász-lobogós, fekete ház-falak...

Lemle Géza

Cigányváros

A mohácsi országúttól útjelző tábla mutat Versend felé. Ez a több mint ezer lelkes, négy nemzetiség lakta község meghúzódott a dél-baranyai jó bort termő lankákon, távol az országúttól, mintha szégyellnivalója lett volna. Három nemzetiség, a magyar, német és délszláv szégyellte a negyediket, a cigányokat, s szégyellték a cigányok önmagukat. Az utóbbi, megalázott nép úgy járt, mint a rosszul nevelt mostohagyermek. A kenyeret elzárták előle, ütötték-verték, jó szót sohasem kapott, s annyiszor mondogatták neki: te ilyen... te olyan... — míg végül is olyan lett, amilyenné tették, amilyennek mondták, s nem is nagyon erőlködött, hogy más legyen.

Cigánysors volt ez. Nemcsak a versendieké, hanem a gilvánfaiaké, bogádmindszentieké s másoké, akikről alig tudtunk többet: vannak, nyomorúságos gazdasági és kulturális körülmények között élnek; s árad ellenük a panasz: kerülik a munkát, lopnak, fertőző gócok, gyermekeik nem járnak iskolába, részegeskednek, izgágák — mit sem lehet kezdeni velük. A cigányromantika idilli hangulatot erőltető házugsága nem sokat enyhített a sötét színeken.

A közvéleménnyel (néha még a hivatalossal is) egy kicsit úgy vagyunk: még egyre fújjuk a régi nótát, pedig az már nagyon hamisan szól.

Különösen most érzem ezt, hogy Versendről hazatérve papírra vetem gondolataimat. Azért mentem oda, hogy biztató jeleket gyűjtögessek: néhány antennát a putrik tetején, felfelé ívelő, vigasztaló s egyben lelkiismeretünket ébresztgető életsorsokat, — s úgy tértem haza, hogy megismertem egy életkedvre serkent nép erőfeszítését, ami nemcsak őszinte csodálatra és elismerésre kötelez, hanem segítésre, igazságuk szólására is.

Versend ma már jobban kimerészkedik a világ szeme elé. A főútvonal mellett az új termelőszövetkezeti istálló, sertésólak, górék vallanak az új életről. A régi községnévtábla előtt épült új házak sora is az országút felé nyújtózik. A tanácsház mellett modern, neonvilágítású bolt. A falu szívében megtelepedett egy darabka város. Mellette téglasoronként növekszik az új művelődési otthon. Megnőttek a régi iskola tenyérnyi ablakai, szaporodtak a tantermek, napköziotthon tárta ki kapuját. Hajnalonként munkásbuszok sora indul szerte a megyébe.

Ha a faluról elmondhatjuk, hogy szégyenkezve elbújt, még inkább elmondhatjuk a „cigányvárosról", amely még ma is sárbafúltan rejtőzködik a falu végén. 65 házikó 110 családnak, 440 embernek ad otthont. A telepen 4 WC, 6 disznóól, 8 tyúkól és 1 istálló van. A „város" előtt megtorpant a járda, jó ideig a villanyvezeték is (1959-ben jutott el a villany a cigányok közé). Az előítéletek gyűrűje fojtogatta a telepet, csupán a rendőr, a kisbíró, néha az orvos képviselte „hivatalból" a társadalom kapcsolatait. Innen rajzott szét a nyomor koldustarisznyával, néhány szerszámmal: fejszével, hegedűvel, hulladékot gyűjtő kocsival vagy vályogvető „khári"-val. S mindez olyan természetesnek tűnt sokáig, mint önhibából szerzett gyógyíthatatlan beteg-

ség; mintha e nép önmaga sírját ásta volna meg, s hajlandóságot sem mutatna az emberibb életre.

Ki gondolt arra, hogy meséiben, dalaiban éppúgy él az igazságos rend, az emberséges élet vágya, mint más elnyomott nép költészetében. Hogy fáj nekik a megalázás. Nem mondtak ők le semmiről — megrabolták őket.

Ma a komlói építőkhöz 16-an, a baranyai építőipari vállalathoz 21-en, a mélyépítőkhöz 29-en, a bólyi állami gazdaságba 7-en, a méntelepre 16-an, a villányi állami gazdaságba 33-an, az útfenntartókhoz 16-an járnak munkába. Mások a termelőszövetkezetben és más munkaterületeken dolgoznak.

Volt, aki mezítláb, rongyosan indult, s ma gépkocsivezetőként tér haza. Nagyon szeretik a gépeket. B-ék három gyermeke közül egy óvónő, egy gépésztechnikus és egy építőipari technikumi tanuló.

Nehezen fogalmazzák meg, de mélyen él bennük: most sajátjukká tehetnek mindent: munkát, öntudatot, emberséget. Épülnek és szabadulnak.

Olyan egyszerűnek, természetesnek tűnik e megállapítás: általában állandó munkahelyen dolgoznak. De mennyi hasztalan próbálkozás, kudarc, megnemértés, megalázás kövezte ki az előrehaladás útját! (Talán nem is szólnék róla, ha nem merednének még ma is velük szembe ezek az akadályok.)

A versendi cigányok szinte kétségbeesett erőfeszítéssel menekülnek múltjuktól. Vannak, akik az arra emlékeztető Kolompár nevet is elhajították. Hárman korábban megtették ezt, két család kérvénye nemrég indult el útjára. Volt Versendről elszármazott cigány, aki kézzel-lábbal tiltakozott az ellen, hogy szülőfalujában írják össze a népszámláláskor, nehogy valaki cigány származására következtethessen ebből. A nem, vagy sokkal lassabban fejlődő cigányokról megvetéssel beszélnek, s nem lépnek velük házasságra. Majdnemhogy így szólnak: „Csak nem megyek egy cigányhoz!" Az apa így beszél gyermekéről: „Nem akarom, hogy cigánymódra nőjjön fel" — s nem engedi meg, hogy gyermekei otthon cigányul beszéljenek. Hogy mégis viszonylag lassú a fejlődés, annak egyik alapvető oka, hogy sokszor magukra hagyatva küszködnek, sok közönyös ember mellett a hitetlenek — s talán éppen ezért tehetetlenek — tábora nagyobb, mint a cigányok felemelkedésén hittel, cselekvéssel fáradozóké.

Az ellenforradalom lángra lobbantott sok hamu alatt parázsló szándékot és indulatot, kis híja, hogy lángra nem lobbantotta — a szó szoros értelmében — a versendi cigánytelepet is. A cigányok keserűen emlékeznek az ellenforradalom egyik helyi követelésére: a cigányvárost le kell önteni petróleummal és fel kell gyújtani. A szóbeszéd szerint már „felelőse" is volt az akciónak, s állítólag azért esett kútba a terv, mert nem volt a boltban elég petróleum.

A cigányok szégyenletes megkülönböztetése — ha nem is a legdurvább formákban — még él. Éppen azok keseregnek miatta, akik méltán érzik, hogy társadalmunk egyenrangú tagjaivá nőttek.

Vajon helyes volt-e, hogy a versendi termelőszövetkezet létrehozásának egyik elevi alapja ez volt: cigányokat nem veszünk fel a termelőszövetkezetbe? „Gazdák között cigányoknak nincs helyük" — mondogatták.

Először nem is volt cigány a termelőszövetkezetben. Majd amikor látták, hogy a kőfejtőben sehogysem megy a munka, mert az emberek kidőltek a csákány mellől, vagy elhajították a szerszámot, felvettek oda néhány cigányt. Azóta termel a kőfejtő, az ott dolgozó cigányok napi két és fél munkaegységet keresnek, s nem rajtuk múlott, hogy a munkaegység értéke csak 21 forint volt. Utóbb még felvettek egy cigány kocsist, meg egy sertésgondozót. Egyikükkel sem jártak rosszul. A többiek, hogy falujuk megtagadta őket, másutt néztek kenyér után. Megtalálták s megállják helyüket egyesek jobban, mint azok jórésze, akik kitagadták őket.

Az élet azonban nemcsak ezzel adott választ az elhamarkodott ítéletre.

A főleg cigány fiatalokból álló KISZ alapszervezet (akkor 25 KISZ fiatalból 17 cigány volt; jelenleg 66 KISZ-tagból 27 a cigány) többször segítségére sietett a termelőszövetkezetnek, nem egyszer úgy, hogy néhány termelőszövetkezeti tag a kocsmaajtóból szidalmazta őket. Negyven hold rétről összegyűjtötték a szénát munka után, holdvilágnál, s még nótára is futotta lelkesedésükből. Aratáskor ismét megragadták

a kasza nyelét, s ekkor már mások is csatlakoztak hozzájuk. Nagy szó ez! Nemcsak azért, mert a cigányfiatalok megváltozott magatartásának példái voltak ezek, hanem azért is, mert másokat is megmozdítottak, munkára is, KISZ-tagságra is.

És mi volt a fizetség?

A termelőszövetkezet ki akarta fizetni őket. A pénzt nem fogadták el. S amit vártak — nem kapták meg: a jó szót, emberséget.

A zárszámadó közgyűlésen műsort adott a kultúrcsoport. A cigányfiatalok léptek fel. Erre többen elhagyták a termet, mert nem őket várták, hanem a délszláv táncosokat. Nem tudom, egy pohár borral megkínálták-e őket, de vacsorára nem hívták meg őket. Ennek ellenére megígérték a cigány fiatalok — rájuk máskor is számíthat a téesz.

A cigányok gépjárművel a környező állami gazdaságokba, főleg Villányba jártak dolgozni, amikor bizony Versenden is elkelt volna a munkaerő. Akiket hívtak később a termelőszövetkezetbe, nem hallgattak a kérlelő szóra, nem akartak hálátlanok lenni azokkal szemben, akiktől először kaptak munkát, megbecsülést, jó szót.

Még egy eset. Egyik vállalat elküldte munkaerőtoborzóját Versendre. Jelentkezett is tizenhat cigány. Behívták őket orvosi vizsgálatra. Megfeleltek. Mikor azonban munkára jelentkeztek: — Nekünk nem kell cigány! — utasították el őket. A tanácstitkárnő beperelte a vállalatot a cigányok védelmében. Kártérítést követelt a kárbaveszett munkanapokért. Végül is alkalmazták a cigány munkásokat, de csak azért, hogy kibújjanak a többezer forintos kártérítés alól. Ma hálás a vállalat a munkásokért. (Megjegyzem, ezek a fiatalok munkából hazajövet napokon keresztül segítették felépíteni a bólyi nyári KISZ-tábort.)

A bizalmatlanság mégsem oldódott föl.

Az ember jóformán lépést sem tehet a cigányok között, hogy ne panaszkodnának. Igaz, túlságosan érzékenyek is, de a megértés és tapintat is kevés irántuk.

Előfordult egy alkalommal, hogy a cigánytelephez közeleső szőlőkből télvíz idején eltünedeztek a szőlőkarók. Kik vihették el? Nyilván a cigányok. Kihallgatások, zaklatások egész sora bolygatta meg a telep életét. A tettes csak nem került kézre. Az eszébe sem jutott senkinek, hogy a bűnös nem cigány is lehet. Végül a cigányok „önvédelemből" kinyomozták, hová tűnik a szőlőkaró. Kocsival hordta el egy versendi gazda. (A cigányok életmódjának, szemléletének megváltozását tükrözi többek között a lopások csökkentése. 1957-ben még több mint 100 mezei lopásról érkezett feljelentés, 1958-ban 12-ről, 1959-ben 3-ról, s azóta csak elvétve fordul elő. A rossz nyelvek szerint ez azért van így, mert a csősz analfabéta, s nem tud feljelentést írni. Igaz, a mezőőr nem tud írni, de 1957-ben is ő volt a határ őre!)

Az egyik cigány keserűen panaszkodott, hogy szőlőböngészésért 100 forinttal büntették meg, mert cigány. A böngészésért egyébként büntetni nem szoktak. — Igaz, loptunk is néha ennyicskét — formált kis teknőt két tenyeréből — amikor éhesek voltunk. Nincs se kertünk, se gyümölcsfánk... megkívánták a gyerekek. Minket megbüntettek, de aki kocsival lopott, azzal nem történt semmi. (Kertjük ma sincs általában. Érdemes volna ezen is segíteni!)

Nehezen felejtik el az olaszi legények esetét is. Nagy port vert ez annakidején! Búcsú volt Versenden. Olaszi legények is részt vettek a mulatságon. Nincs ebben semmi rossz. De abban már igen, hogy azért jöttek Versendre, mert nekik „cigánylány kellett". Csakhogy sok minden változott azóta, hogy utoljára Versenden jártak. Hiába zaklatták a cigánylányokat, egy sem állt kötélnek. Iratlan törvénnyé vált, hogy minden cigányleánynak meg kell becsülnie magát. Jó hírnevüket ekkor már közösségi ügynek tekintették. Vigyáztak erre a szülők, s vigyáztak a legények is. A bál végén az olaszi legények hazakísérték az egyik cigánylányt, aki a kiskapuban megköszönte a figyelmességet, s faképnél hagyta őket. A csalódott legények verték az ajtót, dörömböltek az ablakon. Cigánylegények is figyelmesek lettek a lármára, s megpróbálták szép szóval jobb belátásra bírni az olasziakat, s mikor ez nem sikerült, jól helybenhagyták őket. A népi „jogszokás" szerint ezzel az ügy el is lett volna intézve. Nem így ez a verekedés! Hiszen itt cigánylegények vertek meg mást! A cigánylegényeket törvény elé állították, szüleiket is bántalmazták, s az ügyben — a cigányok véleménye

szerint — szabálytalanul eljáró rendőr ellen is vádat emeltek. Az eredmény: az egyik cigánylegényt lecsukták; a rendőrt először elítélték, majd felmentették. Hogy az olaszi legényekkel történt-e valami, arról nem szól a „versendi krónika". De azt mondogatják: cigánnyal mindent lehet tenni; aki ellenük vét, annak az ügyét elegyengetik, de a cigány holtáig keresheti igazságát.

— Pedig mi még nem öltünk soha — de a versendi prímást megölték Bólyból hazajövet — elevenítettek fel egy néhány évtizedes történetet.

— A boltban nekünk adják az égett kenyeret.

— Ha betegség van, bennünket oltanak sorra, pedig megnézheti a lakásunkat! Piszkosabbak vagyunk, mint mások?

— Az iskolában külön ültetik gyermekeinket.

— A művelődési otthonban elhúzódnak tőlünk.

— Bácsfa-pusztán veszekedni kellett, hogy bennünket is ugyanúgy fizessenek, mint másokat...

— Vannak, akik azt szeretnék, ha még mindig mi vennénk meg a legócskább tűzhelyeket, meg mindent, ami már senkinek sem kell.

— Ki mennyit fejlődött?... Nézzék meg! És mégis lenéznek, üldöznek, gúnyolnak — mondják.

Aztán beszéltek arról, hogy egyik középiskolánkból két cigánylány megszökött, mert nem bírták ki az állandó gúnyolódást, piszkálódást.

— Csak néhányan szeretnek bennünket, de nekik is sok mindent kell elhallgatniok miattunk...

Már nem mosolyognak bocsánatkérőn, ha sértegetik őket, már nemcsak felfelé tudnak nézni, már becsülik önmagukat és megbecsülést várnak. Megmagyarázom nekik: nem azért oltják be őket, mert cigányok, hanem mert fertőzött területen élnek... 4 WC... — megértik. (De eddig miért nem magyarázták így meg?!) Az égett kenyeret azért kapják, mert gyerekeket küldenek kenyérért. (Magam is tudom — ez nem magyarázat.) Aztán amit nem lehet megmagyarázni!! Féligazságaik is oly hatalmasak, hogy a vérszegény magyarázkodások eltörpülnek mellettük.

— Tudom, az én lányom sem érettségizik Pécsett. Kinézik az iskolából...

Meg kellene mutatnunk: azért is érettségizik és orvos lesz!

Valahogy úgy kellene szeretnünk őket, úgy kellene melléjük állnunk, mint néhányan itt Versenden, meg mindazok, akikről tudják, érzik, hogy szeretik, becsülik őket. S érzéseikben ritkán tévednek. Ahogyan magamban felidéztem a cigánylakta községek általam ismert vezetőit, bizony arra a megállapításra jutottam, hogy a sok, egyébként derék ember között két kezemen megszámlálhatnám azokat, akik meggyőződéssel vallják, hogy a cigányokkal is mindent el lehet érni, amit másokkal, jó szóval, segítőkészséggel, türelemmel.

— Amikor költöztünk — mesélte egy pedagógus — csak cigányok segítettek nekünk. Nem is kértünk meg másokat.

— Nem félnek, hogy lába kél valaminek? — kérdezgették sokan.

Egy tű sem hiányzott.

— A népszámláláskor én vállaltam a „várost". Az aggodalmaskodók attól féltek, hogy megtetvesedem. Semmi bajom sem lett — folytatta vallomását. A cigányok maguk is mások akarnak lenni, segíteni kell őket.

Magam is meggyőződtem, mennyire örülnek minden apró jelnek, ami azt bizonyítja, hogy embernek tartják őket. A kultúrcsoport tagjai egyik pécsi vendégszereplésükre emlékeznek:

— Amikor vége volt a táncunknak, körülálltak bennünket, a kezünket szorongatták, dícsérték. Szörppel, cukorral kínáltak... Mindenki azt a „piros ruhás" lányt kereste...

— Máriaéménden is szépen fogadtak... Nem voltak büszkék... Sokáig táncoltunk... csak úgy kapkodták a lányokat...

Ezek a legnagyobb élményeik... Szeretnek „dicsekedni" a munkában elért eredményekkel, a róluk alkotott kedvező véleményekkel. Nem akarnak „kilógni" a társadalomból. Még a legkisebbek is nehezen viselik el, ha szégyenkezniök kell valamiért.

Egy alkalommal öt-hat rajkó rakoncátlankodott a művelődési otthon kerítésén; valaki néhányat nyakon legyintett közülük; kettő elszaladt a büntetés elől. Nem sokáig tudták elviselni ezt az állapotot. Megjelentek, s kérték adják meg nekik is a nyaklevest, s azután legyen minden úgy, mint korábban volt.

Voltam egy cigánybálon. A fiúkon sötét ruha, a lányokon többnyire ízléses, értékes báli öltözet. A karóra általános. Jó hangulat, fegyelmezett, udvarias magatartás! Falun ritkán lát az ember ilyen szervezett, szolíd és mégis hangulatos táncos estét. Egy legény valahogy nem találta helyét a társaságban. Még éjfél sem volt; ő már „elázott". Félreálltak útjából, s ha megkísérelte, hogy valahol belekapcsolódjék a társalgásba, elfordultak tőle. A lányok kelletlenül táncoltak vele, vagy kikosarazták. Rikító zöld sálja úgy lógott a nyakán, mintha oda pottyant volna valahonnan; ruhája rendetlen, viselkedése esetlen.

— Ugye az a zöldsálas nem versendi?

— Nem.

Itt már más a légkör, s az kötelez.

S. István volt az első, ahova „családlátogatásra" betoppantam. Nem a cigánytelepen laknak, hanem a faluban. Házuk nem a legjobb állapotban van, rozoga lépcsőn botladozom be a lakásba. Az udvaron apró diófák guggolnak sorban, s vadszőlő vesszők ágaskodnak. Lugas lesz belőlük. A kert egyre bővül a haszontalan udvar rovására. A további tervek — disznó- és baromfiól — olyanok, amelyek szembetűnően tükrözik a régi életforma megváltozását.

Tízen laknak a két szoba-konyhás lakásban, többségük apró gyerek. A legkisebbet S. Péter dajkálta, huga Erzsike éppen felmosta a szobát. A családból hárman keresnek: S. István és Péter építő segédmunkások, Erzsike vontatóval naponta a villányi állami gazdaságba jár. S. Istvánné nem dolgozhat, sok az apró gyermek. Péter meg is jegyzi: a legközelebbi nagyobb vásárlásuk mosógép lesz.

— Kell. Sok a gyerek, édesanyám nem győzi.

A szoba, ahol hellyel kínáltak, hálószoba, toalett-tükörrel, kis asztallal. Új bútorok, de a szekrény tetején még ott a szalonna. A szekrényekben a közelmúltban kialakított ruhatár. Erzsike a világ legtermészetesebb hangján jegyzi meg:

— A ballonkabátot már le kell tenni. Hűvös az idő. Jöhet a bőrkabát. Az ő szekrényében a kabátok és egyéb ruhák mellett két kosztüm, egy sötét és egy világos, két nylon ruha. Péter is jól öltözködik, apja is. Az apró gyermekek még elhanyagoltak, rájuk ezután kerül sor. Eddig másra kellett a pénz: bútorra, ruhára, kerékpárra és főleg a rendszeres, jó élelmezésre. Az asszony sűrűn megjárja Mohácsot és tömött szatyorral tér haza. A mosógép mellett még bútort is kell venniök, s Erzsikének is gyűjteni kell a kelengyét.

— Őt már nem úgy „szöktetik".

Régen nem csináltak nagy ügyet a házasságból. A leányt „elszöktették" hazulról, „bokor alatt megesküdtek" — s ezzel rendjén volt minden. Amikor Versenden sorra került a cigányok „családjogi rendezése", nem kis feladat előtt állt a községi tanács. Csupán 1957-ben 46 elmaradt házasságkötést tartottak meg, volt olyan nap, amelyre 13 jutott belőle. Sok gyermek a nagyanyja nevét viselte kétszeres törvénytelen házasság következményeként.

Tavaly még előfordult két szöktetés, de már egyik sem volt igazi. Az egyik pár a szülők ellenkezése elől szökött meg, hogy az öregek megbéküljenek, visszajöttek, megesküdtek, s mégiscsak szabályos házasság lett a szöktetésből. A másik nagyon „igazinak" ígérkezett, de abból sem lett semmi. A lány a romantika megkopása után hazaszökött.

Erkölcsi életük lazasága, lenézésük azt eredményezte, hogy a felszabadulás előtt nem fordult elő cigányokkal kötött vegyesházasság Versenden. Másik se nagyon, hiszen a nemzetiségi torzsalkodások, a vagyoni kötöttségek a szerelem kivirágzását is korlátok közé szorították. Példaképpen említem, hogy a felszabadulás előtt egymást követő négy évben (1936—39) mindösszes 5 vegyesházasság volt 62-ből; az ellenforradalmat követő esztendőkben (1957—60) 44 házasságból 17 volt vegyesházasság, 11 esetben cigányokkal.

Erzsikét tehát már nem „szöktetik". Péter katona lesz, s utána kettős esküvő „stafirunggal". Addig is úgy vigyáz Péter Erzsikére, hogy „szó ne érhesse a ház elejét".

Már indultunk tovább, amikor szóbakerült Péter továbbtanulásának kérdése.

— Még mindig nem döntöttél?

— Nehéz az.

— Pedig el kell végezni a nyolc általánost, hogy szakmunkás lehess.

Péter még vonakodott, munkásszálláson kellene laknia, de szívesebben jár haza. Ebben a húzódásban azonban félig-meddig már a helyes döntést éreztem.

Cs. Andrásék „új házasok", ugyanis most vettek házat tizenkétezer forintért. Még legalább ennyit kell rákölteni, hogy rendben legyen, azután bebútorozni, stb.

— Ötezer forint kölcsönt kaptunk a bólyi hitelszövetkezettől. A tanácstitkárnő volt az egyik kezesünk.

Cs. Andrásné szerényen szól, keze ölében pihen, lábát maga alá húzza a széken, s így tartásával egy kicsit a múltat idézi. De szeméből már ez sugárzik: „Ilyenek vagyunk ám mi! Nekünk hitelt ad a szövetkezet, értünk a tanácstitkárnő kezeskedik!" Ahogy körülnézek, a tekintetemet kíséri az övé, s ha elégedetlenséget vél arcomon felfedezni, siet a magyarázattal.

— Most törlesztgetjük az adósságot... hamarosan kertünk lesz... kerítésünk...

Igen, a kert! Nekik már nem magántulajdont, vagyont jelent, hanem megtalált otthont, hazát, s szabadulást a máról-holnapra élés keserves emlékeitől.

— Ma babot főztem, pedig vasárnap van. Tudja, mennyibe került a bableves? Hatvan forintba! A parasztoknak van szívük nyolc forintot elkérni egy liter babért... (Pécsett akkor öt forint volt a bab kilója).

De hamarosan kertjük lesz!...

Cs. Andrásékéknál négyen dolgoznak, valamennyien egy helyen építő segédmunkások. Van olyan hónap, amikor hatezer forintot keresnek. Élelemre 2—2,500 forintot költenek, de akkor „nem jut mindennap szalonna a tarisznyába". Aztán sok mindenre kell még a pénz.

— Búcsúra új ruhát kellett valamennyiünknek venni — sopánkodik az asszony. — Nagyon kell takarékoskodni. Még 2,500 Ft az adósság.

— A kislány haját muszáj dauerezni?

— Muszáj! Mások is így csinálják.

Cs. Andrásné takarékoskodik is! Minden kereső neki adja a pénzét, s ő osztja be. Nem nagyon bőkezű. András bácsi a búcsúra tíz forint zsebpénzt kapott, a legények fejenként húszat. Egyik legény vasárnap is dolgozott, hogy kipótolja a zsebpénzt.

Az új életformára nehéz áttérni. Cs. Gyuri 16 éves, s aligha mondhatjuk, hogy „zökkenőmentesen" vált ifjúmunkás belőle. Néha még most is sír, amikor hajnalonként kiráncigálják az ágyból, s azt is megtette, hogy kalapáccsal szándékosan szétverte az egyik ujját, hogy táppénzre mehessen. Szinte naponként kell legyőznie önmagát. S valamennyien ezt teszik évek óta. Ki így, ki úgy.

Gyuri ma már rendesen végzi munkáját, jól érzi magát a fehér ingben, sötétkék ruhában, s lelkesen beszél a ház rendbehozásáról, bútorvásárlásról, a kertről, a kerítésről és a... nősülésről. Néha feltámad benne az ördög, felönt kicsit a garatra, hangoskodik, „ki ha én nem", de ez már csak megtorpanás, az út felfelé vezet.

Modern gondjuk Cs. Andrásékéknak a társbérlő, K. István. Mihaszna ember. Dolgozik ugyan, de minden keresetét elissza. A régi elven: egyszer hopp — máskor kopp. Bolti számláját a boltos ébersége vasalja be. Lakbért három éve nem fizet, mióta felfedezte társadalmi rendünk humanizmusát, amellyel vissza is lehet élni.

— Amíg demokrácia van, én lakbért nem fizetek — mondja.

K. István feleségének kilencven éves anyja koldulni jár, s a család eltartásában a sűrűn ismétlődő „koppok" idején komoly szerepe van. Leánya is a régi nótát fújja:

— Hadd igyék! Megérdemli, mert dolgozik.

Nagyobb távlatuk még nincs. Dolgoznak, hogy ihassanak.

K. István testvérei már beilleszkedtek a társadalom életébe. Két testvére sofőr,

az egyik párttag és tanácstag. Nemrég nősült, „szép magyar menyecskét" hozott Nagypallból. Feltűnően tiszta és rendes házban laknak.

A régi élet maradványai még élnek; nem könnyű kitörni a völgyből. A kocsmában még mindig ők a törzsvendégek, de a verekedések, melyekről hirhedtek voltak, egyre ritkábbak. Hol okkal, hol ok nélkül még ki-kicsöppennek a rendszeres munkából.

Élnek még a babonák is. Ha a cigánytelepen meghal valaki, napokig ég a villany szinte valamennyi házban. Sötétedéskor a kocsmából is haza takarodnak. Este a temető mellett nem mennek el. Jórészük hisz a kártyavetésben, álomfejtésben, bájolásban.

Jósok, javasok bő sápot húznak hiszékenységükből. Még ott sem látják sokszor a reális összefüggéseket, ahol fejlődésük szempontjából látniok kellene.

— Tudja, hogy ha valamit nem csináltak volna a K-ék, akkor azt a púpos égimeszelőt elvette volna X? Nézze csak meg, mind a két lányuk milyen jól ment férjhez! Az anyjuk érti mivel kell megetetni a férfiakat... — mesélte egy idős cigányasszony. S még véletlenül sem gondolt arra, hogy K-ék dolgoztak, gyarapodtak — ez a „titok".

Fű, zokni, temetői föld, macskaszőr, tűzbe szórt só, fokhagyma... s ki győzné felsorolni a bájolás, boszorkányrémítés eszközeit... Egy néprajzos napok alatt a babonák tömegét gyűjthetné össze. Persze a fiatalok már kevésbé hisznek ezekben, meg is mosolyogják, de amíg 50 analfabéta van közöttük (a fele fiatal!) addig még hathatnak.

Az elmúlt évek fejlődése megdöbbentő szélsőségekhez vezetett. Jól kereső munkások — kolduló öregasszonyok; középiskolás cigányfiatalok, végzett óvónők, érettségizettek, technikusok — napközi otthon cigánygyerekek nélkül, nagyfokú lemorzsolódás az általános iskolában. (Huszonöt első osztályos cigánygyerekből osztályismétlés nélkül 4 jutott el mindössze a negyedik osztályig.)

Végigjártam a cigányvárost, a házakat. Többségük nagyon rendes és tiszta, kínosan rendbentartott. K. Veráéknál heten laknak a putriból varázsolt kis házikóban. Azon töprengtem, hogy lehetséges így megőrizni az apró szoba-konyhás lakások tisztaságát. Kicsit szemerkélt az eső. A ház asszonya levettette a lányokkal a cipőt még az udvaron, csak úgy jöhettek a lakásba.

Az udvarok virágosak, az ablakokban is virágok, függönyök, a bútorokon terítők, a padlón szőnyegek. Sok helyen még a konyhában is. Ezek a házikók a régi putrinak csak a méreteit őrzik. A „városban" jó néhány putri összedült. A többi levetette régi zsupfedelét. A faluban szaporodnak a cigányok házai. S ez így van jól. Az igazi nagy lépés az új ház a faluban, kerttel, kerítéssel, disznóóllal, gyümölcsfával. Ezt a folyamatot kell gyorsítani. Hat család házjuttatással szabadult meg a völgyből, négyen már úgy vásároltak házat, házbérbe ugyancsak négyen költöztek a faluba. Okos segítséggel rövid idő alatt száműzhetjük a „város" emlékét. Mert valóban fel kell azt égetni, de nem petróleummal, hanem forradalmunk tüzével.

Márffy Ödön kortársairól és a korról

(Részletek a művésszel folytatott beszélgetésből)

1956. március 21-én azzal a szándékkal kerestem fel Márffy Ödönt, hogy rávegyem emlékiratainak megírására. Az a néhány rövid írás ugyanis, amit ismertem tőle, jó tollú írónak mutatta, bár tudtam, hogy neki nem a toll, hanem az ecset a legfőbb kifejező eszköze. El is hárította a kérést. „A feleségem ugyan csinál valamit — mondta —, de én a szemem miatt — mutatott szemüvegére, mely hályogos szemét takarta — nem tudok írni, leveleimet is feleségem írja, meg aztán ..." — Nem fejezte be a mondatot, állványa felé nézett; elkezdett virágcsendélet várta a befejezést. Harsogó színek, utolsó fellobbanások, utolsó látomások és meglátások.

Kernstokról kérdeztem, s ő beszélt, lassan; nyugodtan, pontosan felidézve kis részleteket. Egy-egy kitérő Szabó Ervinre, Adyra, Párizsra, Nyergesújfalura. Emlék emléket kergetett, s csak mikor látta, hogy ceruzám már nem tudja követni, lassította le mondókáját, hogy nyugodtan, kényelmesen jegyezhessem.

Így készült lassan, estéről-estére Márffy Ödön visszaemlékezése, poharazgatva vagy fekete mellett, miközben a legkülönfélébb dolgokról beszélgettünk. Ám ami e beszélgetések során fontosnak tűnt, rögtön papírra került szószerinti pontossággal, hogy majd később, a részleteket összefogva, a kiadás számára nagy egésszé egyesüljön. Egy-egy epizódot, Adyról vagy másról, több alkalommal is elmondott, ezeket feljegyeztem valahányszor. Aztán néhány kéziratát, levélmásolatát, rádiónyilatkozatát s a Dokumentációs Központ egy korábbi kikérdezési anyagát, melyet több helyen kifogásolt, átadta, vegyem úgy, mintha elmondta volna, dolgozzam be ezeket is az emlékezésekbe, oda, ahova jónak látom.

Ahogy betegsége súlyosbodott, a találkozások ritkábbá váltak, a beszélgetések rövidebbekké, pedig sok mondanivalója volt még, s a jegyzetek messze álltak attól, hogy a részletek összeállítása megtörténhessen és a kéziratot átnézve hitelesíthesse emlékezéseit.

Utoljára a Kútvölgyi úti kórházban kerestem fel. Itt volt Vedres Márk és Csók István is. Betegsége meglehetősen megviselte, megtörtnek látszott. Nem akartam fárasztani, bíztam, felépül, s majd folytatjuk otthon, a műteremben, mint azelőtt. Néhány nap múlva azonban jött a hír: Meghalt Márffy Ödön.

Az emlékirat befejezéstelenül maradt, néhány részletét — elsőként — itt nyújtom át a *Jelenkor* olvasóinak.

HORVÁTH BÉLA

A mi korunk a két világháború között helyezkedik el. Alig indultunk el művészi pályánkon, a levegőben a háború idegessége vibrált, és ez a háborús levegő vett körül bennünket éppen akkor, midőn alkotó tevékenységünk delelőjén álltunk. A két világháború mély nyomokat hagyott a mi oeuvre-ünkben. Nem tudjuk gazdagságban és termékenységben felmutatni azt, ami bennünket megilletett volna. Ellentmondásokkal teli kor volt, és ezekből az ellentmondásokból eredő események nyugtalanították

a munkánkat. A másik, ami nehezítette elindulásunkat, az orientáció kérdése. Háborgás volt a művészeti életben is. Nyugtalanság jellemezte ezt a kort. Rengeteg izmus, rengetek próbálkozás szele találkozott és csapott össze. A nagy kérdés az volt, miként tudja megtalálni önmagát egy művész. Amikor én kezdtem, nehéz volt eligazodni, nehéz volt felismerni, hogy a felbukkant új irányok sokaságából melyik a maradandó, melyik nem hamvad el. A müncheni iskola lebukóban volt, a párizsi iskola, az impresszionisták az elismerés kiteljesedésében, de kezdte már nyomni őket a konstruktivizmus. A fiatal művészt zavarba hozták mindezek.

Én kimentem Párizsba. Előtte csak magam dolgoztam, nem volt mesterem. Először én is Münchenbe mentem, hogy az elinduláshoz erőt szedjek, de az a festészet idegen volt, amit ott láttam; hidegen hagyott, nem fogott meg. Csak nyolc napig voltam ott. Tespedtséget találtam, nem volt kedvem letelepedni. Ösztönösen Párizsba mentem, ahol váratlanul megtaláltam a megfelelő légkört. Az impresszionizmus már teljesen kibontakozott, az impresszionisták az elismerés magas fokán álltak, a Luxembourgban már a világtól elismert főműveikkel szerepeltek. Elismert, nagy mesterek voltak.

A fiatalság lassan már kezdett elfordulni tőlük, egy állandó, konstruktív irány felé kerestek utat. Nem tudtam, melyik a helyes. Az ösztönömre kellett bíznom magam. Inkább azokra a mozgalmakra figyeltem, amelyek elhagyták az impresszionizmust. Van Gogh, Mattisse, Rouault művei tetszettek a legjobban.

1902 őszén mentem ki Párizsba. Kis ösztöndíjat kaptam a várostól, Bárczy István szerezte meg nekem. 600 korona volt, borzasztóan kevés, szűkösen tengődtem. A Julianban huszonöt frankot kellett egy hónapra fizetni, huszonöt volt a lakás. Hát a Julianra nem jutott huszonöt frank. Másrészt tovább akartam maradni, s ezért az állami École des Beaux Arts-ba mentem, ahol Fernand Cormonhoz fel is vettek. Ő iskolás festő volt, a modernség elsöpörte. Négy évig itt, a hivatalos akadémikus rendszerben dolgoztam, de rövidesen rájöttem, hogy ez a módszer és látás idegen számomra.

Hogy mégis itt maradtam, abban nagy szerepe volt annak a hét-nyolc tanítványnak, kik ugyanúgy mint én, saját nyelvükön próbálkoztak. A tízperces szünetekben nézegettük egymás munkáját, s így jöttünk rá, hogy összetartozunk. Néma közösség alakult ki köztünk. Ezek hívták fel a figyelmemet, mi hol van, ismertettek meg a francia mesterekkel. Paul Guendet terelte a figyelmemet Cézannera. Cézanne-t akkor még csak szűk művészkörben ismerték. Öreg volt és Aix-ben lakott. Így terelődött figyelmem Van Goghra, Gauguinre, Matissera és később Braquera, akik érdekeltek. 1905-ben (?) Matisset meg is látogattam Clamart-ban, Párizs külvárosában. Őt is csak kis körben szerették és ismerték. Egy évvel előttem járt az École des Beaux-Artsba, és mikor ott voltam, bejött a régi „haverokat" meglátogatni. Ezek pedig vásznat és ecsetet adtak kezébe, ő meg fél óra alatt lekapta, amivel az akadémikusok hetekig kínlódtak.

Marinot-t egyszer Cormon kitessékelte, mert bátran, modernül dolgozott. Ezt nem volt szabad. Mikor jött Cormon, eldugtuk vásznainkat és kimentünk az iskolából, ahol különben jó meleg volt, volt modell, de akadémikusan kellett dolgoznunk. Marinot-t aztán visszaengedte. Ezek szegény fiúk voltak, csakúgy, mint én. Négy év alatt sohasem ültem omnibuszon, mindig gyalog jártam, estére kelve holt fáradt voltam. Kinti francia kellégáimmal, Maurice Marinot-val és Peti Su-vel leveleztem, utóbbi később, úgy látszik, sikeresen dolgozott.

Párizsban, mikor odakerültem, még kevés magyar élt. Czóbel Bélával és Fülep Lajossal találkoztam. Együtt figyeltük az új mozgalmat. A magyarok csak később orientálódtak Párizs felé, két-három évvel később jöttek ki. Párizs levegője termékenyítő volt. Ahogy megihlette Ady Endrét, úgy bennünket is. Amit Róma nem tudott nyújtani, azt annál inkább megtaláltuk Párizsban. Olaszországról még annyit, hogy helytelen volt épp ott modern festőiskolát nyitni. Lezárt művészet, a levegőben van, hogy nem lehet, hogy nem mer az ember újítani. Az „örökváros" kész, lezárt műveivel megállapodott. A futurizmus hangos dobpergése szervetlenül függött a sok klaszszikus alkotás árnyékában.

Párizsból nyáron mindig elmentem dolgozni Bretagneba, Pont-Avenbe és Bruggebe. Amolyan festőtelepek voltak ezek. Pont-Avennek két szállodája volt. Az egyik szállóban, ez volt a Gloanec szálló, az ebédlő tele zsúfolásig festményekkel, mert a festők nem tudtak fizetni s képet hagytak ott. A tulajdonos így gyűjtötte össze őket. Ahol én ültem, két-három méteres kép lógott, ez izgatott a legjobban. Megkérdem a tulajdonost, ki festette. Azt mondja, valami Gauguin nevű festő volt itt, s az festette. (1903-ban voltam itt.) Gauguin nevét még nem ismertem. Érdeklődtem, mibe kerül a kép. Négyszáz frank. Hát az semmi pénz volt, de nekem ennyi sem.

— —

Párizsban ismertem meg Adyt 1904 körül. A Café Clunybe jártam, s Füleppel majd minden nap találkoztam. Ő ismerte Adyt, aki odajött asztalunkhoz. Adyt nagyon kevesen ismerték még akkor. Én csak félvállról válaszolgattam kérdéseire, ugyanis a magyarokat programszerűen kerültem, mert tovább akartam maradni, s inkább francia barátokat kerestem. Ady hamarosan elment, s ekkor mondta Fülep: ez a legnagyobb magyar költő. Később aztán többször összejöttünk és nagyon jó barátok lettünk. Együtt kocsmáztunk.

Ady és barátai, Bölöni, Hatvany, Reinitz és mások, egy időben a Három Hollóba jártak. Egyszer én is ott voltam. Volt rajtam egy mérgeszöld olcsó nyakkendő. Adynak szintén zöld, de sáppadt zöld, nehéz selyem, drága darab. Neki megtetszett az enyém, kérte, hogy cseréljünk. Én mondom, nem érdemes, az enyém ócska. De adjam csak, — válaszolta. Tetszett neki az erős mérges-zöld. Így cseréltem nyakkendőt vele.

Egyszer a Déli Vasút vendéglőben voltunk együtt, többen, egész éjjel iddogáltunk. Hajnal volt. Már mindenki elsomfordált. Ketten maradtunk, az asztalon egy csomó butéliás üveg. Ady kivett zsebéből egy ív papírt, ceruzát és az asztalra hajolva elkezdett írni. Láttam, hogy vers készül, s hogy ne zavarjam, szótlanul átültem a másik asztalhoz, s újságot vettem a kezembe. Ő pedig erőszakoskodott, hogy csak üljek vissza a helyemre s beszélgessünk csak tovább. Nem értettem s máig sem értem, miért nem akarta, hogy magára hegyjam. Sajnos, a versre már nem emlékszem, mert én is alaposan részt vettem a borozgatásban.

Több szabadkőműves páholy volt. Az egyiket, a Martinovicsot Jászi vezette. Főként értelmiségiek voltak a tagjai. Ady jött hozzám, hogy lépjek be. De a felvétel különböző hókuszpókuszokkal járt, én nem szerettem az ilyesmit, s nem mentem. Abbahagyta az unszolást, neki egyedül kellett mennie.

Ady ekkoriban a modern francia festőkről írt a Népszavában. Nem igen értett a festészethez, de jó megérzése volt. Nem volt művelt, de egy könyv elejébe, közepébe s végébe beleolvasott, s kész volt az ítélete. Nem értett a festészethez s mégis rögtön a legjobb festők mellé állt. Megérezte a dolgot. Lehet, hogy Bölöni is segítségére volt ebben; Párizsban, Pesten együtt voltak s a Szilágyságban is. Bölöni ekkoriban a Világ képzőművészeti kritikusa volt.

A Nyolcak kiállításai közül örökös emléket hagyott bennem a harmadik kiállítás, amelyet a Nemzeti Szalonban tartottunk. Itt kiállított Berény egy arcképet, melyet Bartókról festett. Bartók eljött megnézni a kiállítást, Berény hívta meg. Én Adyt. Nem ismerték még egymást, bár Bartók ekkor már több Ady-verset megzenésített. Én mutattam be őket. Ady nem értett a zenéhez, neki cigányzene kellett, Bartók a festészethez nem értett. Csak szorongatták egymás kezét s néhány banális szót váltottak. Bár Ady nem értett a zenéhez, Bartókot ösztönösen tisztelte, tudta, kivel áll szemben. Keveset beszéltek, inkább csak nézték egymást.

— —

Már évek óta kint voltam Párizsban. Ambroise Vollard érdekes ember volt, műkereskedő a Rue Laffitte-en, ő fedezte föl Renoirt, Degast. Akkor gyűjtötte őket, mikor még a kutya se vette, ő vásárolta Cézannet, Van Goghot és másokat. Épp ezért mi,

fiatalok, kik kezdtünk szimatolni, hogy merre orientálódjunk, minden hónapban elmentünk hozzá megnézni az anyagát.

Nem tudom, Csókkal hogy találkoztam. Ő ekkor le akart telepedni Párizsban, s én ígértem, hogy mindent megmutatok neki. Másnap mentünk a Luxembourgba, a Caillebotte-terembe vezettem, itt voltak a teljesen befutott impresszionisták. A Luxembourg próbaköve volt annak, hogy valaki a Louvreba bekerülhet-e. Itt kellett tíz évet lennie a műnek, ez volt a szűrő. A bejárattal szemben Manet Olympiája, aztán Degas, Monet, Sisley, Pissaro, Raffaelli és a többiek, és egy Cézanne. Ő még csak fönt, a második sorban, ami nem volt még elismert. L'Estaque volt a kép címe. De a java munkák voltak. Ide vittem Csókot. Ő Nagybányán dolgozott, műtermi piktúrát. Azt mondja: „Hát tudod, kérlek, ha én zsűri tag vagyok, mind elutasítanám." Én viszont mindent oda adtam volna ezekért. Vollárdhoz vittem. Morózus, szakállas alak, de engem megszeretett. Bemutattam Csókot, ..Akar ez az úr képet vásárolni? — kérdezte. „Talán" — feleltem bizonytalanul. Erre vette a kulcsot és nyolc szoba raktáron átvezetett. Rouault, Matisse stb., mutatta a képeket. De nem tetszett Csóknak semmi. Láttam, nincs mit csinálni vele, hát elbúcsúztam. Egy hónapra rá meghívott karácsonyra Füleppel együtt. Műtermében nagy aktos kép, erősen Renoir-os. Mondom, egészen jó Renoir-os kép. Ő: „Igazad van, Dönke, ezek nagy legények." Ebből láttam, hogy titokban visszajárogathat a Luxembourgba, Évtizedekre meg lehet látni képein a Renoir hatásokat. Volt benne valami magyaros romantika: kimegy Párizsba és kap valami nagy díjat. Valamit kapott is, de nem azoktól, akiket szeretett. Csók emlékezéseiben tesz erről említést, de nem egészen így.

— —

Én Párizsban a Salon d'Automne-ban állítottam ki. 1906-ban négy képem volt kiállítva nagyon jó helyen, az első teremben, a Salon Carré-ban. Ez főhely volt. Fülep a Szerda című lapban írt erről a kiállításról és ezekről a képekről, én ekkor már itthon voltam. Mikor hazakerült az anyag, Gulácsyval állítottam ki 1907-ben, s ezek közül Konner Adolfhoz került egy, egyet pedig Petrovics vett meg magának.

Mikor 1906-ban visszajöttem Párizsból, a Baross kávéházban volt egy művészasztal, az úgynevezett balszélfogó asztal. Radikális, haladó írók és művészek tartoztak ide, Márkus László, Pethes Imre, Nyitray, írói nevén Yartin, egyszer-kétszer Fülep is feljött, idejárt Gulácsy Lajos, Kárpáti Aurél, Dósa Lukács, Fejérkuthy Bálint. Ide kerültem be én is. Ezek évekig mindig ott ültek. Márkus száz cigarettát is elszívott egy délután, nőit, hüvelyes végűt. Láttam, színház terveket készít. Innen indult el a Thália. Szoktunk beszélgetni, engem érdekelt. Aztán bevont a munkába, együtt terveztünk, és én is festettem D'Annunzio Citta morte című darabjához a díszletet. A Thália az Opera mellett, a Révay utca sarkán volt. Persze pénztelenül indult, mi is mindent pénz nélkül, ingyen csináltunk. Bánóczi is itt volt, Forgács Rózsi, Pethes is ingyen lépett fel, nem volt pénz, s hamar megbukott.

Mikor megjöttem, nagy anyagot hoztam magammal Párizsból, s bemutattam a társaságnak. Ekkor határoztuk el, hogy csinálunk egy közös kiállítást Gulácsy Lajossal, akit itt, a balszélfogó asztalnál ismertem meg. Kiállításomnak, melyet az Apponyi téri Uránia műkereskedésben rendeztünk, nagyon nagy sajtó és művész sikere volt. Ide jött Kernstok és Rippl-Rónai, hozták a vásárló közönségüket. Ekkor ismertem meg őket, itt kezdődött barátságom mindkettővel. Az Uránia az Apponyi tér és a Veres Pálné utca sarkán 4—5 teremből álló kiállítóhelyiség volt, emelettel. Bemutatkozásom talán tavasszal történt; vérvörös katalógust nyomtak, s nagy erkölcsi és anyagi sikerrel járt. Minden képemet megvették. Az első képet, amit eladtam, Lukács György vette meg, persze a pap pénzéből. Ezzel a kiállítással nyertem el a 4 000 koronás Ferenc József jubileumi ösztöndíjat s vettek fel a Miénkbe.

— —

Még alig hogy elkezdtem rajzolgatni és festeni, egyszer a Műcsarnok kiállításán voltam, ahol a műcsarnokiak és a nagybányaiak uralkodtak; egyik kis teremben kisebb férfiarckép állított meg, s arra lettem figyelmes. Festője Rippl-Rónai volt, a kép édesapja arcképét ábrázolta. Ez volt az első kép, mit tőle láttam, s a kiállításon a legnagyobb benyomást ez gyakorolta. Személyesen még nem ismertem őt. Csak később ismerkedtünk meg, az Urániában rendezett kiállításomon. Oda jött el, s munkáimat annyira megszerette, hogy vevőket hozott az ő vevőköréből, Nemes Marcellt és másokat, s ajánlotta, hogy vegyenek. Ettől az időtől mind szorosabb barátságba kerültünk egymással. A Miénkbe ő forszírozta a felvételemet, majd meghívott Kaposvárra, hogy látogassam meg, ami egyszer a Dalmát partokról való hazatérésemkor meg is történt. Ekkor elvitt a szomszéd birtokoshoz, akihez ő gyakran járt. Nagyon szerették az öreget. Minden meghívás nélkül beállított velem, nagyon örültek neki. Rippl szívesen járt el Mikére, mert fejedelmi kosztolások voltak, s az öreg nagyon szerette a hasát. Somcich egyedül élő ember volt, nagyon vallásos, és házi káplánt tartott. Evés előtt fel kellett állnunk és keresztet vetni. Az öreg Jóska bácsi is nagy kereszteket vetett, míg tartott az asztali áldás, s közben a biszkvitekre sandított, láthatóan ez érdekelte.

Mikor a téli hónapokon Pesten tartózkodott, akkor az estéket nagyon gyakran együtt töltöttük, együtt kocsmáztunk, vacsoráztunk, feleségével, Lazarinnal. Ripplvel évekig nagyon jó barátságban voltunk. Szerettem, szerény ember volt, szerette a fiatal tehetségeket, kiállt értük. Még nem volt műterem, s mikor ő Kaposvárra költözött, átadta nekem műtermét, hogy ott dolgozhassak. Hát engem nagyon meghatott ez a bizalom, mikor ott voltak a kincsei, s nekem átadta a kulcsot.

A Kút-ban, mikor megalakult, Vaszary, Rippl, Csók, Beck Ödön és Fülöp jelentette az idősebb generációt; Rózsa Miklós volt az igazgató. Rózsa nagyon agresszív, a modern művészetért verekedő ember. Nem tudott megférni Vaszaryval, aki meglehetősen egocentrikus volt és a vezér szerepét akarta játszani, pedig senki nem akarta s nem is fogadta el; ő meg borzasztóan ambíciózus volt s nem tetszett, hogy nem vezérkedhet. A bécsi kiállítás után megtelt a pohár. Az anyagot ő vitte Bécsbe, őt bíztuk meg a rendezéssel. Minden tag két-három képpel szerepelt, mire ő saját munkáiból harminc képet vitt el és állított ki. Rózsa ekkor úgy támadta, hogy kénytelen volt otthagyni a Kut-at. Kilépett, s az egyik lapban hosszú cikket írt: „Miért léptem ki a Kút"-ból. De ártani is akart úgy, hogy a régi mestereket ki akarta vinni magával. Csóknál és Beck Ödönnél el is érte, ők kiléptek. Ripplt is felkereste, aki akkor éppen a János szanatóriumban betegen feküdt, s vele a szobában tartózkodott Lazarin. Nagyszerű nő volt. Tőle hallottam, hogy Vaszary kész lemondó levelet vitt el, hogy aláírassa Ripplvel. Lazarin nem is engedte szóhoz jutni, ő a fiatalok pártján állott, s Vaszarynak nem sikerült a lemondást kierőszakolni. Hogy mégis vezér maradhasson, fiatalokkal, akiket még nem vettünk be a Kút-ba, mert nem voltak kiforrva, megalakította az Ume-t, ahol végre vezérkedhetett kedvére. Vaszary nem volt okos ember, a külsőségeket vette át a modern művészetből. Ha látott egy Braque képet, akkor ő is csinált ilyet, ha egy francia utcaképet, erre ő is, ha tükrös rámát csináltak a franciák, hát ő is. Nem volt mély, de szeretett mint vezér szerepelni.

Várkonyi Nándor

Egy félbemaradt költő

A címhez mindjárt hozzátehetném: „... és egy félbemaradt folyóirat." A költő Nagyfalusi Jenő volt (1901—1944), lapja a Symposion, melyet Pécsett hozott létre és indított el, mint az egyetem bölcsészeti karának német-francia szakos hallgatója, 1924-ben. Szegedről származott ide, Juhász Gyula ifjú híve és barátjaként, tőle nyerte első indításait, világirodalmi érdeklődését pedig a pesti egyetemről hozta, ahol azokkal a kortársaival, leendő írókkal ismerkedett meg, akikről az alábbiakban szó lesz. Ő volt az a „fiatal poéta", aki Juhász Gyulát hónapos szobájában vendégül látta 1924 májusában, midőn Kosztolányi Dezsővel Pécsett vendégszerepelt, és néhány napot itt töltött, amint Tüskés Tibor kinyomozta, és Pécsi Múzsa c. könyvében közölte. Én akkor még Pesten éltem, de bátyám, Várkonyi Dezső révén, kinek filozófiai előadásait hallgatta, már tudtunk egymásról, s így mikor 1924 szeptemberében Pécsre költözött, nyomban beavatott terveibe, megmutatta verseit, s barátságot kötöttünk. A tervek lényege a legifjabb írónemzedék csoportosítása volt egy kiadvány-sorozat, lehetőleg folyóirat köré; már megkapta rá Juhász Gyula helyeslését és atyai áldását, valamint néhány társának ígéretét a közreműködésre. Ennek a költői-atyai áldásnak volt kifejezése Juhász Pécs c. verse.

„Öreg kapukból fiatal hit indul..." — írja benne. — Kik voltak e fiatal hit hordozói? Valóban fiatalok, mind a századforduló táján születtek, zömük 23—24 éves, 30-ik életévét egy sem érte el. Legcélszerűbb, ha in medias res felsorolom azokat, akik három esztendő leforgása alatt munkáikkal résztvettek a vállalkozásban, vagy dolgoztak számára, de már nem szerepelhettek, vagy pedig csupán bejelentették csatlakozásukat: Aczél Tivadar, Féja Géza, Fettich Nándor, Halász Gábor, Hegyi István, Illyefalvi Vitéz Árpád, Juhász Vilmos, Kecskeméti György és Pál, Kelemen Andor, Kerényi Károly, Nagyfalusi Jenő, Németh Antal, Péter András, M. Pogány Béla, Sárközi György, Szabolcsi Bence, Szerb Antal, Waldapfel József s e sorok írója (30 éven felüli csak kettő: Balogh Károly, Madách életrajzírója, műfordító, és Várkonyi Dezső filozófiai professzor, — nem számítva pátronusunkat, Juhász Gyulát). Ha jól szemügyre vesszük ezt a névsort, látjuk, hogy többen szerepelnek benne, akik később az ún. urbánus irányzat főképviselői lettek; a Symposion maga „hivatalosan" az akkoriban uralkodó szellemtörténeti irányhoz csatlakozott, ez tág fogalom volt, elég szabad mozgást engedett, inkább csak törekvéseket szignált, s ezek a rokontörekvések fűzték össze a tudományos írókat az irodalmárokkal. Symposion tehát újat, korszerűt akart hozni a szépirodalom és a „szellemi" tudományok minden ágában, mert nyilvánvaló volt, hogy addigi életünk felborult, nem folytathatjuk ott, ahol a háború előtt abbahagytuk. A költőnek meg kell találnia a megváltozott világ életképes eszméit, az írónak új, életrevaló embereket keresnie és ábrázolnia, a tudósnak a maga szakjának problémáit új szemszögből, a kor igényei szerint kidolgoznia. Konkrétebben szólva: ismertetni kívánta a külföld szellemi mozgalmainak, irodal-

Ferenczy Béni: Anya gyermekével

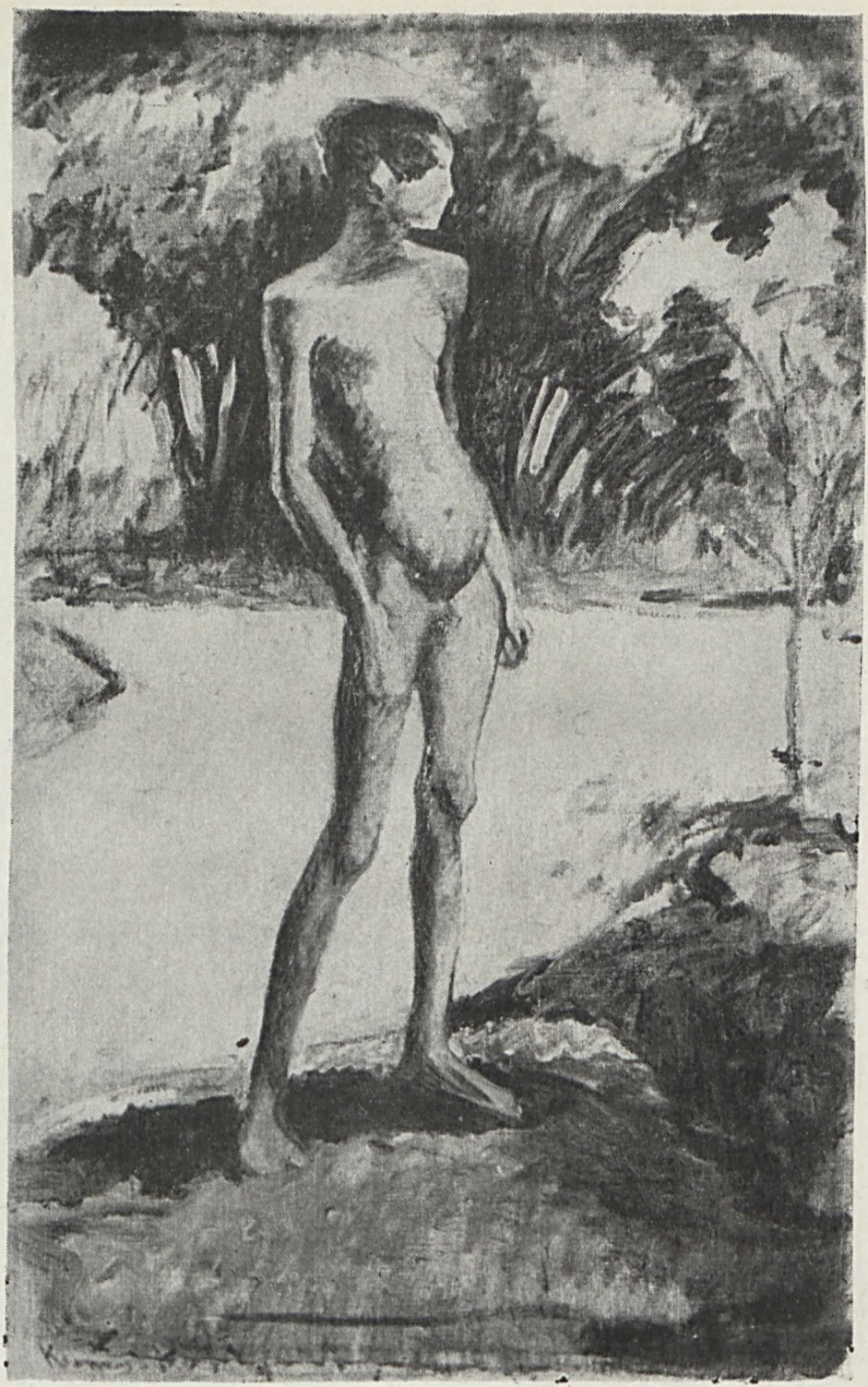

Kernstok Károly: Fiúakt (olajfestmény)

mainak javát, s a magyar kulturális életet a történelem egyetemes áramainak sodrába terelni. Ez volt a közös alap, s a névsor azt is megmutatja, kik mennyire maradtak meg rajta, s kiknek a munkássága szakadt meg, vagy merült homályba. Halász Gábor, Sárközi György, Szerb Antal munkásságát irodalmi lapban bizonyára szükségtelen ismertetni; Féjáék akkoriban bontakoztak ki Szabó Dezső közvetlen hatása alól, a népiekhez csatlakoztak, és utóbb Sárközi szerkesztésével megindították a Választ; a marxisták a 100%, majd a Szép Szó álruhájában igyekeztek kibújni az illegitimitásból; a Szegedi Fiatalok még nem ismerték egymást. (Erdély, a Felvidék és a Vajdaság hasonló mozgalmait itt nem tárgyalhatjuk.) Viszont a Symposion emberei utóbb javarészt a maguk útját járták, és szakmájukban alkottak közismerten maradandót: Fettich Nándor (régészet), Juhász Vilmos (műveltségtörténet), Kerényi Károly (ókortudomány), Németh Antal (dramaturgia), Péter András (művészettörténet). Szabolcsi Bence (zenetudomány), Waldapfel József (irodalomtörténet). Ma már persze semmiképp sem lehet e neveket közös nevezőre hozni, azonban tény, hogy a Symposion jelentette az első megmozdulást, mely tág határú, de céltudatos programmal igyekezett csoportosítani a háború utáni nemzedéket, s magában hordta a lappangó irányok csíráit. Raith Tivadar 1921-ben indított lapja, a Magyar Írás körül nem alakult ki gárda, s a többi vállalkozás: Féjáék tömörülése a Forrás antológia, majd a Híd folyóirat köré, Szabó Lőrinc Pandorája, a Válasz, a 100%, a Szép Szó, a Szegedi Fiatalok megindulása stb., — mind későbbi keletű. Figyelmet érdemel az is, hogy akik e csoport tagjai közül Benedek Marcel 1926-ban megjelent Irodalmi Lexikonába bekerültek, főként a Symposionban megjelent vagy a számára készült munkáikkal szerepelnek ott.

A kísérlet tehát nem volt életképtelen, de természetesen magában hordta a háború utáni évek mindenirányú tájékozatlanságát és összes kötöttségét, hiszen az irodalom is az összeomlás, a felbomlás légkörében élt még. A mindenirányú tájékozottság ugyan megvolt bőven, talán egy nemzedék sem rendelkezett még olyan széleskörű irodalmi és ideológiai ismeretekkel, de a baj éppen abban állt, hogy választani kellett az irányzatok közül, ám a tapasztalat hiányzott. Hogy példaképpen csak a legérzékenyebb műfajt, a lírát tekintsük, az izmusok egész dzsungele burjánzott: szimbolizmus, im- és expresszionizmus, szimultanizmus, aktivizmus, futurizmus, kubizmus, konstruktivizmus, dadaizmus stb. vívott zajos létharcokat, helyesebben légharcot, mert kiderült, hogy talaja, gyökere tán egynek se volt. A kötöttségeket pedig a politikai reakció jelentette, mely mindenre rávetette árnyékát, s az országot boldog középkori szigetté akarta varázsolni a felfordult Európában. Rövidre fogva így vázolható a vállalkozás háttere, s a helyzet magyarázza azt is, hogy a jelentkezők közül oly soknak pályafutása miért szakadt félbe, vagy miért maradt jeltelen.

A félbemaradtak közé tartozik Nagyfalusi Jenő is. Egyik irodalmi lexikonunk a Nyugat epigon-költőjének nevezi; nem hinném, hogy epigon lett volna, a Nyugaté semmiképp, mert hiszen az egyetlen irányzat, amit a lap diadalra vitt, a modernség, inkább állapotot és magatartást jelent: ideáltalanságot s vele szemben költői egocentriát, énkultuszt. Nagyfalusi pedig, költőtársaival együtt, az antimodern lírai idealizmus hívének vallotta magát, noha ezek a fogalmak még éppen nem voltak tisztázottak, sőt ma sem azok. Személy szerint idegenkedett a Nyugat légkörétől, s Ossát is érezhetett valamit, mert midőn első és egyetlen verskötetének bírálatát átadtam neki, különösebb megokolás nélkül elutasította. Nagyfalusira Juhász Gyula alföldi tájköltészete volt hatással, azonkívül Hölderlin és Stefan George elvont lelkiessége, de kétségkívül eredeti hangon szólt, bár formában meglehetős modorosan, s ha minden áron skatulyázni akarnám, posztimpresszionistának nevezhetem. Túlságosan légies volt ez az ihlet, s talán ezért aludt ki; reálisabb hajlamok nyomták el, érdeklődése a kultúrszociológia és a művészetek felé fordult, számos népszerűsítő tanulmányt írt és fordított, de nem tűnt ki velük a napi termelésből. Ezek a hajlamok hamarosan jelentkeztek, de pécsi évein még a líra dominált.

Különös, hogy Pécs városában egyetlen rokontörekvésű társra nem találtunk, magányosan töltöttük estéinket, amiket csak legjobb pesti barátai, a két csodagyerekiker, Kecskeméti György és Pál gyakori látogatásai tarkítottak. Róluk itt annyit, hogy

Györgynek már 14 éves korában jelentek meg *jó* versei, később a szépirodalom mellett filozófiával és szociológiával foglalkozott, Pál pedig úgyszólván kész filozófusnak született. (A németek 1944-ben mindhármukat elhurcolták és megölték.) A hosszú estéken és éjszakákon utat kereső, de annál hevesebb meggyőződésekkel vitattuk meg a múlt-jelen-jövő minden kérdését, a magyar- és világirodalom eseményeit, s noha fennszóval hangoztattuk, hogy megvetjük a politikát, dühösen politizáltunk. Baráti, tréfásan-éles kritikával kölcsönösen fajvédőnek tituláltuk egymást; én ugyanis „új Mohács" jelige alatt az elszakított magyarság sorsáért aggódtam, s az egész magyar etnikumot féltettem a katasztrófától, ha nem tudunk szilárd, egységes, kellő vonzó és kisugárzó erővel bíró országot teremteni, amiért ő aztán szememre vetette, hogy feudális nacionalista vagyok; én pedig avval vádoltam, hogy a zsidó nagytőkét védi, mert nyilvánvaló, hogy gyökeres tőkereform nélkül nem lehet gyökeres földreformot végrehajtani, s mind a földvagyonra, mind a tőkevagyonra egyformán erős sarc vetendő. Az igazság persze az, hogy mindketten radikális polgári demokraták voltunk.

Kénytelen vagyok elmondani ezeket, hogy érthetővé tegyem leveleit, melyek által e tehetséges és tisztalelkű ember vonásait szeretném felvázolni, és megmenteni a felejtéstől. (A Magyar mártír írók antológiájában ugyanis nem kapott helyet.) Mintegy félszáz levelét őrzöm, külsőleg az jellemzi őket, hogy javarészt hiányzik róluk a kelet, lehetetlen papírokra vannak hevenyészve, utóiratként rendszerint csatolja legújabb verseit, dús ajánlásokkal, viszont címek nélkül, úgyhogy még a nyomdába küldött írásait is gyakran én címeztem meg hirtelenében, amit hálásan nyugtázott. Legelőször tehát azokat a leveleit veszem elő, amelyekben kivételképp jobbadán magáról beszél, kissé kuszán, de állíthatom, hogy tárgyilagosan: ilyen volt. (Az első levélben célzást tesz a Nyugatban megjelent vitacikkemre; erre úgy került sor, hogy a Symposion I. kötetében a divatos francia-rajongás visszahatásaképpen erős bírálatot írtam a francia szellemről, s Gyergyai Albert, a francia irodalom nagy értője és éber védelmezője — több hasonló jelenséget összegyűjtve — ellenbírálatot közölt a Nyugatban; válaszoltam rá, s a disputa barátságos levelezésben folytatódott.) — Alábbi két levelét Szegedről írta Nagyfalusi, vakációban, a pedagógiai vizsgára készülődve.

[Szeged, 1925] június 10. — Kedves Nándor, hosszú lustaság után írok Neked, szégyellem is magam. 4 napot töltöttem Pesten, illetve Budán, nagyszerű volt. Itthon eddig kevés tanulás, tiszamenti séták, Juhász [Gyula]: íme ez az életem.

De ez csak külső tér- és időben. Akartam Néked egy hosszú-hosszú levelet írni, melyben mindent megírok, amikről mindig hallgatok és hallgatni fogok. De most nem tudok nem szólni. Ez az én ethoszom marad már. Tudniillik vissza akartam térni az egyik nagy kibeszélésünkre és a magam álláspontját akartam kifejteni. Ugyanis én ép' olyan fajvédőnek érzem magam, mint Te. Csakhogy nálam a faj legalább is annyira kulturális, mint animális. De animális is: én kijelenthetem: egyedüli értelmem, életem és harcom: a Magyarság. Ez is volt és marad is. És lesz is. Animális fajvédelem szerintem: kegyetlen földreform és minden, ami a magyar zsellért elősegíti, ami más történik: az frázis, rongy és önérdek és aljas politika. Az angolok a háború alatt hoztak egy olyan törvényjavaslatot, amely szerint ezután a házakat nem szabad fürdőszoba nélkül építeni: ez fajvédelem. Ilyenek az én elveim is: ezek nem politikaiak, — hogy ez nálunk politika? —

De ez nem tartozik rám, ha valaha szólnom kell, fogok is szólni. Én tudom, hogy mi teljesen egyetértünk. De én szerintem: van erkölcs is: két csillagom van: az autonómia és az, hogy mindent csak célnak és nem eszköznek tekintek. Az első: én zsidó vagyok, és soha semmit sem várok, osztályrészem lenézés, gúny lehet csak: de legalább nem befolyásol semmi ellenszolgáltatás a munkámért. Van emberi autonómia. — A másik: ezt merem állítani: soha ez életben semmit sem tekintettem eszköznek, csak célnak, de viszont csak ezt becsülöm. A Symposion sem lesz eszköz soha semmire! Ezt nem is azért írom le, mert én úgy érezném, hogy védekeznem kell! Nem, egyáltalán nem. — Csak ebben megvan minden és hogy nálunk minden politika: a Symposion nem lesz az!

Még egy megjegyzés: mikor a német írók politikájáról volt szó, Te azt mondtad, hogy nem szereted, ha írók politizálnak. Én sem, illetve kizártnak is tartom. Költő, igazi költő csak a saját magaslatára szabad hogy emeljen mindent. Th. Mann és George a háború alatt kezdtek „politizálni", de ez is a legnagyobb, amit tettek. És nem szálltak le a politikába, de igenis átmentették azt: Th. Mann: Nagy Frigyes, Betrachtungen eines Unpolitischen, Rede und Antwort, Von Deutscher Politik, — George: Der Krieg, Drei Gesänge (ezeket ismered).

Hidd el: énnekem pl. a demokrácia sem szimpatikus, ahogy ma értik. Nem bizony, legfeljebb a Szabó Dezső magyar demokráciája. De sok más sem szimpatikus, pl. az, hogy a „faj" jelszóval minden önérdeket, jelentéktelenséget és stréberséget előrenyomjanak; ez is értéket ront: a faj animális értékét. De hogy a „fajvédelem" ugródeszka, eszköz legyen, attól undorodva fordulok el. Te is. — Nos, hagyjuk abba.

Olvastam a válaszodat a Nyugatban. És egy megjegyzést is teszek rá: numerikusan nem lehet eldönteni, hogy melyik az igazi lényeg, ez matematika volna és nem szellemtudomány. Hogy mi a francia lényeg? Olyannak kell lennie a megállapításnak, hogy minden nagy francia ügy beleférjen: Rabelais is, Rousseau is, a Roland-ének is, Mallarmé is stb. Csak ez lehet a helyes. És van is ilyen lényeg, mert különben mindez nem volna semmiképpen a világon. De mi ez? Te jól megírtad a cikkben, csak a temperamentumodon keresztül, szóval ember vagy és nem háremőr. Nagy kár, hogy a cikkedben nincs benne a grammatikus Balzac ítélete a középkori francia irodalomról: C'étatit plutôt gothique que français. — De hát csak vakarja a Nyugat az ő tintás fületövét.*

Pesten beszéltem többekkel, meglesznek a cikkel. És ősszel ki kell jönnünk föltétlenül. Olvasod már Claudelt? De azért ne feledkezz meg Hölderlinről sem. És bocsáss meg a hosszú késedelemért, a kusza sorokért: türelmem nincs sokat írni. Írj Magadról... igaz szívből ölel öreg Jenőd.

Az utolsó sorok a készülő II. kötetre vonatkoznak, következő levelének eleje szintén. Ezért nem hagyom el, s magyarázatul hozzáteszem, hogy javasoltam: adjunk ki Symposion Könyveket, mert volt rá anyag; egy-kettő meg is jelent.

Szeged, 1925. július 4. — Kedves Nándor, megkaptam leveledet és nagyon örültem neki. Hogy először is az ügyeket intézzük el: természetesen ráírjátok, hogy Symposion Könyvek, ez igazán nem lehet probléma. — Ami a Symposiont illeti: Szerb Georgeja már itt van, [Kecskeméti] *Pali Pauler-ről ír nem kritikát; hanem egy nagyon érdekes ismertetést, igazán nagyon érdekes és olyan a szempontja, amiből még nem világították meg Paulert. Waldapfel Jóska, ki summa cum laude ledoktorált, megígérte őszre készen a Balassit,* [Kecskeméti] *Gyuri, ki szintén summa cum laude doktorált, fordít Hölderlint és Verlainetől is szándékozik a Sagesse-ből a „Je suis venu, calme orphelin"-t és az „O mon Dieu, Vous m'avez blessé d'amour"-t lefordítani; itt említem meg, hogy én is lefordítottam kedves Verlaine-versemet, a „La mer est plus belle Que les cathédrales"-t, ami nehéz lehet, de azt hiszem elég jól sikerült. Jó volna, ha Te is fordítanál Verlainetől is, Hölderlint nem is említve; remélhetőleg a Claudeled is meglesz.* [Aczél] *Tivadar, ki most Svájcban van, szintén megígérte, hogy dolgozik. Nyomda után majd mostanában nézek.*

Én nyugodtan s lassan tanulgatok, írom a disszertációt s nagy élményem Lessing Laokoonja volt, ebből aztán tanultam is. Jól érzem magamat eléggé, versek is vannak, egy mellékelten jön. (Igaz: Juhász természetesen ad verseket, mégpedig nagy örömmel.) Nyugodt vagyok, lassan Isten segítségével helyreállott régi nyugodtságom.

Hogy hosszú leveledre válaszoljak: a politika gyűlöletes valami előttem, mert még ha becsületes is, akkor is a salut temporel-re [földi üdvösségre] *irányul. Ezért gyűlöletes előttem a „modernség", amit a politikától elválasztani nem lehet; a vá-*

* Jean Louis Guez de Balzac (XVII. sz.). Az idézet értelme: a középkori francia irodalom inkább gót, azaz germán volt, mint francia, azaz román.

lasztójog és a kenyér nem segít a lelken, de nemzeti kötelesség és érdek kenyeret adni. Viszont: az epigonság szintén politika: az a kétségbeejtő, hogy nálunk minden politika, ezt Te ép' oly jól tudod, mint én, de ezen változtatni nem az én kötelességem és nem az én munkám és nem is akarok még bírálatot sem mondani róla, de figyelemmel kísérem és fáj is, sokszor nagyon fáj. De mindegy, én másra születtem és adja Isten, hogy azt elvégezhessem, én mindenesetre megpróbálom és amíg lehet, csinálam is, ich hab's gewagt mit Sinnen [megfontoltan merészeltem]. Mindent „mit *Sinnen*" *csinálok és állok is.*

Amit a zsidóságról írsz, arról nem lehet vitatkozni, hiszen remélem, mi eléggé ismerjük is egymást. De viszont ha a tényeket nézzük elfogulatlanul, akkor azt látjuk, hogy amit a zsidó Weininger oly nagyon kárhoztat, lévén nem-árja, az az, amit erkölcstelennek tartunk. A kanti etika lényege ép' abban van, hogy általános és ez az árja etika, legalább is Chamberlain és Weininger szerint. De a kantizmust Németországban a materialista Hochflut idején éppen Hermann Cohen [zsidó] *tartotta fönn és nevelt neki tanítványokat (lásd a fil. történetben a marburgi iskolát), a német filozófia épen a legfilozófia-ellenesebb időkben oly nevekre mutat, mint: Cohen, Joel és a csodálatos Cassirer. Persze van ellenkező tendencia is: Jerusalem stb. De mit bizonyít ez?*

Nem vagyok annyira racionalista, hogy tényeket tagadjak, például bizonyos értelemben a fajt... ez már ostobaság volna. Csakhogy, mert valaki árja: azért még nem szükségszerűen etikus, sőt még csak nem is szükségszerűen idealista (pl. akikkel szemben Weininger a logikai idealizmust védi, Avenarius és Mach...), sőt még csak nem is szükségszerűen úriember. Ezek is tények. De ezt csak azért írtam, mert ezek is olyan tények, amikről az atmoszféra következtében könnyen meg lehet feledkezni. Nagy hibája a zsidóságnak, hogy nem engedi magát kritizálni és nem elég szigorú önmagához, viszont mindjárt látjuk, hogy más fajták is érzékenyek. A legsúlyosabb hibája a zsidóságnak a pénz. A zsidók tényleg hajlandók pl. az undorító pénzarisztokráciára, ez egy szigorú tény, látod én ezt látom a legsúlyosabb hibának, a nagy impresszionizmus mellett. Hidd el, én nem vagyok elfogult és mindent lehető tisztán igyekszem látni. Node hagyjuk. Csak arra kérlek, hidd el, én Weiningert nem mostanában, hanem már 16 éves koromban olvastam, de gondolatai idők folyamán mindig előkerülnek. Viszont: hogy egy zsidó nem lehet értékes, sőt rendkívül értékes magyar vagy német ember, ezt egyszerűen nevetségesnek tartom. Azt hiszem, ebben Te is igazat adsz...

A levelek tárgyra nem tartozó részeit ezentúl elhagyom, ellenben közlöm a hozzájuk mellékelt verseket, mert ezek az igazi önvallomásai, s ízelítőt adnak lírájából. A szépszavú ajánlásokat is mellőzöm, az alábbi kivételével, jellemző példaképpen. Ezúttal alföldi verset küldött:

A JEGENYÉK KÖZÖTT

I.

Szeretem szikár jegenyéidet
Mikor szelíd este ringatja a hazatalált
Világot, marokrafogott életet,ráncos halált
Zöld vetést, harangszót, bátortalan holdat
S a víz a füzesben sugártalanul siet.

Már tücsök szól és nem madárdal
A gyönge nyár lett szelíd derekaljam
Fölkelnek a csillagok szürkén s halkan
Kidobott az éjszaka mint a holtat —
Hogy megnő az élet a halállal!

II.

Keresztülőrzik a pusztai időt
Fecskék múltán fölkerekedik a kóró
A holdas ősz megpihen bennük majd a holló
Zúgásuk jövendő tavaszokat altat
A rónaföld Kegyes Barátai ők.

Szeretem szikár jegenyéidet
De soha el nem feledhetlek soha
Tátrai ég, hegyes ég, havasok bíbora
Szívem eget-földet lerohanó, vad
Hideg győzelmű, örök havasodéi lett.

Szeged, 25. jún. 8.

Nándornak
a megpróbált, megőrzött
régi, igaz szeretettel
Jenő

Most áttérek a Symposion ügyeit tárgyaló leveleire. A dolog elég keservesen végződött, s talán az ad jogot történetének fölelevenítésére, hogy eredményeinek, nehézségeinek s végül bukásának részletezése ma már némi kortörténeti beccsel bírhat, s mindenesetre jól jellemzi az ilyenfajta kísérletek akkori külső és belső légkörét, odisszeáit. Hogy úgy mondjam, irodalomtörténeti adalék. S azért kérhet helyet a Jelenkorban, mert mindvégig pécsi vállalkozás maradt, mint impresszuma is jelzi, noha a szerkesztő még az első kötet megjelenése előtt elutazott, majd Pestre költözött, de sűrűn eljött megbeszélésekre; a köteteket és minden nyomtatványunkat itteni nyomda készítette, a kiadás munkáit pedig én végeztem. Az első kötetet 1924 őszén és telén állítottuk össze négyen, és javarészt írtuk is, Nagyfalusival és a két Kecskeméttel, az előfizetési íveket is szétküldtük, úgyhogy mikor Nagyfalusi karácsonykor hazautazott Szegedre, első levelében már csak a következő szám terveiről írt.

Szeged, 1925. január 11. — ... Nem is kérek bocsánatot hallgatásomért, — mikor hazajöttem, nem pihentem eleget, persze kárát vallám. Most is nagy munkában vagyok: 4 előadást kell tartanom, dolgozok a Juhászon, verseket is írtam.

Fontos ügyeink: 1. Várom a Franklin és a Singer és Wolfner ajánlatát [a terjesztés átvételére]. — *2. Párisból jöttek Beöthytől szobor-reprodukciók* [illusztrációk]: *küldöm őket a kéziratokkal együtt, én választottam közülük és azt hiszem, Te is ugyanazokat jelölöd ki.* — *3.* [Kecskeméti] *Pali a Megismerés és Megértés c. tanulmánnyal majdnem készen van,* [Kecskeméti] *Gyuri írt egy gyönyörű novellát is: Az Isten Embere, Juhász* [Gyula] *most dolgoz át számunkra egy tanulmányt a magyar líra fejlődéséről (verset most, érdemeset nem tud adni, mondá, Juhász Vilmos szintén átjavítja a tanulmányát, remélem én is kész leszek* [a Juhász-tanulmánnyal], *úgyhogy röviden küldhetem a tanulmányokat. Igaz is! Most rajzoltatok Pesten új címlapot: ugyanazon motívumokkal, de szebbet. A címlap is, hacsak lehet, fehér és fekete kellene hogy legyen, ugye?*

Hát ezek volnának az ügyek. Magamról nem igen tudok mit írni, csak művészettörténettel foglalkozom, mióta itthon vagyok és nézegetem a történelmet. De ez semmi, amint lehet, jövök Pécsre... U. i. Most kaptam a Franklintól levelet, ajánlatot: 10%-ért vállalja az adminisztrációt! Még megvárjuk a Singer és Wolfner ajánlatát. De ez nagyon megfelel különben.

Közben elvittem az I. kötet anyagát a nyomdába, kiszedettem, korrigáltam, a kötet „farkára" „hirdetést" állítottam össze a munkatársak megígért írásairól, az övé-

nek címet adtam, s január közepén értesítettem a dolgok állásáról. (Válaszához: ő Dosztojevszkij és Hegel történelem-filozófiája címen készült írni, magam Claudelről, de annyira ismeretlen volt még, hogy egyetlen művét sem tudtam itthon megkapni, Párizsból kellett meghozatnom összes kötetét.)

[Szeged, 1925. január 12.] — ... Végre megjött leveled! Tegnap már meg is sürgettem Nálad. Hálás köszönet a fáradozásokért. Mellékelten küldöm a Juhász-tanulmányt, azóta van már másik is, a Dosztojevszkijem, és a regényen dolgozom. Itt 2 verset írtam, s fáradt vagyok bele. Majd legközelebb küldöm. Köszönöm, hogy ráírtad a címet [a tanulmányra]. *Nagyon jó lesz. Igazán „hozzávág", de nem kellene-e megemlíteni, hogy ez csak egy kis része? Részletek a M. K.-ból* [? Magyar Költők? Magyar Klasszicizmus?] *Vagy ilyesmi. Ha lehet, tedd meg, nem fontos az egész különben, így nagyon jó, szóval Rád bízom.*

A Symposiont türelmetlenül várom. Hogy Balogh már írt könyvet [Madáchról], *azt a legújabb hivatalos könyvjegyzékből tudom, ugyanott láttam hirdetve a Symposiont is, részletes tartalmával együtt. Révaiék* [könyvkiadó] *tették be, a Kecskemétiek egy pesti kolleginát instanciáztak meg, aki apját aztán: apja a Révainál van.*

Claudel sajnos egy sincs nekem. Ellenben ajánlom, hogy menj el Birkáshoz [francia professzor], *Zrínyi utca 1, ő abszolút jóakaratú ember, d. u. biztos otthon van, bizonnyal örömmel ad majd. Tedd meg, és kérlek, értesíts állandóan a Symposion hogylétéről. ... Még minimum 50 előfizető lesz. Kecskemétiéknél 4, Aczélnál 2, és tudok 2 ívről még, Szegeden m á r veszik, nem előfizetik a S-t. Lipcséből kaptam 6 nevet és pénzt ... továbbítom, aztán Pécsett elszámolunk. Igaz, pécsi házigazdámnál is van még egy ív, amire szintén ígértek. Van ív Párisban és Szófiában is! Párisból 10-et ígértek! ... U. i. Már én is vágyom vissza Pécsre. Otthon már csak tanulok. A 3-ik Simmelt olvasom etc.*

Január végén megjelent a kötet; Nagyfalusi verseket adott, Kecskeméti György George-fordításokat, Várkonyi Dezső és Kecskeméti Pál filozófiai tanulmányt, magam a franciákról értekezem. Nem volt semmi baj, egy példány 5000 koronába került, a nyomdaszámla kitett nem tudom hány milliót, 20 darabot elküldtem Nagyfalusinak Szegedre.

[Szeged, 1925. február vége.] — ... Gondolhatod, mily örömünk volt a Symposionnal. De Juhásznak is.

Hogy túlessünk az üzleti ügyeken: 1. Kaptam 20 S-t. Megtartottam 3-mat, 2-őt magamnak s szüleimnek, 1-et adandó alkalommal Kassára juttatok. — 2. 1 Juhászé, 1 Ujságé, 1 vagy a Somogyi (Városi) vagy az Egyetemi Könyvtáré, és 1-et Mórának adok, kit megkérek, hogy a Világban írjon rólunk. — 3. 6-ot Lipcsébe küldök (ide küldték a pénzt), 4 elkelt és 3-mat a Kultúrának adok eladásra. Nálam van 10 [pld. ára] *= 50 000 K., amit személyesen hozok majd. Ellenben kérek még 5 példányt, hogy a Kultúrában 8 legyen. Vasárnap ír Juhász* [a szegedi lapba], *még vasárnap küldöm. ... Én tanulok, már történet-filozófiát. Nem volna-e lehetséges, hogy 28—29—30 körül feljőjj Pestre? Akkor az egész Symposion együtt lehetne ...*

A könyvet mi terjesztettük, Szófiától Jászapátiig és Párizsig, a lehető legszemélyesebb munkával s néhány baráti kéz igénybevételével, és beszámoltunk egymásnak. Nagyfalusi egyik beszámoló leveléből hadd álljon itt mutatóba néhány részlet (egyébként ő már ekkor folyóirattá alakulásról ábrándozott).

[Bpest, 1925. február vége.] — ... Megkaptuk kedves leveledet és íme rögtön válaszolok is rá. Minden jó lesz, ahogy van. Nem tudom, ne tarts-e több példányt Magadnál? Szükség esetén azonban úgy is lesz.

Amint együtt lesz az 1 millió, mindjárt küldetem ... Már tegnapig: nálam befizetett 3, Gyurinál 5 vagy 6 (pesti egyetem) és Jászapátiból megjött az első befizetett ív: 7 ... Nagy propagandát fejtünk ki majd, sok jó címre küldünk példányt csek-

kel együtt, ahol reméljük, hogy megtartják... A sajtót ma megbeszélem Juhász Vilmossal és Németh Antallal [napilapoknál dolgoztak]. *Ez is rendbe lesz, mert most személyesen mehetek mindenhova... A folyóirat rendszernél minden egyes előfizető fontos lesz. Most belefekszünk a terjesztési munkába: minden pesti könyvesbolt kap és vidékre is mindenhová küldetünk. Ha a pécsi lapokban megjelenik valami a S-ról, kérlek, küldd el. Én minden momentumról értesítlek. Most a cikkek is pontosabbak lesznek: személyesen ráfekhetek mindenkire...*

Azt hiszem, ennek a személyes ráfekvésnek volt az eredménye Juhász Pécs c. versének másodszori közlése is a Magyarságban, ahol Németh Antal dolgozott. Így ment hosszú hónapokon át; hogy s mint sikerült a nyomdaszámlát rendezni, nem tudom már, a levelekben nincs nyoma, rémlik, hogy hitelt kértem és kaptam a nyomdától, a következő kötetre való tekintettel. De erre sokáig nem gondolhattunk a költségek miatt, s az anyag összeállítása is akadozott. Így csak 1926 februárjában foghattunk újból munkába, előfizetők gyűjtésével és a cikkek szorgalmazásával. A nyomdaárak közben megtízszereződtek az infláció miatt.

[Bpest, 1926 február végén.] — ...Bocsáss meg, hogy mindmáig nem írtam Néked, bizonyosan akartam írni és hidd el, sok a dolgom, már tanítanom kell, és sajnos még egész márciusban kezelnek.

Itt küldöm az előfizetési felhívás szövegét, még hiányzik belőle Beöthy. Ugyanis a napokban leküldöm Néked a még hátralevő kéziratokat, köztük a fényképeket és ezek közül válassz... Ezeket illeszd be a programba, esetleg utána. Ma hallom, kész lett a címlap-rajz, holnap megyek érte. Én tegnap fejeztem be Juhászt, [Kecskeméti] *Pali ma írta, hogy már fordítja tanulmányát németből* [eredetileg egy berlini lapnak készült); *Juhász* [Vilmos] *magyarítja — holnap kész — cikkét. Evvel tehát megvolnánk. Most csak minél előbb ki az ívekkel! Az előfizetési ív többi szövege megállapodásunkhoz híven megy, ugye? Az eddigi kiadványok felsorolása, felelős szerkesztő és kiadó és: „Előfizetések és küldemények a Franklin Társaságnak, Bpest, IV. Egyetem-utca 4, a Symposion címére küldendők." Továbbá, tekintettel a kötet vastagságára, maradjunk csak 50 000 koronánál. Most tehát sűrű levelezés indul meg. Íme a szöveg, kérlek, ha valami baj van, értesíts.*

Előfizetési felhívás.

A Symposion 1926 tavaszán megjelenő II. kötetében folytatni akarja azt a vállalt munkát, melyet egy év előtt kezdett meg.

Munkájának alapja az a törekvés, hogy a filozófiát, a szellemi tudományokat és a költészetet felbonthatatlan egységbe foglalja, mint egyazon értékek háromféle szolgálatát; ennek a törekvésnek hit az alapja, hit a megvalósítandó értékekben, mint az életen uralkodó feladatokban, és a hit a szellem teremtő erejében.

A sajtó alatt levő II. kötet tartalma a következő:
Várkonyi Nándor: Claudel.
Kecskeméti Pál: A helyes akarásról.
Juhász Vilmos: Az őskultúra szelleme.
Kecskeméti György: Hölderlin: Menon panasza Diotima után.
Németh Antal: A mai dráma.
Halász Gábor: Berzsenyi lelkivilága.
Nagyfalusi Jenő: Versek.
Kecskeméti György: Az Isten embere. (Novella.)
Szerb Antal: Stefan George.
Nagyfalusi Jenő: Juhász Gyula költészete.

Kérlek, hogy ne halogassuk, így írd be esetleg: Beöthy István szobor-reprodukciói. Illeszd be őket! — Nos, Isten Veled, ami ezek alá jön, már elintéztük... [Kecskeméti György utóirata a levélhez.] *„Menon panasza Diotima után" — nem tudok*

jobbat, mert a magyar ember a babája után és nem érte sír; lehetne azonban így: „Menon panasza Diotima elvesztésén.

Ezután kinyomattam az előfizetési íveket és fölküldtem; közben azonban megint egy kis összeakadás történt Gyergyai Alberttel: ugyanis Kecskemétiék lefordították E. R. Curtius: Az új Franciaország úttörői c. munkáját, s botlásaikat Gyergyai elég csípősen tollhegyre szúrta; erre céloz Nagyfalusi következő levelében.

[Bpest, 1926 március.] — ... Tegnap este kaptuk meg a csomagot, nagyszerű, nagyon köszönjük. És most a propaganda! Mi mindent megteszünk, s a többiek is, pl. Juhász Vilmos és főleg Rába a Franklinnál. Este fölmegyünk Németh Tónihoz, lehet, hogy holnap-holnapután jön valami rólunk. Juhász tanulmánya is kész lesz a napokban, a címlap is, egyszerre megy le a többivel. Egyelőre ez a legsürgősebb. Ma beszéltem Gyergyaival bizonyos dolgokról, elmondtam a véleményem, ő is. Neki nagyon tetszik a Symposion, persze szépen megköszöntem, hogy írt rólunk...

Ami a kötet farkát illeti, a jelen pillanatban még nem aktuális. Igen, megpendítjük a folyóirat-eszmét, ha Isten segít, sikerül is majd. A Symposion Könyvekről is adunk programmot. A szerk. bizottság sem aktuális. Ismersz engem, hát tudod, hogy ez csak egyelőre nem aktuális és közmegelégedésre intézzük el. Ebben nem lesz semmi baj, légy nyugodt. A többi mind szintén nagyon helyes: mottó, kritikák etc. Majd erőst gondolkodunk mindenről, ami ide vág, hogy érett tervekkel lépjünk elő s a kritikákat megvárjuk. Ami az összeállítást illeti, vigyáztunk lehetőleg, hogy ne essünk túl közel egymáshoz stb. ... Ami az új alakokat illeti, hát lesz majd egypár érdekes és változatos ember és cikk ... [Kecskeméti György utóirata:] *... Én is köszönöm soraidat, buzgalmadat nem kell dicsérnem vagy köszönnöm, hisz mindnyájunk ügyéről van szó, minden energiánkat bele kell adnunk az ügybe. Mára megindult az ívek szétjuttatása s a fogadtatás, azoknál akik látták, örvendező és bizakodó volt. Én is bízom a sikerben s abban is, hogy filyóirattá lehetünk majd. Minden persze ennek a számnak a sikerétől függ. Sajnos, rémes az elfoglaltságom, s mindennel annyira sietnem kell. Persze ez a S. dolgánál nem számít...*

Nem sokkal ezután Kecskeméti Pál hazajött Berlinből, ahol a Pester Lloyd levelezője volt, s összeülvén, anyagi és egyéb aggályaik támadtak. Elhatározták, hogy őszre halasztják a II. kötet kiadását, s erről előbb Kecskeméti György, majd Nagyfalusi értesített Szegedről.

[Bpest. 1925. március végén.] — ... A Symposion dolgáról írok elsősorban — minthogy ez mindenekelőtt a magunk dolga — még pedig a Symp. jövőjéről. Én nagyon nehéznek látom a helyzetet. T. i. a helyzet egész őszintén, szerintem a következő: a következő számot az eddigi — személyesen összeszedett előfizetési alapon — megcsinálni nem lehet. Az anyagi részleteket majd megírja Jenő, ő beszélt pl. Vermes Magdával az előfizetések dolgáról. De nem ez a fontos elsősorban.

A Symp. következő számát olyannak kell megcsinálnunk, hogy teljes súlyával reprezentáljon. Mindnyájunknak a maga legjavát kell beleadni, minden félreértés eleve el kell hallgattatni. Már most érett megfontolás után arra jöttünk rá, hogy nyugodt lélekkel csak az ősszel jöhetünk ki a Nagy-Symposionnal. (Aczél is, Pali is, Jenő is, magam is olyanokat tervezünk és részben kezdünk is, amik csak nyáron lehetnek készen.) A dolog egy csöppet sem tragikus szerintem. Ez egyáltalán nem elkésés, hisz a tulajdonképpeni Symp. úgyis csak azután jön.

Egész éretten, teljes fegyverzetben fog megjelenni. És meg kell találnunk addig a metódust, amely anyagilag is biztos bázisra helyezi. Bizony ezzel kapcsolatban még súlyos gondoknak nézünk elébe. A fődolog az, hogy egyéb tekintetben semmi baj nincs; az anyagiakat majd meggyőzzük valahogy.

Nagyon szeretnék Veled személyesen is elbeszélgetni mindazokról, amik mindnyájunkat érdekelnek. Talán a Symp. se vallaná kárát, ha lehetőleg teljes számban összekerülnénk, aki akarjuk és csináljuk. Ha Isten segít, májusban ledoktorálok, s az-

után lemegyek egy pár napra Pécsre pihenni. Akkor majd, remélem, megbeszélhetünk egymás között mindent, ami fontos...

Nagyfalusi levele: [Szeged, 1926.] ápr. 9. — *... Kecskemétiék biztosan írtak Neked, így hát fölösleges is nekem írnom, hogy a Symposiont őszre halasztottuk. Mindenekelőtt az anyagi ügyeket vettük tekintetbe. Hát most elég rossz a helyzet, úgyhogy én szégyellem igénybe venni a gyűjtőket, és nem is teszem, nem akarom kihasználni őket. Pl. Vermes Magda, ki a milliót majd húsvét után küldi le, nem is vállalkozna gyűjtésre.*

De szellemi szempontból is jobb lesz ősz. Addig kiérünk. Pali Spenglerről ír, Gyuri fog Hölderlint fordítani, Te is többet tudsz majd lefordítani belőle, én is kiérek a Juhásszal, Tivi sem készült még el.

Én itthon pihenek, tanulgatok, nagyszerűen érzem magam és a nyugalom jót tett, mert disszertációm alaposat lendült előre, a végin még ki lészen filologice valami szorítva nem-filológus agyamból... Szóval jól vagyok, nyugodt újra, tanulgatva, a tavaszban pihenve Hölderlin és George között, Dürerrel és Holbeinnel is foglalkozva. Remélem, Te is jól vagy teljesen. Válaszolj! ... Jenő.

Fordíts!

Már visszatalálunk a tavaszba s vén temető
Virágokba merítette a mulandóságot aranyosodnak
A kivirágzó fák zöld ormokba téved a fájdalmas föld
És évről évre sülyednek az örökkévalóságba a holtak.
Már visszatalálunk a tavaszba csendes alkonyonta
Harmatot gyűjt a hidegülő föld s újjul a hold fehér árnyéka
Míg ibolyát szed az ifjú szerelem s a sirokat bejárja
Mert önmaga messzi álmától a boldogság visszaijed néha.
Még visszatalálunk a tavaszba az élet előtt
Legrokonabb a szerelem s legközelebb a halál
A szűzi szerelem kivirágzik a halál előtt a be nem teljesülő vágy
Mígnem a szótalan ciprusokban testvérére talál.
Majd jöjjön az ősz hisz tartott a szépség
Őszi viharon túl költözzenek a csillagok
Már meg sem érzi üresedő késlekedését
A tarló nyugodalmas az elvirágzott a learatott.

Válaszképpen figyelmeztettem Nagyfalusit, hogy az előfizetési íveken a megjelenést májusra tűztük ki, a gyűjtés megindult, én technikailag mindent előkészítettem, s ha a hiányzó kéziratokat megkapom, május közepére vagy végére ki tudom hozni a kötetet. Ez úgy látszik döntött.

[Bpest. 1926. április közepe.] — ....Bocsáss meg, hogy a kéziratok még mindig nincsenek lenn. Ugyanis: mondom, hogy csak a Juhászé [Vilmosé] *hiányzott már — csak átírja — és én mikor hazautaztam, átadtam neki mind, ami nálam volt, kérve és bízva abban, hogy még másod-harmadnap leküldi. Feljövet, ma hallottam, hogy még nem küldte el, hát rögtön megyek hozzá, e levelet mintegy útközben írom s holnap már „garantáltal" leküldi. Hogy azonban a nyomtatásban ne hibádzunk, kezdd meg bátran s a Juhász tanulmányát cseréld föl — nagyon az elején van s így meg kell állani esetleg a nyomtatásnak — a Halász Gáboréval. Csak azért, hogy folyamatos legyen a nyomtatás.*

A S. itt nagy siker reményében indulhat, nagy a lelkesedés s az eredmény biztos. És: meglepődsz, ha leírom, hogy ki mindenki jelentkezett munkatársnak. A legközelebbi, ha Isten segít, I. folyóirati szám magyar szám lesz. Eddig a következők jelentkeztek:

Fettich: Szittya ősművészet.
Juhász Vilmos: Magyar századok. (Középkor.)
Waldapfel József: Balassi.
Szerb Antal: Kármán és a magyar szentimentalizmus.

Németh Antal: Vörösmarty.
Várkonyi Nándor: Justh Zsigmond. (??)
Nagyfalusy Jenő (esetleg): Ady.
Juhász Gyula: Tömörkény.
Kelemen Andor (erdélyi): Erdélyi kultúrkapcsolatok.
Szabolcsi Bence: Régi magyar zene.

Van új szépírónk: Hegyi István, szegedi lelet, elbeszélésének címe: Napraforgó kisasszony. Mint hallám, Sárközi is óhajt symposionolni. Szóval, van valami, mint látod. Legközelebb konkrét s részletes „farkat" küldhetünk, s Te is kérd be a „hirdetéseket" Pogánytól és esetleg mástól.

Most sűrű levélváltás következett, a lényeg az, hogy május végén a kötet kikerült a nyomdából, azonban tele kétségbeejtően sok és vaskos sajtóhibával. Ennek oka elsősorban az én hanyagságom és hajszolt munkám volt, a másik ok, hogy a kéziratok javarészt rendkívül kócos állapotban érkeztek meg, némelyikük javítatlan első fogalmazás, s végül a siettetett nyomda is hanyagul dolgozott. Nagyfalusiék lesújtottan panaszkodtak, én mentegetőztem, de őket is megróttam késésük és gondatlanságaik miatt; Erratáról szó sem lehetett, a példányokat lehetőleg kézzel kijavítottuk, a kedélyek valahogy lecsillapodtak.

Illetve újból felháborodtak, mert bekövetkezett a szabályszerű, esedékes támadás a Symposion ellen is, Benedek Marcell Irodalmi Lexikonának megtépázásával kapcsolatban. Egy jobboldali lap, az Új Nemzedék gáncsoskodott, eléggé alacsony modorban, személyeskedőn, s kivált Nagyfalusit pécézte ki. Ő egyik tanárját gyanította az értelmi szerzőnek, kinél még nem vizsgázott, s aki nem került bele Benedek Lexikonába, míg a tanítvány igen: inde irae. Felhívtam Nagyfalusi figyelmét a cikkre, s e körül írt leveleiből idézek néhány részt (mind június hónapban keltek).

... Csak kurtán válaszolhatok: úgyis jövök hamarosan vizsgázni ... Együtt mindent megbeszélünk. Most Féja Gézával ülök együtt, ki gyönyörű verseket küldött. Mindenről beszélünk majd együtt. A S. anyagát részben kiosztottuk. Az ügy, amelyről írtál, részben ismerős volt. Én ártatlanul kerültem a dologba, miért éppen engem kapattak elő? ... A dolog nem bántott, hidd el, köptem egyet ... Egyedül az háborított fel, hogy imputálják: én magamról írtam vagy írattam! [Ti. a Lexikonba. Utóirat:] *Ismeretlenül is szeretettel üdvözlöm, Féja Géza.* [További levelekből:] *Az anyagot kiosztottuk; sajnos, az Irodalmi Lexikon ügye Juhász Vilmost annyira lesújtotta, hogy nem lehet beszélni sem véle. Hired köszönöm, hasonló irányban hallottam sok mindent, de hogy N. J. csinált volna valamit, nem tudom. Hogy W.* [a professzor], *azt már tudom. Csak az a fura: miért én ellenem? Hiszen nekem semmi részem a Lexikonban. No de que faire?* [Később:] *Bocsáss meg a lóhalálért; ma kezembe kerül az Esti Kurír — látom nevem: megveszem az Új Nemzedék kedden megjelent számát: i m e ! Ti* [bátyám és én] *már olvastátok: nyomorult aljasság. A háttér egyszerre megvilágosodott előttem. Minthogy intézkedni kell és Öreged érdekei kockán forognak: azonnal írj kérlek: mi van? Milyen nyilatkozatot adtok be a S. megvédésére? Ha nem, nekem kell, ugye?* [Végül:] *Azt hittem, Ti tudtok valamit tenni, azonban most már látom, hogy nem lehet ... A cikk: perverzen aljas. Ne hidd, hogy túlozok. Azonkívül otrombán hazug, pl. én mint a Lexikon szerkesztője! De: személyileg esetleg lehetne tenni valamit? És tudd meg kérlek, milyen véleményt szült ez az aljasság. Nekem a Lexikonhoz semmi közöm, de ide belevonták a Symposiont is! Kb. sejtem, ki volt az illető nemes lovag ...*

Igyekeztem lecsillapítani Nagyfalusit, közöltem vele véleményemet: 1. Személyes támadásokra nem válaszol az ember. 2. A reklám sosem árt, még a pofon sem, mert zajt csap. 3. Most legalább tudják, melyik táborba tartozunk, s ott vannak az olvasóink. — Ebben maradtunk. Megvigasztalta az is, hogy Juhász Gyula igen szép tárcát írt rólunk a szegedi lapba; elküldte: „Mit szólsz Juhászhoz? — kérdezte. — Nem hiszem, hogy bárki is szebben írhatna rólunk." Egyben tudósított, hogy nagy öröm

érte: ösztöndíjat kapott Svájcba, történelmi és művészeti kutatásokra. Június elején indult el, s Genfből az alábbi kártyát küldte:

[Genf, 1926.] jún. 28. — Kedves Nándor, szeretettel üdvözöllek innét: az Archivumban kutatok, sőt már fölkutattam valamit! Mához egy hétre előadok Adyról. Közben sétálok is persze. [Július] *20-án megyek hazafelé, hacsak lehet meg-megállva.*

Útjáról hazajövetele után számolt be, röviden, de verssel bővítve:

[Szeged, 1926. aug. elején.] — ...Egy hete jöttem vissza és most otthon maradok szept. 1-ig. Sajnos, papíron nem számolhatok be utam szépségeiről, Genfről, munkámról a Levéltárban, Ady előadásomról, a nemzeti társaságról, mely megbecsült és szeretett. Propagandámról, mert sokat fáradtam ott, és amelyet Baranyai, a magyar délégué úgy megbecsült, szeretettel fogadva, támogatva, beajánlgatva és segítve, és hangoztatta, hogy „Magyarországnak ilyen embereket kell kiküldenie". Kirándulásaim a francia Jurába és a Mont Blanc csoportba gyalog! És utam hazafelé: Simplon, Milano (három éjji óra a dóm előtt), Velence és Graz. És a benyomások, és a tanulságok. No, ha Isten adja, ősszel élőszóval.

Genfben szereztem egy újabb munkatársat: Mattyasovszky Erzsikét: Spitteler-ről. Ma d. u. jön hozzám Hegyi, hogy fölolvassa novelláját. Más senkiről sem tudok...

[Utóirat:]

Velence napja a hold múlása
S tornyos halál kel a tenger öleléséből.
Jártál az áruló városban? A halott oroszlán
Megállott már az élet fölött
És a szépség elárulta az életet
A szépség elárulja az életet.

Feküdtél már a fekete gályában?
Holdtámadattól elfogy életed varázsa
És Velence fekete szíve dobog már nem tiéd.
Hol túlteljesül az élet, Rialto dele elkezdi a halált
Hol elsápadt szívem, ahol dalolni kezdett
A süllyedt város dalolni szívem mélyéből
Végy búcsút! mint én futok magamhoz
A nász elé, a páratlan elé, ó önmaga
Menyasszonya elé, elérhetetlen lelkemhez.

Ti. Nagyfalusit itthon menyasszonya várta, de jó hangulatát, sajnos, el kellett rontanom, mert közben bekövetkezett, amit Kecskemétiék előre láttak: a nyomdaszámla sehogysem akart csökkenni. Nekem mellékkeresetképpen korrektori állásom volt a nyomdánál, s az igazgató egyszerűen lefogta fizetésemet törlesztésül; ez pedig az összes keresetem felét jelentette, holott az egész sem volt elég a megélhetésre. Mikor már hónapokig tartott a dolog, s pénz csak nem jött, feltártam Nagyfalusiék előtt, milyen lehetetlen állapotba jutottam, s javasoltam, vessünk ki magunkra fejadót, azonkívül, ha lehet, keressünk önkéntes adakozókat a barátok között. Megtanácskozták a dolgot, Nagyfalusi sietve felelt, Kecskeméti György bővebben, ugyanazon levélben

[Bpest. 1926. október.] — ...Fölvetett kérdéseidre nem válaszolok irdatlan, egyiptomi elfoglaltságomban. Franklin bekérte [a pénzeket], *felszólító leveleket elküldtem. Pénzt, 1-e előtt nagy kinnal, 200 000 K-t itt küldök. 1-én már jön a részlet, de 1-e előtt közvetlenül sajnos ... Tehát: minden propozíciódra személyesen, mához*

egy hétre, szombat este lent leszek. E héten várhatsz Lichtmanntól egyenesen a Te címedre is összeget.

[Kecskeméti levele folytatásképpen:] ... *A sanyargató pénzügyi helyzetre, sajnos, ma még azzal kell felelnem, hogy egy vasam sincs, de a hét folyamán felhajtom, akárhogyan is, fejadóm első részletét. Egyben pedig megkezdjük az előfizetési propagandát. — A fejadóval kapcsolatban ma mondott nekem valamit Juhász V. Némethhel kapcsolatban, hogy Veled beszélt elhatározásainkról, — ahogyan ő referált, az többszörös félreértések halmazatának látszik előttem, egyébként is homályos. Csak azért említem ezt, mert ettől az egy hirtől eltekintve semmi félreértésnek nyomát sem láttam Nálad; tisztában vagy vele, hogy mit határoztunk valamennyiünk önkéntes és tehetség szerinti megadóztatásáról (nov. 1. után Pali is küld Berlinből, a részleteket Jenő mondja el); tehát ebben a formában nem is hihetem, hogy Némethnek panaszkodtál volna olyasmiről, mintha a deficitet „Rajtad követelnénk". Itt nem is egyszerű, hanem többszörös félreértésről lehet szó: Tóni félreértett Téged, Juhász őt és esetleg én is mindenkit. Persze nem is gondolok vele leveled után, melyből nyilvánvaló, hogy ilyesmiről, panaszokról szó sincs. — Meg fogjuk erőltetni magunkat a legvégsőkig, mert így kell; én, mint írtam, az első pénzt pár nap múlva hajtom fel, mert az iskolában, ahol több mint egy hónapja tanítok, 500 000 K előleget kaptam eddig s tanítványaimtól semmit. Nem lehetne a nyomdával megértetni, hogy túlságos mohósága érthetetlen (hisz én legalább is úgy voltam informálva, hogy ad egy évi hitelt is) és hogy ha túlságosan feszíti a dolgot, esetleg még veszíthet is? Különben Te jobban ismered őket és abból, ahogyan róluk írsz, látom, mennyire kínoznak Téged — kedves Nándorom, nem kis dolog magadnak viselned minden ódiumot és hitelezői szekatúrát. Hogy a mi állásfoglalásunk mi lesz, azt Jenővel fogjátok megállapítani.*

A deficit nem igen törte le a fiúk kedvét, s noha a törlesztések szerfölött gyéren folydogáltak be, vígan folytatták a tervezést, mégpedig most már a folyóirat első számáét. A két ügy ettőlfogva párhuzamosan tárgyaltatik a levelekben, néhány szemléletető részletet az alábbiakban közlök.

Nagyfalusi leveléből: [Bpest, 1927. január végén] ... Ma küldtem hozzájárulásomat. Lichtmann beszélt átutazóban velem, nem kapta meg annakidején levelemet, február 20 körül 1 000 000 K-t küld Neked az általa elvállalt 3 millióból. A többi havonkint küldi ezután rendesen. Gyuri eltűnt, újra beteg egész biztosan, Palinak holnap írok, követelve az ő teljes hozzájárulását. Tegnap összehivattam végre a (betegség miatt) megfogyatkozott Symposiont: kérlek, érdeklődd meg azonnal valamelyik más nyomdánál az előállítási költségeket és tudasd. Továbbá, hogy az előfizetési felhívást ... mennyiért nyomják ki. Esetleg mindjárt ki is nyomathatod a megbeszélt változtatásokkal ... és a költségeket átalakítva. Kb. úgy, hogy az I. szám csak 30—35 000 K-ba kerüljön. Az én tanulmányaimat változtassuk meg. Dosztojevszkijt meghagyva, Adyt elhagyva ... A Revue de Genève januári számában benne van Juhász-tanulmányom ... Hopp! A főmunkatársak közé vedd be Féja Gézát!

Kecskeméti György levele: *Bpest, 1927. február 3. Sajnos, nem voltam ott (mert beteg vagyok) a legutóbbi Symposion-megbeszélésen, de nagyon örülök a közeli megvalósulásnak. Tőlem az íven hirdesd: „Arany János." A jövő héten, ha jobban leszek, megírom. Pénzt rögtön küldök, amint bemegyek az iskolába s megkapom a fizetésem; Pali is hamarosan küld. Ez az utolsó erőfeszítés, most már remélem, új korszakot fog kezdeni. Neked persze megint sok munkád, (de remélem kevesebb izgalmad) lesz ...* [Nagyfalusi utóirata:] *Kérlek, ha lehet, a prospektus első mondata ez legyen: „A Symposion rendkívül nehéz viszonyok közt, megalkuvás nélkül mint első jelent meg, hogy a megújúló idealizmus törekvéseinek hangot adjon." Mert az elsőségre már büszkék lehetünk.*

Nagyfalusi leveléből: *Bpest, 1927. február 22. ... Pénteken tudom meg a végle-*

geset, tanulmányokat stb. Az elv az, hogy csupa új ember írjon. (Féja, Szabolcsi, Sárközi, Telegdi, Illyefalvi, Kerényi, Fettich). Mi, régiek, viszont a szemlerovatba írunk. (Pl. Gyuri: Faux—Monnoyeurs, én: Zauberberg st.) És Te? Írd meg gyorsan.

Most már nem emlékszem, melyikünk jutott jobb belátásra, hogy a botrányosan húzódó adóssággal a nyakunkon nem vállalhatunk újabb terheket, az előfizetésekre alakított lap légvár, mecénás nincs, a magunk sovány keresetéből pedig madarakat sem lehet etetni. Tény, hogy az ígéretek ellenére nagyon kevés törlesztés történt, az én korrektori fizetésem még mindig le volt foglalva, a tetejébe nősülni készültem, azért kértem, ne hagyjanak cserben, mert a helyzetet tovább viselni nem bírom. Nagyfalusi ekkor a Tátrában üdült egy iskolával, onnan felelt.

[Baldócfürdő, 1927.] aug. 8. — ...Ma 8-án kaptam meg leveled, mert itt nyaralok (tanítok, felügyelek) Szepesmegyében, Baldóc-fürdőn, Szepesváralja mellett. Nem térek ki semmire, minthogy mindenben igazat adok Neked (fogadd szívből jövő gratulációmat), — nem írok magamról sem, hanem a következőket teszem: én sajnos szept. 6—7-ig kell hogy maradjak, a szept. 10 vagy 15 előtt nincs pénzem. Akkor kell, hogy legyen. Addig Palit szintén beléptetem az adósok közé, az egész nyomdaszámla négyünk között kell, hogy megoszoljék! Mármost ő, mai levelem után, még most fog küldeni pénzt, nagyobb summát, de majd meglátod. Ebben most bízom, ha mégsem, amit minden csalódás dacára kizártnak tartok, még mindig van elég idő szept. 1-ig. Igazad van teljesen, és én itt az életemmel garantálom Neked az összeget, meglesz kérlek, meg kell lenni. Különben máshová is írok még ma, ami nem biztos, de talán sikerül, hogy már szept. 1-én legyen megfelelő pénz a kezedben s nem később. Légy nyugodt kérlek, mégegyszer garantálom Neked a Te összegedet s a nyomdáét, remélem, legkésőbb dec. 1. vagy 15-ig. Higyj kérlek, ennek meg kell lenni, vagy nekem nem kell lenni ... Gyalogolok, fél Szepesmegyét bebarangoltam, holnap Tarpatakra megyünk, bár két napja beteg vagyok újra.

Most egy sor levelet átugrok, nincs értelme, hogy a nyomorúságos pénzhajsza sztereotíp fordulatait ismételgessem; ellenben az imént említett s a levelekhez csatolt verseiből idézek kettőt.

Lombardiában.

Elaludt a nyár és tavasz lett az őszből,
Fölkelt a nap és hófehér vihar szállt,
Kézenfogott a hajnal és vezetett boldogságomon át
Ó halkan! Városok álmodnak az őszben.

A szilfa reszket és fölsóhajt a napsugár,
Holt levél hull halkan lelkem avarába!
Testvérré a tétova világgal, testvérré tett a szerelem
Ó halkan! Városok álmodnak az őszben.

Volt-e gazdagabb lemondás mint szerelmem?
Fölkel a harangtorony, szikár lelkében
Meztelensége szemérmében, nem halljátok mert meztelen
Ó szívem! Városok álmodnak az őszben.

[Cím nélkül.]

Ez a király itt. Az estéből
Palotát épít. Hajnalnak hitte.
Serege gyászos, maga neve Mátyás
Férgek közt lenn a szeme széttört.

A paraszt itt ez. Hátára kötve a nap
Ballag nyomában az örök barázda.
Eke földet föltúr, virágot föld kivet
Másnak ki vet, maga tüzes halált arat.

A vértanú itt, a néma halálnak ajka nő.
Minden hősi árnyék eldől
Vére ha elfoly, akkor lesz élő.
Bitótól és lélektől virágos az ősz.

A költő itt van, vagyis Bolond Istók
Magányos, mint Isten mosolya.
Csöndesen lépked önnön lelkében
Ha fölkeltitek, ki álmodik tovább?

Még két bizakodó hangú levele van, ezekben az anyagi ügyek rendezése és tisztázása mellett a Symposion mozgalommá szélesbítésről és a folyóirat „racionális" megalapozásáról írt, s minderről élőszóval kívánt tárgyalni velem. De már nyilvánvaló volt, hogy a dolog reménytelen.

[Szeged, 1927. szeptember eleje.] — ... Kérlek, légy addig erős és hidd el, a dolog erkölcsi része mélyen lesújt, de que faire? ... Remélem, a jövő héten minden rendbe jön. Írhatnék még egy s mást. Pl. a Rudnay [festő] *iskola itt nyaralt, s látták a Symposiont, erre jöttek Istókovits és társai, igazán nagy tehetségek, hogy ők is csatlakozzanak hozzánk. Elhatároztuk, hogy ősszel megcsináljuk a Symposion szövetséget a fiatal magyar festők, zenészek, filozófusok, költők e eféle alakokból. Szóval minden rendben lenne, csak a pénz! ...*

[Bpest, 1927. október eleje.] — ... Íme így állunk: csütörtökre összehívtam a Symposion alakjait végleges tárgyalásra s ott előterjesztettem a következőket, melyekhez kérem a Te hozzájárulásodat is.

Van bizonyos adósságunk: 11 millió K. — 1.) E hónapban bekéri a Franklin a boltok eladási kimutatásait. 2.) A Mentor átvett 50 darabot avval, hogy elterjeszti. 3.) Holnap körlevelet küldök azon nagyszámúaknak, akik a pénzt a S-ért még nem küldték be. Hogy e 3-ból mennyit remélhetünk, azt én 2—3 millió K-ra becsülöm.

A fennmaradó összeget a következőképp remélem kiegyenlíteni: Te, Gyuri és én felajánlunk egy évi, részletekben fizetendő, összeget: á 1 500 000 K-t. Ez mindegyikünkre havi 150 000 K-t jelent. Összesen 4 500 000 K. Egy baráti mecénás, nevét nem óhajtja tudatni — Lichtmann József — fölajánlott 2 usque 3 milliót, szintén nagyobb részletekben. Tehát: 7 500 000 K. Gyuri ír Palinak Berlinbe, hogy adjon 100 aranymárkát (ha jól tudom: 1 700 000 K), akkor már nem is kell nékünk annyit adni. Juhász Vilmos megad remélem 500 000 K-t. És esetleg a többiek is adnak valamit. Szóval légy nyugodt, a pénz meglesz. Ha kell, írok W.-nek [nyomdaigazgató], *hogy becsületszóra meglesz az összeg.* [Ezután közbeszövi a folyóirat racionális tervét; végül:] *Itt pro és kontra érvek vannak. Természetesen személyesen kellene már beszélnünk! Ősszel, decemberben lemegyek vizsgázni Pécsre, de úgy szeretnék, s nemcsak Rózsika* [a menyasszonya] *miatt, de hidd el, nov. 1—2—3-ra is lemenni! Csakhogy ez kb. 300 000 K. Írd meg kérlek mindenesetre, hogy lakhatok-e Nálatok? Nos zárok, Isten Veled. Ölel Jenő.*

Nos, én is lezárom e hosszúra nyúlt ismertetést. Előadtam, amivel már nem élő barátaim, Nagyfalusi Jenő és társai emlékének tartozni véltem, s velük kapcsolatban egy pécsi írói vállalkozás históriáját. Mi akkor úgy éreztük, hogy fáradságunk nem volt hiábavaló, a kudarc ellenére sem. A mai olvasó is levonhatja a maga tanulságait.

Vitányi István

Vers és dallam a mai magyar költészetben

(Második közlemény)

„Sej, a mi lobogónkat fényes szelek fújják, Sej, az van arra írva: Éljen a szabadság!" — Emlékezzünk csak, hogy ez volt az a vers, amely a felszabadulás után először vált népdallá, s a 45 utáni lázas években először fejezte ki a felnövekvő és az új világ megteremtésének vágyától áthatott ifjúság érzéseit. Az ifjúsági mozgalom felkapta ezt a dalt, s mindenütt énekelték, mint valami népdalt. A dallam valóban népi eredetű, de ki gondolt már akkor arra, hogy szövegét Jankovich Ferenc írta?

Jankovich élete és művészete a legszorosabb kapcsolatban áll a zenével. Ő maga kitűnő énekesnek indult, felvették a Zeneakadémiára, majd ösztöndíjjal az Operaházba, s már Sarastro szerepét énekelte, amikor a költészet kedvéért lemondott az énekesi sikerekről. De a zene iránti szeretete egész életén keresztül elkísérte, ezért vállalta hat esztendőt keresztül a „Magyar dal" szerkesztését, ahol Bartókkal és Kodállyal dolgozott együtt a magyar zeneművészet érdekében. Költői programjának is fontos része a zenével való kapcsolat ápolása, ő a gondolat és a zeneiség egységére törekszik, s ellenszegül annak az irányzatnak, amely ezt az egységet kikezdi s a verset egyoldalúan csak gondolati produktumnak fogja fel. Műveinek egész sora fogant dallamra, méghozzá a legkülönfélébb fajtára, ezek a költemények összegyűjtött versei közt egész ciklusokat képviselnek. („Énekes versek és dalok 1945—57," — „Gyermekeknek. Versek és dalok") A többi műfajba osztott költemények mellé is sokszor oda lehetne írni: ad notam... Zenei érdeklődése széleskörű, itt találjuk a magyar népdalok gazdag világát, itt a szomszédos és egyéb távoli népek népdalait, itt egy-egy klasszikus mester remekét.

„Kagylóbarna bíbor ég, — be sok árva csillag ég, — felülről fúj a szél" — így kezdődik az „Éji dal", s a magyar népdalban jártas olvasónak nem nehéz kiérezni a „Haj Dunáról fúj a szél" ismert dallamát. Nemrég megjelent kötetének, a Napraváróknak egyik verse („Nótás vers 1953 tavaszán") egy népdalszerű dallamra született, maga sem tudta rögtön saját dallam-e vagy hallotta valahol, csak később derült ki, hogy egyike legszebb népies műdalainknak. Az „Ember ne csüggedj", amely szintén az első sikeres tömegdalok közé számított, burját-mongol dallamra készült, a „Német formában" két kis verse pedig Bach Parasztkantátájára.

Saját dallamai is igen érdekesek. Egyik csoportjuk azt mutatja, hogy Jankovich magáénak érzi azt a dallamstílust is, amelyben legjobb zeneszerzőink tömegdalaikat alkották. Gondoljunk csak a „Szálljon a nótánk" dallamára:

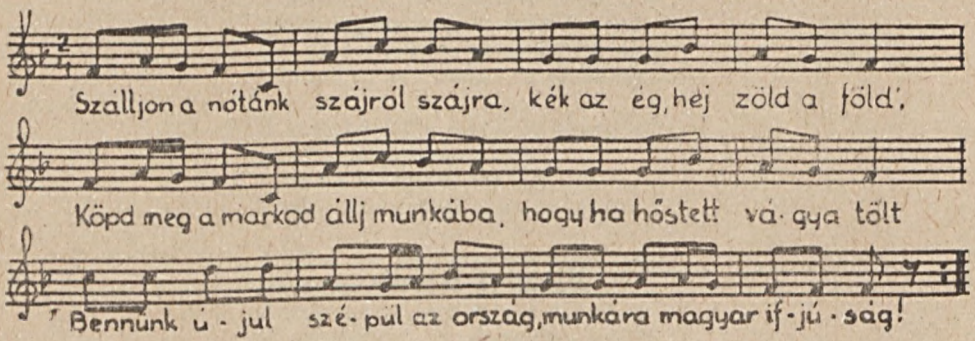

Van azonban Jankovich költészetének egy súlyosabb veretű, problémákban gazdag, fokozottan intellektuális, s nem olyan közvetlenül dalszerű része is, amely szintén zenei ihletésű. Ezeknek a költeményeknek már más az „intonációja", itt már nem egyszerű népdalok, hanem kórusművek, zenekari darabok szólalnak meg a költészet nyelvén.

„Az özönlő világ" torlódó verssoraiban első pillanatra érezzük a zenei lüktetést, a forma azonban már differenciáltabb, s a mondanivaló is bonyolultabb a népdaloknál. Jankovich ezt a versét férfikarra képzelte, még azt is pontosan érzi, hogy a bevezető részt a basszus, a refrént pedig a tenor szólaltatja meg, valahogy így:

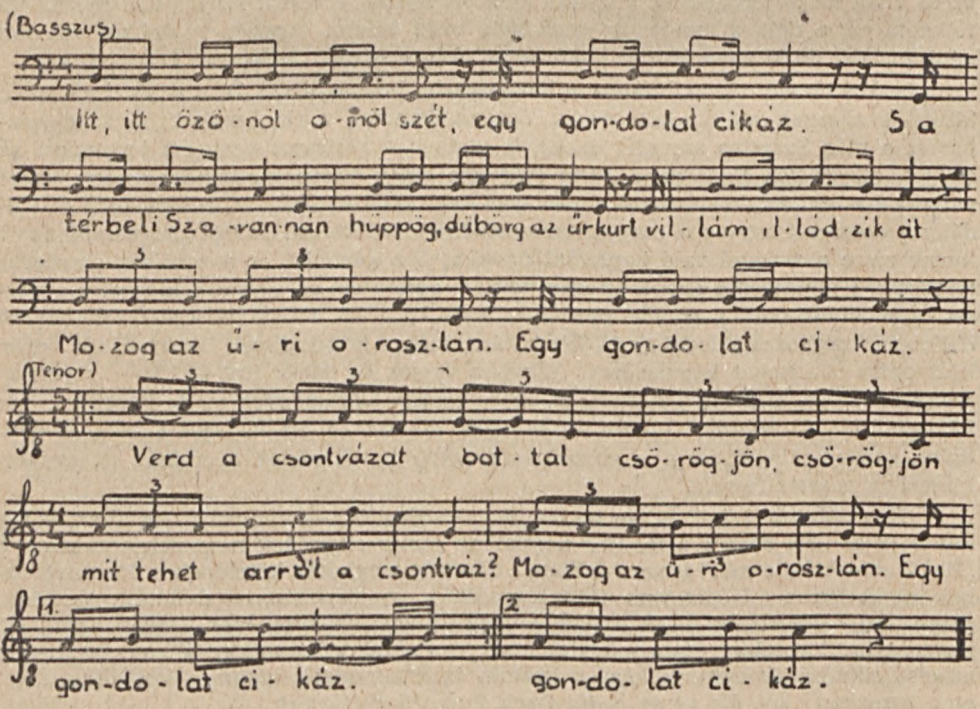

„A letét" persze nem lehet teljes, Jankovich érzi az énekkar többszólamúságát, de hangokba önteni, leírni már nem lehet feladata, mint ahogy a következő, azt mondhatnánk nagyzenekari darabjának is csak dallamát fogalmazza meg.

Uitz Béla: Ülő nő (1918) (Színes grafika)

Szőnyi István: Táj fákkal
(A Pécsi Modern Magyar Képtár raktári anyagából.)

Ez a vers „Ibolyás emlék" címen szintén a legutóbbi kötetben jelent meg. Születése igen érdekes. Egy este egyedül sétált, hallgatta lépéseinek ütemét, s egyszerre egy dallamot érzékelt, amint egyre világosabban kibontakozott benne. A vers azután született meg, amikor a dallam már készen volt. Nem követi hangról hangra, csak hangulatában, érzelmi mondanivalójában. Nézzük először a dallamot:

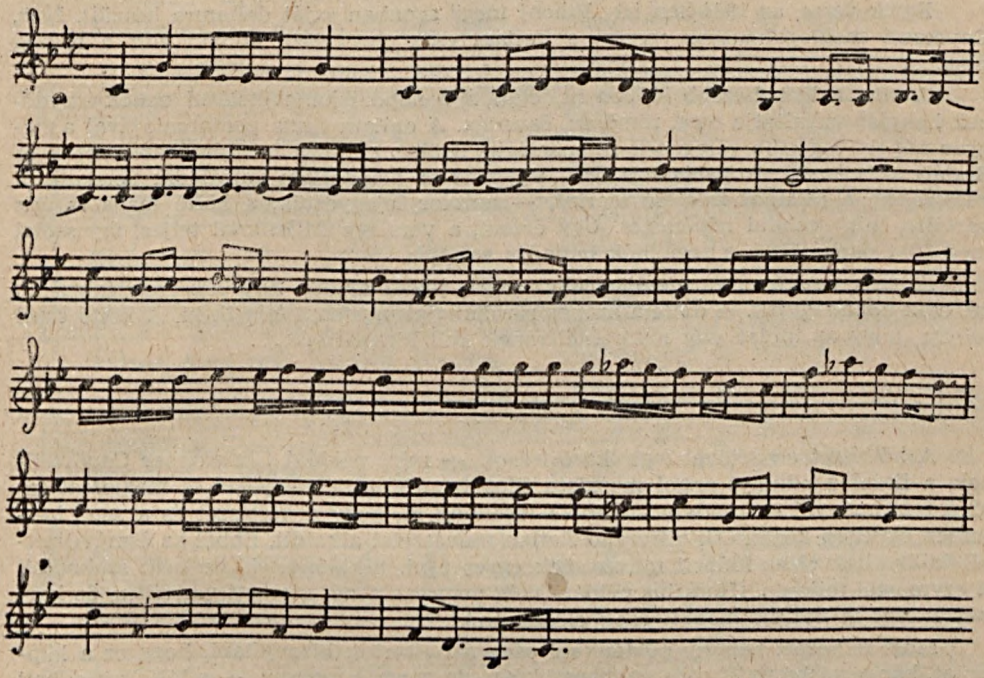

Hörgés kószált az égen, szepegő... S rőtt-bömbös durva
csontropogtató gőzös röhögés.
S a gyengéd kék ibolya ágyás
riadtan égő gyertyaszemekkel pislogatott felém;
a szélrázta kis sírhalomnyi domb
ezerlevelű borzadály lett egyszerre. S én letérdeltem
csokorba kötni, szálazva, reszketeg fejeik
egymáshoz hajtva-dugva,
hogy kerüljenek lélek-közelbe bujva
és érintkezzenek testtel szemmel:
s még lehelettel is együtt legyenek
szív a szívhez simulva
s ne féljenek, hacsak egy pillanatra is...

A dallam érdekes, pentaton fordulatokban bővelkedő, a magyar népdal zenei világán épül, de azt nagyobb formákba, szinte szimfónikusan továbbfejlesztő törekvést mutat, s leginkább talán az új magyar zene alkotásaival rokon.

Ezt a sokoldalú zenei fantáziát látva azon sem csodálkozhatunk, hogy Jankovich teljes operát épített fel magában, nemcsak a szöveget, de dallamvázlatait is jó tizenöt éve formálgatja már.

*

Devecseri Gábor költészetében számszerűen nem foglalnak el jelentős helyet a dallamra írt versek. Az egyiket („A zöld erdőt") az a népdal inspirálta, amelyet Kodály is feldolgozott az Esti dalban, a „Don Juan szerenádjának" pergő ritmusai Mozart pezsgőáriáját idézik, a „Zörög a kocsi" pedig a hasonló kezdetű ismert népdalt. A Sahnáme fordítása közben meg Puccini Gianni Schiccijének egy ismert sora járt az eszében, ez volt az a dallam, amely a legtökéletesebben felidézte Firdauszi költeményének ritmikáját.

Egyik verse, az 1944-ben írt „Pihenj meg" azonban saját dallamra készült. Igaz, Devecseri megfogalmazása szerint a dallam csak „sorvezető vonal" volt a szöveg alatt...

A vers a legnehezebb időben született, s a népdal hangvételével ennek az időnek hangját szólaltatja meg, tömören, őszintén. A dallam tiszta pentatoniájával a magyar népdal legősibb rétegének intonációján épül, s egy-egy fordulatában Bartók és Kodály művészetének hatását is őrzi. Ugyanaz az alapdallam variálódik versszakról versszakra, a pillanat ihletése szerint, — amikor lejegyeztük, a költő maga is úgy variálta, mint valami népénekes. Úgy érzem, a vers így dallammal teljes, így szólal meg 1944 panaszában a régi idők balladás hangja:

A vers vesszővel és gondolatjellel zárul, jeléül annak, hogy itt nem fejeződik be, csak abbahagyják. A dallam azonos záróhangjai ugyanezt fejezik ki. A költő ezzel jelezte, hogy az utolsó szót a történelemnek kell kimondania...

*

A költészet eredetével foglalkozó írások, — mint például Christopher Caudwellnek, a fiatalon elhunyt angol marxista filozófusnak most magyarul is megjelent kitűnő tanulmányai — rendszerint abból indulnak ki, hogy a költészet és a zene kezdetben egyetlen közös, ősi, differenciálatlan művészetet alkotott. Ebből az ősművészetből különültek el az időbeli művészetek egyes ágai. Elkülönültek, de nem szakadtak el egymástól teljesen. (Horatius például még nemcsak zenét szerzett verseihez, de karmesterként is közreműködött azok előadásán.)

Most felhozott néhány példánkkal csak azt akartuk bizonyítani, hogy ez a kapcsolat, bár kevésbé nyíltan és szembeszökően, de most is megvan, — a XX. századbeli fejlődés minden hangsúlyozottan intellektuális törekvésével és szabadvers kultuszával sem tudta elhomályosítani.

A példák számát szinte tetszés szerint szaporíthatnánk, hiszen már ebből a felsorolásból is kimaradtak olyan költők, mint Vas István, aki pedig igen sok versét, 1944 előtt majdnem mindegyiket saját dallamára írta, — költészetének egyéni ízét éppen az adja meg, hogy benne az intellektuális érzékenység finoman kimunkált zeneieséggel társul. Vas István azonban — (és vele együtt még több más zene iránt fogékony költő, hogy csak egyet említsünk még: Nemes Nagy Ágnes) csak érzi a hangokat, de kiénekelni nem tudja, hangszálai nem engedelmeskednek fantáziájának, s nem reprodukálják azt a hangot, amit elképzelt.

A felsorolt példák tehát nem nyújthattak megközelítően sem teljes képet a vers legfontosabb formáit?

Megvan ez a kapcsolat már az alkotómunka kezdeteiben, azt mondhatjuk az alkotás pszichológiájában. Sokszor előbb a dallam vagy a ritmus „pattan ki" s vezeti elő mintegy kézenfogva a verset, — máskor előbb a szó jelentkezik, hogy azután észrevétlenül dallammal társuljon, — a harmadik esetben pedig egyszerre, együttesen tűnnek fel az alkotó lelkében. A feltoluló érzelem ebben a kezdeti stádiumban még nem döntötte el, hogy milyen anyagban nyilatkozhat meg jobban. Talán az sem véletlen, hogy az idézett költők legtöbbje ismeri a zenei kifejezés örömét, s többnyire gitáron vagy furulyán játszik, azokon a hangszereken tehát, amelyeken a költészet mitológikus ősei. Nemcsak ismerik és szeretik a hangok költészetét, de azt saját művészetük ikertestvérének is tartják. Ahogy Jankovich gyönyörűen írja:

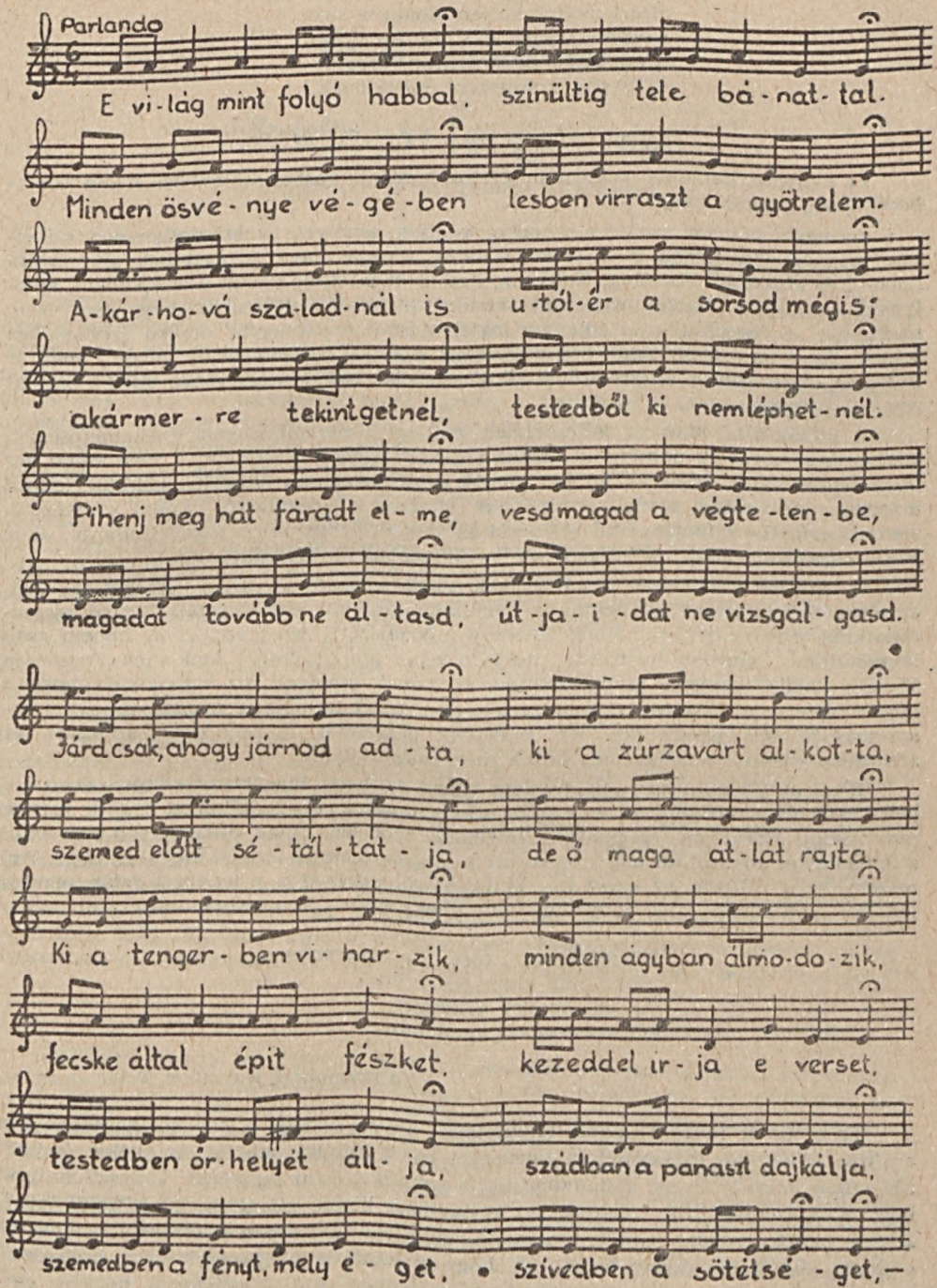
Parlando
E vi-lág mint folyó habbal, színültig tele bá-nat-tal.
Minden ösvé-nye vé-gé-ben lesben virraszt a gyötrelem.
A-kár-ho-vá sza-lad-nál is u-tól-ér a sorsod mégis;
akármer-re tekintgetnél, testedből ki nemléphet-nél.
Pihenj meg hát fáradt el-me, vesd magad a végte-len-be,
magadat tovább ne ál-tasd, út-ja-i-dat ne vizsgál-gasd.
Járd csak, ahogy járnod ad-ta, ki a zűrzavart al-kot-ta,
szemed előtt sé-tál-tat-ja, de ő maga át-lát rajta.
Ki a tenger-ben vi-har-zik, minden ágyban álmo-do-zik,
fecske által épit fészket, kezeddel ir-ja e verset,
testedben ór-helyét áll-ja, szádban a panaszt dajkálja,
szemedben a fényt, mely é-get, • szívedben a sötétsé-get,—

Ezért, mikor hűtlen elhágy a szó,
veszem, titkon kicsinke furulyám:
s mit nem tudok igékbe verni —
kifúvom, kolduskent magamnak.

(Mozarthoz)

Ez a primér kapcsolat aztán a megvalósult műalkotásban különböző fokon különbözőképpen jelenik meg.

Az egyik póluson azokat a verseket találjuk, amelyek ismert dallamokra születtek, magyar népdalokra, más népek dalaira, a zene nagy mestereinek alkotásaira Bachtól és Mozarttól Bartókig, Kodályig. Aztán ott találjuk azokat a dallamokat, amelyeket a költők alkotnak meg, mint versüket inspiráló „előjátékot" vagy „sorvezető dallamot", — legtöbbjük és éppen a legjelentősebbje a magyar népdal szellemében fogant. Ez a tény megintcsak egy régi tételt bizonyít új érvvel, azt, hogy a magyar költészet ma is szerves kapcsolatban áll a népdallal, belőle táplálkozik, ihletet, ösztönzést talál benne.

A költők által alkotott dallamoknak van egy közös sajátságuk: énekelhetőségük. Lehet, hogy zeneileg nem mind mutat érdekes, egyéni vonásokat, s nem mind jut túl a népdal stílusvilágán. A költők igényét mégis világosan láthatjuk belőlük: legyen a magyar dal mások számára, mindenki számára is énekelhető, világos szerkezetű, népdalszerű. Ha a magyar dal jelenéről és jövőjéről beszélünk (akár irodalmi, akár zenei vonatkozásban), úgy hiszem erről sem szabad megfeledkeznünk.

A zene és a költészet kapcsolatának másik pólusán azokat a verseket találjuk, amelyek felfokozottan intellektuális mondanivalójukkal, differenciált formai megoldásaikkal már nem fűződhetnek egyszerű, népdalszerű zenei anyaghoz, hanem csak bonyolultabb, nagyobb formákra kiterjedő zenei alkotásokhoz. Jankovich Ferenc és Weöres Sándor verseire hivatkozhatunk itt ismét, amelyek azt bizonyítják, hogy a nagyobblélegzetű, összetett, formailag kötetlen költői alkotás is származhat zenei inspirációból, csak persze nem egy párosros népdalból. A zene és a költészet ősi affinitása, rokonsága tehát nem szűnik meg, csak átalakul.

Erről az átalakulásról sok mindent elárul az, hogy Vas István költészetében éppen 1944 volt a fordulópont, — azelőtt szinte minden versét dallamra írta, de azután már sokkal ritkábban. Megmaradt verseinek zeneisége, csak differenciáltabbá vált, s ugyanakkor fokozottan előtérbe került a megfogalmazás intellektuális élessége. Azt hiszem, ez a változás az egész kor költészetéről árulkodik, s lényegét talán nem is lehetne találóbban megfogalmazni, mint ahogy éppen Vass István tette:

Kérditek, mért tört — a szégyenemre —
egyre több próza énekembe?
Az értelmetlen zűrzavar
rákényszerít az értelemre.

(Szeptemberi jegyzetek, 1944.)

Ez a tömör megfogalmazás ellentétként állítja szembe a kor költészetének két annyira jellegzetes törekvését: a zeneiséget és az intellektualitást, az éneket és prózát, végső soron talán azt is mondhatjuk: a szépséget és az igazságot. Tapasztalhatjuk, hogy ez a szembeállítás gyakran ma is egymást kizáró ellentétként, kétfelől húzó, kétfelé feszítő erőként jelenik meg költészetünkben. De éppen a felsorolt példák, az említett költők művészete bizonyítja, hogy a szintézis mégis lehetséges, szükséges, megvalósítható. Az „értelmetlen zűrzavar" ellenében való törvényszerű, hogy az ember a meztelen igazság nyelvén igyekezzék megszólalni. De a zűrzavarral megviaskodott értelem ismét a szépségben való kifejezés útját keresi. Ebben az új szintézisben zeneiség és intellektualitás nem áll egymással ellentétben.

Bajomi Lázár Endre

A láncát letépte szó

— Gondolatok a mai francia költészetről —

„Árny- és éj-költészet"

Ha ma belépünk a francia költészet elvarázsolt kastélyába, ha bemerészkedünk ebbe a tekervényes útvesztőbe, ebbe a sötét és hűvös barlangba, bizony — bár a falakról reánk mosolygó néhány finoman megmunkált cseppkő-csecsebecse enyhíti kínos érzésünket — megrettenünk a mindenünnen reánk fintorgó torz szörnyetegektől. Sajnos, ebben a kacsalábon forgó várban a „költészet a költészetért bajnokai" uralkodnak, ahogyan Guillevic nevezte őket egy hevesen polémikus írásában, abban a cikkben, amelyben kikelt a „begubózó költészet, a tapasztalattól elrugaszkodott költészet, az ún. megismerés-költészet, a kifejezhetetlennel birokra kelő költészet, a metafizikus költészet, az árny- és éj-költészet, a tapogatózó költészet, a gügyögő költészet, a hozzá-nenyúlj költészet, a magányos költészet, a tejútra tévedt költészet, a kép-költészet, a ‚míszem van'-költészet, a semmitmondó költészet, az apolitikus költészet, a világteremtő költészet, a kis és nagy érzésköltészet, a nagy Istenre és a kis istenekre esküdő költészet, az elszigetelt költészet, az álom- és embrió-költészet, a távozás hímes mezejére lépő, menekülő kocsma-költészet, a költő rettenetes érzékenységébe zárt költészet, az abszolút költészet, az ‚utánam az özönvíz'-költészet, a köd-, az űr- és az unalom-költészet, a katasztrófaköltészet, a hányinger-költészet, a villámnyilalló költészet" ellen.

Tévedés lenne azt hinni, hogy csak Aragon, Guillevic és társaik vannak tudatában a francia költészet bomlott állapotának. Hosszan idézhetnők a különböző polgári irodalmárok és kritikusok véleményeit, akiknek tolla alatt sűrűn visszatér a „zavar" és a „csőd" kifejezés, s talán az sem véletlen, hogy az irodalmi sajtó állandóan ankétozik a „költők és a közönség közt tátongó szakadékról". Boisdeffre írja monumentális mai irodalomtörténetében: „Amikor behatolunk a líra területére, erősödik a zavar érzése bennünk. Itt semmi sem bizonyos, semmi sem világos, semmi sem szilárd. Gondolatok, képek, erők forgataga fogad, melyek még nem leltek egyensúlyra, melyek még nem találták meg súlypontjukat". És irodalomtörténészünk találóan jegyzi meg, hogy „Egy 1850 táján született olvasó elképedés nélkül nyithatná ki a legolvasottabb mai regényeket; de legtöbb költői antológiánkból egy kukkot se értene":

Vészkijárat és őrület

Érdekes különben megfigyelni, hogy a valóságtól való eltávolodással szinte egyenes arányban nőtt meg a költészet becsvágya. A mai költők nem egy irodalmon belüli műfajt vélnek kultiválni, hanem inkább valamilyen rejtelmes vallás titkos papjainak képzelik magukat, akik sejtelmes szertartások és a közönséges halandók előtt érthetetlen varázsigék letéteményesei. Világmegváltó bűvölet, mindenek felett álló igézet a líra, s a költő nem alkotó művész, hanem teremtő isten. „A szürrealizmus óta a költői tevékenység azonos az Abszolútum keresésével" — írja Boisdeffre, és Audiberti így határozza meg a poéta isteni hivatását: „A költő nem másolja a világot papírra, nem utánozza, nem fényképezi. A szó szoros értelmében úgy alkotja meg, mintha ő, a költő lenne a teremtő". Claudel szerint a vers „varázsige" és „az ismeretlen kihallgatásának eszköze". Léon-Paul Fargue pedig ezt mondja: „A költészet vészkijárat, mely megtanít: hogyan lehet elmenekülni a valóság elől, hogy megerősödve térjünk vissza és foglyul ejtsük... Ez az egyetlen álom, ahol nem kell álmodni." Pierre Oster fiatal hermetikus költő szerint „a költészet a Mindenség lényegtitkára vetett Fény". Alain Bosquet, a szürrealista iskolán nevelkedett, de lehiggadt,

aránylag nem is nehezen érthető költő (mellesleg kitűnő kritikus) szerint: „A költészet őrület (félrebeszélés, álom stb.), amely a kifejezés folytán a szerző számára nagyon is logikus axiómává válik, de az olvasó számára meg kell hogy maradjon őrületnek..."

Igen, talán ez a legriasztóbb, legdöbbenetesebb kórtünet. Valaha a lángész és az őrült közti párhuzam merész és frappáns metafora volt. Most, sajnos, kezd szomorú valósággá válni. Ezt a sorsot a legjobban Antonin Artaud pályája illusztrálja: Artaud elmegyógyintézetben halt meg 1948-ban. Erről a tagadhatatlanul nagy tehetségű költőről állapítja meg Cl. Mauriac, hogy elmebaja nem valamilyen végleges, elszigetelt jelenség, hanem bizonyos mértékig általánosan jellemző: „Olyan robbanás ez, amely felfedi, hogy mindnyájan robbanó töltetek óvatos hordozói vagyunk". S csakugyan: Artaud végzetesen magába fordult, háborodott vers-alkímiája, hajlama, hogy az élet és a világ lényegét, értelmét az értelmetlenségben, a zűrzavarban keresse, riadt lázadása minden szabály ellen („a nyelvtan tette tönkre a civilizáció állítólagos valamennyi nagy gondolatát") nem magányos kilengés, nem egyéni eltévelyedés, hanem eléggé jellemző általános megrendülés és tömeghóbort.

Baudelaire-től máig

A francia költészetnek ez a bomlatag állapota nem újkeletű. Hosszú folyamat eredménye. Valahol Baudelaire-nél kezdődött a „kataklizma, amely idestova nyolcvan esztendeje megrengette a földet a francia költészet alatt" (Dobzynski). Baudelaire-nél kezdett elurakodni a halálhangulat, ő festette kéjjel „a halál, a romlás és felbomlás színeit... és szépséget talált a rothadásban" (Babits). De az igazi földrengés Rimbaud-val rázta meg a francia lírát és hullámai még most sem ültek el. Ő lett a tudatos érzékbolygatás költője, az ismeretlen bősz felfedezője, a szóalkímia nagy kísérletezője, minden varázslat keresője. A baudelaire-i sátániság még csak perverzió és idegdúltság, a rimbaud-i elátkozottság már-már a tébolyt súrolja. Baudelaire „az a költő, akiben megerjedt és csípős szesszé vált a polgári lét biedermeieres édessége" (Szerb Antal), Rimbaud ezzel szemben már az első proletárforradalom megrázta, bomló szakaszába jutott tőkés társadalom bonyolult, ellentmondásos, zavaros korszakának az énekese. És nem csoda, hogy annak a társadalomnak a lírája, mely még mindig nem tudott kikászolódni a kapitalizmus hínárjából, ennek az óriás-csodagyereknek a hatása alatt áll: „a francia költészet... utolsó fél évszázada fölött Rimbaud árnyéka, az ő példája uralkodik; a költészet utolsó fél századába, hogy úgy mondjuk, az ő hangja, az ő szelleme jár kísérteni" (Aragon).

A mai izmusok legközvetlenebb őse azonban nem ő, hanem Lautréamont, a „száz százalékos lázadó" (Dobzysnki), akinél a megrendült életérzés vad szóorgiákban, harsogó, torz kacajban és vérvirágos átkozódásokban tör ki, gyűlölettől és utálattól hörgő prózai sorai a teljes kiábrándulást, a végső csömört mutatják. Tőle indul ki az a sötét és kegyetlen gyötrelem-tobzódás, amely például egy Michaux-t jellemez. És tőle ered az a törekvés is, hogy a költő ne egyszerűen csak újat adjon, hanem egyenesen megdöbbentsen („Szép, mint a varrógép és az esernyő véletlen találkozása a boncasztalon."). Lautréamont mellett meg kell még említenünk Alfred Jarry, az Ubu király szerzője nevét, akinek akasztófahumora, értelmi nihilizmusa nagy hatással volt a szürrealistákra, vagy pl. az olyan költőkre, mint Queneau és Prévert.

De van a mai költészeti irányoknak egy másik nagy elődje is: Mallarmé. Míg Lautréamont az elszabadult szenvedély prófétája, az álmok lidérces riasztója, s így a szürrealisták előfutára lett, Mallarmé, végtelen becsvágyával, hogy a költészetet külön, magasabb birodalommá emelje, amelybe „a szavak varázslata billenthet csak át" (Babits), tudatos homály-kultuszával, gőgös tömeg-megvetésével, az ún. „tiszta költészet" nagy előde lett, azé a költészeté, melyet Valéry neve fémjelez és amely kifinomult kitartással, fagyos fölénnyel munkálkodik a líra elvonttá tételén. Érdekes azonban, hogy a valóságtól való eltávolodás, a közérthetőség elvetése mindkét úton — a szenvedélyes érzések vad kitörésén (Lautréamont és a szürrealisták) és a lepárolt ész-élmények laboratóriumán keresztül (Mallarmé—Valéry és a mai hermetikusok)

egyaránt, az olvasót rendkívül nehéz feladat elé állító, alig érthető vagy teljesen értelmetlen líra kialakulásához vezetett.

No és mi van Apollinaire-rel — kérdezhetné jogosan az olvasó. Ő talán nem előfutára ennek a mai bomlott kornak? Hát ő nem volt formabontó, ő, aki elhagyta a központozást, aki felélesztette a képverseket? Nem! Apollinaire inkább Aragon és Éluard előde, mint Artaud-é vagy Michaux-é. Igaz, az ő bonyolult költészetében is megvan sok modern dekadens vonás, az ő életérzésében is volt szorongás, de igaza van Vas Istvánnak (Apollinaire válogatott verseihez írt előszavában*: „... Baudelaire költészetének formai értékeit elismerve, éppen a lényegét utasítja el, azt, amit baudelaire-i pesszimizmusnak és dolorizmusnak nevez, és hangsúlyozza, hogy az ‚új szellem' mindenekelőtt az élet szeretete és a bizalom az emberben... Azt a lírizmust, mely Nerval, Baudelaire, Rimbaud és kivált Lautréamont óta egyre inkább befelé, a lélek titkai és látomásai felé fordult, most hirtelen kifelé fordította, a külvilágra, az életre, a kézzelfogható valóságra". Appolinaire, minden tudálékossága ellenére is, közelebb áll Verlaine sima dallamosságához, mint Lautréamont göröngyös darabosságához. Túl kiegyensúlyozott, túl derűlátó és egészséges volt ahhoz, hogy igazán a mai széteső líra előfutárának tekinthessük — inkább az utolsó nagy klasszikust kell tisztelnünk benne.

„Szavak, lehullott láncotok!"

A mai francia líra egyik legjellemzőbb vonása nem a szigorúan vett formabontás, hanem a nyelv abszolutizálása. Igaz, hogy a szabad vers, a ma már elfelejtett Gustave Kahn leleménye, egyre jobban elterjedt, s Claudel és Michaux, Artaud és Breton, Cendrars és Saint-John Perse, egyaránt ezen az ízig-vérig modern hangszeren szólaltatja meg sajátos mondanivalóját, s azt is tudjuk, hogy — és erre már Baudelaire is kitűnő példa volt! — a tartalmi dekadencia megszólalhat klasszikusan zárt, finoman ötvözött formában is (Mallarmé, Valéry, vagy a maiak közül pl. Queneau, Jean Tardieu, Ganzo). Ezzel szemben általános jellemző vonás az, hogy a mai költők nagy része a nyelvet nem kifejezési eszköznek, hanem célnak tekinti. Helyesen szögezi le Picon: „A modern költészetben az alkotó nyelv helyettesíti a kifejező nyelvet... A líra lényege többé nem tartalmában vagy prozódiai formájában, hanem magában nyelvezetében van, amely öncél és eredeti alkotás akar lenni". És már Valéry is külön „nyelven belüli nyelvnek" tekintette a költészetet. Rousselot is megállapítja költői antológiája előszavában: „(a költészet) nyelv, olyan nyelv, amely szívesen lemondana a szavakról, ha tehetné, s amely nagyon jól le is mond az értelmes észről és a haszonelvű tudományokról; nyelv, amely, ha az istenek adománya is, minden bizonnyal az ember legtitkosabb erdein megy keresztül és a vér meleg forrásaiból, az álom poshadt mocsaraiból merít új erőt..." És Robert Ganzo, a venezuelai származású poéta, aki a mai formarendült korban bizonyos parnasszista tökélyre tör, valóságos ódát írt 1947-ben a nyelvhez (l. magyarul egy részletet belőle *A mai francia költőkben***), és örömrivalgva jelenti, hogy „szavak, lehullott láncotok".

Kérdés, hova vezet a láncát letépte szó, a céllá vált eszköz? Valaha Hugo a művészeti és a politikai demokráciát szolgálta, mikor „veres sipkát tűzött a szótárra", és még Rimbaud is a haladás irányában működött, amikor bizonyos népi prózaiságot szivattyúzott verseibe. A megmerevedett akadémikus formák, a nyelvi megrekedtség és elzárkózás ellen vívott költői küzdelem mindig egészséges jelenség volt az irodalmak történetében — tudjuk ezt a magyar líra fejlődéséről is. A mai dekadensék esetében azonban a szó fegyvere is visszájára fordult. Az értelmes tartalmától elszakadt szó, akár pusztán zenei zengzetet akar teremteni, mint Mallarménál, akár a primitív gügyögésbe hull vissza, mint a „lettrista" költőknél — megtagadja önmagát, az emberi megértés eszközéből a különcködő magány, a kevély kizárólagosság esetleg tarka, de mindenképpen hiú köntöse lesz. A mai francia költők nagy nyelvújítók,

* Móra Ferenc Könyvkiadó, 1959.
** Magvető Könyvkiadó, 1958.

s bizonyos határokon belül ez örvendetes. Audiberti imádja a nagyhangú szólamokat, de nála a hugói retorika sokszor elsekélyesedik. Queneau pazar hurommal harcol nyelvi fintoraival az akadémikus vaskalaposság ellen, de küzdelme sokszor már nem nyelvtágítás, hanem öncélú játék, amely nyelvi nihilizmusba torkollik. Michaux új szavai döbbenetes kifejezőerővel festik alá a verseiből feketén sugárzó halálhangulatot, de sokszor már csak egy bódult agyvelő szókérődzésére vallanak. Léon Gabriel Gros, a CAHIERS DU SUD című nagytekintélyű, költészetre „profilírozott" folyóirat kritikusa, aki maga is tehetséges poéta, szintén szorongva tekint ezekre az elszabadult szavakra, amelyeknek a költő egyszerre „rabszolgája és hóhéra".

Robert Kanters, a fiatal és tehetséges kritikus, egy feltűnést keltő cikkben (FIGARO LITTÉRAIRE, 1960. IV. 23.), amely a beszédes „Többé nem lehet megérteni költőinket" címet viselte, szintén ezt a külön, hermetikus nyelvkeresést emelte ki, mint a mai francia líra legjellemzőbb vonását. Ez a költészet többé már „nem a fizikai vagy a pszichikai valóság leírása"; a költők a nyelv új felhasználását, új természetét keresik, egy második nyelvet akarnak kitalálni. Ő is megállapítja: „A szavak elszabadultak" és hozzáteszi, hogy „Gyakorlatilag soha nem volt ilyen nagy és főképp ilyen lényegbevágó a különbség költészet és próza közt". A továbbiakban helyesen mutat rá, hogy emögött tulajdonképpen jó adag miszticizmus van, s a szó, az Ige ismét olyan szerepet kezd játszani a lírában, mint az őskeresztény időkben a vallásban. „Nem nagyon látjuk — írja —, hogy ha líránk tovább halad ezen az úton, hogyan kerülhetne el egy nagyon régi és nagy erős eszmeáramlatot... a hermetizmusét, az ezotérizmusét", majd megkérdezi, hogy tulajdonképpen nem az ima újrafeltalálásáról van-e szó? Nagyonis valószínű, hogy erről van szó, azonban azzal a lényeges különbséggel, hogy a régi vallások szertartásai és imái bizonyos tömeglélektani jelenségekkel állottak szoros összefüggésben, míg a mai hermetikus költők „imái" sokszor olyan elvontak és olyan rejtelmesek, hogy csak néhány bennfentes érti őket, illetve csak néhány kiválasztottnak mondanak valamit...

Új-klasszikusok

Nem kétséges ugyan, hogy a mai francia lírában mind mennyiségileg, mind minőségileg, az izmusok nyomán megbolydult zavaros, többé-kevésbé misztikus vagy irracionális, többé-kevésbé formabomlott irányzatok uralkodnak. Téves elképzelésünk lenne azonban az egész mai líráról, ha nem tennénk említést azokról, akiket hagyományos vagy új-klasszikus költőknek szoktak nevezni. Annál is inkább szólnunk kell róluk, mert míg az előbbiek, mint Micheaux vagy Char, Saint John Perse vagy Jean Pierre Jouve — hogy a modernizmus legnagyobb neveit említsük — befolyása és olvasottsága csak rendkívül szűk körre terjed, ezek a tradicionalisták és klasszikusok, akiknek művészetét még nemrég egy Musseli, egy Fernand Gregh, egy Paul Fort fémjelezte, összehasonlíthatatlanul nagyobb — bár kevésbé igényes — közönséggel dicsekedhetnek.

Persze, a hagyományokhoz, a klasszikusan zárt formákhoz, a mértékletes kifejezésmódhoz, a rendhez és az értelemhez, a tisztasághoz és az érthetőséghez való ragaszkodásnak nagyon különböző fokai vannak. Egyesek most is úgy énekelnek, mintha Baudelaire óta nem történt volna semmi a francia líra drámai izgalmakban bővelkedő történetében. Mások — noha távol tartják magukat az izmusok túlzásaitól — „megemésztették" Rimbaud-t is, s központozás nélkül írják verseiket, amelyek azonban nem mennek túl mondjuk a daloskedvű (tehát nem a preszürrealista) Apollinaire újításain. A hagyományokhoz ragaszkodó költők egy része vidéki (különösen Bordeaux és környéke van erősen képviselve), s hozzá kell tennünk azt is, hogy hagyománytiszteletük általában nem csak esztétikai, hanem politikai jellegű is, magyarán mondva a letűnt idők bűvkörében élnek, maradiak és sokszor határozottan reakciósok (bár — általában — apolitikusak). A francia líra „jobboldalát" képviselik, s nem a vad lázadást, hanem inkább a higgadt megnyugvást hirdetik. Javarészt az Akadémia körül helyezkednek el, műveiket a „kupolás kripta" szokta kitüntetni.

„Kérlelhetetlen háború"

A hermetikusok és misztikusok egyfelől, az akadémikusok és klasszikusok másfelől — a mai francia líra kibékíthetetlen, tragikus meghasonlását illusztrálják. „A francia költészet ma kérlelhetetlen háború színhelye — írja Boisdeffre —: nincs közös vonás, nincsen találkozás a Hagyomány és a Forradalom közt. Látszólag nem lehet kiegyezés azok közt, akik hajlandók a nyelvet alávetni a szabálynak, a mértéknek, az észnek, és azok közt, akik csak a tudatalatti én ellenőrizhetetlen parancsait akarják elismerni... Hát csak azért menekültünk az akadémizmus elől, hogy a zűrzavarba hulljunk?" H. Clouard még tragikusabb húrokat penget. „Miért beszéltem drámáról? Azért, mert egyetlen meglévő költészet, sem a felforgató, sem a forradalmi, sem a maradi, sem a tudálékos nem mutat elég erőt arra, hogy rákényszerítse akaratát a többire... Hová fut ez a sok folyó? Azt higgyük, hogy ennyi csin, ennyi szellem, lelemény, álom és hit vesztébe rohan??" Majd ama félelmét fejezi ki, hogy ha ez így megy tovább, ha a líra ennyire szétesik, a közönség elfordul tőle a próza, a színház javára, „pedig minden nagy irodalomnak szüksége van nagy költeményekre" ... És Boisdeffre is új Baudelaire eljövetelét sürgeti, hogy ne legyen többé szakadék „kézmívesek és mérnökök, dalok és laboratóriumok között". Egyfelől a többé-kevésbé ügyes kézmívesek szolgálják ki a tömegízlést (különösen a chanson területén), másrészt a mérnökök, akik a nyelvbontásban tűnnek ki, nem törődnek vele, hogy felfedezéseiket megismerje a széles közönség.

Mindkét polgári irodalomtörténész eltekint azonban attól, hogy a realista és szocialista költők legjobbjainak igenis sikerült áthidalni ezt a tragikus szakadékot. Aragon művészete erre a legjobb példa, de megemlíthetjük Guillevic és Marcenac, Gaucheron és Dobzynski neveit is, akikről már részletesen szóltunk másutt. Aragonék példája bizonyítja, hogy a közérthetőséget össze lehet egyeztetni az új költői eszközök kritikus alkalmazásával. Nem aközött van tehát a választás, hogy olyan dúltan és háborodottan énekeljünk, mint egy Michaux, vagy olyan laposan és unalmasan tilinkózzunk, mint egy Berry. Már Apollinaire ragyogóan összeötvözte az értelmet és a dallamosságot, a mélységet és a valóságot. A mai realista és haladó költők is azon munkálkodnak — több-kevesebb sikerrel, kisebb-nagyobb tehetséggel és kitartással —, hogy, amint arra Apollinaire hívta fel egykor poétatársait, ne csak „a szép munkásai", hanem „ezenkívül elsősorban az igaz munkásai" is legyenek. Nem kell visszakanyarodni Lamartine-hoz vagy Hugóhoz, nem kell megtagadni Baudelaire-ék és Rimbaud-ék örökségét, nem kell fölényesen átlépni Mallarmé-ék és Valéryék felett, minden nagy költő hozott nemcsak újat, hanem örökbecsűt is a nemzeti költészetbe. Ezeknek a kincseknek, ezeknek az újításoknak alkotó szellemben való felhasználása, tágszemléletű valóságismerettel párosulva, megfelelő nyelvi erővel kifejezve, elvezethet olyan líra, kialakulásához, amely egyszerre kerüli a köznapi sekélyességet, laposságot és a félrebeszélés őrületét. Nem áthidalhatatlan az ellentét az újdonság-keresés, a meglepetés-szerzés, az egyéniség szokatlan, furcsa kifejezése és a való világ áramkörébe kapcsolódó színes, változatos, a nagy emberi érzéseket, a közös emberi élményeket egyénien, de érthetően megjelenítő költészet között. A forradalmár költők, Aragon és Éluard, s más országokban Majakovszkij és József Attila, megmutatták, hogy eredetiség és érthetőség, tehetség és szocialista meggyőződés nem zárja ki egymást.

Természetesen, a mai francia osztálytársadalomban nincsenek meg a tárgyi előfeltételei annak, hogy ez az ellentét megszűnjön, hogy létrejöjjön a „kézmívesek és mérnökök" összefogása, hogy véget érjen a Clouard által keserűen konstatált „dráma", hogy befejeződjék a Boisdeffre által helytelenített „kérlelhetetlen háború". Hiszen a jelenlegi tépett, hányatott, zilált állapot a társadalmi valóság bonyolult, sok áttételen keresztül, sok kollektív és egyéni prizmán áttört tükre, a társadalmi harc visszfénye. Mihelyt a nemzeti célok összekovácsolják a költőket, képesek arra, hogy — felülkerekedve alanyi művészmutatványaikon — egyéni hangjuk a közös, nagy harmóniába olvadjon. Így volt ez az ellenállás idején. Akkor a nemzeti felszabadítás volt a szent cél. A társadalmi felszabadítás, a szocializmus ragyogó távlata ne lenne képes arra,

amit egyszer az idegen elnyomás ellen vívott harc elért? És akkor bekövetkezik az, amiről Éluard álmodott:

Eljön a nap mikor majd építői
Közt leszek egy eleven épületnek,
A tömegnek melyben testvér az ember.*

* Une leçon de morale („Erkölcsi lecke"), Rónay György ford.

Szabó Ede

Szülőföld és irodalom*

Amikor hosszú hányattatása, kalandos bolyongása után Odüsszeuszt partra teszik honában Alkinoosz phaiákjai, az isteni bajnok fölébred álmából, s nem ismer rá vágyva-vágyott Ithakájára. Régóta távol volt tőle, és nemcsak emlékei foszlottak szét, de Pallasz Athéné is ködbe vonja a vidéket, úgyhogy a hős idegennek látja az ösvényeket, a kikötőt, a sziklákat, a virágzó fákat, s újra, ki tudja hányadszor, keserves panaszra fakad. Jajszavát ekhózza nyolc évszázaddal később a Tomiba száműzött, a császárváros pompáját sóvárgó Ovidius, a távoli Kínában sok-sok honvágyról éneklő költő, vagy nálunk másfélezer év múlva Balassi, s utóbb Mikes, aki úgy szerette Rodostót, hogy el nem feledhette Zágont.

De említhetnénk még régebbi korok embereit, legendás alakjait is, mondjuk, Gilgamest, aki a megifjodás füvének, az örökélet reményének elvesztése után mit tehetne? — megtér szülőhelyére, Urukba, hogy folytassa nagy művét, a város építését. S idézhetnénk modern költőket, a világ minden nyelvén: hogyan csendül föl lantjukon a szülőföld örök dallama. Érdekes, szép feladat lenne a szülőföld irodalmi ábrázolását kutatni lírikusaink, prózaíróink műveiben; gondosan válogatott versek, regények, novellák elemzésével megmutatni: hogyan kel életre Juhász Gyula, Móricz Zsigmond tolla alatt az Alföld, Krúdy, Kaffka Margit prózájában a Nyírség... de hagyjuk a felsorolást. Hazánknak ma már alig van olyan tája, amelynek színei valamiképp fel ne csillannának irodalmunkban. S én nem is erről akarok beszélni, hanem inkább arról: mit ad, mit adhat a szülőföld az írónak? hasznos-e, kívánatos-e, hogy az író szülőföldjéhez kötődjék? helyes-e, ha elszakad tőle? „tájirodalom"-e egy tájegység íróinak alkotó munkája? hogyan hat egymásra szülőföld és irodalom? s mivel gazdagíthatja ez az országos irodalmat?

Mielőtt azonban kérdéseinkre választ keresnénk, tágítsuk ki egy kissé a „szülőföld" fogalmát. Mindnyájan ismerjük Petőfi *Szülőföldemen* c. versét. „Itt születtem én ezen a tájon, Az alföldi szép nagy rónaságon, Ez a város születésem helye" — mondja Kiskunfélegyházáról, holott, ugye, Kiskőrösön született. Már eleve így, tágabb értelemben használom én is a „szülőföld" kifejezést, mert túlzott leszűkítése könnyen eredményezhetne provincializmust, holmi öncélú tájjelleg túltengésének helyeslését az irodalomban. Aztán meg: „választott haza" is elképzelhető, amint épp Petőfi példája mutatja. Szülőföldemnek érezhetem, vallhatom azt a vidéket is, ahol nevelkedtem, ahol öntudatom nyíladozni kezdett, ahová legszebb gyermek- vagy ifjúkori emlékeim fűznek. Így vált magyar költővé a horvát származású Zrínyi, így lett franciából német lírikus Chamisso; s ezeket a példákat még bízvást szaporíthatnók. Vannak növények s fák is — elég, ha a diófára utalok —, amelyeknek használ, ha növekedés közben esetleg többször is átültetik őket. S vannak fák, amelyek ebbe belepusztulnak. Persze, az óvatosság sosem árt, ha természeti analógiákat alkalmazunk — az emberre. De azt hiszem, az írók is kétfélék. Van, akinek az életművében nem okoz

* A tanulmányt a szerző a Jelenkor felkérésére írta; előadásként elhangzott a Magyar Írók Szövetsége Pécsi Csoportja 1961. december 1-i összejövetelén. Szerkesztőségünk Szabó Ede tanulmányát alkalmasnak találja arra, hogy a benne felvetett problémák körül lapunkban vita bontakozzék ki. Hozzászólásokat szívesen közlünk.

látható károsodást, ha megválik szülőföldjétől, s van, aki ezen megy íróilag tönkre. Igaz, egy Beöthyvel folytatott vitájában már Gyulai Pál is leszögezte azt az alapigazságot, hogy: „Nem a falu és főváros dönti el a költő sorsát, hanem sok minden összehatás, különösen a közszellem, a nemzeti fejlődés és saját géniusza." Valóban: Ady a fővárosban élt, Szabolcska pedig otthon maradt a szülőföldjén... Vagy fordítva: Gulyás Pál Debrecenben, és valaki más, mindegy, hogy ki, hisz az irodalomtörténetbe úgysem kerül be, — Pesten... Ám ne legyünk igazságtalanok, szülőföld, bőkezű ajándékokat osztó anya nemcsak a vidék lehet; Pest is az, annak, aki nem felszínesen pesti, aki nem olcsó slágerekben lelkesül a „pesti csókért", amely állítólag minden más csóknál jobb, hanem Csepeltől a Váci útig, Óbudától Zuglóig, Ferencvárosig vagy Kőbányáig ismeri, szereti, kutatja és figyeli a város életét, benne él munkás hétköznapjaiban. Nem attól lesz valaki jó vagy gyenge író, hogy vidéken vagy Pesten él. Még attól sem, hogy hol született; bár ez az utóbbi tényező valamivel fontosabb. Hiszen már közhelyszámba megy az a kissé egyoldalú, de mégsem egészen téves nézet, hogy az író anyagát, mondanivalóját, szemléletét nagy mértékben befolyásolja a gyermek- és ifjúkora, a környezet, amelyben felnőtt, megérlelődött.

Mit nyújt a szülőföld az írónak? Sokat, nagyon sokat. Elsősorban is: élmények kimeríthetetlen tömegét, minden későbbi élmény legmélyebb rétegét, alapját; másodsorban: a népnyelv szintén kimeríthetetlen gazdagságát. S bármily paradoxnak hangozzék is: elmélyültebb tárgy- és emberismeretet, mint amilyenre a nagyvárosban élő, de ott gyökeret nem eresztett, meg nem honosodott író szert tehet. (Akik *ott* születtek, ott nőttek fel, azokról nem beszélek.) Kisebb városokban, községekben, falvakban úgyszólván mindenki ismer mindenkit; az író már gyermek- és serdülőkorában közelebbről, intenzívebben ismer meg tucatjával olyan jellegzetes alakokat, akiket később remekül hasznosíthat írásaiban. S mi történik vele, ha gyökereitől elszakadva a fővárosba kerül? Szám szerint talán több embert ismer meg, de egészen biztos, hogy felszínesebben; köznapi élete talán színesebb, kavargóbb, elevenebb lesz, egy ideig úgy is érezheti, hogy a rázúduló új élmények segítik írói kibontakozását. Ez részben így is van. De mégis: bizonyos idő múlva többnyire bekövetkezik a válság. Az író elszakad szülőföldjétől, mélyről fakadó s művét állandóan tápláló élményvilágától, az új viszonyokhoz nehezen alkalmazkodik, új élményei nem hatnak rá olyan erősen, mint az otthoniak: hiányzik mögülük a gyermekkor éveinek felerősítő rezonanciája, írásai sápadttá, vértelenné, erőltetetté válnak, számos esetben egész munkássága vakvágányra fut. Nem elmélet ez, nem is vitathatatlan törvényszerűség, de jónéhány fiatal — s kevésbé fiatal — írónk járt már így.

Kötődjék-e hát szülőföldjéhez az író? Feltétlenül. Mert ha mindent nem is hozhat onnét magával, de az élet, a valóság első, elementáris erejű hatásai ott érik, s ezek nélkül igazi mű sohasem születhet. Természetesen: arra kell törekednie, hogy — amint Móricz Zsigmond tette — előbb-utóbb ilyen mélyebb értelemben szülőföldjének tudhassa az *egész* országot. Nem fészken-kotlásra, nem egyhelyben-topogásra gondolok, ha a szülőföldhöz-kötődésről beszélek. S amit mondok, nem is Pest ellenében értem. Hogy a kérdést jobban tisztázhassuk, tegyünk egy kis kitérőt.

Hadd szóljak ismét Petőfiről. Hogy Petőfi zaklatott életében milyen jelentős dátum 1844 februárja, ezt már az iskolában megtanultuk. Ekkor indul el Debrecenből gyalog Pestre, hogy költeményeinek kiadót keressen. Ekkor fordul végül is Vörösmartyhoz. Verseit kiadják, állást is kap: segédszerkesztő lesz Vahot Imre Pesti Divatlapjánál. S bár *A borozó* c. verse már két évvel előbb megjelent az Athenaeumban, csak most bontakozik ki költészete. Egy év múlva már ünnepelt költőként utazik végig Felső-Magyarországon, sőt, még Gömör megye táblabírájává is megválasztják.

Petőfi akkori nagy elhatározása, gyötrelmes gyalogtúrája éles fényt vet egy olyan folyamatra, amely voltaképp már a múlt század elején lezárult: Pest szellemi központtá válásának folyamatára.

Ez a folyamat — ha voltak is előzményei — tulajdonképp az 1830-as években, a Vörösmarty—Bajza—Toldy triumvirátus fellépésével, az Athenaeum és a Figyelmező megindításával kezdődik. Megemlíthetnénk még a Kisfaludy Társaság megalakulását, a Tudományos Akadémia létrehozását, a Nemzeti Múzeum, Nemzeti Színház és sok más kulturális intézmény felépítését, a sajtó, a könyvkiadás, a tudomány Pestre összpontosulását. 1867 után már úgyszólván a főváros képviseli a teljes magyar művelődést.

Most csak ezek a tények érdekelnek. A központosulás gazdasági, politikai, társadalmi okai eléggé közismertek s túlontúl sokrétűek is ahhoz, hogy itt részletesen foglalkozzam velük. — Korábban — ezt is jól tudjuk — más volt a helyzet. Centrum ott volt, ahol egy-egy jelentős író lakott. Úgy is mondhatnám: nem létezett még az

ún. irodalmi élet. Volt olyan író, aki magányába húzódott, mint Berzsenyi, volt, aki nyugtalanul kóborolt, mint Csokonai. S ha Kazinczy meg is teremtette a kor virtuális, szellemi centrumát óriási méretű levelezésével, ez a centrum nem kínálhatott mai értelemben vett érvényesülést, sikert és hírnevet az íróknak.

Az Athenaeum, Vörösmartyék köre már — más. És ha Petőfi volt az első fecske: — a XX. század elejére már szinte általános tehetségvándorlás indul meg. A vidéki városokból nemcsak „divat" elvágyódni, de körülbelül a Pestre költözés az egyetlen érvényesülési lehetőség.

S hogy az egyébként egy-két szempontból akár hasznosnak is mondható Pestre-központosulás nem okozott jóvátehetetlen károkat irodalmunknak, az többek közt épp annak köszönhető, hogy java íróink pesti útipoggyászában ott volt a vidék, ahonnét indultak. Ady a Szilágyságot, Krúdy a Nyírséget, Móricz a Felső-Tisza mentét és az Alföldet, Kosztolányi a Bácskát, Babits a Dunántúlt — mindegyikük magával vitt egy darab magyar tájat. S ha Juhász Gyula szomorú emberi sorsa nem is lelkesítő példa: ki tagadhatná, hogy verseiben ő tette halhatatlanná Szeged környékét, sok-sok új színt keverve a magyar lírába?

Néhány évvel ezelőtt talán még igaz lehetett, hogy csak az az író érvényesült, aki Petőfi módjára nekivágott a pesti országútnak. Ma már épp elég ellenpélda bizonyítja: Pesten nem sokra viszi az olyan „tehetség", akiből tizenkettő megy egy tucatba, s vidéken is felnőhet országosan becsült íróvá az, aki győzi talentummal, alkotó erővel.

Budapest — sajátos történelmi fejlődés eredményeképpen — valóban túlzott arányokra duzzadt, de ma már megindult egy egészséges, ellenkező irányú folyamat is: a vidéki ipartelepítés, a vidéki városok fokozott fejlesztése, a színházi, művészeti, irodalmi, zenei kultúra országosabb eloszlása, kibontakozása. Politikailag és szellemileg Pest így is az ország szíve marad, csak épp hogy a jövőben már nem a test többi részének rovására.

S ha a szülőföldhöz kötődésről beszélek, erre a folyamatra, ennek a meggyorsítására is gondolok. Előbb-utóbb íróinknak is meg kell érteniük: a pesti irodalmi élet nem azonos az ország életével. Igazi író pedig csak az utóbbiból táplálhatja művét. Igaz, ismerhetem én az országot úgy is, hogy Pesten lakom. De az a panasz, ami az SZKP XXII. kongresszusán elhangzott, hogy ti. a szovjet írók túlságosan is nagy létszámmal képviseltetik magukat Moszkvában s még egy-két nagyvárosban, nálunk is jogosan hangozhatnék el.

Ma már bizonyos fokú decentralizáció felé haladunk, nem eredménytelenül. S Pécsnek ezen a téren igazán nincs oka restellkedésre, noha természetesen elégedett sem lehet még. A színház, a balett, a zene területén időnkint komoly sikereket repítik fel Pécs nevét. Íróikat is ismeri az ország, de ami azt illeti: itt még sok tennivalónk akadna.

S ezzel el is jutottunk a Jelenkor szerepének kérdéséhez.

A Nyugat nem félt attól, hogy sorozatosan, minden számában közölje azokat, akiket tehetségesnek tartott s a magáénak vallott. Miért fél ettől a Jelenkor? Jó-e az, hogyha valaki, kezdő író, egy-két írásával megjelent a Jelenkorban, rögtön ezután ostromolni kezdi a pesti szerkesztőségeket? Szerintem a Jelenkor feladata lenne az is, hogy ne csak indulni segítse íróit, de adjon teret kibontakozásuknak is! Ha bízik az illető fiatal íróban, közölje akár minden számban! S inkább ezt tegye, mint hogy Pestről verbuválja szerzőit, akik — tisztelet a kivételnek! — a Jelenkornak nem épp a legszínvonalasabb írásaikat küldik el, hisz azokat a pesti lapoknak tartogatják. Pécsett viszont fordított a helyzet: a dunántúli írók sokszor épp a java írásaikat vonják el a Jelenkortól, hogy — Pestre küldjék. Az eredmény? Az eredmény az, hogy a Jelenkor korántsem olyan jó folyóirat, mint amilyen lehetne, ha céltudatosabban, szervezettebben tömörítené maga köré a Dunántúl legjobb íróit, s felkutatná a netán lappangó tehetségeket. Persze, nem arról van szó, hogy most már aztán pesti írót Pécsett ne közöljenek, s úgyszintén pécsit se Pesten. (Egyébként: az utóbbi, sajnos, a gyakoribb eset.) Nem, dehogyis. Sőt: kívánatos lenne, hogy a kapcsolatok kölcsönösen megélénkülnek, s a Jelenkor például hozzászóljon a pesti lapokban folyó irodalmi vitákhoz; ugyanakkor sokat segítene az általános irodalmi fejlődésnek, ha a Jelenkor több teret adna a *saját* íróinak. Higgyék el: csak így válhat országos folyóirattá.

Jó, jó — mondhatná valaki, de hát az író szülőföldhöz kötődésének veszélyei is vannak. A szülőföld életre szóló élményeket adhat az írónak, de egy életre le is szűkítheti élményeit. S itt vetődik fel a provincializmus kérdése.

A provincializmus bonyolult jelenség, s nem is határozható meg könnyen. Francis Jammes, a Pireneusok költő-remetéje nem volt provinciális, amikor a párizsi, dekadenciába hajló, mesterkélt költészettel szemben megteremtette a maga egyszerű, friss hangú, s mondjuk ki bátran: vidéki líráját. Theodor Storm sem volt provinciális, noha tematikájában ki sem mozdult fríz szülőföldjéről, hisz elmélyült, mesteri novelláival az egyetemes német irodalmat gazdagította.

Eszerint a provincializmus egyenlő a színvonaltalansággal? Igen, de nemcsak erről van szó. Szemléletben ellenkező előjellel s művészileg jó színvonalon is lehet az író provinciális. Például, ha úgy tanul a külföldi íróktól, ha úgy „európai", hogy mindvégig tanítvány marad, s ugyanazt írja, amit mások már jobban megírtak előtte. Tehát provinciális, mondjuk, egy ügyes Hemingway-tanítvány is? Igen; hisz kisebbségi érzésből fakadó, fölösleges „bizonyítást" végez: hogy lám, én nem maradtam el a világirodalomtól, a modernségtől. S ez máris elmaradásra vall.

Sokféle összetevőjét sorolhatnám még fel a provincializmusnak, de a legfontosabb talán mégis az, hogy az ilyen író elszakad a mai magyar társadalom egészétől, az országos kérdésektől, a maga táját s e táj embereit úgy rajzolja, hogy kiemeli őket a nagyobb összefüggésekből, „egzotikumot" formál belőlük, s ilyenformán, amit ír, nem is szól a tágabb, nagyobb közösséghez, csupán egy zárt vidék népcsoportjához. Nyilvánvaló, hogy ilyesfajta „szülőföld-irodalomra" nincs szükségünk. Mindazt az értéket, amit a szülőföld ád, magas művészi színvonalon feldolgozva át kell ömleszteni az országos irodalom vérkeringésébe, különben megakad itt vagy ott, s embóliát okoz.

Tehát: helytelen lenne, ha egy tájegység — akár a Dunántúl, akár a Tiszántúl — íróinak alkotó munkája valamiféle „tájirodalmat" hozna létre. A Jelenkor írói tartsák feladatuknak a dunántúli írói hagyományok ápolását, s elsősorban erre építsenek. De ne az elmúlt évek hamis pannón mítoszából kiindulva, amely a mosolygó idill, a minden ellentétet összebékítő szőlőhegyi szemlélődés hazájává eszményítette a Dunántúlt. Szép és jó, szükséges is, hogy e táj sok derűs színe, mediterrán csillogása benne legyen a magyar irodalom színképében, de legyen ott legfőképp a mai, a szocializmust küzdelemben s nem épp ellentmondások nélkül építő Pannonia is. És szóljon ez az irodalom, jobban, mint eddig, az egész országról, az egész országnak. Szülőföld és irodalom egészséges kölcsönhatásából csak így születhetnek országos jelentőségű művek. S így gyarapodhat azoknak a rangos íróknak, költőknek a száma, akik — megtalálva a maguk Ithakáját — az egyetemes magyar irodalom értékeivé válnak.

SZÉLJEGYZET

NEM MIND GYÉMÁNT, AMI ROMANTIKUS

Van-e problematikusabb műfaj, mint a dramatizált regény? S van-e vitathatóbb jelenség a modern színpadon, mint egy — sarkított ellenpontok között kimért — cselszövevény? Más fogalmazásban: ha egy színmű azzal a kettős terheléssel jelentkezik, mely egyrészt dramatizált műfajában, másrészt abban van, hogy választott regénynyersanyaga sem éppen adekvát a drámai feldolgozáshoz, — akkor milyen eredménnyel tudja művészi szándékait kibontani?

A Pécsi Nemzeti Színház Kamaraszínháza bemutatta Jókai: Fekete gyémántok regényének új színpadi változatát, melyet Hevesi Sándor munkája nyomán Székely Júlia írt. Az esemény kapcsán talán nem érdektelen az előbbiekben leírt kérdések alaposabb megvizsgálása, azért sem, mert ez a színházi bemutató nem elégített ki, jóllehet Székely Júlia sokoldalú tehetségéről, kitűnő színpadismeretéről, és a színházi műsor irányítóinak a modern törekvések iránti rokonszenvéről már sokszor meggyőződhettünk.

Népszerű regények kikerülhetetlen sorsa, hogy színpadra, filmre alkalmazzák. Ilyen produkciók után a kritikusok rendszeresen felteszik a kérdést, hogy az átdolgozás visszaadja-e teljességében az eredeti művet? A válasz erre éppoly rendszeresen „nem", amiben nem az átdolgozások a ludasak, hanem a hibás kritikusi kérdés. A regények sokszálú, gyakran kusza szövetéből a színpadi átdolgozás — nem tehet mást! — kiemeli a főcselekményszálat, és ezt írja drámává. A teljesség már műfajilag is lehetetlen. Ez azonban nem jelenti, hogy az átdolgozás feltétlenül csökkent-

értékű. Pozitív példának — elég közeli — hadd említsem ugyancsak Székely Júlia két éve bemutatott Anna Karenina-dramatizálását, mely kitűnő érzékkel emelte ki a regényből a lehető drámai konfliktust, gazdag ábrázolással felsorakoztatta a drámai lehetőségeket rejtő, erősítő jellemeket és *önmagában kitűnő színpadi művet* alkotott. Ez a darab nem tagadta meg vérrokonságát Tolsztoj művével, de önállósult. Azt hiszem, ez az az optimális eredmény, amit dramatizált mű elérhet: megszerezni az új műfajban a maga külön művészi rangját. A Fekete gyémántok színpadi változatának ez nem sikerült, csak sántikál az új lábakon. Próbáljunk meg a végére járni, miért?

A darab jól pergő jelenetei néhány évtizeddel ezelőtt bizonyára több elismerést arattak volna, és ha ma elégedetlenül hagynak, az jócskán azért van, mert igényeink minősége és iránya lényegesen változott. Alig hihető, hogy ezek az igények a Fekete gyémántok színpadi megszólaltatását határozottan kívánnák. Ha mégis megszólal, azzal az érthető közömbösséggel is meg kell küzdenie, mellyel történetét és szereplőit a mai néző kíséri. Ez a tényező a művön kívüli ugyan, mégis — annak megítélésénél nem elhanyagolható. A témaválasztás is a művet „terheli".

A regény nem tartozik Jókai legegyenletesebb értékű írásai közé. Feltétlen értéke a Berend Iván által képviselt, bontakozó természettudományos világnézet felvillantása, és a korai — még haladó tendenciájú — nemzeti kapitalizmus küzdelmeinek ábrázolása. Kacskaringós bonyodalma és néhány szereplőnek a romantikán túl is eltúlzott jellemzése azonban jogos kétségeket támaszt a színpadi átdolgozás sikerét illetően. — A regény súlypontja Berend Iván és bondavölgyi bányavállalkozása. Evila, a poklokat járó angyal, kinek még a szárnyai sem pörkölődnek meg, aztán az ördögi Kaulmann és az apát, aki méltó Mefisztó Kaulmann—Belzebub mellett, — bármilyen lényeges szereplők is, — csak Berend Iván *körül*, vele való kapcsolatukban léteznek. Ez, és a helyes szerkesztés, mely a társadalmi és emberi viszonylatok, a hazai és idegen tőke küzdelmének epikusan széles ábrázolásába ágyazva viszi a cselekményszálat, — biztosítják a regény eszmei és művészi egyensúlyát. Hogyan jelenik ez meg a színpadon?

A drámaivá tömörített-csupaszított cselekmény naiv bonyodalomnak bizonyul. De nem jártak jobban a szereplők sem. A cselekmény-bonyolítás *dramaturgiai szempontjai* elragadták a szerzőt, s míg azoknak igyekezett minél jobban eleget tenni, addig a jellemábrázolást (és a cselekmény ezzel összefüggő elemeit) sémákkal helyettesítette, mert ezek engedelmesek. Így az eredeti mű egyensúlya megbillent. Az előadás jól pereg ugyan, csak azok váltak érdektelenné, akik pergetik. Berend Iván megmaradt a legemberibb szereplőnek (őt és az öreg bányászt kíséri rokonszenvünk), de a színpadon sokat veszít regénybeli jelentőségéből. A konfliktus ugyan az ő bányái körül robban ki, de mivel mindig Evilára projektálódva jelenik meg, *a tényleges főszereplő a lány lesz*, elhomályosítva nemcsak Berend Ivánt, de az általa képviselt eszméket is. Előtérbe állítása magával hozta a személyéhez kapcsolt szálak túlburjánzását is. A színpadi Evila pedig kívül-belül „olyan szép, hogy nem is lehet igaz". Mint ünnepelt primadonna, gyermekien naiv és erényes, körülötte üvöltenek a pokol kutyái, de magától semmit észre nem venne. Gyönyörű egyszerűséggel tönkre juttatja az agyafúrt Kaulmannt, s mikor megtudja, hogy leghőbb vágya — az Etoile-színház primadonnájává lenni — nem sikerülhet, nosza visszasiet a bondavölgyi bányába szenet talicskázni... És Kaulmann? A regény hidegagyú bankárja helyett nyálas piperkőcöt látunk, aki veszedelmes, konspirációs lángelméből paprikajancsivá züllve, ellenállás nélkül tűnik el a porondról, amikor Evila ráomlasztja az eget. Meg sem kísérli szolgálatára kényszeríteni a lányt, akit addig eszközének használt. A dramaturgi szempont kiiktatja.

A romantika — ha helyesen valósul meg — nem emberen túli, csak megnagyított emberi dolgokat tartalmaz. Jókai írói értéke is abban van, hogy az emberi valóságot ábrázolta romantikusan megnagyított jellemeivel. A Fekete gyémántok új színpadi változata azonban, mivel csak az egyszrűsített cselekmény szükségleteihez jellemezte szereplőit, azoknak emberi tartalmát oly módon elszegényítette (csak Berend Iván alakjában tartotta meg szűk terjedelemre korlátozva), hogy végül *nem roman-*

tikus darabot, hanem sztereotip, fekete-fehér figurákat mozgató bábjátékot hozott létre.

Jókai romantikus író — ez irodalomtörténeti axioma. Műveinek színpadi átdolgozásával azonban nem biztos, hogy értékes romantikát adhatunk a közönségnek, éppen mert a romantikus jelleget az ő írói módszere adja, mely az átdolgozásban — óhatatlanul — a legtöbbet módosul. Ezzel kapcsolatban két megjegyzés kívánkozik elő: az egyik, hogy vajon a közönség ún. romantika-igénye (melyet sokan hangoztatnak) nagyrészt nem a ma már kielégítetlen ponyva-igény kamuflázsa-e csupán, — a másik az, hogy a romantikus műveknek különös hajlandóságuk van arra, hogy giccsbe csússzanak át. — „Báró úr, nincs több időm az ön számára!" — jelenti ki Evila a III. felvonásban, véglegesen szakítva Kaulmann-nal. A színpadiasan nagyképű, mulatságosan pózoló mondat jellemzi a darab sok jelenetét (a teljes III. felvonást, melyben Evila, Kaulmann és a pap jellemének szappanbuborékja végképp elpukkan), és ez — nem romantikus. Giccses. A giccs-veszélyt még megtetézte a rendezés, mely a romantikus műhöz realista szemlélettel közeledett, tehát idegen szemlélettel, s ennek az írott mű ellenállt. Amit láttunk, az valami kísértet-romantika, vagy romantika-kísértet.

Ha a modern drámai törekvéseket össze lehet foglalni egyetlen mondatban, akkor talán abban, hogy a valóság mélyebb, igazabb, differenciáltabb megismerésére, ábrázolására törekszenek. Ez a törekvés a közönség igényeivel párhuzamosan fejlődött ki, nem annak háta mögött. Ami azt is jelenti, hogy az új törekvések korszerűek, s azt is, hogy a csak rekvizitumaiban megjelenő romantika nem lehet az. A korszerűség igényét pedig ma már egyetlen mű sem háríthatja el magától.

FUTAKY HAJNA

Illyés Gyula: Új versek

Illyés Gyula utolsó kötete, a *Kézfogások*, öt évvel ezelőtt jelent meg. Az *Új versek* százharminc költeménye csak szerény válogatást nyújt ennek az időnek írói termésből. Tavaly tavasszal az Ország-Világban megjelent emlékezetes nyilatkozatában azt mondta Illyés: „Ritkán írtam annyit, mint az utolsó két-három évben." Az interjú óta, amely megtörte a „hallgató" író legendáját, egyre-másra jelennek meg Illyés publikációi: a Kortársban közölt, lírai emlékezésekkel átszőtt kisregény, az *Átváltás*, a Hazai Kis Tükör számára készült s a Puszták népe folytatását ígérő szociográfia, a *Rácegresi füzet*, s közben elkészült egy háromfelvonásos színdarab: a *Malom a Séden;* s a Szépirodalmi is hirdeti jövő évi tervében három új kisregényének gyűjteményes kötetét. Ez a százharminc vers tehát csak töredéke Illyés legutóbbi írói termésének, s következtetést levonni az író jelenlegi fejlődésére, arra, hogy hol áll ma Illyés írói művészetében, emberi magatartásában — csak a versekkel egyidőben keletkezett művekkel összefüggésben, a kölcsönös vizsgálat eredményeképp szabad majd. Majd akkor, ha együtt látjuk ennek az utolsó öt évnek egész írói anyagát. Különösképp így van, ha meggondoljuk, hogy — bár mennyiségileg nem kevés ez a százharminc vers — a kötet nem tartalmazza Illyésnek a *Kézfogások* óta írt minden versét; főként a lektori huzavona miatt — ahogy Illyés abban a nyilatkozatában mondta: — „néhány félreérthető vagy inkább félremagyarázható" verse kimaradt a kötetből.

*

A kötetben tallózva először az a borús és árkolt arc lep meg, amely a verssorok rácsa mögül felénk néz. A meglepetésnek talán a folyamatos közlés elmaradása is oka: hosszú ideig nem publikált Illyés, s a verseknek ez az együttese most mélyebbre vájja a vonásokat az arcon, mintha külön-külön ismertük volna meg a költeményeket. De azt hiszem, nem erről van szó. A kötetben van egy vers, amely közvetlenül vall az Illyés-versek alaphangjának megváltozásáról. Már a vers címe szinte tételszerűen kimondja: „Nem folyamatosan megy az élet". Illyés sem fokozatosan lett „ősz és öreg", az idő egyszerre tette azzá. A költő életében ez az elmúlt négy-öt év volt az az idő, amikor egyszerre és hirtelen „megugrott" az idő, mint a villanyóra mutatója. „Nem napot öregszünk, nem heteket, nem is — hónapokat; évet. — Tegnap gyerek voltál s ma tükröd, a hamis — óra öreggé tett."

Ez az állapot, a hirtelen rászakadt idő, a múlandóság élménye a kötet verseinek alaphangja. A költőt „megmunkálta a magány", s amikor érezte, hogy „közel az oda-át", egyszerre megnőtt számára a végső dolgok fontossága. A kötet anyagának élményalapja, indítéka: a halál közelségének a megérzése, szembenézés a lét nagy és végső kérdéseivel. Valami olyasmi, amit Arany az Epilógusban, Kosztolányi a Hajnali részegségben mondott ki.

Komor, őszi szél zúg Illyés új kötetének verseiből. Az évszakok közül legsűrűbben az őszt emlegeti, a kötet puritán egyszerűségű címe helyett is talán jellemzőbb lenne ez a verscím: „Nyárutó, pókok". Már a *Kézfogások* néhány versében felütötte fejét ez a hang *(Elmúltam harminc, Mors bona, nihil aliud* stb.), de most szinte a kötet egészét eltölti, a zenekar összes hangszerén ez a vezérmotívum szól. Nem egy-egy nagy versben jut kifejezésre, hanem szinte a kötet minden darabjába belopja

8,— Ft

MAGYAR ÍRÓK
ÚJ MŰVEI
A
MAGYAR ÍRÓK KÖNYVESBOLTJÁBAN
(PÉCS, KOSSUTH LAJOS U. 5.)

VERSEK:

FÖLDEÁK JÁNOS:	*Papírhullámok*
HÁRS GYÖRGY:	*Gyulékony éj*
HUNYADI ISTVÁN:	*Lépj ki magadból*
LADÁNYI MIHÁLY:	*Öklök és tenyerek*
MÁTYÁS FERENC:	*Megriadt pipacsok*
PAPP LAJOS:	*Friss szélben*
VÁCI MIHÁLY:	*Mindenütt otthon*

PRÓZA:

CSERES TIBOR:	*Pesti háztetők*
DOBOZY IMRE:	*Hegyoldal*
FÁBIÁN ZOLTÁN:	*Ítélet*
GERGELY SÁNDOR:	*Tiltott utak*
JANKOVICS FERENC:	*Dunántúli végeken*
KASSÁK LAJOS:	*Marika, énekelj*
KODOLÁNYI JÁNOS:	*Fellázadt gépek*
MÓRICZ VIRÁG:	*Balga szüzek*
NAGY ISTVÁN:	*Ácsék tábort vernek*
SÁSDI SÁNDOR:	*A harmadik elmegy*
SOÓS MAGDA:	*Megtalált dallam*
SZAKONYI KÁROLY:	*Középütt vannak a felhők*
SZENTIVÁNYI KÁLMÁN:	*A földalatti folyam*
TIMÁR MÁTÉ:	*Karcsi, a csicskás*
URBÁN ERNŐ:	*Árnyak és sugarak*
VIDOR MIKLÓS:	*Galambposta*

ÚJ KIADÁS:

DARVAS JÓZSEF:	*A törökverő*
FEKETE ISTVÁN:	*Kele*
GODA GÁBOR:	*Vihar előtt*
HIDAS ANTAL:	*Márton és barátai*
LŐRINCZE LAJOS:	*Édes anyanyelvünk*
VERES PÉTER:	*A Balogh család története*
ZALKA MIKLÓS:	*Aknamező*
ZSIGRAY JULIANNA:	*A Sugár uti palota*

magát. Ez az *Új verseket* szinte egy lírai napló részleteivé, apró följegyzések sorozatává teszi; s a kötet egészének megkomponálásában, összeállításában maga a költő is mintha ezt hangsúlyozná. A versek egy lélek tájairól adnak hírt, apró pszichológiai rajzok, följegyzések. „Változatok egy témára" — mondhatnám. A költő magatartása a befeléfordulás, az önmagafigyelés. Az élet-halál problémának ez a középpontba kerülése, a személyes, szubjektív mondanivaló jelentőségének a megnövekedése kétségkívül a társadalmi, közéleti vonatkozásoknak, a világ dolgainak a háttérbe szorulását eredményezi, a konkrét társadalmi-történeti tartalom helyett az általános humánum kap nagyobb szerepet. Ugyanakkor az is igaz, hogy Illyésnél nem valami dekadens, századvégi, romantikus halál-komplexum újjászületéséről van szó, az „örök" problémákat nagyon is korszerű megfogalmazásban és értelmezésben fejezi ki, verseiben a modern ember viaskodása kap hangot. S az is igaz, hogy a problémát nem a privát-líra szűk korlátai között vizsgálja, mindig az általános és egyetemes emberi szintjére tudja emelni.

*

A halál pitvarában születtek a kötet versei. A költő a végső, nagy dolgokra, a lét kérdéseire keresi a választ. A halál közelségében megnőnek az arányok, megnő a jelenségek fontossága. A kötet darabjai egy belső, lelki dráma részei. Gyötrelmes látomások ezek a versek. Illyés nem pietista belenyugvással, nem fatalista közömbösséggel, nem a rajongók hitével gondol a múlandóságra. Az életet, a valóságot szenvedélyesen szerető, mai ember küzdelme, kétségei és vívódása, bátor szembenézése és keserű megtorpanása szól hozzánk a versekből. Ez a viaskodás adja a kötet uralkodó hangját. Ez a lelki dráma, Illyés kérdésfeltevése a modern ember megfogalmazásában, napjaink egyik legkorszerűbb problémájaként jelentkezik ebben a költészetben.

Lírai dráma a kötet — mondottuk —, ahol a küzdelmet a „szív" és az értelem vitája jelenti. Általában a kötet „érzelmesebb" hangszerelésű, mint Illyés eddigi költészete. Szinte minden versében leírja ezt a szót: „szív". És róla azt, hogy „nehéz", „táj", szenved, kesereg miatta, terhesnek érzi, s örömmel megszabadulna tőle. Ha van valami „romantikus" színezet Illyés új verseiben, akkor az az, hogy fölfedezte szívét. Ez a forrása e versek sejtelmes, érzelmes hangulatának. S bár a kötetben van némi egyhangúság, monotónia, Illyés állandó hőfokon és feszültségben tudja tartani mondanivalóját. A kötet a költőnek „szívével" folytatott állandó vitája, párbeszéde; ez adja a kötet állandó dialektikus feszültségét. Ez a gyökere kétségeinek és kérdéseinek. Ezért mondja nyugtalanul: van-e győzelem a halál fölött; ez ültet el benne kétségeket, hogy csinált-e valamit: „Észrevett volna valaki? — Több is lehetek, mint mi lettem?" Gyötri a mulandóság; tudja, hogy várja a „rév", hogy naponta egyre több a „csönd és hideg". Hallja az idő, a „legcsábítóbb szerető" hívását, és a hajdani Sió-hídnál látott megszakadt út is a megszakadó életre figyelmezteti. S minduntalan visszatér a gond: élet és halál elválaszthatatlan problémája: „Megtudtam, mi az élet, az egyetlen — s sírnék, ha tudnék, olyan érthetetlen, hogy élek, s közben halandó vagyok!"

*

Halálköltészet ez? Igen, az. Van benne pesszimizmus? Igen, van. S ha Illyés nem tenne mást, mint ennek a nagyon emberi és nagyon mai problémának adna hangot, az is jelentős írói teljesítmény volna. Maga a kérdésfeltevés is izgalmas, maga az élmény kifejezése is megbecsülendő érték, izgató költői feladat.

De Illyés kísérletet tesz a válasz megfogalmazására, a probléma megoldására is.

A hit, a túlvilág, a lélek halhatatlansága nem ad vigaszt és enyhülést a költőnek. A hit csak szomorú vendég nála, s öreg koldus az Isten. Ha a téli éjszakában, az ablakon át hópelyheket lát szállni, a lét-világukon túli életre gondol. De lezárja magában a lehetőséget: „Ne félj! — Ha meghalunk, az mindent befejez." De mi az, amit a hittel, a vallás vigaszával szembe tud állítani? Hol és miben keres „vigaszt" a költő?

Nem lennénk igazságosak és őszinték, ha azt mondanánk, hogy ez a válasz megnyugtató, hogy az, amit Illyés megoldásként nyújt, elfogadható szintézis. Amíg Illyés kérdéseket tesz fel, amíg belső válságának, kétségeinek, gyötrődéseinek ad kifejezést, addig ez a költészet a modern líra legmagasabb színvonalán áll. Válaszai azonban szimplifikáltak, közhelyszerű igazságokat kimondók. A probléma meglátása, átélése,

kihordása, gyötrelme olyan, mint akár Vörösmartynál, de a rá adott válasz sokszor szabványos. A kínok eleven poklát megidéző versek végső fordulatukban ilyen feloldásokhoz jutnak: „Nem, nem, nem, a haláltól se leszek szomorú!" Vagy: „Aki nem fél, halálig fiatal!" Gyötrő kérdések sorát, a halál áldozatainak, pusztításának látomását így inti le magában: „Oh, mennyi vér! Meddig? Mi végre? — Beveszünk mégis, szörnyű vár!" Ezeket a ráadásként kapott szentenciákat nehezen fogadjuk el. A leghosszabb és legszomorúbb utazáshoz is, mit Kháron ladikján tesz meg az ember, ezt a vigaszt kapja: „Bölcs, ki e kéjúton, ezen is mosolyog." A probléma megkerülésének érezzük azt is, amikor a két Szíjjártó-fiú halála fölötti elmélkedést így zárja: „Föl, fiúk, — addig is a fővel, s a borral! — Mi gondunk szobrásszal, szoborral — Ha ez az út, hát ez az út!" Olyan recept ez, amilyent a szomorú, nótázó legény kap: „Félre tőlem búbánat, — kancsót vágok utánad..." Vagy amilyennel a bújdosásnak indult, lerongyolódott kuruc szegénylegény vigasztalta magát: „Mint élek, élek — Kivetem hasamat az szép verőfénynek..." Mintha halálfélelmét ráolvasással akarná elűzni az ember. Persze ez nehezen sikerül. Ferenczy Béni szobrainak tanítását még elhisszük: van értelme „újravetni az életet", és hogy „semmi se meddő"; de már a fejünket csóváljuk, amikor azt olvassuk, hogy a költőnek elég a kezét a vízbe mártania ahhoz, hogy megtalálja a panaszra a megoldást: „Az a — múlás-becézte kéz, ő már akkor is tudta, hogy — lesz enyhülés!" Végső válaszukban megbicsaklanak ezek a versek. Kérdésfeltevéseik megrázóak, de feloldás helyett konvencionális vigaszba, végső fordulatukban banalitásba csúsznak. Az, amit Illyés filozófiai megoldásként kínál, csak ráadásként kapott kegyes vigaszként hangzik.

*

Egyoldalú lenne azonban, ha nem vennénk észre, hogy Illyés új verseiben nemcsak őszinte kínlódás, viaskodás és könnyen kimondott vigasz, hanem kiküzdött nyugalom, harmóniavágy, a feloldódás keresése, kutatása — sőt: megtalálása! — is benne van. Néha csak a fenntartásos, feltételes módban történő fogalmazás, egy-egy óvatos „tán", „talán" sejteti ezt, máskor az örök mozgásba, változásba, haladásba vetett hit mutatja. Láthatóan Illyés maga sem tud belenyugodni a saját válaszaiba: kérdéseire további magyarázatot keres, pesszimizmusának feloldását reméli. Ezt olvassuk ki az olyan verséből, ahol arról beszél, hogy tudja, „tél" jön, de boldog akar lenni; ahol a technikai fejlődés fölötti aggodalmát fejezi ki, de győz fölötte hite: „gyorsuljatok vonatok, repülők, kicsinyüljön a föld"; ahol a tavaszt, ezt a nagy építőt köszönti s bízik abban, hogy földerül az idő; ahol a valóság, a változatosság, a földi értékek figyelése ad neki enyhülést.

Milyen forrásokból fakad Illyés számára megnyugvás; hol kap vívódásaira, kételyeire választ, magányára feloldást; hogyan talál kivezető utat elszigeteltségéből; hogyan jut a homályból a fényre?

Illyés három fogódzót talál az életben: az ifjúkori emlékek, a munka és a közösség erejét.

A halál, az öregkor, a pusztulás gondolata elől szükségképpen az ifjúságban keres menedéket az ember. Aki már nem előre szeret nézni, hanem hátra, abban fölrémlik gyermekkora, hajdani fiatalsága, s mai életét egykori önmagával szembesíti. Az *Új versek*-nek a halál előtti megrendülés mellett másik sajátos vonásuk a múlt fölötti ellágyulás, az ifjúkori emlékek miatti nosztalgia. „Mily szép volt, arra gondolok, — a szűziség, az ifjúság." A halál-közelség szükségképpen idézi föl „a karácsonyfa-fénnyel olykor — idáig villogó gyerekkor"-t, az élet másik pólusát. — S Illyés emlékeiből, a vágy köveiből felépíti azt a multat, amit az idő lerombolt. A saját ifjúságára emlékezik, azt eszményíti, azt hívja vissza.

Oh, ifjúságom! Mit vártunk? Csodát,
nem kevesebbet, nem, mint hogy beváltsa
mit álmunk rárajzolt a lenti tájra:
az ifjúi hit paradicsomát,

hogy beváltsa az igazság honát —
ki is vajjon? Az ember? Hit? Vagy eszme?
Ezt is, azt is be sóváran kereste
szemünk, miközben lobogtunk tovább.

A költő úgy érzi, hogy ifjúságának emlékei egész életében elkísérik, és semmiféle anyagcsere nem tudja kiiktatni belőle a hajdani emlékek szépségét. A diákszerelem elmúlt, de emlékére „az a kis — vérelszivárgás idebenn — meg-megindul ma is." A bonyhádi gimnazista korban elrúgott labda rég elszállt már az égbe, de „mintha valami odafenn — maradt volna belőled, ifjúság!" Önmagában ennek az ifjúságnak a lendületét akarja megőrizni; azt a fényképet vallja magáénak, amelyen „bokros tetején át — ragad a sí!" „A sirály-ívelést, ezt menekítsd, a lényegemet!" — kéri feleségétől a költő .

Az emlék-versek egy részében a szegényparaszti élet emléke, a puszták hajdani vasárnapja, a húsvéti vasalás, a paraszt-zárdisták s a pusztai kovács-apa képe rémlik fel, másokban az ifjúmunkás-mozgalomban való részvételét, a vasas otthont idézi. Ezektől az emlékektől nyer tanítást; „a régiek bölcs szavai" kísérik; s a gyermekkor, a múlt emlékezetébe tóduló képeitől remél védelmet az elmúlás, a gond, a halál elől. Illyés az öregség ellen azzal védekezik, hogy emlékeit élőknek kiáltja ki:

... Nem, nem jutok oly mélyre mégse,
hogy most már csak öreg legyek
s ne végig ő is, a gyerek —
Testemben most is libegése!

*

A költő kétségeire a legmeggyőzőbb választ azok a versek adják, amelyekben a dolgos élet, a munka léleknyugtató erejéről beszél Illyés. „Mert luxus a bánat, luxus a bú, — luxus a szerelem gyötrelme" — kezdi egyik versét, majd így sóhajt föl: „Oktass, nevelő munka! Semmi lecke — nem lehet elég szigorú!" A kétségeket, a Szörnyet, a „buja bűnt", az „úri szenvelgést", a „hiú játékot" a boldog fáradság gyűrheti csak le az emberben. Ez az élet igazi jutalma. S az egy lappal előbbi versében is azt mondja, hogy „gond, kín, vád, kétely, a lélek dúvadjai" ellen a leghasznosabb „ördögűzés" a testet nem kímélő munka, a leghatásosabb védekezés az „izomláz páncélzata". A lélek sebeire a gyógyulást ez adja, ez alakítja, formálja értelmesre az életet. Amikor kezébe vesz egy sok-sok kézszorítás-csiszolta kapanyelet, akkor is arra gondol, hogy a munkától lesz „egyre teljesebb — az emberi Teremtés!"

*

Az ellentétes erők küzdelme, harca jellemző Illyésnek arra a pályaszakaszára amely a *Kézfogások* óta eltelt. Ahogy a halálközelség a költőben a gyermekkori emlékeket hozta felszínre, ugyanúgy az utóbbi évek kényszerítő magányba-zárkózottsága a közösségi erő, a másokhoz fűző szálak jelentőségére döbbentette Illyést. A bezártság, az elszigeteltség az „összeférő erők" örömét, a közösség megtartó szerepét, a testvéri összefogás hatalmát tudatosította a költőben. „Adja közösbe a magáét — kiki boldogan, attól: ad!" — mondja a kötet egyik legszebb versében *(Szívközelben)*.

Ez a magányt feloldó társkeresés szólal meg Illyés késői szerelmes verseiben. Egy „homályt, romlást" legyőző, érett és szép szerelem versei ezek a költemények. Két embernek ez a kapcsolata több mint érzés, több mint magánügy: „vérszerződés", s kicsit jelképe a minden embert összefűző testvériségnek, megértésnek és szeretetnek. „Két sebesült, akik — egymást fölváltva viszik a — sírig!" Ilyen értelemben megoldás és menedék Illyés számára a szerelem. Nem elzárkózás és elfordulás másoktól, hanem éppen a másokkal összekötő kapocs jelképe. „Fogózzatok jól össze, tekintsetek — egymás szemébe, hű szeretők, a vég — percéig bámulva — s köszönve — amiben éltetek itt, a mennyet." De Illyés a közösséget nem pusztán két ember boldogságában látja. „Egymásra lelt, s rögtön kevés lett — egymásnak ujj meg ujj... — több kellett válaszul." „Rendtevést, ős kibékülést, — tágabb — testvériséget — várnak — a vének" — mondja egy másik versében. Legszebben pedig talán a *Hálóm és halam*-ban, melyet legszívesebben egész terjedelmében ideírnék: „Becsületes akartam lenni — közöttetek. — Így boldog. Egy magamban — nem lehetett." Majd így fejezi be a verset: „Zuhanni magad is elég súly — vagy már, de — fel, — egy centit, ahhoz szívek — százezre kell!"

Itt kell elmondani, hogy Illyés számára a költészet, az írás is közösséget szolgáló tett; a költő ma is vállalja az irodalom, a vers közösségi hivatását. Amit korábbi nyílatkozatában mondott: a közösségi, a néphez szóló irodalmat, „a közösségi életérzést — ezt a szó szerinti társadalmi tudatot" kívánja szolgálni, — azt most magukban a versekben kifejezésre is juttatja. Legszebben talán abban az ars poetica-szerű versében, amelyhez a mottót Szabó Lőrinctől választotta: „Legyen a költő hasznos akarat!" „Dics, bér, babér, — rég tudom én, mit ér! — Az ér valamit vers, mely földet ér. — Gyökeret ereszt és gyümölcsöt ad — Adjon ha lehet minél hamarabb!"

*

Hisszük, hogy az *Új versek* összeállításakor nemcsak a tavasz—nyár—ősz—tél hagyományos koncepciója miatt kerültek a kötet végén egymás mellé azok a versek, amelyek valamiféle feloldást, megnyugvást, megújulást, bizakodást sejtetnek. Jó lenne tudni, hogy ez az elrendezés a költő világának valóságos tisztulását és tágulását, a gondok és gyötrődések múlását tükrözi. Szeretnénk, hogy ezek a versek akkor is a kötet végére kerültek volna, ha keletkezésük ideje szerint rendezi el őket a költő. Az *Új versek* utolsó darabjai ugyanis azt mutatják, hogy az a harmónia, amelyet „a félsz és mersz lármáin át" akart és várt a költő, valóban beköszöntött nála. Mintha a „kínok és semmiségek" végre valóban „arany zöngzetű mennyei dallamot" adnának ki. Mintha végre valóban lenne oka, hogy „derüljön a szív". Mintha a ködből újból a tavaszba jutna a költő: „Jő felénk zárt sorban ismét — az emelthomlokú hűség — a remény jő; a hatalmas, — mely engem is megoltalmaz." S magának a megújulásnak antik jelképét is megidézi egyik versében *(Anteusz)*: „Ébredek; döl be a világ — fülömön, emlékemen át. — Megszüntet egy zord árvaságot." A kétségeket legyőző hit, édes újulás, az ember-rokonság melege, a vérátömlesztés csodás ereje tölti el a költőt. A kötet végső kicsengése a remény szava, a káoszt, a halált legyőző akarat dicsérete:

Valami ős, mély Akarat
küzd mégis, jót igér:
ha léptenkint is tied lesz a tér,
emberi faj, megválthatod magad!

*

Sok mindent el kellene még mondani a kötetről. Rámutatni arra a sajátos versépítési formára, amelyet most az *Új versek*-ben figyelhetünk meg Illyésnél először. Verseinek java részében a konkrét szemléleti valóságból indul ki, valóságos élményeit bontja ki, majd egy ponton vált a vers, s leírásból elmélkedésbe csap át. Kitűnik, hogy a verskezdő kép: jelkép, elvont gondolati, eszmei, filozófiai felismerések kifejezésére. „Peng már, acélos kék a fagy" — kezdi *Lánglehelő* című versét s a téli nap leírásán keresztül az élet és halál problémájáig jut el. Természeti verseinek még akkor is mélyebb és áttételes, szimbolikus jelentésük van, ha a következtetés levonását nem végzi el *(Szállong a hó, Tél felé* stb.). Legtöbbször azonban a vers filozófiai tartalmának, mondanivalójának tételszerű kimondásával fejezi be a verset. Erre, mint korábban rámutattunk, a mindenáron feloldást kereső szándék vezet, s ez az eszmei bizonytalanság néhol már szinte mechanikusan kezelt formát eredményez. És viszont: ez a forma csábít a tanulság, a gondolat tételszerű megfogalmazására, arra, hogy a vers puszta parabolává, szentenciává váljék.

Aztán beszélni kellene Illyés érett, fegyelmezett formakultúrájáról, a nyelv bravúros kezeléséről is. Arról, hogy Illyésnél a vers gondolatainak természetes kifejezési formájává vált. Amit ő állapít meg Petőfi verseiről, azt ti., hogy prózában sem lehetne őket másképp elmondani, Illyés legtöbb versére is áll. A verset a gondolat formálja nála, az bontja, bogozza és köti meg sorait. Sajátos közbevetései, tört mondatai az alkotás megszületésének melegét, küzdelmét és izgalmát őrzik nála. A versen végzett javítások ellenőrzésére a kötet egyik miniatűrjének két változatát írom ide. Az első variánst a Jelenkornak küldött kéziratból másolom, a másik — a végleges szöveg — a kötetben jelent meg. A két változat összevetése példát ad Illyés sajátos versszövésére, a gondolatnak költői képpé történő kiérlelődésére, arra, ahogy a próza költészetté emelkedik, ahogy a mű végleges formáját elnyeri.

Hangtalan

Egy őszi pici csepp
szaladta végig a fekete ágat
hízik ragyog remeg
szólni akar akár szemed
ha könnybelábad

Lám leesett
addig futott

Nem adott semmi szót
semmi jelet

Mert vártam most ezzel is kevesebb
amit tudok

Egy forrás-tiszta őszi csepp
szaladja végig a fekete ágat
hízik ragyog remeg
szólni akar szinte akár szemed
ha könnybelábad

Úgy tele lett
hogy lebukott

Nem adva semmi szót
semmi jelet

Ezzel is kevesebb
mit ma tudok

*

Hadd zárjuk azzal, amivel kezdtük ezt az ismertetést: a kötetről szóló kritikák nem pótolhatják azt a kötelességet, hogy átfogó és szintetikus képet adjunk arról: hol áll ma Illyés Gyula írói fejlődésében. Illyés írói-költői pályájának legújabb, a *Kézfogások*tól napjainkig terjedő szakasza az újabban írt művek kölcsönös vizsgálatán alapuló kritikai felmérésre vár. Illyés termékeny, egyre gazdagodó, immár klaszszikussá érő életműve joggal megérdemli ezt.

TÜSKÉS TIBOR

Galgóczi Erzsébet: Ott is csak hó van

(Szépirodalmi)

Amilyen puritán keménységű a kötetcím öt rövid szavának hangütése, olyan a novellagyűjtemény egésze is. Fiatal íróink kisepikájának kevés igazi értéke mellé sorakozott fel ez a kötet, melynek darabjaiból szinte egybehangzóan rezonál, újra és újra mellbevág a címadta hangulat. A novella, melyből ez a mondat az írások élére került, 1957 januárjában játszódik egy mocsár s két ország határán álló, fülledtszobájú parasztházban. Egy becsületét vesztett és életét tévesztett öreg parasztember s egy disszidálni készülő fiatal pár élethalál harcából robban ki a tragédia. A színhely realizmusa, a villanásnyira láttatott alakok együttese szinte észrevétlenül nő szimbólummá az írásban. Ez a kötet egyik legkiérleltebb darabja, s tömörségében, jelzéseiben, az idő haladásával párhuzamosan feszülő dráma ívében az írónő önmaga legmagasabb alkotáscsúcsára hágott. S egyben legjellemzőbbjére is.

Galgóczi Erzsébet második novelláskötete ez. Az első, az *Egy kosár hazai*, a parasztszülők gyermekéből íróvá nőtt egyéniség tapogatódzó önmagakeresése és rácsodálkozása volt egy benne és körülötte alakuló világra — több írói lelkesedéssel, mint mélységgel. S míg az a pálya gyerekkora volt, ez az új rövidprózagyűjtemény, az *Ott is csak hó van*, már a maga egyéniségét és látásmódját egyre inkább feltaláló író forrongó és válságos kamaszkorának mondható.

Galgóczi faluról jött, s jellemében, látásmódjában, minden idegszálában ott él a dunántúli parasztság emberi és a falu tárgyi világa. Írásai bizonysága szerint belülről, emberi közelből és ugyanakkor tudatos távolból ismeri és érti ezt az életet. Novellái, melyek ebből az anyagból születnek, általános emberi magasságba tudják felemelni azt, ami egyben helyi és jellegzetesen mai kérdése a falu életének. Múlt és jövő, szülők és gyermekek harcbanállásának eseményeit, mozgató rugóit és tényeit nem tételekből, absztrakciókból kiindulóan rendezi, hanem egy-egy ember életének benső inga-

mozgásában sűríti problémahalmazokká, drámákká. Gondolkozásmódja, tapasztalatainak gyerekkori és íróként is magára vett világa, annyira közeli és friss, hogy nincs szüksége kölcsönzött ábrázolási segédeszközökre, sem a móriczi, sem a népiek — fiatal íróinknál sokat használt — stílus-apparátusára. Az írónő személyisége, mint élményeit és tapasztalatait rendező elem ugyanolyan szikáran kemény és szűkszavú és kevés szóban is lényeget sűríteni tudó, mint az a parasztasszony, akinek alakja több novellájában olyan élesre rajzoltan felbukkan. Ezzel párhuzamosan, szinte a megjelenített emberek karakteréből nő ki az ábrázolásnak az a módszere, hogy erősen filmszerű beállításokkal, képi jelzésekkel, inkább mozdulatokkal, mint beszéddel állítja elénk alakjainak érzésvilágát, lelkiállapotát.

— Saját faluja határában téved el az őszi ködben Kozák Imre, a *Kövesút* főhőse, órákig kerülget egy darab földet, s miután úgy érzi, reménytelenül bolyong a sötétben, egy kérges, öreg fűzfa odvába bújva maga elé pergeti élete utolsó éveit. „Nem ma este tévedt el, hanem valamikor réges régen. De mikor?" A felbukkanó élet képsora, a múlt ködéből kibontakozó eseménysor úgy idéződik fel az írásban, hogy logikus egésszé áll össze a főhősben s bennünk egyaránt. A történés menete úgy kapcsolódik, szövődik, megmegugrik, feszültségek és oldások egymásutánjává érik, hogy a megtorpanások s indulások, a földhöz, családhoz, a vonzó és tartalmas jövőt bontó szerelemhez, önmagához és a mellette elsuhanó világhoz feszülő erővonalak eredőjében egyre tisztábban lássuk és mélyebben ismerjük meg azt, aki a ködben eltévedt, s vele együtt érkezzünk ki a kövesútra. A novella befejezése, a lezárás fanyar mosolya disszonánsan kapcsolódik ehhez az egyébként töretlen vonalú, szép íráshoz.

Noha Galgóczi erejét és látásmódját szembetűnően a gyökérzet: származása és indulása határozta meg, a tíz írás hitelfedezete az alkotó szubjektumában zajló küzdelem. Ez vetítődik feszesen tartott mondatokká, és a mondatokból keményen kapcsolt benső vagy külső esemény-ívekké. A végigvitt harcok, az alkotássá tett tragikum, kioldja nemcsak az íróban, de az olvasóban is az átélt krízisek felszabadító energiáját. Az életnek ez a harcban látottsága, ez a rohamozó rosszat győzni akarás jellemzi Galgóczi prózájának, írói pályájának serdülőkorát. Ennek az alapállásnak az erővonalai két fő irányba futnak: egyrészt a hordozott múlt elkötelező szálai és a „polgári" város kelnek harcra egymással, másrészt, zedékmint az ötvenes évek elején felnőtt írónemzedék tagjai, ő is egy új, most már biztos szemléleti talajt akar magában kialakítani. A *Fogódzó nélkül* c. írásban ez áll: „De egyszer életében, fiatal korában mindenki eljut ahhoz a ponthoz, amikor újjá kell teremtenie a célokat, amiket határtalan erejű és fantáziájú kamaszként maga elé tűzött." Míg küzdelem ez és nem eredmény, addig dráma is, s míg az író keze nem ér el a fogódzóig, addig hiteles vallomás az „ég és föld között" lebegés lelki rajza.

Kiegyensúlyozottabbak, szabályosabbak azok az elbeszélések, melyekben a látópont — élményben és megírásban is — kívül esik. Ebből a természetes távolságból egységesebbé, határozottabb vonalvezetésűvé kerekedik a novella helyzetképe s az alakok rajza is. Ugyanakkor ez a formáltabb, nyugodtabb próza sokszor megmarad egy-egy lélektani ötlet felvázolásánál, melyet a beállítás légüres terével akar szimbólummá emelni. Különösen jó példa erre *Az ajtó nem nyílik ki* c. írás. Ujjgyakorlat ez, szinte a novella tömörség-erejének kísérlete. Az objektív, tényközlő hangvétel egy szituáció rövid vázolásából indítja el, egy párbeszédben meggyorsítja s kifeszíti a fiatal költő és az asszony közötti szerelem szálait, hogy egy hosszú bekezdés rövid tőmondatainak monotonságában kioldja, és a beteljesedett tragédia rövid, két mondata robbanásként csapódjon a novella végére. Hasonló a *Félelem*, melyben egy börtönből szabadult, munkáját és szabadságát extatikus örömmel újrakezdő dömper-sofőr játszadozó boldogsága két fiatal halálát okozza. Egy táj, három ember s egy pár percnyi történés biztonsággal szerkesztetten sűrűsödik szörnyű tragédiává.

Többször tűnik fel, akár keretként, akár záródordulatként az író személye, mely a szerkezeti fegyelmet nemegyszer megbontja. Ez a meg-megjelenő szub-

jektivitás-motívum két írásban, a *Fogódzó nélkül* és a *Vesztes* első személyében teljes helyet kap. Zilált s némileg statikátlan írások ezek, az egyikben az önmegfigyelés lélektani sokrétűsége, a másikban a változó nézőpont fellazítja, kissé széttördeli az elbeszélés folyamatának partjait és medrét. Mégis érettebbek ezek a többinél, és — úgy érezzük — innen fog tovább fejlődni az író. Modernes kedés nélküli értékes és korszerű próza ez, noha még kialakulatlan, szimbólumot és egy közvetlen, egészen közeli perspektívában láttatott külső és belső világ realitását tudja egyszere elénk vetíteni. „Ha az ember gondolkodik, mindig a fényforrásba kell bámulnia. Az ablak esőcseppek nyomaitól volt foltos, s mögötte piszkosnak látszott a téli ég." Ez a *Fogódzó nélkül* c. írásból vett kép jellemzi Galgóczi alapállását: hallatlan energiájú és életerejű az az emberi küzdelem, mely alakjaiban a fény felé fordulva és gondolkodva lejátszódik. A légüres térbe jutott újságíró és a parasztfiúból értelmiséggé nőtt fiatalember szerelmének története: fény felé törés, de bennük és köréjük szövődő indák szorításában szürkeségnek és távolinak tűnik minden fény. Az első inkább atmoszférájával, környezetet és embert egybevillantó lélektani igazságával hat, míg a *Vesztes*-ben központinak beállított Börönte András alakja kissé meghalványodik a kitűnően és kemény iróniával rajzolt asszony portréja mellett, aki egyszere igazgató feleség, számító szépasszony, szerető és snob polgár.

Mint minden fejlődés, alakulás bonyolult és küszködésben erősödő, növekvő, úgy azé az íróé is, aki magasra tette a mércét. Minden szellemi és művészi bontakozás csak akkor lesz öntudatos és teljes értékű, tehát célba érő, ha vállalja — mint ahogy ezek az írások vállalták — a szembenézést a külső és a belső rosszal. S valahogy úgy, ahogy az *Ott is csak hó van* című novella végig négy fal között játszódó drámája az utolsó mondatok perspektívájában messze kerül, s a halált hozó dörrenésre a kívül várakozó világ lassan elindul a magányos ház felé, úgy a kimondott és alkotássá tett mélybepillantások, melyek értéket és szennyet a maguk igazában mutatják meg, egyben oldások és megvilágosodások is. Keménysége, szenvedélyessége a végletekbe viszi: az első kötet a lírai lelkesedés és lebegés felé, az új kötet írásai a tragikum, az élet és halál mesgyéjének határvonalához. Reméljük, hogy már kiépült értékeire hágva meg fogja találni önmaga biztos kövesútját, a végletek középarányosát.

FOGARASSY MIKLÓS

Szabó Magda: Álarcosbál

(Móra)

Szabó Magda szerencsésen egyesíti magában a pedagógus és az író erényeit. Írt már verses mesét *(Bárány Boldizsár)*, gyermekregényt *(Sziget-kék)*, s mindegyik műve népszerű lett és sikert aratott. Ez a regénye életkori határok megjelölése nélkül jelent meg, nagyon helyesen, mert ez nem „csak" ifjúsági regény, hanem egyszerre szól serdülőhöz és felnőtthöz.

„Közben kiderült, hogy mindig minden összetartozik" — mondja az események között kiigazodni kezdő főszereplő. Ez a regény is — mint Szabó Magda többi műve — e szerint az elv szerint készült. A több szemmel láttatott, sokoldalúan bemutatott, de egy igazságú világ úgy tárult fel itt is az olvasó előtt, mint ahogyan a kirakós kockák részlet képecskéiből kialakul egy teljes kép. Csakhogy — s ez egyáltalán nem elhanyagolható — nemcsak az összefüggéseket látjuk mintaszerűen elhelyezve, hanem az összeillesztések rendje, idő- és szerkezetbeli sorrendje is tökéletes, matematikai levezetésszerű logikával következik egymásután. Így, ezáltal teremtődik meg az a feszültség, mely ezt a könyvét olyan drámaivá, a szó legjobb értelmében vevő izgalmassá teszi.

Az izgalom nem önmagáért van, s a mondanivaló sem lóg ki a műből, hanem

maga a mondanivaló izgalmas. Hogyan alakul át egy család magábazárt, befelé forduló, emberektől elhúzódó életmódja egy tanárnő hatására, hogyan jönnek rá arra, hogy nincs külön közélet és magánélet: — erről szól a regény. A Boros család — illetve pontosabban Boros Krisztina, édesapja és nagyanyja — nem valami vélt magasabbrendűség csúcsáról néznek le embertársaikra, s különítik el magukat tőlük. Életük egy borzalmas tragédia révén jutott ide: Krisztinát édesanyja Budapest ostroma idején, orvosi segítség nélkül szülte meg, s e szülés életébe került. A Boros család ezért csak gyásznak él, úgy vélik, csak így maradhatnak hívek kedves halottjuk emlékéhez: „Minek nézed a más édesanyját, mikor neked nincsen? Nem jó beleselkedni a mások életébe! Én sem megyek sehová, apád sem, élünk a gyászunknak, így néha olyan, mintha Zsuzsa most is köztünk lenne, csak éppen elfutott volna valahová vásárolni. Mi hárman összetartozunk. A mi világunk külön világ" — fogalmazza meg Krisztina nagyanyja életelvüket. Ezt a tragikus, alapjában véve önmagukkal s családtagjaikkal szemben — sőt, épp elsősorban velük — kegyetlen, mazochista filozófiát Szabó Magda nem úgy dönti meg, hogy jelentéktelenné teszi a Boros család gyászát, vagy, hogy a Boros Endrével egybekelő Megyeri Éva tanárnőt akár egy hajszállal is fölébe helyezné elhalt feleségének, hanem éppen ellenkezőleg: valami nagyszerű, derűs, életteli embernek ábrázolja. Azt, hogy élni, mégpedig emberek között kell élni, nem a biblia „hadd temessék el a halottak az ő halottaikat" jellegű napirendre téréssel oldja meg, hanem az élet és emlék valami magasabbrendű egységével: „...legyek én körülötted valami szelíd és nem bántó emlék, olyan, akire jólesik gondolni, de már nem könnyeztet meg... Endi, úgy szeretnék melletted anyókává öregedni, almásrétest sütni az unokád kisgyerekének is, de ha nem lehet, ha én is odavesznék azzal a sok mindennel együtt, ami ebben a háborúban elpusztul, akkor ne hidd, hogy én önző halott leszek: hogy örülhetnék én valami olyannak, ami örök szomorúságra kárhoztatna téged, és ami nem kárpótolna semmiért?... Ha véletlenül meghalnék, ne maradj egyedül, Endi! A kisbabának anya kell, vidám, okos anya, és neked társ, mert telnek az évek; férfi leszel, gondokkal és gondolatokkal, azokat meg kell osztani; aztán öreg leszel, gyöngédségre és szeretetre szorulsz, és aztán aggastyán is leszel egyszer, remélem, és akkor ki kell vezetni a világból, szelíden, puha kézzel és szeretettel, — és erre csak élő asszony képes, nem egy halott" — írja halála előtt Krisztina édesanyja.

A könyvnek az életre tanító igazságait azért hisszük el, mert az életellenes tényezőket is a maguk teljességében ábrázolja. Szabó Magda jól tudja, hogy a mai fiatalok számára a háború már nem emlék, hanem történelem, s éppen ezért nem emlékképeken keresztül, hanem hatásában leplezi le. Az eredményt látjuk, s annak borzalmasságából megérthetjük és megismerhetjük annak okát is. Micsoda derűs, életvidám, szeretőszívű, nagyszerű ember volt Zsuzsa, s elpusztult, holott talán épp a szomszéd házban már orvost lehetett volna találni.

A regény hitelét bizonyítja az is, hogy arányokban, mégpedig helyes arányokban számol az élet, a valóság ellentmondásaival. „Vannak az életben kimondhatatlan dolgok, és nehezen gyógyuló sérülések" — mondatja Boros Endrével. De ez a megállapítás nemcsak kijelentés formájában található, hanem mint ábrázolt, bemutatott, íróilag megformált életanyag is benne van a műben. Szabó Magda mint pedagógus azt vallja, s mint író azt mutatja, hogy a fenti állítás nem elvetendő, hanem azzal a kiegészítéssel igaz, hogy ezeket le lehet, és le is kell küzdeni. Csakhogy ez a küzdelem sohasem mehet sikeresen végbe az önmagában elzárt lélek belső világában, hanem csakis a közösségen keresztül.

„Minden másképpen van" — vallották a két világháború közötti kor legjelentősebb írói, egy háború, egy bukott forradalom után, egy ellenforradalmi kor nyomasztó közegében, egy közeledő újabb világégés sejtelmei között. S gúnyos fintort vetve az előttük lelepleződő valóságnak, fordultak önmagukba, s menekültek különböző fikciókhoz. Szabó Magda szerencsésebb generációhoz tartozik, ahhoz, mely egy még borzalmasabb

háború, s az utána következő nagy társadalmi átalakulás után megtanulhatta, hogy ne csak a látszattól forduljon el, hanem túlmenve az értékek relativizálódásán, megmutassa a valóságos értékeket is. Szabó Magda tud élni ezekkel a tanulságokkal, s tud tanítani, mint író. Ez a nemcsak látszatot leleplező, hanem a mögötte rejlő lényeget, igazságot kereső, azt mindenek fölé helyező magatartás teszi oly rokonszenvessé a regény tanárnő szereplőjét, Megyeri Évát. Ő a regény konfliktusának kiváltója, de ő a megoldója is. Ő szánja rá magát arra, hogy felderíti, mi rejlik Boros Krisztina magábazárkózottsága mögött. Miért nem érintkezik barátnőivel, miért nem vesz részt a közösség életében, miért nem vállalja a békegyűlésen tartandó előadás elmondását, sőt, miért éppen vele, ezzel a jótanuló, jóindulatú kislánnyal fordul elő az a nem mindennapi eset, hogy tanárnőjére — mikor az a fenti előadás iránt érdeklődik — rácsapja az osztály-ajtót? Mind e sok miértre nem nyilatkozatok útján kapunk feleletet, hanem Megyeri Éva és Boros Endre szerelmének története során. S e két ember egymásra találását olvasva most már zavartalanul örülünk a jogos és reális írói igazságszolgáltatásnak. Megyeri Éva boldogsága törvényszerű. Boldog lett, mert boldoggá tett másokat. Mestersége és boldogsága törvényei egybeestek. És itt lehetetlen nem emlékeztetni Kosztolányi Dezső *Aranysárkány*-ára, melyben egy tanár élete azért szenved hajótörést, mert nevelési elvei és a világ törvényei szöges ellentétben állanak egymással. S az eddigiek után aligha kell részletesen taglalni a különbséget. Novák Antal magára maradása és halála éppoly természetes és törvényszerű volt akkor, mint ebben a regényben, most, a Boros családot életbe bekapcsoló Megyeri Éva boldogsága.

BESSENYEI GYÖRGY

Ignácz Rózsa: Tóparti ismerősök

(Szépirodalmi)

A Dunántúl gyöngyszeme, a Balaton már hosszú ideje foglalkoztatja az írók képzeletét. Kisfaludy Sándor költői regéitől Eötvös Károly anekdotikus történetein át vezet az út a Balaton jelenkorát megörökítő írásokig. Ignácz Rózsa tóparti történetei a Balaton háború utáni, újjászülető korszakában játszódnak. A kötet érdekességét fokozza, hogy a népszerű tájat ezúttal erdélyi írónő választotta írásai környezetéül.

A kötet zömét alkotó három kisregény a nyaralók életének egy-egy kisebb szakaszát öleli fel. Az író nem hatol mélyebb rétegekbe. A mellékalakok zsúfolt megjelenítése miatt az írások mozaikokká töredeznek, s a csillogó, művészien kidolgozott törmelékek sem mondanak többet puszta magánügynél. Az írónő és a híres drámai színésznő történetében (*A turné utolsó állomása*) mintha a régi pletykarovat szelleme támadna fel. Ebben az írásban a jelen életének csak a burkát, külsőségeit érezzük; az egyes személyek érdeklődési körük s egyéni magatartásuk révén a hajdani világ unatkozó és szenvelgő kiválasztottjaira emlékeztetnek.

Az első kisregény (*Özvegy nyár*) kibontakozása is megreked, holott alapkoncepciójában ígéretes mű körvonalait véljük felcsillanni. A kétgyermekes fiatalasszony heroikus küzdelmének ábrázolása a háború befejezését követő hónapokban érdekes írói feladat. Az akkori élet bonyolultságáról, az új életforma és szellem kialakulásáról szóló regény az újra benépesedő balatoni fürdőhelyen élénk színfolttal gazdagíthatná prózairodalmunkat.

Ignácz Rózsa azonban nem szélesíti ki a témát, s látszólag nem is törekszik a mese fővonalának kialakítására, beéri az egyes epizódok egymás mellé helyezésével. Kisregényeiben fontos szerepet játszanak a beékelt „sztorik". Ezek az apró

írásbetétek többnyire nagyon szellemesek és szórakoztatóak, de elhomályosítják a mű mondanivalóját, s a lényeges, kidolgozott szereplők helyett a hevenyészett, vázlatos figurák egész sorát kényszerítik a történetbe. A párbeszédek komoly élettapasztalatot árasztó sorai és a jó részletmegfigyelések korántsem hatnak olyan meggyőző erővel, mint egy koncentráltabb, egységesebb írásban.

Sikerültek azok a részletek, amelyekben a vízparti emberek sajátos vonásairól és a Balaton régi társadalmi állapotairól olvasunk. Volt idő, amikor parasztszekér nem zöröghetett végig a fürdőtelepen, és még a hangosabb szótól is meg kellett óvni a villanegyed sziesztázó tulajdonosait. A falubelieknek a marhaitató mellett jelöltek ki fürdőhelyet, s a Kaszinó söntése véletlenül sem szolgálta ki a betévedt, szomjas parasztembert.

A Balaton környéki parasztok megváltozott, mai életéről szól a könyv két legmélyebben szántó novellája, a *Rókáné* és a *Távoli történet*. Ezek az írások meghatározott írói mondanivalójukkal, tömörebb szerkezetükkel kiemelkednek a kötetből.

A *Rókáné* a túlhevített anyai szeretet és féltékenység érdekes lélektani kettősségéből sarjad. Az anya minden csepp érzése ádáz gyűlöletté torzul a fia közeledését elfogadó nő iránt, s a szerelmes fiút végül is halálba sodorja az oktalanná váló féltés. A népballadák komor tónusa és drámaisága lengi körül a két vetélytárs találkozását a szeretett lény sírjánál. Ignácz Rózsa művészi hitelességgel ábrázolja Rókáné tragikus összeroppanását, az agyhűdés öntudatszűkítő momentumait és az ösztönös közeledést a gyűlölt leány felé, aki szíve alatt már a fiú magzatát hordja.

A *Távoli történet* mában gyökerező írás, középpontjában a falu időszerű kérdései állnak. Egy elkényeztetett parasztfiú „elfajzásának" lehetünk tanúi; ezt a fiatalembert a családi környezet, a szövetkezeti munkában kitűnően helytálló, vonzó feleség és a szülőfalu együttes köteléke sem képes visszatartani a züllés útjáról. A züllés a mi korunkban nem az a romantikusan elképzelt életfolyamat, amely valamikor a Pestre kerülő vidékieket öntudatlanul is utolérte; ma már csak az züllik el, akiben szikrája sincs meg a munka és a közösség iránti megbecsülésnek. Ifjabb Méhes Mihályt a falu kiveti magából, gyökértelenné válik. A könnyű élet ígérete olyan tulajdonságokat mozgat meg benne, amelyek lehetetlenné teszik, hogy valaha is a becsületes emberek közé tartozzék.

Ignácz Rózsa éles szemmel figyeli a kor számos jelenségét. Nem a látásmódot, a leszűrt tapasztalatokat, nem is a mesterségbeli felkészültséget kifogásolhatjuk könyvében, hanem a nagyobb feladatokról való lemondást. A két problematikus, valódi érzésekből táplálkozó novella után elégedetlenül olvassuk a *Kétlaki dicsőség* vérszegény témáját. Az ilyesfajta vállalati „bagatellek" legföljebb egy kisebb tárca terjedelmét érik meg. De a többi írás sem elégít ki, a szerző szellemes ötleteiből, észrevételeiből nem formálódik önálló, igényes próza.

Ignácz Rózsa erdélyi színekkel egyénített nyelve, stílusérzéke és finom humora valós értékek. Biztosak vagyunk abban, hogy lírai túlfűtöttsége, amellyel a csángók életéről vallott évtizedekkel ezelőtt megírt regényeiben, művészi erejű írásokra serkentheti a jelenkor egyre nagyobb feladatokat megoldó világában is.

SZEGHALMI ELEMÉR

Barta Lajos: Gyár

(Magvető)

Barta Lajos: Gyár című regénye, immár negyedszer került kiadásra. Először az emigráció éveiben jelent meg Pozsonyban „A sötét ujj" címmel. Magyarországon első ízben 1948-ban, majd 1950-ben adták ki. Az 1961-es kiadás az író által alaposan átdolgozott formában jut el az olvasóhoz. Egészen új a bevezető és a befejező rész. Bennük az író nagy, országos távlatokat adott a Dél-Dunántúlon játszódó regénynek.

Barta Lajos a századforduló pécsi és baranyai életének kiváló ismerője. Ezernyi szállal kötődik Baranya földjéhez, valamennyi jelentős művének témája, hőseit baranyai tapasztalataiból, élményeiből merítette. A „Szerelem", a „Zsuzsi", a „Tavaszi mámor" című drámái, a „Múlt" című emigrációban írt regénye, s novelláinak egész sora tanúskodik arról, hogy milyen hatással volt írásművészetére Baranya élményvilága.

„A sötét ujj" nem más, mint a regény fő alakja: a Boldog Tatár által a Nagyharsányi hegy tetejéről meglátott, a Dráva túlsó partján a levegőbe fúródó, épülő gyárkémény, melynek később közvetlenebb hatása is megjelenik a könyvben.

A fiatal magyar gyáripar keletkezésének dél-dunántúli, még pontosabban: baranyai történetét mutatja be az író, aki a magyar irodalomban elsőnek mert hozzányúlni ehhez az országos, nagy témához. Az író a Tőkét, mint cselekvő erőt szerepelteti, mégpedig annak három arcát: a kezdetlegesebb Takarékpénztárt, amely irgalmatlan a rászoruló parasztsággal szemben: a Bankot, amely újszerűbb a maga kölcsönüzleteivel; a finánctőkét melynek központja a regényben szereplő Sikód (Siklós) városában, de alapjában Budapesten székel. Ez a tőkefajta is finanszíroz iparvállalatokat, sőt, az európai pénzbőség idején még arra is van ereje, hogy a pénzszekrényeit feszítő pénzt valamily, addig a hazában kevéssé ismert „amortizációs" kölcsön formájában népszerűsítse. Ezzel sokat lehetne segíteni a Takarék- és a Bankhitel által szorongatott tönkrejuttatott kisparasztságon —, ha jól fognának hozzá. De elég a regényben elolvasni az új kölcsönforma közvetítésére kiválasztott ügynökről szóló fejezetet, hogy lássuk, milyen siralmasan bukik el a jószándék.

Nem nehéz az író által használt helyneveken: „Sikód", „Varsány", „Bemend", stb. ráismerni Siklós, Nagyharsány, Beremend helységnevekre. A nagy híd, melynek megjelenése a Dráva fölött megrázóan áhitatos csodálkozásba ünnepélyesíti Baloghot (a regény egyik főszereplője) és feleségét, nem más, mint az akkor újonnan épült Dráva-híd.

Balogh, a tönkrement kisparaszt azért hajt át ezen a hídon, hogy eljusson a Boldog Tatár által nem is olyan régen a Dráva túlsó partján meglátott „Sötét ujjhoz"; a Gyárhoz. Vagyoni bukásából kimentett kocsiját, lovát sürgősen eladja, hogy kibírja addig, amíg mint semmivel sem bíró proletár segédmunkásként bejuthat a gyárba. A regény záradéka ezzel a szocializmus felé nyit ablakot.

Van a regényben még nagyon sok, más író által észre nem vett probléma. Ilyen például a „Vad magyar". Ha a falusi szegényparasztság — ami a három-négy holdat jelentette — a maga földje melletti olcsó napszámosságon túl nem lát más létmegoldást, a negyedtelkes gazdatípus tragikuma jelenik meg a „vad magyarban". Életerejét nagyobb földön szeretné kifejteni, de a népet fojtogató gigászi nagybirtokon kívül csak a kuláknak van földje. A kiúttalanság fajul vadmagyarsággá, ami a negyedtelkes zsugorító földvagyon eltékozlására vezet.

A „Gyár" igen jellemző kórképet mutat. A magyar életnek azt a szakaszát örökíti meg művészi erővel, amit úgy szoktak emlegetni, hogy a „békebeli régi jó idők". Barta Lajos nem tartozik azok közé az írók közé, akik kiagyalt történe-

teket, vagy hallott dolgokat ültetnek át az irodalom talajába. Valamennyi írásának történelmi alapja, hitele van. Barta Lajosban a szépíró és a szociográfus szenvedélye párosult. Az első azok közül, akik meglátták az ormánsági, a baranyai élet tragikumát, az egykét, amely mindinkább elhatalmasodott a századforduló idején a baranyai falvakban. Barta Lajos „Gyár" című regényében rámutat az egyke eredetére, az egyke gyökerére is. Sokan azt vallották, s vallják ma is, hogy az egykét a parasztok földéhsége hozta létre. A valóságban azonban nem így van. Legalább is nem ez a döntő szempont. Az egykét a félelem hozta létre, hogy a negyed telkek, a 12 holdas paraszti birtokok széthullanak hat holdakra, három holdakra, apró kis parcellákra, s nem lesz biztosítva a jövő generáció létalapja. Barta Lajos korán felismerte ezt, s már egészen fiatal korában rámutatott újságcikkeiben a gyilkos kórra, az egykére, amely elnéptelenítette a baranyai falvak egész sorát. Ez volt az élet szigorú rendje, a paraszti világ így reagált az adott tásadalmi helyzetre. A nagybirtok, a kulákság felfalta a kisbirtokokat, s ez oly hihetetlen méreteket öltött, hogy egyetlen esztendőben 5000 ember lett földnélkülivé és hajléktalanná...

HAMAR IMRE

Ez történt

(A Vas megyei írók antológiája)

A Vas megyei írók a felszabadulás óta immár harmadízben rendezték sajtó alá legjobbnak ítélt írásaikat. Az „Őrség", a „Vasi élet és irodalom" című köteteket az augusztus elején megjelent „Ez történt" követte. „Vasi" írók alatt nemcsak az e pillanatban helybeliek értendők, hanem azok az elszármazottak is, akiket több-kevesebb személyes szál, az élmény vagy ihlet valamilyen forrása ehhez a tájhoz fűz.

A tartalomjegyzék puszta végiglapozása is elárulja, hogy a kötet szerkesztője — Palkó István — elsősorban teljességre törekedett. Ez az alapelv a gyakorlatban nem hozott feltétlen sikert. Az antológiába sok selejtes, dilettáns színvonalú írás is belekerült a számos irodalmilag értékes közé. Harminckilenc szerzőtől 7 elbeszélés, 106 vers, 1 népmese és 1—1 jegyzet, illetve naplórészlet meghatározást viselő írásmű sorakozik a lapokon. Kevés kivétellel az antológia első részébe kerültek a magvasabb mondanivalójú, művészileg magasabb szinten álló írások.

A sort Urbán Ernőnek egy régebbi könyvéből már ismert, rövid elbeszélése, az „Öt nap" nyitja meg. A következő oldalakon Weöres Sándornak és Károlyi Amynak csak érzésekkel, hangulatokkal megközelíthető, formailag szép versei sorakoznak. Héra Zoltán: „A pártütő"-je ügyes tollú, de szerényebb igényű elbeszélés. Bárdosi Németh János verseiben a vasi táj szeretete cseng.

A kötet legtöbb verssel szereplő költője a Szombathelyen élő Káldi János. Szép nyelv, bensőséges tájfestés árad soraiból.

Káldi János a régi, „filologusi" értelemben vett lírai költő. Hiányzik belőle a harcos lobogás, szenvedélyének parazsa inkább lassan, csendesen izzó. Ha halkan is, de a kötetben az ő verseiben szólal meg először a jelen. (Leány, könyvvel; Olvasó kanász).

A jelennél érdemes megállni egy szóra. Kertész József tizenkét és fél oldalt szentel egy csak neki magának érdekes verses önéletrajznak. Solymos Ida koron és időn túli özvegyeknek állít emléket. Ne értsük félre! Senki nem kárhoztathatja a költőt, aki kedvese szőke hajáról elmélkedik (Kászonyi László), kökényvirághoz hasonlítja önmagát (Kapornaky Gyula), vagy egy kislány pajkos gombfelvarrását verseli meg (Nagy János). Lehet és kell ezekről írni, hiszen az élet szép és sokrétű. A baj ott kezdődik, amikor az olvasó sokaknál semmi mást nem talál, csak ezt. Éppen ezért felüdülés olvasni

Bakó József zordhangú háborúellenes verseit, vagy Cs. Nagy István szonettjeit a lennyűvőgépről, a bolygó köszöntőjére, tizennyolc atomtudós fényképére vagy a rádiógyógyításról. Az elhivatott költők többségében jogos ellenszenv él az erőltetett aktualizálással szemben. Erőltetve ez valóban épp annyira helytelen (Budai István: Bazaltbányában), mint amennyire helyes spontánul, belső kényszerből fakadóan (Vasi József: Öntődében). Hajnal Gábor költeményei példázzák legjobban, hogy nagy emberi és egyben közösségi problémákat miként lehet cseppet sem felületesen, finom műgonddal írt és az olvasótól is figyelmet, odaadást követelő versekbe tömöríteni. (Tengerre vágytam, Emlékezel).

Kétségtelenül örvendetes, ha egy nagy irodalmi hagyományokkal rendelkező megye alkotói tizenkét íves kötettel jelentkeznek, mégis nehéz elfojtanunk azt az érzésünket, hogy kevesebb több lett volna. Bajos megmagyarázni például az előszó szerint címével is a felszabadulás óta történtekre célzó antológiában az olyan írások jelenlétét, mint amilyen a béri Balogh Ádámról szóló sikerületlen oratórium szövegkönyv, vagy az — egyébként érdekes — népmese-feldolgozás.

A mérleg nyelve ennek ellenére is az *Ez történt* lírai anyaga felé hajlik. A próza lényegesen gyengébb. A sok tehetséges írásából megismert Horváth János „Vera" című elbeszélés érleletlen, ami elsősorban öncélú stílusművészkedésen, modorosságon mérhető le, Somlósy Sándor: Az első betűk c. elbeszélése eleinte élményült novellát sejtet, aztán minden átmenet nélkül vázlatszerűvé válik, mintha a szerző menetközben megúnta volna témáját. Parányi József: Hullatja szirmát a cseresznyefa c. elbeszélésének öreg paraszt szereplője egyebek közt ilyen cseppet sem paraszti kifejezéseket használ: „Valami megfoghatatlan belső tűz emésztett". Az antológia legkitűnőbb prózai írása a „Fiatalok" gyűjtőcím alá sorolt Mihály János: Utolsó kacagás-a. Apróbb hibái ellenére is tömör, modorosság nélküli és nagy lélektani felkészültségről árulkodik.

A Vas megyével valamilyen módon kapcsolatban álló írók minden bizonnyal megjelenendő következő kötetének összeállításakor szigorúbban szem előtt kell tartani azt az elvet, hogy közlésnél csak az alkotás értéke lehet mértékadó. Szigorúbb mércék alkalmazása esetén a fejlődés bizonyára még inkább felfelé ívelő lesz, noha nem vitatható, hogy az előző kötetekhez mérten az „Ez történt" c. antológia is komoly haladást jelent, értékes erőfeszítésekről tanúskodik.

ORDAS IVÁN

A mai magyar nyelv rendszere

Leíró nyelvtan I.

(Írta: Deme László, Farkas Vilmos, S. Hámori Antónia, Imre Samu, Károly Sándor, B. Lőrinczy Éva, H. Molnár Ilona, Ruzsiczky Éva, Szépe György, Temesi Mihály és Tompa József. — Akadémiai kiadó.)

Az elmúlt évtizedekben szinte unalomig idéztük már az ösztönös írói nyelvalkotó és tudatos tudósi nyelvművelő munka szembeállítására Arany János szellemes sorait: A nyelvnek is törvényeit — Szebbé, jobbá mi tészi: — *Nyelvész urak jobban „tudják", — A költő jobban „érzi"* (az Aisthesis című költeményből). Pedig hát mi sem nyilvánvalóbb, mint hogy a mai nyelvfejlődési szinten már egyrészt az író sem úgy fejezi ki a maga eszméit és érzéseit a nyelv csodálatos eszközrendszere által, ahogy az egykori cigány dalra fakasztotta cimbalmát: valamiféle tisztán intuitív, puszta utánzáson és „megérzésen" alapuló „fej-naturalista" módon, csaknem a „hályogkovács" szemészkedését súroló ősi módszerrel; s még kevésbé állít fel ilyen alapon nyelvi törvényeket. Másrészt pedig a nyelvtudós is a költők, írók műveiből ismeri meg (vagy legalábbis igazolja) az irodalmi nyelvi szabályosságokat. S a szakszerű nyelvművelő sem nélkülözheti a művészi stílusárnyalatokra, a nyelv esztétikai értékeire is kiterjedő,

sokoldalú elemzést (a szigorúan grammatikusi szempontokon kívül): hacsak nem akar megrekedni valami meddő szőrszálhasogatásban, vaskalapos-szakállas magántudósi bölcselkedésben. Aki részt vett az 1959 őszén Pécsett „Anyanyelvi műveltségünk" címen tartott országos konferencián, az jól láthatta, hogy immár sem író, sem nyelvész nem kívánna csupán azon az „alapon" dolgozni, amelyet a fönti vers kiemel: az egyoldalú művészi intuícióra, ill. csupán az elvont, elméleti szakismeretekre támaszkodva. S nem véletlen az sem, hogy e tanácskozáson oly sokszor hangsúlyozták: a nyelv használói (írók, a termelésben és a szaktudományokban dolgozók) és oktatói (ide értve az iskolák pedagógusain túl a színészeket meg a nyelvművelés tudós szakértőit is) *együttesen felelősek* anyanyelvünk jövő alakulásáért.

Érdekes megfigyelnünk mármost, hogy miképpen tükröződik mindez a nyelv egy időben használatos kifejező eszközeit rendszerező, úgynevezett *leíró nyelvtanban.* A címben jelzett nagy akadémiai munka kivált sok tanulsággal szolgálhat itt; ha másért nem, hát sajátos, kettős célja miatt. Benne ugyanis a szigorúan *szaktudományi* rendeltetés (a szakirodalom eddigi eredményeinek összefoglalása, lehető kiegészítése és ezzel a további rendszeres kutatás megalapozása) csak második helyre szorul, s első helyre az *anyanyelvi közműveltség* fejlesztése kerül. Mint a bevezetés mondja, „az olyan mélyebb tudású — esetleg egyetemet, főiskolát is végzett érdeklődőknek" való ez a fajta összefoglalás, „akik finomabb részleteiben is ismerni és érteni szeretnék a magyar nyelv kategória-rendszerét és belső összefüggéseit, tájékozódni akarnak az értelmes, pontos és színes nyelvhasználat apróbb-nagyobb gyakorlati kérdéseiben" (38). S meglehet-e enélkül a tudományos alapú országépítés korában író, kritikus, műfordító, szerkesztő, nyelvi szakos tanár — sőt általában a művelt irodalomolvasó?! Miért döntené el az író a maga szubjektív „érzése" alapján, hogy a *„nyolc* kerület vagy *„nyolcadik* kerület" alakpárból az utóbbi a helyes irodalmi nyelvi szóalak, s hogy az első mint „sorszámneves" kifejezés rossz, mert félreérthető és nyelvszegényítő — holott ez objektív tudományos igazság?! Hogy milyen nyelvrendszertani összefüggés van a „szabad-e *megkérnélek*" és a „szabad-e *megkérnem téged*" között?! — Másfelől azonban *A mai magyar nyelv rendszere* mint a legmaibb nyelvtudomány egyik fontos kézikönyve megnyerő módon tesz hitet a nyelvet legművészibb változataiban kifejtő és egyben fejlesztő írói tehetség mellett: mégpedig azzal, hogy minden nyelvi kifejezésmódot legszemléltetőbben az írói szövegek materiális összefüggésében mutat be, költői példákon tanítja a helyes és művészi használatot, magyarázza az esetleges stílusfinomságokat.

Mondanunk sem kell, hogy ezzel egyúttal rendkívül hozzájárulhat a kötet az irodalmi szövegek egészen aprólékos *megértéséhez,* s megnövelheti olvasóink nyelvi igényességét is.

Ki kell emelnünk e ponton azt is, hogy a szövegekből épp a *jelenkori* irodalomnak olyan tudományos megbecsülése csendül ki, amilyenre tudományunkban még nem volt példa: a *mai* irodalomi folyóiratok, az *élő* írók olyan bőségben szerepelnek a források közt, mint soha. A mai magyar nyelv rendszere így elsősorban mai és irodalmi példákból kapja objektivitásának igazolását.

Maga a szinte kábítóan nagy ismeretanyag viszonylag áttekinthető, egyszerű — majdnem iskolás — *rendszerben* kerül elénk: a kiadós Bevezetés (7—54) után a Hangtan (55—119), majd a jelentéstant, szófajtant, tőtant, szóalkotás- és szóragozástant, sőt némi szókészlettani ismereteket is tartalmazó Szótan következik (121—587), a rövidesen megjelenő II. kötetet pedig egészében a mondattan tölti majd be. Tehát ennyiben iskolai nyelvtanaink hagyományos rendszerét látjuk viszont. A nagyobb részeken belül a fejezetek, pontok és alpontok újszerűbb hierarchiáját természetesen már nehezebb áttekintenünk; de a részletekben meg a *ritkításos* értelmi és a *dőlt* szedésű nyelvtani kiemelés, illetőleg a nagyobb vagy apróbb betűs szedés itt is segíti a nem szakmabeli olvasók eligazodását. (A szakirodalmi tájékoztatókat ismét más szedéstípus különbözteti meg.) Helyenként táblázatok is megkönnyítik az egyes nyelvi elemek rendszerben látását, de ilyenből talán még több is elkelne (például a szóképzéstanban).

SZATHMÁRI ISTVÁN

Beküldött könyvek

1961. II.

Batsányi János összes művei III. Kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte Keresztury Dezső és Tarnai Andor. — Akadémiai Kiadó, 100,— Ft.

Karel Čapek: Harc a szalamandrákkal. Regény I—II. — Olcsó Könyvtár. — Szépirodalmi, 6,— Ft.

Dékány Kálmán: Megszállottak. Kisregény és novellák. — Magvető, 6,10 Ft.

Devecseri Gábor: Homéroszi utazás. Útinapló. — Gondolat, 29,50 Ft.

Dobossy László: Karel Čapek. — Irodalomtörténeti Kiskönyvtár 12. — Gondolat, 5,50 Ft.

Eszmék és esztétikák. Szovjet irodalomtudósok válogatott tanulmányai. Szerkesztette: Héra Zoltán. — Gondolat, 15,— Ft.

Fenyő István: Kisfaludy Sándor. — Irodalomtörténeti Könyvtár 6. — Akadémiai Kiadó, 65,— Ft.

Hernády Ferenc: Adattár a pécsi magyar színjátszás kezdeteihez. Az OSZK kiadványai LIV. — Különlenyomat a Janus Pannonius Múzeum 1959. évi Évkönyvéből.

Hidas Antal: Márton és barátai. Regény I—II. — Olcsó Könyvtár. — Szépirodalmi, 8,— Ft.

Hölderlin: Versek, levelek, Hüperión, Empedoklész. — Fordította Bernáth István, Hajnal Gábor és Szabó Ede. — Magyar Helikon, 55,— Ft.

Ilf—Petrov: Aranyborjú. Regény I—II. — Olcsó Könyvtár. — Szépirodalmi, 6,— Ft.

Karikás Frigyes: A harminckilences dandár. Elbeszélések. — Szépirodalmi, 15,— Ft.

Kovács Endre: Reymont. — Irodalomtörténeti Kiskönyvtár 13. — Gondolat, 8,30 Ft.

Móricz Zsigmond: A boldog ember. Regény I—II. — Olcsó Könyvtár. — Szépirodalmi, 6,— Ft.

Nemes Károly: Hogyan nézzünk filmet? — Gondolattár 7. — Gondolat, 5,— Ft.

Nyilas Márta: Pest-Buda a XVIII. század költészetében. — A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadványa.

Pataky Dénes: Martyn Ferenc két rajzsorozatáról. — Különlenyomat a Művészettörténeti Értesítő 1960. évi 4. számából.

Persius szatírái. Latinul és magyarul. Fordította és a jegyzeteket írta Muraközy Gyula, a bevezető tanulmányt írta Horváth István Károly. — Akadémiai Kiadó, 20,— Ft.

Platov: Hét szál fű országa. Regény I—II. Fordította Brodszky Erzsébet. — Olcsó Könyvtár. — Szépirodalmi, 6,— Ft.

Péter László: Juhász Gyula a munkásmozgalomban. — Kiadja a Hazafias Népfront szegedi bizottsága.

Szabó Pál: Talpalatnyi föld. Regény I—II. — Kincses Könyvek. — Szépirodalmi, 12,— Ft.

Széchenyi Zsigmond. Csui. Afrikai vadásznapló. I—II. — Kincses Könyvek. — Szépirodalmi, 12,— Ft.

Ernst Thälmann (1886—1944). Bibliográfia és szöveggyűjtemény Thälmann születésének 75. évfordulójára. Összeállították Ecsedy Andorné és Gáliczky Éva. — A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár röplap bibliográfiája. 1. szám.

Varga Imre: Bicegő próféta. Kisregény és novellák. — Magvető, 7,50 Ft.

Vas Zoltán: Cserébe a világot. Marx és Engels életregénye. — Gondolat, 39,— Ft.

A Jelenkor IV. évfolyamának tartalomjegyzékét következő számunkhoz mellékeljük

Felelős kiadó: Takács Gyula

61-5118 Pécsi Szikra Nyomda F. v.: Melles Rezső